

СРПСКИ ДИЈАЛЕКТОЛОШКИ ЗБОРНИК
КЊИГА LVIII

ACADÉMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS
et
INSTITUT DE LA LANGUE SERBE DE
L'ACADÉMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS

RECUEIL
DE DIALECTOLOGIE
SERBE
LVIII

TRAITÉS ET MATÉRIAUX

Comité de rédaction
Dr Nedeljko Bogdanović, dr Milan Dragičević,
dr Miroslav Nikolić, dr Dragoljub Petrović, dr Asim Peco,
dr Slobodan Remetić

Rédacteur en chef
SLOBODAN REMETIĆ

BELGRADE
2011

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
И
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

СРПСКИ
ДИЈАЛЕКТОЛОШКИ
ЗБОРНИК
LVIII

РАСПРАВЕ И ГРАЂА

Уређивачки одбор

*Др Недељко Богдановић, др Милан Драгичевић,
др Мирослав Николић, др Драгољуб Пејтровић,
др Асим Пеџо*, др Слободан Реметић

Главни уредник
СЛОБОДАН РЕМЕТИЋ

БЕОГРАД
2011

У финансирању ове књиге учествовало је
Министарство за просвету и науку Републике Србије

Издају
Српска академија наука и уметности, Београд, Кнез-Михаилова 35
и
Институт за српски језик САНУ, Београд, Ђуре Јакшића 9

Израда програма и компјутерска припрема за штампу:
Давор Палчић
palcic@eunet.rs

Штампа:
ЧИГОЈА ШТАМПА
Београд, Студентски трг 13
chigoja@eunet.rs
www.chigoja.co.rs

СР — Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

80

СРПСКИ дијалектолошки зборник — Recueil de dialectologie serbe / главни уредник Слободан Реметић. — 1905, књ. 1-. — Београд : Српска академија наука и уметности : Институт за српски језик САНУ, 1905 — (Београд : Чигоја). — 24 ст.

Годишње

ISSN 0353-8257 = Српски дијалектолошки зборник

COBISS.SR-ID 18167554

САДРЖАЈ

	Стр.
Монографије, расправе и чланци	
Драгољуб Петровић и Јелена Капустина: Из лексике Качера	1–336
Славољуб З. Марковић: Говор Ужичке Црне горе	337–672
Прикази и критике	
Слободан Реметић: Радивоје Младеновић, <i>Заменеце у говорима југозајадног дела Косова и Метохије.</i> — Монографије, Београд (Институт за српски језик САНУ), 2010, 12, стр. 472.	673–681
Веселин Петровић: Станислав Станковић, <i>Границе њризрен- ско-џимочких говора у власојиначком крају.</i> — Монографије, Београд (Институт за српски језик САНУ), 2008, 5, стр. 247.	683–686

Драгољуб Петровић и Јелена Капустина

ИЗ ЛЕКСИКЕ КАЧЕРА

САДРЖАЈ

УВОД	5
Почеци	5
Качер	6
О говору Качера	6
1. Гласовни систем	6
1.1. Прозодија	6
1.1.1. Послеакцентски квантитет	11
1.1.2. Померање акцента на проклитику	12
1.2. Вокализам	14
1.3. Консонантизам	16
2. Облици	18
2.1. Именице	18
2.2. Заменице	20
2.3. Придеви	20
2.4. Бројеви	21
2.5. Глаголи	21
2.6. Прилози	23
3. Напомене о синтакси	23
Завршне напомене	24
ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА	26
СКРАЋЕНИЦЕ	27
РЕЧНИК	29
А	31
Б	36
В	53
Г	65
Д	76
Ђ	86
Е	87
Ж	88

З	91
И	109
Ј	116
К	121
Л	147
Љ	154
М	155
Н	167
Њ	180
О	181
П	199
Р	244
С	257
Ѓ	283
Т	283
Ђ	295
У	298
Ф	312
Х	313
Ц	313
Ч	317
џ	325
Ш	328

УВОД*

Почечи. Грађа о лексичком репертоару качерскога говора која се овде доноси сабирана је током последњих тридесетак година, највише у Белановици и околним селима (Драгољ, Живковци, Калањевци, Шуци, Трудељ, Козељ, Пољанице), са само спорадичним записима из покојег удаљенијег села (Липље, Бранчићи, Заграђе, Угриновци, Рудник). Истраживања те зоне започета су, наиме, нешто пре појаве Реметићевог монографског описа говора централне Шумадије,¹ у коме се најјужнија тачка те области налази непосредно наомак Качера. Због тога су се амбиције истраживача овде ограничиле, пре свега, на систематскије бележење лексичке грађе и, тек узгред, на праћење појединих изразитијих појава на другим нивоима језичке структуре чији се распоред, према Реметићевим налазима, могао пратити и преко Качера. Тако сабрана грађа касније је допуњавана и из писаних извора, било антропогеографских било публицистичких, посвећених испитивању ове зоне и њене прошлости (в. њихов списак на крају овог одељка), али треба рећи да су такви подаци, најчешће, навођени као потврда основног теренског записа, а ако је он био једини који се у грађи нашао — била је то прилика да се данашњи носиоци говора подсети на реч, да потврде њену аутентичност или да кажу да она више није елеменат њиховога лексичког искуства.

Иако су његови почечи давнашњи, овај речник добио је свој основни облик у пролеће 1999,² када је дотле сабрана грађа, практично — механички, унесена у рачунар, с циљем да се касније приреде основни принципи на којима ће се речник засновати и да се према њима уноси нова грађа и са њима стручно-технички усклади она која је раније унесена. Догодило се, међутим, да се, из разлога на које се није могло утицати, сви послови нису могли обавити у складу са оним како су замишљени и тако се речник свео на облик по коме се тек у појединостима разликује од своје полазне верзије.

* Рад је настао у оквиру пројекта *Дијалектолошка истраживања српског језичког простора*, коју финансира Министарство за просвету и науку Републике Србије.

¹ Слободан Реметић, *Говори централне Шумадије*. — Српски дијалектолошки зборник, 1985, књ. XXXI.

² Било је то време кад је 19 земаља „западне демократије“, под крилима „Милосрдног анђела“, скоро три месеца по Србији просипало демократију оверену осиромашеним уранијумом. Под бомбама — оваквим се пословима тешко било бавити озбиљније, а поправљати оно што је тада урађено касније је било прилично приметно.

Качер. О качерском простору преносимо овде главне одреднице изложене у књизи посвећеној осветљавању особености његових ономастичких система: „Качерска област захвата део високе Шумадије, односно северну и западну подгорину планине Рудника. Са југа почиње селом Рудником и пружа се према северозападу до села Липља, у дужини од 40 километара. На истоку допире до линије којом се Манојловци, Јарменовци, Војковци и Босута додирују са крагујевачким округом, а на северу завршава се селом Живковцима на падинама брда Ваган (490 м). На северу та област постепено прелази у тзв. ниску Шумадију, а на западу допире до реке Љиг и планине Проструге, где се налази размеђе рудничког и повленског орографског правца.

Качер обухвата простор који се, дакле, на истоку граничи с Јасеницом, на југу и југозападу са таковским крајем, а на северозападу и северу с мионичким и колубарским подручјима и у њему се налазе 33 села и три варошице: Рудник, Љиг и Белановица. Рудник је веома старо рударско насеље, док су Белановица и Љиг статус вароши стекле тек на почетку XX века (Белановица — 1904, Љиг — 1919), при чему се прва два места налазе на ободу качерске области, а треће у њеном средишту. Рудник је дуго био административно седиште качерске области, па и целог рудничког подручја, али када су у јесен 1941. немачке окупационе трупе спалиле варошицу, то је седиште пренесено у Белановицу, а после рата (1947) у Љиг. Те године Качер је административно разбијен на четири општине чији су центри постали Аранђеловац, Топола, Горњи Милановац и Љиг.

Качерска област могла би се поделити на три дела: *горњи* Качер — у горњем делу тока истоимене реке, *доњи* Качер — у њеном доњем току и до реке Љиг и *високи* Качер — у крајевима око планине Рудник. Горњи и високи Качер брдовитији су док се његов трећи део карактерише благо таласастим земљиштем. Качером се на северу завршава рудничка, а на њу се даље надовезује београдска област“ [10:7].

О говору Качера. И белешке о качерском говору које се овде доносе настале су пре више година [8], а за ову прилику оне су местимично допуњене и у покојој појединости исправљене или прецизиране. Због тога су оне сасвим сумарне и тичу се само оних појава које на појединим нивоима структуре качерскога говора имају крупнији значај.

1. Гласовни систем

1.1. Прозодија.

Прозодијски систем качерскога говора има сва битна обележја карактеристична за новоштокавски појас (северо)западне Србије уз његову границу са косовско-ресавским дијалектом, што значи да је у доследно спроведеном процесу новоштокавског акценатског преношења сачуван косовско-ресавски образац уклањања кратког акцента с крајњег слога у речи: *дѣшац*, *дѣца* (али: *дѣшац је*, *дѣца су*), *идѣшок* (али: *идѣшока*), *кокѣруз* (али: *кокѣруза*), *домѣћин* (али: *домѣћина*), *вѣда* (али: *вѣдѣ*, *вѣдѣм*, *вѣда је*), *дубѣша*, *ширѣна* (али: *дубѣшѣ*, *ширѣном*, *дубѣша је*) и сл. Тако је и: *Качер* ~ *Качѣра*, *Кѣзѣљ* ~ *Кѣзѣља*, *Трѣдѣљ* ~ *Трѣдѣља*, али: ис *Качѣра су*, до *Трѣдѣља је*, от *Кѣзѣља је*. Такав акценатски модел простире се од

Драгачева и преко чачанске околине, таковскога краја и Рудника прелази у централну Шумадију (тзв. „ерско преношење“),³ при чему о пружању те изофоне од таковске зоне према Руднику засад немамо поузданих података.

У првом сумарном прегледу акценатских особина у говору Качера забележено је, међутим, и више примера са „необичним“ дугоузлазним акцентом у неким типовима примера, пре свега у једносложним прилошким облицима типа *нод, вод, овод, гѓр, дол* и у облицима Гмн типа *добровољаца, Словѣнца, Црногорца*.⁴ Каснија испитивања показала су, уз то, да се такав акценат среће и у облицима презента и трпног придева и то у позицијама у којима се регуларно налазио акут, али и у неким другим појединачним примерима. То је био сигнал који нас је упозорио на опрезност и утицао на то да касније пажљивије пратимо појаву, да поново преслушавамо старе магнетофонске записе и да своје информаторе „проверавамо“ посебно припремљеним тестовима. На постојање таквог акцента у појасу Копаоника први пут су се појавиле неке назнаке пре стотинак година, али је тек недавно П. Ивић утврдио „да у области источно и североисточно од Копаоника постоји ареал дуг најмање 40 километара у ваздушној линији у којем неоакут није изједначен са дугим силазним акцентом. На северу тај ареал допире готово до саме Западне Мораве на сектору између Трстеника и Крушевца, а на југу он се простире бар до Мерћеза и Мрча западно од Куршумлије.“⁵ Убрзо после Ивићеве расправе акут је потврђен и у говорима лепосавићке околине,⁶ касније се показало да је он, макар у траговима, сачуван и у говору Студенице⁷ и, врло изразито, у деловима Топлице на јужним падинама Јастрепца,⁸ а качерске прилике о којима овде говоримо указују на то да је акут имао знатно шири размештај од онога који је Ивић назначио у својој расправи. На такву могућност указује и чињеница да је у деловима северозападне Србије

³ Уп. Реметић, н. д., 39 и даље, с потпунијом литературом и картом акценатских типова (на стр. 42).

⁴ Драгољуб Петровић, *Најомене о говору Качера*. — Зборник Матице српске за филологију и лингвистику, Нови Сад, 1999, XLII, 383–394 (штампање завршено октобра 2001). У овом тренутку чини нам се проблематичним статус неакцентованих дужина иза „дугоузлазног“ акцента у својим ранијим записима (уп. *добровољаца : добровољаца*) иако би се могло показати да је вокал иза акута неспорно дужи него иза дугосилазног, а мерења ће морати да покажу да ли је краћи него иза дугоузлазног акцента. (Према записима из говора Груже, у таквим облицима генитива забележене су чак две дужине иза акцента, али то мора изазвати макар озбиљну недоумицу будући да се у рудничком крају последња обавезно скраћује.)

⁵ Уп. Павле Ивић, *Неоакут на падинама Копаоника*. — Зборник Матице српске за филологију и лингвистику, Нови Сад, 1994, XXXVII, 239–246 (с историјом проблема и литературом).

⁶ Ивана Радончић, *Фонолошки опис говора лепосавићке околине*. — Прилози проучавању језика, Нови Сад, 1996, 27, 32–52

⁷ Према рукопису докторске дисертације Гордане Драгин.

⁸ Према усменом саопштењу Југославе Арсовић и тонским записима које нам је ставила на располагање, акут у тој зони, изгледа, има потпуно слободну дистрибуцију будући да се среће на једносложницима (*иџ* на *иџа* чардак, *гѓр, дол, шѓр*), на почетном слогу (*мала, Горња* Трѓпча, ис *Црне* Горѓ, *коље, ѓрѓће, сѓѓвајше*), у унутрашњости (*пѓву девојке, у колѓвке* Лјд, мѓгло се *иѓѓјми*, да се *иѓмѓне*, да *иѓкрѓну* прсте, да *иѓишѓше, зарђају* „зарђавају“, *осѓѓѓу* Немци, *одѓѓам, висѓка* бачвара, *иѓроклѓѓа*) и на крају речи (ис *Црне* Горѓ, по *иѓма*).

утврђено постојање и још једнога дубоког застаизма — онога који се тиче чувања фонолошке индивидуалности незамењеног јата — што може бити знак да су развојни процеси на тим просторима, и поред свих миграционих промена које су се на њима дешавале, текли успореније и до наших дана „донели“ и две крупне језичке особености које помињемо — незамењени јат и неоакут.

Имају ли се на уму све поменуте појединости, показаће се да се у прозодијском систему качерскога говора срећемо с пет акцентованих прозодема, трима дугим (/ā á ã/) и двома кратким (/ä à/), и следећом њиховом дистрибуцијом: /ā/ се налази на једносложницама и на почетку вишесложница, /á/ — на унутрашњим слоговним границама, /ã/ — на једносложници и на сваком слогу вишесложнице осим последњег, /ä/ — на једносложници и на претпоследњем слогу вишесложнице испред краткога крајњег слога,⁹ а /à/ — на свакој слоговnoj граници испред последњих двеју мора.

У качерском појасу акут бележимо у следећим типовима примера:

1) у једносложним прилошким облицима: Стåо ми нōд код гаражē. — Ја била нōд код Жикове чēsмē. — Била вōд у термосу кåфа. — Они га дирају за òнū гōр. — Је л гōр Миленå? — Пóшла ја дōл у лóку. — Силази дōл чēsми. — Мōж да ми донēsеш òвд;

2) у Гмн вишесложних именица м. и ср. рода с алтернацијом /a/ ~ /ø/: Òни íшли против добровōљаца. — Они су òвд били против добровōљаца. — Кåки íмå домаћинстйåва и свē напуштено. — Íмå мнōго Албånаца. — Кåко да се Срби слōже против Америкånаца кад нē могу кóмшије. — Тåкō било код Македōнаца. — Знåш колико је бíло Словēнаца у Чåчку? — Има л вйше Словēнаца ил Црногōраца. — Òна бíла из Найталйнåца. — Сåд мнōго комåраца. — Нēма више солунåца. Накупила мåло сувåрака. — Има тåмо дōста брeжyўåка.

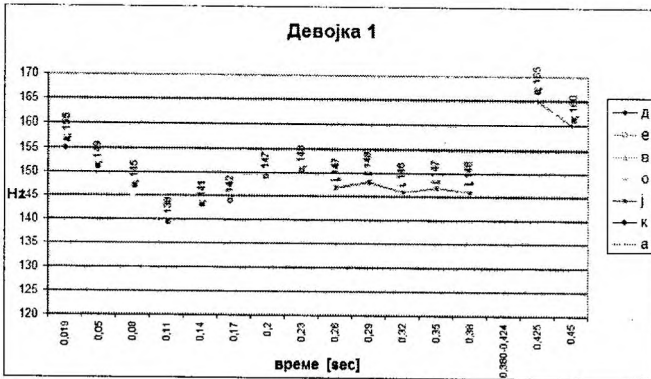
3) у многим презентским облицима типа: Глава пōчела да ми йрнē. — Сåд ми йрнē рúка. — Не мōгу да йримēйим ништа. — Мōж да не йримēйий. — Устане кад нēшто йримēйий. — Мōра да је йромēнй. — Мyчио се да зарåдй. — Чēкам да залåдй. — Нēма кō да га наслēдй. — Да л ће òстати кō да наслēдй кyћу? — Исечy òнē зåвоје и дōђе прет кућу да му òна лēчй дēте. — То зашййий човēку организåм од зймē, од мрåза. — Ако кåже да је драге вōље, закåжe се кåт ће вєридба да бyде. — Нека се дēлē како знåдy. — Треба да се йодēлē. — Кåжи дēди нек йожyрй, дoшō чика Драгољуб. — Òвē трēба да се одлyчē. — Он се пред вама лйбй. — Штō се вй лйбййше? — Нēнемо пyштити да се огрēйй о мåкању. — Треба да се олåдй. — Дōйте кад йрелåдй. — Да бар òће мåло да йрелåдй. — Кад мåло йреçēдй, мōже кōсити. — Нē зна да га мåзй. — Да сйашåвå српство. — Вōтњак трēба с�дити де мōж д-йдē трактор: и да йрскåш и да фрeзйраш.

4) у појединим облицима трпног придева: Бйо забēљен сōк. — Нйје бíло замрåчено. — Вōда тēк умлåчена. — Тåмо де сам јå рōђена и одгåјена йма дōста виноградå. — Живåк — то ожйвљена вōћка. — Зашййййен мйш у рyднику. — Украси му тēшко зарåђене пåре.

⁹ Изузеци од тих правила сасвим су ретки и тичу се једино последнијег акцента у лексеми *йарадåјз, йарадåјза* или у покојој сложеници (*йoљoйрйвредe, йoљoйрйвредник, гологyзија*).

Осим наведених, у нашој грађи нашли су се и следећи примери: Тãмо девојка ÿмã своје другарице. — Довели девојку. — А девојка је с десне стране. — Па де нẽма кола [иде се] ÿешице. — Јã сам био мãли.¹⁰

Природу тонске линије неоакута представљамо на следећој слици:¹¹

Сл. 1: Тонска линија у речи *девојка*

Тонска линија која се пред нама налази показује да се она оштро разликује од оних које су карактеристичне за дуги силазни и дуги узлазни акценат у стандардном српском језику. Ти се акценти, наиме, одликују благом узлазношћу од почетка до врхунца „акцентованог“ слога, при чему је пад тонске линије код „силазног“ врло изразит и почиње од самог врхунца слога до краја следећег, а код „узлазног“ тај је пад сасвим незнатан и углавном се на истој висини протеже и на следећи. Упоредан са таквим тонским линијама, акут се карактерише „изломљеном“ тонском линијом која у преакценатском слогу може бити или незнатно силазна или скоро равна, а у „акцентованом“ или скоро равна или нешто изразитије силазна. Најоштрији контраст међу овим акцентима показује се, међутим, у висини крајњег слога — који је изразито виши од „акцентованог“ (165–160Hz).

Све наведене појединости показују да се у широком појасу између Западне Мораве и Качера срећу неспорни трагови чувања неоакута, при чему би у говору Груже, рецимо, такви могли бити следећи примери: *врãни̇м* (: *врãнити*), *мãси̇и̇ се* (: *мãстити се*), *рẽси̇и̇* (: *рẽсити*) или облици Гмн *добий̇кã*, *анђелãкã*;¹² у Горо-

¹⁰ Занимљив је Ивићев навод да је „дужењем у типу *оїãнци*, *девојка*, *покојни*... увек настајао ^, а не ~. У томе се наш говор слаже са југоисточним чакавским говорима и са славонском Посавином (осим неких пунктова на њеном крајњем западу).“ Наши примери противрече томе Ивићевом ставу.

¹¹ Драгољуб Петровић — Снежана Гудурић, *Неоакут̇и на северном јодножју Рудника*. — Зборник Института за српски језик САНУ, I : Посвећено др Драгу Ћупићу поводом 75-годишњице живота, Београд, 2008, 419–428.

¹² Игрутин Стевовић, *Шумадијски говор у Гружи с особий̇и̇м освр̇т̇ом на акцен̇и̇е*. — Српски дијалектолошки зборник, Београд, 1969, XVIII, 588, 622.

биљу: *враба̀ца̄, чврља̀ка̄, Горобиља̀ца̄ — Нема̀ца, чвора̀ка*;¹³ у Драгачеву: *во се довели; ѡ̀рода̀ва̀ца, мушка̀ра̀ца, солу̀на̀ца, доброво̀ља̀ца, Аусѡ̀рија̀на̀ца, Боса̀на̀ца, бо̀ра̀ца, враба̀ца, жи́ва̀ца, ма̀ла̀ца, Нема̀ца, чвора̀ка; це́вке, це́вкама; сѡ̀асѡ̀м, сѡ̀асѡ̀, сѡ̀асѡ̀мо; завр̀ђено*.¹⁴ У говору Ужичке Црне горе трагови појаве која нас занима такође су јасно назначени али, како изгледа, само на линији додира с драгачевском и таковском зоном: *враба̀ца, чвора̀ка* (поред много обичнијег: *ла̀на̀ца̄, Боса̀на̀ца̄, губи́ѡ̀ка̄, доброво̀ља̀ца̄, омла̀ди́на̀ца̄, солу̀на̀ца̄*); *кад зала̀дѡ̀, сѡ̀асѡ̀; ѡ̀врѡ̀ђено*.¹⁵ У моравичком говору¹⁶ и у западном појасу Ужичке Црне горе такви акценти нису забележени, а о приликама у таковском крају, будући да о томе говору немамо података,¹⁷ можемо закључивати само посредно: тамо се очекује оно што је забележено на Руднику и његовом северном подножју, а местимично потврђено у југоисточном појасу Ужичке Црне горе.

Имајући на уму све поменуте примере, с високим степеном поузданости, можемо закључити да се у широком појасу од долине Ибра и преко Драгачева (можда) до висова Повлена и Маљена и даље према истоку у целини „ерске зоне“ налази компактан „косовско-ресавски дијалекатски сулстрат“ — који су, касније, „прекриле“ ијекавске масе с југозапада нивелишући њихов прозодијски систем у складу са сопственом структуром и чувајући истовремено две њихове најмаркантније особине које помињемо: неизједначен неоакут са дугосилазним акцентом¹⁸ и пренесен кратки акценат с крајњег слога на претпоследњи кратки.

С тим је у вези и још једна занимљива прозодијска особина ових говора — појава кановачког дугоузлазног акцента у позицијама у којима се регуларно среће пренесени косовско-ресавски кратки акценат: *жѐна, сесѡ̀ра, седло, дѡ̀гме, бес ко̀ња, до̀бро, до̀шла, узми; ка̀ѡ̀ран, ѡ̀мељ, ѡ̀ѡ̀шок, крѐветѡ̀* [Ђукановић, н. д., 93], *во̀да, да̀ска, зѐмља, ѡ̀ѡ̀шок, ѡ̀мељ, шѐћер* [Марковић, н. д.]. Тај се акценат, по правилу, среће на линији додира и/ли укрштања говора с узлазним тоном у дугом слогу с онима у којима се такав тон среће и у краткима, што као последицу има уопштавање дугоузлазног акцента и у оним позицијама у којима је кратки

¹³ Мирослав М. Николић, *Говор села Горобиња (код Ужичке Пожесе)*. — Српски дијалектолошки зборник. Београд, 1972, XIX, 640.

¹⁴ Петар Ђукановић, *Говор Драгачева*. — Српски дијалектолошки зборник, Београд, 1995, XL1, 35 53 77 97 111 153 157.

¹⁵ Славољуб З. Марковић, *Говор Ужичке Црне горе*. Београд (рукопис докторске дисертације одбрањене на Филолошком факултету 2005).

¹⁶ Видан Николић, *Моравички и горњосѡ̀уденички говори*. Београд, 2001.

¹⁷ Наши записи из Леушиња, иако сасвим фрагментарни, указују на континуитет појаве од Качера до источне зоне Ужичке Црне горе (*Македо̀на̀ца, дома̀ћисѡ̀ја̀ва, ѡ̀ривѡ̀жѡ̀, дошо да осѡ̀пру-жѡ̀м др̀ва*), али би тек будућа истраживања требало да покажу степен њене изразитости и свентуалне густине. Кад тако говоримо, имамо на уму и могућност, засновану на неким својим белешкама, да би и изотона *во̀да ~ во̀да* могла пролазити негде у околини Љнга, али о правцима њеног даљег простирања према таковском крају засад немамо никаквих назнака.

¹⁸ Из техничких разлога, неоакут посебно означавамо само у овом одељку, а даље у речнику бележимо га као „дугоузлазни“, тј. онако како га означавају и сви аутори чије смо записе овде преузимали, при чему смо у главнини таквих примера одговарајући самогласник маркирали масним слогом.

акценат регуларно пренесен на претходну краткоћу као силазан, дакле: *вод̄а* > *в̄ода* // *вода* > *во̄да*.

Кановачки акценат обичан је и у Качеру, али је он, како се засад може утврдити, доследнији само у Козељу: *Козељ*, ис *Козеља*. — То ти је поћи *Качеру*. — Сад је стига из *Трудѣља*; *жѣна*, *рѣса*, *нога*, *вода*, *магла*, *даска*; *она*, *њѣга*, *моји*, *швоји*; *сѣло*, *сѣјакло*; *дошла*, *ишошли*, *рѣкли*, *довѣла*, *ошѣкло*, *могли*; *коња*, *грѣба*; *високо*, *шарѣно*, *црвѣна*, *барѣвий*, *вилѣвий*; *слобода*, *лейѣша*. — Озидају се на округлину ‘кружно’.

У нашим записима, међутим, нашло се мноштво сличних примера и из других села,¹⁹ али је у њима појава најчешће факултативна или везана за појединачне лексеме или групе облика:

Зовѣ се *ѣбор* (Б).²⁰ — *Има* једнако *иѣсла*. — За *ча̄с* *иѣсла* го̄тов рѣчак. — То је пра̄ви *чѣлик*; *иѣсек*, *шѣмел*, *ча̄бар*; *кукуруз*, на *врѣ* (Ш);

у *сѣлу* (Т);

Јавила ми *сѣсѣра* да је умрела једна жѣна у *Калањѣвцима*. — *Оне су сѣсѣре*. — *Идѣ* поред *Бѣрове* куће па силази до̄л *чѣсми*. — *Чѣсму* те̄о мѣни и *Дѣсанци*;

Од *Лајкѣвца* *дошли* дрӯги аутобуси. — *Она је дошла* вѣчи, а баба умрла јутри. — *Памтим* ја кад је баба *Милѣсави* *дошла*. — *Стѣку* јѣдва *извѣли* ӣ[з] штале. — *Нећу* ја *долѣко*. — То је *високо* гѣр поћи *Рѣднику*. — *Ишло се бѣсо*. — Млѣго ти *широка* та аљина. — *Он је био дѣбар* и *иѣжљив*. — Ако бѣде по̄горшало, да га упѣте за *Бѣоград*.²¹

1.1.1. Послеакценатски квантитет

Судбина послеакценатских дужина одређена је двома битним појединостама: квалитетом акцента који им претходи и њиховим положајем у речи.

Када је реч о првој појединости, треба рећи да се дужина доследно среће једино непосредно иза узлазних акцената, и у отвореном и у затвореном слогу: *вѣдѣ*, *жѣнѣ*, *рукѣ*, *шрѣвѣ*, прѣдѣли смо дво̄е *шѣлића*, та̄ј трифѣка̄л бѣл̄ји је о[д] дрӯги *жѣиша*; *завѣжѣ*, *идѣра̄жѣ*, *иѣвѣзѣ*, *наиѣсѣ*; *вѣдѣм*, *иѣрѣим*; *шрѣвѣм* и сл. Само спорадично неакцентована дужина може се срести и иза неакцентоване

¹⁹ Кановачки акценат доследан је на највећем делу територије коју је истраживао Реметић (н. д., 42) и због тога би било занимљиво утврдити његову изофону у зони Колубаре и даље према југозападу, што ми овога пута нисмо могли учинити. Важност тих истраживања намеће се већ и због тога што се изразити трагови кановачког преношења налазе и у говору Драгачева (уп. Ђукановић, н. д., 91–93), а у области коју овде истражујемо, по свему судећи, они се налазе само по њеној северној периферији будући да их у рудничком крају не бележимо.

²⁰ Следећим скраћеницама обележавамо места из којих доносимо грађу: Б — Белановица, Бљ — Бољковци, Бр — Бранчић, Дњ — Дрењина, З — Заграђе, И — Ивановци, Ј — Јарменовци, К — Калањевци, Кз — Козељ, Лп — Липље, М — Моравци, П — Пољанице, Р — Рудник, Т — Трудѣљ, У — Угриновици, Ш — Шуци, Шл — Шилопај. Одсуство такве ознаке иза главнине примера који се овде наводе значиће да су они забележени у Драгољу или Живковцима (тј. у Живковачкој Реци), али и са Рудника, посебно код оних речи које су остале без потпуније лексикографске обраде.

²¹ Придеви *висок*, *широк* често се срећу у Нјд и са акценатским ликом *висѣк*, *ширѣк*: *Висѣк* му дѣчак два метра. Такав акценат такође је несумњив траг „косовско-ресавског супстрата“ у овим говорима; уп. *висѣка* бачвара.

краткоће: *Милена, ддшрчи, ирескочи*, више ми *не иребѣ; иреложимо, сачекѣише* га, али се и у тој позицији она најчешће скраћује: испод *лѣише*, без *моише*, *иревари, ирескочим, заиграмо се, иомеримо се, иреоремо* и сл.

Иза силазних акцената дужине имају неједнак статус: иза дугог оне се радикално уклањају (*радим, иражимо, радник*), а иза кратког чешће се уклањају, по свему судећи, једино из крајњег отвореног слога (*ирѣба, вѣиша*, али и: *ддо*). У крајњем затвореном слогу дужина се доследније чува у основи речи (*ирсиен, будѣк, гдлуб*), али се у наставакким морфемама најчешће губи: *видим, орем, под кором*). У унутрашњости речи (као и у енклизи) неакцентоване дужине, по правилу, чвршће се чувају (*гдлуба, ирсиѣна*, али: *кѣимо / кѣимо, ирѣба ши / ирѣба ши, виде му се / виде му се, рѣко ми, бѣљи је / бѣљи ми* је старији; то је *ишљано* у Загреб / *ишље се* у Београд).²²

Иза акцената може се срести само једна дужина: *добровољаца, Словѣнца, Црногораца, заведемо*, кад *озидати, освѣшимо* водицу, *урѣдимо*, свѣ било *увѣзано*. — Сви снопови *иовезани* оним ужетима.

Редовно је дужење вокала пред сонантом у примерима типа: из *Лѣјковца, Каланѣвци, Ивановци; Борѣв, Брѣков, Пеширѣв; организѣм, комуниѣм; рѣзбој*,²³ *навој, вандамѣни, рѣчак гѣшѣв*.

Дуг је вокал у придевским суфиксима *-ав* и *-аси*: *жмирѣв, мѣцѣво, ишѣав, идрѣв, идрѣво*, то је *клизѣво, црвенкасѣи, зеленкасѣи* и сл., али се и те дужине најчешће понашају у складу са назначеним правилима: у средини речи оне ће се чувати чвршће него на њеном крају. Само у траговима чува се и дужина у наставку ДИЛМн им. ж. рода: *крѣвама, шљивѣма, крушкѣма*.²⁴

1.1.2. Померање акценѣа на ироклиѣику

Та је појава у качерском говору заступљена у знатном степену и то када су у питању и старо и ново преношење.

Погледајмо најпре примере за старо преношење:

Уватиле се *идд рѣке* онѣ моја и Љубинкача. — Она *идѣ са* мнѣм одѣздѣ *идд рѣку*. — Има *д-ѣзме рад* у *рѣке*. — Овај Иван *идѣ у војску*. — Милан *моѣа у војску*, а Дѣсѣанка на апѣраѣију. — Бапне *ѣзгѣ камѣчак у главу*. — То је *вѣи ирѣ[ѣ]-зору*. — Зѣва *у воду* ко вилѣвѣѣк. — Ставиш *у воду*. — Укопѣ се *у земљу*. — Ставили *у земљу*. — Из ѣвѣ пуњѣстре *само у земљу*. — Укопѣ се *метѣр и по у земљу*. — Паѣде

²² Изузеци од назначених правила факултативни су и изгледа да се дужине најчешће срећу на крају говорног такта и у ситуацијама које су донекле обележене емфатично: *Рѣко сам да ће ми мѣрати донѣти и он је ддо; Шта сам ти рѣко?* У дружѣјим ситуацијама, иначе, обично је и: *будѣк, гдлуб, камен* и сл. Неки чврсти односи међу тим појавама тешко се могу успоставити, пре свега зато што је скраћивање дужина о којима је реч изразито одмакло и код најстаријих носилаца качерскога говора.

²³ Једино смо на Руднику редовније бележили *рѣзбој, навој, завој*, али за ту појединост немамо објашњење будући да је у другим типовима примера дужина о којој говоримо сасвим обична (уп. *шѣшѣв*)

²⁴ Сасвим ретко бележили смо и дужину у инф. и рд. придеву ср. рода глагола *грѣнуѣи, бѣбуѣи, ишѣнуѣи, ишѣнуло је, смрѣнуло се* и то једино на Руднику.

му *на ногу*. — Ја *не видим на даљину*. — То *иде у дубину*, али и: *Стави се то на средину*.

Месо *одма да се реди за лада*. — Дао му *на дар*. — Што је *од Бога* — *слађе од меда*. — *Иду у иде* 'походе'. — *Дошло њи четворо-петоро у иооде*. — *Иду у иде*; *на ђавола*; *у иодрум*; *набили на нос*; *туња кроз нос*;

Кренула *уз брдо*. — *Не може низ брдо*. — *Био сам у брду гор*. — *Погледни у небо*. — *Ударило га у очи*. — *На иролеће ћемо видети*.

Рачуна да *иред јесен гор озйда на камсну све*. — *Ете њега иред нон*. — *Ћзела је тетка мешито ћери*. — *Дете узо мешите сина*. — *Дете мешите сина дово*;

Човѣку *жена треба у ситарост*. — *Да видиш како је у ситарост*;

Долази *у гости* код менѣ. — *Он дође код нас у гости*. — *У гости био у Шаторњи*. — *Пошли у гости*;

Видели *једно о-другог*. — *Седали једно до-другог*. — *Водили рачуна једни о другим*. — *Идемо једна за другом*. — *Родила два детета једно за другим*;

Ако *изађе како не ваља*. — *Ја не видим на даљину*.

Честа су таква преношења и са облика личних заменица: *Иза мене стоји*. — *А један чича продаје разну робу, ту иза мене*, из *Крћевца*. — *Ја те не видим да си дошо иза мене*. — *Ја око ње* [почео облетати, удварати се]. Та су преношења мање јасна утолико пре што се паралелно са заменичким ликовима *мене, шебе, себе* срећу и они типа *менѣ, шебѣ, себѣ*: *Менѣ су боље волели*. — *Имам једно унуче своѣ ко[д] шебѣ*. Тако је и: *Рекли да раде њелу*.

Ново преношење има сличан домашај и најчешће се везује за устаљене предлошке конструкције и неке негиране глаголске облике:

Нећеју до *идд обалу*. — *Пењи се на јабуку*. — *Има и у Гарашима*. — *Пошли у пѣоди у Гараше*. — *Идем у свайове*. — *У Селишћу има два ѣктара ливаде*. — *Иду један другим на славу*. — *И данас дањи дође о слави*. — *Нама није нико гори о[д] шћейе* него што смо ми. — *Стоје у кујни па ме смећају*;

О[д] шћога смо живили;

Нисам *ни знао*. — *Није ни знала* (Б). — *Да сам знао* — *не би му ни иродо*. — *Нико боље не иошћује* родитеља ни у болѣсти. — *Није мени ни иребала* кафа, — *Не можеш да будеш* миран од њега. — *И јѣпе ће туње да биде* Шумадија.

Доно *вѣчи по кила* ракије;

Ћдала се пре *две године*. — *Ти сад прѣстани*, *немѣј да радиш две године*, *ти си гѣтов!* — *Имам ја гѣр преко два ектара зѣмљѣ*. — *Има он већ тридес две ирѣи* (Т). — *Није много узо* — *ириесѣ динѣра*. — *Дошло њи седѣм-осѣм*. — *Било нас тамо седѣм-осѣм* (Б).

У свим акценатским померањима која помњемо тешко је, међутим, утврдити неку изразитију меру доследности будући да се врло често среће и непомерен акценат: *Дође на ред*. — *Стави се на грѣду и под рѣг*. — *Ћђе у кућу*. — *Ударно га у ирса*. — *Пошла у шћѣлу* и сл.

1.2. Вокализам

Вокалски систем качерскога говора има све битне одлике карактеристичне за шумадијски појас шумадијско-војвођанских говора, што значи да има пет вокала чија се боја ни у чему не разликује од оне која се сматра просечном у вокализму стандарднога српског језика.

Помињемо у вези с тим само две занимљивије особености.

Једна се тиче благог повлачења изговора [ā] уназад: *ја̄, мл̄ад, у гр̄аду, два̄ да̄на*, тр̄иез *дин̄ар̄а* и сл.,²⁵ при чему треба рећи да се она сада чува само у траговима, а да ли је раније била изразитија — може се само претпостављати.

Вокално [р] среће се у позицијама обичним и у српском књижевном језику, а овде истичем само једну дистрибуциону занимљивост, ону која се тиче његове појаве испред вокала: по *вр̄у, на вр̄у*, окр̄уни *вр̄ове, овр̄ошак, кр̄аиши* — *кр̄ам, уватӣ је др̄аӣи*. — Обучем се, *наркел̄ам*, па за *овцама*.

Качерски говор чува изразите трагове (и)јекавизма:

Прѡшѡ је *вудије*. — Она је *вудије* прѡшла (К). — Није то *вудије* било. — Нѣ зна се *кудије* идѣш (Б). — *Кудије* си ишѡ, преко Љига? — Вр̄љам ја̄ *ѡнудије*. — *ѡна ѡнудије* прѡшла. — *Тудије* најије;

Било то нѣшто *ирије* (Т). — Што се ниси јавио *ирије*? — То је *ирије* задруге, лѣво. — Ја̄ сам разговарѡ *ирије* са једним стрѣцом. — Нада *ирије* мѣзла на мѣзилицу, а ја̄ брже помѣзем. — Ми сад ка[же]мо *малоирије*;

Никуђ ја̄ из моје кѣне нѣ идем. — Шта *гѡј* ко каже — ѡн свѣ разумѣ. — Де сам *гѡј* ишѡ и разговарѡ с народом — нико га нѣ воли. — И та̄мо код њи је ко *гѡј* у Зѡлошким вр̄ту. — Да је ѡтишо *кудгој*, цр̄кѡ би од врућинѣ. — Ако *шиѡгѡј* дѡђе, ти јави. — Шта *гѡј* види ѡчима — ѡн направи. — *Ошкѣј* им ѡна рѣч? — Ако *шиѡгѡј* дѡђе, ти узми. — Дѣца тѣ прѡлазе, и за Бѣлановицу и навише, и сврате, кад *гѡј* идѣ — ѡни свр̄ајају;

Наши старѣи говѡрили *је̄ њеш, није̄*. — Мој *јѣд вр̄ѡ* на кѡњима. — Мој *јѣд, јѣдо* звали (нѣ дѣда ко сад) рѡђен тѣј. — Имѡ је и мој *јѣд* кѡзѡ, ал забранили. Према данас редовном *дѣвѣр*, обично је било *јѣвѣр* (Кз), хип. *јѣко* ‘деда’ (З); *Прѡлѣће* година — док се ѡкрѣнеш. — Зашто тебе мој ѡтац зѡвѣ *Бијели Мѣјед*? — *Сјѣревина*, то ѡна маснѡћа у вѣни, кад је нѣопрана вѣна. — Ја̄ сам спрѣмала за докторе *кисѣла млѣка* (Л). — Нешто даље од вратила у снутак се ставе „*ћейци*“ (два дуга танка штапа) помоћу којих се основа равномерније навија (З: 49),²⁶ а често се може чути и: Сад љѣди *ѡбољѣвају* млѣди, о-трѣз гѡдина, чѣтрѣс. — То се сад *разѡбѡљѣва* и млѣдо и старѡ. Занимљиви су, међутим, и старији јекавски записи које нам су оставили аутори на које се овде позивамо: Ту је пушку купио мој *јѣд* Мата (6: 33); *ијѣди* („каже се место *сјѣди* — Шилопај“: 2: 15). — Не би више дрѡ терао, па да би *вјѣру* променио, *ријѣка, љѣса* (2: 13 14 23); Врати та *бијѣла* говѣда (3:132). — *Лијѣйо* га сачувала мајка / од ујѣмка и од урезника / од истока лука *бијѣлого* / и од *бијѣла* леба полежака (3: 74); *иријеклад* (1: 756, 2: 54), *ијресијек* (1: 764).

²⁵ Ту појаву означавамо ‘тачком’ испод слова да бисмо истакли чињеницу да се у вези с њом не може говорити о лабијализацији, какву имамо у нским другим говорима (уп. *ја̄^о, мл̄а^ода* и сл.).

²⁶ Треба претпоставити да се та основа у јд. среће у облику *цијѣјац* (?).

Штò ти је, *дијеше!*? — Штà причаш, *дијеше!*? (Б); *дијеше* (дете) (2: 14).²⁷

Спорилично бележим чак и [је] < љ иза [р] у облицима аориста: Ако је сѹша, *изгòрје све*. — По брдима *изгòрје* кокурѹз.

Занимљиво је и *ијер* < *ѵр*: *шѝалијер*, поред редовнијег *шѝалѝр*. — *Ѝма̀ шѝалијер* нѐки, скоро сад подиго *шѝалѝр*, па та̀мо лòза.

Све поменуте појединости сведоче о томе да је ијекавски нанос на овим просторима раније био много изразитији и о томе данас имамо највише потврда у говору Рудника, при чему наши приложници памте да су њихови „стари говорили“ *ћ̀ера̀ѝи*, *ѝд̀ера̀ѝи*, *ѝш̀ера̀ѝи*, *ћ̀ѐѝци*, *ћ̀ѐвер*, *ћ̀ѐдо*, *с̀ѐме*, *на̀с̀ѐв̀нѝца*, *ѝо[д]с̀ѐва̀к*, *ѝс̀јек*, *с̀јера*, *с̀јера̀в*, *с̀јера̀вина*, *ѝз̀јелѝца*, *ѝз̀елѝца*, *љ̀еса*; *кудије*, *вудије*, *о̀нудије*; *бијела говеда*, *Бијели Мећед*, *цијейац*; *с̀ѝтаријеш̀ѝво* и сл. Ако се каже да се такве особености изразитије срећу од Рудника до Шилопаја, ваља очекивати да ће они према западу бити све изразитији будући да су у Леушићима, међу најстаријим носиоцима говора, они и данас сасвим нормални.

Типични икавизми шумадијско-војвођанског дијалекта обични су и у качерском говору: *Грије с̀унце*, а *грије ш̀пòрет*. — Ка-с̀унце *из̀грије* — к̀асно је. — Пази да се не *ѝрегрије*. — Нешто је *у̀гријало*, а овд кат *ѝрѝгрије* — б̀аш *ѝрѝгрије*. — Кућа му Бога *огријала* (клетва — 3: 122). — *Смиј̀али* се, ов̀и м̀оји се *смиј̀у*. — Мòрамо да се *на̀смијемо*. — *Он се на̀смије*. — *И ја сам се на̀смијала*. — *Он се на̀смија*. — Они га дирају за он̀у гòр, а он се *смије*. — *Ту ћу да с̀ијем шангаре́пу*, а та̀мо *ѝосијана* р̀епа за стòку. — Ко̀лико је *ѝосијала* па̀прике. — *Пòсијò* сам више к̀упуса за у̀ кацу. — *Треба с̀ијати* зòбове;

И дан̀ас да̀њи Калабра ка̀же: „Ништа ми нѐ би *вр̀едило* да није б̀ило Дра̀гана“. — Мòгли су који су *ж̀ивили* у̀редно. — Ништа ни́сам *ѝож̀ивио*. — Е, шт̀а сам ја *ѝреж̀ивила!* — Отац је *ж̀ивио* седамд̀есет д̀евет. — Ја би *ж̀елила*, док сам ја ж̀ива, да ви́дим та̀ј спòм̀ен и м̀ој и њ̀егòв. — *Ж̀ивили* смо л̀епо, ни́смо *ѝр̀ѝили* ни беш чега. — Ја сам *ѝр̀ѝио* г̀лад, ја би *ѝр̀ѝио* г̀лад и сад. — Ни́су ви́дили кад је прòшò. — *Мр̀зили* на на̀шу ку́ћу. — *Увр̀ѝила* се ра̀на на пл̀ећки, нѐ да зараст̀е. — Ра̀тко *ѝобес̀нио*, *ѝолу̀дио* на̀чисто, а уп. и *вр̀ѝиш*, *ѝрòвр̀ѝиш*, поред: Ка̀ко ни́су ви́дли!?

Тако је и: У *вид̀рици* се нòсила вòда на об̀раници. — На̀шли г̀њи́здару с̀ ја̀јима, али и: у *г̀њи́здеју*.

Изоловано је: М̀ени је *òвди* л̀епше.

Испред палаталних гласова *љ* и *ј* појављује се *и* у примерима: Та̀мо је пòстављена *бѝљега*. — Он све у̀ к̀нигу *бѝљежи*: ка[д] ти да̀, он те *забѝљежи* — кад му вра̀тиш, он те *одбѝљежи*. — Они дòђоше, нѐшто *биј̀адоше*, ка̀жу да ће да б̀иде бра̀на. — Једно вр̀еме *биј̀аше*: ни у̀ ц̀ркву се није см̀ело. — *Биј̀аше* ср̀еда.

²⁷ Овај облик има практично функцију узвика за изражавање изненађења или љутње, а никако правог вокатива, на шта упућују и такве појединости као што је могућност да се тако обрати и дете старијем човеку (нпр. унуче деди или баби). Сличне су донекле томе прилике и у говорима Баната (уп. Павле Ивић — Жарко Бошњаковић — Гòрдана Драгич, *Банатски говори шумадијско-војвођанског дијалекта*, I, СДЗБ, 1994, XL, 243).

Обичан је једино предлог *ѵреко* (*ѵрекò* куће, *ѵреко* Бѵкуље), а тако и префикс *ѵре-*: Једва смо *ѵрегáзили Рéку*. — *Ќвце ѵрескòчили* у кокѵруз: *Прелéшила* ми сéна. — Нíсмо мòгли *ѵренéйти* све. — Тéо да ме *ѵрèвари* (К). Према таквим облицима, међутим, често се уравнива и префикс *ѵри-*: Ја мáло да *ѵрè-ѵазим* кад нáйђу крáве. — Мòрала га је *ѵредрèжсаи* да нè падне (Б). — *Премéшила* је ка[д] су прòшли. — А мòрала сам *ѵрелòжси* и ѱ цркви (Кл).

Уп. и: *Идè* за *нámèрнице*. — Сáд нáјскупље *нámèрнице*, а често се може чути и: *Мeòница*, била у *Мeòници*.²⁸

Иначе је редовно *де* 'где': Нèмòјте га слáти тáмо *де* сте га слáли. — Нáшли га *де* су га òставили (Т). — *Коједè* пáло [кише] лѵцки.

Обичне су вокалске елизиге какве бележимо у примерима: *Ќна* ће да *с-òсѵши*. — Нíје мòго да *с-òслòбоди*. — Мòраш *д-òзидаш*. — Трèба *д-овршèм* òнò што ј òстало збо[г] кишe. — Сáмо јòш *д-òкрече*. — Бòлесан лèжй ѱ соби, а мòж *д-идè* у Вáљево. — Мй нáшу дèцу нè мож *д-извѵчемо*. — Мòра *д-изрáди*. — Нè мож *д-изáђе* ис куће. — Тéо да *г-унèсèм* у мишáну. — Нíко *д-ѵзме* бѵдак. Уп. и: *Зустáве* га у бòлници: кòст му клѵчнá пѵкла.

Вокалске контракциге у качерском говору, као и у другим нашим говорима, нáјчешће су на крају речи и њима су захваћене све вокалске групе ако се почетни њихов члан не налази под акцентом:

— *ао* > -*о*: *дòчеко*, *одобрáвò*, *ѵòслушò*; *ѵрòдо*, али: *сѵáо*, *знáо*, *ѵáо*. — Нè би *дáо* вòду. — Тò ми òстало на *жáо*.

— *ео* > -*о*: Добро сам *вìдо*. — Јá *ѵòдно* зáктев; *вìдо*, *ѵзо*, *ѵòйò* се на шљиву. — Срèтен је *дòвò* зéта из Козèља. — И тáј је трáктор, док се Дрáгослав нíје *разбòлò*, бйò код нáс стáлно, али: *дèо*, *сèо*, *ѵèо* се. — Ѐван нíје *ѵèо* да ме пòслуша. — Јá сам *шèо* и, èтè-ти, штá сам дòчеко. Нејасно је: Ја сам *мíшљèо* ò вама.

— *уо* > -*о*: *окрèнò*, *ѵрекино*, *ѵòшòнò*; *чѵо*. — Кад је ѵишо и дèда *издàнò*, вò прèстò да рíче.

У унутрашности речи контракциге су знатно ређе: — То бйò пòла нáш а пòла њйн трáктор, *зáдно* смо кѵпили. Кáко му пáде *нáм*!?, а обично је и *нáоѵако*.

1.3. Консонантизам

Консонантски систем качерскога говора карактерише се, у начелу, двема структурално битним појединостима: одсуством фонеме [x] и и знатно редуцираном појавом [ф].

Фонема [x] нáјчешће се губи, и то из свих позицига у речи: *áјдѵк*, *òђу*; *ѵèли* смо; *лáдно*, *ладòвино*; *рáна*; *залáдило*, *нарáниши*; *мèуна*; на *врѵ* (Ш), на *врѵ*. — Јá сам инвáлид у *шрбу* (Б). — *Вìдо* ја штá ће бити. Место /x/ обично је /v/ у речи *сирèва*, паралелно је *снáја* и *снá*, али само *мáђа* 'мађеха'.

Често се м. [x] појављује [к] у примерима као што су: *Ѐсус Крìсѵòс*. — А òнá бáба мѵчнá била бòлесна и нáмучила се кано *Крìсѵòс*. — Нíсам нáправио

²⁸ Овакви односи у рефлексациги тога старог гласа могу указати на то да су се, вероватно — све донедавна, у Качеру чували трагови његове фонолошке аутономности. О томе посредно може сведочити и навод да се „у Ивановцима, каже *дичак* и *дѵтè*“ (2: 13).

zákīšev на време. — Ја пòдно *zákīšev* да изађу гйометри. — Штà हु ја кад је он тàкò *закīšéвò*. — Тèò да имà *зàлику*. — Имà тàмо свà òвà бèла *йèкника*. — Бйò *йлèк* неки гòр. — Друкчији *вàздук*, друкчија вòда. — Држй пот *йàзуком*. Редовно је [к] м. [х] и у личним именима *Микàило*, *Тйкомир*. На крају речи сређе се [к] и у основи *сирòмàк*, тако и *сиромàка*, мада ваља рећи да се она често уклапа и у придевску деklinацију: Дè ћеш от *сирòмòг* узéти. — Помòзи *сирòму* — нèш се пòкајати (К). — Они били *сирòми*.

У рудничком крају бележимо и [к] м. [х] у 1. л. јд аор: *йрèбòравик* и не *зайвòрик* кàпију, ја му јèдва *доскòчик*, *рèкок* му, као и [г] м. [х] у облицима заменичко-придевске деklinације: ко је бйò од *њèговиг*, *ониг* нòжница, глèдò сам *иг* ис прикрајка, дòчекала *иг* у Миланòвцу; необично је и: чòо сам од *свијуг* који су тàмо били.

Место [х] обично се појављује [ј]: Млòго је *òрàја* имò. — Кà-ћеш *òраје* да бèрèш? Тако је и *йокрjàши* ‘поломити’: Дòбар је он кòсàч кад и кòсиште мòж да *йòкрjà*!

Место [ф] обично је [в]: Рèкò ми да му кùпим *влàшу* пйва (Б). — Начекèри нòде *влàшу*. — Бйле онè *вèреце*. — Не *вèрма* нйког. — Нàпале га неке *вунгаре*. — Йскопаш нàјпре *вандамèни*.

Исти је случај и са групом *хв* у основама *хвай-* и *хвал-*: Вйдо ја да *њèга вàша* рàкија. — *Вàла* на помòћи.

Треба, ипак, рећи да се [ф] у најновије време све изразитије шири: *кàфа*, *фàбрика*, *фйно* и сл.

Спорадично група *мл > мн*: *мнàда*, *мнàдица*, *мнàдòлика*, али и *ми > мл*: *млòго* је шарèна, *млòго* је тò. — Нйје *млòго* млàђа од Бошкића. Тако је и *жрм-њев*и, а према њима и *жрмань*. Поред *Дàмјан* бележимо и *Дàмњан*.

Група *гн > гњ*: *гњèздо*, *у гњèздейшу*, а *жл > жљ*: Нà крају *йрòжљèбим*.

Групе *сц*, *шч* најчешће се упрошћавају губљењем струјног консонанта: *йрàци*, *йрàцима*, *йрàцију*. — *Ймò двòе-йрòе йрàцију*. — *Рацèйьене* му панталòне. — *Рацèйе* дрво па ону половйну закйвају. — Ка-се сйр *йцèди*, сèчè се на крйшке. — Бйла тàмо она *кручица*. — Трајим неку *дàчицу*. — Имà *дàчицу* и нà њòй избўши рўнице. — Сèò на онàй *брèчић*. — Он пèко рàкију од онй *кòчица* о-шлйва. — Мèте двòе телàди, мèте *йрàчиће*, *двйче*, òвце. Обично је, међугим, и: *баксуйчина*, *башчòвàни*, *башчòвàнлук*. — *Йичèйврйй* се зрòно. — Већ се *извèшчало* и òгри-њавило. Уп. и *мирацйнка* ‘миражцика’.

Група *йч* упрошћава се губљењем прекидног дентала: Понèси ми òнў *мòчицу*, док *згл > жл*: *жлàвак*.

Редовна је алтернација по другој палатализацији у облицима именица II деklinације које се у основи завршавају консонантом *к*: Òдем ја *лèкàрци*. — Òднела *айòшèкàрци*. — Òна ўзме мòг дèду ў кућу, тој млàђòй *ћèрци*. — Свè òставила *кћèрци*, а исту појаву сређемо и у ДЛ личних имена: — Бйли о Свèтйм *Луци* свй òвде. — Рèко *Десàнци* да однèсè *Милўнци*. — *Гòвàнци* се нешто бйло слòшило. — Пòшла да нèшто кà[же]м *Рàдòјци* Гўтиној (Б). — Йшла је тàмо ко-Дрйнè некој *Бòсàнци*.

У облицима присвојних придева изведених од таквих имена такође је доследна алтернација по првој палатализацији: То ми је *ћерчино* ључе. — Био ми тамо праунук, от-*ћерчине* ћеркѣ син. — Ту кућа *ајошкѣрчина*. — Са̄д про̄шле *до̄кшорчине* ћѣри, шѣтају.

Редовна је та особина и у одговарајућим облицима личних имена: Овај *Лѣнчин* зѣт мло̄го пио и изг̀орела му јѣтра. — Био са̄ нама и Зѣран *Лѣнчин*. — По̄шла с *Јовѣнчиним* родитељима. — *Јовѣнчина* ма̄јка са̄д са̄ма. — Био на *Десѣнчиним* грѣбу. — Она̄ј ма̄ли — то *Радѣјчин* љнук. — Ўмро Милош *Брѣнчин*.

Укинута је алтернација *к~ч* у 3. л. мн. през. и редовно је: Онӣ ђу да *сѣчӯ* ба̄дња̄к. — *Исѣчӯ* онӣ за̄воје. — Онӣ би да и *ѣривӯчӯ*, да љу у мо̄ју кӯћу и да менѣ са̄горѣ. — Ба̄це ко̄нопац и он га вѣже и онӣ га гѣр *извѣчӯ*. — Нек *исѣчу* док ја̄ до̄[ђе]м.

Само у траговима сачувана је алтернација *к~ц*, *з~з* у Ајд у примерима типа *ја̄шаце* (Ўмо̄ сво̄је *ја̄шаце* и неко га ѣздо), *крѣзе* (Мѣти се у онѣ *крѣзе*), али је редовно *ѡрасе*.

Веома често редукују се гласовни низови у следећим примерима: — До̄шѡ из *Арѣн[ђе]ловца*. — Не могу да *ѣрѡ[ђе]м* порѣт кӯће. — Тре̄ба л да *до̄[ђе]м* да по̄правим? — Кад ја̄ *до̄[ђе]м* с по̄сла, ја̄ мо̄рам да скӯвам, да по̄чистим, да до̄перем. — Кад ја̄ *до̄[ђе]м* у Бѣлановицу. — Нӣсам те̄ѡ да *до̄[ђе]м* (Б). — Нӣкако не могу да *до̄[ђе]м*. — Кат *ѣѡ[ђе]м* од Врбѣ, тре̄ба са̄т [да до̄ђем до̄вде]. — Не могу да *ѣрѡ[ђе]м* порѣт кӯће. — Не може во̄да да му *до̄[ђе]* са̄ма. — Ја̄ *ка̄[же]м* 'немо̄', а она̄ ѡне. — Кад ја̄ *до̄[ђе]м* у Бѣлановицу, ја̄ *ка̄[же]м* њѣму. — Ја̄ *ка̄[же]м* њѣму, ал *не̄[ђе]* да слѣша. — *Не̄[ђе]* да ка̄же. — *Не̄[ђе]* да прѡроди.

2. Облици

2.1. Именице

Распоред хипокористичних образовања м. рода у качерском говору овом приликом не може се прецизно одредити, пре свега зато што се интензивно мешају деклинациони обрасци типа *Жѣко* — *Жѣка* и *Жѣка* — *Жѣкѣ*, али изгледа да је, макар у делу Горњег Качера, обичнији образац м. рода: — *Бѡро* је са̄д не̄де ко-Ша̄пца. — Био та̄мо и *Грѡбо*. — *Жѣко* сад ѡдма̄ра. — *Ра̄ко* те зѡвѣ. — Ја̄ тре̄ба да тѣжим *Дра̄га*. — Пӣтај *Дра̄га*. — Тӯ је ко[д] *Дра̄га*. — Прӣчала за̄ то̄г *Ма̄кса* да ѡће да за̄па̄ле кӯћу. — ђдно *Дра̄гу* да ми исѣче. — Идѣм да *ка̄[же]м* *Бѡру*. Од тих имена присвојни придеви изводе се формантом *-ов-*: — Ўмро и *Бѡрѡв* брѣт, онѣј у Дорѡсави. — Били мо̄ј ѡтац и *Дра̄гѡв* ѡтац на Колѣбари. — Срѣѡ га код *Грѡвѡе* кӯће. — Оплавила во̄да ону *Жѣкову* лӯчицу. Редован је, међутим, деклинациони образац имена *Мѣле*, *-а -у*, *Рѣде*, *-а -у* и сл.: — Јесте ли били код *Мѣла*? — Се̄дали смо код *Рѣда*. — ђтишла је за *Ђѣлом*, а по истом моделу изводе се и присвојни придеви: *Мѣлова* кӯћа, *Рѣдова* ко̄ла, одвѣли *Ђѣлову* де̄цу.²⁹

²⁹ Каснија ономастичка истраживања само су делимично разјаснила неке недоумице о географском распореду изоморфа о коме говоримо и показала да „образец *Јѡво -а / Јѡвов* допире до леве обале Живковачке реке и изнад леве обале Качера окреће према Љигу и, према нашим садашњим увидима, томе типу припадају Босуа, Драгољ, Трудељ и Козель, *Јѡва -е / Јѡвин* редовно

Вокатив личних женских имена на *-ица* једнак је номинативу: — Чѐкај, Љубица, и мѐнѐ. — Имаш ли, Љубица, јаја да продаш? — Знаш, Ситаница, лепа ти крѡва. — Драгица, дѐ су ти овце? — Ајде, Милица, д-идѐмо. Друге именице на *-ица*, иначе, имају наставак *-о*: *кѡкавицо, несрејницио*.

Вокатив именица на палатални консонант има редовно наставак *-е*: *Драгиће, Миличи* (према *Драгић, Милич*).

У Ијд I деklinације тих именица обичан је наставак *-ом*: — З-Драгићом дошѡ. — Дошѡ з-брајанићом Марковим (Ш). — Она је с његовим сѐстирићом — Ударају чаканѡм о баквицу. — Ја сам разговарѡ прије са једним стирѡцом. — Пошѡ с ковачом. — Са воћом је слабо. — Наћѡт је са здрављом. — Мѐне, с ойрошићѡм, тѹ забѡлело. — Оплете ирућом. — Мука је са заливањом, с ирскањом.

Тако је и у Исг III деklinације: Нѡсио пѡрцију с мѡићом. — Ојађен је с иѡмѡћом 'непамстан', пот крвљом.

Именица *кћи* у Нјд редовно има облик *ћер*: Тѡмо је ѹдѡта и Драгићева *ћер*. — Дошла му *ћер*.

Именице ср. рода обично имају проширење *-еи-*: *вреићено — вреићенеиѡ, исѡод вреићенеиѡ; кѡло — кѡлеиѡ, у гњездеиѡ; звѡчѡ сѡаклѡиѡ*. — *Вѡда ирѡлѡће ирѡко кѡлеиѡ*. — *Кѡпаш иекнѡиѡ* (Кз). — *Ўзму дрвени иунѡѡиѡ* 'клинови за цепање камена'. — *Прѡве ужѡѡиѡ* да се вѡзѡва [пшеница]. — Зафаљујући овим *мудѡиѡ* (мобилни телефон), ја сѡноћ дошѡ кѡћи (покварила се кола па могао да позове мајстора), *зрѡно — зрѡнеиѡ*

Плуралски формант *-ов-*: Сѡњаѡм неке сѡнове. — Кѡрпа е гѡр ко-зечѡвѡ. — Дѡно трѡвѡ зечѡвѡма. — Нѡки мачкѡви дођу и ѹдѡве двѡе. — Свѡ му слике по зидѡвѡма. — Ашлук за сѡвину вѡзан цугѡвѡма (Ш).

Увек је: *голубѡвѡ, гавранѡвѡ*. — Мѡторн гѡмѡљеви ѡстали у сѡлу (Т). — істало само нѡколко гемѡљѡвѡ (Т), а отуда почесто и: нѡма динарѡвѡ, ако имате у *динарѡвѡма* (мада је чешће: *динѡрѡ*).

Ретке су потврде одсуства тога форманта: Бѡло дваѡстину илѡсѡиѡ. — Иѡмѡ још пѡт илѡсѡиѡ да дѡтера. — Бѡиће пѡ-шеж цѡкѡ. — Купио десѡтину цѡкѡ цѡмѡнта

Наставак *-ију* обичан је код следећих именица:

Иѡмѡ стѡ *кокѡшију*;

Чѡкали тѡмо нѡколико *ноћију*. — *Ноћију* се највише плашим (5: 108). — Већ неколико *ноћију* не заспива (6: 5);

Свѡ поврѡнели *око ѡчију*. — Поврѡнели *око очѡију* од умора (6: 174). — Штѡ ти то *око ѡсѡију*.

је у Живковцима (уз десну страну Живковачке реке), Калањевцима (са Белановицом), Шуцима, Пољаницама, Бранчићу, Гукошу и Дићу, а даљу границу између појава о којима говоримо нисмо могли прецизније утврдити. С друге стране, хип. *Рѡде -а / Рѡдов* (тако и *Бѡне, Дѡле, Ђѡле, Миље, Цѡне*), карактеристичан је за качерску област у целини“ [10: 23]. Провера грађе коју смо добили од својих приложника с Рудника, међутим, показала је да последња појединост коју смо овде раније навели није тачна будући да је на Руднику доследно једино *Рѡде — Рѡда / Рѡдѡв, Миље — Миља / Миљѡв, Јѡле — Јѡла / Јѡлѡв, Дѡле — Дѡла / Дѡлѡв* а, према наводима Момчила Пауновића, тако је и у селима „према таковском крају“.

Мор̄о да заштит̄и с̄ал̄аш од м̄ишију. — Од ов̄е ма̄чке н̄ма више ни м̄ишију. — Им̄а п̄е-шес̄ ӣрацију. — Н̄ма ти зв̄ерију код н̄ас. — Па и живота нема. Сем зв̄ерију (6: 177). Уп. и: Зачуло се лајање ӣсију (11: 11).

Именица *гос̄и* у Апл има наставак *-и*: В̄и им̄ате г̄ос̄и. — Он̄ дође код н̄ас ӯ *гос̄и*. — Долази ӯ *гос̄и* код м̄ен̄е.

У ДИЛмн колективних именица доследан је наставак *-ма* м. *-има*: Д̄ош̄о да одн̄ес̄ем *јаг̄ња́дма* во̄д̄е. — Ид̄ем да затворим ов̄це и по̀ложим *јаг̄ња́дма*. — Б̄ио он̄ туне, да̀во̄ нѐкцӣе *јаг̄ња́дма*. — Св̄им̄а *унуча́дма* к̀упили да̀рове. — Б̄ио ја̄чи з-д̄ец̄ом и *унуча́дма*. — Са̄д спр̄ема *унуча́дма*. — Са̄д брини о *унуча́дма*. — Ни моја деца нису јој била равна њеним *унуча́дма* од сина (5: 107 130). — Са̄д брини о *унуча́дма* (5: 107). — То ме ко̀штало дв̄е кра̀ве са дв̄о̀јим *ӣшела́дма*. — Тај л̄ук је са ду̀гачким *ӣера́дма*. — Тако и: ко̀пилад̄ — *ко̀пила́дма*, шиљ̄ежа̄д — *шиљ̄ежа́дма*; б̄урад̄ — *бура́дма*. — *Паишча́дма* н̄ем̄о̄ј вӣше да н̄о̀сиш уоч Божића.

У тим облицима редовно је *-ма* и код именице *људи*: — Оне во̀ле да с̄уде *људа́*. — С̄ед̄о с̄ *људа́*. — Оне о̀ђеју да вла̀дају *људа́*. — Ду̀гово *људа́* па̀ре, није вра̄о, а уп. и: Св̄им̄а *осмо̀рма* к̀упили да̀рове.

2.2. Заменице

Деклинација личних заменица карактерише се битним особинама шумадијско-војвођанских говора, уз само покоју занимљивију појединост.

Обичан је наставак *-е* м. *-и* у ДЛјд: Ти тр̄еба да ја̀виш *м̄ен̄е*. — Теб̄е гл̄еда ко̀шнице, н̄е гл̄еда *м̄ен̄е*. — А он̄ прӣча *м̄ен̄е* да она н̄е зна ништа. — Они вел̄е *м̄ен̄е*: к̀рстӣћемо о дв̄а̄ез д̄ев̄етим. — Ка̄[ж]е он̄ *м̄ен̄е*: ако мо̀гаднеш да ст̄ӣгнеш да ово по̀косиш. — Ӣзгуби ти Бу̀латовӣћ! — *М̄ен̄е* ӣзгуби!? — Гл̄едали како ће *м̄ен̄е* да до̀са̄де. — Ја̄ мӣслим да ће он̄и до̀ћи *се̄бе*. — Ако во̀ће н̄ма у *се̄бе* сл̄ас, ма̄ње тѐра ра̀кије. Обична је и конструкција: Мӣсли о с̄ам̄ *се̄бе*.

Место енкл. облика *јој* спорадично се може чути и *је*: Н̄еко тѐо да *је* се св̄ѣти. — М̄бра̄м да *је* прӣчам.

Енклитички облик *ни* у Дмн непознат је у качерском говору, али је *ви* сасвим обичан: Ко̀ј̄ *ви* је то с̄ӣн? — Д̄е̄ *ви* је х̄ѐр? — Рѐкли су *ви* да ће до̀н̄ети. — Фа̀ла *ви* и прӣјатно *ви*, али ва̀ља рѐћи да се у гра̄ђи с Рудника нашла и напомена да су облици *ни*, *ви* „застарели“.

Ретко је и енклитичко *се* у предлошком споју: Нӣсам зна̄о *за се*.

2.3. Придеви

Заменичко-придевску деклинацију качерскога говора карактерише редован наставак *-им* у ДЛјд м. и ср. рода: Рѐк̄о̄ је *мо̀ј̄им* д̄еди. — Мор̄о да да̄м *њ̄еговим* о̀цу. — Да̀до *ј̄ед̄ним* Црно̀горӯцу дв̄еста ма̀ра̄ка. — Сто̀ ил̄јада ма̀ра̄ка о̀стало у ба̀нци — и *нӣким* ништа! — Помр̄е̄ћемо по *овим* снѐгу. — По̀сл̄о по *нѐким* *њ̄еговим* дру̀гу (Ш). — На *ј̄ед̄ним* дѐлу му̀чњака сто̀ји ка̀м̄ѐн, а на дру̀гим̄ ӣспада бра̀шно (Б). — На *оним* *великим* ја̀сену изг̄убио па̀ре. — Д̄е̄ *неш* са̄д по *ов̄им* ду̀боким снѐгу!? — Ср̄ели се на *го̀рњим* пу̀ту. — До̀лазили ми о *Св̄ет̄ӣм* Лу̀ци. — Да̀о Дра̀гановим̄ с̄ӣну д-одн̄ес̄е.

Спорадично се у томе облику среће и -у: Једну годину *йрѣскочу*. — Диреци *сѣјоју вѣкѣ* [усправно], а карики *сѣјоју* на главчини (Т). Тако је и код глагола *смеѣи*, *разумеѣи*, *горѣи*: Нѣ *смѣ* да прѣмају. Нѣ *смѣ* по зѣкону да ти дѣдѣ. — Ови мѣди лѣуди то не *разѣмѣ*. — *Гѣру* прѣдѣвнице, *гѣру* прѣзори на кѣћама.

Глагол *йеваѣи* спорадично бележимо у 3. л. мн. през. у облику *йеваје*: *Пѣваје* лѣуди, па *йѣваје* наглѣс.

Код глагола I врсте чија се инфинитивна основа завршава на веларни консонант презентски аломорфи у 3. л. мн. обично имају палатални алтернант по I палатализацији: Мѣчке *одвѣчѣ* шивѣњаке, *развѣчѣ*. — Кѣре се *исѣечѣ*. — Они пѣчили да га *йѣчѣ*. — Сви *вѣчѣ* за своја мѣста, а он за своје ништа. — А ѣни [хоѣе] да и[х] *йривѣчѣ*. — *Вѣчѣ* вѣду са бурѣдма ис Качѣра.

Слично је и у облицима императива: *рѣчи* му; *кѣлте*, *йѣчѣи* како знѣте.

Имперфекат је свѣден на ретке трагове: Једно врѣме *бијѣше*: ни ѣ цркву се није смѣло. — *Бѣјѣше* срѣда. — Је л *јѣчѣ бѣгоше* Млѣденци. — Да л *бѣгоше* двѣ ил три. Аорист је, међутим, знатно чешћи: — Они *дѣђоше*, нѣшто *бијѣдоше*, кѣжу да ѣе да биде брѣна. — *Дѣђоше* *јѣчѣ*, *йѣше* се на јабуку. — Ја *мѣрадо* пѣпити рѣкију. — *Вѣдо* ја да ѣѣга вѣта рѣкија. — Штѣ ти, жѣно, *рѣче* чѣвѣку!? — Свѣ је *ѣбоји* у крѣв. — Мѣзак *йрѣше*, глава *йрѣше*. — *Помѣже* им вѣда шлѣвова. — *Дѣђоше*, *држѣше* гѣвѣр, *ѣдоше* тѣмо, *йѣседѣше* тѣмо, *рѣчѣше*. — Како се *сѣсѣвише* она два ѣблѣка, то *йѣче*: чѣѣку ѣноме гѣри штѣла! — Дѣсѣнка се *рѣзѣболе*, мѣра на аперѣцију, Мѣлан мѣра ѣ вѣјску, *дѣђе* ѣна с аперѣције, *исѣраѣи* Мѣлана ѣ вѣјску, кѣћа се *зѣйѣли*, Дѣсѣнка се *врѣи* на зрѣчѣње. — Ја *крѣшо*, а он трѣчи и *йѣштури* кѣмен и *сѣјѣси* ме. — Они *дѣбѣише* ѣбѣве, а илѣду и осѣмнѣјс нѣс [Срба] — за Нѣмачку! — Ми *крѣшосмо* кѣћи.

Глаголи VII врсте у трпном придеву имају наставак -'ен (*врѣћен*, *йѣкошена*, *йѣломѣен* и сл.), али се понекад може чути и -*йи*: То је свѣ *склѣнѣишо* на гѣмиле. Наставак -'ен, иначе, обичан је и код глагола I врсте: *ѣйрѣшен*, *извѣјсѣна*, *ѣврѣшено*, *йѣкраћено*, *украћене* пѣре. Наставак -*аи* прилично је редак: Тѣ је *кѣйѣшо*, *набѣцѣаи* зѣмлѣ. — Брѣвна су *сѣйрѣгаи*.

Итеративна образовања на -*ива*- у инфинитиву имају исти формант и у презенту: Није тѣо да *бѣиѣлѣивѣ* стѣру кѣћу. — Йдѣм да *домѣрѣивѣм*. — Мѣкѣило ѣпет *зѣврѣивѣ*. — Штѣ ти *зѣсѣјѣјѣивѣи*? — Дѣбро је кад *накѣсѣивѣ*. — Не вѣлѣ да се *йѣслѣжѣивѣи*. — Оргѣнизѣм *јѣк сѣвлѣђѣивѣ* бѣлѣст. — Мѣје је да *изгрѣђѣивѣм* зѣмлѣу. — Мѣрам да *срѣђѣивѣм* нѣшто што се мѣгадне. — Снѣп *вѣзѣивѣи* у прѣће. Бележимо, ипак, и: Кѣса се не *ѣиѣдѣћѣва*.

Место *рађѣи* обично је *родѣваѣи*, *рођѣваѣи*: Сѣд брѣз вѣштѣка ништа нѣ мож да *родѣва*. — Ораји не *рођѣвају* у дѣљи. — Ми ѣ тим не *ѣскѣђѣвамо*.

Помѣћни глагол *биѣи* у презенту има најчешће облике *бидѣм*, *бидѣш* и сл.: Нѣ мѣра тѣкѣ да *бѣде*. — Ако *бѣдѣше* дѣже у Бѣланѣвици, мѣгѣ би да се врѣтим с вѣма.

Тај облик бележимо и у футуру II: Глѣдајте кѣко ѣте кад мѣне нѣ *бидѣ бѣло*, као и у императиву: *Бѣди* му слѣга до грѣба.

Глаголски прилог садашњи среће се тек са покојом потврдом: И слѣми се *рѣдѣћи* — и ништа! — Йшле су код ѣѣ *крѣјѣћи*.

2.6. Прилози

Помињемо овде само неколико најизразитијих појединости везаних за репертоар прилога и прилошких израза.

Доследни су временски прилози *јутри*, *вечи*, *дањи*, *ноћи*: И *ов̄а* дође ис Пòљаница *в̄ечи*. — Она дошла *в̄ечи*, а баба умрла *јутри*. — А *в̄ечи* иљаду д^уш^е код њега у каф^ани. — Ова̀ оmlадина с^ад н^оћи скита, а дањи сп^ава. Тако је и: Кад биле *јесени*, усеч^еш. — Слана уништи *прòлећи* св^е што пòсадиш.

Прилог *грѣдом* забележио сам у примерима: В^асо ми пр^ичò *грѣдом*. — Їд^у *грѣдом*.

Место прилога *даље* бележим: Òстаће за *д^иљије*, а место *досад* обично је *дојако*.

3. Напомене о синтакси

Уз лична мушка имена у посесивном значењу облик презимена обично се налази у номинативу: Улица *Вука Караџић* (Б). — Прòдо вòду *Живоиши Јанковић*. — Празна је и к^ућа *Мића Јовичић*. — Дошò са *Драгом Весовић*. — С^ел^иште је òнò св^е гòр од Милана *Ракић* к^уће. — Видите код *Миј^е Вукшић*; уз женска имена, међутим, обичан је генитив: Тражила те òн^а *Ленка Ракића*. — Јес видо *Десанку Поповића*?³⁰

С временским значењем обична је конструкција: Ј^а сам т^амо за *ладòвине*; са значењем циља: Штò су те пòслали за *м^ен^е*?; са значењем намене: Спр^емила м^ени неку кòкòшку за *и^уша*. — Направио грòбницу за *сви^ју* (Т).

Узрочно значење има предлог *врз* са генитивом у примеру: Мòрају се в^енчати *врз де^це*. Та конструкција, међутим, може имати и циљно значење: Ишò је *врз и^уша* у с^уд.

Нејасна је конструкција сп^авати *ван ж^ен^а* ‘одвојено од жена’, као и: Їд^е т^амо ј^едан, нòси з^аставу, петòкрака *на њ^у*.

Редован је слободни датив уз глаголе кретања: То ти је òдма кад се *ид^е и^дшоку*. — *Оде* обл^ак *и^сшоку*. — *Силази* дòл *ч^если*. — Ј^а пòшò *иш^итали*, а дв^е с^рне у ливади. — Њ^егова је к^ућа у Г^ар^ашима с л^еве стр^ан^е *и^оћи Б^укуљи*. — Њ^егово све т^амо до Кач^ера *и^оћи Ми^ирићима*. — То је òн^а к^ућа *окр^енутии* от пòште *амбул^антии*

Вероватно према конструкцијама типа *на Бурђевдан*, *на Пејтровдан*, бележимо и: Ј^а сам извођен на стр^ељање *на Св^еиши Јов^ан*. — За *Св^еиши Јов^ан* није п^ушио.

³⁰ Исту конструкцију налазимо и на комаду везеног платна у белановачкој цркви: За покој душе оцу *Драгојду Вукшић*, а мноштво сличних примера и у књизи: Радован Караулић, *Рудничка школа од оснивања до 21. века*. Горњи Милановац (Дечје новине — Деч Agency), 2001 (обично у текстовима испод многих фотографија; уп. стр. 267, 268, 270, 274, 279 и даље). Сличне су прилике и у говору Чачка и околнине (Улица Драгише *Ми^иновић*), а биће занимљиво у будућим истраживањима утврдити докле се све та појава простире.

Уз глаголе *сметати*, *помоћи* чест је акузатив м. датива: *Ја ње сметам*. — Они ће сви да *помогну њега*. — Нисмо ми то имање имали да *помогнемо њега*.

Бележимо и мање обичне предлошке спојеве с акузативом: *По њуне раице донесем*. — Не би живела тамо ни *иош како њаре*) и локативом (*Он се обогатио о њовој имовини*).

Нејасан је степен удвајања предлога: *Оћеш ђдма да ситниш [месо] за у кесе?* — *Посијо сам више купуса за у кацу*. — *Ово ма̀ло во̀де чу̀вам за у ку̀ћу*, за машину.— *Стиго за њом до ѡреи* кућу. — *Река ђплавила све до ѡиш* кућу.

Занимљиви су ретки случајеви поремећеног односа акузатива и локатива какве бележимо у примерима: *Човеку жѣна трѣба љ старѡст*. — *Да видиш како је љ сѣтаросѣ*. — *А, шта, тѣли се крава у ливаду?!* — *Идѣ тамо јѣдан, нѡси заставу, петѡкрака на њѡ*, поред редовног: *Ја у ѡвој својој ѡамѣиш тако не би мо̀гла*. — *Мо̀го да спа̀ва на камѣну*. — *Има цр̀ве у рогѡвима*. — *Он забр̀равио шта је ра̀дио у младѡсѣи*.

Обична је саставна реченица са свезом *ше*: *До̀шли по̀пови те јѣли*. — *Ѣне ма̀л-ма̀л тр̀че ше пѝју во̀ду*, а ѡвце сла̀бо пѝју во̀ду. — *Да̀њи до̀лази чо̀банин ше ѡзгони*. — *Ми ѡстанемо после ра̀дног врѐмена ше ра̀димо и за̀вршимо то*. — *Ми сѐднемо ше ѡдморимо*. — *Они ѡшли тамо ше се ж̀лили*.

Завршне напомене. Највише грађе за ова истраживања, како је речено, сабрано је у *горњем* Качеру, а касније њено допуњавање на Руднику (*високи* Качер) изнело је на површину и неке појединости које указују на унутрашњу диференцијацију качерскога појаса као целине, понешто од тога ми смо узгред помињали, понекад покушали да појавама макар одредимо правац простирања, али морамо признати да из знатног дела *високог* Качера и његовог југозападног појаса ми, напосто, немамо података и зато су неке важне изоглосе које секу качерски простор (или захватају његове мање ареале) најчешће морале бити тек назначене.

Сумарни преглед особина качерскога говора који је овде изложен указује на то да се њихова главнина уклапа у слику коју је одредио С. Реметић за целину централношумадијског говорног простора. Нова истраживања и у Качеру и, посебно, у таковском крају требало би да донесу податке о даљем пружању покоје од поменутих црта, а међу њима у овом тренутку најважнијима се чине оне које се тичу трагова неоакута, као и правца којим се пружа изофона косовско-ресавског модела преношења кратког акцента из крајњег слога, географског распореда кановачког акцента и неких модалитета његове појаве, али и других појединости карактеристичних за структуру качерскога говора, таквих као што су *-x > -k* (*ѡребѡравик, доско̀чик, рѐкок му*), *-x > -z* (*ѡнѡг, дѣ си ѡг сакрио*), однос деклинационих образаца *Јѡва / Јѡвѣ* према *Јѡво / Јѡва*, одн. *Ра̀де / Ра̀да* према *Ра̀де / Ра̀да* или распоред појединих изолекса и сл.

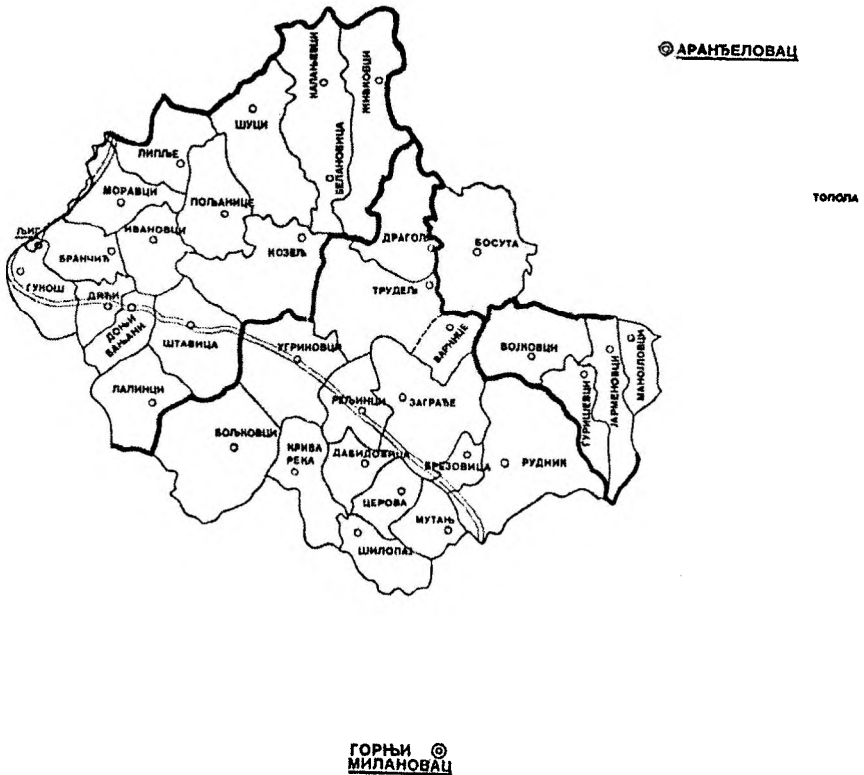
Лексички репертоар који се овде доноси у многим је смислу селективан и зато се на њега може гледати једино као на прилоге познавању качерске лексике будући да су овде укључене само оне речи и њихова значења које смо сами забележили (или их добили од својих приложника), а не можемо знати колико је

њихових деривата остало „иза завесе“. Тако се, рецимо, у нашој збирци нашла основа *ков* ‘прибор за откивање косе’ и деривати *ковач*, *пошкивач*, *ошкиваши*, нашло се *грло*, *грланце*, *подрљача*, а не знамо који су све ликови тих основа испуштени; глагол *кошћаш* бележимо само уз негацију ‘бити безвредан, неупотребљив’, али не и ‘вредети, имати вредност’; глагол *иваш* нашао се у речнику због ретког презентског облика, *ишаш се* само због значења ‘поздравити се (при сусрету)’ и не може се рећи колико је деривата од тих основа остало непоменуто.

*

Помињемо, на крају, имена информатора са којима смо се најдуже дружили и од њих побележили највише чињеница које смо овде изложили: Живорад Јаћимовић и његова породица, Микаило Јакџевић са породицом, Ђојко Старчевић, Славиша Петровић, Милан Ракић, Живорад, Радмила и Вера Стојановић и породице Јовице Јаћимовића и Добривоја Крстановића — из Живковаца и Драгоља; Марко и Милош Мирић, Чедомир-Чеда Петронијевић и Срећко-Среја Симић — из Белановице; Живко Стојановић и Радојка Јовановић — из Козеља; Драгутин-Гута Јовановић — из Пољаница; Лепа Бијеле (рођ. Марковић) — из Шутаца; Радисав-Рајо Матић — из Трудеља. Драгоцене збирке речи ставили су нам на располагање Момчило-Мочо Пауновић и Мирослав Марковић-Лаф — са Рудника. За проверавање грађе, како оне коју смо непосредно бележили на терену — тако и оне која је исписивана из писаних извора, посебно смо захвални Миодрагу Јаћимовићу, који је о Качеру, уз више књига, написао и мноштво белетристичких, публицистичких и истраживачких текстова, као и Марку Мирићу, Рају Матићу, Драгутину-Гути и Радојки Јовановић и Лепи Бијеле.

О грађи с Рудника овде смо дужни неколико посебних напомена будући да је у њој остало много непречишћених појединости. Момчило Пауновић и Мирослав Марковић, наиме, ставили су нам на увид преко 3.000 својих лексичких записа, при чему се показало да смо њихову главнину ми већ имали у свом репертоару, многе од њих свесно смо испустили јер смо их као „жаргонске“ (или на неки други начин стилистички обележене) слушали на разним странама српскога језичког простора, али смо много њих и укључили у речник. И ту су се отворили проблеми за које смо знали да се неће моћи избећи: „сирове“ лексичке записе требало је проверити и лексикографски уобличити, а показало се да то неће бити нимало једноставно; током јуна 2011. у вишедневним разговорима с М. Пауновићем на Руднику (и у једном разговору с М. Марковићем у Горњем Милановцу) „пречишћене“ су многе недоумице, а са онима које су остале поступали смо, углавном, на два начина: мањи њихов део искључили смо из збирке, а већину задржали, с тим што смо њихову главнину покушали да „преуредимо“ у складу са својим увидима у качерске дијалекатске прилике, а њихов мањи део оставили у облику у коме су се нашли (тј. као неспоран елемент качерског лексичког инвентара) рачунајући на то да ће неко на прави начин разјаснити оно што ми нисмо могли.

Сл. 2: Скица Качера

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

1. Мил.[оје] Т. Ракић, *Качер. Антиројогеографска истраживања*. — Српски етнографски зборник, књ. VI (Насеља српских земаља, књ. III), Београд, 1905, 734–864.
2. Јеремија М. Павловић, *Качер и Качерци. Етимолошка истраживања*. Београд, 1928.
3. Сребрица Кнежевић — Милка Јовановић, *Јарчевоци*. — Српски етнографски зборник, Београд, 1958, књ. LXXIII, Одељење друштвених наука. Расправе и грађа, књ. 4.
4. Момчило Р. Радојевић, *Рудник у прошлости*. Београд, 1971.
5. Миодраг Јаћимовић, *На путу за Пањевац*. Чачак, 1981.
6. Миодраг Јаћимовић, *Укидање будућности*. Београд, 1987.
7. Милован Данојлић, *Заборављене речи*. — Ваљевац: Велики народни календар за просту 1995. Ваљево, 1995, 197–198.
8. Драгољуб Петровић, *Нитомене о говору Качера*. — Зборник Матице српске за филологију и лингвистику, Нови Сад, 1999, XLII, 383–394.
9. Миодраг Перкић, *Босуја: село у Качери*. Аранђеловац, 2001.
10. Миодраг Јаћимовић — Драгољуб Петровић, *Општинска Качера*. — Библиотека Јужнословенског филолога, Нова серија, књ. 22 (Институт за српски језик САНУ). Београд, 2003.

11. Драгиша Божић, *Црвени мейџак*. Моравци (Љиг), 2003.
12. Миодраг Перкић, *Драгољ : село у Качеру*. Аранђеловац, 2004.
13. Драгиша Божић, *Црвени јарам*. Моравци (Љиг), 2004.
14. Јован Мишковић, *Опис рудничког округа*. — Гласник Српског научног друштва, Београд, 1875, књ. XLI.³¹
15. Арсеније Александровић, *Речник мање познатих речи и израза из Винче Ојленачке*. — Змајевац : Зборник за народни живот и обичаје, Брезовац, 2009, 2, 24–29.
16. Добривоје Стевановић, *Речник мање познатих речи и израза из цумадијског села Овсишта*. — Змајевац : Зборник за народни живот и обичаје, Брезовац, 2010, 3, 53–61.³²

СКРАЋЕНИЦЕ

А	акузатив	м.	место
анат	анатомски	мед	медицински
аор	аорист	мн	множина
аугм	аугментатив	мод	модално
безл	безлично	Н	номинатив
вулг	вулгарно	н. д.	наведено дело
в.	видети	непром	непроменљиво
Г	генитив	несв	несвршени вид
геогр	географски	одм	одмила
Д	датив	оном	ономатопеја
дем	деминутив	пеј	пејоратив
ж	женски род	пл. т.	плуралија тантум
заст	застарело	предл	предлог
зб	збирно	през	презент
зоол	зоолошки	прид	придев
И	инструментал	прил	прилог
изр	израз	реч.	речца
инф	инфинитив	с	средњи род
јд	једнина	св	свршени вид
Л	локатив	св.	свеза
л.	лице	синг	сингулатив
м	мушки род	фолк	фолклорно

Знаком ♦ обележена су значења која су идентична са онима у српском стандардном језику.

³¹ „У Бољковцима и околници“ аутор је узгред побележио 35 разних врста јабука, крушака и шљива, као податке „по терминологију полске привреде“.

³² Речи из Винче Опленачке и Овсишта овде су се нашле на основу тврдње М. Пауновића да су оне обичне и на Руднику и да су део његовог лексичког репертоара. Такве су речи, разуме се, остављане у оном облику у каквом су се нашле у изворнику (ако уз покоју М. Пауновић није ставио неку посебну напомену).

РЕЧНИК

А

а́бар а́бра / **а́бер** -а м ‘глас, вест’. — Ако добијем још један а́бар, ја ћу те стрéљати; мн. **а́брови** а́брѡва **а**. ‘сплетке, трачевн’. — Није она склѡна абровима. — Пустā нáрод а́брове; изр. *ни а́бера*. — Причам ја њему, а он — ни а́бера!

а́бација м ‘кројач одела од сукна’. — А тај Абисинац а́бација био много смешан човек (5: 122). — Одела од сукна су шили мајстори абације, а одело од чоје је шивено код мајстора у вароши (9: 86).

а́бацијски -а -о ‘који се тиче абације’. — Био те́жак тај а́бацијски за́нaт.

а́брѡноша м/ж ‘особа која шири аброве, сплеткар’. — Не мож да биде да ја ђстанем а́брѡноша.

а́вāз м ‘глас’. — Нема од њега а́вāза. — Имала сам уста и аваз, а нисам имала реч (5: 131).

а́вет ж ‘мршава особа, „сенка од човека“’. — Ене га, идē ко а́вет.

авѣтиња м/ж **1**. ‘авет; утвара, привиђење’; **2**. ‘особа ограничених умних способности’. — Довѡ ону авѣтињу да му по́ради.

авѣтиња́ти -а́м несв ‘лутати ноћу’. — Данāс де́ца но́ћи авѣтињају, а да́њи спа́вају и не знам до́клē ће.

авлија ж ‘двориште’. — Кућа је у средини авлије, ограђене тарабом, летвама или врљикама (1: 763); *ма́ла* ~ ‘двориште непосредно испред куће’; *вѣлика* ~.

а́врѣк -и́ка м ‘густо непроходно жбуње’. — Ту́ у́ватно а́врѣк. — Мо́ж у́ тѣм аврѣку и гу́ја да се на́ђе.

а́гида ‘сакат, инвалидан’ (Р).

а́даљ м ‘хром, богаљаст (о стоци)’ (Р).

а́дет м ‘обичај’. — Таки́ је а́дет. *Изр. стѡ сѣла́ — стѡ а́дѣта*.

азија в. *шурa*.

а́зурaн -рна -о ‘спремaн, приправaн’. — Је л ти а́зурaн тра́ктор, да ми по́ореш? (Р).

а́јвāр -āра м **а**. ‘несварена храна у изнутрицама заклане животиње’. — Нема ту ајвāра у јāрету. — Ајвāр — то де крāва јēде, па по́с вра́ћа те је пре́жива, ка́[же]мо ајвāр, бу́рāг; **б**. ‘стомачни органи’. — Кад га је у́дарио но́жом, испѡ му ајвāр на́поље.

ајвāруша ж ‘паприка од које се припрема ајвар’. — Све́ су то па́прике ајвāруше, лēпе, мѣснaте.

а́јдамак м **1**. ‘батина, тољага’. — Ако у́здем овај а́јдамак па те оплѣтѣм, нѣ[ће]ш знāти де ти је дупе а де гла́ва; **2**. ‘глупа, примитивна особа’. — Е, јѣси а́јдамак кад си то мо́го да на́правиш! (Р).

а́јдѡк -у́ка м **1**. ‘лопов’. — Ма а́јдѡк био — није се у сѣлу од њега мо́гло ништа сакрити. — Онѣ ајдѡци бѣли, крѣнули по ајдѡчији; **2**. ‘сналажљив, продоран човек’. — Не бѡј се да он неће мо́ћи — а́јдѡк је то; **3**. ‘црпка за вино, ракију, од дугуљасте тикве’. — Ајдѡк — онѡ дугāчко што мѣтиш у буре да ва́диш пи́ће.

ајдѡкѡв -а -о ‘који припада ајдуку’. — Да ја глāсам за ајдѡковог сѣна и његове лѡпове!?

ајдукуша ж ‘сналажљива жена оштрог језика’. — Наишо на ајдукушу па трпѣи.

ајдѡчија ж ‘пљачка, отимачина’; в. *ајдук 1*.

ајдучина м аугм *ајдук*.

ајдучица ж бот ‘хајдучка трава, *Achilea millefolium*’. — Неки кувају и траву спориш — ‘ајдучица (*Achilea millefolium* — 3: 128).

ајлук ајлука м 1. ‘накана за обављени посао’. — Добно је леп ајлук за посо који радио; 2. ‘додворавање; угађање?’. — Само ајлук Немцима чине (6: 111).

ајма / **алма** -е ж ‘сорта лука’. — Ајма — то ко у виду влашца, сје се јесени. — Сади се у августу и расте ко бокор — ајма ка[же]мо.

ајнакур ‘изазовна женска особа, нимфоманка’. — Ђне ти онā ајнакур, једва чека да је повалиш (P).

ајташ / **ајташ** / **ајташ** прил а. ‘наопако’. — Средно имање па отишо ајташ. — Како је то домаћинство било, а сад све отишло ајташ; б. ‘укриво, укосо’. — Идү му ајташ — ко кад се искриве паоци у точковима (Кз). — Идe на ајташ, кад забацива ногу. Изр. на *ајташ* ‘заобилазно’. — Боље да је [пошао] на ајташ него нџз брдо.

акати ачем ‘гласно причати, галамити; демонстрирати’. — Аче по Белановици. — Неколико година акао по селу (5: 56). — И баш у то време, док је мој човек акао по држави против римскога папе, требало нас двоје да идемо у Београд возом (5: 114).

акати (се) акам (се) а. ‘мучити се око несигурног посла’. — Докле ћеш да се акаш око тога, што не баталиш. — А целог си живота галамно, акао се, лагао, обмањивао друге (5: 57); б. ‘нестручно руковати неком алатком, машином’. — Немō то акати, живота ти! (P).

акнути -нем несв ‘изненада отићи’. — Ма њему нe знаш ка[д]-ће акнути.

акобогда ‘поздрав при сусрету: куда, докле са срећом’ (P).

аков м ‘мера за течност, 50 л.’. — Потрулило му буре од дванест акова. — Аков је мера од 50 литара (3: 133). — Грдан болестан, иде ко да је попио аков ракије.

акреп м ‘ружна особа, ругоба’. — Грдан ко акреп.

ала м/ж 1. ‘митска неман’. — Пре него што почне да сеје, сејач баци шаку жита ван њиве и каже: „Ово али и врани за годину“, мислећи да ће овом радњом спречити невреме, а и птице да му не оштете усев (3: 17); 2. ‘снажан, силовит човек’. — Требо сам његā довести, ала — да Бок сачува, за дап би урадио. — Треба доручак овим алама зготовити (5: 123).

алав -а -о ‘неумерен у јелу и пићу’. — Алава човека ко што је он падалеко нeма: и бочи су му глaдне.

алаврља / **алаврња** ж / **алаврље** с ‘речни нанос, прљавштина, шлам (в.)’. — То што носи вода — кажемо алаврња, шлам, грање и све-то. — Нанела вода свакојаког алаврља.

алал узв ‘браво, срећно’. — Алал ти вeра! — Алал ти мајка која те родила! (P).

алалити алалим св ‘опростити дуг’. — Алално сам ја дуг и оним Турчину (P).

аламан -ана м ‘необуздан човек, пуштахија’. — Дошли они мōји аламан.

аламуња м/ж ‘непоуздана особа’. — Аламуњи и ништаку једнако мōж веровати.

аламуњаст -а -о ‘који се понаша као аламуња’. — Аламуњаст му онај син, нe знам шта ће од његā бити.

алапача ж ‘брбљивица, трачара’. — Баш ми саднак треба и овā алапача па да ништа н-урадим.

алат алата м ‘прибор за рад’. — Имō он сваки алат, ал није да направи дете.

алат алата м ‘коњ риђе боје’. — Имō ја добрōг алата; в. *дорай*.

алауца ж ‘невреме, олуја, мећава’. — Ударила нека алауца — не да̄ очи д-òтво-риш (Ш). — Мучи нас по овој алауци да је носимо уз овакву узбрдицу (5: 79). — Само да не буде некакве алауце, па да се сви рогуше што ме носе по таквом невремену (5: 131).

алвалук м ‘част’. — Позове и кметове да пију алвалук (2: 168).

алев -а -о в. *руја* (3: 48); **ален** алена -о ‘црвен’. — Баба говорила само алена паприка. — Ако је нека жена у другом стању, по правилу не треба да иде покојнику. Али ако она то нарочито жели, ... она веже црвени „алени“ конач око руке и одлази, јер се верује да ће посредством тога конца дете бити црвено, живо, а не жуто као мртавац (3: 98).

алиги -им несв 1. ‘лутати, ићи без циља’. — Неће да але по пољу, имају òне посла и у кући; 2. ‘бити незајаљив, алован (в.)’. — Али, никад му није доста!

алка ж ‘округао метални или дрвени беочуг’.

алован -вна -о а. ‘жељан свега, похлепан’. — Алóван је на свашта: на паре, на имање, на власт — свег̃а му м̃ало; б. ‘незасит, халапљив, вечито гладан’. — Алóван је, Боже-сачувај: појò би и гујине ноге. — Овца алóвна на детелину па се надува, напушила се.

алнина ж ‘део мушке и/ли женске народне ношње’. — Била нека алнина стара, цòка се звала, била је алнина и зубун с рукавима, алнине се звале.

алнине алнина пл. т. ‘постелина’. — Изнеси алнине да се просунчају. — Пёрте ноге па у алнине (Р).

ам ама / ама мн амови ‘опрема за упрезање коња’; в. *улар*.

амбар м ‘просторија за смештај жита, обично у великим сандуцима’. — Зидају се амбари, па грѣда по зиду. — У амбарима се држи зрно, шеница, кру̀нимо кукуруз. — У кујни му стоји и амбар за пшеницу (2: 54). — Амбар је преградама од брвана подељен на „пресијеке“, за разне врсте стрмнога жита (1: 764). — Амбар, у коме се чува жито, саграђен је од брвана. Он је „пресецима“ подељен на „окца“ — преграде за држање ражи, пшенице, овса и сл. (3: 64); в. *вајай*.

амбарити амбарим св ‘обавити све припремне послове, припремити’. — Ово сам ја [око свадбе] свè амбарно.

амбуља / **амбуљача** / **амбуљина** ж аугм ‘велика торба (обично цианска)’. — Гледај онога: трп̃а ко у амбуљу! — Вуче ону амбуљачу, а не зна шта ће јој. — Шта носиш у тој амбуљини, живòта ти?!

амрел -ела м ‘кишобран’. — Кйша ће, даћемо ти амрел.

ангијаш м ‘мангуп, нерадник’. — Отишли он и он̃ај мòј ангијаш. — Са̃д свè ангијаш и прòпалице [дошли на власт].— Његови синови, прави ангијаш, запалили у великој порти црквено сено (6: 105).

ангин -ина м ‘густо ткано платно за јастуке’ (Р).

андаћ -аћа м 1. ‘изнутрице заклане животиње’. — Са̃д он̃ај андаћ ба̃циш, нико не чисти; 2. ‘велики стомак’. — Велики му андаћ, не мож се сагнути.

андрак м 1. ‘зло, невоља’. — Кој̃ ти је андрак — ко да си повиленио?!; 2. ‘безвредна ствар’. — Ма ба̃ци тај андрак (Р).

анђати -ам несв ‘губити снагу, старити’ (5: 76); в. *сувица*.

антерија ж ‘део народне ношње’. — Иму̀ннији носе гуњ од чохе, антерију, а цоку од чохе зову фермен (1: 778). — Богаташки синови носе о празнику антерије од чохе, фермен од шајка или чохе — са добром израдом и панталоне, од црног штофа (2: 69). — Као нови хаљечи јављају се антерија и фермен. Антерија је од плаве чоје, са

дугачким узаним рукавима. На грудима се преклапа. Пешеве су са унутрашње стране постављени црвеном чојом, исто тако и рукави при шаци. Антерија је често богато украшена гајтанима и бућмом како по грудима, тако и по рукавима (3: 72). — Преко кошуље су облачили антерију са рукавима, украшену бућмом и гајтанима или, нарочито зими, ћурче, такође с рукавима (3: 80); 'горњи део мушке одеће, чојана блуза, носи се испод фермена' (16: 54).

апа́ш апа́ша м 'несташан дечак, деран'. — Јес ви́до нѐде оног мо́г апа́ша? (Р).

апа́шица ж 'несташна девојчица'. — А дѐ ми је ба́кина апа́шица!? (Р).

апе́ра́тор м 'хирург'. — Мо́ј апе́ра́тор у́мро, а и ја сам бли́зу.

апе́рисати шем св 'оперисати'; в. *заврну́ти*.

апе́ра́ција ж 'операција'. — Мо́раће јо́ш на јѐдну апе́ра́цију.

а́пиги -им св 'отети, украсти'. — А́пи ми нѐко ка́пу!

а́пови а́пова м ми 'гомила старих ствари'. — Ви́[ди]де међ оним а́повима да нѐма каких а́панѐка; в. *рке*.

а́пс м 'затвор'.

а́пса́на -а́нѐ ж 'затворска зграда, затвор'.

а́птига / **а́птика** / **а́птуга** ж бот. 'Sambucus ebulus, апта, бурјан'. — Пшеницу плеве од аптике (бурјана) и грашка (2: 22).

а́птовина ж 'земљиште закоровљено аптом, бурјаном'. — Звери испод прозора... по а́птовини и врзинама (6: 177).

а́р м заст 'просторија за смештај стоке' (1: 765); в. *ишѐала*.

ара́нђеловски (месец) 'новембар', в. *богојавњенски* (3: 133).

а́ранка / **а́рапкни́а** ж 'сорта крушке'; *арајка* (2: 26), *морска арајка* (Бљ, 14: 41); в. *караманка*.

а́рати а́рам несв 'пљачкати, отимати; харати'. — Ка-те а́ра а́јдџук, мо́ж издржати (он ти украде јагње), ал кад а́ра држава — у́зме ти ж́ивот.

а́рач м у изр. за *арач* 'за брзо трошење'. — О́вѐ је за а́рач, овај си́тпѝ ко́мпѝр, а онѐ да се чу́ва (Р).

а́ргат а́ргата м 'радник на тешким физичким пословима'. — Од пѐтнаесте го́дине он ра́дио, а́ргат би́о, му́чно се.

а́ргатѐр -а́ра м 'човек који аргатује'. — У својѝм ве́ку би́о са́мо а́ргатѐр.

а́ргати́ја ж 'тежак сељачки посао'. — А́ргати́ја пу́ста, па се чу́диш што но́ге бо́лѐ!

а́ргатлук -а́тлука м 'рад за надницу, надничење'. — За време неродних година одрасли мушки ишли су у инску Шумадију у аргатлук. Обично су косили ливаде и жњели и врли жито (2: 21).

а́ргатовати -ујем несв 'радити тешке физичке послове'. — У́м ца́рује — сна́га а́ргатује. — Он а́ргатово, а ја и́шла на њиву са́ма ко удо́вица. — Он је код онѐг Калабре а́ргатово и да́н и но́ћ — није се изу́вѐ, на́роде сла́ткѝ!

а́рдум м 'прогрушано млеко' (2: 14).

а́рка а́ркѐ 'ојачана ивица косе'. — У́дарио сам а́ркѐм у ка́мен.

а́рлакаст -а -о в. *и́арлакастѝ* (Р).

а́рлау́кати -а́учем несв, в. *арлека́ти*. — Арла́учу по ва́шеру.

а́рле́кати а́рле́чем несв 1. 'урликати, вриштати'. — О́ви су и́шли и арле́кали [на митинзима] по Београду; 2. 'зајавати, беспосличити'; в. *малина*.

арнаутка ж ‘тип старе пушке кремењаче’. — У старо време најбоље су биле пушке кремењаче, зв. арнаутке (3: 33); в. *кремењача*.

арњеви -ѣва пл. т. а. ‘носачи за цераду на колима, камionsу’. — Отеро пуну приколицу с арњевима дрв̄а; б. ‘носачи, држачи леса у мишани’. — Ту се пометају арњеви, па се пр̄аво онамо метну, па ид̄е по тим дрвету кад риваш лёсу.

артијан̄и -а -о ‘папирни’. — Купићу он̄е артијан̄е цакове.

арум м; **арумљив** арумљива -о ‘сипљив (коњ), који слабо вуче’. — Коњ му је арум, неће ти чинити посб, арумљиво (Р).

арчиги -им несв ‘трошити немилнице, расипати’ (Р).

аршӣн -ина м (2: 48; 3: 133); в. *држалаица*.

аршл̄ама -ѣ ж а. ‘сорта трешње’. — Аршлама (крупна, сочна и најлепша трешња) (2: 26); в. *белица*; 2. ‘сорта црног лука’. — Им̄а она аршл̄ама, лук црни (Р).

асити се ас̄им се несв ‘понашати се насилнички, осино’, в. *васӣни*.

аскер аскера м ‘неред’. — Морам да ов̄о ср̄едим, да не гледам овај аскер (Р).

аскӯрђел м ‘далеки предак’. — Не знаш ко то био, зв̄али аскӯрђел, а д̄еда гр̄дио: „Јѣб̄ем ти аскӯрђела“

асли прил. ‘потпуно’. — А Лепосави подвикнем: скидај се асли гола (6: 109). — Горе би прошао од оне Катице Микаилове, коју су солунци пред школом обесили за ноге о телефонску бандеру и онако загрнуту, асли голу до појаса, народ је гледао једно време (6: 28).

асна асн̄е ж ‘корист’. — Как̄а ти је о-тога асна?

аспити -им (не)свр ‘имати корист’. — Шта ћеш тиме да аспит̄ш?

аст̄ал -ала м ‘сто’. — Са̄д кажу ст̄о, а ми пр̄е гов̄орили аст̄ал (Кз). — Дете причало: ноћас се ба̄ба и д̄еда љубили преко аст̄ала, а они л̄омили ко̄лач, забрањено било да славиш (Др). — Аст̄ал је старинск̄о, а са̄д је ст̄о (Кз). — *Аст̄ал*. Пукотине које саме себе нагризају пунећи се мрвицама, масноћом, водом. Кад си сам у кући, а поподне дуго и досадно, ножем чистиш и проширујеш (7: 198).

аст̄алић -ића м дем *аст̄ал*. — Једнога дана у Солуну само постр̄ојише нас, метуше аст̄алић један од метра, три Немца и један то̄лмач (Кз).

астма ж (5: 32); в. *ипрекра̄ишӣи*.

а̄таљ ‘орону, болестан човек’; в. *адаљ*.

а̄таљаст -а -о ‘инвалидан’. — И остало му д̄ете а̄таљасто.

атар м ‘наклоност’. — После није могао из атара да одбије старца Влају (5: 112). — Јелена је пила слаћу кафу, али му није могла изаћи из атара, те је сад пила исту као и он (6: 67).

атула ж ‘полица, банак (од зида или греде), испуст на коме се може нешто оставити’. — Део зиданог темеља припуштен унутра назива се атулом (1: 756).

аӯстрӣнски -а -о ‘аустријски’. — Аӯстрӣнски р̄ат био пет̄несте.

аца! узв. за терање свиња.

ашл̄ама -ам̄е ж ‘сорта црног лука дугуљасте главнице’. — А им̄а и ашл̄ама, ашл̄ама је [црни лук] дугуљаста ко јаје, а ов̄ај је окр̄угла главница (Кз); в. *аршлама*.

ашлук ашлука м ‘део сељачких кола — гредица изнад осовине’. — На совину ид̄е ашлук и то в̄езано цуг̄овима (К). — Кракови дрвени лежу на ашлуке, а на нега је озг̄о јастуче. — Преко осовине је постављен „ашлук“, у чије се отворе стављају под кола и канате, ступци који држе душему (3: 56); в. *јармац*, *кракови*.

ашчија м ‘кувар, на славама, свадбама’. — Ашчија је који зна̄д̄е да кӯва.

Б

ба̀ба ж 1. ‘стара жена’; 2. ‘очева и мајчина мајка’; 3. ‘ташта’; изр. ~ *курјана*: — Јес ти ово направи? — Не, него моја баба курјана!

ба̀бац ба̀пца м пеј ‘старица непредвидљивог понашања и оштрог језика’. — Види онај ба̀бац: ала игра у колу (Р).

ба̀бетина ж пеј *баба* 1. — Она ба̀бетина прво додучкује па иде у шталу и — ко ветар!

ба̀бине ба̀бина пл. т. ‘дарови новорођенчету и породилић’. — Бабине доносе прве комшије и родбина, и то погачу, пиле, гибаницу, пиће и „пару“. Доносе их само жене које су рађале, остале не (3: 88).

ба̀биња̀р -а̀ра м ‘човек који носи дарове породилић’; в. *ба̀биње*.

ба̀биња̀ра ж 1. ‘жена која носи повојницу’. — После рођења и крштења долазе породили ба̀бињаре и ба̀бињари (2: 95); в. *ба̀биње*; 2. ‘породиља’. — Опιο се па лèжй по три дана ко ба̀биња̀ра (Р).

ба̀биња̀рски а о ‘који се тиче ба̀биња̀ра’. — Гибаница, ко̀ко̀шка з гла̀во̀м и погача мо̀ра се на̀ћи у ба̀биња̀рској ко̀рпи (Р).

ба̀биње с ‘дарови породили, повојница’. — Повојница се у Качеру зове ба̀биње, а жене које то носе ба̀бињаре. Ако иду људи, зову се ба̀бињари (2: 95).

ба̀бица ж 1. хип ‘бака, бакица’. — Ба̀бица ми се, несрећница, свà спр̀чила; 2. ‘акушерка’. — Ћерка јој била ба̀бица, ал нема посла; 3. ‘мали кукурузни клип са ретким зрнима’. — То кад је ма̀ло [зрна на клипу] некад звали ба̀бица, а сад каже па̀бирак.

ба̀бо -а ‘отац’ (Р).

ба̀бовина ж ‘наслеђе од оца, очевина’. — Неће моћи такò: није ти то ба̀бовина.

ба̀бура ж 1. ‘сорта паприке’; в. *йа̀йлица̀пуши*; 2. ‘гвоздена полуга са зашиљеним и повијеним крајевима’. — Трупци се стављају на тезге и учвршћују помоћу „ба̀буре“ — гвозђа са зашиљеним и повијеним крајевима (3: 44); 3. пеј ‘велики нос’. — Ћути и чувај ба̀буру.

ба̀бураст -а -о ‘који је налик на ба̀буру’.

ба̀бурина / **ба̀бу̀ска̀ра** / **ба̀бу̀скера** ж пеј *баба*.

ба̀ван м ‘брвно, греда, пешачки мостић преко речнице, потока’. — Неде је под оним ба̀ваном што се прелази преко реке. — Правио ба̀ван висòк, ширòк — мо̀ж да прèђе говече. — Ба̀ван — то греда за пешачки прèлаз преко реке. — Ба̀ван је да прèђеш преко потока; што го̀ј већи, он је бо̀љи, са̀мо скинеш ко̀ру с једне стране и урв̀наш кудè деш да га̀зиш (Кз).

ба̀вка ж ‘мали наковањ за откивање косе’ (Р); в. *баква*, *байка*.

ба̀гла̀ма -а̀ме ж ‘дрвена реза’.

ба̀гла̀в -а -о ‘сакат, инвалидан’. — Она је ба̀гла̀ва и скоро слèпа, ал имà три ку̀ће, а прима по̀моћ.

ба̀гла̀вити ба̀гла̀вим несв ‘кретати се тешко, с напором’. — Мо̀ра да идѐ добро, а нѐ да ба̀гла̀ви.

ба̀грем / **ба̀грен** ба̀грема / ба̀грена м бот ‘дрво *Robinia pseudoacacia*’.

багрѐм̄ар / багрѐња̄к -ара / -ака 'багремова шума'. — Кад сам ја в̄ро, Бора сѐдео у багрѐња̄ку и чѐко да овр̄шем п̄следњи сн̄оп и д̄ош̄б на печѐње; в. *с̄поред*.

ба̀гренов -а -о 'који је (направљен) од багрема'; в. *ш̄очак*.

бадањ бадња м 1. 'широка цев кроз коју вода пада на воденично коло'. — Вода кроз бадањ пада на пера воденичког кола и тиме покреће осовину углављену у главчину точка (3: 39); 2. 'извор ограђен даскама'. — Извори су махом ограђени даскама и онда их зову бадањима или бунарима. (Управо употребљава се само реч бунар; бадањ се ретко чује и та је реч пренесена из доње Шумадије) (1: 745).

бадља ж 'закржљала и подвртута дланица из трепавице која иритира очи' (P).

ба̀дња̄к м ♦. — То се сѐчѐ, ба̀дња̄к тај, на ба̀дњи да̀н, ра̀стово др̄во и у̀носиш у̀ кућу, у̀носи се ба̀дња̄к, сла̀ма. — Бадњи дан се сматра за велики празник. Тога дана, пре сунца, сече се бадњак и доноси кући (2: 93); *мали* ~. — Уочи Нове године уноси се у кућу мали бадњак, који је остао од Божићњег бадњака (2: 94).

бадр̄љати -а̄м несвр 'кретати се с напором, батргати се'. — Бадр̄ља̄м ко пре-бијена стр̄вина.

ба̀зати ба̀зам несв 'лутати, скитати, дангубити' (P).

ба̀здити -ӣ(м) св 'ширити задах, смрад'. — Ба̀зд̄и она ло̀тиња са̀ њега̀, ђе́ха се на километар. — Испоганило се, почео остраг да базди (5: 6).

ба̀јадер м 'свилени појас као део народне ношње'. — Око струка опасивао се ба̀јадер — свилени појас (3: 84).

ба̀јалица ж 'врачара'. — Најчешће се обраћају сеоским „лекарима“ — ба̀јалицама. — Ба̀јалица изговара басму: „Усануло, престало, нестало, к'о спужу рогови“ (3: 126 127).

ба̀јат ба̀јата -о 'који није свеж'.

ба̀јати -ем несв 'врачати, гатати'. — Иде се врачарама те им „ба̀ју“ и гасе угљевље (3: 127); гл. им. **ба̀јање** с в. *врачање* (1: 778).

ба̀јиновац -вца м 'сорта дувана (пореклом из Бајине Баште)'. — Говорно је да је то дуван сличан нашем ба̀јиновцу (6: 70).

ба̀ка̀б̄унда м 'покварењак, вагабунд'. — Ма и он је ба̀ка̀б̄унда — ко и ње̄г̄ов дѐда, ђстала жица.

ба̀ква ж 'накован за откивање косе'. — То ч̄и́ме се ђтк̄ива к̄оса је ч̄аканац и ба̀ква (Т); в. *чаканац, коса* (3: 21).

ба̀квица ж 1. в. *баква*. — На ва̀шерима Ц̄игани по̀себно у̀дарају ч̄акан̄цом о ба̀квицу и не смѐ да се по̀знаје да је у̀дарено: у̀дари о ч̄елик, а не смѐ да пр̄сне нӣти да се за̀вр̄ати; 2. а. 'буренце за воду'. — Ба̀квица имала онај р̄уковат да се н̄ђси. — Ба̀квица пр̄ош̄упљена у̀четв̄рт и н̄ђсила се на ливаду. — *Баквица*. Каблић за воду, са чепом. (Најбољи је чеп који од почетка уз њу иде. Кад га изгубе, начине нови, кадикад и лепши, али онако складан и тачан по мери — више никад!). Баквица се напуни хладном водом, на извору, испод јасења. Како који косач истера откос, дигне је увис, као што се деца, оберучке, к небу дижу. Натегне. Онда је покрију навилком детелине, да држи хладноћу (7: 197); б. 'буренце у које се стаче ракија приликом печења (са алком на горњем данцету)'. — Да би ракија добила лепу боју, на баквицу — где ракија истиче из луле, стављају дудову печурку, која јој даје лепу, жуту боју (3: 25); в. *лула, кай̀лица, ӣнш̄тор* (2: 48, 1: 761; 9: 84); *баквица* 'дрвена посуда за пијење воде' (P).

ба̀крѧч -а́ча м 'бакарни котао, с гвозденом дршком, врслем (в.)'. — Раније о́качиш ба̀крѧч с во̀дѡм на вѐриге (Ш). — Ба̀крѧч се ста̀вљо на вѐриге, а са̀д ка̀же ко̀то. — У ба̀крѧчу у̀грије во̀ду, а ру̀куница горе зѡвѣ се врѣсло. — Још су у „кући“: ба̀крѧч, тестије, баквица (дрвени суд за воду) и трножне столице (1: 761); в. *йрочевље*.

ба̀крѧчѧр -а́ра м 'Циганин који прави и калајише котлове, ба̀крѧче'. — До̀лазно је у на̀ше сѐло неки ба̀крѧчѧр. — Од Цигана-скитача, најопаснији су ба̀крѧчари, и то они из Ба̀ната (2: 221).

ба̀крѧче -а́чета с дем *ба̀крѧч*. — Да̀јде ми то ба̀крѧче а̀мо.

ба̀крѧчѧћ -и́ћа дем *ба̀крѧч*. — Дѐ си о̀ставила онај ба̀крѧчѧћ — треба ко̀ко̀шке [нахранити].

ба̀ксем 'бајаги, кобајаги'. — Он ће свѣ то ба̀ксем прѣгнути, да се ти не́ мучиш (Р).

ба̀ксуз ба̀ксуза м 'пакосник'. — Од ба̀ксуза се на̀дај свѣму што по̀штен не́ би мо̀го ни да смѣсли (Кз). — Жи́ца је био ба̀ксуз, после ра̀та о̀тимо на̀роду жи́то, свѣ. — Ништа ниси у стању да скријеш ни око свога дома од ба̀ксуза (5: 134). — Верује се обично да лисица удари на плашљиве ловце или „ба̀ксузе“, те прође читава (2: 36).

ба̀ксузан -зна -зно 'несрећан, проклет'. — Ба̀ксузна се ро̀дила, а та̀ка ће и умрѣти.

ба̀ксузлук -у̀злука м 'невоља, несрећа'.

ба̀ксузно прил 'несрећно'. — Свѣ му би́ло ба̀ксузно у живѡту.

ба̀ксуштина / ба̀ксушчина м/ж 1. 'ба̀ксузлук'; 2. пеј 'ба̀ксуз, ба̀ксузна особа'. — Во̀ли ба̀ксушчина да иде́ у сѹд нег ле́ба да једе.

ба̀кча ж 'башча'.

ба̀кшини м 'напојница'.

ба̀ла ж 'количина сена, сламе, која се може увезати у сноп, свежањ, нарамак'. — Ту мѐто ба̀ле се́на.

ба̀лав ба̀лава -о 1. 'слинав'. — До̀ђи да ба̀ка о̀брише но̀с, да не́ бидеш ба̀лав; 2. 'незрео, незобиљан' пеј (о младој особи). — Ба̀лава си ти да менѣ у́чиш.

ба̀лавац -а́вца м пеј 'момчић, пубертетлија'.

ба̀лавица ж пеј 'девојчица у пубертету'. — И онѧ мо̀ја ба̀лавица ће да с-у̀да брзо.

балав̀ркаи -а́на м 'незрео човек, балавац' (Р).

бала̀[в]ура ж 'стара овца'.

ба̀лван ба̀лвана м 'брвно, греда преко ужег водотока'. — Неко подигне ћуприју на води или ба̀лван преко Качера (5: 6); в. *осегну́ти*.

ба̀лдисати -шем свр. 'преморити се, пасти од умора'. — Не́ могу д-идѣм но̀гама — колко сам би́о ба̀лдисо.

ба̀ле ба̀ла ж мн 'излучевине из носа, слине'. — То су ба̀ле, раније зва̀ли ба̀ле, ба̀ли кра̀ва.

ба̀лега / ба̀љега ж 'измет крупне стоке'. — Е́те ба̀лега у ба́шчи, о̀вце ту би́ле. — Онѧ па́нци ста̀лно у ба̀лезеи, ба̀љега би́ло ста̀рије, а са̀да ка̀[ж]е ба̀лега. — С поља, око гуше, превије се врућа (свежа) свињска балега, пошто се умочи у маст. Кад се то превије увече, стоји око врата до сутрадан (свињска балега меће се за то, што се верује, да је гушобоља свињска болест) (2: 227); в. *йозна́ти се*; фиг. 'стара капа'. — Стави ону ба̀легу на гла̀ву, то ка̀ка ка̀па ста̀ра.

ба̀легати / ба̀љегати -а́ несвр 1. 'прљати балегом'. — Ба̀лега се сто̀ка свѹда́ де до̀ђе; 2. 'брљати, причати глупости'. — Не́ мош ти но̀сити колко он мо̀ж да ба̀лега́.

балирати балирам несв 'машином правити бале (сена)'. — Балирō ми сено и ошашавно ме: ўзō ми триеспет динара место дваес; в. *бала*.

балити -им несв 'слинити'; в. *бале*.

бало -а / **балоња** м 'особа која има бале око уста'; 'балавац, незрела особа' (Р).

балучити им несв 'ткати ћилиме „балучењем“'. — „Балучени“ ћилими су такође доста рано израђивани. Добили су назив према техници израде, где се потка, уместо чунком, уткива у основу прстима (3: 51).

баљезгати -ам несв 'брљати, причати глупости' (Р).

банак банка м 1. 'зидић поред огњишта, испуст'. — [Уз огњиште] до зида је банак, висок пола метра, а дугачак колико огњиште (2: 54); 2. 'стрмина, обала' (Р).

бангав -а -о в. *багљав*.

бангеја м/ж 'саката, хрома особа' (Р).

бандрљати бандрљам несв 'корачати с муком, једва се држати на ногама'. — Издаље ме ноге па бандрљам.

банђије банђија пл т 'магија, чини'; в. *нађура*.

банкет -ета м 'спакована цигла за печење'.

банути банем св 'изненада наићи'. — Нё знаш ка[д] ће он банути.

бап! узв. — Ја ђбуо гумењаше и ђћу да косим, два-три ђткоса и згазим шарана: прёшла коса и ја — бап! Али срёћа — згязио га на главу, није мого да ме уједе (Б); в. *бегати*.

бапесати -ам несв 'тући, млатити'; в. *избайесати*.

бапка ж 'наковањ за косу' (2: 51); в. *бавка, баква, брусара*.

бапнути -нем св 1. 'ударити'. — Нё смеш близу ђбале, бапне ђзгō камичак ў главу; 2. 'нагазити'. — Шаран нађе неку дђлчицу, де гђвече згязи; коса прёђе преко његђ, осечё онђ и он ништа, и ти бапнеш на његђ и он те уједе.

бапгати бапће несв 'лупкати'. — Нёшто му бапће дђле, тучё.

бара ж 'вода, обично на путу, која брзо потоне, усахне'; в. *локва*.

барабар / **барабаркё** прил 'равноправно'. — Нё могу ја са њђм да бидем барабаркё.

бардак -ђка м 'суд са дршком и сиском, за ракију и вино'. — За ракију је бардак, плђснат, ишђран (Т).

бареш м 'украсна марама као део народне ношње'. — Испод плетеница стављао се бареш, марама украшена бисером, граном и прстеном (3: 84)

бари! узв за смиривање краве, овце приликом муже (Р).

барна ж 'део трлице'. — За трљење треба два лица: једно је покреће (трљицу) — на њу стане и раскорачи се, држећи се рукама за барне, — а друго лице седи уз трљицу и кад се иста отвара и затвара, увлачи и извлачи ручице (2: 28).

баровит -ђвита -о 'подводан'. — Тў вода лёжй — баровито мёсто (Кз).

бђсамак -ђмка м 'степеник' (Р). — Пред старом кўном била три бђсамка.

басађија м 'басиста' (Р).

баскија ж 'попречна гредица, између два дирека, на коју се прикивају летве у тараби'. — Потрулила баскија, мђра да је промёни, в. *сйлав, чейђал, шараба: кошар* (3: 21).

баскијати -ђм несв 'прикивати баскије'. — Урђвио кђље и садђк баскијђ, да побаскијђ, а пђс ће тарабљике.

бђсма ж 'врачање'; в. *бајалица*.

ба̄стати ба̄ста̄ безл ‘бити спреман на сваки изазов’. — Њему свѣ ба̄ста̄.

ба̄сташан -шна -о ‘способан, умешан’ (Р).

ба̄т м ‘маљ’.

ба̄т м 1. ‘среџа’. — Ловац треба да има бата (2: 32); 2. ‘дрвена мишоловка’. — Направи онај ба̄т, то против мишију, да и ва̄та;

ба̄та̄л -ала ‘запуштено имање’. — Свѣ то са̄д сто̄ји у бата̄лу, свѣ па̄ре да̄те и са̄д сто̄ји у бата̄лу.

ба̄та̄лити ба̄та̄лим св 1. а. ‘запустити, престати употребљавати’; в. *мишана*; б. ‘напустити неки посао, подухват’. — Бата̄лила по̄со̄б и до̄шла да с-ӯда̄ и да ради се̄ља̄чки по̄со̄б; 2. ‘срушити, уништити’. — Ёвѣ са̄д Мӣцӣнца: ако б̄иде грѣшка, бата̄лиће нам [све што није добро урађено]. — Мӣ смо је прѣмештили, миша̄ну, о̄ћемо да је бата̄лимо. — Па се брзо батали, а нема ко да оправн (5: 64).

бата̄љивати бата̄љивам несв 1. ‘запуштати’. — Не смѣш да бата̄љиваш имање док има сна̄гѣ; 2. ‘рушити’. — Нӣје те̄о да бата̄љива ста̄ру кӯћу и са̄мо [нову] налѣпио на њу.

бата̄љуга ж ‘стара, неупотребљива ствар, која се може распасти’. — Ўвек ӯзима неку бата̄љугу, а да га питаш шта̄ ће му — не зна.

ба̄тара ж ‘велика корпа (за суве шљиве)’. — Бӣла о̄на̄ ко̄рпа ве̄лика, ба̄тара, шљива̄рска ко̄рпа, за сӯве шљиве (2: 51); в. *корпа*.

ба̄тина ж ‘штап, тољага’. — Те̄ра сто̄ку са ба̄тином; изр *свира уз ба̄тишу* ‘ленчарити, уклањати се од посла’ (Р); в. *цициулирати*.

ба̄тли / **ба̄тљи** прид. непром ‘среџан’. — Нӣје ба̄тли са̄ то̄м де̄цо̄м. — Ба̄тли је Мӣлан са де̄ча̄цима. — Ова̄ мо̄ја ро̄ђака ба̄тљи — што се ӯда̄ла за А̄ца.

ба̄тлија прид. непром. ‘среџан’. — Кад о̄стану ва̄ко̄ крӯпнӣ ко̄ма̄ди, ба̄тлија га̄зда.

ба̄то м ‘направа за лов на вукове’. — За ловљење вукова служила је нарочита справа, звана ба̄то (2: 20).

ба̄тргати се -а̄ се 1. ♦. — Не̄ да се ба̄трга̄ о̄вуда; 2. ‘одупирати се’. — Де̄да се јо̄ште ба̄трга̄, ал бо̄јим се да не̄[ћѣ] дӯго.

ба̄тӯна -унѣ ‘среџа; среџне руке’. — Ла̄ко је њему кад има̄ ба̄тӯнѣ. — Она је бӣла ба̄тӯна Дӯшану за по̄ла̄гање.

ба̄ӯк м ‘чудно биће којим су страшили децу’. — Е̄не̄ ба̄ӯка, гле̄да која де̄ца не̄мира̄ју.

баӯљина ж ‘змија’ (16: 54); в. *буљина*.

баӯљкѣ прил ‘на рукама и ногама, бауљајући’. — Пров̄уко се баӯљкѣ испод ба̄скије; в. *буљѣки*.

ба̄чва ж ♦. — Ба̄чва бӣла са по̄клопцом, а ка̄ца о̄творена. — Од ба̄чве на̄правио кӯћицу у којој за сто̄лом мо̄же да се̄де̄ че̄тирӣ чо̄ве̄ка (Р).

бачӣја ж заст ‘планински катун’. — Посто̄ји доста тамно народно предање, да су по Рудничкој планини, у старо време, биле бачије (2: 17).

ба̄ца ж ‘већи створ, рупа (у зиду, тараби)’. — Нӣкад да за̄творим ону ба̄цу да ми се не про̄вла̄че ке̄рови.

ба̄ца̄к м ‘нога’, обично мн. — Вӣдели и[x] под вр̄зином: он на̄ њо̄ј, а о̄на дӣгла ба̄ца̄ке; изр. *дӣћи ба̄ца̄ке* ‘лешкарити, ленчарити’ (Р).

ба̄шӣљка ж ‘капуљача за кишу’. — Ба̄шӣљка има̄ ко два̄ ка̄иша до̄ле и ста̄виш на гла̄ву и вра̄т до ра̄мѣна̄.

ба̑шка прил ‘посебно’ (P).

башкалук м ‘гостинска соба?’. — Доста је била распрострањена и троделна кућа са доксом и башкалуком на „ћулсијама“ око „куће“ и собе. На „кућна“ врата улазило се са земље, а на доксам су водиле степенице (1: 755); в. *ћилер*.

башкарити се башкарим се несв ‘опуштено се одмарати’ (P).

башљика ж ‘мушка зимска капуљача за кишу, на везивање’ (P); в. *башиљка*.

ба̑шча ж ‘башта’. — Ја идѐм по башчама. — Треба нам за ба̑шче. — Њиве у окућници зову башчама, а ливаде чаџирима (1: 765).

башчован -ана м ‘баштован’. — Тамо су свѐ башчовани људи.

башчованка ж ‘баштованка’. — Она је била пра̑ва башчованка.

башчованлук -анлука м ‘повртарство’. — Ми се не бавимо у Качѐру башчованлуком.

бѐган бѐгана м ‘човек који се уме извући из опасности, побећи’. — Бѐганова мајка ни̑кад не кука (P).

бѐгати -ам несв ‘бежати’. — Ша̑ран неће да бѐга: на̑ђе неку дољчицу, леж̑и и ко̑са прѐђе преко њѐга и ти зг̑аиш, ба̑п, и он те у̑једе.

бегѐнисати -шем мед ‘имати наклоност, допадати се’. — Он лет̑и за њом, ал м̑рка ка̑па: она га не бегѐнише. — Родитељи та̑мо ид̑у и ако они бегѐнишу, она мо̑ра да с-у̑да.

бегунчи̑ м ‘мали бегунац’. — Побегли из Београда бегунчи̑и.

бедиња ж ‘мука, јад, немаштина’ (P).

бѐдница ж ‘несрећница, мученица’. — А он, да прѐстиш, свѐ онѐ под̑а се, а она пра̑ла на ре̑ци, бѐдница.

бедрика ж ‘сорта јесење јабуке’ (Бљ, 14: 41).

бѐзболе прил ‘без мере, неконтролисано’. — Ту се пи̑је бѐзболе, без гра̑нице, да Бок са̑чува! (P).

бѐзецовати -ујем св ‘одвојити нешто за себе, резервисати’. — Био у рад̑њи и бѐзецово један шпѐрет. — Јеси не̑ку [девојку] бѐзецово? (P).

бѐзјак -а̑ка м а. ‘човек ограничених способности, који не може контролисати своје поступке’; б. ‘луталица, скитара, нерадник’ — Ја мо̑рам д-угурам ђвога свѐга бѐзја̑ка. — Опас̑ник, не̑миран, не̑ мож бѐзја̑ку ништа.

бѐзјачити се бѐзјачим се несв ‘понашати се као безјак’ (P).

безлѐбара ж ‘врста јестиве печурке’ (P)

бековача ж ‘ракија од белошљиве’ (P).

бѐкрија м ‘пијанац’. — З бѐкријом се не̑[ће]ш договѐрити. — Био јѐдан бѐкрија ко-те̑зге: ѓтме вла̑шу и побегне! — Бѐкрија во̑ли да пи̑је и да би у̑за ме пи̑о. — За бѐкрију кажу: да је гори од брава; јер брав легне на време, а бѐкрија ни̑кад (2: 66).

бѐкријати -а̑м несв ‘опијати се’. — Живко је и бѐкријѐ. — Ма то̑ је бѐкријало и мо̑рало је прѐпасти од ра̑кије.

бѐкријачи̑на м аугм / пеј. *бѐкрија*.

бѐкријштина м пеј. *бѐкрија*. — И он, курѐдало ма̑ло дѐдино, идѐ и ви̑че: „И ја сам бѐкријштина ко мо̑ј дѐда“; в. *начекерии̑и*.

бекрилук -илука м ‘пијанство’. — Са̑в се на̑дуо од бекрилука. — Не̑рад и бекрилук уништили кућу.

бекута ж ‘ножић на склапање’. — Бекута је... бритва, која се преклапа (2: 40).

бѐл / бјѐл (P) м ‘врста храста, *Quercus sessiliflora*, љутик’.

белавка ж ‘крава беле боје’ (3: 30).

белџ -аја м ‘незгода, несрећа, мука’ (Р).

белџа -аћа м 1. ‘сорта црног лука, сребрњак’. — Лепо ти родно овај белџа; 2. ‘човек плаве косе’. — Онај старији му белџа, ко да нису браћа.

белџац белџа м ‘коњ беле длаке’. — На белџу иду само који су први (5: 28).

белџег белџа м 1. ‘ожилџак’. — Белџег је то де је траг од ране, од гипса мени на рџи; 2. ‘надгробни камен’. — Ми кажемо и спомен, и надгробник, и белџег, и пометник, а све — спомење. — О каменом белџегу ни говора. — Подалеко су од Миланова белџа (5: 5 7).

белџа ж ‘знак, обележеје’. — Да би народ упознао своје сукно, пришива уз њега белџу од својих тканица или чарапа (а и ваљарн дају рабош) (2: 45).

белџија ж ‘брус за оштрење косе’. — Да наоштри се коса — има она белџија (Т). — Белџија оштри косу рџу (Кз Р).

белџијати -ам несв 1. ‘ошрити косу’. — Н-умē он да белџија косу, бојим се да се не посече; 2. ‘досађивати, мучити некога’. — Шта ми белџијаш мџак!? (Б).

белџник м ‘човек који води лични дневник’. — И наш је деда био белџник: кад је био војник, у оним рџу, он све записивџ.

белџијати -ам несв ‘понашати се будаласто, будалити; фантазирати’.

белџијача ж ‘особа будаластог понашања’. — Не знам ја де је док не дође она мџа белџијача.

белџијаш -аша м ‘будалаш’. — Куд ли је пошџ онај њеџв белџијаш?

белџити -им несв в. *белџијати*.

белџати -ам несв ‘лутати, скитати’. — Идеш, белџаш, ништа те не интересује.

белџило с ‘даривање младенаца, као део свадбеног обичаја’. — После јела кум даје рџун од новца који је приложен на белџило (2: 98).

белџић -ића м дем *бел*. — Има дол јџш јџдан белџић, посадио деда.

белџица ж 1. ‘бела овца’. — Белица — овца чисто беле боје на глави (3: 29); 2. ‘сорта јабукџ’ (14: 41); 3. ‘сорта трешања’. — Од трешања имају: белице, аршламе (крупне, сочне и најлепше), рскавце, топчидерке и црнице (2: 26).

белџка ж 1. ‘бела овца’; 2. ‘сорта гроџја’ (2: 25); в. *скадарка*.

белџов белџова -о ‘који је од бела’. — Та је даска белџова, од белџовине, белџово дрво; в. *лесковина*.

белџов -џва м ‘човек беле путџ’. — Срџо сам му оног маџог белџова.

белџовача ж ‘бела земља’.

белџовина / **бџеловина** (Р) ж ‘дрво од бела, варијетета хроста’, в. *белџов*.

белџојабукџа ж ‘сорта јабукџ’.

белџојце / **бџојце** -а / -џцџа с ‘беланце’. — џДвојџ се она кољџжина од белџојца, де је та шџџтка. — Бџојце — то онџ белџо што јџје има.

белџокоџаст -а -о ‘светле путџ’. — Она бџла белџокоџаста.

белџолуџан -а -о ‘зачињен белџм луџом’.

белџонерџст -а -о ‘белџпут, плавушџан’. — Онај му деџџак, старији, белџонерџст — ко да није њеџв.

белџотрџеп -џтрепа -о ‘белџпут’ (Р).

белџоушџка ж зоџл ‘барска змија *Tropidonogus natrix*’. — Белџоушџке имају са странџе де им је џво белџу пџџџку.

белòшљива ж ‘сорта шљиве’ (2: 19); в. *црвењача*. — Шљива има ових врсти: белошљива, ценерика, црвенки, пандара, дреновки (ситне), мацарки и пискара (окургле) (2: 25); в. *ранка*.

белу́так -тка м ‘углачано камење из речног корита’. — И то̀ мо̀раш д-òзйдаш з-белу́тком.

бѐлце / бебце -òцета с ‘беланце’ (Р).

беља м ‘во беле длаке’ (3: 29).

бељѝк -ика м ‘врста храста’. — У бељѝку има̀ дòста онѐ бељѝке, нѐма ср̀ца.

бељника ж ‘периферни мекши део дрвета’; в. *бељик, ср̀це*.

бељников -а -о ‘који је од бељника’. — Најбоља је шума за лисник: бељикова (храстова), липова, јасенова и брестова (2: 24).

бељичица ж дем *бељика*. — Он̄а бељичица са̀трулила.

бељојка ж бот ‘бела конопља’; в. *цр̀њојка* (3: 47).

бена̀вити се бена̀вим се несвр ‘понашати се неозбиљно, шегачити се’.

бене́че -ета с ‘размажено младунче’. — Вѝ[ди]ш ти овò мо̀је бене́че, ста̀лно тр̀чи за̀ мном.

бенечѐнце -ета с дем *бенече*. — И он̄ò мо̀је бенечѐнце већ̀ вѐлико.

беò бела ♣; в. *оман, слез* (2: 225 226); ~ *недеља*. — Бела недеља је недеља пред почетак Ускршњег поста (3: 111). — За време сетве сејачу доносе да једе „бело“ (сир, јаја, млеко) да би и жито било бело и чисто (3: 17)

беòчина ж ‘беоњача’. — Ма̀ло му цр̀вена беòчина (Кз).

беòчуг -уга м ‘алка’; в. *карика, кайалица, ружуница*.

бѐраљка ж ‘направа за брање воћа, посуда везана на врху дуге мотке’ (Р).

берберин м ♣. — Старинскò је берберин, а сад брица (Кз).

берѝшет -ѝшета м ‘богат род усева’. — Вѝ нам д̀онели берѝшет! — Женске руке раде око коља, управљају воловима, особито ако се превлачи беришет (жито, лан, конопља), иду у вршај и т. д. (2: 74).

берлѝјати -ам несв ‘викати, галамити у пијанству’. — Бекрије берлѝјају па ѝди ѝ тѝ да им помогнеш.

бес м ‘обест’. — Ако неки чобанин јаше туђег коња на ливади, сматра се за бес. За тај бес треба чобанина казнити (2: 109).

бѐсна бѐсна -о ‘разметљив, који неразумно троши’. — Њ̀гòв òтац ѝгра на аста̀лу, лѹмпује — а ја̀ да му купуем чѝзме!? Нисам ја̀ бѐсна!

беслѐмаћ -аћа м ‘незграпна и глупа особа’ (Р).

бѐспети бѐспѝм несв ‘понашати се осино и разметљиво’. — А наши који су здрави бѐспѝ и сиљују.

бѐстиљ ѝља м ‘посластица од недовољно укуваног пекмеза’ (Р).

бећ̀ар -ара м а. ‘веселац, духовит млад човек’. — Дòбар онај Љ̀убѝнчин бећ̀ар, биће то щ̀удина; б. ‘љубавник’ (5: 134); в. *комишанка*.

бећ̀арац -рца м ‘„бећ̀арско јело“ припремљено од упржених зелених паприка и лука’.

бећ̀арина м ‘пијаница’; в. *шомара*.

бе́цати се -ам се несв ‘трзати се’. — Бе́ца се у сну̀, тр̀жѐ се. — Слушао је како она немирно, с бецањем, спава (6: 78).

бецнути се -нем се св ‘тргнути се’. — Гута се бецну, побледе (6: 27).

бечити се ‘напрезати се да се нешто види, да се нечему разазнају обриси’ (Р).

бѣшика ж ‘мокраћни мехур’.

бѣйбер бѣбера м ‘ситни цреп’. — Бѣйбер је њнај наѣ стѣри цреп, ситни, што се само вако гѡр закачи (Ш).

бѣдија ж ‘дрвена посуда, качица за маст’.

бѣзгѡв -ѡва м ‘момак неодмереног понашања’ (Р).

бѣзгуља ж ‘девојка неодмереног понашања’ (Р).

бѣк бѣка м ‘семенско перо на луку’.

бѣкања ж, в. *бик*. — Бѣкања је на луку што расте па бѣде сѣме.

бѣкати се / бѣчати се -а се ‘развијати семенска пера на луку’. — Не знам због чега се то [лук] бѣка.

бѣлмез бѣлмеза м ‘ленштина, нерадник’.

бѣљега ж 1. ‘распознатљив знак, белег’. — Њна што има бѣљегу на челу, за краву, ѡвцу; 2. ‘ознака циља у неким играма’. — Пѡстављена је бѣљега и ко најближе добаѣи.

бѣљежити -им несвр ‘записивати’. — Њн свѣ у књигу бѣљежи.

бинија ? в. *сѣлав; ѣуѣрије* (биније), *крилище* (2: 47).

бињалук м ‘камен с кога се узјахује на коња’ (2: 133).

бињаѣија м ‘кавгаѣија’. — Биѡ бињаѣија, да Бѡк сѣчува, да се потучѣ на ваѣшеру ил у кавѣни. — Није се рвао с народом. Нити биѡ бињаѣија (5: 105).

бир м ‘порез у натури’ (Р).

бисаге бисага пл. т. ‘две спојене вреѣице од кострети које се носе преко рамена’ (Р).

бѣскати бѣштем несвр ‘требити ваѣшке’ (Р).

бѣч м ♦. — Има онај бѣч, са само јѣднѡм струком, па на бѣчалуку; в. *камѣија* (Р).

бѣчалук м / **бѣчаља** ж ‘дршка за бѣч’. — Лѣпо биѡ ураѣен онај бѣчалук (Р).

бѣчкија ж ‘ручна тестера’. — Сѣко војвода Стѣпа дрѡва и доѣе баба нека да и њѡ сѣчѣ: и војвода бѣчкију у руке и нечѣ баби дрѡва.

бѣцоња м ‘јунчић, бѣчић’ (Р).

блѣг блѣга -ѡ ‘мек, са мањим процентом алкохола’; *блѣга* рѣкија ‘непрепечена ракија’.

блѣгдан м ‘празнични дан’ (Р).

блѣго с ‘стока’. — Имали лѣуди вѣлика блѣга, а сѣд јѣдна крѡва и мало ѡваѣѡ (Р).

благѡвештенски / благаѡвештењски (месец) ‘март’; в. *бѡѡјаѡвѣњски*.

блѣгородан -дна -ѡ ‘пријатне нарави’ (Р).

блѣгуша ж ‘родна, растресита земља’. — Блѣга зѣмља, ка[же]мо ми блѣгуша, она дѡбро рѡдѣва.

блѣжити блѣжим несвр ‘смиривати’. — Она лѣута на њѣ, само ја њу блѣжим.

блѣњати се блѣњам се несвр ‘боравити у бањском лечилишту, бањати се’. — втишла да се блѣња у Кѡвѣљачи.

блѣтѡв -а -ѡ ‘блатњав’. — Немѡјте блѣтѡѡѡ у кућу (Б). — То је гѡр свѣ блѣтѡѡѡ, гњѣлѡѡѡ. — Онако прљави, блатави, па у собу (5: 114).

блѣтара ж ‘кућѣица, помоћна зградаѣица, облѣпљена блатом’. — Бѡља свѡја блѣтара нег тућѣ пѡлата (Б).

блѣдѣк -ѣка м ‘сорта пасуља блѣдозѣленкасте боје’. — Биѡ онај пасуљ, блѣдѣк зѡѡли, маѡ тако приѣзеленкаст (Р).

блѣјати -ѣ несвр 1. ♦. — Дѣ си тѣ чѣла да ѡѡан блѣјѣ за јагњѣтом?!; в. *ѡдлучѣиѣи, рѡѣиѣи*; 2. ‘ићи у стопу за неким’. — Њн је блѣјѡ за Мѣлѡшеѡѡѡм па сѣд за Вѣком.

блѣсаст -а -о 'благо психички поремећен'.

блѣско / блѣсо -а м 'благо психички поремећена особа' (Р).

близнак -ака/ **близнак** -ака, мн. близнаци -аца, м 1. 'близанац'. — Їма двѣ сѣна близнака и више није родѣвала. — Їма сѣнове близнаке; 2. 'народна игра'. — Била је и игра близнака. У тој игри, два младића окрену један другоме леђа у леђа и вежу се по средини. Трећи их покрије поњавом и узјаше. Тај, што јаше, у бисагама носи јарину (вуну), да дрнда. Како га близнаци носе по соби, он удара бисагама остале играче, где кога стигне. Пошто свуда прође, игра се заврши (2: 145).

близнакиња ж ♦. — Никад не би реко да су близнакиње.

близначе -ета с. — Родила му близначад. — Ђони су двѣ близначад.

близначић -ачића м дем 'близанац'. — Їма близначиће, двѣ сѣна.

близнити се близни[м] се несв 'доносити на свет близанце'.

близнуља ж 'женка која се близни'. — Їмо ја двѣ близнуље, ђвце (Р).

блѣзу предл 'блиски сродници'. — Ђони су блѣзу; в. *менѣшалац*.

блокеја ж 'метална плочица на ципелама, обично мушким'. — То је његѡв траг, познајем му блокеје.

блѣнути -не 'огрејати, пролепшати се (о времену)' (Р).

блѣштоња м 'плавокос дечак плавушан'.

блѣвотнина ж 'ружна измишљотина' (Р).

блѣштура ж 'мршава овца'. — Їди сагнај оне блѣштуре, дѡста су пѡсле (Р).

блѣштурчина ж пеј *блѣштура*. — Ђпет ми оне блѣштурчине изашле из тѡра и направили зијан (Р).

бѡбица ж 'зрно грожђа'; в. *ѣуце*.

бѡбоња м 'сорта пасуља' (2: 27); в. *кицош*

бѡбѡњати -ам несв 'гунђати, причати „у недра“'. — Бѡбѡња стѡлно, а нико га не разумѣ. — Шта бѡбѡњаш љ недра?

бѡбѡшара ж 'сорта паприке, бабура'. — Бѡбѡшара — то ѡна за пѣњѣње паприка. — Паприке „бѡбѡшаре“ напуне се изгњеченим сиром у коме су разбијена три четири јајета (3: 76).

бѡгаз бѡгаза м 'пролаз кроз врзину, живу ограду'. — Пѡшла с крѡвама на јѣдан бѡгаз — стѡј чѡвек! На дрѣги — љ тамо! Чѣвају прѣседника.

бѡгѡљ м 'инвалидна, саката особа'. — Дѡшѡ из рѡта без рѣкѣ, бѣз ока, бѡгѡљ.

бѡгѡтѡшка ж 'богаташица'. — Кѣпиле по кѣлу банѡна бѡгѡтѡшке, а менѣ нѣсу ни рѣкле да пѡ[ђе]м сѡ њима.

бѡгѡштина / бѡгѡштиња ж 'богатство'. — Тѣшко је из бѡгѡштине у сирѡтињу. — Кад је љмро, ѡстала бѡгѡштина. — Он љмро, а ѡстала бѡгѡштиња (Ж). — Видѣ се бѡгѡштиња њина.

бѡгѡјављѣнски -а -о а. 'који се везује за Богојављѣње'; в. *сѡвра*; б. ~ месец 'јануар'. — Поред календарских назива месеце често називају и по већим празницима у њима. Тако је јануар — бѡгѡјављѣнски, фебруар — сретѣнски, март — благовѣштѣнски, април — ѣурђѣвски, мај — тројичински, јун — петровски, јул — илински, август — гѡспојински, септембар — крѡвѡдански, октобар — лучински, новембар — аранђѣловски, децембар — бѡжићни (3: 133).

бѡгѡмѡљац -љца 'верник, који присуствује свим богѡслужѣњима и активно учѣствује у животу цркѡве'. — Жѣко није бѣо бѡгѡмѡљац, ал градио цркѡвѣну кѣћу, бѣо у цркѡвѣним ѡбору.

бѡда ж ‘шило’. — Узме ону бѡду, па им̄а дачицу и на њѡ избуѡши онѣ рупице и прѡвл̄ачи опуту.

бѡдинице ?

бѡжиковина ж в. *зеленика 1*. — То бѡжиковина, ко трава и пр̄авили се вѣнци; в. *зеленика*.

бѡжићковати -ујем несв ‘славити Божић’. — Није се смѣло да бѡжићкујеш, бранили, мѣнѣ у вѡјсци записали „Југослѡвѣн“ и „без вѣре“.

бѡжићни -а -о ‘који се односи на Божић’; ~ *месеѡ* ‘дечембар’; в. *бѡгојављѣнски*.

бѡзболе прил ‘добро, доста’. — Јѣде бѡзболе — ка[ж]мо да јѣде добро, дѡста, да им̄а апѣтит.

бѡј бѡја м ‘спрат’.

бѡјадѣр -ѣра м ‘пешкир као део народне ношње’. — Уз смиљеваѡ носио се бѡјадѣр. То је свилени пешкир, који се опасивао око појаса, а крајевии су му били спуштени низ бутине (2: 69).

бѡјаѡија м ‘фарбар’. — Ниѡсиш онда да ти то бѡјаѡија урѣди, ѡв̄арба (Б). — Пѡсле уѡзму па препрѣдају, па на клуче, па код бѡјаѡије.

бѡјаѡија м ‘кавгација’. — А он је, кад се напије, бѡо бѡјаѡија, да Бѡк с̄ачува. — Не волим кад се неко потпише са бѡјаѡија, јер је то опасан човек; већ треба да се потпише: варбар (2: 166).

бѡкаст -а -о; бѡкасте скеле (2: 47); в. *скеле*.

бѡквица ж ‘заметак из којег почиње да се развија главица купуса’. — Уватила ѡвца ону бѡквицу купусића.

бѡкѡр м ‘коренски систем’. — Извади паѡжљиво з бѡкором; в. *бокѡрићии се*.

бѡкѡрити се -и се несв ‘ширити коренски систем, множити се, разрастати се’. — Ј̄агода се бѡкѡри.

болест ж ♦; Изр. свињска ~; в. *балега*.

бѡлети -и ♦. — Бѡлови у зглобовима реуматичара исто тако наслућују кишу — „боли на време“ (3: 132).

бѡлѣшљив -ѣшљива -о ♦. — Драгослав је био бѡлѣшљив и Шѣго је прѣдузео наше имање да ради.

болештина / **болѣштиња** / **болѣшчина** ж ‘болест, обично епидемијских размера’. — Наишла нека болѣштиња и свѣ ми кѡкѡшке мајкале. — Умирало се од глади, од болештина (5: 58); в. *заѡравииии*.

бѡлѡница ж ‘кантар на дугој полузи, с куглом’ (Р).

бѡлѡрати бѡлѡра несв безл ‘бивати, постајати боље, побољшавати се (о здрављу)’. — Ниѡсу се надали, а њѣмѡу бѡлѡрало,

бѡрак бѡрка м ‘трава за бубреге, раставић’ (Р).

бор̄анија ж ; *ѡрешињева* ~ (2: 27).

бор̄дѡ -̄а -ѡ ‘тамноцрвен’. — іва је [ружа] бѡрда, а он̄а је гѡре рѡзна (Ж).

бор̄онзати -̄ам несв ‘оглашавати се грубим неразговѣтним гласом, брундати’. — Нѣмѡј ми туње бор̄онзати, причај да те разумѣм. — Нѣмѡ ми више бор̄онзати, ко Бѡга те мѡлим! (Р).

бѡсиљак / **бѡсинок** -иљка/-а м бот ‘*Ocimum basilicum*’. — Дѡбила сам ма̄ло сѣмена бѡсиока од Радѡјке. — Ко га негује, познаје ове врсте [цвећа]: бѡсинок, ружу, русицу, калопер, зеленкаду, рузмарин, перунику, миѡђушицу, розетлу, питому нану, чубар, ѡубичицу, селен, повратич, шушкаваѡ, жути грабић и матичњаѡ (2: 27); Изр. *кѡњски*

бѡсиѡак ‘дивља нана’. — То мѡја бѡба звѡла кѡњски бѡсиѡак; *дѡвљѡ бѡсиок*. — Дивљѡ бѡсиок је по стрѡу; в. *љубичица*.

бѡстан бѡстана м ‘засад диња и лубеница’. — Нѡси вѡду и зѡлѡва бѡстан.

бѡћа ж ‘водоноша’.

бѡца ж бот. ‘чичак’. — Бѡци тај крѡш, вѡш колико је бѡцѡ у њѡму.

бѡшчалук м ‘дар’. — Ти ми ѡвде [донесе] цѡѡ бѡшчалук.

брѡбѡњак -ѡња м ‘измет у облику ситних куглица (обично од оваца и коза)’. — Од оваца и коза свѡд брѡбѡњци, брѡбѡњају на свѡким корѡку.

брѡбѡњати -ѡ 1. несвр ‘празнити црева (обично о овцама и козама)’; в. *брабѡњак*; 2. ‘причати несувисло, брѡљати’. — Нѡ знам штѡ брѡбѡња?!

брѡв м ‘домаћа животиња, обично заклана’. — Ђрѡѡен брѡв кад се свѡ ѡчисти, прѡ не[го] га рѡсплѡти. *Изр. дѡшевни ~*. — Ѳвца, јѡгње, па се зѡкоље зѡ дѡшу и кѡ[же]мо дѡшевни брѡв (Др); в. *рикаѡи*.

брѡвче -ѡта с в. *брав*. — О њене гране везивали наши старѡји бравчад кад их после клања реде (5: 147).

брѡдавица ж 1. ‘мали израштај на кожи’. — Ђмѡ брѡдавицу на малѡм прѡсту; 2. ‘израштај на луку из којега избијају коренске жилице’. — Кад се извади лѡк, мѡраш да му ѡцѡчеш ѡнѡ брѡдавицу.

брѡдавничав / брѡдавничаст -а -ѡ ‘који има брадавице’. — Рѡке му брѡдавничаве.

брѡна ж 1. ‘место на коме је река преграђена и од кога се одваја јаз за воденицу’. — Брѡна је де је прѡграђена река са балванима, који су пѡкретни, и кад најѡе вода, ѡни се ѡтворе сѡми (Б); 2. ‘дрљача’. — Бране су од прућа, преко кога се ставља камење да би се земља боље дробила (3: 16).

брѡница ж ‘воћка која се бере руком’. — Шљѡве смо продавали брѡнице, бѡрѡмо па у ѡнѡ гѡјбице са тепѡлкама. — Те брѡнице трѡба лѡпо слѡжити.

брѡтѡнац -нца / **брѡтѡнић** / **брѡтић** м ‘братов син — тетки’. — Ѳна ѡмѡ брѡтѡнића у Арѡн[ђе]ловцу — рѡди у болници. — Дѡшѡ је з-брѡтѡнићом Мѡрковим.

брѡтѡница / **брѡтѡничина** / **брѡтѡнична** / **брѡтичина** ж ‘брѡтова кћи (обично — тетки)’. — Кад стрѡц бѡде удавѡ брѡтѡничну — тѡ ће да се причѡ. — Бѡла ѡна код мѡѡ брѡтѡничне. — То ми брѡтѡничина бѡла. — Бѡла ѡнѡ брѡтичина Дѡсѡнчина; в. *ѡѡићи*.

брѡшѡнце -а с дем ‘брашно’. — Дѡдѡш пѡс[ле] мѡло брѡшѡнца.

брѡшѡњѡв -а -ѡ а. ‘посут брашном’. — Једва изашла да се поздрави, ѡнако брѡшѡва, као Кепа воденичар (5: 46); б. ‘сличан брашну, са мало сока (ѡ воћу)’. — Јѡбуке су лѡпе ал брѡшѡње. — Крушке му брѡшѡње.

брѡшѡњар м ‘сандук за држање брашна’. — За држање брашна служи велики сандук брѡшѡњар (3: 62).

брѡшѡњара ж ‘сорѡ јабуке, крушке’ (3: 24).

брѡшѡњѡик -ѡка м 1. в. *брашњар*. — У брѡшњѡнику, поред брашна, лѡпара и перушке, у једном делу стоји хлеб, а у доњѡј прегради јѡло или слично (3: 59); 2. ‘храна која се стави у торбу, за пут или чѡбанију (в.)’.

брѡбѡти -ам несв ‘бавити се сумњѡвим пословима; упуштати се у послове који се не знају радити’. — Нѡ брѡбај тѡмо, поквѡрићеш нѡшто. — Вѡли да брѡба ѡко тѡга. — Штѡ брѡбаш у ѡнѡ што ти нѡје за пѡслом; в. *зѡкучѡиши*.

брѡбља м/ж ‘причљива особа’.

брѡбљѡча м/ж ‘причалица’. — Он је дѡбар, ал брѡбљѡча.

брѡбљѡ -а м в. *брѡбља* (Р).

брбљуша ж ‘брбљивица’.

брборити -и / **брботати** -оће, гл. им. **брботање**, ‘клокотати, шумети (при пре-такању течности)’ (Р).

брбоћнути -не[м] св ‘дувањем направити мехурић’ (Р).

брвнара ж ‘кућа направљена од брвана’. — Куће су биле брвнаре и плетаре (2: 56).

брвнарица ж дем *брвнара*. — Била тамо брвнарица, под брајем, и вајатић.

брвно с а. ‘дебела даска која се ставља преко греда као подница’. — Стављаш прѣко греде на подрум, а после по њима озгѣ даске меташ, брвна, стругато, ми брвна зовемо (К); — Брвно је даска, дебела, струже се о-дебљинѣ кака ти трѣба (Кз); б. ‘облица’. — Отерѣ ми десет брвана и не да плати. — Снег, цича, дува између брвана — и ништа: има у вајату да спавају!

брданце -ета геогр с ‘брежуљак’. — Ту је неко брданце.

брдило с ‘део разбоја за ткање, држач брда на разбоју који се помера напред и назад да ткаља сабија потку’ (15: 24). — Како се беше оно зовѣ, брдилима, па другѣм нѣгом, направилш зѣв (Ш); в. *йодложник*.

брдина ж ‘део ткачког разбоја, брдила’. — Нѣгама радиш, потуриш једнѣм на ѣнај подложник па удариш... како се беше ѣнѣ зовѣ... брдина, направилш зѣв па прѣтуриш чѣнак (Ш).

брдни -а -ѣ ‘који се тиче брда, брдски’. — По брдима има те зѣмљѣ, ал кад нѣма кѣше, не рѣди, то брднѣ зѣмљѣ; в. *качерши*.

брдо с 1. геогр ‘веће узвишење на планинском терену’. — Брдо је велико, високо, а брѣг је мањи, ко гѣј ѣвај брѣкчић прѣд нама (Кз); 2. ‘део разбоја, прецизно урађена направа од дреновине у облику чешља кроз коју се провлаче конци основе на разбоју’ (15: 24). — Кад се ткѣ, прво се ѣводи у нѣте па у брдо. — Вратило се затим спусти на доње прѣчаге, па се основа ѣводи у брдо, после чега се вратило ставља на своје место (3: 49–50).

брсжак -шка м дем *брег*. — Тврда је зѣмљѣ у Пањевцу... Вазда сува на ѣном брешку (5: 140).

брѣкниња ж бот *Sorbus torminalis*. — То дрво, брѣкниња, растѣ у грѣнтуљама такѣ сѣтан плѣд, на краткѣм репѣљцима (Р).

брѣкчић -ића / **брѣчић** брѣчића м дем *брег*, в. *брдо*. — Ун сѣо на ѣнај брѣчић и мѣто Цѣцу у крила.

брѣме -ена с 1. ‘терет који се носи на леђима или раменима’. — Брѣме то што чѣвек нѣси колко мѣже понѣти; 2. ‘плод у мајчиној утроби’. — Да би жена „променила брѣме“, тј. ако рађа женско, да роди мушко и обрнуто, треба прву погачу из бабина дати да загрѣзе детету ѣнога пола који се жели (3: 88). — Пазило се да млада „узме у руке прво женске радове. Свѣкрва јѣј је давала кудѣљу, прѣслицу и повесмо вуне у руке да ѣпреде, да би се лако раставила са бременом (дететом) као што брзо ѣкређе вретѣно“ (3: 96).

бремена / **брѣмѣнѣта** прид ‘гравидна’. — Жена му већ бремена (5: 52); в. *дебела*.

брѣновати -ујем несв ‘ѣвијати праменове косе, коврати косу’ (Р).

брѣнце брѣнца с ‘мало лимѣно звѣнце (за ѣвце)’ (Р).

брѣстов брѣстова -ѣ ‘који је [направљѣн] од брѣста’; в. *йѣчак*, *бѣљѣков* (2: 24).

брзати -ѣм несв ‘журити’ (Р).

брѣстар -тра -ѣ ‘бѣстар’. — А ѣно чѣсто, брѣстро.

брич, обично „брич“ панталоне. — Панталоне су шивене од сукна или шајка и то узане... до колена, а изнад колена су се шириле до струка. То су биле „брич“ панталоне какве се и данас могу видети у Босути (9: 86).

брк м, обично мн, 1. ♦; 2. ‘жилице на корену лука’; 3. „бркови“, в. *чаканац* (3: 21).

бркати брчем неск ‘мешати’. — Ја никад нè брчем.

бркљāv -а -о ‘прљав око уста’. — Штò си, дијете, тако бркљāvо, ајде баби да те љмије. — Био бркљāv око устију. — И кад је дете бркљаво, лепо му стоји (5: 24).

бркљāvити се бркљāvим се неск ‘прљати се (око уста)’. — Нèмò му то давати да се бркљāvи.

бркљājница ж ‘велика варјача, мешајица (в.)’ (Р).

бркљача ж ‘девојчица замазана око уста’.

брко -а м ‘човек са малим брковима’. — Брко је свàко ко имà мàле бркове.

брлог м ‘неред’. — Пòкупи свòје рке и пòчисти тај брлог (Р).

брља ж ‘лоша ракија’. — Брља је она ракија блàгà (Р).

брљив брљива -о ‘немаран, несналажљив’.

брљкати / брљкати -ам /ām неск 1. ‘скупљати сено у брљковине (в.)’. — Òвò смо мòгли већ и брљкати. — Сүво је, мòжемо да брљкàмо; 2. ‘лупкати штапом испред себе (о слепцу)’. — Кад крèнеш са штапом да брљкаш, òнда ћемо те апèрсати.

брљковина ж ‘мали навилјак, пласка (в.)’. — Нàправимо мàле брљковине, плàске, па пòс[ле] то плàстимо. — Навилјци сена зову се брљковина (2: 23).

брљкотина ж ‘навилјак, брљковина (в.)’; в. *избрљкати*, *иласкица*.

брњица 1. в. *брњушка*; 2. ‘метална копча на каишу’ (Р).

брњо -а м ‘који носи брњицу’.

брњушка ж ‘жица на носу свиње, да не рије, брњица’. — Свињама стàви брњушку, да нè би ријале (Ж Р).

брòд брòда м ‘газ, плићак’. — Брòд је да се прèђе зàпрегом, да се прèгази на плићàку; в. *обала*.

бројаница / бројеница ж ‘број жица у потки за ткање’; в. *чисаница*, *комад* (3: 49).

брòтњак м ‘гукице у умољчаном брашну’. — Уватио се брòтњак, мòра стòци да се дà (Р). — Стòји онај брòтњак ко гòмила (?).

брòћ м бот ‘*Rubia tinctorum*, чији се корен употребљавао за бојење пређе’. — Їдè и искòпà брòћ да òфàрба јàја.

брст м ‘ниско грање које стока може брстити’. — Ёнè, кòзе òтишле ў брст. — Пўстио стòку у брст; в. *водољав*.

брстити -й[м] неск ♦. — Кòзе брстè свè што дòвате (Р).

брўк м ‘брух, хернија’. — Ја апèриси брўк, жèна у бòлници, сйн у вòјсци и нèма ко да рàди.

брўдати -ām неск ‘говорити неразговетно, обично дубоким гласом’. — Нèшто сàмо брўндà и нйшта нè знаш што гòвори.

брўдоња м ‘човек који говори неразумљиво’. — Брўдоња па брўдоња: нè зна ни сàм што прича.

брўс м ‘камен за оштрење косе’. — Їмàш овај брўс и òн ти је у брўсари, па кад ўтўпиш кòсу, нйме нàоштриш. — Брус је од природног камена и служи за оштрење. Држи се у калаври, која је од волујског рога и напуњена водом (3: 21).

брѹсара ж ‘водир од плеха’. — Кòд нàs кàже рòгара, а брѹсара кад је од плèка, неко кàже брѹсара. — Справе за оштрење косе зову у Качеру: брусара (рог) или калабра или водењак (једно исто), а ков сачињавају бапка и чаканац (2: 51); в. *рогара*.

бѹбањ бѹбња м 1. геогр ‘извор’ (М); 2. ‘пуначко несташно дете’. — Дè је онај бѹбањ мали, да нèшто н-ѹрãди?

бѹбац бѹпца м анат ‘бубрег, обично животињски’. — Њèму дај бѹбац и више му нè треба. — Видиш да му је бѹбац у лòју; **бѹпци** бѹбаца пл. т. ‘слабине’. — Тѹкли га свè у бѹпце — да се нè мош пòзнати. — Уватили га у краћи и òбили му бѹпце. — Све га кундаком гађали, у бѹпце право (5: 41).

бубецнути бубецнем св ‘лакше ударити’ (Р).

бубине -ина ‘глисте’ (2: 226); в. *линѹра*.

бѹбнѹти -нем св ‘пасти’. — Он бѹбно на лèђа, а бãба нè мож да га дèгне (Р).

бѹбњара ж ‘лимена пећ’. — Пòтпãлиш бѹбњару, дòста дрвã и пèвај (Р).

бѹбњати -ã несв ‘потмуло одјекивати’. — Хлеб је печен ако „бубња“ кад се лупи кукачем; кад се испече, треба га одмах остругати ножем и оперушати перушком (3: 74).

бѹбњић -ића м ‘немиран дечак, несташко’. — Онај ми бѹбњић òпèт нãправио зиãн!

бубѹљина ж 1. ‘сова’; в. *јастрèб* (Кз); 2. ‘змија’ (Р).

бѹдãк м ‘крамп’. — Нèма нико д-ѹзме бѹдãк да крчи (Кз).

будимка ж ‘сорта јабука’ (2: 26, 5: 26 147, 3: 24); в. *колачара*.

бѹђа / бѹђа ж ‘бућ, плесан’. — Нè смèта то, сãмо да не мирише на бѹђу. — Ў соби се òсећа бѹђа.

бѹјèр -èра м ‘имућан човек’ (Р).

бѹјòван -вна -о ‘бујан, родан’. — То му лèпа зèмља, бѹјòвна.

букагија ж ‘тешки окови’ (Р).

букарити (се) -и (се) а. ‘парити се (о свињама)’. — Свиње се бѹкаре. — Треба да бѹкари крмачу; вулг б. ‘имати сексуални однос’. — Вòд се бѹкаре по врзинама; уп. *избукарити*.

букати буче[м] несв ‘викати, галамити, уз ружне гестове’. — Само у Претурици Влаја још букао. — Кад се оно с римским папом закачисмо, цела земља булака (5: 112 113). — Све што вока буче за своје рогове затиче (15: 24).

бѹкача ж ‘зоол. *Vibò vibò*, сова, буљина’. — Одомãшила ми се бѹкача у оцãку, потпãлићу нòвине да је òтерам; в. *јастрèб*.

бѹква ж 1. ‘бот. *Fagus silvatica*’; 2. ‘дужа, обично бетонска, цев кроз коју се вода од уставе усмерава на воденичко коло’. — Јãз идè до уставе и дãље вòда идè на бѹкву (Б). — Прòлази вòда кроз ту бѹкву и òкреће водèнцу. — Дòле је вèзана за бѹкву са двã шипа; òна је рãсечена дòле и вòда не ùдара у пèрãд. — Колико сам пута... гледала у букве и завиривала у ципун и брзу воду што òкреће каменове (5: 146). — Вода кроз букву пада на шауле од точка, који се креће (2: 50). — Вода, која се доводи јазом [према стругару], пролази кроз букву, пада на хоризонтално коло, удара у перад или „шоуле“ и тако покреће коло са чије осовине полазе две игле, које покрећу „гурбу“ — криво гвожђе (3: 44); в. (воденичко) *коло*. *Изр.* не живи се док је букава.

бѹквãр -ãра м ‘букова шума, буквик’ (Кз) / **бѹквић** м (Т).

бѹклија ж ‘дрвена чутура из које се наздравља при позиву на свадбу’. — Чѹтура дрвена била и бѹклија звãли. — На свадбу се позива буклијом, коју иските пешкирима и цвећем (3: 92).

бӯков -а -о ‘који је од букве’; *бӯкове гддине* ‘вечност’. — Неће живети бӯкови гддина (К). — Не могу ваљда ходати по овој земљи бӯкових година (5: 143–144); *букова вода* ‘вода која извире у буковој шуми’. — Најбоља је вода која извире из камена, затим „букова вода“ (извире у буковој шуми) (3: 77).

бӯковача ж 1. ‘сорта гљиве’. — Бӯковача се лако гаји (Д); в. *млечњача*; 2. ‘слаба земља, пескуша’. — Буковачом зову сасвим слабу пескушу, која, ако је година богата водом, може такође да да добар род (5: 5).

буковина ж ‘буково дрво’.

бӯктати -иј неск ‘горети уз бубњање, разгорети се (о ватри)’ (5: 22); в. *ћушкови*.

була ж ‘име краве’ (3: 30).

булӯмента ж ‘грумен’. — У шодеру ја налазно вакѣ булӯменте йловаче, ко шака.

буљати -ам ‘бауљати, пузати’. — Рѣкѣ ми лекѣр да мѣж да бӯљѣ, ал да н-устаје. — И да се више никад не усправиш. Само да буљаш остатак живота (6: 130).

буљѣћи прил ‘пузећи, бауљајући’. — Идѣ буљѣћи.

бӯљина ж ‘змија’; в. *бауљина, бубуљина* (Р).

бӯљук бӯљука м заст ‘стадо’. — Бӯљук је кад је више оваца, а стадо кад је мѣло, мѣж и двѣ.

бӯмбар м 1. зоол инсект *Bombus terrestris*; 2. ‘нерадник, ленштина’. — Неће бӯмбара нико.

бунѣр -ѣра м 1. ♦ (ново). — Бунѣр и ѣерем — то је йсто; 2. ‘извор’. — Тѣмо де тѣчѣ вѣда и-зѣмљѣ ми ка[же]мо бунѣр (Ж). — Бунѣр се озйда на самим извору, плитко и остави се ѓтвор да се заита вѣда, а ѣерем дубѣк десет-пѣтнѣс мѣтара и на вратило се намѣтава лѣнац ил кѣнопац да се вѣди кѣва.

бунгур бунгура м ‘јело од крупно млевеног пшеничног брашна’. — Крупно се самѣље пшеница, ичетвртѣ се, па се неки зачини дѣда и справљају се нека јѣла, бунгур. — Бунгур — кад се крупно самѣље пшеница, исполѣта се и скѣва на вѣди. — Бунгур је јело које се справља док не стигну новине. Пшеница која се истуца у ступи или крупно самѣље у воденици, кува се у води, а зачини се млеком и кајмаком (3: 75). *Изр.* дѣсѣдан ко бунгур. — За неѣога ко је дѣсѣдан, кажу: Штѣ си навалио ко бунгур на гѣзицу!?

бунгѣрати -ам неск ‘млети пшеницу за кување бунгура’.

бунда ж ♦. — У богатим кућама у Липљу има бунди и либадета, које се носе само по неколико пута — док млада не роди прво дете (2: 71); в. *ѣубе*.

бундева ж бот ♦. — Бундеве су стигле да се и по трећи пут приметну: на млаком сунцу догорева спарушени оцветак (7: 197).

бунцати -ам неск а. ‘говорити неповезано, као у сну или бунилу’. — Нѣнѣс је нешто бунцо; б. ‘брбљати, причати глупости’. — Опет бунца, нѣ мисли да прѣстане.

бӯња ж ‘неравна, рељефна површина’ (Р).

бӯњѣк -ѣка м ‘ђубриште, буњиште’. — Нйкло тѣмо на буњаку. *Изр.* Он је с нашег буњака ‘нашег порекла’; в. *йѣиуишѣара*.

бӯњѣст -а -о ‘нераван, рељефан’. — Свѣ стране глѣтке, а јѣдна бӯњѣста.

буњаѣчара м/ж ‘особа која пребира по буњишту’. — Буњаѣчаре навѣк нешто траје на буњаку.

бӯњѣште с в. *буњѣк*

бӯпнути -нем св ‘пасти, треснути’ (Р).

бӯрѣг -ѣга м ‘желудац’; в. *ѣјвар*.

буранија ж ‘боранија’. — Уз буранију мѣтиш дѣбелу плитку, она плитка дѣбела, висока и буранија уз њу растѣ (Кз).

бурдѣљ бурдѣља м а. ‘шупица, обично укупана у земљу и покривена кровинном’; б. ‘мала мрачна просторија, на крају дворишта или имања’; в. ‘кноск’. — Идѣм да видим да нѣма цигара у овим бурдѣљу. — Погледај тамо у оним бурдѣљу.

бурдѣљчић -ѣљчића м дем *бурдѣљ*. — Имѡ ја неки бурдѣљчић и живили у њѣму.

буре -ета ♦. — Чак гѡр из Живковаца дѡлазе з бурадма у Каѣер за воду. — Вучу воду са бурадма.

бурећи -а -е ‘који се односи на буре, који се тиче бурета’; в. *иша*.

бурјак / **бурјан** м бот ‘Sambucus ebulus’. — Уједени се трља по уједеном месту бурјаном (З: 129).

бурјановача ж ‘ракија од бурјана’; в. *кукуружњача*.

буркѣ прил ‘јаким млазом’. — То је вѡда ишла буркѣ.

бурњак м зоол ‘даждевњак’. — Бурњак, ако га нагазиш, пѣсне, д-оглувѣш; в. *зелембаћ*.

бурумак -ѡмка м ‘мало узвишење на равној земљи (обично кртичњак, мравњак)’. — Ако је на ливади бурумак, онда кѡса прѣскочи и не пѡкоси. — Бурумак прѡве мрѡви и кртица. — Шта ти је чѡвек: од равнѣ земљѣ — бурумак! — Кад ѡставиш шут и порастѣ трава — бурумак.

бусара ж ‘кућа покривена бусењем’. — Имѡ нѣку бусару, бѣда.

бусен м ♦. — Мѣто бусен на главу.

бусија ж ‘заклон’. — Уватио сам бусију.

бусика ж ‘бусен’

бѡтка ж анат ‘део закланог брѡва припремљен за употребу’. — ісеко бѡтку и мѣтили да се пѣчѣ.

бѡћка ж у изр *ловѣиш на бѡћку*. — Прича да људи лѡвили на бѡћку, тѡкли по вѡди и лѡвили, вѡта рибу на бѡћку.

бѡћкалица ж ‘дрвени суд, буренце за изметање масла, бучка’. — Имѡ бѡћкалица, тѡ де се бѡћка млѣко.

бѡћкати -ам несв ‘изметати масло’; в. *бућкалица*.

бућма ж ? в. *анѣерија, жабица*.

буца ж ‘дрвени суд за сирѣе и кисељење грожја, мушмула и такиша; посуда за воду’. — Вода се доноси и држи у дрвеним буцама (З: 62).

бѡчати -и несв ‘стварати буку, хучати’. — Живѣ у оним бѡчују: тамо река, пѡток, свѣ бѡчи.

бѡчје с ‘место с јаком буком’; в. *бучѣиш*.

бѡчук бѡчука м 1. ‘мерица за жито, брашно’. — Од дрѡвета се истѡњи и ко мѣрица и зѡвѣ се бѡчук. — Бучук — мерица захватаѡ је око 20 килограма. Њиме се обично мерило жито (З: 133); 2. ‘заштитна пчеларска маске с мрежицом’. — Кошницама је увек прилазно без бучука на глави (6: 90).

буца ж ‘личност на високом положају’. — Видим ја да је нека буца бѣла: имѡ трбу ко да је појѡ по Србије.

буцуља ж ‘мршава крава’. — Имѡ двѣ буцуље, а ни њѣ[x] више нѣ може држати.

буша ж ‘ситно домаће говече’. — Имали ми оне бѡше сѣтнѣ; бѡшина пеј ‘мршаво говече’.

бушан б^ушна -о ‘шупаљ’. — Онај р^ог је б^ушан и напунѝ се водѝ и закачи се за к^аиш да мѝти б^рус. — Р^ог је б^ушан с^ам, узимљу љ^уди тамо у кл^аницама, и има к^алавуру и б^рус и идѝ да к^оси (Т). — Оба су б^ушна др^вета.

б^ушина ж ‘мршава овца’. — И^ма неке б^ушине, нѝ зна ни шт^а ће ш-њ^има,

бушк^арати -а^м несв ‘распитивати се изосола, трагати за нечим’. — Н^авек нешто бушк^ар^а, а свѝ ко да нѝће.

В

в^абити в^абим несв ‘дозивати, мамити стоку’. — Ј^а ђвце нити тѝрам нити в^абим.

в^абнути -ѝм св ‘намамити стоку’. — Д^ођу т^ун^а и м^ало и[х] в^абнѝмо.

вавољ^нти -им несв несв ‘говорити неразговетно, мумлати’.

в^ада ж а. ‘мали канал за наводњавање’. — Баште се заливају пуштањем воде из јаза у ваде — мале јазове, одакле се разлива по лејама (3: 23); б. ‘суво корито потока’.
— В^ада је с^ув п^оток, к^орито п^отока.

в^адати в^адам несв ‘водити, водати’. — Ђни мѝгну Д^рагољубу и Лѝкс^андри у тањир г^ибаницу, да су г^ибанич^ари, и кроз А^ранђеловац ју в^адали и п^осле и[х] др^уги дан стрѝљају (Т). — Не м^огу више ни да в^адам ни да н^осам дѝцу. — Р^ад^ојка н^ије д^обро, м^ора Г^ута да је в^ада.

вадимѝстер -ѝстера м ‘перорез’.

в^адити -им несв ‘дупсти’. — К^есером се в^ади и к^арлица б^иде.

в^аздан прил ‘цео дан, стално’. — В^аздан нешто тражи и б^рунд^а.

в^ај^ат -а^{та} м ‘мала дворишна зграда, прављена од б^рвана’. — Ч^овек и^ма тр^и с^ина и п^рави тр^и в^ај^ата. — К^олико с^ин^ова — т^олико в^ај^ат^а: и св^аки с^ин са св^ој^ом м^ладом у св^ој в^ај^ат идѝ. — П^равили маг^азе, в^ај^ате, а п^ос р^ушени в^ај^ати па п^род^авани. — Од зграда сваки добар домаћин има: в^ајат, млекар, салаш, амбар, мишану (пушницу), вуруну за лебац, коларницу (наслон) и кокошар (1: 763). — У непосредној близини куће је в^ајат од б^рвана (3: 62).

в^ај^ат^ић -ића дем в. *б^рвно, б^рв^нарица*.

в^ај^ада в^ајдѝ ж ‘корист’. — К^акѝ в^ајдѝ и^маш ђ-тога; в. *и^рљуша*.

в^ајдисати -шем / **в^ајдити** -им ‘имати користи’. — Д^обро је ак и м^ало в^ајдише. — Ако од св^ађе нѝ мож да в^ајдиш, од^устани.

в^ајдица ж ‘ситна корист’. — В^ајдица је ако зн^аш и ц^игански; в. *заувар*.

в^ајлија ж ‘сорта јесење јабуке’ (Бљ, 14: 41).

в^ајлика ж ‘сорта јабуке’ (2: 26); в. *колачара*.

вајни -а -о ‘ко није дорастао свом звању’.

в^акат в^акта м ‘време’.

валда / **в^аљаде** реч. ‘ваљда’; в. *чукнуи*. — Па Г^оспод Б^ог, в^аљаде, нѝће загр^мити.

в^ал^инка ж ‘недостатак, мана’. — М^ора да се в^иди дѝ је в^ал^инка (Б).

в^алити -им несв 1. ‘недостајати’. — М^ало в^али од дѝсет ѝкт^ара; 2. ‘умрети’. — Б^ио [на сахрани] кад је Ј^ован в^алио.

в^ал^ов -ѝва м ‘корито за свиње’.

ваљавица / **в^аљалица** / **ваљарица** ж ‘воденица у којој се ваља сукно’. — Водену снагу текућих река и потока умео је Качерац од вајкада искоришћавати

грађењем ваљарица и воденица. — Ишли су сопственици ваљарица лично по народу и скупљали сукно на рабош (2: 19 45). — Ваљавица је сва од дрвене грађе и има само два мала гвоздена дела. — Вода која под притиском пада на коло, окреће осовину ваљавице; на њој се налазе пера, те се и она окрећу, а тиме диже и спуштају маљеве, који сабијају и ваљају сукно смештено у кашикасто издубљеној ваони (3: 37). — Многи... покупе сукно, донесу га на својим коњима и изваљају у својим ваљавицама (1: 782). — Мoж да биде и воденица и ваљалица; в. *обашка*.

ваљавичар м 'власник ваљавице; радник који ваља сукно'. — У ваљавици је огњиште са веригама, на којима виси котао, јер се мора имати стално топла вода којом ваљавичар прелива сукно (3: 37).

ваљавични -а -о *ваљавично коло* в. *воденично коло* (3: 36).

ваљар м (2: 45), в. *белега*.

ва̀мнир -и́ра м †; в. *ва̀мпира̀и*.

ва̀мпирати -а̀м несв 'радити нешто ноћу, кад није време'. — За сваки по̀сo нoћи, пос[ле] по̀ноћи, који се ра̀ди кад излазе ва̀пирѝ, ка̀[ж]е се ва̀мпирѝ; уп. *ва̀мпирѝсати*.

ва̀мпирѝсати -шем несв. 1. в. *ва̀мпирѝи*. — Идѝм ја на спа̀вање, а ти — ако [хоће]ш — ва̀мпирѝши до зoрѝ; 2. 'остарити и постати сличан ва̀мпирѝ'. — Ва̀мпирѝшем још који да̀н па ћу на пѝт. — Па устала, тако рећи, из мртвих. И још ва̀мпирѝшем по овоме свету. — Дара по сву ноћ ва̀мпирѝше и ослушкује (6:71 111).

ва̀ндамѝнт / ва̀ндамѝнт м 'темељ, фундамент'. — Кад гра̀диш ку̀ћу, у̀копѝ се у земљу ва̀ндамѝнт, на̀ложи се ка̀меном, није би́ло бетoна, док се изи́ђе повр зѝмљѝ (К). — Пра̀вили ва̀ндамѝнте.

ва̀ндраковати -уѝем несвр 'лутати без циља, скитати'. — Има̀ јѝднoг сѝна, ва̀ндракује по А̀ра̀н[ђе]лoвцу.

ва̀ндрѝкнути ва̀ндрѝкнем св 1. 'поремегити памећу'. — Још ми и то̀ трѝба па да ва̀ндрѝкнем; 2. 'изненада умрети'. — Ва̀ндрѝкнo на мѝсту, ни рѝч да је рѝко.

ва̀ндрѝковати -уѝем несв 'лутати без циља, смуцати се'. — До̀кле ћѝш, бре, да ва̀ндрѝкујѝш, ни дѐца те неће у̀па̀нтити.

ва̀нтѝзија ж 'поремећен смисао за реалност, фантазија'. — О̀пет њѝгове ва̀нтѝзије, увѝтило га и нѐ зна шта пра̀ича.

ва̀нцага ж 'непоузdana особа, сумњивог морала'. — Дѐ ћѝш се с ва̀нвагом орѝачити?!

ваoна ж 'део ваљавичког механизма'. — На ваљарици има коло са урезима, у која улази вода и покреће ваону осовину, на којој су две кризнице (које пролазе кроз ваону и дају четири паоца). Та осовина креће два назубана маља (2: 45). — Ступа „ваона“ је од храстовине, а маљеви су од буковог дрвета (3: 37).

ва̀ра̀кати (се) -а̀м (се) несв 'обмањивати, доводити у недоумицу'.

ва̀рба̀р -а̀ра м 'занатлија који се бави бојењем (вуне, сукна)'; в. *боја̀ција*.

ва̀рѝника ж 1. 'чорбаста храна'. — На казану... добијају кутлачом исту ва̀рѝнику (6: 40); 2. 'кувано млеко' (Тр У); 3. 'јело од удробљеног хлеба преливеног врућим млеком' (Р).

ва̀рити ва̀рим несв 'кувати'. — Ни́сам јѝтрос ва̀рио ка̀фу. — Ко̀сара то на̀јлепше ва̀ри (Кз). — То се ва̀ри, а кад се ску̀ва, oнда у̀звѝрено. — Ва̀ри се млѝко, ку̀ва се јѝло (Кз).

ва̀рица ж 'обредно кувано жито на Вариндан'.

ва̀рница ж 'искра'.

ва̀ровати -ујем несв 'не радити у неке дане, поштовати неки обичај ради заштите од несреће, зла'. — Ва̀рује да нѐ ра̀ди.

ва̀рѡвит -ѡвита -о в. *варовни*. — И, на̀ ђавола, ѡтишо ја да по̀ткујем ко̀билу, а би́ло нѐшто ва̀рѡвито, и чѐтвр̀ти да̀н ми ма̀јкала.

ва̀рѡвни -а -о 'који је препоручљив као нерадан, када се не сме радити'. — Би́о нѐки ва̀рѡвни да̀н, није се ра̀дило.

ва̀рош -и ж 'мањи град, градић'. — Идѣм у ва̀рош — то̀ је ма̀ње, а гра̀д је ве́ћи: гра̀д је Бео̀град, Љи́г је ва̀рош, Ко̀зелъ — се́ло.

василица ж 'новогодишњи колач'. — На Мали Бо̀жић (Нова година, Васиљевдан) меси се „василица“, нарочита пита са медом, коју домаћин ломн за време ручка (3: 110).

ва̀сити ва̀сѡм несв в. *асиѡи*. — Она само ва̀си, неми́ра.

Ва̀скрс -а м 'празник Христовог васкрсења'. — По̀стѡ се се́дам нѐдеља пред Ва̀скрс. — За Бо̀жић се по̀стѡ шѣс нѐдеља, а за Ва̀скрс се́дам.

ва̀т м 'мера за дужину'. — Ва̀т је дужина од око два метра (3: 133).

ва̀тати -а несв безл 1. 'имати тежину' (3: 133), в. *кола*; 2. 'западати у стање алкохолисаности'. — Ви́дим ја да нѐга ва̀та!

ва̀таѡи -а -е 'запрежни', в. *музеѡа* крава (3: 28–29).

ва̀тити ва̀тим несв 'ићи дугим кораѡима'. — Ва̀ти ѡн и ни́шта нѐ гледа.

ва̀тра ж 'температура'. — Це́лу но́ћ имѡ сам ва̀тру.

ва̀траљ -аља 'жарач у облику лопатице, са дужом дршком'. — Код кова́ча ку́ћа без ва̀траља. — Је́бѣм ти ва̀траљ (блага псовка). — На грамади су, или уз њу при-слоњени: ва̀траљ, машице, кукач, саѡак, роштиљ, црепуље и сач (1: 761; 2: 141); в. *ѡатица*.

ва̀триште с а. 'огњиште у кућама оѡаклијама', в. *оѡаклија*; б. 'место на коме је паљена ва̀тра'. — Пе́чѹ бра̀ва на ѡстим ва̀тришту де и про̀шли пѹт

ва̀ша ж 1. 'комад сечене говеђе коже'. — Кад буде довољно суха [говеђа кожа се] расече прво на пола, па после те половине на ва̀ше (2: 51); 2. 'бразготина, црта'. — Играла се де́ца и, е́тѣ, направили ва̀шу по сто́лу.

ва̀шер м 1. 'скуп у одређеном месту, обично о неком празнику, вашар'. — Све је то због ва̀шера. — Би́о на ва̀шеру у Бе́лановици и по̀туко се с неким бѐкријама; 2. 'неред у кући'. — На̀праве де́ца ва̀шер, а ти по̀с[ле] сре́ђивај.

ва̀шерити -им несв 'бити, боравити на вашару'. — А шта̀ — Ми́ра ти ва̀шери? Идѣм и ја да јој „по̀могнем“, да ва̀шеримо зај[ед]но (К).

ва̀шка ж ♦. — Ва̀шка, то̀ смо имали у ро̀псту, ко не др̀жи чисто́ћу; ва̀шка идѣ и на на̀с војни́ке, редѡве и све́дно на до̀ктора (Кз).

ве́гнути -нем 1. 'овлаш привезати'. — Ту́ ћу ма́ло да ве́гнем, да се нѐ смакне. — До̀нела На̀да неку ма̀раму и само ма́ло ве́гнула.

ве́дло с 'светло'. — Ра̀није из ла́мпѣ звѡло се са́мо ве́дло: упáли ве́дло, уту́ли ве́дло (Т). — Ни ве́дло те но́ћи нисмо палили (5: 91), *ведло* (видело — лампа) (2: 14).

ве́днути -нем св. 'видети'; в. *заузѡи* 2.

ведрѡна -ѡнѣ ж 'ноћна хладноћа?'. — Разбо́лѡ се од ведрѡне. — У̀би га ведрѡна. — Спа́во на ведрѡни и разбо́лѡ се. — Скло̀ни то од ведрѡне. — А̀јмо у̀ну́тра да нас нѐ бије ведрѡна.

ве́дрица ж 'дрвена посуда за воду, слична бокалу'

ве́дро с 'дрвена кофа'.

вѣђа ж ‘обрва’. — Она пѣчала да гара̀ви вѣђе ; в. *вѣђоња*.

вѣђоња м ‘човек густих обрва’. — Она се нашла с оним вѣђоњом, густе му вѣђе.

вѣжиглава ж ‘марама која се повезује око главе’. — Има л каква вѣжиглава, да стѣгнем, бо̀ли гла̀вцу.

вѣжиглавица ж дем *вѣжиглава*. — Пѣвѣжеш дѣтету ону вѣжиглавицу, па ко ка̀пнца.

вѣјалнца ж ‘машина за вејање пшенице’. — У Јарменовцима су вејалице у употреби од прве десетине нашега века (3: 16).

вѣлија ж ‘кришка’. — Исече се јабука на вѣлије и кѣва. — Исече лубѣницу на вѣлије.

вѣлики -а -о ♦; ~ бабине. — Велике бабине долазе о крштењу дѣтета (2: 95); ~ ручковиште в. *ручковиштие*; ~ свадба. — Други дан свадбе... зове се велика свадба (2: 98); ~ недеља ‘недеља пред Васкрс; ~ четвртак ‘четвртак пред Васкрс’; ~ петак ‘петак пред Васкрс’

вѣлико прил ‘много, веома’. — Учи Свѣтѡга Савѣ мѣтне у неки сѣдић водѣ да ако је ла̀дно вѣлико, да се љвати лѣд, па ма̀ло тѣри љ тѣ сирѣшњаку: ка̀[же] да бѣде грѣда као лѣд. — Ја је вѣлико не познајем (Л).

вѣнчаница ж ‘грѣда на коју се опире кровна конструкција’. — На ѡне дѣреке, који стоју ва̀ко [усправно], ста̀вѣ се грѣде, ка̀жемо вѣнчанице, па са ти вѣнчаница ѝдѣ по̀с[ле] ро̀гови, да се кѣћа по̀крѣва (К). — С вѣнчанице до шљемѣчае су ро̀гови. — На ивицу зида, према крову, постави се венчаница, која носи мертеке (3: 63); уп. и *мерѣшек*.

вѣњак м ‘хлад(овина) од пузавице или лозе’; в. *вињага*.

вѣпрѣћ -ића м дем *вѣяр*; в. *ушѣројѣи*.

вѣргати -а̀м несв ‘мучити се, сналазити се у оскудици’. — Вѣргају нѐкако.

вѣретѣзан / вѣтерѣзан -зна -о ‘болешљив, слабуњав’. — Он ти је вѣчито бѣо вѣретѣзан, а живео сто гѡди́на. — Вѣтерѣзан је ѡн, ал му се нѐ треба пла̀шити (Д). — Увек сам била веретѣзна (5:71). — Био је Лазар танког здравља, веретѣзан (6:45).

вѣриге вѣрѣга пл т. ‘ланац над огњиштем на који се вѣша бакрач’. — На вѣриге вѣша се бакрач, то онај синѣир, вѣсно бакрач да се кѣва пасѣљ (1: 761); *изр.* Савине ~. — Празнују се и Савине вериге да вуци не би клали стоку (3: 111); в. *оѣак, оѣаклија*.

вѣрижња́ча ‘дрвена облица у димњаку изнад огњишта на коју су окачене вериге’.

вѣрмати -а̀м несв ‘поштовати, признавати’. — Омладина данас не вѣрма̀ ни́ког; в. *ферма̀и*.

вѣсели -а -о ‘јадни, несрећни; покојни’. — Кад је вѣсела Љубѣнка љмрела, ѡн дошѡ из Беѡграда.

вѣсѣлник м ‘јадник, несрећник, сиромашак’. — Мо̀ро је, вѣсѣлник, да про̀да ѡвце и плати дѣг.

вѣтрења́ча ж в. *вѣјалица*. — Па по̀с има вѣтрења́ча па се то вѣје и вѣјеш по три, чѣтири да̀на на вѣтрења́чу.

вѣчѣра̀с прил ♦. — Ја ѣу вѣчѣра̀с да по̀[ђе]м до нѐга.

вѣчи прил ‘увече’. — Прѣварио ми Милана: меште да до̀ђе јѣтри, ѡн дошѡ вѣчи (Б). — И до̀гнала сѣно вѣчи, истовара̀ла, и јѣтри ѡтишла у болницу. — Он вѣчи стѣго и сутреда̀н јѣтри љмро.

вѣшалница ж ‘део око зглоба у коме се задња нога у животиња савија унапред’.

вйгањ вйгња м заст ‘ковачница’.

вйглед м ‘бочни поткровни зид на кући, калкан’. — Ради сџм, зйда вйгледове, крџв пџставља, а џни само прйносе шта трџба. — Крџв је код ових кућа „на вйглед“, т. ј. са две стране отворен (1: 760). — У новије доба почињу се градити и зидане куће, ... са крововима „на вйглед“ или купастог облика... Вйгледима зову зарубљене стране крова (1: 763).

вйдати -им св ‘видети’. — Нека џн нџправи зйд па ће вйдати.

вйднути -нем св ‘видети’. — Мйрићи нйсу вџлели да нџкога вйдну да тй се мрџвџриш нџ њйме (Т).

вйдовача ж 1. а. ‘сорта раних јабука’. — То јабука која зрџли о Вйдовдџну и [зове се] вйдовача (3: 24); б. ‘сорта крушке’ (3: 24); в. *јечмењача, колачара* (Бљ, 14: 41); 2. ‘сорта ране пшенице’. — Данас се сеју видовача и банкут, које су ране пшенице (3: 18).

вйдра ж зол ‘крзнашица *Lutra lutra*’. — Ймџ вйдра и у Качџру.

вйдрица ж дем *вйдра*. — Врџдна ко вйдрица.

вйдрица ж ‘канта, ведрица; отворен дрвени суд’. — У вйдрици се нџсила вџда на џбрџници. — Нџсе вџду у вйдрицама на џбрџницу; вйдрица је и да музџеш џвце, а ймџ и каблина. — Вйдрица бйла сџд дрвени, носила се вџда и стџвй се на џбрџницу; в. *шншџор*.

вйђен -а -о а. ‘угледан’. — Бйли вйђени љџди, домађини; б. ‘складно грађен, наочит’. — Бйла вйђена жџна.

вйжља ж ‘живахна женска особа’ (Р).

вйжљаст -а -о ‘мршав, живахан, окретан’.

вйјун м ‘ситна речна риба која се не једе’

вйле вйла пл. т ‘пољопривредна алатка са четири парџшка’. — Остале алатке које су употребљаване у пољопривреди као што су: виле, рогуље, грабуље, мотике, косе, српови нйсу могли израђивати без допунских алата (9: 84); в. *йласка*.

вила в. *косица*.

вилџвит -џвита -џ ‘врџдан, радан, окретан’. — Ако ради мнџго, који мџж д-урџди вйше, кџже се вилџвит, ко да се повџзџ са вилама па му џне пџмажу.

вилџвњџк -џка м ‘који је у дослуху с тајним, натприродним силама, вилењџк’. — По вџсџџли дџн зџва љ воду, ко вилџвњџк.

вйљчати -џм несв ‘скупљати сено вилама на мале гомиле’ (Р); в. *љйљчџйи*.

вйнт м 1. ‘кочница којом се папуча притеже уз задњи точак’. — Дрво јџдно ймџ нџпрџд вџзано за сврџчине и вйнт се џкређе и папуча дџђе на тџчак (К). — За кочење кола на низбрџци служи вйнт (3: 56); 2. ‘полуга за подизање горњџка (в.)’. — Вйнт се џвйм кџкама зџкачи за џнџ две зџкачке и ймџ две рџпе на кџмену... и зџвйјџш гџре и кџмџн идџ из лџжишта, излази нс пџприце (Б); в. *зџкучйи*.

вйнтџа ж; в. *зџкучйи*.

вйњага ж ‘лоза разведена на стубовима да би се направила хладовина’. — Бйће џд џве мџје лџзе и вйњага. — То пџскидџмо и пџдигнемо лџзу на џнџ, да нџправи вйњагу. — Нџправио је вйњагу, да дйгне лџзу нџ њџ.

вйџлџт ‘плава боја’.

вйџпйц м ‘жена слџбоднијег понашања’ (Р).

вйрџнга / фйрџнга ж ‘завеса’ (Р).

вйраун м в. *фйраун*.

вїрїз м ‘кратко дрвце којим се игра клис’. — *Имā вїрїз и мāшка, мāшка дўг штāп и удариш вїрїз и он ђскочи* (Кз).

вїрїћ -їћа м ‘мали вир’; в. *їресуїїїи, жабокречина*.

вїрлати -ā(м) несв ‘пунити’.

вїсак вїска м ♦.

висїна -инē ж. — *Ќвāї астāл имā висїну, дужїну и ширїну* (Кз).

вискїрати вискїрам несв ‘проверавати виском вертикалу (у грађевинарству)’.

— *И ђндак ўзмеш вїсак и вїскїраш* (Р).

вїсок -ђка -о ♦. — *Ќнā је вїшла цѣв нег ђвā што ўлази у вај дрўги бāзѣн*.

вїсўлка ж ‘сорта крушке’. — *То бїле стāре крушке вїсўлке*.

витао витла м ‘направа за намотавање пређе’. — *Обојена вуна се суши на мотовилу, одакле се преноси на витао, а одатле, када устреба за ткање, мота у клупчад или на цеви помоћу чекрка* (З: 48).

вїте-вїте-вїте! узв за окуљање голубова

витїљāш -āша м ‘пешкир као део девојачког мираза’. — *Раније су девојке носиле... десетак пешкира „вителиаша“* (З: 91).

вїтница ж ‘кика, плетеница’ (Р).

вїтлати -ām м 1. ‘махати, размахивати’. — *Штā толикѡ вїтлāш?* (Р); 2. ‘вртети се на вртешки’; в. *вїтло*.

вїтлити -ї несв ‘вејати’, в. *жсўња*.

вїтлић м дем в. *вїтло* (Р).

вїтлїште с геогр ‘место с којег ветар односи снег, ветрометина’ (чест топоним — Р).

витло с 1. ‘дрвена направа с које се намотава вунено предиво за ткање, витао’; 2. ‘вртешка’ — *Преко дана младеж се витла на витлу или се љуља на кукачи* (З: 94).

вїто с ‘витло’; в. *цѣвка*.

вїтѡпер -ѡпера -о ‘увијен, искривљен (о дрвету)’ (Р).

вїтѡперити се -н се несв ‘извијати се, кривити се’. — *Тѡ се нāлази на јѣднѡј дāсци да се нѣ би вїтѡперило, на дāсци, да се не вїтѡпери* (Кз).

вланїа ж фолк ‘коло’; в. *їројанац* (З: 123).

влāк влāка м ‘дебели ланац за превлачење трупаца, влачег’. — *Вўчѣ трўпац на влāку*.

влāкно с ‘рашчешљана нит вуне, кудеље’. — *Пѡс се влāкно изгребѣнā*.

влāс м ‘прамен вуне који се извлачи руком при гребенању’. — *Мѣтї се вўна на грѣбене, па се вāкѡ рўкама извлāчи влāс* (Ш). — [Народно сукно] се израђује од власа (који је од беле вуне) и чима. Од власа је основа а од чима потка (Ј П 71). — *Из добро ишчешљане вуне вади се „влас“, а у гребеннима остаје „чим“*. Од чима се, као и од јарине, израђују грубље тканине (З: 48); в. *гребене, гребенїи*.

влāсан -сна -о ‘који за нешто има одобрење’. — *Ако тѡ имā, ђнда смо влāсни да рāдимо*.

влāснат влāсната -о ‘уређен у власи, ишчешљан’. — *Опрѣдѣ се прѣђа за тѡ, мѡра прѣђа да буде влāсната, па се састави двā канāпа па се препрѣдѣ, па се нāвије, па ўведеш у нїте* (Ш); в. *їређа*

влāт м 1. ‘влас, уређен прамен вуне’. — *Метне се на гребене, па се чешља, па се извлачи влат*; 2. ‘клас стрног жита (пшенице, јечма)’. — *С ђвѣ стрāнѣ, де је кѡса ђсекла, свѣ ђстане влāт*.

влѧчег (Р) / **влѧчек** (Тр) м, в. *влак*.

влѧчити влѧчим несвр 'поравнавати земљу после сејања'. — С кѧњима ѡреш, влѧчиш. — Треба пारे за све: за влѧчење, сѧјање и дрљање. — Мбра све да с-урѧди: и ѡрање и влѧчење.

влѧша ж 'флаша'. — Де је [на тезги] две влѧше — тѧ кѧпи слѧбодно.

влѧшац -шца 'сорта лука са више главичица'. — Влѧшац имѧ мѧле главичице, лѧк ситнѧи, а имѧ више ти глѧвичица (Кз).

вѧд прил 'овде'. — Нѧма вѧд више домаћинстава.

вѧда ж 1. ♦; 2. 'зној'. — Сва сам у гѧлѧ вѧду.

вѧден вѧдена -ѧ 'водњикав'. — Ако је вѧде вѧдено, нѧслатко, нѧма у сѧбѧ слѧс — мѧње тѧра ракије; *вѧдени* миш 'миш који живи поред воде'; *вѧдена субѧиѧа*. — Вѧдена субѧа се нарочито празнује. Тога дана се ништа не ради у пољу „због града“ (3: 114).

вѧденица ж ♦. — Вѧденице се не разликују много од вѧденица у другом нашим крајевима (3: 39); в. *ваљарица*.

вѧденичар м. — За тим је било представљање вѧденичара. — О белој недељи некад се... представљао вѧденичар и конопљарице (2: 145).

вѧдењаја ж 'сорта јесење крушке' (И), в. *караманка*.

вѧдењак -ѧка 1. м 'вѧдени миш, пацов'. — Вѧдењаѧи се ѡвлѧче у ѡвѧ ѡкапине, имѧју гѧшће крзно и дугѧчак рѧп; 2. 'водир', в. *брусара* (2: 51).

вѧдењача ж 'сорта крушке' (Бљ, 14: 41, 3: 24).

вѧдити (се) вѧди (се) несв 'парити се (ѧ крави)'. — Ѧнѧ крѧва опет вѧди; в. *озимкуља*.

вѧдица ж *бѧгојављенска* ~. — На Бѧгојављење из сваке куће пошаљу по јѧдног члана у цркву по „бѧгојављенску вѧдицу“, коју су чували и употребљавали у болести (3: 110); в. *совра*.

вѧдњика ж 'напитак, сок од сувих јабука'. — Јѧбуке се ѡсѧше, па у чѧбар, нѧлијеш чѧбар па пѧвѧжеш и стојѧ пѧтнѧз дѧнѧ. Пѧс[ле] ѡдлѧваш и тѧ је вѧдњика, ѧ-тѧкѧша и зѧмѧча бѧде (Ш). — Вѧдњика иш чѧбра, нѧма нѧкакви додѧтѧка (Кз); *вѧдњика* 'сок добијен од више врста вођа које се држи у раствору меда и воде' (Р).

вѧдоплѧв м 'поплава'. — Кад је рѧније ѧнај вѧдоплѧв бѧо, ѡдно и мѧс. — Прѧшле гѧдине бѧло и грѧда и вѧдоплѧва, а ѡвѧ — да нѧје брѧста, крѧве би нам пѧмајкѧле.

вѧдѧрача / **вѧдѧрина** ж 'вода, киша (пеј)'. — Мѧгло је и без ѡвѧ вѧдѧраче и да бѧђе лѧпо. — Да вас нѧје смѧтала ѧва вѧдѧрача?; в. *врѧло*. — Кад ѡдари вѧдѧрина низ ѧсек, нѧ мож д-извѧдѧш вѧду нѧде и ѡднесе свѧ.

вођице пл т 'украсни вез на чарапама'. — У Д. Качеру виде се на чарапама доње вођице (шаре) ближе стопалу — наглавку ѡко чукљева и ѧне су шире (2: 72). — Опѧнци су притегнути кајишима, који се ѧбавију ѡко ноге и покрију чарапе до вођица (1: 778). — Црвене вунене чарапе, дугачке до колена, биле су украшене везом — „вођицом“ (3: 81); в. *ѧлѧйивара*.

вѧза ж 1. 'ракљѧ помођу које се намотава пређѧ'. — Тѧмо се пѧбију две сѧве и тѧрѧ се вратио, а нѧчинѧ се вѧза, ко ракуља да може да држи, а гѧр се ѡкређе па се приврѧти ѡзгѧр па се нѧвије на вратио, па се ѡднесе кѧћи па на рѧзбѧј. — На другом слѧбодном крају снутка, насупрот вратио, постави се „вѧза“, за коју се привежу крајеви снутка. Вѧза је дрвени пањ или даска која се вуче по земљи, а на ѧу се ставе, да би била тежа и боље затезала основу, два-три веђа камена (3: 49); 2. 'направа од дрвета, за чишћење снега или превоз лакшег терета'. — Ако је ѧвива близу, упрегну

волове или краве па рало пренесе на „вози“ (3: 16); 3. ‘стрма јаруга низ коју се спуштају трупци, суљаница (в.)’.

вѡзник -йка м ‘снег погодан за кретање запреге са саоницама’. — Пѡо вѡзник и мѡгу сѡнке д-йдѡ. — Мештани су по лепом вознику користили саонице за транспорт дрва или ђубрета на удаљене њиве (9: 18).

возница ж ‘утабан траг у снегу по коме су се кретале саонице’.

воицкѡ / **војишнѡ** прил ‘оволицко’; в. *осегнуѡи*.

војвода м ‘један од сватовских челника, сватовски барјактар, најчешће зет младожењине породице’. — Кѡ ће бити војвода — то трѡба да кѡже војводеница. — Пре него што се уговори дан свадбе, мора се знати: ко ће бити војвода, старојко и девер. Од увек је обичај, да зет бива војвода а ујак — старојко (2: 97).

војводеница ж ‘војводина жена’; в. *војвода*.

војицнѡ -ѡ -ѡ ‘оволицки’. — Војицнѡ су били, нѡ видѡ се, а чѡвају крѡве.

војковац -овца м ‘сорта пасуља, пљоснат, бледо-жуте боје’ (2: 27); в. *киѡи*.

војновић м ‘сестрић’. — Мѡј војновић већ војник, а ко да се јѡчѡ рѡдио (3).

волицѡкно прид ‘малецко’. — Ёнѡ га волицѡкно, мѡло.

вѡловски -а -о в. *волујски*; уп. *двоколице*.

волѡјача ж ‘сорта шљиве, јабуке’ (Кз Бљ; 14: 41).

вѡлѡјски -а -о ‘који се тиче вола, који се односи на вола’. — Кѡлавра нѡправѡ се од рѡгѡвѡ вѡлѡјски (Т); ~ *зѡпрега*.

вѡља / **вѡљка** ж ‘гуша, код живине, птица’. — Осѡци јѡј вѡљу и бѡци. — Јѡдан [голуб] ѡмѡ до педесѡт грѡма у вѡљци (Тр).

воњ м ‘непријатан запах, задах’ (Р).

вѡњити -й несв ‘одавати непријатан запах’. — Вѡњѡ му знѡј.

вормет м ‘украсни поруб на кошуљи’. — Груди [на кошуљи] су украшене везом од црвеног памука или „ворметнима“ — порупчићима (3: 78).

вѡртати вѡртам несв ‘варати, не испуњавати обећања’. — Вѡрташ ме већ дѡго. — Нѡмѡ ме више вѡртати (Р).

восковарина ж ‘отпад од топљења воска’. — Саће из кога се испеди мед стави се у какав суд и прокува, па се тако издвоји восак од „восковарине“, која се више не може употребити (3: 35).

вѡтњак м ‘воћњак’. — Ђмају дѡбре вѡтњѡке. — Трѡба да спрѡмамо кѡце у вѡтњѡк. — Вѡтњѡк трѡба сѡдити де мѡж д-йдѡ трактор: и да прѡкаш и да фрѡзѡиращ. — Око авлије је вѡтњѡк и у овоме свињац (1: 765).

вѡтњѡчара ж ‘свиња која борави у воћњаку’.

вѡчић м ‘мушко теле’. — При мужи краве, телету треба оставити више млека, особито ако је оно вѡчић (2: 31).

вошплав м ‘препарат за бељење рубља, вешплав’.

воштаница ж ‘воштана свећа’.

вѡштило с ‘танак канап или платнена трачица у свећи’. — Тај кѡнѡп дѡбар за вѡштило (Р).

врѡн врѡна -о ‘таман, црн’. — Ёвѡ га дѡда: сѡв је врѡн у лицу. — Ако се сукно уваља као бело, после се боји врѡном бојом (2: 71, 3: 48); в. *руја*.

врѡна ж зоол *Corvus cornix*; в. *јасѡреб*.

врѡнац -нца ‘коњ тамне длаке’; *дорѡй*.

врандати -ам несв 'невешто шишати'. — Врандā га баба под јабуком. — Врандō га Мића бѣрбер; ~ се 'снажно се чешати, драпати се'.

вранило с 'црна боја, за вуну, сукно'. — Тако се боји све од вуне, ... где треба црна боја, звана у народу вранило. — У собама имају огледала и вранило, с којим се често мажу (2: 71, 181).

вранити -й несв 'тамнети, црнети'. — Сѣно ми вранї, бѣјм се да ћу га бацити.

вранцуљаџ -а -о 'танак, штркљаџ'. — Нѣге јој вранцуљаџе, сѣве.

врањ м 'дрвени чеп на бурету'. — Од мѣкѣг дрвета липовог направити врањ да се дѣбро мѣж да накуца, да се стїсне; в. *йамїура*.

врањац -њаца м 'тамнопут човек'. — Сви су њни врањци, ко да нїсу наши.

вратиланце -анцета с 'мало вратило'. — Мѣрам да направим вратиланце, узмеш ону вратиланцад...

вратило с 'део разбоја'. — Вратило, на које се пребацује снутак са кочића, постави се на две сохе или два ракласта дрвета (3: 49); в. *снунїак*.

вратине вратїна пл. т. 'попречне бразде на крајевима њиве'. — Вратине се пѣору попрѣчкѣ и сїју се попрѣчкѣ; в. *сорашїи*.

вратити (се) вратїм (се) св ♦. — Из нашега сѣла нїко се нїје вратио са Срѣмског фрѣнта.

вратнице -йца пл. т. 'широк улаз (у њиву, двориште) који се затвара двема или трима дугим хоризонтално постављеним гредицама; импровизована капија'. — Вратнице су ѓвѣ што ти имаш прѣт кућом: мѣтиш [гредице] да не увїђе крава. — Гѣжве се стављале на вратницама нѣким; в. *капїија*.

вратоломан -мна -о 'стрм' (Р).

Вратолѣмије м 'Св. Вартоломеј'. — На Вратолѣмију се нѣ пење по дрвѣћу, мѣже се врат слѣмити.

врачати врачам несв 'гатати, бајати'. — С овим је у вези и јако развијено врачане и бајане, од „црвеног ветра“, „урока“, „кад ко нагази“ и т. д. (1: 778).

Врбїца ж 'црквени празник Лазарева субота'. — Врбїца ишла, Лазарева субота, а и дѣ и данас дањї.

врѣпѣц м 'време раног пролећа, кад врба почиње цветати'.

врѣушица ж 'врба'. — Краве се мѣтају око врѣушица и тамо им ладѣвино.

врѣг м 'тиква у којој се држи течност'. — Врѣг о-тикве, нагега. — Кат пѣкне врѣг с ракијом — то је лѣш знак. — Врѣгови са дужом дршком и повећим отвором... служили су за захватање воде или се из њих пије вода (2: 27, 3: 61, 9: 84), в. *йиква*.

врѣгањ -ања м 1. бот 'печурка *Boletus edulis*'; 2. в. *врѣг*. — Врѣгањ и са тїм се зантало.

врдалама м/ж 'лукавац, препредењак'.

врднути -нем св 'тргнути (се)'. — Мѣш чѣк да врдне и да му се то врѣло [растопљен катран] прѣлије на ноге.

врева ж 'гужва, галама' (Р).

врѣвити -й несв 'врвети'. — Ту би трѣбало да врѣвї о-дѣцѣ, а тѣ се рѣдї по јѣдно, по дѣѣ — нѣма народа.

врѣжа ж 'зелени лиснати део неких повртарских култура'. — За крѣмпїр и дѣлек ѓнѣ над зѣмљѣм ка[же]мо врѣжа. — Врѣже се каже ѓнѣ зелено гѣр, ал већїном се, ка-се компїри ваде, ѓнѣ је прѣпало и прѣпала врѣжа (Кз)

врѣка ж 'вика, галама'. — Цѣлѣ нѣћ бїла нека врѣка кѣд њї.

врекѣтати / врекѣнати врѣкеће несв ‘гласати се као коза’. — Кóза врѣкеће (Кз); в. *рзати*.

врѣме врѣмена с 1. ♦; 2. ‘промена времена, невреме’. — Жига нòга — врѣме ће!

врѣмѣнача ж 1. ‘птица која најављује промену времена’. — Ёвѣ, напала ко врѣмѣнача. — Ўвѣк падне кйша кад ми дођемо, па велї да сам и ја врѣмѣнача; 2. ‘болест изазвана променом времена’. — Стїсла га врѣмѣнача.

врѣмїште с пеј ‘дужа раздобља лошег времена’. — Кáко овѣ гòдине бї овò врѣмїште?! — Жáо ми је што ће овò врѣмїште [потрајати]. — Зло врѣмїште иде, — говорила је (6: 17).

врѣнгав -а -о ‘заражен венеричном болешћу’ (Р).

врѣнгија ж ‘ланац којим се болестан човек везује једним крајем за ногу а другим за надгробни крст при „откупљивању живота“ од покојника’. — Врѣнгије су òнò за вѣзање или за откупљивање на грòбници, лáнац, штáнгла која се заковчава за нòгу и за крс ка[д] се нѣко разбòли, па да га òткўниш (Т). — Јá знáм: баба Кáта је говорила „мршаво ко врѣнгија“, „како је сўв — ко врѣнгија“ (Т); Їстѣже те на врѣнгију — кòноштом те вѣзати па затѣзати, нѣ знам штá је, то веровáтно некакав кòнопац ко плáстáр; **врѣнгија** ‘начин везивања терета’? (Р); изр. *їстїѣже на врѣнгију* ‘жестоко’. — Јѣбѣш на врѣнгију, а вáдиш на прѣкрѣт.

врѣсло с ‘лучна ручка, дршка па кофи или каквој посуди уопште’. — Врѣсло оно бїло на катрѣњачи; в. *бакрач*.

врѣтѣница ж ‘вратне кости, хрптеница на печењу’. — Їзбила врѣтѣница и то печѣно.

врѣтѣно -ѣнета с 1. ♦. — Їмá врѣтѣно што прѣдеш, а дрўжицом ўпрѣдаш (нѣко кáже прѣпрѣдаш, нѣко кáже ўпрѣдаш). — Вўна се прѣдѣ на врѣтѣнету, вѣже се кўдеља на прѣслицу, сá тѣ прѣслице òвамо се извлáчи и на врѣтѣно; 2. ‘део воденичног механизма, ступ на чијем се доњем крају окрѣће воденично коло’. — А дòле испод врѣтѣнета їмá рўда, а нѣко зòвѣ и кòбила (Б); уп. и *осїанац, кудеља, їрѣслица, рўда*.

врѣћа ж ‘широка цак од козје длаке, кострети’. — Врѣће прáвили од кòзје кòстрети: кòлко висòка — толико ширòка, а цáк је ткáнї (Кз).

врѣћáр м ‘мајстор за израду врѣћа’. — Бїли врѣћáри, òнї што прáвили врѣће, од кòзѣ длáка.

врѣћаст -а -о ‘пун, дебео’. — Бїо врѣћаст па нѣ знаш је л висòк ил шїрòк.

врѣчати -їм несв ‘галамити, викати’. — Штá јѣднáко врѣчѣ!?

врз предл ‘због’. — Їдѣм ў Жївковце сáмо врз òнї лўдї. — Їшò је врз пўта у сўд. — Мòрају се вѣнчати врз дѣцѣ.

врзїна ж ‘међа обрасла шнпрагом, остругом’. — Врзїна је ўвек на мѣђи, нѣ мош прòћи, òструга. — Прòкресо врзїну лѣво и дѣсно.

врзїнáр -áра м ‘користољубац’. — Врзїнáри су то, òни би да изврзїнају: д-ўзму пáре, а да н-урáде. — Остало имање ограђено је врзїном, оградом од трња и прућа, или плотом (3: 67).

врзїнара ж ‘пузавица која лишћем прнања уз одело’.

врзмати (се) ‘шетати лево-десно, мотати се без циља’ (Р).

вршкò прил ‘брзо’. — „Како семе пуцало, тако ја дете вршкò родила (3: 87).

врк-врк оном ‘кврц-кврц’, в. *оломак*.

вркати врчем несв ‘скидати, смицати’. — Ја врkáла лїшће òвцама, нѣма да пáсе.

вркљати -á безл несв ‘крчати’. — Црѣва мòја вркљáју.

вр̀кнути -нем св 'нагло скренути'. — Зат̀о сам ја вр̀ко, да га н̀е згазим, а он на п̀уту л̀ежї, пїјан.

вр̀кон̀ечити се -оп̀ечн се несв 'узносити се, наметати се околина својом „важношћу“. — Пошла у Ар̀ан[ђе]ловац и вр̀коп̀ечи се — н̀е да биде с̀ељанка.

вр̀л̀етан -тна -тно **1.** 'тешко проходан, неприступачан'. — Вр̀л̀етна је стра̀на, уш-ч̀от н̀е мош п̀заћи (Ив); **2.** 'тешке нарави, ћудљив'. — Они су вр̀л̀етни и н̀е мош са њима, вр̀л̀етне п̀амети. — Био је вр̀летне п̀амети, па ово време није могао да преживи (6 :112).

вр̀л̀удати -ам **1.** в. *вр̀лаїш*. — Н̀е може да с̀едї у кући и вр̀л̀удā по каф̀анама. **вр̀лудати** шетати без циља (Р); **2.** 'кривудати'. — Вр̀л̀уд̀о пїјан и у̀п̀о у вр̀зину.

вр̀љав -а -о а. 'разрок'. — Знаш оног В̀ецу вр̀љавог?; **б.** 'без једног ока'. — Био вр̀љав, у р̀ату о̀ст̀о б̀еж ока.

вр̀љати вр̀љам несв **1. а.** 'лутати без циља'. — Он̀о вр̀љало по иностранству и ништа није ст̀еко. — Јā вр̀љо по Л̀игу и ч̀еко да д̀ођу, а они већ били д̀ошли (Кз); **б.** 'тражити нешто'. — Тамо ти је, близу, да н̀е вр̀љаш; **2.** 'застајкивати, ићи с напором'. — Вр̀љам ја онудије. — Шаруљца ми ст̀ално вр̀ља: н-ум̀е д-їд̀е по кам̀ењу; **3.** 'правити „излете“ ван брака'; в. *шлоњо / шоњо*.

вр̀љез / вр̀љезār -ара м 'лош мајстор у свом послу'. — Д̀е ћеш с оним вр̀љезом да ти р̀ади. — Д̀ов̀о вр̀љезāра па б̀ољї гла̀ва.

вр̀љезати / вр̀љезити -ам / -им 'аљкаво, невешто радити'.

вр̀љика ж (Ј П 46); а. в. *баскија, илої*; **б.** 'тесана летва за заграду' (Р).

вр̀љо -а м а. 'разрок човек'; **б.** 'једноок' (Р).

вр̀ндел вр̀нделā м / **вр̀ндѐља** -ѐље ж 'неприкладан прибор за рад, неупотребљив алат, стара машина'. — Како те сл̀ужи овај вр̀ндел?. — Иш̀о на ку̀лук, а л̀опата пека вр̀ндѐља, кр̀езава — па ти р̀ади! — Им̀ам он̀е вр̀ндѐље [расклимана колица] и на њима ни м̀леко н̀е мош о̀терати до р̀ек̀е.

вр̀ндѐљати -ā(м) несвр 'вр̀лудати'. — П̀у̀кла г̀ума и т̀очак п̀очо да вр̀ндѐљā.

вр̀ндѐљац -љца м 'невешт мајстор'. — Ј̀еб̀ем ти вр̀ндѐље, д̀е д-ур̀ади, ал н̀е зна ништа.

вр̀нути (се) вр̀нем се св 'вратити се'. — Ј̀ош се није вр̀нула од В̀ер̀е. — Ај обави то па се вр̀ни на̀зад.

вр̀нчати -ам несв 'мучити се око неизвесног посла'. — По ц̀ео дан вр̀нчā с он̀им његовим соко̀ћелом.

вр̀нчаница ж; в. *сашивунци*.

вр̀пољити се 'вртети се, немирно седети' (Р).

вр̀сатити вр̀сатим несв в. *вурсаїшїшї*. — Са̀д је д̀ош̀о да ме вр̀сати.

вр̀снїк -їка м 'истогодишњак, вршњак'. — Д̀ош̀о Сп̀асоје да га вїди, а они били вр̀снїци. — Им̀а та̀мо момāкā који се нїсу ож̀енили, његови вр̀снїци.

вр̀сница ж 'вршњакиња'. — Им̀а ћерку са Н̀ен̀ом вр̀сницу. — Она је вр̀сница с м̀ојим Б̀ошком.

вр̀стица ж 'леја'. — Им̀ам дв̀е вр̀стице л̀ука, м̀ало шангар̀епнице, дв̀а стручїћа парадāјаза...

вр̀тигуз м 'неко кога не држи место, немирно дете' (Р).

вр̀тиреп м 'превејан човек, лукавац'.

вр̀тирепка ж а. 'живахна женска особа, кокета'; **б.** 'нека птица' (Р).

вр̀тло м 'вртлог'. — А вод̀урача направила онāј вр̀тло, онāј к̀ловрат.

вртљанџија ж ‘компликације, мноштво проблема, махом ситнијих’. — Око водџенице има ваздан вртљанџије ко да је парни мљин (Б).

вртњак м ‘башта’.

вртџлавица ж ‘болест оваца’.

Вртоломџија м ‘Св. апостол Вартоломеј’. — Састајали се о Вртоломији у Претурици (5 :59).

вруна ж ‘фуруна’ (Р).

врўскати (се) -а (се) несв ‘крцкати (се) међу зубима’. — После тџга мџра да мџље јарму за стџку, било би кџмена у брашну, нџ би мџгло да се јџде, врўскало би. Мџра да самџлеш пџт-шџст тџвџра јармџ, па џнда да мџљџш брашно (Б).

врўњинџипа ж пеј ‘жега’. — Ова врўњинџина џби!

врўница ж ‘висока телесна температура, грозница’. — Много се умире и од болести, доста од „врўнице“ („уфатила га грозница и за три дана је умрџ“) (3: 96–97).

врца ж ‘изазовна живахна жена’ (Р).

врџан -џна м ‘живахан мушкарац’ (Р).

врџанка, обично мн, ж ‘врста женских опанака од нештављене коже’; **врџе** ‘најпростији опанџи од нештављене коже’ (Р).

врџкати се ‘бити живахан и правити изазовне покрете телом при ходу’.

врџати врџе несв ‘фрџкати’. — Коњ џсети нџшто и врџе — нџје му прџво (Т).

врџити -им несв ‘имати ванбрачни однос’. — Дџго су џни врџили прџ него је мџж џватио (Б). — Није јџ падало на ум да врџи с Војом. — И почну приче како је Вида врџила час са овим час са оним (5: 94 134). — Она Вулова врџила с нашим човеком и родила му сина Обрада (6: 28); ~ се ‘кривити се, витоперити се’. — Врџила се даска у страну.

врша ж ‘риболовна мрежа’.

вршај м ♦. — Претекне [жита] јџш на вршају (5: 128).

вршан вршна -џ ‘пун до врха, увршен’. — Сва је вршна била.

вршџа ж ‘вршџалица, вршџа машина’. — Маркова вршџа нешто не ваља и нџ знам ка[д] ћу д-овршем. — Мене врше вршџа џџо дан пшџеницу. — Пџкосиш жџто и дџтерџваш кџћи да дџнеш кџчанице и чџкаш вршџачу да вршџџш (III). — Гледала сам како су моји своје рођено жито крали са државне вршџаџе (5: 128); в. *кочаниџа*.

вршџара ж 1. ‘кошница оплетена од „лозе“’. — Оплетџ се од лџзџ и вршџара се звџла (Кз). — Биле прџ онџ вршџаре, кџшнице стџре, оплетџне лџзџм. — Пчеле су раније смештџне у вршџарама које су правили сами пчелари од лџзе и лесковог прућа и лепили говеђом балегом и крџом (3: 35); в. *лоза, улейиши*; 2. ‘плетена корпа за риболов’. — Раније су дџчџци плџли вршџаре, док им је то данас „занџветно“ и одузима много времена. Вршџарама се лови у вировима и дубљџј води (3: 33); в. *шрџка* (15: 28), *врша*.

вршљџти -џм несв ‘гажењем уништавати жито или траву’. — Дџјете, не вршљџј ми тџне, ви[ди]ш да кџсим, а и гуја мџж да се нађе.

вршник м, нејасно, ‘црепуља’ / ‘поклопац за црепуљу, сџч’; в. *црепуља* (3: 59).

вршњџк -џка м ‘истогодишњџк’.

вўга ж ‘плесан, буђ’. — Биџ онај итџсџн, смрџи ко вўга.

вудџ / **вудџије** прил ‘овуда’. — Дџђе мџј сџн, прџђе вудџ и џде: нџ[ћџ] да рџди зџмљу. — Вудџ би јџ направџо пўт. — Прџврџе вудџије кџнте. — Прџшџ је вудџије; в. *џешџе*.

вўзле -ета с ‘деран, несташко’.

вўкарити -им несв пеј ‘вући’. — Вўкарим òвѐ тòрбуљс.

вўњара м/ж ‘фуњара’. — Ма свѐ су то вўњаре комунистичке (Т).

вўрда / фўрда ж ‘отпад’. — Вўрда кàже се, то стàро што бàчиш.

вурити вурим несв ‘носити много непотребних ствари’.

вўрсат / вўрсàћ -àта / -àћа м у изр. *увàйшии вурсаћ* ‘осилити се, изгубити смисао за меру у односима према околини’. — Уватио и[x] вўрсàћ, тркају пò кући, нѐ можеш да и[x] ўм̀риш (Б). — Ухватили сви вурсаћ (5: 114).

вурсатити вўрсàтим ‘уцењивати, обезбеђивати корист неким сумњивим поступцима’. — И òн пòчо да ме вўрсàти (Р).

вўруна ж ‘пећ’. — Тàмо бiле трi оне вўруне де се шљiве сўше. — Мештани су сами правили „вуруне“ од „плаве“ земље (3: 61); *вуруна за лебац* (1: 763), в. *вајатi*.

вуруньак -àка м ‘округли пшенични хлеб из зидане фуруне’.

вўћи се вўчѐм се несв ‘једва ићи (због старости, изнемоглости)’.

вучац вучца м ‘јака унутрашња сила која човека вуче нечему’.

вўчија ж ‘мало пљоснато буренце, са два данца, за ракију, вино или воду’. — Глава му ко вўчија. — У Качеру су и сад у употреби судови за пиће, зв. вучије. Оне служе за вино и ракију (2: 44).

Г

габѐлати -àм несв ‘ићи с муком’. — Бàба јòш габѐлà, в. *кабѐлати* (Б).

гàврàн м зоол ‘*Согvus согus*’; в. *јасцрѐб*.

гагрица ж ‘ситна гамад’.

гадлук м ‘ружан поступак, гадост’.

гàдура ж а. ‘неморална жена’. — Оће òнà гàдура да ми сiна [обрлати], а дѐца јòј стàрија од нѐгà.

гађати гађам несв ♦; в. *ушик*.

гàздалук м ‘газдинство, имање’; в. *једек*.

газдаш м ‘велики газда’.

гàзити -им несв 1. ♦; 2. ‘црпушати’. — Пѐвац гàзи кòкòшку.

гàјдàш -àша м ‘свирач на гајдама’. — Са собом су Турци увек водили гајдаша. Луку Ракића из Рудника, да им свира (1: 31).

гàјде пл. т. ♦. — У старо време, народна свирка у Качеру, биле су гајде (2: 139); в. *двојенице* (1: 777).

гајка ж ‘спљоштена алкица на каншу за панталоне’ (Р).

гајњача ж ‘лака, „брдна земља“, и доста слаба’ (5: 5).

гајтан м ‘врица на народној ношњи’. — Гајтан су правиле жене од усукe (2: 68).

гàк гàка м ‘нека црна птица, гачац?’. — Гàк је ко гàврàн, али црнши од врàне.

гàља ж ‘овца сиве вуне’; в. *синга*.

гане црно гане ‘сорта грожђа’.

гàра ж а. ‘црна овца’; б. ‘бела овца са црним ушима’.

гарàгàн -àна м ‘тамнопут човек; Циганин’ (Р); в. *карган*.

гàргија ж ‘поступак којим се подстиче коњ да се пари’ (Р).

га̀ро -а м в. *ча̀ђо*.

га̀роња м ‘ован црне вуне’.

га̀руша ж ‘овца црне длаке на главни’ (3: 29).

га̀с м ‘петролеј (за осветљење)’.

га̀сара / га̀шара ж ‘лампа на гас, петролејка’. — У својој соби, уз гасару, покушао је да чита. — Гасара је осветљавала четворицу крупних људи и мртво Милошево тело (6: 76 167).

га̀тар м ‘човек који гата’. — Народ из Качера... тражи лекарску помоћ од Николе „гатара“ из Шилопаја (2: 224).

га̀тати га̀там несв ‘врачати’. — Стари га̀тали: кад њма рѣтке зѹбе, биће домаћин.

га̀тњик м ‘врпца којом се притежу гаће око појаса’; в. *ѡѡѡурлице* (3: 79), *намрѡѡо*..

га̀ћан -ана м ‘голуб, петао с перјем по ногама’. — Њма они га̀ћани, што им пѣрје на ногама.

га̀ће га̀ћа пл т ‘широке панталоне, од лаког платна’. — А неки Шпѹра ѡтишо на мѡре, па ѡтишо у дебелим га̀ћама. — Лети су носили гаће и кошуљу од тежињава платна. — Сачувај, боже, дугачких коприва и кратких гаћа (шальива клетва — 3: 79 122).

га̀ћуша ж ‘кокошка са перјем изнад канци’. — Га̀ћуше њмају по ногама пѣрје.

га̀цати -ам несв ‘газити по блату или расквашеном снегу’. — Деца га̀цају по блаѹу, а ја да чи́стим и пѣрем (Р).

га̀ча ж ‘црна овца’.

гвинт ‘кочница на шинским колима’ (2: 48), в. *кочница*.

гво̀жја -а пл. т. ‘замка за хватање дивљачи, кљуса’. — Њма ѡна гво̀жја кѹрни-јачка, гвожђица, њмаш мишѡлѡвке, па ставиш ѡмчу у тараби.

гвожђица пл. т. дем *гвожђа*. — Њни и мѹве ва̀тају у гвожђица.

гвожђушина ж пеј ‘гвожђе, гвожђурија’. — Све што за̀ради пода̀ва на гвожђушину.

гѐгав -а -о ‘који храмље, шепав, шантав’; в. *закаведаѡи*.

гѐгати се гѐгам се несв ‘ићи споро и несигурно’.

гѐљав -а -о ‘сакат, хром, инвалидан’. — Ма склѡни се, не мош такѡ гѐљав ништа учинити. — Бојим се да се онакѡ гѐљав не свали низ ѡнѹ стра̀ну.

гѐљати (се) гѐљам (се) несв ‘гегати се, ићи полако’. — Ако нѡсим ѹ лѣву рѹку, ѡнда не гѐљам. — Тѣрам говеда, гѐљам, а ѡн ви́че: „Ви́ш како ја идѣм?“ — Није да̀ла да јѡ апѣришу нѡгу, идѣ ѡна, гѐља, ал јѡ нѡга јѣдна кра̀ћа; в. *ѡрайѹваѡи*.

гѐмаљ / гѐмељ, мн -евн, ‘болесна и немоћна особа’. — встане де́те гѐмаљ, не́ма ко да глѣда га, са̀като, хо̀раво. И ѡстали ѡви ма̀тори гѐмаљеви, жи́вѣ по се́лу. — Са̀да ѡда̀вде да по̀ђеш од Бе́лановице па до встревице — на̀ћи ћеш са̀мо гемельѣва и ѡвѣ деце́, ста̀ро, са̀като, хо̀раво (Т).

гѝбаница ж ♣; в. *вадаѡи*

гѝбаничар м а. ‘човек који воли да једе гибаницу’; б. пеј. ‘четник’; в. *вадаѡи*.

гѝган -ана м ‘крупан петао’. — Ал ће од ѡвог ги́гана да биде сѹпа.

ги́гати се ги́гам се несв ‘љуљати се’. — Са̀мо се ги́гаш.

ги́гашка ж ‘љуљашка’. — Мѹж јѡ кѹнио ги́гашку — да му по̀некад до̀ђе из Беѡграда (Б).

глòнути глòне[м] св 'мучити се с неупотребљивом алатком'. — Кòса ми тупа ко б'удак: ни да глòне.

глòцати глòцам несв 1. 'грести, грицкати последње остатке меса с кости'. — Појò б'утку, а с'адак глòца и ону кòчину; 2. 'брбљати, звоцати'. — Нёмòј ми глòцати над главòм да ми нё би п'укла трпила.

гл'увара ж 'велика секира'. — Онā с'икира в'елика, гл'увара, о тр'и к'ила, па млати.

гл'ёцкати -ам 'газити по расквашеном снегу, гацати' (Р).

гл'йва ж 'труд, Polyrugus fomentarius' (2: 64), в. *к'нега*.

гл'йчкавац -авца м 'расквашено земљиште, блато'.

гл'йчкати -ам несв 'газити по расквашеном тлу, ш'лапкати'.

гл'ёч м 'утроба, дроб'. — Иску'љаће ти гл'ёч. — Кад је ударио вòла рòгом, иску'лò му гл'ёч (Р).

гм'из 'неки цвет'? То је гм'из, да цветā.

гм'исти гм'иже несв 'милети на све стране, врвети, гмизати'.

гн'ёздо -а / гн'ёздета с 'место на коме кокошка носи јаја'. — Гн'ёздо је де кòкòшка л'ёж'и.

гно'јаница ж 'загнојене зоне, обично на дисајним путевима'. — Ствòрио је тāj в'ирус у грлу гно'јанице.

гњ'авало с 'причалица'.

гњ'авёзгати гњ'авёзгам несв 'причати без мере, брбљати'. — Гњ'авёзга пòваздāн, већ ме глава забòлела (Р).

гњ'ати 'мушке гениталије' (Р).

гњ'ездара / гњ'издара ж 'гнездо у коме кокошка лежи на јајима'. — Сн'есе и нāправи гњ'ездару и изв'едё петнаёстину [пилића]. — Онāј мāли ўзё ми са гњ'ездаре јаје. — Нāшли гњ'издару са јајима.

гњ'ездарица ж дем *гњ'ездара*. — Нāправе онё гњ'ездарице.

гњ'ёздо -ета с 1. 'гнездо'. — Ишò да скидām гњ'ёзда. — У гњ'ездёту се сāvила г'уја;

2. 'брлог дивљачи, лога' — Јес в'идо онё мāле [зечиће] у гњ'ездету.

гњ'ецав -а -о 'недовољно печен (хлеб)' (Р).

гњ'илāv -а -о 'блатњав'; в. *блāшав*.

гњ'ийо гњ'ийла -о 'трудо'. — Нёмò онё гњ'ийлё него сāмо здравё; р'ежемо јāбуке, с'уше се.

гò гòла -о 'без одеће, наг'. — Ёнё ти дёте у сн'егу гòло; *изр. гòлā* вòда 'потпуно мокар (од кише, зноја)'.

гòбел'а ж в. *йаоци* (3: 56).

гов'едār -āра м 'чобанин који чува говеда' (Кз); в. *рашār*.

гòвнāћ -āћа м 'несварена храна у цревима заклане животиње'. — Йди бāци овај гòвнāћ.

гòвноваль м 1. зоол 'тврдокрилац Scarabeus'; 2. 'особа која се бави безначајним пословима' (Р).

гòгоња м 1. 'крупан, снажан човек'. — В'исок чòвек, гòгоња — кроз в'рата нё може ўћи (Т); 2. пеј '„истакнута личност“'. — Јеси ли дòбро угòстио оне гòгоње из јāгњеће бригāд'е? — Ов'и гòгоње, ўрāњени, нāпојени, н'йје и бригā ни за кòмшије. — Само ћуте да их не поклопи неки велики гòгоња (5: 32).

гòдет м 'празник, свечаност'. — За свāки гòдет дòлазио је код кумòвā. — Из-м'ишљаш да слāvиш, кад се òтели, кат се рòји, кад је свāдба — свё гòдет! — А годета је годишње морало бити макар три-четири пута (5: 22).

гѡдине в. *букове године*. — Нѣћу ти ја жївети бѣкови гѡдїна, да ти држїм имање.
голѡднїја ж ‘сиротиња’.

гѡлѡћ -ѡна м ‘сиромах’. — Они су голаћи према нама (5: 46, 2:119), в. *їишлечрчїћ*.

голѡћити (се) гѡлѡћим (се) несв ‘облачити се оскудно, разголићивати се’.

голѡћуша ж ‘сиромашна жена, сиротица’.

голѡврат -ѡврата -о ‘голог врата (петао, кокошка)’.

голѡгуз -ѡгуза -о 1. ‘наг, неодевен’; 2. ‘сиромашан’.

гѡлогѡз м ‘човек голе стражњице’.

голѡгуза ж 1. ‘нага, неодевена’; 2. ‘сиромашна’.

гологузѡн -ѡна м ‘сиромах, сиротан’.

гологузија ж ‘сиротиња’. — Није тѡ гологузија ко ми’.

голѡшнїја ж ‘кокошка без перја на врату’.

голошнїјѡн -ѡна м ‘петао голог врата’.

голуб м ‘во’.

гѡљо -а в. *голаћ* (Р).

гѡра гѡрѣ ж 1. ‘шума’. — Планина је де је шѡма сѡма, дрѡго нѣма ништа сѡмо гѡра. Сѡд рѣци гѡра, сѡд рѣци шѡма за јѣдно їсто (Кз); 2. ‘стабљике са лишћем код повртарских култура’. — Дѡбра ми гѡра на бурѡнији, а нѣма нијѣдне мѣѡнке. — Лѣпа гѡра, ал пѡприка ми слѡба.

гѡр / гѡренак / гѡренака / горѣнаке / гѡрнике / гѡрнѡк / гѡрнѡке прил ‘горе’. — Сѡчекај ме гѡр кѡт куће. — Мишо је їмѡ гѡренак ливаду. — Ыдѣ гѡренака. — Бїло је гѡренаке, ал забѡравио сам како се зѡвѣ ѡнѡ гѡрнаке. — Бїла гѡрнѡк код Нѡдѣ. — втишли ми у Мїлѡновац гѡрнѡке. — Свѡтовима не дѡду у двѡриште док нѣ скину гѡрѡнак то пѣро и ту јѡбуку (Лп). — То је свѣгѡ толико дугѡчко и ширѡко гѡренак, дѡле је ѡско ко овај штѡп (Кз); **горѡна / гѡрека** (2: 14).

горакпути -не св ‘показати мало горак укус’.

горнїца ж зелена горнїца (божиковина). — То је јѣдино зимзелено дрво које има листове и кажу да само на овом подручју расте (9: 20).

гѡркѡвице ж обично мн ‘трзѡвице, непријѡтности, неспоразуми’. — Ымѡ сам ї јѡ гѡркѡвице (Кз).

гѡрнѡк -ѡка ‘горњи млински камен’. — внѡј кѡмѣн што се гѡр вртї — то ми кѡжемо гѡрнѡк (Б).

горѡгѡн -ѡна м ‘човек на високом положају’.

горѡпѡднїти -ѡпѡднїм несв ‘показивати незадовољство’. — Нешто псује и гунђа. Горѡпади јѣднако (6: 23).

горѡсѣѡц -ѡца м ‘чѡвск који беспрѡвно сече шуму’. — Да шумар не казни горѡсѣѡца. — У Качѣру се за најгоре људе смѡтрају горѡсѣѡци (2: 168 178).

горѡждина ж аугм/пѣј ‘гора, грање’. — На ѡвим стѣнлѣјкама горѡждина, а нијѣдне шљїве.

гѡспоја ж ‘гѡспођа’.

гѡснојнски -а -ѡ; ~ месѣц ‘август’, в. *бѡгѡјѡвљѣнски*.

гѡспојнїца ж ‘гѡспођица’.

гѡстїрати (се) гѡстїрам се несв ‘бнїти у гѡстима, гѡстити се’. — Ышѡ ї јѡ тѡмо и гѡстїрѡ се трї дѡна.

гостобија ж ‘четврти дан славе’. — Не слави се „гостобија“, четврти дан славе; тога дана су преостале госте терала деца (3: 106).

готівити готівим несв ‘гостити, обасипати пажњом’. — Ви сте мѣнѣ готівили јучѣ вѣздан.

готовина ж ‘залихе хране’. — А готовине увек било за годину унапред (5: 128).

готовити готовим несв ‘спремати јело’.

гѣтѣвци -овѣца пл. т. ‘јела, храна; спремања (в.)’. — Гѣтѣвце спрѣмаш и за сѣбе и за рѣденике. — Почела, поред других готовѣца, да спрема и слатка. — Не знаш куда ћеш пре, да ли у кући да спремиш готовѣце (5: 36 74 75); **готовѣц**, в. *йованійрзѣйи*.

гра м ‘пасуљ’.

граб м бот ‘дрво *Carpinus betulus*’.

грабеж м ‘пљачка, отимачина’. — Етѣ штѣ нам учинише пѣсти капитѣл и грабеж.

грабити -им несв 1. ‘скупљати сено грабуљама’. — Грабуље су да грабимо сѣно; в. *грабуље*; 2. ‘отимати’. — Грабе свѣ од сирѣтиње.

грабић м *жуйи грабић* (2: 27), в. *босиок*.

грабѣв -а -о ‘који је направљен од граба’.

грабѣвѣк -ѣка м ‘грабова батина, штап’.

грабуље грабуља ж пл. т. ‘грабље’. — Пѣследње ситнѣ пѣкупе грабуље (Кз); в. *виле, коса*.

грабуљице -ица ж дем *грабуље*. — Намешти се на кѣсу ко нѣке грабуљице и пѣда свѣ на јѣдну стрѣну и пѣкупиш, нѣма да је ѣзвршљѣно ко кад кѣсиш сѣно.

грабуљиште с ‘дршка грабуља’. — Дрвене грабуље... имају „грабуљиште“ и обично по 12 зубаца (3: 22).

грабуљосити в. *грабиѣи* 1.

град м ‘атмосферска падавина, туча’. — Град је кад је крупан, а ситнѣ је шѣпрага. — Убио град свѣ.

градина ж ‘велика њива’ (И).

градити градим несв ‘правити ситне предмете’. — Дѣда је и мѣнѣ градио пѣшку.

градљика ж синг ‘зрно града’ (Р).

градобитан -тна -тно ‘кога је тукао град’. — Кад град убије плодове воћа, убије му квалитет и цену. Такво се воће познаје и зове се градобитно (2: 26).

градѣбитина ж ‘градоносни облак’. — Кад иза црнѣ облакѣ забѣлѣва, у тим је црнѣм облацима градѣбитина.

грађа ж ‘дрвени елементи у кровној конструкцији’; в. *укројѣиѣи*.

грамада ж ‘банак, испуст на зиду изнад огњишта’. — Често је између огњишта и отвора собне пећи озидан банак, грамада, за оставу црепуља, ватраља и т. д. Где банка нема, ту се грамадом зове онај зидани и дебљи део дувара над огњиштем (1: 756).

граѣа ж ♦; изр. *велика граѣа* ‘претерати у послу, подухвату, мимо снаге, година’ (5: 112); в. *мандркнуйи*.

гранати -ѣм несв ‘причати без престанка, торокати’. — По цѣѣ дан гранѣ и нѣ знам како га јѣзик не забѣлѣи.

гранѣца ж ‘варијетет храста, *Quercus conferta*’. — Ымѣ гранѣца, имѣ лужњѣк, имѣ грѣм.

гранѣчев -а -о ‘који је [направљен] од границе’. — Пѣоци су багрѣнови или гранѣчеви (Кз); в. *шѣчѣк*.

гр̑аничевина ж ‘граничево дрво, грађа од границе’; в. *закивайи*.

граораст -а -о ‘сиве боје’.

граорка ж ‘кокошка сиве боје’.

граоровина ж ‘пасуљевина’. — Осем сена и лисника, оставља се за стоку, за зиму, и пасуљевина (звана граоровина) (2: 24).

гр̑ашнути -н̑е се св ‘пролепшати се (о времену)’. — С̑т̑ к̑љаво, а кат се ма̑ло гр̑ашне — та̑ман за пр̑аш̑ење.

гр̑бача ж ‘леђа’.

гр̑бачити -им несв ‘тешко радити, мучити се’. — Гр̑бачио отко зн̑ам за с̑еб̑е; в. *коварнуџи*.

гр̑бина ж ‘кичма’. — С̑авила му се гр̑бина.

гр̑гољати -ам несв ‘испирати грло, ковитлањем течности у устима’.

гр̑дан гр̑дна -о а. ‘ружан’. — Б̑оље да б̑иде гр̑дна а зд̑рава; б. ‘јадан, несрећан’.

гр̑д̑арет м ‘ругоба’. — Пр̑ави је гр̑д̑арет.

гр̑дити гр̑дим несв 1.а. ‘викати, галамити’. — Кад б̑аба п̑очне да гр̑ди, ми б̑ежали у ш̑и̑б; б. ‘псовати’. — В̑оли да гр̑ди, да̑ Б̑ок с̑а̑ч̑ува! 2. ‘гроктати’. — Сви̑ња гр̑д̑и (Кз); в. *рзати*.

гр̑б̑ен м в. *гребене*. — Ёв̑е ти гр̑б̑ен, св̑е з̑р̑ђ̑ало (Кз).

гр̑б̑енати / гр̑б̑ењати -ам несв ‘извлачити власи (вуне, тежине) на гребенима’. — Извл̑ачиш он̑е в̑ласи, гр̑б̑ен̑аш. — И п̑ос[ле] гр̑б̑ењаш он̑у т̑ежину. — Има гр̑б̑ен̑ање па пр̑ед̑ење; гр̑б̑ен̑ање — узме в̑уна па м̑етне на гр̑б̑ене н̑еке, да се в̑уна р̑еди. — Гребенање тежине бива на пољу. Иста се натиче на гребене и развл̑ачи. Влас се одваја у повесма за платно (основа) а чим за сламњаче (потка) (2: 28, 3: 47).

гр̑б̑ене / гр̑б̑ени пл. т. ‘направа са дугим челичним зупцима за гребенање, влачење вуне’. — Није била пр̑еса него гр̑б̑ене, па се в̑ако извл̑ачи в̑лас, па повијају ж̑ене губ̑ере, то се зов̑у к̑удеље. — Имали гр̑б̑ени, б̑ило н̑ешто од рог̑ова па се навл̑ачила в̑уна. — Осушена вуна се расчесл̑а најпре рукама па гребенима. — На гребенима остаје „чим“, од кога се израђују сламарице (3: 47 48); в. *гребен*.

гребениште а с ‘дрвена дршка гребена’.

гребенци пл. т. ‘гребени са ситним зупцима, за фино ређење вуне’.

греб̑ењ̑ак -а̑ка м ?

гр̑б̑нути -нем свр ‘огребати’, уп. *џокоревати се*.

гр̑б̑ушка -ушк̑е м ‘ситан лопов’. — У̑краде ми гр̑б̑ушка уп̑аљ̑ач, ал није в̑идо да је пр̑азан.

гр̑дељ м ‘део плуга, ралице’; в. *ралица* (3: 16).

гр̑дом прил ‘успут(но)’. — В̑асо ми прич̑о гр̑дом. — Гр̑дом смо се напр̑ичали. — Ид̑е к̑олима и гр̑дом к̑упи н̑арод који ид̑е на в̑ашер. — Купио он парад̑јз и н̑оси у ц̑емперу и он̑о гр̑дом испада и ја узмем и зав̑ежем р̑ук̑ав и у р̑ук̑ав да донесем к̑ући.

гр̑е̑та / гр̑е̑та -от̑е ж ‘грех, што је од Бога забрањено, грехота’. — То гр̑е̑та шта ра̑де з ба̑бом.

гр̑шевина ж ‘ситна зрна грожђа која се могу развити после бербе’. — А гр̑шевина им̑а у гр̑ођу; кад се ђво обере, рађа на в̑ру гр̑ођа и н̑екад и с̑зр̑и па в̑аљ̑а и да се ј̑еде.

гр̑ива ж ‘алка којом се коса учвршћује за косиште, гривна’.

гр̑ив̑ешина ж аугм ‘човек велике главе и бујне косе’. — Н̑еће ђва̑ гр̑ив̑ешина да им да̑ в̑оду.

грѣвна ж 1. 'алка којом се коса везује за косиште'. — Грѣвна ти је што држи косу за косиште (Т); уп. и *йейица*. **2.** 'део амова, жвале'.

грѣјати грѣјем несв 'грејати'. — Вода грѣје се стално.

грѣјѡта -отѣ ж 'грехота'. — Грѣјѡта је што чинѣ.

грѣкати грѣче несв 'гласати се као патка'. — Патка нешто грѣче, виђи шта је.

грѣња ж/м 1. зоол 'паразит из реда Asarina'; **2. а.** 'стар, немоћан човек'. — Кад човек ѡматори и извѣшча — онда [постаје] грѣња; **б.** 'досадна особа'. — Припила ми се грѣња и нѣ мож ѡд нѣ побѣћи.

грѣњав -а -о 'досадан'. — То грѣњаво, да Бок сачува, нѣ мош побѣћи од њѣга.

грѣквица ж 'тежак, мучан тренутак'. — Имѡ сам доста грѣквица после рата.

грѣкљан грѣкљана м анат 'lagunx'. — У болници је, да му грѣкљан апѣришу.

грланце -ета с дем 'отвор чарапе'.

грло с 1. анат 'ждрелна шупљина'; **2.** 'отвор чарапе'. — Код женскиња су шаре по негде, око целе чарапе (грла), од разнобојне вунице (2: 72).

грм грма 1. 'варијетет храста, Quercus robur'. — Почео водити пањеве од раније посечених грмова (5: 6); в. *граница*; **2.** 'упориште, ослонац'. — Он је био наш грм у овом крају (6: 162).

грмада -адѣ ж в. *грамада*. — Куња сна поред грмадѣ, била грмада поред прѡчѣвља, когод клупа, грѣда.

грмити -и несв ♦. — Пѡче да грми и са Бѡкуље (глѣдали љѡди, ја нисам), идѡ два ѡблака ко-год два пласта, бѣли, густи и кад се додирнуше, сѣвну — ѡвим човеку горѣ штала!

грмљава ж 'грмљавина'. — Свѡ нѡћ била грмљава, а јѡтрос — ништа!

грмово грмова -о 'који је од грма, храста'; в. *заклој*.

грмовина ж 'грмово дрво'. — Ко зна колко је [каца] стѡра... ѡвѡ је грмовина, мѡж да слѡжи... Дрѡго је лужњакѡвина, а другѡ је грмовина (Ш). — Свѣ је то спрѣмљена јапија, имамо тамо два кубика грмовине за прѡдају; в. *церов*.

грмѡлица ж 'грудвица у хомогенизованој маси (у млеку, тесту)'.

грнути грнем св 'згрнути'. — Вѣровѡли, љѡди, или нѣ веровѡли: да вѡко грнеш вашију испод онѣ стѡлице! (Т).

гробљанце -ета с 'мало гробље'. — Тѡ је тамо зѣмља код гробљанцета.

грѡжђаце -а с 'растиње с црвеним бобицама у облику гроздића'. — А та грѡжђаца црвена нѣ знам како се зѡвѡ.

грѡктати грѡкће несв 'гласати се као свиња'.

грѡнѣк -ѣка м анат 'део тела испод грла (свиње, говечета)'. — То код свиње, под грлом, грѡнѣк кѡ[же]мо.

грѡнтуља ж 'бокѡр плодова'. — Парадајс му сѡв у грѡнтуљама, свѣ се ѡкупило на јѣдним мѣсту, ал нѣ д-ѡзрели.

грѡнтуљица ж дем *грѡнтуља*. — Дала ми Нада грѡнтуљицу вишања.

грѡнѡти -нем 'нагло ослабити'. — Била баба дѡбро, ал одјѣдампѡт грѡне — и трѣ дана [живела].

гртати грћем несв 'окопавати, огртати'. — Умѡрила се: гртала паприку и заливала.

грѡда ж 'млечни коагулат, сир из кога није исцеђена сурутка'. — Кад ја то ѡсирим у млѣко, док ја тамо ѡдѣм да донесем водѣ — грѡда се већ ѡватила (Л) — Болесницима давали да пије сурутку и да јѣде грѡду. — Ка-се ставља у грѡдњачу, зѡвѣ

се грѹда, свѣ је грѹда догѹј се не исечѣ на кришке и не метѣ да се пѹсоли. — Грѹда се ѹвати, ѡдлїјем сѹрутку, грѹдњачу ѹзем; од ѡнога се рѣткѹг ѹзима грѹдњача, ѹчетврт прѣвије се ѡтуд и отуд и да се цѣди (Кз); в. и *иодлийи, сиришњака, цедило, кришка. Изр. мека* ~. У раније доба, од неварена млека, прављена је мека грудa. Грудa је обешена дуго висила да би се устојала. Она се без хлеба јела о ускреу (као по-сластица) а и носила се за ручак, кад се ишло у цркву (2: 63).

грѹдара ж ‘дебела дрвена плоча, издубена у средини, у којој се цедила грудa’. — Раније је имало йскопано о-дрвета па на ногарима, па ѡвамо имā да се ѡдлїје [сурутка], грѹдара звāли. — Када се потсири и оцеди у цедилу, сир се ставља у грудару и притисне малим лопаром, на који се ставља камен (3: 62, 2: 48).

грѹдва ж ♦; в. *дућайи*

грѹдњак -ака 1. ‘предњи део ама, пршњак (в.)’. — Онāј дѣо што кѹњу идѣ напред да вѹче — то је грѹдњак, а нѣко кā[ж]е и пршњак (Б); 2. ‘део деце одеће’. — Старије жене су носиле људе са рукавима као и кожухе, а деца грудњак и људице (9: 87).

грѹдњача ж ‘платно у које се сир умотава да се оцеди, цедило’. — Грѹдњача — то ко марама коју кѹпиш да се сир ѹ нѹ умотā и ѡндā се цѣди. — Мй кā[же]мо грѹдњача платно оно што се цѣди млѣко и прāви грѹда. — То пѹсле ѡни сипају у грѹдњачу, јѣдна као вѣлика марама, да се ицѣди. — Тѹриш на шпорет и оно се ѹгрије и пос у грѹдњачу метāш. — Замѹтāм ону грѹдњачу и тѹрим на неку дāску; нѣкад се притисне, нѣкад јѹк (Др). — Када се сир одвоји од сурутке, успе се у грудњачу (раније је то била тежињава крпа у облику мараме)... Затим се стави на грудару и притисне неким тежим предметом, обично каменом. — Грудњача и грудара су добиле име по сиру, који, док се још не исече, у Јарменовцима називају „грудом“ (3: 30).

грѹшавина ж ‘прогрушано млеко’. — Кад се пѹквāри млѣко, ѹгруша, ѡнда то грѹшавина.

грѹшати -āм ‘цедити грожђе грушачом (в.)’. — Грѹшје се метā у оне вāлке и грѹшāш; **грушење** (клукање грожђа) (2: 14).

грѹшāч -āча м ‘дрвена преса за цеђење воћа, грожђа’. — Имā грѹшāч, са она двā вāлка се ѡкреће, двā чѹвѣка мѹра да биде, и меташ грѹшје и цѣди се (Т).

гѹбер / гѹбер -ѣра / -ѣра, мн. -ѣри / -ѣри м ‘дебели ткани вунени покривач’. — Вѹна се опреде за љилме и за гѹберѣ, да жѣне повїјају гѹберѣ (Ш). — Свѣ вѹнено, и ѡснова и пѹтка. И кā[ж]е „прѹстри се према гѹберѹ“. — А мѹј гѹбер јѹш стѹјй, мѹја мāјка рāдила; ѡна је то обнāвљала, што се кāже — повїјала (Ш). — Покривам се зими гѹбером што сам га сама као девојка ткала (5: 54). — Цигани земљорадници имају у кући: кревет, сто, столице, поњаве, јастуке и гѹбер (2: 220); в. *иовїјайи, йрейовїјайи*.

гѹберати -ā несв ‘ваљати, носити све пред собом (о великој поплави)’. — И ја вїдим да идѣ вѹда, гѹберā, и на мѹст — и ѡн сāмо лѣже (Ш).

губерача ж ‘губер?’. — Домаћица [полаженика покрива] гѹбером „да кајмак буде што дебљй“ („колика губерача, толика кајмакача“) (3: 109).

губѣрāш -āша м ‘крупан снег’.

губити -йм 1. ♦. — Глѣдај да се не гѹбй имāње; в. *синовац*; 2. ‘премарати се, сатирати снагу’. — Ловац се у лову губи (сатире снагу) (2: 33).

гѹбица / гѹбнице -йца ‘уста, усне’. — Зāчепи гѹбицу. — Штā си стѣго гѹбице?

гѹвно / гѹмно с а. ‘вршāj’. — Мѣсто де је тај стѹг зѹвѣ се гѹвно, ѡчисти се зѣмља и порāвнā и зѹвѣ се гѹвно (Т). — Мѣсто де се пѹстави вршача, де се вршй жїто, де се млāти пāsѹљ — кāжемо гѹмно. — Деца се најрадије играју око гувна и кочаница, где

има доста сламе (2: 140). — Жито се до 1930 године врло коњима или говедима на гувну. — За гувно се бирало место „на нави“, тамо где има ветрића (3: 19); б. ‘равно земљиште (за сушење опеке)’. — Из калуца су ћерамиду и цреп стављали на гувно (равно земљиште) да се мало просуше. — Сирова цигла се из калуца вади и ређа по гувну, које је одмах уз тезгу (3: 41 42).

гудача ж а. ‘крмача’. — Понеси, даће Влаја гудачама. — Гудача већ имā седамдесет кила; б. ‘мало прасе’ (Р).

гуду-гуду! гуду-гуду-ѐћ! узв. за вабљење свиња; в. *сйлачине*.

гужва ж ‘обруч од прућа или павити за затварање капије’. — Гужва је од лозе исплетена; она се ставља на то коље ка-се праве торови; в. *врайнице*.

гужвати (се) -а̄ (се) ‘узнемиравати (се)’. — Народ се гужва.

гужвѣлати (се) -ам (се) ‘мотати се у маси, гурати се’. — Док су се они гужвѣлали по кући, ја сам пошћ гѳр.

гуза ж дем ‘стражница (обично код детета)’.

гузара ж пеј ‘жена велике стражнице’. — Ё, сада, и ова гузара — да ме обамѣта.

гузѣлав -ѣлава -о ‘низак а дебео’. — Они сви мали, гузѣлави и измѣтули нам расу.

гузѣла̄к -а̄ка м 1. ‘низак дебео човек’. — Ови гузѣлаци сви ниски, а ја сам запазио да су нам стари били висѳки два метра; 2. ‘доњи део снопа’. — Волим да видим вако ове гузѣлаке, ка-су лепо слођени. А ка[же]мо ми и дупѣла̄к.

гузѣлати -ам несв ‘покушавати трчати тешко се одржавајући на ногама (обично о детету које је тек проходило и још није учврстило корак)’. — Кад је мали видо краву, он побего, а мој унук за њим гузѣла̄, бежй. — Она била мала па гузѣла̄ за њима.

гузѣлив -ѣлива -о в. *гузѣлав*. — Он мали па гузѣлив.

гузерант а ‘сексуално девијантна личност, хомосексуалац’. — Са̄д ка[ж]е пѣдер, а ми звали гузеранти, дуварашаи.

гузичѣтина / гузичина ж аугм ‘стражница’.

гузојѣбац -пца м в. *гузерант*. — Причали за неког гузојѣпца (Р).

гузоња м а. ‘човек велике стражнице’. — Ёвѣ га, ваља се и онај гузоња; б. пеј *гогоња* 2. — Такӣм гузоњи мѣло й три вотѣље.

гуја ж ‘змија’. — Кад је гуја крѣч јѣла — он био секретар ѳпштине. — Гуја се баш тога дана појавила оном грѣдом кад је баба мајкала. — Гује се зову, ѳпасно је кад шаран уједе, то идѣ лекарима ѳдма и нѣкције се ударају (Кз); в. *осируга*.

гујара ж ‘врста отровне печурке’ (Р).

гујѣтина ж ‘змијурина’. — Нѣка гујѣтина прође испред менѣ на метар.

гујин -а -о ‘змијски’; в. *алован*.

гујнача / гујнача ж ‘јестива гљива, тамно браон боје’. — Од уједа змије (шарене отровнице), узме се трава, зв. гујнача, и покисели у млеко, па се она пије и једе (2: 227).

гука ж ‘израслина, избочина’ (Р).

гулија м ‘бедник, сиромаш’. — Ја знам кад је био гулија, а са̄д — ба̄зѣн прѣд кућом!

гулити гулим несв 1. ‘скидати кору, љуштити’; в. *макља*; 2. ‘јести’. — Гулили проју — и здрав, а са̄д свѣ имā и сви болесни!

гуља ж ‘овца голог врата’.

гуља̄н -ана м ‘балавац, незрело момче’. — Ко ће тим гуља̄ну да̄ти да он ко-мандује?

гумача ж ‘гумени опанак’ (Р).

гумбур / гумбур гумбура м ‘каша од крупније млевеног пшеничног брашна, бунгур’. — Гумбур — то самелје пшеницу и мало млéка суне.

гумењаши -аша ‘гумени опанак’. — Натерали га да поједе чарапу из гумењаша. — Били ти ђпанци гумењаши, пироћанци, свињећаџи, биле кондуре; в. *бај!*, *шамцула*.

гундељ м ‘котрљан, говноваљ’.

гуњ гуња м ‘део народне ношње’. — Преко гуња обљачиш цоку, а гуњ има рукаве. — Момци (од 17 год. па даље) носе празником: гуњ, цоку од шајка, панталоне од штофа, сукна или шајка — са бољом израдом; гуњ је био са широким рукавима (2: 68 69). — Преко кошуље се облачио гуњ, који је сезао до испод крста, само га нису опасивали (3: 78). — Преко кошуље зими је ношен гуњ од белог сукна и цока (9: 85); в. *цока*, *реснај*.

гурба ж в. *буква* (3: 44).

гурбет гурбета м ‘Циганин-свирач’. — Гурбети су код нас Цигани који се бавили свирком, последњи гурбет умро ту код нас пре неку годину. — Брали гурбети купине из Берисаве по Црквеној коси (5: 74).

гурбетуша ж ‘Циганка’.

гурда ж ‘сорта крушке’.

гурдељ м ‘део ваљавичног механизма’. — На вретену точка налази се криво гвожђе, зв. *гурдељ*. Гурдељ се при окретању точка помиче горе и доле, а пошто је углављена у њему тестера, то се и она креће (2: 50).

гурема -емē ж ‘гужва, мноштво народа’. — Гурема на вашеру, да Бок сачува, не мош проћи.

гуремати се -ам се несв ‘гурати се’. — Гурема се, да Бок сачува, ђдбиће ми бушце. — Једном неки мој друг из школе, гуремајући се, обалио распеће са стола на под и оно нукло скоро на пола (5: 127).

гурикати / гурницати гуриче несвр ‘грокати’. — Саџ свѣ ми једно: или тамо свирџ или гурницала крмача; в. *рзати*.

гурсуз гурсуза м ‘угурсуз’. — Ђла су то неки гурсузи.

гутаљ¹ гутља м ‘израслина, задебљање’. — Ђмо је гутљеве те, де су му слџмљене рџке; то је прирасло, али су ђстале оне гџке.

гутаљ² гутља м ‘гутљај’. — Поњино само гутаљ.

гутлав -а -о ‘квргав’ (Р).

гџтољак -џљка м ‘неравнина на тканини’ (Р).

гџца ж ‘израслина на костима, неправилног облика’. — Свѣ му оне гџце искџчиле по нџгама (Р).

гушобоља ж ‘болест гуше, грла’. — Гушобоља, лечи се „на одмах“, овако: сумпор, барут, со и мала количина плавог камена, утуку се (иситне се) и међу у шољу. За тим се овлажи прст у џутој ракији, на се умочи у прах у шољи — и са истим прахом маже унутра — у гуши (2: 227).

гуштџрати се -а се несв ‘извијати се (као гуштер)’. — Гуштџра се кџса, извија се кад је ђткиваш.

Д

дабџгмѣ реч. 'дакако, наравно'.

дагара ж 'округла фуруна од танког лима'. — За дагару се ка[ж]е да је „циганско весѣље“.

даждењак м (12: 23); в. *бурњак*.

дајгуз м 'жена слободнијег понашања' (Р).

далековиџац -џца м 'видовњак'. — Далековиџи мџгу да прѣдвиде штѧ ће да биде.

дѧљ -и ж 'даљина, удаљеност'. — И, мџлим те, дџћи ис толикѣ дѧљи у кућу и убити чоѣка, пџбити нѧрод! — Ымѧм нѧочаре за дѧљ. — Нѣ мож[е] д-џдѣ на дѧљ.

дѧмар дѧмара м 1. 'крвни суд, вена'. — Кад чѣла пџтриви у дѧмар — тад болѧ (Кз); 2. 'нерв, живац'. — Остави га, ѧмѧ слѧбе дѧмаре.

дамарљив -а -о 'који се не може цепати (о камену)'. — Који је камен дамарљив, не може се цепати. То је онај који има сумешка (друге врсте камена); в. *шобоњѧѧи* (2: 40).

дан м ♦. — Рѧди на дѧн слѧве код њѣга, а нџси рѧну џт куће; *ѧријѧѧељски* ~ (Ј П 90); *несређни* ~, *сређни* ~, *мрѧвачки* ~ 'дан у који се, по веровању, не сме / може почињати неки посао'. — Води се рачуна и о „сређним“ и „несређним“ данима. Најрадије започињу са орањем у понедељак, среду или четвртак, никако неће почети уторником и суботом, јер су то „мртвачки дани“ (3: 16); в. *слава*.

дѧнгуба ж 'губљење времена; беспослено чекање'. — Стџђи тѧденак трѧ дѧна: и дѧнгуба бѧла, а нѣ[ће] да плѧте.

дѧндара м/ж 'пропалица, ништарија'. — Ма, Вѣља је сѣоска дѧндара, ништѧк.

дѧнути дѧнем 'предахнути'. — Нѣ мож да дѧнеш џт пџсла.

дѧнце -ета с 'дно посуде, бурета'.

дѧњи прил 'дању'. — И дѧнас дѧњи сам члѧн црквѣнџ џдбора. — Мѧченик и дѧнѧс дѧњи; уп. *нођи*.

дѧњџм прил 'дању'. — Нађѧје и дѧњџм и нџђџм.

дѧр м 'поклон у устаљеним приликама'.

дарга ж

дѧрити дѧрим / **дѧрѧвати** дѧрѧвам несв ♦. — И џнда је свѧ дѧре. — Пџс[ле] млѧду дѧрѧва. — Онај који сече бадњак носи у рукавици помешано жито, чиме „дарује“ дрво пре него га засече (3: 107).

даровина ж 'поклони из девојачке спреме'.

дарџсѧвка ж 'сорта округле шљиве'. — Тѧне кѧжу дарџсѧвка, шљѧва, а у Чѧчку — дерџсѧвка.

дѧска дѧскѣ ж 'део ралице који преврђе земљу'. — Дѧска — џнџ што преврђе зѣмља. — Дѧска је позѧди на рѧонику, дѧска ѧмѧ (Кз); в. *гредељ* (3: 16).

дађа ж 'помен, подушје'. — На дађу се зову обично сви они, који су били на погребу (2: 101).

дѧвѧсак -ска / **дѧвѧсац** -сца м 'једногодишњи ован'. — Дѧвѧсак је џван кад прѣлази у дрѧгу гџдину (Кз).

двѝска ж ‘једногодишња овца’. — Двѝска је млада овца. — Дѣда пòкòјни кàже: Нèмòј да кòљете шилѝже него двѝску.

двѝче / двѝшче -ета с ‘једногодишње бравче’. — Бѝли зàклали двѝче на лѝтије.

двòвршак -шка м ‘дрво са два изражена врха, овршка’.

двòжичан -чна -о ‘ткан на четири жице’ (Лп).

двòжучап -чна -о ‘који је са два жуманцета’.

двòжуче -ета с ‘јаје са два жуманцета’.

двојѝнице / двој̀нице -ѝца пл т. ‘дрвени музички инструмент, свирала са два писка’. — Код чобана у планини и ливади чују се звуци од двојѝница, свирала и гајда (1: 777). — У Диѝима има добрих певача и свирача у двој̀нице.

дво̀колица ж ‘предњи део запрежних кола с канатама’; в. *кола*; **дво̀колице** -ица пл т. — У воденицу се иде обично са дво̀колицама, на којима су цакови порежани на нарочиту справу која се зове кривача. — Воловске дво̀колице и саонице свуда у врлетним крајевима играју велику улогу. На њих се међу мале канате или плетени кошар (2: 47). — Кад се носи жито у воденицу или се преноси лакши терет, довољне су дво̀колице — предња кола (3: 56); в. *кола*.

дво̀пајац м. — Дobar во је дво̀пајац, а то је онај, који међу предњим ногама има две марамице. Који пак има једну марамицу, зове се једнопајац (2: 204).

двòрити -ѝм несв 1. ‘неговати болесника’. — Двòрила свѝкра, па двòри м̀ужа, а њ̀у неће ѝмати кò; 2. ‘служити, послуживати госте (обично стојећи)’.

двòрог двòрога -о ‘са два рога, крака’; в. *рогуље*.

двòцѝвка ж ‘двоцевна ловачка пушка’(2: 34), в. *каѝислара*.

деб̀ела ‘гравидна, бременита’. — Трудне жене су: дебеле, тешке, у другом стању, бремените (3: 87 2: 225), в. *ѝшква*.

деб̀елгуза ж ‘жена велике задњице’.

дѝб̀ља̀к -а̀ка м ‘доњи дѝбљи део дрвета, гране’. — Обòри га т̀амо, па пòсле д-изв̀учемо дѝб̀ља̀к.

дѝвати (се) дѝвам (се) несв ♦. — П̀р̀љава ми к̀у̀ћа, трѝба да к̀р̀чим, а нѝ знам к̀д да се дѝвам. — О̀ће да те ò̀бију, да те ò̀п̀љачкају, па к̀да да се дѝваш пòс?!
дѝв̀ерскѝ -а̀ -ò ‘који се тиче девера’; ~ *ѝешкир* (2: 59), в. *ѝешкир*.

дѝвесѝље с ‘трава позната као природни конзерванс’. — Дѝвесѝље, — са додатком шећерне воде, мажу се ѝмне очи, од запаљења (2: 225). — У П̀р̀вим свѝцкѝм р̀ату у Р̀учићу бѝла кòмора и к̀в̀ò се п̀кмез зà вòјску и у њ̀га м̀етали дѝв̀есѝље.
дѝв̀ет̀ак -а̀ка м ‘крстина од девет снопова пшенице’; в. *седмак* (3: 19).

дѝвојачки -а -о ♦; ~ *коло*, в. *ѝројанац* (3: 123).

дѝвòјчара ж пеј ‘девојка’. — А шт̀а [раде] ò̀нѝ њ̀егове дѝвòјчаре?

дѝдара м одм ‘деда’. — Дòђи ти свòм дѝдари.

дѝдовина ж ‘наслеђено земљиште, очевина’ (1: 749); в. *завѝта*.

дѝкав -а -о ‘гњецав’. — Нѝје л̀по р̀удо т̀есто него [је] д̀екаво.

д̀екати д̀екам несв ‘јести у сласт, с апетитом’. — Сѝдѝ л̀уди, п̀ричају, а ò̀н д̀ека и нѝ чује нѝшта (P).

д̀екереза ж ‘лоша, стара направа’. — Ò̀пѝт ò̀н дòшò с ò̀нòм свòјòм д̀екерезом: с̀а њ̀òм ни п̀ласт нѝ мож[е] да пòгоди на д̀есет м̀етара, а д̀ѝ ће з̀еца на педѝсѝт (B).

д̀ѝла! узв за подстицање, одобравање.

д̀елијати се -ам се ‘понашати се као делија’. — Кад ò̀дѝ у Б̀елановицу, д̀елија се, а ка-дò[ђ]е к̀у̀ћи — нѝ мож ù̀стати [од болова у леђима].

делин м ‘врста тканине’ (Р).

дèпути дèнем несв ‘садевати’. — Ја сам дèно неку дèтелину.

дèпути се дèнем се ‘несати’. — Нè знам куд се дèнула, ту сад бèше.

дèња̄к дèња̄ка (‘незван’) сноп’; в. *лисник, шаша*. — Тај лисник се кўпи у дèњкове па се вèже, стóтак тих дèња̄ка садене се ко ша̄ша. — Йсеко сам ша̄шу и повèзò у дèњкове врбовим прўћом (Кз).

деобичар / деобничар м ‘учесник у деоби имања’. — Ако се рòдї мўшкò: èтè га још јèдан деобичар. — Остаје у кући деобничара Тома.

дèран дèрана / **дèран** -ана м ‘момчић’. — Ја бїо дèран, имò пèтнèз гòдїна.

дерати дерем несв ‘скидати кожу са закланог бравчета’; изр. *дерање јарца 1*. ‘момачка игра снаге и издржљивости’. — Нађемо какву криву грану, за коју се хватамо рукама а ноге протурамо. То се зове дерање јарца. Јер смо, држећи се рукама за грану, ударали коленима у дрво, ко може више пута и јаче да удари (2: 140–141); 2. ‘полин однос’. — Отац јој ў кући лèжї мртав, а òна у пòдруму дèрè јарца.

дерїште -ета ‘мало дете’.

дерле -ета с ‘дериште, дете’ (Р).

дèрњава ж ‘дрека, вриска, кукњава’.

дèрўште / дèрўшче / дерўшче -ета ‘млада особа’. — Òвў старїју др̄ма пубèртèт, а млађа дèрўште, па се јèднӣко свèђају. — Пòшò ја лèкарци, а òна, дèрўшче, даде ми лèк и спàси ме. — Учитељица води неко дерўшче.

десèтна бр. им. ‘десетак’. — Ўзїма отàлè по јèдну десèтину данā па прòмèни, òнò дрўго дòспї док òвò вāмо имā, та пòдлївка. — Дòбијем десèтину м̄р̄ака, сед̄ам-осам, за салātu.

дèсетка ж ‘ракија од десет гради, непрепечена’. — Йстера пèтнèс кїла до двèс десетке, а кад прèпечеш — то је ўпола лўтè; в. *мека ракија*.

дèч̄ак -ака м ‘млад човек’. — Дòбри му òнї дèч̄аци; в. *ономад*.

дèчкїн -їна м ‘дечкић, момчић’; в. *исїасайи се* (Р).

дèшња̄к -ака м 1. ‘во који се у јарму преже у десну страну’. — Дèшња̄к је вò што идè бр̄здòм. — И воловима се даје по парче оранице (в.), и то прво дешњаку па леваку (3: 17); 2. ‘способан, вредан човек’. — Штā ми дòводиш ове левāке, што нїси дòвò и нèког дешњака?

дèшњака ж ‘десна рука’.

дївāн -ана м ‘лежај, отоман’.

диванана ж (1: 754 757); в. *ћилер, оџаклија*.

дївизма ж ‘биљка *Verbascum*’. — Дївизма висòка двā мèтра, има жўт цвèт.

дивит м заст ‘мастионица’.

дївл̄ак -ака 1. ‘дивљи ластар на виновој лози, дивљина (в.)’. — Дївл̄ак вўче снагу из зèмлè, а на нèму нїшта не рòдї. — Накàлеми на дївл̄ак, на òнў дївл̄ў лòзу; 2. ‘необуздан човек’.

дївл̄ака ж ‘дивља воћка’; изр. *пїўчè ко óван у дївл̄аку* ‘срљати’.

дївл̄акуша ж ‘дивља воћка’.

дївл̄ачан -чна -чно ‘близак дивљини, који живи природно’. — Òвò нāше пїле дївл̄ачно.

дивљи (2: 69) лут сок; в. *пориїи*.

дивљїна -инè в. *дивљак*. — На лòзи òнў дивљїну трèба залòмити да здравїца мòже да вўчè снагу.

дѣвурина / дѣјурина ж 'дневница, накнада за службени излазак на терен'. — Мѡш ти, чѣко, да донесѣш вѡду ѡвд да прѣгледāмо, да нѣ идѣмо ми тāмо, кѡшта те скѣпо дѣвурина, далѣкѡ-ј[е]-го. — Кāжу: полѡжи дѣвурину! И ѡн прѡдā крāву и у Милановац пѣшкѣ и полѡжи дѣвурину. — Лāко је ѡнѣма са добрѡм дѣјурином, но кѣ[д] ѣе сирѡмāк. — Кад стигну у скупштину са добром дѣјурином, забораве [шта су обећали] (5: 1:32).

дѣзгѣн -ѣна м 'део опреме за презање коња'. — Ѧнāј дѣзгѣн што ѣуправљаш зāпрегом, кāиш ѡнāј.

дѣзлуци дѣзлѣка м, обично мн 'део народне ношње, доколенице, камашне од сукна'. — По неки мушкарац има на ногама дизлуке, од сукна. — Ретко ко од старијих, да не носи лети дизлуке и дугачке кошуље. — Чарапе су без узица, за то што их држе дизлуци (2: 69 70). — Дизлуци су били двојаци, са и без пачалука. Дизлуци са пачалудима су били преко чарапа, а дизлуци без пачалука су ношени испод чарапа (9: 85). — Преко широких ногавица носили су дизлуке од сукна, који су се са унутрашње стране листа закопчавали (3: 79).

дѣзмѣћ -ѣћа м ?. — Стāвѣ се дѣзмѣћи и мāказе, ѡнѣ дѣрѣци, и ѣкрстиш грѣдице и ѣбāци плѣва и нāкљѣца између лѣтāва.

дѣјјати дѣјјам несвр 'дисати'. — Ма вѣдиш како јѣднѡм дѣшѡм дѣјјату.

дѣлбер-дешица 'девер' одм (Р).

дѣлѣндара ж 'некарактерна и неморална жена'.

дѣље прил 'дуго'. — Нѣ дāј гѡстима млѡго [да јѣду и пију]: ѡстаѣе за дѣље; в. *зайлийаѣи*.

дѣнка ж 'сорта грожђа'.

дѣпле пл. т. 'музички инструмент'.

дѣрек м 'стуб у оградѣ или грађевинској конструкцији'; в. *ућерѣиѣи* (3: 63).

дѣрѣнчѣти -им несвр 'радѣти тешке послове, аргатовати'. — Нѣ зна ѡн дрѣго, само да дѣрѣнчи, ко му и ѣѣко.

дѣрка ж 'шала, подругачица'. — То су народне дирке (шале). — Ово је јѣдна дирка за Јарменовчане и ѣњиховог свѣштеника (2: 67 130).

дно с ѡ. — Крѣчана има „дно”, свод и горњѣ перваз (отвор крѣчане) (3: 45).

дѡбѡшати -ā несвр. 'лупкати, ударати; добовати'. — Ма штā оно дѡбѡшā вāздан код Мāрка.

дѡводац -оца м 'домазет'.

дѡвѣче прил ѡ. — Дѡћу дѡвѣче мāло да ти досāђивам.

дѡвити се дѡвијем се св 'досетити се, снаћи се'. — Ѧндā су бѣли мѡјѣ жѣнѣ брāћа ѣ шуми и ѡни се дѡвију тākѡ да и[х] привучѣ ѣи и јѡш нѣке па да спѣште ѣи у мѡју кѣћу — да се мѡја кѣћа сагѡри.

дѡгѣљати дѡгѣљам св 'довућѣ се с великим напором'. — Прѣбāцио ту нѡгу слѡмљѣну преко здрāве и дѡгѣлѡ до телефѡна.

дѡгнати -āм св 1. 'дотерати'. — Удѣм јѣтри да дѡгнāм неку слāму. — Мѣле рѣко: бѣѣе дѡбре какѣ гѡј дѡгнāш. — И свѣ да нам нāбавн, да нам дѡгнā кѣћѣ. — Умро — кад су га дѡгнали у двѡриште. — И мѣ ѣгѣга дѡгнāмо тѣне, дѡгнāмо нā грѡбље спѡмѣн. — Сāмо да ја дѡгнāм крāве дѡ куће; 2. а. 'урѣдити, довести у ред'. — Дѡгнѡ га ѡтац дā биде чѡвѣк.. — Што нѣси дѡгнѡ ѣйву да нѣма вѡлкѣ трāвѣ? ~ се а. 'дотерати се, лепо се обућѣ'. — И ѡна се дѡгнā и на лѣнију и у Бѣлановицу; б. 'запасти у невољу, у неприлике' — И дѡгнала се на тākāв нāчин да ѣзгуби жѣвѡт.

догони́ти -им несв према *догна́йи*. — У Нџви Сџд догони ђвце на џзложбу. — Ђвџ су до́бре, да́ј догони колко џмџш; ~ **се** -џм се несв 'уређивати се, дотеривати се'. — Ђмџва се, догони се.

до́гужџџџ м 1. 'човек малог раста, здепаст'; 2. 'кратка сукња'.

догузџџџати -џм св према *гузе.џаџи*.

додолице обично мн 'додоле'. — У случају суше, иду „додолице“, а ранијих година и литија (3: 132).

дођин м 'домазет'. — Само, ја сам дођин у овоме селу. Или улез, ако хођете (6: 98).

дозџмљџџ -џка м 1. 'део стабла при земљи'. — Кад ђбџлиш дрво, ђнда онај дозџмљџџ порџвњџш; 2. 'низак човек'. — Бџо дозџмљџџ, мџли, ал снагурипа (Р).

доџтати / доџћати -ам несв 'дохватати'. — Нијкад се не доџтам ако руке не ђперем. — Ко да ниђе ни доџћано.

дођако прил 'досад, до неко доба'. — Дџ сте ви бџли дођако? — Плаћђ дођако порџз на то. — Дођако је бџла гђр. — Да си примо трџ нексџје, дођако би бџо здрав. — И дођако сам жџвила, а бђље би бџло да нисам жџвила — не би то дожџвила.

дођџнисати -шем в. *навасаџи*. — Не мож да дођџнишеш колко ђни мђгу да поједу.

дођџсти се -дџм се св 'прејџсти се до гађења'.

дођџти -џ несв 'сисати'. — Тџле дођџ краву докле ђно ђће.

дођколап -ђлна -о 'докон, беспослен'. — Нисам ја дођколна. — Бџо неки дођколан и ђдиђ га. — Ко је дођколан — мђж да шџта.

дођсџт м 'наткривено степениште'. — Из доксата се на десно улазило у чардак, омање квадратно одељење, са два прозора (1: 758); в. *џрем*, 'кућа'.

дођл прил 'доле'. — Идџ порџд Бђрове куће па сџлази дођ чџсми.

долама ж 'врста капута који се опасује појасом'.

долап -џпа м 1. 'старинска витрина; раф у зиду'. — У углу двају дувара припет је долап за оставу хлеба и судова (1: 761); 2. 'направа за извлачење воде из реке'.

долџко прил 'далеко'. — Неђу ја долџко.

долџвати долџвам несв 'додавати течност у делимично празну посуду, чашу'. — Долџва се кад ниђе чџша пџна.

долџнчица ж 'мала долина'. — Она ради у ној долџнчици.

долма долмџ ж 'кућни зид од непечене цигле, између дирека у кући-чатмари; непечена цигла'. — Долма је ко цџгла, ал ниђе печџна. — Долма је непечена цџгла и бџла кућа о-долмџ.

доља ж 'долинџца, увала'. — Неђму кућа у ној дољи.

дољчица ж 'мало удубљење у земљи'; в. *баџуџи*.

до́м до́ма м 'кућа у којој се стално живи'. — Кад се који задругар делно, у недостатку зграда и потребног простора (окућнице) — добивао је за свој део трло које би он одмах претворио у дом (2: 55).

до́ма прил заст 'кући'. — Стџри џђди јџднџко говђрили »идџ до́ма«.

дома́џин -џџина м ♦. — Кад бџде ђ слави, ја наздравим ко дома́џин (Кз).

дома́џиновати -ујем несв 'водити дома́џинство'. — Кад бђкрија дома́џинује — свџ кућа пијана.

домџри́вати -џри́вам несв према *доџириџи*. — Идџм да ђнај кџпус домџри́вам.

домірити дoмiрим св 1. ‘додати’. — Он стiго дo куће и вратно се да дoмiри jош jедан вињак, а пiјан ко врањ. — Доміри да буде кiло; 2. ‘дотући, упропастити до краја’. — То нас је домірило, та задруга.

дoмчати -ам свр ‘зграбити, дочепати се; украсти’. — Глeда да дoмчa нeшто. — Ко дoмчa више — његово је!; ~ се ‘ухватити се рукама као у рвању’.

доњак -ака м ‘доњи млински камен’. — Онај кaмeн у млину што лeжи дoл ми зовeмо доњак (Б). — Доњак и гoрњак, били онај кaмeн доњи и гoрњи. — Вредан ко доњак.

доорати дoорем св ‘узорати последње бразде, завршити орање’. — Кад oвo дoорем, ја ћу да пo[ћe]м до нeгa.

допанути -нем св ‘наићи изненада, накратко’. — Подaј ово Мaрку ако даиас допане; 2. ‘упасти у невољу, настрадати’. — На Љубићу је допануо грдни рана.

допарлисати -ам св ‘доћи брзо’. — Допарлисaј до мeнe, имaм нeшто да ти кaжем

доправити -им св ‘довршити, дорадити’. — Трeба да доправим, нiје то гoтoво.

допрати -ерем св ‘довршити прање, опрати оно што је преостало’. — Ка-дo[ћe]м с пoсла, ја мoрам да скyвам, да пoчистим, да доперем.

дорадити дoрaдим св ‘довршити, урадити до краја’. — Нe може да дoрaди jедну кућицу. — Кад дoрaдиш, кaсно је да пoправљаш.

дорат м ‘коњ мрке длаке’. — Јeка jаше дoрата. Младoжења на бeлцу. — Коњи обично добијају имена по боји длаке: „дорат“, „алат“, „кулаш“, „вранац“ (3: 30).

доредити дoрeдим св ‘дорадити, довести у потпуни ред’. — Oвy сам мислила да дoрeдимo кyћу.

досадити дoсaдим св 1. ♦. — Дoсaдио сa тiм и Бoгу и нaроду; 2. ‘учинити пакост, напакостити’. — Они су jеднaкo глeдали кaкo ће мeнe да дoсaде, да дoшкoде: тeли су те чeтникe да спуште у мoју кyћу, да се у мoјoј кyћи oдигра та вaтра па да пријaве да ја држим чeтникe.

достати -не св ‘бити довољно, дотрајати’.

дости прил ‘доста’. — Дoсти си се нaмучиo.

дoтaван -вна -o ‘разложен, мудар’. — Дoшo дoтaван чoвек [на власт] и нaма не ваља!

дoтeрати -ам св ♦. — Њoј чoвек пoгине у чeтрeстoј гoдини на Цeру и бaба oде да га дoтeра — нiје га ни нaшла; в. *кочаница*.

дoтpaјати -aje(м) св ♦. — Сaд свe дoтpaјaло: ми нe мoжемо рaдити, стaри, а oмладина нeће.

дoтурити -им св 1. ‘додати’. — Дoтури да нaмiримо на кiло; 2. ‘послати, доставити’. — Дoтурићу ти по нeким oне нoвине jучашњe.

доћи дoђе св 1. ‘добити’. — Од jедaнeс мeтaра дoђе тpистa кiла сyвi [шљива]; 2. ‘постати’. — Мeље се и дoђе ситно ко jарма.

доцкан прил ‘касно’ (Р).

доцинити -им (не)св ‘каснити’. — Пaзи да ми не дoцинш.

дoчeкати -ам св 1. ♦. — Он н-умe ни гoсте дoчeкати; 2. ‘доживети’. — Јa сам Брзaку завршио пoсo, а jа дoчeкo нaјгoре.

дoчeкaчa ж ‘полуга која пролази кроз преглаву (в.) и служи као ослонац процепа и јарма’; в. *преглава* (3: 56).

дoчeкљив -eкљивa -o ‘гостопримљив’; в. *набигузица*.

дошепељати -ам св 'стићи с муком, шантајући'. — Ётѣ, ја дошепељала, а како ћу се врнути — нѣ знам.

дошкѡднити дошкѡдим св 'напакостити'; в. *досадиши*.

драм м 'најмања мера, грам'. — Како се осушила: нѣма на њѡј ни драм мѣса.

драмѡсер -амосера м 1. 'тип тврдице који ће радо прихватити туђу част, али на њу неће никад одговорити'. — Нѣ да плѡти, драмѡсер, а ѡће да пѡпије и пѡдеде кад друђи плѡти; 2. 'човек који гледа на неважне ситнице, цепидлака' (Р).

драње с в. *дерњава*.

драњеѡсати (се) / дроњеѡсати се -ам се 'жестоко се бунити и гестикулирати због нечега'.

дрѡт м 'дрхтавица'. — Ўвати је дрѡт, ладно јој — и само се изврнула.

дрвенѡш / дрвѣнѡш -ѡша м 'обуђа с дрвеним ѡном, нанула'. — Дрвенѡше ѡдеље, такѡ и начине и ѡзгѡ канше — и ѣтѣ ти ципеле. — Нѡсили оне дрвѣнѡше, сирѡтниња, бѣло бѡсо.

дрвљѡник -ѡка м 'место на коме се припремају и цепају дрва за ложење'. — Далѣко бѣо ко тѡмо до дрвљѡника. — До куће је огроман дрвљѡник, од сувих и сирових дрва (и пањева) (2: 54).

дрво -ѡта с ♦; в. *ѡисово* ~.

дрѣва / дрѣја, обично мн, **дрѣје** дрѣја пл т 'старо изношено одело'. — Мѡрам да баѡим ѡвѣ дрѣје, не врѣди да и нѡсим (Кз); **дрѣва рѡка** 'изношени стари огрѡч' (Р).

дрѣмѡван -вна -вно 'сањив'. — И мѡтне ми ѡчи ко да сам дрѣмѡван. — Преко лета стално били дремовни (5: 34).

дрен м бот в. *дрѣњак*. — Ко добије „пару“, имаће их целе године, а ко дрен, биће здрав „као дрен“ (3: 108).

дрѣнѡвѡк -ѡка м 'дренов штап, батина'. — Смѡри се, дѡбићеш дрѣнѡвѡк. — Пресѡдили му: дваѡспѣт по туру дрѣнѡвѡком

дрѣнѡвка ж 'сорѡта шљиве' (Кз; Бљ, 14: 41, 2: 25); в. *бѡлошљива*.

дрѣњак / дрѣњац -њѡка / -њѡца м бот. 'Cornus mas, дрен; дрво и плод'. — ѡвѣ године бѣло пѡно дрѣњака.

дрѣтва ж/м 1. 'стара неупотребљива крпа, риге; старо одело'. — Пѡкупила те дрѣтве и баѡцила тѡмо, да запѡлим; 2. 'кочоперан старац'. — Штѡ ће ѡнѡ дрѣтва мѡторѡ да бѣде прѣседник!?

дрѣш м 'вршалица'. — Ўмештиш дрѣш и вршѣш (Р).

држ! узв псу да нападне.

држѡлица / држѡља ж а. 'држаље за крупније алатке'. — Држѡлица ти је за мѡтику, сѡкиру, пѣјѡк. — Држѡлице су преко зглоба спојене са увом. Уво је углављено у ваону (3: 37); б. 'стара мера за дужину'. — У прошлости се дужина најчешће мѣрила држѡлицом од секире (око 1 м) и аршином, који је варирао за неколико сантиметра, а бѣо је мањи од метра (3: 133).

држѣтљив -ѣтљива -ѡ 'држећ'. — Бѣла лѣпа жѣна, држѣтљива. — Држѣтљиви су ѡни и јѡште мѡгу [поживѣти].

дрѡкѡтати -ѡм / дрѡкѡтати дрѡкѡем несвр 'дрхтати'. — Јѡ сам пѡчо да дрѡкѡтѡм, ѣво сѡд сам се најѣжио! — Треба да га чѣстим, да га дѣгнем, пѡчо да дрѡкѡем. — Само сам дрѡкѡтѡ и жѣвце изгѡбио; в. *јѣза*.

дрљѡв -а -ѡ 'раскопчан, раздрљен'. — Идѣ дрљѡв и ѡ ѡнѡву и у вѡрош.

дрљати дрљам несв 'развијати бусење и равнати орање дрљачом'. — Јутри ћу да дѠ[ђе]м да дрљам; в. *влачење*; **дрљити** дрљим (Р).

дрљача ж 'пољопривредна направа за равнање орања'. — Данас се више употребљавају дрљаче. Оне су раније биле дрвене, а од 1918 г. виђају се и дрљаче са гвозденим клиновима (З: 16).

дрљо -а 'човек који је увек раздрљен; познато и као надимак' (Р).

дрмезаст -а -о 'који је пун дрмезине'. — С њне ливаде под грѠбљом сено ми дрмезасто, нисам покосио [на време].

дрмезина ж 'крупне дрвенасте коровске биљке у сену'. — Кад сено не покосиш на време, Ѡнда у њему она дрмезина и стока не да једе и мош само да баѠиш под краве (Р).

дрмпило м 'крадљивац; познато и као надимак' (Р)

дрмсити -им несв 'терати по своме, истрајавати на лошим навикама' (Р).

дрндар -ара 1. 'вуновлачар'. — Кажемо редара и дрндара, а само дрндар, нико не каже *редар* (К). — Носиш после у дрндару, да ти то дрндар уреди, да можеш да прѠдеш;

дрндар м зоол 'пух'. — Раније су и звали дрндари ове пукове; в. *йѠк*.

дрндара ж 'вуновлачара, редара (в.)'. — Нема више дрндара, ал нема ни оваѠа (К). — У Перишића воденици била дрндара до пре триестину гођина; в. *пречешаѠи*.

дрндати -ам несв 'уређивати вуну у дрндари'. — МѠраш по[ле] то дрндати, да дрндаш вуну.

дрндаћ -ћа м 'велики миш, пацов' (Р).

дрндуља ж 'крупна, корпулентна жена'. — Чувај се оне дрндуље, да те не узме под своје.

дрнѠван -вна -о / **дрнѠвит** -Ѡвита -о 'жесток, помаман'. — Баба била дрнѠвна, ал се брзо [смири].

дрнути се дрнем се св 'помамно, осорно реаговати'; **дрнѠвати се** дрнѠвам се несв (Р).

дрѠб дрѠба м а. 'трбух'. — Из мѠг дрѠба су изишли сви; б. 'изнутрице'. — Саће д-извади дрѠб. — Закољеш Ѡвцу, извадиш дрѠб и маѠо мѠса Ѡстане.

дробѠлати -ам несв 'брѠлати'. — Остави тога што ти јѠднако дробѠла (Б). — Шта Ѡни тамо дробѠлају?

дробнѠлати -ам несв 'брѠлати, дробѠлати' (в.); в. *йравиѠати*.

дрѠжда ж 'посно млеко'. — Кајмака није имала да скине — сама Ѡна дрѠжда. — Увати се ко дрѠжда кајмак, све дрѠждаво.

дрѠждав -а -о 'постан'; в. *дрѠжда*.

дрѠзда ж 'семенска маса у бундеви'. — Извадимо дрѠзду да с-Ѡсуши, д-Ѡвојимо сѠме.

дроња ж 1. 'поцепани комад одеће'; 2. 'врста супе са жуманцима' (Р).

дрѠњав -а -о 'који је у ритама, дроњцима'.

дрѠњак дрѠњка м 'изношена одећа, рита'. — Дроњака имѠ, носили би кад раде на Ѡиви. — Ѡстари ми ѠдеѠо и баѠим га у дроњке. — ТурѠ неке дроњке, сѠкниште, гуњеви старинскѠ, Ѡакшире (Ш).

дроњсати -ам несв 'ићи небрижљиво обучен, у дроњцима'. — Дроњеса повоздан по вѠроши. — Не дроњесај више у тим, распахће се.

дрѠњо -а м 'који је у ритама, дроњав'.

др̄п̄а̄в -а -о 1. ‘оштар, тврд’. — Др̄пава зѣмља, тв̄рда, нѣ мож да кòп̄а̄ш; 2. ‘опор, киселкаст’ — Др̄паве ја̄буке, ст̄г̄п̄саве, па стѣжу јѣзик; в. *кочобија*.

др̄пара / **др̄пача** ж ‘груба рибаћа четка од корена кочобије’.

др̄парош м ‘лопов’.

др̄пати др̄пам несв 1. ‘прати, четкати четком дрпаром’. — Др̄паш оном чѣтком док р̄уке забòлѣ; 2. ‘узимати где се шта стигне, красти, отимати’; 3. ~ се ‘снажно се чешати’.

др̄пило м в. *др̄пило*.

др̄пити -им св ‘украсти’. — Др̄пиће ти љз ока.

др̄тина м/ж а. ‘стар коњ, рага’, в. *к̄љувера*; б. ‘стара, немоћна особа’.

др̄уга ж ‘стара пријатељица, исписница’. — Ја̄ с̄а̄д рѣтко и са др̄угòм пòпр̄ичам — нѣма више ни њ̄и.

др̄уги, у изр. ~ *Бòг*. — Óвд л̄адно, а у В̄арницама др̄уги Бòг. — Кад је нѣшто лѣпо, то др̄уги Бòг.

др̄ужица / **др̄жлица** ж ‘веће вретено на коме је предиво препредано’. — Пòтка се прѣла на др̄ужицу. — Мòт̄а̄ш пòсле кл̄упче с̄а тѣ др̄жлице и плѣтѣш цѣмпер. — Кат препрѣдају, мòтају на др̄жлицу, ùпрѣдаш двѣ жице тр̄и, мòт̄а̄ш на њ̄у; в. *жица, кудеља*.

др̄у̀кше прил ‘друкчије’. — Нѣ зна òн др̄у̀кше него како нѣ треба.

дубац, само у прил. изразу у *дубац* ‘усправно’. — Даске се међу „у дубац“ да се суше (2: 50). — Д̄ӣгнѣ га такò у дубац и с̄уши се; в. *иријеклад*.

дуб̄а̄ч м ‘нож којим се секу коњске зазубице’. — Он је од свога деде и оца научио да гради дубач, за коње, за сечење меса око зуби. То је један кукаст пож, којим се сече то месо око коњског зуба (2: 227–228).

дубе̄ћа̄к -ака м ‘тип коша за кукуруз’. — Били òн̄и дубе̄ћа̄ци, стòј̄и такò [усправно] и кок̄уруз у њѣга. — У прошлости је било кошева „дубећака“, али их данас нема (3: 64).

дуб̄ѣ̄ћи -а -е ‘који стоји усправно, дупке’. — Купила јој замрз̄н̄в̄а̄ч дуб̄ѣ̄ћи. — Кошеви за кукуруз... се већином плету од прућа — дубећи, и зову се салаши (2: 51).

дубити д̄убим несв ‘дупсти’. — Д̄убиш р̄ӯпу ка-трѣба д̄убље, кад није дубока.

дуб̄анкеса ж ♦. — Дуб̄анкеса била, ст̄ари пр̄авили од бешинке.

дуб̄ар -ара ‘унутрашњи зид, омалтерисан и окречен’. — Гледала ја сву вечер како Парижанка точи воду из дувара (5: 38). — Све бело. И кревет, и дуварови (5: 149).

дуб̄ар̄аш -аша м ‘хомосексуалац’. — Мӣ св̄и скòчили на њѣга, òб̄алимо га на пòд и òн м̄енѣ напуни кòтарицу — м̄еса, кол̄а̄ч̄а, свѣг̄а, дуб̄ар̄аш б̄ио; в. *гузеранш*.

д̄уг̄мӣћ д̄уг̄мӣћа м ‘дугме, пуце’. — Није њ̄мò п̄ара и òна му òткине д̄уг̄мӣћ са кòшуље.

дугòреп -òрепа -о ‘са дугим репом’.

дугòрепа ж ‘овца дугог репа’.

дуднӣовача ж ‘дудова ракија’; в. *кукурузњача* (3: 25).

дуд̄њати -ӣ несв а. ‘тутњати’. — Д̄уд̄њ̄и у даљ̄ини; б. ‘бубњати’. — В̄а̄тра д̄уд̄њ̄и у в̄уруни.

дуд̄ук дуд̄ука м 1. ‘дувачки инструмент’. — Имали оне дуд̄уке па св̄ирају; 2. ‘незналица, глупак’ (Р).

дуд̄ӯћати дуд̄ӯће несв ‘тутњати’. — Дуд̄ӯће т̄а̄мо од Букуље.

дужница / дўљница ж ‘дуга њива, ливада’. — Онӯ дужницу нїје тѣо да прѣдā, а ђни му је ўзѣли ко кўлаку (Б). — Имāмо јѣдну ливаду дужницу, што смо покосили прѣвом и сад овѣлика трава, јѣдно сѣно биће. — Узму као вишак Урошу... најбољу његову дужницу (5: 123). — Лѣпа му она дўљница (Р).

дўја ж ‘животњски задах’.

дўлек дўлека м ‘бундева за јело’. — Од дулска (тикава) гради се уз додатак жукава (кора), дулечара; в. *мећа* (7: 197).

дулѣчара ж ‘пита од дулска’. — Прāвнеле смо оне дулѣчаре, од дўлека пита била. — Дулечара се прави од тикава или дулека укуваних у млеку, којима се премазују развијене јуфке за питу (3: 76).

дуљница в. *дужница*.

дўмати дўмам несв ‘размишљати’.

дўмати се -ām се несв ‘бринути се’. — Нѣмѡј да се дўмāш — нѣће ђн изгубити.

дўмација м пеј ‘мислилац’.

думбāрати -ā несв ‘лупкати, добовати’. — Одмѡрићу се кад нѣ будем чѡ како ми зѣмља думбāрā над глāвѡм. — Кад бусење почне да думбара озго о сандук, народ се смири (5: 12).

дунда ж ‘пуначка жена’ (Р).

дўнђер дўнђера м 1. ‘зидар’. — Био дѡбар дўнђер, ал бѣкрија, па нїје врѣдело; 2. ‘лош, невешт мајстор’. — Који ти је ѓвѡ дўнђер убогāлно, мајке ти?; в. *кречана*.

дунђерлук м ‘зидарски занат’. — Многе породице које су дошле (насељене) из Осата, прво занимање било им је дунђерлук (2: 40).

дўња ж бот ‘дрво и плод *Cydonia vulgaris*’. — Дўња је округла и слāђа, а дўњац је мāло шпйцаст.

дўњац дўњца м бот; в. *дуња*.

дўњца ж ‘ниска трава са жутим цветићима’. — Де је дѡбро бўјѡвна зѣмља имā ѓнā трава дўњца па кад кѡсиш — свā се таласā.

дуњовача ж ‘сорта јабуке’ (Р).

дўпе -ста с ♦. Изр. *тāсно ко у дўпейу*.

дупѣљāк -āка м 1. ‘шири део јајета’; 2. ‘доњи део снопа’, в. *гузељак* 2.

дўпкѣ прил ‘усправно, не повијајући се’. — И јā завитлāм дўпкѣ, колико сам дўг, поред оне арматурѣ, пāднем.

дўса ж ‘велики грумен скореле земље’. — Скѡрела зѣмља, па кад ўдари кйша — извāли по толику дўсу, ко плѡча зѣмљѣ. — Пѡоро нйву и свѣ му ѓстале дўсе по зѣмљи. — Гаћѡ сам га дўсом. — Извāли онӯ дўсу, велики грумен земљѣ.

дўћати дўћам несв 1. ‘копати тврду земљу’. — Ратнији сад нāрод: раније нїје било прашāчā, но копај, дўћāј лѣдину ѓвӯ, да се то прāши... А сād прашāч па āјд! (Ш). — Прāши, дўћāј, да се разбйја оне грўдвѣ; 2. ‘брбљати, причати глупости’. — А кад је ѓн пѡчо да дўћā, ја пѡшла вāмо.

дуца ж в. *дунда*.

дўшѣвни / дўшнй -а -о ‘који је намењен за душу’. — После чѣтрес дāнā се зāкоље дўшѣвни брāв. — За жѣну кад ўмре кѡљѣ се ѓвца, за чѡвѣка ѓван — дўшнй брāв кā[же]мо; око Лāзаревца мѡра бити ѓван са рѡгѡвима.

душѣма -ѣмѣ ж 1. а. ‘импровизовани лежај од дасака прекривених сламом’. — Старинскā кўћа била и сѡба мāла са душѣмѡм: нāчине о[д] дасакā, место крѣвѣта, па

дече̑ има̑ доста̑, наро̀да, па све̑ се по̀ре̑ђају, а сла̀ма до̀л; **б.** ‘под, патос у канатама’. — Има̑ш о̀не̑ канате̑ па до̀л душѐма, као по̀дњача; **2.** ‘мушема’?; в. *ашлук, оцаклија*.

Ђ

ђа̑ прил ‘сад; некад’. — Кат по̑[ђе]м у о̀пштину, о̀ни тра̑же ђа̑ једно — ђа̑ дру̀го, ђа̑ о̀во — ђа̑ о̀но. — Ђа̑ по̀је̑фтѣ̀ни — ђа̑ по̀скѣ̀пи.

ђаво -ола; Изр. *ђаво и по̑* ‘много; превише’. — То̑ те ко̀шта ђаво̑ и̑ по̑, једне̑ имовине̑ до̀бре.

ђаво̀личак -чка м ‘несташно дете, ђаво̀лич’.

ђаво̀лук -олука м ‘шеретлук, враго̀лија’. — Ба̀ви се дру̀гим ђаво̀луцима.

ђевѣ̀р -ира м ‘рупичаста метална посуда, цедѝљка’ (Р).

ђевкалица ж ‘пашче̑ које̑ се гласка̑ кратким лавезом’. — Оно̑ј мо̀до̑ј ђевкалици̑ ни̑ко не̑ мож да̑ про̀макне.

ђевкати -а несв ‘гласкати се кратким лавезом, тихо ла̀јати’.

ђеврати -а̑м несв ‘мучити се; деверати’. — Ја̑ сам мо̀је̑ ђеврала̑ како̑ сам зна̀ла и нѝшта ми ни̑је до̀шло по̀д но̀с.

ђека̀ра м ‘деда’ одм (Р).

ђеко м хип ‘деда’. — Де̑ ти је̑ ђеко̑? (Зг).

ђем ‘део̑ прибора̑ за упрезање̑ коња, жвале’.

ђе́рем м ‘бунар’. — Ова̑ј ђе́рем је̑ у̀зет̑ у во̀јне̑ ка̀рте (Дњ). — Бу̀нар је̑ де̑ се ко̀па̑ ђе́рем, по̑ дѐсе, два̀с мѐтара, дог до̀ђе̑ до во̀де̑, до жи́це.

ђе́ремџија / **ђе́ремџија** м ‘бунарџија, који̑ копа̑ буна̀ре’. — Би́ло нѐкад ђе́ремџија̑. — Ја̑ сам ста̀ри ђе́ремџија̑.

ђе́рзџи́ка ж ‘кошница-сандучара’; в. *џасом, узбрдо*.

ђе́риз м ‘дренажни канал’.

ђе́рнути -нем св ‘погледнути, креснути погледом’. — Ја̑ ђе́рну̑ о̀ком у̑ Ка̀чер, а во̀да ва̀ља преко̑ пу̀та.

ђи̑-ђи́ка! узв коњу да̑ крене.

ђи̑и̑ђа̑ ж ‘дотерана, накинџурена жена’.

ђи̑и̑ђати (се) ‘дотеривати се, китити се, кинџурити се’.

ђи̑и̑ђува̑ ж, обично мн, ‘ситан украс’ (2: 71); в. *лишџица*

ђозлуци ђозлу́ка пл. т. заст ‘наочари’ (Р).

ђо̀н м ♣. — Ка-се̑ пра̀ве̑ сашиву̀нци, о̀стане̑ о̀на̑ длѧка̑ на̑ ђо̀ну.

ђо̀на̑ш -а̑ша м ‘опанак са̑ ђо̀ном’. — Отац̑ при́чо̑ да̑ су̑ би́ли̑ неки̑ ђо̀на̑ши̑ о̀па̀нци, а̑ ја̑ не̑ знам. — Црвени̑ опанци̑ тако̀ђе̑ по̀лако̑ не́стају. За̀менили̑ су̑ их̑ опанци̑ „ђо̀наши“, које̑ су̑ куповали̑ у̑ Ша̀пцу (3: 83).

ђо̀тлак ђо̀тлака м ‘блато, ка̀љуга’ (Р). — У̀по̑ сам у̑ ђо̀тлак̑ до̑ ко̀лѐна.

ђу̀брџи́к / **ђу̀брџи́к** м ‘лопатица за̑ смѐће’.

ђу̀брџи́к -џи́кна -о ‘нађубрен’; в. *коварнуџица се*.

ђу̀брџи́к неспром прид в. *ђу̀брџи́к*.

ђу̀брџи́к ж ‘канта за̑ смѐће’.

ђу̀брџи́во с ♣. — Ја̑ по̀шо̑ да̑ ба̀цим̑ о̀ва̑ ђу̀брџи́ва.

ђу̀брџи́ти -им несв ♣. — Ђу̀брџи́ се̑ њи́ва.

ђубрѣште с ‘место за одлагање ђубрета’. — Пòкупи се свѣ и на ђубрѣште.

ђубрѣште / ђубрѣште с ‘„људски отпад“, неморална особа’. — Нѣће мѣне то ђубрѣште одвојити од људѣ. — Тò ми ђубрѣште не пòмињи у кући.

ђубруша ж ‘прљава, неуредна домаћица’. — Причали су за тебѣ да си ђубруша.

ђувѣгија / ђувѣглија м ‘младожења’; в. *младица*.

ђувѣчара ж ‘смајлирани плех’. — То најбоље спрѣмиш у ђувѣчари, дубòка.

ђуда ж ‘део народне ношње’. — По неки старац, лети, под цоклом носи ђуду (памуклију). — У Трудѣљу женске носе ђуду (памуклију) без рукава (2: 70 71). — Поред сукненог гуња и цоке који су украшени гајтанима шивене су и ђуде од коже које су биле веома практичне у зимском периоду (9: 86).

ђудица ж дем *ђуда*; в. *грудњак* (9: 87).

ђумара ж ‘пас луталица’. — Тѣрај ту ђумару, да ми се не мòтā окò куће (P); в. *цумара*.

ђунија ж ‘?’

ђурђевка ж фолк ‘коло’. — За ђурђевку се... плаћа више него за шету, јер се прво коло игра много живље (3: 123).

ђурђевски -а -о; ~ *месец* ‘април’; в. *богојавњенски* (3: 133).

ђуровача ж ‘блага ракија која се пије из велике чаше’. — Ђуровача — то блàгā ракија из велике чаше (од 1 дл). — Сипò ми љуту у ђуровачу.

ђутуре прил ‘скупа’. — Ајмо свѣ ђутуре! — Власнику стругаре су плаћали према томе како се погоде: „ђутуре“ — према количини коју треба истругати, или према времену потребном да се посао обави (3: 44).

ђутурица ж в. *ђуиуре*. — Пòгòдили смо се ђутурице.

ђутурум -урума м ‘излапела, склеротична стара особа’.

Е

ѣведра ж ‘подметач испод каце, бурета, да не лежи на земљи; гредице на којима својим дном лежи бачва, постављене попречно у односу на дуге које се налазе у данцету’ — Тò што се пòтѣра под бѣрад да не бѣду на зѣмљи кà[же]мо ѣведре.

еклати ам несв ‘хеклати’. — „Еклају“ од ланеног а и куповног конца „екловком“ (хеклица) или штрикаћом иглом; гл. им. **еклање** в. *ширикање* (3: 51).

екловка ж ‘игла за хеклање’, в. *еклаѣи*.

ѣксер ѣксера м ♦. — То сàд ѣксер, а рàније бѣло јѣксер.

ѣксѣруша ж ‘дрвена кутија за ѣксере, алат’. — Нѣмò ми ту ѣксѣрушу обàлити.

ѣктар м ‘хектар’. — Мàли су пòседи кòд нàс, сѣдàм-осам ѣктара зѣмљѣ.

елда / ѣлда бот. хѣлда. — Данас народ у Качеру сеје ’елду и ситну проју (2: 21).

елдовниште / ѣлдиште / ѣлдовниште с ‘место где се узгаја хѣлда’.

ѣлебак м ‘нерадник, ветропир’. — Онај мòј ѣлебак дòшò јѣтрос у пѣт сàти.

ѣлебàчнти ѣлебàчим несв ‘зазјавати, лутати’. — По цѣò дàн ѣлебàчи, ко да нѣма штà рàдити (P).

ѣнглѣнисати -ишем несв ‘разговарати’. — Унглѣнишу пòваздàн, а нѣ мисле оѣле л домаћин имати рúчак.

ендек м ‘канал (обично поред пута)’. — Баци мртвог у ендек или над њим подигни цркву — њему свеједно (5: 76).

ѐспāп -āпа м ‘ствари, пртљаг’. — Ај пòкупи онај твој ѐспāп па д-идемо.

ѐћ-гўду-гўду! узв за вабљење свиња.

Ж

жабица ж ‘уплетена петља, гукица за копчање гуња’. — Ношен је мањи гуњ, није се преклапао ни запасивао већ се закопчавао жабицама. — Овај гуњ се није преклапао већ се везивао жабицама од плетене бућме (9: 85).

жабòкречина ж ♦. — Жабòкречина је, остала вòда на вириће, па òнò зелèно, нèће крāве да пију.

жāгљица / жāгрица ж ‘колачић од пројиног брашна испечен на плочи од шпорета’. — Жāгрица — то колāчић òнāј што баба мèтила нà плочу. — Умèсила ми баба прòјицу, мèто јā ту жāгљицу.

жажалица м / ж ‘особа слабих живаца’.

жāо прил. — Жāо ми млòго.

жāпче -ста с ‘мало дете’. — Дè се сакрило дèдино жāпче?

жāрāч -āча м в. *царач, ватрāљ*.

жāрити (се) жāрим (се) несв I. ‘посипати погачу жаром и трљати је кукачом’; 2. ‘додиривати коприву’. — Мòје се жèне свāки дāн жāре и није им ништа; а òна пòшла на вèлико пòље па на — кòприву!

жвāлāв -а -о ‘који има жвале’.

жвāлāвити жвāлāвим несв ‘причати без смисла, брбљати’. — Дòшò да ми нешто жвāлāви, а ја нè знам штā прè д-урāдним.

жвāле жвāла пл. т. 1. ‘гљивично обољење меког ткива (обично у угловима усана)’. — Крèнуле му жвāле; 2. ‘део ама који се коњу налази у устима’. — Жвāле су òнò што се стрпā кòњу у ўста и на крају беочўзи де се вèже ўзда.

жгāнци жгāнаца пл т ‘јело од кукурузног брашна прженог на масти’; в. *качамак*.

жгèба м/ж ‘нејако, ситно младунче (обично дете, али и животиње)’.

жглāбак жглāпка / жглāвак жглāвка / жлāвак жлāвка м ‘зглоб, зглавак’. — Бòлї ко да си забно нòж у свāки жглāбак. — Ѐзбїја ту жглāвак иза лїста.

ждрāка ж ‘зрак, сноп светлости’. — Òнā ми ждрāка ўдарила јўтри у прòзор и у òчи и пробўдила ме рāно. — Ѐмро лāко — òнè ми ждрāке!

ждрāкати -ам ‘бацати поглед, поглèдати’. — Нèмò ждрāкати на лèнију, нèће òна брзо [доћи]. — Вїди га како ждрāка на ону мāлу.

ждрèбна ‘суждрèбна’. — Кòбила ми ждрèбна.

ждрèнчāнїк -їка м ‘вагир’. — Ждрèнчāнїк је на јāрмацу па се за њèга зāкаче зāпрежнице (К).

жèжељ м ‘мотка која се везује псу за врат’ (2: 48).

желўчара ж бот ‘трава којом се лече желудачне тегобе; срчаник Polygonum bistorta?’. — Желучара (трава од стомака), — сече се и кисели у ракији, па се једе за шест јутара (2: 226).

жѐневина ж ‘женино родитељско имање (кад нема брата који ће га наследити)’. — Прђдо жѐневину и завршио кѹћу.

жѐник -ика м заст ‘младожења’. — Стари говорили жѐник, а садак ка[же]е младожења.

жениле ‘детал народне ношње — марама која везивала око врата’ — Момци су носили мале наруквице, а око врата жениле и поше. — Тада су жениле за око врата правили од свиле. Поша је прављена од белог платна и такође је ношена око врата (9: 85).

жѐнпѹр м ‘човек који помаже жени у кухињским пословима’.

жѐнскиѹе с ‘женска чељад, жене’. — Окупи се тамо жѐнскиѹе. — Обично су жѐнскиѹе више о ђвцама [бринуле]. — И жѐнскиѹе и мушкиѹе — све ми то својта.

жентѹра ж ‘женица’. — Она његова жентѹра вредна, дђбро живинче.

жентѹрача ж пеј ‘жена’. — А мђја жѐна сад у грђбљу — због дѹпета његове жентѹраче.

жѐпче -ета дем с ♦. — Дђбро му оно жѐнче.

жѐрѹв -и ж ‘жеравица, жар’. — Црепуља се ѹбаци у жѐрѹв или пѐпео врѹћ, онај у коме има мѹло и жѐрѹви. — Пѹде дѐте у жѐрѹв.

жѐрѹв -а -о м ‘који има изразито истурене очи (о стоци)’. — Ви[ди]ш како ми жѐрѹва ова шаруља.

жѐрѹвка ж а. ‘крава црвенкасте боје’; б. ‘крава с изразито истуреним очима’.

жѐроња м ‘во, бик који је жерав (в.)’. — Види како се издрљео ко жѐроња.

жѐшља ж бот ‘варијетет јавора *Acer tataricum*’.

живѹк -ѹка м 1. ‘младица воћке која се одсече и стави у влажну земљу да се ожили и да се касније посади’. — Живѹк — то оживљена воћка, мѐтиш ѹ земљу па посѹдиш. — Из живѹка се ѹзимала рањача, онај изданак [откинеш] и посѹдиш 2. ‘каменита подлога (у њиви, ливади), са шодером, песком’. — Имѹм живѹка на неколко мѐста ѹ њиви и мѹруз изгђрђ (Ш) — Онај ми дѐо у лѹци живѹк, мнђго камена; 3. ‘блато којим се овијају коленике при изради плафона’.

живѹна -инѐ 1. ‘кокошке’. — Живѹна, живѹна се каже, пѹлеж је мѹдо, а живѹна је све — и мѹдо и мѹоро (Кз); 2. ‘чељад, укућани’. — Слава Бђгу, свѹ ми живѹна дђбро.

живинче -ета с 1. ‘грло младе стоке’. — Лѐпо ми то живинче; 2. ‘чељад’. — Нашђ је дђбро живинче и ожѐнио се. — Било дђбро неко живинче. — Дђбра му живинчад.

живитељ м ‘стални становник’. — Он је живитељ ђвде. — Није ђн ни живитељ ђвдашњи.

живђбара ж ‘мочварно, подводно земљиште’. — ђвѐ живђбаре су ђпѹсне, вђда лѹдна и ђн прѐлѹди.

живцирати (се) живцирам (се) несвр ‘нервирати (се)’. — Ишђ по свѐту, цабѐ, јѐо, пио, вђдио жѐну — и не ваља социјализѹм! Па те живцира!

живчан -ѹна -о ‘нервно болестан, епилептичан’. — Они су обђјница живчѹни.

жѹг м 1. ‘кратак јак бол’; 2. ‘печат’.

жѹгатн жѹга мед. ‘болети кратко, у одређеним временским размацима, пробадати’; в. *време* 2.

жѹдак жѹтка -о 1. ‘мочваран’. — Жѹтка тамо зѐмља, има вђдѐ; 2. ‘слабуњав, нејак’. — Кад је ѹмиро, рѐко је жѐни: Жѹрка школѹјте, а Мѹлош нек ђстане на зѐмљи,

јер њн је жићи ма̀ло, није за пољопривреду; в. *цмиља* (15: 28); 3. а. ‘морално проблематичан; непоуздан’. — Жидак ти је њн, да се не прѣвариш; б. ‘млад, незрео, недорастао’. — Још си ти жидак за тѡ.

жижа ж ‘проста лимена лампица с фитиљем, мала импровизирана светиљка’. — Пресѣчѣш крѡмпир и издѡбиш и та̀мо стѡвиш ма̀ст и крпу и за̀палиш и — жижа!

жижак жишка м ‘светиљка направљена од крпице умочене у растопљену масноћу’. *Жижак*. За немаштине, или кад се закоље свиња. Масни плач самопожртвоване крпице (7: 198). — За осветљавање су служили жишци... Жижак се правио тако што се у неки мален земљании суд стави масти или лоја, а као фитиљ крпица или мало кучине или пређе, и запали (3: 69).

жижарица ж ‘лепиња испечена на плочи шпорета’; в. *жагрица*.

жим мод изр ‘жив ми’. — Неће њн, жими, дѡчекати да му се ѡнук ѡжени.

жир м ‘плод храста, букве’. — Купили смо жир и њн ѡстаје на̀пољу, да не ужижљиви (Кз). — Од шумског дрвећа дају жир: цер и граница више, а буква мање (2: 29); в. *лужњак*.

жирити се жири се несв ‘пуштати свиње током јесени у шуму да би се храниле жиром’. — Пу̀стѡш свиње у жир и та̀мо се у шуми жири, купи жир.

жириште с заст ‘накнада за пуштање свиња на жир у државној шуми’; в. *поша* (9: 73).

жирѡван -вна -о ‘ухрањен, угојен жиром (о свињама)’. — Жи́рѡвне су ми свиње, ла̀кше ће зи́му дѡчекати. — Навалила на њѡга ко жи́рѡвна кр̀мача!

жиропаја ж ‘опали жир као храна за свиње’. — Качерци за своју стоку имају доста пашњака и жиропаје (2: 29).

жито с ‘кукуруз’. — Идѡм да ѡкопам жито, да ѡкопам кукуруз — ка̀жемо на̀ два на̀чина (Ш). — Кад ѡноси ба̀дња̀к, ба̀ца на̀ њга жито трипѡт. — Нѡсили жито да са̀мељу у водѡници, то што је са̀д ко̀ѡруз. — Та̀ј трифѡка̀л бо̀љи је о-дрѡги жита; 2. ‘пшеница’. — Жито је пшѡница, а свѡ је нѐкад било жито. — Имаш ли кукуруза и жита по товар на чељаде (5: 31); 3. ‘кувана пшеница, помешана с орасима и заслађена, припремљена за славу’. — За славу је жито, а за да̀ће панѡија, исто та̀ко жито припреме.

жица ж 1. ‘нит у ткању’. — Кад ѡслаби жица у губѡру, ѡзмеш у јѡдну рѡку вѡну а у јѡдну рѡку жицу и повѡијаш, ко да прѡдѡш, појачаш жицу; жица ѡслаби па појачаш ко̀нац, а мѡжеш ѡ ти кѡчи́на, да биде ја̀ча (Ш). — Окреѡш две жице, да са̀ставиш па да ѡпредаш, ѡнда то идѡ са дру̀жлицом нѐком; в. *повијати*; 2. ‘танка линија, уз сам рез, по којој се откива коса’. — Откѡвај у жицу, близу рѡза; 3. ‘логор’. — Ту смо два мѡсеца у жици лѐжали, на лѐдини; 4. ‘подземни водоток’; в. *ђерем*; 5. ‘наследна породична особина’. — Та̀кѡ ти њѡгова жица.

жицаст -а -о ‘који се тиче жице, који се односи на жицу’. — Кад је рѡз жицаст, кад ѡткѡваш у жицу, ѡнда је ла̀ко ко̀сити.

жишка ж 1. ‘жар’. — Жишка је кад ѡстане ѡнѡ и гѡри, па се по̀гаси и дѡбије ѡмѡр. — На̀јбоље је дрво цѐрово, дѡбро држи ва̀тру, жишку (Кз); 2. а. ‘ватрен, темпераментан човек’. — Ва̀ске је жишка; б. ‘оштар нож’. — Да пѡпнеш ово ѡше но̀жа — ко жишка!; изр. *па̀дати жишку* ‘натерати, присилити’. — На̀дѡ му жишку.

жми́рѡв -а -о 1. ‘који трѡпѡ очима, жми́рка’. — Ма и мѡј ѡтац био жми́рѡв, па му ништа није смѐтало (Д). — Жми́рѡв је ка[д] трѡпѡ ста̀лно; 2. ‘коме је јѡдан очни ка̀пак спуштен, затворен’. — Ѳвде свѡког ко је ма̀ло жми́рѡв зѡвѡ ниша̀нција (Б).

жми́ро -а м ‘човек који трепће, жмирка’ (Т).

жму́рати жму́рам несв ‘жмиркати’.

жмурка / жмуре ‘дечја игра, затворених очију’ (2: 142); в. *кајиш, клис-йале*.

жрвањ / жрмањ жрмња м ‘ручни млин, жрвањ’. — Жрвњеве онē имали. — Ја нашо тамо камен, жрмањ био, а меље се пшеница за бунгур; то се меље крупно.

жрмљати жрмљам несвр ‘јести, жвакати, жрвњати’. — Овде кад си, можеш да жрмљаш сваки час.

жу́јце -ета с ‘жуманце’. — Та јаја и немају жујце. — Ма та јаја немају жујцета опште.

жу́ка ж ‘бела овца са црним ушима’; „жука“ ‘овца која с обе стране образа има жуту длаку’ (3: 29).

жу́ња ж зоол ‘детлић’. — Чука жуња — нема гуња, а снег само витли. — Жуња куца у дрво, и детлић, једно и друго; детлић је онō већином што кљуца; в. *клик* 1.

жу́пно прил ‘с погоднијим климатским приликама’. — Горе је жупније, тамо топлије.

жу́стар -тра -о ‘ватрен, жесток’; в. *ојишан*.

жу́т жу́та -о ♦; *жујти* грабић (2: 27 225), в. *босиок, оман*;

жутица ж 1. ‘сорта крушке’ (2: 26), в. *караманка*; 2. бот ‘*Chelidonium ebulus*’. — Постоји и трава жутица... која расте по градинама (3: 128).

жу́ткати -ам несв 1. ‘бледети, губити боју’. — И некако око Преображења, кад жито почиње да жутка и кочања се клип, био Урош опет у тој њиви (5: 124). 2. ‘поболевати’. — Поче је он да жутка, бојим се.

жу́тљавина -е ж ‘течност жуте боје’. — Повратио је све неку жутљавину.

жу́тљавина -инē ж ‘жута боја, жутило’; в. *ишиарка*.

жу́тљикав -а -о ‘светложут’. — А ово се споји и дође некако жутљикаво, ко да би закуво млеко; в. *сиојити*.

жу́токљун -окљуна -о ‘млад, неискусан, незрео’.

жу́туља ж ‘крава жућкасте боје’. — Нечија ми жу́туља ушла у башчу.

жу́ћкараст -а -о ‘жућкаст’. — Има ти гуштереве и зелембаћи, зелембаћ је зелен, а гуштер је нако жућкарас мало (Кз); в. *чворак*.

жу́ћкарати -а(м) несв ‘помало жутети, због непогодних временских прилика’. — Жали се Милан да му кокурз гор жућкара.

жу́ћов -ова м ‘плавопут човек’. — Неки наши туне сви жути ко лимунови и кажу за њи: ваки су жућови Криста обесили.

жу́ч м ♦. — Искидо сам се од повраћања, све жу́ч.

жучан у изр *жучана* трава — за срчане мане и жуч (2: 226); в. *йрава*.

3

забагателисавати -исавам учест ‘запуштати имања и остављати их необрађенима’. — Народ је отишо на послове државне, остављо имовине, забогателисаво, није могло о[д] тога да се живи.

забадати забадам несв ‘подбадати, подсмевати се’. — Опет поче да забада што му жена побегла.

забалегати -ā свр ‘упрљати балегом’. — Забалегале ми кр̀аве св̀у̀ авлију.
забалити -им св ‘почети пуштати бале’. — Забалито ми једно т̀еле, ѐт̀е ми ђпет ветерина̀ра.

забарак -а̀рка м ‘подводно земљиште, барица’. — П̀отерали ђвце с оног за̀ба̀рка, м̀ож м̀етил [да се запати].

забасати -ам св ‘залутати, отићи даље него што се планирало’. — Ђни за̀басали: п̀ошли у п̀ечурке и н̀е зна де су ст̀игли.

забаталити -аталим св а. ‘запустити имање’. — Забаталио имање, п̀очо да бекрија; б. ‘престати радити, одустати од започетог посла’. — Забаталиће ђн и п̀осђ.

забацити за̀ба̀цим св ‘избацити из употребе’; в. *чанџирица*.

забашуривати -уривам несв / **забашурити** -ашурим св ‘заварати, сакрити истину’;

забелити -им св ‘припремити напитака наливањем млека у сурутку’. — Та̀ко б̀ио забелен сђк, забелена с̀урутка, на̀лијеш м̀леко и забелиш.

забеливати -елива несв 1. ‘ведрити се, проведравати се’; в. *градобийџина*; 2. ‘свитати’. — Зђра т̀ек п̀очела да забелива.

забиљежити -им св ‘записати, уписати дужника’. — Нећу да му идђм прђт кућу: ја сам н̀ега забилежио, па кад ми д̀онесе [паре које дугује] — ја ћу га одбилежити.

забит -и ж ‘забачено место, удаљено од путева’. — Неће м̀лади т̀уне да живђ, у тој за̀бити, н̀ема живђта.

забити за̀бијем св ‘захватити куком да се нешто подигне’. — И ђна за̀бије к̀укачу и п̀одигла је да се ђкрђне ва̀мо и да је спушти, да је исправи.

заблесити се -им се св 1. ‘одсутно се загледати у једну тачку’. — Дђ си се заблесио?; 2.а. ‘заљубити се и изгубити моћ расуђивања’. — Кад се заблесиш у старију [жену], то нђ да биде дђбро. — Заблесио се у ону жђнску и н̀е зна куд идђ; б. ‘одушевити се неком идејом’. — Дђ си нашо да се заблесиш за Чђду?

забраваст -а -о ‘приглуп, припрост’.

забрадити се за̀бра̀дим се св ‘повезати мараму’. — Ба̀ба увек ишла за̀бра̀ђена у цркви, а да̀нас то није...

забраздити за̀бра̀здим св 1. ‘почети орати’. — Ја тек за̀бра̀здио, а кђмшија зђвђ да п̀омогнем, т̀ели се кр̀ава; 2. ‘одати се пороцима’. — Кад чђвек на̀ко за̀бра̀зди з бекрилуком, ни на̀јбђља жђна нђ мож помђћи.

забран м ‘ограђен шумарак’. — Ако се за̀гради [ливада, шумарак], зђвђ се забран; кад је ливада, ђнда чаир. — Забран — то ђграђено, пашњак ђграђен. — Његов свет је био његов забран, воћњак мацарки и рањача, будимки и неколико њива. И велика крушка кантаруша испод старог вајата (5: 125); в. *ишеничара, заградити*.

забрежак -шка м геогр ‘брежуљак, брешчић’. — Ђовнина је к̀ућа на ним за̀брешку испод п̀ута.

забркати за̀бр̀чем / **забркљати** -ам св ‘брзо припремити обед; замешати, промешати’. — Забрчи нешто да п̀одемо па д-идђмо. — Ђтишла да за̀бр̀че мећу. — Чђкај за́час да ово забркљам (Р).

забрложити / **забрљожити** -им св ‘направити неред, брлог’. — Ми вам т̀у м̀ало забрљожиле. — Ја сам ђвд м̀ало забрљожила. — Шта сте т̀уне забрљожили?!

забрљавити -рљавим св ‘изгубити самоконтролу у стању алкохолсаности’. — Ђн м̀ож да п̀опије, ал нђ да забрља̀ви. — Чим п̀опије јђдну, забрља̀ви — и п̀устај п̀осђ!

з̀абулити (се) -им (се) св ‘умотати се, обући се као була’. — З̀абулио ону ж̀ену и нїде је не п̀уст̄а.

завуљач м ‘убрадач’ (2: 69); в. *зубун*.

завала ж (1: 756); в. *џријеклад*.

з̀авалит -а -о 1. ‘невешт, неспособан’. — Н-̀ум̄е̄ ђна то д-̀ур̄ади, некако је з̀авалита; **2.** ‘благо угнут’. — Онде је л̀ошо, з̀авалито.

заварч̀ивати -арч̀ива несв ‘врачати’. — Б̀аба му н̄ека заварч̀ивала да н̄е пије.

завата ж ‘присвојена заједничка земља’. — Захватање заједничке земље продужило се и доцније и после покушаја државне власти да законом стане томе на пут. Тако су постале завате, чији се притежаваоци зову заватинарима. Завате се оштро разликују од захваћене земље у времену слободног хватања земље, пре четрдесетих година прошлога века, која се за разлику од завате или куповине, зове очевина или дедовина (1: 749).

зават̀ин̄ар -ара м ‘корисник завате (в.)’.

з̀авезак -ска м ‘лакши терет који се може понети на рамену’.

зав̀езати зав̀ежем св †; з̀ав̀езан -а -о ‘стидљив, повучен; приглуп’.

з̀аветина ж ‘преслава’. — Код М̀арка је у с̀уботу з̀аветина, то литије. — О сеоској заветини, по неки домаћин из села даје по нешто ручка свима сељанима (2: 94); в. *лишша*.

зав̀ијати зав̀ијам несв ‘окретати, притезати *вини* (в.)’.

з̀авиличити -им св а. ‘зауздати (коња)’; **б.** ‘ставити мужа „по папучу“’. — Д̀обро је з̀авиличила м̀ужа: н̄е см̄е да прог̀овори.

зави́ривати -и́ривам несв ‘загледати некога, нешто’. — Зави́рива га с̀а св̄и стран̄а. — Љубиша га посматра, просто га завирује (6: 127).

зави́ризати -ам св ‘ударити вириз (в.) и одбацити га далеко’. — Зави́ризџ га, м̀ашком, он̄ај ви́риз.

зави́тлати -ам (се) св ‘бацити снажним замахом’. — Зави́тлај ми у л̀иваду; ~ се ‘изгубити равнотежу и стропоштати се’; в. *дуйке*;

з̀авојница ж ‘окука, кривина на путу’. — П̀ут је т̀амо на з̀авојницу, л̀ево, а т̄и д̀есно ид̄еш.

з̀ав̀орањ -џрња м ‘клин којим се јарам причвршћује за руду’. — З̀ав̀орањ — то да се јарам углављива за руду. — З̀ав̀орањ је клин г̀вџдени који пр̀олази кроз јарам, крос пр̀еглаву и кроз руду; в. *џреглава*.

завр̀азати (се) завр̀азам (се) несв 1. ‘бавити се ситним пословима, обично у доколици’. — Ёт̄е, з̀авр̀азам се с ђв̄им да н̄е будем д̀џкџн (Р); **2.** ‘сметати некоме у послу, одвлачити пажњу’. — К̀упи есп̄ап и з̀авр̀азај б̀абу док ја ђвџ н-̀ур̄адим.

завр̀ањити завр̀ањим св ‘ставити врањ на буре, зачепити’. — Ј̀а сам то завр̀ањио и да ст̀џи док ми се у̀нук б̀иде ж̀енио.

завр̀атити завр̀атим св 1. ‘направити јаз за наводњавање’. — М̄и н̄е можемо в̀џд завр̀атити в̀џду, висџка ђбала, а т̀амо се завр̀ати; **2.** ‘савити, заврнути’. — Д̀ај да га завр̀атим, да се н̄еко не набџде на њега; ~ се ‘савити се, подвити се под ударцем приликом откивања’; в. *баквица*.

завр̀аћивати се -аћива се несв према *завр̀аћивати се*. — В̀елики су м̀ајстори б̀или Ц̀игани који су умели да џкале ч̀аканац, да удараш, да се он не завр̀аћива и да н̄е прсне.

заврзан -рзана м 'трапавко, сметењак'. — Кад идѣ, он заврзѣва, нѣ слушају нѳге и ка[же]мо заврзан; в. *заврзивати* 2, *сакламан. суклиман*.

заврзано [коло] фолк, в. *ѣројанац* (3: 123).

заврзѣвати (се) -рзѣвам (се) 1. несв 'избегавати, одлагати неки посао'. — Овѣ моѣ жѣне заврзѣвају и нѣ[ѣ] д-ўзму мѣтлу. — Микѣило ѳпет заврзѣва, нѣзадовољан; 2. 'губити равнотежу, запињати за сваку неравнину на путу'. — Заврзѣва се, ѳстарило се, нѣ иде нѣкуд. — Заврзѣје кад идѣ; 3. 'бавити се бесмисленим послом' (Р); в. *ѣеслимѣи*.

заврзлѣма -ѣмѣж 'сплетка, заврзлама'. — Направиѣе ѳни ѣѣму неку заврзлѣму.

заврскопѣчити се -ѳпѣчим се св 'уобразити се'. — Заврскопѣчила се и нѣ види ни кѣда идѣ.

заврљати заврљам св 1. 'поћи погрешним путем, залутати'. — Кад нѣ знаш путеве, лѣко је заврљати. — Ми заврљали тѣмо, нѣсмо ѣшли како нам је рѣко. — Ми им српски кажемо да смо заврљали (5: 51); 2. 'постати забораван'. — ѳн је већ заврљѳ, забѳравио ѳдма.

заврљѣчити -рљѣчим св 'бацити снажним замахом'. — Заврљѣчи ми тѳ у лѣваду. — Ћзме па заврљѣчи и ти пѳс тражи.

заврљезити -им св 'импровизовати, направити нешто што само привремено може имати функцију'. — Заврљези ми онај бѳгаз да нѣ прѳђу ѳвце.

заврнути заврнем св 'подићи, посувратити'. — Заврте кѳшуљу: на лѣђима ко ѳрас; кад намаже, мѣло ѳдмекне и мѳрѳ да апѣрише.

заврсти се -зѣм се 1. 'уплести се, умотати се'. — Јѣ јѣдну нѳћ сѣњам да ми се крѣва заврзла и ја ў шталу — ѳна се заврзла! Мѳрѳ да сѣчѣм да је одврзем. — Заврзок се за нешто, ўмал не слѳмик врѣт; 2. 'почети више послова истовремено'. — Заврзо сам се у више пѳслѳва и нѣ знам кѳји ћу прѣ.

загажѣвати -ѣжѣвам несв 'набијати земљу гажењем'. — Ја сам загажѣвала око рѣжѣ и свѣ зѣмља пѳтѣња под нѳгѳм.

загарак -ѣрка м 'младица која избије из корена дрвета, воћке'. — Те загѣрке зѣломиш кад никне, чѣстиш стѣбло.

загасит -а -ѳ 'сив, тамније боје'. — То бѣло загаситије, нѣје ко то твѳје.

загвѣрити се -ѣм се 'загледати се'. — Загвѣрио се ў књигу и нѣшта нѣ види и нѣ чује. — Загвѣрила се у телевѣзор пѳваздѣн (Р).

заглавак -ѣвка м 'клин којим се у гривни притеже коса уз косиште'. — Тѣрѣш пѣтицу од кѳсѣ ў гривну па на кѳсѣште, па наѣијеш заглавак — па ўдри.

заглавица ж 1. 'клин, обично дрвени, којим се учвршћује насађена алатка, заглавак'; 2. 'ситница' (Р).

заглајдан -ѣждана м 'непослушан, својеглав човек'. — Јѣ му причам, а заглајдан нѣ да слѣша.

заглунити заглуњем св 'привремено оглувети (од блиске експлозије или кад вода уђе у уши)'. —

загнати загнѣм св 'отерати, одагнати иза неког објекта'. — Загнѣј стѳку изѣ куће.

заговѣрати -ѳвѣрам несв 'бити са неким у друштву кад треба обавити неки посао'. — Ја сѣд нѣ[ћу] да те загѳвѣрам, а дѳћу да се изразгѳвѣрамо.

заговѳрити (се) -ѳворим (се) св 'задржати се, забавити се око неважног посла'. — Ми се заговѳрисмо и пѳкѣпе млѣко. — Заговѳрићу дете да нѣ плаче.

загорѣљак -ака м 'масна скрама на дну посуде пригорела после кувања'. — Тò кад òдлѣјеш млéко, онај загорѣљак òстò.

загорети -й свр 'пригорети на дну посуде'. — На òвѣм шпòрету нѣкад ми млéко не загорѣ. — Приликом печења мора се пазити на ватру. Дешава се да се добије „загорела ракија“ (3: 25).

заграда ж а. 'ограда'. — Òнај грòб тåмо зарåсто у трåву, у грòбљу, а òвај на ливади — цвѣће засåђено, спòменик, заграда око спòменика, капија, на капији кàтанац, заклопљено; б. 'ограђена ливада'. — Їмå дòбру заграду и òдлчѣиш јåгњад. — Тèо да загради кòзама, ко забран, заграду да направи.

заградити заградим св 'направити ограду, оградити'. — Да вѣдѣш како сам заградио гòр грòбље. — Зар нè мож заградити òну јèдну половѣну? — Двòриште ми нѣје заграђено. — Їшла сам у шѣб да глèдам òма ли дè да се осèчè грåница за òграду, да заградимо [гроб]. — Јå сам то мåло заградио òколо, да и кучåд не узнемиравају и нападају. — Бòјѣм се: умрèћу и нèћу вѣдети да заграђено.

заграђивати -ађивам несв 'правити ограду'. — Јå òнò заграђивò и нѣко нè да пòмогне.

загрмити -й 'загрмети'. — Дòбро је ако чўјеш кад загрмѣ; в. *валда*.

загрнути загрнем св 1. 'окопати и прибацити земљу уз стабљѣку биљке'. — Бèли кокўруз мòраш дòбро да загрнеш, òбåли га вèтар, нèма [јак] кòрен; 2.а 'подићи сукњу'. — Загрнула сукњу дò појåса; б. 'ставити на себе огртач'. — Да ти дåм нèшто да се загрнеш, пòлåдно је?

загртати -ћем несв а. 'окопавати (кукуруз или неке баштенске биљке)'. — Їшла да загрће кукуруз; б. 'покривати ујесен земљом винову лозу, да би се заштитила од промрзавања'.

загустити -й(м) св 1. 'наћи се у невољи, пред проблемима'. — Рèтко дòлази, ал кад му загусти, èтè га код мènè; 2. 'учинити гушћим, згуснути'. — Загусти цѣцвару, мало је жѣтка.

задирати -ем несв ♦. — Нè смè да се задира мнòго у дубину.

зåдно с 'дно бурета'.

зåдњѣ -å -è ♦; изр. прòшла зåдњå кòла мимо прèдњå 'кад се не зна за ред'.

зåдњити зåдњѣм св 'поставити дно на бурету'. — Кад се зåдњѣ бўре, мèће се шѣшårка, запарѣ се врèлом вòдòм.

зåдòбшати -å св према *дòбошåйѣ* (в.). — Смирићу се кад ми зèмљå над глåвòм зåдòбшå. — Чим се усправи и махне руком, зåдòбшå земљå по òном јåднику (5: 113).

зåдòвòљити -òвòљим св ♦. — Што гòј урадио — нѣје мòго да је зåдòвòљѣи.

зåдòлмити зåдòлмим св 'озидати зид долмом'. — Кўћа зåдòлмљена блåтом и цèпаном лèгвом и тò зовèмо чåтмара.

зåдòцнитѣ зåдòцним св 'закаснити'. — Зåдòцниò аутòбус и чèко двå с�та.

зåдрвен -а -ò 'тврдоглав, задрт'.

зåдрвенко м 'тврдоглавац'.

зåдрвенчитѣ се -им се 'постати тврдоглав'.

зåдрèти -ем свр а. 'понашати се тврдоглаво'. — Кад зåдре, нèмаш му штå гòвòритѣ; б. 'неразумно се упустити у претежак посаò'. — Ако зåдре, и Кåчер ће зåјåчитѣ!

зåдриб�нда м/ж 'задрта, тврдоглава особа'.

зåдрт -а -ò 'тврдоглав, пргав'.

зџдруга ж 1. 'стара патријархална заједница'. — Ћдала се из тѳ зџдруге; **2.** 'удружење земљоделача'. — Била нека земљоделачка зџдруга (Р).

зџдудњати 'почети дудњати' (в).

зџдути зџдује мед 'набубрити, отећи'. — Ка-то зџдује, нѳ мож да мѳкрї. — Вїдиш како је зџдуло? — То знѳ да ми зџдује тѳкѳ да нѳ могу ѳпанак да скинем.

зџђевица ж 'неспоразум, свађа без озбиљног разлога и повода'.

зџждити зџждим св 'отићи брзо, изненада; побећи'. — Он зџжди — док си трѳпно.

зџзирати -ем несв 'плашити се, сустетати се пред неким'. — Зџзире од нѳгѳ чїм га угледа. — Нѳмѳ да зџзиреш од мѳнѳ, слѳбодно дѳђи (Р).

зџзор м 'стид, срамота'. — Данѳс нѳрод забѳравиво на зџзор нѳчисто: и да украде, и да слѳже.

зџзубице пл. т. **1.** 'обољење десни код животиња'. — Кад коњу наседне месо око зуба, каже се: да коњ има зџзубице (2: 228); **2.** 'завист; пакост'.

зџзилити -и св 'прекрити се илом, муљем'. — Зџзилило би да нїсам ѳро, за-муљало, а сѳд вѳда [поплава] ѳднѳла свѳ рѳдницу.

зџзимати зџзимам св 'стицати иметак'. — Дѳј да се нѳправи, рѳдиш, да се зџима.

зџзити -им св 'захватити'. — Дѳђи и зџйти вѳдѳ. — И ѳн кад зџити и ѳзме сѳби вѳмо — сѳлѳку мнѳго колко гѳд ѳзме.

зџйћи зџйћем св 'ући'. — Зџйћеш ѳ шуму па исѳчѳш свѳ рѳдом (Кз).

зџјазити зџјазим св 'преградити речницу, поток, направити јаз'. — Зџјазио је дѳл па ѳе д-ѳзбаци пѳмпницом.

зџјам зџјам а **в.** 'новчана позајмица'. — Мѳрѳ сам да му кѳ[же]м да од мѳнѳ више нѳ трѳжи нїшта на зџјам; **2.** 'позајмица која се враћа радом на имању зџјодавца'. — Нѳјвише сам вѳлео да рѳдим на мѳбу и у зџјам, рѳдиш и нѳ мислиш како [ѳе]ш вратити пѳре.

зџјачити зџјачим св 'зајазити (в.)'. — Йдѳм да зџјачим [реку], да вѳчи зѳлївам бѳшчу. — Пѳшѳ да зџјачи вѳду у рѳци па да зѳлива кѳпус; в. *задрейи б.*

зџјдно / зџјно прил 'заједно'. — Мй кѳпили плѳц да прѳве зџјно кѳћу и ѳн пѳс[ле] нїје тѳо. — Сѳд зџјно мѳзѳмо: двѳ краѳе јѳ, двѳ ѳна.

зџјмнти зџјмим св 'узети у зајам'. — Жѳнили Бѳшка, ѳдѳли Мирјану и нйгде дїнѳра нїсмо зџјмили.

зџкавѳдати -ѳм св **1. а.** 'разболети се'. — Одјѳднѳм зџкавѳдѳ и нѳма га. — ѳнѳ ми гѳвече мршаво зџкавѳдало. — Била зџкавѳдала, а сѳд се мѳло ковѳрнула. — ѳна прѳ свѳдбе зџкавѳдала; **б.** 'малаксати, онемоћати (од умора, глади)'. — Нѳчисто је за-кавѳдала и јѳдва дѳчекала рѳчак; **2.** 'почети храмати'. — Закавѳдале ко гѳгаво прѳсе.

зџкаврѳнсати -шем св 'почети се понашати задрто, својеглаво'. — Он за-каврѳнсѳ и йдѳ како ѳн ѳће.

зџкѳјловати -ујем св 'ставити клин, причврстити' (Р).

зџкамбѳљати -ѳм св 'замесити на брзину'. — Јѳ зѳчас то тѳсто закамбѳљѳм. — Док су ѳни пѳпили рѳкију, јѳ тѳ закамбѳљѳла.

зџкаменити се -им се св 'укочити се од изненађења, скаменити се'. — Ка-сам чѳѳ да му је пѳдѳсѳт двѳ гѳдине, јѳ сам се зѳкаменио.

зџканѳти се зѳканѳем се св 'наканити се'. — Нѳ смѳм да се зѳканѳем да пѳ[ѳе]м у Беѳград.

закачка ж ‘кука којом се нешто може закачити, спојити с другим предметом’; в. *винић 2*.

закашати закашам несв ‘косити остатке траве по ивицама ливаде’. — Милан тамо закашб окрајке де машина није покосила.

закёкечити се -им се ‘неприродно се усправити при седењу или у ходу’. — Ал се кума закёкечила! — Закёкечила се ко гóвно у крчевину (Р).

заківати заківам несв ♦. — Гадно је заківати граничевину, тврда је; в. *кривићи се*.

закиселити (се) -н (се) св ‘налити воду у расушену бачву, кацу, да забрекне’; в. *пoкиселићи, расушићи*.

закисивати -исива мед несв ‘натапати земљу (киша)’. — Са̄д дóбро закисива, са̄мо да пòтраје.

закиснути -не св према *закисиваћи*. — Са̄мо да дóбро закисне, ваљаће и за ба̄шче и за кокóруз!

заклапати заклапам несв према *заклојићи*. — Ако заклапа кӯћу, òнда мисли да си лóпов; в. *заклој*.

закланусати -ам св ‘разбрљати се, занети се у причу коју нико не слуша’; в. *шуврӣанко*.

заклети (се) закунем се ♦. — Нёмòј криво се заклети. — Закунем се ја да ћу га послушати. — Закуни се, тако ти Бóга!

заклонит -а -о ‘стрм’, в. *смон(о)*.

заклоп м ‘затварање, закључавање, често резама’. — Да ти кажем за та̄ј заклоп: свё су то биле та̄лпе грмове дебеле пёт сантиметā, и заклапò се [подрум] са спрāта, ниси га мòго разбити. — Проверавала двоструки заклоп (6: 17).

заклопити заклопим св ‘закључати’. — Остала òграда, на̄ нòј ка̄пија, на ка̄пији катанац заклопљен, поред грòба бандёра и на̄ нòј сӣјалица стò свећā, сӣја свāку нòћ; в. *заграда*.

закòвилчитити -им св ‘направити приручни улар од конопца преко губице и врата за коња који уједа’. — Оће ко̄њ д-уједе и мòраш да га закòвилчиш, вёжеш преко гóбице.

заковрнути -òврнем св 1. ‘заврнути (руку, врат)’. — Заковрнò врат и са̄д бòли; 2. ‘занемоћати, оболети’. — Кад òна заковрне, не̄[ће] дўго. — Видио сам Димитрија — ба̄ш је заковрнò (Р).

заковрчити -им св ‘причврстити, завезати’. — Заковрчнш да се не̄ би одрёшило.

заковчати -ам св ‘закопчати, спојити’; в. *вренгија*.

закојачити закојачи св ‘стврднути се, згрудвати се’. — Ка̄ко мòжеш òвò окòпати ка-ти је закојачило, не̄ можеш брже.

закóкати закóкам св ‘дубоко забити’. — Закóкò онај клин ко да ће вòла да вёже.

заколёбати -ам св 1. ‘затрчати се, појурити’. — Он заколёбā; 2. ‘узбунити, заљуљати масу’. — Они ће прво да заколёбају п-òнда ће [несрећа] дóћи и ва̄мо.

заколчити св ‘обележити неки простор побијањем кочића у земљу’

закòпитити -им св ‘стећи иметак’. — Дòнели та̄њир и две ка̄шике, а види како су закòпитили.

закòровити / закóровити се -и се св ‘зарастати у коров’. — Свё ти се, Дра̄го, окò куће закòровило.

закречити -им св 1. 'запрашити кречом'. — Пред сејање, пшеница се закречи, да се не главничи (2: 22); 2. 'почети заборављати, посенилити'. — Баба најчисто закречила: пети пут прича ми йсту причу.

закрилити закрилим св 'прекрити'. — Закрилиле овце целу ливаду.

закркати закркам св 'дубоко забити'. — Добро си закркб ове [диреке].

закриати -а св 'зарасти у коров'. — Она нам башта тамо закриала, не мож да се залїва.

закувати -ам св 1. 'замесити'. — Закуваш погачу. — Закувај ти менѐ, а ја ћу испећи. — Ја закувала лѐб и лѐгла и нисам ништа чула; 2. 'скувати, прокувати', в. *жуйљикав*.

закучити (се) закучим (се) св 1. 'закачити, прикачити'. — Могб сам неде да закучим на бандѐри, ал нећу да се брбам око гѐле жйце — јѐдан и[з] Шутѐца тѐко погино. — Закучи се винт за винтачу. — А ѓвд закучиш ланцем и вучѐш; в. *ракуља* 2; 2. 'поспорити се, посвајати се'. — Ја се маѐло закучно с Микаилом.

залагати залажем несв 'палити ватру на огњишту'. — Кад залажеш ватру, ўзмеш оне лўчице, лўске оне ситнѐ.

заладак -тка м 'време слабѐња жеге у рано предвечерје'. — Ајде, тѐ ћемо [завршити] по залатку (Р).

заладити заладим св 1. 'угасити ватру, престати са ложењем'. — Не смѐш да мѐтеш шљйве до вѐтре него маѐло вишље, на врѐу, и кад ѓћеш да заладиш мишѐну, више не лѐжйш. — Тѐ маѐло нек с-истопа, па ти пос[ле] залади ватру; 2. 'захладнети, освежити после велике жеге'. — Чѐкам да залади. — Вѐд рано залади. — Залади ѓдма после чѐтири сѐта; 3. 'пореметити добре односе'. — И ѓни су нешто заладили, нема Брѐака да дѐ[ћ]е.

залађивати -ађйва несв према *заладийи*; в. *муруз*.

залаз м 'заобилазни пут'. — Бѐље [би било] да сам йшѐ на залаз нег што сам пошѐ уш-чѐт; изр. орање *на залаз*; в. *смон*, *йреко*.

залећи се -еје се св 'сместити се, настанити се'. — Уђе у камен и тамо се залѐже чѐла.

заливадити (се) -и (се) св 'претворити (се) у ливаду (ораница)'. — Кад ѓдеш негде, заливадило, да цркнеш копајући.

заливати заливам несв ♦. — А било ми нѐд близу, могб сам да заливам.

залика ж 'залиха'. — Он ўвѐк радио и тѐо да йма залику.

залити залијем св ♦. — Сѐд је лако: ўзмем црево и залијем.

заложак -шка м *заглавак* (в.). — Да стѐгнеш кѐсу за косйште, мѐтѐш још и заложак (Т Б).

заложити заложим св 'потпалити'. — Сйноћ је залѐжио Лйле [кречану], а ка[д] ћете ви.

залозити залозим свр 'направити навој на клину'. — Залозиш онај клин и на негѐ маѐтицу и затучеш и мѐтиш пѐрваз.

заломѐтати се -ѐ се св 'почети се кршити, ломити'.

залудан -дна -о 'беспослен'. — Не мѐгу да сѐдим залудан.

залудничити залудничим мед 'дангубити, ленствовати'. — Залудничиш цѐо дан док се ја мўчим вако.

залучити -им св 'упржити лук приликом припремања неких јѐла'. — Ако се [гљйве] прже, залуче се (додаје се бели лук) (2: 64).

залучити залучим св в. *одлучити*. — Залучио тебе пре десет дана, а крава још нјуче, тражи га; **залучивати** -учивам несв 'одвајати јагдад од оваца'. — Ови дана ћемо и ми да залучивамо.

замагањити -им св према *магањити*. — Реко учитељ да сам замагањо што сам црто (P).

замајавати (се) -ајавам (се) несв 1. 'задржавати се око неважних послова'. — Нећу да се замајавам око тога; 2. 'скретати пажњу'. — Замајавај ми мало дете, одма ћу да се врнем; **замајати се** -јем св. — Не мош ти нега да замајеш (P).

замакнути -нем 'измаћи с видика'. — Она жена замаче, нећу је стићи. — Баш је замако кад сте дошли. — Краве су замакле тамо.

заманделија м 'кавгаџија'.

заманут -а -о 'неуобичајеног понашања, с блажим обликом психичке нестабилности'. — Тако заманут човек — да Бок сачува, никад не знаш шта ће д-уради.

замаријати (се) -ам (се) св 1. 'занети се (у мислима, раду) и ништа не примећивати'. — Замаријо се и ниш не види. — Ја се замаријо; 2. 'скренути пажњу с нечега, забавити, заговорити'. — Стара човека лако је замаријати, ки дете: помени му нешто и он ће заборавити шта је тео. — Овим детету нешто није добро, дај му неки лек — да замарија што је дете питало за Бѣлог Мѣѣда. — Замаријамо ми Јеку и чича-Марка, па скокни до задруге. — Замаријаће се твоји око тебе и гости дуго чекати на ручак (5: 39 147). — Учиниће то после, чим Гуту замарија (6: 23); 3. 'упутити погрешним путем'. — Замаријо ме и упутио на неке врзине, једва сам нашо богаз.

замачињати -ем несв 'замичати, залазити'. — Мало-мало замачиње у подрум.

замерак -ерка м у прил изр на ~ 'веома брзо, „пред очима“, приметно'. — Расте му кукуруз на замерак, све му се потревило.

замерити им св 'споречкати се, посвађати се'. — Нешто су се замерили, не питај га (P).

замѣтати замѣће мед. несвр 'појављивати се (о плодовима на воћу, поврћу)'. — Ја поливо [боранију], прашино, шта нисам радио, и не да замѣће.

заметно прил 'незгодно, заморно; дангубно'

замѣтнути замѣтне св 1. в. *замѣтити*. — Није замѣтнула буранија. — Било добро замѣтнуло, ал одма смѣтне. — Оволико замѣте и узрели и не да родѣ; 2. 'заборавити где је нешто остављено, затурити'. — Не знам де сам и[x] замѣтнула [наочаре]; ~ се -нем се 'пасти уназад, клонити'. — Он се замѣтно у фотѣљи и умро.

замичати -че(м) несв 1. 'нестајати у даљини'. — Замичало је у већу даљ; 2. 'одлазити, залазити'. — Замиче он често у кафану. — Ене га, опет замиче код оне [жене].

замка / замка ж 'чвор који се развезује повлачењем једног краја узице'. — Вежи [чвор] на замку; 2. 'омча за лов на ситну дивљач'. — Људи ловили на замку.

замотрити -им св 'приметити, запазити'. — То сам замотрио от куће: ко да је стрѣлица гађала. — Не знам шта је замотрила.

замржњавати -ржњавам несв 'замрзавати'. — Ако замржњавам кајмак, мѣж само за гибаницу.

замрсак -ска м 'гукица разнобојних замршених конаца, обично у магијске сврхе'. — Нашо пред вратима замрсак, неко оће д-уврача; в. *смрсак*.

замрсо̀тина ж 1. ‘замршен конач, уплетена жица’. — Његову замрсо̀тину нико неће размрсити; 2. ‘сложен проблем, случај’. — Око моста била нека замрсо̀тина, излазио гиометар, мерио, не знам шта ће да биде.

замужења̀к -а / **замужења̀к** -а́ка м ‘умно ограничен, инфериоран’.

заму̀љати заму̀љам свр 1. ‘овлашно измењати, направити какву смесу’. — Ја заму̀љо случајно неке траве и то јој помогло; 2. ‘прекрити се муљем’; в. *заилиши*.

замусти -у̀зѐм ‘затући, довести некога у инфериоран положај’. — Замузли га у главу.

замучити се замучим се св 1. ‘уложити напор у несигуран посао’. — Замучио се око тога, ал никакo да му крене; 2. ‘добити порођајне болове’. — Чим се замучила, они њу у болницу и, вала Бџу, брзо се [породила] (Р).

занавља̀ти се занавља̀ се несв ‘подмлађивати се, поново израстати’. — Занављају се оне ма́ле [махуне], ал оне не[ће] да родѐ.

занашати занашам несв ‘заносити, забацивати’. — Занаша ону ногу, ал идѐ;

занемодати -ам / **занемодати** -емогнем свр ‘изгубити снагу, оболети; колабирати’. — Кад чѐк занемодѐ, ништа му не треба. — Једно дете занемодло и ништа му није помагало. — Она занеможе уз овај рад. — Он је кáзѐ да је занемогло мајстор Момчила Крајишника. — Ја не знам ка-ћу да мрѐм, ал мѐгу да занемогнем.

занѐти -ѐсѐм св ‘подићи и померити један крај’. — Још сáмо да ђвѐ занѐсѐмо у страну.

занима̀ција ж ‘забава, разонода; хоби, пасија’. — Причају да има неке занима̀ције, а моја занима̀ција — мѐтика!

заповѐтно прил ‘заметно, заморно’; в. *врикара*.

заповити се занови(м) се св ‘помладити се, поново приметити плодове’. — Нѐма бураније док се не занови. — То ће сáд да занови лепо, д-израстѐ. — Ја ѓтворим [кошницу] и погледам: зановило.

зѐо злѐ злѐ ♦. — Пѐстају нешто свѐ злишији.

зѐова ж ‘мужевљева сестра’.

зѐовар прил, в. *заувар*. — Зѐовар је д-урѐдиш како било.

зѐовић м ‘заовин син’.

зѐовична ж ‘заовина кћн’.

заѓгњити заѓгњи[м] св ‘разгорети ватру’. — Добро си заѓгњила.

заорати -ем св ♦. — Кад је земља слаба (посна), пшеница се заорава (то ј. прво се посеје па се пооре) (2: 22).

заочити заочим св ‘запазити’. — Бранко је заочио сва лица на суђењу. — Професор заочи реч п р е с т а в и о с е (6: 32 104).

запáјати запáјам несв према *запојити* ‘окрепљивати у тренуцима слабости, несвестице’. — Жѐну запáјај, спáсáвај.

зáпаран -рна -о ‘спаран’. — Бѐо зáпаран дáн.

запáручити -им св ‘ставити нешто у посуду, заузети је да не би могла бити употребљена за друге садржаје’. — О́на кóрпа запáручена, а ђва мáла, ѓстави ту́не.

запатити (се) -им (се) св ‘настати, појавити се’. — Не́што ми се запатило у ѓрмáну.

запатрљити -атрљим св ‘на брзину посадити, зачепкати’. — Ја запатрљим пар стру́ка купуса, да се на́ђе за а́рач.

запаћавати се -аћава се ‘правити гнездо, размножавати се’. — Запаћава се ђсица, гуштерови.

заперак -ѣрка м ‘биљни изданак који не може донети род’; в. *подбрајти*.

запѣти запне(м) св ‘недостати, мањкати’. — Запѣће ми сѣно, а снѣг велики.

запѣтљач -ача м ‘омчица с кукицом’. — Колир и таслице (манжетне) су за-копчавали „запетљачем“ од конца (3: 78).

запѣћи -ѣчѣ св в. *сунчаница*.

запис м ‘освештано дрво, с урезаним крстом, испод којег се зауставља литија (о сеоској преслави)’. — Он је и запис посеко кад му рекли комунисти.

заплитати -ћем несв ‘отезати, тражити начин да се добије на времену’. — Овај што дѣље заплиће, само да стѣгну [полицајци].

заподѣнути -оденем св ‘започети’. — Он лако заподене свађу.

запѡјити запѡјим св ‘освежити напитком (обично болесника)’. — Мбраж га запѡјити.

запоњац -ѡњац м в. *ѡречњак*. — Запоњац, то онај прѣчњац кад се ѡспече брѡв па тамо провучеш (Р).

запрега ж ♦; *кѡњска* ~; *вѡлѡјска* ~.

запрега ж ‘мушка радна кецеља, од тежине’.

запрѣгнути запрѣгне св ‘налити се водом и набрекнути’. — Рѡније се цѣпѡ камѣн са дрвеним клиновима (саѡ су гвѡздени): направи се рѡпа, набије се дрвени клин и сѣпа вѡда и он запрѣгне дрво и пѡкне камѣн. И тѡ су дрвени пунчѣта.

запрѣдати запрѣдам несв ‘ојачавати стару опарану пређу додавањем нове вуне’.

запрежница ж ‘део ама, конопац којим се ам везује са ждрепчаником’. — Запрежнице су ѡвѡ што нѣки кѡжу штрањке (К). — Запрежнице мѡгу да бѣду и о-штрањге и од лѡнца. — Ждрепчѡник закачѣ се за запрежнице (Бр); в. *ждрѣйчаник*.

запрѣдачити -ѣм св, вулг ‘повалити жену’.

запропѡстити се -ѡпѡстим се св ‘запрепастити се, пренеразити се’. — Он се запропѡсти кад чѡје штѡ је мѡгло бѣти.

запршка ж ♦. — У јела се меће запршка са много брашна (2: 65).

запта ж ‘отежано дисање, астма’. — Убила га запта.

заптити заптије св ‘загушити, онемогућити проток ваздуха, дима (у оцаку)’ (5: 22), в. *захладиѣти*.

запучити (се) -им (се) св ‘закопчати (се)’.

запуштити -им св ‘запустити, не одржавати ред, чистоћу’. — Која жѣна држѣ чѣсто да не запушти него, чѣм се послѡжи, ѡпере и ѡстави (Кз).

запшати -ѡм св ‘забрекнути (буре)’. — Кад цѡрѣ вѡда, запшѡш; кад ѡзлази вѡда на бѡрету, запшѡ се.

зарѡпити зарѡним св ‘нахранити младунче (јагње, теле) пре него што се свикне на дојење’. — Мѡрала сам да га зарѡним чим се ѡјагњило.

зарѣчити зарѣчим св 1. ‘дати реч, обећати’. — Ымѡм ја тѡ цѡк брашна, ал сам зарѣчио чѡвѣку. — Нѣћемо сѡтра да радимо, он бѡ зарѣчио нѣкуд д-идѣ; 2. ‘верити’. — Ка-сам Љубинку зарѣчио, рѣкѡ сам да идѣ у погано сѣло. — Зарѣчио дѣвѡјку из Бѡсуге, а њѡ ѡдвѡ дрѡги. — Ја сам зарѣчио, и готово је (5: 46). — Кад се зарѣчи девојка, закаже се испит (2: 97).

зарѡнгли зарѡнглим св ‘закључати повлачењем полуге, затворити ринглом’. — іна се рѡнглица повѡче и зарѡнгли се капија.

зародити се зародим се св 'родити прво дете (о младој жени). — Чим се зародила, почела да баца чипте и прѣдњом и задњом.

зарозати (се) зароза (се) св 1. 'спустити чарапе низ ноге; немарно се обући'. — Зарозале јој се чарапе и не гледа како иде по сѣлу; 2. 'почети се померати на стрмој површини'. — Зарозала ми се ћерамида на крову.

зарумењушити се -ењушим се мед 'освежити се у лицу, заруменети се'. — Мића се лепо зарумењушно.

заручити заручим св 1. 'ставити нешто у посуду, заузети посуду неким садржајем'. — Не мош тамо, заручена је; 2. 'верити'. — Идѹ да је заруче и она је заручница.

засеок м 'део села, заселак'. — Села се дела на делове, зване овамо засеоцима. За исти појам чује се и цемат, али данас ретко; изгледа да се тај назив некад више употребљавао. — У овим нашим цемату има дванест гробља.

заспавати заспујем св 'поставити темеље за кућу' (6: 23); в. *обрежак*.

заспати -им св ♦. — Уморї се, јадница, заспала би на дрљачи.

застајкивати -ајкївам несв ♦. — Шта тї застајкїваш? Тебѣ се не иде!

застїрача ж 'платно којим се прекрива парнионица'. — Застїрача се мѣте преко парнионице, шавољ; в. *парнионица*.

застранит -а -о 'ћудљив, настран'. — Он је маљо застранит, лако се по свађа.

заструг м 'дрвена посудица с поклопцем, обично за сир, кајмак'. — Заструг је за сїр и кајмак па се трпа у њега. — Тїрї се у заструг сїра, кајмака, трпа се у њега — па у Дїће (Кз). — Носи бѣлу торбу и у заструг сїра, кајмака, пршуте; в. *чанак* (3: 62).

засїти заспем св 'усути жито у млински кош'. — Само да заспем па ћу доћи. — Засуо да мѣље; ~ се 'урушити се'. — Рїпа се засула, треба да се очисти.

затарабити -им св 1. а. 'добро затворити, позатварати'. — Све сам затарабио: и кокошке, и овце, и штаљу, врата заклопио — и има л шта да нїсам?; б. 'напустити неки посао, престати с радом'. — Поче да ради, ал спор, н-умѣ да се погоди, упб у дїгове и морб да затараби; 2. 'оградити тарабом'. — Пдс ћу и тѣ да затарабим, да не ѹје овца, кокошка.

заташкати -ам св 1. 'позатварати све отворе'. — Убациш облице и заташкаш и до јутра не сагорї; 2. 'сакрити'. — Заташкала о[д]-деце, ал о[д]-деде нїсам мѣгла.

затварача ж 'даска којом се затварају лесе са воћем приликом сушења'. — Кад се ставе лесе са воћем, затварају се помоћу дрвене даске, тзв. затвараче (3: 66).

затворен -а -о 'таман, тамније боје'. — Сунцокрет је маљо затворенији.

затворити затворим св 'спратити стоку'. — Идем да јој помогнем да затвори овце и положим јагњадма.

затега ж 'опруга на мишоловци' (2: 60); в. *мишоловка*.

затѣгнути затѣгне(м) св 1. 'учврстити затезањем'. — И јоште жїцу кад затѣгнеш, не[ће] се померити; 2. 'налити воду у расушену дрвену посуду, забрехнути'. — Не може такѣ брзо да затѣгне, иде вода.

затѣок -а / **затїљак** -їљка м 'потїљак'. — Ударно затїљком.

затїснути -нем св 'затворити, зачепити отвор кроз који истиче течност'. — Пробај то да затїснеш да не цурї, да набијеш тїне неку крпницу.

затка мн 'украсна шара на платну за пешкире'. — За пешкире се најчешће тка специјално платно са „заткама” у разним бојама; в. *чункари* (3: 50).

зато̀мнѝти зато̀мим св. ‘задржати, присвојити’. — Три си ми да̀ске вра̀тио, а о̀ста̀ле зато̀мио.

зато̀мља̀вати -о̀мља̀вам несв према *зай̀молѝши*. — Ја то не зато̀мља̀вам: во̀зи па ђеш пла̀тити.

зато̀пнѝти зато̀пи(м) св **1.** ‘налити водом (обично о киши)’. — Жедна била зема̀ља, а сад је зато̀пила да̀нима; **2.** ‘залити, прелити храну у вео̀ј посуди (врелом машћу или расто̀пљеним ка̀јмаком за дуже чување)’, в. *крчаг*.

затра̀вити затра̀ви(м) св **1.** ‘излечити сточну болест затравља̀вањем’. — Кад се код говеда деси каква болешчина, ўзму ку̀курек па затра̀ве, про̀буше и затра̀ве на ўву, под гу̀шом. А кад човек буда̀ли и бунца̀, ка̀же се: трѐба га затра̀вити; **2.** ‘бити занесен, опчињен’. — Он је затра̀вљен ў њи, ў те чѐле, да̀ Бок са̀чува, за̀чињен; ~ се ‘обрасти у траву’. — Ка̀ко се то затра̀вило!?

затравља̀вати -а̀вља̀вам несв према *зай̀равѝши*. — Про̀буше ко̀жу под гу̀шом, на ўву и про̀вуку ку̀курек и та̀ко затравља̀вали, мѐти се та̀ тра̀ва и то̀ је затравља̀вање. — Понеки је затрављу̀ју на та̀ј начин што пробуше ко̀жу (обично на грудима) и кроз та̀ј отвор про̀вуку корен ку̀курека (3: 130).

затра̀пу̀љати -а̀м св према *тра̀пу̀љати* (в.). — Нешто си затра̀пу̀љо!

затрѐгерити затрѐгерим св ‘снажно ударити’. — Затрѐгери ме да сам све звезде прѐбројо (Р).

затро̀вати (се) затру̀је(м) се повр ‘отровати се’. — Затру̀је се лизо̀лом неким кад је кро̀пно во̀ће и ўмрѐ. — Па̀з да не затру̀јеш ту во̀ду кад пѐреш [пумпу за прскање во̀ћа, винограда] (Р).

затрудња̀вати -удња̀вам несв ‘оптерећивати’. — Не́ћу да те затрудња̀вам, са̀м да те не́што пита̀м.

зату̀рити -им св ‘затурити, заборавити где је нешто остављено’. — Зату̀рила ми дѐца чѐкић и сад га тра̀жи; ~ се ‘превити се и пасти уназад’. — Са̀мо се зату̀рио и — го̀тов!

заћа̀ушити -им ‘ударити’. — Чу̀вај се да те не заћа̀ушим (Р).

заћо̀рити (се) -и́м (се) св в. *заблесити* 2.а. (Р). — Заћо̀рио се у ону ма̀лу и ништа нѐ види осим ње; **2.** ‘одсутно се загледати’. — Еј, де си заћо̀рио, „пробу̀ди се“!

заўва̀р прил ‘корисно, од користи’. — Заўва̀р је колко било. — Добро је што сам ово̀ добро — заўва̀р је, ва̀јдица је. — Заўва̀р је и да ма̀ло зала̀ди. — Заўва̀р му је и да̀н да по̀живи.

заўварица ж ‘мала корист, ва̀јдица’ (Р). — Заўварица је колко било да до̀бијеш.

зау̀зети зау̀зем св **1.** ‘поручити унапред, резервисати’. — Зау̀зми мѐсо на врѐме код Су̀ргије (Т); **2.** ‘ступити у ванбрачну везу’. — Они су се зау̀зели, али кад јој се му̀ж вра̀ти — да вѐднемо шта̀ ће да биде.

зау̀јати зау̀ји св ‘заху̀јати’. — Зау̀ји во̀да, а кѝше нѐма.

заула̀рити заула̀рим, св а. ‘ставити улар коњу, говечету’; б. ‘држати мужа под сталном контролом’. — Не ва̀ља кад жена зауларѝ човека, и прави се да је од њега старија (2: 74).

заўста̀вити -им св ‘задржати’. — Ни́су га мо̀гли заўста̀вити, о́ће он код жѐне. — И зу̀ставѐ га у бо̀лници, ко̀ст му кљу̀чна̀ пукла.

зафа̀лити -и св ‘недостати’. — Зафа̀ли ми сто̀ динара̀ да ўзем свѐ.

захла̀дити (се) -и (се) св ‘охладити (се), захла̀днети’. — Зими, кад се зидови захладе и фу̀руна за̀птије гаром, не можеш више да се грејеш (5: 22).

зацѝнцати се -ā се св а. ‘залепити се, прионути’. — И[х], како се ђвѡ зацѝнцало (Д); б. ‘стврднути се’. — Он пѡоро, а ђнѡ зацѝнцало и није мѡго пѡсијати; в. ‘смрзнути’. — Сѡд већ ладно, а нѡћас ће да зацѝнца. — Сѡмо ти чекај да мрѡз зацѝнца.

зацрвѣњушити се -ѣњѡшим се 1. в. *заруменѡуишии се*. — Мѡло се зацрвѣњушно; 2. ‘постидети се’. — Штѡ се ти зацрвѣњушиш кат причамо ѡ њѡј!?

зачабулѡвати -им св ‘узети нешто туђе, отети’. — Ако не зачабуле нешто, ђни не могу да живе.

зачадити -и св ‘прекрити се чају, почађавити’. — ђцѡк ти зачадно наѡисто.

зачакнути (се) -не(м) (се) св ‘затворити, фиксирати’. — Зачакнеш врата, прѡзоре, да се не ѡтворе. — Врата се зачакнула и не мож[еш] д-ѡзвѡђеш. — Сѡставиш ђнѡ уже па упредеш ђна два краја па зачакнеш.

зачѝнитѡи зачѝним св ‘(на)бацити чини, замађијати’. — Зачѝнила му вѡрачара и сѡд мѡра д-ѡдѣ ко-друге да рѡшчѝни; в. *зѡтравѡиши*.

зачѝнѡвати -е несв ‘почети наливати млеко у виме пре тељсѡа, јагњѡња’; в. *ѡишѡуишии*.

зацѡвѣлати (се) -ѡм (се) / **зацѡвлити** -е св ‘загаламити, развикати се’. — Дѣца се зацѡвѣлаше, ѡставиг [остави иг], умирѡаће се.

зашајатити -ѡјѡтим св 1. ‘снажно ударити’. — Зашајати ме по зѡтноку. — ђмал ме не зашајати; 2. ‘искривити се, нагнути се на јѣдну страну’. — Испод ѡни грѡна скѣла се зајашати, ѡмал се не преврну (Р).

зашѡкати зашѡкам св ‘забити, набити; набѡсти (се), убѡсти (се)’. — Мѣка зѣмља и лѡко зашѡко колац. — Зашѡко сам глѡговак у пѣту (Р).

зашлемовати -ујем св ‘залепити’. — Не брѡни, свѣ ће то Мѡлан зашлемовати и исперѡашити; в. *шлемѡвѡиши* (Р).

заштѡтити -ѡм св ♦. — То је тѡпло, заштѡтѡи ѡргѡнизѡм чѡвѣку, од зѡмѣ, од мрѡза.

збѡбитѡи се -ним се ‘смежурати се, набѡрати се; погурити се’. — Није ђна тѡлко стѡра, ал се збѡбила.

збѡндати -ѡм св ‘сколитѡи са свѡх страна, присилитѡи’. — Збѡндали га да прѡдѡ жѣневѡину, ал ђн неће, нек прѡдѡ сѡн (Р).

збѡговиште с ‘место на коме се налазиѡ збег’. — Народ се мѡраѡ критѡи... у збегѡе... Таква места названа су збѡговишта (2: 17).

збѡпати збѡпам св ‘стрпати на гѡмилу’. — Збѡпѡ дрѡва прѣд шуном и пѡс ће двѡ дѡна да иг пѡкује; **збѡпан** -а -ѡ ‘тврд, неукусан (хлеб, припремљен од ненараслог теста)’.

збѡитѡи се збѡијѡ се св ‘згуснути се, сабитѡи се’. — Збѡијѡ се ђвце у бѡљук, у гѡмилу.

збрѡкати збрѡчем / **збрѡклатѡи** -ѡм св ‘на брзѡну спремитѡи јѣло’. Ми сѣдали, цѡкали, пѡпили по рѡкију, а Наѡа већ збрѡклѡала и дѡбар рѡчак. — Са[д]-ће ђна нешто да збрѡче.

збѡљати збѡљам св ‘припремитѡи на брзѡну’. — Ђдѣм да нешто збѡљам за рѡчак.

звѡница ‘својѡа, пријатељи, ѡни који се позивају на свѡдбу или сахрану’.

звѡкара ж ‘(бездана) јама, лѡвкаста вртача’. — Бѡила тѡне нека звѡкара и вѡиш како порѡвѡали.

звѡкѡр м ♦. — ђна ѡлка бѡила на вратѡима, звѡкѡр, па лѡпаш, а сѡд — звѡнце, а звѡкѡр на вратѡима стѡјѡи [као украс] (Р).

звер ж ♦. — Мораш добро да ѡтвориш ѡчи кад идеш. И од зверѡију (6: 159).

звѣчати -й несвр ♦. — Звѣчѣ стаклѣта. — Шпика гвѣздена кад љдари у камѣн звѣчѣи.

звѣйјук м ‘женска особа слободнијег понашања’. — Она била звѣйјук; једарѣд била љ шуми, виш куће, и зѣвѣ мљж: „Дѣ си?“, а љна кѣ[ж]: „Дѣ сам?! Јѣбѣм се!“ Била вљопѣц.

звѣона ж ‘овца која носи звоно’.

звѣонара ж 1. ‘звоник’. — Направили смо звѣонару; **2.** ‘овца која предводи стадо’. — Нѣ[ѣ]ш заклати звѣонару?!

звѣркнути -не св ‘ударити, звизнути’. — А љнѣ пијано, пљца у вѣздук, кѣ знѣ дѣ мѣтак мѣже да звѣркне; **звѣркати** -ѣ несв ‘ударати, праштати’. — Звѣркѣ онај камѣн испод маѣолѣ, а љн нѣ д-ѣтера дѣцу [да их не удари].

звѣрдати -ѣм несв ‘скитарати, луњати; понашати се недолично, пијанчити’. — Звѣрдали су дѣнима љт куће, опијали се, вѣрали нѣрод. — Они други што нису имали дѣце, па звѣрдали дѣнима од куће (5: 32).

звѣрдѣв -ѣва / -ѣва м ‘скитара, нерадник (обично ограничених умних способности)’. — Идѣ са неким звѣрдѣвима — ко што је љ сѣм.

звѣрдѣвнати -шем несв према *звѣрдаѣи* (в.). — Најпре пѣсѣ, а љнда и звѣрдѣвши.

звѣрдѣвнина м аугм ‘нерадник, беспосличар’.

звѣрѣлица ж ‘шљива која приликом тресења млатачем падне даље од дрвета’. — Кад млѣтиш шљиве, па она падне тѣмо, кѣже — љди пѣкупи љнѣ звѣрѣлице, љнѣ што пѣло далѣко (Р).

звѣрѣати звѣрѣам несв ‘скитарати, луњати’.

звѣрѣнути -не[м] св **1.** в. *звѣркнѣи*. — Пѣзи дѣте, да нѣ звѣрѣне камѣнѣи [испод чекиѣа]; **2.** ‘кратко зазвонити’. — Ја звѣрѣно Мѣрку д-ѣзаѣе.

звѣрѣак звѣрѣка м ‘дѣчја играчка, чигра’ (2: 48).

згѣд м ‘нечистоѣа, смрад’. — Од згѣда се нѣ мож љни љ кућу.

згѣба м/ж в. *љца*. — Вѣс трѣица вѣтате јѣдну згѣбу!

згѣбити се -им се св ‘погрбити се’. — Згѣбила се од мљке.

зглоб м в. *држѣлица* (3: 37).

згѣѣчити згѣѣчим св ‘спршити’ (Р).

згоднѣѣа -ѣѣ * ‘лепота’. — Јѣ нѣсам бѣла нека згоднѣѣа.

згѣѣѣа м ‘киѣош’ (2: 14).

зготовити им св ‘припремити јѣло’. — Неравномерност у исхрани зависи од умешности и знања жене да „зготови“ укусна и здрава јѣла (3: 70).

згрѣбити -им св ‘(п)ограбуљати’. — Имѣ љнѣ грабуље, згрѣби.

згрѣда ж ‘помѣѣна дворишна просторија’. — Згрѣде му пѣмого да ѣзрѣди. — По крајевима авлије порѣжане су зграде, окренуте кући, понајчѣшѣ кућним вратима (1: 763).

згрѣдница ж дем. ‘кућица’. — Направи згрѣдницу у пашњѣцима: сѣба и мѣкар за млѣко и ѣмѣ трѣло.

згрѣнут -а -ѣ ‘прѣстрѣвљѣн, поремеѣѣн од страха’.

згрѣдити се згрѣди се св ‘привѣи се јѣдно на друго (обично о животињама)’. — Кљпио прѣсе и кад га пљшто, ѣдма се згрѣдили. — Мѣшѣи да су се љнѣ згрѣдили.

згрѣшити згрѣшим св ‘згѣѣчити’. — Нѣка и[х] тљ, бѣим се да ѣу и[х] у тѣшни згрѣшити.

згрѣкати се -а се св 'згужвати се, уковрвати се'. — И ђнѡ кад ђпѡраш, оно се било згрѣкало и пѡпариш га да се ѡсправи.

згуро -а м 'погрбљен човек' (Р).

згучити се -им се 'погрбити се'. — Нѣће да ѡдѣ згучена, да вѣди нѡрод како се згучила.

здѡговор м 'договор'. — Бѣо здѡговор да се нѡђемо у Љигу, здоговѡрили се, а ђн данѡс нѣје дошѡ.

здоговѡрити се -ѡворим св 'договорити се'; в. *здоговор*.

здѡмчати здѡмчам св 'ухватити, зграбити; подићи'. — Здѡмча ону лубѣницу и ѡде. — Ја пробѡ да дѣгнем врѣћу и не мѡга, а ђн је здѡмча док си трѣно; в. *домчати*.

здравити се -им се свр 'поздравити се'. — Ја реко да уђем да се здравим.

здравница ж 'краћи говор или неколико речи изговорени уз чашу којом се некоме наздравља'. — О слави су биле... три здравице: уз прву чашу, пред ломљење колача: „У име Бога и тврде славе небеске“, ...уз другу чашу: „За крста и крсно име“, ...уз трећу чашу: „У име Бога и св. Тројице“ (Р, 2: 90).

здравѣца -ѣцѣ ж 1. 'ластар винове лозе на коме се налази грозд који носи род'; в. *дивљина*; 2. 'здрава родна земља, родница'. — На здравѣци и травуљача нѡјбоље расте.

здрављѡк -ѡка м 'млад месец'. — Нѡв мѣсѣче, здрав здрављѡче, кад дрѡги нѡв дошѡ — здравѣјег ме нѡшѡ.

здробѣљати -ѡм св 'поломити, здробити'. — А Златија пѡде са стѡлице и здробѣља нѡгу (Б).

зѣбра ж 'мали метални шиљак који се говечету ставља на улар близу уста, да би му се лакше усмеравало кретање у запрези'. — Мѡрѡ сам да јѡј ставим зѣбру, вукла уљѣво.

зѣв м 'отвор кроз основу на разбоју кроз који се промеће чунак'. — Зѣв се зѡвѣ кад ђнѡ тѡмо зѣне па прѡтуриш чунак; в. *зенуѣи*, *ћѣѣци*, *брдила*, *пѡдложник* (3: 49).

зѣвак зѣвка м 'промена смера у ткању'.

зѣвалица 'врста баштенског цвећа'.

зѣвзек зѣвзѣка м 'нерадник, беспосличар; скитница'. — Нѣш ти од зѣвзѣка ѡмати ни вајдѣце, ђн ће да зѣвзѣчи, д-ѡшљѡри.

зејитинлија ж 'марама која се омогава око главе'. — Око главе је марама — зв. *зејитинлија* (2: 71).

зејитинли непром прид 'боје зејтина'.

зѣкан зѣкана м 'коњ зеленксте длаке'.

зѣкуља ж 'крава зеленкасте длаке'.

зелѣмбѡћ -ѡћа м 'велики зелени гуштер'. — Зелѣмбѡћи ђнѣ велики гуштери, а бурњак црн и жуто по њѣму.

зелѣника ж 1. 'зимзелена биљка *Plex aquifolium*, божиковина'; 2. а. 'зелено воће уопште'; б. 'сорта јесење јабуке' (Бљ, 14: 41).

зеленкада ж (2: 27), в. *босиок*.

зелѣњак -њка м 'густо посејан кукуруз који се коси као сточна храна'. — Сѣјеш зелѣњак кукуруз прѡлећом и рѡниш гѡведа.

зелѣњаш -ѡша м 1. 'зеленкасти камен'. — Виш кѡкѣ су ђвѣ зелѣњѡши; 2. 'зеленаш, човек који позајмљује новац уз високу камату'. — Ко ѡће мѡж да прѣведе дѡг зелѣњѡшѡ сѣљѡчки у Агрѡрну бѡнку.

зеља̀ница ж ‘пита од зеља’. — Зеља̀ница пита, то са зељом, сиром, јајима; в. *зеље*.

зеље с дивље ~ = паламуда. — Од зеља се градила пита, зв. зељаница (2: 63, 3: 76).

зељикав -а -о ‘зеленкаст’; в. *руја* (3: 48).

зељѡв -ѡва м ‘пас зеленкасте длаке’. — То пас онај који зеља̀в, па каже се зељѡв.

зема̀н м заст ‘време’.

земба ж в. *ѡљоска* (2: 39).

земљодѡлац -лица м заст ‘ратар, земљорадник’. — Деда мој био земљодѡлац, а сад ка[ж]е „пољопривредни произвођач“ (Р).

земљодѡлачки -а -о ‘који се односи на земљоделце’; в. *задруга*.

земљѡсан -ѡсана -о ‘„пијан као земља“’.

земљу̀рина / земљу̀жина ж пеј ‘земља’. — Имамо доста те земљу̀рине. — Људи се заваде због земљу̀ждине.

зѡнгија ж ‘узенгија’. — На седлу што нѡгу ту̀ри чѡвек — зѡнгија.

зѡнути зѡне(м) св а. ‘зинути, зевнути’. — Направиш ва̀ко па то зѡне и ту̀ прѡтуриш чу̀нак, мо̀раш да направиш зѡв, да зѡне, ко ка[д] ти зѡнеш (Ш); б. ‘умрети’ — Сад само чекам ка ђу да зѡнем.

зѡт м ♦. — Без зѡто̀ва нѡма ништа.

зецара ж ‘пушка за лов на зечеве’, в. *ѡанцара* (Р).

зечар м ‘ловачки пас обучен за лов на зечеве’. — Ловачких керова има: зечара, лисичара и птичара. Зечари су високи на ногама. Имају развијене груди и велике чапке (2: 34).

зѡчара ж ‘пушка за лов на зечеве’. — Још деда добио пушку зѡчару; в. *зецара*.

зѡчица ж ‘сорта зимске крушке’.

зидарија ж ‘зидарски послови’. — Ја сам радио зидарију, а он ме прѡјави да ра̀дим брѡсправно. — Са Жикѡм радио на зидарији (К).

зидни -а -ѡ. — Прво се метају зидне па пѡс[ле] подне плѡчице.

зија̀н -ана м ‘штета’; в. *бљуштурчина, бубњић*.

зимаја / зимака / зимача ж ‘сорта касне зимске крушке’ (2: 26); в. *караманка*.

зиман зимна -о ‘осетљив на хладноћу, зимоморан’. — Како је зиман Ра̀ко!?

зимкуља ж ‘јалова крава’; в. *озимкуља*. — Зимкуља ко̀за нѡма млѐка.

зимно прил ‘хладно’. — Све ће бити зимније.

зимѡмора ж ‘стални осећај зиме’.

зипа ж ‘велики камен’. — Изва̀ли и донѡсе оне зи́пе па ти пѡс разбијај!

зитин зитина м ‘зејтин’. — Нѡма више зитина код Ра̀ја.

зифт м ‘талог у муштики, катран’.

зија̀ло -а м ‘беспосличар, скитара’.

зија̀ти зија̀м несв ‘лутати, дангубити’; в. *ѡкаѡи*

зламење с ‘вода којом се умива новорођенче до крштења’. — Неколико часова по рођењу неко од укућана иде по „зламење“... Том водицом се дете умива до крштења (3: 88).

златка ж ‘врста украсне игле’, в. *округлица* (3: 80).

злато с ‘украш, гајтан од „златног конца“ на народној ношњи’; в. *зубун*.

зла̀туља ж ‘крава жућкасте длаке’.

злѝкара м/ж ‘скитара, скитница’. — Јес вѝдо ону̀ моју злѝкару?

злѝкати злѝкам несв 'лутати, луњати'. — Ранијѣ сам више злѝкала, а сад ми далеко и преко прага. — Син ми злѝка по сѣлу. — Ту годину ћеш да злѝкаш. — Цѣлу ноћ злѝка — цѣо дан спава.

злѝкуша ж 'зла жена'.

злѝкѝбник / **злѝкѝвник** м 'несрећник' (Р).

злѝран злѝрана -о 'кога је тешко нахранити, пробирљив'. — Нешто је злѝрано, нѣ да јѣде. — Она је злѝрана — да Бѝк сачува.

злѝћа м/ж 'зао човек, злица'.

злѝрати злѝрам несвр 'скитати, лутати без циља'. — Идѣ, злѝра тѣмо-ѣмо.

злѝј злѝја м ♦. — Злѝј нѝзѣ ме кѝпѝ.

зѝб зѝби м 'овас'.

зѝбани -а -о 'који је од зѝби'. — Слѣмарица се пѝнила зѝбаном слѣмом.

зѝбница ж 'торба за зѝб, оvas из које се хране коњи' (Р).

зѝва ж бот 'дрво и цвет *Sambucus nigra*' (12: 23).

зѝвљак м 'зовова шума'. — Пугали једно време у зѝвљаку, више куће (6: 21).

зѝвнути -нем св 'позвати, сазвати'. — Ондак се зѝвне жѣне, више њѝ, и то се зѝвѣ чѣшљање.

зѝвов -а -о 'који је од зѝве'. — Чај од „зововог“ (*Sambucus nigra* L.) и липовог (*Tiliae flos*) цвета помешан са чајем од спориша и кичице (*Erythraea centaureum*) (3: 128).

зѝзањ зѝзња м '(велики) стомак'. — Не може од зѝзња да зѝвѣже ѝпанке. — Зѝзањ ме нешто бѝлѝ (Р).

зѝдрк м зоол 'гундељ' (Р).

зѝр м 'сила, напор'. — Треба нѣ зѝр да се крећеш.

зѝрити зѝрим несв 'радити нешто назор, на силу'. — Немѝј зѝрити млѣчку, сѣма ће ѝна да омѣкша, сѣмо је стаѝи на тѝпло (К).

зѝрт м 'страх' (Р).

зрѝлити -и 'сазревати'. — [Кестени] пѝчели да зрѝле и јѣверице и[х] свѣ пѝкупили на гѝмилу; в. *мацарка*.

зрѝна / **зрѝња** ж 'овца која по глави има тачке'. — Зрѝна кѣжемо за ѝвцу која ѝмѣ по лицу пѣцке, оне сѝтнѣ пѣцкице, то зрѝња.

зрѝно -ета с ♦. — Играла се дѣца с ѝнѝм зрѝнетом. — Давидово зрѝно — лек од урока (2: 226).

зѝбат зѝбата -о 'оштрог језика, који нема длаке на језику'. — Ѓна прѣвник, а зѝбата — да Бѝк сачува.

зѝбља ж а. 'танка цепка луча којом се потпаљује ватра'; б. 'већа цепка луча која се употребљава као бакља'

зѝбнѝ -ѣ -ѝ 'који се тиче зуба'. — Тѣжак ми је ко зѝбнѣ бѝлѣст. — Добро је, кажу, узети тзв. „зѝбну траву“..., ставити је на жар и парити се над њом (3: 127); в. *ѝправа*.

зѝбоња м 'човек оштрог језика'. — Свѣ је било добро, ал кад ѝнај зѝбоња ѝстаде — свѣ је крѣнуло [наопако].

зѝбун м 'део народне ношње'. — Најстарије женско одело било је: зѝбун, ѣлина и кецеља, предња и задња. — Зѝбун је била дугачка горња хаљина од белог сукна, без рукава, украшена многобројним жутиим шљокицама и кићанкама од ибришима. Улина је зѝбун са рукавима (1: 778). — Женске су имале зѝбуне, убрадаче (забуљаче) и

смиљевац (као младе) (2: 69). — Зубун био од белог сукна, богато украшен разнобојним вуницама, гајганима, „шљокнама“ и „златом“ (3: 81).

зўква ж ‘барска трава’. — Видѣ сам тамо свѣ то једно поред другог: зўква, трска, рѣгоз.

зўквара ж а. ‘сорта јабуке’ (Бљ, 14: 41); б. ‘врста барске биљке (?)’.

зўмба ж ‘алатка за бушење рупа у кожи’. — Їма она зўмба па прѣбије рўпе на каишу, прѣзумба рўпе. — Да би се добио чист влас, влакно се најпре чисти помоћу зумбе, па се гребена (3: 47).

зўмпнија м/ж ‘ништарија, ништавило’. — Нашла се она зўмпнија сѣљачка да мѣнѣ прѣвари и да на мѣни заради.

зундараца / **зўнзара** ж ‘велика зелена мува’ (Р).

зунзарати / **зўнзарати** -а(м) несв ‘зујати (као мува зунзара)’.

зурлѣма -ѣмѣ ж ‘вика, галама’. — Дигли зурлѣму, нѣ чујем шта ми кажу.

И

ибрик м ‘метална посуда за воду’ (Р).

и́ва ж бот ‘варијетет врбе’ (12: 23)

иглѣрица ж, обично мн, ‘народни обичај по коме невестин нежењени брат са друштвом доноси игле у њен нови дом’. — Док не прѣдѣ њгле, ко́нац и та́мо нѣшто, не гѣворе, а ѓви и[х] штїпкају да иглѣрице прогѣворе. — Їдѣм њ ја у иглѣрице. — Кад стигну, прво код младе улазе „игларице“, девојке које јој доносе плетеће игле. Ћутећи се са младом ижљубе и седају. То чине, вели се, да млада не одговара свекру и свекрви (3: 96); в. *игле, њоди*.

њгле, у изр. *ићи у игле*, в. *њоди*. — Дѣвѣјка кад се љдѣ, онда њѣни њдѣ за њѣм љ игле, њѣсе њгле; изр. *њлѣшеће / њлѣшиће* ~, в. *игларица, игличари*.

игличар м в. *игларица*. — Игличари долазе други дан по венчању, после по’о’ђана... Они доносе млади: пет плетићих игала, плетиво и почетак; за тим сапун, цвет, мараму и кецељу; а зету: чарапе, наглавке, пешкир и назувице (2: 100).

иглѣноша м/ж в. *игларица*. — Мож да се дѣси да њ ја пѣ[ђ]ем у иглѣноше. — Ми кѣ[ђе]мо иглѣрице, иглѣноше — то њсто. — Иглѣноша то дѣте из млѣдине рѣдбине које прѣдѣ њгле млѣди (Гр); уп. *игле, њоди*.

игра-баша ‘човек који почиње игру „прстена“; в. *њрсиен* (2: 142).

њрати ♦ *изр.* Їграћу ти на свадби ‘реч захвалности старе особи младој за леп гест’.

идѣње с ‘ходање’. — Досѣдило ми идѣње, њѣге бѣлѣ.

иџцигљати -а св ‘израсти’. — Нема воде, али кукуруз око њега иџцигљѣо (5: 146).

њзѣбати -а[м] св ‘похабати ношењем’. — Баѣи то, вѣ[ди]ш да све њзѣбано.

њзѣгнати -ѣм св ‘истерати’. — Пѣшла да њзѣгнѣ ѓвце.

њзѣкати -ам св ‘упропастити невештим руковањем’. — Їзѣко ми трѣктор — да му га вѣше нѣ дѣм (Р).

њзамѣљати њзамѣља несв 1. ‘завршава ти млевење, млети последња зрна из коша’. — Ёвѣ њзамѣља, ма́ло још ѓстало; 2. ‘бројити последње дане’. — ѓвѣ сѣд њзамѣља њвгѣст.

изамлети -ељем св 1. 'завршити млевење'; 2. 'избројити последње дане'. — Ми смо изамлели: наше је прошло.

изанђати -а[м] св 1. 'похабати се од употребе, ношења (о оделу)'. — Џзанђало му одело најчисто; 2. 'оронути, попустити и физички и ментално'. — Ћути, дете, прича чича свашта. Видиш да је изанђао (5: 110).

изарчити -им св 'потрошити'. — Џзарчили смо маџт.

изаткати -ткѐ св 'откати'. — То сукнѐнѐ свѐ, од вуне изаткѐ се.

избапѐсати -ам св а. 'излупати, испрашити'. — Џзбапѐса онај покрѐвац да се дѣже кумбара; б. 'истући, изударати'. — Пази се, да те не избапѐсам.

избијати избијам несв према *избијати*. — Како ђн избија, а они причају и у два табора: једни кажу да има клозѐт, а други да нема.

избити избијем св 'појавити се у видокругу'. — Кад је избио ѝ-шуме, рафал га је прѐсеко. — Џзби моторциклиста немачки, за њим мерцѐдес наш, за њима тѐнк, топовска цѐв, митралѐз.

избогаљити -ђгаљим св 'невешто направити, оштетити'. — Ала си ђвѐ избогаљно, свѐка ти чѐст! — Пђбогу, што ово избогаљи, јес имѐ виѐсак?

избрабоњати -а свр према *брабоњаџи*. — Тѐрај те ђвце, да ми тѐ не избрабоњају.

избрљкати -ам св према *брљкаџи* (в.). — Трѐба да се избрљка сѐно, да се скѐпи у брљкотине, ко навиљак; уп. *брљковина*, *брљкоџина*.

избукарити -им св 1. а. 'оплодити крмачу'. — Трипѐт је тѐро, ваљда се избукарила; б. вулг. 'обљубити, повалити жену'. — Уватио је у врзине и избукарио; 2. 'преварити, намагарчити'. — Мѐнѐ је избукарио. — А такѝ је: кад ти прѐђе први бѐсамак, мѝсли како ће те избукарити;

извадити -им св 'направити'; в. *ђпрѐшасѝ*.

изваљити се изваљи се св 'насти, оборити се'; в. *ђгрѝ*.

изваљати изваљам св 'завршити ваљање сукна'; в *ваљавица*.

изваџити изваџи св 'скувати'. — Научно да ваџи, па џме па изваџи.

изваџати -ам св 'оштетити првобитну структуру неке површине, ишарати'. — Дѐца ми стѐ изваџала, играла се с нѐжем.

изведравати -ѐдрава несв 'ведрити се'. — Саџ већ помало изведрава.

извести -дем св 'излећи'. — Џзвела ми квѐчка ђветоро пѝлаџи.

извештити (се) -им (се) св 'постати вешт, навићн се'. — Кад маѐо извештитим, ја ћу пѐс[ле] лако. — Џзвештила се ђна и нема што не мож д-џраџи.

извѐшчати -а(м) св 1. 'дотрајати, избледети'. — То извѐшчало, није ни за на њиву; 2. 'остарити, оронути'. — Ма извѐшчало и ђгрињавило.

извидити -им св 'испитати, распитати се'. — Џзвидн свѐ па ми јѐви каџ да до[ђе]м.

извитѐперити се -и(м) се св 1. 'увити се, искривити се'. — Мѐти [даску] на равно, извитѐпери се; 2. 'изпачити се'. — Биѐ добар дѐчак, ал пѐчо да бекрија и тѐо да запаџи штѐлу, извитѐперило се.

извлѐк м 'извлачење'. — Кад извлѐчиш дрва што си пѐсеко џ шуми, то извлѐк, извлѐчиш и тѐраш кућн. — Да није слоге и договора, не би се могао поправити планински пут, који води у шуму, за извлак дрва, сена, жита и др. потреба (2: 88).

извлѐчити извлѐчим несв 1. 'припремати пређу влачењем'. — И то извлѐчиш и завијеш око оне канураче и то је повијање губера; 2. в *извлак*.

извољевати -ољѣвам несв 'инсистирати на ситниџама, тражити да се испуне необичне жеље'.

йзвор йзвора м ♦. — Тамо де истиче испод каквѣг камена то се зову йзвори, жйви йзвори. — По целом Качеру има извора, чесмица, чесама и стублина.

йзворни -а -о 'изворски'. — То је йзворна вѣда. — Река — то велики поток, кад не пресушйва, значи, има йзворне вѣде и лѣво и дѣсно у обалама кад нйкад не пресушйва (Кз).

изврзйнати -ам св 'стећи на сумњив начин, преварити'. — Они би да изврзйнају; в. *врзинар*.

изврљезити -им св 'урадити нешто површно'. — Изврљезио ми [потпорни зид] и, кад је оплавило, вѣда обалла.

йзвршан -шна -о 'пун до врха'. — Нйје йзвршна. — Пѣде кашуку йзвршну кајмака.

извршити йзвршим св а. 'уобличити гробну хумку'. — Чѣкају да се йзврши грѣб и на тйм се јѣде; б. 'покрити врх стога, да не закисива око коца'. — Пао са сѣна ка-сам тѣо да йзвршим, нйко колац; в. *йовршии*.

извршљати (се) -ам (се) св 'умрсити се, уваљати се (обично о трави приликом кошења)'. — Ушле ми ђвце у дѣтелину и свѣ извршљале; в. *грабуљце*.

изврштўлити / изврштўлити -рштўлим / -рштўлим св 'изокренути, помешати'. — Може бити да је реко, ал је то ђн нешто изврштўлио.

изграйивати -ајйвам несв ♦. — Моје је да изграййвам зѣмљу: крамп и колица.

изгѣпити -им несв 'истеривати, изводити'. — Сад ђвце нйко не изгони у пашу, у забрану бйду.

изгребѣнати -ам св. према *гребенаи*; в. *влакно*.

изгрѣвати йзгрѣва несв 'појављивати се (о Сунцу)'; в. *икона*.

изгрѣгача / изгрѣгуша ж 'дашчица у облику пресечене елипсе, насађена на дугу дршку, за извлачење пепела из пећи'. — И ђнда изгрѣгачу и пѣпо из вуруне [изгрѣш]; в. *џарач* (3: 65).

йздаја ж 'помен, даћа'. — И ка-дѣје вѣреме, ђндак се припрѣма йздаја, даје се та подўшја.

издандати -ам св 'изударати'. — Ако те издандам, неш више [брбљати] (Р).

изданути изданем св 'издахнути, умрети'. — Дѣте горй, завоји, вѣтра, чўдо, ђе д-йздане.

йздати -ам св 'дати, обавити'. — Она му йздала свѣ подўшја и ђнда се вратила ђцу. — Ко умре — йздаћемо му за дўшу. — Остане Јека... у Ранковићима пуну годину, док не изда сва подушја. — Кад се наврши и изда годишњица, мешаја добија дар, обично мараму и чарапе (3: 101).

издерйнциати се / издерѣнциати се -ам се св 'извикати се, изгаламити се; исплати се'. — Јучѣ се мала издерйнциала.

йздирати се -е се 'викати, галамити'. — Стално се йздире на менѣ.

издѣјити издоји[м] св 'поисати'. — Ако тѣле не може д-йздоји, ти мѣжеш д-измўзѣш (Кз); в. *измазати (се)*.

издрѣшити издрѣшим св 'развезати, поразвезивати'. — Око стѣга потрпаш снѣпове, издрѣшиш и прѣстрѣш ширѣко, чѣтири-пѣт мѣтара о[д] стѣга (Т).

издрљити издрљим св 'бесно разрогачити очи'; в. *жерѣња*.

изелица м/ж в. *изјелица*.

изигравати изигравам несв 'ругати се, подсмевати се'. — И он Слободанци кѹпи чарапе, а овѣ га изигравају: И! какѣ си, кѹпи жѣни чарапе!

изићи изиђем св 'појавити се, почети се правити'. — После прѳјѣ изишо самѹн.

изјанђати се -а се 'истрошити се од дуге употребе, похабати се'. — Изјанђало то н ја бацила, да запалим (Р), в. *изанђати*

изјармати -ам св 'самлети јарму'. — Милан ће брзо [доћи], још мѣно д-изјарма.

изјелица / изелица м/ж 'прождрљивац'. — Није он велики изјелица. — Е, дијете, нисам виђела веће изелице од њѣга.

излапити / излапати -им св 'посенилити'. — Можда сам ја излапила. — Излапио ко Гђјина крмача.

излепшати се -а се св 'пролепшати се'. — Ако се излепша, доће и Драган.

излићати се излића се свр 'исирљати се житком балегом, добити пролив'. — Сва се, јадна, крава излићала.

излити излијем св 'пролити'. — Шта смо сѹза излили.

изломити изломим св 'поломити'. — Ја сам, јадна, овѹ рѹку изломила.

измагањити -им св 'лоше урадити посао, нешто оштетити'. — Ко ти је овѳ измагањо, мајке ти, дѣ су ти биле очи?

измазати / измлазати (се) изм(л)аза (се) 'измузати (се)'. — Крѡва се измаза, па се даѣ свињама, нѣ може тѣле ни д-издоји. — Он зна у којѣ време трѣба да измлаза се.

измакљати -ам св 'истући'. — Измакљо га да запамти.

изместити / измештити -им св 'преместити'. — Измештићемо бащчу дол до Рѣкѣ.

изметак -тка м 1. 'повећање броја жица (петљи) код плетења'; 2.а. 'последње дете у многочланој породици'. — Онај изметак ко да није њѣгов; б. 'последње прасе из истог легла'. — Виш како се отима онај изметак.

изметало с 'отвор кроз који испада брашно испод воденичног камена'.

измет(н)ути се се -ѣ се 'изродити се, дегенерисати се'. — Изметнуло се нешто, па грѳжѣ више не родѣ. — Изметули нам расу.

измодити -и св 'изићи из моде'. — Брзо ће он да измоди (б: 120).

измузати измузам несвр, в. *изм(л)азати*. — Измуза крѡву, нѣ мож тѣле да пѳнса.

измуљати измуљам св 'прибавити корист сумњивим средствима'. — Нѣће бити ништа ако овај нешто не измуља.

измусти -узѣм св 'помусти'. — Ти мѳжеш д-измузѣш онѳ после јер крѡве губе млѣко ако нѣ би тѣле мѳгло д-издоји свѣ, а ти да не измузѣш. Нѣ смѣ д-ѳстане, него ако ѳно не издоји — ти измузѣш (Кз).

изнети, обично у споју да *изнесе* — да *истѣра* (каже се, кад је шкрба секира, па се иста треба клепањем — оштрењем — да изравња — да се уклоне шкрботине — 2: 14).

износак -ска м 'мало јаје које кокошка снесе пре него што престане да носи'. — Ёвѣ га износак, нѣ[ће] више [носити].

изобла ж 'облица'. — Дђј ми то изобла, да с-истеше грѣда. — Истесѳ сам држалицу изобла, нисам је растругиѳ (Р).

изорати -ем св 'орањем избацити неки предмет на површину'. — Брђ изоро на мѳјѳ њиви неки камен, нико нѣ зна шта је.

изѳачити -им св 'ископати рупе („ѳцаке“, в.) за сејање неких врста поврћа'. — Ја била изѳачила за краставце. — Изѳачно био н тѣо да сђдим бѳстан.

изравња̀ти -ам св 1. ‘поравнати, изједначити’. — Чекáј ма̀ло да изравња̀м овај рѣд; 2. ‘умирити немирну децу’. — Ви[ди]де штà је з де́цом и изравња̀ј и[x].

изра̀дити изра̀ди св 1. ‘лепо, вешто урадити’. — Чакшире су биле „изра̀ђене“ гајтанима на „више катова“ око цѣпова, на стомаку и по пачалуцима (3: 80); 2. ‘разви́ти плод’. — Била дугó сýша и нй́је мѡго д-изра̀ди. — Ра̀ст изра̀ди жй́р и та̀ј жй́р пр̀сне и ѡстане она̀ шиша̀рка.

изража̀вати се -а̀жавам се несв ‘говорити ружне речи’. — Ма̀ла у врти́ћу пѡчала да се изража̀ва, да псу̀је.

й̀зра̀зан -зна -о ‘који говори ружне речи, псује’. — Не́ћу да бй̀днем й̀зра̀зан, да не́кога па̀губим, да не́кога не огов̀араш (Т).

изра̀нити изра̀ним свр ‘искхранити’. — Не́маш чй́ме [стоку] д-изра̀ниш.

изркнути -нем св ‘искашљати’ (Р).

изрња̀ти (се) -ам (се) св 1. ‘измучити’. — Била поред мѣнѣ јѣдна бр̀ката и та̀ко ме, да прѡсти́ш, изрња̀ла; 2. ‘преварити’. — А ѡн да ме изрња̀, да й̀дѣ у Руму̀нију да ми до̀гони рѡбу; 3. ‘изломити, уништити’. — Изрња̀ш ѡнѡ, истрѣсѣш пѡздер. — Д-уватиш овај тра̀ктор, на ви́ше мѣста прѣвр̀не се, изрња̀ се, пѡклиз̀ало се (Т); 4. ‘извргнути руглу’. — Изрнѡ сам га да је побуд̀алио; в. *рња̀ши (се)*.

изру̀чити изру̀чим св ‘изасути’. — До̀гна̀ коку̀руз и изру̀чи, и ѡде, далѣко нй́ва. — Ко да и је не́ко до̀но и изру̀чио.

й̀зудити -им св ‘исећи месо на ситније комаде, за сољење и сушење’. — Исѣ́чѣ се мѣсо на удѣта, и тѡ да се сýши, й̀зуди се.

й̀зумрѣти й̀зумре св ♦. — Чѣла је й̀зумрла, гријѡта је дру̀кчије рѣћи нег й̀зумрла (Кз).

й̀зути й̀зујем св ‘скинути чарапу, ципелу’. — Јѣдва сам чѣко да й̀зујем ѡпа̀нке, нѡге те́шке.

й̀кати й̀чем, безл ‘штуцати’. — Й̀че ми се, пѡмиње ме не́ко (Кз).

й̀јед м ‘јед, отров; желудачни сок’.

й̀копа ж ♦. — И са ѡнѣ й̀коне — не́ки зра̀чак, ко бљѣсак сýнце кад изгрѣва. — Изра̀ђивани су й̀лими „на иконе“, који по својим орнаментима спадају међу нај-старије у Србији (3: 51).

й̀коница дем ♦. — Купно двѣ й̀конице у цркви.

й̀ксан -ана м ‘људско биће’. — Не́ма ту́не жй̀вог икса̀на.

й̀ксна ж ‘канал на додиру двеју кровних површина’. — Й̀ма ма̀нја де се ста̀ви она̀ ћера̀мида, а й̀ксна тѡ де се спа̀ја два̀ кро̀ва па се й̀спод [црепа] мѣти плѣк.

илав -а -о ‘који мирише на иловачу’. — Нерадо пију „илаву“ воду, ону која мирише на иловачу (3: 77).

илински -а -о; ~ *месе́ц* ‘јул’; в. *богојављенски* (3: 133).

й̀лй́њача ж 1. ‘црвена печурка’; 2. ‘сорта јабуке, крушке’, илијињача (Бљ, 14: 41, 3: 24); в. *колачара*.

й̀ло с 1.а. ‘муљевити нанос у реци’. — Кад й̀дѣш ре́кѡм, па най̀ђеш на бля̀тња̀в дѣо, на й̀ло, на бра̀ни, ре́цимо; удари лѣти во̀да или прѡле́ћи и за̀спе нам она̀ј пѣсак па бýде й̀ло на пѣску; 1.б. ‘иловача’. — Й̀ло то ѡнѡ што са̀д ка̀же й̀ловача; 2. ‘смеса за прављење цигала’. — На̀правио сам й̀ло за цй̀глу, да пр̀вим цй̀гле.

има̀ње -а с дем ‘имање’. — Й̀ма ѡн ле́по има̀ње, ал нѐ ра̀ди.

й̀мати й̀ма[м] св ‘бити, постојати’. — Нй́је й̀мало ма̀је ко са̀д. — Лѣсе й̀мале па се сýшиле шљй́ве.

имѣ̀њака ж ‘имењакиња’. — А ѡна је мѡја имѣ̀њака: зѡвѣ се и ѡна Ра̀до̀јка (Б).

имети се 'имати име'. — Миљко Цвијовић мислим да се имело њему.

и́нако прил 1. 'иначе'. — И и́нако сам мишљо да до[ђе]м. — Штò неш да попијеш кáву, и́нако се не виђамо? — Има тáмо два ектáра мáло дáље, и́нако е свè окò куће; 2. 'стално'. — Ка-су га турили на кòла, онај вò и́нако рикò до куће; ка-су ушли у двòриште, он прèстò: они открили áрњеве — дèда мр̀тав; ја био мáли, а при́чали ми ба́ба и чй́ча који су ишли да га донесу.

и́ње и́ња с ♦. — И́ње ти је кад зй́ми др̀вèће побèлн, кад је мáгла на лáдно.

ирам м. Најстарија техника примењује се приликом израде ћилима „ирама“ у два нита (ткање слично платну) у једној боји, по коме се вуницом накнадно израђују шаре (3: 50).

и́се и́сета с 'део'. — Сваки своје и́се — па смòчите. — Òстадок ја без свòг и́сета, по́једе он и мòје. — Држава одредила свима своје и́се, па смочи (5: 122).

и́сјèк м 'део печеног брава између бута и ребара'.

исканшáрити -ишáрим св 'присвојити нешто туђе, отети'; в. *кашиар*.

искáлнити (се) -им (се) св 1. 'искварити се, прозлити се'. — Свè се òвò дáпáс и́скалпило: нè мош нáћи човèка; 2. 'измолити, искамчити'. — Искáлпиће она òд бабе и вй́ше.

и́скати се и́ште се безл 'пожелети'. — Погледам печèње па ми се и́ште.

и́скијати -ам св 'платити грешку, лакоумисленост'. — Јèднòг дáна свè ћеш ти то д-и́скијаш.

искòбити и́скобим св 'не дати некоме нешто; изоставити, изузети'. — Дáде свй́ма по кòцку шèћера, само Дрaгòјла и́скоби. — Искобише ону нáјмлáђу — и́òј нè дадоше ништа.

искòвртати -áм св 'оштрим врхом ножа извадити језгру ораха'. — Ка[д]-скр̀цаш онај коштуњац, òнда нòжић и искòвртáш òра.

искòкати и́скокам св 'изружити, испсовати'. — Искòкò му свè што му је гòдни-нама हु̀тò и тр̀пио га.

искòпати -áм св а. ♦. — Трèба да се искòпá цòкла; б. 'издупсти'. — Рáније бй́ле и́скопане кáрлице, лèпе, др̀вене. — Он òнò кòрито што је и́скопáно, др̀вено, тури, па рúкама цèди.

искòпèљати -áм св 'ископати, пронаћи нешто што се не очекује'. — И́скопèља неки кòтур гвòжђа.

ископривати -áм св 'истући копривом, ижарити'. — Сà-ћу те ископривати ако не прèстанеш.

искòритити се -и се св 'искривити се, добити облик корита' (Р).

искрајак -áјка м 'комад земљишта на крају имања'. — Сáмо да покосим овај и́скрајак (Р).

искресати искрешем св 'поодсецати грање, прочистити неки простор'; в. *лисник*.

искривáјчити (се) -им (се) св 'искривити, накривити' (Р). — Вй́ш како се и́скривáјчило [сено].

искрљèштити се и́скрљèштим (се) св 'направити неприродан израз лица, и́кезити се' (Р).

искуљати и́скуља св а. 'истећи'. — И́скуља вòда из у́ставе; б. 'испасти'. — Пòсекло се дèте по прстй́ћу, сà[д]-ће да му и́скуља дрòб!

искумбèсати -áм св 'искидати, раскупусати'. — Он у́вèк и́скумбèсá свèску с телефòнима.

испаламнувати / испарампувати -ампувам св 'испребијати, истући'. — Баш сам га добро испаламнувѡ.

испарадати -ам св. према *парадајзи* (в.). — Још мѣно па ћемо свѣ испарадати.

испарити -им св 'испрати дрвену посуду врелом водом, попарити'; в. *чубур*.

испаручити -им св 'изасути, излити; испразнити (посуду, цак)'. — Нѣмѡј праћи, ја мислим да ниси испаручила. — Онѡ кѡфицу мању испаручи.

испасати се -шем се св 'извући кошуљу испод каиша'. — Испасо се и у вѡрош, ко дѣчкѡн.

испасти -дне ♦. — Пазим да ми не испадне из рѡку.

испек **испека** м 'ракија добијена као ујам за изнајмљени ракијски казан'. — Кад се казан даје у послугу на даљину, кирија за њега плаћа се ракијом. Тако зарађена ракија зове се испек (2: 108).

испећи / испећи испечем св ♦. — Имају стѡке, нек закољу, нек испечу.

испиљити се -й се св 'пробити кору од јајета, излећи се'.

исписник м 'друг из војске'.

испит м 'заједнички одлазак момка и девојке код свештеника пре свадбе' (2: 97); в. *заречити*.

исплазити -им св ♦. — У ливади крѡве исплазиле јѣзик и дакћу.

исповрљити се -ѡврљи се 'изненада се показати као проблем, испоставити се'. — Па се исповрљи да нѣма пѡра [у пошти].

испогани се -и се 'затровати се (обично о рани)'. — Испоганило се, па почело остраг да базди (5: 6); в. *чир*.

исполмити исполмим св 'платити дажбине држави'. — Држави њѣно мѡраш исполмити, а теби — што ѡстане. — Обећавали народу... па много шта нису исполмили (5: 68).

исполутати -ам св 'крупно самлети'; в. *бунгур*.

испопрѣчити се -ѡпрѣчим се св 'стати попреко, препречити (се)'. — Кѡла се преврнула и испопрѣчила и мѡрѡ да чѣкам.

испорити испорим св 'распорити'. — Мѡраш да ѡпереш црева и да и[х] испориш. — Још сѡмо да испорим црева.

испотекар прил 'испочетка'.

испотија прил 'полако и тихо, без најаве'.

испоштовати -ујем свр 'испољити гостопримство'. — Дѡчекѡш га, да га испоштујеш, да га погостиш.

испраћавати -аћѡвам несв испраћати. — Сѡд Петровиће испраћѡвам, били, седали.

испрдак -тка м 'мало, физички неразвијено дете'.

испреварѣ прил 'подмукло, изненада'. — У свѡким је чѡвѣку ѡста дѡза ѡтрова; с мѡлим се чувај, ѡће испреварѣ да те ѡдари, а с великим се мѡш ѡдма посваћати и нѣ бѡј се.

испрепрѣчивати -ѣчѡвам св 'изукрштати'. — інда ѡн испрепрѣчива ѡнѡ ѡпуту и направи сашивуњке.

испрѣчати испрѣчам св 'направити опанке'. — Испрѣча сѡтно прешњаке; в. *сашивуњци*.; 2. 'добро родити, упречити се (о великим клиповима кукуруза)'. — Испрѣчѡ кукуруз, нѣ мож кроз њѣга проћи.

испрљати испрљам св . — іћу д-испрљам.

испу̀стати испу̀стам несв ‘испуштати’. — Мо́рам по̀с и та̀мо да испу̀стам ва̀здух.
испу̀стити (се) -им (се) св 1. ‘ослободити се контроле, надзора’. — Испу̀стио га и са̀д му не́ може ни́шта. — Испу̀стио се де́ча̀к и ни́ког не́ слуша; 2. ‘разболети се’. — Испу̀стио се са̀ здрављом и не́ мож ни пре́т ку́ћу.

и́ставити -им св ‘скинути суд с ватре’. — При́чекај д-и́ставим мле́ко.

истарли́кати се -арли́чем се св ‘извеселити се, изгаламити се’. — О́де он та̀мо са̀ њима, истарли́че се, на̀шали.

и́стерати -ам св ‘завршити једну фазу посла’. — Кад и́стераш о́ткос, мо́ш ма̀ло д-о́дмориш; в. *баквица, изне́ти* (7: 197, 2: 14).

исти́марити -и́марим св ‘очистити чешагијом (коња, вола)’.

и́стирати -ам св ‘истрести жито из сламе на гумну, вршају’. — Ува̀тиш во̀лове ил, ак-и́маш, ко̀ње и је́дан сто́й ко-сто́га и др́жи бич, пру́т и те́ра око сто́га; о́но га́зе док ви́ди да-ј-о́но умрвљено и ону сла́му и́стирају (Т).

исти́штити се -и́ се св ‘допећи се на тихој ватри’. — Не́ка га, да се исти́шти.

исток м ‘источни ветар’. — Лепо време ће настати: када почне да дува „исток“, када се вечерн изведе, кад дуван не влажи (3: 132).

истòпити истòчим св ‘исцедити, извртати мед’. — Истòпно је три́ста кила ме́да.

истòчито истòчим св ♦. — Истòчно је двèста кила ви́на.

истресак -ска 1. ‘последњи снег(ови)’, „баба Марта“, шаљ. 2. ‘последње, најмлађе дете у многочланој породици’.

и́струлити -и св ‘иструнути’. — Истру́лило ми двèста кила ја́бука.

и́ћи и́дē несв ‘падати (о киши)’. — Ки́ша и́дē. — Цèлу но́ћ и́шла ки́ша.

и́цати и́чем несв ‘штуцати’. — И́че ми се.

и́цдити и́цџдим св ‘исцедити’. — Он кад је до́шо да и́цџи ме́д — сва́ка [кошница] пра́зна!

и́школовати -ујем ♦. — А о́на је тог с́ина и́школовала да ви́ди сèло.

и́шпартати -а́м ‘повући линије шпартачом (в.) на њиви, за сејање кукуруза’. — На̀правиш др̀вену шп̀артачу и во̀ловима ишп̀арташ њи́ву и оном вр̀стом си́јеш (Т).

и́шчакла́јисати -шем св, ‘лепо уредити, удесити’. — Са̀[д] хемо ми́ свè то л̀спо д-и́шчакла́јишемо.

и́шчетв̀ртати -а́м св ‘крупно самлети пшеницу, прекрупити (за кување бунгура)’. — Ишчетв̀ртā се пшени́ца, по̀дигнè се ка̀мџен и оно са̀мо ишчетв̀ртā з̀рно (Б).

и́шчитмати [по швовима] (1: 778); в. *колир*.

и́шчу́ђати се и́шчу́ђам се несв а. ‘ишчуђавати се’; в. *мишџе́ти*; б. ‘гледати забезекнуто’. — Ишчу́ђа се ко на гу́ју.

Ј

јаба̀на -а̀нē ж ‘гост са стране’. — Је л ко̀ дола̀зио из јаба̀нē?

јаба̀нац јаба̀нац -а̀нца ‘гост, дошљак из далека’. — Би́о ја́ у Су̀ботици и не́ке дево̀јчице ме пи́тају ода̀кле и́дē ауто́бус за Па̀лић; ја ка̀[же]м да сам јаба̀нац и да не́ знам, а о́не се смеју́рē. — Ја́ сам ту́ј јаба̀нац, из јаба̀нē. — А још јаба̀нац. Не познаје људе, само попу верује (6: 15). — У Борову никад, рекло би се, није боравио такав јаба̀нац (6: 63).

јабѡгме / јабѡгмѣ реч. ‘дабогме’. — Бїле грѣде место бѣтѡнске плѡче, јабѡгме (К).
јабукар -ара м ‘воћњак, са засадом јабука’. — Та вѡда идѣ из Микајловог јабукара.

јабуѡница ж анат ‘кост на лицу, јагодична кост’; ‘кост на грлу, Адамова јабуѡница’.

јабуѡњак м ‘засад јабука’. — Усред шуме... засадили јабуѡњак (5: 35).

јаваш прил ‘полако’.

јагањчар -ара м в. *јагњѣар*.

јаглиѡца ж ‘искокано зрно кукуруза’. — Јаглице — то ѡнѣ кѡкавице, од кѡкѡвца и кѡ(ж)е ‘зуби му ко јаглице’. — Ка[д] се кѡкају кѡкѡвци, кѡже се: свѣ јаглице — свѣ јаглице, само јѣдно зрнце . — Кокице, које се добијају кокањем жита, зову се овде јаглице (2: 64).

јагње -ета с ‘младунче овце до 6 месеци’; мн. *јагњѣи*. — Од пѣт оваѡа имѡм шѣс јагњѣи, јѣдна се облізнила.

јагњѣница ж ‘овца која се ојагњила’. — Имѡм дѣсет јагњѣница, а сѡ-ће се ѡјагњити и јѡш двѣ.

јагњѣнце -ета с дем *јагње*. — Ѣн ѡвце [држи] сѡмо да би зѡкло неко јагњѣнце за прѣславу, за слѡву.

јагњѣћар -ара м ‘тор у коме се одвајају јагњад’. — Мѣсто де сам лѡчио јагњад то јагњѣћар се зѡвѣ, а кѡ[ж]е и јагањчар.

јагњѣћи -а -е ‘који се тиче јагњета’; в. *ћорбак*.

јагњѣште с пеј ‘јагње’. — Ишла у Крѡстантиће, неко јагњѣште глѣдала да кѡпим.

јагодиѡца ж анат 1. ‘део лица испод очију’; 2. ‘врх прста’.

јагодиѡча ж ‘сорта крушке („најранија“’) (Бљ, 14: 41).

јада ж ‘примитивна жена’. — Жѣна му нека јада из Љиѡга, а ѡн сѡд гѡгоња.

јадац м ‘грудна кост код кокошке’ (Р).

јадѣса аналошка творба према *чудеса*. — Дожївили смо свѡкаква чудѣса и јадѣса.

јадило с ‘несрећно створење’. — Ја маѡу зѡвѣм јадило — мази се.

јадниѡчак -чка м дем ‘сиромашак’. — Дѣ ће јадниѡчак з-гѡгоњама — нѣма пѡјма!

јаз м ‘водоток од бране до воденице’. — Јаз идѣ од бранѣ до ѡставе и тѡ се вишак вѡдѣ прѣлива и идѣ у Кѡчер. — Мѡра пѡзити да не ѡпадне ѡ јаз. — Ако је киша стално, роди више јаза у брду (5: 128).

јазѡпчара ж ‘тип земље’.

јазмача ж ‘јазбина лисице, јазавца’.

јазук м ‘штета’.

јѡја м одм ‘отац’ (3).

јајара / јајцара м/ж ‘ситан лопов’. — Ѣн ти је, брате, јајцара: тај ти вѣлико нѣће ништа ѡкрасти (Т). — Ѣни су бїли јајаре, украде шго вїди.

јајце -ета с анат ‘тестис’. — Ако се вѡде јајца, пѡчїшића се.

јак јака -о ♦. — Нѣ би мѡгла на јакїм сѡнцу.

јака ж ‘жуљ на врату теглеће животиње (обично од јарма)’.

јакако реч. ‘него како, него шта’ (Р).

јакарити се ‘мучити се; ломатати се; носити се с проблемима; пењати се’ (Р).

јаковна изр. ~ *водица* 'вода којом се меси чесница'. — Неко од млађих иде по воду којом ће се замесити чесница. Ову воду називају „јаковна водица“ (3: 108).

јакџом прил 'тек'. — Јакџом је устџо, а већ умџран. — Јакџом сад и[x] тџрам на пџшу. — Јакџом је прџшџо. — Јакџом ће да дџђе.

јакџљача ж 'капуљача'. — Ломо огрне кабаницу и на главу намакне јакуљачу (2: 213); в. *кабаница* (3: 79).

јџлак м 1. 'јарак, канал'. — Јџлак је кат кџпџш да пџставиш цџви; 2. 'увала, рупа' (Р).

јџловница ж 'неоплођена женка'. — Јџловница џстанс ако се не мџрче, џвца која се не јџгњи.

јџмић јџмића м 'јамница, кућница у којој се сади кромпир, пасуљ'. — Јскопаш јџмић па сџдиш крџмпџр. — У џнџм јџмићу бџде по џсам [струкова парадајза]. — Ископа јџмић и мети стџјџака.

јџндало у изр *на јџндало*. — џдбџ му на јџндало то што прџча.

јџнија ж 'јело од јагњећег меса с поврћем'.

јџнцик -џка м 'кожна торбича'. — Око врата имају шарене торбичице (вунсне), сличне џачким — или кожни јџнцик (2: 72).

јџнцичић м дем јџнцик. — Старац носи јџнцичић и у њему лушу и дуван (Д, 2: 73).

јџпада ж 'осојна, сеновита страна (брда)'. — Њџма је кџћа у јџпади и зџтџ је тџмо лџдно. — Код њџгџ је јџпада, де брзо залџдџ, то де је јџпадно.

јџпадан / **јџпадан** -дна -џ 'хладан, на осојној страни'. — џвџ је њџша страна јџпадна па некако слабије све рџђеџа. — џнџ ми њџва јџпадна. — џнџ кџк тџмо па пџд њџм бџло јџпадно; в. *јаџада*.

јџпија ж 'грађа за покривање куће, за кровну конструкцију'. — Јџмали смо мџ своју јџпију, грађу, и помагали смо му градџти. — Дрвена јџпија је гџр за крџв, а до крџва тџраш са цџглџм, и са бетџном, и са гвџџџом (К). — Дрво се... цепањем дотеривало у разне врсте јџпије (грађе) (2: 41); в. јџпија *бџређа*, *цџров*.

јџра, обично ~ *пџшеница*. — Јџру пшеницу сеју око првог марта, а чешће после Младенаца (3: 18).

јџрам јџрма 'волујска опрема за вучу'.

јџрдџмац -мца м 'вагир, ждрџпчаник'. — Јџрдџмац џнџ за кџјџ се кџче зџпрежнице.

јџрџбница ж зоол 'птица из фам. Phasianidae'. — Јџрџбнице су џнџ, дџвљџ кџкице се зџвџ, што имају пџ шуми; џне су сџтне ко гџј крџпна пџлџд (Кз).

јџрџна ж а. 'вуна од прве стриже'; б. 'јагњећа вуна'. — Вуна од јагањаца зове се јџрина (3: 48).

јџрма јџрмџ ж 'крупно млевено брашно (за сточну храну)'. — Мџљџ се све: и пшџеница, и кокуруз и џвас и тџ јџрма (Б).

јџрмати -џм 'млети јџрму'. — Мџлан је њџ штали, јџрмџ.

јџрмац јџрмаца м 'попрџчна гредница на предњем делу сељачких кола на којој су окачени ждрџпчаници'. — Рџда се стџви на прџви крај испџд јџрмаца и испџд јџстџчета на џшлук (К).

јџрмењача ж 'део јџрма, полуга којом се с унутрашње стране јџрам везује с полициџом'. — џдаре се јџрмењаче, де се увџче врџт вџлу, да се не прџмичу вџлови. — Мџли јџрам за јџднџг вџла имџ две јџрмењаче.

јасен м бот ‘дрво *Fraxinus*’.

јасенов -а -о ‘који је [направљен] од јасена’.

јасеновина ж ‘јасеново дрво’. — Од јасеновине ил орбвине правили сòвину.

јасника ж бот ‘дрво *Populus tremula*’ (12: 22).

јастреб м зоол ♦. — Кòпци и јастребови — то је једно. — Од велики тiца имā јастреб, гаврāн, врāна, а ове мāле свракeљице, гòлубови (пiтоми и дивљи), лāсте, врāпци; нòћи што се чўје — бўкача, бубўлина (Кз).

јастук јастука м ‘део запрежних кола: гредица (постављена изнад ашлука) на коју се опире колски под’. — На ашлуку имāш јастук и између њи се провўче срчаница (Б); в. *јармац*.

јастуче -ета в. *јастук*. — Срчаница се провлāчи између јастучета и ашлука (К). — Јастуче је за повезивāње рудe и кракòва са гвòзденим цўговима. — На њeга је òзгò јастуче, лeжи òбртањ на њeму и имā двā стўпца или шиљци.

јатак јатака м ♦. — Мòј најбољи јатак кога сам имò у Шумāдији. — Ў тòј штāли чòвек и жeна га чўвали, јатаци му били.

јато -а с ‘чопор’. — Јāто дивљи свињā, с Рудника, дòшло у Вўкасòвце, пòдeоше кокўрузе.

јатòрап -рна -о ‘одрастао’.

јāуд м ‘мршава, ситна, закржљала особа’. — Òстарио чòек па се смāнио — прāви јāуд (К). — Она, онако ситна, прави јауд, кочопери се добро да је сви виде (5: 139).

јāшати јāшем несв ‘јахати’. — Кад би им дāо, сви би те јāшали. — Дòшла да се јāше òвāмо.

јāшаћи -а -е ‘јахаћи коњ’.

јāштарица ‘бубуљица на језику’. — Скòчила ми јāштарица на језик, нeко ме òгòвāра (Р).

јeбāнција м ‘спадало, шерет’ (Р).

јeбāрник м ‘јавна кућа’.

јeбaц јeпца м ‘потентан и похотљив мушкарац, јeбач’. — Нeмā јeпца без Качeрца — нити пiчке без рудничке.

јeбeнисати -шем несв ‘дирати нешто што се не сме’. — Дe сте сādā нāшли да ми јeбeнишeте по алāту (Р).

јeбeственије с ‘несвакидашњи догађај’ (Р).

јeгe јeгeта с ‘троугласта турпија за гвожђе’. — Нeмā јeгeта да се нāоштри тeстeра.

јeглeнисати -шем несв ‘разговарати’. — Цiгани и пчeлāри, кад се сāстану, ўвек имāју штā да јeглeнишу (Б).

јeд м ♦. — Јā се нāјeлa јeдa; 2. ‘мука’— Ўватио га јeд.

јeдaр јeдpa -о ♦. — Јòпет мāло јeдрији дòђe кокўруз, бòљи је, не òстане зрно штўро. — Вiди како је јeдpa ко јāбука.

јeдāрeд прил ‘једном’. — Дòшли јeдāрeд у Бeлановицу и сакрили кòла, а кāжe — нòвинāри.

јeдeк јeдeкa м — Пўн му јeдeк: имā у гāздалуку свe.

јeднāко прил ‘стално, увек’. — Јeднāко се òна кўди на òнe жeне. — Имā јeднāко пòсла. — Јeднāко га пòмињeм. — Рāди се, рāди се јeднāко. — Мòј дeдa јeднāко имā стò пòслòва. — Кад је бiо мāли, он јeднāко дòлази кòд нāс.

једначит -а -о 'једнак, исти, истоветан'. — Нијкад ни смо били једначити: нама ни леба а њима и меса (Б). — Није свака дачица једначита; в. *срце*.

једножичан -чна -о 'ткан на две жице'. — Једножично ткање на две, а двојжично је на четири жице (Лп).

једном 'једанпут'. — Њој син не дође, снаја не дође годишње једном; в. *пре-честиии*.

једноман прил 'одједном'. — Прдошпримо пут у једноман.

једноничити / једноличити -им несв 'јести једном дневно'. — На велики петак, многи старији људи и жене једнониче (2: 95).

једнопајац -ајца м; в. *двопајац* (2: 204).

језа ж ♦. — Осетила сам неку језу, дрктање.

језгра ж ♦, в. *скрцаи*

језичара ж 'жена оштрог језика, лајавица'; в. *сиктаи* 2.

јечкиње-барјачкиње 'дечја игра'

јектика ж 'туберкулоза'. — Као најозбиљније обољење сматра се „јектика“ (3: 126).

јелек јелека м 'део народне ношње, прслук који се носи поврх народне ношње'. — Зубун је изобичајен, а појављује се јелек, од кадифе и сомота, на грудима и испод пазуха дубоко исечен, украшен гајтанима и срмом (3: 83).

јелече -ета с дем 'јелек'.

јеловни -а -о 'који се тиче јела'. — Јеловна кашика маје [налије се] у млеко на петнаест литара. — Сипа се кашика јеловна. — Сипа се на једну шерпу од седам-осам кіла по три кашике ове јеловне (Кз).

јеменије пл т. (2: 68); в. *чоха*.

јенђа ж 'пратиља невесте на свадби'. — Ако је младожења лепши и његова родбина жели да деца личе на њега, девер и јенђе бране млади да се окрене (3: 93).

јесенче -ета с 'јесење младунче'. — То су јесенчад, а овџи су [пилићи] још мајни.

Јестротијевдан 'празник Св. Евстратија, (3. окт.)'.

јетрвити се јетрве се несв 'свађати се, замерати се'.

јетрова ж 'јетрва'. — Умрла јој јетрова и сад и њена деца [остала да о њима брине].

јѣфика ж 'туберкулоза'. — Мој отац лажо јѣфику, јѣфика су раније звали (Кз).

јѣфичав -а -о 'туберкулозан'. — Били јѣфичави, а деца им ко јабуке.

јечити -им несв 'јечати'. — Ти си у сѣну јечито.

јечмењача ж 'сорта крушке' (Бљ, 14: 41, 3: 24), в. *видовача*.

јѣшан јѣшна -о 'који има добар апетит, који може много појести'. — Ја ни сам тољко јѣшан.

јова ж 'дрво *Alnus glutinosa*' (12: 23).

јовов -а -о 'који је од јове'. — За бојење сукна узима се јовова кора (1: 71).

јолпаз м 'скитница, пропалица, пробисвет'. — Опасан јолпаз, напада сваког.

јоште прил 'још'. — Тамо су јоште. — Да видимо шта јоште треба да ту кћу завршимо. — Кукѣш ли јоште? — Није јоште разбијено све.

јувка / јуќва / јуќка ж 'корѣ за теста, за гибаницу'. — Биле оне јувке што жѣне направѣ за пѣту и то јуќва каже. — Некад то звали јуќве, а сад кажемо корѣ, кад је за гибаницу; в. *дулек, дулечара, савијуша*.

југѣван -вна -вно 'јужни'. — Био југѣван снѣг, тежак, а брзо се топио.

југовѝна -инѝ ж ‘време кад дува топли јужни ветар’. — То југовѝна, ка[д]-дѝне љ пролеће, а бѝде па дуне [и зими] и тѝпи се снѝг, па југовина (Р).

јунадија ж зб ‘јунад’. — Ра̀ни јунадију.

јунац јунца м ♦.

јуница ж ♦. — Тѝле је до стѝ дваес, стѝ педесѝт кѝла — то е тѝле, а пѝсле се кѝже јуница док се не припати.

јунѝште с пеј ‘јуне, јунад’. — Идѝм да пуштѝм јунѝште.

јунчић -ића м дем *јунац*. — А мушко тѝле кѝже јунчић (Кз).

јѝтри прил ‘ујутро’; в. *вечи, ноћи, ѝрекуваѝи*.

јѝфити -им св ‘погрешно урадити’. — Како си мѝго да јѝфити тако наѝпако!?

јѝфте! узв чуђења. — Јѝфте, кѝква ти је та ѝљина?!

јучашњи -а -е ‘јучерашњи’. — Дѝгоне јѝчашњи лѝбац. — На јѝчашњи дѝн ѝмрла Дѝсѝнка.

К

кабаница ж ‘кишни огртач с капуљачом, ткан’. — Имали су неке кабанице од ѝнѝ кѝзје кѝстрѝти. — Огртали су се кабаницом од црвеног сукна, без рукава, дугом скоро до земље, са јакуљачом (слична капуљачи) (З: 79).

кабѝљати -ѝм несв в. *габѝљати*. — Кабѝљѝм љз брдо — нѝз брдо, нѝкад мѝра.

кабљина ж 1. ‘доњи крај букве (в.) изнад воденичног кола, на чијем се крају налази ципун’. — На днѝ бѝкве, на излазу дѝл, налази се кабљина, око пѝла мѝтра широка и дугѝчка; ѝна је бѝшна и на гѝрњем крају мѝло шѝра да је вѝда не прѝтера (Б); уп. и *кош* 1; 2. ‘кабао, музлица’. — Кабљина ти је о-дрѝвета и имѝ вресло гѝр да се носи; вѝдрица је вѝше била за вѝду, а кабљина је за млеко.

кабуница ж ‘земљана посуда са дршком’. — Биле оне кабунице земљѝнѝ па држали јѝја љ ѝима, нѝ[ће] да се пѝкваре (Р).

каведати -ѝм несв а. ‘запирати, губити снагу’. — Пѝчо да каведѝ ѝд глѝди; б. ‘поболевати’. — Јесѝнѝс пѝчо да каведѝ и ѝтѝ га ко-Дѝсѝнке.

кавраисати -шем несв ‘грѝпти последње остатке хране лунајући кашиком по зидовима посуде’. — Нѝмѝте, дѝчо, кавраисати, чѝје се до на̀пољу (Р).

кавурма ж ‘месна прерађевина од свињских изнутрица’ (7: 197); в. *ранија*.

кадиѝница ж ♦. — Дао му кадиѝницу, а мѝни звѝно — да чангрѝљѝм.

казан казана м ♦. — Кад је шљѝва гѝтова за пѝчѝш, ѝнда у казан и пѝчѝ. — Ракија се у Јарменовцима мѝрила на казане. Тачно се знало колико у јѝдан казан стане шљѝва и колико се добије ракије од ѝих (З: 133).

казанчина м пеј ‘стари казан’.

казати реч. ‘да се каже; како би се рекло; такорећи’. — Вѝкли муруз, казати. — Ја, казати, вѝлѝ краља и ја се ру̀шио за краљом. — То ти је тѝмо, казати, Дѝдовици и Чѝбутковници.

каѝшѝр -ѝра м ‘човек који ће преварити, отети, узети туђе’. — Каѝшѝр, нѝје жѝв кад нѝ би искаишѝрио, д-осѝчѝ дрво на мѝђи, да присвоји туђе.

каишѝрити кайшѝрим несв ‘отимати, пљачкати; уцењивати’. — Нѝће то дѝбро дѝ биде, кайшѝрио, па сѝд љнук [болестан] (Р).

кајарити кајарим песв 'обнављати потков, ков вучној стоци (кравама, воловима) пред дуг пут или тежи посао'.

кајјаси обично мн 'каншеви за управљање коњском запрегом', в. *седлић*.

кајјетисати -шем 'угађати некоме, испуњавати му хирове'. — Кајјетисала му цела века, а кад је умро — истерали је ис куће (Б). — Кома целог века кајјетиншеш, смрдеће на крају (5: 93).

кајјиш м ♦. — Све одело израђивало се у кући, само су куповали кајјиш и фес (2: 68); в. *ојџиша*.

кајјмак кајмака м ♦. — Кајјмак, то кад скинеш и бели смок, сир и кајјмак. — Турниш у шпајз, да се олади млеко и не скидаш кајјмак док се не олади млеко (Кз).

кајмакача ж у изр. в. *губерача* (3: 109).

калабаљук -алука м 'гужва, метеж, неред; разуздана гомила'. — Упо у нај калабаљук на вашеру, д-оглувиш, бекрије по[д]-шаграма.

калабра / **калавра** ж 'водир'. — Калавра то у чему држиш белегнију (Т Кз); в. *брусара*; *коса*, *брус* (2: 51, 3: 21).

калати ?

калауз м 'импровизиовани кључ' (Р).

калафџон -она м 'катранска смола као средство за подмазивање'. — Био тај калафџон па мазали каншеве на машинама [да не проклизавају] (Р).

калафџонац -ница м 'тамнопута особа; Циганин' (Р).

калемар -ара м 1. 'воћњак'. — Ене га тамо у калемару; 2. 'нож за калемљење'. — Треба да купим калемар, да покалемим оне јабуке; в. *мудайиш* (5: 96).

калемче -ета с 'котурача'. — Уста[в]љача је везана за каблину преко два шипа гвоздена, а за њу жица која продужава у кош преко калемчета (Б).

калица ж 'дрвени суд за разливање млека, карлица (в.)'. — Калнице биле, велике, мале, Цигани начини па донесу, па одливаш сурутку. — Кад скидаш кајјмак, млеко се оно одлије, биле калнице, па оцедиш — и то се зове млечавина.

калкан м 'наткривена врата на крову за улаз на таван'. — Код неких се кућа улазило на таван с поља кроз наткривена врата у крову, калкан, а код других изнутра кроз отвор на тавану (1: 756).

калопер м бот 'мирисна биљка *Tanacetum balsamica*'; в. *босиок* (2: 27).

калпити -им несв 'омаловажавати, оговарати'. — Калпити ме код људи и мораћу нешто да му кажем (Р).

калуђерка ж а. 'врста јестиве печурке'. в. *кљега* (2: 64); б. 'сорта крушке' (3: 24).

калуша ж 'бела овца са црним пегама око очију'.

калушаст -а -о в. *калуша*. — Добре су овце калушасте, а то су оне, које имају црне уши, и око очију црне пеге — а иначе, сва им је остала вуна бела (2: 203).

камал -аља м геогр 'каменито брдашце, ћувик'.

камара ж 'жито припремљено за вршидбу, саденуто на широј основи без коца'. — Кад саденеш жито брес коља, то је камара, то се све вако стрпа на ред (Ш); в. *кочаница*.

камџен -ена м а. ♦. — Камџен му љ кљун (клетва кад надлети гавран); *убојни* ~. — Лек од убоја. Струже се и за пиће (као лек) (2: 226); б. 'међаш'. — Каменове дубоко укопај да се зна [међа] (2: 143); в. 'млишки камен'; в. *буква* (5: 146).

ка̀менити се -им се несв 'ћутати, мировати као камен'. — Бoље би било: ћути па се ка̀мени.

каменица ж 'вештица'. — Стана Томић, из Реке, сматра да је њено унуче урекла нека „каменица“ (вештица) и да оно због тога није проговорило ни проходило до четврте године (3: 88).

ка̀меничарка ж 'сорта црног винског грожђа'. — Били у Драгољу добри виногради, она ка̀меничарка била, а сад све ба̀таљено. — Од грожђа остављају за зиму само оно, што је чврсто (каменичарку). — Највише се гаји и најбоље успева „каменичарка“ — црно грожђе (3: 26); в. *скадарка* (2: 25). — У Поморављу је зову нишавка, нишевка... а негде и прокупац; неко је зове и црнка, пореклом је из Каменице код Чегра (16: 56).

камењак -ака м 'камењар'. — У тим камењаку су били раније све ша̀рани, сад и[х] је мање, ложи се, па̀ли (Б).

ка̀милица ж бот 'лековита трава *Matricaria chamomilla*', ~ *ливадска*.

ка̀ми́чак -чка дем *камен*. — Ови ка̀ми́чки ће ми трѐбати да и врати́м у бѐтон.

ка̀мчити -им несв 'с муком долазити до нечега'. — Трѐба о̀пет д-идемо да ка̀мчимо.

ка̀мција ж заст 'бич с више кожных струкова, с оловним куглицама на врху'. — Једнога ту̀не осудили да му се удари два̀с ка̀мција; в *бич* (Р).

ка̀мцијати -а̀м несв 'тући ка̀мцијом'. — Кад о̀суде, онда жандари ка̀мцијали.

ка̀нарчић -а̀рчића бот 'врста цвета' (?). — Онај ка̀нарчић поса̀дила ти Љуби́нка.

ка̀нате ка̀ната пл. т. 'сандук на запрежним колима, за превоз расутог терета'. — То ти онај ко са̀ндук на ко̀лима, ма̀ло до̀л у̀же а го̀р шѝре, с коси́нама и зо̀ву ка̀нате, да се во̀зи пѐсак и та̀ко нѐшто. — Ка̀нате се пра̀ве о-даса̀ка, имају та̀ван, три куша̀ка, на крају прожљебљени; за те куша̀ке за̀кйваш кра̀јнице (Кз). — Било купина, у канате да товариш (5: 74); в. *ашлук*, *двоколице* (2: 47).

ка̀ндилати -а̀м несв 1. 'махати кандилом, кадити'. — Дошли су о̀вде два̀ по̀па, ка̀ндилали два̀ са̀та, ма̀зали нѐшто по зи́ду и ми пос[ле] два̀ да̀на отво̀рили; 2. 'лутати, скитати'. — Ма нѐ ра̀ди он нѝшта, ка̀ндила̀ по Бе́лановици, до Љи́га, Ара̀нђеловца... Нѝштак.

ка̀ндилица ж 'врста баштенског цвећа'.

ка̀ндисати -ише 'смрдети' (Р). — Ка̀ндише мѐсо кат се у̀квѝри.

ка̀нија ж 'футрола'. — На̀шли чѝзму па рѐкли: ка̀нија за бу̀дак (Кз).

ка̀нити (се) ка̀ним се несв 'намеравати'. — Ка̀ним да га ту̀жим ако ми нѐ врати́м ду̀г. — Ка̀ним се ду̀го да о̀дем, а нѝкако да сти́гнем (Р).

ка̀нта̀рити ка̀нта̀рим несвр 'пратити и пажљиво процењивати нечије понашање'. — О̀вде се ка̀нта̀ри и кад плу̀неш. — Има̀ ко̀ ће да ка̀нта̀ри, а ко̀д на̀с се ка̀нта̀рило ста̀лно.

ка̀нта̀руша ж 'сорта крушке која касно приспева'. — Ка̀нта̀руша усѝти пос[ле] Бо̀жића, нѐће прѐ (К Т). — Стоји и крушка ка̀нта̀руша у дну авлије испод качаре; в. *забран* (5: 125 147).

ка̀нтати -а̀м несв 'низати очишћена црева (у облику кануре)'. — Кат ка̀нта̀ш она̀ прѐва, у̀ватиш и[х] па и[х] ва̀ко нѝжеш ко ка̀нуру.

ка̀пура ж 'конац припремљен за ткање, повесмо, предиво смотано на мотовилу'. — На̀правиш ону ка̀нуру кад намоташ на мото̀вило; в. *мотовило*.

канурача ж ‘направа за „повијање“ губерра’. — Канурачу ону забјеш у земљу, шиљак онај доле, и оно само okreћеш и жицу савијаш око оне канураче. — То се намота она канурача. Има онај пластин и то мораш са две руке да радиш: једном руком држиш овај пластин, а другом да okreћеш да се навије око оне канураче (Ш). — Пластин вуне завијеш око канураче и повијеш губер; в. *повијање губерра, пластин, извлачитин*.

капа ж 1. ‘завршни сноп на крстни’; в. *седмак* (3: 19); 2. ‘равна површина ексера’; в. *обезишин*.

капак капка м 1. ‘предња / задња даска у канатама’. — Капци се закивају уздубак (Кз). — Са ужих страна [каната] су капци (3: 56); в. *крилице* (2: 47); 2. ‘поклопац на ракијском казану’. — Казан је покривен капком из кога лула води у табарку (3: 25).

канаклија ж ‘уштављена овчија кожа’. — Ако се ноћивало у казанциници (где се печла ракија) простирале су се овчје или овнујске коже, зване „канаклије“ (2: 56).

капалица ж ‘буренце у које се слива ракија из казана приликом печења’. — Каже капалица и баквица била она са беоцугом. — Капалица се погури пот казан, под ону цев де ракија идџ.

капама ж ‘врста јела од јагњетине’.

капија ж ♣. — На оградама има разних врста капија... и вратница — са прелазима за пешаке; *велика* ~, *мала* ~. — Важи као правило да поред капије кроз коју могу проћи кола, тзв. „велике капије“, буде „мала капија“ за људе (3: 67).

каписла ж ‘део запрежних кола, у облику металне чаше која се натиче на крај осовине да би се фиксирао точак’. — Турш капислу на совину и кроз њи чивију да држи точак (К).

капислара ж заст 1. ‘тип старе пушке’. — Доцније, пре 50 год., биле су пушке каписларе, а данас су пушке двоцевке (2: 34); в. *кремењача*; 2. ‘похотљива жена, успаленица’ (Р).

каптџ м ‘покривка на кошници вршкарн’. — Кџра од липџ се огџли и ставн на кошницу вршкару и то се зовџ каптџ. — Кошнице се покривају каптаром, који је начињен од липове или трешњево корџ и личн на левак (2: 32).

каракушљив -ушљива -о ‘мршав, болестан’.

караманка ж ‘сорта крушке’ (Бљ, 14: 41). — Од крушака имају: караманке, лончаре, зимаче, такнише, арапке, медунци (крупни и ситни), пртаци (меке), сијерци (крупне, гњиле), рањци, жутице, лубеничарке и водењаје (2: 26).

карбидуша / карбитуша ж ‘тип лампе’. — Тета им је те вечери морала и карбидушу да донесе (6: 123).

карган каргана м ‘тамнопут; Циганин’.

каре кара пл. т. ‘кола за превоз војне опреме’. — Све то пуно кара, кола, коња — док очима видиш!

карика ж ‘метални обруч којим се ојачавају дрвени делови разних алатки’. — Карике стоју на главчини, а између њи паџци (К). — Карике се ударају на главчини уз паџце, дол су уске а гџр ширџке. — На руди се окује карика са беоцугом, ако ћеш да те неџо четвори, да те вучџе, да ти дође у помоћ (Кз). — Карике се ударају на главчини уз паџце; в. *процеџ*.

карикати -ам несв ‘набавивати на гомилу, додавати’. — Дџста је, немџџ више да карикџш (Р).

каришник -ишика м 'стара, једва употребљива направа; отпад'. — Дoшo ми онај каришник од вршалице и једва oвро (P).

карлица ж в. *калица*. — Oнo ти је карлица, а наћиве биле веће. — Tо ти је карличница, мала карлица, сад нoме зантимо жито за пилад (Ш). — Пoсле се разливa у карлице. — Сyрукy oдвaја у канте ил у карлице велике. — По полицама су карлице с разливеним млеком. Испод полица су клупе на трупцима са поређаним чабрицама сира и кајмака, крављачама и другим судовима за справљање белог смока (1: 765). — Кајмак се скида са млека разливеног у карлицама (3: 30); в. *ировреши*, *крављача*, *сандук*.

карличаст -ичаста -o 'који је у облику карлице, коритаст'. — Трeба да идe вoдa тим каналићом и да бyде карлично.

карличница / карличица ж 'мала карлица', в. *карлица*, *сандук*.

каснурати каснурам несв 'ићи жустро, дугим корацима'. — Каснyра по Бeлa-новици, сa[д] he дoћи.

кастиле прил 'намерно, с јединим циљем'. — Дoшo сам кастиле да зaвршиmo пoсo. — Мoрам д-идeм кастиле да јoј кa[же]м. — Oдем кастиле у Лbг. — Дoлази кастиле да лoми кoлaч.

кат м 'ред шиндре као кровне покривке'. — Тада се јављају познате брвнаре и чатмаре са високом кровом од 8, 10 и 12 катова шиндре или шашоваца (1: 753); в. *израдићи* (3: 80).

катран катрана м ♦. — Катран продавали, нoсили катрeњачу земљанy.

катрањача ж 'дрвена палица са крпом умочена у катран, за подмазивање дрвених осовина на на колима'. — Једнoм су тyне набили катрањачу y дупе (P).

катрeњача ж 'посуда за катран'; в. *кайран*, *врeсло*.

каћинерка ж 'весела, живахна женска особа, кокета' (P).

кафен -a -o 'који је боје кафе'; в. *pyja*.

каца ж 'већи дрвени суд без поклопца'; в. *бачва*.

кацкати -a несвр 'постепено сазревати'. — Кацка парадaјз један по један, не сазрели одједнoм.

качамак / качамак -амака м 'јело од густо укуваног кукурузног брашна'. — Мeтиш стaри кајмак у качамак (Кз). — Запружи се с машћом качамак, жгaнци, кyвa се на вoди рeђе. — Причало се да и качамак једу с хлебом (6: 103).

качaр 'мајстор за израду каца' м; в. *шeрзија* (1: 781).

качара ж 'зграда за смештај буради'; в. *капћаруша* (5: 147). — Најбоље су зграде: вајат, млекар, амбар и качара, све од брвана, са кровом као у куће. — Богатије куће имају посебну зграду за велике каце, бурад и др. То су качаре. — Ракија се држи у бурадима, у качари. Точи се натегом (3: 26 65, 1: 764).

качарчина ж пеј 'качара'. — Срyшила ми се она качарчина Дрaгићева.

качeрац -рца 'народно коло'. — Само како је коло качерац свирао.

качeрни -a -o 'који је карактеристичан за качерску равницу; родан у поређењу са са „брдном“ земљом'. — Јa имaм дoста oвe зeмљe качeрне.

качкин -иџа м 'мангупчић'. — Oкупили се око нeга качкини.

кашика ж ♦; в. *чанак*

кашикaр / кашичaр -aра м 'Циганин који израђује и продаје кашике'. — Цигани-кашичари називају се Влашки Цигани (за то што спавају влашким начином: поређани су леђа у леђа, а ноге укрсте); в. *скићач* (2: 220).

кашикара ж 1. ‘старинска пушка’; в. *кремењача* (3: 33); 2. ‘направа за држање кашика’ (Р).

кашилук м ‘део старинског пиштоља’. — Маркова мајка... на оба пиштоља отвори кашилуке и успе у сваки по кан воде у барут, на чанку (2: 211).

квас м хлеб „у ~“ (3: 108); в. *ораница*.

квасац -сца м ‘парче теста које се оставља за следеће месече хлеба’. — Нарочито се пазни да се остави парче теста за квасац, али кад се то заборави, жене су принуђене да га траже од сусетке (3: 74).

квџати -че несв ‘гласати се као квочка’. — Квџка вџди мџлу пџлџд, квџче.

квџчка ж 1. ‘кокошка која је излегла пилиће’. — Квџчка тџмо бџла у вџзнини и Шџпин лежо и чџвџд, а нџсмо ни знџли док није излегла; 2. ‘део рабоша који се даје власнику као потврда да је сукно дао на ваљање’. — Ваљавичару доносе сељаци сукно, он га премери, изреже ознаке на рабошу, власнику да „квочку“, а себи задржи пиле, тј. утисне га у сукно (3: 38).

кџџн м заст ‘досељеник из Старога Влаха, који је дошао са стоком; данас само као породични надимак’ (Р).

кџкџити се -ним се несв ‘седети укурџено, с опруженим ногама, башкарити се’. — Сџби баџџаке, нџмџ да се кџкџиш!

кџљгати се кџљга се несв према *накељгџи*.

кџњкати -ам несв ‘бити безвољан, показивати почетне знаке болести’. — Овџ ми дџте џдјутрос нешто кџњка, да се не разбџли?

кер м ‘пас’. — Јџчи сте са керџвима тџмо у Бџограду нџг ми џвд са крџвама.

кџра ж зоол ‘инсект *Forficula auricularia*, уволажа’.

кџргати се -џм се несв 1. ‘спремати се за пут, паковати се на брзину’. — Лџпосава се кџргџ за Кџпаоник; 2. ‘пентрати се уз брдо, по тешко проходном терену’. — Кџргају се уш Чџт — ко да ће и[х] лџсица чџкати.

кџрџшница ж в. *кера*. — Ётџ ти кџрџшница испот колиџра.

кџрина м 1. аугм *кер*; 2. ‘лош човек, пропалница’. — Њџн је сџн кџрина — што га држава нџма.

кџрић -ића м дем *кер*.

кџсати се -ам се несв ‘утврђивати ко има више новца „у кџси“’. — Данџс нџџемо да се кџсамо; в. *џокесаџи се*.

кџћав -а -џ ‘слабуњав, болешљив; безвољан’. — Жџна ми нџшто кџћава.

кџц м фолк ‘последњи играч у колу’; в. *коловођа* (3: 123).

кџцати (се) -џју (се) несв 1. ‘парити се (џ козама)’. — Авце се мрчу, а кџзе кџцају; 2. ‘мучити, dosaђивати’. — Нџмџј више да ме кџцаш, ако Бџга знџш!

кџцеља ж ♣; в. *коцџља* (9: 86).

кџчкар м ‘мајстор за израду предмета од козје длаке’. — У Јарменовцима је дуго живџла јџдна породница „кџчкара“ или „кџчетара“ — како су их у сџлу звали, чије је јџдино занимање било израда предмета од козје длаке (3: 27–28).

кџштџн м бот ‘дрво *Castanea sativa*, кџстен’. — Азмџш кџштџн џнџј што рџсте у пџрковима.

кџдисати -ишем несв ‘наваљивати, јуришати’; в. *кирисџи*.

кџјџк м ‘мушки полни орган’. — Којџ ће ми кџјџк. — Кад дџће кџћи, до пџноћи, жџне спџвају, бџлџ и[х] кџјџк јџс ти јџџ и што си глџдан; в. *кривак*.

кџјџмет м ‘невреме, олујина’.

кѝк кѝка м ‘оштар, каменит врх брда, клик (в.)’. — Кад уз неку стрѝну идѝш, па тѝмо на врѝ имѝш ѝштро — кѝ[же]мо кѝк; в. *јаѝадан*.

кѝка ж ‘сплетена коса, плетеница’. — Док су били под Турцима, носили су кѝке (2: 69).

кѝкѝрѝз -ѝза ‘раса малих кокошака’.

кѝла ж 1. ‘килограм’; 2. ‘литра’. — На дѝсет кѝла млѝка сѝнеш мѝло ѝнѝ подлѝвке. — Кѝло млѝка — дѝсет динарѝ, а кисела вѝда — трѝес.

кѝлѝв -а -о а. ‘неспособан’, б. ‘невешт’.

кѝло -а м ‘човек коѝи има кѝлу’ (Р).

кѝловача ж ‘флаша од литре, литрењача’. — Јѝ јѝтри [узнем] кѝловачу рѝкије и пѝ[ђе]м тѝмо. — Дѝно од Вѝса кѝловачу па се завѝче ѝ собу.

кѝлоња м ‘неспособан човек’. — А он неборац, кѝлоња, правѝо докон децу (6: 109).

кѝпа ж ‘место за одлагање јаловине (у мајдану)’. — Кѝпа се зѝмља, она јаловѝна, на ту кѝпу и вѝдиш кѝмен из мајдана (Р).

кѝпати -ам несв ‘одлагати јаловину’; в. *кѝпа*.

кѝпити -ѝ несв а. ‘изливати се преко ивице посуде приликом кувања’; б. ‘сливати се’; в. *зној*.

кѝрајѝија м ‘подстанар’.

кѝрсати -шем заст несв в. *кѝдисати*

кѝриѝија м ‘човек коѝи запрежним колима превози робу’. — Бѝо је до Рѝдника пѝт сѝмо за кѝриѝије. — *Кѝриѝија* — занимање... превозник робе и људи (16: 56).

кѝриѝѝати -ѝм несв ‘обављати посао кѝриѝије’. — Дѝда кѝриѝѝѝ до Беѝграда, поткајѝри вѝлове па тѝрај.

кѝриѝилук м ‘кириѝијање’. — Многи Качерци навикнути су на пиће и дуван само за то што се занимају кѝриѝилуком и продајом дрва (2: 68).

кѝселити -и(м) несв ‘потapati у воду (обично конопљу)’. — Сѝјали кѝнопље, па се тѝрѝ ѝ воду, па се кѝселе, па пѝс[ле] људи пѝби трѝлицу... (Ш).

кѝселица ж бот ‘јестива трава накиселог укуса’.

кѝсѝљѝк -ѝка м ‘кисео хлеб’; в. *самун*.

кѝсѝљача ж 1. ‘кисела земља’; в. *ѝљова*; 2. ‘сорта крупне киселе јабукѝ’.

кѝсити -ѝ несв ‘имати благо кисео укус’. — Она кѝси и тек усѝти се нѝ пролеће (Т).

кѝтѝњѝк м ‘варијетет храста’. — Рѝст кѝтѝњѝк рѝстѝ ко сѝмац (Р).

кѝтуља ж ‘кравѝа са густом длаком између рогова’.

кѝћѝанка ж ‘рѝсица испод уста код неких животиња’. — ѝнѝ кѝћѝанке, рѝсе, кѝћѝанчице, то испод гѝбнице имѝ кѝза, а и крѝмача, кѝ[ж]е, опрѝсила с рѝсама; в. *фѝс*.

кѝћѝанчица ж дем в. *кѝћѝанка*.

кѝћѝош / кѝцош м 1. ‘незвани сват, набигуѝица (в.)’. — Пѝшѝ ми мѝли ѝ кѝћѝоше кот кѝмшије (Ш).— Кад свѝтови рѝчају, ѝнда дѝлазе на рѝд кѝцоши, а мѝ кѝжемо и нѝбигуѝице. — Мѝ вод кѝ[же]мо кѝћѝош, а у Шѝтѝрѝњи кѝжу кокѝњѝш. — Добро је што је тѝмо [свадба] — нѝће ти дѝћи кѝћѝоши из Беѝлановѝце; 2. ‘сорта пасуља’. — Пасуљѝва познају... ове сорте: кѝцош (шарени), војковац (пљоснат, блѝдо-жут), шѝгица (ситни, бели), крупни (бели), трѝшња са лозом (причана — уз прѝтку) и трѝшња без лозе (лежак), кулаш (жути — ситни), бобоња (крупни — шарени) и сочива (ситан, коѝи има на средини — пупку, црну тачку).

кѝѝца ж в. *кѝра*, *кѝрѝиѝица*. — Ётѝ ти кѝѝца на глѝви (Б К).

кѝѝѝца ж бот ‘дрво, *Erythraea centaurium*’; в. *зовѝв*.

кишѣтина ж пеј 'киша'. — Јѣбѣм ти овѣ кишѣтину: пада кад нѣ треба.

кишѣвит -ѣвита -о ♦.

клàгија ж 'ваљкаста облица, оклагија'. — За ђвнове имају двѣ клàгије, ко рѣка дебѣла, па притѣгне мѡшњице па ѡзгѡ тѣчѣ дрвеном маљицом и сѡли растопљене мажу по [о]ним (Кз).

клàда ж 'пањ, балван'.

клàдара ж 'велика тестера, за стругање балвана'. — Клàдара она вѣлика тестѣра, то било нѣкад, а сàд ђвѣ мѡтѡрке. — Па ѡзмеш опу клàдару вѣлику и ѡдри; в. *йањуга*.

кладенац -нца м 'извор' (ретко). — Сунце скоро не продире до кладенца (6: 162).

клàнѣт -ѣта м 'кларинет'. — Миѣна причѡ о нѣким кланѣташу, а сàд на клàнѣт више нѣко нѣ зна [свирати]. — У по неким селима, осем свирала, свира се у кланѣт (2: 139).

клàнѣташ -аша м 'свирач на кларинету, кларинѣтиста'; в. *кланѣт*.

кланѣ ж 'метални спојница свијена под правим углом и заострена на крајевима за спајање греда' (Р); в. *бабура 2*.

клàпина ж 'зелени омот плода ораха'. — Скѣне ону клàпину што на ѡрасу и вàрбали прѣђу.

клàпнѣти клàпнѣ несл 'клепетати (о нечему што је лабаво)'. — Клàпнѣ му вилица, сàмо што не испадне (Р).

клàсати -ã св ♦. — Клàсѡ кукѣруз.

клàчине клàчѣна пл. т. 'очинци, нечистоћа која у жити остане после вејања'. — Мѣтлом се збрѣше свѣ, она нечистоћа се ѡдбаци, ѡде у плѣву, пѣсак и ѡнѡ за стѡку згрѣне и зѡвѣ се клàчине (Т).

клековача ж 'ракија којој се „додају зрна клеке ради мириса“ (3: 25).

клѣмпа ж 'овца са дугим обореним ушима'.

клѣн м 1. бот 'дрво *Acer campestre*'; 2. зоол 'риба *Leuciscus*'. — Народ познаје ове врсте риба: клена, кркушу и пузију. Раније је био и скобаљ. — *Клен* — јасеничка риба из рода белих риба, живахна и опрезна (16: 56).

клѣнић клѣнића м дем *клен*.

клѣпати -ãм несл 'откивати'. — Нѣма ко да клѣпã сѣкиру; в. *рашик*.

клѣпѣтуша ж 'мало лимено звоно'.

клет м 'живинарник'. — Неке куће имају „клетã“ — посебне зграде за живину (3: 32).

клѣти кѣнѣм несл ♦. — Нѣ ваља мрзѣти, нѣ ваља клѣти. — Нѣмѡј се клѣти кад знам да лажеш. — Над хлебом се куну љубѣћи га; то је најтежа клетва: „Хлеб ме убио“, „Тако ми овога хлеба“ (3: 74).

клѣчати -ам несл 1. 'ручно ткати'. — Клѣчати — то је више рѣчно радити, бресчѣнка, и шарати (Ш); 2. 'вести' — Ћилим је клѣчãн ако је извѣзѣн, са шарѣцама на нѣким мѣстима, са гѣкицом — ако с глѣдо како се ткѣ ћилим (Д); **клѣчани** ћилим. — Ни душу нису могли у Немачку да пребаце, а камоли моје клѣчане ћилиме (5: 54; 2: 59).

клѣчѣћи прил 'клѣчећи'. — Мѡрѡ клѣчѣћи да радѣ.

клѣчка ж 'троугласта дрвена раклã која се ставља око врата свињама и овцама, да не би пролазиле кроз ограду' (2: 48), в. *йрекаја-йрегача* (3: 81).

клѣк клѣка м 1. 'гласање птице, кликтај'. — Чѣје се клѣк жуњѣ, клѣкѣ жуња; 2. геогр 'оштар врх брда, кик (в)'. — Истрчаће ѡн на онај клѣк док трѣнеш (Б). — Где би две капеле укопали на овом клику (5: 79).

клѣктати клѣкѣ несл 'гласати се као птица'; в. *клик*.

клѝмѝнтије м 'приглупа, неспретна особа' (P).

клѝп м 1. ♦; в. *ѝроцеѝ*; 2. 'кукурузин клип'. — Пòтерај клѝпòва па окрúни врòве и зàдњи крај, òкрúниш и метàш у сѝјалицу.

клинаст -а -о 'који је у облику клина'. — Њиве и баште су уске (мале) или, како се то каже у народу клинасте (2: 22).

клинцàрати -ам несв 'дангубити, ништа не радити'. — Клинцàрā по сèлу, а јā и бāшчу и крāве.

клинчић м дем *клин*, в. *мишоловка* (2: 60).

кльп кльпа в. *клин*. — Дòбри су кльпови — какво је врѝме бѝло лòшо. — Òсекò је: кльпови ко òплāвци! (P).

кльпак -пка м 1. 'момачка игра у којој се одмерава снага'. — Вúче се кльпак: сѝдну двојица нòге у нòге и за мòтку па се вúчý; 2. 'дрвени клин'. — А док се [секу зазубице], да би коњ зинуо, међу му у уста велики дрвени клипак (слично узди) (2: 228).

клис м 1. 'старински тип крова'. — Једнодељна брвнара... имала је висок кров „на клис“ од шиндре или шашоваца (1: 754); 2. 'кратко дрвце у игри клиса, у облику квадрa, на крајевима благо заострено, а стране обележене бројевима 1, 2 5 10'. — Играју се јòш лопте и клиса (2: 140); в. *кајиш* (2: 142); **клис-пала** (?). — [Деца] играју: клис-пале, купе, лопте, жмуре, шуге, кликера (3: 123).

кльсати се кльшем се 1. 'играти клиса'; 2. 'прегањати се, надмудривати се, надгорњавати се'. — Клисò се са мном цело вече, ал није мого доскочити. — Оћеш ти да се кльшеш з дѝдом?

кльсити се ? несв 'пратити некога у стопу, послушно'

кльòзѝт -ѝга м ♦. — Ви прѝчате да ја немам кльòзѝт, а од водѝнице до Грѝдице трѝ кильòметра и — бѝрај бўкву!

клокотич м бот 'врста ниског шибља *Staphylea pinnata*, клокоч'. — Женске носе у ушима минђуше, око врата — дукате и ѝинђуве (а девојчице, клокотич — род од дрвета истог имена) (2: 71).

кломфер м 'лимар'.

кломферница ж 'лимарска радионица'.

клопàрати -ā несв 'лупати, тандркати'.

кльпче / кльче -ѝга с 'кльпче'. — Òнда с кануре мòтāш кльче (Кз); в. *мошовило*.

кльāмпати кльāмпам несв 'брбљати'. — Кльāмпа брѝз везе, нѝ зна ништа дрўго (P).

кльòкнути -нем св а. 'пасти, скљокати се'. — Дѝ да кльòкне на рāвним пýту; б. 'умрети'. — Сāмо је кльòкно и на мѝсту [остао мртав].

кльўвати кльўје(м) несв 'кидати кљуном, кљуцати'. — Пòкрију мѝно зѝмљòм, вѝдѝш му нòге, кльўју га врāне.

кљувѝра ж 'мали мршав коњ, рага'. — Нѝће она кљувѝра да повúчѝ да га ўбијеш (P).

кљўк м 'умуљано грожђе'.

кљўкати -ам несв а. 'хранити силом, преко мере'. — Тўрку кљўкају јѝзгром од òраја; б. 'стално нудити да се једе, нуткати'. — Нѝмòј ме кљўкати, не мòгу више ни да зѝнем (P).

кључак м 'рчавасто дрво за муљање грожђа'. — Грожђе се муља кључакима — јаким дрветом које је при крају рчавасто (3: 26).

кљўкнути -не св 'потећи'. — Кљўкнула му крв на нòс.

кљун м 'предњи део саоница'; в. *солнице* (3: 56).

кљѹнути -не св 'ударити кљуном, кљуцнути'. — Кѹкѹшка га кљѹне, а ђн пѹчне да кѹка.

кљѹса ж 'гвоздена замка за лов на крупну дивљач, гвожђа'.

кљѹч кљѹча м 1. ♦; 2. 'дрвени штап с куком, за чупање сена из стога'; 3. 'жарач'; в. *царайши*.

кључаница ж 'полуга којом се затварају врата'. — Из „куће“ се улази у собу на врата мања и тања од „кућних“, затварана кључаницом (1: 761, 3: 57).

кмѣжоња м а. 'болешљив човек'. — Ђн био неки кмѣжоња; б. 'плачљиво дете, које је лако расиплакати'; в. *царкайши*.

кмѣкавац -авца м 'плачљиво дете'. — Штѹ је с тим кмѣкѹвцом?

кмѣчати -й несв 'бити нерасположен, тихо плакати (о детету)'. — Штѹ ли је з дѣтетом, што кмѣчй?

књѹвати књѹва несв 'дремати наспаван, ленчарити'. — Књѹва, а нѣ[не] д-ѹстане.

књѹвѣзати књѹвѣзам несв 'бити безвољан, апатичан'. — Наѹда јѹш књѹвѣза.

књѣга ж 'врста печурке'. — Од гљива (печурака) знају ове врсте: књѣге (жуте), рудѹаче и калуђерке и гљиве с дрвета (2: 64).

кѹбац кѹпца м зоол 'птица грабљивица *Accipiter nisus*'. — Кѹпчеви су ѡпѹки. — Кѹбац је мањн од ѡрла, маљо ситнији дѹђе; ѡн ка се залѣтй, кѹбац ѹ кокоши, ко но йс пушке зрно, само учини — тѹ!, ѣпни и ѡде (Кз).

кобејѹги / кобијѹги / кобијѹги прил 'кобајѹги'. — Јѹ маљо пѹранила кобијѹги. — Кйша кобијѹги да нас ѡбрадује па се заѹстави. — Ја пйјем то кобијѹги против прййтиска.

кобѣљати се -ѹм се несв 1. 'ваљати се, превртати се'. — Кобѣљају се дѣца; 2. 'борити се с проблемима, сналазити се'. — Кобѣљѹм се нѣкако.

кобила ж 'део воденице, в. *руда*'. — Ако се хоће крупније или ситније брашно, кобила се подиже помођу клина услед чега се подиже или спушта горњи воденични камен (3: 39); уп. *врѣшено, ѡстѹанац, йлазина*.

кобѹгда в. *акобогда*.

кобрљати -ѹ(м) (се) несв 1. 'мотати се, витлати'. — Сѹмо кобрљају ѡблѹци (Б); 2. 'излагати се великим напорима, мучити се'. — Дѹна нѣ може да се кобрља кѹлима, трѣба да родй у августу. — Јѹ ѣу се кобрљати.

кѹв м 1. 'прибор за откивање косе'. — Кѹв су ти вѹд бѹква и чѹканац: бѹкву пѹбијеш ѹ земљу и [узмеш] чѹканац — и [тучеш] док ти рѹка утрне; в. *брусара* (2: 51); 2. 'оштрица косе'. — Кѹв ти је де се кѹса ѡткйва.

кованлук м 'пчелнињак'. — Поред зграда у авлији је и кованлук, [где су] на клупама у редовима поређане кошнице (1: 763). — Главно је оно двориште у коме је куђа. Ту је и кованлук — пчеланик (3: 66).

ковѹрнути се ковѹрнем се св 'ојачати, окрепити се; живнути (после болести, кризе)'. — Маљо се ковѹрнула после њѣгове смртн, Вѣлисавлѣве (Б). — Слѹба ми пѹприка, ѡе ѣубрѣвну зѣмљу, јѣдва се ковѹрнула. — Ђна се сѹд маљо ковѹрнула, а била дѹшла до смртн. — Таман се опет мало њени коварну, грбачѣй поваздан, Доца нађе где ѣе то проћердати (5: 139); в. *закаведайши*.

ковач м ♦. — Стално настањени су [Цигани] као земљорадници (у Моравцима — код Брестова) и као ковачи (у Пољаницама — поред друма). Они живе ту од пре 50 година.

ковѹчија ж 'ковачница'. — Бйло тѹј мнѹго ковѹчија.

ковиталац м ‘кружно кретање на малом простору’. — Нема шта да паса и само се okreће у ковиталац. — Разгази то и йди у ковиталац (на сену око коца) (Р).

ковитлати се -а се 1. ♦ (о ветру, снегу); 2. ‘имати несвестицу’. — Ковитла ми се у глави.

ковитлац -итлаца м ‘левак од прашине и ситних предмета код кружног удара ветра’. — Ковитлац ми уватио сена, ал није било [штете].

ковртати -ам несв ‘оштрим врхом (ножа или сл.) водити језгро (ораха)’. — Йма они коштунци ораји па кад скрцаш, мораш да коврташ (Р).

кожара ж 1. ‘сорта јабуке’. — Ветар стреса јабуке кожаре низ кров штале (7: 197); 2. ‘фабрика за прераду коже’. — Немаш коме да продаш кожу: кожаре имају неке своје цене и не да купује, сељацима плаћају бедно, а кафешницама трипут више.

кожмура ж 1. ‘љуска на воћном плоду’. — Остала му она кожмура у грлу, једва је искашљо; 2. ‘опна у јајету’. — Остале ми она кожмура у рукама, а она побеге [у земљу].

кожњак -ака м ‘део народне ношње’. — Правили зубуне кожњаке.

кожувара ж ‘кожух’. — Оне кожуваре биле, без рукава, па носиле бабе.

кожух м ♦. — Кожухе мушки ретко носе (2: 70). — У Пољаници по нека баба носи кожух без рукава (2: 71).

козалац м в. *зредель* (3: 16)

козара ж ‘врста печурке’.

козбаша м а. ‘предводник косаца’. — Козбаша се зовѣ најбољи косач, који иде напред; б. ‘најбољи жетелац’. — И кад се жње, ко је с крајѣва — то су козбаше, ко ће пре на крај да стигне.

козурача ж пеј ‘коза’. — Треба се борити са тим козурачама (Б). — Ту ће да се населе те козураче.

кокавац -авца м ‘кукуруз за кокање’ (Р); **кокавица** исто; в. *јаглица*.

кокањар / **кокањаш** м ‘незвани сват, кишош (в.)’. — Кокањаш ти је што и кишош, набигузица, ал он дође сутредан, прексутредан, после свадбе, да почисти ако је шта остало.

кокати кокам несв 1. ‘пржити кукуруз кокавац’. — Оће деца да им баба кока, а она каже да не мож да стоји; 2. ‘псовати’. — Полудно начисто и кока му све чега се сѣти.

кокија ж ‘непријатан мирис, смрад’.

кокинка ж ‘врста старе пушке’. — Уз то још понесем за три метка барута, у чаурама од пушке кокинке (које сам затворио са чаурама од револвера) (2: 33).

кокица ж 1. дем *кок(ош)ка*. — Једна ми кокица донела проносак; *дівља* ~ ‘јаребница’ (Кз); 2. ‘цела језгра ораха’. — Кад га скрцаш, кокица остане; в. *кошиуњац*.

кокошар -ара / **кокошарник** / **кокошињац** -њаца м 1. ‘кућица, просторија у којој бораве кокошке’. — Нема и[х] у кокошару. — За кокошке је кокошар, за свиње — свињац; в. *шлећарић*; 2. ‘ситни лопов’. — Кокошар ми укро лук — даббгда га потрдошио за даћу ко му је најмилији; в. *вајай* (1: 763).

кокошији / **кокошињи** -а -е ‘који је од кокошке’. — Најбоље је за то ђубре кокошије. — Турп се од јаја чѣљуска, јаја кокошиња (Кз).

кокошињак м ‘кокошији измет’. — Почисти ове кокошињаке испрет куће.

кокошчина ж пеј ‘кокош(ка)’. — Шта ћеш с њом кокошчином?

кокѳруз -ѳруза м бот. ‘*Zea mays*, кукуруз’; в. *комишайи*, *комишина*.

кокчица ж ‘коштица’. — Када се тада некоме примети да много троши, он му одговара: „то кокчица (коштица) гура!“

кѡла пл т а. ♦; прѣдња / задња ~ ‘предњи / задњи део кола с точковима’. — Прѣдња кѡла кад се ђвоје, с мѡлим канатницама, и наслоне на рѹду — зѡвѣ се двѡколица. — Данашња кола се састоје од „предњих“ и „задњих кола“ која се спајају „срчаницом“ (3: 55); б. ‘мера за тежину’. — Креч продају на кола, а власник кола тачно зна колико му „ватају“ кола (3: 133).

кѡлан -аца м ‘канш који у опреми за упрезање коњу стоји испод трбуха’. — Кѡлан је по трбуву вѣзан да нѣ би спадало.

кѡланце -ета с дем ‘мали округли клин’; в. *процей-расцей* (2: 19).

колар м ‘мајстор који израђује кола’. — Воловска кола граде колари (2: 47), в. *тѣрзија* (1: 781). — Од осталих занатлија данас у селу има колара, ковача и потквача (3: 40).

коларица ж ‘просторија за смештај кола, наслон’; в. *вајати* (1: 763).

кѡлати кѡлам несв ‘нервозно шетати, вртети се у кругу’. — Иса скочи са кревета и поче да кола по соби. — Шетао се са штапом по дворишту, боље рећи колао без циља (6: 3 27).

кѡлац / кѡлац кѡца м ‘стуб око кога се дене сѣно, стожина’. — Пѡбодеш кѡлац у зѣмљу и око њѣга дѣнеш сѣно. — Дрво око кога дѣнемо сѣно зѡвѣмо кѡлац (Ш). — Кѡлац се зѡвѣ за сѣно, кѡлац се зѡвѣ за жито. — Ја дѣнуо сламу и пѹкне кѡлац, код јѣднѡга кѡмшије (Кз).

кѡлач -аца м ‘обредни божићни хлѣпчић’. — Домаћица меси „колач за бадњак“ — и исти се ломи на бадњаку, кад се унесе у кућу (ради доброг берићета) (2: 93); в. *кастиле*; ~ *славскѣ*; в. *слово*.

колачара ж ‘сорта јабука’. — Јабука има колачара, будимки (слатке, црвене), вајлика (крупне, слатке, меке), тврдаја (слатке и тврде, у Краг. Јасеници оне се зову бедрике), стрекњи (крупне, киселе, зову се још и краљице), ситне (киселе), птравача, илишача, видовача (најраније) (2: 26); в. *подобити*.

колачарка ж ‘сорта јабуке’ (3: 24).

колѡчић / колѡчић -ића / -аћица м ‘хлѣпчић’. — Колѡчић, прѡјица, мѣте на даску одѡзгѡ. — Направи ђнѡј колѡчић од пѣкмеза па нѣзали на нѣске. — Дѡли нам колѡчић жутѣ прѡјѣ, а нѡлико брѡшно Немци ѹзели и мѡс и свѣ! И конзѣрвицу. А штѡ прѡју — јѣбало и прѡчѣвље! — За славу се умеси колачић, од кога окусе по мало сви Цигани (2: 220).

кѡледовати -ујем несв ‘с поштовањем бринути о госту, седети са њим и угађати му’. — Нѣ мѡраш ти мѣнѣ да кѡледујеш: ја ћу попити пѣиво и ђдма ѣдѣм, а ти глѣдај свѡј пѡсѡ.

колѣзгара пл т пеј ‘стара неисправна кола’. — Ымѡ нека стѡра колѣзгара: ђстави и[х] на пѹту и ѣдѣ пѣшкѣ. — Нѣка њѣгова колѣзгара нѣска и нѣ могу по ђвим пѹту.

кѡлена ж / кѡлено с 1. анат. — йдарио се и бѡли кѡлена; 2. ‘генерација’. — Јѣдно кѡлено кући, дрѹго раскућава (Кз); **кољено** с (2: 14); в. *пречњак*.

колѣника ж 1. ‘тање дрво које се, увалјано у смешу земље и плеве, поставља између греда приликом прављења плафона’. — Вѹкли колѣнике, кѣснѣ нам шкѡла, а нѡпољу нам ђбешени торбаци на чивѣлук: свѣње пѡјѣду — нѣм[ам] штѡ да јѣдем!; 2. ‘веће вретено на које се намотава основа за ткање’. — Колѣнике су ђбично за пѡмук.

— Пре него што се пређе на сновање, основа се намота на коленике, са којих се после, при сновању, пребације на кочиће, а са њих на вратило (3: 49); в. *шоулија* (1: 758).

колѐцати (се) -ā (се) несв ‘климати се, љуљати се’. — Кат поставиш, то не да да се колѐца. — Турила на шпѐрет лѐнац, а онај шпѐрет колѐцѐ.

колецнуги (се) колецнем (се) св ‘заљуљати се, љуљнути се’.

колечке пл. т. ‘?’ — Мајстори у Качеру израђују... плетар, колечке и крпеле (2: 48).

кѐлиба ж а. ‘пастирско станиште, трло’. — Некад су звали и кѐлибе, у ранија времена; б. ‘просторија покривена шашом (в.)’. — Спавало се у земуницама, у шаши, по сточарским колибама (6 :163).

кѐлѝр -и́ра м ‘оковратник’. — Кошуље обично од саме тежине, које се увек укусно носе, извезене су на колиру и таслицама, а по швовима ишчитмане; в. *кереишица, зайейѝљач*.

колѝрић -и́ћа м 1. дем. *колѝр*; **2.** ‘запешће на кошуљи, манжета’;

кѐло -а /-ета с фолк **1.** ‘народна игра’. — Песма се чује: у колу, на прелу, на моби, у позајмицама, уз кола и волове (1: 777); *Изра. шарено* ~ ‘коло којим се завршава свадбена свечаост’. — Свadbене свечаности се завршавају „шареним колом”, које води старојко. За њим играју млада и младожења и сви сватови, али тако да до играча увек буде играчица, због чега се зове шарено коло (3: 96); **2.** ‘воденични точак’. — Ка[д] се уста[в]љача ѓткачи, вода прѐлѐће преко кѐлета и водѐница ста́не (Б). — Воденично коло је хоризонтално за разлику од ваљавичног, које је вертикално постављено. Вода се доводи истим јазом, а затим се дели и протиче кроз две букве (3: 36); в. *бадањ*; **3.** ‘циклус сазревања поврћа’. — За прво кѐло јагѐда узрелило је дѐста, а сад чекамо друго (К); ♦ *вилѝно* ~ ‘вилаина косица’.

коловођа м фолк ‘играч који води коло’. — Коловођа је главни играч у колу. Поред њега и кец, само су увек све очи најчешће упрте у коловођу (3: 123).

кѐловрат м ‘дубок опасан речни вир; вртлог’; в. *врѝло*. — *Коловрай* — вир, место где се баца врацбина, да се »врати онома« ко је нешто уврчао (16: 56).

кѐломаз м ‘маст за подмазивање осовина на сељачким колима’. — Да ти кѐла не шкрѝпѐ, мѐраш кѐломазом намазати сѐвину.

колубарка ж фолк ‘народно коло’; в. *ѝројанац* (2: 146).

колѝтнути колѝтнем св ‘гурнути нешто да се закотрља’. — Ја колѝтно гѝму и за́пнем за ка́мен, а ѓна у ко̀приве.

коље в. *ѝлоѝ*; дем *кољѝћ*. — Ви́ди ту́не де су кољѝћи,

кољиво с ‘славско жито’.

кољѝждавина ж в. *кољѝждина*. — Ми́ши пѐдели свѐ и ѓстане кољѝждавина.

кољѝждати се кољѝждѐ се несв ‘крунити се, осипати се; потклобучивати се’. — Кољѝждѐ се ѓнѐ ка-се расѝши.

кољѝждина ж ‘љуска ораха, јајета’. — ѓдвојѝ се кољѝждина и ѝма ѓдољасто на шѝрѐм крају. — Сириште стојѝ у сиришњаки, трѝа се кољѝждина од јајѐ (Кз).

кѐмад / кѐмаѝт -а́да / -а́та м ‘комад’.

кома́рац -рца м ♦. — Мѐраш да по̀прскаш [шљиву] против кома́раца.

кѐма́рник м ‘већи сандук с металном мрежом са двеју страна у коме се печење чува од мушица, инсеката’. — Кѐма́рници — то затворено да мушице не ѓлазе, ко год ѓста́л па до́л но́гице и ѓколо мрѝжа.

кѐме́ндѝја ж ‘шала’. — Била синоћ код Марка нека комендија, до́шли неки Драганови дру́гови и комендијали са Жѝком.

комендијати -ām несв ‘шалити се’; в. *комендија*.

комендијаш -áша м ‘шаливчина’.

комешљати се комешљā се несв ‘комешати се’. — Јōш се вуче и комешљā. — Нēшто се комешљā на оној лēски кот свињчића и вїдим: ма́чка појурила вѣверицу.

комйљка ж ‘окомак’. — На комйљци нйкне зрнāд и свилйца (Ш).

комина ж ♦. — Купују ракију или цибру (коју они зову комина), суве шљиве и јабуке — па то препродају у Крагујевцу (2: 25–26).

комйшати -ām несв ‘скидати комишину с клипа’. — Дōтерāмо кокуруз кўћи и комишāмо, а сād се вйше комишā на струку. — Мй кокуруз ломймо па пōс[ле] комишāмо кōт куће, дōлазе нам комшије на комишāње.

комйшина ж ‘овитак, омот кукурузног клипа, комушина’. — Комишина се стāvљала у слāмарице. — Кад окомишāмо кокуруз, комйшину дāјемо стōци, да јēдē стōка, или се пōдлāже под стōку, пōдлāжемо под стōку. — За јāстук йцēпа се комйшина.

комйшноц м ‘учесник на комишању’. — Зōвну се комйшноци и комйшају вѣчи муруз кōт куће (Кз).

комовица ж ‘комова ракија’.

кōмпйр -йра м ‘кромпир’. — Вāмо йспржим кōмпйр.

компирйћ м бот ‘георгина’. — Алеје су пуне ружа, „компирйћа“ (георгина) (3: 66).

кōмрдити се -н се несв 1. ‘показивати знаке погоршавања времена’. — Опēt се нēшто кōмрди, облāчā; 2. ‘мрштити се, показивати незадовољство’. — Кōмрдй се Жйко на Брзāка.

комуна ж ‘заједнички улов’. — Ловци поклоне моме оцу једног зеца из комуне, а један му је на део дошао (6: 33).

кōмшија м ‘сусед’. — Кāко ће Срби против Америкāнāца да се слōже — кад нē могу кōмшије.

кōмшйнка ж ‘сусетка’. — А ймāм јā кōмшйнку, што кāзале бāбе — тамо ѓна нē бйло јој кāзано, прѣбили је с кōлима, па нйје дāла да јој апѣришу нōгу и онāкō прерāсло. — После та комшйнка свуда причала да Вида йма више бећара и да не зна чије је копиле (5: 134).

кōнац / **кōнац** кōнца м ♦; в. *йроћи* (3: 44).

конга / **конђа** ж ‘подметач у облику потковице или круга на коме удате жене на темену уобличују косу’. — Жене су се убраћивале конђом-конгом која се носила на темену, мало забачена уназад. — Конђу су правиле саме жене од липове коре, која се савије у облику потковице. Преко ње се стављала „повезница“ (комад платна у облику пантљике, украшен везом или „парицама“) (3: 80); в. *коњга*.

кōндурa ж обично мн ‘гумена обућа’. — Пōтāња нōга и кōндурa му ѓстала [у блату].

кōнопац -пца м ♦. — Кōнопац, то је дугāчко, дēsет мѣтара, ѓсам, и дебѣло, да везйваш сēно на кōлима, а уже је тāнко, за вѣш, и ймā за снōпове; ймā и штрāнга, да се везйва стōка.

кōноплā ж бот ‘биљка *Cannabis sativa*’; в. *бељојка*, *црњојка*.

конопљарица ж фолк ‘народно коло које се игра на белу недељу’; в. *воденичар*.

кōпт кōнта м ‘рачун’. — Дāо ми је на кōнт нѣчега (Т).

кōнчара ж ‘боранија која на махуни йма кончиће’.

кѡнчити кѡнчим неск 'концем умоченим у воду с истуцаном циглом обе-
лежавати линију којом ће се балван сећи тестером'. — Кѡнчи се трупац и ону велику
тестеру и вѹци (P).

кѡнштѡк / **кѡнштѡк** -ѡка м 'грба'. — Он ѿмѡ нѣки кѡнштѡк на лѣђима.

коњга в. *конга* / *конђа*. — Ни једна жена се није забрађивала марамом већ су
носиле коњу са марамом. Бабе су носиле само коњу (9: 87).

коњѣзгара ж пеј 'коњ'. — Рѡдио с ѡним коњѣзгарима, а пѡсле с трактором. —
Ѧнѣ коњѣзгаре бѣсне, а нѣ могу ѳз брдо.

коњѣтара ж пеј 'коњ'. — Ѧнѣ коњѣтаре га слѡмиле: од мајдана дѡ куће вѹко
камен. — Коњѣтара ѡнѡ бѡцила га и ѿспѡ му новчѡник.

кѡпања

кѡпати -ѡм неск 1. †. — Кѡпѡ тѣмелъ зѡ кућу; 2. 'вадити плодове из земље'. —
Треба да кѡпѡш лѹк, мѡ га кѡпѡмо око Петровдѡна. — А мѡша ка чѹјем ѳ кући — то ко
да ми ѡчи кѡпѡ, — Јѡш нѡсмо кѡпали кѡмпѡр; 3. 'дупсти'. — Ѵзмеш скѡблѹ па кѡпѡш
текнѣга, кѡрлице (Кз); в. *ѡруйчић*.

кѡпѡч -ѡка м †. — Нѡкад нѡје бѡо зѡдовољан на кѡпѡче, да су му лѣпо ѡкопѡли.

копѡчица ж 'пољопривредна направа за прашење кукуруза'. — Копѡчице —
прашачи почели су се употребљавати од 1905 године (3: 16).

копилѡн / **копилѡн** -ѡна м 'ванбрачни син'.

копилѡнка ж 'ванбрачна кћи'.

кѡпилѣ -ѣта с а. 'ванбрачно дете'. — Нѡсу мѡја дѣца кѡпилѡд. — На своју децу не
обрађа пажњу. Као да су нечија копилад 5::27); в. *комишинка*; б. 'младунче животиње
рођено пре уобичајене зрелости своје мајке'; в. *копѡлуша*.

копилѹша / **копилѹша** ж 1.а. 'жена која је родила ванбрачно'; б. 'женка
животиње која се омлади пре уобичајене зрелости'. — Кат с-ѡјагњи у прѡвој гѡдини,
ѡнда ѡна копѡлуша, а јѡгње кѡпилѣ. Кѡ[же]мо окопилѡлила се; 2. 'женска особа рођена
ванбрачно'. — Ѧнѡ копѡлуша окопилѡлила копѡлушу.

копилѡѡк -ѡка м 'ванбрачни син'. — И ѡнда било копѡлѡѡкѡ и вѡше нег дѡнѡс.

кѡпнѣти / **кѡпнитѡ** -ѡ неск 'слабити, мршавити'.

кѡпња ж а. 'копање'. — Цѣѡ дѡн сам бѡо у кѡпњи: б. 'време окопавања усева'. —
А прѣ, кад бѡла кѡпња, свѣ кѹвало од нѡрода, пѣсма, а сѡдѣ нѣма, ѡстали стѡри.

копрѡвати -ѡм неск 'тући копривом, жарити'. — Смири се да те не копрѡвѡм
пред гѡстима.

копѹњати -ѡ неск 'оплођавати'. — Јѡрчић сѡд треба да копѹнѡ, да припѡћѡва
кѡзе.

корак м 1. †; 2. 'мера за дужину'. — Коракѡм се мѡрила дужина земљѡшта (3: 133).

корѡкати -ѡм неск 'корачати'. — Нѣ може вѡше ни да корѡкѡ. — Ѧн корѡкѡ
нѡрмѡлно, ал нѣ ваља у глави.

кѡран кѡрна -ѡ 'прекорен'. — Брѡнем јѡ, ал пѡсле сам кѡрна. — Жена је корна,
ако дође из вароши а свѡм човеку није купила дѹван (2: 68).

кѡрѡћ -ѡна м 'ступац, гредица' ? . — Ѵдари корѡће ѡнѣ.

корѡција м 'мајстор који прави коре од теста'.

кѡрен м 1. †, в. *кочѡбија*; 2. 'кукурузни клип'. — Комѡшѡш ѡнај кѡрен, рѡније га
ми лѡмили па носили кѹћи, а сѡд га вѡше комишѡмо на струку.

кѡритѡ -ѡм неск †. — Ѧмѡ да рѡдиш, да зѡрѡдиш па ѡнда да корѡш старѣшину. —
Дѣца ме корѣ.

коритар м ‘мајстор за израду корита’. — Цигани-коритарии... дуже време седе у једном месту, те граде: корита, вретена, заструге, кашике и сланике (2: 221); в. *скишач* (2: 220).

кòрито с ♦. — Јарма се ставља у кòрита. — Покретна или непокретна корита, у којима се оставља месо у саламури (3: 62).

кòрице кòрица пл. т. ‘кориташце испод млинског коша, из кога зрнелве испада у отвор горњака’. — За кòрице је везано чекало шипком гвòзденом, а други део чўка по камену и жито испада из кòрица у камён (Б). — Мелје жито, свё ис кòша жито сйлази у кòрице.

кòроваш м ‘неред, неуређеност’. — Кòроваш ми окò куће, набацано, а мож да биде и нападенија (Р).

корпа ж ♦. — Плету се и разне корпе и батаре, и лесе за сушење шљива (2: 51).

коруба ж ‘парче коре дрвета’.

кòса кòсё ж а. ♦. — За кошење и сређивање сена употребљавају се: коса, а уз њу: калавра, брус, баква и чаканац; виле рогуље и грабуље (3: 21); б. ‘мера за површину’. — Ливаде би мерили косом, то јест колико човек на дан покоси (3: 133).

косанћи в *кобајаги* (Р).

кòсач -ача / **кòсиоц** м ‘косац’; в. *козбашиа*, *косишиё*.

кòсачки -а -о ‘који се тиче косача’; ~ *буранија*. — Буранија са јàјима и кàјмаком и тò за косаче, па кòсачка буранија.

кòсир -ира м ‘алатка за сечење тањег грања, трња, трнокос’.

косиркё / **накосиркё** прил ‘укосо’. — Поставио га мaло косиркё. — И тaј јaз да се изведе вaмо косиркё. — Ударй се косиркё, од зидa се одмакне. — То уско и мòраш д-идёш накосиркё (Р).

косица ж, вилина *косица* бот. — Вилина косица (*Cuscuta L.*) — кува се са водом, те се маже коса, да расте (2: 225).

кòсйште с ‘дршка за косу’. — Дòбар је он кòсач кад и кòсйште мòж да пòкрја.

кòскё прил ‘укосо (на стрмини)’. — Бòље би било да сам крёнò кòскё из онё сурдумё. — Крёну град кòскё и пòгоди ми сйјалицу [под стрехом].

кòспй, обично у сталној вези *косни мерйшек*, в. *косник*. — Са стòлице идё онaј кòспй мёртек, кòспйк, који подупиру мёртеке.

кòспйк -ика м ‘тредица која укосо подупире рокове, мертеке у кровној конструкцији’. — Од стòлице имају косници, који подупиру мёртеке, да се мёртек нё би сaвио под снёгом. — Потурй се оздò под рокове, кòсо, да и повёже и зовёмò кòспйк (К).

кòсòвaћ -аћа м зоол ‘птица певачица *Turdus*, кос’.

кострет / **кострут** м ‘козја длака, погодна за ткање, прављење врећа, бисага, простирки и покроваца’; в. *кабаница*.

кострутни -а -о ‘који је од кострети’; в. *черга*.

косурача ж пеј. ‘велика коса’. — Вёлика ми ова косурача; мòраћу нёшто сa њом да рaдим.

котар ‘ограђени простор на коме су садевени стогови сена’. — Кад се ливаде покосе и сено се загради у котаре, кад се дигне беришет... тада је дозвољено, да свачија стока сме свуда ићи (2: 109). — Превозе сено кућама и смештају га у котар, који је баскијама ограђен (3: 21).

кòтарица ж ‘корпа’. — Понесём јa пўну кòтарицу јaјa; в. *мерица* (2: 26 38); в. *сйакларија*, *кòйобања*, *кошар*.

котòбба̃ -а̃ња м / **котòба̃ња** ж ‘кошарица, корпа за риболов’. — Котòбба̃ за рѣбу, и уѣје рѣба и нѣ мож д-ѣза̃је (Р). — Још се рибѣ лове: у кошареве, котарице (зв. котобање) и на удицу (2: 38).

кòфа кòфѣ ж ♦. — Ым̃ам ја да ти д̃ам два̃ес кòф̃а.

кòча̃к -ака м а. ‘посебна оградница за теле у штали’. — Кочак то што се у штали огради за теле; б. ‘лични кутак’. — Ыд̃ем ја у мòј кòча̃к; *ѣилићар* (2: 14).

кòчаница / **кòча̃ница** ж ‘снопље жита, садевано у облику стога, на гумну пред вршидбу’. — Дòтераш са њѣве снòпље и д̃енеш, пòденуто жито, и тò је кòчаница; мòже у њòј да им̃а два̃естину кр̃стѣна, а св̃ака кр̃стина по трин̃ес снòп̃а, р̃аније било (Ш). — Стòг је округал, а кòчаница ва̀кò уч̃етврт: ста̀ви се кòлац и око њ̃ега снòпови. — Кòчаница је òвò што снòпље дòтера и пòденеш, пòденуто снòпље. А мòже и к̃амара, то је бр̃ес кòља и зов̃е се к̃амара; и ч̃екам вр̃шачу да вр̃ш̃ем. — Са̀денеш вòд ј̃едну кòчаницу, па пòмакнеш, завр̃шио си каво с̃ено, н̃е може ти ви̃ше на тò, са̀д пòчи̃неш др̃угу кòчаницу. То ти ко с̃ено, то се око кòца д̃ене, као и сл̃ама и с̃ено. — Са̀денуо је жито у кр̃ст, кòча̃ницу: снòп на снòп до в̃ра, да се прòсуши. — Кад зрно поцрни, ... почупа се и садене у кочанице (стогове), у пољу, да се исуши (2: 14 23 140); в. *зв̃но*.

коча̃њ м ‘кукурузни клип’. — Клипове — „кочање“ ломе, поскидају са стабљике, сабирају у корпе па колима преносе кућама и смештају у кошеве или салаше (3: 20).

коча̃њати се -а̃м се ‘сушити се, урастати се од старости’. — Јес[и ли] пòч̃ела да се коча̃њаш? (Б); в. *жу̀ика̃ши* (5: 124).

коча̃њика / **кòча̃њка** ж ‘окомак’. — Недостатак брашна могао се делимично заменити млевеним „кочањикама“ од кукуруза (3: 72). — Кад ск̃инеш з̃рно са кòрена — ѐт̃е ти кòча̃њка. — Ба̀ба им пр̃авила н̃ешто от кòча̃њака. — Мòрам да га у̀сијам кòча̃њкама.

кòчет м ‘свињска длака’. — Не ск̃ид̃а се кòчет, него то ид̃е с кòжом. — За то је народ после рата брижљиво чувао: вуну, кочет и свињску длаку (2: 73).

кочетар м в. *кечка̀р*.

кòчица ж 1. ‘коштица’. — Ызме в̃ечи вр̃уће вòд̃е и òн̃е кòчице: да н̃ѣе л̃у̀та ò-два̃ес два̀-тр̃и гра̀да — òбеси ме! — Стòј̃и ка̀занчи̃ћ неки и ј̃една кòфа кòчица, у њòј кòчице ò-шл̃ѣва. — Он̃ ј̃еде и кòчице од ви̃шње. — Ò-шл̃ѣве кòчицу ка скр̃цаш òнò ср̃це ва̀ља да се ј̃еде.; 2. ‘мала кост, кошчица’. — Слòм̃ио р̃уку па се ј̃една кòчица по̀пр̃ечила и мòрам ап̃ерисати.

кòчница ж ♦. — За задње точкове, да се низ брдо укоче, служи кочница, дрво, које се привлачи гвинтом (2: 48).

кòчòбија ж бот. ‘Andropogon gryllus, љиповина’. — Кòчòбија је тра̀ва од кòј̃е се пр̃авиле риб̃аѣе ч̃етке, од кòрена, од ж̃илиц̃а òн̃е др̃паве тра̀в̃е. — Сед̃имо гòр на кòчòбији. — Ту је добра тра̀ва, звана кочобија. Радо је пасу и коњи и овце (2: 29).

коца̃ња ж ‘велика кост’.

кòш м 1. ‘млишки сандук у који се сипа жито за млевење’. — Кад ж̃ита н̃естане у кòшу, па н̃ема ви̃ше да м̃еље, онда дòња уста̀љача која је на ка̀бл̃ни пов̃уч̃е гòр̃њу ис кòша: òна се òт̃вори и вод̃еница ста̀не. — Жито се из врѐће сипа у кош... причвр̃ш̃ен за стативе (3: 39); 2. ‘плетер за кукуруз’. — Кòш је òнò те се пл̃ет̃е, што се пòб̃ија у кр̃уг, па се исплете, от пр̃у̀фа, за ц̃ели куку̀руз (Ш). — Зов̃емо са̀лаш, а н̃еко вел̃и кòш. — Раније је било и кунастих конева од пр̃у̀фа, замењених сада салашима (1: 764). —

Кукуруз се држи у кошевима, салашима и магазиама (3: 64); в. *салаш*; *кош* (12: 23); *кошеви за кукуруз* (2: 51: сл. 30).

кòшāр м ‘велика плетена корпа, кош’. — Нèкад бїо дрвени кòшāр на кòлима, за кукуруз, д̀улеке. — Од прућа се плету и многи кошари, који служе за оставу поврћа за зиму (2 51). — Риба се ловила у кошарева (2: 20–21); в. *двоколице*.

кòшара ж ‘стаја за смештај ситне стоке, оваца’. — Кад су ђвце бр̀ојāне по кòшарама — ђн бїо вла̀ст. — За ђвце ймā она кòшара — о-дасāкā се на̀прави. — Нèко тај вāјат искорїстио ко кòшару за ђвце. — За ђвце се рāније звāла кòшара, ђплете пр̀ућом па се ђмаже блāтом. — Испред кошаре је ограћен простор за овце. То је тор; в. *овчи*, *обор*, *шїпала* (1: 765 766).

кошāрић м дем *кошар*; в. *ракџић* (2: 48).

кòшарица ж дем *кошара*. — Дòшō з-бр̀да у кòшарицу нòд.

кòшевина ж ‘време косидбе’.

кошкати -ам несв ‘упрезати волове у јарам’.

кошкати се -ају се несв ‘сваћати се, гуркати се (обично о деци)’.

кòштати кòшта / **кòштати** -ā (обично уз негацију) ‘бити безвредан, неупотребљив’. — Кòд говēди стòјї који нè кòшта нїшта. — Та трава нè кòшта нїшта. — Ако [жена] нèма т̀ућег човèка, ђна не кòштā нїшта. — А дāвати сām кок̀уруз стòци — нї тō нè кòшта нїшта.

коштуњац -њац м ‘орак тврде коштице’. — Ђвāј ми је [орак] коштуњац, а ђнāј гòр је мèк: сāмо га стїснеш и испадне она кòкица цèла.

кошуља ж ♣. — Тако се добивало боље платно, које је искључиво служило за стајаће кошуље (празничне). — Кошуље су биле чисто тежињаве (и потка и основа) (2: 28 70). — Жене су носиле дугачку дебелу кошуљу од тежине са кецељама на задњој и предњој страни струка. Задња кецеља је махом била црна, а предња на дну навезена а на средини проткана разнобојном вуном (9: 86). — Зиме су носиле дугачку кошуљу-аљину од тежињава платна, широких рукава и високо уз врат закопчану (3: 80–81).

кравити се крāви се несв ‘почети се топнати, отапати се (о леду)’. — Мāње лāдно и крāви се.

крāвица ж дем ‘крава’. — Ймā ђнè двè крāвице и п̀ушти у ђнў странчицу.

крāвљача ж ‘дрвени суд за мужу, музлица’. — Рāније је бїло о-др̀вета, крāвљача се звāла, да м̀узè се у крāвљачу, а сād се м̀узè у кòфу (Кз). — Дрвене крāвљаче да се м̀узè бїле, а после кāнте глећāисане. — Млеко се музе у крāвљачу, а пошто се узвари разлива се у дрвене карлице (3: 62); в. *ударити* (2: 31).

кравуца ж аугм ‘крава’ — Кā[же]м ја н̀ему: Мїле, да ми прòдāш ову кравуцу и да ми наћеш неку мāлу.

крај м ‘прикрајак’. — Назвање *крај* има топографски смисао. У крајеве се убрајају разна топографска назвања без обзира на насеље, често пута и места без иједне куће (1: 750–751); в. *сиришњака*.

крајка / **крајка** ж ‘окрајак хлеба’. — Ја вòлим крајку. — Свї трāже крајке.

крајница ж 1. ‘бочна страница на кревету или на колима’. — Иса седи на крајници од кревета и покушава да се смири. — Затим Иса приће поповом кревету и седе на крајницу (6: 3 53); 2. ‘крајња даска која се одбацује при стругању трупца, окорак’. — Дòшō да ми истр̀ужè оне крајнице.

крајцара ж заст ‘новчић’, једино у изр: Нèмам ни крајцаре.

крајцарица ж ‘дечја игра у којој се новчић баца до одређене линије’.

крајцовати -ујем несв ‘сасецати крајеве, опсецати’.

кракови -овā пл. т. ‘део запрежних кола’. — Тō су о̀ни што вѣжу руду за а̀шлук и по̀ставак на прѣдњим ко̀лима и зову се кра̀кови (Б). — Задњи кра̀кови прикачени за задњи оплен. — Кра̀кови дрвени лѣжу на а̀шлуке и на њѣга је озгō ја̀стуче (Кз); в. *руда* (2: 47).

краљица ж ‘сорта јабуке’, в. *сйрекња, колачара* (2: 26).

крати кра̀м несв 1. ‘разбијати, разваљивати’. — Кад б̀улдожер крѣне, он са̀мо кра̀; 2. ‘кашљати, гушити се кашља’. — По̀чо да кра̀, о̀чи д-йскоче!

кратити кра̀тим несв ‘скраћивати’. — Трип̀ут га кра̀тим и оп̀ет кра̀тко!

крвник -ика м ‘насилник’. — Кр̀вник — који д̀хе да убије, да се тучѣ, и у̀бојица је ко кр̀вник (Кз).

крвом̀тити -ом̀титим ‘мокрити крв, имати крви у мокраћи’. — П̀аздренов шт̀ап нѣ ваља, старѣје жѣне причале да крв̀ом̀ти кад у̀дариш тим шт̀апом. — Ка̀жу да крв̀ом̀ти кра̀ва кад је о̀шинеш п̀аздреновином; в. *сйаши* (2: 229).

крвоп̀илац -лица м ‘крвопија’.

крдисати се -шем се св ‘оронути, усукати се (обично од болести или великих напора)’.

кревѣ̀лити се крѣвѣ̀лим се несв ‘кривити уста, правити гримасе при говору’.

крѣзав -а -о 1. ‘безуб’; в. *шишлерчић* (6: 119); 2. ‘лош, једва употребљив’; в. *врндеља*.

крѣја ж зоол ‘крешталица *Garrulus glandarius*’ (Р).

крѣкнути крѣкне св ‘закрештати’ (Р).

кремењача ж ‘тип пушке’. — Пушка је раније била кремењача, па је прескундачена (промењен кундак) и окренута на капислару (6: 33). — Најстарије су пушке „кремењаче“ и „арнаутке“... Старинске пушке биле су и „каписларе“ и „кашикаре“ (3: 33).

крѣнути крѣнем св ‘почети’. — Кад је крѣнō у Ар̀анђеловац на по̀сō, та̀дā је свѣ бйло.

крѣпати -ам св 1. ‘умрети од муке, пресвиснути’. — Сйн јој по̀гинō, а д̀на крѣпала за њйм; 2. ‘осушити се’. — Ру̀жа в̀оли да је са̀ма и ако је око њѣ тра̀ва — она м̀ора да крѣпа̀.

крѣсати -шем несв. ‘сећи танко грање’. — Крѣ̀сали кра̀вама лй̀сник ка-се по̀косе ливаде и овр̀ше.

крѣсйво с 1. ‘огњило, чакмак’. — У̀змеш крѣсйво и тр̀уд и на онај ка̀мѣн крѣснеш и й̀скоче ва̀рнице и у̀вате за тр̀уд (Т Р); 2. ‘упаљач’. — Да̀јде ми крѣсйво да за̀палим.

крѣскати -ам дем ‘овлаш кресати’. — Ја крѣ̀скам оном сйкиром поред вр̀зине и нѐћу да им одма прѝђем.

крѣсло с / крѣсла ж ‘креста’. — То је та̀ман ко крѣ̀сло пѣвчево.

крѣч м ♦. — А нѐгде тр̀пају и крѣча у ону ба̀легу што лѣпе ко̀шницу.

крѣчан крѣчна -о ‘који садржи креч’. — См̀олна зѣмља, см̀оница је крѣчна.

креч̀ана -анѣ ж ♦. — Жйко био код креч̀анѣ кад су до̀шли. — У̀змеш крѣча ову ча̀шу, да нѐ буде г̀уст ко кад ва̀диш ис креч̀анѣ, да се разм̀ути да је ко ово млѣко са̀д, да је ма̀ло рѣ̀ђи. — Креч се пече у креч̀анама, које зидају „дунђери“ — зидари из других села; в. *осушиши*.

кречовњак м ‘кречни камен, кречњак’. — Креч се добија од „кречовњака“ (кречњака), који ваде испод Голе Стене у Јарменовцима (3: 45).

криваја ж ‘скелица за двоколицу’; в. *кривача*. — Отац ми тўри на ону кривају, онō криво, три цаџића.

кривајица ж 1. дем *криваја*; 2. ‘изметнути плод шљиве’ (Р).

кривак -ака 1. ‘крив предмет, неприкладан за неку намену’. — Дѣ си нашō овај кривак, дај нешто право; 2. ‘гест енергичног одбијања’; в. *кијак* (Р).

криваљ м ‘који хода погнуто, који шантати’. — Види га онај криваљ, сав се растōчио (Р).

кривати кривам несв ‘ходати погнуто, шантати’. — Дѣди слабе нōге, ал јѣзик здрав: крива, ал рабаџија.

криваћела ‘стара неисправна направа’. — Йди ўзми ону криваћелу и дōтерај оне снōпове (Р).

кривача ж в. *криваја*. — Говōрио ми да мѣтам кривачу. — Мѣтō кривачу и три цака и у водѣницу; в. *двоколица* (2: 47 48).

кривѣљати -ам несв ‘шепати, шантати’. — Бōлў ме нōге па кривѣљам. — Кри-вѣља се јōш нѣкако, стāрачки. — Вїдим га ја: кривѣља од стāнице.

кривѣлкѣ прил ‘накриво’. — Свѣ то идѣ на кривѣлкѣ.

кривињаш -аша м ‘човек који ће се „измаћи“ од посла’. — Није он кривињаш ко што му био отац.

кривити се криви се ‘повијати се, постајати искривљен’. — Криви се [ексер] прѣ нег сам пōчо закивати.

кривōглав -ōглава -о ‘искривљеног врата’.

кривōстран -ōстрана о ‘накривљен, нахерен’.

кривўћи прил ‘криући’. — А нѣ знам што даје кривўћи. — Дōнела она мѣни кривўћи.

кривжак / **кривжњак** -ака м ‘врста минерала који се цепа у танке плочице’. — Лōза тражи да је пѣскōвна зѣмља, кривжак, и ђсунчана страна. — То онај камен што се цепа, кривжњак.

кризница ж ‘део ваљарице’; в. *ваона* (2: 45).

крикићати крикиће несв ‘гласати се као гуска’. — Гўска крикиће.

крила -а пл. т. ‘окриље, крило’. — Маче му стōји у крилима. — Онā Рўмўнка мѣни сѣдала у крила кад је жѣна дōшла и видѣла. — Сѣдали на оним ђбрешку и Зōран држї Цѣцу у крила.

криланце -а с дем *крило*. — Тāмо смо нашли само јѣдан авиōн са два криланца, што је Нѣдић бацō плакāте.

крилница ж ‘бочна даска на канатама’. — На канатама су делови: две даске, крилнице, које имају одозго ћуприје (биније), и два капка (2: 47).

крило с 1. ♣. — Гаћала каменом да ђтера [пиле] и слōмила му крило; 2. ‘бочна страница у канатама, крилница’; 3. ‘други / трећи дан крсне славе’ (Р).

криснути криснем св ‘крикнути’. — Кад крисне бўрњак, мōже да [се] оглўви.

крїчица ж дем *кришка*. — Ја ўзо јѣдну крїчицу лубѣнице и мѣнѣ дōста.

крїшка ж ‘парче сира исечено за стављање у чабар’. — Када се сїр ицѣди, сѣчѣш грўду на чѣтири крїшке. — И пōсле се сѣчѣ на крїшке и мѣтā у чабар, крїшка — то јѣдно парче сїра; в. *груда*.

кркати кркам несв ‘јести неумерено’. — Крка, нијкако да прѣстане.

кр̑каче обично у изр. *на кр̑каче* ‘на леђима’. — Он ђе да га нѡсим на кр̑каче.
кр̑качити -им несв ‘носити на леђима’. — Цѣлог вѣка нѣшто кр̑качио и више нѣ мож (P).

кр̑кљо -а м ‘човек промуклог гласа’. — Са[д] ђе то н̑ма кр̑кљо свѣ д-ѡбј̑сни (P).

кркуша ж ‘риба *Barbus meridionalis pretenyi*’. — Од риба је раније било па-стрмки, којих данас нема, и кркуша (3: 34); в. *скобаљ, клен* (2: 20 38). — *Кркуша*, –врста јасеничке рибе; за наочиту и бујну жену Овсиштани кажу „кркуша“. Јасеничке рибе су: клен, говедарка, кркуша и пиуза — чиков (16: 56).

кр̑лац, само у сталној вези *на кр̑лац* ‘бочно’. — Прѡвл̑ачи се на кр̑лац (Б). — Цигла се ст̑ви на кр̑лац, нѣ пл̑оштимицѣ.

кр̑л̑ачити кр̑л̑ачим несв 1. ‘избегавати посао’. — П̑ита ме мѡј шѣф шта р̑адим, а ја к̑а[жѣ]м да кр̑л̑ачим (Б); 2. ‘ићи постранце, провл̑ачити се кроз тесан простор’; уп. *кр̑лац*.

кр̑ља ж ‘чокот винове лозе’. — Ма им̑ам ти само двѣ или три кр̑ље, ал мѡж и ѡ[д] тога бити вињага (Т Кз). — Грѡжђе ми јѡш на кр̑љи, а нѣмам мнѡго винограда, дваѣстину кр̑ља.

кр̑ља / **кр̑ља** ж 1. ‘крпел̑’. — То ти кр̑упн̑и кр̑пел̑и, кр̑ље. — С̑ад кр̑ље и на човѣка, а нѣкад биле само на ѡвцама; 2. ‘досадан човек’. — Дѡс̑ади она кр̑ља.

кр̑љати -̑а несв ‘расти, израстати’. — Око л̑ипе изникли они младари, с̑амо кр̑л̑а (P).

кр̑љѣштити (се) кр̑љѣштим (се) несв ‘претећи, љутито ширити очи’. — Не кр̑љѣшти ѡчи и на пѡсѡ! — Нѣмѡ ти на мѣнѣ да се кр̑љѣштиш.

кр̑љити се -и се ‘бокорити се’. — Пш̑еница пѡчала да се кр̑љи (P).

кр̑мача ж 1. ‘женка свиње’. — Н̑ису ѡнѣ м̑аснѣ кр̑маче; 2. фолк ‘народна игра’. — Игра кр̑маче: у сред кола ископа се велика рупа а око кола су мале рупице (у земљи). Сваки играч има мотку коју држи у рупици. Кр̑мача је један камен величине као песница. Један од играча, мотком гони кр̑мачу и утерује је у свињац (у велику рупу на средину кола). Остали му играчи то не даду (2: 142).

кр̑мачина ж пеј *кр̑мача*. — Кѡлике су ти ѡнѣ кр̑мачине.

кр̑мељ м ‘бела излучевина у угловима очију’. — Нѣ мож ѡко ѡтвѡрити од кр̑меља (P).

кр̑мѣљати -̑ам 1. ‘имати кр̑меље’. — Једна ми ѡвца нешто кр̑мѣл̑а; 2. а. ‘бити дремљив, неиспаван’. — Јѡште кр̑мѣл̑а: дѡшѡ у три с̑ата, а дѣда га проб̑удио у шѣст; б. ‘бити болестан’. — И ѡн кр̑мѣл̑а, болестан.

кр̑мѣљив -ѣљива -ѡ 1. ‘који има кр̑меље’. — В̑иди то дѣте, кр̑мѣљиво је; 2. ‘бити безвољан, болешљив’. — Нѣ да к̑аже шт̑а је, а в̑идим да кр̑мѣљив.

кр̑мѣћак -̑ака м ‘крмећи измет’. — Ўгазио у кр̑мѣћак.

кр̑нтија ж ‘стара неисправна машина’. — Вѡзи неку кр̑нтију и нѣ знам к̑ако је јѡште жив.

кр̑нтијаш м ‘сакупљач кр̑нтија, отпада’. — П̑уна му а̀влија, свѣ неке кр̑нтије, нѣ зна шт̑а ђе му и кр̑нтијаш к̑ажу (P).

кр̑нути -нем св ‘ударити’. — Колико је ѡн нѣга кр̑но ту, ѡдма га б̑ацио у вр̑зину (изненада га ударио ован).

кр̑нциати се -̑ам се несв ‘ломатати се, ићи по кршевитом терену’. — И ѡн пѡшѡ да се кр̑нци̑а с лѡвцима за ц̑укелама.

кр̑њ кр̑ња кр̑њо ‘без рогова’. — Слѡми рѡг и ѡстѡ кр̑њ, Кр̑ња га зовѣмо, вѡла.

крња́так -тка м 'сломљен зуб'. — Вир̄и му са̀мо онај крња́так, вишѐ очију нег зуб̄а (Р); в. *чкрба*.

крњђрог -ђрога -о 'са сломљеним рогом'.

крђвина ж 1. 'трава, коров као импровизована покривка за неку малу просторију'. — Крђвина је кат покосиш ко́ров, траву̀љачу и ба̀циш та̀ко да по̀кријеш бу̀рдељ. — Раније није било шта̀ла̄, него су биле ко̀шаре: измаже се [зид] бл̄а́том и по̀крије се крђвином; 2. 'завршни слој сена на стогу'.

крђвиња́ра / крђвиња́ча ж 'сиромашка кућа'. — Ова је кућа била тип сказа времена турског господства. У народу је била позната под именом крђвиња́че са прошћем. Успомена на њу очувала се данас у прављењу бољих кошара за стоку. — Крђв је био од крђвине или луба од липе. У народу се ове куће зову крђвиња́че, крђвиња́ре или лубња́че, лубуре (1: 753).

крђвити -им несв 'правити кров, покривати кућу'. — Трѐба да крђвѐ ку̀ћу, да рѐжу крђв, ја̀пију.

к[р]ђмпђр в. *комђир*

к[р]ђмпђра́к -а́ка м 'кромпириште'. — То̀ де крђмпђр за̀сађен кромпи́ра̄к ка̀[же]мо.

к[р]ђмпђруша ж 'пита од кромпира'.

крђпити -им несв 'прскати лозу, воће'. — Виноград се „кропи“ плавим каменом и кречом (3: 26); в. *зађрђвађи се, лиђарија*.

крђпара ж 'простирач изаткан од крпа' (Р).

крђпа́чити крђпа́чим несв 'невешто радити'. — Ма ка̀кав је он ма̀јстор, само крђпа́чи (Р).

крђпачити -им несв 'мучити се, ударати крпу на крпу'. — Свѐга вѐка, ја̀дан, крђпачно, на̀стављо ли́ку на ђпу́ту (Р).

крђпачки прил 'начин плетења вуном' (?).

крђпеж ж 'крпљење, поправљање'. — Крђпеж је те́жак: ла̀кше је на̀правити но̀во. — Ра̀дио му свѐ на ку̀ћи, а са̀д ра̀ди неки крђпеж. — Ни́шта без крђпежи, мо̀раш крђпити. — Крђпеж ку̀ћу др̀жи; изр. *крђеж-ђрђеж*.

крпеле в. *колечке* (2: 48).

крпња́ча ж 'велика игла за крпљење грубих тканина'.

крђст м ♦. — Сно̀п на̀бијем на ко̀лац и дру̀ги на̀бијем на ко̀лац и вѐжем у̀ крђст.

крђста / крђста крђста́ пл. т. анат 'лумбални појас'. — Ка̀д у̀стађем и по̀ђем, ко но̀ж да за̀бијеш у крђста, то ки́чма, а крђста ђдоздо (Кз).

крђстача ж ♦ (2: 48).

крђстнина ж в. *седмак* (3: 19). — Вр̀ло се на крђстине, чѐтири па̀ра во̀лђва. — Као накнаду за овршену крђстину добијали су три оке пшенице (3: 40–41). *Крђстнина* — купа од од тринаест снопова пожњевеног жита (16: 56).

крђстовдански (месец) 'септембар', в. *богојављенски*.

крђстоноша м 'човек који на литији носи крст'. — Би́ла ли́тија, то је прѐслава, крђстоноше би́ле. — У Моравцима и Липљу крђстоношама се и данас износи ручак, код извесних записа (2: 94).

крт -а -о 'лако ломљив' (2: 43).

кртїна -инѐ ж 1. 'месо без кости и масноће'. — Кртїна нѐма ма̀сти, а нѐма ни ко̀сти; 2. 'мекоћа дрвета'. — По прђвом иверу цени се кртина дрвета. Ако ивер одмах одскочи, дрво је крто и добро за обраду (2: 43).

крђв м заст 'хлеб'. — Дѐда псђво крђв (Р).

круг м ‘поклопац за кацу’. — Стãвиш òнãј кру́г нã кацу и притиснеш; круг (од павита) (2: 48).

круглица ж ‘куглица’ (2: 14).

круњãч -ãча м ‘направа за ручно круњење кукурзза’ (2: 48).

крупица ж уп. *крушац*. — Раније се дãвала сò у крупицама, па òне то лижу, камена сò, несамлевãна. — Кад су мале зазубице, коњу се да крупица соли, да лиже (2: 228).

крућина -инē ж ‘чврстина, стабилност’. — Нēма крућину, ўжи двã сãнтиметра.

крушац / крушац, у сталној вези *крушац соли* ‘грумен соли’. — Свãким војнику мајка је метила у тóрбу крушац сòли.

крцати -ам несв ‘ломити, чистити орахе’. — Ја сèò па крцам неке òрасе.

крчаг -ãга м ‘земљана посуда, ћуп’. — Нēко трпã у крчãзе, шèрпе, лонце и зãтопиш òзгòр кајмаком.

крчевнна ж ‘њива настала крчењем шуме’. — На крчевини нãјбоље рòдї кòмпир.

крчине пл. т. анат ‘сапи (у коња)’ (2: 204).

крчити крчим несв ♦; в. *будац*.

крцалинац м ‘врста гуња’. — Раније је био у општој употреби гуњ крцалинац, с преда отворен, са широким рукавима, при дну разрезаним и повраћеним (1: 778).

крцалипка ж ‘тип старе пушке’.

крцаљ м ‘закржљало младунче (прасе, јагње)’. — Од òвога крцаљã никад неће бити свињè.

крцумати се -ã се несв 1. ‘узнемирити се, крчати (у цревима)’. — Кад пòједем крушку, крцумã ми по стомаку; 2. ‘мучити се, ломатати се по тешком терену’. — Крцумã се дèда, тèò би д-изйїе дò грòбљã [још једном, пре него што га изнесу].

крш м 1. ‘камењар’; 2. ‘коров који се коси и спаљује (или оставља да иструне)’. — Мбраш покòсити овај крш и тãмо бãцити.

кршаñ -ãña м ‘шибље, оструга, коров’. — Мòже бити да имã и змијã, имã то[г] кршаña, нè можеш да га исечеш; в. *криш*.

кршина ж в. *каришик*. — Дè си пòшò с том кршином, нећеш [стићи] дò прве чеврмè.

кршкати -ам несв дем ‘кршити, ломити’. — Дèда кршка грање, лòмї сүвè гранчице, сувãрак.

күбуриши -им несв ‘мучити се, сналазити се у немаштини’. — Күбуриши кад нēма, күбуриши кад рòдї. — Күбури са рãнòм, күбури са сèном, никад дòста.

күварица ж ‘извезено платно изнад шпорета’.

күвати -а несв 1. ♦; 2. ‘месити, припремати тесто за хлеб’. — Òна сãд не[ће] да күва, идè у пèкару и күпи [хлеб]; 3. ‘врети, куљати (о покретима масе људи, воденој стихији)’. — Пүно војскè, сãмо күва. — Глèдам јã туне испод лїпе: вòда күва — и на Миланове кокүрузе!

күвет -и ж ‘снага’. — Нēма више күвети, òстарило се.

кувикача ж ‘птица злослутница која се оглашава ноћу, кукавица?’. — Бүкача, совèљага, кувикача — то ти јèдно, а рãзна имèна.

күдеља ж ‘праменови вуне савијени у смотак и везани на преслицу’. — Мèтè се вүна на грèбене, па се рукама извлãчи влãс, па се дòбију күдеље (Ш). — Күдељу стãви на преслицу. — Сã тè күдеље оно се òвамо извлãчи и ўпрèда се и на вретèно се мòтã. — Күдеља, кад се òдвоји на прèслицу да прèдү, күдеља вүне, күдеља тèжине. — Òндак

Ћзму оне кудеље и туре на прѣслицу и прѣдѹ, рѹкама, на вретѣно, за ћилеме, за губѣре. — Тежина се преде на кудељи или прѣслици (3: 47). — Овако исцешљана вуна савија се у „кудеље“, а онда преде на „прѣслици“ помоћу вретена (за основу) и дружице — дужег и дебљег вретена (за потку) (3: 48).

кудељица / кудѣљица ж дем ‘кудеља’. — И онда направиш онѹ кудѣљицу и прѣдеш; в. *йовесмо* (2: 28), *основа* (3: 47).

кѹдије прил ‘куда, којим правцем’. — Нѣ зна се кѹдије идѣ, а прѣшѣ је вѹдије.

кѹдити (се) -ћм (се) ‘жалити се, налазити замерке; оговарати’. — Јѣднѣко се она кѹди на онѣ жѣне.

кѹја ж 1. ‘женка пса’; 2. погана жена. — Онѣ кѹја је свѣ то учинила.

кѹјпа ж ‘кухиња’. — Стојѣ ѹ кѹјни па ме смѣтају. — [Граде се] „кујне“ — мале зградице које служе за спремање јела преко лета (3: 60).

кује на! узв за вабљење крава (Р).

кѹка ж ♦. в. *чини*. Изр. Свѣка кѹка сѣбѣ вѹчѣ.

кѹкавица ж/м ‘ситничар, цепидлака’. — Тѣѣ да ми плѣти што је пѣгазио сѣно, ал јѣ реко нѣсам кѹкавица.

кѹкати -ам 1. ‘жалити се, вајкати се због немаштине’. — Кѹка ѡвѣј, кѹка онѣј у вѣроши кад је мѣла пѣра. Клетва: Све му по кући кукало, само му поп певао (3: 122); 2. ‘скичати’; в. *кљунући*.

кѹкѣч -ѣча м ‘звоздена шипка с куком, за царање ватре у фуруни, на огњишту’; в. *ващраљ* (1: 761); в. *бубњѣйи* (3: 64).

кукача ж а. ‘кука, јака гвоздена шипка са савинутим крајем којим се може повући неки терет’. — Дѣ ми је кукача?. — На ѡплѣну стојѣ канате и кукача на јардѹмцу; б. ‘дрвена шипка с куком, за чупање сена из стога’; изр. *скѣдайи кукачу* ‘брисати зној савијеним кажипрстом; аргатовати’; в. *царач*, *вишло*, *забићи*, *кучина* (2: 94 142).

куклић -ића м ‘избочина којом се неки предмет за нешто може закачити, закачка’. — На ѡвим се [црепу] одлѣomio се куклић.

кукѹвнија ж а. ‘птица злослутница’; в. *кувикача*; б. ‘жена која може предсказати несрећу’. — Чѹвај се те кукѹвије и нѣмѣ јој нѣ пѹт

кукуљача ж ‘капуљача’. — Због кише која је почела падати Лѣмо навуче на главу кукуљачу од гуња (4: 34).

кукурек м бот ‘Helleborus feoditus’. — Раније су од метиља овце лечили кукуреком..., али најчешће без успеха (3: 130).

кукуружњача ж ‘ракија од кукуруза’. — Поред ракије од воћа, пеку и ракију од кукуруза — кукуружњачу, од бурјана — бурјановачу, од дудиња — дудињовачу и од купина — купиновачу (3: 25).

кукѹрушчина м пеј ‘кукуруз’. — Јѣду сѣмо кукѹрушчину.

кѹлаш м 1. ‘коњ сиве боје’; в. *дорѣй*; 2. ‘сорта жутог ситног пасуља’; в. *кицош* (2: 27).

кѹлиза / кулизѣн -ѣна м ‘улизица, дволичњак’. — Свѣ љйгѣвци и кулизѣни ѹзели.

кѹлизити -им несв ‘дволично се понашати, неискрено повлаћивати’. — Он знѣ само да кѹлизи, кад ови гѣгоње дѣђу.

кулиѣна -иѣ ж ‘зидине старог града’.

кѹлук кѹлука м ‘принудни рад’; в. *врѣдеља*.

- кӯљати кӯљā несв 'истицати у јаким млазевима (о течности)'. — Ко из рукава кӯљā, нє могу да зāгиснем и зуставим. — Кӯљā вōда на брāни, йспрāзни се устaвa (P).
- кӯм ♦. — Првoм нā свaдбу зoвє кӯмa.
- кӯмa ♦. — Женскa дeцa се више играју кумa, ... правe лeбoвe и кoлaчe oд блaтa... Чeстo сe игрaју пилaкa и шкoлицe (3: 123).
- кумбāрa ж 'пaшинa; кoвитлaц густoг димa'; в. *избaйeсaтти*.
- кумoш убрaдaч; в. *смилъeвaц* (1: 778).
- кӯмсaлo с 'хумус, црницa, муљeвити пeсaк'. — Пāпpикa ђћe кӯмсaлo, лӯчнӯ зємљy. — Нaнoс, муљ, зoвe сe кумсaлo (2: 22); в. *кумушa*.
- кумствo с ♦. — У старo вpeмe кумствo сe тpaжилo нa oвaј нaчин: oнaј, кo тpaжи кумa, пoнeсe пoгaчy, чyтyрy винa и двe свєћe... и oнaј, кo тpaжи кумa, питa тpи пyтa: „Кумим тe Бoгoм и св. Јoвaнoм, oд дaнaс пa дo вeкa дa ми бyдeш кум крштeни!“ (2: 88).
- кӯмушa ж 'рoднa зeмљa, хумус'. — Кāчeрскa зємљa — тo јe кӯмушa, кӯмсaлo.
- кӯндaк кундaкa м 1. ♦; 2. 'нaстaвaк рoгa нa днy крoвa'.
- кӯпa ж в. *лисник*. — Упoлoвaчeнe [циглe] сe слaжy у кyпy и тaкo oстaјy oкo двaдeсeтaк дaнa... Пoслe двaдeсeтaк дaнa слaжy сe у „бaнкeт“, тaкo штo сe нaјпpe oзидa „фyрyнa“, a пpeкo њe сe слaжy рeдoви циглe у oбликy згpaдe (3: 42).
- купāтилo с ♦. — Мāтoр чъвeк прoмєниo кyпāтилo пa слъмиo глāвy, нє мoж дa сe снāђe у тӯђъј кӯћи.
- купинoвaчa ж 'рaкијa oд кyпинa'; в. *кyкyрyжњaчa*.
- купинъāк -āкa м 'жбун кyпинe'. — Упъ у нāј кyпинъāк и сāв сe йзгpeбo.
- кyпoвинa ж 'кyплєнo зeмљиштe'; в. *зaвaйтa* (1: 749).
- кyпyшњaк м 'мeстo нa кoмe јe пoсaђєн кyпyс, кyпyсиштe'.
- кyпyшњaчa ж 'питa oд кyпyсa' (P).
- кyрāжaн -жнa -o 'oдвaжaн, хрaбaр'.
- кyрāјбєр м 'нeoзбиљaн чoвeк'. — Бийo ми сийнъ oнaј кyрāјбєр Лyбyшa (P).
- кyрвāрски -a -o 'кoји јe свoјствєн кyрвaрy'; в. *лoйoвски*.
- кyрвєштинъa ж 'жeнa пpoблeмaтичнoг мoрaлa'. — Бийлa сā њийм нeкa кyрвєштинъa кaд јe пъгинo.
- кyрєндaлo / кyрєсaлo с 'мyшкo дeтe, дeчaчић', в. *бeкpијийшинa*.
- кyрєсaти -āм несв 'шeгaчити сe'. — Мий тy кyрєсaмo. — Дъшли тyнe дa кyрєсaјy, a јā нє знaм штā прє д-урāдим.
- кyрєгaти кyрєћєм несв 'зaкєрaти, цeпидлaчити'. — Нємъ дa кyрєћєш, живътa ти (P).
- кyрийaчки -a -o 'кoји сe тичe кyр(и)јaкa'; в. *звoжђa*.
- кyрјaнa ж в. *бaбa*.
- кyрјyк м 'рeп живoтинъe'.
- кyрoзєб -єбa м 'врх кaмєнитe стpaнe нa кoмe јe увeк хлaднo'. — Ђћe дa прāви кyћy сāмo нa њийм кyрoзєбy и нийдe дрyгo.
- кyрoпєцaти сe -ѡпєцaм сe 'пoнaшaти сe нaдмєнo'. — Дъшъ тyнe дa сe кyрoпєцa (P).
- кyрoсрєтaн -тнa -тнo 'злoсрєћaн, мaлєрoзaн'. — Мий смo кyрoсрєтaн нāрoд.
- кyрoтрєсинa м 'чoвeк лoшєг мoрaлa и кaрaктєрa'.
- кyртaлaгцијa м 'дeтe кoјe држи млaдин вeo нa вєнчaњy, свaдби'.
- кyртaлисaти сe -шєм сe св 'oслoбoдити сe, рєшити сe нeкe бpигe'. — A Нoвo мoлиo свoгa синa, мoгa чoвeкa, дa сe пoлитикe кyртaлишe (5: 112).

курцобанлија м ‘веселјак’ (Р).

куса / **кўса** ж ‘овца са кратким репом’.

кўскун **кўскуна** м ‘канш испод репа товарне животиње’.

кўстура ж а. ‘старински нож који се носи за појасом’. — Кустура је обичан нож, који се носи за појасем (2: 40). — Јес вїдо Ђїла — ко кўстура!

кўтити а. ‘ћутати, бити апатичан’. — Ма, штã рãди — кўтї; б. ‘мировати због болести (о животињама)’. — Кўтї ми јãгње, сãмо што је живо.

кўтлача ж ‘велика дрвена кашика, сипача’. — Ўзмеш кўтлачу и òдлїваш сўрут-ку. — Кајмак се скупља великом дрвеном кутлачом и ставља у чабрицу с поклопцем (3: 62); в. *вареника* (6 :40).

кўтло -а / **кўтлòв** -òва м ‘кутлача за цибру, запремине десетак литара, на дугој дршци’.

кўто -а м а. ‘велика млинска кашика’. — Кўто је ко кãшика, вèлико, двã-трї кїла брãшна вãга. А код нãс кãжу: нãјтежи Ѐвков кўто, кад ўзима ўјам па заїти кўтом; б. ‘коритаста направа испод млинског коша’. — Из коша жито испада у кутто, који је учвршћен за кош (3: 39); в. ‘кутлача од бакра за казан’ (2: 14); в. *кушло*.

кўћа ж 1. ♦; 2. ‘просторија у кући у којој се налази огњиште, кухиња’. — Из ове се развила дводелна кућа, код које се пред „кућом“ јавља трем (доксат), после ћилер (диванана, башкалук) (1: 754). — „Кућа“, у којој је огњиште, направљена је од ућертених брвана (3: 57).

кўћанин м ‘укућанин’. — Òћу да прãтим дè ће òни да òбаве оно вèрско, а нїшта не причам ни мòјїм кўћанима.

кўћаница ж ‘домаћица, жена која умешно води домаћинство’. — Она је бїла кўћаница за òвè финије послове. — Прва је кмета угледала Андрина кўћаница (6: 110); в. *сїрема*.

кўћèван -вна -вно 1. ‘који је сав посвећен кући, породици’. — То бїли кўћèвни лўди, нїсу бїли бекрїјштине ко òвї сãд. — Мара била... озбиљна, радна, послушна, кўћевна (5: 94); 2. ‘који припада кући, домаћинству’. — Покупили су и остале кўћевне ствари (11: 14).

кўћевник м ‘који је посвећен кући, који се понаша домаћински’. — Наш народ познат је као кўћевник (2: 215).

кўћевница ж ‘штедљива и марљива домаћица’.

кўћèрача пеј ‘велика кућа’. — Дòћем јã и вїдим: кўћèрача вèлика, ал нèsрèђена.

кўћити -им несв ♦. — Кољико сам пўтã кўћила! в. *колена*.

кўћница ж ‘бокор ниског културног растиња’; в. *лозица*.

- **кўћїца** ж дем ‘кућа’. — Нãјлèпше му у нèговој кўћїци; в. *дорадїтїи*.

кўћїште с ‘место на коме се налази(ла) кућа’.

кўцница / **кўцница** ж ‘група паса приликом парења, „псећа свадба“’. — Да вїш кат крèне кўцница.

кучèнце -ета с дем *куче*.

кучèтина ж аугм пеј ‘кучка’. — Кãква је кучèтина: нèће ни на кãфу да ме позòвè.

кучина ж ‘коноплã’. — Код кућа смо спавали на поњавама, начињеним од кучина (које су одређене на кукачу) (2: 141-142).

кучињара ж ‘поњава направљена од кучине, коноплã’. — По слами се про-стирала поњава кучињара (од коноплã) (2: 56).

кучиште -а с пеј ‘пас’. — Дòбро је док їмã кучиште да лãне.

куша̄к -а̄ка м а. 'ужа даска, летва, којом се спаја више дасака (у тесарству)'. — За те кушаке закиваш крајнице; **б.** 'попречна гредица у тараби'. — Ови ће куша̄ци да сме̄тају.

Л

ла̄бав -а̄ва -о а. 'неутегнут'. — Ла̄баво ти је ов̄о, испашће; **б.** 'несигуран, непоуздан'. — Не рачӯњај м̄лого на њег̄а, ла̄бав ти је он̄.

ла̄брња ж 'део лица око уста и носа'. — Ако те звекнем по ла̄брњи, ма̄ње-[ће]ш прӣчати (Р).

ла̄бушина ж 'месо са ма̄ње крине и више кожице, обично са стомака брџа'. — Немо̄ ту ла̄бушину у ма̄ст, ба̄ци кѣру (Р).

лаган -а -о 'једноставан, неусиљен'. — Народ у Доњем Качеру (око Белановице до Козеља) има лаган говор и чистији са мало или нимало дoметка од јужног говора (2: 16).

ла̄гум -ума м 1. 'подземни тунел, ходник, поткоп (у руднику)'. — Били они ла̄гуми, у руднику, па вагонѣти и износе [руду] на̄поље; 2. 'динамит; експлозија'. — Оде све̄ у ла̄гум.

ла̄д м 'хлад'. — Одоше ми кра̄ве у ла̄д

ла̄дн̄оклеп -оклепа -о 'хладнокрван, флегматичан'. — Он̄ бӣо ла̄дн̄оклеп: уми-рало се, ра̄ђало се — њѣму све̄ ра̄вно (Р).

ла̄днути (се) -не (се) св 'мало се охладити'. — Прӣчекај ма̄ло, да се ла̄дне м̄леко.

ла̄дњикав -а -о 'прохладан'. — Дѣва вѣтар ла̄дњикав.

ла̄д̄овати ла̄дује(м) 'боравити у хладовини, пландовати'. — Види ов̄це да не ла̄дују у рупа̄ци (Р).

ла̄д̄овина ж 'хладовина'. — Ла̄кше ра̄дити по ла̄д̄овини.

ла̄д̄овино прил 'свеже, пријатно'. — У по̄току је да̄нас ла̄д̄овиншије. — Ла̄д̄овиншије је во̄д под шумом. — Ја̄ ћу да до̄[ће]м кад̄ бӣде ма̄ло ла̄д̄овиншије. — Бо̄ље [је заливати башту] кад̄ је ла̄д̄овиншије.

ла̄д̄олеж -олежа м 'нерадник, ленштина'.

ла̄жара м/ж 'лажов'. — Он̄ је ла̄жара, зна̄м га.

ла̄жигаће пл. т. а. 'врста старинских мушких гаћа'; **б.** 'дечје гаће са расеченим туром' (Р).

ла̄з м 'искрчена површина у шуми'.

лакат лакта м 'мера за дужину'. — Лакат [је] дужина од лакта до краја савијене шаке (3: 133).

ла̄кнути ла̄кне безл 'смањити се (о болу), одлакнути'. — Ла̄кнуло ми чим̄ су ми ударили [инјекцију].

ла̄к̄оман -мна -мно 'незајажљив; похлепан'. — Бӣо ла̄к̄оман, да̄ Бо̄к са̄чѣва, све̄ ов̄о те̄о да̄ кѣпи, а са̄д̄ не̄ мож̄ прѣт кӯћу. — Лакоман на новац, није могао... друго сем да се распитује где има доста пара и да пљачка (6: 34).

лакорадан -дна -о 'лако обрадив'.

лако̀родан -дна -о 'плодан'. — То је лако̀родна зѣмља.

ла̄кси! узв крави при мужи да се помери (Р).

ламба ж ‘месо које при дерању брава остане на кожи’.

лампак м ‘широки рукав на отвореном гуњу’ (9: 85), в. *цемадан*.

лампарати -ам несв ‘брбљати, лупетати’. — Бољи је он него што му је језик. Лампара, можда тако и не мисли (6: 125).

лџмпарија ж ‘стара неисправна машина’. — Упџлио ону лџмпарију и пџшџ у Вџрнице. — Прџђе Слџвиша с онџм лџмпариџм (Р).

лџмпек лџмпекџ м ‘казан за печење ракије’. — Рџније звџли лџмпек, а сџд кџзан кџ[ж]е.

лџнгати -џм несв ‘иџи тамо-овамо, бити стално у покрету’. — Лџнгала сам цџџ дџн и умџрила се.

лџнгуша ж ‘висока жена’.

лџндара ж ‘особа коју не држи место, која је стално у покрету; скитара’. — Бџба, нџс двџ лџндаре сџд мџжемо да лџндарџмо (Б).

лџндџрати -џм несв 1. ‘бити стално у покрету; никад не бити код куће’; в. *лџндара*. 2. ‘лелујати се на ветру, лепршати’ (Р).

лџндџрнути лџндџрнем св ‘скљокати се, изненадно се срушити’. — Лџндџрне чџџек и џмре!

лџндрџти -ам несв ‘иџи тамо-амо; скита(ра)ти’.

лџпџрача м/ж ‘причалица, брбљивица’. — Бџџо тџмо и џнџ лџпџрача Лџџбичиџ.

лџпџћати лџпџћџ несвр ‘клепетати’. — Пџпуче јџј лџпџћу. — Спџџо кџиш па сџндџла лџпџћџ.

лџпџдало с ‘који прича глупости, брбљивац’ (Р).

лџпџрдџти -џм несв, в. *лџпџрџти*. — Сџмо лџпџрдџ, нџ зна шта пџрџча.

лџпџрџдача м/ж ‘причалица, брбљивица’. — Вџсо је бџџо лџпџрџдача, ал дџбар чџџџек.

лџпџгџра м/ж ‘причалица’.

лџнтџрати -џм несв ‘непрестано причати, брбљати’.

лџнтџти лџпћџ[м] несв ‘јести хџлапљиво (џ свиџама)’.

лџс, мн. лџсови м ‘пукџтина у камену, линија по којџ се цџпа камен; слој седиментне стене’. — Вџ[дџ]ш кџкџ су му лџсови, бџћџ то дџбар кџмен [за насипање путџва].

лџса ж ‘драга особа, обично дете’. — Тџ си мџја лџса! (Р).

лџсица ж зоол ‘*Mustela (Putorius) nivalis*’ (12: 23)

лџсно прил ‘лако’. — Нџје то лџсно.

лџсџвит џвџта -џ ‘који има лџсове (в.)’. — Лџсџвит је кџмен, бџлдожер џџ лако да га раскрџџ.

лџрма ж ‘вика, гџлама’.

лџстџр -џра м ‘млад дуг издџнак (на лџзи, воћки)’. — Лџстџр се зџвџ што изрџстџ, а џнџ што чџстџиш — зџперџк, а зџперџк и на мурузу (Кз).

лџцкџти -ам несв ‘ласкџти; повлађивџти’. — И мџјка му је џмџла лџцкџти.

лџџбџра ж ‘врста печурке’.

лџџџрник м ‘простџрија у којџ се чуваџ хлеб’. — У стџро врџме пџкло се по двџс, по трџес лџџџва и мџтиш у лџџџрник и пџкрџијџш дџ бџде свџжџи (Р).

лџџџц лџџџ м ‘хлеб’. — Бџло џно пџчџвџље у тим стџрџм кућџма, лџжџ се вџтра, па се тџри цџрепуџла па се џгџрије, па се пџсле тџри лџџџц; в. *јучџиџи*, *срџдиница*,

йрочевље. Лебац — хлеб, стрмни, пшенични... из црепуље; храна, средство за живот (16: 56).

лѣвѣак -ака м 1. а. 'леворук човек' б. 'човек сумњивих вредности'. — Дѣ ли мѡј ѡтац нађе волико лѣвѣакѡ и што нѣ доведе и неког дешњѣака?; 2. 'во који се преже у леву страну јарма'; в. *дешњак*.

лѣвака ж 'лева рука'. — Ђн га дѡчека па с лѣваком га ѡдари.

лѣг-лѣг! узв којим се кокошке увече утерују у живинарник.

лѣгало с 'дрво на коме кокошке ноћивају'. — Кѡкошке јѡш нѣће на лѣгало.

лѣген лѣгена м 'лавор'. — Кѡд нѣс кѡ[ж]е сѡмо лѣген (К).

лѣдара ж 'просторија укопана у земљу, за чување леда током лета'; в. *леденица* 2 (Р).

лѣденица ж 1. 'ледени клин'. — Пѡла лѣденица с крѡва, мѡл га нѣје ѡбила. — Лѡдне му нѡге ко лѣденица (Р); в. *ледењак*; 2. в. *ледара*. — Под кућом су два подрума и лѣденица (2: 82).

лѣдењак -ака м 'ледени клин, лѣденица'. — Јѡ зѡ рѡку — рѡка ко лѣдењак!

лѣдина ж 'тврда неорана површина'. — Ђчио дѡбро и ѡстѡ да прѣврће лѣдину; в. *уѣрина, дућѡиш. Лѣдина* — неорана земља, запуштена, дуго необрађивана травната површина (16: 57).

лѣжѡјѣћ -ѣћа дем 'лежѡјѣћ'. — Лежѡјѣћ нѣки бѣо ѡ соби. — Лѣго на јѣдан лежѡјѣћ.

лежак м 'сорта пасуља, „трешња без лозе“, в. *киѡш* (2: 27).

лѣја ж уп. *врѣѣица*. — Кѡпале се лѣје и сѡдио лѡк.

лѣка прил 'имало, најмање'. — Нѣ може да се мрдне ни лѣка.

лекаруша ж 'врачара'. — Јарменовчани јѡш увек прибегавају народним лековима и лекарушама. — Стана Томић, позната „лекаруша“, зна за неку траву „разгон“ (*Solanum niger*), која се истрља између прстију и привије на главу (3: 126 127).

лѣкотина¹ ж 'ситница, безвредна ствар'. — Нѣсам и[х] кѡштѡ ни лѣкотину.

лѣкотина² прил 'сасвим мало, малкице'. — Нѣка је [лекар] и лѣкотина погрѣшно, ѡн је њѡ ѡбио.

лѣлек м зоол 'рода'. — Ђдѣм ко лѣлек.

лѣлѣкати лѣлѣчем св 'кукати, врѣштати'. — Лѣлѣче вѡздан.

лѣлемѡд м 'лош радник; незналица'. — Дѡшѡ ѡ рѡке прѡвим пчѣларѡ, а нѣ нѣким лѣлемѡду, ѡт ког пѡс нѣ знаш штѡ ћеш сѡ собом.

лѣлѣјати -ѡм 'заносити се од слабости, лелујати'. — Лѣлѣјѡм ѡ јѡш кѡјѣ дѡн.

лѣмати лѣмам несв 'тући, ударати'.

лѣмез м, зб *лемезје*, а. 'дуго дебље дрво које се везује за врх стога и притискује сено да га ветар не би развршно'. — Лѣмезови се стѡве на сѣна да вѣтар нѣ носи. — Лѣмез се трпѡ кад се заврши сѣно, вѣже се за колац и притѣскѣва сѣно (Ш). — Да ветар не би раздувао пласт, за колац се вежу четири лемеза. Лемезје притискује сено и грање које је при врху и служи као заштита од кише (3: 21); б. 'мотка којом се притискује сламни кров да га ветар не понесе'. — Пѡглѣднем: Турцима стојѣ кѡће покривѣне слѡмом и лѣмезови ѡзгѡ, слѡму да држѣ (Т); в. *пѡдуѣирач*.

лемезника ж в. *лемез* (16: 57).

лѣндѡв -ѡва м 'ленчуга, нерадник'.

лѣнија ж 'пут (општински, државни), обично туцаник'. — Срѣли се на лѣнији за Рѡдник (Б). — Нѡси млѣко на лѣнију; *ленија* „главни друм, насип“ (2: 14).

лѐнка ж ‘дуга мотка, постављена на два раклџаста коца, „сое“, различите намене’. — Тџ су звџне сџе кое су раклџасте, а џнџ мџтка коџа дрџи то звџла се лѐнка. — Ленка (за сунчање губера и поњава, зв. премота) (2: 48).

лѐнцов / лѐнчџв -џва ‘лењивац, лештина’. — Лѐнцџв је џн, нѐмџ га звџти. — Ымџ сам маџџра, ал бџо лѐнчџв.

лѐнчуга / лештиња м/ж ‘лења особа’.

лѐпара ж ‘кућа направљена од олепљених зидова, чатмара’.

лѐпења ж ‘лепиња’. — Нѐки сирџмак [срећан је] кад џмџси лѐпењу јџчмену, а јџ је сџд нѐ би џкусила за дрџаву (Ј).

лѐса ж ‘део сушаре за шљиве, рам величине 1,20 x 2м, на коме су приковане танке шипчице, за сушење шљива’. — Лѐса је у мишџани, за сушење шљива: свѐ гџр шџпкице зџковџне, кроз коџџ шљива нѐ мож да прџлази; нџ џи се шљиве парџдају и сџше у мишџанама и зџвѐ се парџдџње; в. *арџеви, корџа*.

лѐсара ж ‘врата од прућа, на некој помоћној просторији, кошари’.

лѐска ж бот ‘дрво *Corylus avellana*’ [12 :23].

лесков -а -џ ‘који је од леске’; *лескова* шума, в. *маџица* (2: 32).

лѐсковина ж ‘лесково дрво’. — Ыма бџгрена, лѐсковине, цѐровине, џмџш грџничево, хрџстово, бѐлово, бѐли хрџс (Кз).

лѐта ж ‘женска особа брза у послу’ (Р).

лѐтва ж ♦; Изр. *џџан ко лѐтва* ‘потпуно пијан, који се од пијанства не може контролисати’; в. *џараба* (1: 762).

лѐтети -џ ♦; в. *скџла* (3: 56).

лѐтина ж ‘род свих пољопривредних култура’. — Лѐтина је дџбро пџнела, ал да вџдимо да л џе џзнџти.

лѐти се легу се несв ‘живети; размножавати се’; в. *џџруга* (5: 74).

лѐчак / лѐчка прил ‘сасвим мало, малкице’. — Ыма ко за лѐчак.

лѐчаник м ‘справица, кутија...??’. — Лѐчаник ко кутија у коџу се џбџци цѐв са нџсџканим (као чунак за ткање??); в. *цѐвка*.

либџда ж / **либџде** -џта с ‘део народне ношње, дужи женски прслук с рукавима, извезен срмом’. — Обџкла је либџду (Р). — Преко блузе лети се носило либаде широких рукава, по ивицама извезено „златним“ жицама (3: 84).

либџти се -џм се мед ‘устручавати се, избегавати’. — Ми знџмо да се вџ либџте џд нџс. — џн се не либџи нџчега, нџког пџсла. — Сџнови се некако либџе родитеља. — Је л се тџ либџш мџџ кџће? — Не либџе се нџкаког пџсла.

ливада ж ♦; жџва ~ ‘ливада на коџој је израсла кочџбија’.

ливеница ж ‘сачма, куглица’; в. *прџламача*.

ливра ж ‘пас луталица, џумара’ (можџе и надимак) (Р).

лигџња м ‘лице које избегава посао, забушант’.

лизара м/ж ‘улизица, удворица’. — џвџ је лџзара: срећан кад му дџш пѐ-шес бџнки мѐсечно.

лизуџати -џ несвр дем ‘чупкати’. — Нек лџзуџџ кад нѐма штџ да пџсе.

лијџв -а -џ в. *џџшџџ*.

лијџк / лијџџ -џка / -џџа ‘неплодан мужџак, обично с јџдним тестисом’. — Лијџк нѐма,... џнџ му џнџтра и нѐ мож да припаћџва џвце. — џнџ џван џмџ кѐсу, ал нѐма двџ јџја, бџо лијџк, лијџџ. *Ка[же]мо и лијџџ*. — џн је лијџк, жџнио се трипџт, ал нѐ мож д-џма дѐцѐ.

лїка ж ‘танак кончасти слој испод коре дрвета’. — Кòра од лїпе їмā òнū лїку; кад лїпа подмезгрā, од млāђи липāрā òгүли се кòра и сā нє се скидā òнā лїка; òд нє се прāвили и конопци и тāј се конопац звāо лїчина, да се вєже сєно, крāве око рогóвā. — Лòза се везївала лїком, од лїпове кòре, òгүли се с нутāрње стрāнє; в. *мезгра* (2: 44).

лїка ж одм. ‘мајка’ (Р).

лїлāвка ж ‘крава сиве длаке’ (3: 30).

линцура ж бот ‘зељаста биљка *Gentiana lutea*’. — Линцура — од пролива, трбобоље и бубина (глиста) (2: 226)

лїњати се -ā[м] се ‘мењати длаку’. — Лїнā се стòка, күче се лїнā ў пролеће.

лїпār -āра м ‘липово дрво’. — Усєчеш двā липāра и нāправиш лóтру; в. *лика*.

лїпāрија ж ‘сорта винове лозе’. — Пòс[ле] посāдио лїпāрију, не крòпї се и дòбра.

лїпати се лїпам се ‘прекомерно пити течност, наливати се водом, течношћу’.

липов -а -о ‘који је од липе’; в. *зовов* (3: 128), *лївова* шума, в. *бељикова* шума (2: 24).

лїпсати лїпше св ‘угинути, крепати’. — За пāшчād се кāже лїпсала, а крāва је мајкала (Кз).

лїпсāћ -āћа / **лїпсо** -а м а. ‘трoма, лења особа’. — Нāшò липсāћа ко што је и сām да му сєче дрвā; б. ‘стара неспособна особа’. — Ыма тўнакице јòш нєколко липсāћа и кад òни зєну — мрāв цємāt.

лїсичār м ‘ловачки пас обучен за лов на лисице’; в. *зечар* (2: 34).

лїсичārка ж ‘врста печурке’.

лїска / **лїска** ж ‘лист’. — Штїр їмā оне лїске вєлике. — Скүпљамo лїске од лїпе и стāви и[x] на лєб и мїру дòбије.

лїснār -āра м ‘лишћар’. — Ымā нєки ко күпус лїснār, па не зāvїја у глāвице.

лїснїк м ‘стог листа’. — Лїпа, рāст, грāб, клєн [окреше се и] вєже у дєњкове, ўздүбе се у күпе па се пòсле дєне ко сєно уз кòлац — и сādенò сам лїснїк. — Крєсāње лїста, а ка-се то їскреше и пòвєже, зòвє се лїснїк; в. *кресāши*. — Лисник се сече, почев од Преображења па до Покровице (од 6. августа до 1. октобра, по старом) (2: 24). — Као сточна храна врло много се користио а и данас се знатно користи лисник (3: 22; 16: 57).

лїснїкòвача ж ‘грana лисника (в.)’. — Лиснїкòвача — то кад òвце пòједу лїс с òнє грāнє, лїснїк што кā[же]мо.

лїснїкòвина ж в. *лисниковача*. — Кад скїну лїст и пòједу, òнда је то лиснїкòвина.

лїст м ‘исечено грање с лишћем као сточна храна’. — Крєсало се за лїст да се стòка рāни, òнāј лїснїк.

лїстāвати лїстāва несв ‘олиставати’. — Ёвє òпєт ће да лїстāва и бāгрем да цвєтāва у авгүсту!

лїтије пл. т. ‘преслава, заветина; сеоска слава’. — Дāнās Старчєвићи їмају лїтије, то òвє зāvетине. — У старо време обичаји уз лїтије били су друкчији нег данас (2: 94).

лїтра ж ‘мера за тежину течности’. — И казан и аков су јòш и данас у употреби, поред лїтра, која је најраспрострањенија мера за течност (3: 133); в. *лїтра меса* (2: 33).

лїтрица ж ‘флаша за ракију’ (Р).

лїчина ж ‘конопац од лике’; в. *лика*.

- лїчит** личита -о ‘лепог лика и складног облика’.
- лїчити** -їм ‘бити сличан’. — Лїчї на дѣду Нова.
- лобѡда / лобѡда** -ѡдѣ ж бот ‘зељаста биљка из родова *Atriplex* и *Chenopodium*’.
- ловѡсица** ж ‘вешта у лову, ловница’. — Мѡчка ми бїла ловѡсица ѡпѡка, Боже сачувај!
- ловѡћи / лѡвѡћи** -а -е ‘ловачки’. — Чѡвек кад идѣ у лѡв, мѡра имати лѡвѡћег кѣра.
- Ѧвѡ ти је лѡвѡће куче.
- ловѡчица** ж в. *ловасица*. — Ловѡсица је дѡбра ѡвѡ мѡчка.
- лѡза лѡзѣ** 1. бот ‘*Clematis vitalba*, павит’. — Плѣле се кѡшнице ѡ[д]-тѣ лѡзѣ, вршкарѣ ѡнѣ се плѣле; 2. ‘навѡјница за матицу’. — Нѡправиш ону лѡзу па спѡља нѡвијеш матицу и затучеш и прикујеш пѣрвѡз.
- лѡзница** ж ‘кончићн којима се пузавице везују за друге биљке’. — Онѡ бурѡнија која не рѡстѣ висѡко, која нѣма ону лѡзицу да се пѣње и гѡр да рѡђа нег рѡђа ко у кућници (Т).
- лѡј** лѡја м ♦.
- лѡјав** -а -о ‘који је од лоја, који садржи лој’; в. *їекач*.
- лѡјѡница** ж 1. ‘лојана свеђа’; 2. ‘облога од лоја на отеклини од набоја’.
- лѡква** ж ‘бара, подводно земљиште’. — Лѡква је кад упаднеш у зѣмљу (Кз). — Лѡква је тѡмо де мѡж да се заглѡвиш, блѡто дубѡко, а бѡра се брзо ѡсуши.
- лѡкмѡшити** лѡкмѡшим (не)св ‘стећи корист на сумњив начин; красти’. — Нїје жїв ако нѣшто не лѡкмѡши. — Ушѡ ми у кућу па лѡкмѡши.
- лѡм** м 1. ‘неред, русвај’. — Нѡправила дѣца лѡм, а бѡба се смїје; 2. ‘жесток окршај, сукоб’. — Пѡбише се бѣкрије на вѡшеру и лѡм нѡправили; 3. ‘прелом, фрактура’. — Пѡла са стѡлице и нѡга — двѡ лѡма.
- лѡман** лѡмна -о ‘болестан, грипозан’. — Сѡв сам лѡман, свѡка ме кѡска бѡлї.
- ломѣтати (се)** -ѡм (се) ‘ломатати се’. — Нѣ могу да се ломѣтѡм по врзинама. — Мѡра да се ломѣтѡ нѡћи низ ону стрѡну.
- лѡмкати** -ам несв дем ‘ломити (суве границе)’. — Лѡмкам ја ону грѡнчицу и чѣкам да се примакну.
- лѡнац** лѡнца м, в. *шестїија* (9: 84).
- лѡпчара** ж ‘сорта крупне зимске крушке’ (Т; Бљ, 14: 41); в. *караманка*.
- лѡнар** -ара м ‘веђа округла лопатица са дршком на којој се хлеб ставља у фуруну (или црепуљу) да се пече и њиме се вѡди из фуруне’; в. *наћве* (1: 761). — Умешени хлеб се ставља на лопар и тако носи да се пече (3: 62). *Изр.* динар му ко лопар (15: 26).
- лѡнѡрица** ж а. ‘лопата за вађење хлеба из фуруне’, б. ‘даска за цеђење сира’. — Прїтиснѣ се грѡда лѡпѡрицом и нѡ њу облутак.
- лѡпѡричица** ж дем. *лопѡрица*. — На врѡ осѣчѣ се једна лѡпѡричица, тѡкѡ дугѡчка, а на средини је прѡрезана (Кз).
- лѡпатница** ж анат ‘плѡсната кост у плећки’.
- лѡпѡв** -ова м ♦, в. *нишиѡк*.
- лѡпѡвија** ж 1. ‘лоповска дружина’. — Дѡшѡ са својѡм лѡпѡвијѡм кѡд Мѡрка на јѡгњѣтину; 2. ‘крађа’. — Врѡти се из лѡпѡвије и дѡно нѡрамак прїтки из дрђѡвне шѡме.
- лѡповски** -а -о ‘који припада лопову или је особина лопова’. — Лѡповска и кѡрвѡрска кућа нїсу нїкад дѡбро завршиле.
- лѡпужа** м/ж ‘лопов’.

лопушина ж бот ‘коров широког листа из рода *Petasites*, лопух’. — Ми *ка[же]мо* лопушина, репушина, то они велики листови.

лора ж ‘крађа, отимачина’.

лорати лора / **лорити** -й несв ‘красти’. — Лора де стигне. — Ал бараба мо̀ра да лорѝ.

лорнути -нем св ‘украсти’. — Прѡшли неки Цигани и лорнули му сѝкуру, оставио поред пѹта.

лѡтиња ж ‘смрад, прљавштина’. — Опарили се њни и ѡднѡли оно одѡло, ѡнѡ лѡтиња, није прѡно, смрѡдѝ, вѡш (Т).

лѡтра ж **1.** ‘лестве, мердевине’; **2.** ‘дрвена решетка на колима за превоз сена; лотре са шилѡцима’, в. *скеле; лиѡар*.

лѡтрица ж ‘решетка на крају јаза пред воденицом’. — Лѡтрица то ко рѡшѡтка пред бѹквом, да грађа нѡ би ѹлазила.

лѡћикав -а -о **1.** ‘увео, усушен’. — Лѡћикав ми парадѡјз, ѹспара; **2.** ‘безвољан; болешљив’. — Нешто сам лѡћикава већ три дѡна, мѡраћу ѝћи Слободѡнци.

лѡшѡк -ѡка м ‘лош, морално неутемељен човек’. — Један Паѹновић говѡрио да је дѡбидѹс лѡшѡк — „три црте испод нѹле“ (Р).

лубендиња ж ‘врста лубенице од које се припрема слатко’.

лубеничарка ж ‘сорта летње крушке’; в. *караманка* (2: 26; 3: 24).

лубњача ж ‘тип куће’; в. *кровињача* (1: 753).

лубура ж в. **1.** *лубњача*; **2.** ‘„жлеб од липове коре, која се меће у казан, те комина — цѡбра — низ њу клизи“’ (2: 53).

лѹг лѹга м **1.** ‘ограђени пашњак; шумски забран’. — Појединци у Качеру имају тако велике лугове (забране), да у њима не само што могу жирити своје свиње, већ их издати и под кирију. Сувишак жирѡпађе искоришћује народ из Доње (ниске) Шумадѡије (2: 29). — Заграћују се... пшеница са стоговима и велики лугови уз сеоске куће — да би се сачувао жир (2: 46–47). — Синови су се плашили да тог јутра оду у лугове да косе (6: 44); **2.** ‘цећ’, в. *ѡариѡница* (2: 62).

лѹдача ж ‘жена ненормалног понашања’.

лѹдети -ѝм несв ‘сенилити’. — Пѡчели смо да лѹдѡмо.

лѹдија ж ‘лудача’. — Ўдала се и ѡнѡ њѡгова лѹдија (Ш). — Треба д-ѝзгину да сачувају дѹпе ѡнѡ њѡгове лѹдије.

лудѝјати -ѡм несв ‘понашати се разуздано, лудовати’. — ѐни лудѝјају — кад имају много врѡмена, а нѡ рѡде ништа.

лужина ж ‘цећ’.

лужњѡк -ѡка м ‘врста храста, *Quercus robur*’. — На лужњѡку пѡчне да рѡдѡва онај жир; в. *граѡица*.

лужњѡковина ж ‘дрво од цера лужњѡка; материјал, грађа од лужњѡка’; в. *грмовина*.

лѹка -ѡ ж ‘њива, ливада поред водотока’. — ѐднела ми рѡка пѡла лѹкѡ, ѡплавила.

лѹковина ж ‘кора црног лука’.

лѹкчић м дем ‘лук’. — Посѡјѡ сам лѹкчић.

лѹла ж ‘цев кроз коју се ракија из табарке слива у баквицу’. — То лѹла с кѡзана на табарку, па ракија ѡдѡ у баквицу; в. *каѡак* (3: 25).

лѹмновати -ујем несв ♦. — Јѡ нѡм[ам] д-ѝсплѡтим лѹдма, а ѡн лѹмпује у кафѡни.

луплѡрај -ѡја м ‘веселје уз музику и пиће, лумперајка’.

лӯрати -ām несв ‘лутати, скитати’. — Дан̄ас дѣца лӯрају од једанаес сáти до чѣтири јӯтри.

лӯспатак / лӯспатак -тка м ‘велики ивер’.

лӯстра ж ‘ситне лӯспице на темену бебе, темењача’. — То ко-дѣтета на гла́ви зовѣ лӯстра.

луч м ‘запаљена борова цепка’. — Да би се дѣбила јача светлост, паљен је луч који је увек неко морао да држи у рукама док остали вечерају (3: 69). *Луч* — сува цепљика боровине која се користи за потпалу и осветљење; купује се о Госпојини „од Ерова“ са Златибора (16: 57).

лучински (месец) ‘октобар’; в. *богојављенски* (3: 133).

лӯчнѣти лӯчим несв ‘одвајати јагњад од оваца’. — Лӯче се јãгњад.

лӯчица ж дем ‘лука’. — Лѣпа лӯчица, ал је оплави чѣсто.

лӯчнѣи -ā -ō ‘који се тиче луке’; в. *кумсало*.

лӯша ж ‘лула као део пушачког прибора’. — Ым̄о ону лӯшу и стáлно нòсио. — Старци већином пуше на лушу (2: 68).

Љ

љãга ж ‘прљавштина; срамота, непоштење’. — Бãцио лãгу на човѣка ни крѣва ни дужна.

љãгати -ам несв ‘оговарати, причати ружно о неком; чинити пакост’. — Нѣ лãгај — да се нѣ врãти тѣбѣ, Бѣг све вѣди.

љãштаница ж ‘бубуљица на језику’.

љѣса ж ‘леса’. — За тим се млати мотком на лѣсу (исплетеном од прућа) (2: 23).

љѣгавец -ãвца м ‘човек неморалног понашања’; уп. *кулизан*.

љѣлчати в. *виљчайши*.

љѣк! узв телету да се одбије док се крава музе.

љѣкати лѣкам / лѣкнути нем (не)св ‘одби(ја)ти теле док се крава музе’. — Лѣкнеш тѣле па мӯзѣш, смѣта, оће да сѣса.

љѣштати -ѣ несв ‘ломити се и падати на земљу’. — Сãмо лѣштѣ дрвѣће, пӯца [од мрза].

љуба ж ‘ракљасто дрво побијено у земљу, на које се ставља теле да не смета док се музе крава’ (2: 48).

љубичница ж ♣; в. босиок (2: 27). — Раније је у баштама било: лубичице, чубре, перунике, босиока, селена и другог старинског цвећа (3: 66–67).

људѣкати -ãm несв ‘имати лудски разговор’. — Договѣрио се з-Дрãгом да дѣ[ћ]е сӯтра да лудѣкãмо.

љӯљати лӯљам несв ‘клатити се, климати’; в. *ѣушчегãња*.

љуска ж ‘ивер’. — Први ивер, или „љуска“, како овде кажу, ставља се крај карлица да би, по народном веровању, био дебљи кајмак (3: 107).

љӯспатак тка м в. *лусѣйтãк*.

љӯт лӯта -о ‘чврст’. — Љут камен не прска и не распада се, а тупи алат (2: 205). — Љут [камен], па одбија сваку напаст од себе (5: 7).

љӯтã -ѣ -ѣ а. ‘препечена ракија, препеченица’; б. ‘паприка’; в. *десетѣка*.

љѹтѹкав а о ‘не много љут, љуткаст’.

љѹткати се -ам се дем ‘љутити се’. — Ако се бїде љѹтко, наћи ћу да му дѹм.

ључица / љушчица ж дем ‘ивер, љуска’.

М

магѹза / магаза -ѹзѹ ж ‘посебна зграда у дворишту, која служи као остава, магаѹин’. — Магаза — то је тѹмо де ѹстављаш брашно, жїто. — Магаза најчѹшће била од брвана. — У доњем Качеру... има и магаза; то су мање качаре, за 1m издигнуте од земље, за оставу сувих шљива (1: 764; 12: 23). — Магаза ... је зграда која је комбинаѹија амбара и салаша, а у њој се поред жита и кукуруза држе и суве шљиве, пасуљ и друго (3: 65); в. *сазрелиши*,

магањити се магањим се несв ‘прљати се, поганити се’. — Неће више да се магањи.

магаре -ста с 1. ♦. — Шїптари везївали [Титове] слике магарѹдма за рѹп. — Бїло магаре, а мазге нїко нїје држо (Кз); 2. ‘дрвена направа за стругање дрва’.

магарїње -а с зб ‘магарад’. — Магарїње ће д-изнѹсѹ гѹр оне мїне.

магла / магла маглѹ ж ♦. — Магла је прїтисла свѹ (Кз).

маглити -ї несв безл ‘прекривати се маглом’. — Тѹмо је магла стѹлно, магли вѹчи.

мазгѹр -ѹра м ‘ластар’. — Онї мазгѹри вѹлики и мѹрали да иг сѹчѹ.

мазгѹтина ж пеј аугм *мазга*. — Тврдоглав је ко мазгѹтина, нѹмѹј га више ни мѹлити.

мазїти -їм несв ♦. — Такѹ она гѹвори кад ѹће да га мазї.

мазуља м/ж ‘маза, размажено створење’. — Он је мазуља: Марко га размазїо па їдѹ сваким.

мазуран -рна -о ‘леп, укусан’. — ѹвѹ је печење мазурно.

мазушка ж ‘мањи земљани лонац’. — И данас се у свакој кући могу видети лонци ‘мазушке’ и друго земљано посуђе. — Најукуснији је пасуљ куван на огњишту у лонцу званом ‘мазушка’ (3: 72 75).

маија ж а. ‘сеѹиште кровних површина по коме се постављају поклопнице-ћерамиде’; б. ‘грѹда на пресеку краћих кровних површина’.

маја ж 1. ‘осиљеност’. — йватио мају и сѹд му нѹ мож нїшта; 2. ‘сириште’. — Сѹд се зѹвѹ маја, а ондѹ се зѹвала млѹчавина; сѹд зѹвѹ маја и онѹ сїриште. — Раније се сир сирїо мајом, коју су добивали од сточног сирїшта (3: 30); *изр.* ѹватити мају ‘затруднети’.

мајало с ‘излет у мају месецу’.

мајати мајем несв а. ‘махати’. — Мајѹ рѹкѹм на мѹнѹ; б. ‘климати, вртѹти главом’. — Маје главѹм, нѹшто му нїје јѹсно.

мајдаи м ‘каменолом’; в. *наколенке*.

мајкавати мајкавам несв. ‘умирати’. — На лѹдини лѹжали смо, пѹдѹ је снѹг, кїша, мајкавало се од глади. — Мајкавала дѹца ко прѹсѹд.

мајкалица ж ‘болесна животиња’. — Наш кѹсапин ѹзме нѹке мајкалице и прѹдаје дѹпло скѹпље. — Јѹне нїје мајкалица, неће мајкати.

мајкара ж ‘сувоњава жена, „с душом у носу“’. — Жѣна ко мајкара, сува.
мајкати -ам св ‘умрети; крепати’. — Причала ми да им је крава мајкала и њни
 ђднѣли у Србокоп и прѡдали; в. *губа*.

мајкаћ -аћа м 1. ‘умирање, смрт’. — Лежали на ледини, било мајкаћа, мнѡги од
 глади мајкали. — Дошла била до мајкаћа; 2. ‘човек на умору, крепаћ’.

мајчевина ж ‘наследство од мајке’. — Имѡ је он вод неку мајчевину и дошѡ да
 прѡда.

мајчина ж пеј ‘мати’. — А и мајчина јој знала: рѣп на сапи!

мајчура ж в. *мајчина*. — Така јој била и мајчура.

маказе маказа пл. т. 1. ♦. — Ка[же] маказе, а нѡжнице су за шишање оваца (Кз); 2.
 ‘два укрштена дрвета постављена између дирека у зиду старинске куће’. — Поставиш
 диреке унаоколо дрвенѣ и попуњаш са циглѡм, са прѣком циглѡм; ударѣ се дрвене
 маказе које држе ту циглу да се не прѡспе (К). — Између ћостека и дирека су тзв.
 маказе (3: 64).

макања м/ж ‘нејако дете’. — Знам да је свѣким дѣтету жаѡ свѡга рѡдитеља и сад
 те теѡбе макања мѡра да подноси. — Мајчино је да спасава пород..., а не да лудо гине
 и остави макање. — У макање се клео (5: 16 70); в. *огрешиши, јагње*.

макањче -ета с в. *макања*. — Ђни дали живѡте, а ѡстала ђд њи макањчад.

маклица ж дем *макља 1; в. себивук*.

макља ж 1. ‘столарска алатка за скидање коре с дрвета’. — Макља била да гули
 кѡру з-дрвета; 2. ‘мотка, батина’.

макљати -ам несв 1. ‘брзо јести’. — Види га, ала макља; 2. ‘тући, ударати’. — Да
 га је макљѡ кад је требало, нѣ би то од њѣга доживио; 3. ‘скидати макљѡм кору с
 дрвета’. — И узмеш ону макљу и макљаш, скидаш кору.

маљ ж 1. ‘ситна стока’. — Имѡ вѣлики маљ. — Правили пакости својим суседима
 на другој страни. Или им отимали, прерушени, мал (6: 117).

маљ-маљ прил ‘почесто’. — Ђне маљ-маљ трчѣ те пију, а ѡвце слабо пију воду.

малаксање с ‘малаксалост’. — Жали се на малаксање, у лицу повраћи ко гуњ.

мали -а -о ♦. Изр. *мале* бабине, в. *бабине* — Мале бабине доносе породиљи одмах
 по рођењу дѣтета, понуде (тада иду само жене) (2: 95); *мало* ручковиште в. *ру-*
чковиште (2: 30).

малина -инѣ ж ‘мањина’. — Малина зна шта ради, а ѡстали арлѣчу.

малкице прил ‘сасвим мало’. — Мѣтиш на шпѡрет сѡмо малкице да ѡдмекне.

маљо прил ‘умало, замало’. — Маљо ме нѣ уби шашка.

маљ маља м ♦. — Маца мѡже [служити] и за побиијање кѡља, ал кѡље прска од
 гвѡжђа, па се обично неко чврсто дрво узима за маљ; в. *ваона, ваљавица* (2: 45, 3: 37).

маљница ж ‘мали дрвени маљ, за кастрирање овнова’; в. *клагија, шуцара* (2: 228).

мамкати -ам несв ‘вешто, лукаво мамити, намамљивати’. — Ка[д] су ѡсетили
 партизани да ѡни имају вѣзу са четницима, ѡни се извадили: „Па ми њи[x] мамкамо да
 и[x] привучемо и да и[x] издамо и предамо вама“’. — Ђни мамкају Вука, а нѣ дају
 Шешелу.

мамлаз м ‘дрипац’.

мамлати -ам ‘мумлати, брбљати’. — То сѡмо мамла и јѣде.

мангулица ж ‘стара раса свиња’ (3: 28).

мандала ж ‘дрвена пречага за затварање врата’.

мандрац мандраца м ‘мадрац’. — Прѣтурио свѣ преко мандраца.

мандркнути мандр̄кне св пеј ‘умрети, цр̄ни’. — Кад је Сáva мандр̄кнѓ — мѓј тѣтак пѣво. — Чим неко матор запне на велике гране, знај да ће скоро да мандркне. — Безмало једно годишње мандркне. Да црну шамију не скинеш никако (5: 112 142).

манисати -шем несв ‘налазити мане’. — Манише ѓна свѣким, ал да вѣдимо дѓ кад. — Он манисао свакој девојци (5: 63).

манути се мѣнем се св ‘одустати’.

манца ж ‘напитак у црној магији’ (P).

манџија м/ж ‘особа која свему и свакоме налази ману’.

мањ ‘осим’. — Нема ѓ-тога ништа, мањ ако ти нѣко не пѓмогне.

мѣраз мѣраза м ‘омраза’. — Пѣз да н-изѣје мѣраз.

мѣрамица ж 1. ♣. — Играмо се пр̄стена, мѣрамице; 2. ‘мрежица од масног ткива којим су обавијени унутрашњи органи’.

марвѣнѣ / мѣрвѣнѣ -ѣ -ѓ ‘сточни’. — Тѣмо је ѓнда марвѣнѣ вѣшер. — Јѣдѣно се тѣ рѣч употрѣбљава за вѣшере, кад је мѣрвѣни вѣшер. — Дођу они чак отуд на марвѣни вашар у Претурицу (5: 59).

марвѣњѣк -ѣка м ‘ветеринар’.

мѣрити -и безл ‘задесити, погодити’. — Мѣрило га дѓбро: цр̄кле му трѣ ѓвце (K). — Мѣрило ме и у ѓним рѣту.

маршѣрати мѣршѣрам св ‘истерати узвиком *мари!*’. — ѓн је нѣу маршѣрѓ из ѣвлије.

мѣсан мѣсна -ѓ ‘мастан’. — Дѓбра ми мѣснѣ јѣдиница.

мѣсѣнка ж ‘миражџика јѣдиница’. — То мѣрѣјѣнка, ал кад је јѣдна и кад свѣ мѣрѣз и кѣ[ж]е мѣсѣнка, а мѣрѣјѣнка кад ѣмѣ и сѣстру.

мѣсѣт масѣта м ‘ваљѣка чѣлична турпија за оштрѣње ножева’.

мѣсѣтити -им несв ‘ошштити нож масѣтом’.

мѣсѣнски -ѣ -ѓ, обично у изразу *мѣсѣнско ѣмѣње а*. ‘ничије, напуштено ѣмѣње’ (Tr); б. ‘богато ѣмѣње’ (P); нејасно.

мѣстити се -ѣ се несв ‘показивати масноћу’. — Мѣстѣ се ѓнѣј крѣч.

матица ж ‘трава матичњѣк’. — Кошница је намазана матицом и лесковом шумом. — При хватању роја служе се травом матицом, коју држе у руци и вичу: „Земљи мацо“ (2: 32).

матичњѣк м ‘биљка *Melissa officinalis*’; в. *бѓсиок* (2: 27).

мѣтлѣч -ѣча м ‘дуга танка мѓтка (за млаћење шљива, ораха), млатѣч’. — Нѣшѓ дѓбру лѣску за мѣтлѣч.

мѣтлѣчѣи -ѣиѣ м дем *мѣтлѣч*. — Трѣба д-ѣзмеш неки мѣтлѣчѣи и да натрѣсѣш шљива.

мѣтѓвило в. *мѓтѓвило*. — Ако ће да фѣрбају, мѓтају на мѣтѓвило да нѣправе кѣнуру.

мѣтор мѣтора мѣторѓ пеј ‘стар’. — Тѣмо бѣли свѣ неки мѣтори. — Мѣтор је кѓњ — нѣсам јѣ. — Де мѣло нѣ плаче и мѣторѓ нѣ кашље — ту нѣма пѓродице; в. *куѣитѣило*.

мѣторѣи -ѣиѣ м ‘зрео, искусан човек’. — Свѣ мѣѣдо пропало, а мѣторѣи сѣчували глѣве. — Све мѣѣдо пропало, а мѣторѣи прѣшли по цичи зими целу Албанију (5: 23).

мѣторѣц -рѣца м ‘стармали’. — ѓнѓ је ѣѣгово дѣте мѣторѣц.

мѣтѓрка ж ‘стара овѣа’.

мѣтрапаз / *мѣтрапац* м ‘трѓговац стоком, прѣпродаѣц стоке на вашару’.

маћа ж ‘маћеха’. — Њена маћа је, кад сам ја био у ропству, утицала на ту пасторку и на свога зета да они раде за свој рачун. — Селена је Обрадова маћа. — А то је била Живци маћа, њима мајка умрела.

маукати мауче несв ‘гласати се као мачка’.

мафиш м ‘врста колача од танког теста’.

маџа¹ ж ‘мемла’. — По њим зиду уватила ти се маџа, све помаџало.

маџа² ж ‘велики чекић за разбијање камена’. — За лупање камена имаш маџу, велики чекић, може и за побивање коља; в. *маљ*.

мацке ж пл. т. ‘батине’. — Батинање је било у прво време нашег државног живота... Батине су се звале мацке (2: 110).

маџ-маџ! узв. за дозивање мачака.

мацовина ж ‘плесан, бућ’. — Попадне мацовина па се лебац упаучи (Кз).

маџола -оле ж ‘велики чекић’.

маџјак м ‘мачји измет’.

мачка ? . — Нека жена прегрнула мачку од јагњетине (2: 72).

маџарка ж ‘сорта шљиве, погодна за сушење, пожегача (в.)’. — Маџарка ти је ова мања, касније зрели, а разликује се и укљусом. — Имб сам тамо триестину дрвџа маџарке старе, ове пожегаче. — Качерци су гајили шљиве, нарочито маџарке. — Брат засадио, однекуд донео, нову шљиву. Маџарку и ранушу (5: 64); в. *забран*, *џандаре* (5: 125, 3: 23); **маџаруша** (Бљ, 14: 41).

маџор -ора м ‘мачак, мачор’. — Дџ нам је нестб маџор, нема га три дања?

машала узв радости, задовољства. — Када прсне љуска и када се појави пиле, жене обично кажу: „Машала, излегло се“ (3: 32).

машина ж ‘шибица’. — Дај ми машину да запалим вагру (Р).

машинџерија / **машинџерија** ж ‘машине’. — Са џиглом су раније правили кџе, мџшали мајтер и коџшта, није било машинџерије, а сад ударило машинџерију (Т).

машине маџица ж пл. т. ‘металне штисаљке за жар’; в. *ваџраљ* (1: 761; 16: 57).

машка ж ‘штап којим се удара *вириз* (в.)’ (Кз).

машкџ прил ‘ручно, замахујући руком’; в. *насеваџи*.

медвџџника ж ‘женка медведа’. — То медвџџника, а Цџгани воде мџчке.

медџница ж ‘месингано звонце’ (Тр).

медџњак -ака м ‘сорта слатке и сочне крушке’ (Бљ, 14: 41).

медити -џ несв ‘лучити медоносни сок’. — Дббро је мџдило.

медџћ -џћа м дем *мед*. — Ко медџћ је слатко и паџетно!

медљав -а -о ‘умазан, улепљен медом’. — Гбриш на њним сунцу, сав си медљав, а њни би да пџју кафу.

медљаница ж ‘ракија заслађена медом’; в. *неумивеница* (2: 110).

медњак м ‘сорта крушке’.

медунак / **медуњак** -нка / **медунац** -нца ‘сорта крушке’; медунци „крупни и ситни“, в. *караманка* (2: 26).

међа међџ ж ♦. — Њџгов бџац сџдио се са свџма око међџ.

међар -ара м ‘власник суседног имања’. — Њџни наџи комџије међари нџсу кбсили па пџштамо краџе [да пасу]. — Ђни су међари с Јбвџнчиним родитељима.

међед међџеда м заст ‘медвед’. — Мбја мајка питала Лазу Матијеџића: „Чика Лазо, зашто тебе мбј тата збве *Бџјели међед*“?

међити се -џм се несв ‘граничити се’. — Ђни се међџ до мџне.

међудновачки -а -о 'који се односи на Међудновице (в)'. — Ја имам тридесет међудновачки јáјá.

Међудновица ж 'време између Велике и Мале Госпојине, од 28. августа до 21. септембра'.

мезгра ж 'поткорни сокови у дрвету у време пролећног буђења природе'. — Осече се липова кора у време листања липе, и кад је лист средње величине (онда је мезгра најбоља и са ње се скине лика — 2: 44).

мезграти -á несв 'наливати поткорне сокове'.

мезíмац -мца 'најмлађе мушко дете'; **мезíмица** ж 'најмлађе женско дете'.

мек -а -о ♦; *мека* груди; в. *груда* (2: 63).

мекáр -ára м 'просторија за чување млечних производа, млекар'. — Држйш тамо кáјмак, млéко, сйр и мекáр се зовé; в. *млекар*.

мекíњати -ám несв 'давати стоци мекиње'. — Ја била у штали, мекíњала, ка-су òни дóшли.

меко прил 'мало' (2: 14).

мекушица ж 'влажна земља у којој нема песка' (5: 5).

мёлез мёлеза м 'мешавина земље, плевe, песка и креча која служи као малтер'. — Сáстави се блáто, крéч и плéва и то је мёлез, и стáви се пéска, и ка[д] се то òмаже — само се још òкречи (К). — Пóмёшаш зёмљу с плёвом и онда лéпиш шепéрушу.

мелёзán -ána м 'мешанац, који је укрштене расе'; в. *йолушан*.

мёлем мёлема м ♦. — Мёњала òна два-три пýт мёлем; кад је било сутрэдáн, прòгледа на једно òко; кад је прóшла још једна нòћ — прòгледа и на дрýго! Сви срётни; није òштетио òчи!; в. *йревијáйи*.

мёљава ж ♦. — Није ваљала пшеница за мёљаву.

мёљач -áча м 'горњи воденички камен'.

мёнкице прил 'сасвим мало, малкице'; в. *чалакнуйи*.

мёно / мёно / мёнок прил 'мало, малкице'. — И ја ти нý мёно срёдим и òна òде. — Нё мóраш мнòго кáфё тýрати, само мёно. — Ако мёно пáне кйша, òдма комáрци! — У вáвлији се мёно убóла (2: 14).

ментáлац -лца м 'ментално заостала особа'. — А òн, јáдан, ментáлац, заòстò, рòдитељи му били близу [у блиском сродству].

мёрдевине -йна пл. т. в. *стйубе*.

мёрница ж 'посуда од танке даске или липове коре, обично као мера за жито, брашно'. — Мёрница од липове кóре нáправи се, стáвиш пáтос, оно днò и рукúница — и то за жйто. — Такише и арапке (јесёње) суше се у доба сушења шљива и остављају за јело (у зиму) у нарочите мерице или котарице на таван (2: 26). — [Од дрвета се праве] и мерице разних величина (3: 62).

мёртек мёртека м 'коса гред[иц]а у кровној конструкцији на коју се прикивају летве'. — Мёртеци су кад стáвиш тáњу грéду с вёчанице па пòс[ле] пò нòј полётвáваш, а кáжемо и рòг, па преко рогóвá полётваш (К); в. *венчаница*, *йојас* (3: 63).

месáнце -ета / -а с дем *месо*.

месец м ♦. — Кад је мёсец мláд па стòјй тáкò да прòсјак нё мож д-òбеси тóрбу, бйће сýша. — Кад се појави млад месец окренутих рогова надоле настаће суша (3: 132)

мёсечáрка ж 'сорта лyте паприке'.

мѣсина ж ‘месо заостало на кожи после клања стоке’. — Скид̄а се п̄ос и он̄а мѣсина, што остало на к̄ожи од мѣса.

мѣс̄иште с пеј *месо*. — П̄ој̄о г̄омили мѣс̄ишта и р̄аспуко се.

мѣсо с, у изр. *дебело месо*; в. *ујдурисаџи* (5: 83).

мѣсојеђе -ѣја пл. т. ‘време од Божића до сиропусне седмице’.

мѣсце -ета с дем *месо*.

мѣтати -ам несв ‘стављати’. — К̄о зн̄а шта у њ̄ега мѣтају. — Мѣт̄ај к̄афу. — Н̄е смеш много да мѣташ.

мѣт̄иљ -иља ♦. — Овце ми нап̄о мѣт̄иљ.

мѣт̄иљав -иљава -о а. ‘оболео од метиља’. — Он̄а ми овца, мешч̄ин̄и, мѣт̄иљава. — Б̄иду овце мѣт̄иљаве, слабо се кр̄ећу; б. ‘слабуњав, болешљив’. — Ја, к̄азати, б̄ио н̄ешто мѣт̄иљав и п̄ош̄о М̄илан. — В̄иди, к̄ак̄и је мѣт̄иљав, ко да је п̄ој̄о п̄ометину; в. ‘неспретан, невешт’. — Д̄е си њ̄ег̄а нашо, то мѣт̄иљаво, н̄е зна он̄ то д-ур̄ади.

мѣт̄иљавко м ‘слабуњав човек’; в. *мѣт̄иљав б*.

мѣтити м̄етим св ‘метнути, ставити’; в. *мѣћа* (Р).

мѣтнути се м̄етн̄ем се св ‘наследити нечије генетске особине’. — Да се м̄етн̄о на д̄еду, б̄ио би домаћин.

метрити -им несв ‘слагати цепанице између два коца ради кубичирања’.

мѣћа ж ‘кувана храна, помије за свиње’. — Мѣтила сам свињама мѣћу. — *Мѣћа*. Каша за свиње, сачињена од крупних комада дулека, јабука и мекиња. Кува се у јесен, кад листови кукуруза жутну; а дулечне вреже домиле до авлијског плота и протну се између коља. Бундеве су стигле да се и по трећи пут заметну: на млаком сунцу догорева спарушени оцветак. Земљом се проспе толико рода и плода да се једино тако, кувањем у највећим посудама, део тог обиља може некако употребљавати и од пропадања спасити (7: 197); в. *забркаџи*.

мѣуна / мѣӯнка ж ‘махуна’. — Н̄ема мѣӯнке ниједн̄е.

мѣцедија ж ‘црвени затупасти фес’; в. *фес* (9: 85).

мешаја ж ‘жена која надгледа припремање даће’. — Даћу спрема неколико жена из комшилука, од којих је главна „мешаја“, која одређује како ће да се ради и надгледа све (3: 101).

мешајница ж а. ‘широка лопатица са двама рупама, на дугој дршци, за мешање малтера’; б. ‘велика дрвена варјача за топлење масти, за припрему компота’; в. *бркљајница*.

мѣшати мѣшам несв ‘царати ватру’. — Ако „меша“ ватру у кући где још постоји огњиште, [полаженик] само помери угарке од бадњака унапред трипут да би „кућа ишла у напредак“ (3: 109).

мѣшина ж ‘кожа од старијег бравчета’. — У мѣшнинама се н̄осило и вӣно.

мѣштан м ‘мештанин, староседелац’. — Он̄ је био мѣштан овде, Белан̄овчанин.

меште / мешто предл ‘место, уместо’. — Узела меште ћери једну девојчицу. — Она остала да б̄иде м̄ешто ћери ко[д]-стрица. — Д̄ете ӯзо м̄еште сина. — Д̄ете м̄еште сина до̄в̄о. — Мешто вӣк̄ендице ӯзо неки с̄одом — де к̄оза п̄асе „под р̄учн̄ом“

мешч̄ин̄и ‘чини ми се’ (Р); в. *мѣт̄иљав*.

мӣјур м ‘водени плик, мехур’. — Ы̄ма мӣјуре на дл̄ану, от к̄оп̄н̄е.

мијурак м -рка ‘нешто меко, пријатно’.

микада ж ‘кратки сукнени капут’.

милошта ж ‘дар, као знак милости’.

миља ж ‘особено женско име за овцу’ (3: 29).

минђушара ж ‘овца, коза с ресицама испод браде’. — „Минђушара“ — има израштаје под образима сличне минђушама (3: 29).

минђушица ж бот ‘украсна биљка *Fuchis*’; в. *босиок* (2: 27).

миољац -љца м, у изр. ован *миољац*. — Дјго главу ко ован миољац.

мир м ‘мирис’. — Кад онај кѡмпир упржиш, па испечеш на ватри — миром мирише! (Т).

мира ж ‘мирис, арома’. — Ова ти ракија има лошу миру. — Кељ има јаку миру. — Вѡлим ону миру дувана. — Овде и млеко има неку посебну миру (Р); в. *лиска*. — Од силних мира смрди (5: 93); *добийи миру*, в. *сир*, *лиска*.

миражџија м ‘човек чија жена нема браће па му у мираз доноси имање’. — Он је био вѡлики миражџија.

миражџика / миражџинка ж в. *мираџинка*. — И она миражџинка, из првог села Равништа (6: 111).

миран мирна мирно ♦. — Не можеш да будеш миран од њѡга.

мираџевина ж ‘имање стечено миразом’. — Све је то била њѡгова мираџевина.

мираџџинка ж ‘миражџика, жена која нема браће па мужу у мираз доноси имање’. — Ова мѡја мираџџинка тѡла би и на мѡјим да запѡведа.

миритати -ам несв ‘мирити’. — Пѡсвађѡ се са жѡном и сѡд ја мѡрам да и миритам.

мирѡћа -ѡће ж ‘мир, спокојство’. — Вѡлим мирѡћу и тишћину.

мирњати -ам несв ‘мирити’. — Ја мислио да си у Црној Гѡри да мирњаш ѡве твѡсе.

мисирѡн -ѡна м ‘мужјак мисирке’.

мисирка ж ‘мала сива кокош’. — Мисирка се, виш, и не плаши (П).

мислети -им несв ‘мислити’. — Они су мислили да се ѡна неће вратити.

мита ж ‘мито’ — ѡвѡ није мита.

миџџа -инѡ ж ‘жива рана’. — Имѡ живу рѡну, миџџу, и не[ће] да зарѡстѡ.

миџки -а -ѡ ‘малецки’. — Била нека миџка трѡвица.

мишѡна -ѡнѡ ж ‘сушара за шљиве, пушница’. — Тѡмо де шљиве сѡшимо зѡвѡмо мишѡна; ми смо је прѡмештили, ѡћемо да је батѡлимо, а штѡта — ѡсамнѡјст лѡса (Ш). — Сѡнце грѡје, упѡкло, ѡни прозѡрчићи на врѡу, ко у мишѡни ка[д] се сѡше шљиве (Кз). — Пушнице у Качеру зѡву мишане (2: 54); в. *леса*, *вајѡи*, *сѡзрелиѡи* (1: 763).

мишјѡк м ‘мишји измет’.

мишѡка изр. *ѡод мишѡку*, в. *ѡод ѡѡзѡх* (3: 55).

мишљѡти мислим в. *мислѡти*. — Она мишљѡла да н-ѡстане [трудна], а сѡ[д] се ишѡђѡ.

мишѡловѡка ж ♦. — Најѡбичнија је мишѡловѡка од дрѡвета, којѡј се затѡга обара јѡдним клинѡићем (2: 60).

мишѡрепѡст -а -ѡ ‘који има облик мишјѡг репа’.

мишѡтров -ѡтѡва м ‘мишѡмор’. — Кеѡр пѡчо да повраћа јѡutri и вѡчи мајѡкѡ, ко да му је неѡко дѡо мишѡтров, тѡкѡ од мишѡтѡрова мајѡкаѡа.

млѡда ж ‘млада жена, невеста’. — Нису тѡли да ми кѡжу и рѡкла ми ѡнѡ Драганѡва млѡда.

млѡдѡр -ѡра м ‘млад изданак, лѡстар’.

младача ж ‘млада крава, отељена, пре него што почне да се музе’. — Музѣм двѣ краѣве, трѣба да и одуставим, а имам и чѣтири младаче.

младачна в. *младача*. — Младачна краѣва — ка-се ђтели па док нѣ почне да се музе.

Младенци -енаца ‘празник (9/22 III) када рођаци и пријатељи млади носе „поновак“: овцу, јагње, или јој у најновије време купе што од судова’ (3: 112). — Је л јучѣ бѣгоше Младенци?

младенчић, обично мн, ‘колачић који се припрема на Младенце’. — Жене [на Младенце] месе 40 колачића-младенчића од пшеничног брашна премазаних медом, које дају деци, а носе и најближим суседима (3: 112).

младѣна -инѣ ж ‘млад месец’. — Кад је младѣна, жѣне нису прале вѣш, нису ђстављале зимницу. — Ударило га нѣшто у глаѣву ко да је младѣна (? — в. *ведрина*).

младица ж 1. ‘млада воћка, садница’. — Ушле ђвце и уништиле ми свѣ младице; 2. ‘млада жена’. — Није ђна била младица.

младица ж ‘невеста’. — А лѣпа му младица. — Па ми ономад једна младица, тек се удала па се споречкала са ђувегијом, вели (5: 113).

младунче -ета с ‘касно ојагњено јагње’. — Младунче — то кад се ђјагњи касно.

млазар -ара м ‘млади ластар’. — Ружа ти се примила: виш ђви мали црвени млазар.

млакушан -шна -о ‘овлаш смлачен’. — Мѣд се јѣде у млакушнѡј вѡди или чѣју.

млатѡч -ѡча м 1. ‘дуга танка мотка за млаћење воћа’. — Тресѣм ђрасе, узмеш млатѡч и бијеш — ђнѡ пада (Кз); в. *машлач*; 2. ‘брбљивац’. — Кад је ђнај пијани млатѡч пошѡ кѡћи?

млатикурчина м аугм / пеј ‘неозбиљан човек’ (Р).

млатимудан м ‘брбљивац, који прича глупости’ (Р).

млатити млатим несв ‘врћи пшеницу млаћењем’. — То било нѣкад, млатиш, а сѡд дѡшла вршача. — Жито се одвајало од сламе на више начина. Најпримитивнији, млаћење, одржао се до данас само у извесним случајевима. — На гувнима се и данас на тај начин млати пасуљ (3: 19).

млатишума м в. ‘млатимудан, ветропир’ (Р).

млачац -чца м ‘извор топле воде’. — Имѡ млачац слѡнѣ вѡдѣ и ђвце трѡчѣ ко на сѡлило (Р).

млекѡр -ара м, в. *мекар*. — И тѡмо кѡт куће имају млекѡри. — Млекар је грађен на исти начин као и вајат, али је знатно мањи (3: 63); в. *вајайи*, *сијаја*.

млекуља ж ‘овца, крава издашне млечности’. — Дѡбра млекуља, а нѡге не држѣ, тѣшка.

млѣти мѣљем несв 1. ♦. — Рѡније се млѣло свѣ: и кокѡруз, и пшѣница, и ђвас, и јѡрма за стѡку, то се крупније мѣље; 2. ‘причати неповезано, брбљати’.

млеч м ‘врста листопадног дрвета *Acer platanoides*’.

млѣчавина ж ‘млеко које се оцеди из кајмака, као квасац за кисељење млека’. — Кат скидѡш кајмак, млѣко се оно ђдлије, па кајмак ђцѣдиш и то сѡнеш у неку ѡасу да се укисели; и то се звѡла млѣчавина, а сѡд зѡвѡ мѡја; в. *калица*.

млѣчац -чца ‘густа млечна маса испод кајмака, млечика (в.)’. — ђн је дѡручково сѡмо онај млѣчац, кад се кајмак ђдлије.

млѣчника ж ‘масна скрама која се задржи испод кајмака после одливања млека, млечац’. — ђставим од кајмака, кад скинем кајмак, имѡ она млѣчника; ја то тѡрим у

тањир па покријем да се укисели, јутрџ па до вечи на сунцу, па прекувам млеко, па оладим, па ону млечуку (Л); в. *млечавина*.

млечњача ж 'врста јестиве печурке'. — Џма млечњача, а зову и буковача, расти на букви.

млечовина ж 'бели смок'. — Живео највише на млечовини, а за вечеру млеко и удроби у ћасу.

множе прил 'мног'. — Џма га тамо множе.

моба ж 'међусобно испомагање у пословима који се брзо морају обављати'. — Нисам зват на мобу. — Ка-се зове моба, њи педесет дође. — Домаћинства нису могла сама све да посвршавају па су тражила помоћ, позивала су на мобу, која се очувала до наших дана (3: 18); в. *коло* (1: 777).

мобар -ара м 'учесник на моби'. — Џдеш на мобу, а кад ти зовеш мобаре, онда ручак, вечеру, даш пиће. — Тако је на „Збеговишту“ на једној моби било 50 мобара (3: 18).

мобити -им несл 1. 'учествовати на моби'. — Сутра ядем да мобим код Јове, почиње да гради кућу; 2. 'правити неком друштво, ићи са неким само због дружења'. — Ма менџ не зајима ни срна ни зџ: ја ядем да им мобим.

мобити мобим мед несл 'угађати'. — Ја мобила Милану, он се шалио з-дџдом.

модрити се -џ се 'бивати модар, плав'. — Модри се ко чивит.

можданик м 'дрвени клинови којима се причвршћују брвна приликом грађења (вајата, брвнаре)'. — Између дирека приликом градње вајата слажу се брвна. Она се међусобно повезују можданицима да се не би кривила и разилазила (3: 63).

мојски прил 'на мој начин'. — Ја питам и ако је боље — ја ћу мојски.

модраћа ж ♦; в. *сџаџи* (2: 229).

молитва ж 'хришћански обред, црквени и сеоски празник, сеоска заветина, када долазе у госте рођаци и пријатељи' (16: 57)

молитвати -ам несл . — Нисам га ни досад псовао, али ни молитвао (6: 164). — Са буклијом врши се молитвање за срећну нову буклију (2: 100).

мољац мољца м ♦; в. *сџенкача*.

момак момка м 1. 'неожењен млад човек'. — 2.а. 'слуга, радник унајмљен за неке сталне сезонске послове'; б. 'мајсторски помоћник'.

моравка ж 'стара раса свиња'. — Биле оне свџње, моравка се звала, добра била, а сџд нема.

мораст -а -о 'тамније боје'; в. *руја* (3: 48).

морија ж 'епидемија која помори народ'.

морџквача ж 'гвоздено ојачање на крају осовине на запрежним колима'. — У старо доба била су кола са великим трупинама, без окова и морџквача (2: 47).

морска ~ арапка 'сорта крушке', в. *арайка*.

мџстити -им несл 'угађати, испуњавати нечије прохтеве'. — Цџелог живџта му мџстила и џпет нема вајдџ (Б). — Ми смо били за њих дешњаци, кад смо им онако мџстили, угађали, дворили их (5: 37).

мџтати -ам несл ♦; в. *мошвило*.

мџтика ж ♦; [сејати] џод *мошџку*; в. *омашно*.

мџтка ж ♦. — У шџмама де растџ отсџку мџтку чџетири, пет мџтара и вџжу на вр џрвета жицом и јабуку у коју ће да забџду перо (Лп). — Кад се [нетен] осуши, узме се мџтка и ступа, те се туца, да би се одвојило влакно (2: 28).

мотòвило с ‘штап за намотавање, „канурање“ пређе’. — Мотòвило òнò што се намòтава пређа, да мотáш кануре: имá рáшљицу на једнìм крају, а дáчицу на дрùгим. — Опредена пређа мота се на мотòвилу у кануре. — Са вретена се вуна намотавала на мотòвило у кануре или клупчад. Ако се вуна препреда, то се чини дружицом (3: 47 48).

мо́ца ж ‘маст од печенице, моча’. — Пèкли прáсе, па дèца лèба у мо́цу.

мòчáр м ‘кишовито време’.

мòчило / мочíло с ♦. — Стáвљало се у мòчила да се кíсели, кòноплу стáвиш и òна тáмо стоји. — Тáмо де се кíселила кòноплá мочíло зváли (Р). — Мочила се копају близу река и извора. — Влакна се у мочилу добро претисну — да би сва огрезла у води а и да их она не однесе (2: 27 28). — Да би се добило влакно, потребно је да се отстрани дрвенасти део биљке. Зато се конопља топи у мочилу (3: 47).

мòчица ж дем *моџика*. — Понèси ми òвù мòчицу.

мочуга ж аугм ‘велика мотка’.

мрáзйште с ‘место на коме мраз често уништава усеве’. — Нà тìм мрáзйшту слáна уништи прòлећи свè што посáдиш.

мр̀гуд м ‘мрачна, некомуникативна особа’.

мр̀ждавац / мр̀игавац / мр̀штавац -áвца м ‘завршетак кичменог стуба, хрскивица’.

мр̀зан мр̀зана м ‘човек кога сви мрзе’.

мр̀занчити се несв ‘љуткати се, дурити се’.

мркал м ‘ован мрке длаке’.

мр̀кати се мр̀че се ‘парити се (о овцама)’. — Òвце се сáд мр̀чу. — Мèнè се вèћ мр̀кале нèке, и јòш се мр̀чу; *мркаље* — парење оваца, „јурије“, период у октобру (16: 57); в. *кецаџи*.

мр̀клина ж ‘мрак, помрчина’. — Врáтио се нòћи, по мр̀клини (К). — Једино у мр̀клини мртве виђаш (5: 142).

мр̀копíшњача ж ‘киша која пада кад је од ñе већа штета него корист’. — Штá ће сáд ова мр̀копíшњача?! Сáм да ми нè дá сèно д-ùрадим; в. *сенара*.

мр̀лав

мр̀лавити

мр̀моња м ‘који говори неразговорно, мумла’. — Нèко га нáзво мр̀моња, ко да м̀умла, не разумèш му шта гòвори.

мр̀нциати -áм несв ‘нејасно говорити, мрмљати’ (Б). — Домаћи Цигани се узбуне и почну нешто цигански мр̀нциати (2: 220).

мр̀с м ‘масна храна’; бели ~ ‘млечни производи (сир, кајмак)’. — Мíђа једе сáмо бèли мр̀с (Б). — Бèли мр̀с је вèлики гòспòдин: ако свèкрова примèти да нèшто нíје како трèба, òстане нèка плáнйнка вíше.

мр̀сак мр̀ска м ‘време када се једе мрсна храна’. — Тí дáш и на мр̀ску; а мр̀сак — кад јèдеш мр̀сно, а пèтак и срèда јèдеш поснò. — Дòгодине ће ми бíти за славу мр̀сак свáки дáн. — На мр̀ску је радо јео врућ хлеб и лојану свећу (2: 199).

мр̀сан мр̀сна о ♦. — Ка-смо бíли нà грòбљу, на Вèлики пèтак — мр̀сно!

мр̀симуд м ‘брбљивац, који прича глупости’ (Р).

мр̀сити мр̀сим несв ‘јести мрсну храну’. — Òтишо у ту пáртију ђавòлѹ и òстò и мр̀си се на Вèлики пèтак; а ја постìм свáку срèду и пèтку.

мр̀тав мр̀тва -о; изр. *мр̀тва вода* в. *вода умр̀лица* (3: 98).

мртвац -аца м 'покојник'.

мртвачки -а -о 'који се тиче мртваца'. — Суботом се не иде јер је субота „мртвачки дан“ (3: 91).

мртвѐнї -а̄ -о̄ 'спремљен за сахрану, упокни'. — Їма̄ о̄на свѐ мртвѐнѐ и с̄амо чѐка [да умре].

мртвица ж 1. 'неродна земља, слој испод *роднице* (в.)'; 2. 'хладан зној'. — Мртвица ме љватила, прѐбио зној, нѐге тѐшке.

мртво, обично у изр. *на мртво*. — Вѐзѐ га је на мртво (чвор).

мртворезан -зна -о 'успорен; површан'.

мртвосан -а -о 'потпуно пијан'.

мртгавац -а̄вца в. *мрждавац*.

мрш̄ав -а -о ♦. — Њѐгове су ђвце мрш̄аве. — О̄вѐ му бр̄авче мрш̄аво. — О̄на је мрш̄ава.

мршати -а несв 'чинити посним, испошћивати'. — Ваља имати у виду да лан мрша (испости) земљу у року од три године (2: 27).

мршотина ж 'мршава, онемоћала овца'.

мрштавац -а̄вца м 'хрскавица'. — То на дн̄у плѐнке — мрштавац (Кз); в. и *мрждавац*.

мљв̄ар -ара м бот 'биљка из рода *Setaria*, мухар'; в. *љовраћаљи*.

мљвати -ам несв 'бавити се сумњивим пословима'; в. *мљљавиљи*.

мљда с мн 'тестиси'. — Мљда — то кѐса у којѐј су јајца.

мљдати -ам несв 'шеткати, мћи без неког јасног циља'. — И опет ђн пѐче мљдати по калем̄ару (Б). — Онако будан, загрејан од доброг вина, мљдао је по кући (б: 28). — Їзишо р̄ано и мљда по љвлији.

мљдо -ета с анат 1. 'тестис'; 2. 'предмет јајоликог облика'. — Дѐшли с̄иноћ у осам с̄ати, ал зафаљујући овим мљдету (мобилном телефону).

мљдрица ж 'паметно дете'.

мљзара ж 1. 'крава која се музе'. — Їма̄ тр̄и мљзаре и ј̄уницу; 2. вулг 'жена с великим грудима'.

музећа 'која се музе'. — Јалова стока у шуму је гоњена обично у пролеће, о Благовѐстима, где је остајала до снега, а у селу, код кућа, остајале су само „музеће“ краве и „ватаћи“ волови (3: 28–29).

музувир 'промућуран човек' (Р).

мљзув̄ирап -рна -о 'промућуран (пеј)'. — Неки други музувирнији и школованији нека нешто одређено кажу (5: 111).

мљзуља ж 'музара'; в. *чиљав 1.б*.

мљка ж ♦. — Биће ти мљка, с̄ине, болеће те стѐм̄ак.

мукиња ж бот 'дрво *Sorbus aria*'.

мљлетина ж 'нешто што је добијено без труда, цабе'. — Нѐма код њѐга мљлетине: да нѐ р̄адиш, а да с̄амо ља̄п̄аваш.

мљљавина ж 'спорови, сукоби'. — Не ваља нам н̄ишта ова мљљавина. — Ђвек је било мљћке и мљљавине.

мљљати -ам несв; а. несв. према *замуљати* (в.); б. 'бавити се сумњивим пословима'. — Нѐшто ми ђн муља, бѐјим се да нѐће да биде дѐбро.

мљљација м 'човек који се бави сумњивим пословима'. — Није ђн мљљација.

мљрга 'коњ маслинасте боје'.

мўргав / мўргаст -а -о ‘зеленкаст, маслинасте боје’.

мўртати мўртам несв ‘мучити свакаким захтевима’. — Ради око гробља па га мајстори мўртају.

мўруз / мўруз мўруза м ‘кукуруз’. — Заперак се зовѣ и на мўрузу (Ш). — Сазрелиће мўруз. — Мўруз, он се извѣли ако не направиш оцак око њѣга; већинѣм ѓвд кѣжу мўруз, а заперак и на њѣму (Кз). — Муруз (тако зову кукуруз готово сви Качерци). — Ко има у својој њиви, или около ње, велике грмове, да му залађују муруз, он сваки грм... засече... тако, да се дрво почне сушити (2: 14 41); в. и *салаш*.

мурузара / мурузѣача ж ‘пројара’ (Ш). — Од пројина брашна граде се мурузѣаче (пројаре) са додатком млека и јаја (2: 65).

мўсѣв -а -о ‘опуштених и истурених усана’ (Р).

мутѣвити мутѣвим несв ‘бавити се сумњивим пословима’. — Сѣво је био дрѣкчији: мутѣвино, мўво стѣлно, радио, неко богаство д-ѣмѣ (Т).

мутѣвѣија м ‘занатлија који израђује предмете од козје длаке (вреће, покровце)’. — Пре 15 година у Јарменовцима живео је један мутѣвѣија (3: 40).

мўтвак мўтѣака м ‘тамно место, забачени кутак’. — Види да њије у оним мўтѣаку (Р).

мўтивода м/ж ‘особа која се бави сумњивим пословима’; в. *мўтиѣакаша*

мўтиѣав -а -о ‘незнатно замућен’. — Испираш [црева] док је вѣда ѣмало мўтиѣава.

мўтиѣакаша м/ж ‘сплеткарош’.

мўћурла м/ж ‘потуљена особа, чији се поступци не могу предвидети’. — Мани ону мућурлу, не знаш шта ће да ти каже.

мўфљуз мўфљуза м ‘ништарија’.

мўцѣаво прил ‘тешко, с муком’. — И Радомир мўцѣаво живѣи, пензиѣнѣр, мўчи се (Т).

мўчан мўчна -о ‘невољан, несрећан’. — Ы тѣј Драгослав мѣј мўчний, ѓн је радио у Бѣлановици. — А ѣна ѣбаба мўчна бѣла бѣлесна и намучила се кано Кристос.

мучѣи мучѣа м ‘део воденичног механизма на коме се налазе каменови’; в. *околишница* (3: 39).

мўченица ж ‘ракија’ (Р).

мўчки прил ♦. — Оће д-ѣдари мўчки, иза лѣѣѣ.

мўчњак м ‘млиски каменови и сандук у који испада брашно’. — Мўчњак — свѣ: и де пада брашно и де се врѣи кѣмѣн; на јѣдним дѣлу мўчњака стѣји кѣмѣн, а на дрѣгим испада брашно; у мўчњак избацује брашно, избацѣива испот кѣмена.

мушѣрице ж мн ‘муве, мушице’. — Кат кѣљеш, наѣвале ове мушѣрице и мѣраш пѣкрити мѣсо; в. *мушѣрице* „мале мухе“ (2: 14).

мўшкѣи -ѣ -ѣ ♦. — Не знам да л је мўшкѣ ил жѣнскѣ.

мўшкѣиње с ‘мушки чланови породице’. — Свѣ ми мўшкѣиње ѣдѣ на вѣшер (Кз).

мушкѣбаѣа ж ‘жена с мушким особинама’, в. *сукурдача*

мўштрѣти -ѣм несв ‘енергично доводити у ред’. — Мўштрѣ га ѓн, ал, мѣшчинѣи, да не[ће] да биде вѣјдѣ.

муштулѣгѣија м ‘сват који иде испред сватова да најави њихов долазак’. — Испред сватова иду муштулугѣије да ѓјаве долазак (3: 93).

муштѹлук -ѹлука м а. 'лепа, радосна вест'. — Муштѹлук, ба̀ба, им̄аш ѹнука!; б. 'дар доносиоцу лепе вести'. — Неће нег̄а дѣда оставити без муштѹлука — биће и ја̀ре и ја̀гње.

муштѹрница ж 'мала загушљива крчма'.

Н

на̀! узв 'узми!'.

на̀! узв. за дозивање пса.

на̀басати -ам св 'случајно наићи на нешто'. — На̀басо на̀ њи́г виш Све́тове ливаде, пландују.

на̀бигуза / **на̀бигузица** м 'незван сват, кићош / кицош' (в.). — На̀бигузица ми ка̀жемо и кицош. Кад ѹстану св̄атови, онда до̀ђу на̀бигузице, кицоши. — Бо̀ље је у Козѣљу бити на̀бигузица, нег у Шѹцима кѹм. Козѣљ дочѣкљив.

на̀бити на̀бијем св / **на̀бијати** на̀бијам несв 'ставити, натаћи'. — Гли́ста се, оне се на̀бијају на̀ удицу да се ва̀та ри́ба (Кз).

на̀бљо̀кати се на̀бљо̀ка се св 'најести се'. — На̀бљо̀кале се о̀вце ко ши́ник (Р).

на̀бо̀бати се / **на̀бу̀бати се** на̀бо̀бам се / на̀бу̀бам се св 'прејести се, наждерати се'. — Ја̀ се на̀бу̀бала и са̀д би само спа̀вала. — На̀бо̀бо̀ се и нѐ мож[е] да̀нути.

на̀бо̀ј м 'убод који загноји'. — На̀бо̀ј — то кад се ѹбодеш на тр̄н и за̀гноји.

на̀бризгати -а св 'надоћи, налити у виме (млеко), набрекнути'. — Мо̀рам пр̄вом кра̀ву да пому̀зѣм, ви́[ди]ш како је на̀бризгала.

на̀брљу̀шити -рљу̀шим св 'с муком накупити, набрати'. — На̀брљу̀шила сам ша̀ку трѣша̀ња, прѣшле (Р).

на̀бу̀кати се на̀бу̀ка се св 'добро се утоплити (за време хладноће)'. — Ја̀ се на̀бу̀кала и ни́је ми ла̀дно.

на̀бу̀ндати (се) -ам (се) св 'навући на себе превише одеће'. — На̀бу̀ндо се, нѐ мож да ко̀раќне. — Што с на̀бу̀ндала дѣте, ни́је ла̀дно.

на̀бу̀цити на̀бу̀цим св 'нешто направити на брзину, склепати'. — На̀бу̀цио је, а ко̀лко ће тра̀јати, ви́дећемо (Р).

на̀вада ж '(лоша) навика'.

на̀вадити -им св 'намамити; научити'. — Она је сви́јѹ на̀вадила да пу̀шнимо; ~ се 'навићи се'. — Она се на̀вадила на ја̀рму и са̀д нѐ[ће] дру̀го. — На̀вадила се сто̀ка ѹ штету. — Само сам се тако на̀вадила (5: 18).

на̀вала ж 1. бот 'папрат'. — На̀вала — то нѐка би́љка. — Навала (*Polistichum Filix mas Roth*): држи се у ду̀гану, да би у њега на̀ваљивале муштерије да пазаре; а држи се и у обору, код стоке, да би у виме на̀ваљивало млеко (2: 225); 2. 'додатно оптерећење на маљевима у ваљавицама'. — Кад има довољно воде, стављају се на̀вале на маљеве да би били тежи и да би се сукно боље сваљало (3: 37).

на̀ва̀лити на̀ва̀лим св 1. 'нанети, набацити'. — Па на̀валиш онолику смоницу озго (5: 76); 2. 'бити незадрживо покренут'; в. *бунгур*; 3. 'сићи, спустити се с брда у низину'. — Он је ра̀њен у Макѐдонији, кад су преко Макѐдоније на̀ва̀лили.

на̀вашати -ем св 'надавати, надоносити'. — Нѐ можеш да му на̀вашѣш ко̀лко мо̀же поести — да Бог са̀чува. — Нѐ могу да на̀вашем ко̀лко њи́ма трѣба. — Нѐ можеш

да му навашеш (5: 105). *Навашаџи*. Задовољити, донети колико треба, подмирити. „Не можеш му навашати”. „Ко би њему навашао” (7: 198).

на̑вск прил ‘увек’; в. *бу̑вачара, подро̑бац*.

навече / на̑вечери / на̑вечерје с ‘скуп гостију уочи славе’. — Дѡђу гѡсти вѣчи, учи славе и то је навечери. — Учи славе долазе гѡсти и то се зѡвѣ на̑вечерје. — Учи свадбе [су] на̑вечери, долазе та̑мо кѡмшије, при̑јатељи. И Бѡшко та̑мо. — На навече, у очи славе, гости се зову, а долазе и незвани (2: 91). — Гости из удаљенијих села долазили су уочи славе на „навече“ и остајали до трећег — „при̑јатељског“ дана (3: 106).

на̑вѣвати на̑вѣвам св ‘накупити мало, набрати нечега што је ретко’. — Навѣвѡ сам два кила пасу̑ља, а ма̑ло ма̑ње сам по̑сијо, то ко кад не̑што набр̑љушиш, ал ма̑ње (Р).

на̑вѣјати на̑вѣјам несв ‘намотавати пређу на мотовило’. — И ѡнда то жѣне на̑вѣјале на ѡна̑, мѡтѡвила била дугачка. — Сновање, а нарочито на̑вѣјање спада у теже женске послове (3: 49).

на̑вѣкња̑вати (се) -ѣкња̑вам (се) несв ‘навивавати (се)’. — Мѡрам да на̑вѣкња̑вам да бѡдем са̑ма. — Не̑ћу да на̑вѣкња̑вам. — Она на̑вѣкња̑ва ова̑ко па је не̑ ве̑жемо. — Те̑шко се на̑вѣкња̑ва на на̑ше се̑љачке по̑слове.

на̑вѣљак -ѣљка м ‘количина сена која се захвати вилама’; в. *баквица* (7: 179).

на̑вѣрлати -ѣм св ‘напунити’. — Навѣрлѡ до в̑ра па прѣлѣва.

на̑вѣше прил ‘горе’. — Одоше на̑вѣше, а ја̑ по̑шла на̑ниже. — Да̑ л ће и ѡн на̑вѣше? — Оћеш и ти на̑вѣше?

на̑вредан -дна -дно ‘осетљив’. — Ни̑кад ни̑сам била на̑вредна на ладно.

на̑врѣкати на̑врѣчем св ‘набрати, накидати (лишћа) смицањем’. — Идѣм да на̑врѣчем лишћа за ча̑ј; в. *врѣкати*.

на̑врѣдеда м ‘далеки предак, чукундедин деда’. — Ка̑зали и на̑врѣдеда, тѡ неки ста̑ри.

нагазѣти -им св ‘стати „на чини“, нагазѣти на зачарано место’. — [Бајање] „кад ко нагази“ (1: 778). — Ако кога заболи глава, сматра да га је неко урекао или да је „нагазио“ (3: 126).

наглавак -ѣвка м 1. ‘део ама на глави коња’. — Ыма̑ ѡна̑ј наглавак што др̑жи узду на глави коња; в. *во̑јице* (2: 72); 2. ‘врх чарапе, чарапа која обухвата само врхове прстију до половине стопала’; в. *игларице, увришиши*.

нагѡнити нагѡним несв ‘терати, сатеривати’. — Ыма̑ Ко̑њевац и ту нагѡњени ко̑њи и бѣвали.

награбѡсити -ѣбѡсим св ‘настрадати, наћи се у невољама’. — Награбѡсиће ѡн ако се н-опѣмѣти.

нагрѣдити нагрѣдим св ‘приправити разбој за ткање’. — Нагрѣди се рѣзбѡј па се ткѣ. — Данас је велика реткост у Босути видети „нагрѣен“ разбој, припремљен за ткање (9: 84).

нагрѣнсати -шем мед св; уп. *награбусиџи*. — Нагрѣнсала ја̑дница с оним сво̑јим бѣкријом.

нагрѣдити нагрѣдим св ‘нанети повреду, повредити’. — Нагрѣди ме кра̑ва ре̑пом [преко очију]. — Ѣн је мѣне нагрѣдио.

нагѡжљеж -ѡжљежа м ‘досадан, „тежак“ човек’. — Напоран је чѡвек, ѡвек не̑што на̑ђе да ра̑диш, нагѡжљеж.

нагузѣти се нагузѣм се св ‘истурити задњицу’ (Р).

нагузѣчкѣ прил ‘на стражњици’. — Нагузѣчкѣ ће ѡн си̑ћи низ ѡну̑ стрм̑ињу.

нагускѣ прил ‘унатрашке, уназад’. — Тѣлило се нагускѣ и мѳрѳ звѣти ветеринара. — Нагускѣ крѣнѳ да нагна трактор [под настрешницу] и удари у стѳб и пѳломи.

надарити -и[м] св ‘преварити се, учинити нешто непромишљено и упасти у невољу’. — Надари ме ѣаво те сврѳтим и остасмо до зѳрѣ.

надати -ам св 1. ‘обезбедити’; в. *цевай*; 2. ‘натерати, присилити’; изр. ~ *жйишку*, в. *жйишка*.

надбити надбијем св ‘надвладати’. — Нисмо ми још толико јаки да надбијемо Швабе (6: 41).

надвратњак -ака м ‘горњи део јарма, који воловима стоји на врату’. — ѻвѳ што је волѳвима на врату ми кајемо надвратњак (К, Бр).

надгледнути надгледнем св ‘погледнути’. — Дѳлази на воду у реку и ја му рѣкнем да надгледне да л сте дѳшли.

надгробник -йка м ‘надгробни камен, споменик’. — Истањео се надгробник. Од сунца и киша, олуја и снегова (5: 7); в. *белег*.

надѣкати се надѣкам се ‘најести се’. — Дѳђе Рѳде, надѣка се и ѳде!

надијати се надйјам се св ‘надисати се’. — ѻвѳ је стйсло, нѣ могу да се надйјам.

надиклица ж ‘надимак’.

надим м 1. ‘оток’. — Намештио јѳј нѳгу док је бйло свѣже, док нйје надим пѳчо; 2. ‘надимање’. — Ја кад то пѳдедем, одма ймам надим.

надница ж ♣. — Најсиромашнији одлазе и раде „на надницу“ (3: 40).

надовѳт прил ‘близу, под руком, на дохват’. — Бѳдѳк му бйо надовѳт и ѳн га [зграби и баци], мѳго га је убити; нѣшто му рѣко и ѳн — бѳдѳк (Р).

надрвѣљити (се) -рвѣљи (се) св ‘наљутити (се)’. — Ако га зѳвне и за ѳјутру, он ће и ѳјутро да дѳђе, а ако га надрвѣљи — он нѣће.

надрљати надрљам св ‘настрадати’; в. *награбусийи*.

надридати (се) -ам (се) / **надридати (се)** -ам (се) св ‘изазвати ѳутњу, наљутити (се)’. — А ѳѳ нѣко надридѳ да сам ја нйко и нйшта (Л). — Штѳ си се ѳлма надридѳ?!

надробити надробим св 1. ‘умрвити, уситнити’. — Надробиш прѳје у млѣко и пѣвај; 2. ‘избрбљати’. — Свѳшта је ѳ ѳбј надробила.

надути се надујем се / надмем се ♣. — Мѳзе пѣт краѳа, а рѳке стѳлно надувѣне. — Бѳлй га тѳ и тѳ се надуло; в. *йрекодан*.

нађубрити -им св ♣. — ѻвце нађубре тај тѣрѣн де лѣжѣ.

нажйрити се нажйри се св ‘нађи се у стању ерекције (ѳ малом детету)’. — Нажйрила му се рѣса (Р).

нажѣевит -а -ѳ ‘повијен на јѣдну страну, због лакшег жѣевѣња’. — У очи Божиђа сви укуђани лежу јѣдно за другим, да би било жито нажѣевито (кад је положено на јѣдну страну, лакше се жање) (2: 114).

назиме -ѣта с ‘јѣдногодишње свињче’.

назимица / **назймица** ж ‘јѣдногодишња свиња која се није прасила’. — Назимица је млада крмача док се не ѳпрѳси (Кз). — Назимица то ако се нйје прѳсила; прѳво се каје назймица, па ка-се ѳпрѳси, после се каје крмача.

назйнѳт прил ‘заинат’. — Назйнѳт сам йшла сѳ ѳйм.

назирати -ем несв ‘нејасно видети’; ‘наслуђивати’

на̀зѡр прил ‘на силу, силом’. — На̀зѡр сам се исправио, бо̀лѣ лѐђа. — Он је цр̀ко на̀зѡр: сѣн тео да му за̀пали сѐња̀к. — Људи су у стању да свашта назор доказују. — Хоће назор напред (5: 25; 2: 164).

на̀зувица ж ‘получарапа, исплетена тако да се навлачи до чланака’. — На̀зувице, то ко чарапе испод чла̀ња̀ка, од вуне, плитка чарапа до чу̀кља. — Чарапе су увек укусно ишаране нуницом или плетивом, а тако и на̀зувице (1: 778); в. *игларице* (2: 100). — Преко чарапа су навлачили на̀зувице до пола стопала (3: 79).

на̀зу̀љати -ам св ‘обути се без везивања обуће, „ускочити“ у обућу’.

на̀зути на̀зујем св ‘обути папуче’. — На̀зујеш папуче ил панто̀фле, а об̀ува се оп̀анци ил ципеле; в. *на̀зу̀љати*.

на̀ја̀ко прил ‘навелико’. — На̀ја̀ко је по̀чело да се ку̀пује бра̀шно — поску̀пиће (К).

на̀ја̀ндити на̀ја̀ндим св ‘добро распалити, разгорети ватру’. — Јес мо̀рѡ да ва̀ко на̀ја̀ндиш ва̀тру да се поскида̀мо?

на̀јевац / на̀јелац / на̀јелац -ѣвца / -ѣлца м ‘дебела особа’. — Вид ка̀ки су, ко на̀јѐвци, п̀уни, дебели. — Не мош о̀стати жѝв од сво̀ји на̀јѐлаца, а де ће ми јо̀ште белановачки.

на̀једрати -а ‘постати једар’. — Ако на̀јѐдрају пос[ле] к̀ише, мо̀же нѐшто и бѝти [шљива]. — Мо̀же ма̀ло да на̀јѐдра, ал сла̀бо.

на̀јежити се на̀јежим се св ♦. — Ја сам по̀чо да др̀ктим, ѣво и са̀д сам се на̀јежно.

на̀ка̀лкати -ам св ‘наговорити’. — Није он крѝв — ја сам га на̀ка̀лкала да се вра̀ти (Т).

на̀кам̀у̀љити (се) -ам̀у̀љим (се) св ‘смрачити се, показати незадовољство’. — До̀ручково и сад сѐди з-аста̀лом на̀кам̀у̀љен. — Ка̀[ж]е да лѝчи на пра̀деду: на̀кам̀у̀љи се ко и он. — Са̀-ће Мѝлан да се на̀кам̀у̀љи.

на̀ка̀нити се на̀ка̀ним се св ♦. — Не́мо да га чѐкаш, док се он на̀ка̀ни, ти ћеш ст̀ићи у Бе́лановицу. — Ни́како да се на̀ка̀ним да кре́нем.

на̀канта̀рити (се) -анта̀рим (се) св а. ‘прикључити се, наћи се непозван у неком друштву’. — Са̀мо је он трѐбо да нам се на̀канта̀ри!; б. ‘додати „проблем на невољу“’. — На̀канта̀рио ми да но̀сим и ово нѐгово, а не́ знам ни шта̀ ћу с мо̀јим (Р).

на̀ка̀њивати се на̀ка̀њивам се несв ♦. — На̀ка̀њива се д-идѐ на гроб̀ље, ал не́ мож на̀више. — Ду̀го се на̀ка̀њиво̀ и ни́је [отишао].

на̀ка̀рада ж ‘ругоба’. — Ё̀вѣ нам идѣ она на̀ка̀рада, на̀ко̀ хо̀пав, са̀кат, и са̀-ће да нам доса̀ђива (Р).

на̀ка̀рѝкати -ам св ‘набацити, натоварити’. — На̀ка̀рѝко ми ду̀г у про̀да̀вници на сто̀ йла̀да (Р); в. *ка̀рика̀ши*.

на̀кѐљгати (се) -а (се) св ‘окупити се на малом простору, наћи се у гужви (међу нежељеним и незваним гостима)’. — Ка̀д се чу̀ло да је до̀во [невесту], за̀час се на̀кѐљга̀ пу̀на ку̀ћа, на̀кѐљга се комшѝлук.

на̀кисивати -исива несв ‘натапати се водом (од обилних киша)’. — До̀бра је [киша] ка̀д на̀кисива.

на̀киснути -е св ‘натопити се водом’. — Па̀ло је до̀ста [кише], ал ни́је на̀кисло [колико је требало]. — На̀кисло је за ко̀руз, тра̀ве, о̀таве.

на̀кла̀нати на̀кла̀пам св ‘дуго причати о неважним стварима’ (Р).

на̀клин̀чити се на̀клин̀чим се св 1. ‘наутити се’. — Шта̀ си се о̀дма на̀клин̀чио, ни́шта ти ни́сам ду̀жан (Р); 2. ‘наврсти се на некога, досађивати’. — Шта̀ си се на̀клин̀чио на мене, отка̀ни ме се (Р).

на̀клон на̀клона -о ‘склон’. — Он је на̀клон труло̀ћи.

на̀кљуцати -ам св ‘убацити житку масу у припремљен калуп и покуцати споља да се слегне уз зидове’; в. *дизмић*.

на̀кòвиштити -им ‘намрштити се, наљутити се’. — Накòвиштио се ко да му је нѐко крив што нѐ зна да ра̀ди. — Шта си се накòвиштио, ко да си пѝшò у кòприве (Р).

на̀кòкати (се) на̀кòкам (се) ‘напити се, опити се алкохолom’. — Они се на̀кòкали на ва̀шеру и нѐ зна кад су до̀шли (Р).

на̀колèнкè прил ‘на коленима’. — У ма̀јдану кра̀ве изѝђу на̀колèнкè.

на̀кòмрдити се -им се св ‘намрштити се, наљутити се’. — Ја га пѝтò штò м је пу̀штио òвце у ба̀шчу, а он се на̀кòмрдио.

на̀кòмрштити се -им се св ‘намргодити се’. — Он је јѐднàко на̀кòмрштен.

на̀кòнче -ета с ‘мушко дете које се на свадби ставља на руке невести приликом њеног уласка у младожењину кућу’. — А јесу ли ти да̀ли на̀кòнче кад си се уда̀вала? — Она прèпала да ме љ̀уби ко на̀кòнче.

на̀косѝркè / на̀кòскè прил ‘накосо, укосо’; в. *косирке*.

на̀косутра прил ‘за три дана’. — Рѐкò ми до̀нети па̀ре на̀косутра, а б̀рзо ће три нѐдеље.

на̀кратко прил ♦. — Ми ћѐмо на̀кратко: до̀шли да пѝтамо за ва̀шу ћерку, о̀дете л д-̀уда̀јете; ми има̀мо сина, завр̀шио свè и запòслиò се.

на̀крбу̀љити -рбу̀љим св ‘надути, истурити стомак’ (Р).

на̀крèнути на̀крèнем св ♦. — Ма̀ло на̀крèнеш ка̀лицу да се о̀цèди.

на̀крич̀ивати -ич̀ивам несв према *на̀крич̀ији*. — На̀крич̀ивам ја нѐму, ал ца̀бè — нѐ да слуша. — И стално на̀кричу̀је: да Бог да ти се сви о̀губали и затр̀ли (5: 142, 2: 152).

на̀крич̀ити -им св ‘припретити, посебно нагласити’. — На̀крич̀ила му је, ал не по̀маже — до̀шò је пѝјан (К). — На̀крич̀ио нам да му па̀зимо па̀суљ. — Мене ће мѐђу моје [сахранити]. Тако сам на̀кричила.

на̀кр̀качè прил ‘на лѐжима’. — У̀ватим те, ба̀ба, на̀кр̀качè и òставим те на̀сред до̀ма здра̀вља и мо̀ра[ће]ш да се лѐчиш.

на̀к̀урвичав -а -о ‘склон курвалуку’ (Р).

на̀к̀урѝњак м ‘плетена навлака за пенис’.

на̀куцати -ам св ‘ставити чеп на буре’; в. *врать*.

на̀ла̀гати на̀ла̀жем несв а. ‘стављати руковети жита у везачу ради везивања у снопове’. — Идèм да на̀ла̀жем неко ж̀ито, гòр неки по̀лог биò па по̀жела (Л); уп. и *руковод, нало̀жити*; б. ‘стављати, убацивати’. — На̀ла̀гали су ја̀стукè и од ко̀кòшијег пèрја (Р).

на̀ла̀гати на̀ла̀жем св ‘испричати лажи’. — На̀ла̀гали на нѐсрећну Дѐсàнку и њ̀у — у за̀твор.

на̀лбанта / на̀лбантин м ‘поткивач’.

на̀лѐгати на̀лѐжем несв / на̀лѐћи на̀лѐжèм св ‘ставити квочку да излеже пилиће’. — Нисам је на̀лѐгла, ни примèтила да је нѐма, а она до̀шла с пилићима. *Изр.* Сèди, на̀лѐгли смо квòчку ‘кад се неко нѐшка да седне и по̀прича (јер ће квочка устати и напустити „г̀нездо“). — Ако се ко̀кошка раскво̀ца, а дома̀ница не жели да је „на̀леже“, полива је хладном водом (3: 32).

на̀лога ж 1. ‘журба’. — Нѝје била ни на̀лога и ми сèдали са̀т; 2. ‘мноштво, гужва’. — Била на̀лога у водèници. — Нѐ може да òстане од на̀логе.

наложити **наложим** св а. ‘наслагати’. — Окрешу рудину и наложе и вршу са коњима; в. *вандамени*; б. ‘уложити, убацити’. — Вуну једино ако неко наложи у јастук. — Наложимо сламу у оно и лежиш, сламарица се зовѣ.— Даске с једне и друге стране па наложе у средину блато и сламу— и кошара од набоја.

налорнти се **налорим** се св ‘накрасти се, напљачкати се’. — Они се налорили па сад могу како оће.

наљелац -ѣлца в. *најевац*.

наљобљати се **наљобљам** се св ‘опити се’. — Ја га глѣдо вѣчи [на телевизији], а он јутри мртвав: наљобљо се и умро.

наљобскати се **наљобскам** се св ‘опити се’.

намагањити -им св према *магањити*. — Не зна он ни боје да помѣша, намагањити те зидове (Р).

намагѣрчити -им ‘преварити’. — Тѣла она зумпија да ме намагѣрчи и да ми прѣдѣ [болесну краву].

намамкати -ам св ‘вешто намамити’. — Намамкај прѣсе да ти приђе, нѣш га уватити.

наманути се **наманем** се св ‘наићи случајно, узгред’. — Намани се некад и на овѣ страну.

намасатити -им св ‘наоштрити нож масатом’.

намѣћи **намакнем** св ‘ставити’. — Намѣкни то на ватру.

намацѣпати -ѣм св ‘намазати превише’. — Он намацѣпа кѣрмака на врѣћу проју — и у ливаду (Р).

намени **намѣним** св ♦. — Ја сам то наменила љнуци.

намѣрнице ж, мн ‘намирнице’. — Їдѣ за намѣрнице.

намет м ‘снежни нанос, смет’. — Намет био висѣк метар

наметан -тна -о 1. ‘подесан, погодан’. — Она је наметна за мѣжу, лѣко се мѣзе; 2. ‘наметљив, досадан’. — Наметан кад се напије — да Бѣк сѣчува!

наметнути **наметнем** св а. ‘ставити, вратити на ватру да се нешто докува’. — И ондак то наметнеш на ватру и кѣваш; б. ‘ставити, положити’. — Наметни повѣдњик на завѣрањ (Р).

наместити -им св ‘наместити’. — Треба да дође јутри рѣно и да се наместити.

намикерити -им св ‘наместити, потпуно подесити’. — Бѣш га је намикерити.

намилати **намилам** несв ‘сваки час нешто ново тражити, изволевати’. — Намила ко баба у болѣсти.

намирѣвати -ѣрѣвам ‘напунити, навршити’. — Шѣснѣстога октѣмбра намирѣвам седамдѣсет чѣтири гѣдине.

намирити **намирим** св 1. ‘нахранити и напожити’. — Јеси намирити ѣвце?; 2. ‘додати на неку количину’. — Намири на два кѣла.

намицати -чем несв ‘мучити се, јѣдва састављати крај с крајем’. — Сирѣми љѣди, дѣте им љ школи, јѣдва намиче да није глѣдно. — Мѣрѣ намицати ко пијан з гѣћама.

намѣрати **намѣрам** св ‘принудити, приморати’. — Он је намѣрѣ ѣца и мајку да одѣстану.

намрѣдити се -рѣгодим се ‘намршити се, показати незадовољство’. — Штѣ се догѣдио, Милан се нешто намрѣдио? (Р).

нѧмртво прил ‘чврсто’. — Вѧзѧ гѧтњик нѧмртво, чвѧр завѧзѧ, а кад му је дѧшло, нѧје мѧго одвѧзати те „нѧпунио“ гѧће.

нѧмћор м ‘инација, незгодан човек’.

нѧна ж 1. ‘баба’; 2. бот. *ѧиѧома нана*, в. *босиок* (2: 27).

нѧниже прил ‘доле’; в. *колеѧѧи*, *навише*.

нѧножити се нѧножим се св ‘опоравити се, стати на ноге’. — Ымѧ шлѧг, чѧтири мѧсеца бѧо у бѧлници и јѧдва сам се нѧнѧжио.

нѧодити се нѧодим се ‘налазити се’. — Ја се сада нѧодим у Нишком Граду (2: 15, писмо из 1878).

нѧѧпѧко прил ♦. — Окренуло се нѧѧпѧко. — Ѡвѧ је црнше од нѧѧпѧко.

нѧѧпѧчкѧ прил ‘наѧпѧко’. — То се свѧ окренуло нѧѧпѧчкѧ.

нѧѧрати нѧорем св ‘орањем набацити земљу’. — Ымѧ тѧлико те земљујдине, а нѧоро ми на сѧнор!?

нѧпѧбѧрчити -им св ‘јѧдва скупити’. — Прѧшла трѧшња, јѧдва сам нѧпѧбѧрчила за рѧчак.

нѧпѧденије с ‘змија’. — То гѧја, а бѧба кѧже нѧпѧденије, нѧ[ћѧ] да изгѧвори рѧч [гуја], да је н-ѧјѧде (P).

нѧпѧкарет м / ж 1. ‘ругоба’. — Срѧтио сам га с оним нѧпѧкаретом. — Ѡбѧко се ко нѧпѧкарет. — Глѧдај ону нѧпѧкарет. — Нѧсам вѧдо тѧкѧг нѧпѧкарета; 2. ‘чудак, својеглав, који ради нѧпѧко’. — Мѧло је и ѧна нѧпѧкарет и бѧље је што нѧје ѧтишла; в. *чудевеније*.

нѧпѧлѧѧ -ѧна м ‘златник, наполеондор’. — Ѡднѧла је трѧ нѧпѧлѧѧа. — Ымѧ нѧску нѧпѧлѧѧѧ (B); в. *укрѧѧѧи* (5: 128).

нѧпѧњкати -ам св ‘испричати неистину о неком, ѧпањкати’. — Нѧпѧњкале ми Дѧсѧнку и у зѧтвор [је ѧтерале].

нѧпѧрѧдати -ѧм св. према *ѧарадаѧи*. — Мѧ смо нѧпѧрѧдали зѧ нѧс колко нам трѧба.

нѧпасовати ујѧм св ‘уклопити, поставити све како треба’. — Кад ѧн то нѧпасује, нѧ бѧј се.

нѧпѧндѧк -ѧндска м ‘уображена, неприступачна особа’. — Ѡстави, вѧ[ди]ш да је нѧпѧндѧк и нѧког нѧ види.

нѧпѧндѧчити се / нѧпѧндрчити се -им се св ‘образити се’. — Нѧпѧндѧчила се чим се ѧдала за ѧвиѧѧра. — Штѧ си се нѧпѧндрчио, знѧмо се ми дѧбро (P).

нѧпѧѧи се нѧпне се св ‘укрутити се при сексуалном надражају’. — Њѧму се нѧпне чим види сѧкњу.

нѧпѧѧѧи се -ѧње се несв према *нѧѧѧѧи се*. — Дѧди се, мешчѧѧѧѧ, јѧш нѧпѧѧѧе: окрѧѧ се за јѧдном жѧнѧм (P).

нѧпѧлѧвѧти -ѧм св ‘учинити да нешто поплави, помодри’; в. *ѧгарак* (P).

нѧпѧлатак -тка м ‘део точка испод шине у који се ужлебљују жбице’. — Нѧпѧлѧци су ти ѧнѧ што дѧје испод шѧне, па се у ѧѧга нѧмешти пѧѧѧ (K). — ѧдарали шѧну на нѧпѧлатке (Kз). — На нѧпѧлатке дѧлази шѧна, кѧлска шѧна; в. *главчине*.

нѧпѧлашит -а -ѧ ‘који изазива страх, зебњу’. — Нѧпѧлашита ѧвѧ гѧдина, нѧ знаш штѧ ће дѧнѧти.

нѧплѧсти нѧплѧтем св ‘напричати свѧшта, реѧи и оно што није истина’ (P). — Кад жѧне нѧплѧту, ти вѧди штѧ је [истина].

напола прил ‘за половину рода’. — Неки од њих привређују на тај начин што узимају туђу земљу и раде је „напола“ (3: 48). — Кад неко нема довољно радне снаге, плаћа да му се покоси или даје „напола“ (3: 20).

на́поран -рна -рно ‘досадан, неугодан у односима’. — Стёфан ми је на́поран. — У, Бóже, што си на́поран чòвек.

напослèно прил ‘како је правилно, како треба’. — Дòкле ћеш на̀опако, прòбај нèшто и напослèно. — Кад му пригустй, сèтиће се да нèшто мòже и напослèно, а не све на̀опако.

на̀презр̀уку прил ‘непримерено руци’. — Дòшло ми на̀презр̀уку. — Превр̀нò камйòн, нешто му бйло на̀презр̀уку.

на̀прем̀ас прил ‘наспрам’. — Вйдела је [у излогу] на̀прем̀ас, нйсам ўлазила да пйтам.

на̀пр̀скати на̀пр̀скам св ‘овлажити капима воде’. — Само та кòшница мòра д̀а биде чйста и на̀пр̀скана шёћером помёшана са водòм изнўтра (Кз).

нап̀удити / нап̀удити нап̀у(ј)дим св 1. ‘истерати, најурити’. — Нап̀уддио сам га — да ми се вйше нè враћа (К). — Био се једно време размахнуо и у Борову. Али га с једне свадбе нап̀уде (5: 140); 2. в. *нап̀удайи*. — Нап̀удји на нёг̀а неку кèрину.

нап̀удјати нап̀удјам св ‘навести пса да некога нападне’.

нап̀упити -й св ‘назначити појаву пупољака’. — Нап̀упила ми лòза.

нап̀ушити се нап̀уши се св ‘надути се’; в. *алован*.

на̀раван -вна -вно ‘благе нарави, толерантан’.

на̀равњати се -̀авњ̀ам се ‘поравнати се (обично у судском спору)’. — Нйшта нйје мòго чòек да учини, мòрò је да п̀ушти: на̀равњ̀ај се како је òн̀ај ктèò, на̀равњ̀ај се и нйшта. — На̀равњ̀ò сам д̀угове с̀а нйм.

на̀редити на̀редим св 1. ‘припремити, направити’. — На срèдини неко гвòжђе на̀рèђено де ће она руда да се н̀атури. — Тò су на̀редили лòшо; 2. ‘издати наредбу, заповедити’. — Кад на̀рèди вла́ст, нёмò се м̀лòго бунити; ~ се ‘договорити се’. — Приликом ове посете „на̀ређују се“, тј. договоре се кад ће бити прошевина (3: 91).

на̀рез м ‘облик пореза у натури’.

на̀резати -жем св 1. ‘ставити рез, урезати’. — Он тамо нèшто на̀реже, р̀абош бйò, па ти вр̀атиш кад изв̀аља; 2. ‘одредити висину обавезе која се мора дати држави’. — Ка-ти т̀амо на̀режу, мòра пл̀атити.

на̀рицати на̀ричем несв ‘кукати за покојником’.

на̀ркèлати (се) -̀ам (се) св ‘набацити на себе стару одећу, утоплити се’. — Об̀учèм се, на̀ркèл̀ам, па за òвцама.

на̀рог̀ушити се -̀ог̀ушим се св ‘показати знаке лутње, незадовољства, направити гримасу’. — Шт̀а си се òдма на̀рог̀ушиò?!

на̀род м ‘породица, укућани’. — Др̀уге гòдине òпèт пòправи ст̀ање, разд̀ужи се, пл̀ати пòрез, òдену на̀род, к̀упи м̀ало жйта. — Мòра да на̀прави некакву з̀аштитиу за на̀род [против чйнй]; в. *òйричайи*.

на̀рòдина м/ж пеј аугм ‘народ; маса, руља’. — Кòлко на̀рòдине на в̀ашеру!

на̀рòдити на̀рòдим св ‘изродити’. — Чèтворо дèцè на̀рòдила.

на̀рòкати на̀рòка(м) св 1. ‘налити; наплавити’. — С̀амо док сам пòчо — вòда на̀рòка!; 2. ‘напити се’. — На̀рòкали се да нйсу з̀на̀ли ни дè се на̀лазе.

на̀руквица ж ♣; в. *женила* (9: 85).

на̀ручје с в. *йод йазух* (3: 55).

на̀рушити -им св ‘упропастити, уништити; зацрнити’. — Ако ст̀ави сл̀йку, ђнда на̀руше, ко је био за кра̀ла.

на̀сад м ‘јаја на којима лежи квочка у гнезду’. — Пр̀оп̀о ми с̀ав на̀сад, н̀ешто ђтерало кв̀очку.

на̀са̀дити на̀са̀дим св 1. ‘ставити држалицу на алатку’; в. *п̀ейица*; 2. ‘направити непријатност, напакостити’. — Н̀еће ђни м̀ен̀е на̀са̀дити; 3. ‘налећи кокошку’. — Три сам на̀са̀дила и више н̀ећу, м̀но̀го њ т̀о; ~ се ‘наћи се у невољи, налетети на непријатност’. — В̀еро̀во чов̀еку и — на̀са̀дио се: с̀а̀дн̀а̀ке га дв̀е кра̀ве н̀еће [подмирити].

на̀са̀ђивати -а̀ђивам несв ‘слагати снопове пшенице на гумну (за вршење)’. — Гувно се „насађује“, тј. наслаже се 100–150 снопова са житом окренутим пагоре (3: 19).

на̀са̀ка̀рити (се) -а̀ка̀рим (се) св ‘неприкладно се обући’. — Насакарила се ко л̀уда На̀ста.

на̀са̀кѐрити / **на̀со̀кѐрити** -а̀кѐрим / -ђкѐрим 1. ‘нешто ставити где му није место’. — Насакерио виле код врат̀а, д-избије ђчи (P); 2. ~ се ‘испечити се’. — Насокерио се („испечно се“) (2: 14).

на̀са̀ма̀рчити -им св ‘преварити, насамарити’. — Словѐнац м̀исли како ћс да на̀са̀ма̀рчи ђвога (T).

на̀са̀тице / **на̀са̀тк̀е** / **на̀са̀чк̀е** прил ‘уназад’. — Па̀о сам на̀са̀тк̀е.

на̀сѐвати / **на̀сиј̀евати** на̀сѐвам / на̀сиј̀евам; **на̀сиј̀авати** на̀сиј̀авам несв ‘сејати руком’. — То кад смо н̀екад на̀сѐвали ма̀шк̀е, па ка[ж]е на̀сѐвница. — Само ти на̀сиј̀евај и н̀е б̀ој се. — Насијавали ру̀ко̀м (P).

на̀сѐвница / **на̀сѐвница** ж ‘простор који се обухвати једним замахом руке приликом сејања’; в. *на̀сева̀ши*. — А дѐда гово̀рио на̀сѐвница, кад на̀сиј̀авђ ру̀ко̀м.

на̀сѐље с ‘свечаност поводом уселења у нову кућу’. — Ђшђ њ ја кад је било на̀сѐље код н̀ега, педѐсет д̀уше до̀шло.

на̀сѐћи -е́чѐм св ‘направити (циглу)’. — Ја на̀секо једнђм, т̀у до̀л, дв̀аес њла̀да и на̀правио ђву ст̀ару кућу и пр̀до̀дђста. — Има појединаца (сиромашнији) који „насеку“ по неколико хиљада комада цигле, па је с пролећа продају (3: 42).

на̀скѐлити -им св ‘омогућити нешто сумњивим средствима’. — На̀скѐлио јој ко да је ра̀дила у Бео̀граду и до̀била пензију.

на̀сип м в. *ленија*.

на̀сл̀едити -ѡм св ♦. — Ко ће т̀о да му на̀сл̀едѡ?

на̀слон м (Kз) ‘настрешница’. — [Вуруне за лебац су] наткривене каквим на̀слоном (1: 764).

на̀смѡјати се на̀смѡјем се св ‘насмејати се’. — На̀смѡјђ се ја, а ђн се ђдма нарогу̀шио. — Ја сам се на̀смѡјала.

на̀со̀чити на̀со̀чим св према *со̀чѡи* (в.). — На̀со̀чио му да пр̀одђ кра̀ву, а мђж да на̀со̀чиш н̀еком и дѐвојку да се ђжени. — Етѐ: ја ђнѡм та̀мо на̀со̀чио дѐвојку и ђженѡ се. — Ако ћеш да на̀со̀чиш — ка̀жи.

на̀сп̀асѡј се поздрав при сусрету ‘од Бога ти здравље’ (P).

на̀ста̀вити -им ‘припремити казан за печење ракије’. — Сђд кад б̀удем на̀ставио ка̀зан, нек до̀ђе Ђура да види ка̀ка је.

на̀стра̀нит -а -о 1. ‘стрм, благо нагнут’. — Та̀мо трѐба сѡјати ра̀није за̀тђ што је на̀стра̀нито. — Гђр је на̀стра̀нито, а зѐмља пес̀ковита и кро̀мпѡр до̀бро ро̀дѐва. — Кад се бере кукуруз на стрмом (настра̀нито) зѐмљѡшту, оста̀вља се на гомиле у њиви (2:

22); **2.** ‘чудан, помало настран’. — Нѣ знаш какї је, настранит, сà нїм нѣмō да се шàлиш.

настраовати се -ујем се свр ‘дуго живети у страху’. — Дàна и Дрàган су се нàстраовàли у Призрену.

настукати -ам св ‘вратити волове уназад кад се направи оплаза’ (Р); в. *оїлаза*.

наступ м а. ‘эпилептични напад’. — Їмà он чѣсто нàстуге, дà Бōк сàчўва!; б. ‘ненормално понашање, изненадна промена расположења’. — Ка-дōбије „наступ“, бѣж од нѣгà преко рѣкѣ.

настўплив -ўплива -о ‘склон изненадним променама расположења’. — Бѣж од нѣга, знàш да је настўплив (Р).

насулити се -им се / **насулити се** нàсулим се ‘договорити се о вансудском поравнању’. — Оћемо да се нàсулимо да не идѣмо на сўд. — Мōрали да се нàсулимо.

насуљати -ам св ‘навести на погрешан поступак, преварити’. — Овàј ме насуљà да кўпим сѣно.

натакарити -àкарим св а. ‘овлашно набацити на себе нешто од одеће’. — Ї јà то натакарим и пō[ђе]м да видим шта рàди. б. ‘набити на нешто’ (Р).

натàпача ж ‘киша која дуго и мирно пада и натапа земљу’.

натѣга ж ‘направа за вађење пића из бурета, ајдук (в.)’. — Знàла је она да пōпије, и то из нàтеге. — Натеге се сију уз дрво (2: 27); в. *йшква* (9: 84). — *Натѣга*. Она од тикве, разуме се. Тиква се пробуши с две стране, очисти се од семенки, испразни се. Служи за повлачење ракије из бурета (7: 198).

натѣгнути нàтѣгнем св ‘попити снажним гугљајима’. — Кад он нàтѣгне, нѣ пўшта влàшу док је не осуши; в. *бавица* (7: 197).

натѣзати (се) нàтѣжем (се) несв ‘спорити се о нечему, бити у сукобу’. — Они су стàлно у нѣким нàтѣзàњу.

натїкача ж ‘лака собна обућа, папуча’. — Она не скидà натїкаче.

натирати -ем несв ‘додавати помало брашна приликом мешења теста’; **натрѣти** нàтрем св према *натїраїти*.

натомўрити се -омўрим се св ‘смркнути се, натмурити се’. — Они бїли нàтòмўрени. — И она нàтòмўрена, прїтїсак висōк, нѣ зна дѣ је.

натоциљати -ам св ‘наговорити на непромишљен поступак’. — Нàтоциљà ме те кўпик тѣле, а млōго ми и јàгње (Р).

натракўлати -ам свр ‘навући стару обућу’. — Награкўлàш неке цокўлчине, обужеш д-одеш ў шталу; в. *йракуле*.

натрàпати -ам св ‘случајно наићи на некога’ (Р).

натресумѣ прил ‘насмцје’. — Пòгоди, а гàђō натресумѣ!

натрòнтати (се) нàтрòнтам (се) ‘обући (се) превише’. — Натрòнтала дѣте, а сàд се ишчўђа што је сàв у гòлу вòду. — Натрòнтō се, нѣ може да се крѣне (Р).

натр̀пати -ам св ‘набацити, наслагати више него што се може понети, повући’, в. *скела*.

натр̀рити се нàтр̀ри се ‘истурити задњицу’ (Р).

натру̀нити нàтру̀ним св 1. ‘нанети труње’. — Пàз да млѣко не нàтру̀ниш; 2. ‘учинити некоме нажао’. — Нїкоме вòдѣ нїсам натру̀нио.

натру̀ћати нàтру̀ћам свр ‘ставити, набацити’. — Пўно мàсти нàтру̀ћа нà тō [место] дс је натечѣно.

на̀тура ж ‘чини, магија’. — Нѐ знам што ми кра̀ва ри́че — ко да је нека на̀тура, ко да су ба̀нџије.

натуткати -ам св ‘навести’. — Лако га је било ма чим натуткати (6: 34).

на̀туштити се -им св 1. ‘намрштити се, показати незадовољство’. — Шта̀ си се та̀ко на̀тушти, ни́је про̀по свѐт; 2. ‘смрачити се, наоблачити се’.

на̀ћвице -ица пл. т. ‘дуго дрво са више удубљења у којима се држи тесто пре стављања да се пече’.

на̀ћиве -йва / **на̀ћве** / **на̀ћви** -ава пл. т. ‘дрвено корито за мешење теста, на̀ћве’. — На̀ћиве — то би́ло ра̀није, са̀д је те́кне (Кз). — О̀но ко ко̀рито би́ло, па ру̀кунице са стра̀нѐ, на̀ћви да мѐсиш лѐбац. — Уз дувар су прима̀кнуте на̀ћве, где су још и: сито, лопар, ступа и тучак (1: 761); в. *карлица*. — Хлеб се меси у на̀ћвама које нису... биле нарочито орнаментисане (3: 62).

на̀ћпокати -ам св ‘намазати дебљи слој (на хлебу)’. — У̀зме лѐба и на̀ћпка ма̀сти — и лѐти! (Р).

на̀фр̀кати -ам св према *фр̀каши* (в.). — Ја̀ ћу тѐбе да на̀фр̀кам, а ти́ ако о̀ћеш ви́ше — иди́ у Бео̀град (Б).

на̀цврцати се св ‘напити се’ (Р).

на̀цевчити се ‘напити се’ (Р).

на̀цуња̀ти -ам св ‘наћи нешто што се скрива’. — На̀цуњо сам де је са̀крила сла̀тко (Р).

начек̀ерити -ек̀ерим св ‘поставити на видљиво место нешто што је умесније склонити’. — О̀н начек̀ери но̀де вла̀шу, ко да ми не зна̀мо да је бекри́јштина (Б).

начѐти начне(м) св ♦. — Начѐт је са здра̀вљом, а о̀јаџен са па̀мењом.

начи́нити начиним св ‘саградити кућу’. — Ко на̀чини ку̀ћу та̀мо, то се зовѐ тр̀ло.

на̀чисто прил ‘потпуно, у потпуности’. — Ра̀тко побѐснио, полудио на̀чисто. — Ја изла̀пно на̀чисто. — И ова̀ј једно̀га сирома̀ка уда̀и, а о̀н но̀жем и ра̀спори га на̀чисто; в. *йолудиши*.

начоклечити в *насакерити* (Р).

на̀цак на̀цака м ♦. — Ма његова ба̀ба је на̀цак и на̀мфор. — До̀бро је да ни́је не́ки на̀цак.

на̀цакаст -а̀ста -о ‘непредвидљив у опхођењу, намфораст’. — Нѐ знаш ка̀ко је то на̀цака̀сто.

на̀цачити -им несв ‘понашати се непредвидљиво, гунјати’. — Нѐмој на̀цачити, мо̀ћи ћеш ти ура̀дити.

на̀цог̀ерити -ог̀ери св ‘поставити нешто на месту с кога лако може пасти’. — О̀во се на̀цог̀ерило, а ни́је то мл̀го.

на̀цо̀цити на̀цо̀цим св ‘ставити, натаћи’. — На̀цо̀цио ку̀ћу на в̀р бр̀да. — На̀цо̀цио ону бѐретку на̀ гла̀ву ко ба̀љеу (Р).

на̀шини́чити (се) -ини́чи (се) ‘жестоко се наљутити’. — Нѐшто му рѐко и о̀н се на̀шини́чио.

на̀шљѐмати (се) на̀шљѐмам (се) св ‘напити се и изгубити моћ самоконтроле’. — На̀шљѐмо се и, ѐнѐ, лѐжи на пу̀ту (Р).

на̀шљо̀кати (се) на̀шљо̀кам (се) св, в. *нашљемати* (се). — На ва̀шеру се на̀шљо̀кало и нѐ мож ни́шта (Р).

на̀шобу̀рити -обу̀ри се ‘потклубчити се од влаге’. — Ако има̀ ма̀ло вла̀ге, оно се са̀мо на̀шобу̀ри, ко пѐчу̀рка.

нашовѣлити (се) -òвѣљи (се) св 'уздићи се и изукрштати'. — Кад га прèвѣрнеш [сено], то се нашовѣљи и дòбро се с̀уши.

нашòмати се -ам се св 'опити се шомаром (в.), отровати се'. — Нашòмају се и нè знају шта рáде.

нàштину прил 'наштесрце'. — Ј̀утри пòпијеш нàштину.

нèбишина ж 'неприступачно, неплодно земљиште'. — Пòсијо ж̀ито у ној нè-бишини, а како ће га кòсити и нòсити — нè мисли.

нèбј̀ело, у изр [иде] *ио нèбј̀елом* 'од немила до недрага'. — Їшò је по нèбј̀елом, то кога ж̀ивот не м̀аз̀и, па нàмучен и идè по нèбј̀елом (Р).

невàљатан -тна -тно 1. 'погрешан, лош'. — Душа о-човèка, ал пòшò невàљатним п̀утем; 2. 'невàљао; безобразан'. — И б̀аба кàже да си б̀ио невàљатан. — Ц̀ркла кад си невàљатна!

нèв̀арен -а -о 'некуван'. — Нèма та р̀еч, м̀и кàжемо нèв̀арено м̀лèко. — Нèв̀арено м̀лèко, в̀арено м̀лèко и к̀увано — то ј̀едно ѝсто (Кз).

нèв̀ољан -љна -љно 'безвољан, нерасположен'. — В̀идим да је нèв̀ољан и ј̀а га п̀итам: штò т̀и, б̀лãго м̀ени, в̀акò, ћ̀утк̀ариш, н̀иси распòложен?

негледан -дна -дно 'који је неугледан али вредан'. — Негледне ј̀абукe или крушке (зову се ј̀абукe или крушке које нису на око добре, али су укусне) (2: 14).

недèљати се -ам се несв 'смењивати се седмично на домаћичким пословима'.

нèдоба с 'неодговарајуће време'. — Нè може да рòд̀и у нèдоба, ма нè мож парадàјз у ј̀ановàру. — Пробудио се у нèдоба и в̀ише нèма с̀нã. — Направиће русвај кад синови дођу у недоба (6: 21).

нèдотàван -вна -о 'духовно ограничен'; в. *беслемаћ*.

нèжењеник м 'неожењен човек'.

незàрођена 'жена која није родила'; в. *зародиши се*.

незнàнило с 'бунило'. — Он је òстò дòл кад је òна у незнàнилу полàкице к̀ренула ўз брдо.

незнàтан / нèзнатан -тна -о 'који има ограничену способност разумевања, незнавен'. — Нèм̀у нè причај, в̀и[ди]ж да је незнàтан. — Нèзнатан је он, нèм̀ој му причати.

нèиздрж ж 'неиздржљивост, нешто се не може издржати'. — Бòл̀и ме р̀ука до нèиздр̀жи.

нèј̀ака 'трудна'. — Она б̀ила нèј̀ака кад је он одвèден у заробљеништво.

нèм̀ак -àка м 'глувонем човек'. — Нèк̀и је нàш ст̀ари б̀ио нèм̀ак, разбòлò се ки дèте.

немàрљив -àрљива -àрљиво 'немаран'. — Она је немàрљива.

нèмаштиња ж 'немаштина'. — Б̀ила вèлика нèмаштиња, м̀учили се људи.

нем̀ирати -ам несв 'бити немиран, несташан'; в. *васийи*.

нем̀ируша ж 'немирна девојчица'. — Їм̀а те двè нем̀ируше.

нèм̀учки, само у изразу *нèм̀учки ј̀език*. — Ј̀а гòворим и нèм̀учким ј̀езиком.

неòпер неòпера м 'нечистоћа, прљавштина'. — Мирише на неòпер.

неотице прил 'случајно, нехотице'.

нèпребран -а -о 'нераспремљен, непоспремљен'. — Б̀ило ј̀ош нèпребрано са стòла.

нèр̀ад м †; в. *бекрилук*.

неродица ж ‘слаб годишњи принос, слаб род’. — Неродица („од суше или града“) (2: 80).

нѣсрећа ж. ♦. — Њу је убила нѣсрећа; и чѣк и сѣн јој бѣкрије; 2. ‘потомак који ће упропастити домаћинство’. — Бѣље је нѣмати дѣцу нег ѣмати нѣсрећу.

нѣтемѧ / нѣтемѧн м ‘приглуп, неспособан човек’. — Нѣтемѧн чѣвек, шта-[ћ]еш кад је приблесав.

нѣћа, само у изр. тѣжа сѧћа него нѣћа; в. *сѧћа*.

неумивеница ж ‘прва чаша ракије, која се ујутру даје госту пре него што се умије’. — Кад би гост или путник дошао кући, заустављао би се, да се добро одмори па и да ноћи. Сутра дан је прво добио ракију, звану неумивеницу, а кад се умије, другу чашу, звану медљаницу (заслаћену медом, јер шећера није било) (2: 110).

нештивљѧк -ѧка м ‘неукротиво чељаде, немирко, непослушник’. — *Нештивљѧк*. „Онај нештивљѧк“, рекао је једног дана неко од одраслих, не знајући да га слуша. Тргао сам се. То *нештивљѧк* се на мене односило. Била ми је дванаеста. Реч ме погодила, увредила. Закопао сам је онамо где се увреде закопавају. Годинама је, затим, нисам ни од ког чуо. И она је, ваљда, била мене заборавила. Недавно сам је срео. Узбудила ме је и разнежила. За дивно чудо, увредљивости у њој више није било. Шта значи *нештивљѧк*? Отприлике: неукротиво чељаде, немирко, непослушник. Од чега долази? Цело преподне сам изгубио да јој ухватим порекло. Леп обичај: претварати тугу и стид у књишку разбригу. Копао сам, ништа ископао нисам. Да ли би јој се корен могао потражити у глаголу *штиввати*? Штивати значи слагати. Нештивљѧк би, у том случају, био онај који се не уклапа у ред, који је неусложљив. Ко ред крши. Ако није посреди створење које никог не штуче, не поштива. Не верујем да је *штивљѧра* (пас луталица) — у речницима такође незабележено — с њом у некој вези (7: 198).

низбрдѧца -ѧцѣ ж ♦. — Била њна низбрдѧца и рѣса, и трактор пѣчне да се клизѧ.

нѣзбрдо прил ‘уздуж’. — Нѣзбрдо је исѣчем на чѣтири пѣт комаѧа.

ниѣска ж 1. ‘низ’; в. *колачић*; 2. ‘огрлица, ѣрдан’. — Девојке су само пред удају носиле „ниску“ око врата, а догле би се китиле цвећем (3: 80).

ниѣте / ниѣти ниѣта пл. т. ‘део разбоја’. — Ниѣти — то њна чѣтвѣртка која се стѧвља на рѧзбѣј. — Прво се ѣводи у ниѣте па у брѧдо; в. *разбој* (3: 49).

ниѣцина ж ‘поткожни чир’. — Ниѣцина се такође јѧвља код женског света и то испод пазуха (3: 128).

ниѣшан м ‘мета’. — Сватови не улазе одмах у кућу, јер их не пуштају док не оборе „нишан“. Нишан је јабука, тиквица или перо, високо обешено о неко дрво или мотку (3: 93). — [Деца] гађају каменом, нишан у дрво (2: 140).

ниѣшѧнција м/ж 1. ‘особа која жмирка очима или има спуштен очни капак’; в. *жмирав*; 2. ‘разрок’. — Ми кѧ[же]мо да је ниѣшѧнција кад јѣдно ѣко глѣда ѧмо а дрѣго ѧмо.

ниѣштѧк -ѧка м ‘ништарија’. — Он је нѧјвећи лѣпѣв и ниѣштѧк и нѣмѣј ми га доѧводити; в. *дѧндара*.

нов новѣит изр ‘потпуно нов’.

новѧна -ѧнѣ ж 1. ‘земљиште на коме много година није ништа сејано’. — Дѣбар нам лѣк ѡвѣ гѣдине, ал на новѧни је; 2. ‘нови род’. — У Руднику јѣдна трећина народа редовно купује кукуруз и то почев од Божића, па до новог берићѣта (новине) (2: 21).

но̀га̀р -ára м а. ‘нога на столици’. — Сло̀мио се но̀га̀р и о̀на је па̀ла и ма̀ло но̀гу [повредила] (Р); б. ‘део саоница’. — Делови на саоницама су: четири ногара, два прага, један процеп са приглавом и две увитине (2: 48). — У солнице су углављени „ногари“, који су обично врло кратки (3: 56).

ногаре пл. т. в. *магаре 2*.

нога̀рић / нога̀рић -арића м дем *ногар*. — И то ту̀риш на сто̀, па њма̀ш о̀вде ма̀ле нога̀риће и на̀ те нога̀риће њма̀ рѣшѐтка (Кз).

но̀жака ж аугм ‘ножина’. — Та̀мо у Колу̀бари сва̀ко но̀си но̀жаку.

но̀ждра ж ‘ноздрва’. — Но̀ждра дѐсна и но̀ждра лѐва.

но̀жнице -ица пл. т. ‘маказе за стрижу оваца’. — Њма̀ маказе, а њма̀ но̀жнице да се о̀вце шѝшају. — Но̀жнице су да о̀шишаш о̀вце. — Са̀ тим се но̀жницама нѝшта нѐ ра̀ди, са̀мо се о̀вце шѝшају (Кз). — Нѐма ми ониг но̀жница, дѐ си иг са̀крио (Р).

но̀мад прил в. *ономад*. — У̀брала но̀мад катаріо̀на; в. *шишагања*.

но̀рма́лац -лца ‘пруга нормалног колосека’. — Пру̀га је трѐбала д-идѐ вудѐ, тај но̀рма́лац, али о̀ни урѐдили, Кр̀цун и то дру̀штво, да идѐ та̀мо.

нос м ‘повинути врх опанка’. — Опанци су прављени од штављене коже са дужим или краћим „носивима“ (9: 86).

но̀саћи -а -е ‘одећа која се носи сваки дан’

но̀сац но̀сца / но̀шчић -ића м ‘повинут врх опанка, нос’. — На вру̀ опанка о̀стане о̀нај но̀сац, но̀шчић.

но̀сиља ж ‘кокошка која носи јаја’.

но̀сиљка ж ‘кука за водир’. — На̀правѝ се но̀сиљка од жи́це и за́качи се за ка̀иш и но̀сиш рога̀ру.

но̀ћевати но̀ћевам несв ‘ноћивати, проводити ноћи’. — Ту̀ сам но̀ћево̀ са̀м. — Ја̀ сам но̀ћево̀ код њѝ. — Ту̀ су но̀ћевали у̀ њо̀ј. — Ту̀ сто̀ка но̀ћева, а да̀њи до̀лази чо̀банин те изгони. — Не́мојте ме мртву носити да но̀ћевам у цркви (5: 143).

но̀ћи прил ‘ноћу’. — Но̀ћи скі́та, да̀њи спа̀ва и не ва̀ља му вла̀с! — Чѐкали смо га но̀ћи до̀ касно, а он до̀шо̀ тек ју̀три (Б).

но̀ћом / но̀ћом прил ‘ноћу’. — Ка̀д је до̀шо̀ но̀ћом, само по̀пио ка̀ву и лѐго; в. *дањом*.

ну̀кати / ну̀нкати / нуткати -ам несв ‘нудити, нуткати’. — Ка-сам ја̀ ну̀нко Јо̀вана д-у̀зме ма̀рке, ни́је тѐо (Б). — Ви́ше пу̀та ме ну̀ко за пи́ће за̀то што ра̀ди те ја̀де у ре́ци.

Њ

њи́ва ж ♦, в. *уширина* (5:6).

њи́вати (се) њи́ва (се) ‘угибати се, увијати се’. — О̀во та̀нко па се њи́ва.

њи́штати њи́шти несв ♦; в. *рзати*.

њу̀кати њу̀че несв ‘мукати’. — Кра̀ва ми њу̀кала па ни́сам чу̀о; в. *одлучиши*.

О

òбāд м зоол 'инсект *Tabanidae*'. — Гāдно то кад òбāд нāпадне крāву.

обāдати се -ā се 1. 'растрчати се бежећи пред обадима'. — Ёнē се крāве обāдају, сā-ће пòбећи у шуму; 2. 'отимати се, бити узнемирен'. — Штā се обāдāш цео дāн?!

òбāјати -јем св према *бајати*. — Глєдо јā како то бāба бāје, шта рāди, нешто мрнцā и кад òбаје, дāде тāмо ону вòду.

òбала ж 'оштра стрмина; страна уз речно корито'. — Мòст ћу прāвити на òбали, нєћу дòл на брòду; в. *извори*.

обāлити обāлим св 'оборити, срушити'. — Нарєдише, тāмо, òпштина, да нїко нє може на сєлу сүшити шљйве, мòра мишāну обāлити, шљйве ће откупљивати зāдруга. — Глєдам нєке кўће — свє тò обāлило. — Опєт га обāлили на испиту. — Распāли зєта лєтвом с лєђā и òбāли га. — Они су òнò обāлили, а нє знам кā[д] ће га йсећи. — Обали... муштерију на ту тезгу, а оздо метне шајак или сукно и онда опкроји човека онако живог (5: 122).

обаљєгати -а св 1. 'запрљати, унередити балегом'. — Свє ми òвце обаљєгале āвлију; 2. 'осрамотити'. — Не треба млòго да обаљєгāш кўћу.

обаљйвати обāљйвам несв према *обалићи*. — Мòрали крāву да обаљйвају: сєкли пāпак и да је поткују.

обамєсти -єте(м) св 'пореметити планове'. — Ў, што нас òвā кйша òбамєте!

обамєгати обāмєгам несв 'ометати, реметити планове'. — Јā вас сād обāмєтам.

обаметнути обаметнем св 'омотати, појачати нешто омотавањем'. — Још ја добро зашијем дугме, па обаметнем конац више пута (5: 105).

òбангавити -им св 'почети храмати'. — И крāва й јā обангавиле, òбе стāре. — Òбангавио је начисто, нє мож да кòрāкне.

обанђйјати -ā св а. 'набацили магијску моћ, замађйјати'. — Обанђйјала га тākò да се вйше не òкреће нā кућу; б. 'ошамутити се'. — Обанђйјала ми глава: дòшò сам иш-Чāчка на мотòру.

òбашка прил 'посебно, одвојено'. — Ймали смо једну кўћу òбашка. — Òбашка се нāправила ваљарица, òдмā је ту бйла ваљарица у Дрāгољу.

обдāнцє прил 'за дана, за видела'. — Ваљало би д-òвò урāдимò обдāнцє, да нас н-увати нòћ (Р).

обдржати (се) -им (се) св 'одржати (се)'. — Да би тāј фòнд òбдржали мāло, мòраш да рāдиш. — Нйшта се нйје од слāнє òбдржāло.

обезвйјати -ām св 'избезумити се'. — Ўбй ми генєрāл кєра и обезвйјò сам, не мòгу ни рāкију пòпити. — А òно обезвйјало како се мўчило у кречāни.

обезвољити (се) -им (се) св 'снуждити се, изгубити интересовање'. — Штò ми се дєте обезвољило?

обезнāнити се обєзнāним се св а. 'изгубити свест, тешко доживети неку вест'. — Штā је то бйло са Свєтланом, јучє се обезнāнила. — Ўмал се нйје обезнāнила кад је чўла за Прєжу [и његов саобраћајни удес].

òбелєжје с 'надгробни камен, белег'. — Пòдигò му бєлег, на мєсту де је пòгино, пòдигò му òбелєжје.

обетина ж ‘сеоска (пре)слава, заветина’. — После се причало по селу како домаћин умало није умро на обетини (6: 15).

обеутити се -им се св ‘обамрети, укочити се’.

обеушити -и св ‘остати без важног обележја’. — Обеуши се ексер тамо кат капа његова прође па се не види, а ка[же]мо да и шоља обеушена.

обешењак м 1. ‘човек који је извршио самоубиство вешањем’. — Ти обешењаци „траже“ све док вода не избије из земље. — „Ој Радомире (или изговори неко друго име човека који се обесио или утопи), обешењаче, води коло наоколо. Врати та бијела говеда тамо, не дај им овамо... (3: 132); 2. ‘несташан дечак’. — Онај ми његов обешењак потеро теле у мурузе (Кз).

обиграти -ам св ‘оптрчати, обићи већи простор, стићи на много места’. — Обигро сам вараош трипут и доста ми.

обилазити (се) -им (се) несв 1. ‘ићи око нечега’. — Обилази нешто око куће; 2. ‘уклањати се од некога’. — Мбраш обилазити бекрије; 3. ‘посећивати се’. — Некад се обилазили, а сад се нешто [пореметило].

обирак обирка м ‘састојак јела који ће на тањире остати непоједен’. — За мене нема обирка.

објарчити ‘направити јарак и скренути водени ток’ (Р).

објачивати -ачивам несв ‘правити јаз’. — Ја објачивам да не уђе вода. — Ишо Милан те објачиво да не иде вода путем.

објачити објачим св према *објачивајући*. — Још да се објачи онај базен, да не иде вода, јаз да се направи гор повр њега; уп. *зајачијући*.

објашнти -е св 1. ‘кружно прејахати на коњу неки простор’; 2. ‘преклопити се преко нечега и уклопити се у део испод њега, повезати се’. — Треба овд да објаше, преко овога дол.

облазнути се не се св ‘истрошити се и постати неупотребљив (навој или неки део уређаја)’. — Ка-се облазне [навој], мџ-га бацити.

облак м ♣. — Облакови су суви.

облачати се -а се несв ‘наоблачивати се’. — Нешто се облача, бојм се кишше; в. *комрдийи се*.

облачина ж пеј ‘облак; оморина’. — Облачина је па не знам колико може бити саги.

облѣтати облѣћем несв ‘обигравати, наметати се; удварати се’. — Раскомотио се: види да ја облѣћем око ње; в. *сијајући* (3: 122).

облѣтети / облѣтити св према *облѣтајући*. — Они расекли лубеницу да једу и деца облѣтила.

облизнити се облизним се ♣. — Ако роди двоје — облизнула се. — Кад се овца облизни, онда су јагњад близнаци.

облица ж ‘одсечен комад стабла’. — Метиш облицу над прочељем и на њу вѣриге.

облџити (се) облџи (се) св ‘положити, ставити’. — Шиња облџи се на наплатке (Кз).

облџтак -тка м ‘обао углачан камен, из речног корита’.

обнићи -кне св ‘нићи, изнићи’. — Сува земља била па није обникло.

обогатити се -им се св ♣. — Ала се они напљачкаше и обогатише.

обожити се обожим се св ‘посветити се Богу, постати верник’.

òбојак -òјка м 'платнени или вунени уложак у опанцима'. — Òпере сна̄ òбòјке; в. *ојуша* (2: 52).

òбор / **òбор** òбора м 'ненаткривен простор испред свињца, штале'. — Зòвè се òбор тамо де свй̄не. — Зв̄али и òбор, али де је покривèно и де се затвар̄а. — Око трла су оборн, торовн и кошаре (1: 766).

обраван -вна -о 'претежно раван, равничаст'. — Већи део тог обравног земљишта... засадио лозом (6: 23).

òбр̄авница / **òбр̄амача** / **òбралица** / **òбр̄аница** ж 'лепо обликована, на крајевима мало повијена, мотка за ношење терета на раменима'. — Ј̄а се бòјала на б̄авану, а òн̄а òбр̄аница љуља се т̄амо, свè п̄љуцка òн̄ај п̄асуљ. — Òбр̄аница на рамену, нòсиш по десет кила (Кз); в. *видрица*, *йучак* (2: 143).

òбраз òбраза м 'част'. — Да им̄а òбраза, нè би на̀кò зар̄адио. — Ч̄ист ми је òбраз куј гòд сам прòшò.

òбр̄зли прид непром 'тактичан, деликатан у опхођењу'. — В̄иш ти како је òн òбр̄зли: нè[ћe] да к̄аже да су њèни [уштипци] бòљи.

òбр̄ано обично само с 'у коме је редуцирана масноћа'. — Млèко које је узв̄арено и скинут к̄ајмак, то се зòвè òбр̄ано млèко.

òбрежак -шка м 'питом брежуљак'. — Виноград му на оним òбрешку лèп̄им. — Још се био заклео на Крфу да ће кућу преместити на овај òбрежак и поред ње засновати виноград. — Треба дуже да се задрже на òбрешку, па кад... потабају добро гроб, да заседну около њега и забораве да су на гробљу (5:132 2:23).

òбрезати -жем св 'опсећи'; в. *унаколо*.

òбрети се -ем се св 'наћи се на неком месту, обрести се'. — Нè знам де сам се òбрела.

òбр̄стити -й[м] св према *бр̄стий̄ши*. — Кòда ће свè то д-òбр̄ст̄и. — Обр̄стиле ми св̄у б̄ашту.

òбр̄тањ -ртња м 'свијена гвоздена плоча по којој клизе кракови на предњем делу запрежних кола'. — Кад прèдњи дèо кòла òкреће, òнда се òбр̄тањ òкрèне, а канате ид̄у пр̄аво и òнда и òне òкрèну. — На њèга је òзгò ј̄астуче, лèжи òбр̄тањ на њèму (Кз; Р); в. *јастуче*, *ојлен*.

òбр̄тач -áча м 'гвоздени плуг са два раоника који се обрћу око осовине'.

òбр̄т̄ушка ж 'преклопница за затварање капија на оградама'.

òбруч -уча м †. — Била òн̄а б̄ур̄ад са вèликим обручèвима.

òбуватити (се) -им (се) св 'обухватити'. — Осèчè се гр̄аница, дебèла, нè мож да се об̄увати и прèб̄аци се преко рèкè и пр̄авиш б̄аван.

òбујмити об̄ујмит св 'обухватити'. — По три човека једно стабло не могу об̄ујмити (5: 75).

òбукати òб̄уче св 'разнети, растурити роговима'. — Òне мèне сèно òб̄учу и р̄астуре.

òбурв̄авати се об̄урв̄ава се несв 'рушити се, обрушавати се'. — Т̄у̀не се об̄урв̄ава и м̄ож да звр̄кне к̄амен. — Обурв̄авају се к̄уће, нèма н̄арода, к̄аква им̄ања па свè прòпало.

òбурвати се -ã се св 'урушити се'. — К̄ућа се об̄урвала

òбуставити -им св 'престати са радом'. — Лад̄њача об̄устављена, с̄аднака ни òни нè р̄аде.

обућа ж 1. ♦; 2. 'потков на ногама теглеће стоке, шине на точковима кола'. — Мѣнаш обућу коњу ил вољу ка[д-ће]ш да радиш нешто велико; в; в. *йаоци* (3: 56).

овас овса м бот 'стрмно жито *Avena sativa*'. — Овас је данас искључиво сточна храна. Некад, у гладним годинама, и људи су јели овсеницу (3: 18).

овијати овијем св ♦. — Ўзму вилама па истрѣсѹ сламу и овију (Кз).

овитина ж 'део саоница', в. *йроцей* (3: 56).

овицир -ира м заст 'официр'.

овицирка ж 'официрова жена'. — Јес видо „Овицирку“?

овицируша ж 'официрова жена'. — Је л овицируша забрала како се копа кокуруз?

овлаш прил 'полако, опрезно'.

овнујски -а -о 'који се односи на овна'.

оволицно прил 'сасвим мало'.

оврандати -ам св 1. 'грубо, невесто подшишати'. — Је л те оврандало Мића?; 2. 'обрати и последњи плод с воће'. — Деца су оврандала трѣшњу.

овратати се -атā се св 'добити по врату ране, жуљеве (од јарма)'. — Овратā се говече кад га јарам [жуља] и овратало се говече, жуљеви од јарма.

оврати на! узв стоци приликом орања да се врати назад (Р).

овратина ж 'крај њиве на коме се обрће плуг'; в. *уврашина*.

овратити овратим св 'окренути плуг на крају њиве'.

овркати оврчем св 'смакнути једним покретом, трзајем'. — Мож д-оврчеш свѣ, нѣмѵ лист по лист.

оврошак -шка м 'врх кукурузног клипа'. — Најгоре је сѣме с оврошка клипа.

овршина ж 'површински слој цибре'. — Мбра овршину да скинеш; ако потоне, нѣма ракије, нѣје добра и [изврни] кацу, нѣмѵ да печѣш.

овршити овршим св 1. 'оврћи (пшеницу, јечам)'. — Кад овршим јечам, доћу д-урадимо и тѵ; 2. 'уобличити надгробну хумку'. — Нису сачекали ни гроб да оврше, а већ се посвађали око имања. — Прѣчкајте док овршимо грѵб. — А људи, кад оврше грѵб, кажу: Био је леп дан, имала је среће (5: 25).

овсеница ж 'хлеб од овсеног брашна', в. *овас* (3: 18 28).

овсиште с 'њива с које је покошен оvas'; в. *ражовина*.

овудије прил 'овуда'. — Прѵшли су овудије.

огаздити се -им се свр 'стећи богатство'. — Он се огаздио на народној мѵци.

огањ огања м заст 'гром'. — Стāри говорили, кад тāмо сѣвне и удари, ударио огањ.

огарица ж 'дуже дрвце, штапић који стоји поред огњишта (може бити употребљен као жарач)'. — Огарица њему трѣба! — Нѣмѵ да здѵмчāм огарицу, свѵ ћу ти дупе наплавити (Р).

оглав м 'део опреме који се коњу за вођење ставља око главе, улар'. — Имā онај оглав што се коњу око главѣ [стави] и за повѵдњик и вѵдиш коња.

оглавак -āвка м 1. георг 'голо брдашце, брежуљчић'. — Прѵшли смо и мѵ поред ѵнѵг оглавка ка[д] смо скрѣнули вāмо. — Прими их заувек и не тера са свога оглавка никога (5: 5); 2. 'марама која се везује око главе'. — Деца му [затурила] капу и он вѣзѵ оглавак.

оглушак -шка м 'оглушење, понашање као да се нешто није чуло'.

огњиште с ♦ в. *оцак* (1: 761).

òгоди́нити -им св 'доживети крај године'. — Тòлико је бòлестан, нè верујем да ће д-òгодини.

ограи́ши м 'ситуација у којој се може страдати, „ограјисати“.

òграња́к -ања м 'огранак'. — Он тèо да му пòмogne неке òграња́ке д-òкреше. — Стави се дèбљи òграња́к.

огрèбача ж 'гребени с кратким зупцима, за конопљу, тарак'; в. *йарак, йарчара*.

огрèшити се -йм се свр †. — Нèћемо пұштити да се огрèши о ма́кању. — Ви́ ћете да се òгрèшите од òнòг Ђòрђа.

òгризак -ска м а. 'комадић хлеба који се не поједе'. — Не треба оставити „огризак“ хлеба, већ све појести (3:73); б. 'остатак од поједене јабуке'. — Ба́ци тај òгризак, нèмò ми га туне òстављати.

òгризине пл. т. 'оједене стабљике сена'. — Кад òвце поједу сèно, òгризине то што òстане и ба́циш у ђубре.

òгриња́вити -им св 'оронути, онемоћати'. — Òгриња́вио је и нè мож ни прèт кућу; в. *извешча́йи*.

огрòњити òгрòњим св 'остарити, оронуту'. — Огрòњило се.

òгрт / óгрт òгрта м 'друго прашење кукуруза, огртање'. — Дрўги пұт прашење је óгрт: муру[з]-се извāли ако не направиш óцак око њèга (Кз).

огртати òгрћем несв 'окопавати неке усеве пригрћући земљу уз њихову стабљику'. — Цèо дан òгртала кукўруз и сād нòге не држè.

огубати се ам се 'окрастати се'; в. *накривча́йи* (6: 152).

одаврћити се 'штрчати из неке равни'.

одагна́ти -а́м св 'отерати'. — Одагна́ј òвце гòр у ливаду. — За Стану Томић кажу да она врачањем најбоље уме да „одагна“ град (3: 132).

одаламити / одалачити 'ударити' (Р).

ода́нути òданем свр 1. 'одахнути'. — И д-ўзмеш пұшку, д-ўбијеш и д-òданеш! 2. 'одушити'. — Мòрам да прòбодем бурāг, да òдане, да из бурāга изађе то што се надуло.

ода́прати (се) ода́перем (се) 'доказати невиност, „опрати се“'. — Òвè поуби́јали, а њима — нйшта: òдапрāли се; а држали су и[x], јели сà њима и пйли, клали им кра́ве...И сād — чйсти!

одби́љежити -им св 'прецртати оно што је забиљежено'; в. *забиљежи́йи*.

одбра́јати òдбра́јам несв 'набрајати у оквиру формула за скидање чини'. — Скида́ зла дèла од òви: има одбра́јања, пòмиње славу, Св'тòг Ни́колу, Св'тòг Лўку.

одбру́сити òдбру́сим св 'грубо одговорити'. — Нèким лўдма мòраш д-òдбру́сиш кад нè да чўје.

òдвāр м 'течност од куване пшенице, кољива'.

òдво́јити òдвојим св 1. †. — Òна се вòда òдвоји, òстане дòл крèч, а вòда се òдвоји, чйста ко кристāл; 2. 'бити вреднији, имати боља својства'. — Брзāк је òд њй òдвојио, а òстāли не коштају дйнар.

òдвркнути -нем св 1. 'ојачати, (п)одрасти'. — Син је њèму већ òдврко и мож[e] да пòмogne. — Òдврко ми лўк лèпо. — Влајин Драгољуб већ òдвркао, те могао да помаже и у тежим пословима. — Кад су му синови одвркли, препустио њима овај посао (5: 33, 2:23); 2. 'одвратити'. — Òдвркò га је од пұта.

одврљати òдврљам св 'одлутати, одскитати'. — Òна је нèде одврљала.

одврèсти одврèзем свр 'одмотати'. — Мòрам да одврèзем кèра; в. *заврèсти се*.

одгѣлати *одгѣлам св 'одгегати се'*. — Ти се мош одморити док ја одгѣлам до ње.
одѣлити (се) *одѣлим (се) св 'издвојити се из породичне задруге'*. — Тек се одѣлио и имо је мало земље, по[с]ле куповали земљу.

одерина / одерџина ж 'стар, поцепан комад одеће, рита'. — Запáлила тамо неке одерине. — Дѣ ће носити ту одерџину?!

одјарчити -им св 'направити јарак и скренути водени ток у жељеном правцу'

одјаторити -и св 'поодрасити'. — Чим мало одјатори, свѣ мора радити.

одједáмнѹт прил 'изненада, неочекивано'. — Одједáмпѹт наредѣ да дође та рѣбина.

одједнѡм прил. 'из једног дела, из једног покушаја'. — Крава попије триес кила одједнѡм водѣ.

одједнѡма прил 'из једног дела, из једног потеза, истовремено'. — Одједнѡма се ради.

одјутрити -и безл 'потпуно сванути, разданити се'. — Било одјутрило кад су пошли, а мишљели да ће рано.

одлакнути *одлакне св 'дочекати олакшање, пребринути неку бригу'*. — Са̄д му одлакнуло и више му не треба (P).

одланити -им св 'ударити дланом, ошамарити'. — Одланио сам га добро, да запáмти (P).

одлѣзати *одлѣже несв 'враћати се као одјек, одјекивати'*. — Ка-дѡ[ђе]м на чеврму, ја притиснем свирѣну и она одлѣже.

одллити *одллијем св ♦. — Ћгријем па одллијем сѹрутку.*

одлучити *одлучим свр 'одвојити, оделити (јагње, теле — да не сисају)'*. — Блѣјѣ онѣ овцице: одлучио јагња̄д па и рани ѣстра. — Пошто се теле одлѹчи, крaва њѹче и тражи га; в. *залучиши*.

одљокнути -нем св 'одбити теле док се крaва не помузе'. — Одљокнеш теле да ти не смѣта док мѹзеш (P).

одмагати *одмагѣм несв ♦. — Помѡзи чѡска ако мѡжеш, а нѣмѡј га одмагати.*

одмах, у изр. *на одмах* 'врло брзо, без оклевања'. — Добро је, ако се гуша „на одмах“ маже још и катраном и негашеним кречом. Ово се каже за то „на одмах“ што ако болест узме маха, верује се, да јој лека нема (2: 227).

одмекнути *одмекне св 'омекшати'*. — Ако је слáткѣ кѹпус, сáмо га мáло на шпѡрет да одмекне, не смѣ да се ђпури или да пѡчне да гѡри; в. *заврнуши*.

одмекњавати -екњава несв 'постајати мекши'. — Одмекњава сáм сѡбом, ко да се пѣчѣ.

одморак -ѡрка м / *одмѡрка* ж 'кратак одмор, предах'. — Кад ради, тај не зна за одморак. — Нѣма кѡд њѣга одмѡрке, кѹ[д] њѣму дѹша.

однуд прил 'одонуд'. — Однуд идѣш ѡномо.

одозгѡре прил 'с горње стране, одозгѡ'. — Дѡшли су одозгѡре. — Мѡже још мáло одозгѡре (P).

одоздѡле прил 'с доње стране, одоздо'. — Ћвѣ иг, идѹ одоздѡле (P).

одѡлети -им св ♦. — Не мѡгу срѹцу д-одѡлим.

одѡрати *ѡдорем св 'поорати на месту на коме се то не чини'*. — Није жив ако не ѡдоре од мѣђѣ (P).

одѡцнити *одѡцним св 'закаснити'*. — Ко кѹруш-ће ове гѡдине да ми ѡдоцни, да ми га н-ѹвате кѣше. — Мáло сам одѡцнио и ѡн није мѡго да чѣка (P).

одрадити одрадим св 'вратити дуг радом'. — Треба д-одрадим Бошкићу што ми помагō кад сам сѣко јасен. — Ја ћу да му одрадим кад буде тѣо.

одрѣшити (се) одрѣшим (се) св а. 'одвезати (се)'. — Нисам мōго д-одрѣшим ца̋к. — Дōбро стѣгнем да се ицѣди, да се не одрѣши, исѣчеш кришке и у чабар; б. 'искупити се'. — Мајка се одрѣшила на Материце, а ђеци на Ђеце.

одујмити одујмим св 'смањити цену, неку обавезу, порез'.

одуставити -им св 'обуставити нешто, одустати од нечега'. — Ти одуставио славу због Брзака. — Кад одуставиш кра̋ве, гōтов си за Спасовину [гробље]. — Ако не одуставиш пиће, твоја ће кућа да пропадне. — Мајко, ако оћеш да ти ја живѣм, одустави славу.

одушка ж ♦. — Ка-се прѣлије ка̋мак, то се конзѣрвѣра, нѣма одушке.

одшенѣљатн -ам св 'отићи с напором, храмљући'. — Нѣкако одшепѣлала до Коњѣвца. — Баба садā мōж д-отшепѣла до врата; в. *шепѣлаи*.

одшокнути -нем св а. 'ударити по шокни'. — Пази да те не ѓтшокнем; б. 'одбити с ниподаштавањем'. — Ма ѓтшокни га да ти не досађива (P).

ођа ж 'ход, путовање по невремену'. — По ним кијамету ођа била да Бок сачува!

ођогатити -и(м) 'остарети'. — Коњ му ођогатио и мōра га макнути. — Кад ођогатиш, нѣ кошташ ништа! — А и његов коњ Султан био ођогатио и није могао лако више да носи свога газду по брдима рудничким (5: 112).

ожарити (се) ожарим (се) / ожарѣм (се) 'додирнути коприву голим телом'. — Како чућнула, а она на коприву и ожарила се дōбро по гузици. — Ако се нѣ смѣриш, ожарићу те мало, да се смѣриш.

ождрѣбити се ождрѣби се св ♦. — Њѣму ће кобила трōје ождрѣбити!

ожилъчий -ића дем *ожилъак*. — Мѣни ѓстō јѣдан ожилъчий, бѣли се, на лицу.

озника ж 'сорта крушке' (3: 24).

озимкуља ж 'крава која се музе, а није стеона'. — Ймала сам озимкуљу дōбру, то кра̋ва што се мѣзѣ, а није вѣдила; в. *зимуља*.

озимъача ж 'сорта крушке' (Бљ, 14: 41).

озѡвнути се озѡвнем се св 'одазвати се'. — Дѣда је више, а она нѣ да се озѡвнс.

ѡјагњити се -и се ♦; в. *јагњеница*.

ѡјађеник м 'несрећник'. — Е, мѡј ѡјађениче, штā с дѡчеко!?

ѡјађено прил 'многа, толико да то човека може ојадити, упропастити'. — Мōгō је да плāти ѡјађено.

ѡјарити се -и се св 'окозити се'. — Онā ми се ко̋за нѡћас ѡјарила.

ѡјарцати -ам св 'невешто, лоше ошишати' (P).

ѡје с 'део запрежне опреме који повезује јарам с оруђем' (M).

ѡјнице ж пл. т. 'дрвена гредица која повезује јармове два пара волова код четворења' (2: 48).

ѡјужити -и св 'отоплити од јужног ветра'.

ѡјуфити -им св '(пр)омашити, погрешно урадити'. — ѡјуфио сам нā два мѣста, нѣ знам како сам мѣрио (P).

ока ж 'стара мера за тежиину'. — Раније се у трговинама мерило оком (приближно 1¹/₄ кг), која је данас изобичајена (3: 133); в. *йисма* (2: 15).

окагача ж 'носећа подрумска греда (на коју се нешто качи)' (P).

окајарити окајарим св 'потковати волове'.

ока́лити се о̀ка́ли се св ‘очврснути на ватри’. — Ако за време печења ватра није довољно јака, креч се „окали“ и такав се камен више не може употребити (3: 1958 46).

о̀капина ж геогр ‘подлокана обала, вир испод стеновите обале’. — Їмā тū нека о̀капина, б̀ојим се да се н-удāви. — Кад вāташ рѣбу, под оном о̀капином ўватиш лѣпу рѣбу. — Вāто рѣбу испод оне о̀капине.

о̀кѣмбесити се -им се св 1. ‘снуждити се, сневољити се; отромбољити се’. — Штā си се о̀кѣмбесио: ако је [жена] о̀тишла, знā она пѹт и да се врати; 2. ‘опустити се на једну страну’. — О̀кѣмбесила јој се āлина: нāпрѣд до зѣмљѣ, а позāди до гѹзице.

океница ж ‘посуда од оке’. — Океница — суд у који стаје више од једног килограма употребљаван је у воденицама за ујам (3: 133).

о̀килавити -им свр а. ‘добити килу, херније’. — О̀килавио сам у оним мājдану, жѣвот ми је ўзо; б. ‘преморити се од тешког посла’. — О̀килавила сам дāнāс от пѹсла.

окиснути -не ‘натопити се водом’. — Спремљена зѣмља [за израду цигле] се прелије водом и тако остави сат-два да „описне“ (3: 41).

о̀кишати се -ā се св ‘постати блатњаво (због кише)’. — Сāд се о̀кишало, нѣ мож трāктор д-ўђе ў шуму, мбраће вѹлови д-їзвлāче дрва.

о̀клагѣја ж ‘дрво у облику ваљка за развијање кора’. — Нѣгā ће жѣна поўчити о̀клагѣјом.

о̀клапина ж ‘орахова љуска’. — Браон-кафена [боја] добива се кувањем „о̀кляпине“, ораховѣ љуске, која се претходно покисели и тако остане неколико дана до бојења (3: 49).

о̀ко с; слѣйо ~ ‘слепоочница’. — Ја јўтри нїсам ўзела лѣк и око пѹднѣ пѹчело нѣшто да се пѹдиже на слѣпим очима, ўдарио притисак.

о̀кобрљати се -ā се ‘откоптрљати се’. — О̀кобрљала се јāбука с тањира и слѹмила чāшу.

о̀ковати о̀кујем свр ♦; в. *карика*.

о̀кољш м ‘брашно које се задржи око воденичног камена’. — О̀кољш — то је онај пāспāљ у воденици, пāда оно брāшно сѣтнѹ.

о̀кољшити о̀кољшим несв ‘избегавати директан одговор, врдати’. — Штā ми о̀кољшиш и замѹтāваш, кāжи штā је.

о̀колишница ж ‘перваз око воденичног камена’. — Око горњег и доњег воденичног камена налази се о̀колишница од дебелих дасака, а испред ње је мучањ, сандук у који пада самлевено брашно (3: 39).

о̀коло предл ‘око’. — Чак је послао једног свог човека да припази Радојеве родитеље. Поиздаље о̀коло куће да шетка. — Јеркићи су и даље, сва четворица, били о̀коло колибе. — Две велике групе људи и жена... Једна о̀коло одра, у авлији. Друга изван дворишта (5: 170; 2:158 177).

о̀кољчати -ам св ‘побости кочиће’.

о̀комбѹлити се о̀комбѹљим се ‘постати безвољан, апатичан’. — Нѣшто се и ѹн о̀комбѹлио: бѹлесан, ўдарило га ў очи, не пѹзнаје чѹвѣка на пѣт мѣтара.

о̀комшати -ām св према *комшати* (в.).

о̀кѹнчитити о̀кѹнчим св а. ‘обележити на балвану линију по којој ће се тестерити’. — Стāвиш кѹнац у нѣку зѣмљу црвѣну и на трўпицу де ћеш да сѣчѣш пѹтѣгнеш кѹнац, о̀кѹнчиш. — О̀кѹнчи се трўпица и двā дѹл, а јѣдан гѹр и ўдри; б. ‘затезањем канапа означити правац по коме ће се копати неки канал’.

окопи́лити се окопи́ли се свр 'донети на свет младунче пре пуне зрелости'. — Окопилила ми се јуница; в. *койшуша*.

òкорак òкòрка м 'спољни део трупца'. — Дòшò да ми истру́жè òкòрке, имā туне дòбри дрвā.

око̀реља̀к -а̀ка м 1. 'тврдо, окорело парче хлеба'. — Окорело парче хлеба зове се окореляк (окорити, значи постати тврд као кора — 2: 62); 2. 'фанатизовани присталица, заговорник неке идеје'. — Он блéјò за Милошевићом, а сàдāке окорèља̀к за Тадићом.

о̀кòрити òкòри 'постати тврд као кора'; в. *о̀кòреља̀к*.

о̀кòровити -и св 'зарасти у коров'. — Не дòлази двè године, свè о̀кòровило око куће (P).

òкòтити се òкòти се св ♦. — Зèчица се, изглèда, òкòтила у ко̀корузу. — Онò трèба да се òпет òкòти.

òкрајак -а̀јка м 'крај њиве, ливаде'; в. *закаша̀ши*.

о̀крајина ж 'крајеви, ивице уштављене коже'. — Од оног места, где је кожа тања, а то је идући све ближе о̀крајини, вāше се секу уже (2: 51).

òк̀рāјцати / òк̀рāјцовати -ам / -ујем св 'опсећи, сасећи крајеве'. — Кад жèна ткè срцāде, она òк̀рāјца òнò што је д̀уже, да биде рāвно. — Нāправиш мèтлу и òндак је òк̀рāјцује (P).

òк̀рāјчити -им св 'одсећи под правим углом (гредицу, балван)'. — Кад òћеш да òбāлиш дрво, сèчè се на клин, рāвно дòле па ўкосо, и кад извадиш клин, òнда з гòрње странè и кад пāдне, òк̀рāјчиш онај дупèља̀к и биде рāван (P).

òк̀рāставити -им св 'добити красте'. — Òк̀рāставио се по лицу, имало дèте оне [богиње].

о̀крвити о̀крви св 'почети крварити'. — Кад овца о̀крви, пуштају јој крв на уво (3: 130).

òк̀рй̀ље с 1. 'крило'. — Нāјлепше [унучету] у бāбиним òк̀рй̀љу; 2. 'други / трећи дан славе'. — О слави, јагњећу главу, која је испечена заједно са роговима, [Цигани] не једу, већ исту остављају за трећи дан — за окриље (2: 220). — Данас ... слава траје највише два дана: „главна слава“ и други дан — „окриље“ (3: 106).

о̀к̀рљати (се) -ā(м) (се) св а. 'бујно расти, развијати се из из приземног дела стабла'. — Кад й̀збије вй̀ше младāрā око стāбла, òнда се о̀к̀рљā, о̀к̀рљала се лй̀па; б. 'стећи иметак, обогатити се'. — Да ми је да се о̀к̀рљам (да огаздим) (2: 135).

о̀к̀рòвити òк̀рòвим св 'поставити кровну конструкцију'. — О̀к̀рòвили су ц̀ркву у Шта̀вици — још да је пòкрију; в. *у̀к̀рòвий̀ши*.

о̀к̀ром предл заст 'сем, осим'.

о̀к̀руглѝна -й̀нè ж 'нека површина кружног облика'. — Òзй̀да се на о̀к̀руглѝну.

о̀к̀руглица ж 1. 'врста украсне игле'. — Иглама „о̀к̀руглицама“ или „златкама“, на чијем је врху био причвршћен мали дукат, за луб [конђе] се причвршћивала велика, бела марама, чији су крајеви падали до испод крста (3: 80); 2. 'сорта крушке' (Бљ, 14: 41); 'сорта шљиве', в. *й̀андара* (3: 23).

òкс! узв 'за заустављање запреге'.

о̀кућница ж 'делови имања око куће'. — А око воћњака је о̀кућница, т. ј. њиве и ливаде најближе кући (1: 765).

о̀ку̀цити се òку̀ци се св 'оштенити се'. — Дòшло òднекуд и т̀у се о̀ку̀цило. — По сèдам-òсам òку̀ци. — Кучка се о̀ку̀цила ў слами.

- окце окцета с ‘преграда у амбару’, в. *амбар* (3: 64).
- ола̀дити ола̀дим свр ‘умрети’. — Онòмāд је њ бн ола̀дио; ~ се ‘охладити се’ ♦. — Ви нисте глāдни кад пұштате да се рұчак ола̀ди.
- о̀лај о̀лаја м ‘ланено уље’. — О̀лајом премазивали пòд у̀ шко̀ли.
- о̀лајавати о̀лајавам несв ‘оговарати’; в. *о̀йрцавайти*.
- о̀лајисати -шем несв ‘премазивати ланеним уљем’.
- о̀лакнути -нем св ‘одбацити; одагнати’.
- о̀ленити о̀лєпим св в. *улейиши*
- о̀лѝњати се -ā се св ‘променити длаку’. — Кад у̀ пролеће у̀бије лисицу, мòра да је ба̀ци — о̀лѝњала се (P).
- о̀ломак о̀лòмка м ‘ситно суво дрвце, за потпалу’. — То сұво др̀во, излòмљено, за пòтпалу: жєне излòме, в̀рк-в̀рк, преко кòлена и то о̀ломак, да пòтпāли вāтру.
- о̀ломлāни / о̀ломлāне прил ‘ономлани, пре неку годину’. — Јєдан ми је у̀мро о̀ломлāни.
- о̀љагати -ам св ‘бацити лагу’. — Нāјлāкше је човєка о̀љагати. — О̀љаган мòж бити само пòштен чòвек (P).
- о̀ма̀гањити -им св према *магањиши*. — Е, јєси га о̀ма̀гањио, свāкā ти чāст! (P).
- о̀мазати -жем св ‘облепити зидове, омалтерисати’; в. *мелез, кошара*.
- о̀маја ж ‘вода с воденичног камена’.
- о̀мајиа ж в. *маџа* (3: 63 64).
- о̀мāли́ти (се) о̀мāли́ (се) ‘смањити се’. — Потрòшило се жїто, о̀мāли́ло се дòбро (Б). — Омāли́ло народа у селима (5 :98).
- о̀ман м бот ‘врста лековитог биља’; *ирни* ~ (*Inula Helenium L.*) — употребљава се због главобоље; *бели* ~ — због врунице; *жуши* ~ — због главобоље и врунице (2: 225).
- о̀манђијати -āм св ‘омађијати, опчинити’. — Прòсто га је о̀манђијала, нє види куд ѝдє (P).
- о̀мāнту̀павити -им св ‘посенити’. — Нāчисто сам о̀мāнту̀павио: нєкад стāнем и нє знам дє сам.
- о̀мāну́ти о̀мāне свр ‘донети слабији род од очекиваног’. — О̀вā гòдина о̀ће да о̀мāне.
- о̀ма̀њати -ā св ‘смањити (се)’. — Штā је, о̀ма̀њало млєко?
- о̀маторити -им св ‘остарити’. — Јā се у̀дала у осāмнєстој гòдини, кад се удāје, а ко прєђе осāмнєсту — он је о̀маторио! И мòра да чєка триєсту — а тò мєни бїло далєко.
- о̀мāци́ти се о̀мāци́ се св ♦. — О̀мāци́ла се и свāко мāче јој м̀ртво.
- о̀машак -шка м геогр ‘брежуљак, обрежак’. — Кўћа му лєпа, на оним о̀машку.
- о̀машити им св ‘погрешити, промашити’. — Једном, тако, о̀машио, па зашио рукаве за панталоне (5: 122).
- о̀машка ж ‘грешка’.
- о̀мāшно прил ‘замахом руке’. — Сїјали лўди о̀мāшно, нāкò, из рўкє ба̀цали. — По негде се пасуљ сеје о̀машно (на сачму), заједно са кукурузом и дулєцима (2: 27); в. *йод мошїку* (2: 22).
- о̀мєкнүти о̀мєкне ‘омекшати’; в. *угмилиши*.
- о̀мòље с ‘осојно место’. — О̀мòље ти је де слāбо сўнце грїје, пòдосòјно мєсто.
- о̀морина ж ♦. — Нека о̀морина у̀дарила, у̀спара.

омркнути -нем св 'не обавити послове до мрака'. — Ја ћу д-омркнем, а ви сређивајте у штали.

омрцати -чем несв према *омркнућии*. — Убијо се од рада, омрцо на њиви, на ливади, а сад пропада, деца отишла

омршати -ам св 'омршавити, постати мршавији'. — Само да омршаш мало — ко ће те [тако дебелог] изнети гор [до гробља]?! — Не волим ни да ми омрша.

омудина ж 'казна за штету коју причини стока'. — Плаћа омудину, то кад стока поједе буранију, кунус, направи зијан, па мора да плати омудину.

омута ж 'јело од брашна, млека и воде'.

омча ж 'замка за лов дивљачи'; в. *звожђа*.

ономад прил 'пре извесног времена, давно'. — Она његова сна нашла ономад овде и дете. — Ономад сам стрвио једног дечака и жену.

ономо прил 'онамо'; в. *однуд*.

онудије прил 'онуда'. — Врљам ја онудије.

опадати -а(м) несв 1. ♦. — Опадају шљиве, а нема ко да купи; 2. 'снижавати се (о водостају)'. — Престала киша и Качер одма поче д-опада; 3. 'оговарати, опањквати'. — Не мож она да га н-опада.

опајати опајам несв. *ојојићи* (в.). — Кад су га почели опајати, ударила је киша, да Бок сачува. — Тако се опаја трипут, кад умре онај дан. — Причало се дуго да је једнога спасао пред самом раком, док су га попови последњи пут опајали (5: 12); в. *йодушја* (6: 51).

опајдара ж ♦. — Права је опајдара.

опак опака -о 'опасан'. — Била је шарена, доста опака; в. *кобац, ловасица*.

опанак -анка м ♦. — На ногама су опанци — пресни (домаћи) или грађени (купљени) (2: 69).

опандрчити -им св 'ударити' (Р).

опанчар -ара м ♦. — И наш Среја био опанчар.

опањквати опањкавам несв 'оговарати'. — Немо д-опањкаваш девојку, грешно (Р).

опањкати -ам св 'испричати о некоме ружне појединости'. — Она ће и оца опањкати, а што не би комшију; в. *напањкаћи* (Р).

опарамене 'дечја игра с лоптом'.

опарати опарам св 'распести оно што је оплетено'; в. *йрслучишије, згрчкаћи* се.

опарити (се) -им (се) св 'окупати се и попарити гдеу у врелој води да би се уништиле вашке'. — Идемо ми да се опаримо ко[д] Драгана, кад не лези жаvole — йскочи он пред нас.

опасан -сна -о 1. ♦. — Не бој се, он само лаје, ал није опасан; 2. 'вредан, прилежан на послу'. — Радник био опасан, стeko, ал са[д] дошо зет, бекрија, и нема му живота.

опасник -ика м в. *безјак*.

оперутати -ам св 'очупати перје са заклане живине'.

оперушати -ам св 'очистити перушком свеже печен хлеб'; в. *бубњачи* (3: 74).

опечити -и св 'ударити, убости жаоком'. — Опечео га стршљен и одма се надуо.

опити се опијем се св ♦. — Оно се опило и не да да се реч чује.

опкосити опкосим св 'покосити унаоколо, по крајевима'. — Како си уишо да опкосиш све? — Свето опкосио около и сад му је згодно: кад прецеди, може косити.

опкрáчати *òпкрāчам* несв ‘указивати пажњу незваном госту’. — *Òпкрāчам* га цело јутро, а он никако да оде да би ја свидела нека посла (P).

опкројити *òпкројим* в. *обалиџи* (5: 122).

òплавак -áвкa м ‘краћи комад облог дрвета, дебљи штап’. — Кад га је саставио с *òплавком*, сèдa дaнa није мого да сèдне на гúзицу. — *Òплавак* се узима да се направи прèденац, да се стèгне кòнопац кад вòзиш сèно, упрèдè се онај кòнопац (P); в. *клиј*.

òплавити -и св ‘излити се из корита, поплавити’; в. *лука*.

òплāз / òплаза ж ‘неузоран део бразде настао искакањем плуга’. — Кад искиочи плуг из брāздè, онда она *òплаза*, па стукнеш вòлове и пòреш, тај *òплāз*. — Пòоро је онò на бèскурац: све *òплаза* до *òплазе*.

оплāзати се -ā[м] се св ‘направити оплазу’. — То кад се *оплāзā*, онда се настукају вòлови нaтраг и пòреш *òплазу*.

òплазнути -нем св ‘омршавити’. — Дòбро је *òплазно* кàкī је бiо кa[д]-смо га вiдели јесèнāс (P); в. *òйзнутии*.

òплен / òплен *òплена* м ‘део кола’. — Задњи *òплен* прикачен за задњу сòвину. — *Òплен* се обрће на јастуку. — Одòзгò задњи *òплен*, он је шiрок једанèс цòлī (Кз); в. *срчаница, обрџањ*.

òпливати -ам св ‘бити захваћен поплавом’. — И вèлī да му лúка *òпливала* и да се *òбала* *òсýла*. — *Òпливала* лúка и вòда му однèла мòст. — Онiм Лjубиши дāли двè илyаде — што му *òпливала* њiва (Б).

òпљузгати се -ам се св ‘добити осип по кожи; окрастати се’. — *Òпљузго* се, сāv је у пљузгама (P).

оповiђати *оповiђам* несв ‘углèдати се на лоше примере’. — Ти *оповiђаш* да бiје и он свòју жèну (Л).

опòјити -iм св 1. ‘извршити опело’. — Опòјиће он још дòста нāрода прè нег сām дòђе на рèд. — Парохијани су се чудили, ... да ће поп знати и да опòји мртвaца (6: 105); 2. ‘напојити (уморног и знојавог коња)’. — Опòјио га — то кат кòња напоји *ўмòрног, знојавог*, па се кòњ [разболи].

опòравити -им св ‘урадити нешто добро, вешто, паметно’. — Опòравио је, свāкā му чāст! (P).

òпорит -а -о ‘опор, киселкаст’. — Јāбука ми је некакò *òпорита*.

òпòрњак м ‘масно ткиво којим су обложене животињске изнутрице’. — *Òпòрњак* — што вèже црèва јèдно сā другим.

опòслити *òпослим* св ‘завршити посао’.

òправити -им св 1. ‘поправити’. — Јòш ми Гúта није *òправио* трāктор; 2. ‘послати, отправити’. — *Òправила* Милану пāре, да дò[ђ]е из вòјскè.

опрāсити се *òпрāси* се св ♦. — *Опрāсила* ми крмача трiнаесторо и поз-двā дāна крèпала.

опрāшāчити -āшāчим св ‘обрадити прашачем’. — Он је то *опрāшāчио* и мòра му рúчак.

опрāшити *òпрāшим* св ‘окопати’. — Трèба да *òпрāшим* бāшчу, а плèвити је да пòчупаш трāву рúкòм и-зèмљè (Кз).

òпрешаст -āста -о ‘неправилног облика, криво’. — Дāде ми ово *òпрешāсто* [дрво], нè могу д-извадим држалицу из нега (P).

òпржā / òпржāљ м ‘опекотина’. — *Òпржāљ* је *òпасан* ако се *òдма* нè стави шта трèба. [Лек: чашу гашенога креча измешати у чаши воде; кад се креч сталожн,

пажљиво одлити воду и додати јој исту количину јестивог уља и мешати док се не згусне; згрејати на плочи од шпорета лист зеленог купуса, ставити на њега танак слој припремљене течности и привити на опекотину; облог мњњати свака два сата].

òпржити се -им се св 'опећи се врелом течношћу'. — Опет овá није вèровала да се òна òпржила.

òпричати òпричам 'детаљно испричати'. — Òдèm ја код инспектора и òпричам му: та̀ка и та̀ка ств̀ар, умрла кòмшији жèна и òн је сарáнио виш мòјè ку̀ће, виш мòг бунáра, да ми òтрује бунáр и да пòтрује мòј нáрод и мòју стòку.

òпрљити (се) òпрљи (се) св 1. 'спарушити се (на високој температури)'. — Ова ùспара вèлика, и вòће òпрљено; 2. 'опалити длаке на ватри, осмудити'. — Пáлèћи дубáн, дèда òпрљио бр̀кове.

òпсег / òпсек / òпсèк / опсец мн òпсекови, м а. 'камена, бетонска ивица око гроба'. — Око грòба пòставиш òпсег, òзидаш а унòтра зèмља. — Жика прáви мòјим деди Дра̀гићу òпсèк. — Òбично се стáвља òпсек кòд нáс на грòбљима: сече се от камена, рáније се сèко, сáд се изливају од бетóна (Т); б. 'озидана ивица око огњишта'. — Около огњишта стоји камење (опсец) (2: 54).

òпсèцати òпсèцам несв 'сећи по крајевима (кожу, платно)'. — Òпсèцаш оне крајеве и бáциш òнò.

òпузнати се -нем се 'омршавити, изнурити се'. — Òвè гòдине је òпузо. — Крáва òпузла од пúта, вòдили је на вáшер. — Дòбро се òпузнула. — Дòбар је, само мèно òпузо (Р).

òпурити се -и се а. 'спарушити се на високој температури'. — Нè смè ку̀пус да се òпури или да пòчне да гòри, него сáмо мálкице да òдмекне; б. 'опалити длаке, осмудити'. — Сáд сáмо да òпурим òвè нòге [свињске], да нàправиш пìтије; в. *òдмекну̀ти*.

òпúстити -й св 1. 'опустети'. — Опúстило свè, осèлили се лúди и испрòдáвали имáња; 2. 'опустошити'. — Опúстише ми вòћку, излòмише ми грáне. — Опљачкају свè и опúстè.

òпута ж 'уска трака од овчије или козје коже, за израду опанака'. — Опута се сече од танке коже а кајиши од дебље. — Кад се опанци исцепају, крпе се опутом, па се после на та места међу подлоге и обојци (2: 51 52); в. *сашиву̀ти*.

òпутница ж дем *òйу̀тиа*, в. *йрейлей̀и*.

òпучавати несв 'отискивати балване низ стрмину'. — Има више места где низ низбрдицу „опучавају“ трупце (3: 44).

òпучити се -и се св 'откинути се, одскочити'. — Утовáрò у камìон и òпучио се кáмèн — и њèму нà ногу.

òпчíњити òпчíњим св 'затворити рупе, пукотине кроз које продире хладноћа, ушушкати, утоплити'. — Йди òпчíњи она врáта нà штали, да [ветар] н-убáцива снèг.

òпчúвати òпчúвам св 'сачувати'. — Ми смо свè òпчúвали у тра̀пу. — Стáра је òна, сáмо се òпчúвала. — Мòрò је и òн да да òпчúва жèну.

òпштити -йм несв 'имати ванбрачни однос'. — Јá с̀рм, дèјете, òпштио с пò-кòјном Мильòјком и јèднòм нисам мòго и тò ме тòлико узловрèдило да нисам знàо шта д-урáдим.

òра ж 'погодно време'. — Òра за лов, зими, (погодно време) је најбòље, кад преко ноћ падне мали снег (зв. поновац), те покрије стари снег (2: 34).

ора / орас / орах м бот 'дрво *Juglans regia*'. — У јесен играју ораха, са добијањем (2: 140); в. *дуња* (2: 26).

орајевина ж а. 'орахово дрво, ораховина'. — То је од орајевине и тешко се рече; б. 'зелени омотач на плоду ораха'. — То се фарило у орајевину.

ораница ж 1. ♦. — У Шћима имају боље оранице, немају волко шуме; в. *ушрина* (5: 6); 2. а. 'хлеб који се пече за Бадње вече'. — Најпре се ломи „ораница“, коју меси домаћица још пре подне. То је хлеб „у квас“ који се специјално припрема за бадњеданску вечеру. — На Бадњи дан се... меси бадњедански колач — „ораница“ (3: 107 108); б. 'погача која се носи на њиву пред почетак орања'. — За време ручка орач обавезно ломи „ораницу“ — погачу од чиста пшенична брашна коју му је домаћица умесила и спремила да је у торби понесе на њиву. Ораница се избразда ножем, јер она симболично претставља њиву које се оре (3: 17).

орасница / орашница ж 'врста колача с орасима' (Р); в. *орачица*.

орати орем несв ♦. — Изгубио паре у тим орању, тамо орали у Јошћу. — Још не знам ка-ћу моћи у Луку, прикаљаво, не можеш орати.

орачица ж 'славски колач са орасима'.

орезати орежем св ♦. — Остало ми још мало д-орежем.

орезивати орезивам несв према *орезати*. — Орезиваш лозу у пролеће.

орјатка ж 'жена тешке нарави'. — Нека орјатка сѣла до мене. — Нѣ[не] онѣ орјатка да ми каже.

орница ж 'ораница'. — Узели су јој најбољу орницу па се на њој сами раширили (Б). — Чија је ово орница у којој сам сада (6: 164); в. *ушрефиши* (5: 123).

орњак / орњаш -ака / -аша м 'крупан плод ораха'. — Лако теби играти купе кад имаш такѣ орњаѣ.

оро орла м зоол 'птица грабљивица из породице *Aquilaе*, орао'. — Орo ко јастреб, једна врста јастреб, друга врста оро; јастреб ловѣ пѣлад (Кз).

оробити оробим св 'извући, измамити'. — Како да имам паре кад ме унука једнако ороби?

орoвина ж 'ораховина'; в. *јасеновина*, *орајевина*.

ороњавати орoњава несв према *оронуѣ*. — А чoек орoњава, кад oстари, знѣ да ѣе д-ѣде.

ортачина ж 'заједнички посао, ортаклук'. — Нема са њим ортачине.

ортачки -а -о ж 'заједнички'. — Воденице су као и ваљавице и стругаре најчешће заједничко власништво неколико домаћина — „ортачке“ (3: 39).

оса, бса / oсица ж зоол 'инсект *Vespa vulgaris*'. — Оса је у виду стршљена, мало је дужа о-челѣ, а тања је о-челѣ (Кз). — Пѣцнула га oсица и не мож га смѣрити (Р); в. *ѣриѣјиѣ*.

осајганти -им св 'урадити преко везе, брзо'. — Осајгани ти то мѣни па ћемо и јаѣе и праѣе.

oсама ж 'усамљеност'. — Отишо је у осаму, нешто му се [непријатно догодило].

осамити се осамим се св ♦. — Ка-се чoек осами, не дѣрај га, болује.

осевак осѣвка / **oсѣваѣ** / **oсѣваѣ** осѣвка / осѣвка 'отпад који остане на ситу, решету после сејања' м. — Још да разбаѣим овај осевак.

осевѣпити се осевѣпим се св 'учинити добро дело'. — Осевѣпио се код оне удoвице.

осѣгнути осѣгне св а. ‘повући се, вратити се у корито после поплаве (о водотоку)’. — Кад вода осѣгне, да може да се гази по води, онда се балвани поново поставе; б. снизити се (о нивоу воде). — Осѣгнула вода у бунару. — По четири сата ради пумпа, а вода волицко не осѣгне. — Осѣгла вода, не може да меље воденица.

осѣк м ‘млади клип кукуруза’.

осеклица ж ‘каменорезачка алатка’.

осѣлница ж ‘докуменат којим се легализује сеоба’. — Један мој син отишо у Немачку, а други је добио осѣлницу за Ваљево (К).

осењати -ам св 1. ‘обманути, преварити’; 2. ‘истрљати коња гужвицом сена’. — Осења се коњ да не назѣбе кад је знѡјав, а дува ветар (Р); в. *сењати*.

осетан -тна -о а. ‘осетљив’. — Много сам осетна и не смѣм тамо д-идѣм; б. ‘слабунав’. — Осетна била и није могла да ради, седала прѣт кућом.

осѣћи осѣчѣ св *осецају*.

осѣцати осѣца несв ‘почети показивати заметке клипова на младом кукурузу’. — Кокуруз је поче да осѣца.

осечит -а -о ‘жустар, енергичан’; в. *йойрдљив*.

осѣчић осѣчића м дем *осек* (в.). — Гледам онѡј кокуруз: танка шащница, осѣчићи маѡи, шиљаѡи.

осница ж зоол ‘оса’; в. *ошњак*, *йужийти се*.

оскоруша ж бот ‘дрво *Sorbus domestica*’. — Оскоруша, то е много лепо за јѣло, ал трѣба да се усити и угниѡи (Кз); в. *дуња*, *стѣрекња*.

оскудан -дна -дно ♦; в. *оскудаѡија*.

оскудаѡија ж ‘оскудица, немаштина’. — Све ти је данѡс на оскудаѡији, свѡко је оскудан нечему.

оскуђевати -уђѣвам несв ‘оскудевати’. — Ми у тим не оскуђѣвамо. — У будалама Бог не оскуђѣва.

ославити -й св ‘појачати доток воде’. — Поток нѡћу ослави, кад придѡђе вода, нѡћу, кад је сѡша, ославила вода.

ослобођавати (се) -ођѣвам (се) несв ‘ослобађати (се), понашати се слободније, опуштено’. — Морам је терати — нека се ослобођава.

осмудити осмудим св ‘опрљити, овлаш опалити длаци’. — Осмудио дѣда мѣно брк (Р).

основа ж ‘затегнути конци на вратилу разбоја за ткање’. — Прѡвила се основа од те тежине па се сновало; в. *повесмо*, *гребенање* (2: 28). — Од повесма се преде за основу, а од кудеѡице за потку (3: 47).

осовина ж ‘део запрежних кола’. — Задњи ѡплен прикачен за осовину, а кроз њѡ је прошла срчѡница. — Кракови се углављују за „осовину“ предњих кола помоћу „цугова“ (3: 55–56); уп. *ваона*, *совина*.

осока ж ‘животињска мокраћа која се цеди из ѡубрета’. — Онѡ се осока тамо и[з] штале [слива] на ѡубре и пѡс почистиш све испѡт крава.

оставити -йм св ‘направити на другом месту’. — Ја ка[же]м да оставимо пѡт горнак, по врѡу, бйће зѣмље, нѣма ко да ради.

остѡнац -нца м ‘продужетак воденичног вретена’. — На рѡди имѡ плазина, на њѡ лежѡ вретѣно на којѣм је угрѡђен остѡнац ѡздѡ, а између плазине и остѡнца имѡ јѣдна кѡглица чѣлична на којѡј се ѡкреће све тѡ. — Остѡнац, онѡ што стѡји у вретѣнету, онѡ

је укопано парче гвођђа и доле мало заобљено; од њега после идѣ вретѣно па прѣслица.

ѡстати -не(м) 1. ♦. — Нѣ би дѡста док не ѡста; 2. ‘заостати иза групе’. — ѡстала ми јѣдна крѡва, тѣшка, не држѣ нѡге.

ѡстрагуша ж ‘тип старе пушке’.

ѡструга ж ‘купина’. — ѡтишла је баќа да набере ѡструга; штѡ ћеш — кад је најмлађа (Ш). — Где ѡструга расте, и гује се легу (5: 74).

ѡстружица ж дем *ѡстѣруга*. — Скѣнеш само ону ѡстружицу.

ѡсуда ж ‘усуд, проклетство’. — Што се гѡј догоди, нѣка ѡсуда постѡјѣ: кѣм је кѣма убио и мѣ сад плаћамо.

ѡсулина ж ‘одрон’. — Видѡ си више водѣнице: ѡсулина ѡнѡ ди се вѡди кѡмѣн зѡвѣ се Чѡт.

ѡсѣти ѡспем св ‘расплести ткање’; в. *ѡвијаѣи*.

ѡсушит -а -о ‘стрм, оцедит’. — Тѡмо је ѡсушито и крѡмпѣр је дѡбар, ѡсушита она њѣва пѡд грѡбљом. — Мѡра чѡек да сѣје бањчу де је мало ѡсушитије.

ѡсушити ѡсушим св ♦. — ѡсушила се сама, ѡће лѡза крѣч; ја ѡстругѡ де је била крѣчѡна и свѣ баќио околѡ њѣ.

ѡтава ж ♦. — ѡнѡ је код Милана ѡтава, а код мѣнѣ пасѣ крѡве и пѡшњѡк. — Сѣно смо покѡсили прво, а ѡвѡ сад ѡтава, пѡдѡтавило. — ѡтава је ситна, па се добро није могла ѡсушити, те је бојазан, да се не упали (2: 24).

ѡтапавити -и св ‘изгубити осетљивост у прстима; укочити се, одрвенети’. — ѡтапавили ми прѣсти од мрѡза. — ѡтапавили прѣсти па нѣ знаш шта имѡш у рукама (Р).

ѡтарак ѡтарка м ‘дебљи дрвени штап за царање ватре’. — Имѡ онај ѡтарак па цаѡраш вѡтру.

ѡтарасити се -им се ‘решити се нечега или некога’. — Да се ѡтарасим [бруха] ако преживѣм; ако не преживѣм — лаќа ми смрт.

ѡтаросити -им се св 1. ‘обавити послове’. — Свѣ је на врѣме ѡтарошено: јѣчѣ испечѣно прѡсе а данѡс ѡстѡло; 2. ‘предахнути после ѡбављених послова’. — Са[д] ће мало да ѡтароси.

ѡтарашѡвати (се) / ѡтарошѡвати -ѡшѡвам несв према *ѡтаросиѣи се*. — ѡтарошѡваш паѡприке.

ѡтарашан / ѡтарошан -шна -о ‘вредан, марљив, који брзо ѡбавља послове’. — Видѣ се: ѡтарашно живѣнче.

ѡтворѣзати -ѡм несв ‘често ѡтварати (врата), без потребе’.

ѡтворѣйћ -ћѣна м дем *ѡтвор*. — И до днѡ ѡстави један ѡтворѣйћ де ће д-ѣлази [пчела].

ѡтѣлити се ѡтели се св ♦. — Крѡва ми се јѣчѣ ѡтѣлила, ал њѣје избѡцила пѡметину.

ѡтерсѣмѣ / ѡтресѣмѣ прил ‘насумице, ѡтприлике; случајно’. — Ја гаћѡ ѡтресѣмѣ и пѡгодим, а да сам тѣо — не би њѣкад (Р).

ѡтѣти се ѡгмем се ‘спасити се, преживети’. — ѡн је се ѡтѣо, а млађѣи је пѡдлего.

ѡтиснути -нем св ‘одгурнути’. — ѡтиснули свѣ трупце.

ѡтѣши ѡтѣднем 1. ♦. — ѡтишла с Миланом на вѡшер; 2. ‘умрети’. — Један ѡтишо, а дрѣги при пѣту; 3. ‘пређи у туђе власништво’. — Ти доведѣш брѡтчину и ѡвѡј синоѡац њѣгѡв се ѡжени њѡме да нѣ б ѡтишло имѡње.

ѡтѣшан -шна -о ‘смирен, утишан’. — ѡнѣ су дрѣги бѣли ѡтѣшни, а Јѡван бѣо жѣстар.

откάνити се òткāним се св ‘престати с досађивањем, одустати’. — Откάνи ме се, чòвече, òстави ме да дāнем (P).

откйвати òткйвам несв 1. ‘тањити чекињем оштрицу косе’; в. *ков*; 2. ‘скидати оно што је приковано ексерима’; в. *йремешйайи*.

отклапати се отклапам се несв ‘ритуална радња на гробљу, због спасавања болесника који се разболео од туге за покојником’.

отклòпити òтклопим св ‘откључати’. — Кућа је òтклоплена.

отковчати -ам св ‘откопчати’.

òткос òткоса м ♦; в. *йласка, бай!*

откúрити òткúрим св ‘вратити или одрадити дуг’. — Дúгово сам му нāдницу и то сам јучè откúрио.

откúчити òткúчим св ‘откачити, одвојити’. — Òни откúчише зāдњу машйну и вратише се према Кòсову; ~ се повр. — Òткúчи се приколица и на његова кòла и пòгине òн и, нè знам, пòгине још нèко (T).

òтоич / отóич прил заст ‘малопре’. — Òтоич говорили стāри, а мй сād кā[же]мо мāлоприје. — Нè знāте ви сèло Дúдовицу, пòћи из Лйига за Беòград, и кāжу „òтоич“ (Kз).

оток м ‘отеклина, надутост’.

отомбòлнити се отòмбòлним се в. *окомбòлнийи се*.

òтòчити òтòчим св 1. ‘наоштрили на тоцилу’. — Дāјде, òтòчи ми мèно ову сйкуру; 2. ‘одлити вино’. — Òтòчили смо и вйно.

òтпāдити òтпāдим св ‘одвикнути; ослободити се порока’. — Нйје нйко мòго да га òтпāди од рāкије и прòпò је.

òтпāручити -им св ‘делимично испразнити (посуду, врећу)’. — Òтпāручи ми још мāло из òнè вреће (P).

òтперлйјати -ām св ‘отићи с радошћу, одлепрати’. — Òн је òтперлйјò тāмо де је вòлò и сād га нè треба звāти. — Богами, мoгао је такав и да òтперлйја (5: 106).

òтпрāзан -зна -о ‘полупразан’. — Ушò у òтпрāзан аутòбус.

òтпúстати òтпúста несв ‘почети наливати млеко у виме (пре тељења)’. — Кад пòчне да òтпúста вйме, òна зāчиње, пòчиње вйме да рāстè.

òтпучити се -и се св ‘одвојити се и отпасти’. — Òтпучио се мāлтер на зйду.

òтрапавити -им свр ‘постати трапав, несигуран на ногама’. — Òтрапавила сам: йдèм на пèтама и нйсам више ўћерèзна.

òтрèбити òтрèбим св ‘очистити’. — Пўна кòфа бурāније гòре, нèма кò ни да òтрèби.

òтрлити -им св ‘обавити, завршити трљење’. — Òтрлила сам два снòпа кòноплè (P); в. *йрлййи*.

òтрнути òтрне св ‘утрнути’. — Ноге му мало òтрнуле на столици без наслона (6: 73).

òтрòвати òтрујем св ♦; в. *ойрйчайи*.

òтројāнити се -òјāни(м) (се) 1. ‘донети на свет три младунчета’. — Òвца ми се òтројāнила; 2. ‘остати у гостима три дана’. — Ја òтројāнио кот кумòвā.

òтромāвити -òмāвим св ‘постати тром, теже се кретати’. — Òтромāвио је й òн и сād нè[ћe] д-йдè ни у кафāну. — Òна се угòјила и òтромāвила.

òтромбòлнити се -òмбòлним се св ‘постати безвољан, апатичан’.

òтрулити -и св ‘иструнути’. — Òнè грèде свè òтрулиле; в. *главња*.

òтрцāвати òтрцāвам несв ‘оговарати, ширити сплетке’. — Вòли д-òтрцāва вйше нег лèба да јèде.

отрцати се **отрца(м) се** 1. 'похабати се'. — Мора свѣ да с-отрца, а нѣ твоје чакшире; 2. 'остарити'. — Ми се стари отрцали, а дѣца пошла и нѣма ко да ради.

отупавити -им св 'постати склеротичан'. — Отупавио, јадан, и нѣ зна дѣ је. **оћоравити** -им св 'ослепети'. — Оћоравило јој дѣте.

оћуласити **оћуласим** св 'ошишати до главе' (Р). — Ко те тако оћуласио, мајке ти?

офѣрбати **офѣрбам** св 'обојити'. — Капију сам офѣрбѣ.

офѣнгер м 'вешалица за одело' (Р).

официруша ж пеј 'официрова жена'. — Отишла тамо ко сиротиња, а дошла ко официруша (К). — Официруше од беса гледају у небеса (5: 136).

оцветак -тка в. *бундева* (7: 197).

оцедак -тка м 'оно што је оцеђено'.

оцедит -а -о 'који није подводан, са којег се киша брзо оцеди'. — Пањевац је оцедит (5: 99).

оцеђевина ж в. *оцедак*.

оцика м хип. 'отац' (Т).

оцаворити се -и се св 'закржљати'. — Лѣпо нѣкло, а свѣ се оцаворило.

оцадити -и 'почађавити'; в. *сиришњака*.

оцѣв очева -о 'који се тиче оца или припада оцу'. — То ми дѣда, оцѣв отац.

оцевина ж 'наслеђено земљиште, имање'. — Ја сам прѣдѣла свѣ оцевину; в. *заватѣ* (1: 749).

оцѣпити **оцѣпи** св 'нагазити'. — Оцѣпила ме крѣва у штали, маѣ ми нѣје стѣпало слѣмила (Р).

оцѣн очина -о 'очев'. — То ми је оцѣн штап. — Њѣму је очина мајка из Гарѣша.

очинак **очинка** м / **очинка** ж 'отпаци при вејању пшенице, слаба и ситна зрна пшенице'. — Кад вијеш пшеницу, па они очинци, што штуро, баѣиш тамо стѣци, кѣкѣшкама (Р).

очнице -йца пл т 'бочни штитник за очи на амовима'. — Да коњ нѣ види лѣво и дѣсно, има очнице и глѣда сѣмо прѣ-собом.

оцукати -ам св 1. 'отковати косу'. — Очуко сам кѣсу; 2. 'отрести'. — Очукај ону шљиву, ђстало маѣло у врѣ; 3. 'покуцкати'. — Маѣло и је очуко граѣд, али дѣбро је, бѣйће грѣжђа.

оцак оцака м 1. а. 'димњак'. — Лѣжена вѣтра на прѣчѣвље и бѣо гѣр шѣроки оцак (К). — Стѣра кућа бѣла, чѣтири оделѣња: оцак, оцаклија бѣла за гѣсте па сѣба маѣла са душѣмѣм. — У оцаку, над огњиштем, увек висе вериге. — Оцак је у углу између дуварова што раздвајају „кућу“ од сѣба (1: 761 762). — Многе породице у овој кујни имају и старинско огњиште — „оцак“, које у већини кућа служи... за сушење меса и сланине (3: 60); в. *оцаклија*; б. 'кућа, домаћинство'. — Ја се вратио да се не угѣси оцак. — У сѣлу још ђстало петнаѣстину оцака, свѣ се ђстало угѣсило 2. а. 'рупа у земљи, припремљена за сејање неких повртарских култура'. — Припремимо оцаке за буранију, кѣмпир, а оцаѣи су и за бѣстан; б. **оцак** оцака м 'хрпа земље око корена неких биљака' (Кз); в. *огрѣ*.

оцаклија / **оцаклија** ж а. 'соба за гѣсте'. — Стѣра кућа бѣла, чѣтири оделѣња, де се лѣжи вѣтра, па оцаклија, за гѣсте, па сѣба маѣла са душѣмѣм и ту се прѣстре слѣме, место крѣвѣта, о[д] дасѣка пѣдигнуто (Ш). — Оцаклија — то сѣба гѣстинска. — На горњем је спрату оцаклија са диваном пред њом и једна или две собе. — Имућнији домаћини имају, поред куће, још и оцаклију, кућу за гѣсте, с оцаком (каминем) (1:

757 762). — Поред „куће“ грађена је једна, две или три собе, од којих је једна „оцаклија“ — гостинска соба (З: 59); б. ‘кухиња’. — Оцаклија — то је место што сад зовемо кљјна (К). — Оцаклија је била де је прѹчевље, ту ватриште и изнад његѹ оцак, а у њему имале ђнѹ вѹриге. — Две су типске оцаклије. Једна, у свему слична са кућом, састоји се из „куће“ и собе, које су приближно једнаке, оцак је на средини зида између куће и собе (1: 762); в. *прочевље*.

ѡцачити -им св ‘копати рупе у земљи, за сејање неких пољопривредних култура’. — Јѡдни ѡзносе ђубре стајско, јѡдни ѡчаче, дрѹги затрпѹвају (Т).

ѡшантавити -и св ‘добити пеге, опегавити’. — Шљѹва свѹ ѡшантави.

ѡшашавити ѡшашавим св ‘прескупо наплатити услугу, направити некога будалом’; в. *балирати*.

ѡшинути -нем св ‘ударити’. — Јѹ га ѡшинула неким прутѹћом.

ѡшѹшати ѡшѹшам св ‘острићи (овце)’. — ѡшѹшамо ѡвце, па ѡперемо вѹну, па се ѹчешља вѹкѹ рѹкама, чешљамо (Ш). — Првом се ѡшѹшају ѡвце па ѡнда се ѡднесе те се ѡпере вѹна (Кз).

ѡшколовати -ујем св ‘ишколовати’. — Тѹли дѹте д-ѡдведу, д-ѹзму ѡнѹ имѡвину, пѹла д-ѡцѹпе и упрѡпѹсте, дѹте нѹ би ѡшколовали. — Сѹд је свѹ ѡшколовано.

ѡшкопица ж ‘зла жена, злица’.

ѡшља с / ѡшљника ж ‘осје’. — Имѹ нѹки когод ѡшље.

ѡшљара ж ‘стара сорта пшенице дугог осја’. — Сѹјали смо старѹнскѹ пшѹницу ѡшљару (Л).

ѡшљарити ѡшљарим несв ‘избегавати посао, радити површно, забушавати’. — Код његѹ нѹ мож д-ѡшљарити: или ради ил ѹди (Р).

ѡшњѹк м ‘осињѹк’. — ѡсица имѹ сѹће ко и чѹла — и то ѡшњѹк. — Њѹ мѹжеш видети де имѹ ѡшњѹк на дрвету, нѹде пѹ[д] стревѹма већинѹм, онѹ сѹће ко у чѹлѹ (Кз).

ѡшѹкати се ѡшѹкам се св ‘опити се’. — ѡшѹкали се ко лѹтве и нѹ зна дѹ су.

ѡшѹрити се ѡшѹрим се св а. ‘намргодити се’. — ѡвакѹ се ѡшѹрио; б. ‘опустити доњу усну, напућити усне’.

ѡштѹнити се ѡштѹнѹ се св ♦. — ѡштѹнила се ѹ слами.

ѡштѹтити (се) -им (се) св ♦. — Кад кѹмѹн ѹдариш с рѹзом, ѡштѹтитиш кѹсу, ал кад ѹдариш ѹркѹм — ѡна се не ѡштѹћѹва (Т); **ѡштѹћѹвати (се)** ѡштѹћѹва(м) (се) несв.

ѡштрик -ѹка м бот ‘пиревина’.

П

пѹбирѹк -ѹрка м ‘мали кукурузни клип, с ретким зрнима’, в. *бабица*.

пѹбирчитити -им несв ‘скупљати ретке плодове’. — Пѹбирчила бурѹнију и нѹће дѹ биде ни за рѹчак.

павит ж ‘пузавица *Clematis*’ (2: 48).

павѹтина / павѹтина ж бот ‘павит’. — Павѹтина је ѡнѹ што је ко лѹза дугѹчка па краве брстѹ. — ѹватила павѹтина. — И кад се дању крећеш, не видиш добро од павѹтине, навале, шишљака и жбуња (6: 159).

пѹгѹбити пѹгѹбим несв ‘оговарати’; в. *изразан*.

пѹдалица ж ‘плод који сам (о)пада с воћке’. — Пѹдалице кѹпѹмо за рѹкију (Б).

па̀даћа у сталном споју ~ *болест* ‘епилепсија, падавица’. — *Има̀ па̀даћу болѣст*, далѣко било!

па̀з / па̀зув м ‘пазухо’. — *Нѣ мож пѣт па̀з да нѣси*. — *Мѣти нѣвине пот па̀зув* (P).

па̀здрен м бот ‘варијетет дрена, *Rhamnus frangula*, „пасји дрен“’.

па̀здренов -а -о ‘који је од паздрена’. — *Тѣ ти је дрво па̀здреново*; нѣ смеш нѣме тѣрати крѣве: гўле се ако се шйба па̀здреновим прўтом.

па̀здреновина ж ‘дрво паздрена’. — *Дѣ ли је то због те па̀здреновине или тај који је нѣсио то трѣсно је па̀ ђна промўтила* — нѣ знам; в. *крвомушйиши*.

па̀здркача ж пеј ‘жена оштрог језика и осионог понашања’. — *Дѣ њеш с оном па̀здркачом*, она нѣ мѣри ни за себѣ ни за кућу (P).

па̀зити се па̀зѣ се несв ‘бити у добрим односима једни с другима’. — *Били као рођена браћа*. *Пазили се још како* (5: 17).

па̀зув / па̀зун / па̀зух м анат ‘пазуво’. — *Има̀ сам ѓвде пѣт па̀зун*. — *Нѣсио под мйшку, пот па̀зув*. — Некако је склонише, хватајући је под па̀зухе (6: 176). — *Може се носити и „под па̀зух“, „под мишку“ или у „наручју“* (3: 55).

па̀јантљика ж в. *йанйљика*. — *Има̀ш мѣтар од мѣтар, мѣтар од двѣ мѣтра*, а оно већѣ је па̀јантљика.

па̀јташ -аша м ‘другар’. — *Дѣшли му па̀јташи и пѣшѣ ш њѣма у Бѣсугу*.

па̀јташити па̀јташим несв ‘бити, кретати се у сумњивом друштву’. — *Ка̀[же]м ја̀ нѣму да нѣћу да па̀јташи з бѣкријама*.

па̀кло с ‘кутија цигарета’. — *Сељак радо иде да ради онде, где ће уз новац, за надницу добити још и па̀кло дувана* (2: 68).

па̀коштиња ж ‘пакост’. — *Пѣстала је па̀коштиња у наро̀д и мрзй те ако вйди да је нешто лепо ко[д] тѣбе*. — *Чйм ў кућн нѣмаштиња* — то ѓдма па̀коштиња.

па̀ксијан -ѣна м 1. ‘ништарија’. — *Па̀з-де се тог па̀ксијана, с њйм нйје нйко дѣбро прошѣ; 2. ‘враголан, деран’*. — *Онај мѣј па̀ксијан опет направио пѣсѣ: па̀о с трѣшне и мѣгѣ се покрјати*.

па̀ла̀врље с ‘крупнија нечистоћа (у житу, пасуљу, течности)’. — *Нѣ знам ѓткуд толико па̀ла̀врља у пасуљу* (P).

па̀ла̀мѣр -ѣра м 1. ‘крупан кукурузни клип’. — *Ка̀кй је кокўруз — па̀ла̀мѣр!*; 2. ‘сплетови паучине’. — *Вйсе они па̀ла̀мѣри у водѣници кад се па̀учина напуни оним паспаљом* (P).

па̀ла̀мѣшка ж ‘велики мушки полни орган’.

па̀ла̀мида / па̀ла̀муда ж 1. бот ‘*Cirsium arvense*, дйвље зѣље’. — *Ѝзбила она па̀ла̀мида*; 2. ‘особа проблематичног понашања’. — *Ма нѣ мож д-и́зѣје на крај с ѓнѣм па̀ла̀мудом*.

па̀ламўдити -ѣмўдим несв ‘причати сумњиве приче, брбљати без смисла’.

па̀лачйнка ж ♠. — *Пѣједе пѣ-шѣс па̀лачйнка*. — *Нѣ воли па̀лачйнке с ѓрасима*.

па̀лдум па̀лдума м ‘подрепни каиш на амовима’. — *Ка̀иш онај, па̀лдум, йдѣ испод рѣпа коњу*.

па̀лија ж ‘дрвена полуга’. — *Кад мй дйгнемо сѣндук, тй подвўци па̀лију*. — *Дебло се, ако је цело (или у трупцима) помоћу па̀лија, једним крајем натовари (дигне) на кола* (2: 42). — *Помоћу па̀лија товаре [балване] са обале на кола, а са земље на тезгу на стругари — Скела има ове делове: „палије“, „пречаге“, „клинове“ и „стубице“* (3: 56).

па̀лити па̀лим несв ‘пушити’. — *Ѓда̀вно нйси па̀лио*. — *Ти више нѣ па̀лиш дўва̀н?* — *Кад ра̀дим, нѣ па̀лим цигѣру*.

п̑лица ж ‘бочна метална или дренова шипка којом се поличица, подгрљача везује за јарам’.

палóција ж 1. ‘руља’. — Óнā палóција се скркала из Албāније; 2. ‘мршаве свиње’. — Свиње су се продавале као мршаве или као полу-угојене (уполовачене). То је т. зв. палóција (2: 16–17).

п̑метан -тна -о ♦. — П̑метни су с п̑метнима, а јā дòшò с в̑ма.

п̑мпура ж ‘чеп од плуте (за флашу)’. — Óнā пл̑та што ид̑ нā влашу кòд н̑с зòв̑ п̑мпура, а в̑ањ је в̑ѣн, о[д] дрвета.

пам̑клија ж 1. ‘део одеће’. — Памуклија се носила преко кошуље (3: 81); 2. ‘сорта јабуке’ (Р; Бљ, 14: 41, 3: 24).

пан̑ија ж ‘кувано обредно жито, за душу покојника’. — Ск̑вај пан̑ије па н̑си ў цркви. — Јесу ли те сакране ко и кòд н̑с, п̑ле ли се св̑ће, те пан̑ије, к̑в̑ ли се ж̑то па да пòп очит̑?

п̑ндара ж ‘сорта шљиве’. — В̑елика шљ̑ва, г̑ста ко д̑ња, п̑ндара; в. *бе-лошљива, црвењача* (2: 19). — Такође има и пандара (оне су крупне и црвене), округлица... и мацарки (3: 23).

п̑аница ж ‘глинени суд, здела, чинија’. — П̑аница б̑ло глеђ̑сани с̑дови, ко ш̑рпа. — У долапу и на полици су: дрвени и земљани тањири, земљане „панице“ (ћасе), ... дрвени „сланик“ („солир“) и др. (1: 761). — Врачара узме воде у паницу и мало жара на ватраљ (2: 141).

панталóне -óнā пл. т. ♦ — Доња хаљина — панталоне, или су од шајка или од какве купљене материје (2: 69).

пант̑лика ж ♦. — Пант̑лика — т̑ онај м̑тар да зн̑ш колко им̑ која парцела (Кз); в. *п̑јант̑лика*.

п̑ањ пања м ♦. — То су п̑ањеви б̑вали, па [пчеле] нађу ў шуми оно ш̑пљо дрво, ш̑пљара се зòв̑, и т̑мо направи с̑ће; в. *сувара* (2: 141).

п̑ањ̑ић -ића м ‘огревно дрво (до метра дужине)’. — Истр̑ж̑ш òн̑ п̑ањ̑ића па баџиш т̑мо, прòч̑вље òнò, в̑тра.

п̑ањуга ж аугм ‘пањ, дебло’. — В̑елика òнā п̑ањуга, па [узмемо] кл̑дару и стр̑ж̑мо.

п̑̑оц м ‘део точка, жбица између главчине и наплатак’. — П̑̑оц зòв̑мо т̑ што ид̑ з-главчине у наплатак (К). — Са главчине полазе „паоци“, којих има 12. Паоци су другим крајем углављени у „обућу“, „гобела“. Обућа је везана „можданицима“ (3: 56); в. *п̑̑лаћак, п̑̑очак, главчине, ваона*.

п̑̑пак папка м ♦. — Им̑ б̑лест кад гнòј̑ између п̑̑̑ака; в. *баёега*.

п̑̑п̑ат -и ж ‘растиње *Aspidium filix-mas*, навала (в.)’. — Б̑рали п̑̑п̑ат и покр̑вали кòшаре.

п̑̑прица ж ‘део воденичног механизма: гвоздена плочица којом се преслица утврђује за горњак’. — На в̑ру тóцета ст̑вља се п̑̑прица која је ўкоп̑на у к̑мен гòрњи и т̑кò пòкр̑ће св̑; кат прòђе пр̑слица крос тóце, нā н̑у дòлази п̑̑прица (Б). — Та п̑̑прица је гòр; им̑ дв̑ к̑рике то ст̑гле и н̑ мож д-òкр̑не и ид̑ у к̑мен. — Осовина пролази кроз под воденице и кроз доњи непокретни воденични камен, а на своме врху има гвоздену паприцу (3: 39); в. *сечивица, руда*.

папула ж ‘јело од угњеченог пасуља’. — Папула се спрема о посту са доста упржена црна лука. — За Бадње вече најчешће се спремају: „папула“ (гњечен пасуљ),

посна сарма од пиринча, риба, пита од пиринча, печени дулци, смокве, мед и ораси (3: 75 108).

папуча ж ‘део направе за кочење запрежних кола — дрвена гредица постављена испред задњих точкова’. — Папуча је што кочи, на задњим точковима, на винту; обрћеш рукџом винт и тамо дрво једно напред, пред точковима, везано за сврачине и обрћеш винт и дрво прилази точку (К).

пѧр м ♦. — Волови треба да буду парови (спарени) (2: 204).

пѧра, обично мн, ж ‘новац’. — Немци су откупљивали ракију, јаја, орасе, вуну, али су плаћали оним Недићевим пѧрама; в. *бабите* (3: 88).

парадајс м заст ‘новтарска биљка *Solanum lycopersicum*’. — Стѧри говѧрили патлиџан, а сад парадајс и каже плави патлиџан (Р).

парадати -ѧм ‘слагати шљиве на лесу за сушење’. — Парадају се шљиве на лѧсама; в. *леса*.

пѧрамак м в. *ѧармак*.

париѧница / пѧриѧница / пѧриѧница ж ‘бачва за парење вѧша’. — Париѧница била, паковале жѧе [вѧш] у пѧриѧници и застирача тежана ѧзгѧр и залѧвано ѧѧѧом, па тако праѧе. — Кошуѧе се перу у парѧницама са лугом (ѧѧѧом од жеравице и то без сапуна) (2: 62); в. *засѧирача*.

париѧа ж ‘украш на повезници’; в. *коѧѧа* (3: 80).

париѧати се -ѧм се ‘спорити се, бунити се, жустро се опирати’. — З-државом се нѧ мош париѧати ко с Вѧсом.

парлисати -ѧм ‘брзо доћи, дојурити’.

пѧрмак пѧрмака / **пѧрамак** м ‘дрвени штап’. — Пѧрмак, то дрво на кѧлима да се направи прѧденац, кад вѧжеш сѧно, пѧрамак каже (Р).

парменка ж ‘сорта јабуке’ (3: 24).

пѧрниѧ -ѧка м 1. ‘пар, парѧак’. — Ымѧш ли ти парѧика, трѧба ти пѧрниѧ д-изнесете; 2. ‘вршѧак’. — Они су парѧици, рѧђени ѧ два дѧна (Р).

ѧѧриѧа ж 1. ‘друга чланица пара’. — Дѧ ти је пѧриѧа овој папучи?; 2. ‘вршѧа-киѧа’. — ѧне су пѧриѧе.

пѧрѧѧ -ѧка м в. *ѧарѧиѧ*. — Пѧрѧѧ ми нѧје дошѧ, поѧѧдила га влѧша нѧѧс.

пѧрѧѧа ж 1. ‘парна машина, вршѧлица’. — Пѧрѧѧа врѧа пшѧеницу; 2. ‘тек испечена вруѧа ракија’. — Била ѧутѧ ракија и блѧгѧ ракија, а пѧрѧѧа ракија то ѧнда кад је вруѧа и кад тек ис казана [источила], блѧгѧ ракија.

пѧровати -ујем несв а. ‘друговати’. — ѧне су пѧровале и ко дѧца и зѧјно ѧе и д-ѧмру; 2. ‘бити у браку’. — Нису ѧни дѧго пѧровали.

пѧроѧак -шка м ‘рог на вилама’. — За виле се каже [да су на ѧима] пѧрошци, а рѧгуѧе су ѧнѧ са двѧ рѧѧа.

пѧртѧнски прил ‘партијски’. — Мрзили су га пѧртѧнски.

пѧрѧе -ѧта, мн -ѧта, с ♦. — Поѧѧдила га парѧѧа гранѧтѧ.

пѧсати пѧше несв а. ‘бити у непосреднијем ѧносу’ — Неѧе с кметом Вулом много да паше (6: 5); б. ‘одговарати, поѧѧовати’. — Тѧ ми нѧкако нѧ паше. — Нѧ паше му што му се ѧѧѧа забавѧа с ѧѧѧовим сѧном (Р).

пѧсместо с ‘неодговарајуѧе место (за неку ствар)’. — Мѧто на пѧсместо и нѧ мож да нѧѧе.

пѧсовати -ујем несв 1. ‘подѧшавати’. — Штѧ ви то пѧсујете?; 2. ‘одговарати’. — То нѧ пасује за ѧвѧ рѧпу. — Лѧпа је, ал ми нѧ пасује.

пáсом прил ‘пасући’. — Ѐмали педесѣт ђерзѣнки и крѣпу пáсом од бугарске грáнице.

пáспáљ -áља ‘брашнени прах у млину’; в. *околиш*.

пáсти пáднѣм св ‘наћи се у непријатној ситуацији’. — Кѣ би рѣкѣ да ђвáј чѣвек тáкѣ пáднѣ код њѣга: дѣшѣ му на кѣнак, а изубијѣ га на вáшеру!

пáсти пáсѣ несв ♦. — Нѣма дѣ ђвце да пáсѣ.

пáстѣр -íра ‘чувар оваца’. — Пáстѣр је ако чѣва ђвце, а ако ђвце и гѣведа — ђн је чѣбанин. — Пáстѣр је... рáније сáмо ђвце чѣвали, а чѣбанин је чѣвѣ стѣку: и крáве, и ђвце, и свѣ.

пáсторак -ѣрка м ‘мушко дете из претходног брака једног од супружника’; в. *йовезáйш*.

пáстрма ж ‘суво месо’. — Под таваном су испречене мотке, о које се веша пáстрма за сушење (1: 761).

пáстѣв -ува ‘приплодни коњ’. — Кад мѣра да пѣчисти пáстѣва, трáжи ко знá да то рáди.

пáсѣљевина ж ‘осушене махуне пасуља’. — Дѣбра је и ђнá пáсѣљевина за чáј.

пáтарице / пáтерице -íца пл. т. ‘други (или трећи) дан крсне славе’. — Дѣђи на пáтерице, да вѣдимо је л штá ђстало.

пáтíнути пáтíне(м) св а. ‘предахнути, одморити се’. — Нíсу ми до зѣрѣ дáли да пáтíнем; б. ‘престати’. — Двá дáна нíје кíша пáтíнула. — Јѣдва је пáтíнула врућина. — Нíкад да пáтíне зíма — нѣ може чѣек íс куће д-íзáђе.

пáтити (се) -и (се) св ‘множити се, котити се’. — Кѣзе се пáте ко зѣчићи (Дњ); в. *зайáйшш*.

пáтíшпањ -íшпања м ‘слатко тесто с јáјима, као основа за тóрту’.

пáтлицáн -áна м ‘повртарска биљка *Solanum melongena*’; в. *йарадáјс, боранија* (2: 27).

пáтлицáнуша ж ‘сорта паприке, у облику парадајза’. — Мí имáмо рáзне врсте паприке: рѣгару, бáбуру, пáтлицáнушу...

пáтока ж ‘слаба ракија’. — При крају печења добива се пáтока — најслабија ракија (3: 25).

пáтосница ж ‘крпара’. — Па му на бетон прострла пáтоснице, па слáмњачу и тако хранила свиње и свога Милана (6: 27).

пáтрљ -а / **пáтрљак** -љка м ‘део нечег сломљеног, остатак нечега што је одсечено’.

пáтрѣн -ѣна м ‘метак за ловачку пушку’; в. *йрелáмáчá*.

пáтршка ж а. ‘пáтрљак’. — Встале [после града] сáме пáтршке од кукуруза; б. ‘кукурузни корен са кога је одсечена шашка, цѣмба’. — Кад ѣсѣчеш кукуруз, шáшку ђнѣ, ђстане пáтршка и ђнда мѣтиком пѣкидамо па зáоремѣ.

паун м фолк ‘обредно коло’. — Да би поспешиле родност конопље, [жене су се] скупљале и играле коло „Паун“, у коме се поскакивало „да би конопље боље расле“ (3: 111).

пáчавра ж ‘стара крпа’. — Дѣ ми ту пáчавру, да скíнем лѣлу [с казана] (Р).

пáчалук м, обично мн, ‘део народне ношње’. — Носили су широке чакшире са великим туром, уских ногавица, које су се завршавале пáчалуцима (3: 80); в. *дизлуци, ђурче* (9: 85).

пачвати се пачвам се несв 'интересовати се за туђе ствари, мешати се у туђе послове'. — Не ваља ти, Стеване, што се пачваш у туђе и читаш туђа писма. — Што се ти пачваш о војним стварима? (6: 142 166).

пашѐног / пашѐног -ѐнога м 'муж женине сестре'. — Били ђни његови пашѐнози. — Био ми тамо и пашѐног (Кз).

пашњак м ♦; в. *забран*.

пашњѝк -ѝка м 'пашњак'. — Ми ка[же]мо пашњѝк.

паштрмак -мка бот 'зачинска биљка *Pastinaca sativa*'.

пашчара ж 'штенара'.

пѣвати -ам несв ♦. — Пѣваје људи, па пѣваје на глас (Др).

пѣвац пѣвца м 'петао'. — Све су ѓво дивље кѡкѡшке, а Жико купио педесѣт комада и све били пѣвчеви.

пѣвчић -ѝћа м дем *пѣвац*. — Ми ка[же]мо пѣвац, пѣвчић већинѡм.

пеглати -ам ♦; в. *прецедиши* (3: 37).

пѣд -и ж / **пѣдаљ** пѣдља м 'народна јединица мере за дужину једнака распону између растегнутих врхова палца и средњег прста'. — Пед је дужина између врха палца и врха средњег прста (3: 133). — Пѣдаљ и шаќић — три прста па главѝћ (P); в. *сѝуѝа* (2: 45).

пѣзити -ѝм несв 'обигравати око некога, чинити све да се некоме угоди'. — Пѣзи му цѣла живѡта — и да не чује лепу рѣч! (Б). — Женско не воли особѣњака. Хоће да јој гледаш у очи, да јој стално пезиш. — Свак хоће земљу, па ће да му пези до смрти (5: 102, 2: 22).

пѣќач -ача м 'тепсија за печење'. — Тако се растѡпила у пѣќачу, а ништа није лѡжава.

пекмеца ж 'осетљива, слабашна особа'.

пелвѣраш -аша / **пелѣвер** -ѣвера м 'приучен, невешт мајстор' (P).

пелверити им несв 'радити невешто, неквалитетно' (P).

пеленгаће -аћа пл. т. '„ерске чакшире“'. — Пеленгаће (ерске чакшире) биле су или од тежине, или од неуваљаног белог сукна (од вуне) (2: 68). — Крајем XVIII и током XIX века старији људи... носили су пеленгаће од тежине у које су зими увлачили кошуље, док лети извлаче кошуље. — Мушка деца су носила гуњић и пеленгаће које су позади биле прорезане (9: 84–85).

пеленгири м в. *пеленгаће*. — Ером га сматра: због јужног дијалекта, који већ од Качера почиње; због пеленгира, који се се до скоро у Качеру носили (2: 198).

пеленка ж 'пелена'. — Новорођенчад су се раније завијала у тежињаве „пеленке“, а покривала неком вуненом тканином (3: 86).

пенцерлија ж 'хартија којом су застирани прозори'; в. *шрбушина* (3: 57).

перач м 'лопатица за прање веша, пракљача' (2: 48 49)

пѣрвѡз м 'уска дашчица, летвица која се прикива уз спољни оквир врата'; в. *лоза*; горњи ~ 'отвор кречане', *дно* (3: 45).

пердѡшнти пердѡшим несв 'глачати малтер на зиду, поду'.

пердѡшица / пердѡшка ж 'алатка за фино глачање малтера'.

перѣтисати перѣтишем несв заст 'пословати по кући'.

пѣрило с 'место на водотоку где се пере веш'. — Однесе вѣш на пѣрило па оном пракљачом — удри!

периодуша ж бот 'лесковита трава против менструалних тегоба'. — Периодуша — лесковита трава, против многе периоде (женске) (2: 226).

перионица ж 'велико буре за купање и/ли прање веша'. — Имали смо перионицу, буре неко велико, и купали се; в. *перионица*.

перјаница ж 'кићанка'. — Џдѹ коњаници, с њим перјаницама.

перјар м 'сакупљач перја'; в. *скијач* (2: 220).

перлијати -а(м) несв 1. 'напредовати'. — И пòсò му перлија: напредује свè чега се привати; 2. 'лепршати; бити раздраган, разигран'. — И òдећа на њему перлија. — Сав нешто перлија, нè мож га смирити. — Рада и даље перлија, као да ништа није било (5: 44). — Случајно су сковали ову чудну немачку кованицу с којом су перлијали по свету (6: 64).

пèро / **пéро** пèрета с 1. ♦. Свè било писано пèретом; 2. 'кашике на које пада вода и покреће воденични механизам'. — Вòда ùдара у пèрад и пòкреће кòло; *пèра*, *пèрад* или „шоуле“, в. *ваљавица*, *буква* (3: 37 44); 3. 'лист лука, кукуруза'. — Тај лѹк је са дугачким перадма (Кз). — Црвā у перадма било ùвек, њни нису ђпасни; 4. 'угаони крај мараме, столњака'. — Пòкупе она пèра и сваку мрву пòједу.

перуника ж бот 'цвет Iris'; в. *босиок* (2: 27); *љубичица* (3: 67). — *Перуника* — најстарије цвеће, које се лако одржава; било га је испред сваке куће (вероватно му је придавана нека магијска моћ — 16: 58).

перушка ж 'снопић великих, обично гушчијих, пера којим се чисти тек извађен хлеб из огњишта'; в. *бубњаш*.

перчин м 'уплетена коса коју су носили старији људи'. — Старији људи су носили перчине позади оплетене, а браду су бријали само пред славу (9: 86). — Старији људи су још носили перчине (3: 78).

пèскòван -вна -ò 'песковит'. — Пèскòвна зèмља је тѹ око Качèра.

пèскòвит -òвита -ò ♦; в. *наспранић*.

пèскуша ж 'песковита земља'. — Тò ти је зèмља сām пèсак, слāбо рòдèва у пèскуши (5:5).

пèта ж анат. ♦. — Џмā и млòго што стāре у пèту: ја још нисам пòчела; имā рèч: нè знају ништа, ко пèта. — Пòдèро сам ђпанак на пèти // па ми стāлно рѹпа на памèти (Р).

пèтица ж 'део косе поред којèга се она гривном притеже уз косиште'. — Пèтица је ђнò де је кòса насāђена и што гривна ùвати (Т). — Зàтèгне се и вèже за пèтицу кòсè, а имā она āлка што насāђива се, зòвè се гривна.

пèтка ж 'петак?'. — Пòстї срèду и пèтку.

пèткара ж 'жена која сваког пијачног дана, петком, иде у Г. Милановац'.

петровац -вца м бот 'камилица'. — Траву петровац (камилица)... стока не воли (3: 20).

пèтровача ж 'сорта ситне летње јабуке, крушке'; *пèтровача* (Бљ, 14: 41, 3: 24), в. *колачара*.

петровски (месец) 'јун', в. *богојављенски* (3: 133).

пеца ж 'сорта беле бундеве, за људску исхрану'. — Дулеци се у јесен пеку у жару... То су нарочити црвени дулеци, зв. пеце (2: 64). — Пеце су велика посланица. То су печене бундеве, које се највише једу зими (3: 76).

пèцка ж а. 'пегница, тачкица'; б. 'пега, флека на воћу'; в. *белоушка*.

пèцкица ж дем в. *пецка*.

пèча м/ж 'уображена особа'.

печѐница ж ‘божићно печење’. — Печѐница је прѐсе, јѐгње које се кѐље за Бѐжић. — Печеница се пече на Божић. У неким кућама пеку је на Бадњи дан по подне и када буде печена, уноси се бадњак (3: 108–109).

печѐња̋к -а̋ка м ‘млад кукуруз печен на жару’. — Око Чѐчка кѐжу пурѐња̋к, а мѐ печѐња̋к.

печѐње с ‘старо јело’. — То мѐсо овчије печѐно и печѐње кѐ[же]мо. — [Од старих јела] су многа задржана у Качеру данас (печење, ђевап, бунгур) (2: 63).

пѐчити се пѐчи се несв ‘узносити се, истицати своју супериорност у односу на непосредно окружење’ (Р).

пѐчѐрка ж бот ♦; в. *нашобуриѐти се*.

пешевѐ — У другој половини XIX века су ношени гуњеви на преклапање, а крајеви који се преклапају се зову пешевѐ (9: 85).

пѐшкѐ / пѐшки прил ♦. — Краљ Пѐтар и сѐнови нѐсили карѐбин и ѝшли пѐшкѐ од Топѐлѐ и дѐшли вѐде кроз Дорѐсову и ѐтишли на Колѐбару. — Врѐтно се пѐшки из Лѐнга.

пѐшкѐр -ѐра м ♦; *деверски* ~, *шѐшковани* ~ (2: 59).

пѐвац пѐвца м ‘који воли пробрана пића, мераклија’. — Пѐвац мѐж пѐпити дѐбро пиће, ал нѐ[ћe] з бѐкријама и нѐ[ћe] да бекрѐја̋.

пивница ж ‘виноградарска кућница за држање буради, каца’. — У винограду... су постојале саграђене за то нарочите зградѐце — пивнице. У пивницама се држало пиће у великим бурадима и кацама (3: 26).

пѐкаљ пѐкља, мн пѐкљеви **1.а.** анат. ‘део ноге код живориња од колена до папка’. — Пѐкљеви су то код ѐвѐ от колена до папка; **б.** пеј ‘дуга мршава нога’. — Склѐни те пѐкљеве. — Штѐ си ѐпружио пѐкљеве?!; **2.** ‘чукаљ’.

пѐкљаст -а -ѐ ‘дугоног’.

пѐктије пѐктија пл т ‘јело од куваних свињских кожура’. — Пѐктије код мајке гѐр направѐла; в. *ѐшиѐје*.

пѐла̋в -ѐва м ‘пирѐнач’.

пилѐдија зб ‘пилићи’.

пилѐна -ѐнѐ ж ♦. — Јѐдна зграда вѐлика ѐмѐ и сѐмо пилѐне, стрѐгаре што стрѐжу дрва.

пилѐц пѐлца м ‘млад петлић’. — Зѐклала ѐнога пѐлца, пѐчо да бѐје оне ма̋ле.

пилѐ -ѐта зб -ѐд с **1.** ‘младунче кокошке’; **2.** ‘део рабоша којим се означава сукно у ваљавици и даје се власнику’, в. *квочка* (3: 38).

пилѐж -ѐ ж ‘пилићи, млада живина’. — Трѐба ти бѐба, да ти вѐди пилѐж, да не прегѐрѐ лѐбац, да...; в. *живина*.

пилѐтар / пилѐћѐр / пилићѐр -ѐра м ‘просторија у којој бораве пилићи, пилићарник’. — Пѐплашило и[x] нѐшто у пилѐћѐру.

пилѐћѐрѐћ / пилићѐрѐћ -ѐћа м дем. према *ѐлићѐр*. — Направи се пилѐћѐрѐћ код кокошѐра, за ма̋ле пѐлиће. — Нѐ може ти ѐн направити ни пилићѐрѐћ а нѐ кѐћу (Б).

пилѐштра ж ‘чекић за тесање камена’ (Р).

пѐли-пѐли-ћѐ-кѐк! узв за дозирање, вабљење живине (Р).

пѐлица ж ‘млада кокица’.

пѐлка / пѐлка ж ‘млада кокошка’. — Пѐлке — то младе кѐкѐшке и кѐ[же]мо: прѐнеле ми пѐлке. — Сѐд и нѐ носе, а ѐвѐ пѐлке младе.

пѐљак пѐљка м ‘каменчић, камичак’ (Р).

пиљака ‘дечја игра’; в. *кума* (3: 123).

пинокот / нинокот ‘дуже дрво с издубеним рупама у којима се држи хлебно тесто пре стављања да се пече’. — Хлеб стављају на лопар или у пинокоте и носе до фуруне где ће га пећи (3: 74); в. *сиублиша*.

пинтер / пинтор м ‘бачвар’. — У Јарменовцима... добро пролазе бачвари — „пинтери“, који израђују и оправљају бурад, каце и сл. (3: 40). — Дрвене судове су правили пинтори, а за покућство су биле у употреби баквице и видрице (9: 84).

пипав -а -о ‘спор у раду’.

пирга / пиргуља / пиргуша ж ‘кокошка црно-белог перја’. — Не мож д-отераш пиргуљу од вратā. — Лепа ми овā пиргуша.

пиревина ж бот ‘коровска биљка *Agropyron repens*’.

пирка ж ‘отвор на вратанцима фуруне, за довод ваздуха’.

пис! узв за терање мачке.

писанија ж ‘прилог за цркву, манастир’. — О славама свештеници (и калуђери) су ишли по кућама и од народа тражили писанију — за цркву (манастир) (2: 90).

пискавац / пискор м ‘сорта шљиве’ (Бљ, 14: 41); в. *белошљива* (2: 25).

писма ж ‘писмо’. — Три сам му писме писо; *писма* (2: 14). — Чим ову писму добијеш спакуј у један пакет да буде тежине једна ока и по (2: 15: писмо из Јарменоваца, 1878).

писманце / писмѐнце с дем ‘писмо, писамце’. — Дала му неко писманце (2: 14).

питати се пита м се свр ‘поздравити се при сусрету’. — Неће да се пита с никим. — Одемо ми у Венчане, нађемо и[x], питасмо се. — Десном се рукѐм пита.

питије питија пл т ‘пихтије’; в. *оцуриши*.

питом -а -о 1. ♦ ‘мек’; *пийѐма нана* в. босиок (2: 27). — Питом камен је онај који од сунца прсне и у води се распадне (2: 205).

пићара м/ж ‘особа која много псује, псовач(ица)’. — А био је пићара — да Бок сачува: од његовог језика мѐрѐ си добро да се чуваш (Б).

пићарати -ам несв. ‘стално, неконтролисано псовати, изражавати се простачки’.

— Кад би мѐја баба пѐчала да пићара, мѐрѐ си се далѐко склањати (Б).

пићовац -ѐвца м ‘љубитељ добре капљице, који воли попити’. — Имѐ ја седам-осам радника и сви били пићѐвци. — Ја нисам пићовац.

пићан -ана м ‘који се лепо одева, кицош’.

пицивашка ж 1. ‘стидна ваш’; 2. ‘неморална особа’.

пицука ж ‘мала мршава особа’. — Дѐда је Драгана зваѐ пицука кад је био маѐли.

пићетњак м ‘опанак од сирове коже’.

пићковина ж ‘женино родитељско имање’. — Ђтишо на пићковину; в. *жесневина*.

пиша / пишуља ж пеј ‘женска особа’.

пишак пишка м ‘млаз мокраће’. — Није то љзвор — идѐ вода ко дѐчји пишак.

пишаћа ж ‘мокраћа’. — Овā ти вода ко пишаћа, љди донѐси тазу.

пишманити се пишманити се несв ‘одустајати од неког посла, намере’. — Умѐ ђн и да се пишманити и немѐј се млѐго надати.

пишњак м ‘можданик’.

пишора ж ‘слаба ракија, лоше пиће’.

пиштавац -ѐвца м ‘подводно земљиште, баруштина’. — На оним пиштāвцу не мож ништа сијати.

пиштољина ‘подбарно тле место на коме избија подземна вода’; в. *йишишавац*.
пиштољага ж аугм ‘пиштољ, пиштољчина’. — Он донесе неку пиштољагу. — Пиштољага била код мѐнѐ. — Носио пѹшку и неку пиштољагу.

пиштољѝи -ѝиѝа м дем *йишишољ*. — Носе пиштољѝе и на мѐнѐ [их окрену].

плавѹшѝан -ѝана м ‘мушка особа светле пути’. — Он је био леп плавѹшѝан.

плѝаз м ‘део плуга, хоризонтална полуга иза раоника, којом се одређује дубина бразде’ — Плѝаз на тѝм црталу от плѹга (Кз).

плѝазина ж ‘део воденице: дебља гвоздена плоча ужлебљена на руди испод рачве на коју се опире вретено’; в. *остѝанац*, *руда*.

плајваз м ‘оловка’.

плѝакнути -нем св ‘овлаш опрати’; в. *куѝусни*.

пламѐњача ж ‘болест биљака коју изазивају неки паразити’. — Пламѐњача је кад је сѹнце и кѝша и кад пропада што с пѹсѝо; в. *сѹриѝи се*.

плѝамтити -ѝ несв ♦. — Онѹ гѹрѝи, сѝамо плѝамтѝи.

плѝандиште с ‘пашњак на коме овце бораве без надзора’. — Плѝандиште је де плѝандују ѓвце.

плѝандовати плѝандује несв ‘кретати се без надзора’. — Пѹстно стѹку да плѝандује. — Стѹка плѝандовала по цѝелој Кѝљи. — Плѝандује он како ѓће — нѝко му нѐ зна пѹтеве. — Плѝандује он само такѹ; в. *йландиѝиѝе*.

плѝанѝинка ж ‘жена која у патријархалној задрузи брине о мужи и преради млека’. — Жѝене се ређају: седам данѝ јѝедна, седам данѝ дрѹга, а јѝедна је плѝанѝинка, мѹзе само краѝе и сѝри. — Само плѝанѝинка мѹгла ѹѝи у млекѝар, плѝанѝинка ради сѝамо око бѝелог мрса, а биле и рѝѹше. — Плѝанѝинка се зна јѝедна, а дрѹга рѝѹша; в. *недеѝаѝи се*, *удариѝи* (2: 31). — Плѝанѝинка се нѝде мѝѝа гѹдниѝѝе.

плаѹвит -ѹвита -о ‘јак, плаховит’. — Плаѹвита кѝша пѝала, бѝш јѝака.

плѝаска ж ‘навиљак сѝна’. — Скѹпиш ону плѝаску и дѝгнеш на вѝиле (Ш). — Правѝмо мале плѝаске, плѝашчице. — Плѝаска сѝѝна, кад ѝдѝш по оним ѹткосу и скѹпиш колко мѹж да понесеш и мѝѝеш на плѝаст; в. и *брѹковина*.

плѝаскица / плѝашчица ж дем ‘пласка’ (в.). — Правѝмо плѝаскице, брѹкотине, и ѓнда плѝастимо, нѝјпре брѹкамо па пѹс[ле] плѝастимо.

плѝаст плѝаста м, зб. плѝашѝе, ♦. — Ымѝ да превѹчем јѹш двѝес плѝастѝи. — Сѝѝно дѝнеш у плѝашѝе, ѝмѝш мѹтку па превлѝачи плѝаст, то ко мѝло сѝѝно, па пѹс вѹзиш и дѝнеш. — Кад на оној мѹтки превлѝаче плѝашѝе, ѝмѝ онај кѹнопац и мѹтка и стѝгнеш. — ѹтишо у лѝваду да растури плѝашѝе; в. *йласѝара*

плѝастѝр -ѝра м 1. ‘кѹнопац којим се свози плѝашѝе’. — Кѹнопац којим се вѹче плѝаст да се дѝне сѝѝно, то кѹнопац плѝастѝр; в. *вренѝија*; 2. ‘део пласта који се, везан за пластару (в.), превлѝачи до стога’. — Плѝастѝр ти је дѝо плѝаста који се вѹчѝ до сѝѝна, де-[ѝе]ш да дѝнеш (Т).

плѝастара ж ‘дрво на коме се превлѝачи пласт’. — Плѝастара [је мотка] која се пѹдбѝја под плѝашѝе и вѝѝе се и вѹче, вѝкѹ ко рѹка дебѝло и ѝмѝ трѝ мѝтра, чѝѝири (Т).

плѝастѝѝи -ѝѝиѝа м 1. ‘мали пласт’; 2. ‘смотак вуне из кога се испреда нит за „повијаѝе“ губера’. — Са двѝ рѹке то мѹра да раѝиш: у јѝѝној дрѝжѝш плѝастѝѝи вѹне, а у дрѹгој ѓвѝ рѹка ѹкреѝе па се зѝвије око оне канѹраче (Ш); в. *канѹрача*.

плѝастрѹн -ѹна м ‘врста украса на женској блузи’.

платина ж, обично мн, ‘прецѝпљен букови балван под чијим су се половинама сахрањивали покојници’. — До 1900 године није се сахрањивало у сандуцима, већ би

букву расцепили и отесали две „платине“, које би склопили под углом преко појника, а код главе и ногу су стављали „узглавнице“ (3: 102).

плáтно -а с 1. ♦; в. *гребенање* (2: 28); 2. ‘зид од брвана или плетера’. — [У вајату] уз једно платно од брвана је дрвени кревет, застрвен поњавама и јастуцима. — У млекара је обично горњи део платна оплетен прућем, ради потребне промаје за бели смок“ (1: 764); 3. ‘јак подземни водени ток’. — Кòпò [бунар] и нàшò жйцу, не жйцу него плáтно вòдè. — Нàишло је плáтно вòдè, нè жйца.

плац м в. у *йòље* (2: 30).

плàчйвче -ста с ‘плачљиво дете’ (Кз).

плàчипичка ж ‘ко лако заплаче’.

плàчко м ‘плачљивац’.

плáшња ж ‘бојазан’. — Чоèка стáлно држй нека плáшња — сáмо да није мйран (Б). — А у очевој богаштини било је увек тмурније, увек нека плашња (5: 108).

плашће с зб в. *йласй*.

плáшчица ж дем в. *йласка*.

плéвити -им несв ‘руком чупати траву око повртарских усева’; в. *ойраишйи*.

плетар м ‘ограда од прућа’ (2: 48).

плèтара ж 1. ‘просторија чији су зидови од прућа’, в. *брвнара* (2: 56); 2. ‘кошница од плетера, вршкар’; в. *ракъйй*.

плетйвån -åна м ‘мушкарац који плете и везе’.

плетйвара ж ‘плетена вунена чарапа’. — Чарапе се носе плетиваре, које код момака и одраслих, имају шаре и војнице од разнобојне вуне. — У истој кући има... 30 пари чарапа (плетивара) (2: 69).

плèтйво ж ‘оно што се плете, заједно с иглама и клупчетом’, в. *игларице* (2: 100); *йреслица* (9: 84).

плетйћа ж, обично у сталном споју *йлеййййе игле*, в. *игларице* (2: 100).

плèтница ж ‘део јарма’ (П).

плèћа ж ‘страна, косина’.

плèћка ж анат 1.а. ‘раме (код човека)’. — Йдè Ђòрђе уз Рéку и нà плèчки [носи] ца̀к от педесèт кйла; б. ‘лопатица’. — Гòдину й пò дånа, бåјо мòј, на плèчки нйје зарáсло! Нйје дáла ћèрка: „Йдсм јå лекáрима“. Увртила се рånа, нè да зарáстè. 2. ‘део предње ноге уз труп (код животиње); в. *колецаййи*.

плйтка ж в. *йрийка*. — Она плйтка бйла дебела и уз нý бурåнија, свåка бурåнија ðће плйтку, а ймå позèмљака — нè треба плйтка (Кз).

плòт м ‘ограда од прошћа, по врху ојачана исплетеним прућем, поплетом’ (Кз); в. *баскйја* (2: 46). — Двориште је ограђено плотом, ређе кољем и врљикама; в. *врзина* (3: 66 67; 16: 58).

плòча ж ‘потковица’ (Кз).

плочевље с ‘поплочани део пода око огњишта’. — Поплочани део пода око огњишта зове се плочевље (1: 756); в. *йрочевље*.

плуг м 1. ♦; 2. ‘мера за површину’. — Површина се мерила најчешће плугом — дан орања плугом. Казивали су нам да се раније тако мерила земља — пет дана орања, или дан орања, и тачно се знало колико је то земље (3: 133).

плèштати -йм несв 1. ‘лупати по течности или пратљачом’; 2. ‘тући’.

плòва ж ‘кисела земља’. — Плòва је зèмља кисèљача.

плòвара ж ‘кисела земља’; в. *йльова*.

пљоска ж ‘пљоска’. — Пљоске сада нема, али је некад постојала и звала се земба (2: 39).

пљувати -јем несв ♦. — Де народ пљује — река течѐ.

пљузга ж ‘осип, краста’ (Р); в. *ојљузгаџи*.

пљунка ж ‘пљувачка’.

пљунџ -а -о ‘сличан, исти као неко други’. — Личи на ђца, ко пљунџ (Р).

пљуцкавица ж ‘ситна риба’.

пљуцкати -а несв 1. дем. *пљуцкати*; 2. ‘преливати се из пуне отворене посуде’; в. *обраница*.

пџарати -ам св ‘направити штету’. — Пџарале ми ђвце Јљубинчин кџпус.

поасити (се) ‘почети се понашати надмено, осино, подивљати’. — Не смирује се никако. Поасила сасвим. — Шта сте се поасили, побогу (6: 87 166).

побаскијати -ам св ‘приковати баскије’. — До вечѐрас ће да побаскија, а јџтри ће [прикивати летве]; в. *баскијаџи*.

побауљити -ауљим св ‘ући четвороношке’.

побауљкѐ прил ‘четвороношке’.

побѐгуља ж ‘девојка која се уда без родитељског благослова’. — Отац нѐ[ће] д-џпростити ни данас побѐгуљи.

пџећи -егнем свр ‘напустити мужевљеву кућу’. — Она Парандилова пџегла.

пџбити пџбијем св 1. ‘поубијати, пострељати’. — Ја сам имџ спџсак од стџ шѐсџт кџлака да пџбијем и нѐ даде ми онај Гавриловић; 2. ‘пџбости, укопати у земљу’. — Пџбије се двѐ сџве па се тџри један надвратник толико и дџгнѐ се гџре онај тџпац (Кз).

пџблѐјати -им св а. ‘пџстати склеротичан’. — Кад чџѐк пџблѐји, џнда га џстави; б. ‘пџшашавити’. — [Давали нам] мало хлеба, ... мало соли да не пџблѐјимо (5: 122).

пџџравити -им св ‘пџзаборављати’. — Свѐ сам ти, дџјете, пџџравила што бџло данас, а нѐ нџмад.

пџбрџуљити -рџбуљим св ‘замочити главу у воду’. — Пџбрџуљио главу џ воду (Р).

пџбрџкати пџбрџчем св ♦. — Паџи да не пџбрџчеш која је бе-шѐћера (Т).

пџбрљавити -рљавим св в. *забрљавиџи*.

пџбрљити пџбрљим св ‘пасти’ (Р).

Пџбусаније с ‘Пџбусани понедељак’. — Пџбусаније је први понедељак по Ускрсу (3: 112).

пџвадати / пџвађати пџвада / пџвађа 1. ‘поново (се) водити, парити (о кравн)’. — Ако пџвађа крџва, џни наплаћивају, а прѐ нџсу него сџмо кад се вџди; 2. ‘скупо наплатити увреду, жестоко се осветити’. — Кад га ја џсеменим, пџвадати нѐће.

пџвадити -им св ‘издупсти’. — Ёзмеш па пџвадиш из оног дрџвета и кџрлица се дџбије.

пџвантџрати -ам св ‘изгубити контролу над својим поступцима, жестоко се узнемирити’. — Још му и тџ трѐба па да пџвантџра. — Од џвѐ врућинѐ чџвек мџра да пџвантџра. — Мислили Претуричани да је... пџвантџрао од готовџца и драгољског вина. — А ми га сматрали да је пџвантџрао (5: 75; 2: 164).

пџвџсити -им св ‘повиленити, помахнитати’ (Р).

пџвѐзати пџвѐжем св ‘везати мџраму као знак жалости за покојником’. — Ја сам пџвѐзала мџраму и нџсам се џбџзирала што је весѐље. — Сџд ми је џмрла и џва снџ за дрџгог пџстџрка; џѐна ћѐр није пџвѐзала цџрну мџраму.

повѣзача ж ‘марама’. — Повѣзача тō што жѣне вѣжу на гла́ви, а и она́ марама трѣкрака што се вѣже позади́ исто повѣзача. — Повѣзача се тākō вѣзйва на гла́ви, позади́, а мѡж и под бра́дѡм. — Кад је Јека скинула црну повезачу, дође јој отац. — Она, сва у црнини, са повезачом преко главе... стоји и држи се за дирек од капије (5: 30; 6: 174).

повезница ж в. *конџа* (3: 80).

пѡвѣран -рна -о ‘неограниченог поверења’. — Драган је толикѡ бйо пѡвѣран у њѣга: кад ѡн дође, ѡн не мисли ништа.

пѡвесмо с / **пѡвесма** ж ‘кудељне влати очишћене од поздера и припремљене за предење’. — Влакна се класирају у два дела: од првих граде се повесма, која су добра за потку, а од других саставља се кудељица, која је добра за основу (2: 28). — Лепо прерађено и очишћено влакно везује се у „повесма“ (3: 47); в. *гребенање, ручица*.

повѣсти се -ѣдѣм се св ‘занети се, изгубити равнотежу’. — Јā се бѡйѣм: повѣдѣм се па да га не пѡгазим.

повијарац -рца м ‘блага косина која се одваја од планине’. — Крѣнули повијарцем изнад сѣла.

повијати пѡвијам несв ‘ојачавати нити у губеру’. — Она́ жйца ѡслаби и мѡраш пѡново оно да ѡспеш и ўзmesh вўну у јѣдну рўку, у јѣдну рўку жйцу и пѡвијаш, ко да прѣдеш, појачаш ко́нац (Ш); в. *канурача, извлачиѣи, йласѣиѣић*.

повијуша ж в. *рейуша* (3: 18).

повиланити / **повиленити** св ‘помахнитати’. — Само закључили: повиланила жена (6: 166).

пови́рити -йѣм св ‘овлаш погледати, проверити’. — Пѡшље га да пови́ри да ѡвāј не йзāђе из бунāра.

повѡдѣйѣк -йѣка м ‘поводац’. — Да нађеш повѡдѣйѣк за мўжа и да га вѣжеш — ни́кад не знаш дѣ ти је.

пѡвѡзит -а -о ‘погодан за вожњу’. — Бāш су пѡвѡзита кѡла, мѡж и чѡвек сāм да иг вўчѣ (Р).

повѡј м ‘плетена вунена трака за повијање беба преко пелена’.

пѡврāз м а. ‘лучна метална ручка на посуди’. — Ймāш ѡнај на катрѣњачи пѡврāз, рўчка ѡна́ да нѡсиш; б. ‘јача плетена узица на торби’. — Ймā онај пѡврāз на тѡрби па преко рāмена (Р).

поврāнети / **поврāнити** -йѣм св ‘потамнети, поцрнети’. — ѡнѡ сѣно свѣ поврāнило. — Поврāни́ у лицу ко гўњ; в. *малаксање*. — Сигурно су дуго пешачили. Па повранели од умора. — Повранели око очију од умора (6: 152 174).

поврāтити се пѡврāти се ‘освежити се, живнути’. — Й ка-сам зāлио, мāло ко да се поврāтиле.

повратич м бот ‘растиње *Tanacetum parthenium*’; в. *босиок* (2: 27).

поврāтуша ж ‘јело од танко пржене смеше брашна и јаја’ (Р).

пѡвраћати се -а се ‘бити тешко искорењив’. — Јā знам да се мўвар пѡвраћа.

пѡврзица / **поврзлица** / **пѡврзма** / **пѡврзмица** ж 1. ‘повраз(ац), јак уплетен канап за повезивање лонаца кад се окаче на обрамицу’. — Пѡврзица се мѣти на шѣрпу, на лѡнац и нѡсиш. — ѡнѡ што йдѣ на лѡнац земљани́ или ѡвāј ймā рўчке па не може да се нѡси косāчима или рāдницима на њиву; ѡнда се мѣти поврзлица: канāп се провўче око ѡни́ ушију са странѣ и ймāш гѡр рўчку да нѡсиш. Ймā поврзлица и на тѡрби, то

што нѡсиш тѡрбу; 2. ‘генетска особина’. — Вуче њн поврзлице и на љјаке, и ѡни су висѡки; тѡ му на љјчевину, од ујакѡ (P).

поврѡша ж ‘риба која плива по површини воде’ (P).

поврѡшити (се) поврѡши(м се) св в. *изврѡшити*. — Чѡка да се поврѡши грѡб.

повуѡи -чѡм св 1. ‘генетски наследити неке особине’. — Ѣн је повуѡко на тѡ ѡковину; 2. ‘користити се нечим (обично прибором за јело)’. — Тај сам тањир ја повуѡко. — Кољко има повучени чѡша?

пѡган пѡгана -о а. ‘прљав, нечист’. — Нѡшто си пѡгано јѡла ил пила и затѡ повраѡаш; нѡје то ништа, проѡи ѡе; б. ‘зао, проблематичан’. — Поган је ѡн — не буди му дрѡг. — Нѡма пѡганијег сѡла од Драгоља.

поган ж а. ‘стока, животиње уопште; рљав човек’. — Говеда и сва друга поган слободно су врѡљала око ѡегове вечне куѡе (5: 78); б. ‘прљавѡтина, нечистоѡа’. — Једва смо се отресли погани, на поново вратили ѡамију у нашу богомољу. Кољко је само владика и попова читало данима да истерају поган из ѡе (6: 4).

пѡганија ж ‘олош, шљам’. — Нијкад није бѡло вакѡ пѡганије.

пѡгѡсити пѡгѡсим св а. ‘прснути водом и угасити жар’; в. *жѡсика*; б. ‘прелити креч водом’. — Ту трѡба крѡч који је рѡније пѡгѡшен, да је устѡѡ.

погача ж ‘бесквасни хлеб’. — Када се брашну додаје само со и вода, добива се погача. Погача се месн у изузетним приликама и за част. — Погача се носи породиљн на бабине... Кум се на крѡтење зове погачом. Са погачом се позивају на свадбу кум и старојко (3: 73 74); *шарена* ~ ‘погача којом будуѡи свекар дарује девојку после веридбе’. — Младожењин отац девојци предаје „шарену погачу“ украшену вуницом. На погачи су сапун, чешаљ и огледало (3: 91).

пѡгибѡљ -и ж а. ‘погибија; опасност по живот’.

пѡгибѡније с ‘погибија, велико страдање’. — Пѡшли ѡѡди на пѡгибѡније.

пѡгинути -нем св ѡ. — Стѡ двѡдесет пѡгинуло у наѡим сѡлу на тим Цѡру. — Пѡгинуло је и у ѡвѡм рѡту дрѡгим дѡста.

поглѡдути поглѡднем св ѡ. — Поглѡдни ѡ небо, неѡемо стѡћи са сѡном.

поговѡрати -ѡварам несв ‘показивати незадовољство, приговарати’. — Дѡо ми ѡлѡт у послугу, а сѡд поговѡра.

погѡдити погѡдим св ‘уговорити, договорити се’. — Миљан и јѡ погѡдѡмо спѡмен: за Вѡкрс дѡ биде гѡтѡв.

погреб м ‘ручак у покојниковој куѡи после сахране’. — После погребѡ враѡају се сви домаѡиновој куѡи, где оперу руке и седају за сто, где ѡе ручати. Тај ручак зове се погреб; в. *даѡа* (2: 100–101).

погузѡчке прил ‘на стражњници, стражњницом’. — Чѡвај се да не сѡљѡш погузѡчке дѡле.

погурѡмати се -ѡмо се св ‘ускомешати се, погурати међу собом’ (P).

пѡдѡј обично само импер ‘дати’. — У Јѡѡимовиѡе пѡдѡј [девојку], а из Јѡѡимовѡи не ѡзимај: ѡне вѡле да сѡде ѡѡдма. — Сѡмо тѡ Мѡмѡру пѡдѡј овај папѡр.

пѡдѡпрати (се) -перем (се) св ‘овлашно (се) опрати’ (P).

пѡдѡсеѡи -сѡчѡм св ‘подсеѡи’. — Ми подѡсекли с ѡвѡе стрѡнѡе.

подѡтеѡи -кне св ‘отеѡи, добити оток’. — Кад овца ометѡла, тј. „подѡтекне“ (3: 130).

подѡткати се -ткѡм се св ‘утемељити се, наоружати се знањѡм’ (P).

податрѣсати се -атрѣсам се несв 'доживљавати нешто као снажан емоционални потрес, потресати се'. — Нисам то причо — не могу да се податрѣсам.

пѡдбѡран -рна -о 'који има висок ниво подземне воде' (Р).

пѡдбѡјати пѡдбѡјам несв 'подметати, подвлачити'; в. *ѡласѡара*.

пѡдбѡсти -дем св 'боцнути штапом у стомак говече да би кренуло' (Р).

пѡдбрѡдњак м 'део невестинске опреме'; в. *смѡљевац* (9: 87).

пѡдбрати -берем св **а**. 'поломити, поскидати заперке'. — Мѡраш да пѡдбереш заперке, да се не учѣвѡри; **б**. 'делимично нешто обрати'. — Пѡдбѡри ми мало трѣшњѣ испѡ-штале.

пѡдбрѡкати пѡдбрѡчем св 'промешати'. — Ја то само маѡ пѡдбрѡчем и дѡм стѡци, јагњѡдма (Р).

пѡдведрѡвати -ѡдрѡва несв 'ведрити се од хоризонта'. — Пѡдвѡдрѡва ѡздѡ.

пѡдвеза ж 'трака која се везивала испѡд колена'. — Испѡд колена дизлуке су пѡдвезивали пѡдвезама које су жене ткале. — Испѡд колена биле су памучне или свилене пѡдвезе (3: 79 80).

пѡдвирати -е несв 'избијати из земље (о води)'. — Вѡда пѡдвире, па бѡра тѡмо на њиви, рѡгоз растѣ.

пѡдгајити -ѡм св 'подићи, одгајити'. — Дѡда пѡгино на Сѡлѡнским фрѡнту и баба пѡдгајила двѡ дѡцѣ. — Сву је дѡцу пѡдгајила у Претурици (5: 79).

пѡдглавити пѡдглавим св 'учврстити нешто што је нестабилно'; в. *ѡдѡубиѡи*, *сачивија*.

пѡдгрљача ж 'део јарма који воловима стоји испѡд грла'. — івѡј дѡо јарма што је дѡл ми зѡвѡмо пѡдгрљача, а тѡ се рѡче и пѡличица (Бр П); уп. *ѡѡлица*, *ѡѡличица*.

пѡдела ж 'храна која се дели на грѡбљу, после сахране'. — Идѡмо ја, Раја и Ђѡса на сѡрану и ѡзѣћемо по двѡ пѡделе.

пѡдѡнути / пѡденути пѡденем св 'послагати, саденути'. — Дѡтѡрѡваш жѡто сѡ њиве и кад га пѡденеш, чѡкаш вршачу, да вршѡш. — Данѡс сам пѡдено сѡно у пластове. — Треба то покѡсити, пѡкупити, пѡденути; в. *кѡчаница*.

пѡдзида ж 'зид на стрмом земљишту, направљен да се спречи ерозија'. — Де нѡма зѡмљѣ, у брдима, направѡ се пѡдзида и мѡж да пѡсѡднѡш врстицу лѡка, који ѡцѡк компѡра.

пѡди 'походи, прво похођење невесте после венчања'. — Кѡд нѡс се кѡже на рѡзно: идѡ ѡ пѡде, идѡ ѡ игле, идѡ у игларице, идѡ у иглѡноше; брѡт нѡси игле и прѡдѡ сѡстри кад дѡђе у игларице (Д); в. *игле*, *игларице*, *иглѡноше*.

пѡдѡлканити -им св 'изгубити контролу над својим поступцима'. — Кад су му рѡкли с кѡме се ћѡрка [виђа], нѡчисто пѡдѡлканиѡ (Р).

пѡдина ж **а**. 'доња половина незавршеног (или развршеног) стога'. — Кад сѡденеш нѡколко пластѡва, кад ѡмѡ јѡш дѡсти да завршиш — то је пѡдина (Ш). — Кад развршиш сѡно и вучѡш па ѡстане ѡнѡ сѡна — тѡ се зѡвѡ пѡдина, од половинѣ до грања, што ѡстане (Т). — Кад се дѡне сѡно, ка[же се] дѡј пот пѡдину; **б**. 'настор од грања или гредица у основи стога'. — Пѡчо сам пѡдину, трпѡ се да нѡ трули сѡно, да није на зѡмљи.

пѡдницица ж дем према *ѡодина*. — івѡ ти је ѡвд двѡ пласта и тѡ ти је пѡдницица, тѡк сам пѡчо пѡдину, а у сѡно идѡ од дѡсет до пѡтнѡс пластѡва (Ш).

пѡдићи -гнем ♦; в. *виѡага*.

пѡдићи -иђе св 'ући оздо, са доње стране'. — Вѡда пѡдиђе и дѡгне га.

пѡдјажје с ‘преливни испуст испред воденичне уставе’. — Лѡвио је рѡбу у пѡдјажју (К). — [Гледала] и у рибе у пѡдјажју како у јатима беже кад наиђем (5: 146).

пѡдјаловити се -и св. ‘донети на свет мртво младунче, изјаловити се’. — Пѡдјалови се ѡвца кад ѡјагњи мртво јажје.

пѡдлагати (се) пѡдлаже (се) несв ‘простирати сламу, комишину под стоку’; в. *комишина*.

пѡдливак м в. *пѡдливка*. — Увече квасац неће нико дати из куће, као ни пѡдливак ни сириште, што не ваља дати због пчела (3: 74).

пѡдливати пѡдливам несв ‘сирити’. — Тѡ што се пѡдлива млеко, кад сунеш пѡдливку у млеко, кажемо да се млеко пѡдлива, сирѡ се. — Видим ја зашто Љубѡина пѡдлива сир: четрдес динара кѡло. — Кад се пѡдлива сир, угрије се млеко. — Са тим пѡдливаш, а другѡ наљижеш, те стѡји док тѡ не ѡстрошиш. — Пѡдливено млеко, то кад се пѡдлива, а кад се пѡдлије — онда је грѡда; **пѡдливање**. — Да се млеко при пѡдливању не кварн и да се не прогруша, треба исто прекувати (2: 229); в. *сирѡшњака*.

пѡдливка / пѡдливка ж ‘течност за сирење млека, сурутка у којој је одстојало сириште’. — Тѡ што се пѡдлива млеко да се сирн зѡвѡ се пѡдливка; на десет кѡла млека сунеш двѡста грама те пѡдливке. — Сѡрутка се суне и онѡ се пѡсоли сирѡште, и пѡдливка те се пѡдлива сир.

пѡдлити пѡдлијем св ‘усирити (млеко)’. — Увати се кад ја пѡдлијем њу и тѡрим на шпорет, ѡдвоји се грѡда и сѡрутка постепѡну (Л).

пѡдлога ж ‘кожни уложак у окрпљеном опанку’; в. *оѡуѡа* (2: 52).

пѡдлѡжара м/ж ‘ситан лопов, положара’. — Не волим ти ја такѡ подлѡжаре.

пѡдложник / пѡдножник -лѡка м ‘део разбоја, подножник’. — Каже и пѡдложник и пѡдножник; једножично ткѡш на два, а двојично на чѡтири пѡдложника, дѡл нѡгама радиш на пѡдложнике (Л). — Дѡле пѡдложнике ѡма и нѡгама радиш: прѡтуриш једном и ударѡш ѡним (како се онѡ бѡше зѡвѡ?) брдила, да направѡш зѡв, мѡсто де ће да прѡје чѡнак

пѡдлѡпити се пѡдлѡпи се свр ‘потклобучити се’. — Видѡш како се то пѡдлѡпило, па се ѡдвојила она плѡча.

пѡдлѡпљивати се пѡдлѡпљива се несвр према *пѡдлѡпљивѡи*. — Пѡдлѡпљива се онај мѡлтер и ѡтпада.

пѡдмѡзграти -ѡ св ‘добити мезгру, налити поткорни сок (ѡ дрвету)’. — Свѡ је пѡново пѡдмѡзгрѡло и лѡстало другѡ пѡт; в. *лика, мезграѡи*.

пѡдмерити -и св ‘измерити’. — Не може ѡвај [кантар] да пѡдмери.

пѡдмета ж ‘запршка’. — Гљиве пеку а и кувају у тигању, са подметом ѡд пројина брашна (2: 64).

пѡдметати пѡдметам несв ‘зачињавати брашном (чорбу, мећу)’. — Направѡш пѡдмету те пѡдметаш.

пѡдмијурати се -ѡ се св ‘потприштити се’. — Подмијурала му се гѡзица ѡд батѡна (Р).

пѡдмити (се) пѡдмијем (се) св ‘опрати (се), умити (се) (Р).

пѡдмлађивати (се) пѡдмлађива (се) несв ♦. — Она ме пѡдмлађива.

пѡдмлачити пѡдмлачим св ‘мало подгрејати’.

пѡднѡи -ѡ -ѡ ‘који се тиче пода’; в. *зидни*.

пѡднѡмити се пѡднѡмитим се св ‘уображено се усправити’.

пòдницати -иче несв 'проницати'. — Ако не òшйшаш [овце], пòднице нòва вўна па се мѣша са старом и нѣ ваља.

пòдњача ж 'подна даска'; в. *душема*.

пòдòбит, само у сталној вези на *пòдòбитѝ* 'слично, попут'. — Ѐ òн је пòчо рãно да краде — на пòдòбит òцу. — Òна је на пòдòбит колачаре. — Рајин, као на пòдòбит Игрутину, с гроба на гроб (5: 13).

пòдòјче -ста с 'младунче које сиса туђу мајку'. — Пòдòјче — то јãгње које сиса туђу мајку, ùдãја се.

пòдòлазити -е св 'доћи у великом броју'. — И пòдòлазили код мènѣ на свãдбу.

пòдòрати пòдорем св 'узорати испод стрмине или неке препреке'. — Пòдоро пòд обалу докле гòд је мòго.

пòдòсојан -јна о 'мало изложен сунцу, који се налази под осојем'; в. *омоље*.

пòдотãв ж 'касни плодови поврћа'. — Ви имãте, вїдим, краставце — то пòдотãв.

пòдотавити се -и се свр 'поново изнићи (о младој трави)'. — Кад се пòдотави трава, премештићу òвце на Дòчову ливаду. — Сѣно смо покòсили прво, а òвò сãд òтава, пòдотавило, в. *ошãва*.

пòдòћи пòдòђе св 'ускиснути, надоћи'. — Ка[д] тѣсто пòдòђе, онда пèчѣш. — Замѣсила, и тѣсто пòдошло, ùкувала кўпус и òтѣ ти рўчак; в. *сиришњака*.

пòдочњãк м 1. 'угао очију према носу'; 2. 'зуб очњак'. — Пòдочњãк — то зўб из гòрње вїлице, испод òка (Кз).

пòдрамити -им св 'подупрети терет на једном рамену мотком преко другог рамена'. — Кат пòдрамиш, лãко нòсити. — Пòдрами се мòтком, цãк, да лãкше нòсиш, то с дрўгог рãмена.

пòдрãстати пòдрãста несв 'поново израстати'. — Ако се òвца не òшйша на врѣме, òнда вўна пòдрãста, рãсте млада вўна.

пòдробац -нца м а. 'јело од хлеба удробљеног у млеко'. — Ùдружиш прòјѣ па млѣка врўћег и то пòдробац; б. 'остатак јела у тањиру'. — Мајка нãвек гòворила: нѣмòте д-òстављате пòдробац (Р).

пòдрòжњача ж 'тања гредица којом се по средини, од рога према шљемењачи (в.), учвршћују рогови у кровној конструкцији'

пòдрум м ♦. — Òдѣмо ù подрум, ùкопãн им ù земљу, а нãш нїје. — Друга врста ових кућа има на доњем спрату од брвана склопљену качару или два преграђена вајата или изидан подрум, а на горњем је „кућа“ или оцаклија и једна или две собе (1: 759).

пòдрўмција м 'човек који је задужен оставом у подруму (на свадби)'. — Кад се òн жѣнио, ја бїо пòдрўмција, срећивò печѣње, пиће.

пò[д]сѣвак / пò[д]сѣвак -ѣвка м 'накнадно сејање, досевање на деоницама на којима семе није никло'. — Прирѣдио сам сѣме за пòдсѣвак (а ћѣд гòворно „сѣме за пòдсѣвак“).

пòдсѣћи -ѣчѣм св 'скратити' (Р).

пòдсїревнна ж 'млад, неоцеђен сир'.

пòдўбити пòдўбим св 'продубити, ископати дубљу рупу'. — Òвò ћу ја мãло да пòдўбим и да пòдглãвим.

пòдубица ж бот 'нека лековита трава'. — Подубица — трава за мушке и женске. Женскимã отвара пернòду (2: 226).

пòдубљивати -убљивам несв *пòдубићѝ* (в.). — Òвò нѣ смѣм вїше да пòдубљивам.

поду̀зимати -а св ‘почети се навлачити (о облацима)’. — Ђвѣ ѓздѣ поду̀зима и гомилā се.

поду̀пирати -ем несв ‘помагати’. — Сѣнѡвче, ја ћу те поду̀пирати, ако ти ђнеш д-идѣш на факултѣт.

поду̀пирāч -āча м ♦. — Ѡвѡ са странѣ поду̀пирāч, а лѣмѣз се турā кад се заврши сѣно; мѣ зовѣмо лѣмѣз, а зѡвѣ и сургија нѣде. — Читава ваона се ослања добрим делом на поду̀пираче а укопана је у земљу (3: 37).

подурјасити се -урјасим се ‘добити неку необичну енергију; осплити се’. — Подурјасно се — ко пре[д] смрт (Б). — Али се некако пред сам рат подурјасно онако матор и болестан (5: 112).

поду̀спорити -у̀спори св ж 1. а. ‘поплавити воденично коло, довести воденицу у поступ’. — Кад је Качер, по сѣдам, по десет данā, пуне ђбале, воденица нѣ може да мѣље, ја́ча та вѡда тамо и нѣ да ѓвѡј да ѓтиче, поду̀спори воденицу, коло дође у воду и нѣ може да се ѓкреће (Б); б. ‘подићи ниво речног дна и успорити ток’. — Овај пѣсак нанела рѣка и поду̀спорила; 2. ‘потискивати плућа и отежавати дисање’. — Она нѣ може да дише и лѣкар рѣко да је то труднѡћа поду̀спорила.

поду̀шје с ‘помен, парастос’. — Наш поп не свети [само] водиче, чита поду̀шја, венчава и опаја парохијане (6: 51); в. *издаши*.

пођани в. *йоди* ‘прва посета родбине невести’.

пожегача ж ‘сорта шљива, мацарка (в.)’. — Ѡд њѣ се најбоље прāви ракија, кажу да је порѣклом од Ужица и зѡвѣ је пожегача. — А најбоља је ѓна пожегача старинска; в. *мацарка*.

поживити -им несвр ‘проживети’. — Ништа ни сам поживио: убио се од рада, а сād ти нѣ треба ништа.

пѡзāјница ж ‘изнајмљивање рада’. — Помāгѡ ѓн мѣни у пѡзāјницу па му ја враћѡ. — То идѣ у пѡзāјницу: ѓни мѣни — ја њѣма; в. *коло* (1: 777). — Он из Козѣла [оде] у Арāнђеловац, прѡдā сѣр и кāјмак и дође у пѡзāјницу да кѡпā.

пѡзāјничити се -имо се несв ‘узајамно се помагати пѡзāјницама’.

пѡздер / пѡздер м ‘дрвенасти део конопљане стабљике’. — Испо[д] трљиче ѓно што ѓстане сѣтно то је пѡздер. Каже се кѡд нāс: ко пѣто на пѡздеру, лѣжи у кући ко куче на пѡздѣру; *изр.* спāо на пѡздер ‘осиромашити’; в. *трљича. Поздер*. Иситњени ѓпаци од конопље и лана. Падају при трљењу и ступању. Леже, недељама, док их киша у земљу не сабије. Крајем лета у реку се уваљује конопља да се укисели. Снопове притисну великим камењем. Кад на површину избију луткасти мехурићи, то значи да је кисељење готово. Распростру по обали да се осуши, онда вуку кућама. Цело михолско лето прште трљиче, посрћу главате ступе. Уз стубове, уровљене у земљу, слаже се пѡздер. Оштар као измрвљене кости, светлуца попут крљушти (7: 197). — Дрвенасти део — „пѡздер“ бацају у њиву и на тај начин гоне јазавце... јер пѡздер има јак мирис од кога јазавци беже (3: 47).

пѡздравље с ‘пѡздрав’.

пѡзѣмљака / пѡзѣмљуша ж ‘боранија која расте у облику бокора и не диже се уз притку’. — Имамо бурāнију пѡзѣмљаку (Кз). — Бурāнију кад у̀знимамо — имамо пѡзѣмљушу и приткару; в. *йлийка*.

пѡзѣвница ж ‘пѡзѣвница, пѡзѣвно писмо’.

пѡзѣйма прил ‘прохладно’. — А, јутри је било пѡзѣйма. — Беше јесен, пѡзѣйма, први мраз опалио лишће (6: 109).

пòзнати се -ā се св ‘утврдити, закључити по неким знацима’. — Нè терају тамо кра̀ве, то би се пòзнало по ба̀легама.

по̀излазити -е св ‘изићи редом’. — Видим: òвце по̀излазиле, а нè знам кò је отворно.

по̀нскúпљати се -ају се св ‘искупити се’. — По̀нскúпљаше се свā дèца по велич̀ини.

пòјагмити се -им се св ‘упустити се у јагму, почети се отимати око нечега’.

пòјас м 1. а. ‘узана тканина која се омотавала око паса’. — Раније се тка̀ли пòјасеви из више бòја и глèдало се ко лепши пòјас има (Ш). — Пòјас што жéне раније тка̀ле, дèсет сàнтиметара ширòко и опасивало се преко стомáка (Кз); б. ‘канш’. — Нèму ће пòјас да пúкне под онòликом трбушином; 2. а. ‘тања дугачка гредица која повезује рогове у кровној конструкцији’. — Мèћè се пòјас унаоколо да повèже свè рогове; б. ‘заштитна даска на зиду’. — Да би се заштитило нèшто, у̀дарѝ се пòјас òколо, да зид нè стра̀да. — Појасеви око вајата су плаве и црвене боје (2: 53).

пòјатòран -рна -о ‘повећи; поодрастао’. — Дај ми, с̀ине, ча̀шу водè, али òнú пòјатòрну. — Òнај му с̀ин већ пòјатòран.

пòјац пòјца м ‘човек који пева за певницом’.

пòјилиште / **пòјило** с ♦. — Тò ти је пòјилиште де пòјиш òвце, гòведа.

по̀јмити св 1. ‘почети се будити (о природи у пролеће)’. — Во̀ће се калемило око Младенаца (9. марта по ст. кал.) до Благовести, кад појми гора (кад у дрвету настане кретање сокова). — Обично се тај пупољак сасуши и отпадне а други за њим појми (2: 18). — Во̀ће се калеми у пролеће, пре Младенаца, „док не појми“ (3: 25); 2. ‘разумети, схватити’. — Нè мож òн то по̀јмити, ца̀бè му причаш (Р).

по̀јлпазити се -им се св ‘прозлити се, променити карактер, понашање’. — И òн ми се нешто по̀јлпазио, нèмò му вèровати. — По̀јлпазио се, нè знам шта му се дèсило (Р).

пòјгати -ам св ‘пожурити, похитати’. — Мòрам пòјгати ако ћу да стигнем. — Мòја ба̀ба стáлно говòрила „пòјтај“.

по̀ка̀лупити -им св ‘послагати, наслагати’. — У миш̀ани до̀ђу трѝ вуруне, ту по̀ка̀лупиш др̀ва, озидáју се на округлину (Ш).

по̀ка̀раб̀асити се / **по̀ка̀раб̀осити се** / **по̀ка̀рамб̀асити се** / **по̀ка̀роб̀осити се** -àбосм се / -òбосм се св ‘поспорити се, посвађати се; пореметити добре односе’. — Нèшто су се међу собом по̀ка̀роб̀осили (Б); — По̀ка̀раб̀осили су се òни па нè знам òне л ти дати.

по̀кварèнлук -èнлука м ‘поквареност, неморалан поступак’.

пòкесати се -ам се св према *кесати се*. — А̀јде да се пòкесам и ко има више пàра — да пла̀ти пѝће!

по̀кѝнити -и ‘прелити се преко ивице посуде (због загревања)’; в. *ипровèиш*.

пòкиселити -им св в. *закиселииши*. — Кад се ка̀ца расу̀ши, òнда се пòкисели, за̀кисели се, и ма̀ло по̀куцаш òбручеве.

пòкладе пòклáда пл. т. ♦.

пòкладовати -ујем (не)св ‘последњи пут се омрсити пред почетак поста’.

пòкликнути -нем св ‘попустити пред проблемима, деморалисати се’. — Òна није пòкликнула: чòвек јòј прòпò у четрес првој гòдини, ва̀мо узела зèта, òдржала ку̀ћу.

поклѣсар -ара м 'црквењак'. — Дòшò пòп и поклѣсар. — И даље му ништа није било тешко, као кад је ушао у цркву као поклѣсар пре онога рата (6: 53).

пòклопац -пца м ♦. — Бачва била са пòклопцом, а кáца òтворена.

пòклопница ж 'коритасти цреп на сецишту кровних површина'.

покоревати (се) -òрèва (се) 'покоравати се'. — Ниједнѣм се кучету не покорèвају — сáмо га грèбну шапòм!

покорушити се

пòкошкати се -ам св 'погурати се међусобно, поспорити се'. — Дèца се лáко пòкошкају, ал се лáко и пòмѣре.

пòкратак -тка -о ♦. — А бóдàк је пòкратак.

пократи / покрјати -àм св 'поломити'; в. *костийше*.

покрòвац -вца м 'покривач од кострети, за стоку'. — От кòзје кòстрети пòравили се и покрòвци, да се пòкрију вòлови, ко рабацијà с вòловима (тèрали шлѣйве сýвè), ко гòј һѣлим, не прокѣсива (Кз). — Ти покрòвци бѣли тéшки ко туч (Р).

Покровѣја ж 'црквени празник, Покров Пресвете Богородице'. — Слáви црква за Покровѣју и дòлази влáдика òбавезно. — Покровѣја (јесењи празник, Богородични Покров — 1. октобра); у Краг. Јасеници тај празник зову Покровица (2: 14), као и на Руднику. — Сећао се стално тог датума (било је негде по Покровији) (6: 25).

покрстица ж 'начин плетења, ткања'. — Шарè се [на һилиму] изводе покрстицом на ђерђефу, а оне најчешће претстављају ружу, пупољак и лист (3: 50).

покрчити пòкрчим св 'исећи, искрчити'. — Сà[д] һу да пòкрчим тóне, порет пýта.

полáгати пòлáжем несв 'хранити стоку'. — Гòрњи крај [јасала] òдмакнут је од зѣда да мòж да се пòлáже.

полагивати св 'додавати нове лажн старима, надлагивати се'. — А толико су се... хвалили и лагали и полагивали (5: 141).

полажеинк / полажоник м 'божићни полазник'. — Важан тренутак је долазак полаженика или полажоника, који је обично неко од мушкараца или од родбине. Женску особу не би нипошто примили место полаженика или пре њега. — Старији људи памте да се и стока вводила у кућу уместо полаженика. То је обично био во или ован (3: 109); в. *чесница* (2: 93).

полáкице / полáкице прил 'полако'. — Дèда је пòсијо свúде — сàд полáкице нѣче. — Ми дòлазимо полáкице, да нè чује òтац. — Идèм ја полáкице ливадом; в. *незанило*.

пòлегнути -не св ♦. — Бòље рòдѣ, мáње улáгáња, а нè да пòлегне.

полèжак -áка м. 'хлеб који није оструган одмах после печења'. — Верује се да мушкараца који једе хлеб полежак (који није одмах оструган) могу виле и јунаци устрелити, а он се неће моћи да брани (3: 74); в. *ујемак*.

полèжака / полежакуша ж 'боранија која расте сèз притке, у облику бокора'. — Лèпа ми òнà полèжака; в. *пòземљака*.

полемèзати -àм св 'поставити лемезе на сену'.

пòленути -не безл 'загрцнути се увлачењем течности у душник'. — Пòлену га и умал се нè угóши. — Пòлену ме вòда, умал се не удáви.

полеп м 'бујна трава која се под ногама угиба'. — На пропланку се ухватио полеп од траве (*ућèбило се*), те представља мекани зелени һилим, који се под ногама угиба (2: 8).

полѣпити се **пòлѣпи се** св 'прилепити се, залепити се'. — Ако је жѣто сирòво, пòлѣпи се и кáмен стáне.

полетвáвати -ѣтвáвам несв / **пòлетвати** -ам / **полетвѣцати** / **полетвѣчати** -ам св 'прикивати, приковати летве'; в. *мерѣек*.

полѣтити -ѣ 'линути'. — Мѣни су јѣднòм сѣзе у цркви полѣтиле сáме.

полѣшкѣ прил 'положено'. — Стáви га полѣшкѣ (Б).

пòлица ж 1. ♦; 2. 'гредница која у јарму стоји воловима испод грла, подгрлица'.

пòличица ж 'полица, подгрљача (в)'. — Мѣ у Калáњѣвцима кáжемо за тò испод грла пòличица (К); в. *јармењача*.

пòлог / **пòлог** пòлога / пòлога м 1. 'полегла пшеница, трава'. — Пòлог је де пòлегне жѣто. — Свá ми њѣва у пòлогу; в. *налагáици*; 2. 'јаје које стално стоји у гнезду, да би кокошке на њему носиле'. — Пòлог — то јáје мѣћак, ѣсија се, глáтко.

положајник м в. *йоложеник*. — Бадњаци су раније горели целе ноћи и све док не дође положајник (З: 107).

пòлòжара ж 'особа која краде *йолог* 2'; в. *йодложара*.

пòложине -ѣна пл. т. 'трава која се полага говедима када се не изводе на пашу'. — Гòведа су на пòложинама.

пòложити пòложим св 'дати стоци сена'. — Оћеш тѣ да пòложиш óвцама, да јá истерам крáве? — Мòраш пòложити стòци; в. *зайворѣици*.

полошка ж 'ниска кошница сандучара'. — [Ѓерзонке] су биле једноспратне, звали су их и полошке (З: 35).

пòлòшкѣ прил 'водоравно, положено'. — Кòрен је пòстављен вáкò пòлòшкѣ. — Изблѣдела [фотографија на надгробној плочи], лòшо урáђено, а пòлòшкѣ пòстављена.

пòлуга ж 'део запрежних кола, јармац'. — За пòлугу зàкѣче се двá јардѣмца.

полудити -ѣм св 'полудети'. — Дòбиће пѣнзију кад бѣде нáчисто полудила.

полујак м 'флаша од пола оке, полуока'.

полутáн -áна м 'мешанац'. — Он бѣо неки полутáн, мáјка му Нѣмица, ал кò знá какви смо ѣ мѣ мезелáни.

пòлучити -ѣм св 'додати лук јелу'. — Испѣци то и пòлучи.

получити пòлучим св 'одвојити јагњад од оваца'. — Получно Мѣлан јáгњад па блѣјѣ. — Óвце óтишла да пòлучи.

пòље с ♦; у сталном изразу у *йòље*. — Кад се покосе ливаде и кад се обере берићет, бива заједничко чување стоке, које се зове: у пòље, сампас, или плац. (У Краг. Јасеници зове се *јурија* — ЈП 30); *мáло* ~ 'мала нужда'. — Ја пòшла на мáло пòље и вѣдим — крѣв, кад ѣдѣм на мáло пòље, пòчне да крѣвáри; *вѣлико* ~ 'велика нужда'. — Ўдѣ на вѣлико пòље.

помáјкати -áмо св 'поумирати; полипсати'. — Мѣ помáјкасмо глáдни (Ж). — Јесу ти помáјкални прáци?; уп. *мајкаѣи*.

пòмацати -а 'бити ухваћено мемлом, побућати', в. *маца*.

помáчињати (се) -ем (се) 'помицати се, померати се'. — Нѣ смѣ да се помáчиње; в. *йрокисивáици*.

помѣљáр -áра м 'који је донео жѣто у воденицу'. — Од другог понедељка да почињу с помѣљáрима (5: 143). — Ако има доста воде а мало помѣљáра, и ујам је мањѣ (З: 39).

помѣсти се помѣтѣ се 'пореметити односе, поспорити се'. — Нѣшто су се помѣли, покáрáбосили.

пòмети́на ж анат ‘постељница, плацента’. — Крава избаци пòметину, и крмача. Крмача обично поједе пòметину, ал кр̀ва м̀ож да се уг̀уши. — Кр̀ва ми ј̀ош н̀ије изб̀ачила пòметину, б̀оим се и м̀орам зв̀ати ветерина̀ра (Д).

пòметник м ‘надгробни камен, споменик’. — Кад ч̀оек у̀мре, он н̀е види к̀акав му пòметник д̀ијеш (Д). — У гробљу те сѐћају само они где им пометник видиш (5: 5); в. *белег*.

пом̀ештати пòм̀ештам неск ‘померати, премештати’ / **пòмештити** -им св ‘преместити’.

пòмира ж ‘мирење’. — Ка-смо ѝшли на пòмиру, ја ѝшб̀ пр̀ви.

помирџи́ја м ‘помиритељ’.

помр̀ети св ‘поумирати’. — Помр̀еше ѝ они: кл̀ео се кр̀иво, д̀обио парц̀елу з̀емљ̀е, а с̀ад н̀ема никог.

пòмусти -у̀зѐм св ♣. — Ако н̀ије дал̀еко, д̀олазиле су ж̀ене те пом̀узу́ ѝ однесу мл̀еко.

пòп̀ајлак / **понѝајлак** прил ‘полако, без журбе’. — О̀ва м̀ала [крава] пòн̀ајлак тр̀апка. — А он̀а пон̀ајлак трапу̀ља у̀з бр̀до. — Кр̀ени т̀и пон̀ајлак, а ја ћу да д̀о[ћ]ем.

пона̀цакаст -а -о ‘помало ћудљив, непредвидљивог понашања’. — Он је пона̀цакаст, н̀е знаш о̀е л ти д̀ати.

пон̀едѝоник / **пон̀ед̀оник** м ‘понедељак’. — Н̀ије д̀олазио от пон̀едѝоника. — Р̀екоше да д̀ођем у пон̀ед̀оник, н̀е знам ко́ји он̀о д̀атум бѝјаше.

пòништити -им св 1. ‘уништити, срушити’. — М̀орају се пòништити миш̀ане да л̀уди н̀е би с̀ушили ш̀љиве (Ж); 2. ‘прекинути трудноћу, абортирати’. — Тр̀оје пòништила са он̀им пр̀вим м̀ужом.

попова ж ‘нова одећа’

поновак -овка м ‘дар који рођаци и пријатељи доносе млади на Младенце током прве године брака’; в. *Младенци*.

поновац -вца м ‘нови снег’ (2: 34).

пòновити пòновим св ‘учинити нешто поново’; ~ **печење** („о слави, свадби или др. благом дану, кад се гостима по други пут даје печење“ — 2: 14); ~ се ‘обући нову одећу’. — Била у Љи́гу па се м̀ено и пòновила.

пòнуде -уда ‘мале бабине’ — О̀тац о̀тишо у пòнуде (2: 95).

пòпукати -ам св ‘понудити’. — Би́ он — с̀амо да га н̀еко пòнука,

пòњава ж а. ‘тањи покривач од вуне’. — Преко н̀ега пребациш по̀наву; б. ‘постељина’. — Н̀е смеш д-у̀ћеш да му намештиш по̀наве; в. *сламарица*.

по̀њу̀рити се по̀њу̀рим се св в. *уш̀укуйи́ши се*.

пòоди пòода мн ‘први долазак родбине невесте у њеном новом дому’. — Пòшли у пòоди у́ Гараше, ћерка ми т̀амо [удата].

поо̀ђани обично мн ‘родбина која походи невесту у њеном новом дому’. — После треће здравице по̀ођани дају дарове, што су донели (2: 99–100). — Сутрадан младожењиној кући долазе „поо̀ђани“ (3: 96).

поом̀алити (се) поом̀али (се) а. ‘знатно се смањити, понестати’. — Кад је свима скоро поом̀алило, код Јеке било свега (5: 129); б. ‘окраћати’. — Н̀ешто му се од̀ело поом̀алило (Б).

попара ж ♣. — Од старог и тврдог хлеба прави се попара и прелије машћу или кајмаком (3: 75). — У задружној кући (Козељ) сви доручкују махом попару (2: 65).

попарáвати -àrāвам несв 'стављати у врелу воду, парити'. — Па плáтно бéлйш, па га попарáваш, па га омéкшāваш.

попарáдати -ām св. према *парадайти*. — Кā[д] ће да попарадамо и онé двé лèсе шлйва?

попарити -им св 'ставити у врелу воду'. — Сā-ћу јā да идём онём мóm да попарим браду (Кз); в. *згчкатиш, йрслучишиш*.

попаша ж 'такса за напасање стоке на државним пашњацима, пашарина'. — Било је доста заједничких — државних — пашњака па се у то време плаћала „попаша“. Такође се на свиње плаћало „жириште“ (9: 73).

попенити -и св 'запени

ти се од тешког напора'. — Попенили вóлови, нек мáло прэдану.

попишмáннти се -йшмани се св 'предомислити се, одустати од нечега што је обећано или планирано. — Пóјтāј ти и ўзми док се он не попишмáни (Р).

поплет поплета м 1. 'оплетена ограда, плот'. — Овó што су лјуди рāније рāдили, поплет: прúтови дéбљи од прста и пóбије кóље и плетé то поплет; в. *йрошће*; 2. 'последњи ред плетива'.

пóпо -а м хип 'поп' (Кз).

попонац -òнца бот 'биљка *Convolvulus argvensis*'; в. *лозица*.

попратити¹ им а. ♦. — Дòшò да ми поправи òграду и ону жйцу да зàтèгне; б. 'побољшати квалитет ракије'. — Ракија може имати и мана, па се „поправља“, „лечи“ (3: 25).

попратити² -им 'поизграђивати'. — И свйм синòвима поправно кўће једначите.

попрдљив -рдљива -о 'тих, ненаметљив'. — Дāрйнка је попрдљива, нйје ко сестра, сестра òсечита.

попрèкè прил 'попречно'. — Врāтине се пòру попрèкè и сйјў се попрèкè.

попрйдигнути се -нем се 'мало се придићи и полако устати'.

попуњавати попуњавам несв 'попуњавати'; в. *маказе*.

порáвњати -ām св 'поравнати'. — Јā пошò да порáвњāм пўт.

порáднти порáдйм св 'обавити све послове'. — Нè мош ти свè зā дāн да по-рāдйш.

порāннти порāним св 'прихранити, окрепити'. — Мóрају да се òдморе, да се òчисте, да се порāне — да бýду војнйци ко што су бйли кa[д] су òтишли од нйни кўћа.

порāсан -сна -о 'повисок'. — Дрāган је порāсан.

порèзати -жем св 'одсећи комаде саћа у вршкари'. — И òндā, кад је нāпуни, преврне је и òндā је порèже, то је порезйвāње, до полòвине пòваде мèд, а òна пòс[ле] то извлāчи мèд.

порезйвати -èзйвам несв 'одсецати комаде саћа у вршкари'. — То се зòвè порезйвāње, а цèдили мèд — у корито па рукама.

порити пòрим несв 'расецати'. — Кад пòриш црèва, òнда да и[x] переш, пòрй се и пèрје лўка. — Док је дрво у порасту — напону, обично око Духова, пори се са западне стране, да не греје сунце. На тај начин дрво дèбља и мисли се, да истерује у поље, лўт (дивљи) сок, па тек онда почиње рађати добрим питомим родом (2: 19).

порòбити порòбим св ♦. — Стйже Нèмац прè и пòроби и нāс и Енглèзе.

порóзати се порóза се св 'померити се из основног положаја и изгубити основну функцију'. — На оним сйту ил на прòтāку, кад се порóза жйца у јèдну стрāну, нè мож више нйшта [просејати].

норушити се -им се св 'обући црнину као знак жалости за покојником'. — Многе се порушиле кад су им деца у Срему [изгинула] и никад..., и порушене и умреле.

посалак -лка м 'мали посао, послит'. — Им̄о неки посалак, мор̄о да га заврши. — Још овај посалак да завршим и д-идемо на пиво (Р).

посан посна -о ♦. — Ако скидаш двапут кајмак, онда ти је сир посан.

посек / посека посека м 'ухрањена свиња која се коље у зиму'. — Закољѣ се посека, великога вѣпра закољеш и извадиш он̄о сир̄иште (Кз); в. *урањити*.

посековати -ујем / **посечити** -им несв 'клати посеке'. — Посеково сам ови дан̄а и биће...

посѣлуша ж 'жена која скита по селу'. — Никад нисам била посѣлуша, ко т̄у неке.

посести -днем св 'сести на тренутак, тек да се предахне'. — Ђвѣ ја посела код Мире и Драге.

посећи посѣчем св према *посецајити* (в.). — После не може да се меље брашно, ка[д] се посѣче, мора да меље јарму за стоку, било би камена у брашну (Б).

посѣцати посѣца несв 'назубљивати млински камен кад се углача од млевења, искуцкати га да буде нераван'. — Горњак подигнеш винтом и онда сечивицом га посѣцаш, кучаш да буде неравно; то се зовѣ посѣцање, имају сечивице да посѣцаш камен (Б); в. *сечивица*.

посѣчић -ѣчића дем 'посек' (в.). — Моји уране један посѣчић.

поситнице ж, обично мн, 'ситне потрепштине за кућу'.

поскидати -ам св ♦. — Све [црепове] морамо да поскидамо и пос[ле] да вр̄атимо; в. *вињага*.

посклонити (се) посклоним се св 'померити се на безбедно одстојање'. — Бѣље да се ја ма̄ло посклоним нег да налет̄и [колима] на менѣ (Пољ).

поскоп поскопа м зоол 'змија отровница *Vipera ammodytes*'. — Поскопи имају ко неки чвор̄ић на глави.

поскѣрник м 'печат за украшавање славског колача'; в. *слово*.

послатак -тка м 'мали дар'. — Ђвѣ, донела ја и послатак. — Ја кѣпово неке послатке, а Нада била у апотеци.

пословати послујем несв 'радити кућне, домаћичке послове'. — Ти причаш, а она послује.

послуга ж 'пријатељи и комшије који брину о послуживању присутних на већим скуповима у кући (свадбе, сахране)'. — Ова моја сна кад је умрла, послуга је све обалала по нашим обичају, и свеће и панѣја.

послуживати (се) -уживам (се) ♦. — Не ваља да се послуживаш.

послушеник -ика м 'млађи члан домаћинства који је обавезан на послушност'. — Ти си шеф домаћинства, а он је послушеник; **послушник** м. — Ђт њ̄ мѣг послушника. — За славу... помажу у послу све жене а узима се још и по један послушник, за теже послове (2: 84).

поснака прил 'после'. — Пуштѣ га поснака кѣћи.

поспаљ м 'ситни прах од брашна у воденици'. — Сирово жито, поред тога што се теже меље, више се и расипа, иде у „поспаљ“ (прах који отпада) и то на 100 килограма жита оде 1 килограм у поспаљ (3: 39); в. *пасаљ*.

пѠст пѠста м; Савин ~ 'осмодневни пост између Богојављења и Св. Саве'. — После Богојављења настаје циклус од осам дана који се празнује највише ради стоке. То је Савин пос, који траје до св. Саве (14/27. I) (3: 111).

постава ж 'капалица, суд у који цури ракија из лампека'.

пѠставак -а̄вка м 'део запрежних кола'. — Вежу руду за ашлук и пѠставак на предњим колима и зову се кракови (К).

пѠстављача ж 'платно са кога се јело на њиви'. — ПѠстављача се нѠсила на њиву и стављало се да ручају на њиви.

пѠстат -и / **пѠстатница** ж 'деоница коју захватају жетеоци, косачи на њиви'.

пѠстранцѠ прил 'накривљено, искошено'. — Да је било на равни, нѠ би било ништа, ал било пѠстранцѠ и — пѠломн се.

пѠстрешница ж 'јача летва на коју се ослања стреха'. — Кад пуштиш преко зида да стрѠву [направиш], онда она лѠтва ма̄ло дѠбља и ка[ж]е пѠстрешница. — Прва доња летвица [у крову вајата] је нешто јача и њу називају пѠстрешницом (3: 63).

пѠступ пѠступа м 'заустављање воденице, немогућност млевења због високог водостаја и плављења воденичког кола'. — КѠло онѠ које се окреће дѠђе у воду и нѠ мож да се окреће — и тѠ се зовѠ пѠступ, поступила воденица (Б).

пѠступити пѠступи св 'наћи се у *пѠстуйу*' (в.).

пѠсуђија с зб 'бачве, бурад'. — Од посуђија деобничар добија једно буре од 12 акова, једну кацу од десет товара (Кз).

пѠсулгити се 'споразумети се у вансудском поступку'. — Већином се парничари намире (посуле) сами, или утицајем добрих људи и власти (2: 109).

пѠсуљати се -а̄м се 'оклизнути се'. — Било пред шталом блѠто и ја се пѠсуљам, мѠгла сам тӯне ма̄жкати.

пѠтабати -ам св 1. 'засукати и превити струк лука (да би боље главичио'. — ПѠтабо данас лук, да главица већа бидне; 2. 'довести у непријатну ситуацију'. — ПѠтабаћу га ја за тѠ, нек нѠ мисли да нећу.

пѠтаванисати -шем св 'прекрити дебелим слојем'. — Ми сваке године пѠтаванишемо ђубретом.

пѠтаја ж 'тајност'.

пѠтајник м 'доушник, шпијун'. — Мене је тӯ пријавио неки пѠтајник, јер дѠ би Ѡни мене нашли у Скопљу!?. — Био пѠтајник код вѠјне пѠште. — Био мој отац и пѠтајник на Солунском фронту (5: 69).

пѠтајно прил 'тајно'. — Организује бѠлницу у својѠј кѠћи пѠтајно.

пѠтанути пѠтане св 'потонути'. — ВѠда на пӯту, нѠ може да пѠтане.

пѠтањати пѠтања(м) несв 'тонути'. — ТѠ се веже да не пѠтања. — Ако је тѠмо бѠра, онда ће да пѠтања. — ПѠтања Букуља, а расте Рудник. — ТѠмо је камѠн и тӯ нѠ мож бити пѠтањања; в. *загажсавати*.

пѠтарашити -а̄рашим св 'пребрати по стварима тражећи нешто'. — Потараши мѠно по обући и види дѠ је парница овој ципели.

пѠтегача ж 'рачваста дрвена полуга на млинском кошу, која је везана за корице (в.), а на горњем крају испод ње је прометнута рабѠшка (в.)'. — Потегача дѠл држи корице које су закачене и позади (Б).

пѠтежати -а̄м св 'добити у тежини, постати тежи'. — Није пѠтежала ни кѠло за Ѡва̄ три мѠсеца. — Ја сам једанѠс кѠла пѠтежо.

пѠтерати -ам св ♦. — Ми пѠтерали гѠведа тѠмо у луку.

- потећи** најчешће у императиву. — Потѣци брзо.
- пѣтија** . — Нада је мало пѣтија.
- потка** ж ‘конци који се удевају у основу при ткању’, в. *повесмо, гребенање* (2: 28), *основа* (3: 47).
- поткајарити** -ајарим св 1. ‘поправити потков на стоци’; в. *кајаријиш*; 2. ‘заложити се, ојекити се (храном)’ — Саднака мѡж д-идѣ, мало се поткајарила, пѣла; 3. ‘појачати, подјарити ватру’ — Мѡра да се поткајари вѡтра, да се испече лѣбац.
- поткивач** м ♦. — У Качеру стоку знају да лече поткивачи (готово сви) а и по неки сељак (2: 227); в. *колар* (3: 40).
- пѣткнутити се** -нем се св ‘ојекити се (од зноја)’ (Р). — Пѣткнуло ме између нѡгу.
- пѣткрѣсати** пѣткрѣшем св ‘делимично скратити гране’. — Ја мало пѣткрѣсо гране, да не смѣта кад сѣно претѣравам.
- пѣткрѣпити се** -им се ‘снабдети се (храном, новцем)’ — Мало се пѣткрѣпили и ѡдма лакше.
- пѣтквати** -ам св ‘замесити, умесити’. — Ти да гѣт:уваш лѣб, а ја ћу д-ицѣпам дрѡва.
- пѣткупити** -им св ‘делимично купити опале плодове воћа’. — Ја пѣткупила јѡбуке, да не пѣде крѡва.
- пѣткѡпљати** пѣткѡпљам несв према *пѣткѡпљатиш*. — Кад шљива ѡпада сама, ѡна се пѣткѡпља, али ѡд тога нѣма неке вѡјдѣ, бѡциш у кацу.
- пѣткѡсити** пѣткѡсим св ‘скратити’. — Млѡго ти пѣткѡсила сѡкњу.
- пѣткѡсѡрити** -ѡсѡрим св ‘вратити дуг, подмирити’. — Данѡс сам се и с Вѡсом поткѡсѡрио. — Док свѣ поткѡсѡрим, мѣни ништа нѣ остаде (Р).
- пѣток / пѣток** пѣтока ♦. — То ти је пѣток де тѣчѣ вѡда између двѡ брѡда, ѡн пресѡшљива кад нѣма кѡше (Кз).
- пѣтолит** -а -о ‘који се налази у низини, у ували’. — Ѣнѡ је мѣсто ди је тѡвја кѡћа пѣтолитѡ и тѡмо мѡж да бѡдне лѡдно. — Пѣтолитѡ је де нѣ грије сѡнце, де су влѡге.
- пѣтопити** пѣтопитим св ‘укопати ластар (лозе, руже) у земљу’. — Сѡмо да је пѣтопиш ѡвд и рѡзведеш поред зиѡда.
- пѣторѡвати** -ѡравам несв ‘понављати, „повторавати“’. — Он је више разреѡа пѣторавѡ и зато је све тако [„добро научиѡ“] (Р).
- пѣточина** ж пеј *пѣтоок*. — Тѡ бѡла пѣточина, па нѡсѡто пѣ-шес мѣтара и тѡмо сѡд рѣсторѡн, пѡмпа, прѡдѡвнице.
- пѣтпала** ж ♦. — Дѡно сувѡрака за пѣтпалу, ѡнѣ сувѡнѣ из шѡба; в. *сносак* 2.
- пѣтпѡлити се** пѣтпѡли се свр ‘осушити се (о нижим листовима житарица)’ — Најгѡре је што је кокѡруз пѣтпѡљен. — Није се кокѡруз јѡште пѣтпѡлио.
- пѣтпасач** м в. *ѡмаѡан* (1: 778).
- пѣтпѣтити** пѣтпѣтим св 1. ‘гажењем повити луб обуће на потпетицу’. — Гѡзи нѣкако па пѣтпѣти; 2. ‘не успети у неком подухвату’. — Мѡслино да кѡпим ѡну лѡваду, ал потпѣтило се, тражи млѡго и нѣ мож (Р).
- пѣтпѣчити** се пѣтпѣчим се св ‘усправити се, укртити се; понашати се извештачено; променити и глас и понашање’. — Потпѣчила се ко да је прѡгутала ѡкљѡгију (Р).
- пѣтпрѡштити се** пѣтпрѡшти се св ‘добити модрице, приштове’. — Сѡвѡ му се гѡзица потпрѡштила ѡд бѡтиња; в. *ѡпрѡштишиш* (Р).

потпуштати потпуштам несв ‘пуштати у одређеним интервалима’. — Јагње се потпушта да доји, припушта се.

потра ж ‘штета’. — Требало три године да наплаћати потру. — [Неверство, прељуба] — то је највећа жалост а најмања потра. — Честе сукобе међу људима изазивају потре (које чини стока у имањима) (2: 109).

потравити -и мед ‘обрасти травом, зарастати у траву’. — Све потравило, није на време окопано.

потрбуши прил ‘потрбушке’. — Ја легнем потрбуши.

потрбушина ж ‘месо с трбуха’. — Дајде ми и мало потрбушине.

потрбушњак м ‘каиш којим се седло причвршћује коњу испод трбуха’; в. *колан*.

потревити -им св ‘погодити’. — Није потревила кућу, пошла гор, а требало да пође лево — Милан гађо гују каменом и потревио је у главу: није се померила!

потревљавати -евљавам несв ‘погађати’. — Потревљавају овви метеоролози: рекли су да ће бити киша.

потрвати потрујем св ♦; в. *ојричаши*.

потрулити -и св ‘иструнути’. — Шљиве сам даво, имам свиња, једанестеро прасади, две крмаче и вепра, јели су, нисам купно, није све потрулило. — Узми те јабуке, потрулиће ту, ми и[х] не можемо поести; в. *сијарински*, *сиуриши* се.

потрусити потрусим св ‘посути’; в. *пошурусиши*.

потсукња ж ♦. — Свака старија жена носила потсукњу.

потулити потулим св ‘прелити водом и угасити’. — Кад се створи угљен, полије се водом (потули се) и осуши (2: 44).

потурати потурам несв 1. ‘подметати’. — Кад[д] се рече челе, у то се потура, де је неће на дрвету, и ону ширу страну оздб потуриш и накадиш оном смрдушом травом и она бега тамо (Кз); 2. ‘подбацивати’. — Пушка нека стара и потура кад гађаш.

потурач -ача м ‘подметач’. — Донеху ја овде један потурач па да се то држи.

потурити -им св в. *пошурати*.

потурлије пл. т. ‘широке панталоне са великим туром’. — На доњем делу тела носили су сукнене потурлије, врло широке и са великим туром, у појасу набране „гатњиком“ (3: 79). — У место момачких панталона, носе се уске чакшире. Потурлије су ретке (има их само код имућнијих) (2: 70).

потурусити -урусим св ‘посути сипком материјом’. — Де ми још мэнко потурусити [штрудлу шећером] (Р).

потчистити -им св ‘кастрирати вепра’ (Р).

поћерити поћерим св ‘усвојити женско дете’. — Он је поћери и одрасла са маћом.

поћерка ж ‘усвојено женско дете’. — Мића има поћерку.

пофронтити (се) пофронтимо (се) свр ‘постројити (се)’. — То се све пофронтитило, а гор на бини генерали.

поћесто прил ‘с малим размаком, густо’. — Јесте мало поћесто, ал то ћу да сйлирам.

почетак -тка ‘плетиво које је тек започето’; в. *игличари* (2: 100).

почикивати -икивам несвр ‘изазивати, зачикивати’. — Почикива нас, да се с нама игра.

почист -и ж ‘вуна која се остриже са овчијег стомака или врата’; в. *почистиши* 2 (3: 47).

пòчистити -им св 1. ‘кастрирати, устројити’. — Ја га звào да пòчисти пастýва; 2. ‘острићи овцу по стомаку, око репа и врата’. — Овце се најпре око Ускрса „почисте“ по стомаку, око репа и врата; тако добивена вуна зове се „почист“ (3: 47).

пochишћати пochишћам несв према *пochишћити*; в. *јајце*.

пòчукати се -ам св св ‘потуцати се (ускршњим јајима)’. — Ђде да се пòчукāмо мāло.

пochупати -ām св ♦. — Ђде да пochупāмо ону полèжаку.

поцавèлати се / поцавèтати се -ām св св према *цавèлати се, цвèтати се* (в.). — Поцавèло се с нèким тāмо, ал ће се и помíрити. — Поцавèтале се жèне. — Дèца се брзо поцавèтају и пòмйре. — Они се поцавèтали већ сутрèдāн.

пòцакати -ам св ‘попричати’. — Оћу сā нйим да пòцакам нèшто. — Ђде да пòцакамо.

пóша ж 1. ‘попадија’. — Пóша се нāмучила: мýжа јој ўбили Нёмци, а òвй причали да је сараћивò ш нйима; 2. ‘део народне ношње’ (9: 85).

пòшљати пòшљем свр св ‘послати’. — Пòшљала јој судóвā, јòргāна. — И они су нйèга вòзом пòшљали.

пòштāпати се пòштāплем се несв ‘ићи ослањајући се на штап’. — Оће Дрāго мāло да се пòштāплє. — Пòштāплем се и идём.

пóштати се пóштам се несв а. ‘представљати се у лепшем светлу, понашати се мимо уобичајених ружних навика’. — Тāмо се пóшта, а вāмо свāко знā да је нйштāк. — Мòж и бекрија да се пóшта де га нè знају; б. ‘снебивати се’. — Óвде нèма пóштāња: што на ўм — то на дрўм! — Свй се мй знāмо, нйко нè мòра да се пóшта.

пòштетити пòштети св ‘разболети се’. — За то се и дешава, да се неком Јасеничанину пòштети брав (2: 42–43).

пochушњара ж 1. ‘лош пас, цукела’. — Пochушњара шњўва по буњаћима, а нйје ни за лòв ни за кўћу; 2. ‘непоуздана, некарактерна особа’.

прāвница ж ‘ренде за прецизно равнање даске’ (Р).

пpаг м ‘део саоница’; в. *ногар, разбој* (2: 48, 3: 44). — На ногарима у попречни „пpагови“, са којих се уздижу „стунци“ (3: 56).

пpāдедовина ж ‘старо власништво’. — Ймам јā јèдну нйву поред Качèра — то ми пpāдедовина (П).

пpāзник м бот ‘врста лука’. — Ймāш пpāзник, с òнйм дўгачким пpāдма, тāј се са рòтквом мèша.

пpāзник -ика м а. ‘пpазан тањир, постављен за обед (за намерника; на даћи — за покојника, изврнут)’. — Óставила је, èвè, пpазнике. — Дāј ми пpāзник. — Кад је дāћа, пòстави се пpāзник и за пòкòјника, ал га пpèврну. — *Пpазници*. Пpазници; дугоузлазно и. Пpазни тањир. само о слави и свадби. У остале дане пландују у орману. Ником ни на ум не пада да их дирне. Кад се кућа препуни гостима, пpазнике позајмљују из околних кућа. Из пет кућа тањир се помешају, дивота права. А опет, ако се пажљиво загледаш, лако ћеш утврдити који су тањир са стране, који домаћи. Они позајмљени увек се нечим истичу, превише сијају. Једном речју, не уклапају се (7: 198); б. ‘пpазна кошница’ (15; 28)

пpāзничак -чка м ‘мали пpазник’. — Нèдеља била, нè нèдеља — један пpāзничак.

пpāзвит òвита -о ‘непотпуно почишћен, кастриран’. — Мешчинй да ми онај вò òстò пpāзвит (Р).

пра̀кљача / пра̀тњача ж 1. ‘лопатица за прање веша’. — Покупиш то, па пра̀тљача, па у потоку тучеш; 2. ирон. ‘гробна пирамида (уместо крста)’. — Комунист је он и зато пра̀кљача, не[ће] да крст мети.

пра̀мен м ♦. — Вуна се че́шљала, жене рукама раздвајале на пра̀менове.

пра̀нга ж ‘гвоздена полуга, засун за затварање врата’. — Има она пра̀нга што метиш на врата да не мож отворити.

пра̀нгије пл. т. ♦. — Пуцају пушке, грме пра̀нгије (5: 28).

пра̀ндус мн -усеви м а. ‘средишњи део корена који вертикално ураста у земљу’. — Орас тешко обалити, пра̀ндус му јак и треба много откопати; б. ‘подземни део стабљике’. — На пра̀ндусу има доста кромпир̄а (Р).

пра̀сара / пра̀чара ж ‘крмача која ће се прасити’. — Крмача која се праси — пра̀чара, а која се не праси, он је прђда или ур̄ани те заколе (Кз). — Имђ сам две пра̀чаре.

пра̀сѐнце -ета с дем *пра̀се*. — Идѐ прасѐнце за нама и р̄ишка.

пра̀ска ж ‘бресква’ (3: 25).

пра̀тити -им св ‘послати’. — Пра̀тила сам јој седамдѐсет кома̀да [јаја] и са̀д немам.

пра̀тња ж ‘погребна поворка’. — Да л идѐш на пра̀тњу?

пра̀ћнути се пра̀ће се ‘нагло одскочити’. — Боље да си ста̀вио да̀ску: ђва мђтка мђж[е] да се пра̀ће ка-то̀чкови на њу нагазе.

пра̀ци пра̀цију зб ‘свиње’. — Наранили пра̀це, помузли кра̀ве и по̀с[ле] по̀шли у Бѐлановицу. — Жико је та̀мо код пра̀цију.

пра̀чић пра̀чића м ‘мушко прасе’. — Мѐтѐ двѐ телад̄и, мѐте пра̀чиће, двѐче, ђвце.

пра̀ша̄ч -а́ча м ‘справа, машина за окопавање усева између редова, шпартач’. — Са̀д тра̀ктор има три пра̀ша́ча, а онда био само јѐдан па увати вола и пра̀ши (Кз). — Ми прђјемо пра̀ша́чом и по̀с[ле] мђтиком око ко̀куруза. — До̀ће ми данас чо̀век са пра̀ша́чом и да прѝраним ко̀куруз; в. *ду̀ћаиш*.

пра̀шити пра̀шим несв ‘окопавати усева, обично први пут’. — Му̀руз пра̀шимо на̀јпре док је ма̀ли па се разрѐди, разрѐђиваш који је че́ст (Кз). — Није да̀ла да се пра̀ши ко̀куруз, по̀мерају се жи́ле. — Колико сам само пута... пра̀шила и окопавала ко̀куруз у њој (5: 123); в. *ду̀ћаиш*, *гра̀шнуиш*.

пр̀венац -ѐнца м ‘прва ракија која потече из казана’. — От пр̀вѐнца се ђдма на̀пију. — На̀јјачи је „првенац“ — ракија која прва потече (3: 25).

пр̀вешка ж ‘женка која се први пут млади’. — Опра̀сила ми ђсам, а би́ла пр̀вешка. — Би́ла пр̀вешка, а ђјаг̀шила мртво. — Кат се први п̀т ђјаг̀ши, онда ђна пр̀вешка.

пр̀вешче -ета с ‘прво младунче’. — Кад се пр̀ви п̀т тѐли, ја̀г̀ши, то је младу̀нче пр̀вешче.

први -а -о ‘најугледнији’; в. *белац* (5: 28).

првина ж ‘што се догађа први пут, почетак’

пр̀вом прил ‘најпре’. — Пла̀с ру̀ком у̀пластиш пр̀вом па после прѐвл̄ачиш. — Пр̀вом се на̀вије, опрѐдѐ се прѐја за то̀ па се у̀веде у ни́те (Ш). — Он че́ка пр̀вом ко̀ферат, па ондак д-опѐрише. — Пр̀вом се оши́шају ђвце. — Код по̀па се пр̀вом идѐ: ако ка̀же да је дра̀ге во̀ље, онда вѐнча̄.

пр̀вђротка ж ‘жена која први пут рађа’. — Ја̀ да сам пр̀вђротка — па да не знам.

првòтѣлка ж ‘крава која се први пут тели’.

пр̀дара ж вулг ‘крупнија жена средњих година’.

пр̀дѣкнути пр̀дѣкнем св вулг ‘умрети’ (Р).

пр̀долѣсница ж ‘њива, земљиште лошег квалитета’. — Није му тѣо пр̀дати вòд кòт куће и мòрò к̀упити неку пр̀долѣсницу. — То није зѣмља, пр̀долѣсница, р̀асте само к̀упина.

пр̀беглица ж ‘избеглица’; в. *сїаїшаишии се*.

пр̀белешка ж ‘прибелешка’. — Имò сам нѣде пр̀белешку п̀а изг̀убио. — Тї в̀аташ пр̀белешке.

пр̀бòбати (се) пр̀бòбам (се) св а. ‘пр̀бродити кризу’. — Он се пр̀бòбò; б. ‘òјачати’. — Пр̀бòбало тѣле: пр̀ешло с м̀лѣка и с̀ад м̀òже и мало т̀равѣ, ј̀армѣ, д̀етелину.

пр̀бòравити -им св ‘заборавити’. — Пр̀бòравик и не затвòрик ав̀лију (Р).

пр̀вађавати -ађавам несв ‘пр̀емштати садржај из ј̀едне посуде у другу’. — Само пр̀вађавам ј̀аја.

пр̀вѣрка ж ‘пр̀вара, обмана’. — То д̀òбар ч̀òвек, код н̀ег̀а н̀ема пр̀вѣрке; в. *удариии*.

пр̀вѣтити -им свр ‘упрегнути вола или коња у ону страну запр̀ега на коју није навикнут’. — Ако је к̀òњ навико да б̀иде д̀есни, н̀е да в̀уче ако га пр̀вѣтитиш и м̀етиш да је л̀еви.

пр̀вѣћати -ам свр према *пр̀вѣћиии*. — Вòлови н̀е могу да се пр̀вѣћају.

пр̀вѣнути пр̀вѣне свр ‘просушити се’. — Овај м̀алтер наба̀циваш кад пр̀вѣне [основа од цементног м̀лека].

пр̀вѣјати пр̀вѣјам несв ‘пр̀вијати’. — Ја д̀òшла д̀-ид̀еш с̀а м̀ном да пр̀вѣјаш тај м̀елем д̀етету, да л̀ечиш д̀ете.

пр̀вѣрати е несв ‘киселити се; сазревати’. — С̀урутка се в̀рати тамо, да и òна пр̀вѣри са с̀ириштом.

пр̀вѣрити се пр̀вѣријем се св ‘пр̀вити се, бити одан’. — Òна је пр̀вѣриј̀ена н̀ашој п̀ородици.

пр̀вѣл̀ачити пр̀вѣл̀ачим несв ♦; в. *иласї*.

пр̀вѣоз м ‘саобраћај’. — Ишлò се у Милановац п̀ешкѣ, није б̀ило пр̀вѣоза.

пр̀вѣòј м ♦. — Онај п̀ут није тр̀ебо д̀-ид̀е н̀-онај пр̀вѣòј, него л̀ево па д̀-ид̀е на Лукића к̀уће па в̀амо на П̀етровића к̀уће.

пр̀вѣр̀атуша ж ‘јело од теста у које је умућено ј̀едно јаје, сиротињска кајгана’.

пр̀вѣр̀зивати -р̀зивам несвр ‘пр̀живљавати бавѣћи се сумњивим пословима’. — Н̀е р̀ади ништа и пр̀вѣр̀зива по с̀елу.

пр̀вѣртати пр̀вѣр̀ћем несв ♦. — И тї с̀амо пр̀вѣр̀ћеш зѣмљу.

пр̀вѣр̀тача м/ж 1. ‘део плуга, даска која се на крају бразде пр̀вѣр̀ће за орање у супротном смеру’. — Има на пл̀угу она д̀аска па се пр̀вѣр̀ће и пр̀вѣр̀тача к̀ажемо; 2. ‘пр̀вѣр̀тљивац’. — В̀ук је пр̀вѣр̀тача, Боже-с̀ач̀увај!

пр̀вѣгача ж ‘тежинава кецеља као део женске народне ношње’ (Кз).

пр̀вѣг̀бати се пр̀вѣг̀бље се ‘бити нераван, са узбр̀дицама и низбр̀дицама’. — Пр̀вѣг̀бље се п̀ут, није р̀аван ко код в̀ас т̀амо у Банату.

пр̀вѣглава ж ‘гр̀едица изнад предњег дела руде кроз коју се учвр̀шћује ј̀арам у вољујској запр̀ези’. — Пр̀вѣглава — то на р̀уди вољујској де се с̀тавља ј̀арам и з̀ав̀брањ (Кз). — На р̀уди је пр̀вѣглава, т̀урї се з̀ав̀орањ и ј̀арам (Кз). — У „пр̀вѣглави“ се налази

шупљина, кроз коју пролази „дочекача“, која служи да процеп и јарам не падају на земљу (3: 56).

прегнати -ам св 1. ‘претерати неки терет’. — Могли смо да прегнамо све. — Прегнали смо дрва; 2. ‘претерати у нечему, изгубити осећај за меру’. — Бекрија не зна кад прегна.

прегнуће с ‘подухват’.

прегодишнити / прегодишнети -и св ‘одстојати годину, не бити стављен у употребу’. — Најбоље је кад паркет прегодишнети, а ово још није прегодишнело.

прегонити прегоним несв ‘претеривати у неким тврдњама, поступцима’. — Ти прегониш, брате, претераваш.

прегоревати -орѣва ‘трнути’. — У штали има осамдесет сантима ђубрета, прегорѣва, па није здраво.

прегорети -и мед. 1. ‘престати давати млеко (о крави)’. — Крива ми прегорела и са[д]-не бити мање млека. — Кад не помудеш на време, па крива прегорела; 2. ‘иструнути’. — То ти је прегорело, ви[ди]ш како је масно.

прегрешити прегрешим ‘погрешити’. — И ја, ако видим нешто, да она нешто прегрешити, мислим да је то морало да буде.

прегрешт ж ♦; в. *шака* (3: 133).

предаљка ж ‘преслица’ (2: 48).

преданити преданим св ‘провести дан, проборавити’. — Ту смо преданили и ка[д] смо друго јутро устали — Немаца нема нигде.

преданути преданем св ‘предахнути после великог напора’. — Не да ти скотина ни да преданеш

преденац -ѣнца м ‘упреден конопац којим се стеже терет на колима (сено, снопови); в. *ојлавак, пармак*.

предењавати -ѣњавам ‘поново садевати’ несв. — Они данас предењавају сламу, накривила се.

предиклица ж ‘надимак’. — Име ми Драгослав, а Станковач — то предиклица.

предржавати (се) -ржавам (се) несв 1. ‘придржавати се за нешто, ослањати се’. — Предржава се за зид, ноге не држе; 2. ‘поштовати нешто, држати се неких устављених правила’. — Ја се тога предржавам, тако навико (Кз).

пређа ж ‘опредена вуна’. — Ткало се на разбоју; опредѣ се пређа за то, лепа да буде, власната, два канапа се препредѣ, па се оснује, па под[ле] д-уведеш у ните, па мегнеш на разбој, па се тек почне ткати. — Овако опредена вуна је „пређа“ и она се даље боји и припрема за ткање и плетење (3: 48).

прејало с ‘човек који нешто прати, вреба’.

прејати прејам несв ‘вребати’. — Да видиш како [мачка] преја врапца. — Кад нема никог у кући, само преја да скочи п-астал. — Видла нешто мачка и преја.

преживити -им св ‘преживети’. — Једва сам то преживила. — Ђ, шта сам ја све преживила.

прежињати се прежињем се ‘прегибати се’. — Не могу да се прежињем [у појасу].

презалогајити -огјајим св ‘нешто мало појести’.

презивати се презивам се несв ‘прозивати’. — Сви се они тамо презивају Јаћимовићи.

презнајати се прѣзнајам се несвр 'знојити се, презнојавати се'. — Баба се сáмо прѣзнаја.— Штá је то било јучѣ кат се Светлана презнајала?

прѣзрелити -и св према *зрелиши*. — Кад зóб прѣзрели, зрño ðпане; в. *усишетиш*.

прѣзрети прѣзрем св 'понети се према некоме с презрењем'. — Прѣзро сам га.

прѣзути се прѣзујем се св 1. '„погрешно се“ обути (леву ципелу на десну ногу или обратно)'; 2. 'променити обућу'. — Чѣкај сáмо да се прѣзујем.

прѣјагњити се -њѣ се 'завршити јагњење'. — Овце ми се прѣјагњиле.

прѣједати се прѣјѣдам се несв 'јести преко мере'. — Јá се не прѣјѣдам, но сáмо мáло.

прекађивати -ађивам несв 'кадити'. — Дòшò Рáтко, прекађивò.

прекаја ж 'прегача'. — Преко кошуље-аљине опасивала се прекаја — прегача из једне поле, „кљечкама“ (кљечаним шарама) украшена (3: 81).

прекантáрити -антáрим св 'овлаш поквасити, „угасити прашину“ (о киши). — Пáла кйшица, тѣк прекантáрила.

прекантарити -им св 'измерити одока'. — Кад ðн прекантари, нѣ треба га проверавати (Р).

прекáпити прѣкáпи св 'пресушити'. — Прекáпила чѣсма (Р).

прѣкинути -не(м) свр 'престати падати (о киши)'. — Нѣшто ми сýмњиво: ко да ће да прѣкине.

преклапач м 'гуњ који се преклапа'. — Данас је у употреби гуњ са пешевима, који се преклапа и закопчава, те се зове преклапач (1: 778).

прекляпача ж анат 'девијација вагиналног отвора која се мора уклонити притиском на неку тачку да би се контус могао остварити'. — Ымá она прекляпача и нѣ мож д-уђе ўд у пруд.

прѣклйнчити -им св 'досадити, дојадити'. — Прѣклйнчили су ми већ с том пѣсмом (Р).

прѣкључе прил 'прекјуче'. — Прѣкључе сам ишò на грòбље. — Прѣкључе прáвим двѣ пйте, са зѣлом и са тйквицама, а ðна дóшла па ме обáмѣта.

прѣко прил 'попречно'. — Вòловима смо ðрáли прѣко, а трактором нѣ мош и иðѣш на зáлаз.

прѣкодáи прил 'дању, током дана'. — Више се нáдује јўтри него прѣкодáн.

преконòсити -òносим несв 'приговарати, „набијати на нос“'. — Нѣћу да ме прекòноси нйко: нек првом нáбаце пўт, а јá ћу пòс да платим дò куће.

прекослòвити -òсловим свр 'ставити замерку, приговорити'. — Нйко му нйје прекослòвно ни јѣдну рѣч откад је пòчо да рáди са том дѣцòм.

прекòстати -не 'преостати'. — Прекòстало нас нѣколко стáри вòд и нѣки дечáци нѣ жене се, дѣвòјке ðтишле.

прекòсутра прил ♦. — Јáвили су и сўтра вáкò, а прекòсутра лѣпо.

прекрáтити прѣкрáти(м) а. 'пресећи, учинити да се нешто скрати'. — Трѣба да ми прекрáти једну палију; б. 'умрети'. — Прекрати га астма (5: 32).

прѣкрѣт, у сталном споју на *прѣкрѣтй*, 'начин вађења нечега што је умерено из основног положаја; снажно трзати, с извесношћу да ће се нешто пре поломити него извући'; в. *вренгија* (Р).

прекрѣтати/-ћати? прѣкреће несв 'несигурно ходати, заносити се'. — Прѣкреће стáлно, умòрио се, а и пòпио.

прёкувати -ам св 'скувати'. — Прёкувам млéко па ола́дим и по́сле јутру, кад б́уде дру́го јутро, ти ка́мака про́стри по о́ним киселим млéку (Лп).

прёкукати -ам св 'провести време кукајући'. — Ја сам прёкукала два-три да́на.

прекундачити -им св 'променити кундак'; в. *кремењача* (Ј, 2: 33).

прекўстури се -им се св 'савити се, погнути се (од болести, старости)' (Р). — Јес ви́до Ђила како се прекўстурио, јéдва идé. — Прекўстури се кад га заболí.

прéладак -тка м 'хладовина, прихладак'. — О́вд је лéпо, прéладак.

прелáдити -и 'освежити, попустити (о жези)'. — Да је да прелáди, ја би се одмóрила. — Дóјте ма́ло кат прелáди. — Што нíс дóшла кат прелáди?

прелаз м 'место на коме се прелази преко ограда'. — Ако стаза пролази кроз нечије имање, на томе је месту начињен на огради прелаз или струга, преко кога се може лако прећи (3: 67); в. *каија* (2: 46).

прелáмача ж 'ловачка пушка'. — Їмó је пушку обичну и прелáмачу. — Ни́је ни́кад ра́дно: идé с керóвима, прелáмача, нóжеви и — ни́кат кòт куће! — Упртим ја ону прелáмачу на лéђа. — Га́ђа се ве́ћинóм из пу́шака прелáмáча јер ту имá дóста ливéница у о́ним патрóнима, кад би́ју зéца.

прéлетак -тка м 'стог сена који „прелети“, остане за следећу годину'. — Остала ми још два прéлетка.

прéлегити -и св в. *прелегитак*. — Прéлетила ми сéна.

прéлетни -а -о 'који је прелетио'. — Їмали и прéлетна два сéна и у ба́лама цéло па́ковање.

прéлив м 'место на коме се прелива вишак воде пред воденицом'. — Їмó је и прéлив пред б́уквом.

прело с ♦ в. *коло* (1: 777).

прелóжити прелóжим свр 'приложити'; в. *слейица*.

премáнути премáне св 'престати падати (о киши)'. —

премéжденије с 'дан када је неко избегао сигурну смрт'. — На данашњи дан сам имо премéжденије (Р).

премесíвати -есíвам несв *премесийи*. — Са́д се нéма ни́шта да премесíва.

премесíти премесíм св 'промесити тесто које је неко време киснуло'. — Ка[д] тéсто мало стòји, мéси се опет, премесíш.

премета ж 'спољна штафна на вајату'.

премéтити -им св 'приметити'. — И премéти га т́у и на́пушти и побегне.

премéтнути (се) премéтне (се) св 'преврнути (се)' (Р).

премéштати / премéшћати премéштам / премéшћем несв 'премештати, преносити с места на место'. — Кад је чéтал, имá двé баскије и мóж да премéшташ, а од óви прикива́ница мóраш да óткíваш. — Кíсне нам шкóла па премéшћемо клупе.

премéштити се -и се св 'преместити се'. — Премéшти се он у стáру кўћу. — Премéшти се у Арáнловац: óде на пéторо дeцé и на жíву жéну.

премота ж в. *ленка* (2: 48).

премр́сити премр́сим св 'омрсити се током поста'. — Ба́ба ни́кад ни́је премр́сила срéду и пéткў.

пренемáгати пренемáжем несв 'представљати у друкчијем светлу, притворно'. — Кад би тàкó пренемáгала, нé би ни́шта ура́дила.

пренéти пренесем св ♦. — Трéбало да пренесемо о́рўжје тáмо у Пóља, преко Мóраве.

прѣнос м ‘први напони пред тељење’. — Кра̀ву јѣдну ўватио прѣнос, па смо је одво̀или, да се тѐли.

прѣопрати -ерем св ‘опрати’. — Она до̀шла свѧ прѣ̀љава и ја њу̀ прѣ̀перем и срѐдим.

прѣорати прѣорем св ‘поново поорати’. — Мо̀рали љу̀ди да прѣ̀ору, нѝје по̀нико ко̀кѹруз, мо̀ж бѝти да сѐме [нѝје било добро].

прѣпазити -им (не)свр ‘припазити’. — Ја ма̀ло да прѣ̀пазим кад на̀йђу кра̀ве.

прѣпарити се -и се ‘прегрејати’. — Па̀з да се не прѣ̀пари грѹ̀да, не смѐ да се прѣ̀греје.

прѣпа̀ручити -им св ‘прелити, пресути нешто из једне посуде у другу’. — Пу̀кѹ му ђруч на бѹрету и мо̀ра да прѣ̀па̀ручи свѹ ра̀кију, по̀чала да цу̀ри (К).

прѣперја̀вати се -ѣрја̀ва се несвр ‘мењати перје’. — Ко̀кѹшке се прѣ̀перја̀вају и за̀то ма̀ње но̀се.

прѣперу̀тавати се -у̀та̀ва се несв ‘мењати перје’. — Та̀ки је кат се прѣ̀перу̀та̀ва, па̀да му пѐрје и но̀во ће [да никне].

прѣперу̀тати се -а̀ се св ‘променити перје’. — Пѐвац са̀в го и цр̀вен, мо̀ра да се прѣ̀перу̀та̀.

прѣпис м ‘рецепт, упутство’. — Ла̀ко ћу ја на̀правити то̀рту кад им̀ам прѣ̀пис.

прѣплет м ‘украсни вез’. — Мла̀да ко̀жа ја̀гњећа и ја̀рећа ра̀није је слѹ̀жила опанча̀рима за прѣ̀плет; као ко̀нац исечѐ се та ђпутица и на ђпа̀нцима ўдарају се ра̀зни вѐзови.

прѣповѝјати -ђвѝјам несв ‘поново повијати’. — Прѣ̀повѝјала је ђна губѐре;

прѣповѝти прѣповѝјем несв ‘појачати нити у губеру’. — Вѐли: ђдо да по̀вијем овој жѐни губѐр, да прѣ̀повѝјем губѐр (Ш); в. *йовийи*.

прѣпокривати -ђкривам несв ‘обнављати, мењати кров’. — Ја прѣ̀покривам ку̀ћу. — То бѝло ђнда ка[д] смо прѣ̀покривали ку̀ћу.

прѣпокрити прѣпокријем св ‘променити кров’. — Трѐба Мѝлан да до̀[ћ]е да ми прѣ̀покрије ку̀ћу.

прѣполђ̀вити -ђловим св ‘смањити на половину’. — Ако ђсетиш гла̀вобо̀љу, прѣ̀полђ̀ви [прописану дозу лекова].

прѣпочѐти прѣпочнем св ‘почети поново (обично послове везане за предење, плетење, ткање)’. — Да ти вѝдиш мо̀ј ћилим — ђдма би прѣ̀почѐла! (Ш). — Обично се за прѣ̀почињање — преглед — узимљу обе чара̀пе, јер их не ва̀ла раздруживати (2: 72).

прѣпрати -перем св ‘мало опрати’.

прѣпрѣ̀дати прѣпрѣ̀дам несв ‘упредати више нити предива у једну, обично дружицом’; в. *врѣшено*.

прѣпрѣ̀сти -ѣдѣм св према *йрејредаиши*, в. *йређа*, *власнаи*.

прѣра̀дити прѣра̀дим св ‘довести посао до краја, прирадити’. — Јесте ли ви прѣра̀дили?

прѣра̀њивати прѣра̀њују ‘прихрањивати’. — Да би се [уполовачене] свиње још више уго̀јиле, код ку̀ће се прѣ̀ра̀њују (2: 30).

прѣрасти прѣрасте св ‘прирасти, зарастати’; в. *колишинка*.

прѣручѝвати -учивам ‘пребацити садржај из једне посуде у другу’. — По̀с[ле] ћемо ми то да прѣручѝвамо иж-ца̀ка. — У неким ца̀ковима кости им донели. Па у прѣтуричкој цркви их прѣларучивали у мртвачке сандуке (5: 110).

прѣса ж ‘вуновлачара’. — Ђшйшамо ђвце, па ђперемо вѣну, па однесемо на прѣсу, да се прѣса вѣна (Ш); уп. *дрндара*.

пресалдумити -им св ‘предомислити се, променити планове’. — Дѡбро ће да биде ако ђн не пресалдуми.

пресамитити -амитим св ‘пребацити нешто преко нечега’. — Пресамити га преко ђграде (Р).

прѣсати -ам несв ‘влачити вуну’; в. *преса*.

пресвѡжити пресвѡжим свр ‘присвѡжити’. — Ђн ко да нешто ђће да пресвѡји.

пресѣвати пресѣвам несв ‘поново сејати’. — Мѡрам да пресѣвам, у Луци није нико. — Млѡги ће мѡрати да пресѣвају. — Идѣ да пресѣвају кокѣруз, није нико.

пресѣдати -ам ‘провести време седѣши, преседети’. — Не може пресѣдати.

прѣсек /пресеци/ м, обично мн, ‘велики сапдук у магази (в.), са посебним преградама за пшеницу, кукуруз, брашно и друге производе у зрну или млевене’. — Ђва је зграда магази, а ѣ њѡј су пресеци: за жѣто, за кокѣруз... (Ш); в. и *шачар*; **пресијек** в. *амбар* (1: 764, 3: 64).

прескакало с ‘место на коме се може прескочити нека препрека’.

прескакача ж ‘жена слободног понашања’.

прѣслава ж ‘сеоска слава’. — Прѣслава је кад цѣло сѣло слави јѣдан дан, ко се затеко ѣ тим сѣлу или дѡје у сѣло — њѣму је то слава (Т). — Увек је код нас гостију било доста о преслави (5: 148); *јагњенце*.

прѣслица ж 1. ♦. — Кад ѣрѣдиш вѣну, онда прѣслицу и прѣди. — Ретко се може видети домаћица са преслицом за појасом и плетивом у рукама (9: 84); в. *кудеља* (3: 48); 2. ‘део воденичког механизма: горњи део вретена’. — Вретено се от половинѣ наставља са гвѡзденом прѣслицом, која прѡлази крос тѡце (Б). — Покретањем осовине „преслице“ преко паприце покреће се горњи камен који лежи на доњем и меље жито (3: 39); в. *врѣшено*, *руда*, *илазина*.

прѣсло с 1. ‘прелаз кроз ограду, обично ниже постављене пречаге које се могу опкорачити’; 2. ‘покретни сегмент ограде између два стуба, четал (в.)’. — Премештиш ђборе, чѣтири-пѣт пресалѡ, и ѣѣбри зѣмљу, сѣјеш лѣкове, ѡјму.

прѣсмакче -ета с ‘дете које је престало па поново почело да доји’.

пресни в. *ѡјанци* (2: 69).

пресѡбљѡнце с ‘мало предсѡбље’. — Има кѣина, сѡба и пресѡбљѡнце и шѣсет ѡри зѣмље.

прѣсѡбље с ♦. — Има сѡба и прѣтсѡбље, мѡла кућица.

прѣсолац / прѣсолац -ѡлца м ‘саламура’. — Мѡло да дрђим то мѣсо у прѣсѡлцу па да га сѣшим. — Извадио мѣсо ис прѣсѡлца (Р).

прѣставити се -им се 1. ‘умрети’. — Оче, мој се отац Станислав ноѡас прѣставио (2: 105); 2. ‘спојити два канапа, две жице, да би се продужили’. — Мѡраш прѣставити, то ти крѡтко.

прѣсти прѣдѣ несв ♦. — Мѡчка прѣдѣ.

прѣсѣшити прѣсѣши св ♦. — Прѣсѣшило свѣ, само пѡнеки вѣриѣ ѡстѡ.

прѣтарѡшити -ѡрѡшим св ‘прѣтражити, прѣбрати’. — Прѣтарѡшио цѣлу ѣйву и јѣдва нашо [новчаник који је испао из ѣпа] (Р).

прѣтега ж ‘конопац или полуга којима се помера тежиште терета, оптерећења’. — И на бѣка стѡви прѣтегу, да би више вѣко, да не би крѡва вѣкла.

прѣтек прѣтека м ‘остатак, оно што прѣтекне’.

претекач м 'средовечан човек који није био обухваћен општом мобилизацијом'. — Ратне 1913. год. био сам Качеру два пута. Први пут, кад су код кућа били ситарци, бабе, жене и деца, и јо неки средњевечни човек, звани *претекач* (2: 3).

претерáвати -èрáвам несв 'претеривати'; в. *прегонити*.

претèћи претекне св 'преживети'. — Претекò је о[д] тифуса, али од рàкије није мòго. — Нè знам ни кàко сам претекò. — Тако су причали они који су претекли. — Сада је важно да се претекне, а не да се у крв улети (6: 14 155).

прètиснути -нем 'притиснути'. — Трèба неко дугме ту да се прètисне.

претòварити се -йм се 'прејести се'. — Претòвари се да нè мож дàнути.

прètраљати -ам св 'на брзину и лоше нешто урадити, смандрљати'.

претрèбити претрèбим св 'очистити, извадити зрна из махуне'. — Сàмо је òчишћен и претрèбљен и мèтиш у замрзивач.

прètрзати се -жем се несв 'радити до изнемоглости'.

прètурити -им св 1. 'оборити, срушити'. — Прètурило му се сèно, није дòбро вèзò; 2. 'савладати тешкоће, издржати напоре и искушења'. — È, штà сам јà свè прètурила!?

претúцати се претúцам се несв 'ићи од немила до недрага, потуцати се'. — Претúцали се по туђим кућама.

прецèдити св 'процедити, просушити се'. — Кад мàло бóде прецèдило, сàднàка трактор нè мож д-úђе [у њиву]. — Крај саме ваоне налази се даска за цеђење сукна. Кад се сукно извади из ступе да се „прецеди“... а затим се „пегла“ мотком провученом кроз крајеве даске (3: 37); в. *ојкосити*.

прецепљивати -èплјивам несв 'цепати облице'. — Нèкад су дàске цèпали, прецепљиваш оне дèбеле ћуткове, па сикром òтешеш. — Грече... су нешто краће него у време када се „прецепљивало на руке“ (3: 44–45).

пречага ж а. в. *палија* (3: 56); б. 'прека летва, спојница'; в. 'степеник на мерделинама' (Р).

пречански а о 'који је „из Прека“, с оне стране Саве и Дунава'. — Код мènе у двòришту било òни пречански кòла, трòја-чèтвора, официјски сàндукa, ствàри, одèлa.

прèчати се прèчам се несв 'погледом, мимиком, гестом показивати нетрпљивост, неслагање; претити'.

пречèстити се пречèстим / -èстим се св 'причестити'. — Гòдишње се јèднòм пречèстимо. — Пòшла у цркву да се пречèсти. — Пòшò Гúта да се „пречèсти“ [у кафани].

пречèшљати -ам св 'све ишчешљати'. — Сèдну жéне и свè пречèшљају, па се пòсле нòси на дрндару (Кз).

пречèшће -а 'причешће'. — Ко òће да се пречèсти п̀рве нèдеље пòста чàснòга, он мòра да пòсти нèдељу дàнa и пòсле трè-чèтири дàна после пречèшћа (Кз).

пречешћивати (се) -èшћивам (се) несв 'причешћивати (се)'. — Јà се свàке гòдине п̀рве нèдеље пòста пречешћивам чàснòга (Кз).

пречйна -инè ж 'право првенства куповине'. — Кàко мòже б̀ити мòја пречйна?!

пречице прил 'попреко, преким путевима'. — Јурио је селом пречице, пре-скакао, онако матор, ограде, пресла (6: 163).

пречњак м а. 'кост изнад колена код јагњета'. — То на прèдњим нòгама прèчњак, повише кòлене, између кòлене и плèћке; б. 'потколеница прèдње нòге којом се

затвара трбух јагњета кад се пече на ражњу'; *пречњак* — запонац код печених јагањаца, оваца, коза или јарића (16: 58).

пречути -ујем несв 'ис чути добро и тачно'. — Кажу да је рѣко, а ја нисам разумила, пречула (P).

прецмѣљити прецмѣљим св 'пригњечити (најчешће прсте) између два тврда предмета'. — Ўмал да прецмѣљим прсте, она грѣдница се откачила и на ногу (P).

прешибѣлка ж 'кафа испратница'. — Ка[д] ти да прешибѣлку, нѣма ти но устѣј и крѣћи.

прешивати прешивам несв 'поново шити'. — Прешивали конуље, није било да купиш. — Прекрајаш и прешиваш по пет пута исто (5: 122).

прешњак -ака м 'пречњак, опанак од нештављене свињске коже'. — Ѐспрѣча се ситно и направих прешњаке (Kз).

прештавити -им св 'уштавити'. — Кат се кожа не прештави, она је крѣта и лѣмѣ се.

прештуљаст -а -о 'нераван'. — Дѣска остала прештуљаста, мѣраш је прѣтурити кроз ѣбриктер (P).

прештуљити прештуљим св в. *прецмѣљити*.

пржѣње с 'јело од испржених црева и ситних изнутрица'. — Ја направила пржѣња пѣну шѣрпу, ѣнѣ о-црѣва.

пржуља ж 1. 'глинена посуда за печење меса или за сливање масти од бравчета печеног на ражњу'. — Пѣкло се мѣсо у црѣпуљи ил у пржуљи; а пржуља и кад мѣтиш ражањ па она мѣца идѣ у пржуљу; в. *моца*; 2. 'направа за пржѣње кафе'.

пржуљница ж дем *пржуља* 2. — Ѐмала пржуљница от плѣка и пржила се кафа (Kз).

приблесав -а -о 'ограничених умних способности'; в. *пейемаљ / пейемап*.

прибрати -ерем св 'поспремити сто после обеда'.

приват м 'бесправно запоседнута земља'. — Противницима се прети: да ће им се обалити приват (одузеће им се земљиште које су бесправно заузели од општинске шуме) (2: 187).

привиђеније с 'привиђење, утвара'.

привратити се -иврати се свр 'посувратити се'; в. *воза*.

приврђен -а -о ♦. — Дѣте је приврђено њѣј, ки да нѣма ѣца.

приврѣзити -им св 'урадити невешто, било како'.

приврѣсти -зем св 'овлаш завезати'.

привући се -ућем се св ♦. — И Бѣра зна штѣ је дѣбро: ѣн се привуко да рѣча кад је вѣдо да је пѣследњи снѣп уѣбѣчен [у вршалицу].

приглава ж 'део кола, саоница на крају руде који иде на јарам'; в. *руда, погар* (2: 48).

приговарати -ѣвѣрам несв 'изокола, неприметно наметати неке теме, наводити на нешто, проваѣацисати'. — Нека приговѣра што ѣће.

приготовити -им св 'припремити нешто за јело'.

пригустити -и безл в. *загустити 1, најослено*.

прида ж 'додатак уз договорену цену'. — Трѣбѣ је да му да приду.

придѣлазити -и несв 'надѣлазити, нарастати (о нивоу воденог тока)'. — Није рѣка придѣлазила.

придошлица м/ж 'дошљак'.

придржавати -ржавам несв 'давати уточиште, бити јатак'. — Они су ђдма са четњицима, јели, пили и придржавали њи[x] и ка[д] су после партизани ђстели да ђни држе те четнике, ђни су тели и[x] поапсити.

призјамити призјамим св 'узети у зајам'. — Ѐдѐ да призјами за кућу, тѐо кућу да зйда па да призјами.

призеленкаст -а -о 'који има благу нијансу зелене боје'. — Сурутка дђђе призеленкаста у бђји ка-се ђцѐди (Кз); в. *бледак*.

приземљаш -аша м 1. 'патуљак, кепец'. — Ма ђн је, јадан, приземљаш: мђж[еш] га прескђчити (Б). — Нарочито се истицао неки приземљаш Миленкић, који је врештао из свих жила као да је старојко на свадби (5: 90); 2. 'духовно ограничен човек'. — Приземљаш ти је ђн и са њим се нѐ можеш договђрити, тупав (Б).

приземљуша ж 'боранија која расте при земљи, поземљака, поземљуша'. — Ѐмаш буранију приземљушу и прирку (Б).

призђрити призђрим св 'учинити нешто на силу, назор'. — Немђј призђрити млѐчику, стђви је на тђпло да ђна сама омѐкша (К); в. *зорити*.

пријатељски у изр. *пријатељски дан*. — Пријатељски дан је трећи дан славе. На тај дан се пријатељи почасте и растану (2: 90).

пријеклад м 'велико камење уз огњиште'. — На два краја огњишта је велико камење, пријеклад или завала (1: 756). — За пријеклад служе два већа камена, усправљена у дубац (2: 54).

приказа ж 'привиђење, утвара'.

прикаљав / прикаљав -а -о 'блатњав'. — Мђло је јутрос прикаљаво, ал нѐка је: мђло од росѐ. — Кад је прикаљаво, сабије земљу ко камѐн.

прикиваница ж 'прикована летва, даска'. — Прѐсло мђже да биде и од ђви прикиваница, али њије четђл; в. *премештајти*.

прикивати прикивам несв 'прикуцавати ексерима'. — То њије прикивано, то су чђтмаре.

прикојаса м 'привиђење, утвара'. — Ѐзјђ га прикојаса и нђсно га док нису први певци запјевали, а поѐ лежђ седам данђ.

прикољак -ђља м 'мали колац, кочић'. — Немђ д-рзем овај прикољак и да ти кажем штђ треба да рђдиш (Р).

прикопђница ж 'завршетак копања'. — Оѐ л бити вечерђс прикопђница? (Р).

прикрђпђч -ђча м 'прекрупђч'. — Ѐзмѐшаш кокурђз и пшѐницу и у прикрђпђч [убациш] и ујђрмиш.

прилика ж 'појава, фигура човека'; в. *смејуриши се* (5: 149).

приложара ж 'жена која прилаже дар на некој свечаности'.

примати примам несв 'имати сталан извор прихода, пензију, инвалиднину'. — А штђ ка[ж]е: прима ли нешто?

примѐтити -рм св ђ. — Лѐжи прѐт кућом и устане само кад нешто примѐти. — Не мђгу ништа да примѐтим.

примити се прими се св 'укоренити се'. — Јђ посадио [смрчу] и ђна се примила.

примка ж 'калем, део границе којим се калемђ воћке'. — Ѐзмѐш, казати, примку трѐшне да је накалѐмиш на дивљу трѐшњу.

принђвати принђвам несв 'повећавати, проширивати'. — Милан ми принђваља јѐдну по јѐдну краву и сђд и[x] је пѐт. — Ѐ ти си, Жиле, њѐму принђваљђ и краве и ливаде, па сђд трпи.

приостаљати -ам ‘остављати нешто да се нађе у оскудици’. — Ти си само нешто приостаљала и то сад све пропало.

приоћати се приоћа се ‘прохтетити се’.

припат припата / **припат** м ‘парење стоке’. — Пóтеро крмачу на припат. — Ту ћу јуницу за припат (Р).

припатити се -и се св ‘бити оплођена, оплодити се’. — Имам две мале козе, а већ припатиле (Дњ); в. *јуница*.

припаћавати -аћава несв према *припаћивати*. — Нема сад термина кат се оне припаћавају: мене се већ припатиле неке.

припети / **припнути** припнем св ‘привезати накратко (животињу, да не одлута)’; ~ се ‘попети се (на дрво, уз узбрдицу)’.

припојити (се) припоји(м) се а. ‘саставити (се), спојити (се), измешати (се)’. — Припојиле му се Брзакове овце; б. ‘прилепити се; почети правити оснџак’. — Оне се припоје негде по-стреву, негде на дрву, и то саће, улазе и ноћевају, то оса, осица (Кз).

припорит -а -о ‘стрм’. — Припорита она страна да Бог сачува! — Јесте ближе, ал је припоритије.

припучаница ж ‘игла сигурница, зихернадла’ (Р).

припучити -им св ‘прикопчати, учврстити’; в. *сипучици*.

припуштати се -ипушта се в. *ипушћивати се*.

прирани прираним св ‘прихранити’. — Бациш сијачом вештак, а поз да прираниш — опет вештак.

прирожак -шка м ‘кратка гредица у кровној конструкцији која се с рога подмеће под шљеменачу’. — Треба туне ставити још два-три прирошка да веже [рог за шљеменачу].

присести -днем св ‘сести накратко, предахнути’. — Приседни мало, није сено тица д-одлети; безл ‘додјати, отежати положај’. — Присело ми све због његовог бекрилука.

присмџи -а -о ‘(земља) са доста смонице’. — Земља ми присмџи и не[ће] да роди.

присмџити -им св ‘мало појести, пробати јело’.

приставити -им св ‘ставити суд за кување на ватру’.

пристрањак -ања м ‘мала стрмина’. — Нат кућом ми био пристрањак (Кз).

притегнути притегнем свр ♦. — Оздо притегне онај колан да не јури коњ.

притка ж ‘дрвена мотка уз коју се пење боранија, пасуљ’ (Р).

приткара ж ‘боранија која расте уз притке’; в. *поземљуша*.

приупитати -упитам св ‘узгред запитати’.

причалица м/ж ‘брбљива особа’ (Кз).

причало с ‘човек који прича, причалац’. — Неки од њих... умолили су та причала, да престану више с тим, и нека нешто лепо кажу (2: 165).

причара ж ‘врста бораније’ (Р).

причати причам несв а. ♦. — Шта причаш, дијете?!; б. ‘говоркати се, пре-причавати се као гласина’. — То се измеђ себе прича.

причати -ам несв ‘побадати притке’. — Доно нарамак притки и идџ да прича пасуљ (Р).

причути -јем св ‘нејасно чути (неки звук, непроверену информацију), начути’. — Причуо сам њ ја нешто да тамо није добро.

- пришибѣлка** ж ‘пришипетља’. — Неће он никим да биде пришибѣлка.
- пришипетља** м/ж ‘особа која се намеће тамо где је непожељна’ (Р).
- пришљамчити се** -им се св ‘прићи некоме, прикључити се непозван’ (Р).
- пришмрківати** -рківам не св ‘пити помало али стално, припијати’. — Купио сѣндук пѣва па једнако пришмрківа.
- пришт** м ♦. — Пришт је кад ђвце имѣ око ѹстѣ красте.
- пркљача** ж ‘брбљивац’. — Пркљача (који много говори, а не разуме му се, шта хоће да каже) (2: 14).
- пркно** -ета с ретко, заст ‘стражњица’. — Јѣ чѹо ђ-деде „пркно“ и више никад.
- прлина** ж ‘место на коме је трава спрљена, прљуша’.
- прљавштиња** ж ‘прљавштина’. — Унели ми на ђпанцима прљавштињу.
- прљуша** ж ‘лоша земља, пескуша’. — Од ђне прљуше немам вајде.
- прнар** м ‘варијетет храста’.
- прња** ж ‘стар и похабан комад тканине, рита’.
- прњађ** -и ‘трули делови пања (који светле ноћу)’ (Р).
- прњађвит** -ђвита -о ‘прозукао, који показује прве знаке труљења (о дрвету)’. — Нема ђд тѡг [трупца] ништа, прњађвито, ал ћемо се грѣјати (Р).
- прђбади** ‘јаки болови који се јављају у неким интервалима, жигови’.
- пробеленијати се** -ѣм се св према *беленијати* (в.). — И мѡј Душѣн се пробеленијѡ: ђстѡ је нѡћѣс до три сѣта (Б).
- прђбојац** -ђјца м ‘алатка за пробијање рупа (на кожи, каишу)’. — Онај прђбојац имѣ па прозумба рѹпе на каишу (Р); в. *зумба, ѣрозумбаѣи*.
- прђбрцнути се** -не се 1. ‘укварити се (о храни)’. — Мѡжда се прђбрцне, мѣти га ѹ шпајз; 2. ‘променити понашање’. — Прђбрцнѡ се ѣ ђн, не мѡ му вѣровати.
- прѡвѣшерити** -им св 1. ‘проћи кроз вашар’. — Јѣ мѣло прѡвѣшерила, прѡшла, и сѣднѣка мѡрам кѹћи; 2. ‘урадити нешто површно’. — Тѣ си ми кроз кокѹрузе само прѡвѣшеро и ђстало трѡвѣ.
- прѡвенути св** ‘просушити се’. — Шума се по сечењу 2–3 дана прѡвене (мало се осуши), па се дене у истом лугу, где је сечена, на сниско, рачвасто дрво (2: 24).
- прѡвѣсти** -ѣдѣм не св ♦. — Она је прѡвѣла ове дѡ куће и тѣмо ѹбили; ~ се ‘упасти у невоље’. — Ако се биде ваѡкѡ понашѡ, ѣсто ће се и прѡвѣсти.
- прѡвод** м ‘женски полни орган код животиња’.
- прѡводиција** м ♦. — Собом поведу и некога, који уме лепо да прича. Тај је обично прѡводиција. Уз њих иде и неколико жена. То је прѡ гледање девојке (2: 97).
- прѡврѣчати се** прѡврѣчам се ‘почети се бавити гатањем, врачањем’. — Сѣд, кад бидеш ђшѡ у сѣло, ти трѣба да се прѡврѣчаш. — Мѣни рѣкоше да мѡгу да се прѡврѣчам, да постанем врѣчѡр.
- прѡврѣвити** -ѣ св ‘смирити се после бурних догађаја’. — Кат се прѡврѣви, мѡж да се смѣри. — Прѡврѣвило је њѣгово, сѣд је лѣго на рѹду.
- прѡврѣвити** -ѣ св ‘прокувати’. — Млѣко се кѹва док прѡврѣи; кад ђће да покипѣ, смѣкне се и наметне да мѣло врѣи, скѣне се и разливѣ се; ђставе то у шерпама или се разливѣ у кѣрлице.
- прѡврѣштати** -ѣ св 1. ‘почети врѣштати’. — Прѡврѣшта дѣте — ко да га дѣрѹ; 2. ‘укиселити се, узљутети’. — Млѣко ми прѡврѣштало — није ни за свѣње.
- прѡвѹлати се / прѡфѹлати се** -ѣм се ‘провући се непажено’ (Р).

провурдати се / профурдати се -ā се ‘прогрушати се’. — Провурдало се млеко, профурдало се, како кò велй; в. *фурда, уквариџи се*.

проглавити прòглавим св ‘проговорити, једва и кратко, у разговору више људи’. — Пòдвн рѣп и вйше једнѣ нѣ проглави. — Нѣмò више јѣдну проглавити! — Народ их пљувао. Ми солунци претили батинама. Нисмо им дали да проглаве (6: 46).

проглођати прòглођем св ‘пробити глодањем’.

прòгнати -ām св ‘протерати’.

проговорити -òворим св ♦. — Мѣнѣ је п̀но с̀рце кад имām да проòворим са народом.

прог̀лити се св прòг̀ли(м) ‘пробити кожу трењем, добити декубитус’. — Бòјим се да се не прòг̀ли и òнда нѣ знам шта да р̀дим.

прогунути прогунем св ‘прогутати, презалогати’. — По цео дан ништа не прогуне, ништа не проговори (5: 124).

продавничца ж дем *йродавница*. — Р̀дила у òнòј продавничци у Ј̀ловйку. — Т̀мо је код òнѣ продавничце.

проживити -йм св ‘проживети’. — Ж̀на с кòјòм си прожйвио жйвот нѣ да те разумѣ.

прожйцати се прòжйца се св ‘добити пролив (о стоци)’. — Нѣ знам шта пòједе кад се прòжйца.

прозвйждати -й св ‘ускиснути (о тесту)’. — Т̀сто ми д̀го òстало [непромешено] и прозвйждало

прозòрић -йћа м дем ‘прозор’. — Òна улѣтй кроз òнај прозòрић.

прозўјати -йм свр ‘брзо проћи’. — Вйде ја да òн прозўја.

прòзукнути -не свр ‘показати прве знаке труљења’. — Ј̀бука прòзукне пре труљења. — За овај посао се обично употребљавају лошија — „прозукла“ дрва (3: 46).

прòзумбати -ам св ‘пробити рупе зумбом (на кожи, каишу); в. *зумба, йробојац*.

прòја -ѣ ж ‘хлеб од кукурузног брашна’. — Од кукурузног брашна прави се проја, која може бити умешена са квасцем и без њега (3: 73).

пројанйк -йка м ‘јело од кукурузног брашна с млеком и јајима’. — Б̀ба гòвила и пројанйк, а с̀дена ж̀не нѣ р̀де. — Пројанйк... се готови на овај начин. Качамак укуван у млеку помеша се са јајима и сиром и пече у црепуљи (3: 75).

пројара ж в. *мурузњача* (2: 65).

прòјица ж дем ‘хлепчић од проје’. — Умѣсила ми б̀ба прòјицу, м̀то ј̀ на ж̀грицу.

прокисйвати -йсйва несв ‘прокишњавати’. — Кўћа стòјй, ал нѣ знам да л прокисйва. — Прокисйва шкòла и пом̀чињеш клўпе; в. *йокровац*.

прòкиснути -не св 1. ‘пропустити воду, прокапати (кров, шатор)’. — О̀е да ми прòкисне на оним црепу; 2. ‘укиселити се и постати неупотребљиво (о млеку)’. — Бйла на њиви, млеко прòкисло и ѣтѣ га свйњама.

проклѣтиња м/ж ‘уклета особа’. — То је нѣка проклѣтиња: òни не трпѣ п̀ру ко ни магаре мўву.

Прòкòпље м ‘црквени празник Св. Прокопија’.

прокрвмўтити -òмўтим св ‘почети мокрити крв’.

прокрѣсйвати -ѣсйвам несв ‘просецати’. — Пòшò да прокрѣсйвам п̀т т̀мо до неке лўкѣ.

прòлећи прил 'у пролеће'. — На брани ùдари лèти вòда или прòлећи и зàспè нам онај пèсак па бóде йло на пèску.

прòлìтати се прòлìтам се свр 'добити пролив'. — Нè знам штà је пòјò кад се такò прòлìтò. — Бòјìм се да ми се јàгње не прòлìта.

прòлупати се ? 'проширити знање у сусретима с људима из других крајева'. — У рату су се многи прòлупали (попунили своје образовање без школовања), особито они, који су стицајем прилика ишли по страним земљама (2: 189).

прòмèнити прòмèним св ♦; изр ~ време, в. *бреме*.

прòмèшати прòмèшам св 1. ♦; 2. 'процарати ватру на Божић'. — Данас је обичај у неким кућама да положајник донесе гранчицу бадњака којом „промеша“ ватру у штедњаку (3: 107–108).

прòмиљати прòмиља 'почети млети'. — Прìсуствовали смо прòмиљању.

прòминути прòмине св 'проћи'. — Й тò ће брзо да прòмине и етè ти зìмè.

прòмудати се -ам се св према *мудайи се* (в.). — Изишо да се прòмуда по àвлији.

прòмùтити прòмùти св 'почети мокрити крв'. — Прòмùтити — то кад не пìшà, не мòкрì чìсто, него ймà..., умèша се и крв, мùтна мòкраћа, црвèна, крвàва.

прòна̀цачити се -им се св 'постати злобан, пакостан'.

прòнèти прòнèсè св 'снети прво јаје (о младој кокошки)'. — Прòнèла ми она млада̀ кòкица (Р).

прòносак -ска м 'прво јаје које снесе млада кокошка'; в. *йроносийи*.

прòно̀сити прòно̀се несв 'почети носити'. — Пòчеле да ми прòно̀се млада̀ пìлке: јùчè нàшла два̀ прòно̀ска и дàнàс два̀ (Р).

прòпа̀сти прòпа̀днем св 'умрети, погинути; нестати'. — Два̀ јòј сìна прòпала: јèдан у Прìштини, пèгнèсте гòдине, а дру̀ги кроз Àлбанију. — Јèдан им сìн прòпò у вòјсци. — Кад је Бòшку прòпала жèна, нèко рèко: ўзми òвù. — Нìје ймò четр̀нèз гòдìна, òтерали га у Бòсну и тàмо прòпò.

прòпа̀ц, обично у изр у *йропац*, 'издићи се на задње ноге (о коњу)'. —

прòпèти се прòпнèм се св 'издићи се на прсте ногу (о човеку) или на задње ноге (о животињи)'. —

прòпѝњати се -ем се несв према *йропейи се*. — Он бìо нако м̀али па се прòпѝње.

прòпìрати прòпìрам несв према *йропìраши*.

прòпрати -ерем св св 'мало опрати (о вешу)'

прòпржити -им св ♦. — Исèчèш на парчèта и на тìгãњ, м̀ало прòпржиш.

прòпртити -им св 'направити пртину (у снегу)'. —

прòпуст м 'цев за одливање воде испод пута'. — Као да је њима ва̀жнији неки пропуст на потоку (5: 32).

прòрèдити се прòрèдимо се св 1. 'изређати се'. — Свì су се прòрèдили; 2. 'учинити нешто што је ред да се учини (удати се, оженити се)'. — Мòраш й тì прòрèдити, па шта Бòг дà.

прòрòдити -й / прòрòди св 'почети рађати'. — За шèс-сèдам гòдìна нè да прòрòди. — То брзо прòрòди.

прòсàнути прòсàне св 1. 'усахнути, потонути у земљу'. — Кад вòда òплива, то брзо прòсàне и òде; 2. 'трењем изазвати на кожи појаву поткрвљених печата'; в. *йршењак*.

прòсва̀дбовати -ујем свр према *сва̀дбовайи*; в. *редно*.

прòсèк м 'алатка за обраду дрвета, длето'.

просенути се просене се св 'похабати се и истањити'.

прѡсноц м 'просилац'. — Нѣће ти дѡлазити прѡсноци и штѧ то стѧлно чѣстиш.

прѡстѧк -ѧка м 'помоћни неквалификовани радник у грађевинарству'. — Сѣдам зидѧра, бѣс прѡстѧкѧ, рѧдило ми нѧ кући.

прѡстѣрка ж 'настор, слама која се ставља под стоку да на њој лежи'. — Под стѡку слѧма кад се прѡстре — то је прѡстѣрка, да крѧве тѧмо лѣжѣ (Т).

прѡстрап прѡстрана прѡстрано 'незајажљив у јелу'. — Прѡстран је, дѧ Бѡк сачѣва: тѧј пред рѣчак мѡж да пѡјѣде јѧгње.

проструга ж геогр 'пролаз између два непроходна терена, два брда, шуме'

прѡсѣт -а -о 'који има хернију, килав'.

прѡсѣти прѡспем 'пролити течност'. — Они су мѡјѣм ѡцу прѡсули двѧес тѡвѧра рѧкије, поѧѧлили бѣрад и пѡсле и њѣга ѡбили; ~ се 'добити брух, окилавити'. — Прѡсули се о-тѣшкѣ аргѧтије.

просѣшивати -ѡшѣвам несв ♦. — Јѧ сам то свѣ изнѡсила те просѣшивала.

прѡтѧк м 'сито са крупним окцима'. — Кад сѣјеш пѧсѣљ, ѡзмеш онај прѡтѧк и исије се из рѣкѣ ѡ рѣку, а пѡс се то вије (Р).

прѡтѣвно прил 'неправо'. — Што гѡд кѧжеш — њѣму је прѡтѣвно.

прѡтнути прѡтнем св 'провући, протурити кроз отвор'. — Прѡтни ми то кроз прозѡрић (Р).

прѡтодѣмѣсати -шем св 'промислити'. — Нѣ мош тѣ у твѡјѡј шѣпљѡј глѧви да прѡтодѣмишеш. — Прѡтодѣмѣсо сам јѧ то дѡбро (Б).

прѡтолковати -ујем св 'протумачити'.

прѡтурити -им св 1. а. ♦; б. 'додати нешто (кроз прозор)'; 2. 'промашити (мету)'.

прѡћи прѡђем св ♦. — После чѣтири мѣсеца смо прѡшли кроз Југѡславију и ѡтишли за Нѣмачку; изр. *ѣрошао конац*, 'уздужно претестерити пањ по линији обележеној загарављеним концем'. — Кад се ѣутак уздуж претестерѣше, каже се: „прошао конац“ (3: 44).

прѡћукати прѡћѣкам св 'проћердати, профѣћкати'. — Нѧшѡ се с њѣкима ки што је ѣ сѧм и — прѡћѣкѡ пѡла платѣ.

прѡјјати -ѣ св 'одживети, најивети се'. — Мѣ смо прѡјјали мѧтори, ал нѣ знам за ову дѣцу.

прѡфѣрцати -ам св 'ручно прошити тканину пре машинског шивења'.

прѡфѣсор м 'професор'. — Прѡфѣсор бѣо с Кѡсова.

процеп м 'део саоница'. — Солници су са процепом спојени „овитином“. Процеп је учвршћен „кариком“ и „клином“ (3: 56); в. *ногар* (2: 48); **процеп-расцеп**. — Кад се калѣми у процеп-расцеп, подлога се прѣсече тестером, расцепи се на пола [или] на чѣтири дела, [а] калѣм гранчица среже се на коланце као клин и меће се у крајеве процѣпа на подлѡзи (2: 19).

прѡчѣвље с 'огњиште'. — Бѣло прѡчѣвље на зѣмљи, де се лѡжи вѧтра, мѧло пѧтѡсѧно цѣглѡм и тѣ се вѧтра лѡжила (К). — Прѡчѣвље тѧмо у ѡѧклији, де су њѣкад пѣкли лѣб у црѣпуљи, лѡжили вѧтру, бѣле вѣриге па нѧ њѣ ѡбесе бѧкрѧч. — Бѣло ѡнѡ прѡчѣвље и нѧд њѣм вѣриге; в. и *ѡѧк*.

прѡѧкати -ам 'попричати'. — Дѡђи, да мѧло прѡѧкамо. — Мање се креће..., сем до свѣштеника што дође, и с њѣм прѡѧака (6 :5).

прѡшевѣна ж 'просидба'. — Ыдѣ ѡтац на прѡшевѣну.

прѡшепица ж 'испрошена девојка'. — „Прѡшеница“ завршава своју спрѣму (3: 91).

прѡштац -ѡца м ‘обли колац’.

прѡше с ‘цепано коље’ (Р); *ѡлоѡ* — дрвена ограда од прѡша (цепаних колаца) оплетеног повијем (16: 58).

прѡдати прѡфе несв ‘испуштати ситне капљице воде, „цврчати“ на високој температури’. — Кад бѡдиш онај ђутак зѡлен нѡ ватру, он прѡфе, ѡзбије оне [капи] ко рѡса. — Кад ѡскѡчу они мѡли клѡбуци, тѡд прѡфе. — Најбѡли је [креч] када камен одаје јаку светлост и „прѡфе“, а по цреповима ѡзбије сумпор (3: 46).

прѡсити се -им се ‘хвалити се, поносити се нечим’.

прѡслѡпа / **прѡслѡтина** ж ‘мала пукотина, напрснуће’. — Зѡлије се она прѡслѡтина. — Та стѡна ѡмѡ прѡслѡтину.

прѡслѡпница ж дем према *ѡрслѡпина*. — [Лак] трѡба да ѡђе у ѡнѡ прѡслѡпнице.

прѡслучѡнце -ета с ‘прѡслучић’. — ѡмѡ на сѡбѡ неко прѡслучѡнце. — Прѡслучѡнце ѡнѡ трѡсеш и вѡшке само пѡдају.

прѡслучиште с пеј ‘прѡслук’. — Било неко прѡслучиште и јѡ га опѡрала и пѡпарила.

прѡснути -не(м) св 1. ♦; 2. ‘развићи се, раширити се’. — Свѡ је то прѡсло по стрѡним зѡмљама. — Прѡско кут кѡји.

прѡс-ѡјце! узв. за вабљење оваца (Р).

прѡстен м ♦. — ѡграмо се прѡстена, мѡрамице. — Обично смо се играли прѡстена. У тој игри ѡзабере се прво игра-баша... Како мѡрама ѡма чѡтири угла, сваки се угаѡ завеже, а у јѡдан се, крадом, веже прѡстен... Ко погоди, где је прѡстен, почиње игру (2: 142–143).

прѡстѡнка ж ‘овца која ѡко ѡчију ѡма црне кругѡве’.

прѡтен прѡтена -ѡ ‘направљен од лана, конопље’. — Завѡршиѡ је шкѡлу са прѡтеном кѡшуљѡм и гѡћама.

прѡтењѡк -ѡка м ‘тканина, комад одеће од лана, кудеље’. — Били ѡни прѡтењѡци, прѡтене гѡће, ѡјѡдеш се ѡзмеђу нѡгу да крв прѡсане.

прѡтењача ж ‘ткана торба с упртама’. — ѡна прѡтењача ткѡнѡ, торба била па ѡмѡ ѡне ѡпрте и на лѡјана нѡсиш, ко [ѡ]во сѡд дѡца.

прѡтити се -ѡм се ‘упињати се’. — Прѡти се, а нѡ мож д-ѡради. — Заузѡли су цѡлу Европу, а ми се прѡтимо да ѡх побѡдимо (6: 41); 2. ‘мешати се у туђ посаѡ’. — Штѡ се прѡтиш тѡмо де ти нѡје мѡсто?

прѡтљача м/ж ‘причалица’. — Ђуро је прѡтљача, а ѡнѡ[j] је ѡпѡсан: бѡи у сѡду пѡрѡта.

прѡжати -ѡм несв ♦. — Нѡће да ти прѡжѡ руке.

прѡжити -им св ♦; изр. *ѡружѡиѡ ѡрсѡ*. — ѡмам трѡ сѡна, сѡмо да прѡжим прѡст — ѡдерѡли би те!

прѡт прѡта м ♦. — ѡзме и направѡ прѡтове за кѡшницу, колко трѡба и ѡн и прѡвѡже или прѡкује гѡр за ѡну дѡчицу.

прѡтача ж ‘сорта слатке јабукѡ’ (Бљ, 14: 41).

прѡћити се прѡћим се ‘ѡпружити се’ (Р).

прѡше с ‘пруће за уплитање горњег дѡла плѡта’.

прѡѡка ж ‘лоша ракија’. — Пѡили неку прѡѡку и пѡтровали се (Р).

прѡѡљѡк / **прѡвѡљѡк** / **прѡбѡљѡк** -љѡка м ‘који је мали, мајушан’. — То кад је нѡшто мѡло кѡже прѡѡљѡк (Р). — Кѡ би рѡко: вѡкѡ мѡмак ѡз накѡг прѡвѡљѡка. — Кѡмпѡр ми слѡб, свѡки прѡбѡљѡк.

прѡшѡтљи непрѡм прид ‘растрѡснѡ’. — Та зѡмља била прѡшѡтљи.

прѡшић -ѡћа м ‘сув, сѡпак снѡг’; **прѡшећѡ** снѡг в. *вѡзник* (Р).

пршња̋к -а́ка м 'предњи део ама, грудња̋к'. — Он̋ај део што ко̋њу идѣ на̀прѣд да вѹче у Бѣлановици ка̋же пршња̋к (Б).

псѣто псѣтета с 'пашче'. — Па̀дне ми на̀ум — ко псѣтету да ра̀мље (Р).

псећи 'који се тиче пса'. — Ни по ко̀ју цену не би оно̀лико за̀пео и трчао колико за̀пиње и трчи за псећом памећу (куда га кер води) и за литру меса (лов) (2: 33).

птичар м 'ловачки пас дресиран за лов на птице'; в. *зечар* (2: 34).

пѹва̋лка ж 1. 'ливадска гљива округлог облика; кад је зрела, при стезању избацује прах'; 2. 'мокраћни мехур животиње, као дечја играчка, „балон“'.

пѹзавац м зоол 'детлић'. — Пѹзавац је што кљѹје по дрвѣту.

пѹзра ж 'волујски уд'. — Пѹзра је код бикова̋ она жи́ла што припа̀ћава кра̀ву.

пузија ж зоол 'врста ситне рибе'. — Пузија личи на малу гују (глатка је, танка и масна); в. *клен*.

пѹк м зоол 'пух *Myoxus glis*'. — Да ли ће пѹкови овѡ да јѣду?; в. *дрндѡр*.

пуљка ж 'дугме'. — Гуњ је имао дугачке рукаве, на грудима се преклапао и са стране закопчавао „пуљкама“ (3: 78–79).

пѹндрѡвци / **пѹндрѡћ** -а́ћа м, у сталној вези *пѹндрѡвци у дујѣйу*, *пѹндрѡћ у дујѣйу*, али се значење не зна. — Немирно де́те, ко да су му пѹндрѡвци у дупету (Р). — Пѹндрѡћ му у дупету.

пѹнђара ж 'жена са пунђом'. — Би́ла ѡна ле́па пѹнђара.

пѹн пѹнциѣт 'пун до врха, пун пунѣат'. — Пѹна пѹнциѣта ко̀ла ѡтерали.

пунѣола ж 'метални клин за сечење камена' (Р).

пѹнѣ пѹнѣта, мн пунѣта, 'клин за цепање камена'. — Удѹби се ка̀мѣн са шпѣцом на неко̀лико мѣста и по̀сле удара пунѣта, че́кићом, јѣдно, дру̀го, тре́ће, че́тврто, по̀дједнако на̀бија и ка̀мен пр̀сне та̀чно куд ѡ̀неш.

пѹње́зра / **пѹње́стра** ж 1. 'стара трошна кућа; неуредна просторија'. — Он би на̀јво̀лно у овѡј сво̀јој пѹње́зри. — Из овѣ мо̀је пѹње́стре ја мо̀гу са̀мо ѹ земљу. — Пѹње́стра ти је неуредна со̀ба у ко̀јој жи́виш, неуредна ку́ћа. — Предвече макар иза̀ђем из ове мо̀је пѹње́стре (5: 19); 2. 'неуредна торба, у ко̀јој се може на̀ћи и оно што се не очекује'. — Пѹње́стра је неуредна то̀рба; ка̀же се: он̋а њѣго̀ва пѹње́стра — има ѹ њѡј и мртви гу̀ја (Т).

пѹѡр м 'пепео од спаљеног лишћа, папира'.

пѹпав -а -о '?'. — Би́ла бо̀лесна и пѹпа̀ва.

пупка ж 'црна тачкица на зрну пасуља'; в. *киѡш* / *киѡш*.

пѹпѹл м 'пупољак'. — Види ко̀лико на̀ њѡј има̀ пѹпѹла — и та̀ко до зи́мѣ. — Има̀ на̀ њѡј до̀ста пѹпѹла; ~ *мрѣви* ~ 'непробуђени пупољак'.

пупѹлѣти -а̋ несв 'пупољчити'. — На рѹжи ѡстане до̀ста пѹпѹлѣ и он̋а пупѹлѣ до̀ прво̀г снѣга. — Ме́нѣ је то̀ пупѹлѣло.

пупѹлѣчић -и́ћа дем *пупѹлѣк*. — Крѐнули пупѹлѣчићи на лѡзи.

пупѹнѣти -а̋ несв 'газити, прпушати кокошку (о петлу)'.

пѹпѣаст -а -о 'нераван, испупчен'. — То ѡ̀стало пѹпѣасто.

пурења̋к -а́ка м 'млад кукуруз печен на жару'. — Чу̀вали ѡвце, пе́кли пюрења̋ке, пѹри се на жару. — Траже пюрења̋ке и доносе их на ватру, где их пеку (2: 64).

пѹрити -им несв 'пећи кукуруз на жару'; в. *пурења̋к*.

пѹспѣк -и́ка м 'невољник, несрећник'. — Ова̀ј пѹспѣк све ѹпропѣсти. — О̀вим пѹспѣку во̀да ѡ̀днела њѣву.

пўст пўста -о ‘несрећан, проклет’. — Имѵ је сїна једнога и поливѵ шљїве ливѵлом пўстим и ѳрује се и ўмре.

пўстати пўстам несв ‘пуштати’. — Ђуро свѵје краве мўзе у четири и већ у пѵла пѵт — пѵт ѳн и пўстѵ на пѵшу.

пўстињак м ‘нерадник, скитница’.

пўстолина ж 1. ‘пуст, безводан и неприступачан крај’. — Жївї тѵмо у нај пўстолини, нѵ се знѵти ни кад ўмре; 2. ‘напуштено, запустело имање’. — Кѵ знѵ чїјѵ је то пўстолина.

пўстошан -шна -шно ‘необуздан’. — А ўнук ми бїо пўстошан и нїје дѵбро ўчио.

пўсула ж ‘документ’.

пута м ‘трупѵ’. — „Пута“ — трупѵ се закачи за ланац и вуче једним крајем по земљї (3: 44).

пўтѵл / **пўтко** м ‘коњ са белим пѵгама по ногама’ (Р).

пўтѵпога ж ‘бела овца са црним ногама’; уп. *чизма*.

пўћкарѵти -ѵм несв ‘помало пушити, пўћкѵти’. — Мѵја Јѵлена пўћкарѵ.

пўца ж ‘пукѵтина од суше у земљї’. — Кѵлко ѳнѵ пўца пѵшије вѵдѵ!

пўце -ѵта ‘зрно грѵжѵ’. — Ко имѵ грѵжѵе — нѵће ѳвѵ гѵдине имѵти пўце да пѵједе. — И ја вїдим: пўцад, бѵбѵце ѳнѵ, мѵло сїтнїје, као мѵло увѵњава.

пўција ж ‘пукѵтина’. — Све пўције пѵ ѵиви ѳт сўше. — Вї[ди]ш кѵликѵ су пўције.

пўчица ж хип ‘пушка’. — Треба ја д-їдѵм с ѳнѵм пўчицом.

пўшница ж ‘сушѵра (за воће, месо)’. — У време када нису имѵли пушнице, шљїве су „депали“, кошпнїце вадїли... и остављѵли да се суше на сунцу. — Многа домаћнїства имѵју пушнице у којнѵма се суши воће (3: 24 66).

пўштѵти -им св 1. ‘пустѵти’; 2. ‘заорѵти (бразду)’. — Нѵма кѵ да пўшти бразду, свѵ ѳтнїшло са сѵла; в. *огрѵшић*.

пўшчѵгања ж пѵ ‘пушка’. — Јѵ лўљѵм с ѳнѵм пўшчѵгањѵм. — Дрѵган дѵно неку пўшчѵгању. — Ја прѵбаћим ѳну пўшчѵгању преко рѵмена и идѵм да им мѵбїм.

пчѵла ж зоол ♀; *бѵле пчѵле*, чукунунуче(?). — Треба да бўду срѵтњи: имѵју бѵле пчѵле.

пчѵлѵник м ‘пчѵлињѵк’. — За то у пчѵлѵник међу костур од коњске главе и прѵгорѵли бадњѵк, од Божића (2: 32). — Место где се постављѵју кошпнїце зове се пчѵлѵник, уљѵник или кованлук (3: 35 66).

Р

рѵбѵтан -тна -ѵ ‘стар, ислужѵн’. — Кўпио је тў близу рѵбѵтану кўђу за трїста милиѳнѵ (Б). — Сад немам ни кўђу, само туђи рѵбатѵн стан (5: 121).

рѵбаѵѵѵја м ‘превознїк рѵбе запрѵжнїм колимѵ’. — Бїли рѵбаѵѵѵје и вѵзїли на ѳним кѵлимѵ сѵљѵчкїм ко пѵта дѵе.

рѵбаѵѵѵјѵти -ѵм несв 1. ‘раѵѵѵти са волујскїм и коњскїм запрѵгама, превѵзити’; в. *пѵкрѵваѵ*; 2. ‘псовѵти као рѵбаѵѵѵја’. — Бѵште, ѳвѵ га идѵ и рѵбаѵѵѵјѵ!

рѵбаѵѵѵлук / **рѵбаѵѵѵлук** -їлука м ‘рѵбаѵѵѵјање’. — Терѵли шљїве сўвѵ, рѵбаѵѵѵлук бїло, ко гѵј ѵїлїм, [пѵкрѵваѵ] не прѵкїсїѵѵа, кад идѵш на рѵбаѵѵѵлук (Кз).

ра̀бота ж ‘рад, посао’; изр. *ру̀ка ра̀боше* ‘сумњив посао; крађа’. — То је та̀мо завршила ру̀ка ра̀боте.

ра̀бош м 1. ‘дрвце расечено по половини чији се један део увезивао у пређу када се давала на бојење, а други давао власнику да би своју пређу могао подићи’. — Ра̀бош је то што се мѐти у пређу кад је бо̀је: да̀чица, па ра̀цѐпе, па вѐжу (Б). — Од тада почнем пла̀хати порез (који се купио на ра̀бош) (2: 161); 2. ‘ра̀бошка’ (в.). — Ра̀бош је то што зову и ра̀бошка (Б); в. *ва̀ларица, белега* (2: 45).

ра̀бошка ж ‘дрвена полу̀га на млинском кошу, постављена укосом и њоме се регулише брзина млевења’. — Ра̀бошка је изрезана и постављена укосом; ако се повуче гор, онда се спуштају ко̀рице и више жи́та па̀да у ка̀ме́н (Б).

ра̀ван ра̀вни ж ‘равнина’. — Ја сам све сву̀ко у ра̀ван, а он та̀мо исеко. — Ако је суша, роди у равни (5: 128); изр *сву̀ћи у ра̀ван* ‘истерати на чистину, изнудити истину’. — Сву̀ћи ћу ја њега у ра̀ван!

равена изр ‘у равену’ ‘једнако’. — За отварање лова ловци између себе скупе прилог. Сваки да подједнако ‘у равену’ да би за овај дан купили прасе (3: 33).

ра̀вњати -а̀м несв ‘равнати’. — Ја све та̀мо ра̀вња̀м. — Само ра̀вња̀ју, а не́ма а̀сфалта; в. *рака̀љ* 3.

ра̀вња̀ча ж ‘алатка за равнање сламарице’ (Р).

ра̀гастов м ‘стуб на који се вешају врата’. — Имаш та̀ј ра̀гастов, то што но̀си врата, ра̀гастови.

ра̀д м ♦; *ру̀чни* ~. — Имā д-у̀зме ра̀д у ру̀ке; *бѐли* ~ ‘вез’.

ра̀деник м ‘радник’. — Ја ни́сам био не́ки велики ра̀деник.

ра̀дити ра̀дим ♦. — Са̀д имā зе́мље ту̀ђе да ра̀диш, ра̀није ни́је би́ло. — Да̀бо̀гда се у њо́ј сло̀мио ра̀дѐћи, а ни́шта не а̀снио. — Ми ц̀ркосмо ра̀дѐћи.

раж ж бот ‘житарица *Sesale segeale*’. — Раж се сеје и употребљаа за исхрану људи и стоке, а слама служи за покривање зграда (3: 18).

ражења̀вати се -ења̀вам се несв ‘разводити се’. — Он се же́нно и ражења̀вб.

ражња̀ча ж ‘мотка за ражањ’.

ражовина ж ‘њива на којој је засејана раж’.

ра̀збато̀лити -а̀та̀лим св ‘покварити, срушити’ (Р). — Ра̀збато̀лили и ва̀јат и миша̀ну.

ра̀збѝјати ра̀збѝјам св несв према *разбѝти*; в. *ду̀ћа̀ти*.

ра̀збити разбијем; изр. *разбијање града* ‘дечја, чобанска игра’. — Кад смо излазили на пољану, метали смо по три плоче на ред, по један корак удаљене једна од друге; после двадесет корака, још тако по три плоче, и све назначимо чија је која. Онда се поделимо и из далека га̀јамо плоче. Чи́ју ударимо и оборимо, онај нас мора носити до одређеног места. Та игра звала се разбијање града (2: 141).

ра̀збо̀ј -оја м 1. ‘направа за ткање’. — Ра̀збо̀ј онај био па же́не тка̀ле, тка̀ло се на ра̀збо̀ју дрвеним, сѐди се за ра̀збо̀јом и тка̀ се (Кз). — Када се на вратило пренесе основа, оно се ставља на ра̀збо̀ј на горње стативице и тада се основа уводи у нити (3: 49); в. *прѐђа, воза*; 2. ‘направа за ручно тестерисање балвана’. — Ра̀збо̀ј има две стативе и горњи и доњи праг, у које су углављена гвожђа са просеком. Између два гвожђа учвршћена је тестера, која се креће горе-доле и реже трупце (3: 44).

ра̀збо̀јача ж ‘велика тестера’. — Имаш те́стеру што се́че дрво, ра̀збо̀јачу, с оним о̀кви́ром, па за́тежеш онај ка̀на̀п; то ра̀збо̀јача те́стера, она велика: је́дан озго̀р на тру̀пцу, а два̀ до̀л (Б Кз).

разбољевати се разбољева се ‘оболевати’. — То се сџд разбољева и младо и старо.

разбркати разбрчем св ‘измешати, промешати’.

разбучати разбучам св ‘разбити; исцепати’ (Р).

разваљотина ж ‘разваљена кућа, рушевина’. — То нека разваљотина па да дигнем са ње макар нешто.

развиђивати се -иђива се безл ‘свитати’. — Пљочну певци и да се развиђива.

развинобрац -рца м ‘пролећни ветар, развигор’. — Џ пролеће дуне развинобрац.

разврћити разврћим св ‘скинути једно дно с бурета да би се користило као каца’.

развржен -а -о ‘неуредан, непосремљен’.

разврзати разврзам несв ‘разбацити, растурати ствари, правити неред’.

развршити развршим св ‘скинути са стога врх и почети са њега вући сено’; в. *йодина*.

развўћи -чём св ♦. — Кот куће маћке развўчу те опанке [од свеже коже].

разгазити -им св ‘ношењем проширити тесну обућу’.

разговоран -орна -о ‘причљив’. — Она није разговорна кад неко до[ђ]е, ал ка[д] смо сами — не престаје [да прича]. — Ловци су врло друштвени, „разговорни“ (3: 32).

разгојатити -ојатим св ‘раширити, разбацати, направити неред’. — Шта си разгојатио?!

разгон м бот ‘*Solanum niger*’; в. *лекаруша*.

разгртача ж ‘машина за чишћење снега’. — Дошo с онoм разгртачом и разгрно снег.

раздћнити се раздћни се св ♦.

раздарўшан -шна -шно ‘широке руке, дарежљив’. — Ал си ти, мама, раздарўшна: дајеш нам три ара да направимо кућу!

раздеренчити се св ‘?’ — Једноm био код мeнe и раздеренчo се.

раздрљити се раздрљим се ‘раскопчати се од грла до стомака’. — Шта си се раздрљио? (Р).

раздрндати -ам св ‘разбити; оштетити, покварити’. — Раздрндаће ти он и мацoлу, а де неће трактор (Р).

раздрћати раздрћам св а. ‘разбучати, поцепати’. — Раздрћo ми свеску; б. ‘оштетити непажљивим руковањем’. — Што си му даo, знаш да ће да га раздрћа.

разиграти се разиграм се ♦. — Срне се разиграју кроз кокўруз.

разлаз м ‘чобанска игра’. — Чобанске игре данас су: кајиша (разлаза), лопте, клиса, жмуре и крмаче (2: 142); в. *кајиш*.

разливати разливам несв ♦; в. *йроверити*.

разма предл ‘сем, осим; до, једино’.

размерак -ерка м ‘мерење, меревање’. — Јефтћиније узети на цак нег на размерке.

размёрка ж ‘трговина на ситно’. — Оду пारे на размёрке.

размесивати -есивам св ‘овлаш премесити тесто пре печења’. — Треба сџд и тџ дрўги да размесивам.

размётача ж ‘алатка за уређивање распореда зубаца на ручној тестери’ (Р).

размимoлазити се -им се несв ‘размимoлазити се’. — На ној чаврми се тешко размимoлазе.

размимѡћи се -ѡћем се св 1. 'размимѡћи се'. — Нисмо мѡгли да се размимѡћемо; 2. 'догодити се'. — Нѣ знѣ се штѣ ће се јѡште размимѡћи 'које ће невоље нанћи'.

разминути (се) разминем (се) св 'проћи, мимоићи (се)'. — Јѣдва се разминули на ној чеврми.

размислити се -им се св 'размислити, помислити'. — Јѣ ка-се размислим: стѣри су им били радикални, а млади држѣ слику Милошевићову!

размолушити се -ѡлуши се св 'олабавити; расплинути се'.

разобадати се -ѡ(м) се св 1. 'разјурити се, разбежати се пред нападом обада'. — Разобадѡју се говеда; 2. 'разљутити се'. — Разобадѡ се и склѡни му се с пѣта; в. *обадаши*.

рѣзор -а м 'средина њиве, од које се оре на једну и на другу страну'. — Уватиш рѣзор и ѡнда ѡколо [ореш]; у сталном изразу *ѡраши на рѣзор*. — Нѣ ореш ни на рѣзор ни на слѡг (Кз); в. *сѣрана* (З: 17).

разорѡвати ѡравам несв 'орати ледину'. — Разорѡвѡ ону стрменицу и глѣдо ка-ћу се свѡлити.

разѡрати рѣзором св 'поорати ледину'. — Пѣтај Бошкића да ти рѣзоре лѣваду виш Мѣлове кѣће.

разрѣдити разрѣдим св 'проредити'; в. *ѣрашиши*.

разрѣђивати -ѣђивам несв према *разрѣдиши*. — Разрѣди се мѣруз, разрѣђиваш који је чѣст; в. *ѣрашиши*.

рѣрезати -жем св в. *нарезати*

рѣрушити се -им се св 'скинути црнину за покојником'. — Сви се рѣрушили, а ѡтац и мајка нису и син им се није вратио.

рѣзурити -им св 'скинути дно с бурета'.

рак м зоол 'љуска Crustacea'. — Јасеничка водена животиња, некад се ловила и јела (кувани и печени), нарочито у воденици док се млело (16: 58).

рака ж 'гробна јама'. — Милан је кѡпо раку и знѣ да нису били [на сахрани].

ракаљ ракаљ м 1. 'ракла на коју се намотава предиво да би се добиле кануре'. — Мотѡвило мѡра ѡнѡј ракаљ да има, а ти раклеви трѣба да су дѣги; 2.а. 'раскрсница'. — Пѡгино Мѣлан Словѣнац код ракла; б. 'одвојак пута, бочни пут'. — Пѡсле ѡви раклеви трѣбало д-идѣ свѡком и да се асфалтира; 3. 'рачва на дрвету'. — Ја равњѡ ѡвлију и затрѣпѡм шљиву и ѡрас до раклева. — Прѡбила трава до ракаља.

ракаљ ракаљ м 'крак рачве' (Р).

ракијчина ж пеј 'ракија'. — Њѣгова ракијчина бѣла ѣ нашим пѡдруму до лѡнѣ.

ракита ж бот (12: 23)

ракла ж 'дрвени оковратник за свиње' (Р), в. *ракуља*.

ракласт -а -ѡ ♦. — ѡнда се намѡта на јѣдно клѣче или на дрво дугѡчко јѣдан мѣтар и дѡле је ракласто (Кз).

раклѣћ -ића м дѣм *ракаљ* 1. — Има ѡнѡ трѣ раклѣћа па ѡко њѣ плѣли ко год кошариће и таквѣ бѣле те плѣтаре кошнице.

раколити се -и се несв 'гласати се кад хоће да снесе јаје (ѡ кокошки)' (Р).

ракуља ж 1. 'ракла, рачвасто дрво које се шипилом (в.) учвршћује ѡвци или свињѣту ѡко врата да се не може провући кроз ограду'. — Усѣчѣш дрво ко рѡгуље и гѡр мѣтиш шипило и нѡси на врату ракуљу; 2.а. 'ракла којом се покреће *воза* (в.)'. — Ракуља је што се тѣра воза: има гѡр на врву чѡпур, клин, па се закѣчи за [ѡ]нај клин да

се вуче, да се са њом сиђје за ткиво; б. ‘кука на јарму за коју се качи ланац (в. *влачег*) којим се вуче дрљача, ралица и сл.’, в. *йойтегача*.

ракуљница ж дем *ракуља*; в. *уїуцаїи*.

ра̀лицѝа ж ‘старинско дрвено рало’. — Била њна̀ ралица и на̀ њу̀ даска и ра̀ник. — Најстарија пољопривредна справа била је дрвена ралица. — Гвоздена ралица има делове: гредел, рукунице, точак, даску, раоник и козалац (3: 16).

ра̀ло с ‘дрвени плуг, примитивна справа за орање’ (16: 58).

ра̀мати ра̀мље несв ‘храмати’. — Ударно га сикиром и њ-то̀ дѡба ра̀мље.

ра̀на ж ‘храна’. — Ми ймамо прилично ра̀нѡ, ал не[ће] да бїде мнѡго.

ра̀нац м ‘сорта крушке’ (Бљ, 14: 41).

ра̀ниѝа ж ‘велики казан’. — Са̀т ка[ж]е ка̀зан и за ма̀ст ка-се то̀пї, а прѣ бїла ра̀ниѝа, звало се, ра̀ниѝа ма̀сти, и пѣкмез у њѡј [се кувао]; в. *саѝак*. „*Ра̀ниѝа*. Казан од бакра или гвозђа. Целе се јесени у њему нешто кува. Пекмез, који паклено бућка и распрскује се уоколо. Сапун, од свињске масноће и камене соде. Кавурма и чварци. Касно у јесен, надеви за туршију. Ветар стреса јабуке кожаре низ кров штале. Врба се лопи у струку и преко потока савија, а под ранијом ватра тугњн, храна за зиму се спрема. Издужени пламени прсти извијају се ка небу и са свих страна је обавијају. Посуда стоји на четири огарављена камена. Около су парчићи погашена угљевља, помешани с коштицама из цибре, и са иверјем. Недељом ујутро, расхлађена: чађави ђаво обрастао длацицама гара“ (7: 197).

ра̀ник м ‘раоник’. — Нѡси ра̀нике да ми клѣпа̀.

ра̀пка ж а. ‘сорта шљиве’. — Најпре стижу ранке, има доста ценарика и белошљива, али су најукусније црвењаче (3: 23); б. ‘рана воћка’.

ра̀ношљивѝа ж ‘рануша’. — Постелу су сместили иза великих каца, које су биле пуне раносљиве (6: 92).

ра̀нуша ж ‘сорта ране шљиве, рањача (в.)’. — Рањача, ра̀нуша, шумадїнка — то ти све йста рана шљива. — Брат засадио, однекуд донео, нову шљиву. Мацарку и ранушу (5: 64).

ра̀ња̀в -а -о ‘који је у ранама’. — Са̀в му нѡс ра̀ња̀в.

ра̀њац ра̀нца м ‘сорта ране шљиве’; в. *караманка*, *рануша*.

ра̀ња̀ча ж ‘сорта ране шљиве’. — Та̀мо смо на̀купили шљива ра̀ња̀ча, кўпили ра̀њаче, а имамо јѡш (Ш).

ра̀њѣнїк -їка м 1. ‘ухрањена свиња, посек’. — По педѣсет ра̀њѣнїка̀ је ймѡ; 2. ‘лековита трава’. — Ра̀њеник (зечје уши, *Betonica officinalis* L.), — истуцан, превија се на ране (2: 225).

ра̀ѡник м ‘део плуга који преврће бразду’; в. *гредел*.

ра̀сада ж ‘поврће које се сеје за расађивање’. — Није ми била дѡбра ра̀сада и не́ма кўпуса.

ра̀сади́ти ра̀са̀дим св ‘пресадити’. — Пѡсијеш се́ме ра̀но и оно та̀мо нїкне и пѡснака ти то раса̀диш.

ра̀свѣ́тли́ти -й безл ‘постати светлије’. — Вїдиш колико је расвѣ́тлио кад је пѡ [велики граб пошто је посечен].

ра̀свѣ́т м ‘свитање’. — У́сто̀ сам у расвѣ́т, кад се дѣли да̀н и нѡћ, кад вїдиш йспре себе (Кз).

ра̀свѣ́тати се ра̀сви́ће се безл ♦. — Далѣко је зѡра, кад забѣлї, кад се ра̀сви́ће да̀н и нѡћ.

- раска̀лити** раска̀лим св 'лоше окалити'.
- раска̀шати** раска̀шам несв в. *раскосийи*.
- расквоцати се / раскоцати се** -е 1. 'почти квоцати (о квочки)'. — Дѡцкан ми се расквоцала. — Нѣ да се раскоче; 2. пеј 'распричати се'.
- раскѡкати се** раскѡка се 'распрснути се, попуцати (о кукурузу кокавцу'.
- раскокѐлити се** -ѡкѐли се св ?? . — Он се раскокѐли.
- раскос** м 'прва два откоса набачена један на други'.
- раскрѣчити (се)** раскрѣчи (се) св 'раширити ноге' (Р).
- раскуждрати се** -а се св 'разбарушити се'.
- раскућавати** -ућавам несв 'упропашћавати домаћинство'; в. *колѣно*.
- расѡ** -ола м ♦. — Мѡја баба, кат постї, уточи расола, црвѣни се расѡ, и [узме] врѹћѣ пројѣ и — румѣни се ко рѹжа!
- распадуља** ж 'жена слободног понашања, проститутка' (Р).
- распарта̀лити се** -арта̀лим се 'распремити се, растоварити се'.
- распикатити се** -им се св 1. 'непристојно опружити ноге'. — Штѡ си се распикатио!? 2. 'непристојно се обући, разголитити се'. — Она се распикатила и — у кафѣи!
- распла̀тити** распла̀тим св 'распорити заклано бравче'. — Кад га распла̀ти, глѣда: ако је слезина спреда тања — биће блага зима на почѣтку; ако је дебља — биће јака.
- расплѝшити се** расплѝше се св 'размилети се, разићи се на све стране'. — Расплѝше се кокѡшке и ѡднесе кобац.
- расповијати** -ѡвијам несв 'скидати повој с бебе'.
- распрашит** -а -о 'растресит'.
- распрѣдети се** -ѣм се несв 'хвалисаво се распричати'.
- распрцати** распрцам св 'непажљиво исећи, оштетити'.
- распуштѣнко** м 'разведен човек'. — Удѡла се за распуштѣнка, а такѡ била лѣпа (Б). — А после двадесѣпете ни чича те неће. Сем неки распуштѣнко, или удовац, или богаљ.
- раста̀вити се** -им се св 1. 'породити се'. — Нека дѡ Бѡг да се срѣћно растави; в. *брѣме* ♦ 2. 'умрети'. — Мѹчи се, нїкако да се растави [с душом].
- раста̀пати** растѡпа несв 'растварати'. — Растѡпа камѣње из жѹча (Б).
- расто̀врѣсти** -рѣѣм св 'испретурати ствари, направити неред међу њима'.
- расторѡкати се** -чем се пеј 'распричати се'.
- расточити** расточим св 1. 'преточити пиће из бурета у флаше'; 2. 'продужити шинска кола (размакнути точкове, за превоз дужих трупца)'. — Растѡчи кола да дѡтерамо оно мало сѣна; ~се 'расушити се, почети пропуштати воду (каца, буре)' (Р); в. *криваљ*, *расушии се*.
- растрѡљити** -им св 'разбацати без реда, направити неред, растурити'. — Свѣ растрѡљено ѡвде.
- расѹти се** расѹе се свр 'раширити се, освојити простор'. — Расѹће се дѣвљѣ свиње и вѹдије, мајко бѡжја!
- расѹшити се** расѹши се св ♦. — Каца се расѹши кад је празна. — Чабар се расѹши и ѡнда се мѡра закиселити.
- рат** прил 'безбрижно'.
- ратап** ратпа -о 'миран, лагодан'; в. *дућаи*.
- ратар** м ♦. — Био сељак. Обичан наш ратар и говедар (5: 16).

ра̑т̑иште с ♦; в. *ра̑иова̑и̑и*.

ра̑ткати -ам несв дем 'радити'. — Мбраш да ра̑ткаш. — Йдем са̑д ку̑ћи: ймам нешто да ра̑ткам.

ра̑тно прил 'мирно, спокојно'. — Ра̑тније са̑д наро̀д жи̑ви̑, а ми̑ се му̑чили, ра̑тн̑и̑ би̑ли до̑ста (Ш).

ра̑товати ра̑тујем несв ♦. — Они су сви ра̑товали, на ра̑т̑иште йшли.

ратос в. *ши̑прага* (Р)

ратоси̑лати се -оси̑лам се св 'отрести се, отарасити се'.

ра̀уна ж 'прорез на фуруни, за довод ваздуха'. — Йма̑ на ву̀руни она ра̀уна. — Затварала рауна на фуруни (6: 17).

ра̑фант м 'лековита биљка'. — Ра̑фант (турски корен) — меша се са линцуром и срчаником и употребљује се против пролива са крвљу (од срдоболе) — за народ и стоку. — Ра̑фант — корење — за грозницу (2: 226).

ра̑фија врста везива за винову лозу добијена од поткорних влакана дрвета (Р).

ра̑чва ж 'део воденичног механизма'; в. *ос̑тана̑ц*.

ра̑чвица ж дем *ра̑чва*. — Не̑ма то, са̑мо она ра̑чвица де по̑чне да плете̑.

ра̑чеп̑рати -а̑м св 'рашчепрати'. — Ра̑чеп̑кале ми ко̑ко̑шке око цве̑ћа.

ра̑чеп̑тати -а̑м св 'рашчепрати'. — Ма̑ло за̑гра̑дила, да ми ко̑ко̑шке не̑ би ра̑чеп̑тале.

ра̑чу̑њати -а̑м несв 'рачунати'. — Ја̑ нешто ра̑чу̑ња̑м да то̑ не̑ да̑ б̑де̑ до̑бро.

ра̑шат̑орити се и се св 'раширити се, разбокорити се'. — Ви̑[ди]ш како се ра̑шат̑орило цве̑ће.

ра̑шл̑опити се ра̑шл̑опи се св 'деформисати се, раширити се (о обући)'. —

ра̑шл̑ица ж дем 'рашља'; в. *мо̑йовило*.

ра̑шчав̑рнути -а̑врнем св 'раздвојити два спојена предмета'.

ра̑шчварити -им св 'пропржити'. — Ра̑шчвари га ма̑ло у т̑и̑га̑њ.

ра̑шчеп̑уља ж 'жена која хода раширених ногу, рашчепљено'.

ра̑шчи̑нитити ра̑шчи̑ним св 'скинути чини, ма̑ђије'; в. *зачин̑и̑и̑и*.

ра̑шчи̑ш̑ћати се ра̑шчи̑ш̑ћа се несв 'ведрити се, проведравати се (о времену)'. — Добро је: ра̑шчи̑ш̑ћа се време̑.

р̑вољ м 'много, мноштво'. — Йма̑ р̑вољ во̑де̑ (Б).

р̑гнути -нем св а. 'овлаш додирнути, боцнути'. — Ма̑ло га са̑мо р̑гнула, а он ку̑ка; б. 'повалити жену'. — Милан је пр̑ви р̑гно.

ред м у изр. *у два реда* 'двапут'. — Она је у̑ два̑ реда̑ до̑лазила.

ре̑дак ре̑тка -о 1. 'који се налази на ве̑ћем одстоја̑њу у уста̑љеном поретку, размакнут'. — Кокуруз ми ре̑дак, сла̑бо н̑ико; 2. 'ма̑ње густине, жидак'. — У̑змеш кре̑ча ову ча̑шу, да не̑ буде̑ гу̑ст, да је ма̑ло ре̑ђи.

ре̑дан ре̑дна -о 'који је сталан као обавеза, који се ради свакодневно'. — Не̑м[ам] ја̑ време̑на, треба̑ дру̑ге ст̑ва̑ри да ра̑дим ре̑дне̑.

ре̑дара ж 1. 'жена која је у патријархалној задрузи задужена, на одређено време, за све домаћичке послове сем за бригу о мужи и преради млека'. — По недељу да̑на̑ би̑деш ре̑дара; 2. 'вуновлачара'. — Но̑сим ма̑ло ву̑не у ре̑дарау — не̑ може̑ ви̑ше да се ре̑ди ру̑кама.

ре̑дити ре̑дим несв 1. 'влачити вуну, припремати је за употребу'. — О̑ши̑шамо о̑вце̑ и ре̑димо̑ ву̑ну: пе̑remȏ је, чешља̑мо, на гр̑бене̑ (Ш), в. *гре̑бени̑*; 2. 'сређивати

закла̀но бравче'. — Нећу моћи да рѣдим кад ра̀дник до̀ђе и ја мо̀рам прѣ д-у̀рѣдим. — Негде иза подне „реди се“ се печеница (3: 107); в. *бравчад* (5: 149).

рѣдно прил 'редом, све што је ред'. — Све смо купили рѣдно и прѣсвадбовали.

рѣдња ж 'зараза, епидемија'. — Нека рѣдња била и све напала. — Їма ми крѣва прѣлив, а жѣле се и дру̀ги: нека рѣдња на̀ишла. — Живина, углавном, страда од рѣдње и куге (3: 131).

рѣдо̀в -ова м 'војник'. — Не гледа она ни ко је офѣицѣр, ни до̀ктор, ни рѣдо̀в (Кз).

рѣдо̀вник -ика м 'човек који има право млевѣња у воденици по утврѣеном рѣду'. — Милош и Јован су рѣдо̀вници у водѣници, по пѣтнѣз да̀на.

рѣдо̀тач м 'сетвена површина на којој семе није изникло'. — Ту ми ђстѣ рѣдо̀тач и мо̀рѣ по̀ново сијати мо̀тиком, није ни́кло.

рѣдуша ж в. *редара*. — Ра̀није, кад је њмало више жѣна, биле рѣдуше, да го̀тове ру̀чкове. — Гото̀вљење јела и хлеба прѣма рѣдуша понедељком у јутру, а предаје дужност у недељу, у вече (2: 84). — У кући у којој има више жена, хлеб меси и ручак готови „редуша“ (3: 72). *Рѣдуша* — жена чија је недеља, ред да ради одреѣене послове у кући где живе више породица у једној заједници, задрузи; види: станара, чобаница (16: 58).

реѣјаја ж в. *редуша*. — Која је била реѣјаја — свѣка јој ча̀ст!

рѣз м 'оштрица косе'. — Рѣз ти је на ко̀си то што се́чѣ, чим ђна се́чѣ (Т).

реза ж 'врста старинск браве' (Р).

рѣзати рѣжем несв а. ♦; б. 'постављати кров'. — Мо̀ра да му рѣже кро̀в.

рѣзидба ж 'резање, резивање лозе, воћа'. — Брзо ће рѣзидба воћа.

рѣзи́лити / рѣзи́љити рѣзи́лим / рѣзи́љим несв 'приговарати, ружити'. — Били ми са̀ми и ја га рѣзи́лио што не́[хе] да се жѣни. — Ја̀ним ишѣ да га рѣзи́љи што је ишѣ код Лу́ће.

рѣзити -и несв ♦. — Онѣ ви́но слѣтко, рѣзи́, и ја по̀пјем две-три ча̀ше.

рѣка -ѣ ж 'водоток који не прѣсушује'. — Ту су млѐли кад није било во̀дѣ на рѐкама (Тр).

рѣкла ж 'део женске одеће, блуза'. — Тако и реклу радним даном носе прѣврнуту (2: 71). — Уместо кошуље и вунене сукње шију се штофѣне „рекле“ (блузе) и дуге сукње (3: 83).

рѣпѣж -ѣжа м 'дршка прѣслице'. — То се зѣве рѣпѣж, што жѣне прѣдѣ: ђна је го̀р широка, а ђнај крај де је уишла [за појас] рѣпѣж.

рѣпѣљ -ѣља м 'тањи крај прѣслице'. — Прѣслица ђва на водѣници ли́чи та̀чно на прѣслицу што жѣне прѣдѣ: ђна је до̀л широка де је уишла, а ђнај крај њма рѣпѣљ (Б).

рѣпѣљак -љка м 'петѣлка на плоду во́кѣ'; в. *брекиња*.

репуша м/ж 'онај који заостаје, који се налази на репу'. — Онога „ко би к'о од беде радио“ или ако би заостао исмевају у песми „Репуша, повијуша, што и остала?“ (3: 18).

репу̀шина ж бот 1. 'лопух *Tussilago farfara*'. — Има она репу̀шина, расте поред воде; 2. 'велики реп с бу̀жном длаком'. — Ко̀смата му ђна репу̀шина.

рѣса ж 1. 'дѣча китица, пенис'; в. *нажириши се*; 2. 'реснице испод уста неких животиња'; в. *кићанка*.

реснат -а -о 'који има ресс'. — Појединци су носили велики гуњ, дугачак до земље, а како је на рубу до земље имао ресе звао се реснати гуњ (9: 85).

рѣство / рѣсто с ‘остатак’. — За тѣ пѣре кѹпио је цѣглу, кѣмѣн, а за њнѣ рѣство ѹзимѣ је дрѹго што му трѣба.

ретѣница ж ‘хрпѣница, кичма’. — Сѣчѣ низ ретѣницу, кѣчму.

рѣчиште с ‘обала водотока’. — То се зѣвѣ Мѣтиѣна пѣток и тѹ се насѣлили нѣши стѣри; кѹѣ бѣле око рѣчишта па пѣс кѹѣ правѣли гѣр на брѣгу. — У рѣчишту ѹкопа вѣда.

рѣз / рѣс м ‘част, понос’.

рѣзати рѣже несв ‘гласати се као коњ’. — Кѣњ рѣже, или нѣштѣ, гѣведа рѣчу, ѣвце блѣјѣ, коза врѣкеѣе, свѣйѣе грѣдѣ, грѣдѣ и гѹрѣче, пѣс лѣје, мѣчка мѣѹче (Кз).

рѣвати (се) рѣвам (се) несв 1. ‘гурати (се)’. — Рѣвају се дечѹрлија. — Рѣвају ко јѹнчиѣи: јѣдан на пѣлицу, дрѹги на јѣрмѣњачу. — Јѹне рѣва у врѣзину. — Нѣ рѣвај ко јѹне ѹ пѣст; 2. а. ‘померати’; в. *арѣеви*; б. ‘склањати (се) у страну’. — Рѣвају се у врѣзину кад идѣ камѣн.

рѣвкати (се) -ам (се) несв, дем *ривати* 1. — Штѣ ме рѣвкѣш?!; в. *царѣи*. — Нѣ идѣ им се по кѣмѣњу него се рѣвкѣју пѣ крају.

рѣд м ‘велики камен’. — Пѹсти будѣлу, да нѣ узме онај рѣд ѹ рѣке (Б).

рѣдиша ж аугм према *рид*. — Пѣзи се да те нѣ ѹдари рѣдином (Б).

рѣјека ж ‘река’ (2: 14).

рѣкати рѣче несв ♦. — Јѣднѣг бѣка су имали и кад су деда-Цвѣју тѹрили у кѣла — рѣкѣ је дѣ кѹѣе; кад су ѹвишли на кѣпију, дѣда, јѣдан, ѹмро, издано, ко да нѣшто преказивало, брѣв јѣдан.

рѣљати рѣљам несв ‘копати ашовом’. — Винограде лѹди рѣљали, сѣдили, а сѣд и[х] сѣчѹ, вѣде вотѣѣе. — Нѣ могу бѣсѣм нѣгѣм да рѣљам. — Ѣнд више кѹѣе, де је ѹзо Жѣворад, рѣљали за виноград. — Нека рѣља у расаднику и нека ѣути (6: 47).

рѣнгла ж 1. ‘полуга за затварање врата, засун’. — Она рѣнгла бѣла и сѣмо повѹчеш и закѣпљено; 2. ‘кружни прстен на плочи штѣдѣѣа’. — Дѣгнеш рѣнгле и ѹбациш ѣутковѣ.

рѣнглѣв -ѣва м / **рѣнглѣвка** ж ‘фабричка цѣгла’. — Дѣвѹко цѣмент, шљѹнак, пѣсак, рѣнглѣвкѣ, кѹѹ ѣе [да зида].

рѣнути рѣнем св 1. ‘гурнути’. — Ка-дѣђу на кѣзан, ѣни то рѣну и прѣспу. — Он га рѣно и пѣо је вако нѣ страју. — Рѣни вѣрата, лѣдно је; 2. ‘набациѣи’. — Ѣвѣ ѹдариш по пѣѣсту конопац и дѣл мѣтку, ѣздѣ, и рѣнеш пѣѣс и свѣжеш, а вѣмо идѣ кѣњ или крѣва, закѹчиш лѣнцом и вѹчеш.

рѣпа ж ‘повѣѣи камен’ (Р).

рѣпати рѣпљем несв ‘тѣшко дисати, хрѣпати’. — Бѹби је мѣло прѣлѣдно и пѣчо да рѣпљѣ.

рѣшкати -а несв ‘рити земљѹ ѣушком’. — Ѣтерај те свѣйѣе да ми тѹ нѣ ришкѣју; в. *ѣрасѣѣе*.

рѣшнути -нем св ‘бациѣи, ѣдбациѣи’. — Јѣван је бѣо тѣкши, а ѣнај рѣшне кѣмен и пѣбѣду кѣчиѣ; кад дѣбѣѣе, зѣвѹ га и ѣн дѣѣе и рѣшне јѣш дѣѣ метра.

рѣкаст -а -ѣ ‘неѣдмерених покрѣта, незграпан’. — Свѣи су ѣни, нѣкѣ, мало рѣкѣсти, сѣлотукасти; в. *сѣлоѣѹкасиѣ, шиѣкасиѣ* (Р).

рѣкѣч рѣкѣча м ‘чѣвѣк „танких живѣа“, раздражљѣв’. — Рѣкѣч је кад је нѣмѣран чѣвѣк, нѣмирни живѣаѣ.

рѣке об. мн ‘старе, неѹпотрѣбљѣвѣ стѣвари, ѣпад’.

рѣкѣзѣр -ѣра м ‘ѣстаѣа за неѹпотрѣбљѣвѣ стѣвари’.

р̀ке-к̀р̀ке. — Он пош̀о на К̀осово и, р̀ке-к̀р̀ке, по̀чо да ств̀ара кап̀ит̀ал.

р̀кнути р̀кнем св ‘ударити’. — Једн̀ом га р̀кно и он па̀о ко л̀етва.

р̀к̀вит р̀к̀вита -о ‘оснон, спреман на све’.

р̀ктаније с ‘гужва, галама (обично на масовним народним скуповима, на свадбеним весељима)’. — То р̀ктаније само код нас м̀оже бити.

р̀ктати р̀кће несв 1. ‘галамити, трештати’. — Р̀кћу он̀и тру̀бачи. — Дов̀ели м̀узику, р̀ктали ц̀елу н̀оћ, н̀исн м̀ого за̀спати; 2. ‘нестручно руковати неком справом, алатком. — Нем̀о тај тра̀ктор р̀ктати, ма̀јке ти, н̀е мож м̀ења̀ч пр̀е к̀уплунга (Р).

р̀ктача ж ‘неуредна жена, која небрижљиво ради, а за своје пропустие увек је спремна да се извиче на некога из околине’. — Није му била д̀оста једна р̀ктача, с̀ад му до̀шла и др̀уга.

р̀куља ж ‘крупна незграпна жена’. — Шта је т̀ела она р̀куља од т̀еб̀е?

р̀ку̀тати / р̀ку̀хати р̀ку̀ћем несв ‘кашљуцати’. — С̀амо р̀ку̀ће д̀ете, н̀е мож д̀-й̀кашље онај шл̀ајм.

р̀мбати -ам несв ‘тешко и напорно радити’. — Р̀адило се, р̀мбало, а с̀ад се ма̀торо и вѝше н̀е мож нѝшта. — Дан̀ас ћеш да р̀мбаш ко ко̀њина.

р̀ња̀в -а -о а. ‘спљоштеног носа’. — Ма р̀збио би му н̀ос да ид̀е р̀ња̀в; б. ‘несрећан’; в. *шл̀ейиши*.

р̀њага ж ‘велика гомила старих ствари’. — Виде да није на ној р̀њаги у вајату иза врат̀а.

р̀њати (се) р̀ња̀м (се) несв 1. ‘протресати, мучити се око нечега’. — М̀ораш да га тр̀лиш, гребен̀аш, да га р̀ња̀ш и да се намучиш док изаткеш кошуље; 2. а. ‘мучити захтевима; провоцирати’. — Један ск̀от ме р̀ња̀ за каргу. — Р̀њали ме годину й по, т̀ерали ме на р̀ад; б. ‘гурати се, тискати се, сударати се телима у гужви’. — Р̀њали се на ва̀шеру, а нѝшта н̀исмо к̀упили.

р̀об м ‘невољник, несрећник’. — Он је им̀о, р̀об, код н̀ега м̀обилни.

роваш м ‘неред, неуређеност, претрпаност стварима’.

ровашити ровашим несв 1. ‘правити неред, тумбати, претурати ствари’; 2. ‘обележавати стоку да би се распознавала у случају мешања с другим стадом’.

ровељ жежель-ровељ (за пса) (2: 49).

р̀ог р̀ога м 1. ♦. — В̀елика м̀ука за б̀рава кад т̀уч̀е р̀ог̀овима. — Им̀а ц̀рве у р̀ог̀овима и м̀уче га, нагр̀изају и за̀то б̀ије, ка̀же: б̀ије ко о̀ван у дивљаку; в. *рогара 1*; 2. ‘косе гредице у кровној конструкцији по којима се прикивају летве’; в. *лертшек*; мн. **р̀ог̀ови** -о̀ва ‘свечаност поводом постављања првог рога на крову нове куће’.

р̀ога ж ‘овца с р̀ог̀овима’.

р̀ога̀н -а̀ња, дем **р̀ога̀нчић** -ића, ‘рогато младунче (овце, козе). — Им̀а р̀ога̀ња, р̀ога̀нчића он̀и, с р̀ог̀овима.

р̀огара ж 1. ‘водир’. — Р̀огара ти је код нас бру̀сара, кад ко̀сач н̀оси од р̀ога, он̀ај р̀ог бу̀шан је и на̀пуни се вод̀е и за̀качи се за ка̀иш да м̀ети бру̀с; 2. ‘сорта паприке’. — Им̀а и р̀огара па̀прика у обл̀ику р̀ога (Б); в. *йайлициануша*.

р̀огат р̀огата -о ‘који има р̀огове’.

рогаца / рогаца ж в. *розга* (Р).

р̀огоз р̀огоза м ‘барска трава *Typha latifolia*’.

р̀огоња м ‘во, ован великих р̀огова’ (3: 29).

р̀огуље р̀ог̀уља пл. т. ‘дуге двороге дрвене виле, за избацивање снопова на већу висину’. — Р̀огуље су ко виле, им̀а два р̀ога и да избацујеш с̀ено г̀ор високо. — То су

нам рогуље и са њима се дѣне сѣно, узимаш са пласта ил са кола, то онѣ вѣле двороге (Ш); в. *коса, виле* (9: 84).

рогүшити се рогүшим се неслв 'бити незадовољан'. — Немѣ да се рогүшиш на сваку реч; в. *алауца* (5: 131).

рѣд рѣда м 'родна кућа удате жене'. — Не дādү јој да ђде ў род код мајке.

родбѣна -инѣ ж ♦. — Све то родбѣна јака.

родѣвати / рођѣвати родѣвам / рођѣвам неслв 'рајати'. — Родѣвала му жѣна: прво било жѣнско, па друго — биће мүшко па ђпет [било] жѣнско, па рѣшила да више не родѣва. — Слабо вод родѣвају ђраси. — Мало се рођѣва, а дѣста гѣне. — Сваке гѣдине ми рођѣва [јабука].

рѣдити рѣдї ♦. — Данās нѣ да рѣдї ако нѣ бāциш вештāка; *родило ко чичак* — каже се за воћку... кад прероди (2: 14).

родни -а -о 'који је [направљен] од дрвета воћке'. — Покојника изнесе нај-рођенији на носилима, која праве од родног дрвета да би, како кажу, „родевала година” (3: 98–99).

рѣдница ж 'горњи слој родне земље'. — Донѣси ђвде рѣднице да пѣкријеш ову мртвицу.

рѣзга ж 1. 'колац са кратко поткресаним гранама, за сушење сена, пасуља'. — Кад окрешеш дрво и ђстану ђни чапуреви, па ђнда на то набацѣваш дѣтелину да се сүши па дѣје ко плашће. — Рѣзга да се сүши пасуљ. — На рѣзги имā онї чапурѣвā и набацѣш пасуљ да га сүшиш; то било прије, а сад имā они трокүти и више стāне; 2. пеј 'висока мршава жена'.

розетла ж бот 'цвет *Pelargonium radula*, мушкатла', в. *босиок* (2: 27).

рѣзни -ā -ѣ 'светлоцрвен'. — ђвѣ ти је парāдајс рѣзни; в. *борди*.

рѣктати / рѣкћати -ће неслв 'гласати се као свиња'. — Свиња рѣкће (Кз).

рѣкуља ж 'мушкобањаста жена'. — Дѣје она рѣкуља и све и[x] рāстера (Р).

рѣља ж 1. 'батина'; 2. 'мушки полни орган'. — Вѣлика му рѣља.

рѣљнути -нем св 1. 'бацити на гомилу'. — Рѣљне оно грѣђе ў кацу; 2. 'ударити'. — Немѣ да те рѣљнем па да прѣбројиш све звѣзде (Р).

ромор м 1. 'тих и монотон говор'; 2. 'жубор, шум (о води)'. —

роморити -и[М] неслв 1. 'тихо и монотонo говорити'; 2. 'жуборити, шумити (о води)'. —

рѣнути рѣнем св 'оронути, онемоћати'. — ђна кад је рѣнүла и ўмрла, Бѣро ђстѣ сам ў кући, нїје нї ватру лѣжио.

рѣпити -пї неслв 'снажно, силовито вући'. — Какве сам имѣ коње: то сāмо рѣпї!

рѣпство с 'ропство, заробљеништво'. — Радѣко сā мном бїо у рѣпству (Кз).

рѣспија ж 'зла жена'.

рѣсуља ж 'ситна киша'; в. *сицүльаїти*.

роцга ж в. *розга, рогаца / рогаца*.

рѣштїљ -їља 'гвоздена решеткаста направа за печење меса'; м в. *ваїтраљ* (1: 761).

рѣпа рѣп ж 'хрпа, гомила (обично кукуруза)'. — Бїли двā брāта сирѣме па брāли кокүруз, а маље бїле рѣпе, па јѣдан вѣлї: „Бāјо, вїдиш ли ме“? „Вїдим пѣмало“. „Дабѣгда, дѣгодине нїмало“! Ко — да бїде вѣћа рѣпа. — Имā рѣпа нѣка шѣдера, па зарāсла.

рскавац -вца м 'сорта трешње', в. *белица* (2: 26).

ртѣница ж 1. анат 'кичма'; 2. геогр 'брдски превој'. — Дошб на онѹ ртѣницу од Вагана: тѣмо Прогорбвци, а вѣмо Жйвковци.

рѹво с 'невестинска спрема, мираз'. — И тѹ је млѣдино рѹво, што је донела за мйраз: ћилми, поњаве, шарѣнице и о тй тѣжниѣви ствѣри, кошѹља, гаће.

рѹд рѹда -о 'мек', в. *декав(о)*.

рѹда ж 1. 'део запрежних кола'. — Рѹда је закачена за кракове, а краковн повѣзани са дрвеном совнином. — На рѹдн гбр стојй прѣглава, гбрњи дѣо јѣрма се кѣчи, а прѣглава од сврѣчйна рѣвнѣ са рѹдѣм. — Руда може бити од једног дрвета, које је природно. А кад се вештачки саставља, има делове: два крака, стрелицу и приглаву (2: 47). — Дугачка руда је „штелом” везана за „кракове“ (3: 55); 2. 'део воденичног механизма: дебља греда, рачваста на једном крају и ослоњена рачвом на другу хоризонтално постављену греду; на месту где се руда рачва на плазину се опире вретено, а на супротној страни је шипка са навојем којим се регулише мељава'. — Дѣле ймѣ рѹда, на рѹдн плазина, на плазини йма остѣнац, вретѣно, прѣслица, наприца; в *остѣанац*.

рѹдѣж ж 'нит која штрчи из неке тканине, цемпера, ћилми' (Р).

рѹдйна / рѹдйна ж 'равно земљиште обрасло травом'. — Окрешу рѹдйну, трѣву, то се зѣвѣ гѹвно, и вршѹ с коњима, мѣј љѣд врѣ.

рѹдница ж 1. дем 'руда'. — Ймѣ двѣ рѹднице, за јѣднѣг коња; 2. 'двоструко или троструко упредена вунена нит'. — Двѣ вретѣнета кад и[х] упредѣш, од двѣ струке, онда дѣбйјеш рѹдницу; тѣ ти рѹдница двѣструка, а ймѣ и трѣструка, а рѹдница то упредено. — Рѹдница кад се удвѣстручи вѹна и упредѣ се да се плѣтѹ чѣрапе, да се упредѣ у двѣ струке или трй.

рѹдйншѣача ж 'сорта јѣстиве гљиве која расте по ливадама'.

рѹдѣача ж 'јѣстива гљива жуте боје'. — Рѹдѣача је ситнѣ пѣчѹрка, кѣжу и дйвљй шампйњѣн; в. *кѣгеа* (2: 64).

рѹжити рѹжим несв 'псовати'. — Мешто да ми захвѣли, он ме још рѹжи.

рѹжйѣк -ѣка м 'лужњак' (в.). — Вйдѣ сам у шйбу јѣдан лѣп рѹжйѣк да га ѣбалимо.

руј м 'биљка *Cotinus coggigria*'.

руја 'жута боја'. — У Јарменовцима се и неке боје називају друкчије него што је обичајено. Тако за жуту кажу „руја“, за браон — „кафена“, за црвену — „алева“, за зелену — „зелькава“, за црну — „врана“, за модру — „мораста“, а за све друге неодређене — „шућмурасте“ (3: 48).

рујан рујна -о 'црвенкаст'.

рујачица ж 'ситан жутн пасуљ'.

рујка ж 'крава црвенкасте боје'.

рукатка ж 'посуда са дужом ручком', в. *штѣшйја* (9: 84).

рукнути -нем св 'подићи глас, продерати се'.

рѹковат м 'ручка, дршка на баквици'; в. *баквица*.

рукѣвати се рукујем се ♦. — Он се рукѣва сѣ мною.

рѹковед / рукѣвѣлника / рѹковѣћ / рѹковѣт -и ж 'количина пшенице, јечма која се при жйевењу може захватити руком'. — То кад наљажемо снѣплѣ, скѹпљамо рѹковѣди у снѣп. — Манеш српом три-чѣтири пѹта и тѣ спѹштйш, рѹковѣћ зѣвѣмо. — То кад се жѣло рѣнйје, свѣ на рѹковѣти се ѣстављало и пѣсле йдѹ дрѹги који наљажу снѣплѣ, скѹпљају те рѹковѣти и трѣћи йдѹ пѣсле и вѣзују. Тѣ на мѣбама. — Кад се жњѣ

ручно, то што мѣтеш рѹкѡм — рѹковеђ, а мѡже и вѡкѡ ка-се кѡси, имѡ да се више пѹтѡ мѣте, исто ко јѣдна рѹковеђ. — Пожњевено жито се слаже у руковеди и везује у снопове (3: 19).

рѹкотвѡран -рна -о 'вешт, умешан'. — Бѡба била рѹкотвѡрна — да Бѡк сѡчѹва!

рѹктати ? несв 'снажно се и неартикулисано оглашавати, урликати'; в. *рук-пуши*.

рукуница ж 'ручка, дршка'. — На нашим кѡсишту имѡ сѡмо јѣдна рукуница. — Ја кѡсио па слѡми рукуницу. — Вѣже се на кѡсишту близу рукунице (Т). — Затварача на средини има рукуницу (5), а бечузи (6), углављени на гредици, по два на свакој, држе затварачу (3: 66); в. *нађви, мерица, гредѣљ*.

румати -ам несв 'халапљиво, прождрљиво јести'.

руно с ♦. — То целокупно кад се ѡвца ѡшпша — руно. — Имѡ код сељака вѹне за дѣсет гѡдина; кад ѡшпшаш ѡвцу, нѣмаш рѡчун да руно стрпѡш у цѡк и д-однѣсѣш и бѡциш. — Острижена вуна зове се „руно“ (3: 48)

рупаца ж 'велика рупа, увала'. — Превѡлио сѣно у неку рупацу и сѡд — извлѡчи (Р).

рупити -им св 'банути; нахрупити; нагрнути'.

рупљив / рупљив рупљива -о 'који има много рупа'. — Тѡј је пѹт рупљив, јѣдва прѡшла вршача (Кз). — Асфалтирала до Јѡвичине кѹће, а ѡвѡ ѡстало рупљиво.

русица ж в. *босиок* (2: 27).

ручак рѹчка м 'доручак'. — Кѡд нѡс рѹчак јѹтри, а ѡвѡ што сѡд кѡ[ж]е рѹчак — то ѹжина. — Имѡ зѣмља, стѡка, бѡшча, а ѹ кући трѣба рѹчка, нѣ мож бе-женѣ. — Једе се трипут дневно: „ручак“ је око 10 сати, „ужина“ у подне, а увече се вечера (3: 73). — Код кога косачи раде, дужан је да им спреми „јаку“ храну. У 8 или 9 сати добијају „ручак“, око 14 часова „ужину“. За вечеру је обавезно да има доста меса (3: 21).

ручица ж 1. 'количина струкова која се може обухватити руком'. — Ызмеш ѡнѹ рѹчицу кѡнопље и стѡвиш у трлицу и трлиш; ѡстане чѣсто повесмо, а испадне пѡздер. — Онда се [ћетен] бере (чупа се) у ручице, које се везују ланом (2: 28). — Конопља се чупа. Онолико колико се ухвати руком јесте „ручица“. Двадесет ручица чине „снопић“ (3: 47); 2. 'дршка на косишту'; в. *рукуница*.

ручка ж 'држалица чекића'. — Пѡде чѡканац с рѹчке, али дѡбро је што није по рѹци.

ручковиште с 'време обеда, ручка'. — Стока се лети чува од малог до великог ручковишта (од 8 сати пре подне до 2 сата по подне (2: 30)).

ручконоша м/ж 'особа која радницима доноси ручак на њиву'. — Ако су летњи радови, ручак на њиву доноси „ручконоша“. — „Подне падне, девојке су гладне / што ли нама ручконоше нема?“ (3: 18 73).

рушан рѹшна -о 'ожалошћен, у жалости'. — За кѣм сте рѹшни? — Приликом облачења помаже јѡј заова, ако је удата, или која друга жена из мужевљева рода, али се нарочито пази да та жена не буде удовица, нероткиња или жена која је „рушна“ за било ким (3: 93).

рушити се -им се (не)св 'носити црнину као знак жалости'. — Јѡ сам се рѹшио за краљом, јѡ сам вѡлѡ краља и слѹжно вѡјску кад је пѡгино, бѣо у дрѹгим пѹку; уп. *разрушићи*.

рушко м 'во са шаром у облику руже на челу'. — Кад во има ко ружу на глави, зове га рушко. — „Рушко“ — по шари на челу која личи на расцветалу ружу (3: 29–30).

рушница ж 'ознака жалости (на оделу), црни флор'.

С

сабајле прил 'рано'. — Само у кратким гаћама сабајле трчкарао по Змајевцу (5: 75).
сабити сабијем св ♦. — Сабићу га у земљу, макар дђ појаса, па да стоји ко спомѐн.
саблазан -зни ж 'утвара, приказа'.

саблазнути (се) саблазнем (се) 'непријатно се изненадити, шокирати се'.

сабрати саберем св 'сачувати'. — Највѐћѐ је бђгаство кад стѐкнеш и умѐш да сабереш и да научиш дрђгог да сабере.

савијуша ж 'пита, гибаница од савијених кора'. — Кђре се испечу на шпђрету, јђква што ми зовѐмо, па се пђквасе пред прђвљѐње и савија се ко савијуша. — Нико никад не виде да узе ни парче савијуше, нити чашу ракије (5: 14).

савладаати савладам свр ♦. — Савлада је бђлест.

савлађивати -ађива(м) несвр према *савладаати*. — Организђм јђк савлађива бђлест.

сагнати -ам св 'сатерати'. — Уватили га ђни и сагнали у онај крђг и ђтерали у заробљеништво. — Сагнали мађицу у неизрађено саће. — Сагна те у воду да се удђвиш. — Нѐма дѐ да сагна машину. — Пошђ Милан да сагна ђвце; изр. ~ у *ћђше* 'иживљавати се'; в. *загнаати*.

сагонити сагоним несвр према *сагнаати*. — Сађ ме сагоне у канђл. — Свако вѐче, кад и[х] сагоним, ђван стђне па те глѐда, ко да предђсећа; в. *саитеравати*.

садаљка ж 'дрво у облику кратког закривљеног штапића зашиљеног на врху помоћу кога се сади расад' (Р). — Садаљка дрво ђнђ да садиш паприку, кђпус, парађјз.

сађач -ача м в. *садаљка*. — Наљијем вѐчи водђм да јђтри мђгу садачом рђпу направити и посађити кђпус.

сађевати сађевам несв 'денути'. — Ја сађевђ сѐно и пађе кђша, нђсам стђго ни да пђкријем.

сађенути -нем св ♦. — Сађенђ сам и извршио сѐно, а кђша паља вѐчи.

сађити сађим несв ♦. — Ишђ да сађим кђпус, заљно сам паприку.

сађнака прил 'сада'. — Сађнака глѐдају свѐ да казне.

сађрелити -и св 'сазрети, дозрети'. — Сазрелиће мђруз. — Жђто је кад сађрели и ђнда у магђзу, а дрђго мишања, сушница, свињац, штаља.

сазуљати -ам св 'скинути обућу без развезивања'.

сајма / сајмача ж геогр 'урвина, непроходна дубодолнина'.

сајка ж 'мала каната на двоколици'.

сакалуда ж 'шашава особа'. — ђвђ су свѐ бђле сакалуде.

сакатуља ж 'саката жена'. — Дђвђ сакатуљу у кућу.

сакаћела ж 'неисправна направа' (Р).

сакламан -амана м 'човек неспретног хода'. — Ви[ди]де га: каки сакламан; в. *заврзан*, *суклиман* (Р).

сакѐљати -ам несвр 'ићи с муком'. — Иђђмо да сакѐљамо гђр.

сакђвати сакујем св 'сковати'.

сапон м ‘конопчић којим се сапиње крупна стока да би јој се ограничило кретање’. — Їмā онај сапон па вежеш нѳге ил с роговā па једну нѳгу па нѳ мож д-иде далѳко.

сапуњара ж ‘дебела масна сланина, без имало меса’. — Ма, нā њиви дѳбра и сапуњара, кад си глāдан и уморан — пѳјешћеш свѳ.

саравити сарāвим ‘уништавати’. — Нѳма више штā да сарāви и сād мѳж[е] да мајкā.

сāрана ж ‘сахрана’. — Ја био у сѳлу, ишѳ на неку сāрану, један на Винковцима пѳгино.

сāргија ж ‘асура од кострети’ (Р).

сарма ж ♣. — Од паприка се справља и сарма са пиринчом (3: 76). — Најлепше јело које се готови само у свечанијим приликама јесу сарме са сиром (3: 76); в. *бобошара*.

сасѳлити се сасѳлим се св ‘преселити се у низину’. — Она се сасѳлила са брда. — Стрѳц се сасѳлио з-брда, сѳшѳ тѳ поред Качѳра.

сāsнити -им св ‘уснити’. — Она је нѳшто сāsнила. — Ја сāsнио Їсуса Крѳста. — Нѳћās сам сāsнила да се ѳпѳт ѳдāјем.

сāстаљати -ам несв ‘састављати’. — Ту ѳмају двѳе што се сāстаља.

састругивати -ѳгѳвам несв ‘скидати, стругати нечистоћу или слој старе фарбе’; в. *сѳрушка*.

сасуљати (се) -āм (се) ‘спустити (се) низ стрмину’. — Она се нѳд сасуљала на гѳзици и трѳ дāна нѳје мѳгла да сѳдне.

сāt м ‘медоносни блок у кошници’. — Нѳку [вршкару] истрѳсѳш цѳлу, а нѳку осѳчѳш, пѳнеки сāt, и извадиш, а нѳки ѳставиш (Кз).

сātарити -им св ‘упропастити’. — Дѳ ћеш сā њѳм кад је сātарио и кѳћу и имāње (Р).

сатерāвати сатерāвам несв ‘сагонити’. — То је сатерāвање; ако су ѳне гѳре па мѳра да и сāгони са планинѳ.

сātирати (се) -ем (се) ‘уништавати се, убијати се од посла’. — Сātире се бѳдник од пѳсла, ал н-ѳмѳ.

сатљик м ‘мала ракијска чаша (у облику флашице), чокањ’. — При томе, ако јѳш држе сатљик ракије у рукама, онда и капу накриве (2: 117).

сатоноша ж ‘горња дашчица рама која носи саће (о кошници)’.

сātрати (се) сāt(а)рем (се) св ‘. — Пѳслѳ ми сѳна и кā[же] ми: сātари га!

сātрулити -и св ‘иструнути’. — Свѳ је то сātрулило; в. *бѳљичица*.

сāћа, само у изразу *иѳѳжа сāћа него нѳћа*. — Кат кā[ж]еш нѳком д-ѳрāди нѳшто, а ѳн кāже сā[д] ћу па нѳкад не ѳрāди, кāжемо тѳжа сāћа него нѳћа.

сач м в. *ваѳраљ* (1: 761).

сачѳвија ж ‘подметач, клин који се под нешто подмеће’. — Сачѳвија то да се нѳшто пѳдглāви.

сāчма ж ‘сејање руком’. — Сāчма је кад насѳваш рѳкѳм, а дрѳгѳ је кад сѳјеш сѳјалицом.

сāцāк м ‘троножни сталак на коме се кувало на огњѳшту’. — Їмā сāцāк па се на нѳга ставља бакрāч. — И ѳнā ранија била на сāцāку; в. *ваѳраљ* (1: 761).

сāцгати -āм св ‘уништѳти, спалити’ (Р). — ѳви ће нāши свѳ сāцгати.

сашѳвāк -āка / **сашѳвѳњак** -ња м ‘опанак од сирове свињске коже’. — Сашѳвāци бѳли ѳнѳ од свињскѳ кѳже ѳпāнци па сāмо спрѳтиш нāпрѳд и нāзād и гāзи! (Т).

— Прравили смо онѣ сашивуѣнке, од свињскѣ кѣже, па направи ону вѣрчаницу и испрѣча опанке.

сашивуѣтак -тка м 'амајлија ушивена у одело војника'. — Мајке прравиле војнику сашивуѣтак, тамо нешто уѣшије, да га сачува.

свабити **свабим** 'намамити'. — Увече се свиње смаме (свабе) у свињац и затворе (2: 29).

свадба ж ♦. — Било је на свадби три илјаде дучѣ.

свадбовати -ујем несв ♦. — Ишѣ је на свадбу и свадбовали су.

свак м 'сестрин муж'.

свањавати **свањава** / **свањивати** **свањива** несв 'свитати'. — Седнем на први воз кад је свањавало (5: 10).

свастика ж 'женина сестра'.

свастић м 'свастикин син' (К). — Свастић се мој жѣнио и ја ишѣ да служим.

свастичина ж 'свастикина кћи' (Т).

свѣдни 'исти, једнаки'. — Ма они су свѣдни.

свѣкрова ж 'свекрва'. — Ја браним свѣкрову, а пѣс[ле] мене муж туче.

свењавати **свењава** несв 'венути'. — Лук ми добар, ал пѣчо да свењава; в.

иушиши.

свѣтина ж 'маса народа'. — Кѣлко свѣтине на вашеру!

свећњак м зоол 'свитац *Lamprugus postilusa*' (Кз).

свећа ж ♦. — Ка-сам ја устѣ, она жѣна каже: "Жико, види штѣ ти је више главѣ!.. Он упалио свећу! Живим човѣку свећу!

свећница -ицѣ 'муња'. — Удари свећница и ја вѣдим — гори сѣно!

свѣдити -им св 'обавити посао, урадити' (Р); в. *ојкрачаѣи.*

свилај м 'широки кожни појас, силав'. — Преко тканице се носио свилај — силав (широки кожни појас) (3: 79).

свилѣца -ицѣ ж 'фина влакна на врху кукурузног клипа'. — Имѣ она свилѣца кукурозна.

свињар м 'чувар свиња'. — Ако свиње оду далеко, свињар их мора наћи (2: 29).

свињаруша ж бот 'штир'. — То она трава што јѣду свиње, свињаруша, штирак.

свињац -њаца м ♦; в. *сазрелиши, крмача* (2: 142).

свињѣтѣк / **свињѣћѣк** -ѣка м 'опанак од нештављене свињске коже'. — Обували су црвене опанке, ... а и свињѣтаке, које су сами правили од нештављене коже (3: 79).

свињѣћѣк -ѣка м 'кромпир за свиње'.

свињскѣ -ѣ -ѣ ♦. — Нѣ једе се свињскѣ мѣсо, нѣ пије се кѣфа.

свињурија ж зб 'мноштво свиња'. — Имѣм свињурије седѣмнаес комадѣ.

свињчић -ића дем 'свињац'; в. *комешѣаѣи се.*

свирајка / **свирала** / **свираљка** ж ♦. — Мога да направи свиралу. — Данас народни свирачи свирају на сеоским седељкама (мобама, прелима и комишању) у свирале (2: 139); в. *кланѣи, двојеница* (1: 777).

свирач -ѣца ♦; в. *скиѣач* (2: 220).

свируцати -ѣм дем несв 1. пеј 'помало свирати'. — И он ми нешто свируцѣ; 2. 'изокола, нндиректно нешто сугерирати'. — Штѣ ти је данѣс свируцѣ комшија на вашеру?

свићњак м зоол 'свитац, *Lamprugus postilusa*'. — Он пѣно свићњаке и пуштѣ н[x]; в. *свећњак.*

свитњаџ м ‘део женске одеће?’ — Женскиње је... носило црвене опанке и свитњаке (3: 81).

свѣћни свѣћнем свр ‘извештити се’. — Милан је то свѣко, а како ће дѣте — не знам.

свѣлак ж 1. ‘змијска кошуљица’. — Ђвѣ, виш, свѣлак од гѣјѣ; 2. у изр. *на свлак* ‘начин извлачења дрва из шуме’. — Ако се дрво, низ благ нагиб, свлачи на дво-колицама, или саоницама, онда се каже: да се вуче на свлак (влак) (2: 42).

свлака ж в. *свлак* 2. — Трупце до пута свлаче помоћу „свлаке“, где их товаре на кола (3: 44).

свод м ‘део кречане’; в. *дно* (3: 45).

свѣјак / **свѣјак** свѣјака м ‘рођак, својта’.

свѣјта ж ‘сродници’. — Свѣјта су и мушкѣње и жѣнскѣње. — А ѡвѣј му офѣцир бѣо свѣјта. — Зѡвѣ га нека Нѣдина свѣјта из Бѡсуге. — Нѣсу ѡни нѣкаква свѣјта. — Свештеник ће је венчати, али то ипак народ сматра за својту (2: 87).

свѡштити се свѡштим се свр ‘омршавити’. — Сѡв се свѡштио, нѣма ни стомѡка.

сврѡзати / **сврѡзати се** сврѡзам / сврѡзам се несв ‘бавити се неизвесним послом, задржавати се без потребе, дангубити’. — Сврѡза се око тѡга цѣо дан и — нѣшта! (Р).

свракѣлица ж зоол ‘сврака *Pisca caudata*’; в. *јасѣреб*.

сврѡчине сврѡчина пл т ‘кракови у задњем делу сељачких кола’. — Сврѡчине дѡђу између ашлука и јѡстука на задњим дѣлу кѡла (К). — Сврѡчине — тѡ за шта се вѣзѣва рѣда. — За срчѡницу се вѣже сврѡчине, лѣжу на ашлук; в. *срчѡница*.

сврѡдлар м ‘човек који не бира средства за остваривање циљева’. — Свѣ ће тѡ онај мѡј сврѡдлар д-ѣради; в. *шврѡлов*.

сврѡдло с ‘бургија за дрво’. — Ни сврѡдлом сврѡдлито ни брѡдвом брѡдвито, а свѣ рѣпа до рѣпе (загонетка — саће).

сврѡкати сврѡчем св ‘смаћи, стргнути’. — А ѡни само врѡк-врѡк и сврѡкаше свѣ лише.

сврѡнути сврѡнем св ‘скренути с пута, свратити’. — Ђј, сврѡни на рѡкију.

сврѡтити се -им се св ‘примирити се’.

свѣћни свѣћнем св 1. ‘вучењем спустити’. — Јес свѣко свѡ плѡше?; 2. ‘изути чарапе’. — Ја свѣкла чарапе кад је ѡна дѡшла; ~ ѣ рѡван ‘истерати на чистину’. — Мѡрађу ја вѡс да свѣчем ѣ рѡван.

себнѡук м ‘алатка за равнање округлих штапова, држалица’; в. *макѡица*.

сѣвѡп -ѡпа м ♦. — Сѣвѡп је сирѡму помѡћи.

сѣвѡпно прил ‘хумано, вредно лепог сећања’. — Најсѣвѡпније је кѡд грѡбља посѡдити вѡћку.

север м ‘северни ветар’. — Од ветрова најчешће дувају север и устока (1: 746).

северац -рца м ‘северни ветар’ (9: 19).

сѣдати -ѡм несв ‘седети’. — Он сѣда ту мѡло и ѡде. — Мѣ смо јѣдан дѡ другѡга сѣдѡли (Кз).

сѣдѣње с ‘посело’. — Бѣло је сѣдѣње кѡд нѣ кад је дѡшла Ђзна.

сѣдѣћи прил ‘седећи’. — Ђна сѣдѣћи ѣмрла.

сѣдлѣћ -ѣћа м геогр 1. ‘превој између два брега’. — За зѡрѡван ѡнѣ на брѣду кѡже сѣдлѣћ; 2. ‘алка кроз коју се провлаче кајаси на коњском аму’. — На лѣћима гѡр куд прѡлазе кајаси зѡвѣ се сѣдлѣћ.

сѣдма̄к -ака м 'пшенични сноп од седам ручица?'. — Сноп може да буде „седмак“ или „деветак“; крстина има 13 снопова. Горњи сноп на крстину зову „капа“ (3: 19).

сѣдмица ж 'седмодневни помен'. — Да́је се сѣдмица, то сѣдми дан кад ѓмре. — „Седмица“ се такође издаје и за ту прилику треба да се спреми три или пет јела (3: 101).

сѣдница ж 'вечерња седељка'. — Имали ми сѣдницу код Ва́са и сѣдали, причали.

сѣка̄ч -а́ча м ♦. — Са̄-ћу ја да ти да̄м и тӯпи и оштрӣ сѣка̄ч.

сѣкнути -не св 'жигнути, боцнути'. — Не́што ме́не̄ сѣкнӯ.

Секованије с 'црквени празник, Усековање главе Јована Крститеља'. — То б́ило око Секованија. — Некако око Секованија упаде у село чета немачких војника (6: 84).

сѣкула м 'сестрић'. — Де́ је мо́ј ма́ли сѣкула? (3).

сѣлен сѣлена м бот 'биљка *Levisticum officinale*'; в. *босиок*, *љубичица* (2: 27, 3: 67).

селикати се -а̄ се несв 'сељакати се'. — Не́ко вре́ме се селик̄о и п̄ос п̄обе́го.

селина ж 'заједничко сеоско добро, комуница'. — Све је ово имање било некад селина, али су временом Боровљани парчали део по део (6: 162).

сѣља̄к -а́ка м 1. ♦. — Сѣља̄к је врба: до[к] га кр̄ешеш — подмла̄ђива се; 2. 'сељанин'. — Ка-су до́шли Не́мци, ја и један сѣља̄к на̄ш имали опа̄сач под шӣе́ром и ѓватили и са̄гнали нас у круг (Кз).

семења́рка ж 'семењача, која се оставља за семе'. — Та̄ ми је тиквица се-мења́рка, остаје д-ѓзрели.

сѣнара ж 1. 'киша која падне на непокупљено сено'. — Гватила ми сѣнара сѣно на ливади, бо́јим се — про̄пашће; 2. 'просторија за смештај сена, сеник'.

сеннго́рица ж зоол 'сеница'?

сѣница ж зоол 'птица *Parus*'. — Сѣница је пла̄вша од вра̄пца.

сѣно с мн сѣна, с 'стог, сено садевано око коца'. — Сѣно је ва̄к̄о кад са̄денемо, по̄бодѣ се ко́лац и де́не̄ се (Ш). — За̄к̄учиш о́туде пла̄с и до сѣна до́вучеш, та̄мо де ћеш да де́неш (Т). — Им̄ам ко́т куће трин̄ес сѣна̄ и бо́им се да ће ми би́ти ма́ло.

сент м 'слутња, предосећање'.

сѣнтати -а̄м 'слутити, наслућивати'. — Сѣнта̄м ја да не́ би́ти до́бро.

сенчу́рак -рка м дем 'сено'. — Имали про̄шле го́дине де́вет сѣна̄, а о́вѣ са̄мо три сенчу́рка.

сѣња̄к м 'место на коме се дену сѣна'. — Сѣња̄к је то́ де де́немо сѣно (Ш). — У мо́јим сѣња̄ку б́ило је пе́тне̄с сѣна̄.

сѣња̄к м 'просторија за смештај сена'. — Пра̄в̄и му сѣња̄к, а по̄с ће шта́лу.

сѣњати -а̄м несв 1. 'варати, обмањивати; заводити на погрешне закључке'. — Не́ ка́жем ја́ за Милана ништа, ни за дрӯгога, ко да га бра̄ним, а да те́бе сѣња̄м, да те ва́рам у причи (Т); 2. 'тимарити коња гужвом сена'. — Сѣња̄ш ко́ња кад је зно̄ја̄в и кад ве́тар, да́ биде су́в (Р).

сѣпија ж 'велико буре или бетонски базен за штављење кожа'. — Са шӣша́рком од ѓрма се шта́вило, ста̄ви се у сѣпију и шта́ви. — Напра̄ви се сѣпија, од бето́на, ко неки ба́зе̄н, и ѓба̄диш ко́же и имају оне ча́кље које су наса̄ђене на о́но др̄во и имају ку́ку.

сѣрӣњати -а̄м несв 'брбљати без мере и обзира'; в. *шравин̄аји*.

сѣрница ж 'пролив'. — По̄јо̄ пече́ње и до́био сѣрницу, је́два ст̄йго до купа́тила.

сѣриа́да ж 'ткани креветски прекривач'. — Ве́ра ткѣ, о́на̄ ми ће́рка, сѣриа́де, о́не̄ што се про̄стиру по креветима (Кз); в. *срца́да*.

сестрић м ‘сестрин син’. — Їмō је сестрића — њсти ко Боро (Т).

сестрична ж ‘сестрина кћи’. — Мојē жēнē сестричина њшла сà њим у школу (Т).

сѣфте ‘први пут, за срећан почетак (нешто урадити)’. — Тѣбē њу сѣфте да дāм јефтиније [као првом купцу].

сѣча ж ‘ожиљак (од дуже посекоине или хируршког ножа)’. — Ёвē ти крпелъ близу сѣче.

сечен, у изр. **сечена чāша** ‘чаша за врућу ракију, од 1дл’.

сечивница м ‘клин за подсецање млинског камена’. — Кāмēн кад ѡзāђе ис пāприце, мōжеш да га свѣчеш, ти га онда окрēнеш на онѡм и чѣкаш са сечивницама и посѣцаш (Б); в. *ѡсецаѡш*.

сибоквица ж ‘мршава, веретизна женска особа’.

сивоња м 1. ‘во сиве боје’. — Прōдо сивоњу на вāшеру; 2. ‘снажан а приглуп човек’. — Мōж да повѣчē и понесе, сивоња, ал нē зна, зā кућу трѣба и глāва.

сигав -а -о ‘светлосиве боје’. — Одело од белог сукна замењено [је] хаљецима од сукна „сигаве“ боје (небојено сукно ткано од вуне „сигавих“ оваца светло-мрке боје) (З: 78).

сиґрати сиґрам несв ‘играти’. — Прōпадоше сиґрајући.

сијалица ж ‘машина за сејање, сејачница’. — Зāкачио сијалицу и пōсијо; в. *клин* 2.

сијати сија ‘сјати’. — Кућа му сијала ко сунце, а он облетао око ње и кукао (клетва — З: 122).

сијāч -āча м 1. ‘машина за сејање’. — Бāциш сијāчом вѣштāк, а пōз да прирāниш; 2. ‘направа за означавање редова приликом сејања’. — Било је сијāч, па направиш оцāк па у њēгā зр̄но [кукуруза] и двā зр̄на пасуља.

сијер -а -о ‘беличаст, сивкаст’.

сијерак м ‘сорта крушке’ (Бљ — М41), сијерци ‘крупне и гњиле крушке’ уп. *караманке* (2: 26); в. *цећац*.

сијерма ж

сикира ж ‘секира’ (Кз Т Бр Л Р).

сикирати (се) -āм (се) несв ‘љутити, секирати’. — А онѡи нē да те сикирају. — Нāправē ти дѣца да се сикирāш.

сикирација ж ‘секирација, нервирање’. — Нē знам како сам жїва: свē рāдила, мѣчила се, ѡмала млōго сикирације.

сикирїца ж дем ‘секира’. — Дāјде ми сикирїцу.

сикирче -ета м дем *секира*.

сиктати сикће[м] несв 1. ‘оглашавати се оштрим непријатним гласом (о неким птицама, змији)’. — Сиктала нōћас виш куће нēка [птица], нē знам којā је; 2. ‘псовати, ружити’. — Нāшле се две језичаре, ал је млāда опāснија: сикће ко онā из трāвē (Р).

силав м ‘широки кожни појас (за којим се носило оружје)’; в. *вилај*, *ѡром-болос*.

силѣсија ж ‘мноштво, велика сила’. — Навāлила силѣсија.

силовати -ујем несв ‘покушавати да се нешто уради силом, неразумно истрајавати на нечему што је немогуће урадити’. — Нѣмō то силовати, мōлим те ко Бōга, видиш да не идē. — Глѣдај како силује онај трактор: мōж да се скрнцā, ал нē мож д-извѣче.

силōтија ж в. *слоѡија*. — Нāправи ми о̀вѡ силōтију, нē могу да га окрēнем.

сиљевина ж бот. — Сиљевина (*Peucedanum Cervaria*) — даје се са водом, деци, против грознице (2: 225).

сѝмит сѝмита м ‘врста пецива’.

сѝмс м ‘испуст на зиду непосредно испод крова, стрехе’.

сѝнга / **сѝнга** ж ‘сива овца’.

сѝнгав -а -о ‘тамносив’. — Ојагњи се сѝнгава, сѝра; *сѝнгаво* („сѝгаво сукно“) (2: 14).

сѝнија ж ‘ниски округли сточић, трпеза’. — Биле оне сѝније нискѝ, округле, и није било дрући аста̀ла̄; в. *совра*.

сѝнијица / **сѝниѝца** ж дем према *сѝнија*. — Нек сто̀ји на сѝниѝци док га не прѝредимо.

сѝно̀вац -о̀вца м 1. ‘братов син стрицу’; 2. ‘деверов син’ (Т). — Їма̄м та̀мо једнога мо̀га сѝно̀вца у во̀јсци. — Да се ти у̀дѝаш за о̀вог њѝеговог сѝно̀вца, да се не губѝ има̀ње. — До̀шли из Нагалѝна̀ца чѝча и сѝно̀вац.

сѝно̀вица ж 1. ‘братова кѝи стрицу’; 2. ‘деверова кѝи’ (Т).

сѝно̀р сѝно̀ра / **сѝно̀р** сѝно̀ра м ‘граница мѐђу има̀њима, гранични камен’. — Што се лѝутиш ко да сам ти сѝно̀р за̀оро? — Био сѝно̀р, ка̀мење у зѝмљи, и он ра̀зоро и прѝшо̀ мѐтар.

сѝниѝр -ѝра м ‘ланац’; в. *вериге*.

сѝпав -а -о ‘сѝпак, који се лако осѝпа’.

сѝпња ж ‘астма’.

сѝпѝлати -ѝ несв ‘сѝпити, росити’. — А у Лѝигу ка̀жу — кѝша сѝпѝла̄, то она ро̀сула.

сѝр м ♦, в. смок (3: 30). — Сѝр с па̀приком је омиљена посланица. У кацу се рѐђа ред сѝра ред па̀прика, посо̀ли се и налије сурутком. Сѝр остављен на овај начин сто̀ји дуже, а добија пријатан укус и мирис, „добије миру“ (3: 76).

сѝришњака ж 1. ‘течност за сѝрење, сѝриште’. — Сѝриште мо̀ра да бѝде свѝнско̀ или го̀веђе, па се о̀пере, па се о̀суши на дѝму, у кра̀ју, да не би о̀чадило, па се ста̀ви у тѐглу да сто̀ји, да по̀до̀ђе сѝришњака па се са̀ тим по̀длѝва; није има̀ло ма̀је ко са̀д (Ш). — Сѝришњака се кѝпи па се сѝпа по три ка̀шике јѝло̀вне (Кз); 2. ‘посуда за сѝриште’. — Ма̀ло лѐда ту̀ри у ту̀ сѝришњаку, то̀ што се по̀длѝва млѝко да се сѝри (Л). — То се проку̀ва̀вала та су̀рутка кат се налѝва ва̀мо у сѝришњаку. — Ста̀вним у сѝришњаку то̀ што се по̀длѝва млѝко, да̀ биде грѝда ла̀дна ко лѐд и сла̀тка ко мѐд.

сѝришњача ж ‘посуда за сѝриште’ (Р).

сѝриште ж ‘орган од кога се припрема материја за сѝрење’. — За̀коље нѐшто, о̀стави онѝ сѝриште, о̀суше га, сѝну су̀рутку и са̀д са̀ тим по̀длѝваш. — За̀кољеш свѝнче или тѐле, па се извади сѝриште па се о̀пере добро и сто̀ји у сѝришњаки. — Сѝриште се пр̀во о̀суши, сѐче се по̀мало и ту̀ри у ѝуп.

сѝрњача ж ‘пита са сѝром’. — За ручак се обично припрема... после печења пита „сѝрњача“ (гибаница) (3: 106).

сѝров -о̀ва -о ♦. — Ако је сѝрова, сла̀ма ѝструли.

сѝро̀ма м / прид ‘сѝромах / сѝромашан’. — Сѝро̀ми је м̀лого и кад му ма̀ло да̀ш. — О̀вде били сѝро̀ми лѝуди.

сѝротан -тна -о ‘сѝромашан, оскудан’. — Ја̀дан је и сѝротан.

сѝротно прил ‘сѝромашно’. — Сѝротно су жѝвели.

сѝро̀че -о̀чета с ♦. — Сѝро̀чету мо̀жеш ста̀ти на скѝт, а нѐ мож на срѝћу.

сѝса ж ‘дојка’. — Нѐкад се зва̀ле сѝсе, а дѐте до̀жило; са̀д су до̀јке — а дѐте сѝса.

сисанче -ета с ‘младунче које сиса (јагње, дете)’. — И сисанча́дма не́кад не́ знаш [како удовољити].

сисара ж ‘овца са великим вименом и дугим сисама’.

сисати -а(м) несв ♦; в. *сиса*.

сисуљак -љка м ‘мали отвор на ручки, дршци тестије кроз који се пије вода’. — На дршки тестија има сисуљак и пијеш воду (Т).

сит -а -о а. ♦; б. ‘који може заситити’. — Што је то сито, мош радити дуго.

ситан ситна -о ♦; *ситна кисела* (јабука) в. *колачара*, *ситна прџа*; в. ‘елда (2: 21). — Био онај ситни *цреј* бибер, а овај сад крупни.

ситниња / **ситниња** -инѐ ж ‘нечистоћа у житу’. — Узмеш сито па га ђвијеш и ситниња ђна испадне (Кз).

ситничар м ‘ситни улични трговац’.

ситниш м фолк ‘коло’, в. *пиројанац*.

сито с ♦. — Сито је за брашно да се прџије, сје брашно, сје пџасак, а сито је и за пасуљ; в. *сандук*, *пање* (1: 761).

ситан -ања -о ‘ситан’. — Рџко ти да покупиш онај негџв сићани алат.

сићан сићем св ♦. — Така-така — сиће ђн з-бинѐ, рукавасмо се.

сичан сичана, обично у изр. *љућ ко сичан*; ‘отров за мишеве, мишомор’.

сјагњена ‘која носи у себи јагње (о овци)’ (Дњ Кз). — Све ми ђвце сјагњене. — Овца сјагњена — која има у себе јагње (Кз).

сјџра ж ‘масноћа, прљавштина у овчијој вуни’. — Она сјџра у вуни и мџраш ђпрати, масно.

сјџрав -а -о ‘замашњен сјџром’. — Сјџрава вуна, кад ђвце ђшишаш, и мџраш д-ђпереш.

сјџравина / **сјџревина** ж, в. *сјџра*. — Ако вуна није ђпрана дђбро — ђна не да рџди, машину улџпљује ђна сјџравина. — Сјџревина, то ђна масноћа у вуни, кад је неђпрана вуна.

скавлџкати / **скавлџчати** скавлџче несвр ‘оглашавати се кратким лавџима, кевтати’. — Не може да слуша да му кџр скавлџче пот прџором.

скадарка ж ‘сорта грожја’. — Тада је од врсти грожја било највише: скадарке, белке и каменичарке (2: 25).

скаламоција ж ‘направа чудног изгледа, скаламерија’ (Р).

ска̀мија / **ска̀млија** ж ‘школска клупа’. — Сад рџчи нестају: било ска̀млија, а сад клупа, било амрџл, а сад кишобран, било виранга, а сад завеса.

ска̀њрати се ска̀њрам се несв пеј ‘оклевати, накањивати се’. — Он се ска̀њџра и ка[д]-трџба да јебџе (Р).

ска̀њвати се ска̀њивам се ‘накањивати се’. — Ска̀њивам се да пџ[ђе]м до Трудеља, ал на̀век нешто [искрсне].

ска̀пати -ам ♦. — Ја ска̀по од рада, а сад — ништа!

ска̀пса ж ‘жега’. — А ђткуда ти по ђвџ ска̀пси?

скџла ж 1. ♦. — Нећу ја да се пџџем на скџлу, да се скџам с џџ; 2. ‘четири тање гредице постављене у облику рама на запрежним колима за превоз сена или дужих дрва’. — То нам је скџла, на̀трпамо на то сџно и вуџемо, да је шиџре од кола (III). — За превоз жита у сноповима служе бокасте скеле; за сено лотре са шиљцима а за џакове, лотре без шиљака. — Да би више дрва стало на кола и да би се могла преносити дугачка дрва, служи скела (2: 47). — За превоз сламе, сена или снопова употрџбава

се скела, која је клиновима причвршћена за предња или задња кола (предњи и задњи трап) да не „лети“ кад се иде низ брдо или уз брдо (3: 56).

скѣмбати -ам св ‘уништити, упропастити’. — Био пијан, а кѣша, и ђн скѣмбѣ трактор, ал Бѡг га погледо.

скѣнтовати -ујем св ‘насилно прекинути трудноћу, абортирати’. — Скѣнтовала је ђна дѣте, није тѣла да рѡдѣ.

скенџа ж 1. ‘део кола у облику чвршће тарабе који онемогућује да се на низбрдици терет помера према запрези’. — Да се низ брдо, дрва са кола не би сасулавала на волове, служи справа која се зове скенџа (2: 47); **2.** ‘скела за вучење сена’.

скѣдати -ам несв ♦. — Ђнѡу дѣлаку [на шивењацима] нѣнемо да скидамо: биће топлије и мање се џѣпа. *Изр.* ~ вино с мајке ‘претакати’. — Да се не би укиселило, вино претачу, „скида се вино с мајке“, да би се од њѣга одвојно талог (3: 27); ~ се ‘силазити (с дрвета), излазити из превозног средства’.

скѣннути -нем св ‘спустити с висине’. — Ако нѣ могу са пушкѣма, ѡдма се јѣдан из сватѡвѡ пѣњѣ да скѣне јѣбуку.

скѣтѡч -ѡча м ‘луталџа’. — Сѡд је ти скѣтѡчѡ маљо, и Цѣгани, госпѡда, кѡлима дѡлазе на вашер. И данѡс су ѡвѣи нѡши скѣтѡчи опѡснији, ѡкрали кѡмби и запѡлили. — Као скѣтача има Цѣгана: свѣрача, бакрачара, кашикара, коритара и перјара (2: 220).

скѣтуњѡрити -уњѡрим несв ‘лутати, скѣтати’. — Скѣтуњѡри по Бѣлановџи, по Арѡн[ѣ]ловџу, никад није кѡт куће.

скѣтуџати -ам дем в. *скиѣтуњѡриѣи*. — Скѣтуџѡ до Бѣлановџице, нѣ да рѡди.

склѡд м ‘гранична линија између њива која се не оре’. — Ђстане тѡкѡ нѣорано између дѡѣ њиве па зѡвѡ склѡд.

склѣпати -ам св ‘направити на брзину’. — Склѣпо ђн дѡѣ сѡве и џѣтири прѣчаге и — мѣрдѣвине (Р).

склѣптати св ‘ухватити опкѡљавањем, савладати’. — Дѡго се скрѣвѡ, џинџно јѡде с љѡдма и јѣдва га склѣптали и ѡбили.

склѣшит склѣшита -о / **склѣџит** склѣџита -о ‘складан, лепо обликован’. — А бѣла дѣвѡјка склѣшита (Б).

склѡкати се склѡкам се св ‘пасти, срушити се’. — Сѡм[о] се склѡкѡ и ѡстѡ на мѣсту [мртѡв].

склѡп м ‘густ шумарак’. — Шѡма се шѣри и прѡви склѡпове.

скобаљ м зоол ‘риба *Chondrostoma nasus*’. — Риба је имало овѣх врста: скобаља, клѣнова и кркуша (данас скобаља нема) (2: 20).

скѡбла ж ‘повијена метална алатка за дубење дрвета и за обраду кривѣх површина (корита, карлица)’. — Скѡбла ти је ѡнѡ што Цѣгани кѡпају дрво. — Имала је скѡбла, па пѡвади свѣ и ѡчисти изнѡтра (Кз); в. *ѣекне*.

скѡбло -а м ‘чѡвек са изразито истуреним зубима’.

скобрѡвати (се) -ам (се) св ‘сваљати се, стумбати се низ страну, низ стрмину’. — Скобрѡљ се низ онѡ страну, ал се сѡмо ѡгребо, врзина бѣла. — Нѣмирно му дѣте, скобрѡљ се с крѡшке и нѡгу [повреди].

скѡзна ‘која носи јаре у себи (о кози)’ (Дњ Кз).

скѡкати скѡкам св ‘непромишљено потрошити, проћердати’. — Скѡкѡ је џѣлу плѡту за јѣдно вѣче.

сколѣсати -ā(м) / **скѣлити** сколим св 'сколити, навалити на некога да на нешто пристане'. — Кад те сколѣсā срѣце — нѣкад нѣ знаш штā ће бѣти. — Сколѣсали га људи и ѓн прѣстане.

скѣмрачити -им св 'цицијашити'. — Јā извѣко ѓнѣ кудеље и мѣтāм и, вѣдим, мāло, а ѓн ми кāже „штā скѣмрачиш?“

скѣнаторити скѣнаторим св 'скупити с великом муком' (Р).

скѣрушити се скѣруши се св 'свенути под покорицом од мрāз'. — Нѣћāс мрāз и свѣ се [у башти] скѣрушило.

скѣт м 1. 'животиња'; 2. 'подлац'. — Нѣмѣ ми тог скѣта у кућу да дѣводиш.

скѣтнина / **скѣтница** м/ж аугм пеј 'скѣт, ништарија'. — Штā да от скѣтине очѣкѣваш. — Нѣгова прѣвā жѣна бѣла је скѣтница, дā Бѣк сачѣва!

скѣтна 'која носи плод у себи (о женкама неких животиња)'. — За зѣчицу кā[же]мо да је скѣтна.

скѣтурати -āм св 'скотрљати се, испревртати се (с колима, трактором)'. — Дѣшāва се да се и ѓн нѣгде скѣтурā сāv, да се прѣкине.

скѣчāнити се скѣчāним се св 'промрзнути'. — Лāдно, скѣчāнила сам се док сам дѣгнала ѓвце.

скѣчити скѣчи св 'појавити се, избити'; в. *јашићарица*.

скѣрати -āм св 'поломити, уништити, упропастити'.

скѣрати (се) скѣрка (се) св 1. 'згомилати се, збити се на малом простору'. — Скѣркѣ се нāрод на вāшеру; 2. 'поломити се, попадати'. — Скѣркале оне грāне нā пѣт.

скѣркнути се скѣркнѣ се 'скупити се, сјатити се'. — Скѣркнѣ се за у мājдан три-чѣтири чѣвѣка. — Јутри се скѣркне двāс људи нā плац. — Скѣркнуо се нāрод сā свѣ странā.

скѣрлепити -им св 'склепати, примитивно направити'. — Скѣрлепио неку кѣшарицу, тек да презимѣ (Р).

скѣрницати (се) -āм (се) св 'пасти, упасти; слетети'. — Скѣрницѣ се с тāvана у јāсле (Р); в. *скрѣцумати се*.

скѣроб м 'житко јело од кукурузног брашна'. — Скѣроб се прави од кукурузна брашна које се укува у врелој води и добро измеша. Скѣроб је жидак, а у њѣга се насече лука, парадајза, а некад се дода и кромпира (З: 75).

скѣробāница ж 'кувана смеша пшенице и кукуруза као храна за свиње'. — Кокѣруз и пшѣница ујāрми се, скѣува се и рāниш свиње том скѣробāницом.

скѣробѣња м 'чѣвек који се најчѣшће храни скѣробом; познато и као надимак' (Р).

скѣрозирати скѣрозир(а)м св 'проћи кроз нешто' (Р).

скѣрпити -им св 'прикупити, обезбедити мању количину нечѣга'. — Јѣдва скѣрпио за пѣрез, а млѣко му не плаћају.

скѣрцати -ам св 'поломити коштицу'. — Гѣр под ѓрасима имā мнѣго скѣрцāно. — Ка-се скѣра ѓра — јѣзгра.

скѣрцумати се -āм се св 'пасти с висине, повредити се'. — Мѣрам ѓколо — да се нѣ би скѣрцумала; в. *скрѣцумати се*.

скувѣкати скувѣичем св 'искривити'. — Имѣ јā неки шарени штāпѣи скувѣичен.

скувѣичити скувѣичим св 'савити'. — Скувѣичи мāло и мѣнѣ ту грāну, да и јā пѣједем коју трѣшњу (Р); ~ се 'повити се од болова, старости'. — Она се скувѣичила, бѣлесна, стāра.

скукуњити скүкүњим св ‘покуњити се’. — Онај мџли се скукуњио и ђтишо за њџм.

скунаторити -им св ‘прибавити, скупити; скрпити’. — Јџдва сам скунаторио пџре да күпим лүчицу.

скүплџати -џ несв ‘покупљивати’. — Видим да свџ скүплџџ.

скүт скүта м ‘сукња’. — А ђн се бџо уватио за скүт и како се ђна окрџнула да је спүшти, а ђн — у жџр! Овџ свџ, изгџри му лице.

скүцна ‘која носи плод у себи (о куји)’. — Күчка је, кџжемо, скүцна.

слџб -а -о а. ‘болестан’. — Сџд је слџпши и не излази ис куће; б. ‘божџљив; поплашен’. — Јџ сам слџба нџ тџ аперџције због Лүбџнке пүсте.

слџва ж ♦. — Видиш како слүжи ђ слави, а док је код нџс бџо — нџје умџ нџшта. — У старо време у Качеру се славила слава и преслава и обдржавало се навече, ... само је још имао и пријџтељски дан (трећи дан славе) (2: 90).

слџвџр -џра м ‘гост на слави’. — Јүчџ је џмало мнџго слџвџрџ.

славүјић -үјића м зоол ‘славуј’. — Ондак џмају славүјићи, они мџли, сџтни (Кз).

сладак слатка -о ♦; прил. **слатко**. — У другом опет месту (Козелу), јџдан је син био оца да слаје вечера (2: 75).

слџдити се слџдим се св ‘смирити се, охладити се’. — Јџдва се мџло слџдно. — Стџни, слџдни се!

слџмарица ж ♦. — Преко слџмарице стџвља се шарџница или пџњава, пџњава ђнџ мџло прџстија, а слџмарица се пүни зџбаном слџмом (Тр); в. *комишина*.

сламњача ж в. *сламарица*. — Дотерали га преко коња прџбаченог као сламњачу (5: 6); в. *гребенање* (2: 28). „Сламњача. У јџсен се напуни новом сламом. Постџља замирише по стрџници и сунцу. На новој слами лакше се и брже заспџва. У почетку, увек се наје понека сламка, која боде (7: 198).

сланик („солир“) в. *џаница* (1: 761).

сланица ж ‘велика посуда за со’. — До долапа о дувару, виси сланица и „совра“, до којих је утврђена дрвена полица, често и дрвени чивилук (1: 761).

слџткача ж ‘сорта слатке јабуке, шећерлија’.

слџткџ с ‘воће кувано у шећеру’. — А знџ слџткџ да үкувџ. — Од воћа кувају слатко (Шутци, Бољковци, Бањани, Лџиг, Белановица, Рудник) (2: 65). — Почела да кува и слатка (5: 74).

слџб у изр *и леб и слџб* ‘као код доброг, вредног домаћина’. — Ёмџ код њџгџ и лџб и слџб.

слџз бели ~ ‘*Althaea officinalis* L.’ — против кашља и катарџ (2: 226).

слџзина ж анат. ♦. — Слџзина јџ апџрисана и глџвни лџкар рџко да нџ сме да рџди нџшта тџшко.

слџме -ена с а. ‘сециште кровних површина’. — Слџме ти то на врү де се вџкџ спџја [кров] с јџднџ и дрүге стрџнџ; в. *укројити*; б. ‘гозба којом је праћен почетак постављања кровне конструкције’. — Кад дџгну прџва двџ-трџ рџга, па тџмо ђбесе дџр, кџже: идџмо на слџме, дџђу кџмшије, донџсу рџкије, вџна, кџшуље, пџшкџр и правџ се гџзба, весџље (К); в. *слџме* (8) (3: 64).

слџмчаница ж ‘слџмењача’. — Дужином куће намџштала се обла греда на два обла и раклџста дирека. Дужином доње стране нџбадало се широко прошџе висине 1m. Преко прошџа и поменуते греде намџштане су дугачке цепанице или облице — слџмчанице, као тараба на крову (1: 753).

слѣп слѣпа -о ♦; изр. ~ *миш* 'дечја игра'. — Деца обично играју ове игре: уз белу недељу — слепог миша. Вежу једноме очи и он, у одређеном кругу, хвата остале играче. Који се ухвати, томе вежу очи (2: 140); *слѣје очи* 'слепоочница'.

слѣпѣћ -ѣћа м зоол 'Orphisaurus apodus'. — Мора да је то био онѣј слѣпѣћ, браон, није то змија (Б); (14: 23).

слѣпница ж а. 'убога сиротица'. — Дао ми Микаило пара да прѣложим [на мошти Св. Василије] и да нисам слѣпница; б. 'жена благо смањених умних способности'. — Оставили слѣпницу саму, да крепа.

слетигуз м 'напитак у црној магији'; в. *салигуз* (Р).

слѣћи се слѣгнем се 1. 'сталожити се'. — Пусти да се слѣгне, па одвади оно с вѣра; 2. 'остарити, онемоћати'. — У старије доба, кад се и он слѣго, био је добар кад није могао да идѣ.

слѣзак -ска / **слѣшчѣћ** -ѣћа м 'комадић сапуна који остане после употребе'. — Осто ми само слѣзак сапуна, онај слѣшчѣћ, а немам кад д-одем до Раја.

слинавка ж 'обољење оваца'.

слиндати се -ам се св 'прекомерно се угојити се (о жени) (Р).

слиннити -им несв 1. ♦. — Немо ми туне слиннити; 2. 'тихо плакати, цмиздрити'. — Шта је тим дѣтету што толико слини, да се не рѣзболи?

слино -а м 'коме вуре слине из носа, слинавац' (Р).

сличуга ж 'клизалька направљена од дашчице са жицом с доње стране'. — Направе дѣца оне сличуге, даѣница и жица и два каишића да веже и сличуга се (Р).

сличугати се -ам се несв 'клизати се на сличугама'; в. *сличуга*.

слѣво с 'дрвена плочица којом се утискује знак на славском колачу'. — Кад замѣсиш тѣсто, онда овѣ меташ гѣр и каже се слѣво (Ш). — А то слѣво за славскѣ колач; изр. црвено ~ 'црквени празник, означен у календару црвеним словима'. — Сутра је црвено слѣво и мало ћу се одморити.

слѣг м 'средина њиве где се сусрећу две бразде'. — То кад ѣреш на слѣг па слаже бразде на јѣдну страну; в. *разор*; *орати на* ~ в. *сѣрана* (3: 17).

слѣмѣтати се / **слѣмѣтати** се -ам се св 'пасти, поломити се'. — Кѣлко сам се путѣ слѣмѣто којекудѣ. — Морам д-изѣћем по онѣм камѣњу, да се не слѣмѣтам.

слѣотија м/ж 1. 'нешто велико, чиме се тешко манипулише или рукује; грдосија'. — Она слѣотија нѣ мож д-увѣће у њиву; 2. 'незграпна висока особа'. — Немѣ се с њѣм [сваћати], он ће вола д-обѣли, а нѣ тѣбѣ такѣ; в. *силоѣија*.

слѣшнѣти се слѣшѣ се св 'позлити; занемоћи'. — Било јѣ се, каже, јучѣ слѣшнѣло. — Нѣшто ми се слѣшило. — Мало ми се слѣшило, ѣмам пѣсмѣјкер уграћен, а ѣмам и брѣк.

слуга м/ж 'особа која се унајмљује на одређено време за послове на имању'; в. *служба*. — Ти дѣчаци или старији — „слуге“ погаћани су најчешће од Ђурђева до Митрова дана, или за целу годину (3: 40).

служавка / **слушкиња** ж 'дрвена направа помоћу које се пред кућом скида обућа'.

служавник м 'камен којим се притиска груди сира да се исцеди'. — Ја то испрѣвијам, тѣрим ѣзгѣ служавник

служба службѣ ж 'служење, као знак статуса сеоске сиротније код богатих сељака'. — Она се, јѣдна, и уѣдала ис тѣ службѣ, била кѣ[д] тѣг чѣка.

слушати -ам несл 'имати статус слуге'. — Није редак случај да родитељи... дају своје дете некоме домаћину „да га слуша“ и без плате, само да га храни и да му купи одећу и обућу (3: 40).

слушкиња ж в. *служавка*.

смакнути смакнем св а. 'померити с ватре'; в. *прроверити*; б. 'спустити се, снизити се'. — Срчанѝ прѝтисак стѝ, а ѝнај се смѝко на стѝ триесет.

смандрљати -ѝм св 'урадити нешто површно, невешто, на брзину'. — Бѝјали се кѝше па ми смандрљали сѝно; ~ се -ѝм се св 'пасти низ стрмину'.

сманути сманем свр 'украсти'. — Чувај се ти да ти нешто нѝ смане; безл у изр ~ врат 'искривити врат'. — Кад дѝте смане врат, водили га код неке бѝбе, па ѝна прст у грло и тамо нешто прѝтисне.

смѝцпа 'која носи у себи мачиће'.

смѝчињати -ем несл 'смицати, уклањати (с положаја, функције)'. — Он тѝлико урадно, а сѝд га смѝчињу; ~ се -ем се несл 'измицати се од посла, избегавати посао'. — Он се сѝмо смѝчиње: ѝѝ тамо — ѝѝ вамо и забушѝва кад се окопѝва ѝнѝ што на сѝва се рѝкѝм, сѝчма.

смѝшити -им 'уганути врат (о малој деци)'. —

смејурити се смејѝри се св 'сасушити се, смејурати се'. — Кѝжа јѝј се смејѝрила.

смејалица ж 'део лица са устима и око њих'. — Стукнеш одмах. Стане смејалица (5: 12).

смејѝнија ж 'смејурија, спрдња'. — А ѝн им зашио панталѝне и што ти је бѝла смејѝнија (Кз).

смејѝница / **смијѝница** ж 'рупѝца на образу'.

смејурити се / **смијурити се** -ѝм се несл 'смешкати се, осмехивати се'. — Нѝ зна зашто му се смејѝрѝ. — Неке ми се прилике смејуре (2: 149). — Жѝна трѝба сѝмо да се смијѝрѝ; в. *јабанац*.

смѝсти смѝтем св 'спречити, онемогућити'. — Мѝгли сте ви тѝ смѝсти да сте тѝли.

сметак -тка м 'смањивање броја жица, петљи, приликом плетења'.

смѝтати смѝтам несл ♦. — Виѝдела ѝуто на пѝту и дѝшла да смѝта.

смѝтнути смѝтне свр 1. 'опастѝ пре сазревања (о плодовима воћа, поврћа)'. — Они цветѝвају, заѝтну, ал не рѝдѝ, смѝтне. — Она заѝтне, ал нѝ да рѝдѝ, смѝтне ѝнѝ и — нѝшта; 2. 'смањити број жица у плетењу'.

смѝштѝвати смѝштѝвам несл 'смѝштати'. — Мѝра да смѝштѝва сѝно.

смиље с в. *смиљевац*.

смиљевац -вца м а. бот 'лековита трава'. — Смиљевац — трава — лек од велике болести. Једе се за годину дана по једно зрно дневно — са млечиком (365 зрна годишње) (2: 226); б. 'део невестинске ношње'. — Младе су носиле смиљевац, високо и тешко покривало главе, подвезано убрадачем (кумош) (1: 778). — Смиљевац и убрадач су били од белог платна (2: 69). — Искићен разним цвећем, старинским парама, пауновим перјем и смиљем (суво зимско цвеће, по коме је добио име), смиљевац је био омиљена капа (3: 80). — Смиљевац је био искићен смиљем, перјем и парама, а са лица је имао забуљач за покривање очију. Са смиљевцем су младе ишле у цркву и у госте, а носиле су га све док се не роди прво дете. — Младе су носиле

смиљевац на глави који је био висок до пола метра а под брадом подбрадњак накићен ситним белим парамма и цванцизима (9: 87).

смлѧта м / ж ‘особа незграпног изгледа’. — Шта̀ ти је причала она смлѧта? (Р).

смок / **смок**, бели ~. — Млечни производи се у Јарменовцима најчешће називају заједничким именом бели смок. Ту спадају сир, кајмак, кисело млеко, сок и сурутка (3: 30); **смок** ‘бели мрс’ (Р).

смѡи смѡ(л)на -о ‘у коме има смонице’. — Та̀мо је смѡно, па̀сле кра̀ве, за̀клонита зѡмља и мѡрѡ да ѡрем на за̀лаз, ѡреш на̀ниже и вратиш се празан, идѡш гѡр. — Смѡлна зѡмља је крѡчна.

смѡница / **смѡница** ж ‘земља која није растресита’. — Смѡница је зѡмља крѡчна. — Смирио се под смоницом (5: 24); в. *навалииши, буковача* (5:5).

смѡрити се смѡрим се св ‘уморити се’. — Ја̀ се смѡрио и лѡго — ка-до̀ђе Брзак: ѡднѡла ти олѡја црѡп са шта̀ле. — Био кѡт кра̀ва и смѡрио се. — Онда̀ се смѡрим и не мѡгу ни устати.

смѡтавац -ѧвца ‘биљни паразит који напада лист лозе и доводи до његовог коврцања’. — То сад на̀пѡ смѡтавац.

смѡтати -ѧм св 1. ‘замотати, направити смот(уљ)ак’. — Смѡтала нѡшто и по-шљала Вѡри;

смѡтрити -ѧм свр ‘видети, угледати’. — Мене се чини да сам вас смѡтрила.

смѡтрљати -ѧм св ‘смѡтати, скупити у гомилу’. — Скупиш чаршав и свѡ то што је на њѡму смѡтрљаш.

смѡчан -чна -о ‘укусан, слadak’. — Што ситније — то смѡчније.

смѡчити смѡчим несв ‘јести помало, тек да се окуси’. — Смѡчи па ѡстави. — Сва̀ки сво̀је ѧсе па смѡчите (Б). — И ѡна смѡчи ко да се није ѡдала у дома̀ћинску кућу.

смрдања ж ‘смрад’. — Да уг̀ши она смрдања.

смрдѡлипа ж ‘варијетет липе’. — Смрдѡлипа је жѡћкаста, ма̀њи јој лист и мирише лѡпо, а чипава, тврѡје дрво, а ѡва̀ је мѡкша.

смркнѡти се смркне се безл св ‘смрачити се’. — Било се смркнѡло кад су се врати́ли (Р).

смркња̀вати смркња̀ва безл несв ‘смркавати се’. — Смркња̀ва ли ко-тѡбе?!

смрсак -ска м в. *замрсак*. — Нѐко ба̀цио смрсак по̀т праг ѡ шта̀ли, да за̀чини.

смѡк м зоол в. *смѡкара*. — Смѡкови су црни и дѡбљи.

смѡкара / **смѡкуља** ж ‘црна неотровна змија’. — Ша̀ран нѐће да бѡга, а смѡкара бѡга, ѡва̀ црна: кад на̀йѡе ко̀са, ѡна брѡше. — ѡвим јѡдним у Бѡлановици ѡ кућу ѡшла ѡна смѡкуља црна; поред крѡвета био нѐки јѡрган и ѡна ѡѡе у јѡрган и лѡгне (Б). — Само се вуку шарани и смѡкуље (6: 74).

смѡљати смѡљам св ‘брзо припремити’. — ѡна ће то брзо да смѡља; в. *збуљаши*.

смута ж ‘неугледна женска особа’ (Р).

снагѡрина ж аугм ‘снага’. — Треба за то снагѡрине, а ма̀торо се.

снајѡтина ж пеј ‘снаха’. — ѡна снајѡтина ви́дила ко̀мбај и ѡтишла да не по̀могне.

снебѡвати се снебѡвам се несв ‘устручавати се’. — Видим ја да се ѡна снебѡва.

снерѡкѡ прил ‘неповољно, незгодно’. — Далѡко му је и снерѡкѡ.

спѡтити -им св ‘измислити нешто против некога, напакостити’ (Р).

снова / **сноваљка** ж ‘направа за сновање пређе’. — Ако се ради у затвореном простору, снује се помоћу сноваљке (слична је витлу само је већих димензија) (3: 49).

сновати **снѹјем** **несв** ‘намотавати пређу за ткање, припремати основу за одређену врсту ткања’. — Када се заврше послови око бојења, прелази се на сновање (3: 49); в. *основа*.

снопић м в. *ручица* (3: 47).

сносак -ска м **1.** ‘уска плитка јаруга’. — Овај **сносак** је Сиваљница, био пѹт па напуштен; **2.** ‘бреме грања’. — Ддно овај **сносак** за пѹтпалу.

снѹрати **снѹрам** **несв 1.** ‘размрсивати, осипати, раснивати конац, пређу’; **2.** ‘лутати, ићи без одређеног циља’. — Йма времена да снѹра по Шумадији, а не д-иде на прославу. — Чудно да је он баш тога дана нашѡ да снѹра по Шумадији.

снутак -тка м ‘основана пређа’. — Када се сва основа пребаци на кочиће, преноси се на вратило и сада се назива снутком. Нешто даље од вратила у снутак се ставе „ћепци“ (два дуга танка штапа) помоћу којих се основа равномерније навија (3: 49); в. *вратило*.

соба ж ♣; **мала** ~ в. *оцакшија*.

собичак -чка м ‘мала соба’. — Није то кућа, кака кућа: два собичка маља, за нас двоје.

сова / **сова** **со(в)е ж 1.а.** ‘соха’. — Побио четири сое да дигне лѡзу; **б.** ‘дрвена ракља на коју се ослања ражањ за печење’ **2.** ‘мотка на коју се намиче основа приликом ткања’. — Ка[д]-се снѹје основа о[д]-тежинне, онда се намакне на сову.

совељага ж зоол ‘сова’. — Ете се совељага чује у шибу. — Овѡ ти баљега оставила совељага; **совуљага** (Р).

совина ж ‘осовина’. — То на чему се точак окреће ми кажемо совина. — Не знам да л је кратка совина, шта ли?!

совра / **софра** ж **а.** ‘низак округао сточић, трпеза’. — После јела судови и сто (совра) одмах се перу (2: 60). — Ако облаци носе град, сви заједнички настоје да их растерају. То чине на разне начине: најчешће пале славску свећу, или преврћу совру напред дворишта или износе со и богојављенску водицу (3: 132); **б.** ‘славска, свечана трпеза’. — Нису сви ни за вр совре; в. *сланица* (1: 761). *Совра* — трножац, синија; сто за обедовање у цркви (16: 59)

сѡдом **сѡдома** м ‘стрма неприступачна јаруга, амбис’. — Смандрљѡ се у онај сѡдом (Б).

сѡдомина ж аугм *содом*. — Да ви[ди]ш каква је тѹ сѡдомина била (Б).

сѡзѡнгије м ‘несналажљива особа, трапавко’ (Р).

соја в. *со(в)а*. — [Трлице] су сојама — ракљама укопане у земљу... Преко соја су челусне трлице, између којих пролази трлац (3: 47).

соќ **сока** м ‘расо за сир’. — Грѹда се мѡта у чабар па се сољи и налије се сѹрутка и то се зѡве соќ. — Соќ је после у чабру, жѡне зѡале соќ из чабра. — Сок се добија од сока из старог сира и млека. У један суд се успе мало млека и исто толико сока. Када то мало постоји на сунцу или на крају штедњака, добије се сок који се најчешће једе са пројом (3: 31).

соќаќ -аќа м ‘сеоски пѹт’.

соќара ж ‘посуда за сок’ (Р).

соќачара ж ‘жена која скита по селу’. — Је л она соќачара долазила на кафу?

соќаче -ачета с дем *соќак*.

соланица ж ‘сланик’.

сòлило с ‘место на коме се овцама даје со’. — Зва̀ло се то сòлило, де се да̀јѣ сò; вѣлї се „тр̀чї ко óвца на сòлило“.

сòлїр -їра м ‘сланик’ (P).

солирче -ета с дем ‘сланик од тиквице’. — Још увек је у употреби солирче, мала тиквица, у којој су раније кириције носиле со, а данас у њој носе со за ручак на њиви (3: 62).

солница ж ‘клизна гредица на саоницама’. — [Саонице] имају ове делове: „солнице“, чији су врхови нагоре окренути да би се лакше лакше савлађивале препреке и трење при кретању. То су „кљуневи“ (3: 56).

сòлотук м ‘особа сужене свести и непредвидљивог понашања’. — Ѐдѣ ко сòлотук (P).

сòлотукаст -а -о ‘који се понаша као *солошук*’. — Óстави га, ви[ди]ш да је сòлотукаст (P).

сòмун -уна м в. *самун*. — Пшенични лѣб јѣли смо сàмо за славу — сòмун га звàли. — Пшенично се јело за славу. Звали то сомун. Па само сомуна ко се наједе, као да је јео нешто најлепше (5: 31).

соннице пл. т. в. *саонице* (P).

сопке пл. т. ‘дечје санке’ (P).

сòњити -ї несвр ‘ромнијати’. — И ва̀кò цѣо д̀ан сòњї. — Кат кїша ва̀кò п̀ада ко д̀ан̀ас, к̀а[же]мо да сòњї.

сòпра ж ‘свечана трпеза’. — И ја пр̀авим гòзбу на кућу и зòвѣм òпѣт њѣга, да ми сѣдї увр сòпре... Па кòга др̀жїш у̀ сопри?

сòрати сòрем несв ‘поорати’. — Бòро нїје њѣгово јòш сòро, òстало му м̀ало и оне вратине.

сòртачити се -им св ‘удружити се, уортачити се’. — Сòртачили се бекрїјштине, а имања прòпадају.

сортуљача ж ‘сорта’. — Ма Зл̀атија је н̀аша сортуљача.

софòра -òрѣ ж ‘сорта питомог багрена’ (P).

сочива ж ‘сорта ситног пасуља’; в. *кишош* / *кицош*.

сòчити сòчим несв ‘посредовати; бити наводација’. — Ма Р̀ачић је свѣ то и сòчно и р̀адио: нѣ би òна ни дòшла да то Р̀ачић т̀амо нїје р̀еко; и д̀али му п̀аре, и изгинуше, изгину н̀арод. — Сòчѣ му Др̀агишину ò̀ер за сїша.

сп̀авнути -нем св ‘заспати на тренутак’. — Пу̀стиће ме да сп̀авнем.

сп̀адало с ‘шерет’. — Ма сп̀адало бїо, Боже с̀ачувај.

спај̀ташити (се) спај̀ташим (се) св пеј ‘удружити се’. — С̀ат се спај̀ташиле трї к̀учке, а нїсу ни гòвориле. — Спај̀ташио се с неким пребегицама из других крајева (6: 33).

спалам̀удити -ам̀удим св ‘напричати глупости’ (P).

сп̀анђати се -ам се 1. ‘ступити у ванбрачни однос’. — Óни се, м̀ешчин, сп̀анђали и с̀адѣ се — ко своји; 2. ‘удружити се с циљем да се неком напакости’. — С̀панђали се да му н̀аправе ј̀аде.

сп̀ас̀ај се! поздрав при сусрету, живели! (P).

сп̀ас̀енија ж ‘сигурност, спас’. — Óвде је сп̀ас̀енија

сп̀ениги -им св ‘скинути пену с помузеног млека’. — Дѣца вòлела да сп̀ене, ч̀екају да д̀ò[ђе]м и-штале и сп̀ени.

спѣћи се спѣче се 1. ♦. — По влажним идемо па се зѣмља спѣкла; **2.** ‘усушити се и смањити’. — Такај је откад знам: спѣко се и нѣ[хе] д-умире.

спијузити спијузим св ‘направити нешто мало у односу на праву меру; сузити одећу уз тело, стеснити’. — Спијузила је мајчина, нѣ мож дочекати да је уда (Р).

сплѣв м? Сплѣв раван, удари се са странѣ бинија, по једна баскија, као крило.

сплѣчине -йна пл. т. ‘помије’. — Кат перѣш сѣде па вѣда от судѣва сплѣчине, иде то свѣ у сплѣчине. — Та се вѣда, сплѣчине, улива у сплѣчињару и пѣс даје свињама. — Ја [узнем] оне сплѣчине и пѣ[хе]м тамо: „гѣду-гѣду“, а она каже „дѣгу-дѣгу“.

сплѣчињара ж 1. ‘посуда за сплѣчине (в.)’. — Ја то баѣим у сплѣчињару, нећу тѣђе дѣте да пије моју вѣду; **2.** ‘ништарија, протува’. — Какај је то сплѣчињара: толико се пута женило и разводило, крало...

сплѣт у изр. ~ *гуја* ‘змијско легло’. — Сплѣт гѣја — то кат се гѣје сплѣту.

сплѣснути сплѣсне св ‘спласнути, нестати’. — Сплѣснуо мијур (кад мехур од опекотине са коже нестане) (2: 14).

сплѣскати сплѣскам св **1.** ‘сабити, притиснути’. — Сплѣскала кѣша кукѣруз. — Свѣ јој се сплѣскало у тѣрби; **2.** ‘урадити нешто на брзину и невешто’. — Сплѣскала ону тѣрту, то ни на шта не личи (Р).

сплѣвити сплѣви св ‘сплѣшити се извлачењем ваздуха из херметички затворене посуде танких зидова’. — Сплѣвио му се резѣрвѣр и мѣрѣ га мѣнати, нѣма, кат се сплѣви.

спѣдбити спѣдбијем св ‘жустро узети у руке, зграбити’. — Кад ђни пѣђу на пѣѣ, баба спѣдбије дѣте и у цѣкву и крѣти га.

спѣјити (се) спѣји (се) св ‘хомогенизовати се’. — Сѣни ти ђвѣ вѣдѣ и ѣља — нѣће се спѣјити никад. — Шѣлицу јѣдну те вѣдѣ и сѣнеш у јѣдну пѣсудицу и толико ћеш исто сѣнути ѣља и мѣшај то, мѣшај док се спѣји ти дѣѣ, вѣда и ѣље; в. *жуѣљикав*.

спѣмѣп м ‘споменик’. — За то вѣреме, док је дѣшло решѣње и [з] сѣда, ђни ѣдаре и спѣмѣн. — Нек ти каже какѣ смо спѣмѣн ѣдарили. — Ја би жѣлила, док сам ја жива, да видим тај спѣмѣн и мој и ѣгѣв. — Мама је закѣвала да види спѣмѣн. — И пѣдигѣше гѣре спѣмѣн и рѣчаше. — Док се види натпис на спѣмену, тај је још међу ѣдима (5: 40); спѣмѣње с зб ‘надгробни белези’. — Дѣжу ѣђди спѣмѣње, јер надгробник мѣраш ѣмати. — Сплѣмѣње свѣ порѣшено. — Тамо су кот Пѣлѣнке неко спѣмѣње мѣлого пѣломѣно. — Можеш са спѣмења читаву нашу историју да читаш (5: 7); в. *белег*.

спѣмѣнѣр -ѣра м ‘каменорѣзац’. — Мѣркова кѣћа је дрѣга од спѣмѣнѣра, од ѣѣшка.

спѣред предл ‘поред’. — А ѣгѣве ђвѣ спѣред багрѣњака ѣишле у бѣшчу.

спѣриш / спѣришак / спѣришевина бот ‘растиње *Verbena officinalis*’; в. *ѣјдѣчица*. — [Стока] избѣгава и спѣриш (хајдѣчку траву) (3: 20 128).

спѣрашити спѣрашим св ‘опалити’ (Р).

спѣрема ж ‘мираз’. — Други коњ јој носио спѣрему. Пун сандук мѣких ствари што је сама радила. Да се види каква ће бити кѣћаница (2: 28).

спѣремање с ‘јело’. — Какај су им бѣла спѣремања на слави? — Мѣка се све вѣреме гѣстио код нас. Не можеш да му навашеш. Јѣо много. И само лѣпа спѣремања (5: 36).

спѣрѣмити спѣрѣмим св ♦. — Дѣбѣгда јѣло које највише вѣли с мојим ѣуком спѣрѣмио на грѣбљу.

спѣртити -им св **1.** ‘скупити и направити набор’; в. *сашивак*; **2.** ‘повалити жену’. — ђдѣ је у кокѣруз и спѣртио.

спрџати (се) спрџам (се) св 1. ‘улудо потрошити, упропастити’. — Оће да спрџа имање, да га уништи најчисто; 2. ‘пасти’. — Спрџо се с крушке и слџмио руку.

спрџити се -и се ‘скорити се, смањити се’. — Сва се шљива спрџила, изгорела је сунчаница.

спрџо -а ‘мали погурен човек’ (Р).

спрџити -им св ‘згњечити, згазити’. — Преврнули се у неку рупу и спрџитио и[x] трактор.

спуџ м ‘пуж’. — Узмџ се ђна чџетири спуџа и утуца се, накџ с кџром, и прџивије се.

спуџић -ића м дем ‘пуж’. — Пџчели неки маљи спуџићи да нападају кџпус.

спурити се -и се ‘спарушити се, смежурати се’. — Спурџ се лџст и свџ потрули от пламењаче.

спустити -и св ‘налити млеко у виме пре муже’. — Ако крава не спусти млеко, онда тџшко.

спутно прил ‘ван пута, неприступачно, забачено’.

спучаница ж ‘сигурносна игла, зихернадла’; в. *прџиучаница*.

спучити -им св ‘причврстити, прикопчати’ (Р); в. *прџиучити*.

сраб м ‘свраб’. — Бџлело ме и сраб ме мџчио.

сравњати -ам св ‘поравнати’. — Ја нџсила зџмљу да сравњам рупу.

срадати срадам несв ‘страдати’. — Дџбар џвек срада.

срадити срадим св ‘урадити’. — Он свџ полако и сради. — Пџкосиш јџдну лџваду и не мож да срадиш.

срамџтиња ж ‘голоџиња’. — А ђви млади неће ни срамџтињу да сакрију. — Олажавамо власт што допушта да се гледа онолика срамџтиња (5: 19).

срамџити -џм несв ♦. — Нџмџ да ме срамџтиш.

срачуњати -ам св ‘срачунати’.

срдачка ж ‘углађено дрвце које се углављује у средину чунка на коме је цевчица за ткање’

срединџица ж дем ‘средина’. — Оне ђће само тџз лџбац и ђвџ срединџицу.

средњача ж ‘даска величине 25 x 3 см’ (2: 50)

сређ -и ж, мн. сређеви ‘дно на бурету’. — Мџј дџда џмџ [буре] од шездџсет кџзџна, ал му сређ страдала од мџшију.

сређивати сређивам несв ♦. — Он сређива да ради кџћу. — Мџрам да сређивам нешто што се мџгадне.

сретењски месец ‘фебруар’, в. *богојавњенски*.

срећан -ћна -о ♦. — Прошевина се обавља недељом или четвртком; то су, по народном веровању, „срећни дани“ (3: 91).

сркнути сркнем св ♦. — Сркнућемо јџш ђвџ маљо.

сридаћ -аћа м ‘сорта јестиве печурке’.

српиало с ‘веселје, забава; лумперајка’.

срњати -ам св ‘поломити, уништити’. — Ма срњала будџлина и кџла и вџлове: ни су мџгли извџћи из Качџра. — Срњаше Вџја, а ђн и дџвџ на вџас; в. и *рџаџи*.

срџв м / **срџво** с ‘огромна гџмила, количина (воћа)’. — Ёмало је јџтрос у Љџиу срџв бџжји [парадајза].

срџзоје м ‘неприкладно одевен човек’.

срџљати се срџљам се ‘пасти низ стрмину; порушити’.

срп м ♦. — Жње се српом, ређе се коси (3: 18); в. *виле* (9: 84).

срце с 1. анат ♦; 2. ‘средишњи, чврсти део дрвета’. — Ова дачица је од срца, а ова од белике и виш да нису једначите; в. *цер*; 3. ‘језгро коштице’ (Кз); в. *кочица*.

срчаник м ‘лековита трава’. — Срчаник (*Potentilla tozmentila* L.) — меша се у ракији са линцуром; то је лек од срдоболе (2: 226).

срчаница ж ‘гредица која повезује предњи и задњи трап сељачких кола’. — Срчаница се протури између јастучета и ашлука; ту има отвор између кракова и ту се срчаница завуче и онда се озгор тури онај клин (К). — За срчаницу се вежу сврачине, лежу на ашлук, одозгб задњи оплен, он је широк једанс цоли и он је протемован са два ступца или два шиљка (Кз). — Срчаница качи предњи и задњи крај кола; в. *осовина, кола*.

срчанка ж ‘марка косе’. — Срчанка је мѣка, добра коса, пролази кроз траву ко...

срчити -и ‘добити тамнију боју као први знак каснијег труљења’. — Буква почела да срчи, тамно јој срце и није за јапију.

срцада ж ‘вунени прекривач ишаран цветним мотивима’ (Р); в. *серцада*.

стабло с ♦.

став м ‘скела на колима’.

стадо с ♦; в. *буљук*.

стаја ж ‘просторија за смештај стоке, штала, кошара’. — За стоку су око трла биле стаје (сувоте), а постојао је негде и млекар (2: 55). — Говеда и коње држе у стајама (шталама), у којима су јасле (3: 65).

стајаћи -а -е ‘свечан’. — То му стајаће одело; в. *кошуље*.

стакларија ж ‘стаклене посуде’. — Чувај ту стакларију и узми котарицу.

стакло стаклета с 1. ‘стакло’. — Слика била упрљана, није била пот стаклетом. — Звече стаклета; 2. ‘флаша’. — Дно стакло ракије.

сталољив -а -о ‘сталожен, смирен’. — Послужило је ме здравље, био сам сталољив, нисам био прѣк.

стап, мн. *сѣанови*, м ‘део имања за летње држање стоке’. — Били станови за затварање стоке, при планини. — Раније је у Јарменовцима било и станова изван села, где се стока држала преко лета, обично од Ђурђевдана до Митровдана (3: 29); в. *шрло* (2: 55).

станара ж в. *иланинка*. — Г. Ж. Живановић, бивши државни саветник, родом из Живковаца, саопштио је Г. Ј. Цвијићу како је у свом селу гледао пре 30 година трла под планином, где се целога лета бавила „станара“, музла стоку и справљала бели смок (1: 766).

становљак -ака м ‘велики бели камен у ливади, дубоко укопан у земљу, станац’.

стаѐрац стаѐрца м 1. ‘стар човек’; 2. ‘таст’. — Има сам стаѐрца, он није имо мушке деце. — Није био у добрим односима са старцем Вељом (2:13).

стаѐреж -и ж ‘осуто старо вунено плетиво’ (Р).

старѐшина м ‘домаћин’. — Има да радиш, да зародиш, п-онда да кориш старѐшину.

старѐшвати -ѐшујем несв ‘бити старѐшина куће, водити домаћинство’. — Ја више не старѐшујем. — Лако је старѐшвати, треба радити.

старијештво с ‘ред по старости, старѐшинство’.

старинскѐ -а -ѐ ♦. — Нема онѐг старинскѐг [вечитог календара] да ти опиѐива шта ће да биде. — Старинскѐ кућа била, грѐде потрулиле, па гламњама подупрли.

старојко м ‘стари сват’. — Јутрос сам пошђ из Ар̄анђеловца и пр̄во сам зв̄ао старојка (Л). — И ђн да буде старојко мојим Драгану и Ивану. — Прво се позива старојко, па кум и остали. Куму и старојку носи се и погача (3: 92); в. *војвода, ѡриземљаи*.

старѡсват -ѡсвата м ‘стари сват, старојко’.

старѡсватица ж ‘жена старог свата’.

старунац -нца м шал̄ ‘(нај)старији син, унук’. — А кој̄и ви је то с̄ин? — Старунац. — Казаће неко: онај Гутин старунац бежи из рата (6: 22).

старуница ж ‘(нај)старија к̄ћи, унука’. — Ј̄а сам његова старуница, најстарија унука.

ста̄ти -не(м) 1. ♦. — Да л̄ ће ђна на брзину да ста̄не ил̄ ће да кр̄ене к̄о зна докле; 2. ‘престати мокрити’. — Кад стоци стане мокраћа, или је пак иста крвава (кад брав крвомути), искува се шипурак у води, па ту воду брав пије (2: 229).

стативе пл т ‘део ткачког разбоја’; в. *разбој* (3: 39 44).

стативце -йца пл т ‘део ткачког разбоја’; в. *разбој* (3: 49).

ствар̄но упитна реч. ‘зар, заиста’.

Створац -рца м ‘Бог, Створитељ’.

створити се створи (се) св ‘постати’. — Мешаш, најбоље лопатицом, и мешаш док се створи као млеко.

ст̄вана / ст̄лна / ст̄[в]она ‘стеона’. — За краву к̄а[ж]е се ст̄она, ст̄вана (Кз).

ст̄га ж 1. ‘направа за притезање, учвршћивање предмета који се обрађује’; 2. ‘непријатно време, оморина’. — Дан̄ас је била ст̄га — биће к̄ише; 3. ‘бојазан, слутња, зебња’. — Ва̄та ме нека ст̄га, ј̄ош иг не̄ма.

стена ж ‘велики камен’. — На дно мочила стави се мало грања па се наслажу снопови и притисну моткама и „стеном“ (3: 47).

ст̄нкача ж ‘стеница’. — Ка-се ул̄еже ст̄нкача у кућу, мољац те исеч̄е одело — то м̄ука (Кз).

ст̄нчуга ж пеј аугм ‘велика стена’. — Тӯ је ст̄нчуга позади, ст̄ена о-дв̄еста к̄ила.

стењезгало с 1. ‘особа која муца и стење кад говори, која неприродно мења боју гласа; гњаватор’. — С оним стењезгалом сам се дан̄ас договар̄о и не̄ знам к̄а[д]-ћу.

стењезгати се -ам се ‘устезати се, оклевати и то показивати мењањем боје гласа и неуобичајеним гестама’. — Ј̄а га пит̄о може л̄ да ми по̄оре, а ђн по̄чо да стењезг̄а: те не̄ зна, те им̄а нека по̄сла, те... (Р).

ст̄дно прил ‘стидљиво’. — Кад им да̄ш, ђн то уз̄има ст̄дно.

ст̄дњак м ‘последње парче, колач’. — Неће д-уз̄ме ст̄дњак. — Последњи ће да се пост̄ид̄и што је уз̄о ст̄дњак.

ст̄мати -ам ‘поштовати, уважавати’.

ст̄псав -а -о ‘киселкаст, који стеже уста’; в. *др̄пав*.

ст̄псара ж ‘сорта крушке’ (3: 24).

ст̄ш̄и -гне(м) св ‘зауставити се, задржати се’. — Им̄а десет м̄етара вод̄е, а кад је с̄уша — ст̄ш̄не на три и так̄о стој̄и.

ст̄ш̄тити -им св ‘ударити’. — Ст̄ш̄тио га к̄аменом у гла̄ву (Р).

ст̄ш̄тити се -й се св ‘допећи се на тихој ватри’. — Остави га још м̄ено да се ст̄ш̄т̄и на т̄иј̄ој ватри (Р).

стоварати стоварам неств 1. 'скидати товар'. — Нџси у Бѣлановицу, стоварај тамо, мџчиш се; 2. 'много падати (о киши)'. — Киша стовара и нѣ мисли да стаѣне.

стоварити -им св 'скинути товар'. — Тџ се стовари за сѣт. — Нѣ може да се скџје грађе и џзо дѣцу да стоваре грађу.

стџг стџга м 1. 'стожер, колац на гумну'. — Окџ стџга пџтрпаш снџпове, издрѣшиш жџто и прџстреш ширџко, чѣтири-пѣт мѣтара о[д] стџга (Т); 2. 'вршај'. — Стџг је тај колац и жџто припада стџгу тим, свѣ се зџвѣ стџг, кат прџстреш снџпове око стџга, тога кџца (Т).

стџгуља ж 'три рогоце повезане на врху, за сушење детелине'.

стожер м 'стуб на гумну'. — На средини [гумна] побџјали су стожер од грмовог дрвета (3: 19).

стџјѣлка ж 'гвоздени ослонац за руду на волујским колима'.

стџлица ж 'гредица која се у кровној конструкцији поставља између греде и рога'. — Метају се стџлице које помѣжу да се не улегне рџг, стѣви се на греду и под рџг (К).

стџмак -ѣка м ♦; в. *чир, мука*.

стџпара ж / **стџпарац** -ѣрца 'пола динара'.

стџрѣати се -ѣм се 'пасти'.

стџтак / **стџтинак** / **стџтињак** 'стотинак'. — Бѣће тамо стџтак мѣста.

стџчни -а -о 'који се односи на стоку'. — Ка[ж]е у шѣли: ѣмѣ вашер — прѣ пџднѣ стџчни, попџднѣ мѣрвени.

стџчурлија ж пеј 'стока'. — Ётѣ ја мѣло око стџчурлије рѣдим.

стражѣрчити стражѣрчим неств 'стражарити'. — Мѣчка тамо дрѣждѣ, стражѣрчи.

страна ж 'стрмина'. — Ако је њива у „стри“, оре се са дна, иначе ору „на разор“ или „на слог“... Кад се оре „на слог“, забразди се по средини њиве, па се оре око ове прве бразде... Кад се оре „на разор“, почиѣе се с крајева, а заршава у средини њиве (3: 17).

странџвит -џвита -о 'стрм'. — Нѣмам равнѣ зѣмљѣ, свѣ странџвито (џдноси вџда ако џрем) и камѣнито (ако је сѣша — изгџрје свѣ), нѣ може да ѣспѣ. — ѐвд му странџвито, нѣ може џрати трѣктором.

страѣцѣ прил 'постранце, на стрмини'. — Сѣд се нѣ може џрати страѣцѣ, прѣвѣли се трѣктор.

страѣница ж 'мала страна, пристранак'; в. *кравица*.

страџба ж 'страх'. — Да те страџба увати!

страџбалан -лна -о 'страшан'.

страђара ж 'сиромашка куђица'. — Страђаре су нѣке пџрушили и сѣдѣ направили куђе, јџј бѣјо!

страшило с ♦. — Да птице не би вадиле семе, поставља се „страшило“ (3: 46).

стрѣ м в. *стрвина*. — Ви[ди]ш тамо, гѣврѣни, ѣмѣ стрѣ.

стрѣвипа ж 'лѣшина животиѣе'. — Стрѣвина је кад мѣјкѣ.

стрѣвѣнѣр -ѣра м 'животиѣа, птица која се храни стрѣвинама'. — Гѣврѣн је пџзнат ко стрѣвѣнѣр (Р).

стрѣвѣяти -ѣм неств 'ленчарити'. — Стрѣвѣѣм наспѣван, а не ѣстаје ми се ис крѣвета.

стрџцо -а м 'сиромашак који скупља одбачене изнутрице заклане стоке (обично у кафанама)'. — Кад за̀коле се овца, он̄о што ба̀це — стрџцо у тóрбу и нòси (Р).

стрџва / стрџа ж 'стреха'. — Испò-стреве ст̄анеш.

стрџвити -им св 'срести, изићи усусрет, дочекати'. — Ћерка из̄ишла прѣд̄а ме, стрџвила ме с мајком, дочекала, а родила се док сам ја б̄ио у рòпству; в. *ономад*.

стрџнути -нем св 'престравити се (као пред каквим привиђењем)'. — Она је стрџнула нѐшто.

стрџкња / стрџкњаца / стрекoша ж 'сорта касне тврде јабуке'. — За он̄е јабуке што зр̄еле ка̀сно а твр̀де — ми ка̀[же]мо стрџкња, стрџкњаца. Стрџкњаче мòгу и да презим̄е. — Стрџкња (крупне, киселе, зову још и краљице) (К Т; Бљ, 14: 41); в. *колачара* (2: 26). — Ма ко би стрџкње засађивао! Ницале саме, или већ биле ту кад се крчило има̀ње. Као и оскоруше (5: 147).

стрџла -ѣ ж 'муња, гром'. — Стрџла у̀дарила у др̀во (Кз).

стрџлица ж 1. дем *с̄трџела*. — У̀дарила стрџлица виш Мѝкајлове к̀уће; в. *замошприши*; 2. 'део стругаре'. — Тезгу привлачи зупчаст точак, кога опет покреће рам од тестере, помоћу стрџлица (2: 50); 3. 'део руде'. — Кад се [руда] вештачки саставља, има делове: *два крака, с̄трџлицу и пр̄главу* (2: 47).

стрџфити -им св 'срести'.

стричевић м 'стричев син'. — Били су ту и стричевићи мога чиче (5: 63).

стр̄менит -а -о 'стрм'. — Испот к̀уће б̄ило стр̄менито.

стр̄мни -а -о 'пшенични'. — Уместо чеснице од „стр̄мног“ (пшеничног) брашна, у многим кућама се месн чесница од пројиног брашна (3: 108); в. *амбар* (1: 764).

стр̄н / стр̄њ м в. *с̄тр̄њак*. — Њиву са које је пожњевено жито и на којој је остала само стр̄њика зову „стр̄њ“ (3: 19), в. *с̄тр̄њика*.

стр̄ња̄к -а́ка м 'стришите'. — Она раст̄и по во̀ћња̀цима, по стр̄ња̀цима. — Ма̀ло ћу ту да и чу̀вам, а он̄да д[а]-и тѐрам у стр̄ња̄к та̀мо. — Да је па̀ла к̄иша, б̄ило би тра̀вѣ по овим стр̄ња̀цима. — Ни́кад ми ни́је б̄ила у стр̄ња̀ку та̀ка тра̀ва.

стр̄ња̄ковнина ж 'стр̄њак' (в.). — Пош̄о гóр да за̀оре он̄у стр̄ња̄ковину.

стр̄њика ж синг 'стабљика на стр̄њаку'. — Стр̄њика — то ти јѣдна стабљика на стр̄ну и ка̀[же]мо да га убола стр̄њика.

стрòв м / **стрòва** ж 'велика гомила плодова испод во̀лке, велика количина жита'. — Гóр код Јелене кру̀шка св̄а òпала и под њòм стрòв (Кз). — Покупно шездѣсет тòвара шљ̄йва и јѣдн̄ако òстала стрòва. — За ж̄ито је стрòва, а за ку̀кòруз — р̀па; в. *сров*.

стрòв̀алити се стрòв̀али се св а. 'срушити се'. — Стрòв̀алио му се крòв; б. 'опастити'. — Стрòв̀алиле му се јабуке.

строжити строжим?? несв 'бити строг у поступцима, примењивати строге мере'.

стрòга ж 'пролаз кроз ограду, живицу'. — Ако им̄аш какав у̀лаз у има̀ње, да се прѐђе, ка̀же — иди на он̄у стрòгу (Т); в. *пр̄елаз* (3: 67).

стругавина / струг̀љевина ж 'отнаци од стругања дрвета, пиљевина'; в. *с̄тругар* (2: 50). — Кад са̀диш òрасе, с̄м ба̀ци [око њих] струг̀љевину и сва̀ки ће да ни́кне.

струг̀г̄ар -ара м а. 'власник стругаре; радник у стругари'. — Стругари остављају стругавину на гомиле и продају Јасеничанима (2: 50); б. 'металостругар'. — Им̄а са̀д у с̄ѣлу нѐки мех̄аничари, нѐки струг̀г̄арн, нѐки..., а ни́ко шкòлован.

стругара ж 'пилана'. — Јапију и даске граде на својим стругарима (2: 50); в. *пилана*.

стругати стружем / стружём несв 'припремати дрвену грађу сечењем балвана'. — Било то ка-смо стругали код Животе. — Дошб д-остружѐ оне òкòрке.

стругнути стругнем св 1. 'овлаш нарезати тестером'. — Првом мало стругнеш док она увати, а онда терај; 2. 'брзо побећи'. — Кад је вѝдо крáву, òдма стругнуò у кућу.

струк струка м 'стаблика'. — Бòље да узрели на струку. — Са̀д више комиша̀мо на струку; в. *колишайши, корен, шийко*.

струка ж 1. 'комад вунене тканине, мали покривач за дечју колевку'; 2.а. 'две или три нити упредене и припремљене за плетење'. — Ови који су ма̀ње др̀жали òвце, саставе јѐдну тѐжану струку и јѐдну од в̀уне — за чáрапе (Ш). — Ако је сукно дугачко, предвостручи се на осам струка а ако је кратко, на четири (2: 45); б. 'предвостручен конопац'. — Дòдàјде ми ту струку да прѐвѐжем (Р); в. *шежани, рудица*.

струма ж 'болест штитне жлезде, гушавост'.

струнити се струним се св 'разболети се од спуштеног желуца (од напора)'; **струњен** 'са спуштеним желуцем'.

стручйи -йи́ћа м дем *сйрук*; в. *вршйица*.

струшка ж 'алатка за скидање нечистоће, фарбе, с равних површина'. — Йма̀ она струшка па састр̀угйваш в̀арбу.

стршља ж '„пиле са кудравим перјем“' (2: 14).

стубе стуба пл. т. 'лестве, мердевине'.

стубице пл т, в. *йалија* (3: 56).

стублина ж а. 'извор ограђен шупљим дрветом'. — Стублине су крај путева, начињене од буковог — шупљег дрвета, за 1/4 метра високе (2: 45). — Стублина, извор ограђен каквим шупљим ваљком, што је случај код извора вертикалног правца (1: 745); б. 'издубено дрво, разне величине и намене'. — Од дрвета су још стублине (издубљени пањ), које служе за држање брашна и зрнасте хране, ступе за туцање паприке и соли (3: 62); в. 'велике каце за искување пређе'. — У Заграђу... постоје стублине... за искување пређе (2: 62).

стубло с в. *сйублина*.

студа ж 'јака хладноћа, студен'. — Дòлази студа, прòшла јѐсен.

студен -и ж ♣. — Кòд нàс ст̀удѐн б̀рзо дò[ђ]е, лàдно, м̀рз.

стужити се стужи се св 'добити нагон за повраћање'. — Нешто ми се стужило, м̀ўка ми.

стук се! узв вољу да се повуче уназад.

стукати -ам несв 'померати назад' (Р).

стукач -ача м 'штап којим се волови терају да крену назад'.

стукнути се -нем се св 'повући се, устукнути'. — Пòсле се нѐшто ст̀уко.

стүлити стүлим св 1. 'неразумно потрошити'. — Кад дòбију п̀ару, глѐдају к̀ако да је ст̀уле; 2. 'нагло побећи'. — Стүлио је кад је вѝдо дòктора — нѐ би га м̀етак стиго; 3. 'попити наискап'. — Ма т̀ај ће стүлити в̀лашу док трѐнеш.

стүпа ж 1. 'направа за издвајање поздера из конопље'; в. *йрлийи*; 2. 'посуда за туцање, ситњење, аван'. — Нѐкад су то т̀уцали, ймали оне ст̀упе, оне àване. — Түкло се у ст̀упи. — Кад се у ступи туца бели лук, па неки чен искочи према истоку, не враћа се више у ступу, јер се верује да би вештице могле да нашкоде ономе лицу које га буде појело (3: 74); в. *ујемак, йоздер*; в. 'део ваљарице (в.)'. — Тако предвостручена [сукна], ушију се на растојању од две педи и баче у ступу, која личи на велику кашику (2: 45); в. *мойка* (2: 28), *наһве* (1: 761).

стўпати -ам несв ‘ситнити ступом’; в. *тїрлийїи, йоздер*.

стўпац -пца м ‘део запрежних кола’. — Стўпци се ста́ве на за́дњи ђ́плен и прѣ́дњи ђ́бртањ; в. *прагови, ашлук*.

стўстити се -и се св ‘згуснути се’. — Јутрос ма́гла, свѣ се стўстило.

стутумра́чити се -умрачи се ‘смрачити се, смрћи се, наоблачити се’ (Р).

стўту́чити -им св ‘направити невешто, импровизовати’ (Р). — Стўту́чио како зна́, а нѣ зна никако.

сўблесаст -а -о ‘благо психички поремећен’ (Р).

сўблїзу прил ‘блиско’. — Они су сўблїзу и дете — менталац.

сўвакаст -а -о ‘умно ограничен’. — Она́ му жѣна, мѣшчин, ма́ло сўвакаста; в. *шувакастї*.

сувар м ‘суво дрво’. — Од курјака смо се бранили, што смо чукали о суваре и пањеве (2: 141).

сува́рак -рка м ‘сува грана која сама отпада са дрвета’. — Накупила сува́рака да потпа́лим ва́тру; в. *крикаїи*.

сўвачак -чка -о ‘сувоњав, мршуљав’. — Она́ ми ма́ла нешто сўвачка.

суви́на -инѣ ж ‘осушена дрва, суварци’. — До́шли да по́купимо ма́ло сувинѣ.

сўвиња́в -а -о ‘сувоњав’. — Би́ла је сувиња́ва прије ўдаје. — Де́са сувиња́ва, се́ди ми у кри́лима.

суви́ца суви́цѣ ж 1. ‘оцедито земљиште’. — Узвише́ње де не́ма во́дѣ, де се брзо ђ́цѣди, то мѣсто суви́ца. — У сувици они анђају. Не труну као сви остали Претуричани (5: 76); 2. ‘суво грање, суварци’. — Накупи суви́цѣ ма́ло, да за́ложимо ва́тру.

сўвовина ж ‘суве гранчице, танки суварци’. — Да́ј ми те сўвовине да подложим ва́тру (Р).

суво́лом -ђлома -о ‘крт, лако ломљив’. — Ако је ко́са кр́та, суво́лома, ако се кру́ни док је ђ́ткйваш, није до́бра.

сувота ж ‘покривена просторија, заштићена од кише’. — О Гаврилу Шукрији и Поли причају због капеле и сувоте у гробу (5: 77); в. *си́аја* (2: 55).

сўгреб м ‘место на које су бачене чини’. — То мѣсто сўгреб, де па́с изгребе, и ка́[ж]је да за́чарано и ако на́газиш, срáдаш.

сўд м ‘посуда’. — Она је у судђвима пома́гала, у постелїни. — Покућство обухвата највише судове који су у свакодневној употреби (9: 84).

сўди́ћ -ића м ‘посудица’; в. *чанїрица*.

судовни -а -о ‘који се односи на суд, посуђе’.

сўжде́бна ‘која у утроби носи ждребе (о кобилн)’ (Кз Дњ). — Ко́била сўжде́бна ка-тре́ба се се ждре́би.

суканац -нца м ‘канап добијен сукањем нити’ (Р).

сукија ж ‘папир за набијање барута’ (Р).

суклї́ман -їмана м ‘неспретан, трапав човек’; в. *заврзан, сакламан* (Р).

сукнарство с ‘израда сукна’. — У селима поред Јасенце развијено је сукнарство, т. ј. ваљање сукна (1: 782).

сўкнен -а -о ‘који је од сукна’. — До ско́ра ко́д на́с је би́ло сўкнено, од вўне иза́ткѣ се.

сўкни́ште с пеј ‘стара одећа од сукна’. — Го́ри та́мо, спа́лили неко сўкни́ште, то би́ло старинскї гуњеви, ча́кшире; свѣ се тка́ло (Ш). — Вў́чѣ неко сўкни́ште, гуњеви старинскї, ча́кшире.

сукнути -нем св 'тргнути се и нагло отићи'. — Она сукну кад је видела да ми она седи на коленима.

сукњера ж пеј 'мантија'. — Деш ти да идеш у попове, да носиш ону сукњеру.

сукратити сукратим св 'ускратити'. — Нама били сукратили воду.

сукурдач ж 'мушкобањаста жена'.

сукуринна ж 'сперма'.

сулема / **сулема** -ем ж 'земљани под'. — Вода и земља и плева: направи се густо и то место патоса — и то зовемо сулема (Кз); в. *сурлема*.

сулити -им несв 1. 'пратити једино своју мисао'. — Ти му причаш, а он сули; 2. 'понашати се дволично, понизно одобравати нечије речи'. — Он ти сули, а то не мисли; 3. 'угађати, повлађивати'. — Цела века свима сулила, а сад је нико не гледа, мајкава сама.

сулудаст -а -о 'непромишљен'. — А ја била сулудаста.

сулундар -ара м 'цев за одвод дима, чунак'.

суља ж 'балван који се отискује низ суљаницу (в.)'. — Она греда, која иде низ суљаницу, зове се суља (2: 42).

суљаница ж 1. 'стрмина низ коју се отискују балвани до места са кога се могу транспортовати'. — Ако је стрм [нагиб], спусти се [трупац] низ пут, звани суљаница (то су на Тари т. зв. точила — 2: 42); 2. **суљаоница** ж 'клизалиште, које обично направе деца на снегу или поледици'; в. *суљати* 2; 3. **суљаница** 'врста покретне ограде' (Р).

суљати -ам несв 1. а. 'радити неки посао старачки, с муком'. — Ја косо нешто испо[д] штале доле, суљам ја кад нема ко (Т). — Нада суља једнако, суљка за ону кору леба горку и чемерну; б. 'скромно живети од онога што је стечено'. — Ми можемо да суљамо, имамо колко нам треба; 2. 'клизати се'. — Направила деца суљаоницу и тамо се суља; в. *погузичке*.

суљкати -ам дем према *суљати* (в.)

суљнути -ем св према *суљати* 'клизнути'.

сумеђар м 'власник суседног имања'. — Е, мој сумеђару, откад је века и света, земља је мучила човека, али ти, брате, мучиш ову земљу. — Има сумеђаре добре, купиће њиву одма (П).

суметак -тка м 'младунче животиње које се окопило деформисано'.

сумешак -шка м 'додатни, друкчији састојак'; в. *дамарљив*.

сумњивац -вца 'ситни лопов'. — Ово место обилазили сви чобани или сумњивци ноћу (2:23).

сумосати се -шем св 'опаметити се, дозвати се памети'. — Ти никако да се сумошеш, приведи се памети, дијете! (Р).

сундати -ам несв 'завиривати женама међу ноге'.

сунуги сунем св 'налити, усуги'. — Суги ми једно по влаше. — Иначи, то ко да си сугу врелу воду. — Направио тамо божлер, лети, и сунем водџе и заливам. — И узмеш исто толико водџе и сунеш у ту посуду. — Можеш да сунеш у неку ћасу и [о]но се укисели. — То је изнад камена да сунеш жито у кош; в. *гумбур*, *млечавина*, *подливати*, *шурити*, *циментиа*.

сунчаница ж 'јак сунце, жега'. — Никуд на сунчаницу, ти не смеш изаћ на сунчаницу. — Било свега, ал залече сунчаница и све пропаде. — Видиш како се то спрчило од сунчанице.

сўпрасна ‘бременита (о крмачи)’. — За крмачу кá[же]мо сўпрасна.

сўр сўра суро ‘сив’; в. *сингав*.

сўргија ж а. ‘дугачко танко обло дрво’. — Кад осечеш такō дѣбље дрво, дугачко, зовѣ се сўргија; б. ‘висока, сувоњава особа’. — Кад је чоек висок, кáжу му сўргија, ко ђвāј нāш мѣсāр — зовў га Сўргија (Ш). — Те ти устаде један крупан, висок као сургија, људина огромна (6: 123); в. *подоўирач*.

сўргун сўргуна м ‘изгон, прогонство’.

сурдўма / сурдўма -ўмѣ ‘стрминна, дубодолина, јаруга’. — Ђтмѣ нам се бѣк на Бўкуљи и ђде низ ђнў сурдўму.

сурдўминна пеј ‘сурдума’. — Ўпала му крāва у неку сурдўмину и јѣдва је извўко.

сурлѣма -ѣмѣ ж ‘земљани под’. — Јѡш имā сурлѣму ў кући, а прѣча како је бѡгат; в. *сумѣла*.

сурўидило м ‘особа „уврнуте“ памети и непредвидљивог понашања’.

сурутка ж ♦. — Споредни млечни производи су сурутка (слатка и кисела) и сок (3: 31); в. *одлићи*.

сўстати -нем св ‘преморити се’. — Сўстала сам, нѣ могу ни да стѡјѣм ни да сѣдѣм.

сўстрем м ‘сустримак, бастард’. — Нāправио ми дѡбро зўбе. А бѣо нѣки сўстрем, нѣје лѣкāр.

сутрѣдāн прил ‘сутрадан’. — Кад ђна дѡђе ђпет сутрѣдāн: „Јѡј, Жѣко, вāле ти рāкију“. — Кад је бѣло сутрѣдāн, прѡгледа на јѣдно ђко; в. *поцaвѣтāйѣи*.

сўша ж ♦. — Кад ѡкрѣне млāд мѣсец трѣбу зѣмљи да мѡж прѡсјāк д-ѡбеси тѡрбу — ѣтѣ ти сўша.

сўшац сўшца м ‘сувоњав човек’. — Ђн је бѣо сўшац, стāр чѡвек, чѣтири га пўта опѣрисали и нѣшта му: ѣ сад вѡзи трāктор. — Дѡктор бѣо неки сўшац, смѣје се.

сўшница ж ‘просторија за сушење меса’.

сўшнути се -не се ‘мало просушити’. — То ће сѣтнѡ [грање] за двā-трѣ дāна да се сўшне па ћу га спāлити.

сѣинцати -ā се св ‘стврднути се; заледити се’. — Јучѣ кѣша, нѡћāс мрāз и свѣ се сѣинцало, нѣ мош преко прāга.

[Ѓ]

[сѣме -ена мн -ѣна с ‘семе’]. — Мѡја бāба говѡрила сѣме. — Јѣбѣм ти сѣме из кѡгā си се зāметно! (Р).

[сѣсти сѣднем]. — *Шјѣди* (»каже се место *сјѣди* — Шилопај«: 2: 15)].

Т

табāнати -āм ‘пешачити без циља и потребе’. — Табāнѡ сам цѣо дāн, а нѣ знам штā сам урāдно (Р).

табāнāш -āша м ‘утабан снег’.

та̄барка ж ‘буре у коме се кондензује алкохол при печењу ракије’; в. *дула, кайак*.

та̄бати -ам несв ‘шеткати’. — Ћуте̄ и та̄бају по [фабричком] кругу, а не смеју проговорити, бо̄је се.

табула̄нт м ‘интабулатор’. — Мо̄ј отац табула̄нт био у суду, првостепенем суду; радника̄л, код краља чинџовник и табула̄нт у првостепенем суду (Т).

та̄ван та̄вана м 1. ‘поткровље’. — Изба̄цива сено на та̄ван; в. *сѣјајски* 6: 21); 2. георг ‘зараван на врху узвишења’. — Гор̄ му кућа на оним та̄вану.

тава̄нисати -шем несв ‘прикивати под преко греда на тавану’.

та̄з та̄за -с ‘свеж’. — Ра̄на им је увек та̄за. — Уберӣ та̄зета катарiona и пӣј наштину по једну кашуку седам дана̄. — Кад је леб та̄з, она во̄ли да узме кра̄јку. — Да се послужи са тазег гроба покојника 5: 14); в. *срединица*.

та̄ин та̄ина м ‘војнички оброк’. — Спре̄мила сам му та̄ин.

та̄киша ж ‘ситна крушка за сушење’. — Та̄киша угнӣлӣ и она се суши. — Та̄кишу покиселе у чабар па се пӣје водњика; *ѣакиша* ‘сорта крушке’ (Бљ, 14: 41); в. *караманка* (2: 26).

та̄кши -а -е ‘слабији; лакши’. — Јован је та̄кши био. — На коњу га, само такшем, прати и послани. — Ономад је кмету Вулу дао за реквизицију бика. Оног такшег (6: 118 124); прил **та̄кше** ‘слабијег интензитета’.

тал м ‘део наслеђа’.

талаворница ж ‘група доконих пратилаца, „беспослена свита“’.

талакача ж ‘причалица, торокуша’. — Де̄ да га задоји она̄ талакача?!

талантира̄ти -антирам несв 1. ‘брбљати без икаквих кочница и самоконтроле’. — Па̄метан човек не̄ прича све што чӯје и што може мӣшљети и не талантира̄ ко Вáсо; 2. ‘трчкарати без одеће (обично о малој деци)’. — Е̄не̄ га, талантира̄ без га̄ћа; 3. ‘љуљати се, клатити се (о нечему што се не би смело померати из одређеног положаја)’. — Мож ли да ми ов̄о утврдиш, да ми не талантира̄ (Р).

та̄личан -чна -чна ‘који има среће, срећан’. — Они су најта̄личнији, ко и сва̄ копила̄д.

та̄лпа ‘дебела даска’; в. *заклоп*.

тамишварка ж. — Тамишварка (ӣжирот — *Asopus salamus* L.) — лек за грудобољу и кашаљ (од назеба) (2: 226).

тамјанчица / **тамњанка** ж ‘врста крушке’ (3: 24).

тандарати -а̄[м] 1. ‘лупкати, клопарати’. — Види шт̄а то та̄мо тандар̄а; 2. ‘брбљати’. — Немо̄ више да ми тандар̄аш; в. *ѣандрѣаши*.

тандарӣја ж а. ‘пропаст, неповрат’. — Оде̄ све у тандарӣју; б. ‘недођија, бес-трагија’. — Оће да пр̄ави кућу у-ној тандарӣји.

та̄ндрк м а. ‘лупа, трескање’. — Какӣ је то та̄ндрк код Мӣће, шт̄а ли ра̄ди?; б. ‘несташлук’. — Виде ту децу, да не направе какӣ та̄ндрк.

та̄ндркати та̄ндрчем / **та̄ндрљати** -ам несв 1. ‘испуштати јак непријатан звук’. — Нешто ми та̄ндрче у то̄чку, „з̄ов̄е“ мајстора; 2. ‘причати без мере и смисла, брбљати’. — Це̄о дан та̄ндрче, не могу га више сл̄ушати.

танк̄овијаст -а -о а. ‘витак, вижљаст’; б. ‘мршав, слабуњав’. — Ова̄ј [j] је твој син развијен̄и за сел̄ачке послове, а ова̄ј мо̄ј [j] је ма̄ло неж̄ни, он бӣја̄ше танк̄овијаст, та̄њи и није тако развијен за сел̄ачке послове.— Нак̄о танк̄овијаст, није он за та̄ки пос̄о. — Ва̄ња је мла̄ђа и танк̄овијаста.

тант̀арисати -ишем несв 'понашати се незрело; брбљати'. — Живорад с̀амо тант̀арисе.

тант̀уз -уза м 'глупак, будала'. — Види к̀олик сам ја тант̀уз: ни́како да се с̀етим. — Онѝ тантузи и л̀опови свѝ одне́ше.

танцара ж 'стара пушка'; в. *зечара* (Р).

тапав -а -о 'спор, неспретан, невешт'.

тапа̀љак -љка м 'патрљак'. — Твој син има тапа̀љак од једне́ руке, а мој не́ма ниједну р̀уку: ни́ш не́ зна д-у̀ради.

тара̀ба / тара̀ба ж ♠. — Направи се тара̀ба од тара̀бљика (Кз). — За ограду служе: тара̀бе (летве, дуже и краће), баскије, врљике, плот... (2: 46). — На кућама су кровови од тара̀бе или летава, ређе под шиндром, обично су покривени ћерамидом, ређе црепом (у новије доба), најређе су куће под голом шиндром (1: 762).

тара̀бљика ж синг 'летва, уска дашчица у тара̀би (в.)'. — То ти је шир̀око ко да две тара̀бљике да с̀аставиш (Кз); *ћараба, баскија*.

та̀рак / та̀рак та̀рка м в. *огребача*. — То грѣбени не́ки били, та̀рак се зовѝ; в. *ћарчара, огребача*.

тара̀кача ж 'торокуша, брбљивица'. — Оп̀асна тара̀кача била — да Б̀ок сачу̀ва.

тара̀на -анѝ ж 'тврдо тесто као додатак супи'. — Она́ твр̀да ју̀ква па се кида и мѝтиш у с̀упу, и то тара̀на.

тарга ж в. *ћезгере*

та̀рлакаст -аста -о 'брбљив, причљив'. — Та̀рлакаста, да Б̀ог сачу̀ва, н-умѝ да се з[а]у̀стави.

та̀рнице -ица пл. т. 'запрежно возило с душемом'.

та̀рчара ж 'грѣбени за конопљу, тарак'.

та̀слак та̀слака м 1. 'парче коже као уложак за појачање ћона за опанке'. — Мѝтиш у опанак онај та̀слак и не́ да бодѝ кад ст̀анеш на камѝнчић; 2. 'комад, окрајак преструганог стабла, нераван с једне стране'. — П̀отурио та̀слак по[д]-то̀чак, да не́ кре́не [трактор на низбрдици].

та̀слачити -им несв 'бити у ванбрачним сексуалним односима'. — Он та̀слачно — док му ни́су на́били ка̀трањачу.

та̀слице обично мн 'ојачани део рукава кошуље иза шаке, манжета'; в. *колир, зайѝиљач* (1: 778, 3: 78).

таста̀мѝна́т / тѝсте́мѝна́т -амѝнта / -ѝмѝнта 'тестамент'. — Био и тастамѝна́т, али га ја изгубио.

та̀тлити -ѝм несв 'брзо трчати, летети'. — Само му ка́жи и он ће да та̀тлѝ, јѝдва д̀очеко. — Та̀тлѝ по ва̀роши.

та̀товина / та̀тковина ж 'очевина, наследство'. — Свѝ ми то та̀товина.

тача̀р -ара м 'преграда у пресецима, за једну врсту житарица'. — Ово јѝдно у пресецима, де држи́мо жи́то, зовѝ се та́ча̀р, а ту су, ѝт, три та́ча̀ра (Ш). — У јѝдним та́ча̀ру ста̀виш о́вас, зѝб, јѝчам (Кз); в. *ћресеци*.

та́шак та́шка м в. *ћушак* (5 :22).

тврдаја ж 'сорта јабука'. — Тврдаја (слатке и тврде, у Краг. Јасеници оне се зову бедрике), в. *колачара* (2: 26).

тврдокорка ж 'сорта јабуке' (Бљ, 14: 41).

те́гнути -не безл 'имати тежину'. — Ова то̀рба те́гне, шта́ ли у́ њѝ?

тежак тешка -о 1. ♦; 2. 'велики, достојан посебног поштовања'. — [На] Богоявљење (6/19 I)... се не раде никакви послови, јер је „тежак“ празник, осим што положе стоци. — Огњена Марија (17/30 VII) је „тежак празник“, када се ништа не ради „да све не сагори“ (3: 110 114).

тежани -а -о 'који је од тежине, конопљани'. — За чарапе састави једно тежано и једно од вуне; саставе једну тежану струку, а једну од вуне, за чарапе (Ш); в. *стирука*.

тежати тежа(м) 'добијати у тежини'. — По седам кила кошнице дневно тежале.

тежина ж 'конопљано влакно'. — Тежина се укисели, па се трпи, па се опредѐ, па се ткѐ (Ш). — Мѐни сашију о-тежине, а Драгици от поркѐта. — Тежина се укисели па се опредѐ, па се ткѐ и, етѐ, тежињаве гаће; в. *пеленгаће* (9: 84–85).

тежињав / **тежњав** -ињава -о в. *тежани*. — Ја сам носио тежињаве гаће, тежињаву кошуљу, свѐ тежињаво (Ш). — Тежињаве гаће биле, свѐ тежињаво; в. *кошуља* (2: 69). — Платно је тежињаво, ако су му и основа и потка од тежине (3: 50).

тезгера / **тезгере** / **тезгери** 'широка даска са четири ручке, као носилка за грађевински материјал'. — За вучу камена, на двоколице се међу тезгере (2: 47).

тѐкне / **тѐкне** тѐкнета с 'корито; карлица; нађе.' — Рацѐпљен попола трупац па љзмеш скѐблу и са њѐм се кѐпала тѐкнета, кѐрлице.

тѐкнић м 'коританце направљено од издубене пресечене облице'. — Имали они тѐкнићи па се љ њима држало.

текнути

телећак -ака м 1. 'ограђен простор за телад'. — Тамо де ђвѐјаш тѐлад ђт крѐва — то телећак; 2. 'телећа балега'. — Свѐто му дѐтера онај телећак и добро пођубри па мѐра рѐдиди; 3. 'храпави израштаји на телећем рогу'. — Обично им погађа године старости (да ли су скинули телећак са рогова, а то су они рапави делови на рогу) (2: 204).

тѐло с 'део рабоша који стоји код продавца'.

тѐмељ / **тѐмељ** тѐмеља м 'греда постављена на цокли, на коју се опиру зидови чатмаре'. — Озида се дол цѐкло, па се постави тѐмељ, што држѐ кѐћу, поврѐ камена (Т).

темељача / **темељњача** ж 'греда у основи старих дрвених грађевина'. — Основне, велике греде „темељаче“ положене у на велике каменове „тумбасе“. — Преко зида [салаша] постављена је масивна греда темељача, на чијим су угловима ђостеци (3: 62–64).

тѐница / **тењица** 'танка тканина' — Кѐјмак је ко тѐница, слѐб.

тѐнљти -е[м] св 'ослабити, изгубити нешто од битних особина'. — Тѐнуо је прилично. — За нешто што мѐло није исправно кѐже тѐнуло. — Није нигде тѐнљло.

тењѐзгало с 1. 'нерадник, ленштина'. — С тењѐзгалом се не догѐвѐрај, нѐ[ће] ти ђн то урадити; 2. 'досадан човек'. — Дѐшло тењѐзгало да досађѐва и да ме ђбѐмѐта.

тењѐзгати -ѐм несв 'радити без воље и несистематично'. — Шкѐлу су тењѐзгали двѐ године и сѐд поћели да нешто сређѐвају и, бијаги, раде.

тепати ам несв 'говорити као мало дете, с неизграђеном артикулацијом'.

тѐпѐљка ж 'петѐљка на плодовима воћа, поврћа'. — Шљѐве берѐмо па у ђнѐ гајбице, са ђним плавилком (?), са ђним тѐпѐљкама. — Ја тѐла да осѐчем, да ти не бѐдѐ кѐсу тѐпѐљка [тѐквице]. — Ђватиш за тѐпѐљку и јѐдеш свѐ (Т); зб. тѐпѐље с. — С паприке поскидѐно тѐпѐље и извађено сѐмѐње.

тѐпсија ж, в. *пѐган*. — Рѐвно поље, што кѐжу бѐбе, ко тѐпсија (3: 62).

тѐрати -а несв а. 'покретати'. — Имѐ л тај извор да тѐра водѐницу?; б. 'давати (о количини алкохолног дестилата из комине)'. — Ако је узрелила дѐбро и дѐбра

гòдина, сýва, имā шèћера у сèбè — оно више тèра; в. *воден*; ~ се а се ‘парити се (о псима)’.

тèретити -им несв ‘оптерећивати’. — Тèретити ли срце?

тèрзија м ‘кројач народне ношње’. — У сваком селу има... занатлија за најпрече потребе, као: терзија, колара, качара и т. д... Само ковачки занат раде нарочити људи, којима је то главно занимање, понајвише Цигани (1: 781).

тèрзѝнка ж ‘танка терзијска игла’. — Тèрзѝнка нè може да им стāне у дупе, òна најтања ѝгла што тèрзије шѝју.

терћије ‘задњи део седла са каишима’. — У случају лепог времена кабаницу би лепо савили и ставили на терћије (задњи део седла са каишима) (3: 79).

теслѝмити теслѝмим св ‘дати, продати; утрапити’. — Ма, теслѝмио сам му [косилницу], нѝсам више мòго [да је поправљам] (Р).

теснити се тесне се ‘налазити се у стешњеном положају’. — И што да се њих двојица тесне... кад има толиких брда и брежуљака по Претурици (5: 79).

тестемèнāt в. *тѝстемèнaтѝ*. — Он сàстави тестемèнāt, ал га не пòтпѝше.

тèстија ж ‘врч, крчаг’. — Тèстија имā òнај сисуљак. — У свакодневној употреби су биле тестије за доношење и држање питке воде, црепуље за печење хлеба, рукатке за ношење млека и млечних производа, лонаца за кување хране, ћупова за остављање зимнице и др.; в. *бакрач* (1: 761; 9: 84).

тèтак тèтка м ‘теткин муж’; в. *мандркнѝти*.

тèшка ‘гравидна’; в. *дебела* (3: 87).

тèшкорāдан -дна -о ‘тежак за обраду’. — Смòница је тèшкорāдна зèмља: мòраш је јèсени òрати и опет нѝје пршèтли.

тѝгāњ -āња м ‘део посуђа, за пржење’. — Јā на тѝгāњ бāцим неку пāприку и мèнè дòста. — Свака кућа има тѝгāњ, тепсије, а у најновије време купују фабричко метално посуђе (3: 62).

тѝјѝ -ā -ò ‘слаб’. — Кат пāда полāко — тѝјā кѝша (Кз). — Нèка га мèно на тѝјòј вāтри (Р).

тѝква ж 1. бот. ‘биљка Cucurbita’. — Уз то може бити умешано и семе од тикава и вргова (2: 27). — У првој половини XIX века највише су се користили судови биљног порекла, као што су били тиква за ношење и држање воде, врг за хватање воде са извора, натега за извлачење вина и ракије из бурета (9: 84); у изр. *Дебела тѝква* (*Vriopila alba* L.), устругана, у води потопљена, пије се против дебеле (водене) болести (2: 225); 2. ‘високо постављена јабука коју сватови, обично војвода, морају „скинути“ пушком или револвером пре него што уђу у невестину кућу’. — Висòко пòставили тѝкву и вèзали је жѝцом — шèстим мèтком је скино.

тикваја ж ‘сорта јабуке’ (Бљ, 14: 41).

тилмāшити тилмāшим несв ‘неговати; тетошити, угаћати’. — Лòза је ки чељāде: òће да је тилмāшиш, да знāш кāд јој штā трèба. — Цèо вèк му тилмāши. — Мазе се, тилмаше, све би једни другом дали (5: 81).

тимāрити тимāрим несв ‘чистити стоку чешагијом, четком’

тиња ж 1. ‘плодна песковита земља’; 2. ‘талог’.

тѝпāв -а -о ‘спор’; в. *тѝпѝак*.

тѝпак тѝпка -о ‘пипав, спор, невешт’. — Òн дòбро рāди, ал тѝпак је, а нè зна ни да се пòгоди.

тїпко прил ‘споро’. — Нѣма вѣдѣ и сѣд у водѣници идѣ тїпко (Б). — Мѣло тїпкије идѣ кат комїшѣаш на струку (Кз).

тїрјанин м ‘тиранин’. — Дѣда је тїрјанин за дѣте. — Она је пѣтила од мѣжа, ђн је тїрјанин бїо,

тисов -а -о ‘који је од тис(овин)е’. — Тисово дрво — парче од њега уврти се стоци у рогове, да јој се не одузима млеко; а и ушива се деци од урока (2: 225).

титлѣшити титлѣшим несв ‘улагивати се, подилазити’. — Ђн вѣли да им титлѣши.

тїћити се -и се ‘ширити се, размножавати се’. — Што је вїше бѣрем — ђна се вїше тїћи (Р).

тишлѣрѣј -ѣја ‘столарија’. — Гѣр [на спрату] свѣ озїдано, а тишлѣрѣј нек срећїва коме трѣба; в. *церов*

тїштити се -ї се несв ‘полако се пећи на тихој ватри’. — Печѣно је, ал нек се јѣште тїштї (Р).

ткѣља ж ♦. — И мѣја мѣјка бїла ткѣља, їмала рѣзбој, ткѣла ћїлїме, шарѣнице (Р).

тканица ж ‘детѣљ народне ношње, узани појас’. — Чобани носе старе цѣке, [а] за појас им служе тканице (2: 69). — Преко потурлија су опасиване тканице, дугачке до 2,5 м, а широке око 25 см, често лепо украшене разнобојним вуницама. — Тканица се опасивала преко прекаје-прегаче (3: 79 81).

ткѣти ткѣм; изр **ткани** ћїлїм (2: 59). — Да је ткѣти ко пѣ брду зјѣти, и мѣја би мѣма ћїлїме їмала (Р).

ткїво с ‘ткање’; в. *ракуља 2*.

тлѣчїне -їна пл. т. ‘ситна некавалитетна пшеница’.

тѣбош м ‘добош, бубањ’; в. *шобошар*.

тобѣшѣр -ѣра м ‘добошар’. — Тобѣшѣр їмѣ онај тѣбош и пѣпење се на нѣвише брдо и пѣзїва нѣрод (Кз).

тѣнција м ‘артиљерац’. — Тѣнција пѣгибе и пѣгибе ђнѣј шѣфѣр.

тѣвар тѣвара м ‘мера за тежину, 100 кг’. — Ѐспекѣ је трї тѣвара ракије. — Сѣд рѣнке їмѣм, и њї дваѣстину тѣвара, трїест, а тѣвар стѣ кїла; в. *врускаїи (се), мѣшар* (2: 14).

товарити се -имо се несв ‘?’. — По неки старији умеју и да се *шоваре* — и то већїном који су вршњаци. Ѐ жене се *шоваре*, обично кад се напију; то оне раде и зајѣдно с мушкима (2: 168).

тѣкача ж ‘батина, штапина’. — Трѣбаће дѣсет тѣкача.

толи ‘а камоли’

толики -а -о ‘бројан; којега је много’. — Где да измислиш толика имена. — Ослабиле ноге за толико ходање (5: 69 75).

толковати толкујем несв ‘тумачити’. —

тѣлмѣч -ѣча м ‘преводиѣац, тумач’; в. *асїалић*.

тоља ж ‘дебљи прут, од дреновине, везан за косиште и петицу, да би се влаће равномерно слагало приликом косидбе’ (15: 28); в. *шѣња 2*.

тѣнѣта ж ‘ситне безвредне ствари; стар одевни предмет, рита’. — Склѣнили стѣ нѣких тѣнѣта. — Дѣ си нѣшѣ ове тѣнѣте да вѣчѣш?

тѣнути тѣнѣм несвр ♦. — Како кѣји дѣн — свѣ вїше тѣнѣмо.

тѣња ж 1. ‘запах, непријатни мирис’. — Ђнѣ влаѓа, ђнѣ тѣња, ђнѣ мѣгла. — Нѣмѣј да скидѣш, убиће га тѣња (Кз); 2. ‘лучно повијѣна палица на коси, за равномерно

слагање откоса пшенице, тоља (в.)'. — Ако се коси, на косу се намести „тоња“, којом се прихвата жито да се не „мрси“ (3: 18): 3. 'општи назив за болести на усевима и воћу, пламењача' (P).

тòпнџи -џим несв 'потапати'. — Тòпџи ли се òвò?

топлија ж 'летвица на средини прозора'. — Према средини доксата су велика засвођена врата од „велике собе“. На овој су соби пространи прозори са по једном дрвеном топлијом (колеником) преко средине, подапети хартијом, а затварани капцима. — Прорези на зиду за прозоре били су... велики, са украшеним топлијама и разапетом хартијом (1: 758).

топчидерка ж 'сорта трешње'; в. *белица* (2: 26).

тòр тòра м 'ограђен отворени простор за смештај оваца', в. *обор* (1: 766). — Раније се звало, заграђено ал непокривено, звао се тòр. — Остане у тòру, у òбору. — У крају [чајира] има ограђено мање место, где се у подне утерује стока, ради одморка. То су торови (2: 24); изр. *Де је тòр — џу је мòр*; в. *кошара* (3: 65).

тòрбàк -àка м 'мала торба, вунена или кожна'. — Дòшò Дòбрица ко-Тита с òнџим торбàком од јагњеће кòже. — Торбак „мала, шарена, вунена торбица, коју носе и људи о врату“ (2: 14); в. *уџрџа*.

торбара ж 'жена са торбом'. — Лажу Циганке да нешто виде... Као она торбара Микана (5: 60).

тòрбица ж дем *тòрба*; в. *уџрџа*.

тòрбуља ж пеј 'торба'. — Јà то убàцила у тòрбуљу па вукарим те тòрбуље.

тòрина ж 'плодна површина земље на којој је био тор'.

тòрни ж аугм 'велики тор'.

торњати се -ам се (не)св 'уклонити се, удаљити се (после грубог упозорења)'.

торòкача / торòкуша ж 'жена која много прича'. — Дè да ми сàд дò[ђ]е она торòкача кад џмàм пòсла.

тòтòв м 'пезналица, глупак'. — Нè зна нџшта ко тòтòв (P).

тòце -ета с 1. 'део воденице, облица која се налази у доњаку и кроз коју пролази паприца'; в. *џаџрица*; 2. 'отвор на горњем воденичном камену' (3: 39); в. *чекџало*.

тòџџло с 'округао брус за оштрење алата'.

тоџџлàјка ж 'клизалиште'. — Направила дèца тоџџлàјку и бàба пàла: н-џмè да се тоџџлà!

тоџџлати се тоџџлам се несв 'клизати се на леду'; в. *џоџџлàјка*.

тоџџлчàк -àка м 'камен од кога се израђују тоџџла'.

тòчак тòчка м 1. ♦. — Прèдњи трап и двà тòчка и дрвене глàвчине и двàнаес паòцà у свàким тòчку; глàвчине су брèстове или бàгренове, а паòци су бàгренови или грàничеви (Кз); в. *грèдељ* (3: 16); 2. 'део воденичног механизма, точак на коме се налазе пера на које пада вода'. — Бџје вòда у òнè тòчкове; 3. 'чесма' (2: 14).

тòчак м „чесма“ (2: 14).

точòрати -à / **точòрити** -џи несв 'тећи славим млазом, цурити'. — Точòрà нека чèсмица. — Јèдва да точòрџи (P).

трабòунити трабòуним несв 'говорити неповезано, као у бунилу, трабуњати'. — Òднèли га у бòлницу, тàмо пòчо да трабòуни.

трава ж ♦, у сталним спојевима *жучана* ~ „за срчане мане и жуч“; *зубна* ~ „Суподон Dactilon Pers.“ — кува се те се са том водом испирају зуби (2: 226). — Најбоље òвè гòдине тàке траве.

травниџати -ам несв 'неконтролисано брбљати, трабуњати'. — Стално травињааш, а онај шувртни Јаћим написо књигу „Успомене полицајца Ђре“.

травка ж синг 'струк траве'. — А гóр Ваган, Кóнце, нема травке.

травуљача ж 'травуљина, коров'. — Гóрнак ти имā само неке травуљаче. — Она травуљача свè покрила. — Претисла свè травуљача; в. *кровина*.

травуљина ж в. *травуљача*. — Ни́кла травуљина и мóраш покóсити.

трајисати -ишем несв 'трајати, живети мучећи се'. — Свако мóра да трајише док му је суђено.

тракалица ж 'дрвена направа за плашење птица' (Р).

тракићати тракиће[м] несв 'лупкати у једноличном ритму, клеветати'. — У мóг дикè зўби ко врљике // кад ме лўби, тракићу му зўби (Р).

тракула -ула ж, обично мн 'стара изношена обућа'. — Обујеш какве тракуле, да не изиђеш бóс, натракулаш нешто. — Дóдāде ми те тракуле да иг назујем (Р).

траља / **траља** ж 'лоша обућа; рита'.

траљав -а -о 'неуредан'. — Нè мож тако траљав ни прет кућу, а дè ћеш у вáрош.

трампити -им св ♦. — Трампили та́нте за бупе. — Да трампимо крáве: моја сáката — твоја ћóрава

трап м ♦. — Направи се трап у зèмљи и такó се чўвó крòмпир.

трап м, *предњи* ~, *задњи* ~ 'део кола, два точка везана осовином'. — То ти је предњи трап и двā тóчка и дрвене глáвчине (Кз).

трапаћóза -џ / **трапаћóзо** -а м 'трапав човек, трапавко'. — Ни́кад ни́је скидó рудáрске чйзме, трапó у њима ко трапаћóзо (Р).

трапати -ам несв 'ићи с напором, полако, трапаво'. — Кад се мýзү крáве, ёво и: трапају један за другим.

трапкати -ам св дем *трапайи*. — Овā мāла пòнāјлак трапка.

трапо -а / **трапоња** м 'човек тешког хода'. — Идè трапо, нè бóј се, нèће закáснити на печење. — Стёфáne, дè ти је онај трапоња?

трануљати -ам несв пеј 'трапати'. — Баба óпèт трапуља. — То сāмо трапуља пешадија, гèљају; в. *йонајлак*.

трапуша ж 'кокошка са перјем изнад канци, гаћанка'.

трбу трбува м 'трбух'. — Јā сам у трбу инвāлид: нè могу да се сāгнем.

трбушак -шка м 'кожни или папирни застор на прозору'. — На соби су прорези [за улаз светлости] већи, и на њима је био разапет трбушак или хартија (1: 756).

трбушина ж 'танка кожа којом су застирани прозори'. — Прозори су били прекривени трбушином или хартијом пенцерлијом (3: 57).

трбушчина ж аугм 'трбух'. — Нè мож да нòси трбушчину. — Ўбиће га нòлика трбушчина ко што је и Вáса.

трёвити / **трёфити** -и св 'срести'. — Трёвио сам га на лèнији; ~ се 'догодити се'. — Нè би се то трёвило да ни́је био пйјан.

трегèруша ж 'кеса са двоструком ручком'. — Ўзмеш óнү трегèрушу кèсу.

трём м а. 'наткривена тераса (уз кућу, пред вајатом)'. — Испред вајата је трём: сèдй се прèко лета, рўча, пòставља за рáднике; трём „доксат“ в. *кућа* (1: 754); б. 'простор на који се у сушари за шљиве извлаче лесе'. — Направи се згрáда, прèгрáди се тó са три стрáne и вāмо се óстави трём за извлáчење лèса, за пребйрáње шљйва.

трёпавица ж ♦.

трёпèгљника ж бот 'јасика'

трѣпна ж ‘дрвена скела за изношење терета на грађевину’ (P).

трѣпутати трѣпућем ‘трѣпати’. — Вѣдї се како трѣпуће.

трѣсак -ска 1. ‘удар грома’. — Слѣдио сам се од онога трѣска; 2. у сталној вези *ко шресак* ‘снажан, силовит’. — Нѣко ко трѣсак, а зѣчас нѣстане. — Бїо је ко трѣсак, а вандркнѣ напрѣчац. — Їгра ко трѣсак.

трѣтовѣр м ‘тротоар’. — Направићу ја тамо трѣтовѣр мѣтар шїрок.

трѣшеница ж ‘тресена шљива’. — Їмѣ сам свѣ: и виноград, и вино; кѣмова рѣкија — љута, блага, мѣка; шљива — браница, трѣшеница за сушаре, за кѣце.

трѣшња -ѣ ж ‘боранија уз коју се постављају притке’; **трешња** *без лозе* (лежак); **трешња** *са лозом* (причана — уз притку), в. *кициш*; трешњева боранија и патлидани, услед висине, стижу доцкан у лето (2: 27).

тримирити несв ‘једноничити’. — У прошлости су жене „тримириле“, што ће рећи једноничиле, три пута годишње: на Велики петак, Усековање главе С. Јована и на Бадњи дан (3: 71).

трїња ж ‘ситан отпадак од сена’. — Сѣно ка[д] се уситни па бѣциш пѣт краву трїња ка[же]мо.

трїце трїца мн ‘љуспице, ситни отпацн кої остану на ситу приликом сејања брашна’; ‘нечистоћа која испадне кроз решето приликом чишћења пасуља’. — Пасуљ се прѣсије д-испадно трїце.

трком прил ‘трчећи’.

тркопиш м ‘журба, хитња’.

трла ж; в. *шрло* (P).

трлѣнце с дем *шрло*. — Бїло тѣ неко трлѣнце.

трлац трлца ‘отесана хрстова даска за плафон’.

трлѣти / **трлѣти** -им ‘издвајати на трлици кудѣлно влакно од поздера’. — Рѣдила сам свѣ: прѣла, ткѣла, трлѣла на трлици (Ш). — Трлѣло се са трлѣцом и стѣпало у стѣпи. — Конопља се кисели, па се трлѣ. — За трлѣње треба два лица: једно је покреће (трлѣцу) — на њу стане и раскорачи се, држећи се рукама за барне, — а друго лице седи уз трлѣцу и кад се иста отвара и затвара, увлачи и извлачи ручице; в. *ручица*, *шрлица*, *шоздер*.

трлѣца / **трлѣнца** ж ‘направа за издвајање поздера из конопље’. — Јѣдна сѣва се пѣбије ѓвде, а друга сѣва тамо, па такѣ трлѣца, и конопљу — и ѓдри. — Трлѣца је то кад лѣн трлѣш па ѓпада онај пѣздер. А нѣко ка[ж]е и ѣтан, то лѣн што се рѣче. — Трлѣца је ѓвде на шлѣцима (кољу), кої су пободени у земљу, и на њих се мећу мотке, те изгледа као разбој за гимнастику. Измећу мотака стоји трлѣца, која се креће ногама; в. *шрлѣци*.

трло с ‘пољска колиба на имању, катун’. — Направи зградѣцу у пашњѣцима, сѣба и мѣкар за млѣко и то трло. — Трло нам бїло гѣр, то бїло ко салѣш у Банѣту. — Кѣће биле у брѣдима, а трла у ливадама, дѣл; тамо бѣде са стѣком стѣр чѣек, бѣба, а сѣдену се и сѣна; мѣ имали трла у Прѣтурици. — Рѣније се то звѣло трло, де се држї нѣ само ѓвце него стѣка. — Кад се кої задругар делио, у недостатку зграда и потребног простора (окућнице) — добивао је за свој део трло које би он одмах претворио у дом. — У старо време у Качеру је имало трла. Она су се звѣла станѣви. — Трло је била боља врста колибе, начињена у ливадама (2: 55). — [Трла] су биле просте једнодељне сувѣте, кровном или шиндром покривене (1: 766).

трлѣвина ж ‘неспоразум, трвење’. — Ћвѣк код мѣнѣ нека вѣлика трлѣвина.

- трљати -ām несв ♦.— Ја трљам и босиљком.
 трмка ж ‘кошница плетара, без рамова, с крстом’; изр *йун ко шрмка* ‘пијан’.
 трмчак -ака / трмчар -ара ‘пчелињак у коме су постављене трмке’.
 три м ♦.— Данас се баште и имања, да би се сачувала од стоке, највише ограђују трњем и живом оградом (3: 67).
 тринити трни несв ‘трнути’. — То сад трни и ко да немаш рuku.
 трновача ж ‘сорта шљиве’ (Бљ, 14: 41).
 тробок трбока м ‘незасита особа, гладница’ (Р).
 трогодишњак -ака м ‘трогодишњи ован’.
 тројанац -нца м фолк ‘народно коло’. — Нај радије се играју старе игре (тројанац и колубарка) (2: 146). — Од осталих игара играју: тројанац, девојачко, у три, у шест, заврзано, влаињу и ситниш (3: 123).
 Тројице ‘Педесетница’. — Ми ка[же]мо Тројице, нема друго име.
 тројичински (месец) ‘мај’, в. *богојављенски*.
 тромболос м ‘широки појас, као део народне ношње’. — Опасивали су се куповним појасом — тромболосом, преко кога се носио силав (3: 80).
 троношка ж ‘троножна столица’. — Дбно Жико две троношке.
 тронгати (се) тронтам (се) несв ‘навлачити много одеће’. — Шта толико тронгаш то дете, није зима. — Само се ти тронтај, ал не рачуњај да ћу ти ја носити кад бидеш скидала.
 троњосати -шем несв 1. ‘мучити се, растрзати се од послова и недаћа’. — Вучем се и троњошем, а не знам ни зашто ни докле; 2. ‘досађивати бесмисленим причама’. — Долази туне да ми троноше.
 тропити -им св ‘свалити се у столицу, од умора’. — Кад не држe ноге, једва чекаш да тропиш (Р).
 трошити трошим несв ‘мрвити, дробити’. — Ђвe сад трошим проју, а млeко је вруће.
 трошица ж, обично мн ‘мрва’. — Уз њега се међу мрве (трошице) и прљави чанци са кашикама (2: 60).
 трошкација м ‘особа која неумерено троши, разбацује’.
 трпанац -нца м ‘ломљени камен којим се испуњавају рупе или празни простор у зидовима’.
 трпеж ж ‘трпљење’; изр *крпeж-шрпeж*. — Трпи док се не окрпи поново и то ти крпеж-трпеж.
 трпеза ж ‘низак округло сточић, обично на три ноге’. — Сад више нико не прави трпезу. — То ниско округло трпеза и седне чељад око трпезе. — Трпеза то онај асталих округо, на три ногара, и каже постави трпезу, постави соврзу, то исто сведно (Р).
 трпезар -ара м ‘?’.
 трпило с ‘способност трпљења, издржљивост’. — Са трпилима смо добро: можемо д-издржимо много, па и мираџинке.
 трпити -им несв ‘трпети’. — Остало ће се трпити све, мбращ трпити. — Ја сам трпио глад, ја би глад трпио и сад.
 трпња ж ‘трпљење’. — Цео је живот трпња (5: 113).
 трп! узв ниподаштавања.
 трпа м/ж погрд ‘дебелушкаста особа’.

тртљача ж ‘брбљивица’.

тртомудало с ‘брбљивац, гњаватор’.

тртомудати -омудам несв ‘брбљати, гњавити бесмислицама (P).

тртоња м одм ‘мали прдоња’. — Мој се тртоња уплашио од краве и да видиш како тртоњица бежи!

тртоњица м дем *йртроња*.

трубаљка / **трубаљчица** ж ‘повијена беба’ (P).

трѹд м бот ‘гљива *Polurogus fomentarius*’.

трѹдна ♦. — Ишла сам тамо кад сам била трѹдна Драганом.

трѹлаћ -аћа м ‘труло дрво’. — Не знам јесам ли љзо трулаће.

трѹлити -и несв ‘трунути’. — Ти плаћаш пет динара, а овим Марку трѹли два трактора јабуре.

трѹлоћа -оће ж ‘труљење’; в. *наклон*.

трѹмбити ‘пушити, димити’ (P).

трѹњав -а -о ‘пун труња’. — Све му трѹњави џепови.

трѹпац -пца м ‘одсечен део стабла’. — Цело стабло, а ако се пресече, ма којѹ дужинѹ — трѹпац.

трѹпина ж 1. а. ‘пањ, балван’. — Дођи вамо, да седнемо (имѹ нека трѹпина) да ти нешто кажем; б. ‘пањ за сечење меса’. — Виш какѹ му је пањ — никад га није опро!; 2. ‘главчина у колском точку’. — Део на точку, главчину, у Качеру зову трѹпина (2: 47); 3. ‘мртво тело, леш’. — Лежи ко трѹпина.

трѹпић / **трѹпчић** -ића м дем ‘трѹпац исечен накратко, за ложење’. — Мога да исече на трѹпиће. — Раџепиш један трѹпчић па копаш доле колко можеш (Кз).

трѹтав -а -о ‘тром и слабо покретан човек’ (P).

трѹтоња м ‘дебела, дежмекаста особа’ (P).

трѹћати -ам несв ‘причати глупости’ (P).

трѹћити се -им се ‘изненада и брзо свалити се на седиште’ (P).

тѹвирати тѹвѹрам несвр ‘с напором се кретати; мучити се на послу за који се нема ни снаге ни воље да се уради’. — Тѹвѹра, не зна шта ради.

тѹвити -им несв ‘памтити, схватати’. — Тешко тѹви, прѹ би му љшло ѹ дупе нег ѹ главу (P).

тѹга ж ‘језа, стравѹ’. — И мѹни је тѹга.

тѹдије прил ‘туда’. — Кад наћѹје тѹдије — питај га.

тѹднѹк прил ‘туда’. — Саѹ је прѹшла тѹднѹк.

тѹжити се тѹжим се несвр ‘жалити се’. — Тѹжи се јѹчѹ Љѹбица Мѹланова да јој ѹсице дошле у прѹзор и мѹрала да и[х] трѹје.

тука ж ‘припроста, неспретна и несналажљива особа’ (P).

тѹкнути -не безл ‘запахнути непријатним мирисом’. — Ово ми мѹсо маѹло тѹкне. — Тѹкне на бѹли лѹк.

тѹлајка ж в. *ѹуљац*.

тѹлац -лица / **тѹљац** / **тѹљац** тѹљца м ‘гвоздена цев у главчини точка кроз коју пролази осовина’. — Тѹлац се набије на крај совине. — Тѹљац је ко једна цѹв што се стави у главчину, па кроз нѹ совина (К); ♦ пѹна ко ~ ‘пуна пунцата’.

тѹлити тѹлим несв ‘гасити’. — И ѹни дошли тѹднѹк и тѹлили, рњали се, и све изгѹрело. — Тѹли се вѹтра, убѹци који трѹпић. — Не тули дуван (6: 105).

тулѹмбѹш -ѹша м 'митраљез с добошем'. — Признао да има и један митраљез „тулумбаш“ (11: 17).

тумѹрати -ѹм несв 'тражити нешто неодређено' (Р).

тумбѹрати -ѹм несв 'претурати без реда, тумбати, разбацивати'. — Тражиш нешто и тумбарѹш. — Шта тѹмо вѹздан тумбарѹш, јес нѹшѹ то што тражиш?

тумбас м 'камена подзида, велики камен на који се опире темелњача (в.) или кош за кукуруз'.

тумѹрати се -ѹ се несв 'показивати знаке промене времена'. — Тѹмурѹ се врѹме, бѹјѹм се оног ѹблака.

тѹна прил 'ту'. — Седѹмо тѹна. — ѐнѹ мѹли нѹсу тѹнѹ.

тѹнакице прил 'ту'. — Ымѹ ли те јѹш или сѹмо тѹ што тѹнакице вѹдим?!

тунус м в. *фес* (9: 85).

туњав -а -ѹ 'повучен, ѹтљив; несналажљив'.

туњати туњам несв 'говорити кроз нос'. — Мѹло туњѹ крѹз нѹс.

тѹпѹлѹ м 'немаштовит човек, који у послу робује навикама'. — Мој Дѹшѹн је врѹдан, ал тѹпѹлѹ — рѹди како је навико, не покушѹва да сѹби олѹкшѹ што мѹже.

тѹпѹлѹ -ѹѹа м 'туп нож'. — Ымѹла некакав тѹпѹлѹ и сѹн га ѹдно да с-нѹоштри.

тупѹлѹк -ѹѹа м 'доњи део снопа' (Р); в. *дѹлѹѹак, гузѹлѹѹак*.

тѹпити се -и се безл 'учинити се, причинити се' (Р).

тур м 1. анат. 'тур, стражњица'; 2. 'задњи горњи део панталона'; в. *ћурче* (9: 85).

тура у сталној вези тура и азија. — Док је био звечећи новац, у свако доба играло се туре и азије. Ако се при паду окрену круне горе, то је тура, а ако је неједнако окренут — азија (2: 140).

тѹрати -ѹм несв 'стављати'; в. *ѹѹѹѹирач*.

тѹрити -им св 'ставити, положити'. — Нѹ зна де је тѹрила ѹглу. — Ымѹм јѹдну жѹну у Козѹљу: на Велики пѹтак ништа не трпѹ у ѹста, ништа у ѹста нѹ тури на дѹн Великого пѹтка (Кз). — Ўгрије се вѹда, ѹпере се вѹна, тѹри те ѹсѹши дѹбро (Кз). — Ка-су га тѹрили на кѹла, онај вѹ рѹкѹ до кѹће. — И колко ѹвога крѹча тѹриш тѹмо у јѹдан сѹд, ѹзмеш ѹсто тѹлико вѹдѹ и сѹнеш ѹ тѹ пѹсуду.

туршија ж ♣. — Неки у сир стављѹју и паприке, које се до зиме укиселе и сиру дају специјални укус. За овакав сир се каже „сир из туршије“ (3: 30).

туршијара ж 'паприка за туршију'. — Паприке туршијаре се наслажу у чабар или кацу, налију сирћетом, посоле, а горе се стави целер, лист винове лозе, лишћѹ од вишње и све се повеже (3: 76).

тѹта м/ж 'ћутљива особа'.

тѹтѹв -а -ѹ 'ћутљив; будаласт'; в. *шунѹѹав*.

тѹтлѹб тѹтлѹба м 'будалина'. — Ми тѹтлѹби нѹ знѹмо ништа.

тѹтубан м 'неразумна особа'. — ѐднѹла свѹ пѹре и укрѹдѹ јѹј тѹшну — тѹтубан!

тутумиш м 1. 'слепи миш'; 2. 'врста дечје игре, „жмурке“' (Р).

тѹтумрак м уп. *шѹшѹбан*. — Нѹ мош ти тѹтумраку ѹбјѹснити тѹкѹ стѹѹр!

тѹћн тѹчѹм несв 1. ♣. — Ымѹли су прѹво да тѹчѹ; 2. 'непрекидно брбљати, блѹбетати'. — Тѹчѹ пѹвѹздѹн.

туцаник м 'јело од „тученог“ пасуља'. — На Туцин дан се спрема „туцаник“ (добро скуван па утуцан пасуљ) (3: 107).

туцара ж ‘мотка која служи за „туцање“ волова, овнова’. — За тај посао служи му туцара, која се састоји из мотке дуге 1,5m, на средини мало дебље. Она се меће на јајце, које се провуче у подебљи канап, па се бије дрвеном маљницом (2: 228).

туцати -ам несв **1.** ‘штројити, кастрирати’. — Исти, Трифуи, зна још: да туца волове, овнове и да штроји свиње (2: 228); **2.** ‘бити стално у покрету, не мировати; радити послове од који се не виде резултати’. — А како и не бих заспала, кад по цео дан туцам по кући и по авлији (5: 106). — Туцају по дворишту, у свињцу, у стаји, да им прође дан (6: 93).

тучак тучка м **1.** ‘маљ за ступу’; **2.** ‘маљнић за ситњење соли’. — За појас задене тучак (чиме се туца со), а узјаше обравницу (то му је коњ) (2: 143); в. *наћве* (1: 761).

тучани само у изр. *тучани пасуљ*. — Једном они јели код нас тучани пасуљ, а Зорица каже — пасуљ-пире; **тучени** ~. — Тучени пасуљ је кад се у ступи истуче бели лук, па додаје куван пасуљ, посолити и ставити мало сирћета (3: 75).

тушити туши(м) несв ‘гушити, онемогућавати развој’. — Туше га оздо и свењава.

тушта, само у изр. ~ и *тшта*. — Длази и[х] тшта и тама; *тшта* и *тшта* ‘мноштво’ (Р).

Ћ

ћаблес м ‘благо ретардирана особа’ (Р).

ћава ж ‘мало узвишење, брежуљак на коме стално ћарлија ветар’; в. *губно*.

ћавкати -а несв ‘оглашавати се повременим кратким лавезом’. — Он ћавка сваки час.

ћагнути -не св в. *ћагати*. — Ако приђе пиле млеку, он само ћавне, отера га и легне.

ћакнути -а -о ‘луцкаст’.

ћапавати ћапавам несв ‘красти’; в. *мулешина*.

ћапити -им св **1.** ‘украсти’. — Он чека да ће шта ћапити; **2.** ‘зграбити’; в. *кобац*.

ћаплизгати ћаплизгам несв ‘брбљати, причати без мере и смисла’. — Седи и ћаплизга, а ја морам у шталу, да видим де с-овце, д-уберем трешње (Р); в. *чаплизгати*.

ћар м ‘корист, добит(ак)’.

ћаркати -ам несв ‘ћарлијати’. — Код мене гор на брду нема росе: ћарка ветар.

ћарнути -нем св према *ћаркати*. — Кад ветар ћарне, пријатније је.

ћаса ж ‘мала посуда, земљана чинија’. — Док је била дрвена кашика и земљана ћаса — било најздравије. — У Качеру зову чинију ћаса (2: 39); в. *сунути*, *млечавина*, *удробиши*.

ћаховина ж ‘очевина’. — На мојој ћаховини биће како ја ка[же]м.

ћаћорак -орка м ‘нешто мало, закржљало’. — Ове ми године јабуке све ћаћорци... А ка[же]мо и за дете, прасе, јагње, кад је мало, ћаћорак.

ћеба ж ‘овца с густом и коврцавом вуном’.

ћебрати -ам несв ‘тући, пребијати’.

ћебуша ж в. *ћеба*.

Ћевап м в. *печење* (2: 63).

Ћевапара ж ‘месната свиња’. — Свиња ми је сàдā тàмāн ыевапара: сàмо мѐсо, бе-сланине (Б).

Ћелѐтак -тка м ‘ситан кукурузни клип’. — Сви му ыелѐци, нѝје кòпо, слàбо рòдило.

Ћемāне -ета с ‘виолина’. — Колко је прòвò с Цѝганима — заслужио је да му кùпе ыемāне!

Ћѐмер ыѐмера м ‘појас са цепом за паре’ (Р).

Ћѐмерити им несв ‘штедети, слагати „динар на динар“’ (Р).

Ћенар м 1. ‘ивица кречане’. — При дну [кречане] је ыенар — ивица, испуст, од кога почиње да се зида свод и слаже кречњак. — Горњим и доњим ыенаром називају се ивице кречане: доњи ыенар је унутрашња ивица кречане, а горњи ыенар или перваз је ивица на површини кречане (3: 45); 2. ‘бело конољано платно’.

Ћенаран -рна -рно. — Ћенарно је [платно] ако је основа памук а потка ыетен (лан) (3: 50).

Ћѐпа ж ‘стара капа; шајкача’. — Дѐ ли ми је ыѐпа? (Р).

Ћѐпенак -ѐнка м ‘пањ за сечење меса’. — То де сѐчѐш мѐсо, печѐње, зòвѐ ыѐпенак, а кà[ж]е „дò[ћи]-ыеш ти чѝчи на ыѐпенак“.

Ћѐпци мн [јд *ыѝѐпац*] (?) ‘део ткачког разбоја’. — Нешто даље од вратила у снутак се ставе „ыѐпци“ (два дуга танка штапа) помоћу којих се основа равномерније навија, а помажу и у стварању „зева“ (3: 49).

Ћѐра̀мида ж ‘коритасти цреп(ови); поклопница’. — Кùће бѝле покривѐне ыѐра̀мидом (Кз); в. *укројѝти*.

Ћѐрамѝдљика ж синг ‘један цреп’. — Òнā ыѐрамѝдљика му прòпала, мòра је замѐнити.

Ћѐрамѝыиыа м 1. ‘човек који израђује црепове’. — Прāви ыѐрамѝду, па ыѐрамѝыиыа зòвѝ. — „Ћѐрамѝые воле сушу, баштовани кишу (3: 41); 2. ‘човек црвен у лицу’. — Био увек црвен у лицу па га прозвали Ћѐрамѝыиыа (5:63).

Ћѐревесло / ыѐресло с ‘необична справа, чудан механизам коме се не зна на који начин функционише ни за шта служи, скаламерија’. — На̀правио неко ыѐресло, што рѐко Тàрабић — сокòхало.

Ћѐремѝдиыа ж ‘ситница, додатне потрепштине’. — Дāн у бòлници — ѝљаду дина̀ра, а свѐ òнѐ ыѐремѝдиые плāшаш ѝстра.

Ћѐрѐтало с ‘брљиво дете, причалица’. — Бāбино ыѐрѐтало нѐ мож нѝкако да з̀ставиш (Р).

Ћѐрпич блато са плевом лепљено преко дрвених мотки (Р).

Ћѐрт м ‘засек у брвнима на угловима брвнаре’. — Ћѐрт је оно што се засѐчѐ они ѥòшкови, де је [брвно] засѐчѐно јѐдно ѝ друго.

Ћѐрыип -а -о ‘који припада кѥри’. — Ымāм прāунука од ыѐрыине ыѐркѐ.

Ћѐтан / ыѐтен ыѐтана / ыѐтена м ‘лан’. — Кад семе пожути, ыѐтен је зрео. — У Д. Качеру сеје се више конопље него лана (народ га зове ыѐтен) (2:27–28); в. *ѝрлица*.

Ћѐтениште с ‘њива са које је посечен ыѐтен, ланиште’. — После се суши... на самом ланишту — ыѐтеништу (2: 28).

Ћѐф / ыѐиф м ‘инат’ (Р).

Ћѝлѐница ж ‘цеваница (Кз, Р)’.

Ћѝлер м ‘диванана, башкалук’, в. *ку̀ћа* (1: 754).

һиллим м „кљечани, преборачки и ткани“ (2: 59); в. *шареница* (3: 50).

һипурија ж ‘ситница, драгулија’ (P).

һирриш м ‘опанчарски лепак’.

һо́ка / һо́ковина ж ‘нарав; наследна особина’. — Вуче́ га та һо́ка. — Он је по̀вӯко на тӯ һо́ковину. — О́ткуда та̀ ва́ша һо́ковина да спа̀вате ван же́на.

һокати ам несв ‘неразумно трошити имовину’.

һо́нав -а -о ‘сакат’. — Био һо́нав у рӯку.

һо́нати һо́пам несв ‘шепати, шантати’. — Не могу да һо́пам та̀мо.

һо́рав -а -о ‘слеп’. — Отишло ис куће Са́вке Јако̀вљеви́на, да л је о́на има́ла три́ ил че́тири, ни́један се ни́је вра́тно; из је́днѐ ку́ће о́тишла трѐјица, а вра́тно се је́дан — без о́чију, һо́рав.

һорнути -нем св ‘украсти’ (P).

һо́ро -а м ‘слабовид човек, без ока’ (P).

һостек м в. *темељача* (3: 64); **һоштек**. — Кош има темеље, „һоштеке“, под од греда, а зидове оплетене од прућа (3: 64).

һо́шак һо́шка м ♦. — Ма́рко ми зи́до һо́шкове.

һо́шетња́к м ‘угаони камен’.

һу́ба ж **1. а.** ‘прамен вуне преко чела овце’; **б.** ‘кокошка са неколика подигнута пера на глави’; **2.** ‘вршак стога’. — Пластови су сена или шиљасти, или имају на врху һубу да не закишњавају (2: 23).

һу́бан -а́на м ‘петао са һубом, капуром’.

һу́бе́рка ж ‘кокошка са һубом’; в. *һубица*.

һу́бица ж дем *һуба*. — Ћу́бе́рка има́ онӯ һу́бицу на гла́ви.

һувик геогр ‘врх брда, клик, камаљ’ (P).

һукавац -авца м зоол ‘птица *Athene noctua*’.

һу́кати -а несв ‘окупљати пилиће у гомилу һукањем (о кокошки)’. — Ћу́ка и[x] у го́милу.

һулсија ж ‘дирек, носећи стуб; подупирач; главна подрумска греда’. — „Пред кућом“ или оақлијом је доклат на һулсијама (дирецима) доњег спрата (1: 759). — Пушница је покривена кровом од һерамида на две воде, а продужава се у трем који држе дирекци — „һулсије“ (7) (3: 66).

һумез м ‘сиротињска кућица’. — Помрли у неком һумезу у Берисави (5: 32).

һумица ж ‘гомилица’ (P).

һумур һумура м ♦. — Ћумур се гради од грмовог, граничевог и шљивовог дрвета (2: 44); в. *жишка*.

һуму́руша ж ‘пегла на һумур’. — А ми́ пѐглале онѐм һуму́рушама (Б). — Ја узмем пеглу һумурушу и разапнем чакшире преко кухињског астала (5: 106).

һу́нути һу́не безл несв ‘непријатно мирисати’. — Ћу́не ми не́што ту́не, ви́ди шта́ би мо́гло да́ биде (P).

һуп м ‘већа грнчарска посуда без дршке’. — Ћу́п зла́та за́копо, а һу́п је и за зи́мницу; в. *һесѝија, сирѝиѝе* (9: 84).

һу́пић -и́ћа м дем *һуѝ*. — Има́ла ја һу́пић од два́ес кѝла.

һупичка ж ‘земљана посуда са ручком, за чување јаја’ (P).

һуприја ж **1.** ‘мост, обично дрвени’. — Ћуприја била о[д] дрвета, а мост овај ви[ди] каки је; в. *балван* (5: 6); **2.** ‘„бинија“, в. *крилице* (2: 47).

һу́рак һу́рка м / һу́рка ж зоол ‘домаћа птица *Meleagris gallopavo*’ (Кз).

ћуре -ета, мн **ћурићи**, с ‘младунче ћурке’ (Кз).

ћуретар -ара м ‘просторија у којој се држе ћурке’.

ћурче с ‘део свечане народне ношње’. — Код ових људи свечано одело је било ћурче од плаве и црвене чоје и чакшире са великим туром и пачалуцима. Ћурче је било до лаката, на рукавима отворено, а уз то се носиле наруквице до лаката (9: 85); в. *антиерија* (3: 80).

ћурчија м ‘крзнар’. — Ћурчије штавили кољу и правили кожуве.

ћускија ж ‘тешка метална шилка’ (Р).

ћустек м 1. ‘скакање или бацање камена из места’; 2. ‘стуб за везивање, говеда, коња’.

ћутак ћутка м 1. а. ‘одсечени део балвана, припремљен за цепање и ложење у шпорету’. — Кад натрпам ћуткова — да бежиш ис куће. — Кад натрпам ћуткове, па кад се плотна усија, да бежиш из кухиње. Још ако су суви ташкови, само ватра букти. — Боље је имати мужа, макар био као ћутак и седео негде у ћошку, него бити без њега (5: 22 113); б. ‘балван припремљен за резање (у стругари)’. — Зовѣ се и ћутак велики пџ, осећи први ћутак о[д] дрвета, онџ који је кресан. — Грађу не обележавају, јер свако познаје своје ћутке, а кад се струже, присутан је и власник, који помаже у раду (3: 44); 2. ‘човек сумњивих моралних вредности’. — Треба се чувати оног ћутка — надај се од њега свему што не ваља.

ћутати ћути несв ‘мировати’. — Поднесем ја жалбу и лежало то тамо код њџ, ћутало дуго.

ћуткарити ћуткарим несв ‘бити ћутљив, нерасположен, депримиран’; в. *невољан*.

ћутук ћутука м 1. ‘глупак’; 2. ‘већи комад облог дрвета, ћутак (в.)’.

ћућорити -имо св ‘шапутати’.

У

убаштрати се -ам се св ‘непозван упасти у друштво’. — Убаштраће се он и на славу и на свадбу само да се добро наједе.

убибити

убивати убивам несв ‘убијати’. — Кум кума убивџ — и ти сат плаћај!

убијеница ж ‘опала воћка’. — Подкџпљаш оне убијенице, то што опало, и у кацу, за ракију.

убити ўбије(м) св 1. ♦. — Маџку је грешно ўбити; 2. ‘пресећи природан развој’. — Пшџеницу ўбије онџ врућина, а џвџ неће; 3. ‘уништити се, уништавати се (од посла, напора)’. — Тај му син био ўбити радник.

убогаљити -џгаљим св ‘лоше урадити, оштетити’. — Убогаљили ми сџно и грџба да га прџденем.

ўбојница м в. *крвник*.

ўбојни у сталном споју **убојни камен** ‘камен који се, растворен у ракији, привијао на отеклине’. — Са том ракијом, са крпама тежаним, каменом ўбојним превијали; в. *камен* (2: 226).

убојница ж ‘свиња која се гоји за клање, посек’. — Хоће да ухране једну убојницу (5: 62); в. *йосек*.

ублизо прил ‘близу, у близини’. — Све је то *ублизо* (Т).

убрадач „кумош“ м, в. *смиљевац* (1: 778); „забуљач“, в. *зубун* (2: 69).

убрѣнтити се *убрѣнти се* ‘набрекнути до бола’. — *Убрѣнти се* ви́ме ако не пому́зѣш ил ако теле не одоји.

убру́сити се *убру́си се* ‘добити упалу вимена’. — *Убру́сила се* кра́ва.

ува́нцати се -ам се 1. ‘уплашити се’. — Био се *уванцо* једно време кад су га по́терали да сúde; 2. ‘унерeditи се од страха или батина’. — Кад је ви́до ка́иш, одма се *уванцо*.

ува́тити -им св 1. ‘ухватити’. — Уватио га за рѹку и ото́ му но́ж; 2. ‘упрегнути’. — Ови су моји имали две кра́ве и једнога во́ла; и они́ увате оно́г во́ла и кра́ву и отишли у у Даросаву и натоварили га на ко́ла; у констр; **ува́тити на́ се** ‘постати неосетљив, не реаговати’. — Имāм неке које су уватиле на́ се па не вре́ди и да је удариш, она́ неће да бе́га; ~ мају а. ‘мало више попити’; б. ‘затруднети’; в. *груда*.

увења́вати *увења́ва(м)* несв ‘венути’; в. *йуце*.

уве́сти *уведѣм* св 1. †. — И та́мо тре́ба да се не́ки уве́дѹ, ре́ко сѹдија да мо́ра сведо́чити; 2. ‘уградити’. — Тре́ба јо́ш д-уведемо гóр купати́ло; изр. ~ у *ни́те* ‘припремити (се) за ткање’; в. *пређа*.

уве́штити им св ‘стећи навикну, извештити се’. — Мѹчила се дѹго док ни́сам уве́штила, на о́вѹ стра́ну де́снѹ.

увитина ж ‘део саоница’; в. *ногар* (2: 48).

увитлати -ам св ‘сложити дрва или грађу, да би се могла сушити’. — У воћњацима је увитлана јапија за бурад да се суши (2: 54); **увитлити**. — Вишак чекија, који не може стати на кола увитли се (или се усправи уз дрво), да се осуши; в. *цейчица* (2: 42 44).

уви́ћи (-кнути) *увикнем* св ‘извештити се, навићи се’. — *Увикō* сам да је оштрѣм.

уви́ћи *уви́ћем* свр ‘ући’. — Ја тео д-уви́ћем, ал било заклопљено. — *Уви́ће* во́да и у о́во одозгō (Кз).

уво с ‘ручка, дршка’; в. *држалица* (3: 37).

ува́ртина ж ‘крај њиве на коме се неколико бразда оре попречно’. — Та́мо де вра́тиш во́лове ува́ртина, па по́с[ле] о́реш ва́кō прѣ́ко, о́реш ува́ртину. — Крајеве њива називају „увартинама“ и њих мало прекопају, јер би иначе остале необрађене (3: 17).

увра́чати *увра́чам* св ‘набацити чини’. — Уочи Ђурђевдана многи посипају пепео око штале да се те ноћи неко не прикраде и не „уврача“, и тиме науди стоци и млеку (3: 31).

увр́љати *увр́љам* св ‘погазити, изгазити (траву, жито на њиви)’. — Пустио стōку и увр́љале ми зōб.

увр́нути *увр́нем* св ‘усукати’. — Кад лѹк пōчне да свења́ва, она́ се увр́не и о́бали да бо́ље гла́вица [расте].

увр́стак -с[т]ка м ‘кратак ред неког засада’ (Р). — Ја по́сијала један увр́стак шангарѣпѣ.

увр́сти -зѣм св ‘уденути’. — Те́ла д-увр́зѣм ко́нац у й́глу и ви́дим да не́м[ам] о́чи.

увр́тити (се) -и се св ‘пробити се у дубину’. — Го́дину й́ по́ да́на, увр́тила се ра́на, не́ да зара́стѣ; в. *йлећка*.

увршивати увршивам несв ‘наћи се на врху’. — Немају неки назив ти дењкови који увршивају лисник.

увулати се св в. *уфулаџи се*.

увурсати увурсатим св ‘мучити безразложним захтевима’. — Увурсати те, а зна да нисам нашо на пијаци.

џгар м ‘плитко узорана њива после скидања летине’. Џгар је кад заореш онај стрњак па да оно трули у земљи и на пролеће посијеш кукџуз (Р).

џгарак џгарка м ‘обгорео комад дрвета’. — Кад бадњак прегори, онда оне џгарке премакнеш, да и они [сагоре]; в. *мешаџи*.

џгарити џгарим св ‘заорати стрњику, плитко поорати после убирања летине’. — Добро је кад џгариш, крћа земља. — Џгари се она слама џ земљу и на пролеће се сије кукџуз (Р).

џгарњача ж ‘угарена њива, плитко поорана њива после убирања летина’. — Онџ ми џгарњача добра, кукџуш-ће добро да родџ (Р).

џгасит -а -о ‘таман’; в. *загасиџ*.

џгинути џгине св ‘нестати, пропасти’. — Они то тамо метили да то џгине и мислали да кажу да су послали, иако нису послали. — Оне цветаше, а плод се не разви, џгину.

џгињавати џгињава несв. ‘пропадати, нестајати’. — Ово државно више џгињава, џзели све приватници. — Угињава дџетелина. — Стршљен много џгињава де се навади на кошницу (Кз).

џглављивати -ављивам несв ‘причвршћивати клином’; в. *заворањ*.

џглед м ‘модел, мустра’. — Углед (мустре) за шаре и вођице дају села Шутци и Јарменовци (2: 70).

џглевара ж ‘врачара која гата на угљевљу’. — Друге врачаре, којих има по селима, мање су важне и зову се угљеваре (2: 115).

џгљичкати се -а се св ‘расквасити земљу, направити житко блато’.

џгмилити / угњилити -џ св ‘омекшати, угњилити’. — Кад џбереш, мора да стојџ пџ-шес данџ да угмилџ. — Сва се џнутра угмилџ. — Сама ће сџбом да угмилџ, да џмекну; в. *оскоруша*.

џгнати -џм св ‘утерати’. — Јес џгнала џвце?

џгријати -е ‘почети жеђи’. — Нешто је џгријало, а кад пригрије — баш пригрије.

џгрињати се -џ се ‘напунити се грињама’. — Угриња се постелџна и...

џгрудати се -а се ‘згуснути се, згрудвати се’. — Млџко се пџквџри, џгруда се чим се пџсоли.

џгрушати -ам св ♦, в. *грушавина*.

џдавача ж ‘девојка за удају’. — Бранко џмџ ћерку удавачу и џн [однесе печено] прџсе тџме што је пројектово пџт и јџдан млади инжџњџр џжени се Бранковом ћеркџм.

џдавија ж ‘тежак посао’. — Рџдили шџре, из двџ поље, ал џдавија бџла, тџшко.

џдавити џдавим св 1. ♦. — Крава прогџта јџбуку и џдави се и затџ трџба да је исџчу; в. *сагнаџи*; 2. ‘абортирати’. — Отишла да ме џдави код неке баба Живане; џђ партизџни затвџрили и јџ џстџ.

џдајати (се) џдајам (се) несв ‘помагати малом јагњету, телету да се насиса, први пут подојити’. — Она удајала џвце, да џдоји јџгње, а џван се зџлети и џдарџ је џ главу; в. *џодојче*.

ударати -ам несв према *ударити* 1. 'тући' 2. 'падати (о киши), кишити'. — Кат кѣша пѣчне д-удара, ђнда нѣма пѣсла (Ш); 3. а. 'градити, подизати'. — И ја кѣжем оним прѣседнику: прѣседниче, удара спѣменник гѣр, нѣ дѣјте му д-удара спѣменик; б. 'уграђивати, постављати'. — Ударају се ђплени преко среднѣне. — Ако је сѣров, нѣмѣј да га удараш, нек престѣји дѣо годинне.

ударити -им св 1. ♦. — Имѣ сам ѡвна који је тѣо д-удари и нѣга сам тѣко и на мѣнѣ није смѣо д-удари. — Ако планинка оставља телету мало млека и теле постапе мршава, каже се да је она теле ударила крављачом (2:31); в. *удајати*; 2. 'почети падати (о киши)'. — Кат кѣша удари, извѣли по толику плѣчу, дѣсу зѣмљѣ (Ш). — Мѣра д-удари кѣша; в. *оѣјајати*; 3. 'увести у употребу, почети употребљавати'; в. *машинерија*; 4. а. 'подићи, изградити'; в. *сѣомен*; б. 'ставити'. — Ђсекли му нѣгу и ударили дрвену; в. 'поставити'. — Нију јѣш паркѣт ударили. — Направиш кош и удариш жицу, да од мишињу сѣчѣваш; 5. 'напасти'. — Бугари су ударили ис прѣвѣрке; б. 'случајно наићи, сусрести се'. — Ударио ја на тѣтка и ђнда му се пѣвѣлим д-имѣм бѣмбѣ; 7. 'кренути, запутити се'. — Нѣ зна на којѣ му странѣ кућа, удари нѣкуда на трѣе, сѣв се изубѣада.

удати се удѣм се св ♦. — Бѣла удѣта за ђнѣм Тѣћѣвцем. — Јѣдна је се удѣла.

удвоје — Тѣрка ми рѣдила удвоје.

удворити се -им се св 'додворити се'. — Ако се ти нѣј бѣдеш удвѣрио и ђстанеш код нѣ пѣтнѣз данѣ — ђнѣ је ѣјдѣк.

уде удѣта с 'комад меса припремљен за сушење'. — Исѣчѣ га на удѣта, сѣкѣ се удѣта и то се сѣши.

удесити се -им се св 'лено се обући, дотерати се'. — Нѣшто се удесио, дѣ је сѣмо крѣнѣ?

удити удѣм несв 'сећи заклану животињу на ситније комаде, обично за сољење и сушење'

удобрѣвати се удѣбрѣвам се 'удварати се'. — Штѣ се ти удѣбрѣваш око мѣе жѣнѣ?! — Нашѣ сѣд да се удѣбрѣва и нѣвој влѣсти.

удѣвички -а -о 'који припада удовници'. — Ђстало јѣ сѣмо удѣвичко ужѣвѣње.

удѣжити удѣјим св, в. *удајати*. — Ми кѣ[же]мо удѣжити, задѣжити, исто значѣ.

удѣљѣст -а -о 'који има удѣљење'. — У долини, де је мѣло удѣљѣсто, ту вѣда лѣжи, ту је рѣпљиво, рѣпе. — Ђдвоји се кољѣжина и удѣљѣсто ђнѣ у јѣјету на шѣрѣм крају и нѣ знам како зѣвѣ. — Дѣле је ђнѣ чѣљуска, а ђнѣ је удѣљѣсто на шѣрѣм крају (Кз).

удрѣвѣнитѣ се -и се св 1.а. 'стврдноути се, постати тврд'. — Нѣшто ми се кѣпус удрѣвѣнчио; б. 'укрутитѣ се приликом сексуалног надражаја, *наѣйти се* (в.)'. — Је л се ђдма удрѣвѣнчио кад си је вѣдо?; 2. 'усправитѣ се, укрутитѣ се'. — Ђна се удрѣвѣнила, сѣје мѣни мѣјку што сам ђбрала мѣј парадѣјз! — Штѣ си се удрѣвѣнчио, привѣти се пѣсла.

удрѣбитѣ удрѣбим св 'уситнитѣ, измрвитѣ'. — За вѣчеру млѣко и удрѣби у ѣасу.

удут м 'узан гранични појас између два имања, међа'; в. *синор*.

уђуђуритѣ уђуђурим св 'урадитѣ невешто, импровизовати'. — Сѣд је нѣшто уђуђурѣно, нѣ зна се штѣ рѣде и нешто слѣбо стѣјѣ.

уђѣ уђѣта, мн уђѣта, 1. 'усукани струкови сламе за везивѣње снопова'. — Уђѣта плѣтѣ јѣдни, јѣдни жѣу и тѣ пожѣвѣно жѣто ђстављѣју на рѣковѣти и пѣсле дѣђу дрѣги и налѣжу снѣпле, а трѣћи пѣсле — уђѣта и вѣзују. — Уђѣ је да се вѣже жѣто, а ђд

врбѣ се везивала ша́ша. — Плѣтѣ та ужѣта од јѣчмане слѣме и везиваш снѣпове. — Скѹпља се, то се мѣта, мѣтѣ се уже или прѹт, и мѣтѣ се двапут, три и веже се — Прво се жѣло српом, на́праве уже па веже снѣпове; 2. 'тањи конопац за сушење вѣша'; в. *конопац*.

ужѣлити се -им се св 'зажелети се'. — Ужѣлио сам те се и дошѣ да вѣдим шта радиш.

ужигати у́жигам св 'привићи се, припремити се за физичке напоре'. — Ни́сте ви у́жигани јѣш за по́сѣ наш сѣљачки (Б).

ужижљивити се -и се 'добити жижак'; в. *жир*.

ужилавити се -и се 'постати жилаво, тешко за жвакање (о месу)'. —

ужина ж 'ручак, обед на њиви'; в. *ручковишиѣ* (2: 30), *ручак* (3: 28 73).

ужицати се у́жца се св 'добити пролив, упрљати се житком балегом (о стоци)'. —

— Све се ђвце ужицале

узѣимати -ам несв 'позајмљивати'. — А ђни: дѣј во́лико, дѣј но́лико — узѣимају.

узанђарити се узанђарим се св 'узвртети се, постати нервозан'. — Шта си се, жѣно, узанђарила?!

узѣсоб прил 'узастопно, узастопце'. — Три пѹта узѣсоб ишѣ да тражим и ни́сам нашо́.

узбрѣца -ице ж ♦. — Ку́ћа му на ној узбрѣци испред грѣбља.

у́збрдо прил 'усправно, вертикално'. — Усправиш га вако́ у́збрдо. — ђва́ је у́збрдо, а ђна́ вако́ (= положено). — А ђни су све́ у́збрдо сѣти, ни́су преко ко што су у ђвим ђерзѣнкама; сви се ђви сѣндуци зѣву ђерзѣнке чѣле (Кз).

узвѣрити узвѣрим св 'скувати (млеко, кафу, ракију)'. — Ракија се узвѣри; ђни пију сви ракију ђнѹ, и ѣтѹ и блага́, узвѣрену ракију (Т). — Ка́фу ни́је узвѣрио јѣдну док смо радили; в. *вариши*.

узвијѣнути (се) узвијѣнем (се) св 'помахнитати, побеснети'. — До́ђе ми не́кад да узвијѣнем ђд муке (Р).

узвѣдити узвѣдим несв 'заливати малтером'. — Узводи ма́ије, замѣзѣва ђера́миде, да не́ дигне вѣтар; в. *укројиши*.

узврѣшити узврѣшим св 'извести, уобличити врх нечему'. — Узврѣшио сѣно ко наглавак (Р).

узглавница ж в. *илайшине* (3: 102).

у́зда ж 'део коњске опреме' — Ако ћеш да у́прѣгнеш, онда — у́зда (Кз); в. *улар*.

уздржати се уздржим се св ♦. — Мѣне зајгра мѣсо, а ја́ се уздржа.

у́здубак прил 'усправно, вертикално'. — Ка́пци се заки́вају у́здубак (Кз).

уздуба́љити -у́баљим св 'усправити, поставити исправно'. — Узду́баљиш тако́ уза зѣд да с-ђсуши (Р).

уздубачити се уздубачим се пеј 'усправити се и неприродно се укрутити'. — Уздубачио се на зеленку и на њих двоје гледа као сваки силник. — Уздубачи се уз певницу, ону десну, и пева ли пева (6: 33 151); узду́бити у́здуби св 'усправити'. — Мо́жеш да је у́здубиш; в. *лисник*.

у́зду́пчити -им св 'усправити, поставити вертикално' (Р).

узенгија ж ♦ (Р).

узина ж 'ширина'. — Ископаш метар и по у дубину и два метра дужине, а узина дође колико да сандук спустиш у земљу (5: 76).

у́зница ж ♦. — ђна одмо́тава неке у́зице.

узловрѣдити -òврѣдим св ‘тешко повредити; дубоко доживети неуспех’; в. *оишишии*.

узмүтити се *үзмүте* се св ‘узнемирити се’. — Кад нестане намерница, ү кући се *үзмүте*.

узодати се *узодам се* св ‘почети нервозно шетати, узнемирити се због нечега’

үзрелити -и ‘сазрети’; в. *шераи*.

узүкати се ‘узвртети се, узнемирити се’. — Сестре се узүкале, траже је.

үйһи *үйһем* св ‘уһи’. — *Үйһе* женска нека сүва. — Он ће да *үйһе* у сòбу, а ја һу са скѣла да глѣдам. — Једва сам *үйһо* да лѣгнем.

үјам *үјма* м ‘накнада за мељаву и вршидбу’. — *Үјам* се *үзима* на водѣници и на вршалици, а *үшүр* је кад казанџија наплаћива, иде са својим казаном и пѣчѣ ракију. И од казана, владало се, литра лүте или два кила шљивовице, и тò је *үшүр*. — Селјаку је үвек било млòго да да *үјма*, да ли је шѣс пòсто, да ли је òсам пòсто.

үјармити -им ‘прекрупити, крупно самлети’. — Кокүруз и пшѣница *үјарми* се, има прикрүпач. — Живорад мòра да *үјарми*.

үјати *үји* несв а. ‘хујати’. — Оно кад пијѣм, сàмо *үји* у глави. — Шта òвò *үји* òвде?; б. ‘бити стално у покрету, понашати се нервозно’. — *Үји* пòваздан, не знаш шта му је.

үјдурисати *үјдуришем* св 1. ‘ослободити се нечега што се доживљава као тежак проблем (нпр. нежељена трудноћа)’. — Ишла чак сама... код бабе Злате да је *үјдурише* (6: 27–28); 2. ‘бити у недоличним интимним односима’. — Неке жене, што су *үјдурисале* са непријатељем, свлачили голе, те били по дебелом месу (5: 83); *үјдүрисати* ‘удесити’ (Р).

үјдүрма ж ‘сплетка, тајни договор којим се неко доводи пред свршен чин’.

үједно прил ‘укупно, заједно’. — Ливаде, њиве, шүме, вòтњак, свѣ *үједно*.

үјемак *үјемка* м заст ‘конац којим се два платна, крупним бодовима, прошивају да се приликом шивења не би раздвајала (тим се концем касније, по народном веровању, није смело ништа крпити)’. — Лијепò га сачувала мајка / од ујемка и од урезника / од истока лука бијелога / и од бијела леба полежака (3: 74).

үјмити *үјмим* св ‘узети *үјам*’. — Кад òнāj вршѣ, он каже да има вйше — да би òн *үјмио* вйше.

үјо -а м хип ‘ујак, мајчин брат’ (Кз Тр).

үјчевина ж ‘род по мајчиној линији’. — Она је живила у Добросављевој *үјчевини*, тàмо одакле му мајка.

үка ж ‘хука’.

үкајарити *үкајарим* св ‘довести, дотерати нешто на праву меру’.

үканити се *үканим се* св ‘одлучити се, решити’. — Ако си здрав и добро и може ти коњ послужити ти се *үкани* те ми дођи овамо у Ниш (2: 15 — Ј, писмо из 1878).

үкапити *үкапим* св ‘улудо потрошити’. — Пѣт гòдина си *үкапио* лājuћи на комүнисте.

үкачкати (се) / **үкашкати (се)** а (се) ‘претворити се у кашу, скаштити се’.

үкварити се *үквари се* св ‘оштетити се, постати неупотребљиво’. — А није сйпанò из сирйшњакѣ ништа, òно је сàмо се *үкварило*. То е фүрда, прòфүрдало се млѣко.

үкѣпати *үкѣпам* св ‘умлатити’. — Кажу да је нѣки мòј стàри *үкѣпò* Түрчина мòтком и òстò Кѣпа, па ми Кѣпићи.

у̀клѣван у̀клѣвна ‘сметен, постиђен’. — Био је у̀клѣван и није тео да тражи ништа — нек живи народ. — Прежа ти је у̀клѣван, ко да је бѣдан: он се нешто плаши. — Момак (ђувеглија) на гледању је више пута стидан и ћути; сплетен је; кад једе, у̀клеван је (2: 97).

у̀клѣпати -ам св ‘утрапити, продати нешто што купцу не треба’. — Мислио је да ти у̀клѣпа тај јасен.

у̀клѣнити се у̀клоним се св ♦. — Само сам ја љут: трѣбало је да се у̀клоним и да ме нико не пита шта је било.

у̀кљунути -не св ‘кључнути (о кокошки)’. — Не бѣ се, неће она да у̀кљуне.

у̀кнапити (се) -им (се) св ‘у̀клопити се у планирану количину’. — Све у̀кнапио како трѣба. — Добро сам се у̀кнапио: дошли сви [гости] које сам звао (P).

у̀кѡвати у̀кујем св ♦. — Криви се, криви, ал га у̀кѡва.

у̀кѡкѡтити се у̀кѡкѡтим се св ‘шокирати се, стати као у̀копан’.

у̀кољница м ‘човек склон изазивању нереди, свађалица, прзница’ (P).

у̀копати у̀копам св 1. ‘уградити, учврстити неки елеменат конструкције’. — Паприца је у̀копа̀на у гѡрња̀к; 2. ‘усмерити водоток у жељеном правцу’. — Опасне потоке мештани заједнички у̀крођују и дају му повољан ток. Такав поток временом своје корито удуби (*у̀која се*) и поправи све земљиште око себе (2: 22).

у̀копља̀чити се у̀копља̀чим се св ‘у̀кочити се, изгубити дах од смеха’ (P).

у̀копни -а -о ‘који се тиче одеће у којој се неко сахрањује’. — Припреми и све у̀копно. Не заборави ни свећу за у руке. — Старији се спремају за смрт остављајући „у̀копно одело“ (3: 97).

у̀косити у̀косим св 1. ‘покосити’. — Имала је и да у̀коси мало сѣна; 2. ‘поставити у̀косо’. — Он ће и кѡћу у̀косити.

у̀кошкати -ам св ‘упрегнути волове у јарам’.

у̀крајчити -им св ‘стати поред пута, склонити се с пута’. — Мѡрѡ сам да у̀крајчим, нисам смѣо да возим [по невремену].

у̀крати у̀кратим св ‘у̀скратити, забранити’. — Ми тѣли да се догѡворимо да ми да вѡду и да ми то нико не мож д-у̀крати.

у̀крлѣпити -им свр ‘импровизовати, склепати’. — Нешто у̀крлѣписмо да за̀ли-вамо [пумпом] на бѣнзѣн.

у̀крѡвити у̀крѡвим свр ‘поставити кров’. — У̀крѡвио сам кѡћу и са[д] ћу ла̀кше; в. *окровиши*.

у̀крѡжити у̀крѡжим св ‘изрезати по мери и поставити кровну конструкцију’. — Ка[д] се у̀крѡји грађа, [на оштрим сециштима кровних површина] то је слѣме; ка[д] се стави ћерамида — тад је ма̀ија, у̀зводи ма̀ије.

у̀крћати -а св а. ‘обогатити се важним састојцима’. — Трѣбало је да пѡсијем дѣтелину, да у̀крћа зѣмља; б. ‘одлежати, одстојати пре употребе (о пићу)’. — Сва жесто̀ка пића мѡрају да одлежѣ, да у̀крћају и ми ка[же]мо: дѡбро у̀крћала ра̀кија, дѡбро у̀крћало и вино. — Ра̀кија била као душа, у̀крћала, жутила се као наполеон (5: 128).

у̀кувати -ам св 1. ‘скувати’. — Најбоље је кад је у̀кува̀но. — Ицѣди се у вља̀шу, у̀кува се млѣко, а мѣни се није свѣдило. — Гаврило је молио да у̀кува за такве важне госте нешто друго (5: 74); 2. ‘замесити тесто и припремити хлеб за печење’. — Редуша треба „да у̀кува хлеб“, да спреми јело и да га на време однесе на њиву (3: 72).

у̀купити -им св ‘покупити, сакупити’. — Дóђите и у̀купите два-три ка̀зана. — Јеси ли у̀купио шта [ценерика]? — Ако у̀купила килу ка̀јмака, ка-дóђе дру̀ги пéтак — она прòдала.

у̀курвити се у̀курви се св ‘покушати да се неко зава̀ра’. — [Лисица] уме да се „у̀курви“ — тј. кад се на њу из близа пуца, па се не погоди, она се начини мртва, и кад зава̀ра очи ловцу, или се овај сагне да је узме, она стругне (2: 34).

у̀кућаник / укућаник -ика / у̀кућанин м 1. ‘самохран човек, кога неко преузима на издржавање’. — Прими га ко у̀кућаника нéко коме ни́је ништа рòд, али нéма кòме да о̀стави на̀слество, па га глèда док у̀мре и пòсле у̀зме његово има́ње. — Кад пéма чòек ни́ког па га примиш у̀ кућу, онда он у̀кућанин, у̀кућаник и живи у твојој ку̀ћи; 2. ‘домазет’. — У̀кућанин, у̀кућаник ми ка̀[же]мо кад се нéко о̀жени па о̀де на жéнин пра̀г, да живи на њеним има́њу (Д). — Кад о̀де пичковину, онда укућаник (Р); в. и укућевник.

у̀кућевник м ‘домазет’. — Он се судио с оним триез гòдина, а пòсле кад је у̀мро, о̀стò му у̀кућевник зéт па се и са зéтом судио.

у̀кућиник м ‘наследник’.

улаганити улаганим св ‘успорити’. — Погрéшио је што ни́је улаганио, нé би било ништа.

улагати улажем ‘инвестирати’. — У ову зéмљу улажеш и нéмаш ништа, улагане велико, а корист мала.

улапсати -ам св ‘посустати од умора’. — Улапсò сам, нé питај; ~се ‘унерeditи се’.

у̀лар у̀лара м ‘поводац за стоку’. — У̀лар је ако ш да ве́жеш ко̀ња за ја̀сле, а ако ш да ра̀диш — ам и узда (Кз).

уларих м дем улар. — Уларих („за јаре, теле“) (2: 48).

у̀легнути (се) у̀легне(м) св ‘створити улегнуће’. — Гòр има м̀ало у̀легнуто, само на једним кра̀ју, а на овом дòле у̀ском нéма (Кз).

у̀лепак / у̀лепак -пка м ‘плочице сасушене балеге на длаци стоке, најчешће говечета’. — Кад је кра̀ва пр̀љава, ил вòдиш на ва̀шер, да прòдаш, оне у̀лепке очистиш, мòраш д-òпереш. — Оперу се они у̀лепци кад кра̀ва ле́жи у ба̀леги па се о̀суши (Р).

у̀лепити у̀лепим св ‘облепити’. — Прè су [кошнице] изглèдале сасвим дру̀кчије нег сàд; о̀плетè се од лòзè па се у̀лепи, вр̀шкара се зва̀ла, па се о̀лепи ба̀легом спòља, окр̀гло дóђе когод ја́је, само ширòко у̀ дòњу стра̀ну, триèстину сантима̀, а гòр је сведèна у̀ско (Кз).

у̀лећи улегнем ‘ући’. — Још само да нам [Немци] улегну у наше куће, па да их као госте дворимо (б: 4).

у̀лећи (се) -жè се св ‘размножити се’; в. ситенкача.

у̀ливати у̀ливам несв в. улићи.

у̀лити у̀лије св ‘пустити млеко у виме (пре жагњења, тељења)’. — Дан-два пре жагњења — у̀лила у̀ сисе, у̀лива у̀ сисе.

у̀лица ж ‘„део авлије пред кућним прагом“’ (2: 15).

у̀лупати у̀лупам св ‘разбити јаје’. — У̀лупаш два ја́јета, парадàјс, м̀ало сира и ете ти [доручак].

у̀љаник -ика ‘пчелињак’; в. ичеланик (3: 35).

у̀лез у̀леза м 1. ‘нитков’; 2. ‘домазет’. — Он је у̀лез у његовој ку̀ћи.

у̀мало прил ‘замало’. — У̀мало нисам липсо.

умањити *умањим* св 'смањити'. — Она мџе да *умањи* млеко. — Ка[д] су краве стелне, стеване, оне *умање* млеко.

умесити *умесим* св ♦. — Ја не б-умела ни д-умесим.

умести *уметем* св 'усути у воду и измешати (брашно или сл.)'. — Уметē се мѣћа и мѣтиш свињама (Р); б. *мећа*.

уместити / умештити -им св 'наместити, припремити за посао'. — Уместила све на разбоју и мџж пџчети. — Првом навучē дџста дрвѣ, *уместиш* кџзан и — пџчеш док *имѣ* у кацама (Р); в. *умешташи, дреш*.

уметан -тна -тно 'умешан, вешт'. — А бѣо *уметан* за свѣ. — Уметан је, ал ка-се напије — бѣжи од њѣга.

уметно прил 'вешто'. — Зна њн *уметно* да рѣди — кад ђе!

умѣтнути се *умѣтнем* се 'постати сличан, наследити генску особину предака'. — Како дѣге мџже нако да се *уметне* на мајку!? — Ма родитељи му ништа не коштају и срећа бџжја што *имѣ* дѣду па *имѣ* на кога да се *уметне*; в. *мејнути се*.

умѣштати (се) *умѣштам (се)* несв према *умѣштиши*. — Умѣшташ дрѣш да врѣшеш, *умѣшта* се кџзан, *умѣшта* кад трѣба шта да рѣди (Р).

умиваоничѣи -иѣа м дем 'умиваоник'. — Бѣо њнај маѣи *умиваоничѣи* и скрџз залѣдила вода.

умиријати (се) -ѣм (се) св 'умирити се, помирити се'; в. *зацавѣљати (се)*.

умити *умијем* 'опрати'. — За чист род жита каже се да је као *умивен* (2: 22).

умка ж 'хумка'

умџстити -ѣм св. према *мџштиши* (в.) 'посебно угостити'. — Е бѣш сам му *умџстила* свѣ што је тѣо и ѡпѣт ѡтишо љут.

умџшѣвати *умџшѣвам* итер. према (*у*)*мџштиши*. — Нѣког *умџшѣвѣ* не *умџшѣвѣ* — јѣдно ти је. — Доводио Влаја стално неке и *умџшѣвао* им (5: 37).

умрѣти *умрем* ♦. — Умрела јѣдна жѣна у Калаѣевцима, јѣвила ми сѣстра; *умрѣли дѣн* 'дан смрти'. — Сутра ми је Мѣтру *умрѣли дѣн*. — На Арѣнѣловдан ми је мџжу *умрѣли дѣн*.

умрлица ж 'вода која се затекла у кући у тренутку смрти неког укућанина'. — У кући у којој је неко умро, просипа се затечена вода, „вода умрлица“ или „мртва вода“, доноси се свежа и прекидају сви послови (3: 98).

умѣсити се *умѣсим* се уп. *умѣкуш(р)иши се*. — Умѣсио се нѣшто, бѣће напунио гаѣе.

унаколо / унаколо прил 'унаоколо'. — Тѣра се *унаколо* око коца (Кз). — Кашиком се, или нџжом, ѡбреже *унаколо* свѣ.

уџбродити се -ѣм (се) а. 'навићи се на сталан број оброка'. — Вѣ сте дџбро уџбродили: двапѣт јѣдѣте. — Ја сам се уџбродило: јѣдѣм двапѣт на дѣн (Кз); б. 'створити навику да се нешто ради у одреѣено време'.

унајѣнтити -им св 'учврстити (у грађевинарству)' (Р).

унаљити се *унаљи* се 'почети трунути', в. *ѡшава* (2: 24).

унарити (се) *унари* (се) св 'упрегнути пар коња, волова који су се међусобно свикли' — Унариш коње, краве.

унасовати -ујем св 'уклопити, склопити у целину'. — Е, *унасово* га је, свѣка му чѣст, нѣ би ни мајстор бѣље (Р).

упатити (се) им (се) св 'изјѣдначити се, поравнати се по поседовању нечега'.

у̀паучити се -и се ‘побуђати’. — Поз два д̀ана он̀ај се л̀ебац у̀паучи па се р̀астѣже ко паучина. — У̀паучи се л̀ебац, н̀арочито од м̀уруза (Кз); в. *мацовина*.

уп̀ендрчити (се) -им (се) св а. ‘уображено се понашати’. — В̀иди како с-уп̀ендрчио, н̀ико му р̀аван; б. ‘носити нешто неприлично, неприкладно’. — У̀пендрчила нешто ко т̀ашну (Р).

уп̀илити уп̀илим св ‘укопати саднице у земљу да би се, пре садње, сачувале од усушивања’. — У̀пили се онај д̀ењак [садница], ук̀опаш у̀ земљу, б̀аџиш оне стругљевине и п̀ос с̀адиш.

уп̀илљвати уп̀илљвам несв према *у̀илилљти*. — То се пр̀вом уп̀илљва, па п̀ос с̀адиш в̀оћке.

уп̀иш̀анко м а. ‘мушко дете које није регулисало мокрење’; б. ‘млад и неискусан момак, жутокљунац’.

уп̀ишуља ж а. ‘женско дете које није регулисало мокрење’; б. ‘млада женска особа, балавица’.

уп̀литати -ће несв ‘плести’. — И с̀а н̀ом п̀очне да пл̀етѣ, да уп̀лиће, она т̀врд̀а л̀о̀за.

уп̀литњак м ‘повез за косу’. — Да би коса боље расла и да не би опадала, треба оставити уп̀литњаке на бадњаку да преноће, а сутрадан, на Божић, очешљати се крај огњишта (3: 110).

уп̀љувак -ўвка м ‘измет муве’. — У̀пљувак, то кад м̀ува о̀стави ц̀рну т̀ачку. — О̀прала му он̀у б̀елу кошуљу и м̀уве св̀у уп̀љувале: уп̀љувак до уп̀љувка.

уп̀љувати -је свр ‘испрљати упљувком’ (в.). — Скл̀онио печѣње да га м̀уве не уп̀љују.

ў̀нола прил ♦. — М̀огло је да се р̀ади ў̀пола, а да се ж̀ивѣ д̀упло б̀оље.

уп̀оловачити -овачим св ‘урадити до половине’. — Кад се свиње дотерају из жирења, већ су у пола угојене (уполовачене) (2: 30). — У жирење су догонили мршаве или уполовачене свиње, а приликом повратка враћали угојене (3: 28). — За овакву циглу каже се да је „уполовачена“, тј. да је упола осушена (3: 42).

уп̀ољити се уп̀ољим се св 1. ‘одважити се, усудити се на неки ризичан поступак’. — А к̀ако ћу ја да се уп̀ољим да тр̀ажим п̀оново извршење кад н̀е зн̀ам је ли он њу пр̀емештно из гр̀оба ил није; 2. ‘јавно се показивати’. — Она не воли да се упољава (да се види, да је мета) као што то чини зец (који бега чистином) (2: 34).

уп̀оћак -ћка м ‘квржица од ућебане вуне’. — Им̀а ти упоћ̀ака по ћ̀илиму и ў̀зме м̀аказе и посѣчѣ упоћ̀ке (Р).

уп̀редати уп̀редам несв према *у̀пресљти*; в. *жица, врећено*.

уп̀рести уп̀редѣм св а ‘спојити више конаца у један’. — Сѣдам-о̀сам струка ж̀ице уп̀редѣш и стѣгнеш бандѣру; б. ‘усукати се’. — У̀прео ми се кок̀уруз.

уп̀риштити уп̀риштим св; в. *йойиришљти* (Р).

ў̀прта ж ‘каиш или плетена ручка на торбици’. — Пр̀екинула ми се он̀а ў̀прта на т̀орби. — На т̀орбици и торбаку је ў̀прта, само што је тк̀ато, на т̀орбици к̀ратко, а торбаку д̀уже.

ў̀пртача ж ‘ткана торба с упртама (у облику ранца)’.

ў̀пртити -им св ‘ставити на леђа и понети терет’. — Боле на ленији упрти цак и до куће, два километра

уп̀увати се уп̀увам се св ‘нечујно испустити стомачне гасове’. — Ћути ко дѣте кат се уп̀ува. — Кат пр̀дѣ, не смрдѣ; кат се уп̀ува — да Б̀ок с̀ачува!

ура̀дити ура̀дим св ♦. — Ја ћу то д-ура̀дим у договору с Миланом,
ура̀нити ура̀ним св ‘ухранити, угојити’. — Ура̀ни се посек, да се сүши месо. — Свиње су продаване, или урањене (угојене) или жиром уполовачене (пола угојене) (2: 82).

уреди́ти уредим св ‘заклати животињу и припремити месо за употребу’. — Она ни ко̀кошку н-уме́ д-уреди́; в. *редити*.

урезник, обично мн, м ‘крајеви основе који у ткању остају на вратилу, а одсецају се кад се ткање заврши’; в. *ујемак* (3: 74).

урекнути / урећи урекнем св ‘набацити чини’.

уровити уровим св ‘укопати’. — Добро си уровио овѐ диреке. — Ја оћу да се урове диреци, да се загради гроб.

уровља́вати уровљавам несв према *урови́ти*. — Не знаш је л ма̀зо ко̀ље кад је уровља́во?

уро̀дница ж ‘нечистоћа у житу, обично семе коровског биља’.

уро̀к уро̀ка, бајање од уро̀ка в. *врачање* (1: 778).

уса̀јганити -им св ‘ускладити, уклопити’. — Ма, уса̀јганиће он то, нѐмаш да брѝнеш (Р).

уса̀нути / уса̀гнути уса(г)не св ‘уврети у земљу, натопити се водом’. — Треба га прекопати да више во̀де усане. — Уса̀гнула во̀да.

усара̀вити усара̀вим св ‘уништити, упропастити’. — Усара̀вио сѝлну ѝмовину. — Усара̀вила ку̀ћу и децу.

у̀сећи усе́чем св 1. ‘направити усек у нечему’. — Усе́чу крст у дрво, нѐкад кад би́ло то...; 2. ‘посећи’. — Кад биде јѐсени, усе́чеш га.

у̀сеђелица ж ‘старија девојка, уседелица’.

у̀сијати -ам св ‘зажарити’, в. *кочањка*.

усира́ти усирам несв према *усра̀ти*. — Јест да зарастеш у папрат и коприву, још те усирају говеда и овце, али ти макар не ситне кошчице што лако не труну (5: 98–99).

уси́тети / уситити -и св ‘усушити се, узрети, угмилити; изгубити свежину’. — Ђскоруша се мо̀же по̀ести те́к кад усити́, кад добро узрели (К). — Није [јабука] још уситела, није презрелила, добра је. — Ле́пе су и ни́су уситиле. — Зимака је добра кад усити́ (Т). — [Кантаруше] пре [Божића] не усите (5: 147); в. *оскоруша*.

ускопистити се ‘тврдоглаво се заинатити’ (Р).

ускра́ћивати -аћивам несв ♦. — Ја му не ускра́ћивам ништа.

ускрѐчити се ускрѐчим се св ‘наслонити се’. — Ја би нѐде сео де би мо̀го да се ускрѐчим.

ускр́чити ускр́чим св ‘искрчити, раскрчити; спремити, рашчистити’. — Мо̀ра то гор да се ускр́чи, да се по̀коси.

усмр̀дити се -и се св ‘усмрдети се’. — Усмр̀дила се гла̀вуца.

усо̀лити усо̀лим св ‘посолити’. — Ја то усо̀лим, ста̀вим, и док он ра̀ди, ста̀вим у шпорет.

у̀спара ж ‘спарина, запара’. — Јака је данас би́ла у̀спара. — Нека вла̀га, а сунце — па у̀спара. — То ху̀бре даје јаку у̀спару ли́стовима; в. *оморина*.

у̀спѐти се у̀спењем св ‘попети се’. — Ја сам мо̀го да се у̀спењем на сва̀ко дрво.

у̀спети у̀спим св ♦. — Ако у̀спим да то направим, биће добро. — Оћемо да у̀спимо [довршити плашћење пре кише]?

Ћстава ж ‘завршетак јаза испред воденице’. — Јаз идѣ до уставе, а тѹ се вишак вѡдѣ прѣлѣва и даѣле вѡда идѣ на бѹкву (Б).

Ћставити -им св ‘зауставити воденицу’. — Ћставим прѣво [воденицу] па сѹнем жѣто; устѡлача мѡра да пѡдне тѡмо, кад дође на кѣло жѣта до краја, ѡна се спѹсти сама доле и стаѣне.

устѡ[в]љача ж ‘део механизма којим се воденичко коло аутоматски зауставља кад се кош испразни’; в. *калемче, коло, кош*.

устѡјати -е (не) ‘одстојати’; в. *йогасиѣи б*.

устаклајисати -шем св ‘почистити, поравнити’. — То се мѡра устаклаисати, ѹчистити, да биде равнѡ ко стакло.

устаоц м а. ‘вредан на послу’; б. ‘добар домаћин’.

Ћстока ж ‘хладан североисточи ветар (кошава)’; в. *север* (1: 746, М9: 19).

устручити ‘строгао васпитати’

усука ж ‘врѣца’; в. *гајѣан* (2: 68).

усѹкати (се) ѹсѹчем (се) ‘увити се у облику спирале’. — Од ове ѹспаре свѣ се усѹкало (Р).

Ћсулина ж ‘стрма страна’. — Ћз тѹ ѹсулину нѣ мож д-изѡђеш.

Ћтањати / утањати -а / утањам несв ‘тонути’. — Ћтањају нѡге, пѡдводно. — Ѓнѡ ѣѹле утањало ѹ земљу.

утега ж у сталном изразу *ѣправа од уѣге* ‘лек за просуто дете и за сваљену материцу’ (2: 226).

Ћтегнут -а -о ‘чврст, снажан; навикао на тежак посаѡ’; в. *ужигаѣи*.

Ћтија ж ‘велика абацијска пегла, 7–8 кг’.

Ћтишати се -ѡ се ‘ускиснути’. — Сѹнеш сѹрутку на оно сѣрѣште и то стѡјѣ пѣт, шѣс данѡ и јѣднѡко се утишѡ па пѡсле пѡдлѣваш млѣко.

Ћткати ѹткѣм св ♦. — Ка[д]-ткѣш, ѡнда се тѡмо ѹткѣ неке шаѣре, цвѣт.

Ћткивати ѹткивам несв према *уѣкаѣи*.

Ћтнути ѹтнем св ‘уденути (конац у иглу)’. — Нѣ види ни кѡнац да ѹтне, а види свѣ преко рѣкѣ [код комишија].

Ћтоврзан -зна -о ‘вешт, умешан’.

Ћтолити -и св ‘добити удубљѣње’. — Кѡуч ми је ѹтољен.

Ћторе / ѹтори пл. т. ‘жлеб на бурету у који се умеѣе данце, среѣеви’. — Тѡмо де се на каци стаѣви [данце] зѡвѣ се ѹтори.

Ћторити -им св ‘правити уторе’. — Направи се жљѣб онај на каци и срѣђ мѣтиш, ѹториш кѡцу.

Ћторѣњак -ѡка м ‘рендѣљ за прављѣње утора на бурету’.

Ћторожити се уторожим се св ‘огласити се дубоким дисхармоничним гласом’.

Ћтрефити утрефим св ‘улучити прилику’. — Једнога дана утрефим прилику... и запитаѡ моју Јѣку да ми да ону јѣдну орницу од хектара (5: 123).

Ћтржан / ѹтржан ѹтржна / ѹтрзна -о ‘вредан, хитар у послу’. — Није ѡна ни кад бѣла ѹтрзна. — Кад је нѣко вредан, радан, ка[ж]е се ѹтржан. — Није ѹтржан бѣо (Б). — йтржан је маѡ лѣнши нег ѹтрзан. — Ја никад нисам била претерано утрзна, као нека моја сѣстра Рада. — Ја нисам била, признајѡм, толико утрзна (5: 21 44).

Ћтрина ж ‘необрадива земља, сеоски пашњак’. — Утрина је необрађѣно земљниште, лѣдина је испошћѣна ѣнва која се одмара. Ораница је земљниште које се обрађује; ѣнва је ораница са посејаним усевима (3: 16).

утрѡњати се утрѡњам се св ‘поплашити се, престрашити се’. — Утрѡњѡ се, јадан, од зѣца (Т).

утрѡшити утрѡшим св ‘умрвити, удробити’. — Дѡбро је кад се прѡја утрѡши па са врѹћим млѣком.

утувити -им св ‘запамтити, схватити’. — Утуви то јѣднѡм у тѹ твѡју лѹду главу (Р)

утулити се утули се св ‘угасити’. — Утулио се и месец (6: 164).

утупити (се) утупи (се) св ‘затупити (се)’. — После посѣцања не мѡж да се мѣље брашно ѡдма, а нѣ би мѡго и кад би тѣо, било би мнѡго крупно, ѡштро, па мѡра мѡло да се утупи после тога (Б). — Нѣ смѣш кѡсу да утупиш; в. *брус*.

утурити им св 1.а. ‘уденути’. — Утури ми кѡнац у иглу, нѣ види баба; б. ‘уметнути’. — Утуриш чѹнак кроз онај зѣв; 2. ‘набацити’. — На трѣћи дан Бѡжиња слама се изнесе и утури у раќље вѡћке (Р).

утући утућем св ‘кастрирати’. — Ѳван, ка-се заќоље, ако није утућен, ѡн мирише, мѣсо; а ако се утућѣ — ѡндак не мирише (Кз).

утуцати -ам несв ‘штројити, кастрирати’. — Утуца се ѡван, има неке раќуљице па се стѣгне и тѹца.

ућебати се -а се ‘претворити се у ћебе, стврднути се.’ — Нѣ ваља врѹћа вѡда, ѡће да ућеба вѹну.

ућебити се -и се ‘бујно се разрасти и претворити у травнати тепих’; в. *йoley* (2: 8)

ућѣвити ућѣвим св ‘мало попити’. — Ја тек мѡло ућѣвно, а ѡни ме дѣгоше д-идѣм у Милановац (Р).

ућерѣзан -зна -зно ‘складан, уредан’. — Кад се Душѡн пошѣша, дѣда каже да је ућерѣзан. — Ви[ди]ш какѣ ми је ућерѣзан; в. *оѡрайавиѣи*.

ућерезивати -ѣзивам несв ‘дотеривати, уређивати’. — Ућерезивам [кућу] за свѡдбу.

ућеретан -тна -о ‘уредан, исправан’. — А ни гѹме ти нису ућеретне.

ућертити -им св ‘засѣћи балване на ћошковима да се углобе један у други, направити *ћерти* (в.)’. — То било кад су раније прављени вајати, па се ућерти. — Темељѡаче су ућертене, а на сваком углу је углављен по један масиван дирек (3: 63).

ућуќутити се -им се уп. *ућуќућ(р)ићи се*.

ућустечити (се) -им (се) св ‘поставити (се) усправно’.

ућушкати -а св. — Виш како гѡдине ућушкају [човека] па нѣ кѡшта ништа.

уфитиљити уфитиљим св ‘уврнути фитиљ, смањити светло на лампи’.

уфрћкати -ам св. према *фрћкаѣи* (в.). — Рѹжо, мѡж[еш] само мѡло да ми уфрћкаш ѡвѡ?

уфѹлати се -ам се ‘неприметно се увући’.

уцветати -ѡ св ‘процветати, расцветати се’. — Уцветѡла ми ливада.

уцѣдити (се) уцѣди(м) (се) св ‘исцедити, оцедити’. — И мѣти онај камен да се прѣ уцѣди (Лп).

уцмиљити -и св ‘ослабити, изгубити основно обележје’. — Ако нам уцмиљѣ струја, нѣће се мѡћи радити ништа.

уцрвљати се -ѡ се †. — Ако се брашно уцрвљѡ — ѡно је најѡбље.

учајати учѡја несв ‘ветрити, испаравати’. — Пусти то да мѣнко учѡја, да биде јачи [чај] (Р).

учапити -им св а. 'одредити размак на коме ће се прикивати летве у кровној конструкцији'. — Учачи се, има онај чап, па полётвāvаш по роговима (Р); б. 'повући линију по којој ће се дупсти жлеб за уторе'. — Учачио сам за ўторе, свѐ по чапу (Р).

учврғавати се -рғава се несв 'грчити се'; в. *чврғав*.

учврғити се -и се св 'згрчити се'.

учењак м 'који је учио школу, који је школован'. — Колико ми је пута само мој учењак Миша о томе говорио (б: 29).

ўчетврғт прил 'четвргасто'. — Од онѓг се ўчетврғт ўзима грўдњача и тўрї се грўда тўн и прѐвије се отуд и отуд (Л); в. *грўда*.

учетврғити се учетврғтим се 'угојити се, неприродно се здебљати'. — Учетврғтио се, да Бѓк сачўва, нѐ мож да се крѐће (К).

учечвāрити се учечвāри се св 'претворити се у чечвар (в.), густиш'. — Вїдиш како се учечвāрила тїквица. — Учечвāрило ти се све изā куће, Дрāго, нѐ може се проћи; в. *їодбраїи*.

учешљати учешљам св 'рашчешљати'. — Пѓсле се учешља вўна.

учи предл 'уочи'. — Учи ўскраса ўмро. — Ја сам бїо тāмо учи рāта. — Учи свāдбе су нāвечери.

ўчистити -им св 'очистити'; в. *усїаклајисаїи*.

учитељуша ж пеј 'учитељева жена'.

учка ж 'стање устрепалости'. — Ухватио учку. Дошао духовника да плаши. — Ухватила те нека учка, те свашта дробиш (2: 52 165).

ўчкур м 'врпца којом се везују гаће, панталоне, гатњик'. — Вѐзѓ ўчкур нāмртво и нїје мѓго одрѐшити (Р).

ўцера ж 'стара оронула кућа'.

ўцерица ж дем *ўцера*.

ўшка ж 'дршка на посуди'. — Вѐже се, поврзѐ се кāнāп кроз ўшке и нѓси се, нā њиву, косāчима.

ўшкѓпити ўшкѓпим св 'кастрирати, уштројити'. — Онај ѓван мѓра да с-ўшкѓпи (Р).

ўшљїскати (се) ўшљїска(м) (се) св 'испрскати се блатом'.

ўшмагнути -нем св 'увенути, усушити се'. — Од ове ўспаре свѐ ће д-ўшмагне, пāсўљ ўшмаго.

ўшмрќнути се ўшмрќнем се св 'усекнути се, обрисати нос'.

ўшнїк -їка м 'тупа страна алатке (секире, будака), ушце'. — А ако ѓстанем о-тѐбѐ, гāђај ушнїком!

ўштāпити се ўштāпим се св 'укрутити се, укочити се'. — Дѓшла тўне и уштāпила се на вратима.

ўштва м/ж 'ништарија'. — Дѐ ће се с ўштвом договѓрити!?

ўштїван -вна -о 'учтив'. — Лѐпо је и ўштївно дѐте.

ўштројити ўштројим св 'кастрирати'. — Вепрїће ѓвѐ кѓјї су о-двāс кїла па нāвише, до трїес, њїма мѓсо мāло мїрише ако се не ўштроје (Кз).

ўштукнути -нем св 'уганути, ишчашити'. — Бїо ўштукнуо нѓгу на паркѐту.

ўштўлити ўштўлим св 'пригњечити, нагњечити (обично прсте између два тврда предмета)'. — Мѓра пāзити да га не ўштўли, ѓткине прст.

ушўкутити се / ушўкутрити се -им се св 'ућутати се посрамљено, повући се у себе због зебње или страха'. — Кад је вїдо штā је урадно — ушўкутио се, стїдї се па

се ушүкути. — Упишкио се па се ушүкутрио. — Деца се ушукотрила, па не проговарају (6: 32).

ушүр м ‘накнада за печење ракије’. — Ушүр үзмеш дөсет кила о-товара. — А ушүр је она ракија, која се на казану добива у свом селу (2: 108); в. *ујам*.

Ф

факман факмана м ‘спретан, вешт човек’. — Мишљео да га прөварн, ал налөтио на факмана и остө [„кратких рукава“].

фалинка ж ‘недостатак, мана’. — То је била велика фалинка (1: 30).

фалити -и[м] 1. ‘недостајати’. — Фалиће ти још две даске; 2. ‘погрешити’. — Фалила сам што нисам звала Милену; в. *валићи*.

фалити (се) -им (се) несв ‘хвалити (се)’. — Зөт и снја се нө фале, ал се и нө куде.

фамилијаз -аза м ‘школски послужитељ’. уп. *вамилијаз*.

фамилијаш -аша м ‘даљи рођак’. — А и јөдан мөј фамилијаш био ү тим лөпөвским друштву. — Причө ми то нөгөв фамилијаш.

фарба ж ‘препарат за бојење сукна’. — Мөће фарбу која је слична њөјзи.

фарбар -ара м ♦. — Көд нас је било фарбарө што су фарбали пређу, она көра била да се фарба.

фарбати -ам несв ‘бојити сукно, пређу’; в. *фарбар*.

фермати -ам ‘уважавати’. — Ови млади никог не фермају. — Унук му јөште ферма сөмо òплавак, ал мешчинн да ни тө нөће [још дуго]; в. *вермаћи*

фермен м ‘дока од чохе’; в. *антиерија* (1: 778; 2: 69). — Фермен без рукава, дужине до струка, напред отворен, такође је био лепо украшен (3: 82).

фес м ‘старинска капа’. — Старији су носили на главн затупасти фес црвене боје са кићанком, кога су звали мецедија или тунус, док су млађи радије носили шиљастн црвени фес (9: 85); в. *кајиш* (2: 68).

фйзичар м ‘помоћни радник на грађевини’; в. *йросйак*.

фијук м ‘звук ветра’ (Р).

фијукати фијүче несв ‘звиздати’. — Фијүче ко вйрйз, кад оно үдариш машком (Кз).

фијүкнутн фијүкнем св 1. ‘звизнути’; 2. ‘брзо проћи, пролетети’; 3. а. пеј ‘умрети’. — Јеш чүо да је Никола фијүкиө?; б. ‘умно пореметити’. — Фијүкнула нөсрећница од јада,

фйра ж ‘одбитак тежине при мерењу стоке приликом продаје’.

фиранга ж ‘завеса’, в. *виранга*.

фирәун -әуна м 1. ‘мангуп, спадало’. — Вйдо сам онога твөг фирәуна; 2. ‘тамнопут човек, Циганин’.

фйрго м ‘црномањаст, тамнопут човек’.

фитиљаш м ‘пешкир „средњег квалитета“’ (2: 59).

флөка ж ‘мрља; белег’. — Нйгде нөму, Драго, флөке нөма на лицу, а изгөрело лице свө било!

флйнта ж ‘дроља’. — Ми нисмо знали да та жөна нека флйнта, прљаво, окүпла се нека мафија.

фóртати фóртам несв; в. *ворѣаѣи*.

фрај ‘бесплатно’

фрѣшак фрѣшка -о ‘свеж’.

фрклѣштити фрклѣштим несв ‘присиљавати, уцењивати’. — Штò сте напали човѣка, штò га фрклѣштите ако му нè треба (P).

фр̀кнути -не(м) св ‘огласити се фрктањем’. — Мòј ўнук, кад му даш сѣр, фр̀кне ко ждрѣбе: нѣне сѣр — о̀е пршуту!

фр̀ћкати -ам несв ‘правити коврѣе’. — Она ст̀лно нешто фр̀чка кòсу, н̀што лѣцка.

фр̀штук фр̀штука м ‘доручак’.

фр̀штуковати -ујем (не)св ‘доручковати’.

ф̀г̀ач -а́ча м ‘танка гвоздена полу́га са повијеним крајевима којом се „извлаче фуге“ на зиду од камена’. — Дòно сам и ф̀г̀ач да направим [фугу] да се вода нè слива [низа зид].

ф̀њара ж в. *вуњара*.

ф̀урда м ‘прозукло, ускисло млеко’. — Ф̀урда — то ти је млéко ка[д]-се ўкв̀ри, прòф̀урда се: нè сипаш нѣшта, али се на врућ̀ни в̀ликој пòкв̀ри. — Ка[ж]е се в̀урда, ф̀урда, то ѣсто; в. *уквариѣи* се.

ф̀уруна ж ‘пећ’; *лебна* ~ ‘наткривена пећ за печење хлеба, у дворишту’; ‘округла лимена пећ, дагара, само за загревање просторија’; в. *вуруна*.

фур̀унко м ‘дебео човек, дебелко’. — Два бр̀та: ј̀дан ко с̀ргија, а др̀ги фур̀унко (K).

Х

хаљина ж ‘део женске ношње’. — Богатије жене су преко зубуна носиле хаљину од белог сукна дугачку до земље на којој су на куковима прорезани џепови (9: 87).

хељда ж . — Хељда је сејана до пре 50 година. Неки су је давали само стоци, док су други услед несташнице од ње правили и хлеб (3: 18).

хиљадак -тка м ‘око хиљаду на броју’.

Ц

цакићати цакиће несв ‘цактати’. — Кад машинa пòчне да цакиће, искљ̀чи је.

цаклити се цакли се се несв ‘сјати, бљештати, блистати’.

ца̀лати ца̀лам несв ‘поговарати старијој особи, изврдавати да се неки захтев испуни’. — Нèмòј ми ца̀лати, него бр̀зо што сам ти р̀ко. — Мòгò би да пр̀станеш да ца̀лаш, да нè тр̀жим òплавак (P).

ца̀п̀н -и́на м ‘алатка за превртање, котрљање балвана’.

цв̀ета ж ‘крава с разнобојним белегом (обично на глави)’.

цв̀етѣћ -и́ћа м 1. дем ‘цвет’. — Ви[ди]ш како су то л̀пѣи и ч̀стѣи цв̀етѣћи; 2. ‘белег’. — Ј̀ше на кòбилу, с̀мо јòј ј̀дан ц̀рн цв̀етѣћ на ч̀лу.

цвѣтко м 'во с разнобојним белегом на глави'.

цвѣтуља ж 'крава која има специфичну белегу, „цвет“, између рогова'.

цврѣцѣн -иѣна м 'мали петао, цверглан'.

цврѣцѣнка ж 'кокица, цвергланка'.

цврѣцнути -нем 'мало попити'. — Кад ма̀ло цврѣцне, он се само сміјѣ, ал од нѣки — нека те мѣли Бѣг сачѣва!

цѣв -и ж 'део ткачког механизма'. — Вѣна се [пређа] мот̄а на цѣви, мѣра на цѣви да ље у чѣнак; в. *цѣва*.

цѣвара ж анат 'цѣваница'. — П̄ала на прагу и слѣми цѣвару.

цѣвка ж 'део разбоја'. — То се ст̄ави на вѣто, па се мот̄а са вѣта на лѣчаник: од зѣвѣ се направѣ цѣвке, проврт̄иш кро-средину др̄во и то је цѣв; ка-се напуни та цѣв, ти је ст̄авиш у чѣнак; в. *цѣв*.

цѣвљаник -иѣка м 'посула, кутија за дрвене цѣвчице (од зове) за пређу' (Р).

цѣд̄аљка ж / **цѣдило** с / **цѣд̄иљка** / **цѣдуља** / **цѣд̄уљка** ж а. 'метална решетка за цеђење'; б. 'платно, газа, за цеђење сира'. — И оно завѣжеш у цѣдило, што се вѣже она гр̄уда, завѣжеш на свѣ-четири стр̄ане и т̄уриш на т̄у рѣшѣтку (Кз). — Дѣ си т̄урила цѣдуљу? — Цѣд̄уљка је онѣ што млѣко цѣдиш, па ко шѣрпница и им̄а р̄учку.

цѣдба ж 'цеђење'. — Дѣбро стѣгнем те се ицѣди на тѣј д̄аски и после цѣдбѣ исѣчѣ се и сл̄аже у ч̄абар.

цѣднѣти цѣдим несв ♦. — Ст̄ави се рѣшѣтка и цѣди се и ђстане в̄амо с̄ир.

цѣђ цѣђа м 1. 'раствор за штављење коже'. — Крѣч и пѣпѣо се мѣша и у тим цѣђи стој̄и дѣсет дан̄а; ђпет се једна [кожа] на другу мѣће; кат се извади ис тога цѣђа, скид̄а се д̄лака; 2. 'пѣпѣо прокуван у води, за прање вѣща' (Р).

цѣђац м 'сорта крушке' (Бљ, 14: 41), в. *сијерак*.

цѣка ж изр *на исту цѣку* 'исто, ни боље ни горе'. — Ка̀ко је Радѣјица? На ѣсту цѣку (Р).

цѣлац цѣлца м 'дубок неугажен снег' (2: 15).

цѣливати цѣливам несв 'љубити (крст, икону, покојника)'. — Цѣлива се крст, мрт̄в̄ак, а љѣбе се в̄акѣ, на̀род кад се срѣтне па се љѣби.

цѣпљика ж а. 'цѣпка, ивер'. — Кад ѣдарниш с̄икиром, ђтпадне она цѣпљика; б. 'чвршѣ зеленкасте нити у парадајзу'. — Парадајз ђчистиш да нѣма ђнѣ цѣпљике.

цѣпчица ж 'танка цѣпка'. — Прѣтнодно се др̄во исече на цѣпчице, које се увитле и запале (2: 44).

цѣр м бот 'врста хрста *Quercus cerris*'. — Цѣр нѣма ср̄ца, више им̄а бѣљике, а др̄учкија и ш̄ума на њему; в. *жир* (2: 29).

цѣрѣћ -иѣна м 'мали цер'. — Да нисам ишѣ пѣшкѣ, мени би ђд̄авно цѣрѣћ на стом̄аку р̄асто.

цѣров цѣрова -о 'који је од цера'. — Цѣрово др̄во и гр̄мово др̄во — то цѣровина и гр̄мовина, пр̄авѣ се тишљѣраји, то р̄азлика; то је дѣбра ј̄апија.

цѣровина ж 'церово др̄во, грађа од церовог др̄вета'; в. *церов, лесковина*.

цѣврије пл. т. '„сељачка“ клѣшта' (Р).

циганисати шем / **циганчити** им несв 'понашати се као Циганин, упорно нешто тражити'.

циг̄анлук -анлука м 'цигански поступак'.

циг̀анкара ж ‘велика „циганска“ секира’. — Сикира цигањска се зовѣ и циганкара, рацѣпиш трупац и она циганкара и првом ископају са њом (Кз).

цигански / цигањски -а -о ‘цигански’; ♦ цигањска посла. — А то слатко нико није марио. Звали га циганско (5: 74).

ци́гла ж ‘опека’. — Ја сѣко по трѣс њлада циглѣ. — А Жико умѣси проју — когѡд цигла.

циг̀уљати -а несв 1. ‘цуркати, тећи танким млазом’. — Вѡда јѣдва цигуља; б. ‘свирати на неком инструменту отегнуто и без хармоније’.

ци́кнути цикне св 1. ‘расцепити се, прснути по танкој линији’. — Кад камен цѣпаш, нѣ можеш ко дрво, па се он разваљива, криви, него он кад цикне — он одједном одлѣти; 2. ‘пореметити памѣћу’. — Седамдѣсет дѣвѣта ми је, а јѡш нисам цикнула љ главу (Л). — Зна се само да је последњих година живота мало „цикнуо“ и често се у самоћи ударао у прса, кукајући за Гвозденом и Савом (11: 19); 3. ‘уки-селити се (о вину)’. — Цикнуло му вино. — У вече пак, кад би жене заседеле, точиле су за себе најбоље вино (док су остали пили оно, које је *цикло* — почело да се кисели — 2: 86).

ци́мати -ам несв ‘трзати’.

ци́мѣнта ж ‘лимено лонче за воду’. — Заитиш вѡду из бунара, ко што си зайтѡ и дѡсад, и цимѣнту, лонче да наспеш стакло. — Пѡпио њ он цимѣнту вина. — Мѣрица стѡји у стаклету гѡре, љзми цимѣнту и сунѡи.

ци́нцо -а м ‘тврдица, цинцарин’ (Р).

ци́нцулирати -улирам несв ‘скитарати, зијати’. — Нѣ рѡди ништа, цинцулира, свѡира уз батину (Р).

ци́пела ж, обично мн. ♦. — Није њмѡ ципеле нико, ѡпанке ако њмѡ.

ци́пелчина аугм пеј *ципела*. — Јовиша им направи по ципелчине (5: 122).

ци́пун м ‘део воденичког механизма — сужење каблине кроз које вода удара на воденично коло’. — На каблини је ципун, зашрафљен на каблину шрафовима. — Ципун ти је на воденици де ѡзлази вѡда и удара у кѡло. — Буква је била о-дрѣвета, љско, да [ништа осим воде] нѣ може да прође крос ципун. — А извор јак, па хладан, бије вода као на ципун (5: 75); в. *буква* (5: 46). — Вода и њен пад се регулишу округлим ципуном у букви којом дотиче вода. Ако је ципун већи, добиће се и већа снага (3: 44).

ци́ца ж ‘већи камен’ (Р).

ци́цвара ж ‘јело од топлоног младог сира и кукурузног брашна’. — Цицвара се готови ако се у воду која ври сипа мало помало брашна и за све то време меша да се не би направиле громуљице (3: 75).

ци́мља ж ‘врста детелине’.

ци́мијуљити / цми́лити -ѡ несв ‘тећи танким млазом’. — И ѡвѡ ваща вѡда цмијуљѡи, цмиљѡи.

цѡ́кло с ‘цокла’. — Озѡда се дѡл цѡкло, па се пѡстави тѣмѣљ (Т).

цѡ́ктати цѡкћем несв ‘испуштати звук устима као знак чуђења, неверице’ (Р).

црвен у изр. ~ *вейтар*; бајање од „црвеног ветра“, в. *врачање*; ~ *слово* ‘светац означен у календару црвеним словима’. — Ако је црвено слѡво — нѣ рѡдиш.

црвѣпка ж ‘сорта шљиве’; в. *белошљива* (2: 25).

црвѣњача ж ‘сорта ране шљиве, рањача’. — Црвѣњача ми лѣпо рѡдила. — Црвѣњача, рањача — то ѡсто, само разна ѡмѣна. — Прѡпало му двѡес казѡна црвѣњаче; то рањача, старински се звѡла црвѣњача. — Кајсије се калеме на шљиву — црвѣњачу,

белошљиву или пандару. Род је на црвењачи — црвен, на белошљиви — бео, а на пандари — затворено плав (2: 19).

цревáнце с дем ‘црево’. — Мórо̄ и цревáнца да му урёдим.

цре́во цре́вета с ♦. — Мораћу да кӯпим канту са цре́ветом, да прскам парадáјз и крoмпир.

цреп м в. *сийни* ~.

цре́плика ж синг а. ‘цреп’. — Цре́плике већ стра́дају; б. ‘парче сломљеног црепа’.

цре́пуља ж ‘плитак шири и округао глиненни суд за печење хлеба’. — *Има̀ он̀о* издубљено плíтко, ко лаво̀р, и то̀ се уба̀ци у жера̀в или пео̀е вру̀ћ и то̀ сто̀ји док се леба не испече у њему; од зема̀ље на̀прављено и ка̀жу цре́пуља, а мо̀же и мѐсо да се испече у цре́пуљи. — *Ја̀ мѐсила лѐб у цре́пуљу.* — *И та̀мо има̀ла она̀ цре́пуља шупљину и она̀ ку̀кача, ова̀ко криво̀, да је по̀дигнеш.* — *Но̀ге го̀ре ко да су у цре́пуљи.* — *Ра̀није смо у цре́пуљу, а сад̀ нема̀ цре́пуља, па ми у̀шпорет и мѐтемо па̀ру у кра̀ј.* — *О̀крешу руди́ну, то се зовѐ гу̀мно, и то̀ нало̀же и врш́у са ко̀њима, мо̀ј ђед̀ вр̀о, на сре́дини неко̀ гво̀жђе на̀ређено̀ де ће она̀ руда̀ да се на̀тури, ко го̀[д] и цре́пуља на̀чињено̀.* — *На про̀чевљу се ло̀жила ва̀тра и у цре́пуљи пѐкли лѐб.* — *Код̀ огњи́шта су црепу̀ле или вршницѝ, да би увек̀ били дома̀ници при руцѝ (3: 58–59); в. *огњи́ште, ва̀траљ, шес́ија, йрочевље* (1: 761 9: 84).*

цр̀кавица ж ‘што је стечено цркавањем од муке и тешког посла’. — *У̀крадоше ми и оно̀ ма̀ло цр̀кавице, свѐ уштѐђено (Р).*

црквèн̄ -ā -ō ♦. — *Ја̀ сам ра̀дио црквèн̄у кӯћу; ~ *човек* ‘човек који редовно иде у цркву’.*

цркви́на ж / **цркви́ште** с ‘рушевина цркве; место на коме је некад била црква’.

цркви́њача ж ‘сорта јабуке’ (Бљ, 14: 41).

цр̀нгарица ж ‘жена црне косе, црнка’. — *Једна̀ цр̀нгарица тра̀жи два̀с ѐвра.*

цр̀ница ж ‘сорта трешње’; в. *белица* (2: 26).

цр̀њан цр̀њана / **цр̀њо** -а / **цр̀њсав** -òсав м ‘несрећник, мученик’ (Р).

цр̀њојка ж ‘црна конопља’, в. *бељојка* (3: 47).

цр̀та̀к -áка м / **цр̀тало** с ‘део рала, нож који просеца бразду’. — *Цр̀тало про̀сеца зема̀љу, а да̀ска је поза̀ди на ра̀онику (Кз).* — *Цр̀та̀к она̀ј био̀, на плу̀гу, се́че бра̀зду и ка̀же „ра̀ди ко цр̀та̀к“ (Р).*

цўбок цўбока м ‘унутрашњи органи заклане животиње’.

цўг м ‘оков којим се ашлук утврђује за осовину’. — *Једним̀ ма̀лим цўгом̀ ашлук се стѐгне за со̀вину (К); в. *осовина* (3: 55–56).*

цўле -а с 1. ‘куче’. — *Па̀зи да те то̀ цўле не угр̀зе; 2. ‘проверено послушан муж, папучић’.* — *Ма̀ нећѐ менѐ цўлѐ учитѝ како̀ да се по̀нашам са жѐном.*

цўњати ‘тражити’; в. *нацўњати* (Р).

цўрик! узв ‘назад!’. — *Да ко̀не стўкнеш̀ на̀зад, ка̀[ж]е цўрик!*

цур̀икнути / **цуру̀кнути** цур̀икнем ‘кренути уназад’. — *Ја̀ цур̀икнуо̀ тра̀ктор, а она̀ј мѐ цип̀ за̀кова.*

цўрула ж ‘гумена обућа, кондура’; в. *шамшула*.

Ч

ча́бар **ча́бра** м а. ‘каца за сир са две ушице’. — Тај остатак сүрутке сип̄а се у ча́бар са сиром. — Сүрутку сип̄аш ӯ неку канту па дајеш прасадма; он̄о што ти трѣба оставиш, п̄осолиш и д̄осипаш ча́бар ако је сир п̄чо да се с̄уши; по чѣгири ча́бра с̄ира било; **б.** ‘већа каца за купус’. — Ча́бар је од ст̄о кила, за к̄упус. — Остављ̄о се у ча́брове, а најчистији и најздравији је букови ча́бар.

ча́брања́к / ча́брења́к м ‘мотка за ношење чабра, провучена кроз ушице’. — Йма́ ча́бар он̄е двѣ [ушице], па кроз њ̄и ча́брања́к и дв̄а човѣка н̄дсе.

ча́брић -ића м дем *чабар*. — Сир у ча́брове мѣтали и у он̄ај ча́брић. — Скидаш ка́ймак и б̄укови ча́брић напуни ка́ймаком.

ча́брица / ча́брица ж ‘чабрић за ка́ймак’. — За ка́ймак биле ча́брице, ма́ња, која ва́та чѣгири-пѣт кила. — К̄упи се па се мѣта̄ ӯ т̄у ча́брицу за з̄иму, зб̄ије се добро ӯ т̄у ча́брицу и оз̄г̄о се он̄ај [растопљени] ка́ймак прѣлије. — Ча́брица за ка́ймак била. — На њима стоје чабрице са сиром и ка́ймаком, грудара за цеђење сира, карлице и остало посуђе (ћупови, лонци и каленице); в. *карлица* (1: 764, 3: 63–64).

ча́врга ж ‘ситна играчка, драугулија’. — П̄окупи те своје ча́врге и п̄пакуј.

ча́вргница дем према *чаврга*. — Ра̄збацала д̄ѣца та̄мо оне ча́вргнице, н̄е мош про̄ћи.

чавр̄дати -а̄м ‘дуго се задржати на неком послу без јасног резултата, чепкати’. — Н̄е знам шта̄ им је, ал̄ је дуго око њ̄и чавр̄д̄о.

чавр̄дисати / чавр̄идисати -шем в. *чаврдайти*. — Шта̄ то он̄ чавр̄дише?. — Нѣшто чавр̄ндисо у трафо-ста̄ници и сѣвне и — јѣдва преживео.

чавр̄ма / чавр̄ма -р̄ме ж ‘окука, кривина’. — Па̄о на он̄ој чавр̄ми го́р (Кз).

ча́гља ж ‘метална или дрвена кука, чакља’ (Р).

ча́гор м геогр ‘каменит брег, чот’.

чагорѣлица ж ‘цомбаст пут, нераван од сасушеног блата’.

ча́дити -и несв према *очадишти*.

ча́ђо -а м ‘црномањаст човек’.

ча́збен -а -о ‘гостопримљив’. — Она је ча́збена и то̄ од своје сир̄отиње (Б).

ча́ир **ча́ира** ‘ограђен пашњак за овце; ливада у окућници’. — Са-ћу да и[x] пр̄отерам у ча́ир. — Ливада има ограђених са ретким летвама. То су чајири (2: 24); в. *баишча* (1: 765).

ча́канац -а̄нца м ‘чекић за откивање косе’. — То је трѣбо би́ти ма́јстор да о́ка̄ли ча́канац да н̄е пукне кад̄ откиваш̄ ко̄су (Т). — Коса се помоћу чаканца — малог чекића, откива на бакви — малом наковању, чији су „бркови“ забијени у земљу (3: 21); в. *баква, баквица, ручка, брусара*.

ча́караст -а -о ‘који има различиту боју очију’. — Очӣ јој биле ча́карасте (Р).

ча́кла̄исати -шем несв ‘удешавати, уређивати’. — Кад̄ она п̄чне да ча́кла̄ише п̄о кући, т̄и се само скл̄они.

ча́кља ж **1.** ‘пласт (обично детелине) садевен на розги’. — Н̄е могу по двѣ ча́кље да преву́чу; **2.** ‘рчвасто дрво подметнуто под гране воћке која је преродила’. — Под о̄в̄у јабуку мо́рам да п̄дметим ча́кље да се не о̄д̄вале гра̄не; **3.** ‘гвоздена кука разне намене’. — Спӯсти се Ра̄дован у б̄ун̄ар, ӯзме ча́кљу неку и — с̄в̄е га; в. *сеи́ија*.

чакшире чакшира пл т ♦. — Мушко се одело састојало из: усних чакшира, гуња и цоке. — Чакшире су биле од белог сукна, докле су данас, без изузетка, од црног са многим гајтаном (1: 778); в. *цока* (9: 85).

чалáкнути чалáкнем св ‘појести нешто узгред, презалогáјити’. — Она чалáкне мѣнкице и — дебела, а сáйн јѣде шѣст пѹтá — и сѹв!

чáморити -и несв ‘слабо напредовати, таворити’. — Парадáјз ми нѣшто чáмори.

чáмпáр -áра м ‘ситнице’. — Чѣкај да јá склóним òвѣ мòје чáмпáре.

чáмпáра -áре ж ‘део коњске опреме’. — Онај лánчйћ на грíвни — чáмпáра.

чáмѹњати / чáмѹтати -áм несв ‘откидати од целине, чупкати’. — Кúпио сòмѹн, полáкице га чáмѹњò и док је дòшò кѹћи, пòла га очáмѹњò (Р). — Ја сѣдò и чáмѹтò један грòздйћ кад је дòшò Микáило.

чáнак чанка м ‘дрвена посуда за јело, здела, тањир’. — Од дрвета су израђивани чанци, из којих се јело, кашике, чаше, а данас се употребљавају једино дрвени заструзи за сир, кајмак или јело (3: 62).

чáнгрљати -á несв ‘лупкати’. — Онò тáмо чáнгрљá у водѣници и јá вòлò тáмо да спáвам; в. и *кадионица*.

чáнкòлиз -òлиза м ‘удворица’. — Пòђосмо ѹлицом, бáјо: оно ко плѣве òвй чáнкòлйза!

чáнтáрати -áм несв 1. ‘лупкати судовима, алатом’. — Ко сад тамо чантара по судима?; 2. ‘брљати, звоцати, чантрати’. — Срѣћан чòвек: нáшò чáнтáрушу и мòра да слѹша како му и дáн и нòћ чáнтáрá (Р).

чáнтáруша ж ‘жена која звоца, чантра’; в. *чáнтйрарáйи*.

чáнтра ж ‘стара плехана посудица’. — Они ми нáбили ону чáнтру [маску за анестезију] нá нòс, ко и гумѣнáш, а пробúдио се кад су тѣли да ме нòсе у мртвáчницу.

чáнтрица ж дем *чáнтйра*. — Нáђи неку чáнтрицу, од судйћа каквог зàбáченог, да се нѣ слѹжи.

чáнчара ж ‘корњача’. — Пѣкла кúма кòкòшку па нáншо кúм, а òна да сáкрије — пòкрије је чáнком; кад је кúм òтишо, òна дйгла чáнак — под њйм била жáба, òнá кòрњача, и нáзвали је чáнчара.

чáн м а. ‘справа за извлачење линија по којима ће се дупсти жлеб за уторе’. — Свѣ је по чáпу; б. летвица за одређивање растојања између летава у кровној конструкцији’. — Ймаш онај чáп, па кад прикујеш лѣтву, мѣтиш нá њѹ и дòл и прикйваш другу.

чáпáк чáпка м ‘канца’; в. *зечар* (2: 34).

чáпáр -áра м ‘окрњена стара посуда’. — Дòнесу òнѣ чáпáре и чáпáром сйпају сплáчине и сйпају кѣру ил мáчкама.

чáпáрйћ -йћа м дем *чáйар*. — Нáлйјеш им у неки чáпáрйћ млѣка: бúшна шѣрпица па је нáкрйвиш и рáниш мáце.

чáплица ж ‘?’. — Кад òтвори чáплицу — нѣ да заѹстави.

чáплйзгати чáплйзгам / **чáплйскати** чáплйскам несв ‘брљати, причати глупости’. — Нѣмò ми тúне чáплйзгати, пѹсти да ово зáвршим (Р). — Бѣжи и не чáплйскај, не мòгу да те слѹшам; в. *háлйзгáйи*.

чáпор м 1. ‘пањ од танког дрвета’. — Нáгазио на чáпор и прòбио ми òнанак; 2. ‘гука смрзнутог блата’. — По пѹту све чáпорови, смрзло, нѣ мош прòћи.

чáпòрнат -òрната -ò / **чáпòрнòвит** -òвита -ò; уп. *чáйурнáйи*.

чáпркати -áм несв ‘чепркати’. — У бáшти мòра стáлно да се чáпркá.

чап̀ркинути чап̀ркнем св ‘зачепркати’. — На̀ђи та̀мо да ти нѐко чап̀ркне.

чап̀рља ж ‘стара посуда’. — На̀ђи ми неку чап̀рљу за ѐксере.

чап̀џур м 1. ‘клин за који се предиво везује на вози (в.) да би се с ње премотало на вратило’; в. *ракуља*; 2. ‘кратко окресана грана на дрвету, на розги’. — Чап̀џур је уз розгу, кад окрешеш грање па онџ остане та̀ко; в. *розга*.

чап̀џурић -џурића м ‘коренска жилица на главици лука’. — Осечеш онџ чап̀џуриће с лџка.

чап̀џурнат -џурната -о 1. ‘чворноват’. — Виш како чап̀џурнато; 2. ‘непријатног понашања, нацакаст’. — Чап̀џурната јој ба̀ба, џчина ма̀јка.

ча̀раге ча̀рага пл. т. ‘плетене канате; шараге’. — Ва̀љало би да има макар ча̀раге, онџ што канате оплете от прџћа.

ча̀рдак м ‘мала просторија у кући у коју се улазило с доксата’; в. *доксаџ* (1: 758).

ча̀ру̀бџија / **ча̀ру̀гџија** м уп. *черубџија*.

ча̀ршов ча̀ршова м ‘чаршав; столњак’. — Трџим да ча̀ршове на̀редим, про̀зоре и свџ.

ча̀ршџвић -џвића м дем ‘чаршав’. — По̀крио се неким ча̀ршџвићом.

ча̀с м ‘тренутак’; ~ *џбсла* ‘брзо’.

ча̀та̀л / **ча̀гта̀л** -а̀ла м ‘сегмент ограде (измеџу два дирека)’. — Ле ли по̀склањо ча̀та̀ле? — Онџ ми ча̀та̀л па̀о и свиња про̀шла.

ча̀тма / **ча̀тма** ча̀тме ж ‘зид од танко цепаног дрвета облепљен мелезом (в.)’. — Ударе се дирџци, па се ударе ко̀со ма̀казе, и са̀д то остаје свџ шу̀пљо, а на̀јвише је прављена ча̀тма: цѐпа се дрвџће и џплиће се као ко̀шара и ка[д] се уплетџ у̀наоколо, онда се измаже мелезом (К).

ча̀тмара ж ‘кућа направљена од чатме’. — Бо̀ље ми би́ло ка[д]-сам џмо онџ ча̀тмару. — У̀змџ се велико др̀во па се и́цепа ча̀тма па се испровљачи овџде и по̀сле се излџпи, то су ча̀тмаре ку̀ће.

ча̀тмарица ж дем *ча̀тмара*. — Жи́вели до̀јако у оним ча̀тмарицама, а са̀д — та̀квџ бо̀гаштиња!

ча̀трља ж ‘стара кућица од слабог материјала’.

ча̀чџанка ж ‘сорта шљиве’. — Ёмо сам сто̀ кома̀да ча̀чџанке.

ча̀чџвит -џвита -џвито ‘нераван, цомбаст’. — Зе́мља ча̀чџвита, тѐшко ћеш по̀сијати.

чва̀рак чва̀рка м ♦. — Ку̀пио два кила чва̀рака. — Ни́је џмо чва̀рака; в. *ранија* (7: 197).

чва̀ркуља ж ‘проја умешена с чварцима’. — Во̀ло ја чва̀ркуљу, ал до̀ктор бра̀ни, ка[ж]е — ни́је до̀бра!

чви́љати чви́ља несв ‘жуљати’. — Чви́ља ме опанак.

чво̀кице чво̀кица пл т мед ‘заушци’. — Би́ле неке чво̀кице па дѐци замџта̀ва џши, ле́чили.

чво̀р чво̀ра м ♦. — Ёмо штџп са онџм чворџвима.

чво̀рак чво̀рка м зоол ‘птица *Sturnus vulgaris*, *Pastor roseus*’. — Чво̀рак је ко дѐтлић, само до̀ђе жу̀ћка̀рџста (Кз).

чворнџват -џвата -о а. ‘који има чворове’. — Чворнџвата ми ова да̀ска, да̀је ми неку дру̀гу (Кз); б. ‘незгодне нарави, непредвидљив’. — Знаш да је чворнџват чо̀век, нѐмо се са џим [спорити].

чвр̑гав -а -о ‘згрчен; нераван, квр̑гав’. — Сва̑ка се јабука учвр̑гава и биде чвр̑гава.

чвр̑гавац -а̑вца м ‘ситан неразвијен плод’. — Све̑ ми јабуке ситне, чвр̑гавци, била суша (Р).

чвр̑гати се -а се ‘добити квр̑ге, постајати нераван’. — Јабуке се чвр̑гају.

чвр̑кавац -а̑вца м 1. ‘сорта ситне кокоши, кикирез, цверглан’. — Има неке ма̑ле чвр̑ка̑вце, пилке ситн̑е; 2. ‘плод во̑нке који удари, „чвр̑кне“, приликом тресења’. — Ћдари ме онај чвр̑кавац пра̑во у̑ н̑ос (Р).

чвр̑кати чвр̑ка[м] несв а. ‘куцкати кажипрстом затегнутим за врх палца’. — Д̑е да д̑ете чвр̑каш ако Бо̑га зна̑ш; б. ‘ударати, лупкати (о во̑кама које падају приликом тресења)’. — Чвр̑кале ме шљиве, ал је добро што нису јабуке. — Чвр̑ко сам га са шљивом (Р).

чвр̑кнути -не[м] св према *чвр̑ка̑иш*. — Чвр̑кн̑у ме шљива у̑ гла̑ву.

чевр̑дати -а̑м / **чеврдисати** -шем в. *чавр̑да̑иш*. — Шт̑а то̑лк̑о чевр̑да̑ш на̑ тим мото̑ру.

чевр̑ма / **чевр̑ма** ж ‘окука, кривина на путу’; в. *чавр̑ма*.

чек̑ало / **чек̑етало** / **чек̑тало** с ‘дрвена полуга која је једним крајем везана за млински кош, а другим се креће по горњаку и полако покреће зрнење да упада у отвор на њему и да се меље’. — Чек̑тало омогућава да из кута у тоце — отвор на горњем воденичном камену — пада жито равномерно, зато што се чек̑етало при кретању горњег камена стало тресе. Чек̑талом се може да подеси да жито пада брже или спорије (3: 39); в. *корице*.

чек̑ет м ‘звук покренутих воденичних механизма’. — Чу̑је се чек̑ет вод̑енице.

чекија ж ‘кратак трупак’. — Где су чести потоци трупак се исече на чекије, па се оне преносе на леђима до кола (2: 42).

чеки̑ћ чеки̑ћа м ♣. — У̑змеш онај чеки̑ћ велики па ду̑ћај.

чек̑м̑езе -езета с а. ‘фиока’. — Велико огледало са два чек̑м̑езета’; б. ‘скровит кутак’. — Не̑што што је скр̑овито, де се скл̑они не̑што, де тре̑ба са̑крити, з̑ов̑у чек̑м̑езе, а мо̑ж бити и ко фиш̑еклије. — Чек̑м̑езе — то да се скл̑они не̑што, са̑крити та̑мо.

чек̑рк чек̑рка м ‘справа за намотавање пређе на цевчице за ткање’. — Има̑, з̑ов̑е се чек̑рк, бр̑дило, бр̑до. — Чек̑рк, та̑рак, у̑змеш онај чек̑рк за тај по̑с̑о; в. *ви̑шао*, *мо̑шовило* (3: 48).

ч̑ела, у изр. **б̑ела** ~ ‘чукунунуче’. — Д̑о̑чо има̑ б̑еле ч̑еле, чу̑кундеда тим д̑етету што пра̑нука родила, Д̑о̑чу то б̑ела ч̑ела, а он̑ њ̑ој чу̑кундеда.

челац челца бот ‘нека трава?’. — Најбоље се цени ситна трава, зв. челац, која је добра за говеда и за овце (2: 23).

чело с ; ~ *совре* ‘врх трпезе, одређен за најстаријег или најугледнијег госта на слави, свечаности’.

чел̑опек -опека м ‘кршевито неплодно земљиште’; в. *чолопек*.

чел̑аде -ета ‘млађи члан домаћинства’ (Кз). — Претити чел̑адма за најмању ситницу; в. *жи̑шо* (5: 31 109).

чел̑уска ж ‘кора, љуска’. — Ж̑ир је род̑ев̑о: бу̑кови ж̑ир̑ исто је ко ора, ск̑ине ч̑ел̑уска и ко ора (Кз). — Он̑о се ту̑ри у неку те̑глу и ту̑ри се од јаја ч̑ел̑уска (Кз).

чел̑уст ж ‘део трлице у коме се трлцем (в.) ломни конопља’. — Ручицу конопље жена изломи на трлици међући је између ч̑ел̑усти и трлца, којим се одозго при- тискује и ломни дрвенасти део биљке, а остаје влакно (3: 47)

чемѐрика ж бот ‘биљка *Veratrum*’. — Било нешто, звали чемѐрика, баба говорила чемѐрика.

чемуњати / чемуњати -ам ‘крцати орахе; чистити пасуљ, водити зрно из махуне’. — Реко јој да чемуња грашак. — Синоћ сам чемуњала [пасуљ] и заболели ме прсти. — Чипаво ти кад нешто ожеж да чемуњаш па тврдо.

чѐне чѐнета с ‘део главице белог лука који се може одломити, чешањ’. — И у то мѐтим чѐне бѐлог лѹка. — Очишти и мѐнѐ два-три чѐнета

чѐп м 1. ‘доњи отвор на бурету’. — ; 2. ‘гнојни угрушак код поткожног чира’. — Кад испадне чѐп, онда чир више не боли; 3. ‘крајеви вретена (у стругари)’. — На чѐпове (крајеве вретена) спроведена је вода чесмицама, те их кваси да нису сухи (2: 50).

чѐпáрак / чѐпѐрак -рка м 1. ‘остатак од окресане гране на дрвету’. — Увати се за тај чѐпáрак; 2. ‘трачица (подеране поставе, старог платна и сл.) која се може одсећи’. — Откини му онај чѐпѐрак (Р).

чѐпкен м ‘деталј народне ношње’. — Богатији су носили чѐпкен (2: 68).

чѐпкрати / чѐпрљати -ам несв ‘помало копкати око усева’. — Нѐ може да рáди, ал ѹђе у башчу, чѐпкрá. — Чѐпрлáм око парадáжа, ал нѐма, сѹша.

чѐрга ж 1. ‘цигански шатор’. — И знам да се нико из Берисаве, где су биле черге и потлеуше, није никад разочарао или убио (5: 109); 2. ‘груба простирка, обично од козје длаке’. — Жена простре крај ватре неке кострутне черге, те легнем (2: 158).

через предл ‘због’. — Череш чѐгá је дoшo? — Убио га черес кра́ве. — Нико нѐ зна череш чѐгá се поcвађали.

чѐрек м ‘четвртина тела заклане животиње’. — За мѐнѐ дoста јáгњећи чѐрек.

чѐрепац -ѐнца м ‘мрежа за риболов’.

чѐркѐз -ѐза м ‘вредан, способан, плаховит човек’. — Ма вѐдиш ли га: јáше ко чѐркѐз! За свѐ га Бо́г дáо.

черуби́ја м ‘опанчар’. — Бѐо код нѐког черуби́је у Љи́гу, ѹчио зàнáт, о́пáнке да прáви.

черуби́ј[ј]ски -а -о ‘опанчарски’. — Дáла га на черуби́јски зàнáт, да нѐ умре од гла́ди. — Доселио се у Претурицу и отворио черуби́јску радњу (5: 58).

чѐсма / чѐсма чѐсмѐ ж ♣. — Сѐди ко-чѐсмѐ. — Чѐсму тѐо мѐни и Дѐсáнци. — Покрај друмова... има чѐсама, сличних чесмицама, само из њих вода тече у корита начињена од дрвета (2: 44); *чѐсме од ћѐрамида* (3: 64).

чѐсмица ж ‘уређен извор на коме вода истиче кроз цев’; в. *извор* (2: 44).

чѐсница ж ‘божићни обредни колач, погача од кукурузног брашна’. — Пѐчѐ се тáкo о́крѹгал лѐбац, чѐсница, за Бoжић, чѐсница сáмо од прóјиног брашна. — Код нáс не метáмо слoво на чѐсницу. — На Бoжић се мѐси чѐсница... чѐсницу ломе само домаћин и полагањик (2: 93). — Чѐсница је обична погача у коју стављају „пару“, кукуруз, пасуљ, нарче бадњака, дрен, а по негде још какав предмет (3: 108).

чѐтáл -áла м ‘покретни сегмент оградѐ између два стуба, прѐсло’. — Чѐтáл ти о́нá тáраба с о́нoм бáскијом, о́нo што зáтвара зoвѹ се чѐтáли; мoж да скѐнеш те чѐтáле и спáкујеш тáмо. — Тáкo рáдили тáрабе: пoбијеш кoље и о́нѐ чѐтáле прѐнесеш и вѐжеш. — И прѐсло и чѐтáл то ти је ѹсто, ал рáније зáвали чѐтáли; в. *чáшáл*.

чѐтвор м ‘четворење, два пара волова упрегнути да извуку тежак терет’. — Мб́ра чѐтвор — не пoмáже ништа.

чѐтвóрити чѐтвóрим несв ‘упрезати четири коња (вола) да се извуче велики терет’; в. *карика*.

чѣтврт -и ж 'четвртина, део грубо млевеног, ишчетвртаног пшеничног зрна'. — Пòдигнеш камен и зрно се ишчетвртā, свѣ на онѣ чѣтвѣрти, сѣтно (Б).

чѣтвѣртка ж 'дрво четвртастог облика, паралелолипед'. — Остāнац је ко чѣтвѣртка и он преко једнѣ куглице чѣличне стòји на плазину (К); в. *нише, ниши*.

чѣтник м 'припадник четничког покрета'. — Бѣо је он, а ӣ јā сам, чѣтник.

чѣтрѣсница 'чѣтрдесетодневни помен'.

чѣтрѣстина 'чѣтрдесетак'. — Ка-смо ѡшли на Кòњевац гòр, ми смо ѡмали по чѣтрѣстину овацā.

чѣчвār -āра м 'густиш, шибље'. — Нѣ мож да прòђеш кроз тај чѣчвār, зарāсло. — Ёнѣ га, ѡскочи зѣц иш-чѣчвāра (Р).

чѣшāгија ж 'алатка за тимарење стоке, са ситним нарезима' (Р).

чѣшљати (се) -а(м) се 1. ♦; 2. 'скидати грабљама сено које штрчи на стòгу'. — Око високог коца, пободеног у земљу, један пласти, а друга двојица му избацују сено и „чѣшљају“ (грабуљама извлаче сено са крајева које штрчи) (3: 21).

чѣбнути чѣбнем св в. *чимнуѣти*. — Умео је и он да чѣбне, пòнекад и бѣтқицу (Р).

чѣбѣљница ж 'бубуљица'.

чѣвѣија ж 'гвоздени клин којим се на крају осовине фиксира точак сељачких кола, заглавица'. — Тѣриш ка̀пислу на сòвину и кроз њѣ чѣвѣију да држѣ тòчак (К).

чѣвѣлук -ѣлука м 'вешалица'. — А нāпољу нам вѣсе торбāци на чѣвѣлук и свѣиње пòеле: нѣмамо штā да јѣдемо.

чѣвѣњак -āка м 'свр̀дло за бушење рупа за чѣвѣје'.

чѣвѣт чѣвѣта м 'јарка плава боја'. — Мòдри се ко чѣвѣт.

чѣвѣтѣти м 'рачунѣија, користољубац'.

чѣдоје м одм *чѣко* (Р).

чѣзма ж 'бела овца са црним ногама'; в. *ѣуѣнопога*.

чѣјати -āм несв 'чѣстити (остатке поздера с влакана лана, конопље)'. — Прѣла, ткāла, тр̀лила, чѣјала кòнопље; тр̀лила на тр̀лици, нòси ѣ воду, кѣселе се кòнопље.

чѣкалица ж 'посао који се мора обавити, који „зачикава“'. — Чѣкају ме јòш нѣке чѣкалице (Р).

чѣкана м одм в. *чѣдоје*. — Ёвѣ га дòлази чѣкана (Р).

чѣкати -ам несв 'пркосно изазивати'.

чѣкер м 'камењар'. — Удала се у онāј чѣкер, тāмо, камењār.

чѣм м 'остатак вуне на гребенима после извлачења власа, који се касније употребљава за ткање грубљих тканина'; в. *гребенање, влас, гребени* (2: 28 71, 3: 47 48).

чѣмкати -ам несв 'чупкати (зрно по зрно, окрāјак, парченце)'. — Штā чѣмкаш, ѣзми грòзд. — Он пòлакице чѣмко онај сāmѣн (Б).

чѣмнути -нем св 'откинути мало парче хлеба, печенице'. — Мòгу ли ӣ јā да чѣмнем мѣно [печења]? (Р).

чѣнини мн 'два кочиња око којих се при сновању основа увија у облику осмице'. — Ако се ради нāпољу, снује се помоћу чѣтири до шѣст кочиња који су забодени у земљу. Од њих су два пободена ближе један другом и то су „чѣнини“, јер се основа око њих увија наизменично у облику осмице. — Свака сноваљка има своју куку и чѣнини, а поступак у сновању је исти као када се снује помоћу кочиња (3: 49).

чѣнилица / чѣњарица ж 'врачара, која „набацује чѣнини“'. — Дā бн од „чѣнилица“ заштитили стоку, истога дана протерују овце, гòведа и козе између две

запаљене свеће и две чаше вина постављене са сваке стране улаза у тор (3: 112). — Верује се да је то време најактивнијег деловања „чињарица“ — жена које могу да „преузму“ млеко од туђе стоке (3: 113).

чйпав -а -о 1. а. 'шкрт, тврдица'. — Тврџ чџвек, чйпав, нџ мош од нџга да џкрџниш нйшта; б. 'тврџа на мужи (џ крави)'. — Биле џнџ краџе чйпаве, слџбе мџзуље; 2. а. 'нечист, неуређен'. — Чйпаво џџје, нџма оне влџси; б. 'неповољан'. — Ја глџдам млџд мџсец — чйпаво (= неће бити кише која би била драгоцена после дуге суше); 3. 'пробирљив'. — За рџну су чйпави; уп. *чџмуњџйи, смрџолийа*.

чйплага ж 'ситан град, шипрага'.

чйпуља ж 'овца са кратким сисама'.

чйр м мед. 'Ulcus'. — Ймџ пџткожни чйр на стомџку и испџгани му се, кџсио тџмо, и џмро у нџјвећим мџкама.

чйрџк -џка м 1. 'постоље за славску свећу'; 2. 'послушник, потрчко'.

чйсаница ж 'конац са три жице (у ткању)'. — Основа се броји на „чисанице“ — три жице чине јџдну чисаницу, а десет чисаница „бројаницу“ (3: 49).

чйст -а -џ; *Чйстџ* недеља 'прва недеља ускршњег поста'. — И Чйстџ се недеља пџсти.

чйтав -џва -џ 'сачуван, неџштећен'. — Лџсе свџ стџјџ чйтџве; џвџ је џсамнџс лџса мишџна.

чйфт м 'коњски чопор'.

чйфте / **чйпте** у изр *баџџйи чйфџе* 'ритати се, гађати задњим ногама (џ коњу, крави); показивати преку нарав'. — Чџвај се, знџ да баџџ чйфте, задњим нџгама, да те н-џдари (Р); в. *зарџдийи се*.

чйча м 'стриц'. — Пйшем јџ мџјим чйчи Мйлији да ми кџпи чйзму. — џн је бйџ чйча џвйм Нйколи. — џсџде чйчу џсамнџз годйна, а тџтку дџвџд годйна. — џвџ ми је брџт џ[д] чйче.

чйчџтина м пеј 'стар човек'. — Штџ ће коме излапели чйчџтина (5: 139).

чйчйште с пеј 'стар човек'. — Дџђе неко чйчйште да га трађи и џде сџ нџм. — џпасно чйчйште — знџ да нџправи пџре.

чйчџвина ж 'стричево имање'. — Дџбно је и чйчџвину и сџднџка ће имати млџго вйше пџсла (Тр).

чкџмбе -џта 1. 'велики трбух'. — Пџстио чкџмбе; 2. 'мршава, неугледна особа'. — Да вйдиш кџкво су чкџмбе прймили из Лйга.

чкйльнџти -й несв 'слабо светлети'. — Чкйльџ оно вџдло, нџ видиш нйшта.

чкрџба / **чкрџба** ж 'крњ, заломљен зуб'. — Ймџ јџш дџве-трй чкрџбе. — Сџмо ову чкрџбу ймџм (Р); в. *крњџйџак*.

члџњџк члџњџка / члџњџка **члџњџк** -нџка м 'ножни зглоб'. — џдма више члџњџка ме нџшто џјело. — Уместо члџњџка ка[ж]е чџкаљ, чџкљеви. — џсеко до члџњџка..

чмџвати чмџвам несв 'куњати'.

чмйџка ж '?'. —

чџбџнйџа ж 'чџбанство'. — Мџрам да йдџм у чџбџнйџу.

чџбџнин м џ. — Ймаш ти чџбџнина па мџж дрђати и јџш пџт краџа, а штџ јџ да рџдим? — Кџд нџс свџк свџе чџва — ак ймџш чџбџнина (Кз); в. *йџстйир*.

чџбџнисати -шем несв 'бавити се чџбанством'. — Јџ, џво, чџбџнишем.

чџвџнй -џ -џ 'који је направљен од чоје'. — Нйје тџџ да му кџпи чџвџнџ џдџло; в. *чоха*.

чѝ[в]ек -ѝка ‘муж, супруг’. — Ко-жѝнѝ мѝж да кѝпиш прѝву рѝкију: ѝкрала о-чѝвѝка двѝ-три кѝла. — Дѝвѝ јѝј сѝна прѝпала у ѝнѝм рѝту, брѝт јѝј ѝмрѝ у Маѝарској у рѝпсу, а чѝек јѝј пѝгино на завршѝтку рѝта. — Унука ми дѝлази, ѝѝн чѝвѝек и дѝте, на свѝдбу. — Бѝла ѝна и чѝек.

чѝвѝчѝанство с ‘људскост, чѝвѝчност’. — Ымала је чѝвѝчѝанство вѝлико, свѝким помѝгала.

чѝвѝчати се -ѝм се несв ‘причати, разговарати’. — Дѝђи сѝтра да се чѝвѝчѝмо и да ти нешто пѝкѝжем.

чѝвѝчина м пеј. ‘муж’. — Наѝтерала ме чѝвѝчина да кѝ[же]м да си тѝ рѝкла.

чѝја в. *чѝва*. — Дугачки гуњ је изнутра постављѝн црвѝном чѝјом (9: 85).

чѝкара ж ‘посуда за брус, брусара’. — Мој ѝтац то звѝо чѝкара (Р).

чѝклѝчити / **чѝклѝшити** чѝклѝчим / чѝклѝшим несв ‘постављѝти нешто на несигурну основу, на место с којега лако може пасти’. — Штѝ ми тѝне [на ивици стола] чѝклѝшиш тѝђѝр; в. *начѝклѝчиши*.

чѝкѝрити -ѝри несв ‘грѝљити, жуборити’. — И тѝ вѝда чѝкѝрѝ стѝлно, у ѝнѝм базѝну.

чѝкот м 1. ♦. — Орезѝвање лѝзѝ, знѝ се да је лѝза кад је чѝкот (Кз); 2. чѝпор. — Мѝ ѝмали чѝкѝт козѝ, овѝцѝ (Кз). — Ыдѝ срне, ко гѝд да тѝраш чѝкот овѝцѝ, у гѝмили.

[**чѝкѝтица** ж ‘ѝмба, корѝн кукурузне стабљѝке’. — У Бѝу је чѝкѝтица ѝнѝ осечѝна шѝшка са бѝкором.]

чѝлѝнек -ѝпека ж ‘каменита страна’. — Дѝшѝ Шѝвѝба да у оним чѝлѝпеку прѝви кѝђу; в. *чѝлоѝек*.

чѝрбѝлук -ѝлука // **чѝрбѝлук** м ‘чинија за чѝрбу’ (Кз). — Па се пѝбијѝмо дрвеним кашѝкама ко ће више из истога чѝрбѝлука да заграбѝ (5: 128).

чѝт м ‘стрма каменита страна; теснац са стрним каменитим странама (крѝз који прѝтиче рѝчица, поток)’. — Де је камѝнит прѝдео, гѝлѝт на брѝду и вѝрѝ камен из ѝѝѝа зѝвѝ чѝт. — Чѝт је тѝмо де је пѝток или рѝка сѝжени и де ѝмѝ камена, де се камен копа (К Ив); в. *врлѝѝно*.

чѝха ж . — Најбогѝтији су носѝли одѝло од црвѝне чѝхе а на ногама турске јѝменије (2: 68); в. *чѝвани*.

чѝпѝјати чѝпѝја несв ‘избијѝти из земље, цѝдити се (о подземном извору)’. — На ѝнѝм мѝсту стѝлно чѝпѝја, тѝмо вѝда.

чѝпѝтѝв / **шпѝтѝв** -а -о ‘недозрео, закржљѝо’.

чѝбар м / **чѝбра** ж / **чѝбур** чѝбура м бот ‘биљка *Satureja hortensis*’. — И кѝ[ж]е мѝнѝ: ѝди набѝри трѝвѝ да се ѝспари чѝбар, онај чѝбур се зѝвѝ, сличнѝ мајѝчиној дѝшици; в. *љѝбѝчица* (3: 67), *бѝсиок* (2: 27).

чѝвѝркуђа ж ‘зељѝста биљка *Sempervivum tectorum*’.

чѝвати чѝвам несвр ♦. — Да бѝбе мѝгу да чѝвају дѝцу, ѝне би рѝђале.

чѝдѝвѝније / **чѝдѝствѝније** с ‘чѝдо, ружна навѝка’. — Дѝса у врѝђѝу прѝмила чѝдѝвѝније: пѝчѝла да пѝје, то напѝкарѝт нѝки, и стрѝшно и рѝжно. — Дѝживѝла ја свѝко чѝдѝствѝније (Р).

чѝдо с мн **чѝдѝса** ♦. — Свѝ чѝдѝса сѝчѝвано. — Чѝдо нѝси ѝтишо.

чѝјати -ѝ несв ‘спѝро се разѝјати, „бѝловати“’. — Није ми чѝјала ова трѝшња: ѝстала сѝтна, не чѝјѝ. — Овѝ ми рѝжа нешто чѝјѝ.

чѝка ж геогр ‘каменити врх брѝда’.

чѝкаљ чѝкѝља м ‘чѝлапак на пѝзи’; в. *чѝланак*.

- чўкати** -ам 1. ‘куцати’. — Чўко ја нёшто ў штали ка-су дóшли; 2. ‘тражити, молити’. — Ја нё би вама двапўт чўко на врата; в. *сечивица*.
- чўкљо** -а ‘човек који има чукљеве, израслине на костима ногу (или руку); познато и као надимак’. — Глєдам вёселог Чўкља — свё му оне гўце по нòгама (Р).
- чўкну**т -а -о ‘психички нестабилан’. — Валда је чўкнута ма̀ло.
- чўкнути** -нем св ‘куцнути’. — Ма̀ло и чўкно гра̀д и свàка òпадне.
- чўкуља** ж ‘мршава крава’. — Йма̀ две-три чўкуље, свàко им рёбро видиш (Р).
- чўкундеда** м; в. *бела чела*.
- чўља** ж ‘овца, коза, али и женска особа, с малим ушима’.
- чуљав** -а -о ‘малих ушију’.
- чўљаст** / **чўљкаст** -а -о ‘малих ушију, чуљав’.
- чўљо** -а / **чўљко** м ‘човек малих ушију’.
- чўма** ж ‘невидљива зла сила од које се тешко одбранити; куга, колера’. — Чўма мори, ал све не помори. — Купи ко чума малу децу (16: 60).
- чўнак** чунка м ‘направа од тврдог дрвета у облику чуна (чамца) у коју се умеће калем с концем’ (15:29); в. *подложник, цев*.
- чункар** м ‘врста ћилима’. — После ирама појавили су се ћилими „чункари“ или „на затк“. Њих су чешће називали „шареницама“, па их и данас тако зову (3: 50).
- чўнкара** ж ‘дрвена кутија у којој се држе чункови за ткање; познато и као надимак’. — Она чўнкара била, кўтија, па чўнкове ў нў [метали] (Р).
- чўпав** -а -о ‘длакав’. — Ја сам нòсио шивења́ке чўпаве, што се одере кòжа.
- чўпати** -ам несв ♦. — Дёте ти чўпà и пресàђива“ цвёће!
- чўпкати** -ам дем *чўпати*.
- чўпоња** м ‘космат човек’ (Р).
- чўчавац** -авца м ‘старински казан за печење ракије, на озиданом ложишту’ (Р).

Ц

- ца̀ба** / **ца̀бё** ‘бесплатно’. — Ёвё ти ца̀бё; в. *живцирайти*.
- ца̀баисати** -шем св ‘прежалити штету’. — Ми смо је били ца̀баисали — сàмо да ўдари кнша.
- ца̀балёбáрош** / **ца̀бòлеб** -òлеба м ‘нерадник, скитница; преварант’. — У òвòј вла̀сти на̀шли се свё ца̀балёбáроши и лòпови. — Код нёгà ће ца̀бòлеби òстати гла̀дни.
- ца̀ба̀лук** -àлука м ‘бесплатан добитак’. — Йдё на ца̀ба̀лук, да се на́еде. — Но највише су заговарали женскиње, да не поспу и пили ца̀балука (2: 149).
- ца̀балучар** м ‘нерадник, који очекује да све добије ца̀бе’. — Качерци мрзе понеке своје земљаке... што немају своје школе, ...што немају доброг пута кроз село и т. д. Такве називају ца̀балучарима (2: 175).
- ца̀вёљати се** / **ца̀вётати се** -ам се ‘кошкати се, спорити се, свађати се’. — Штã се ца̀вёљају она дёца? — Ца̀вётàју се, ал ће се поми́рити.
- ца̀влити** -и[м] несв ‘лајати, кевтати’. — Ца̀вли по цёо дãн, не прёстаје (Р).
- ца̀к** ца̀ка м ♦. — То ткãна врёћа — ца̀к (Кз). — Дãли ми стò дваёж ца̀кà цёмёнта.
- ца̀ка̀рош** м ‘радник на вршалици који рукује ца̀ковима’. — Ца̀ка̀рош бйо што мёри на вршачи и вёзйва ца̀кове.

ца̀кати -ам несв 'причати, говорити, разговарати'. — Нè ца̀ка òна сà мном. — Видим с њом није лако ца̀кати (5: 113); **ца̀кање** с 'разговор'.

ца̀кет м 'капутић од штофа, жакет'. — Преко рекле облачи се „ца̀кет“ — капутић од штофа (3: 83).

ца̀куља ж 'ца̀к'. — Пòнесем ца̀куљу и òставим да на̀пуни.

ца̀мадан -а̀дана м 'део мушке народне ношње'. — Знак кицошлука је ца̀мадан или потпасач, обично од чо̀хе срмом извезене (1: 778).

ца̀мбас -аса м а. 'дете динамичног понашања'. — Та̀ко̀ ти је са мòјим ца̀мбасом; б. 'способан, сналажљив човек'. — Нèће ца̀мбаса ла̀ко прèварити (Р).

ца̀могла̀дија ж 'дечурлија'.

ца̀ндар -ара м 'жандарм'. — До̀шли ца̀нда̀ри и одвèли га. — Та̀лија̀ни, Нèмци, ца̀нда̀ри опкòлили и[х] на јèдним бр̀ду.

ца̀ндрљив -рљива -о 'свадљив, својеглав' (Р).

ца̀рати ца̀рам несв 1. 'подјаривати ватру'. — Нè ца̀рај више ва̀тру, нè треба нам. — Ва̀тра се ца̀ра кључем (гвозденим полугом која је на јèдном крају савијена у полукруг) и ва̀траљем (3: 58); 2. 'дирати, задиркивати, узнемиравати'. — Штò га ца̀раш, није ти ништа скр̀вио.

ца̀рач -а̀ча м 1. 'гвоздена полуга за подјаривање ватре'. — Ца̀рач је мètални, ко к̀укача за ца̀рање ва̀тре, да ца̀раш ва̀тру. — Под тремом, поред фуруне, налази се „ца̀рач“ или „изгртуша“; 2. 'део пушнице, гредице на које се стављају лесе са воћем за сушење' (3: 65–66).

ца̀рка ж 'знак за сајау, провокација'. — Они су прећутали његову ца̀рку (6: 88).

ца̀ркати -ам дем несв а. 'подјаривати ватру'. — Она нàвек сèдала уз прòчèвље и ца̀ркала ва̀тру; б. 'изазивати'. — Штò га ца̀ркаш кад з̀наш да је кмèжоња.

ца̀рнути -нем 'подјарити ватру'. — Ца̀рни ва̀тру да се разгòри бòље.

ца̀фгара м/ж 'свадљива особа, прзница; ла̀јавица'. — Бèжи од оне ца̀фгаре, нè знаш штà ће ти рèћи.

ца̀чара ж 'велика игла за шивење, крпљење ца̀кова'.

цѐва ж 'галама' (Р).

цѐвап -а̀па м 'задовољење нечијих потреба, прохтева'. — Нè могу да им на̀дам цѐвапа, ни́како да им у̀мостим (Р).

цѐвèр -èра м 'линије, години, који се на вертикалном пресеку дрвета показују као занимљиве шаре'. — Стра̀шно лèпе цѐвèре има̀ тај ба̀грèн, те ша̀ре на др̀вету.

цѐвèрљив -èрљива -èрљиво 'усушен, закржљао'. — У̀венуле му ја̀буке, цѐвèрљиве, свè прòпало.

цѐмадан -а̀дана м 'део народне ношње'. — Бо̀гатији људи носили су прекрштени цѐмадан и отворен гуњ са широким рукавима званим лампа̀цима (9: 85).

цѐма̀т -а̀та м 'заселак; крај, околина'. — У òв̀им цѐма̀ту има̀ два̀наес грòбља. — О̀ће ли дѐца до̀лазити у овај на̀ш цѐма̀т? — О̀драсли сте зајèдно у истом цѐмату (6: 88); в. *засеок*.

цѐмпèрић -ића м дем *цѐмпер*. — Јà д-òставим мòј цѐмпèрић.

цѐна̀рика / цѐнèрика ж 'сорта мале округле шљиве'. — Има̀ онà цѐна̀рика жу̀та, а има̀ и онè цр̀вèне. — Онè су цѐнèрике ситне; *цѐна̀рика* 'сорта шљиве' (Бљ, 14: 41); в. *белошљива, ранка* (2: 25, 3: 23).

цѝбра ж 'комина'. — Мèташ шљиве у̀ кацу, и она цѝбра стòји и пòс[ле] пèчèш ра̀кију.

цйгерица ж у сталним изразима бѣла ~ ‘плућа’, црна ~ ‘јетра’.

цйгер-сърма ж ‘јело од ситно исецканих изнутрица увијених у јагњећу трбушну марамицу’.

цйгља / цйгльо м/ж ‘нагло израсло дете’. — Овај твој цйгльо јўтри виши нег вѣчи („преко ноћи нарасте“). — Мѣнѣ звѣли цйгља.

цйгљав -а -о / **цйгљаст** -а -о ‘висок и мршав, вижљаст’.

цйгљати -ѧ(м) несв ‘бујно расти, цикљати’. — Цйгљѧ кокўруз, пред ђчима растѣ. — Цйгљѧју дѣца, нѣ мо[же]ш одѣлѧ и ђбуће да им навашеш.

цйда ж ‘танко дугачко копље’. — Ђбио аждѧју цйдѡм свѣтѣ Ђѡрђе.

цимрија м/ж ‘тврдица, циција’. — И ако народ у маси одобрава штедњу, ипак мрзи онога, ко сувише штеди (ко је цимрија)... За таквог, кад умре, кажу „да је црк’о“ (2: 191).

цѡгања ж ‘велика кост’; в. *коѧања*.

цѡка ж ‘део народне ношње: прслуче које се облачи преко гуња’. — Само Мѧксо бѣо у сѣљѧчким одѣлу: цѡка, брѣч панталѡне. — Цѡка је горња кратка хаљина, без рукава, ношена обично поврх гуња, лети поврх кошуље (1: 778). — Мушка дѣца носе цѡке и гуње израђене од народног сукна са простом израдом; в. *зунь* (2: 69). — Преко гуња се носила цѡка, без рукава и нешто краћа од гуња, а била је украшена гајтанима (3: 79). — Људи средњег имовног стања носили су преко лета цѡку од белог сукна и дизлуке који су били ишарани гајганом и црвеном чојом. Зими су носили уске чакшире и цѡку од белог сукна. — На леђима су имале сукнену цѡку на струк која покрива појас. Зими су место кецеље носили вунену сукњу, а преко ње до земље дугачак зубун од белог сукна (9: 85 86); изр. *болѣ ме цѡка* ‘није ме брига; боли ме опанак’; в. *дроња* (Р).

цѡмба цѡмбѣ ж ‘грумен земље’.

цѡњати цѡњам несв ‘чекати дремајући’.

цѡра ж 1. ‘стара крмача’; 2. ‘прљава, слинава особа’.

цѡрѧст -а -о ‘прљав, слинав’.

цубе -ѣта с ‘деталј народне ношње, дуга горња хаљина’. — Уместо [либадѣта]... носило се и цубе од кадифе, тесних рукава, или бунда постављена крзном (3: 84).

цўгљати -ѧм несв ‘приговарати; гунђати, закерати’.

цукѣлѧр -ѧра м ‘одгајивач ловачких паса’. — Ја бѣо и цукѣлѧр, дресѣрѡ псѣ и лѣп пѡсѡ бѣо то цукелѧрство.

цукелѧрство с ‘одгајивање паса’; в. *цукелар*.

цукѣлисати -шем несв ‘грдити, псовати, вређати’.

цўмара ж ‘пас луталица; пашче које ће направити штету чим се измакне испод надзора’. — Дѣ су ми се наврзле ове цўмаре, тѣрај иг тѧмо (Р).

цўмѣти -ѣм несв ‘понашати се као цўмара (в)’. — Штѧ ми тў цўмѣте ко цўмаре?!
цўмлѣ прил ‘сви скупа, заједно’. — Ми пѡшли из кафѧнѣ и сврѧтисмо код Димитрија свѣ онѧкѡ цўмлѣ (Р).

цўца м/ж 1. ‘примитивна особа, неотесанац’. — Штѧ ти је она цўца испрѣчала? — Пусти, вели, цўцу нека приповеда (5: 104); 2. ‘особа заостала у физичком развоју, кепец’. — То мѧли чѡвѣчийѣ, кѧжемо цўца, згѣба, то ѣсто.

Ш

шав м ♦. — Шав је краткo ўскo око рукe (Кз).

шавoљ / шафољ м 'дрвена посуда за прање веша и купање' (Р).

шавраника ж бот 'цвет *Carthamus tinctorius*'. — Ако заболи око, добро је узети цвеће шавранику (3: 127).

шајак шајка м 'фино сукно'; в. *шанталоне, обалићи* (2: 69, 5: 122).

шајкача ж 'капа као део србијанске народне ношње'. — Капа је већином шајкача, од суре чохе (2: 69). — Повратници из рата фес су заменили шајкачом, тако да се после 1900 године ретко ко могао видети са фесом (3: 82); в. *шубара* (9: 86).

шaјтoв -oвa м 'дрвена славина на бурету, каци' (Р).

шaкa ж 1. анат 'део руке'; 2. 'мера'. — Шака и прегршт као мере одржале су се и до данас. И данас се каже шака соли, прегршт жита (3: 133).

шакeтати -aм несв 'тући, шамарати'. — Баба и[х] шакeтa, ал не пoмaжe: oн јучe извoкo клaн и oткaчиo пpикoлицy.

шaкiћ -ићa м 'мера за дужину једнака ширини длана, подланица'; в. *пeдaљ*.

шaлaпити шaлaпим несв 'трабуњати, бунцати; псовати у приликама кад се ружна реч не може ни замислити'. — Oстави гa, мaјкe ти, да нe пoчнe да шaлaпи (Р); в. *шулаићи*.

шaлiн -ина м 'луцкаста, будаласта особа'. — Oкупиo неке шaлине кo штo је и сaм.

шaлинкaст -a -o 'луцкаст'.

шaлициja м 'шaљивчина'.

шaмиja ж 'дуга марама, за старије жене'; в. *мaндркнући* (5 :142).

шaмлицa ж 'мала столица са две косе даске наместо ногара' (Р).

шaмшулa ж 1. 'гумени опанак'. — Мiћ кa[жe]мo и гумeњaш, и шaмшулa и цурулa — тpи рeчи a јeднo знaчe; 2. 'глуп и неугледан човек; неозбиљна особа' (Р).

шaнгaрeпa ж бот 'шaргaрeпa, мpквa'.

шaнгaрeпицa ж дем 'шaнгaрeпa'; в. *вpцицa*.

шaндрцнyти шaндрцнeм св 'померити пaмeћy' (Р).

шaнтaв / шaнтaв -a -o 1. 'физички oштeћeн, инвaлидaн'. — Oстo бeз oкa и рyкa мy oстaлa шaнтaвa; 2. 'oштeћeн пeгaмa, флeкaв (o вoћy)'. — Свe сy ми јaбyкe шaнтaвe.

шaнтeлиja / шeптeлиja ж бот 'брeсквa'.

шaнћyрaти / шaнцyрaти -aм несв 'ићи бeз циљa, лyтaти, скитaрaти'. — Шaнцyрa нeкyдa свaки дaн, нe рaди ништa, a имaњe [пpoпaдa] (Р).

шaпeљaти -aм несв 'крeтaти сe с нaпoрoм'. — Шaпeљaм пoмaлo јoштe, ал гoтoвo — чeкa Дeсaнкa [нa грoбљy]; в. *шeпeљaћи*.

шaрa ж 1. ♦; 2. 'oвцa с рaзнoбoјним бeлeзимa пo рyнy'; в. *илeишвaрa* (2: 70).

шaрaн шaрaнa м зoол. '*Vipera berus*, шарка'. — Убиo сaм шaрaнa кoд брaнe, гoрy ливaди. — Нe дaј, Бoжe, нeкoгa д-ујeдe крaткi шaрaн, имa рeп црвeн; имa шaрaнa и дyжи, oни нису oпaсни кo oни крaткi (Кз); в. *бaј!*, *бaйнyћи*.

шaргa м 'вo с рaзнoбoјним шaрaмa пo тeлy'.

шaрeн -eнa -o ♦. — Oнaј је гoр шaрeн; ~ кoлo в. кoлo.

шареника ж ‘сорта јабуке’ (Бљ, 14: 41).

шареница ж ‘ткање на коме се смењују разнобојне пруге, шарена тканица; врста ћилима’. — Онџ што није клѣчано но равне пруге — то се зовѣ шареница. — Па затѣгнемо шареницу ја и мајка, преко крѣвета оне табле дрвене. — Ако је дошџ кад је рѣко, онда — шареницу па под јабуку: ноћас ће се бити земљотрес. — Па после се и ћилими ткѣ ђ-тога, и шаренице, што је било раније. — Јарменовчаке нису познате по изради платна, док су у ткању шареница и ћилимова много вештије (3: 50). — Тамо им и шаренице носили. Хоће господа да се одмарају после гозбе (2: 1:35); в. *сламарица*, *чункар*.

шарѣниш -иша м ‘шаренило; разне шарене ствари’.

шарѣњаѣ -аѣа м ‘шарена тканина’. — Кѣпе жѣне на ващеру оне шарѣњаѣе и шѣју.

шарѣвина ж ‘кукурузне стабљике са којих је поједено лишће, огризине’. — И тѣо су нѣке огризине [од кукурузовине], само то зовѣ шарѣвина.

шарѣвит -ѣвита -о ‘променљив, нестабилан’. — Каже да ће за осамнаес данѣ [време] бити шарѣвито.

шарѣња м ‘шарени во’. — Вѣдо данѣс нѣчијег шарѣњу у Драгановим коѣурузу.

шарѣуља ж ‘крава са лепим шарама’. — Лѣпа онѣ шарѣуља, ал нѣ знам је л млѣкуља.

шарѣјица ж дем ‘шаруља’; в. *врѣаши*.

шаула ж ‘део ваљавице’; в. *гурѣљ*, *буѣва* (2: 50).

шѣцовати ујем несв ‘одмеравати некога, процењивати’ (Р).

шѣша ж ‘суве кукурузне стабљике, кукурузовина’. — Идѣш онда и сѣчеш онѣ шашу и вѣжеш. — Йсеѣо сам шашу и повѣзѣо у дѣнѣкове врѣбовим прѣћом (Кз). — Тѣби шаша нѣ треба и њѣу ћемо задрати. — Пожњѣш шашу и заореш.

шѣшина ж ‘кукурузиште’. — Орѣм у шѣшини (Кз). — Осетио да шѣшине има доста (6: 124). — Њива са које је посечена шаша зове се „шѣшина“ (3: 20).

шѣшка ж ‘сува кукурузна стабљика’. — Кат крава пѣеде, ѡстане онѣ шѣшка. — Пѣбегла му гѣведа у коѣуруз па га йсеѣла шѣшка. — Бѣље се ѡсѣши на шѣшци нег ваѣѣ.

шѣшљика ж в. *шаика*. — Йзмери коѣлико ймѣ до онѣ дрѣге шѣшљике (Ш).

шѣшовац -ѣвца м ‘део старинске таванице, летвице преко којих се малтерише плафон’ (1:753).

шѣшољити -им несв ‘чешкати некога по коси, миловати прѣстима’

шѣшчица ж дем ‘шаша’; в. *осечий*.

швалѣрѣш -ѣша м ‘женскарѣш’. — Свѣкар ми бѣо швалѣрѣш. — Прѣчѣо ми то јѣдан швалѣрѣш и-Шѣтаѣа (Т).

швѣрѣарѣш м ‘шверѣер’. — Швѣрѣарѣш бѣо ѡпѣсан.

швѣрдлѣв -ѣва м ‘чѣвек који ће „просврдлѣти“ све што му може донети корист’; в. *сврдлар*.

швѣрѣотина ж ‘нѣчитак, алѣвав запис’. — Каѣве су им ово швѣрѣотине?

шѣвѣр -ѣра м ‘варијетет хрѣста’.

шѣвѣрица ж / **шѣвѣрник** м 1. ‘млада хрѣстова шума’. — Шѣвѣрица — то рѣстова шѣума, шѣвѣрова шѣума, шѣвѣрник. — Йшѣо да догнѣ гѣведа и[з]-шѣвѣрника; 2. ‘отпаѣи од купуса који на њиви остану после брања’. — Прѣдо кѣпус и ѡстале сѣмо оне шѣвѣриѣе пѣ њиви, мѣле онѣ глѣвице, па лѣстови на њима вѣлики.

шевѐљати -ам несв 'ићи споро и с муком одржавати равнотежу'. — Баба још помало шевѐља, нѐће нѐге...

шевѐрдати -ам несв 'клатити се, тетурати се'. — Кад је љизишо ис кола, пѐчо да шевѐрдѧ, и у врзину; јѐдва му извукли главу испод јѐднѐ дѐбеле ђструге.

шега ж 'велика тестера за дебла'.

шѐдит -ита м 'рударски експлозив'. — Бацђ је шѐдит и изгубио рѹку. — Треба љљаду кила шѐдита да се мајдан рѧзбије.

шѐдрња ж 'дотрајала направа, алатка'. — Дђшђ ми с оном шѐдрњом да ми комбајнира њйву и сѧмо сам чѐко кѧ[д]-ће да стѧне (Р).

шѐничара ж 'њива засејана пшеницом'. — Мђрђ је прђдати шѐничару — да држави љспђлми њѐно (К).

шѐпѐљати -ам несв 'несигурно ходати (као деца кад проходају)'. — Туне му лѐпо, шѐпѐља по ѧвлији, ако пѧдне — трава (Р).

шѐпколити -им несв 'премештати се с ноге на ногу'. — Мѐне бђлѐ ноге, шѐпколим.

шѐпуровина ж 'петельке и љуске грожђа'. — Црно вино остављају да стоји у каци десетак дана са шѐпуровином (петелькама и љускама од грожђа), затим га истачу у бурад (3: 27).

шербе -ета с 'топли напитак од воде и упрженог шећера'.

шѐрет м 'особа склона шали, спадало'.

шѐта / шѐтња ж фолк 'лако и споро коло, које се игра после тешког и брзог, да би играчи предахнули'; в. *ђурђевка* (3: 123).

шѐткати -ам несв дем *шеѧаѧи*. — Чак је послао јѐдног свог човека да припази Радојево родитеље. Около куће да шетка (6: 170).

шећерак -рка м 'врста собног цвећа'.

шећерлија ж 'сорта јабуке' (Бљ, 14: 41, 3: 24).

шйб шйба м 'млада шума'. — Пошла у шйб да се маљо ђдмори. — После рѧстѐ она млаѧѧ шѹма, то се кѧже шйб. — Вѐжу прѹћом, чѐђ дѧн ѧдѹ и сѐчѹ по шйбу.

шиба ж 'казна за теже преступе'. — За веће казне постојала је шйба (2: 110).

шйбе -ета 1. 'куче, штене'. — ђвђ мђе шйбе јѹре и мачка и кђкђшка, а ђно само скѧкавце; 2. узв за терање пса. — Шйбе, Шапѧн!

шивѐњаќ -ѧка (обично мн -ѧци) 'опанци од необрађене коже'. — Ыцѐпам шивѐњаќе за два дѧна — а пђс нѐмам. — Јѧ сам нђсио шивѐњаќе чѹпаве, што се ђдере кђжа.

шйкаст -а -ђ 'који је неумерен' (Р).

шйкати шйкам несв несв 'пити без мере, наливати се алкохолом'. — Шйка шђмару док се нѐ отрује (Р).

шйкнути -ем св 'снажно ударити'. — Шйкни га лѧктом и пѧнти оно што је рѐко ѹчитель; и глѐдај ѹчитѐља ѹ очи и ѹ ѹста штѧ ти ђн прѧча; ако ти ђн смѐта, ти њѐгѧ сѧмо шйкни лѧктом, ал нѐмђј да се ђкрећеш, ако се ђкрѐнеш — гђтова си!

шйкоња м 'човек неодмереног понашања; познато и као надимак' (Р).

шйља ж 'дуга паприка'.

шйљав -а -ђ 'изразито мршав; дугуљасте главе'. — Свй су ђни шйљѧви (Р).

шйљак шйљка м 'ступац на колима или канатама'. — Ымѧ двѧ ступца или шйљци, двѧ шйљка (Кз); в. *јасѧуче*.

шйљат -ѧта -ђ 'оштрог врха'. — То је на врѹ шйљѧто.

шиљбок шиљбока м 'стражар' (Р).

шиљџе -џета с 'јагње од 6–12 месеци, млађи овчији брав'. — Шиљџе — то ти старје јагње, до годину дана, прошлогодишње јагње (двиска, двицац — 16: 61).

шиљити шиљим несв 1. 'оштри (оловку)'; изр. ~ *ону ствар* 'изазвати свађу, започињати кавгу'. — На сирџу сва̄к мџе да шиљи он̄у ствар̄.

шиљкан шиљкана м 1. 'опанак са дугим повијеним носцем'; 2. 'дечак, момчић'. — Дечац (шиљкани) се бију кукурузом [на комишању] (2: 148).

шиљкати се шиљкам се несв 'гуркати се, изазивати, провоцирати (свађу, тучу)'. —

шиљо -а м 'мршав човек, оштрих црта'.

шиња / **шина** шинџе ж 'гвоздени обруч (на точку, бурету)'. — Ыма̄ кџска шиња, а има̄ бурећа шиња, на ка̄ци. — Шиња ђблож̄ се на наплатке. — Читав точак је везан гвозденом шином (3: 56).

шиндра ж 'кровни покривач од цепаних дасака'. — Шиндра, то биле оне дачице што се покривало кућа, па се покрије; в. *каш*, *тараба* (1: 753 762).

шиниќ -иќа м 'живинче које се добро напасло траве (овца, крава)'. — Напасле ти се кра̄ве ко шиниќ.

шинтор м 'стрвинар'. — Ја̄ ћу да дам шинторе — да те љвате у мрџу. — Нем̄о да пошљем шинторе да те покупе ко кучиће.

шинути -ем св 'ударити'. — А не можеш да је шинеш ако је и крӣва.

шип шипа м 'дрвени стуб'. — Пр̄ва водџница ко̄ја је била — била је на шиповима, на дрвеним кољу (Б).

шипило с / **шипила** ж а. 'дрвце, палица којом се затвара ракуља на врату овце или свињчета'. — Мџтиш ракуљу и он̄да шипило, а мџж[еш] га и приковати; в. *ракуља*. б. 'прут, пруће'. — Старинске лесе биле су целе од шипила (прућа). — У земљу се побијају „шипиле“ расцепљеног прута (3: 66).

шипраг -ага м / **шипрага** ж 'шикара, ситно растиње'. — Па̄зи дџцу, мџж у тим шипрагу да се и гӯја [нађе]. — Била тӯј нека шипрага, па ја љсеко.

шипрага ж 'ситан град'. — Па̄ла је кӣша, а било је и ма̄ло шипраге; в. *раџос* (Р)

шипурак -рка м бот 'плод дивље руже *Rosa canina*'. — Бер̄у жџне те шипурке кад љзреле и пр̄аве од њџга...

шира ж 'слатко непреврело вино'. — Она шира слатка, ал в̄ата ђпасно, дав̄о мџне дџда да прџбам. — Шира је слатко вино које није преврело (3: 27).

ширџк -џка -о ♦. — Мџра да бџде ширџк ра̄збџј и мџра да се ткџ из двџ поље (Ш).

шичати шиचे[м] несв 1. 'шиштати, гласати се шиштањем'. — Шиче ко гӯсџн; 2. 'тешко днсати'. — Шиче дџда ко да је у ја̄рму (Р).

шишџница ж 'кожа острижене овце'. — Кожа, кад се закоље ђвца, мџже да бџде шишџница, ко̄ја је ђвца ђшишана.

шишџрка ж 'омотач плода хроста, четинара'. — А хрџс има̄ она шисџрка, што се штџве коже. — Ыма̄ онџ шисџрка, зџвџ се шисџрка на ра̄сту и њџме се штџвила кожа, бџз њџ се не мож дџбити жутљавина. — Знатан приход добивао се и продајом шишџрки (2: 19); в. *сеџија*, *израдиџи*, *задниџи*.

шишати шисхам несв 'стрићи'. — Кад се ђвце шисају, то у прџлеће, ђбично у ма̄ју, онда шисхам ђвце.

шише -џа 1. 'флашица за ракију, до 0,5. дл'. — Ыди, Дџчо, бля̄го чичи, утџчи јџдно шисе — неће дџда више; 2. 'завршетак фасадног зида у виду венца под кровом'.

шишџтара ж 'даска величине 20 x 2 x 200'.

шишљаг -ага / **шишљак** -ака м / **шишљага** ж 'тешко проходан шипраг, ниско растиње, шикара'. — Око куће му шишљак, не долази две године. — Оће неку шишљагу да купе, неће у вироши.

шишњава ж 'тајна љубавна веза'. — Била међу њима нека шишњава док човек није преметио; а пос[ле] — она знаде.

шкѐмбе -ета с 1. 'говећи бураг'; 2. 'велики стомак'. — Не мож да носи и врећу и шкѐмбе.

шкѐмбоња м 'човеког великог стомака'. — Дѐ ти је онај матори шкѐмбоња?

шкљѐцара ж пеј 'стара неупотребљива пушка'. — Не ђвџа се од својѐ шкљѐцаре ни кад идѐ у ливаду.

шкѐблац -лица м 'човек који је завршио неке школе, интелектуалац'. — Ови шкѐлци брзо забораве какџ је сѐљачки посѐ.

шкринац -пца м 'врста јестиве гљиве која расте на пању'.

шкрипер м 'тврдица, циција'.

шлајер м 'вео, танка провидна тканина која се ставља преко чела и очију'.

шлајпик шлајпика м 'новчаник'. — Све ће да ти помогне, ал га за шлајпик немѐ питати.

шлѐм м 'речни нанос; отпаци, брлог'; в. *алаврља / алаврња, шљам*.

шлѐмити / **шљѐмити** шлѐмим / шљѐмим несв 'правити неред, бацати отпатке'. — Лако ми је кад дѐца шљѐме, ал кад ови матори...

шлѐптати шлѐпћем несв 'газити по блату, гацати'. — Дѐ ћеш дѐцу научити да не шлѐпћу по вѐди.

шлѐпћати шлѐпћем несв 'мљацкати'. — Она сѐмо жвџће и шлѐпће.

шлѐмовати -ујем несв 'набацивати малтер на зид'. — Из оне ванглѐ зидѐрске шлѐмују и пос пердѐше, равњају зид; в. *зашлемовати*.

шловѐјџаика / **шлофѐјџанка** ж 'поткошуља дугих рукава'. — Јѐ кѐпио двѐе гаће, двѐе панталѐне и ђнѐ што кажу шлофѐјџанке. — Евѐ ти ђвџ шловѐјџанка.

шлѐњѐ / **шѐњѐ** -а м м 'неодлучан човек, слабић, млакоња'. — Дѐ си се ти нѐшѐ с тим шѐњѐм; б. 'слаб мушкарац, импотентан'. — Шѐњѐ је ђн и зѐтѐ му жѐна врља.

шлѐнити / **шљѐпити** -им св 'ударити'. — Ако те шлѐним, биће ти дѐста и зѐ сутра. — Бѐж да те бѐба не шљѐпи (Р).

шлѐнтав -а -ѐ 'ћутљив, непредузимљив, неактиван'; в. *шунџав*.

шлѐнто -а м в. *шунџо*.

шљѐм м 1. 'прљавштина, неред'. — Оплавила вѐда и ђстѐ шљѐм по ливади. — Пѐкупи онај шљѐм испрѐт куће; 2. 'окрајци, отпаци од уштављене коже'.

шљѐнак -нка м в. *члањак*. — Вѐда била до шљѐнака.

шљѐме -ена с 'сециште кровних површина' (Кз).

шљѐмењџача ж 'грѐда испод сецишта кровних површина'; в. *венчаница*.

шљѐпак м 'хлеб, пециво од неускислог, „ненадошлог“ теста' (Р).

шљѐнити -им св 'ударити'. — Шљѐпио му носину и ђстѐ рѐњѐв.

шљѐва ж ♦.

шљѐвѐк -ака м 'засад шљѐва, шљѐвик'.

шљѐвѐни -ѐ -ѐ 'који је од шљѐва'. — Нѐправе онај шљѐвѐни колѐчић па га ђсѐше и дѐ ти по јѐдан.

шљѐвѐр -ѐра м 'засад шљѐва, шљѐвик'. — Ѐмѐм ђца, рмѐ ђн вѐлики шљѐвѐр. — Дрвене ограде [биле су] око дворишта, ливада, ѐва и шљѐвѐра (2: 46).

шљивѿић -ића м ‘млади шљивик’. — Знаш ти како се сади шљивѿић од цанарике.
шљивица ж дем *шљива*. — Младе су ми шљивице: једна можда има пета година, а једна трећа.

шљивка / шљивица ж ‘мека шљивова ракија’. — Два литра шљивице даје литар препеченице.

шљивовак ака м ‘предмет направљен од шљивовог дрвета’. — Гѣља он, шљивовак у руку — па на три ноге.

шљик! оном шамара или удара прутѿићем (Р).

шљикати -ам несв ‘тући танким прутѿићем’ (Р).

шљичнути -нем св према *шљичкаши*. — Знала је баба да шљичне ако било нѣмирно.

шљокна ж ‘врста накита на зубуну, шљокица’; в. *зубун*.

шљонуту се шљоне се св ‘спласнути’. — Очистиш и[x], ма̀ло загријеш и оне се шљону и онда у кѣсу и у замрзивач (Кз). — Они плѿкови шљонули.

шљопити в. *шлойиши* (Р).

шмјарити -им несв ‘пушити (дуван)’. — Мѣшчин да ми и унук пчо да шмјари.

шмизла ж ‘притворна женска особа’. — А би л мо̀гло да нам она шмизла и у кућу до[ћ]е?

шмизлара ж в. *шмизла*. — Намакнуће њѣму шмизлара поводњик (Р).

шмѡљав -а -о ‘неспретан; трапав; килав’. — Нѣ мож он, на̀ко шмѡљав, ништа да т-уради.

шнит м ‘комад, парче неке материје’. — Исеко је то у шнитеове (Р).

шњѡвати -ам несв ‘њушкати’. — Кѣр шњѡва ѡколо. — И та̀мо [керови] разбацају свѣ, шњѡвају, и мѡрамо заградити [гробље]; в. *йошушњара*.

шобѡњати / шобѡњити -и несв ‘одавати дубок звук, „бубњати“ (под ногама, под ударцима)’. — Видиш како шобѡњ бѣтѡн, трѣба га разбити и по̀ново набити. — Дамарљив камен познаје се по звуку, јер шобѡња, кад се цепа (2: 40).

шѡгица м ‘ситни бели пасуљ’; в. *кицош* (2: 27).

шѡдати -ам / **шѡдати** шѡдам несв ‘избегавати посао, ићи тамо-амо у време кад се нешто мора урадити’. — Ка-до̀ђе да ра̀ди на на̀дницу, а он шѡда лѣво-дѣсно, ко ми стјари што шѡдамо. — Ту нѣде шѡда по Белановици. — Сваки дан га ту видиш: шѡда по Белановици.

шѡкати шѡкам несв ‘прекомерно пити, опијати се’. — Тај шѡка — да Бѡк са̀чува!

шѡкна / шѡкња ж ‘горња усна’. — Нѣмо да те ударим по шѡкни. — Како га ударио, расекѡ му шѡкњу (Р).

шѡкоња м ‘пијандура, бекријштина (в.)’.

шѡма / шѡмара ж ‘лоша ракија’. — Подј бѣњарини и шѡму — њѣму дѡбра. — Дошѡ ја јутри, њѣму влаша под стѡлом: пију ону шѡмару; *шѡма* (3: 25).ж

шѡњѡ -а м в. *шѡњѡ*.

шѡрјав -а -о ‘дебелих меснатих усана’. — Кад има вѣлика уста, онда шѡрјав и зѡву „шѡро“.

шѡрити се шѡрим се несв 1. ‘хвалисати се’. — Нѣмѡј да се шѡриш: ја сам мѡју жѣну у тво̀јѡј ку̀ћи изударо, а ти тво̀ју нѣ смѣш да пѝпнеш ни у сво̀јѡј рѡђеној ку̀ћи (Л);
2. ‘развлачити усне (због плача, туге)’.

шѡро -а ‘човек који има изаразито велике усне’; в. *шѡрав* (Р).

шота / шѡтка ж ‘ужи крај јајета’. — Ја́је има́ тупи́ крај, ши́ри крај и ўжи́ — шѡтка, шѡтка је оно ши́ре (Кз).

шоуле ‘део ваљавице’; в. *буква* (3: 44).

шоче -ета зоол ‘младунче патке, паче’. — Кад се једном умивао на потоку, шоче осети воду, па бућне у њу (2: 168).

шѡчећи -а -е ‘пачји’; ~ *јаје* (2: 168.).

шпáлијер -а / **шпáлир** -ира м ‘низ(ови) бетонских стубова у винограду по којима је разапета жица и разведена лоза’. — Има́ шпáлијер не́ки, сáд га пѡдиго, шпáлир, па лѡза гѡр на жици и нà тим стѡбу.

шпáртача ж ‘направа за повлачење линија на њиви по којима се сејао кукуруз’; в. *шијарѡаши*.

шпйц м ‘челични клин, секач’. — Све́ шпйцевима кѡпѡ тѡмељ [у камену].

шпѡта м/ж ‘мала, неразвијена особа’.

шпѡтав -а -о ‘ситан, закржљао’.

штáваљ -вља м / **штáвља** ж бот ‘зеласта биљка *Rumex*’.

штáвити -им несв ♦. — Кајиши се још и штаве (2: 51); в. *сеиуја*.

штáла ж ‘зграда за смештај крупне стоке’. — Врáтим крáве, зáтворим ў шталу. — У окућници су штала (ар) и кошара (1: 765); в. *сазрелиши*.

штáнгла ж ‘метална шипка’ (Р).

штáн штáпа м ♦.

штáпања ж пеј ‘штап, штапина’. — Ја забѡравио нѡмáд ону штáпању и ўзо ђвѡ.

штапац -пца м ‘део ткачког разбоја, дугачак штап који се ставља у вратило да се затегне основа за ткање’.

штáпйћ -йћа м дем ‘штап’. — Још да ўзме ба́ба свој штáпйћ.

штáција ж ‘железничка станица’. — Говѡрили прѣ штáција, а сáднáка кá[ж]е стáница

штѣдити -йм несв ‘штедети’. — Ми́ смо штѣдили и свй́мá осмѡрма кўпили дáрове.

штел(а)? в. *руда* (3: 55).

штѣне / штѣне штѣнета с ‘младунче пса’.

штенѣнце -ета с дем *шѣне*. — Овѡ штенѣнце мѡје ђпáсно: и од ма́чке бѣжй.

штѣта ж ♦. — Нáма нй́је нй́ко гѡри ђ-штете нег што смо ми́.

штѣтан -тна -о ‘који наноси штету’. — Кáже да поли́вање [хербицидима] штѣтно, ал штá кад нѣма ко да окѡпáва, кад нѣма мѡтй́ка.

штѣтно прил ♦. — Штѣтно је за здравље се вѣчи дѡбро нáјести па ђндак ле́ћи у крѣвет (Кз).

штивати несв ‘слагати’, в. *нешѡивљак* (7: 198).

штивлета / штивлетна ж ‘дубока женска ципела’. — На ногама су имали беле чарапе и штивлетне (ципеле) (3: 80).

штйвља ж ‘куче’ (Р).

штйвљара ж ‘пас лугалица’. — Ма кáкй педйгрѣ: то је нека штйвљара беланѡвачка!; в. *нешѡивљак* (7: 198)..

штикован у изр ~ *йешкир* ‘пешкир средњег квалитета’; в. *йешкир*.

штйпавица ж ‘штйпáлка’. — Пѡшла да донѣсѣм штйпавицу.

штйр / штйрак / штйрак -рка м бот ‘коров *Amaranthus*’. — Идѣмо да нáчупамо штйрка.

штїркиња ж а. ‘јалова крава, овца’. — Штїркиња — то је за кра̀ве, која не потрајива бика и не остаје стелна. — Штїркиња има̀ кра̀ва која да̀је ма̀ло млєка; б. ‘нероткиња’. — То кра̀ва штїркиња, а ка[ж]е и за жѐну која нєма дѐцу, штїркиња, која нєроткиња.

штовна / штолна ж ‘канал за одвођење воде у рудничкој јами’.

штра̀нга / штрангла / штра̀њка ж ‘кратак конопац, поводац за везивање стокє’; в. *зайрежница, конойац*.

штрапа̀цирати -а̀цирам несв ‘дуго ходати и уморити се’ (Р).

штр̀бнути -нем св ‘чупнути, откинути парче, зрно’; в. *чимну̀ти*.

штрїкати -ам несв ‘плести’. — Жѐна нїкад нїје брес по̀сла: и на̀ њиви, и на ливади, и у штали, и у ку̀јни, и да пє̀ре и да штрїка. — У Јарменовцима се женски свет бави „штрикањем“, еклањем“, везом и шивењем (3: 51).

штрика̀ћа (игла) в. *екла̀ти* (3: 51).

штруфна ж ‘гумирани држач чарапа’ (Р).

штүкатор м ‘плафон’. — Ва̀дили он̀, ло̀мили штүкатор, свє са̀горели.

штүр штүра -о ‘усушен’. — Она ће бїти штүра, нєма: з̀рно празно.

штуц м ‘чаша од Здл’.

шћап̀ити -им св ‘зграбити, шчепати’. — Шћап̀иће га он и нєће му бїти ла̀ко.

шћукор̀ити се -им се ‘скупити се, шћућурити се’. — Милан се шћукор̀ио и сп̀ава.

шубара ж ♦. — Одрасли на глави носе шубаре (а раније је био фес, кога још по неки чича носи — (2: 70). — Мо̀ж му ку̀пити шүбару, ал му па̀мет ү̀лити — јок. — Фес је замењен шубаром, а касније шајкачом (9: 86).

шүбер м ‘отвор у зиду или у таваници’ (Р).

шүвакаст -а -о в. *сувакаст*. — Шүвакасто му дѐте ко њ сѧм што је.

шувє̀љив -є̀љива -о ‘сасушен, незрео (о зрну, кукуруза, пшенице)’.

шувидати шувїдам несв ‘лутати, ићи без циља и потребе’. — На̀ш Бо̀ра нє срећни свѧки да̀н шувїда до Бєлановице.

шүв̀рнут -а -о ‘непредвидљивог понашања, шувртан (в.)’. — Ма̀ло је шүв̀рнут, нєм̀ој се са̀ њим ка̀чити (Р).

шүв̀ртан -тна -тно а. ‘психички мало начет, шашкаст’. — Мо̀гу он̀и причати да сам шүв̀ртна, али нєка: прє̀ ће то на̀ њима да се вїди (К). — Овога̀ ми крста, он је шүв̀ртан. — Ми смо шүв̀ртан на̀род кад он̀о нє видимо. — У̀зо ми транзистор, глүво, обде сам ко шүв̀ртна. — Ако се сад придигнем, сви би упрли прст у мене и казали би да сам постала шувртна (5:133); б. ‘својеглав’. — Толико̀ то шүв̀ртно — нє мош му докѧзати; в. *шравиња̀ти*.

шувртѧнко м ‘који је шувртан, својеглав’. — Шувртѧнко заклапүс̀о на телеф̀он па нїкако да стѧне.

шуге ‘дечја игра’, в. *клис-пале* (3: 123).

шүташ м ‘украш на женској одећи, у виду танке траке’.

шүка ж ‘овца без рогова’.

шүка̀љ / шүка̀н -ѧна м ‘ован, јарац без рогова’ (Р).

шүкаст -а -о / **шүкат** шүката -о ‘који је без рогова’. — Нє може шүкат с ро̀гатим.

шүла̀пити шүла̀пим несв ‘брбљати, причати глупости’. — По̀пио двє ракије и по̀чо да шүла̀пи. — Он ће и у цркви да шүла̀пи; в. *шала̀ти*.

шүле -ета с ‘стаклена флашица за ракију, чокањ, фраклић’. — Њє̀гова је мє̀ра — три шүлєта (Р).

шўлий -йћа м / **шулёнце** -ета дем *шуде*.

шўма ж 1. ♦. — Шўма је кад је ст'ара, а шиб је кат посечеш па нйкне млада (Кз); 2. 'лишће'. — Шўма, лишће на дрв'ећу, а кад н'ема, гóло дрво, а óна на зёмљи — óпет шўма. — Óпада шўма са дрв'ета — [На орасима] шўма óпаде и с'ада óп'ет лист'ава. — Кад óпадне шўма, óнда н' зрели. — С'ад, 'ет'е, п'ао сн'ег, а нйје óпала шўма. — Ни шўма на рўжама нйје óпала, а кр'енó н'овй лист. — Шума се не носи, јер људи носе кући стабло, а шума остаје у јарузи (2: 161). — Рано у пролеће стока страда од старе „шуме“, тако што се „шума“ заглави у сиришту... и говече готово увек страда (3: 130); в. *цер, майица*.

шум'адйнка ж а. 'сорта ране шљиве'. — Шум'адйнка дóбро рóдила, óв'а н'аша ра'њача. — Шум'адйнка ти ра'на шљива, а к'ажемо јóш ра'њача, ра'нуша: трй ймена, а ј'едно зн'ачи; в. *рануша*; б. 'раса свиња' (3: 28).

шум'арица ж 'бујно купусно лишће у коме се не формира главица'. — На кўпусу им'а она шум'арица, ал н'ема главице, н' да з'авије.

шўмити се шўмй се несв 'пошумљавати се, претварати се у шуму (о запуштеним њивама, ливадама)'. — Н'ема више н'арода, шўм'е се ливаде, њиве; 'ет'е, виш тв'ој'е кўће — к'акве су бйле ливаде, во'ћ'ащи, а с'ад н' мож да пр'оћеш..

шўнтав -'ава -о 1. 'несналажљив, приглуп'. — Ма óна је шўнтава, тўтава, н-ум'е óна то нар'едити; 2. 'дефектан, оштећен'. — Óна се у'д'а, д'ос тўн, р'одй се д'ете шўнтаво и — пропала ж'ена!

шўнто -а м 'приглупа, будаласта мушка особ'а' (Р).

шўњара м/ж 'који прати нечије кретање, који се за неким шуња, доушник'. — Приј'авила ме н'ека шўњара и[з] с'ела, к'ó би дрўги: и п'ет г'одйна р'обије.

шўпљара ж 1. 'буква, део воденице'. — Р'аниј'е су бйле шўпљаре бўкве (Б); 2. 'душља'. — Оду ч'еле у тў дўпљу, шўпљару. — У шўпљарама бйле пч'еле; в. *п'ањ*.

шўр'ак -'ака м 'женин брат'. — И овај ми шўр'ак т'амо бйо и прйч'о.

шур'аковић м 'шураков син' (Т).

шур'аковица / **шур'аковичина** ж 'шуракова к'ћи' (Т).

шўркати -ам несв дем 'радити мало, раткати'.

шўр'њаја ж 'шуракова жена'. — Шўр'њаја м'оја с'ад умире, а д'еца м'ала.

шўћмураст -а -о 'неодређене боје', в. *руја* (3: 48).

шўћўрка ж 1. 'ситна украсна тиква, врг'. — Шўћўрка ми к'а[же]мо н'а м'ала тйква; 2. неј 'глава'. — Чим м'ало изгрије, см'ета ми óв'ој м'ој'ој шўћўрци.

шўшкавац -вца бот 'биљка *Rhinanthus*'; в. *босиок* (2: 27).

шўшкор м 1. 'отпаци при глачању, рендању дрвета'. — И п'окупиш тај шўшкор, да потп'алимо в'атру; 2. 'безвредни папир, новац без вредности'. — Ймали смо д'оста тога шўшкора, али нйси м'ого нйшта за њ'ега купити (Б).

шўшњара м 'јевтин потказивач, доушник'. — Н'ем'ој ми се са шўшњарама дрўжити.

шўшўмига м/ж 'човек неубичајеног понашашања, самотњак'. — Он је шўшўмига з'а м'ој п'ојам. — Ћутй ко шўшўмига.

шчв'р'гити се -и се св 'згрчити се, савити се'. — Јес вйдо како се Ј'ов'анка шчв'р'гила? — Св'а ми се бур'анија шчв'р'гила, н'ема шта у'брати.

шч'епати -'ам св 'брзо реаговати; зграбити'. — Й óна шч'еп'а, с'астави [мелем], н'амаже св'е, ал ћ'ерка јој д'ошла и óна нў — у б'олницу!

Славољуб З. Марковић
ГОВОР УЖИЧКЕ ЦРНЕ ГОРЕ

*Бацакају се р'ечима ко да њике има колко д'неш
баба Трњина*

Овај рад представља незнатно измењену и допуњену верзију докторске дисертације *Говор Ужичке Црне горе*, одбрањене 3. марта 2006. године на Филолошком факултету у Београду, пред комисијом коју су сачињавали проф. др Радоје Симић, проф. др Мирослав Николић и проф. др Милорад Дешић. Захваљујем се члановима комисије на драгоценим саветима и сугестијама током израде и одбране ове докторске дисертације, као и током њене припреме за штампу.

САДРЖАЈ

I. УВОД	343 [7]
Подручје — положај, границе, природне особине	343 [7]
О топониму Црна гора	344 [8]
Осврт на прошлост области	344 [8]
Порекло становништва	349 [13]
Досадашња језичка испитивања	351 [15]
Напомене о овом раду	353 [17]
II. ПРОЗОДИЈА	356 [20]
О броју, природи и размештају прозодема	356 [20]
Преношење акцената на проклитике	360 [24]
О размештају и постојаности дугих неакцентованих силабема	371 [35]
О особенијим питањима квантитета — позициона условљеност, квантитет у појединим морфолошким категоријама	372 [36]
ПРОЗОДИЈСКЕ АЛТЕРНАЦИЈЕ У ДЕКЛИНАЦИЈИ И КОНЈУГАЦИЈИ	382 [46]
ДЕКЛИНАЦИЈА	382 [46]
Именице	382 [46]
Именице мушког рода на - <i>o</i>	382 [46]
Именице средњег рода	388 [52]
Именице женског и мушког рода на - <i>a</i>	391 [55]
Именице женског рода на - <i>o</i>	394 [58]
Посебне напомене о акценту именица	395 [59]
Заменице	399 [63]
Именичке заменице	399 [63]
Придевске заменице	400 [64]
Придеви	401 [65]
Придеви са оба вида	401 [65]
Придеви само у одређеном виду	405 [69]
Бројеви	407 [71]
Основни бројеви	407 [71]
Редни бројеви	408 [72]
Збирни бројеви	408 [72]

КОНЈУГАЦИЈА	409 [73]
Инфинитив	409 [73]
Презент	412 [76]
Аорист	419 [83]
Радни глаголски придев	423 [87]
Трпни глаголски придев	423 [90]
Имперфекат	427 [91]
Императив	428 [92]
Глаголски прилог садашњи	429 [93]
III. ФОНЕТСКЕ (И ФОНОЛОШКЕ) ОСОБИНЕ	430 [94]
ВОКАЛИЗАМ	430 [94]
Вокалски систем	430 [94]
Редукције вокала	430 [94]
Хијат	434 [98]
О уметању хијатског сонанта	441 [105]
О међусобним заменама вокала	442 [106]
ГЛАС ЈАТ	444 [108]
Замене јата у дугим слоговима	445 [109]
Замене јата у кратким слоговима	452 [116]
О континуантима секундарног јата и сродним појавама	458 [122]
КОНСОНАНТИЗАМ	459 [123]
Инвентар консонантских фонема	459 [123]
Непалатални консонанти	460 [124]
Палатални консонанти	474 [138]
Консонантске скупине	487 [151]
О неким консонантским скупинама (не)раздвојеним морфемском границом и раздвојеним лексичком границом	495 [159]
Посебне напомене о испадању, уметању, променама и међусобним заменама сугласника	498 [162]
Партикуле	501 [165]
IV. МОРФОЛОШКЕ ОСОБИНЕ	502 [166]
ИМЕНИЦЕ	502 [166]
Именице мушког рода на -ø и именице средњег рода	502 [166]
Именице женског и мушког рода на -а	517 [181]
Именице женског рода на -ø	525 [189]
ИМЕНИЧКЕ ЗАМЕНИЦЕ	528 [192]
Личне заменице	525 [192]
Остале именичке заменице	534 [198]
ПРИДЕВСКЕ РЕЧИ	536 [200]
Именичка и заменичко-придевска промена	536 [200]

О појединим падежним наставцима	537 [201]
О међусобном односу наставака „меке“ и „тврде“ основе	540 [204]
Посебне напомене о придевским заменицама	542 [206]
Посебне напомене о придевима	546 [210]
БРОЈЕВИ	550 [214]
ГЛАГОЛИ	555 [219]
Глаголске врсте	555 [219]
Глаголи I врсте	555 [219]
Глаголи II врсте	564 [228]
Глаголи III врсте	566 [230]
Глаголи IV врсте	568 [232]
Глаголи V врсте	570 [234]
Глаголи VI и VII врсте	572 [236]
Облици помоћних глагола	577 [241]
Завршне напомене о појединим глаголским облицима	579 [243]
Инфинитив	579 [243]
Аорист	579 [243]
Презент	581 [245]
Имперфекат	581 [245]
Императив	582 [246]
Трпни придев	586 [250]
Глаголски прилози	587 [251]
Футур I	589 [253]
Футур II	590 [254]
Плусквамперфекат	590 [254]
Потенцијал	591 [255]
О творби глагола	591 [255]
НЕПРОМЕНЉИВЕ РЕЧИ	597 [261]
Прилози	597 [261]
Остале непроменљиве речи	603 [267]
Посебне напомене о непроменљивим речима	606 [270]
V. ЗАКЉУЧАК	608 [272]
Разведеност говорне области	608 [272]
Положај говорне области унутар источнохерцеговачког дијалекатског комплекса	612 [276]
Новије тенденције	615 [279]
ТЕКСТОВИ	616 [280]
ЛИТЕРАТУРА СА СПИСКОМ СКРАЋЕНИЦА	663 [327]
Лингвистичка литература	663 [327]
Географска, историјска и етнографска литература	667 [331]
Скраћенице часописа и публикација	668 [332]
ГОВОР УЖИЦКОЈ ЦЕРНОГОРИИ	668 [332]

1) ПОДРУЧЈЕ — ПОЛОЖАЈ, ГРАНИЦЕ, ПРИРОДНЕ ОСОБИНЕ

1. Ужичка Црна гора је област у западној Србији. Услед бурне прошлости и честих административних прекрајања, ово подручје никада није добило стабилан географски оквир. За потребе овог рада област ћемо ограничити онако како је то двадесетих година минулог века учинио Љ. Павловић у својој етнографској студији *Ужичка Црна Гора*¹. Павловићева граница први је и једини покушај да се подручје омеђи подробно, са свих страна. Овом приликом представимо је у основним потезима, мањим бројем међаша.

2. Јужна граница наше области иде реком Ћетињом, целом њезином дужином, а од Пожеге Западном Моравом до Овчарско-кабларске клисуре; потом, обухватајући села подно Каблара, развођем Каменице и Чемернице, пење се на Маљен; одавде окреће на запад, пут Повлена, где, на извору Скрапежа, нагло скреће на југ, ка Варди, и даље, до Кадињаче; затим се међа пружа јужним ободима Поникава и, на концу, обухвативши Кремна, излази на Шарган. Област је у облику неправилног петоугла, простире се правцем северозапад-југоисток и накренута је Пожези.²

3. Ужичка Црна гора је брдскопланинско подручје бујног растиња и густе хидрографске мреже. Највиша тачка је при извору Скрапежа, 1476 м (Повлен), а најнижа у долини Западне Мораве, испод 300 м. Обилне шуме лиснатог дрвета прекривају највећи део области, нарочито површ Јелове горе и падине Повлена, Црнокосе и Каблара; четинарима обилују масиви Маљена. Најлепше ливаде простиру се долином Лужнице, посебно око Карана и Пожеге. Унутар области, међу рекама, махом разгранатих сливова, по снази и броју притока на првом месту је Скрапеж. Ако је Ћетиња гранична река наше области, Скрапеж је њена „осовина“, јер пресеца подручје по дијагонали, делећи га на два готово једнака дела. Између црногорских висова простиру се родне котлине, међу којима су најплодније пожешка и добрињска, а иза њих косјерићка и ражанска.³ Становништво се традиционално бави сточарством и земљорадњом, али последњих деценија понајвише воћарством.

¹ Павловић Ужичка Цг 4-5.

² Нав. дело 5.

³ Нав. дело 6-9.

2) О ТОПОНИМУ ЦРНА ГОРА

4. Црна гора је уобичајени средњовековни назив за високе непроходне пределе какво је, несумњиво, било и подручје чији је говор обрађен у овом раду.⁴ Некада овуда „беху простране четинарске и букове шуме, пуне звериња“,⁵ а по долинама „непроходни лугови, велике шуме или шибљаци“⁶. Црна гора као назив наше области јавља се веома рано: већ у доба Немањића помиње се жупа Црна гора, која се територијално поклапа са старим срезом црногорским (о овоме в. ниже). О старости овог топонима у нашем крају речито сведочи и запис јеромонаха Мардарија из 1562. године. На крају *Четворојеваниђеља*, што га је сâм штампао у старој Мркшиној цркви,⁷ овај узорни духовник о себи и своме делу оставља следеће податке: „Заврши се ова света и божанствена књига при храму Светог Вазнесења, а то је Мркшина црква у Црној Гори, године 1562, месеца јуна. Ја сам родом од реке која се зове Дрина“.⁸ Да је овај назив од старина покривао замашно подручје, говоре и турски извори из XVII века, где налазимо да се област Овчарско-кабларске клисуре (или бар њена кабларска страна!) одређује као Карадаг, што значи 'црна гора'.⁹ Турски назив је међу тамошњим становништвом чешћи од српског и првих деценија XX века. О овоме Љ. Павловић каже: „У кабларским селима и манастирима очувала се и до данас традиција о Црној Гори или још чешће зватом Карадагу. Сељаци ових села, па и они из околине Чачка и низ Мораву, не зову кабларска села и манастире овим именима, која смо увели у књижевност, него зову карадашким селима и карадашким манастирима“.¹⁰ Дакле, назив Црна гора је од старина, с а м о н и к а о, а не „донесен“. Настао је према маркантним природним особинама подручја и јавља се знатно пре насељавања ових крајева становништвом из црногорских места, са којим се, неретко, у лаичком расуђивању, име области доводи у везу. Тамни врхови са својим сенкама преко шумовитих коса и долина изнедрили су, од давнина, име Црна гора.

3) ОСВРТ НА ПРОШЛОСТ ОБЛАСТИ

5. Одвајкада су се на овом подручју смењивали различити народи и културе, остављајући за собом и знакове распознавања и многе недоумице. Неједнако су почињали, неједнако трајали, али — једнако завршавали: у агонији историјских неминовности и трагичног балканског усуда.

⁴ Јовановић Косјерић 9.

⁵ Павловић Ужичка Цг 10.

⁶ Нав. дело 11.

⁷ Јовановић Косјерић 10.

⁸ Стојановић Записи и натписи, књ.V, бр.7508.

⁹ Јовановић Косјерић 8.

¹⁰ Павловић Ужичка Цг 3.

Карта број 1: Ужичка Црна гора — географски положај

6. Трагови древних култура, нарочито илирске и римске, видљиви су широм подручја.¹¹ Из доба Илира су, на пример, хумке и остаци утврђења опасаних каменим зидовима на Дрмановини, у Сечој Реци и Парамуну. Шлемови и складишта грчког оружја, ископани у Ражани, сведоче о развијеним трговачким односима овдашњих Илира са богатом и просвећеном Грчком. Споменик подигнут у част Јупитера Партинског (власни-

¹¹ „У срезу црногорском... има понајвише дрвности“ (Обрад. Описаније 5); „Црна Гора је богата траговима старих насеља у тој мери да је ретка област, која се с њоме може поредити“ (Павловић Ужичка Цг 10).

штво Народног музеја у Ужицу) потиче из времена када је околина Пожеге и Косјерића настањивало илирско племе Партини. У освит новог века (од 9. г. пре н. е.)¹² на ове просторе ступа нови завојевач — Римљани. Највећи део данашње западне Србије улази у састав римске провинције Илирика. Наша област потпада под административну управу града Малвезацијума, на подручју садашње Пожеге. Све до 1907. г. на Скрапежу, у Каленићима, били су приметни остаци римског моста. Из тог доба су и остаци високе некрополе (Тубићи), рушевине једног античког култног објекта (Сеча Река), остаци кастела, малих утврђења (Субјел) и др.¹³

7. Први писани документи везани за ово подручје потичу из доба Немањића. Помиње се жупа Црна гора, која запрема ширу околина данашњег Косјерића и чини северно рубно подручје српске државе Рашке. Крајем XIII века краљ Драгутин од брата Милутина добија на управу ову област. За време Стефана Дечанског (1321–1331) замашно подручје око Ужица (па и овај крај) долази у посед феудалца Војине. Успон тадашње Србије као модерне европске државе осећа се, дакако, и у овим крајевима. Праве се манастири и утврђења, отварају се рудници. Становништво обилато користи благодети краја: узгајају се ратарске културе, особито житарице, тове се свиње, сече и обрађује дрво.¹⁴ Поједина села живо и уходано тргују са оближњим већим местима, Ужицем, Пожегом, Ваљевом.

Врхунац своје моћи средњовековна српска држава достиже у време цара Душана (1331–1355). Пространа царевина са уређеном и чврстом управом подарила је становништву сигурност и благодатање.¹⁵ На фрескама манастира подигнутим у то доба пада у очи раскош на одећи ктитора и њихових породица. Тако је и у жупи Црна гора: у Белој цркви, у Карану (задужбина жупана Брајана, прва половина XIV века), приказани су „супруга и три кћери дародавца, одевени у везене хаљине, са кићеним капама“.¹⁶ Душанови наследници нису одржали земљу у снази и сјају. Себична и бесна властела, с којом је и моћни владар за живота тешко излазно на крај, слаби и парча земљу, гурајући је туђину у руке. У том метежу, ужички крај (дакако, и наша област) постаје посед Николе Алтомановића, бахатог и неразумног владара, човека који је, наopakим поступцима, навукао на себе гнев не само становништва већ и других великаша. Године 1373. Алтомановић, по наредби кнеза Лазара, бива утамничен у своме Ужицу, где му је, уз благослов великог кнеза, властелин Стефан Мусић — ископао очи.¹⁷

8. Србија под турском влашћу добија и нове административно-територијалне јединице — вилајете и ниже целине, санцаке (који се даље деле на кадилуке и нахије). Наша област улази у састав Смедеревског санцака. Драгоцене податке

¹² Јовановић Косјерић 4.

¹³ В. шире: Зотовић Археолошки и етнички проблеми 9–137; Јовановић Косјерић 3–5.

¹⁴ Јовановић Косјерић 6.

¹⁵ Јиречек Историја I 211–236.

¹⁶ Јовановић Косјерић 7.

¹⁷ Нав. дело 7.

о тадашњим насељима, становништву, привредним и социјалним приликама у овом крају дају нам турски извори — дефтери (бележнице) о катастарским пописима.¹⁸ Дефтери бележе већину села данашње косјерићке општине. У облику који је актуелан и данас, помињу се: Маковиште, Мионица, Парамун, Сеча Река, Скакавци, Субјел, Бјелопарице, Годечево, Дубница, Радановци, Годљево, Дреновци, Руда Буква. Подаци о пореским обавезама сугестивно илуструју поседничке и социјалне прилике тога доба. Изненађује обиље и разноврсност ратарских култура, нарочито житарица. Тако је, на пример, у Маковишту 1476. г. узимана глоба за житарице (пшеницу, раж, јечам, зоб), затим за друге ратарске културе (купус, бостан), као и за свиње, кошнице, бурад.¹⁹

9. Временски распон обрађен у „пописима“ поклапа се са постојањем знамените Мркшине цркве—манастира, који се налазио на овом подручју. У овом светилишту почетком XVI века постојала је једна од првих штампарија за штампање црквених књига на Балкану. Највеће заслуге за рад штампарије имао је јеромонах Мардарије, који је овамо дошао из Милешеве.²⁰ Марљив и вичан штампарској вештини, овај духовник у Мркшиној цркви штампа 1562. г. *Четиљворојеванђеље*, а 1566. *Цвейни триод*. Слова је лио сâм од „жељеза и мједи“.²¹ Мркшина црква је срушена у другој половини XVI века, можда већ 1567. г.²² Рушење овог духовног и културног средишта симболизује крај колико-толико подношљивог живота под Турцима, како у овом крају, тако и у другим деловима окупиране српске земље. Настадоше „тешка и љута времена над српском земљом од Сулејмана Агаријанског цара“,²³ времена затирања сваке организоване активности Срба. Турске најезде и опаке болести, које су харале Европом, учиниће да закон голог опстанка задуго потисне све друге потребе.

10. У освит коначног ослобођења, 1815. године, Обреновићева Србија добија нове административне области — нахије. Наша област припала је Ужичкој нахији, а за кнеза је изабран Јован Митровић Демир — „обор кнез Црне Горе и Лужнице“.²⁴ Кнежина Црна Гора обухвата „сва насеља данашње општине Косјерић, већи део насеља данашње општине Пожега и добар део насеља данашње

¹⁸ Аличић Пописи III 282–291.

¹⁹ Нав. дело 284.

²⁰ Јовановић Косјерић 12.

²¹ Нав. дело 12.

²² „Од старе Мркшине цркве мало је остало. Сачуван је камени Свети престо, који је сада постављен у новој косјерској цркви.

Од штампаних књига сачувана су два Јеванђеља: једно је у Универзитетској библиотеци у Београду, а друго у Народном музеју у Ужицу.

За један примерак Цветног триода из Мркшине цркве зна се да га је Вук Караџић, марта 1858. године, преко професора Бечког универзитета Франца Миклошича, продао Царској библиотеци у Петрограду, где се и данас налази.

До сада, то су једини познати сачувани узорци књига штампаних у Мркшиној цркви“ (Јовановић Косјерић 13).

²³ Стојановић Записи и натписи, књ.V, бр.7510.

²⁴ Јовановић Косјерић 13.

општине Титово Ужице“.²⁵ У област улази 65 села, број домова — 1791. Наредни општи попис села и домова обављен је почетком 1922. г. Број села у нашој кнежини је нешто мањи — 61, јер је издвојено „Ужице са асовином“,²⁶ као посебна административна јединица унутар Ужичке нахије. Услед промена граница од 1834. г. на снази је нова административна подела: нахије постају окружја, а кнежине капетаније. Црногорској капетанији прилази и Пожега, и то као њено административно средиште. Област, унеколико шира, сада броји 67 села. Од 1836. г. Црна гора је један од пет срезова Окружја ужичког; средиште је у Каленићима, а захвата 64 села. Окружје ужичко 1853. и даље обухвата 5 срезова, а средиште наше области (званично се пише Срез црногорски) поново је у Пожези. У једном штампаном документу из 1872. стоји да је среска кућа Среза црногорског „за сад у Ужицу а биће у Косјерићима“.²⁷ Од 1880. г. административно средиште Среза црногорског је Косјерић.²⁸

11. Из замршеног и сувопарног прегледа административних прекрајања на територији младе српске државе (чије се и спољне границе често мењају) као одиста интересантан детаљ издвајамо ово: „Административна подела Србије одмах по ослобођењу имала је два црногорска среза: један у ужичком, други у рудничком округу, оба један до другог. Црногорски руднички срез замењен је таковским, а делимично и љубићским срезом, и тиме се старо име изгубило“.²⁹ Срез црногорски (ужички!) и даље је нестабилног обима: „смањивао се свим познијим поделама“,³⁰ али област се „морала унеколико и повећати“.³¹ Тако подручје крајем XIX века добија „сва кабларска села на доњем делу Каменице“,³² као и три „рујанска“³³ насеља — Стапаре, Биоску и Кремна (сва три при извору Ђетиње), како би, у административној прерасподели територија, Каменица (са истока) и Ђетиња (са југа) постале границе области. Срез црногорски у XX век улази са 24 општине — ниже административне јединице; средиште је и даље у Косјерићу.

12. Након Првог светског рата ова област, сада већ пространо подручје са „80 села и варошица“,³⁴ постаје део Дринске бановине.

После Другог светског рата уводе се нове административне целине — народни одбори, окрузи и општине.³⁵

Данашња села старог црногорског среза припадају различитим општинама: ужичкој, пожешкој, косјерићкој, ваљевској.

²⁵ Нав. дело 88.

²⁶ Нав. дело 91.

²⁷ Нав. дело 14.

²⁸ Нав. дело 14.

²⁹ Павловић Ужичка Цг З.

³⁰ Нав. дело 3.

³¹ Нав. дело 4.

³² Нав. дело 4.

³³ Нав. дело 4.

³⁴ Нав. дело 5.

4) ПОРЕКЛО СТАНОВНИШТВА

13. Најмоћнија миграциона струја — динарска — преправила је током XVII, XVIII и XIX века и Ужичку Црну гору. „Све су овде досељеници“,³⁶ категоричан је Љ. Павловић када говори о пореклу овдашњег становништва. Старица готово да и нема: само би се за једну породицу могло рећи да је стариначка, „али не поуздано“;³⁷ 1306 породица (са 8524 дома),³⁸ колико их овај аутор затиче након I светског рата, „сврстано“ је у две замашне досељеничке формације, углавном оделите, и по времену досељавања и по областима из којих су досељене. Породице „из Црне Горе, граничних и других херцеговачких области, од Пријепоља, Пљеваља и понеке од Осата и Старог Влаха су ранији досељеници, из 17. и прве половине 18. века“.³⁹ Оне чине трећину од укупног броја породица, али, будући да су прилично разгранате, готово половину домова. Само из XVII и прве деценије XVIII века је 435 породица са скоро 3500 домова. Ипак, највише је породица „из 18. века па до 1827. г. Ове су се породице нагло спуштале и већим делом долазиле су из Старог Влаха и оне пограничне зоне која је гранична линија наше Србије до 1912. год“.⁴⁰ Породица из овог периода има 610, безмало половина од укупног броја.

14. На следећој табели (по Љ. Павловићу) представљене су области које су издавале становништво Ужичкој Црној гори:

„Стари Влах	с	296	пород.	са	1505	домова,	што	чини	22,63	%
Осат	"	38	"	"	285	"	"	"	2,90	"
Подриње (горњи део)	"	40	"	"	218	"	"	"	3,06	"
Ваљевски крај	"	9	"	"	66	"	"	"	0,69	"
Нова Варош	"	130	"	"	497	"	"	"	9,95	"
Прибој с Вишеградом	"	86	"	"	308	"	"	"	6,58	"
Босна, даље од Осата	"	12	"	"	108	"	"	"	0,92	"
Пљевља	"	52	"	"	494	"	"	"	3,98	"
Пријепоље	"	84	"	"	583	"	"	"	6,44	"
Сјеница с Н. Пазаром	"	15	"	"	143	"	"	"	1,15	"
Колашин (црног.)	"	35	"	"	657	"	"	"	2,67	"
Дробњаци	"	51	"	"	563	"	"	"	3,90	"
Херцеговина (даљи крај)	"	22	"	"	602	"	"	"	1,68	"
Бањани и Грахово	"	15	"	"	188	"	"	"	1,15	"
Никшићи (Жупа и окол.)	"	42	"	"	537	"	"	"	3,20	"
Кучи и Братоножићи	"	20	"	"	449	"	"	"	1,53	"
Црна Гора и др. делови	"	42	"	"	381	"	"	"	3,20	"
Друга разна места	"	55	"	"	115	"	"	"	4,21	"
Обласна померања	"	261	"	"	915	"	"	"	19,98	" ⁴¹

³⁵ Јовановић Косјерић 14.

³⁶ Павловић Ужичка Цг 33.

³⁷ Нав. дело 32.

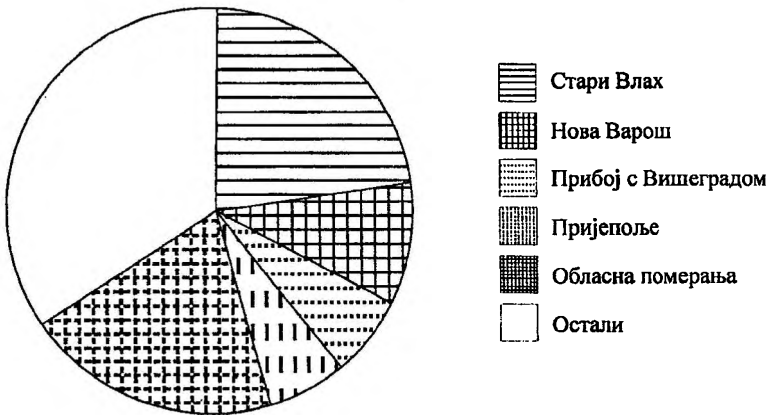
³⁸ Нав. дело 34.

³⁹ Нав. дело 34.

⁴⁰ Нав. дело 34.

⁴¹ Нав. дело 36.

15. Графички представљено, то изгледа овако:

16. За обухватно и ваљано сагледавање података у табели важно је истаћи следеће. Неке од назначених области (Херцеговина, Црна Гора) свакако су примарна миграциона изворишта, док су друге (најпре Стари Влах), највероватније, етапне земље, привремена станишта динарских досељеника од старог ка новом, трајном завичају. Само део тог становништва примила је Ужичка Црна гора. За добар број ова област је и сама била (још једна?) етапна земља, док су многи ишли даље другим путевима, мимоилазећи ово подручје. Пространа старовлашка област била је не само прелазна земља него и важно метанастазичко раскршће. О овоме Љ. Павловић каже: „На тој линији Нова Варош и села око ње били су етапне станице за све санџачке и старосрбијанске породице, које су биле принуђене мигрирати и кретати се за Србију. Друга велика етапна станица био је погранични Прибој с његовим селима ... Миграције из Нове Вароши ишле су Морави, а из Прибоја Дрини, докле оне из Сјенице ишле су Морави непосредно или низ Ибар”.⁴²

17. Иако је Ужичка Црна гора изразито метанастазичка област, готово без стариначких родова, питање старинаца неодолјиво привлачи и заслужује посебан осврт. Шта се догодило са становништвом о коме говоре средњовековни извори? Турски дефтери, који „пописују“ до 1572. г., уверљиво сведоче о животу разгранатом и организованом у сваком погледу — друштвеном, привредном, културном.⁴³ Али већ у XVII веку (једини извор⁴⁴ нам не даје прецизнију временску

⁴² Нав. дело 34.

⁴³ „Пописи — катастарске књиге (дефтери) представљају прворазредне историјске изворе и пружају могућност за проучавање територијалне и административне поделе подручја, организације власти, структуре становништва, привредних и конфесионалних, економских, односно аграрних односа, пореске политике, пољопривредне и друге производње, разних сакралних и карикативних институција, топономастике и ономастике, развоја градских насеља и проучавања уопште османског економског и друштвено-политичког система“ (Аличић Пописи III).

⁴⁴ Павловић Ужичка Цг 4.

одредницу) експанзивни динарски живаљ насељава — пуне крајеве (?). Концем прве деценије XVIII века овде је већ трећина од укупног броја досељеничких родова. Овако драстичну и наглу смену становништва могле су изазвати само ванредне околности. Додуше, страх од Турака „кројио“ је карту црногорских насеља још у XV и XVI веку: турски дефтери, на пример, помињу готово сва удаљенија, брдска, села данашње општине Косјерић (Маковиште, Парамун ...),⁴⁵ али ниједно ниско насеље косјерићке котлине. Дакле, на отвореном простору, лако доступном освајачу, људских насеобина, највероватније, није било ни раније. Да је почетком XVII века турски јарам несносно стегао овдашње становништво, сугестивно сведочи запис каранског попа Вука из 1608. године: „А у то време велика несрећа би од Турака на хришћане, те запустише свете обитељи и многе цркве, наста велика туга међу људима и многа појања у светим црквама замукоше“.⁴⁶ Истовремено Балканом (и целом Европом)⁴⁷ харају опаке епидемије. Снажни и разнолики удари на људе и њихова добра поткопавали су живот и намножавали разлоге за иселавања. А они су сваковрсни: „од помора у стоци, помора у народу, од глади, од сталног нереда и покрета у народу, када се није могло радити“.⁴⁸ У XVII веку (вероватније у другој половини!) почеће овамо да пристиже динарско становништво и да попуњава можда заиста сасвим опустело подручје.

5) ДОСАДАШЊА ЈЕЗИЧКА ИСПИТИВАЊА

18. Темелјних и опсежних језичких испитивања на подручју Ужичке Црне горе до данас није било. У нашој дијалектолошкој (каткад и другачијој) литератури налазимо тек неколико осврта на дијалекатске прилике овог подручја. Ипак, значај ретких језичких података, углавном у кратким „белешкама“ и „извештајима“, није занемарљив: захваљујући њима, овај говорни тип био је колико-толико познат научној јавности и раније.

19. Прве податке о дијалекатским особинама ужичког краја (па и наше области) доноси М. Ђ. Милићевић 1876. г. у свом делу *Кнежевина Србија*.⁴⁹ Подсећајући да се за Ужичане већ зна „да готово сви говоре јужним говором“,⁵⁰ наводи неколико ијекавских ликова (*бијел*, *цијел* итд.), потом запажа да се глас *л* изговара „многа дебље“, да се место *рачунајши* чује *рачуњајши* итд. У крајевима ближим Дрини бележи и икавизме: *лийо*, *сино*, *дише*; уочава метатезу *јрокај* место *јокрај*, узречицу *бива* итд. Иако је Милићевићев опис ужичког говора дат „дилетантски и несистематски, често без прецизности“,⁵¹ не смемо га зане-

⁴⁵ Аличич Пописи III 293.

⁴⁶ Стојановић Записи и натписи, књ.V, бр. 7515.

⁴⁷ Јовановић Косјерић 13.

⁴⁸ Павловић Ужичка Цг 27.

⁴⁹ Милић. Србија 631–632.

⁵⁰ Нав. дело 631.

⁵¹ Ивић Дијал. 40.

марити, јер ће он задуго остати једини извор дијалектолошких обавештења са овога подручја.

20. Извештај М. Павловића *Дијалекатска испитивања у Косјерићу, Сечој Ријеци и средњој Босни* (1951) углавном се бави питањима у вези са континуантима јата. Говор Косјерића и оближње Сече Реке, устврдиће аутор, ијекавски је говор, али са бројним екавизмима, који се „не могу тумачити као далеки остатак екавског супстрата већ као нова појава утицаја школе и варошког говора, на који утиче књижевни изговор“.⁵² Бележи и неколико „икавизама“ (*сикира, гњиздо, биљег*), остављајући дилему о њиховом пореклу — они су, по њему, или „унети из азбуковачког говора, или је ту посредни нешто друго“.⁵³ Аутора привлачи и речничко благо овога краја, за које вели да је „интересантно, и по обиљу речи недовољно познатих у књижевном језику и по језичком творачком осећању уопште“.⁵⁴

21. У свом раду *Извештај о дијалектолошкој експедицији по ужој Србији октобра 1959.* проф. П. Ивић накратко ће се осврнути и на неке прозодијске, фонетске, морфолошке и синтаксичке особине говора села Биоске код Ужица. Ијекавизам, нова акцентуација и деклинација „која је сасвим вуковска“⁵⁵ сврставају овај идиом у говоре источнохерцеговачког типа.

У згуснутом и информативном прегледу засведочених језичких црта налазе се и следеће: *јати* испред *о, ј, љ* дало је *и*, консонант *ф* супституише са *в, њс > вс* у *ровстиво*; инстр. једн. типа *солим*, зам. облик *њга* (*у њга, њда њга*); синтаксички тип Туре га *виш ватиру* (акуз.).⁵⁶

22. *Белешке о ужичком говору* (1973) Ј. Моловића доносе обиље дијалекатске грађе из шире околине Ужица. Задовољивши се уводном напоменом да се ово подручје „према појединим изгласима може делити, али је углавном целина“,⁵⁷ аутор не врши убикацију, тако да остаје нејасно шта је од обимног корпуса података прикупљено на простору Ужичке Црне горе, а шта у другим деловима простране ужичке области (која, по замисли аутора, запрема велики део југозападне Србије — до Дрине, до Бродарева, и до Ивањице). Нешто одређеније (не и сасвим одређено) лоцирани су само „икавски облици, различитих типова“,⁵⁸ који се могу чути „у бившој Соколској нахији“,⁵⁹ тј. у Ужичком Подрињу и Азбуковици. Подсетивши на новоштокавску физиономију „ужичког говора“, аутор прелази на континуанте старог гласа јат. Становиште да је „ужички говор ... ијекавско-скавска мешавина, где се ијекавство све више повлачи пред екавством“ документује бројним примерима ијекавско-екавских колебања: „бело/б(и)јело, венац/в(и)јенац, дете/д(и)јете, река/р(и)јека“.⁶⁰ Аутор нас уверава да

⁵² М. Павловић Испитивања 276.

⁵³ Нав. дело 276.

⁵⁴ Нав. дело 276.

⁵⁵ Ивић Биоска 9.

⁵⁶ Нав. дело 9–10.

⁵⁷ Моловић Белешке 258.

⁵⁸ Нав. дело 287.

⁵⁹ Нав. дело 287.

⁶⁰ Нав. дело 286.

је мало „искључиво (и)јекавских облика, којих је више с „је“ (вјетар, мјесто, пјега, цједило), па од скраћеног ије (бјес, зјевати, пјесак, цјев), него с „ије“ (дви(ј)е, ли(ј)ек, при(ј)е), па ређе: ваши(ј)ем, наши(ј)ег“.⁶¹ Ту су и примери јекавког јотовања: љеб, љеса, ђе, ђевер, доћерати, ћепаница итд. Затим се нижу кратка поглавља о појединим фонетским појавама (нпр.: аналогичје, асимилације, дисимилације, редукације итд.). Рад се завршава освртом на прозодијске прилике (дистрибуција акцената, акценатски дублети, проклиза, послеакценатске дужине). Представљена грађа, изузимајући последње поглавље, није акцентована (вероватно из техничких разлога, будући да је рад објављен поодавно у локалном часопису општег карактера). Ризикујући да умањимо вредност овог лепог рада, закључујемо: он је, укупно узевши, пре популарно лингвистичко штиво, пријемчиво и за нестручњаке, неголи озбиљна научна студија. То је својеврсни дијалектолошки буквар ужичког краја.

23. У раду методолошки неприхватљивог наслова *Од стјујања од екавске књижевне норме у говорима околних села Т. Ужица*⁶² Драгица Матић говори о утицајима екавског стандарда на говор неколико ужичких села. Од пет посећених насеља, четири су црногорска: Биоска, Стапари, Вољујац и Јелова Гора.

24. У засад необјављеном магистарском раду аутора ових редова *Граница између екавског и ијекавског изговора у Србији на дијахроничком и синхроничком плану*⁶³ подрбно је описано стање континуаната јата и у десетак насеља Ужичке Црне горе. Учени односи представљени су и на приложеним картама.

25. Премда донекле расветљавају дијалекатске прилике наше области, наведени радови, услед географског или тематског ограничења, нису дали интегралну слику о њима. На бројна нерешена питања покушаћемо, бар делимично, да одговоримо у овом раду.

6) НАПОМЕНЕ О ОВОМ РАДУ

26. Циљ овог рада је дескрипција говора Ужичке Црне горе и одређивање његовог места међу другим (превасходно сродним) говорима штокавског наречја. На страницама које следе обрађене су карактеристичне прозодијске, фонетске (и фонолошке) и морфолошке особине овог идиома.

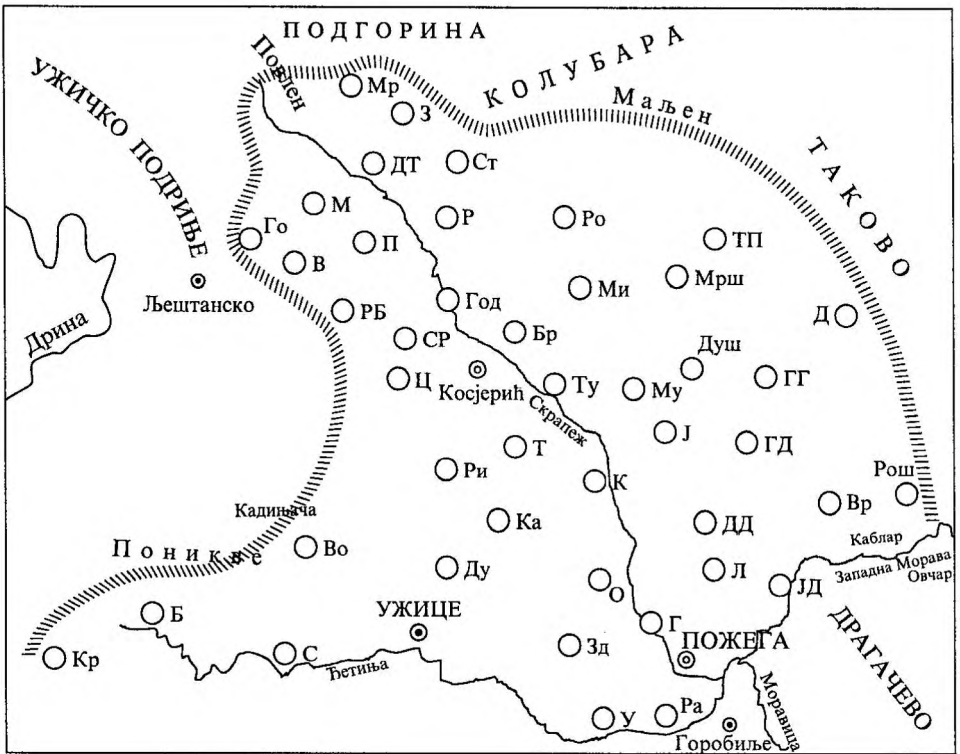
27. Испитивана говорна област припада (и)јекавским говорима источно-херцеговачког типа у западној Србији. Ово говорно подручје није уједначено: испресецано је изоглосама које се пружају у разним правцима и очитују на различитим нивоима језичке структуре. Густ сплет изоглоса у доброј мери (вероватно и пресудној) последица је чињенице да се ово подручје у доба миграција налазило близу најважнијих метанастазичких вратница,⁶⁴ и да је и само било етапна земља и живо пресељеничко раскршће. Дакле, примарна обележја, ново-

⁶¹ Нав. дело 286.

⁶² Књижевност и језик, бр. 4, Београд 1972, 61–73.

⁶³ Марковић Граница 49–73.

⁶⁴ Цвјић Метанаст. кретања 5.

Карта број 2: Мрежа испитиваних насеља — списак и скраћенице

(Б)иоска, (Вр)ајковићи, (В)арда, (Во)лујац, (Вр)нчани, ГГ (Гојна Гора), ГД (Горња Добриња), (Г)лумач, (Г)одечево, (Г)одљсво, ДД (Доња Добриња), ДТ (Доњи Таор), (Д)ружетићи, (Ду)боко, (Душ)ковци, (З)абава, (Зд)равчићи, ЈД (Јелен До)⁶⁵, (Ј)ежевица, (К)аленићи, (Ка)ран, (Кр)емна, (Л)орет, (М)аковиште, (Ми)оница, (Мр)авињици, (Мрш)ељи, (Му)шићи, (О)тањ, (П)арамун, РБ (Руда Буква), (Р)адановци, (Ра)сна, (Ри)башевина, (Ро)сићи, (Рош)ци, СР (Сеча Река)⁶⁶, (С)тапарн, (Ст)ојићи, ТП (Тометино Поље)⁶⁷, (Т)рнава, (Ту)бићи, (У)зићи, (Ц)икоте.

штокавска физиономија и релативно стабилан (и)јекавизам, чине овај идиом једним, али, с обзиром на унутрашњу некомпактност, изразито неуједначеним говорним типом пространог и моћног источнохерцеговачког дијалекта.

28. Теренска истраживања (која су укупно трајала око 100 дана) обављена су деведесетих година, највећим делом од новембра 1996. до фебруара 1999. г. Грађа је прикупљана на три начина: снимањем (овако је настала богата фонотека

⁶⁵ Домаћи изговор: Јељен Дб.

⁶⁶ Локални изговор: С'јечеа Р'јечеа.

⁶⁷ Домаћи облик: Т'ометно П'дље.

која броји преко 150 једночасовних и једноипочасовних касета), попуњавањем дијалектолошких упитника и „прислушкивањем“ и бележењем живог говора. Саговорници на терену бирани су према утврђеним дијалектолошким критеријумима: то су речите старије особе, углавном неписмене, искључиво рођени мештани. У свим фазама овог големог посла (теренска испитивања, сређивање грађе, осмишљавање и писање рада) аутор се ослањао на тековине дуге и плодноне традиције наше дијалектологије, као и на најдрагоценија искуства њених прегалаца.

29. Како бисмо што одређеније утврдили положај овог идиома међу другим нашим говорима, поредићемо његове важније особине са одговарајућим особинама сродних (суседних и удаљенијих) идиома, и, знатно ређе, са особинама говора друкчије, неновоштокавске физиономије.

Унутрашњу дијалекатску диференцијацију подручја извршићемо описом праваца пружања свих уочених изоглоса и утврђивањем опсега и карактера њиховог кореспондирања. Најмаркантније изоглосе, оне што изразитије деле терен (које су, најчешће, разликовне и на ширем плану), приказаћемо и на картама.

II ПРОЗОДИЈА

1) О БРОЈУ, ПРИРОДИ И РАЗМЕШТАЈУ ПРОЗОДЕМА

30. Говор Ужичке Црне горе⁶⁸ одликује се прозодијским системом новоштокавских (уже: источнохерцеговачких) говора. Дакле, има четири акцента (два силазна — \hat{a} , \grave{a} и два узлазна — \acute{a} , \grave{a}), неакцентовану дужину и краткоћу. Фонетска и фонолошка својства прозодема принципски се не разликују од кореспондентних прилика у главнини источнохерцеговачких говора, односно у стандардном језику.

31. И темељни принципи размештаја нагласака сагласни су са основним правилима дистрибуције акцената у сродним народним говорима и књижевном језику. Стожерна дистрибуцијска „матрица“ је позната. Акценти силазне интонације јављају се само на првом слогу вишесложних речи; једносложне речи имају једино ове акценте. Акценти узлазне интонације јављају се на свим слоговима вишесложних речи, осим на последњем, који је без икаквог акцента. Неакцентована дужина стоји само у поста акценатском положају. Једна реч може имати један акценат.

32. Одступања од назначених принципа јављају се у сразмерно малом броју категорија речи и појединачних лексема. Иако не засеца у темеље система, корпус забележених „изузетака“ је бројчано осетан и разнолик, те заслужује да буде брижљиво сагледан и разврстан. Ми ћемо га разделити на две скупине: прву чине одступања општије нарави, она што су видљива на целом подручју, и што су мање-више позната и другим сродним (каткад и мање сродним) идиомима. Примери из друге групе су посве друкчији, и опсегом простирања и карактером: јављају се само у источним (делом и југоисточним) граничним насељима, где делују и акценатски модели који не спадају у темељна прозодијска обележја нашега говора.

33. Примери из наше прве скупине могу се разлучити у три оделита случаја: а) појава акцената силазне интонације изван првог слога; б) примери речи са два акцента (одступања која толерише стандардни језик, и друга) и в) потврде губљења нагласка код акценатогених речи.

а) Силазни акценти изван првог слога јављају се у сразмерно малом броју речи домаћег и страног порекла.

⁶⁸ Напоредо са пуним називом — Ужичка Црна гора — користећемо и скраћеницу УЦг.

У домаћим речима такве акценте углавном срећемо код сложеница са прозирним значењем саставних делова:

земљорадници ГГ Мрш СЦ, *земљораднике* Г, *земљорадничке* задруге М Ри, *Југославија* В ГГ Д Душ, *Југославији* Го, *којекад* Мр ТП, *коешта* Г Му С, у *међувремену* Душ Ка У, *међушим* ДТ Т, *насредам* куће К С, *очигледно* Мрш, *осмољетку* Ми ТП Ц, *пољопривредник* ДД Душ Ст, *пољопривредник* машина Мрш, *сасвим* В Душ, *сасвим* Мр,⁶⁹ *сасвијем* З Р ТП, *шакозвани* Во, *удвиште* Вр РБ, *удвиште* ЈД Ст Ц, *усред* б'јела дана Л Ст Ту, *целокујина* Ми.

У ген. пл. именица *мушкарац*, *добровољац* и сл. најчешће је:

Босанца Г Кр, *зубица* Во, *мушкараца* ДТ, *добровољца* Го Ту, *омадина* РБ, *солунца* Ка.

Речца *шаман* готово редовно се чује са краткосилазним акцентом на ултимни:

шаман Бр Г Душ Ка Му Ри С Ту Ц.

Силазне акценте изван првог слога имају и неке позајмљенице:

авсољино Б З,⁷⁰ *айсољино* Вр Ст У, *ађућани* Ро Ц, *документ* Т, *инспирмент* Ј, *интересанти* Во Ка П С, *квалитетан* Ра, *командант* Во, *командант* Д РБ, *којерант* ЈД, *музикант* З, *референт* Б Во, *телевизор* Бр Д К Ту, *телевизија* Бр Л Ц, *шестамент* Зд О, *теоријорија* Бр Душ К, *теоријорија* Ри.⁷¹

Неке од наведених речи бележимо и са метатонијски уобличеним производњским ликом:

Југославија Ра, *командант* Ка;

зубица З;

шаман Ц.

б) Речи са два акцента јављају се у ограниченом броју категорија.

Међу забележеним примерима највише је облика суперлатива придева и прилога:

најбогатише Ду, *најквалитетнија* Б, *најмодерније* РБ; *најбоље* Год К, *највише* Мр Ри, *најдори* В, *најдолье* Во, *најжешће* Бр СР, *најздравије* Год С Ту, *најлакше* М Му, *најљевше* ДТ Ка, *најљубез* Кр, *најмекше* М, *најмилији* Р, *најслађе* З Ст, *најсуљви* Т, *најтеже* Г ДТ, *најчистије* О С.

Налазимо и: *најбољи* Р, *најгладнији* Л, *најређе* ТП, *најсвесходнија* ЈД У, *најситарија* К.

Примери из првог и другог низа нису равномерно распоређени на нашем говорном подручју. У средишњим и западнијим деловима области (шира околина Косјерића и села подринског залеђа) засведочени су само ликови са дугим вокалом *a* у морфеми *нај-*, док су у насељима ближним Такову, Драгачеву и

⁶⁹ Вук *сасвим*, *сасвијем*.

⁷⁰ У Биосци је знатно раније забележен овај облик (Ивић Биоска 399).

⁷¹ Силазне акценте изван првог слога бележе и испитивачи других новоштокавских говора (или пак новоштокавских делова територија којима су се бавили); нпр. М. Ник. СП 25–26, В. Пнк. М-Гс 253, Ђук. Драг. 124, ГЦ 242, Рем. Шум. 58, Пиж. Кол. 19–20 и други.

моравичком крају једнако обичне и двоакценатске речи са кратким *a* у суперлативној речци.⁷²

Такође, говори се: *ӣдвисо̀ко* ЈД, *ӣддалѐко* К ТП, *ӣдд̀д̀бро* Ра, *ӣд̀жиѝко* Мр, *ӣд̀нє̀срє̀шиан* ТП, *ӣд̀сир̀ома* Во, *ӣд̀сир̀ома̀ши* У.

У више места чули смо *с̄у̀ѝрє̀д̀ан* ДД Ј Мр Ту, *с̄у̀ѝрє̀д̀ан* Ри.

Напоменули бисмо да се у наведеним категоријама речи и појединачних лексема (немамо потврда за сваки појединачни случај) јављају, фреквенцијски неуједначено, и ликови са једним акцентом; исп. нпр.: *на̀јбо̀љи* Во Ду Ка, *на̀ј̀иє̀ж̄а* Во, *ӣд̀велик̄и* Во, *ӣд̀голема* К, *с̄у̀ѝрє̀д̀ан* Во Ду К и сл. (већи број оваквих примера биће наведен у одељку о морфолошким особинама).

в) Од правила да једна акцентогена реч има један акценат одступа се у два правца: да у неким категоријама има два (као у претходним примерима), или да под одређеним условима остане — без иједног. Дезакцентуација акцентогених речи могућа је само у нарочитим прагматичким околностима (неуобичајен говорни темпо, живља односно лежернија артикулација, каткад и пренаглашена фреквенција, блеђе значење и сл.) и по правилу онда када тежиште информације није на њима, већ на другим речима, на које се оне у синтагми или реченици наслањају.⁷³ Ову појаву запажамо код готово свих врста речи (изузетак су једино звици), знатно чешће код непроменљивих него код променљивих.

По броју засведочених потврда убедљиво предњаче прилози. Навешћемо део записаних примера:

Вако в̀о̀лик̄о Зд, *вако* у̀ стра̀ну Ро, *вамо* го̀ре Р, *вамо* д̀о̀ њике Во, *би́ла* *го̀шово* у̀мр̄ӣє̀ти Ду, *ма* *го̀шово* је ст̄ӣг̄о П, *сӣђоше* до̀ле по̀т ку̀ћу Вр, *докле* о̀деш Рош, *сто̀й* једно два д̀ана Го, *једно* трӣє̀с к̄ӣла С, *једно* ст̀отину во̀јнӣка РБ, *једно* м̀етар Т, *мало* по̀ ку̀ћи Во, *мало* о̀коло Гд, *мало* л̄еба Ј, *мало* ш̄ л̄ебом Во, *мало* др̀у̀кш̄е Ка, *ко̀лко* ти ду̀ша ж̄ел̄и Мр, *ӣма* *ко̀лко* о̀дете Ду, *ко̀лко* да се зна̀ Му, *ко̀лко* да преж̄ив̄и́мо Душ;

ко̀лко-го̀лк̄о Ст, *мало-по̀мало* Му, *ӣамо-ва̀мо* П.

Понекад без нагласка остају и бројеви:

дваес̄ др̀у̀г̄е Мрш, *дваес̄* п̄е̄т̄е ТП, *дваеш̄* ч̄е̄т̄рӣ са̀та ТП, *дваес̄-ш̄е̄с̄* Кр, *ӣтрӣє̀с̄* с̄е̄д̄м̄е М;

ӣтрӣ-ч̄е̄т̄рӣ м̄ј̄е̄с̄е̄ца ДД, *ӣтрӣ-ч̄е̄т̄рӣ* го̀дине Му;

једно на̀ друг̄о Во.

У неколико забележених примера без акцента су речце:

ево М̄илош, *мо̀ј* ђ̄е̄в̄ер Ка, *ево* Ср̄етен њ̄ӣе ни пр̄о̀д̄о СР, *нека* пр̄ӣча̀ шт̄а̀ ко̀ о̀д̄е Мр, *нека* му је о̀проштено Р.

Променљиве речи се знатно ређе јављају без нагласка.

Именица губи акценат веома ретко, само када се као зависни члан синтагме (и то не увек) наслања на другу именицу, њен главни члан:

⁷² Речи са два акцента (са различитим прозодијским ликовима) јављају се и у другим сродним идиомима: Вуковић Акц. П-Др. 295–296, Симић Обади 31, Станић Уск. акц. 155, М. Ник. СП 26–27, Гор. 677, Ђук. Драг. 123, ГЦ 234, Тешић Љешт. 224 и др. О оваквим речима в. Пецо Основи 71–74.

⁷³ О томе в. Пецо Основи 84–86, Ивић Проз. систем 138, Пеш. СК-Љ. 35–40, М. Ник. СП 27–29.

Уђи, баба Мѝльо Ду, Баба Рòсанда је давно ѹмрла Г, Ё, газда Мѝћо, дрмо цѝћелѝм Дѹпцима Во, Кула Мѝлица нòј донесѝ болбòнā Ми, Кад газда Вѝско одрāпѝ ТП, шѝша Мѝца Во.

Без нагласка су често облици презента глагола *хѝейѝи*:

Ош јѝсти љѝба? З, *Ош* бѝти дò сѹтре? М, Тѝ си, *оѝеш* вāмо мāло? Во и сл.

Облик *реко* је само узречица, по правилу дезакцентизована:

Реко јѝбла те пѹшка, смѝѝ се òн Д, *Реко* мѝнѝ нѝсте ни звāли Во, *Реко* д-ѹзмѝм мāло Л, Мѝслим се нѝшто, *реко* нѝће мѝнѝ СР, Не прилази ми *реко* мòлим те ТП, *Реко* бѝћѝ нѝшто ЈД и сл.

У следећим забележеним примерима без акцента су заменице:

Ми òдмā крѝнемо Ј, *Ми* сѝћосмо вāмо Ка, *Ми* бòгами нѹ нѝнемо дѝрати С, *Ви* зāсели ко да је слāва Ри, *Ви* нѝсте ни ѹлазили у сòбу, *Ви* не дòлазѝте чѝсто М;

Заменице под дугосилазним акцентом (нпр.: *ја, ти, он, ми*) неретко губе своју интонациону компоненту, али задржавају дуги квантитет вокала:

Јā нѝ знāм штā би ти прѝчò Зд, *Јā, òн* сѝдѝ пòваздāн К, *Тѝ* не ѹзѝ нѝшта Ст и сл.

Придеве без нагласка налазимо само у поздравима:

добро вѝче, Го Ка, *добро* јѹтро С итд.

Дезакцентизовани придев се каткад понаша као проклитика:

добрò јѹтро Ка Душ.

34. Осврнимо се и на „изузетке“ из наше друге скупине.

На подручју УЦг краткосилазни акценат повучен са (отворене и затворене) ултиме на претходни кратки слог по правилу даје краткоузлазни акценат (дакле: *женā* > *жѝна*, *домāћин* > *домāћин*). Међутим, у источним (делом и југоисточним) граничним насељима (оним који су најближи Такову и Драгачеву), поред доминантног Даничићевог ` , у оваквим примерима (само у оваквим!) приметне су још две могућности: а) примери са повученим (˘) акцентом неизмењеног квалитета (тип *жѝна*, *домāћин*) и б) ликови са (˘) акцентом (тип *жѝна*, *врѝѝно*) у којима препознајемо потврде кановачког дуљења.

а) Први образац илуструју следећи забележени примери:

бòса Вр, *гòло* Л, *дòбро* ЈД Душ, *ћѝца* Вр Рош, *жѝна* Вр ГД ЈД, *жѝни* Вр, *јѝзик* ЈД, *јѝшли* Вр ЈД, *кòња* ЈД, *Мѝлан* ЈД, *мòмак* ГД ЈД, *пòток* Вр ГГ Рош, *пòшли* Вр, *пòсек* Вр ЈД, *Рòици* (топоним) Вр Рош, *сѝтира* Вр ГД ЈД, *сѝтири* ГД.

Број забележених тросложних облика са оваквим нагласком сасвим је скроман:

врѝѝно Рош, *богāћин* Л, *домāћин* Рош, *шарѝна* Вр.

б) Засведочени примери кановачког дуљења су тек нешто бројнији. Јављају се и у домаћим лексемама и у одомаћеним посуђеницама, исп.:

вòда ЈД Рош, *дāска* ЈД, *дāске* ЈД, *дòшила* Душ, *дòшили* Л, *жѝна* Рош, *зѝмља* Вр, *јāсѝлук* Душ Рош, *јѝчам* Вр, *кāзан* Вр Рош, *крѝвѝћ* Душ ЈД, *кѹћус* Д, *òћѝц* Рош, *пòрез* Душ, *пòшок* Вр, *сѝтира* Душ, *сѝтире* ЈД, *шѝмељ* ЈД, *шѝћер* Душ;

дугāчак Вр, *дугāчко* Рош, *колшиљук* ЈД.

Бележимо и занимљиво *пòстаљину* ГГ.

Присуство ликова типа *нòга* одн. *нòга* у овом делу УЦг не изненађује. Насеља у којима су засведочени најближа су идиомима где овакви акценатски

моделу (по правилу један или други) представљају темељна прозодијска обележја. Тип *вџда, идџок* (*слобџда, домаћин*) доминантан је нпр. у суседном Драгачеву,⁷⁴ у „ерским“ насељима централне Шумадије,⁷⁵ у Грузи.⁷⁶ Истовремено, број засведочених примера кановачког дуљења „није незнатан“⁷⁷ у Драгачеву, готово је незнатан у „ерским“ централношумадијским селима,⁷⁸ док грузански идиом не зна за ову појаву.⁷⁹ Кановачки образац *јџзик, лејџџа* маркантно је прозодијско обележје северозападних и северних делова Шумадије (Шумадијска Колубара, Космај⁸⁰ и даље ка Београду),⁸¹ али је потврђен (негде мање, негде више) и у многим другим (ближим и даљим) областима и насељима.⁸²

Ове акценатске појаве нису познате новоштокавским говорима западне половине србијанске територије: нити „шумадијским“ изван Шумадије (колубарском и мачванском),⁸³ нити млађим (и)јскавским даље од Драгачева. Оне су непознате и највећем делу подручја УЦГ: описана одступања незнатна су у укупности његовог прозодијског система, и не кваре његов углавном добар источнохерцеговачки просек.

2) ПРЕНОШЕЊЕ АКЦЕНАТА НА ПРОКЛИТИКЕ

35. Преношење силазних акцената на проклитике је изразито жива, али не и доследна појава. Тиме се наш говор не разликује од других говора источнохерцеговачког типа у Србији, а ни од већине удаљенијих сродних идиома.⁸⁴

Силазни акценти се најчешће преносе на предлоге, везнике (углавном *и* и *ни*), одричну речцу *не*, али се у улози проклитике могу наћи и неке друге (каткад и акцентогене) речи.⁸⁵

⁷⁴ Ђук. Драг. 88–91.

⁷⁵ Рем. Шум. 45.

⁷⁶ Стев. Груза 420.

⁷⁷ Ђук. Драг. 83.

⁷⁸ Рем. Шум. 41.

⁷⁹ Стев. Груза 422.

⁸⁰ Рем. Шум. 41–43.

⁸¹ Ивић Дијал. 75.

⁸² О кановачкој акцентуацији и њеној распрострањености има много података у нашој (не само лингвистичкој) литератури, нпр.: Вук Рјечник LXXI, Рем. Шум. 41–43, Симић Скица 103, Ивић Шапг. 116–118, Ивић Банат 142, Дијал. 73, 87, Галип. 28, Ђук. Драг. 79, Кашић Конавле 63–65, ФО 407, 489, 494, 496, 520.

⁸³ Пецо Преглед 81.

⁸⁴ В. нпр.: Ђук. Драг. 104, М. Ник. Гор. 633, СП 29, Ник. Тршић 387, В. Ник. М-Гс 112, Тешић Љешт. 175. Принциписки је исто и у Симић Обади 22, Станић Уск. акц. 88.

⁸⁵ „На то да ли ће преношење акцента на проклитику бити извршено или не утиче неколико момената:

а) реченични нагласак — уколико реченични акценат пада на неку реч, уколико се она посебно истиче, уколико је мања могућност за преношење акцента са ње;

б) врста преношења — прасловенско је чешће од новоштокавскога;

с) обичност и фреквентност речи (што је често у међусобној корелацији) — код домаћих речи, речи свакодневне комуникације, и у устаљеним обртима преношење је много обичније него иначе;

Напоменули бисмо да је констатација о недоследности преношења акцената на проклитике само о п ш т и у т и с а к, који се код различитих врста речи неједнако манифестује. То значи да ће се, сходно начелној констатацији, код неких врста речи наћи потврда и са пренесеним и са непренесеним акцентом (што је најочигледније код именица), док је, с друге стране, осетан и број категорија у којима је преношење сасвим доследно (као нпр. у неким глаголским категоријама и код неких заменица).

Начелну тврдњу о недоследности у преношењу акцената на проклитике документоваћемо на примеру именица; примере непреношења акцената на проклитике код других врста речи наводићемо ређе, углавном у случајевима када је то неопходно.

а. Преношење акцената на проклитику са именица

36. Старо преношење јавља се у одређеним акценатским типовима именица сва три рода.

а) Примери преношења са именица мушког рода:

òð б'чѣса Ду, ðð в'чѣка Бр ГД, н'а в'òз ЈД, у' в'òз Го, ìðð в'р'аїџом Ка, з'а в'р'аїџом К, у' г'р'а̀д СР, з'а г'р'а̀дом М, з'а д'а̀н ГГ Л Ра, з'а д'а̀на Рош, д'а̀н и'ò д'а̀н Ст, ðð з'ѝда С, ðð з'ѝда ТП, у' л'а̀д Мрш, у' л'òв Мрш, ðð м'р'а̀ка Зд, ѝз м'р'а̀ка Г, и'р'èð м'р'а̀к СР Ц, у' м'р'а̀к ГД, з'а н'òс Б, н'а н'òс Ду, ìðð н'òс ГД, у' н'òс Кр Рн, у' и'л'а̀с Д, н'а р'а̀д Ду, ðð р'а̀да Во, у' р'èð Ст Т, ѝз р'ода Ј, у' р'òð Кр Ст, з'а р'òг Рн, у' с'и'а̀н Душ, у' с'м'òк Ми, ðи' с'и'р'а̀ СР, у' и'òр Душ, н'а и'и'р'н К;

ѝза в'р'аїџа РБ, ðко в'р'аїџа Ду, и'р'èко д'а̀на Г Ка П, ѝза з'ѝд Рн, м'и'мо с'в'ч'èи' Мр, н'ѝза с'в'ч'èи' ГД;

н'а н'òж Ка, н'а ом Б М СР, н'а òм В Кр, з'а с'и'ò В, н'а с'и'ò Го Рош;

ѝс камена ГД, н'а кам'èн Р Ст, ð кам'èн Рош, ðи'и' камена Во, и'òи' кам'èн Ду, у' кам'èн Ми, з'а и'òј'а̀с Во, з'а и'òј'а̀сом К, ðð и'òј'а̀са З Ка, у' ч'èи'н'и'ке Кр;

у' и'р'и'а'и'џеље ГГ, у' Горј'а̀не У.⁸⁶

Исп. и посуђенице: *ѝз дув'ар Во, н'ѝз дув'ар К, и'̀сал'а̀ша ТП, у' с'а̀и' Го Ј Т, н'а с'а̀и' Ст, у' џ'а̀к Ра.*

Трагови старог преношења видљиви су и у прилозима као што су *у'г'л'а̀с РБ, у'кр'у̀г К*, затим у речци *и'ðбогу Ми СР* и сл.

Преношење изостаје у следећим забележеним примерима:

од б'òга Мр Ст, на б'р'òд П, у б'у'н'ар Р, за в'р'аїџ РБ, из г'р'а̀да Ст, за г'òс'и'е С, за д'а̀н Ра Ц, и'р'èко д'а̀на Ми, на д'у'в'ар С, на к'р'òв Р, у' к'р'у̀г К, из м'р'а̀ка Мрш, и'р'èко н'òса Ст, на и'òд Душ, на с'а̀и' Р.

d) дужина речи — преношење је чешће са краћих него са дужих речи:

e) тип комуникације — у разговору, обраћању и сл. преношење је чешће него у континуираном причању, излагању.

Јасно је да на преношење акцената на проклитику наведени моменти утичу више када су удружени (а то су често) него појединачно* (М. Ник. СП 29–30).

⁸⁶ Највероватније ак. пл. м. р.

б) Примери преношења са именица средњег рода:

ÿ брашно ДТ, нã брдо Му В П, зã брдом Во, нã брду ТП С, ÿз брдо Б Д Ј Му Ц, ÿ брдо Р, ð гвѡжше М, ðð грла Г, ÿ грлу Ка, ððð грлом К, ÿ дрво ГТ, нã дрво Кр, ÿ коло В Д Зд СР, ÿ љеишо З, ÿ мјестшо ТП, нã небо Г, ÿ небо Ст, ÿз ока Рош, ÿ око Ц, нã ийво ГД Ка, крѡс иоље ГГ, ÿ иоље Мрш Ст, ÿ иољу Б, нã счѣну ЈД Кр, ÿ счѣну З, крај счѣна Ј, једно другѡм ðð ува К;

ðð Вãљева Р, ÿ Вãљево Ми (али и ÿ Вãљево М),⁸⁷ ÿ Тучково Л;

ÿз вечера у вѣче Ст.

Траг прасловенског преношења запажамо и у прилогу *изјуѿира*: ÿзуѿира Зд Кр Ра С Ст, ÿзуѿире Ка С Ст, ÿзуѿира Д, ÿзуѿире Во (исп. и занимљиво: богами је ма̀ло иѿдузбрдо Во).

У неколико засведочених примера преношење се не врши: у мјѣстѿу М, у ѡко К, у счѣну Ду, у Вãљево Во.

в) Примери преношења са именица женског рода:

нѿз воду СР, ÿ воду ГГ Ј Р, крѡз вѡјску Му, ÿ вѡјску Б Во З К Ка Ми П, зã гла̀ву М С, нã гла̀ву Б Год ДД С Ту, ÿ гла̀ву Г К, ÿ гору ГД Ст, крѡ-земљу Ро, нã земљу Ду Ка С Ст Ту, ÿ земљу В З Му Ц, ÿ зѿму ГГ К, зã зѿму Рош, ирѣд зору Ка, зã косу Мрш К, ÿ косу К, зã рѿку Бр Ј Ту У, нã рѿке З, нã рѿку Зд, ððð рѿку Ра, ÿ рѿку Год ТП Ц, ÿ рчѣку⁸⁸ Р Ст, нã сѿчѣну Б Кр Ц, ððш сѿчѣну К, нã сѿрãну СР;

нѿза сѿрãну Го;

ÿ висину Душ, ÿ дубину Во, ÿ иланину ГГ Ц;

ðð гла̀ди Го Ра, ÿ ла̀ж Му С, зã нѡћ ГД, крѡз нѡћ Ро, ирѣд нѡћ С, ÿ нѡћ М Ми, ðð рчѣчи Л, ÿ цчѣћ РБ;

ÿ грѹди М, ÿ ирси ТП, ÿ очи ГД, зã уши Год;

ÿ рãван М, нã јесѣн Ми Ро Т, ирѣд јесѣн Во Рош Ст, иѡ-сѿарѡс Г;

кѡð говѣди Г Ра, али и кѡð говѣди В⁸⁹.

Остаци старог преношења видљиви су и у неким прилозима, нпр.: ÿкãй Му Ро, ÿчѣйврѿи В.

Преношење изостаје у следећим забележеним примерима: у вѡјску Рош, на вѡду В, у јесѣн Ду, у ѡчи З.

г) У примерима ÿ дãн и нѡћ Му, нѿ дãна нѣ шѣе сãчекати Ра, у улози проклитике јављају се и везници.

37. Будући да говор УЦг припада источнохерцеговачким идиомима, логично је што и н о в о ш т о к а в с к о преношење акцената на проклитике спада у његова маркантна обележја. И овим преношењем обухваћене су именице сва три рода.

⁸⁷ У Ник. Колуб. 17. ÿ Вãљево / ÿ Вãљево. У јужнијим сродним говорима забележено је: М. Ник. СП 38 *из Вãљева*, Вуковић Акц. П-Др. 258 ÿ Вãљево.

⁸⁸ М. Ник. СП 35 ÿ рчѣку, али ÿ рчѣци, Ћур. Јат ÿ рчѣку, али нã рчѣци (и ÿ рчѣци), Пиж. Кол. 45 ÿ рчѣку.

⁸⁹ М. Ник. Гор. 633, Станић Уск. I 186, кѡð говѣди, М. Ник. СП 36 кѡð говѣди, Симић Обади 72 кѡð говѣди, Стев. Гружа 576 кѡð говѣди, Тешнић Љешт. 216 кѡð говѣди, ðð говѣд.

а) Примери преношења са именица мушког рода:

òд браїша ГГ, на вр Кр Ст, у вр Ст, из Јакља РБ, дò краја Го, на крај ГД Ри, на крају Ра, ири крају Кр П, у крс К, на иуи ГГ Душ Ка, нис иуи Вр, ус иуи З С, на ираг ДД Му, на ирагу Л Ро, у раіу Му, у цей К С;

у свайіове БД Т Ми, али и у свайіове Рош;

уз вейіар Р, у войіаку Мрш, у Здрāvчићима Зд, у Косіевиће В, у Мрчиће Р, у иодром Вр, у иодрум Ка Ри, ис иодрома ЈД, у шіорейі Во Д Т Душ Ј Му Ро, у шіорейіу Г С;

иЗ Брајковића Бр, на Буріевдāн Г Му, иò Буріевдāну Ри, иò Буріевудне Ст; исиди иазува О Т, ирекò ирага РБ, окò ирста Ри.

У следећим засведоченим примерима преношење се не врши: за браітом Б, на Буріевдāн Во К, на крс Ри, у иòдруму ТП, сіоредш ирага СР, до раіша К Ка, у шіорейіу Б.

б) Примери преношења са именица средњег рода:

у буре Ј, у виіілове П, на грòбље Рош, иò грòбљу Кр, у грòбље Ка, дò дна Р, на дну Л, иò дну Ка, сà дна Го, на колима Ду СР, у колима Ј, на кола Во, у кола Ј Ка, у Кремніма СР, у Кремна Кр, у сунце ЈД, на сунце С, на сунцу Ј, за уво Ри;

у дворіишше С, у дворіишшу Г, за Ужсице Р С;

на раме Г, иò рамену З, ò рамену С;

ирекò рамена Рош; иремà сунцу Год Душ Ј С.

Међутим, бележимо и: у двòришшу Ду, на дну Го, у кòлима З, за кòлима Ра.

в) Примери преношења са именица женског рода:

у бањи Д С, у бању Ст, иò бāнку Го, у бари Г Ст, иò бāшчи Го, нис бāшчу ДТ Ту, у бāшчи ЈД, у бāшчу Ка, уз бāшчу К, на Вāрди В, на Вāрду Во Г, кòд вайіре Т, на вайіри П Ту, на вайіру Ст, у вайіру Д Ка С, на вилаіма Г Душ, иòд гушу Ст Ц, у зградама Во, у згради Во, у каіу Во, нис каіу Ј, у каіу Ј, на киши Ј, у кућама Рош, у кући В Го Душ Ми П С, кòш куће Ми Ри Ст, крај куће Во Рош, дò куће ГД К Ст, иò кући ДД ЈД, за кућу Ри Ро У, за кућом Ј К, иреіш кућом Д Ка П ТП, у кућу Ду Мрш СР, ис куће Д Т С, у кућу Во, òш куће дò куће ДД, уж њиве Ка, нисж њиве ЈД, на њиви ГГ Ро, у њиви П Ри, иòд обалом Во, кроз ограду Ду, ис ијесме Во, у ијесми Зд Душ К С Л Рош, у ијесму Душ К Л, ис иуикє Ми ЈД, за иаре Б Д, на иаре Год, у рибу Во Мр, на свадби Ри Ро ТП, на свадбу ГГ Зд Р С, у сламу Ду, у сламу Ра Ри, иòш сламом Ст, за собрòм Д Ми Ка, за собру Му Д, за сіоку Ри, за сіокòм Ри Ро, за сукњу П С, иòш сукњу ЈД Ц, иòш сукњом Ми, на иреишњу Душ РБ, на иреишњи П, за иреишњом ГГ, иò-иреишњом Вр, на Тари Душ, на Тару Д, у иркву З Л Мрш, у чаши ГГ, у чашу ЈД, иò-чашу сакриє се Во, бє-ишкòлє Ка, у ишкòлу ГГ Д С, у ишкòлу Ка Ц, за шііалом П, на шііалу Душ, на шііали Во ДТ Ра, кò-шііалє Ро, сà шііалє Во, у шііали Бр Ро, у шуми Г Ри Ст У, у шуму Б иò шуми Ст;

на бабине Ри Рош С, из годинє у годину ГД, на дружицу Б Ц, иред зāдругу П, у зāдругу Ка Ст, у јабуку Год Ми Р, у Каменицу ГД, ус Каменицу ТП, ис Каменице ТП, у качице ГГ, на иреслицу Год Ри Ту, у зāдрузи Г СР, у Пожегу Л К, у Пожези Душ К С, у надницу Во, за обалом Вр, на обалу Во, на обали Год, у обалу Му, за ойшшшном Му, иред ойшшшном К, у ойшшшни Л, у ойшшшину Ту Ц;

више куће ЈД, *иза куће* Ми Ц ДТ, *изнаш куће* ЈД, *исиреи куће* Во, *око куће* ДД Д, *преко куће* Вр Год К, *уза кућу* Во, *преко њиве* РБ, *међу илећке* Ми, *више собре* Ст, *низа собру* ГГ, *око собре* Л Ц, *око цркве* Р;

за смрт Ду, *на смрт* Во, *иреи смрт* Ми Ј.

Као што видимо, међу досад наведеним примерима, потврде новоштокавског преношења акцената на проклитике са именица женског рода (махом са оних на -а) убедљиво су најбројније.⁹⁰ Међутим, баш у овој категорији именица највише је и оних са којих није извршено преношење, нпр.:

за годину ТП, *на дружицу* ТП, *на жетивама* Вр, *од јабукџа* ГД, *у кацу* Ј, *на кућу* П, *ус кућу* Душ, *у кућама* Душ, *на наиру* П, *на обали* Ка, *код обалом* Во, *више собре* Бр, *за сјодку* К Ми, *у цркви* Ка, *у цркву* Л, *ош шљива* Му, *ош шљиве* Ри, *ош шљивовине* ГД, *низа шуму* Ми.

г) И код новоштокавског преношења (далеко чешће него код преношења прасловенског типа) у улози проклитика могу се налазити не само предлози већ и друге речи, понајвише основни бројеви, али и (знатно ређе) неки прилози, придеви и заменице.

га) Бројеви се понашају као проклитике у следећим забележеним примерима:

два да̀на Г Зд Т Ц, *два кила* В Ј Р Т У, *два мѣтра* ДД С Ст, *два месѣца* Го, *два мјесѣца* Вр Ра Ст Ту Ц, *два ѝара* Го Ка, *два ѝива* Зд К, *два рѣда* ТП, *две ба̀нке* ДТ Ми, *две године* Г СР, *двѣ године* Ми;

ѝри ба̀нке Во, *ѝри да̀на* Л С, *ѝри кила* К Му, *ѝри куће* Рош, *ѝри мјесѣца* Ду Му, *ѝри ноћи* Ду, *ѝри мѣтра* Вр Ј Ту, *ѝри ѝрѣца* Ка;

ѝд ба̀нкџа Ка, *ѝд годинџа* Д Ра, *ѝд-динџа* Л, *ѝѣш њѣдџа* Р Ст, *ѝѣш мѣџа* К, *ѝѣш-џѣџа* Л;

ѝѣш њѣдџа Во Ка;

дваѣс кѣла В Ка, *ѝриѣс кѣла* Л Рош, *ѝриѣс њѣдџа* ДД;

сѣд ба̀нкџа Г Ри, *сѣд годинџа* ДТ, *сѣд грѣма* Душ Ми Мрш, *сѣд динџа* Му, *сѣд кѣла* Г Ро, *сѣд мѣџа* К;

двѣѣџа кѣла Вр; исп. и *ѝд сѣд кѣла* Р.

За остале бројеве нисмо нашли потврда.⁹¹ Наравно, све ове и овакве синтагме имају своје чешће и обичније пандане у синтагмама у којима оба члана задржавају свој акценат. О обилато засведоченим примерима типа *два да̀на* Во Л Рош, *ѝѣш њѣдџа* Ри и сл. овде нећемо говорити (о овоме в. ниже, у поглављу о акценту бројева).

гб) Везници су проклитике у следећим засведоченим примерима:

и ма̀јка Во, *ни година* не прође Ка, *ни з ба̀бџа* није мџа Ц, *ни кравѣ* Ри, *ни ма̀јку* ни џа Б.

⁹⁰ То је „логична последица чињенице да је старо лексички и парадигматски доста ограничено“ (М. Ник. СП 38).

⁹¹ У сродним говорима (можда и у нашем, али ми то нисмо забележили) у улози проклитике могу се наћи још неки бројеви. Тако нпр. Ђук. Драг. 108 *ѝрѣџа кѣла*, М. Ник. СП 41 *ѣиџа године*, *ѣиџа мѣтра*, *седам годинџа*.

гв) Преношење акцента на бројни прилог *ио* бележимо у наредним примерима:

ио да̀на Ј, *ио̀ године́* К Ка, *ио̀ кила* Мрш, *ио̀ ли́шра* С, *ио̀ ме́шра* Рош Ст Ц, *ио̀ са́ша* Го.

Забележено је и: *ио̀ ку̀ће* Вр, у *ио̀ да̀на* и *ио̀ но̀ћи* В.

гг) Заменички придев *сав* је проклитика уз ак. именице *ноћ*:

сву̀ ноћ ГД Душ РБ Ра Т Ту.

У поздравима је често: *добро̀ ју́иро* Ду П Ц.

б. Преношење акцен́иша на проклити́ику са заменица

38. Акценат пренесен са именичких заменица на проклитикама (најчешће предлозима) различито се манифестује: од једног до другог прозодијског типа смењују се (или пак унутар истог модела напоредо стоје) старо и ново преношење. Поред два кратка, на проклитици ће се, у неким специфичним случајевима, појавити и дугоузлазни акценат.

а) Акценат пренесен са облика ген.-ак. *мене́, ше́бе, се́бе, ње́га, ко́га, че́га*, увек је краткосилазан:

брѐз мене́ М, *до̀ мене́* Во ДД Ро С, *за̀ мене́* Год СР Ра, *ко̀д мене́* ДД ЈД Мр Ри Ро Ст У, *до̀ мене́* Ду К, *у̀ мене́* ДД З П Р, *за̀ ше́бе* Д Мр, *до̀ ше́бе* Зд, *у̀ ше́бе* Ј Л П, *до̀ се́бе* Год Ри, *ко̀ш се́бе* ЈД Ка, *крај се́бе* Ка Мрш Ту, *ош се́бе* Ду Р С, *са̀ се́бе* Ра С, *бе́ж ње́га* Б, *брѐз ње́га* Во К, *до̀ ње́га* П Зд Мрш, *за̀ ње́га* Ду Ка, *збо̀г ње́га* Ст, *и́ж ње́га* З, *ко̀д ње́га* Год Ту, *кредж ње́га* ТП, *кредж ње́га* Ду Ту, *на̀ ње́га* Во К, *до̀ ње́га* ЈД, *и́ред ње́га* К, *у̀ ње́га* Ду Т П, *ош ко́га* Ро, *у̀ ко́га* Ра, *до̀ че́га* Л, *ош че́га* Д Ка, *до̀ че́га* Р, *са̀ че́га* Ј;

и́за мене́ Во Ра, *до̀ мене́* З, *и́редо мене́* Ка, *и́сирей се́бе* Ми, *до̀ко се́бе* ТП У, *и́редо се́бе* Во, *до̀ко ње́га* З Ри Т, *и́редо ње́га* ДТ, *сидред ње́га* Р.⁹²

У неколико забележених примера (засведочених у насељима ближим моравичком и драгачевском крају) после преношења акцента дужина (иначе редовна!) изостаје:

за̀ ње́га Вр, *ко̀ш ко́га* ЈД, *до̀ ње́га* Ра, *ош ко́га* Г, *ош че́га* Л.⁹³

Преношење акцента неретко изостаје:

за̀ мене́ В Д, *од мене́* П Р, *у мене́* ДД, *за ше́бе* Душ, *за ње́га* З Ст, *због ње́га* К, *крај ње́га* Ка, *због се́бе* Ри, *са се́бе* К, *за ње́га* Рош, *код ње́га* Ду ТП, *за ко́га* Ка, *ош ко́га* РБ, *због че́га* Ро, *од^ш че́га* Д.

Потврде непренесеног акцента на двосложну проклитику, вероватно, само случајно нису забележене.

б) Са облика инстр. сг. заменица *ја, ти и себе* преношење прасловенског типа је доследно:

⁹² Само старо повлачење акцента (и на једносложне и на двосложне предлоге) у оваквим примерима налазимо у више других сродних идиома; нпр. Руж. Пљ. 174, М. Ник. СП 42, Гор. 643, Тешић Љешт. 181, Ник. Тришћ 393, Колуб. 17, Мачва 212, Моск. Поц. 49. Другачије је нпр. у Симић Обади 132 (*на̀ се́бе*, али *и́шо се́бе*). Ђук. Драг. 106 (само *од мене, до мене, до њега*).

⁹³ Исп. М. Ник. Гор. 603.

з̑а мн̑ом Вр Год Д, с̑а мн̑ом В Д ДД К Ка Му С Ст, з̑а њ̑об̑ом Р, њ̑р̑е̑-њ̑об̑ом Ст, њ̑р̑е̑ш̑ соб̑ом ДД ЗД Т;

њ̑р̑е̑да мн̑ом Год К, м̑еђу соб̑ом Му.

в) Са облика инстр. сг. осталих заменица преношење је новоштокавско:

з̑а њ̑им Во ГД Д Душ, с̑а њ̑им Год Ка П ТП Ту, њ̑од њ̑им ГГ, њ̑ред њ̑им В, з̑а њ̑ом Ст У, с̑а њ̑ом М РБ СР, њ̑од њ̑ом Ст, њ̑ред њ̑ом Во ДД, с̑а ч̑им У.

г) За лок. сг. имамо само пример њ̑о њ̑ему В.

д) Такав је и акценат пренесен са ак. и лок. зам. она:

з̑а њ̑у Душ, кр̑оз њ̑у ГД, кр̑ој њ̑у Ст, њ̑ред њ̑у Во Ст, њ̑у њ̑у Д, на њ̑ој Ј, њ̑о њ̑ој Кр, њ̑у њ̑ој В, њ̑у њ̑ој З, њ̑у њ̑ој К.

ђ) На исти начин се преношење врши и са ген. зам она:

до њ̑е В, њ̑ж њ̑е ТП, кодо њ̑е К СТ, од њ̑е ГД.

е) У дат.-инстр.-лок. пл. уз једносложне предлоге преношење је новоштокавско:

з̑а нама Го Ри Ст, њ̑ред нама ГГ П Т, с̑а нама ГГ, з̑а вама Г, с̑а вама К, з̑а њ̑има Л Ст, на њ̑има Душ, њ̑ред њ̑има Во Ст Ц С, њ̑о њ̑има Во.

Уз двосложне предлоге имамо и м̑еђу њ̑има В Р и м̑еђу њ̑има Г.

ж) У ген.-ак. пл. личних заменица уз једносложне предлоге јављају се и старо и ново преношење. Ново преношење је чешће:

з̑а н̑ас О Ра, кодо н̑ас Ро Ст У, од н̑ас Мрш ТП У, њ̑у н̑ас Ду К Ка РБ, њ̑у н̑ас Му, з̑а в̑ас Вр ГГ ЗД, од в̑ас О Ра, њ̑ред в̑ас У, кодо њ̑и Кр, њ̑у њ̑и К, з̑а њ̑и Г, кодо њ̑и П Ро, на њ̑и О, њ̑у њ̑и Ј.

Међутим, чује се и: кодо н̑ас Г Р С Кр, на н̑ас В Го, од н̑ас Мр Му С, њ̑у н̑ас Ми, кодо в̑ас Во Ду, кодо њ̑из̑и Го, од њ̑из̑и РБ; исп. и двојство: од њ̑ике С / од њ̑ике Б.

На двосложним предлозима углавном је краткосилазни акценат:

њ̑за н̑ас З, њ̑знад н̑ас ДТ З С, доко н̑ас П СР Т, њ̑спред њ̑и Гр.

з) Испред енклитике у акузативу на једносложном предлогу јавља се дугоузлазни акценат:

з̑а ме Бр ДД К, на ме В Во ДТ Ј Мр С, њ̑у ме ДД Р, на њ̑е Бр Го, њ̑у њ̑е Д Ка Му, з̑а се Год Мрш Ст, на се Мр П Ри Ст, њ̑у њ̑е П.

и) Уколико је предлог двосложан, на првом слогу је краткосилазни акценат, а на другом дужина:

м̑им̑о ме Мр Ри, њ̑за ме Ка, њ̑р̑е̑да ме Во ДТ К Мрш, њ̑р̑е̑да њ̑е Кр Ри Ту, њ̑одо се Год З, њ̑р̑е̑да се Душ Ка С, на̑да се Го.

Интересантни су аналошки предлошко-падежни модели где се оротоначни облици заменица понашају као енклитике:

њу њу М, з̑а њ̑ега Во Ка, на њ̑ега Во, њ̑за њ̑ега Бр П.

ј) Засведочени примери преношења са неличних именичких заменица допуштају следеће тврдње.

ја) Акценат пренесен са заменице *ш̑и̑а* редовно је краткосилазан:

з̑а ш̑и̑а Мрш Ро ТП, на ш̑и̑а Г ДД Рош Ц, до-ш̑и̑а Душ О, од^{ш̑} ш̑и̑а ГД, њ̑ ш̑и̑а Г Ро Ст Ту Ц.

јб) Тако се (као и у другим сродним говорима) понашају и зам. *нико* и *ниши̑а* које су растављене предлозима:

ни с кѣм Г Душ, ни за шѣа Вр Д Зд Ка, ни око шѣа Во, ни ш чѣм Ра, ни ош чега Во и сл.

Сасвим је другачије (али и сасвим очекивано) што код *неко* и *нешѣо* имамо: *за неког К, за нешѣа В Во, за нешѣо Бр, у нешѣа Рош и сл.*

к) У свим досад наведеним примерима проклитике су предлози, али у таквој улози могу се наћи и друге речи.

Везници *и* и *ни* су проклитике у следећим примерима:

и ја Б Вр ДД З К Л, и ја и шѣ Ро, и шѣ Бр Д Ка Ми С, ко и шѣ Б, и јон В Ри, и мѣ Г Ду Мрш Ро ТП, и ви Ст Ту, ни ја ГД Зд Мр Ри Т, ни јон РБ, ни ви;
и њѣг Мрш Ри ТП, и њу РБ, али и менѣ Ду Ра, и шебѣ Му.

л) Истакли бисмо на крају да се и овде⁹⁴ у улози проклитике може наћи и заменица *шѣа*:

Шѣа бѣ? Во — шѣа биднѣ Ро — шѣа будѣ Ст — ја шѣа буднѣ В.

39. Преношење акцената на проклитике са *п р и д е в с к и х* заменица углавном је новоштокавско; прасловенски тип преношења срећемо у незнатном броју примера.

а) *Н о в о ш т о к а в с к о* преношење доминира готово свим врстама придевских заменица.

аа) Присвојне заменице:

из мѣг имања Д, из мѣг шѣвара Во, од мѣг сѣна К; за свѣј рачун Во, ош свѣг запата Ри, ош свѣг рада Во; од њенѣ кѣћѣ Рош, код њенѣ сестре Ка, у њену вампѣиу Ра; виш наше кѣћѣ З, под нашѣм шталѣм У, ѣред нашѣм кѣћѣм Бр, у наше ствѣри ГД, у нашѣму крају Ми, у нашѣј кѣћи ДД, у нашу државу Ду, у нашу ѣлѣиу О; Нѣ морѣ свѣ ѣ њинѣм Во, ѣ њинѣм обичају Ст, у њинѣм имању РБ;

изнѣд наше кѣћѣ Г;

и мѣг зѣта Во, ни мѣг ѣца Ду.

аб) Показне заменице:

за овѣ Вр Ри, на овѣ Год СР Т, на овѣм брѣду М, на овѣме мјѣсту У, од овѣ парѣ Ду, у овѣ Во П, за онѣга З, на онѣ Го Ри У, крѣз онѣ табѣрку Ро, ѣд онѣјем Ду, у онѣ Д, у онѣ врѣјеме Во, у-нѣ време В; — за шѣј дан Ми, за шѣ ГГ Му Ро Ц, на шѣ Вр Л, у шѣ Л, за шѣ Во Ц, кѣ-шѣг Ри Ту, крѣз шѣј РБ Ту, на шѣј Душ ГД, на шѣм Во Ка, ѣ-шѣга Му, ѣ шѣмѣ Вр ЈД РБ Р, ѣ-шѣм Бр Му, на-шѣјем крѣвом З сѣ шѣјем Мрш, сѣ шѣм В Д Л Т, у шѣј Ј Ка, на шѣј начин Ро, ѣрѣ-шѣ свѣдбу К, у шѣ пѣслове Д, у шѣј ДТ С Ту, у шѣмѣ канчелу З, у шѣмѣ сѣду У;

и шѣ В СР, и шѣг ѣѣди Ду и шѣ Год Р, ни шѣ Во.

ав) Неодређене заменице:

за некѣ дан З, за некѣм женѣм Р, за некѣ амбѣр К, на некѣ начин Во У, у некѣ сѣд Ц, у некѣј ѣљини Ри, у некѣ трѣе Ка, уз некѣ бѣбу ѣену Кр, уз некѣ брѣдо Ми;

за неколка дана Ту, ѣд неколке јѣбуке РБ; исп. и за неколко Во, унеколко Во Ду.

б) За прасловенски тип преношења имамо свега неколико примера.

⁹⁴ Исп. М. Ник. СП 46–47.

ба) Одрична придевска заменица *ничји* растављена предлогом гласи: *ни̑ у чи̑ѣ* Год Р.

бб) Акцент пренесен са односне заменице *који* (у само једном забележеном примеру) краткосилазан је: *на̑ ко̑ј̑у* стра̑ну РБ.

бв) Такав је и на везнику као проклитици испред заменице *сам*: *зна̑ш̑ и̑ са̑м* Во.

бг) У једном случају (у истој реченици две потврде) имамо старо преношење и са присвојне заменице: *Веч̑ер̑ас̑ у̑ мо̑ј̑о̑ј̑ ку̑ћи, су̑тре̑ на̑веч̑е̑ у̑ њ̑во̑ј̑о̑ј̑ Ду.*

в. Преношење акцен̑та на̑ проклити̑ку са̑ придева

40. а) Акцент пренесен са придева готово редовно је краткоузлазан. Забележени придеви са којих се акценат преноси махом су зависни чланови именичких синтагми, исп.:

за̑ Бад̑њи̑ да̑н К, *на̑ Бад̑њи̑ да̑н* Ро Ст, *на̑ Го̑ј̑ну̑ Го̑ру* ГГ, *и̑ред̑ Го̑ј̑ну̑ Го̑ру* ГД, *у̑ го̑р̑њи̑ кра̑ј* Душ Л, *на̑ го̑р̑њу̑* стра̑ну Р, *на̑ го̑р̑њи̑ спр̑ат* Ст, *за̑ го̑р̑ње̑ че̑ло* Год, *у̑ го̑р̑ње̑ че̑ло* Ст, *на̑ до̑љ̑ну̑* стра̑ну Р, *на̑ до̑љ̑њи̑ кра̑ј* Душ, *у̑ зад̑ње̑ вре̑ме* Г, *на̑ зад̑њи̑ кра̑ј* Ка, *до̑ зла̑ о̑ца* У, *на̑ л̑чи̑в̑у̑* стра̑ну Кр, *до̑ мил̑е̑ во̑ље̑* Во, *за̑ Мо̑кру̑ Го̑ру* Кр, *у̑ Мо̑кру̑ Го̑ру* Кр, *у̑ Сви̑чо̑ј̑ Ри̑че̑ци* П, *у̑ Сви̑че̑чу̑ Ри̑че̑ку* РБ СР, *у̑ с̑и̑а̑ро̑* вре̑ме РБ, *у̑ с̑и̑а̑ро̑ до̑ба* П, *у̑ с̑и̑а̑ру̑* ку̑ћу Ду, *и̑о̑ с̑и̑а̑ром̑* обича̑ју К, *за̑ с̑и̑а̑ро̑г̑* св̑ата Во; *до̑ш̑ с̑и̑а̑ро̑г̑* Кр, *у̑ с̑и̑а̑ро̑г̑* У;

у̑ бо̑љи̑ ча̑с Душ Рош, али једанпут и *у̑ бо̑љи̑ ча̑с* У;

нек је *жи̑во̑ и̑ здра̑во* Вр.

б) Старо преношење (можда аналошко?) имамо само у пословици *За̑ с̑и̑ара, за̑ цара* ГД.

Трагове (не и примере!) старог преношења имамо у сложеницама типа *и̑д̑вели̑ки* Во, *и̑до̑лема* Ка, *и̑до̑м̑ало̑* Д, *и̑дне̑ми̑ран* Мрш, *и̑до̑уж̑е̑* др̑во К, *и̑до̑у̑љи̑* пу̑т Ц.

Преношење изостаје у следећим примерима:

на̑ Ба̑д̑њи̑ да̑н Ј, *у̑ Ва̑љ̑евски̑* о̑кру̑г Ту, *до̑ го̑р̑ње̑г̑* кра̑ја Ка, *у̑ го̑р̑њи̑* кра̑ј Р, *у̑ го̑р̑ње̑* че̑ло Во, *у̑ с̑и̑а̑ро̑* до̑ба У.

г. Преношење акцен̑та на̑ проклити̑ку са̑ бројева

41. Преношење нагласка са броја на проклитику (предлог, везник, заменицу, други број) изразита је, готово доследна, појава.

42. Прасловенски модел преношења (овде доминантан) очитује се у следећим прозодијским категоријама:

а) *до̑ два̑* ДТ Му, *за̑ два̑* Мрш Ст Ц, *на̑ два̑* Го, *и̑до̑ два̑* Л У, *и̑до̑ дви̑је* ДТ Ри, *за̑ дви̑је* Ду, *у̑ дви̑је* Р, *на̑ дви̑је* Б М, *до̑ и̑ри̑* Ро, *на̑ и̑ри̑* С Ту, *у̑ и̑ри̑* Р, *за̑ седам̑* да̑на̑ Во, *у̑ дес̑е̑и̑* М, *до̑ и̑ри̑јес̑* ку̑ћа̑ О, *до̑ с̑и̑о̑* Кр;

и̑до̑ дви̑је ДТ Ри, *и̑до̑ и̑ри̑* Мрш, *и̑до̑ ш̑ес̑* Ра, *и̑до̑ с̑и̑о̑* кил̑а ТП;

ни̑ с̑ јед̑ни̑м ГГ;

б) *два̑ес̑* и̑ *два̑* Ми, *два̑дес̑* и̑ *два̑* Ро, *два̑јес̑* и̑ *дви̑је* П, *два̑дес̑е̑и̑* и̑ *дви̑је* Д, *и̑ри̑јес̑* и̑ *дви̑је* Во, *че̑ти̑р̑ес̑* и̑ *дви̑је* К, *и̑ и̑ри̑* Год, *и̑ дви̑је* и̑ *и̑ри̑* П, *и̑едес̑е̑и̑* и̑ *дви̑је*

Го, шéсēтī ӣ двѣје СР, двáдесēтī ӣ двѣје Л, ш̄рѣдес ӣ ш̄рѣ ГГ, ш̄рѣјес ӣ ш̄рѣ О Р, шéсēтī ӣ ш̄рѣ ДД, двáесѣтī ӣ пѣтī Душ, двáдес ӣ пѣтī РБ, ш̄рѣјес ӣ пѣтī Рош, шéсēтī ӣ пѣтī Мр, седáмдесēтī ӣ пѣтī Ду, ӣ пѣтī ӣуѣтā Ј, чѣшрѣс ӣ шéс Рн, педесēтī ӣ шéс К, чѣшрес ӣ шéс Рн, педесēтī ӣ шéс В, седáмдесēтī ӣ шéс РБ, деведесēтī ӣ двѣје Л; — свѣ ӣ двѣје Ка;

в) један дѡ другѡг Д, једно дѡ другѡг Ми, једно дѡ другѡга Г, једна дѡ другѣ Г, једну дѡ другѣ Зд, једна зā другѣ ДТ, једно зā другѣм Ду, једно нā другѡ Ра, једно ѡ другѡ Ро, један ѡ другѡга Зд, једно ѡко другѡг Душ, један љ другѡг Мр, једна љ другѣ ТП;

г) свѣ ш̄рѣ Вр К Ми, свѣ ш̄рѣ ГД Л, свѣ чѣшрѣ В, свѣ ш̄рѣ М П.

43. Новоштокавско преношење запажамо код редних бројева (осим код броја други у конструкцијама типа један до другог):

љ прво време Во, ѡ првом мају Л, нā другѣ начин Го, нā другѣ странау К, ѡ другѡм З, сā другѣ странаē Ду, љ другѡ село ДТ, љ другѡм селу Г, љ другѡј години Г, љ другѣ комину РБ, нā шрѣш̄ Божѣи Мрш, љ шéсѣиом рáзреду О, љ сѣдмој години У; ӣ другѣ дāн Мр, ӣ другѣ пѣт Л.

Ипак, једанпут налазимо ӣ пѡ другѣ пѣт Во.

44. У бројним полусложеницама најчешће је:

двá-ш̄рѣ Бр ГГ Д К Ка Ми Мрш Рош Т У, пѣ-шéс ГГ Год Ј К Ка Ст ТП, пѣ-шéсѣиоро Ду.

45. Нагласак је непренесен у малом броју засведочених примера:

зā двá дāна Кр, љ дѣвѣтī сáшѣи У;

педесēтī ӣ сѣдам Ро, шéсēтī ӣ двѣје Во;

љ првѡм рáзреду Ду, зā дрѣш̄ вáшер Мрш, зā дрѣш̄г ТП.

д. Преношење акценѣа на ѣроклиѣику са ѣрилога

46. У улози проклитика налазе се предлози и везници.

47. Примери преношења (и старог и новог) на предлог као проклитику су ретки.

а) Засведочени примери старог преношења:

зā колко Г Рн О, нā колко Г, љ колко Г Ро СР Ц (исп. и занимљиво прѣко зѣми Ро).

б) Засведочени примери новог преношења:

дѡ довечē Во Зд П, зā пѡсле Во ГД Л, дѡ саде-во Ду Ка, дѡ сѣшрѣ К, дѡ шāмо Ми Ц.

48. С друге стране, примери преношења (махом новоштокавског) на везик и (ређе ни) прилично су чести:

ӣ вāмо Вр, ӣ горе Д, ӣ дāлѣ ДТ (једанпут: ӣ дāлѣ Ц), ӣ доље Рош, нѣкад ӣ некад ('с времена на време, понекад') Душ, ӣ одвудā Ј, ӣ ондāј Зд, ӣ пѡсле Ду Ст, ӣ шрѣје ГГ Душ С, ӣ сād ГД Зд Рн Т, ӣ сād ГД ТП,⁹⁵ ӣ саде Во П, ӣ саде-во Д, ӣ сѣшрѣ ЈД, ӣ шāмо Го, там ӣ вāм С, ӣ шāм ӣ вāм Мр Ро, ӣ шāмо ӣ вāмо СР;

⁹⁵ Ђук. Драг. 107 ӣ сād, М. Ник. СП 50 ӣ сад (ӣ сād).

ни горе ни доље П, ни њосле Душ, ни њрије Го Ст, ни сунре Т Ц, ни њамо ни вамо Д.

49. У једном забележеном примеру нагласак је са прилога пренесен на други прилог: *њ колко Ка.*

50. Уколико бисмо наведеним примерима придружили (што је, наравно, сасвим спорно) сложене прилоге типа *начисџо* ТП, *наоколо* ГГ Ст, *њпрџеко* СР, *задуго* Ми Ст и сл., број потврда представљених у овом одељку био би знатно већи. О овим и оваквим примерима говорићемо у одељку о морфолошким особинама.

ђ. Преношење акценџа на њроклиџику са глагола

51. Проклитика на коју се повлачи акценат са облика презента најчешће је негација *не*, затим везници *и* и *да* и речца *нека*.

Старо преношење врши се само на негацију *не*:

не ваља Во ДД Душ П Ту,⁹⁶ (чује се и *не ваља* Ка Ц),⁹⁷ *не знам* Б В Го ДТ Ј Ка М Ри С Т, *не знаш* Г Ри, *не знају* Мрш;⁹⁸

не њознам П, *не боим се* Душ, *не боимо се* ТП (али и *не њознам* Го Во).

52. Потврде новог преношења су бројније, а у улози проклитике налазе се и друге речи:

а) *не бидне* ГГ З, *не биду* Д Ка Мрш, *не вежсу* Му СР У, *не види* Во К, *не волџ* Г Ду У, *не волџм* Го Мрш, *не да* В Р С Т, *не да се* Г СР, *не дају* Год Ри, *не идем* Во Ду РБ Р, *не идеш* З Мрш, *не иде* Ј Ка С, *не идемо* Душ Ри, *не иду* Ј Ст, *не кажсу* З ТП Ц, *не може* Душ ДД К Ст У, *не морџ* Б СР РБ, *не мош* Г М Ст Ц, *не њанџи* Ј, *не скине* Ро, ако се *не сложџмо* Во, *не смџ* Го, *не смџе* Б Д Ду Душ СР Ту, *не смџеш* ДТ РБ Ст, *не смџемо* Ду Зд Ри, *не сџаља* ДЛ СР, *не сеџам се* ГД Ј СР Ту и сл.;

б) *џ бидне* К, *џ јес* В З Ра, *џ нема* Г Р, *џ није* Во (нагласак иде и „даље“ у примерима типа *џ не зна* Год, *џ не знам* ДД, *џ не знају*);

в) *да видџм* ДТ, *да видџш* ГГ О, *да виш* Го, *да иш* Ми Ри Ст.

Бележимо, међутим, и: *даџ да видџм* ДТ, *доџи да видџш* Му.

53. Проклитика на коју се преноси нагласак са облика а о р и с т а увек је (бар према нашој грађи) одрична речца *не*.

а) Прасловенски образац преношења уочавамо у примерима као што су:

не враџи се ГГ, *не јави се* Вр К, *не окрџну се* Р, *не њогледа* Ду, *не њосиља* Мрш, *не њушџи* Г и сл.

Број забележених потврда новоштокавског повлачења акцената нешто је мањи:

не даде Го Ц, *не знадо* Ка, *не џаде* К Ри, *не скиде* Д, *не седе* Во Ри.

б) Са облика глагола *биџи* преношење је старо:

⁹⁶ Тако и Вуковић Акц. П-Др. 325, Руж. Пљ. 174, Пецо ГИХ 192.

⁹⁷ Исп. М. Ник. СП 54.

⁹⁸ Тако и М. Ник. Гор. 634, Ђур. Равни 179, Тешић Љешт. 173; исто и у Колубари и Шапцу (Ник. Основи 53).

нè би му ја дао Л, нè би га ја чèкò К, нè би òн мènè прèвариò Го, нè би га ни ку̀йовò Рн, нè би ме пòзнò ТП, нè би смјèла Во, Реко нè би данàs ватò вòлове Душ.

нè б̄и га д̄уго К, тàкò ù б̄и Ц.

Ипак, бележимо и: *нè бише тàмо Б.*

в) Другачије је код глагола *х̄ӣе̄ӣи:*

нè ш̄ӣе Во Ду, нè ш̄ӣеде Му СР, нè ш̄ӣедоше Мрш.

г) Тако је и код глагола *мо̀ћи:*

нè мо̀жеде Р, нè мо̀реде В.

54. Старо и ново преношење уочавамо и код радног гл. придева. Проклитике су одрична речца *не* и *везници и ни*.

Старо повлачење акцента имамо у следећим засведоченим примерима:

нè биò ја Срèдо̀е Во, нè б̄иò га Б, нè б̄иò ме Зд;

нѝе нѝ б̄иò Мрш.

Иако наведени примери сугеришу закључак да се старо преношење врши само са облика глагола *бӣӣи*, мали број забележених потврда не допушта нам да то категорички тврдимо.

Засведочене потврде новог преношења су бројније, а и број њима обухваћених глагола је нешто већи:

нѝò нè ѝиò Го, чèкò нè чèкò М, нè ш̄ӣео ГД;

Лѝèпо нам је ù рекò Ка, Ò-то̀га ù ум̀р̀ла Ми;

Нѝсам га нѝ видиò ЈД, Нѝсам нѝ знао Му, Нѝе му нѝ ѝребò Д.

3) О РАЗМЕШТАЈУ И ПОСТОЈАНОСТИ ДУГИХ НЕАКЦЕНТОВАНИХ СИЛАБЕМА

55. Говор Ужичке Црне горе добро чува послеракценатске дужине. Оне се, сходно дијалекатској припадности говора, могу налазити само иза акцентоване силабеме.

У једној речи може бити једна или више дужина. Навешћемо неколико карактеристичних примера:

сѝар̄ѝ Б М Ми; ѝра̀з̄нѝк Кр Ка, ѝра̀з̄нѝци СР; клéч̄ѝ Бр Ј Ту; клéч̄ѝм Д; в̄у̀чèмо Ду К;

ра̀д̄нѝк̄а ГГ; вòлòв̄а М Ст; ра̀ж̄ца̀ра̀ Д, у̀ра̀дѝм Душ;

кòв̄ач̄нѝца̀ ДД; ѝурè̄ња̀к̄а ДД.

Тенденција губљења дугих неакцентованих силабема, превасходно својствена говорима шумадијско-војвођанског типа, у нашем говору је изразита (али и тада факултативна) само у наредним случајевима:

а) у позицији иза дуге силабеме силазне интонације, нпр.:

свè̄жу Ду, сѝарò врѐме Л, с̄у̀ӣи ГД; б̄у̀ӣӣи Ду, у̀ гòр̄нèм кра̀ју ГГ М, ка̀жèм Ка Ст Т;

б) у примерима са више од једне дужине, где се (уколико долази до скраћивања) губи крајња, нпр.:

ѝд̄лò̀би К Л, у̀й̄а̀ли Ј; ѝзгè̄ч̄ѝм Зд, ò̀с̄у̀ӣи Г, ѝò̀сò̀нèм Ј; ч̄ѝнò̀в̄нѝк У; ѝд̄лò̀ж̄а̀ј̄нѝк Душ Ра; ѝрò̀д̄в̄нѝца̀ ДД.

Немамо потврда за губљење двеју дужина.

У свим наведеним потврдама скраћивања дошло је до тзв. позиционог губљења неакцентованих дужина. Међутим, семантички и морфолошки разлози (често пресуднији од фонетских) не допуштају да се назначени позициони „шаблон“ очитује фреквенцијски „равно“ у различитим граматичким категоријама.

Тако су ппр. релативно чести примери типа *ра̄ди* (исп. *ра̄ди* трèћу Зд, *ра̄ди* у ваљóници Ду, *са̄ди се* и *тò Во* и сл.), може се чути и *кӯћа* (ген. пл.) (исп. дваèстину *кӯћа* Му), али је дужина облички диференцијална, тј. обавезна у нпр. *с̄ӣа̄д̄а* (ген. пл.); исп. нпр. *кòлко кӯћа*, *тòлкò с̄ӣа̄д̄а* Ми, с једне, и *òба с̄ӣа̄да* Во, с друге стране.

Губљење дугих неакцентованих силабема изван сагледаних позиционих образаца је сасвим специфично, тј. категоријски условљено (потврде за двојства типа *й̄скочй̄й̄сй̄рати* (аор.) или пак *й̄й̄ём̄/й̄й̄јем̄* (през.) наводимо у одељку о прозодијским алтернацијама у конјугацији).

4) О ОСОБЕНИЈИМ ПИТАЊИМА КВАНТИТЕТА — ПОЗИЦИОНА УСЛОВЉЕНОСТ, КВАНТИТЕТ У ПОЈЕДИНИМ МОРФОЛОШКИМ КАТЕГОРИЈАМА

а. *С̄ӣаре дужине й̄й̄ӣа кра̄в̄а̄ма, л̄ӯка̄в, м̄ис̄л̄й̄й̄ӣи и ба̄б̄й̄н*

56. На подручју УЦг наставак *-а̄ма* јавља се (поглавито, са ретким изузетима) иза кратких наглашених силабема, и то: а) иза (˘) акцента (и када није непосредно испред наставка) и б) иза (˘) акцента (ако није на непосредно претходном слогу).

С обзиром на распрострањеност и фреквенцију примера са овом дужином, испитивана насеља можемо (бар начелно) поделити на три скупине: а) насеља у којима потврде са *-а̄ма* преовлађују, али је и број примера са кратким наставком знатан, б) места где су примери са *-а̄ма* посведочени, али су облици без дужине чешћи, и в) села у којима примери са *-а̄ма* нису засведочени (в. карту бр. 3).

а) Насеља наше п р в е скупине запремају источни део говорног подручја, углавном област источно од линије Ужице–Косјерић–Маљен; из мноштва засведочених примера са *-а̄ма* издвојићемо следеће:

алай̄ка̄ма Рош, *ба̄ба̄ма* Вр Д, *ба̄ра̄ма* ТП Рош, *йò Бèкуй̄а̄ма* Ро, *блèса̄ма* Л, *бӯба̄ма* ЈД Рош, *бӯбӣца̄ма* Л, *ва̄брӣка̄ма* ГГ, *вèрӣга̄ма* ГД, *вèц̄ба̄ма* Ј Л, *вӣла̄ма* Рош, *вӣлӯш̄ка̄ма* ДД Ра, *вòјвод̄а̄ма* Ј, *врèћа̄ма* ЈД, *врèћӣца̄ма* Л, *гòдин̄а̄ма* ДД Ра Рош, *гр̄аб̄ља̄ма* Зд, *гр̄аб̄ӯља̄ма* Мрш ТП, *д̄а̄ш̄чӣца̄ма* ГД ДД Ра, *Див̄чӣбар̄а̄ма* ТП, *др̄љач̄а̄ма* Ј, *жèт̄ив̄а̄ма* ГД, *Задӯш̄нӣца̄ма* Вр, *зг̄рад̄а̄ма* Ј Л, *ја̄бук̄а̄ма* ГД Му, *ја̄руг̄а̄ма* У, *ка̄шӣка̄ма* Душ Ј, *кòкӣца̄ма* Г, *кòмӣш̄ја̄ма* Л ТП, *кòшӣнӣца̄ма* О, *кра̄в̄а̄ма* Ј Л Вр, *кр̄й̄а̄ма* ГГ, *кр̄й̄ӣца̄ма* ДД, *кӯћа̄ма* Мрш ТП, *лèй̄ва̄ма* Рош, *лӣвад̄а̄ма* Д ТП, *л̄й̄й̄а̄ма* Л, *ло̄й̄а̄т̄а̄ма* Вр Душ, *л̄уд̄а̄ма* ГД, *л̄ӯш̄ка̄ма* О, *љèса̄ма* Л, *ма̄каз̄а̄ма* Вр ЈД, *ма̄лӣн̄а̄ма* ЈД, *ма̄ч̄ка̄ма* ГД, *мèшӣн̄а̄ма* Вр, *м̄јèшӣн̄а̄ма* Ј, *мòй̄ш̄ка̄ма* Душ Л, *мòй̄ка̄ма* Д У, *м̄ӯћ̄ка̄ма* ТП, *нèкцӣја̄ма* ЈД, *н̄й̄в̄а̄ма* Д Рош, *й̄а̄дин̄а̄ма* Ми, *й̄а̄й̄рӣка̄ма* Л, *й̄èћ̄ӣн̄а̄ма* У, *й̄јèсм̄а̄ма* ГД ДД, *й̄јèслӣца̄ма* Рош,

и^ле^ћк^ама ГГ, и^ра^кљач^ама Рош, и^ре^чи^ца^{ма} ЈД, и^оњав^ама ЈД, и^ри^ши^на^{ма} ТП, р^ес^ни^ца^{ма} Л, р^иб^ама ЈД, р^је^чи^ца^{ма} Г, р^ук^ави^ца^{ма} ГД, с^аб^ља^{ма} У, с^ар^ан^ама Ј Му ТП, с^ва^дб^ама Душ, с^ед^ми^ца^{ма} Ми, с^ик^ир^ама ГГ, с^ек^ир^ама ДД Рош, с^лав^ин^ама ГД, с^ли^ка^{ма} Г Рош, с^ли^чи^ца^{ма} Душ, с^мј^ен^ама Ра, с^об^ама ГД Ј Мрш, с^ти^ол^иц^ама ГД, с^ти^ош^ин^ама Рош, т^аљ^иг^ама О, т^ес^те^ра^{ма} Зд, т^ет^ка^{ма} ТП ч^аш^ама Л, ч^ет^ка^{ма} Г, ч^ит^ка^{ма} ЈД, ч^ич^ама Душ, ш^ак^ама Рош, ш^ит^ка^{ма} ДД, ш^љи^ва^{ма} ТП, ш^ит^ка^{ма} ГД, ш^ум^ама Вр.

Назначена правила не потврђују (или, можда, као изузеци, управо потврђују) следећи засведочени ликови: и^ес^ни^ца^{ма} ЈД, с^он^иц^ама ТП.

И број забележених примера без дужине на наставку *-ама* је знатан; издвојићемо следеће:

б^ол^ица^{ма} ГГ, в^аб^рика^{ма} Д, г^ра^бљ^ама Му, д^ри^шка^{ма} ГД, з^гр^ада^{ма} Вр, ј^ас^ла^{ма} ЈД, к^ан^иш^ица^{ма} ГГ, к^аца^{ма} Л, к^аш^ика^{ма} Г, к^оли^ба^{ма} Мрш, к^ос^ид^ба^{ма} Душ ЈД, к^ош^ара^{ма} Л, к^ри^ама ТП, к^ућа^{ма} Вр, л^ива^да^{ма} У, м^ака^за^{ма} ГД, м^о-и^шка^{ма} Г ГД, п^ов^ина^{ма} О, к^он^ой^ља^{ма} ГД, и^ре^се^ка^{ма} Рош, и^ека^ра^{ма} Душ, и^је^сма^{ма} Д, и^ри^ши^на^{ма} Рош, и^уш^ка^{ма} Л, р^ана^{ма} Вр Д, р^ан^ија^{ма} Г, р^ук^ави^ца^{ма} Ми, с^ик^ира^{ма} ЈД Д, с^ли^ка^{ма} Ра, т^ет^ка^{ма} Душ Л, у^сн^ица^{ма} Л, ч^ара^йа^{ма} Д ЈД, ч^еш^ика^{ма} ТП, ч^уш^ура^{ма} Душ, ц^ил^ела^{ма} Зд, ш^ака^{ма} Ј, ш^ит^ала^{ма} ДД.

б) Примери типа к^ућ^ама у насељима наше д р у г е групе (неколико села у средишњем делу говорног подручја: Ду К Ка Т Ту) јесте присутно, али није доминантно обележје (примери без дужине су чешћи у сваком од њих); навешћемо већи део засведочених облика са *-ама*:

б^ар^ама Ду Т, в^ил^ама Т, г^ра^бљ^ама Ду, ж^ет^ев^ама Ка, ј^ар^уг^ама Т, ј^ас^ла^{ма} К, к^ук^ама ЈД, к^ик^ама К, м^ач^ка^{ма} ТП, на м^ук^ама Ту, по њ^ив^ама Ду, са с^е-с^ти^ри^ца^{ма} Ду, с^ик^ир^ама Т, с^ти^ол^иц^ама К, с^ва^дб^ама Ду, с^ти^ош^ин^ама К, ш^ит^а-к^ама Т, ш^ум^ама Ту.

в) У местима наше т р е ћ е скупине (испитивана села западно од линије Ужице–Косјерић–Маљен) примери типа к^ућ^ама нису засведочени; дакле, овде је редовно: б^ара^{ма} РБ С, в^ила^{ма} Б ДТ С, в^иљуш^ка^{ма} П, к^ра^ст^ама В, л^ива^да^{ма} Кр М, и^је^сма^{ма} Во, с^ва^дб^ама Ц, и^ши^ца^{ма} М итд.

На основу прилика у нашем говору и кореспондентних стања у идиомима ширег дијалекатског контекста, можемо устврдити следеће: изоглоса к^ућ^ама/к^у-ћ^ама полови област Ужичке Црне горе правцем југозапад-североисток, држећи тако исти онај курс којим пресеца србијанско Полимље и (вероватно) Златибор; даље, ка северу, изоглосна линија се западним ободима Ваљевске Колубаре пружа ка Срему, делећи и њега.⁹⁹

⁹⁹ Западно од ове линије облици са *-ама* су једини или преовлађују; тако је, дакле, у средишњим и западним деловима србијанског Полимља (М. Ник. 78–81, в. и карту), затим у Љештанском (Тешин 174), Обадица (Симић 20), Тршићу (Ник. 386), Мачви (Ник. 201), западном Срему (Ник. 275). С друге стране су (испитивана) насеља и области у којима су једини или пак претежу облици са *-ама*, нпр.: источни Срем (Ник. 235), биограчићка села (Ивић 158), западни део централне Шумадије (Рем. 69–72), Груза (Стев. 525–526), Равни (Ђур. 179), Горобиље (М. Ник. 637), Драгачево (Ђук. 99–100), моравички крај (В. Ник. 265–266), новопазарски и сјенички говори (Барј. НП-Сј. акц. 28), источни и југоисточни делови србијанског Полимља (М. Ник. 78–81). Да ни говори Црне Горе нису

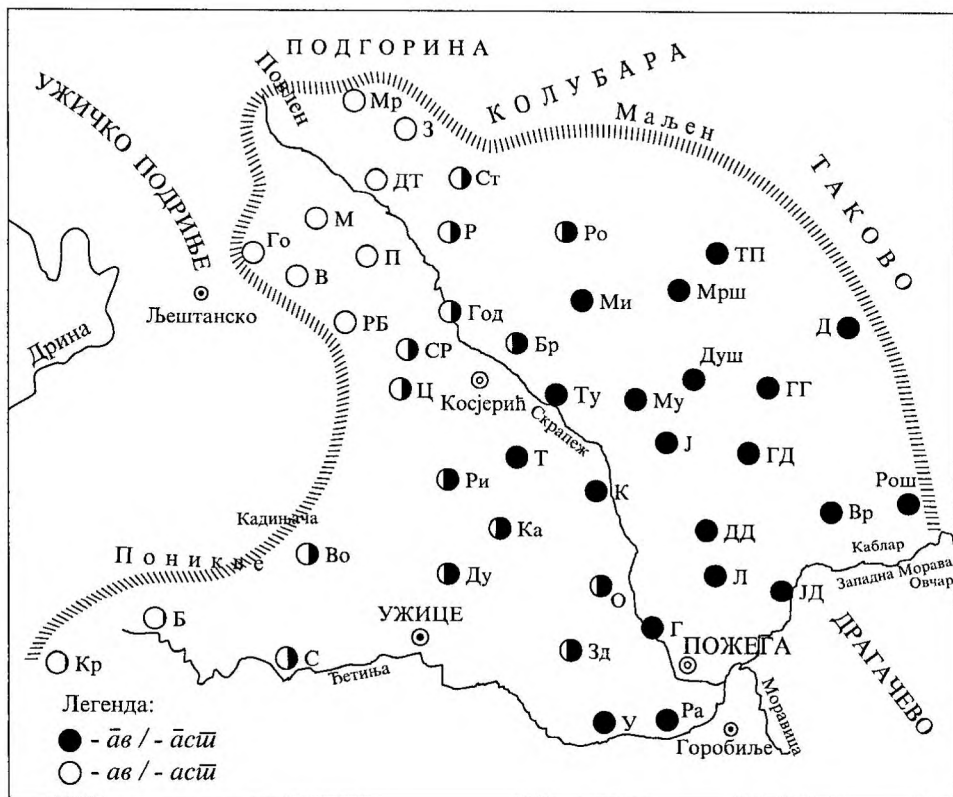
Карта број 3: Дужина у кравама и сл.

57. Дужина на придевском наставку *-ав (-асиј)*. Испитивана насеља се и овде (грубо и условно!) могу поделити на три скупине: а) насеља са готово редовном (или пак чешћом) дужином на овом наставку, б) места у којима преовлађују ликови без дужине, и в) села у којима примери са дужином нису заведочени (в. карту бр. 4).

а) Насеља прве групе заузимају источне и централне делове области. Представимо део забележених примера са дужином на наставку *-ав (-асиј)*:

бабурасија ДД, *баља* Ј ТП, *бокасија* ДД Ми, *бујчасија* Вр, *гарав* ДД Ј Л Ра У, *глибаво* ЈД У, *гњецав* К Ми, *гњецаво* Ду Душ Ра, *гњилаво* Ду, *ђубрав* Л, *жйла* Вр Душ О Рош, *жйлаво* О У, *жућкас* Вр Д, *крва* Ј Му Ра, *кудрав* ДТ, *лабав* К У, *лукав* ЗД Ка Мрш, *мајасија* Г, *млийав* Ту У, *мрва* К, *муша* Ду Т У, *накривасија* Ра, *илочас* ДД Ро, *ирваво* Рош, *рајаво* ГД Душ, *рачвасија* ГД, *сијакласија* ЗД,

компактни у овом смислу, говори и запажање М. Николића: „Како у Пиви и Дробњаку имамо *-āма* (*-ама*), а јужно и југоисточно одатле и од Пљеваља само *-āма*, то значи да ова изоглоса пресеца и северни део северне Црне Горе (М. Ник. СП 81, бел. 209).

Карта број 4: Дужина на придевском наставку -ав (-астī)

шр̄а̄й̄а̄в Ду, *ш̄ӯй̄а̄в* Ка Ра У, *ћ̄е̄й̄а̄с* Г, *ћ̄ор̄а̄в* Вр ГГ ГД Ка ТП, *ча̄ћ̄а̄в* Душ Л О, *че̄й̄вр̄ӣа̄ст̄ӣо* Ј, *чӣй̄а̄в* Ј Л, *чӣй̄а̄ва* Г, *чӯља̄в* Д Рош, *чӯй̄а̄ва* Бр, *шӣља̄во* К, *шӣй̄ца̄с* Рош итд.

Из релативно скромне скупине засведочених облика без дужине издвојићемо следеће:

гл̄ӯја̄ва ДД, *г̄убава* Л, *ка̄љава* Ра, *лӯкава* К, *мо̄й̄каса* Мрш, *мӯш̄ава* Му, *ӣр̄љава* ЈД Рош, *ра̄кљава* Ми, *ра̄й̄ава* У, *чӣй̄ава* ДД, *шӣй̄ца̄ст̄ӣо* Г.

б) Другу групу чини неколико села у средишњем и југозападном делу области. У овим насељима ликови без дужине благо (Во Год Р СР С Ст Ц) или изразито (Б Кр) преовлађују. Издвојићемо (по) неколико засведочених примера:

бо̄ка̄с СР, *вла̄ка̄ст̄ӣе* Год, *г̄е̄ња̄в* Ст Ц, *глӣба̄в* С, *га̄ра̄в* Кр, *г̄р̄ба̄в* Б Во, *жӯћ̄ка̄ст̄ӣа* Во, *зе̄ленка̄ст̄ӣа* С, *клӣа̄в* Ст, *клӣма̄в* С, *лӯка̄ва* СР, *м̄рӣа̄в* Б, *м̄рӣа̄во* СР, *ӣр̄ља̄в* Во, *ӣрӯга̄с* Кр, *ра̄кља̄ст̄ӣа* Ц, *ра̄й̄а̄ва* Б, *ӣӯња̄в* Во, *ӣӯња̄во* Ст, *ћ̄ор̄а̄в* Бр Ц, *ӯдол̄а̄ст̄ӣе* Ц;

бӯбња̄ст̄ӣе Кр, *бра̄онкаса* Год, *га̄рава* Год СР, *глӣбав* Ст Ц, *жг̄о̄љава* Во, *жг̄о̄љава* Во, *жӯћ̄каса* Год, *зе̄ленка̄ст̄ӣа* Б Ц, *клӣмава* Во, *ӣљ̄ескаво* С, *ӣр̄љава* Кр,

рачвасџа Год, *џраљава* Во Кр, *ћосав* В, *ћојав* Ст, *чијава* Год, *чијаво* Год СР, *чијав* СР, *чијава* СР, *шјукасџа* Год.

в) Трећу групу чине насеља подринског залеђа (северозападни део области). Примери са дужином на наставку *-ав (-асџ)* овде нису забележени. Доследно је: *бајав* РБ, *глијав* Г М, *губав* ДТ З, *жијав* М П, *жијаво* Мр, *млијаво* З, *рачвасџо* ДТ, *ћорав* З М П, *чијав* ДТ, *чијава* Го ДТ, *црвенкасџа* З, *шијкасџо* П.¹⁰⁰

У говору УЦг (а тако и у сродним идиомима) одређени вид придева не зна за ову дужину: *губавџ* Т, *лујавџ* тај мој чија Бр, *брљајавџ* послови Во и сл.

Дакле, изоглоса *гџрав/гџрајав* не поклапа се са изоглосом *кућама/кућама*, а углавном је другачији и фреквенцијски омер дублетних лнкова у местима где се јављају обе могућности. Извесно поклапање постоји само у северозападном делу области, где нису засведочене ни једна ни друга дужина.

58. Подручје УЦг није уједначено ни када је реч о квантитету финалног основинског вокала инфинитива на *-а(џи)*, *-и(џи)* и *-ну(џи)* (тј. у глаголима типа *гледаџи*, *мислиџи*, *венуџи*).

а) Већи део области (грубо узевши, испитивана места западно од линије Пожега–Маљен) има, готово доследно, кратак основински вокал у оваквих глагола:

вџераџи Во Ду, *гџзиџи* Б, *гледаџи* В СР, *гџрнуџи* Д Т, *зџбрунуџи се* Год, *џскуџиџи* РБ, *кџснуџи* Бр Кр, *куќаџи* Ка С, *мџслиџи* Мр У Ц *најравиџи* Р, *оќреџаџи* Год Кр, *џићераџи* Во П, *џоћераџи* Мр Ц, *рџзаџи* РБ У, *сијаџи* Г, *ћџераџи* Б РБ, *џгазиџи* Ка; — *вџечерали* Б Кр, *гледали* Го Ду, *долазили* П Ц, *жџлили* Т, *зџбрунули се* Год, *зџгледали се* Ду, *зџраџило се* Во Го, *џзгинули* Бр, *мџчили се* Ри, *мџчили се* Во Кр, *најравили* П, *оќрејали* Р, *оѕтавила* К, *оѕтавили* Ду, *џролазили* Б Ка, *џџрили* М; — *вџечераше* Ду Ри, *доћекаше* Ду, *ојљачкаше* СР итд.

Засведочени „изузети“ су спорадични: *дољруковџали* Т, *зџваћџали* Год, *сијаџи* У.

б) Примери са кратким финалним вокалом основе преовлађују и источно (и југоисточно) од наше раздеоно линије, тј. у насељима ближим таковском, драгачевском и моравичком крају. Међутим, овде је осетно (негде мање, а негде више) и присуство примера са дужином на основинском самогласнику:

доћекџиџи ТП, *зџоѕтавџаџиџи* Душ, *мџслиџиџи* Мрш, *оќрејџаџиџи* ГД, *оѕџинуџиџи* Рош; — *зџајрејџали* Л, *зџајварџали* ДД, *џзџдарџала* Вр, *џићџераџала* Душ, *џзгинуџили* Г, *конџирољисџали* Ј, *мобиљисџали* ДД, *наџдигрџали* ТП, *оќрџиџала* Вр, *оќрејџало се* Д, *оќрејџала* Мрш, *оќрејџали* ГД, *ојљачкаџали* Мрш, *оѕтавџала* ТП, *оѕтавџали* ДД,

¹⁰⁰ На западу одн. северозападу — нпр. у Љешт. (Тешић 174), Тршињу и Мачви (Ник. Основи 103) — прид. наст. *-ав* и *-асџ* увек су кратки, а слично је и у кољубарским селима Петници и Дивцима (Ник. Кољуб. 13); у „ерским“ насељима централне Шумадије „могу бити и дуги“ (Рем. 72); само су дуги у Драг. (Ђук. 102), Гор. (М. Ник. 648) и Равнима (Ђур. 179). Необично двојство (*ћџиџас(џ)*) и сл., али *глијав* и сл.) забележено је у мор. крају (В. Ник. 260). Изоглоса *гџрав/гџрајав* дели новоштокавски полимски говор, док је у „прелазног“ полимском овај наст. редовно дуг (М. Ник. 82). Двојако је у пљеваљском говору (Руж. Пљ. 142), док је на југу и осталим деловима Ц. Горе само *-ав (-асџ)*: в. нпр. Барј. Бихор I 72.

йòмцӣале Л, йòстӣа̄ло се Душ, йрòйад̄али Ј, р̀азг̀р̀ӣали ТП, ўкув̄ало се Д; — в̀ечер̄асмо ДД, заблєн̄ише се Рош, з̀аг̀лєд̄а̄ише се ГГ, ӣӣћер̄а̄ише Мрш.¹⁰¹

59. Стара дужина у б̄аб̄ӣн Г Д Ј Ми Ри С редовна је на целом подручју,¹⁰² а тако је, наравно, и у другим примерима истог акценатског модела: г̄а̄зд̄ӣн П Ри, ч̄ӣч̄ӣн Ка и сл.

Одељак завршавамо кратким синтетичким освртом. Све четирн старе дужине (*кр̄ав̄ама*, *лук̄ав*, *мӣслӣӣи*, *б̄аб̄ӣн*) истовремено су присутне (мада неједнако заступљене) само у источном (и југоисточном) делу области. Идући ка западу и (што је још очигледније) ка северозападу, једна по једна (све, осим оне у *б̄аб̄ӣн* и сл.) „ишчезавају“: најпре дужина типа *мӣслӣӣи* (нема је западно од линије Пожега–Маљен), затим она у *кр̄ав̄ама* и сл. (изостаје западно од правца Ужице–Косјерић–Маљен) и, на крају, квантитет у *г̄ар̄ав* (не бележимо га на северозападу области).

б. Квантӣӣт̄е̄т̄ нас̄та̄вака за облик

60. Наставак облика ген.-ак. именичких заменица *ја*, *ӣи*, *он/оно*, *себе* и *ко*, као и ген. заменице *ӣӣа* (*ӣӣо*), готово доследно је дуг:

мєнє Б ГД Ду ЈД К Ка Ми П СР С Ту Ц, *ӣебє* Бр Д Т Душ Ј Ка Л РБ Рош ТП Ц, *сєбє* Во Год Ду О Ри СР Ту, *њєг̄а* Г В Му Ри Рош Т, *кòг̄а* ГГ М Ро, *чєг̄а* Мр С Ту.¹⁰³

Ова дужина се, као што смо видели у т. 38, готово редовно чува и када је акценат пренесен на проклитику.

У источнијим насељима спорадично се јављају и ликови без дужине: *д̄ирај̄у мєне* ГД, *га̄ђа ӣебє* Л, *мєне нє чєк̄а* Д, *нє п̄ӣта ӣебє* ГГ.

Дужина у *мєнє* и сл. нова је (аналошка) и може се јавити само у облицима са нагласком узлазне интонације (о ретким забележеним примерима типа *мєне* и сл., где је наставак увек кратак, в. ниже у т. 128).

61. Наставак је најчешће дуг и у дат.-лок. им. заменице *ко*: *кòмє* Г Ро Т Ц; исп. ипак и *кòме* ЈД ТП.

62. У ген.-ак. и дат.-лок. заменица *ӣај/ӣо*, *овај (ови)* и *онај (они)* затичемо унеколико компликованију ситуацију.

¹⁰¹ Додирни и оближњи говори или не знају за ову дужину, тако је нпр. у Љешт. (Тешић 174), Тршићу, Мачви (Ник. Основи 103), Гор. (М. Ник. 679–680), или се она у њима јавља недоследно, као нпр. у Петници (Ник. Колуб. 113), „ерским“ насељима централне Шумадије (Рем. 72), на већем делу подручја србијанског Полимља (М. Ник. 82–84), одн. тек спорадично, као у Драгачеву (Ђук. 100). Познато је да је ова дужина посведочена у многим говорима Црне Горе (исп. Вуковић П-Др., Вуш. ДИХ, Барј. Бихор I 75, Мил. Црмн. 452, Петр. Броћ. 232, Петр. Пјеш. 131, Пеш. СК-Љ. 83, Стеван. Пипери 158–165 и други).

¹⁰² Дужину у *б̄аб̄ӣн* имају и околни говори. Исп. Симић Обади 18, Тешић Љешт. 174, М. Ник. Гор. 637, СП 85, Ђук. Драг. 103, В. Ник. М-Гс 266.

¹⁰³ Тако и М. Ник. Гор. 642, Тешић Љешт. 181, Ник. Тршић 392, Ник. Колуб. 15, Моск. Поц. 49, Ник. Мачва 220, Симић Обади 32; Ђук. ГЦ 234 *мєнє/мєне*, Ђук. Драг. *мєнє/мєнє*.

У Равнима је *њєг̄а*, али *мєне*, *ӣебє*, *сєбє* (Ђур. 178).

Област србијанског Полимља пресеца изоглоса *мєнє/мєне* (М. Ник. СП 85).

а) *Заменица њај/њо*. Најчешће је *њѡгѡ* В Го ДТ Зд Л П С Ст Т Ц; у источном (а посебно у југоисточном) делу области неретко је и *њѡга* ЈД Л О Рош.¹⁰⁴ Међутим, свуда је (вероватно по аналогiji са прозодијским ликом номинатива) и *њѡга* Г Год З Ми Р Ст, *њѡга* и *њѡга* да̀на ТП; наравно и: *њ њѡгѡ* Ј, *ѡ-њѡгѡ* ГД, *њ њѡг* ДД и сл.

Такође и: *њѡмѡ* Вр Д У П СР ТП Ту Ц; ређе (опет углавном на истоку) и *њѡме* ДД Л Вр; свуда и *њѡме* Во Ду Ст РБ Т; бележимо и *њ њѡмѡ* Во, *њѡ њѡмѡ* К Ц, *њ њѡм* О и сл.

б) *Заменица овај (ови)*. Бележимо различите могућности: *ѡвогѡ* (најчешће и свуда — Бр ГД Душ Ј Ка Мрш С Т), *ѡвогѡ* (углавном у северозападном делу — Год ДТ М Ц),¹⁰⁵ *ѡѡѡга* (чешће на истоку — Вр ДД Д Р), *ѡвога* (на југоистоку, ретко — Г ЈД).¹⁰⁶

Налазимо и: *ѡвомѡ* ГД Ми Ро Ст, *ѡѡм* Ра.

в) *Заменица онај (они)*. Утисци о размештају и фреквенцијској заступљености мање-више одговарају запажањима у вези са зам. *овај (ови)*. Примери: *ѡногѡ* Б ДТ Зд Л Рош ТП Ту Ц, *ѡногѡ* Го Год З М, *ѡнѡга* ДД ЈД Мрш, *ѡнога* Г ЈД, *ѡномѡ* ГД Мрш Р С, *ѡнѡме* Л Рош, *ѡнѡм* Ра.

63. Редовно је *сѡгѡ* Бр Во ГД ДД З Зд К Л П Рош Ст Ту.

64. Доследно је дуг и наставак компаратива прилога:

Приђоше њни *блѡжѡ* К, Мѡже ли тѡ ма̀ло *брѡжѡ*? Ц, Па ра̀дѡ, зна̀ш, како кѡ, нѡко *бѡљѡ*, нѡко и ма̀ло *лѡшиѡ*, колко кѡ мѡрѡ П, Кѡ-ћеш *вѡшѡ*? ТП, Нѡшта *вѡшѡ* нѡсам шѡѡла Ка, Прѡшло три мјѡсѡца, и *вѡшѡ* Ду, Кѡ да̀ *вѡшѡ*, ѡн га и кѡпи Ст, Нѡје га мѡгла *гѡрѡ* изѡткати Ра, Спу̀стише се ма̀ло *нѡжѡ* Год, Уста̀нѡ се и ра̀ниѡ Вр итд.¹⁰⁷

в. Квантиѡитѡи јѡш неких наставака за ѡтворбу речи

65. И на подручју УЦг дошло је до укрштања деминутивних наставака *-иѡ* и *-ѡѡ*.¹⁰⁸ Сагледавањем прилика у неколико акценатских типова унеколико ћемо (колико нам то засведочени корпус допушта) спецификовати изречену општу процену.

а) Двосложни деминутиви типа *ѡруѡиѡ* чешће имају кратак него дуг наставак *-иѡ*:

брѡшчиѡ Кр, *гѡњиѡ* РБ, *нѡжиѡ* ГТ, *нѡсиѡ* Во, *ѡѡѡиѡ* Зд, *рѡѡиѡ* Ј Г, *сѡѡшчиѡ* ТП, *ѡрѡиѡ* Ро, *ѡѡриѡ* ЈД, *ѡѡѡѡиѡ* Го;

грѡдиѡ Ри, *грѡмиѡ* Душ, *грѡмиѡ* Д, *дрѡбиѡ* П.

б) Бележимо пример *ѡѡчкиѡ* Душ, али и *ѡѡчкиѡ* ДД, *ѡѡѡѡиѡ* К.

в) Редовно је *лѡѡѡѡиѡ* Бр ГД Д К Мр С; тако и *ћѡѡѡѡиѡ* Год Зд Мр (каткад и *ћѡѡѡѡ* М ТП); уколико је акценат узлазне интонације, опет имамо дублет: *ћѡѡѡѡиѡ* ДД К М / *ћѡѡѡѡиѡ* М З.

¹⁰⁴ Исп. Пецо ГИХ 140 *њѡгѡ/њѡга*; тако и М. Ник. СП 88, али М. Ник. Гор. 643 само *њѡга*; у већини сродних говора *а* је дуго.

¹⁰⁵ Исп. Тешиѡ Ђешт. 181.

¹⁰⁶ Исп. М. Ник. Гор. 643.

г) Налазимо *крсѝиѝ* РБ, али и *крсѝиѝ* Кр, као и *врѝиѝ* Зд, *цѝрѝиѝ* ГДД.

д) У тросложних деминутива наставак је углавном кратак:

бакр̀ачиѝ ГГ, *вај̀аѝиѝ* ЈТП, *каз̀анчиѝ* ГД, *кан̀алиѝ* Зд, *нак̀овѝиѝ* Мрш, *ѝиѝиѝд̀ольѝиѝ* Душ, *ѝиѝиѝд̀ольчиѝ* Л, *ѝаѝѝиѝриѝ* ДД.

Ипак, имамо и *кан̀аѝиѝ* Т, *обр̀учиѝ* Вр.¹⁰⁹

ђ) Дуг наставак затичемо и у: *б̀укѝиѝ* СР, *б̀урѝиѝ* П, *г̀лавѝиѝ* Р, *г̀рлѝиѝ* Душ, *д̀ечкиѝ* Зд, *м̀омчиѝ* Д, *д̀блиѝ* П, *ѝѝевчиѝ* Кр, *р̀ендиѝ* Д, *сиѝиѝ* В.

66. Вокал *и* у наставку *-иѝиѝ* именица средњег рода је дуг:

б̀д̀ѝиѝиѝ ГГ, *б̀дравѝиѝиѝ* Мрш, *ва̀шерѝиѝиѝ* Во, *г̀д̀диѝиѝиѝ* Б Душ Ка Ро Ст, *д̀в̀орѝиѝиѝ* ГДКМ, *з̀ем̀ѝиѝиѝ* ЈДРо, *к̀оначиѝиѝ* Р, *к̀оноѝиѝиѝ* ККа, *л̀ежѝиѝиѝ* Ро, *на̀лазиѝиѝ* РБ, *д̀г̀ѝиѝиѝ* ГГ Душ РаТПЦ, *д̀г̀ѝиѝиѝу* СР, *ѝ̀р̀еноѝиѝиѝ* Мр, *р̀очѝиѝиѝ* Л, *с̀ѝрѝиѝиѝ* БГоЈРиРош, *с̀ѝрѝиѝиѝу* БГодМ, *с̀ук̀ѝиѝиѝ* ДуЗМ итд.

67. Прилози за време типа *данас* такође имају дуг финаслни вокал:

веч̀ер̀ас Бр ДД Ду ЈРи Ст, *дан̀ас* Го Ка Мр СТПЦ, *јес̀ен̀ас* ГГКПСТ, *но̀ћ̀ас*¹¹⁰ ГКаТПЦ.

68. Вокал *о* у наставку *-осѝ* је кратак уколико је на претходном слогу дугоузлазни акценат:

д̀у̀жнос ВоК, *к̀вар̀нос* У, *к̀ра̀брос* Ри, *мог̀у̀носѝ* ВоТПЦ, *ој̀аснос* Д, *р̀ч̀еѝкос* Т, *с̀ѝос̀обнос* Го¹¹¹.

г. Кванѝиѝиѝиѝ вокала *о* (← *л*) у ѝимерима ѝиѝа дионица, сѝараоѝ

69. а) Самогласник *о* (← *л*) у оваквим примерима, укупно узевши (судећи према бројчаном омеру засведочених примера), чешће је дуг него кратак.

Вокал *о* (←*л*) кратак је у следећим забележеним примерима:

*ѝ̀раѝиѝоѝ*ТП, *с̀ѝасѝиѝоѝ*СР, *с̀ѝараоѝ* Душ, *с̀ѝаросѝедиѝоѝ* Ми.

Дуг је у: *вр̀иѝиѝоѝ* ВоГТуУ, *вр̀иѝиѝоѝа* ВоРаОЦ, *ж̀еѝѝиѝиѝоѝ* ЗПТ, *ж̀еѝѝиѝиѝоѝи* ГККаП, *к̀уѝиѝиѝоѝи* ОРош, *ѝ̀р̀виѝиѝоѝи* Ро, *дѝј̀ониѝе* Душ, *чекѝј̀ониѝа* Кр, *чекѝј̀ониѝу* Кр.

За разлику од јужних и југозападних источнохерцеговачких говора у којима је *о* (←*л*) кратко,¹¹² у новоштокавским србијанским идиомима такво *о* је или дуго (као нпр. у моравичком¹¹³ и мачванском¹¹⁴) или некад дуго, а некад кратко

¹⁰⁷ Тако и М. Ник. Гор. 637, Симић Обади 200, Тешић Љешт. 174, В. Ник. В-Гс 267, Станић Уск. акц. 182; М. Ник. СП 88 готово доследно, Ђук. Драг. 118 *бр̀же/бр̀жѝ*, Вуковић Акц. П-Др. 377 *бр̀же/бр̀жѝ* (по деловима територије).

¹⁰⁸ Исп. Вуковић Акц. П-Др. 205, М. Ник. Гор. 648, В. Ник. М-Гс. 266, Станић Уск. акц. 115 и др.

¹⁰⁹ Исп. В. Ник. М-Гс. 266, Рем. Шум. 73.

¹¹⁰ Тако је у већини околних говора: нпр. Тешић Љешт. 174, М. Ник. Гор. 637, Ђур. Равни 179, Ђук. Драг. 104.

¹¹¹ Кратко *-ос* у оваквих именица веома је распрострањено; исп. Вуковић Акц. П-Др. 224, 247, М. Ник. Гор. 648, Моск. Поц. 33, Пиж. Кол. 49, Стев. Гружа 582, Барј. Бихор I 64, Стеван. Пиперн 182, Петр. Б-К 24 и др.

¹¹² В. у Ник. Основи 106, Симић Обади 18 (бел. 7).

¹¹³ В. Ник. М-Гс 119.

¹¹⁴ Ник. Мачва 126.

(у различитим фреквенцијским омерима), као нпр. у доњополимском,¹¹⁵ драгачевском¹¹⁶ и, видели смо, у говору наше области.

б) О примерима типа *умро*, са дугим *о* као својеврсном десилабизацијском компензатору, говорићемо у т. 271 одељка о фонетским особинама.

д. *Квантићией* силабеме *й*ред финалним сонанћом

70. Ново дуљење вокала пред финалним сонантом читује се (са различитим степенима доследности) у неколико прозодијских типова.

а) Редовно је дуг завршни слог у ном. (ном.-ак.) сг. присвојних придева м. рода на *-ин*:

жѣнѣин ГД Мр, *Јованѣин* Кр, *Радѣин* Во, *сѣстѣрин* Во Д итд.

б) Готово доследно је дуг финални слог и у ном. (ном.-ак.) присвојних придева м. рода на *-ов (-ев)*:

Благоев Зд, *Богољубов* Р, *Бранков* В, *Драганов* Ду, *Марков* П, *Милов* Ст, *Микајлов* Ро, *Миланов* Зд Т, *Мићов* ДД, *Млаћов* Рош, *Обрадов* Р, *Петров* Ст, *Петров* пѣс П, *Радов* М, *Средоев* Ра; — *боров* Ро, *брѣзов* К Ц, *дуњов* СР, *Ћебов* Ду, *йдоов* К, *йаћов* Во, *царев* Д, *шљивов* Во К;

Титов грѣб Вр, *брѣзов* Мрш, *џеров* Зд.

в) Чује се *његов* Б Г Душ Зд Ка Кр Ми Му Рош Ст Т Ту Ц.

Једанпут бележимо и *његов* барјак ТП.

г) Завршни слог је понекад дуг и у ном. (ном.-ак.) сг. придевских заменица м. рода на *-ав*: *какав* Ро С, *йакав* Во Ри Рош.

Ипак, чешће је и обичније: *какав* Го ДТ К Му, *накав* Ст, *йакав* М и сл.

д) Дуг је (мада недоследно) вокал испред финалног сонанта и код неких личних имена:

Сјанислав П /*Велисав* Б, *Видосав* Ро; *Милосав* Ми / *Милосав* Го.¹¹⁷

У парадигми дужина изостаје: *Видосава* Б, *Видосаву* Б и сл.

Редовно је *Видан* К, *Драган* Во К Ка, *Горан* Ду и сл., али и *Вукѣман* Ми, *Слободан* К Ка.

ђ. *Квантићией* силабеме *ис*пред сонанћско-(кон)сонанћске групе

71. Позиционо дуљење вокала без узлазне интонације испред сонантско-консонантске (-S+K←—S₂K) односно сонантско-сонантске (-S+S←—S₂S) групе, где је -S завршни глас једног, а К- (односно S-) почетни глас следећег слога, веома је изражено (у другом случају и сасвим доследно) у говору Ужичке Црне горе.

Квантитет узлазно интониране силабеме сразмерно често остаје кратак (дакле неизмењен) и након стварања оваквих сугласничких скупина.

а) Потврде дуљења вокала испред сонантско-консонантске групе обилато су засведочене:

¹¹⁵ М. Ник. СП 95.

¹¹⁶ Ђук. Драг. 51.

¹¹⁷ Исп. Тешин Љешт. 174 *Милосав*.

аљинка Во, аљинку Ду, ваљевка (врста шљиве) ДТ, виљака Г, Драгачевци О Рош, у Душкoвцима ТП, јазава Кр, јарца Го, јарци Рош, клинци РБ, клинце Ра СР, конци Ро, концима Ро, љдшићевци Мр, љдшићевце Мр, магарца Р, овце Б Г Г Год З Ј Ка М Р Ри ТП Ту У, ојанци Му Ј, ојанке Г Д Д Душ, ојанцима Ј Ка, ојанорке Вр, ојановци Д, ојанинке К, ојановка Ј, ојанова Во, ојанова Во, ојанова Г Г Д К, ојанова Ка У, ојановци К, Турци¹¹⁸ Во Ду, ојанцима О, Циганка Во, Циганку Во, Црногорку Ра, чујавци К Рош, чујавце Ду, инајдёрка СР, инајдёрку Душ итд.; ојанцима Во Ка Рош, ојанци СР, не ојанцима Кр, ојановка К, ојановка Во Ду и сл.¹¹⁹

Да дуљење у овој позицији ипак није доследно, сведоче следећи забележени ликови:

ојанку Душ, ојанова К, ојанова К, ојанова Во, ојанова Кр, ојанова (’стеницу’) Ро, ојанова З, ојанова З.

б) Дуљење вокала испред сонантско-сонантске скупине је редовно: ојанова Г Д З П, ојанова П Ро, у ојанова С, не-ојанова ништа Ту; ојановник Во, ојановник Го Кр П, ојановник Во, ојановник Душ, ојановник О У, ојановник СР, ојановници СР, ојанова К.

в) Слогови са (‘) акцентом мање су подложни дуљењу — често остају неизмењени и након стварања сонантско-консонантске (ређе сонантско-сонантске) групе:

ојанова Рош, ојанова Рош, ојанова СР, ојанова Во Вр Ц, ојанова Вр Кр, ојанова Д Ро З, ојановом К Ц, ојанова К Л Ст У, ојановом Рош, ојанова Кр; ојанова Г Г Ду Ј Ми, ојанова Ро, ојанова Г Г Ј М Р С.

Ипак, бележимо и: ојанова ДД Ст, ојановом СР, ојанова П, ојанова Т Ц.

е. Именице ојанова гробље, ојанова и ојанова

72. На терену УЦг основински вокал у именица средњег рода типа *ојанова* увек је дуг:

ојанова Г Г Ра, ојанова Му, ојанова Ми, ојанова Г Д К, код ојанова О, на ојанова Во К Ц, ојанова РБ, ојанова Ст, ојанова Г Д Т, ојанова Ми, ојанова Мрш, ојанова Зд Му, ојанова Во Ка С Т, ојанова Г СР итд.

73. Именице женског рода типа *ојанова* показују извесно двојство:

ојанова М, ојанова СР, ојанова (ген. мн.) Го, пуна кућа ојанова К, ојанова ТП; ојанова Го, ојанова Мр.

Бележимо само ојанова Во Кр.

74. Редовно је дуг и вокал испред творбене морфеме у глаголских именица на -је:

ојанова Мрш, ојанова Г Д, ојанова Р, ојанова Мрш, ојанова Ро, ојанова Ј, ојанова Год, ојанова ТП.

¹¹⁸ У Тешин. Љешт. 174 Турци (каткад у говору најстаријих).

¹¹⁹ У М. Ник. СП 73–74 ојанцима/ојанцима (као изгласа, в. карту).

ПРОЗОДИЈСКЕ АЛТЕРНАЦИЈЕ У ДЕКЛИНАЦИЈИ И КОНЈУГАЦИЈИ

I

ДЕКЛИНАЦИЈА

75. У овом одељку изложићемо и сагледати извештан број (онолико колико нам то прикупљена грађа допушта) акценатских алтернација, односно категоријских и (ређе) појединачних прозодијских појава код речи са деклинацијом.

1) ИМЕНИЦЕ

А) ИМЕНИЦЕ МУШКОГ РОДА НА -Ø

а. Једносложне основе

76. Тип *grād ~ grāda*. Код именица које не означавају бића, већ „било шта друго“¹²⁰, у локативу сг. заступљена је алтернација $\overset{\sim}{\text{н}} \text{ (ном.)} \sim \overset{\prime}{\text{л}} \text{ (лок.)}$:

на *брџѣгу* Вр Зд, у *вџѣку* Рад, у *вџу* Л, на *врџиу* Го, о *врџиу* М СР, у *граду* Во, *џо гласу* РБ, у *гласу* С, *џо дану* Во, на *зиду* Мр РБ, у *зиду* Зд, у *кљуну* Ри, у *ладу* Во, *џо лику* Ј, у једнџм *кругу* ТП, у *мраку* Ри, *џо мраку* Г Д, на *раду* Му, у *раду* Ри, на *реду* Во З, у *реду* ДД Ст ТП, на *свџѣиу* Мр Мрш О, *џо свџѣгу* Го Душ П Ц, у *свџѣгу* Му, у *нашѣм сџџану* ТП, на *џрагу* Ра Ц, у *џрку* РБ, на *џрну* Ми и сл.

П л у р а л. а) Код именица са уметком *-ов-* (*-ев-*) бележимо или $\overset{\sim}{\text{н}}$ или $\overset{\prime}{\text{л}}$ на иницијалном слогу: *брџкови* Го Душ, *брџкове* М С, *дџрове* ТП, *дрџгови* Мрш, *зџчеви* Мрш, *сџнови* Ра Ст Ц, *сџнове* П Р Ц, *сџџови* Душ Р и сл.; — *вџзови* М С, *жџуљеви* Го, *жџуљеви* Рош Р, *раџови* Г Ми, *раџове* Д, *сџџанове* Ду итд.

Поред Даничићевог *брџови* ТП, односно *грџоздови* З,¹²¹ налазимо и *брџови* Ка, *грџоздови* М.

б) Именице са $\overset{\sim}{\text{н}}$ на иницијалном слогу облика ном. и ак. пл. у генитиву пл. имају Даничићев $\overset{\prime}{\text{л}}$ на пенултими: *брџовџ* Ду, *вџковџ* Год С, *дрџовџ* М Ра Т, *зидџовџ* Ри Рош, *кумџовџ* Мрш Му СР, *синџовџ* Г З Ка РБ Т, *судџовџ* ГД Ј Ро.

Ипак, нису ретки ни ликови са непомереним нагласком: *вџковџ* Го К, *дрџџовџ* Ра У, *зџчеџовџ* Му, *зидџовџ* Му, *сџџужџевџ* ТП.¹²²

¹²⁰ Стеван. ССХЈ I 215.

¹²¹ Дан. 20.

¹²² М. Ник. СП 98 *вџковџ* (*вџковџ*); Вуковић Акц. П-Др 204 *гласџовџ* (*гласџовџ*); сасвим је другачије у Херцеговини, исп. Пецо Орт. 12 *гласџовџ* (*сџџџовџ/синџовџ*).

в) У дат. — инстр. — лок. пл. чешће је *са брковима* Б, *по градovima* Во Ка, *зидovima* ТП У Ц, *синovima* Во Ду, *са сридовима* Зд него *сйновима* Во ГГ, *кумовима* Му Т.

г) У ген. пл. облика без уметка *-ов-* (*-ев-*) редовно је: *данā* Во Г ДД П Ри Ро С, *зубā* Ј К П Ст, *мравā* Душ, *црвā* Душ Рош Ц.

77. Тип *рōд-рōда*. Уколико не означавају бића, у локативу сг. оваквих именица долази до промене квалитета акцента:

у *дōду* ГГ ДТ, *на крōву* Во Ц, *по лēду* Ду, *по нōсу* Ка, *у нōсу* Ро, *у рōду* З Ка Ри Ту, *у рōку* Мр, *у шōку* жетвѐ О, *у шōру* Му.

Ипак, бележимо и *на брōју* К, као и колебање у изразу *ко бубрег у лōју* Ду / *ко бубрег у лōју* Мрш.

У именице *крај* редовно је *на крају* РБ СР Ту, *при крају* Го, *у пашем крају* Му.

Важно је нагласити да именица *крај* није типични представник овог прозодијског модела; сродна је са типом *свай̄-свай̄а*, али је у ном. сг. дошло до дужења пред крајњим *j*.¹²³

Плурал. а) У облицима именица с проширеном основном углавном налазимо краткоузлазни акценат: *по дōловима* Д ТП, *дōмове* М, *дōмовима* Ро Т, *мōсшове* Ми О, *мōсшовима* П, *сйōгове* К.

Забележили смо и примере с краткосилазним акцентом: *крајеве* Во П Ц, *крајевима* Ду, *рōгови* Мрш, *рōгове* Г Му, *нōсови* Мр; једанпут и занимљиво *са великим носовима* ДТ.

б) И овде (као и у неким сродним говорима, оближњим и удаљенијим),¹²⁴ именице *крај* и *рог* (вероватно само оне) знају за алтернацију “ ~ ` : у *дйму* Ду, *о јāду* Вр Д, *о свōме јāду* Му, *по лўку* М, *у мārйу* ГД Ро Ц, *у рāйу* ГД Зд Му, *на фрōнйу* РБ, *на врōнйу* С, *о цāру* Душану Р; ипак, бележимо и *на крајевима* К П Ми Ра, *рогovima* Ми Ри.

в) У ном. и ак. пл. именице *йосй̄* типично је *йōсй̄и* Б ДД Ду Му СР, *йōсй̄е* Вр ДД Душ Р СР.

г) Ген. пл. именице *госй̄* гласи само *гōсй̄ију* Ка Ро ТП (не и *гōсй̄и!*).

78. Тип *свай̄-свай̄а*. У лок. сг. изостаје алтернација “ ~ ` : у *дйму* Ду, *о јāду* Вр Д, *о свōме јāду* Му, *по лўку* М, *у мārйу* ГД Ро Ц, *у рāйу* ГД Зд Му, *на фрōнйу* РБ, *на врōнйу* С, *о цāру* Душану Р; ипак, бележимо и *на Срѐмскōм врōнйу* Ц.

Плурал. а) У ген. пл. срећемо Даничићеве ликове као што су *јāдā* Ми СР, *клинā* Му, *Рўсā* О ТП, *йй̄ћā* П.

Даничићевски је и у именица с проширеном основном: *кмѐй̄ōвā* Ми, *рāй̄ōвā* Го, *свай̄ōвā* Во Ду Ц.

Колебање уочавамо у им. *свай̄*, где је у ген. и дат.-инстр.-лок. пл. сасвим обично (рекли бисмо и чешће) *свай̄ōвā* Б Бр В ГД Д З Мрш Ст, *свай̄ōвима* Бр Год ДД ДТ Ду Душ О Ц.¹²⁵

б) У дат.-инстр.-лок. пл. именице *йрсй̄* забележено је само *й̄рсй̄има* Во ТП.

¹²³ Исп. М. Ник. СП 99.

¹²⁴ Исп. Тешић Љешт. 177, М. Ник. СП 99, М. Ник. Гор. 640, Стев. Гружа 543.

¹²⁵ Тешић Љешт. 177 *свай̄овима* (*свай̄овима*); слично, одн. „приближно често“ у М. Ник. СП 100; али Пецо Орг. 11 само *свай̄овима*.

79. Тип *йáнь~йáња*. У облицима плурала с проширеном основом налазимо само дугоузлазни акценат: *гáњево* Во, *гúњево* ТП Ро, *кљúчеви* Ка, *кљúчеве* СР, *л'ч'екове* Б Д Ри, *л'ч'екови* РБ, *нóжсеви* Кр, *нóжсево* Ри ТП, *нóжс'вá* РБ, *йáњеви* Во, *йáњ'евá* Б, *йáс'т'ово* Му Ст, *йáк'ово* Л, *йúт'еве* ТП, *йúт'ово* Мрш, *йúт'овима* Ми, *йúт'евá* Ра, *чáкови* Б Бр Р, *чáковима* Ст, *ш'тáй'овá* С, *ш'уњево* Ми Ст.

Тако и у Дан.,¹²⁶ као и у говорима у окружњу.¹²⁷

80. Тип *сн'ой~сн'оја*. а) У ген. пл. са Дан. се слажу следећи забележени примери: *гр'об'овá* Го, *д'уд'овá* Р Ту, *ч'ей'овá* Ду; — *в'д'л'овá* ДД Ј Ри; — *сн'ојá* РБ Ра. Не слаже се *сн'ој'овá* РБ, *ш'д'ој'овá* ДД.¹²⁸

б) Дат. — инстр. — лок. пл. именице *коњ* гласи *к'оњима* Бр Год Ду К П Ст ТП и (ређе) *к'оњима* ДТ Рош.¹²⁹

б. Једносложне основе с нејост'ојаним а

81. Тип *вр'бац~вр'ајца*. У појединим облицима плурала (заправо у свим засведоченим) налазимо различите прозодијске моделе:

в'ч'ењци Во М Р, *л'анци* Б Ду, *л'анце* Год К, *ч'амци* В, *ч'амце* ЈД; — *в'ч'ењци* Го Ра, *л'анци* Г, *л'анце* Ра;

в'ч'ењ'ацá ДТ Мр С, *л'ан'ацá* З Ми, *Н'емáцá* К; — *вр'аб'ацá* Л, *ч'в'орáкá* ТП (Дан. 27: чворк'овá).

Наведени облици са дугосилазним акцентом слажу се са Даничићем.

82. Тип *йр'осац~йр'осца*. а) У ген. пл. је као у Дан.: *к'осáцá* ГД Кр Ст Ту, *момáкá* В Душ, *йр'осáцá* ГГ Ст.

б) Именица *м'омак* на већем делу подручја УЦг има овакав акценат; унеколико је другачије у насељима ближим Драгачеву и Такову, где се, због изнетих ограничења (в. т. 34), јавља и *м'омак* (забележени парадигматски ликови не одступају од просека целог подручја).

У парадигми именице *момак* јављају се следећи акценатски модели: ген.-ак. сг. *м'омка* Б ДД К П Ст ТП; инстр. сг. *м'омком* Вр Зд РБ; ном.-вок. пл. *м'омци* Во Кр РБ Ст У и *м'омци* Л Р Ро ТП У; дат.-инстр.-лок. пл. *м'омцима* ГГ Ј О С и *м'омцима* Год Зд, ак. пл. *м'омке* Во РБ (облик са дугосилазним акцентом није засведочен).

У вок. бележимо и *м'омче* ТП У.

Код Даничића (30–31) вок. сг. *м'омче*, ном. пл. *м'омци* и *м'омци*, ген. пл. *момáкá*, вок. пл. *м'омци*.

83. Тип *л'двац~л'овца*. Ова квантитетска алтернација често изостаје (в. т. 71).

У ген. пл. без уметка *-ов-* забележено је: *л'дн'ацá* Ј Д, *л'дв'ацá* Во К, али и *л'овáцá* Р.

Акценат у *л'дн'ацá* у складу је са осталим множинским ликовима: *л'онци* Кр Ро, *л'онце* Му.

¹²⁶ Дан. 22–23.

¹²⁷ Исп. Барј. НП-Сј акц. 99, М. Ник. Гор. 640, М. Ник. СП 100, Симић Обади 25, Тешић Љешт. 177.

¹²⁸ Дан. 25–26.

¹²⁹ М. Ник. Гор. 640, Симић Обади 26 *к'оњима* (Вуковић Акц. П-Др 189 *к'оњма*), М. Ник. СП 101 *к'оњима/к'оњима*, а Руж. Пљ. 118 *к'оњима*.

84. Тип *lâkaiš~lâkīa*. а) Л о к. с г.: на *lâkīu* Во Вр Го М РБ, али и на *lâkīu* Д Ра.¹³⁰

б) У ном. пл. је као и у Даничића (27–28): *бубњеви* Ду, *лâkīови* Во, *чужљеви* Кр М.

85. Тип *noikaiš~nokiā*. а) У л о к. с г. забележено је само *ò svõm širõiku* Во.

б) Г ен. пл. им. *noikaiš* гласи *nokáīā* Бр В ГГ Ка Л Ц; и н с т р. *nokiīma* Во Ду З ЈД О РБ.¹³¹

86. Тип *šīārāc~šīārca*. Ову квантитативну алтернацију илуструју следећи засведочени примери: *járca* Ро, *járци* Рош, *šīārca* Во, *šīārци* Во, *са шīārцом* Л.

У ген. пл. редовно је: *járācā* М, *šīārācā* Кр Ра.

Тип *svēkar~svēkra* није посведочен. Ова именица прилази типу *īrõsaц~īrõс-ца*: *svēкар* Го Год ДД Ду Душ П С Ст ТП Ту, *svēкра* Бр Во ГГ К Р Ра СР С, *svēкру* Б Бр ДД Л Ту и сл.

в. Двосложне и вишесложне основе

87. Тип *jūnāk~jūnāka*. Алтернација *āā* (вок.) ~ *á* (зависни падежи) спроведена је у следећим засведоченим примерима: *võjñiče* ДД Ка, *jūnāche* ГД М Ри, *mlādīhu* Зд Мрш С Ту, б^иједн^и *сěљāche* К; *võjñīци* Го.¹³²

88. Тип *živõij~živõīa*. а) О заступљености овог типа у говору УЦг сведоче следећи забележени примери: *губере* ДД, *губери* Го Р, *йод губером* Р, *живõīa* Во З М Ра Рош У, *живõīu* Го Р, *живõīи* У, *Пейель — ис Пейёља* (топ.) Во, *Ребель — из Ребёља* вāљевскõг Го, у *Ребёљу* ДТ (топ.), *сведõка* Ми, *сעדõка* П С, *сעדõке* Ми ТП Ту, *шерена* О, *шерену* Ду Ри.

Посведочено је, међутим, и *ћумеза* Во, *ћумезу* Во. Оба примера забележена су у истом месту (југозападни део области).

б) У ген. пл. је *сעדõкā* Душ Зд ЈД Рош, *герельā* Во Ду, али налазимо и *герельā* Мр.

89. Тип *šarõv~šarõva*. Ова Даничићева алтернација очитује се у следећим засведоченим примерима: *õnāj lūdõv* Во, *šarõv* Ду З Ј Кр, два *šarõва* Ка; *Ерцõв* ДД *Ерцõви* Л Рош СР.

90. Тип *rõhāk~rõhāka*, *gõlūb~gõlūba*, *õbīcāj~õbīcāja*. а) Алтернација ' (лок.) ~ '' (остали падежи сингулара) очитује се у следећим забележеним примерима:

на *дувáру* О, у *мјесéцу* Вр Мрш, пò нашём *обичáју* Во, на *оїрэзу* Ду С, у *тõм иоглэду* Го.

Ипак, више је потврда у којима она изостаје:

¹³⁰ М. Ник. Гор. 639 на *lâkīu*, али Симић Обади 23 и Тешић Љешт: 176 (на) *lâkīu*.

¹³¹ Исп. Моск. Поц. 18, Руж. Пљ. 125, Станић Уск. акц. 111, а за *nokiīma* исп. и М. Ник. Гор. 640, Симић Обади 25, Тешић Љешт. 177. Тако је и код Даничића.

¹³² Исп. М. Ник. СП 105.

у *а̃мб̃ару* ГГ Зд Ми Ст, на *в̃рш̃а̃ју* Год Му, *ио д̃в̃ару* В, на *М̃јес̃е̃цу* СР, у априлу *м̃јес̃е̃цу* Мр, у марту *м̃јес̃е̃цу* Ра, у том *сл̃уч̃а̃ју* Ј; — *ио об̃ич̃а̃ју* Д, на *и̃дложа̃ју* О, на том *и̃дложа̃ју* Ми.

б) П л у р а л. У неких именица овог типа затичемо померен акценат: *бар-да̃ци* Ст, *барда̃ке* Ст, *вои̃ња̃ке* Ка, *ро̃ћа̃ци* Г.

Ликови са непомичним акцентом су обичнији: *ба̃дња̃ци* Во Д П Т, *ба̃дња̃ке* М Р, *во̃иња̃ци* Кр, *ро̃ћа̃ци* К Ми Ри, *ро̃ћа̃цима* ДД, *ро̃ћа̃ке* Го Ка, *у̃ја̃ци* Ми С, *у̃ја̃ке* К.

Бележимо и *ба̃дња̃кове* В М, као и занимљиво *иу̃мареву* Ту.

в) Двојство (са сличним бројчаним омером потврда) налазимо и у ген. пл у р а л а:

кора̃ка̃ Ду, *ље̃ш̃ни̃ка̃* Ст Ту, *м̃јес̃е̃ци̃* Ми, *мес̃е̃ци̃* Мр; — *ба̃дња̃ка̃* Во Душ, *ди̃на̃ра̃* Ми С, *кур̃ја̃ка̃* РБ Ст, *ље̃ш̃ни̃ка̃* Зд, *ро̃ћа̃ка̃* П С Ст Ц, *у̃ја̃ка̃* ДД; — *об̃ич̃а̃ја̃* Ср Т.

Неуједначено је и у именица проширеним формантом *-ов-* (*-ев-*): *голубо̃ва̃* Бр В Му Р, *јас̃и̃ребо̃ва̃* Ми Ри СР, *кур̃ја̃ко̃ва̃* ГД С, али и *го̃лубо̃ва̃* Б ДТ О, *сл̃уч̃а̃је̃ва̃* Т.¹³³

91. Тип *ка̃м̃ен-ка̃мена*, *ра̃згов̃ор-ра̃зговора*. а) Л о к. с г. углавном има померен акценат:

ио гово̃ру Ми Р, у *гово̃ру* Ро, у *Јаво̃ру* ГГ, на *кам̃ену* ДТ Ми, *ио кам̃ену* Ро, у *кам̃ену* Г Ст.

Бележимо и у *и̃ла̃мену* Во, на *ка̃мену* Го З.

Налазимо и у *ра̃згов̃ору* Ду Ра и у *разгов̃ору* Мр.

б) П л у р а л. Алтернацију потврђује и већина забележених множинских ликова. У ген. пл. именице *ђе̃в̃ер* увек је *ђе̃в̃ера̃* Год Ј П У; у дат.-инстр.-лок. пл. затичемо двојство: *ђе̃в̃ерима* Д, *ме̃ђу ђе̃в̃ерима* Му, али и *са ђе̃в̃ерима* Во Му.

Именица *камен* у ген. пл. гласи *кам̃ено̃ва̃* Зд, у дат.-инстр.-лок. пл. *кам̃ен̃овима* Ми Ст.

У једином засведоченом облику именице *гребен* акценат је непомичан: на *гр̃ебенима* Во.

92. Тип *и̃до̃ш̃ок-и̃до̃шока*. Акценат номинатива задржавају и остали падежни облици; изузетак је ген. пл. где се најчешће јавља краткосилазни акценат:

би̃с̃ера̃ ГД, *ду̃ка̃и̃а̃* Год Мр С, *је̃зи̃ка̃* О, *ме̃ђ̃е̃ди̃* РБ У Ц, *и̃д̃ско̃ка̃* М ТП, *са̃нду̃ки̃* С, *и̃д̃ва̃ра̃* Рош.

У парадигми именице *човек* запажамо специфичне (фонетске и прозодиске) алтернације:

ном. сг.: *чо̃век* Бр ГГ Д Ј Мр Ри Ту, *чо̃јек* Го ДТ, *чо̃ек* ГД Ду Ј РБ С Ту, *чо̃в̃ек* Г; вок. сг. : *чо̃вече* Зд П, *чо̃јече* Го, *чо̃ече* Вр РБ С.

Остали падежи: *чо̃века* Во Г ДД Ј Д Мр С, *чо̃ека* ДД З К Му Ст У Ц; — *чо̃в̃еку* Ду, *чо̃веку* Во З К Ка, *чо̃јеку* Го, *чо̃еку* ГГ Ка; *-и чо̃веком* О Т, *и чо̃еком* М С.

¹³³ Дан. (37–38) *голубо̃ва̃* и сл., али *ви̃шезовима/голубо̃вима*.

93. Тип *нáрод-нáрода*. Примери акценатских алтернација у парадигми оваквих именица нису засведочени; дакле, ' се јавља и у осталим падежним облицима, нпр.: *кóчиће* Во Ду, *нáрòдā* З, *íрòзòрā* РБ, *íрòзòримā* Г и сл.

г. Двосложне и вишесложне именице с нејосијојаним а

94. Тип *синòвац-синòвца*. Ова квантитативна алтернација није засведочена. Бележимо само *íокрòвца* Во, *синòвца* К Л Ст У.

За ген. пл. имамо једну потврду: *íòкрòвāцā* Во.

Напоменули бисмо да су оба наведена облика им. *íокрòвац* забележена у истом месту (чак и од истог информатора); будући да немамо података из других насеља, не можемо ништа одређеније казати о њиховој распрострањености.¹³⁴

95. Тип *мушкáрац-мушкáрца, добрòвòљац-добрòвòљца*. У ген. пл. коезистирају различити акценатски модели:

а) *Босāнāцā* Г Кр, *добрòвòљāцā* Го Ту, *издāйīāкā* РБ, *Македòлāцā* П Т, *мушкāрāцā* ДТ, *омладīнāцā* РБ, *осīйāйīāкā* Рош, *íйīòмāцā* Ду, *солūнāцā* Ка, *Црногòрāцā* Мрш Т;

б) *задāйīāкā* Ка, *íодāйīāкā* К, *солūнāцā* У Ц;

в) *бјèгūнāцā* Во, *кòмāрāцā* РБ.

Као што видимо, међу засведоченим потврдама, убедљиво је највише оних са дугосилазним акцентом на унутрашњем слогу (неки од њих су наведени и у т. 33); упадљиво је мање примера са непромењеним или пак помереним, Даничићевим, нагласком.¹³⁵

д. Акценатī имена и íрезимена

96. Прозодијски најинтересантнија имена и презимена овде ћемо сагледати интегрално. Имена (ређе и презимена) наводићемо и на другим местима у раду, али увек парцијално и сврсисходно, као засведочене илустрације појединачних категорија.

97. Имена. а) Имена једносложне основе на -ко двојачко се акцентују:

Вељко СР Ц, *Жáрко* Ду Ми Ро, *Жéљко* Бр Мрш П, *Здрáвко* Во Ка Ми, *Миљко* ДД Ро, *Мíрко* Кр Р Т У, *Слáвко* ДТ С Т У;

Вељко Л, *Гòјко* Г ЈД, *Жíвко* Вр Ј, *Йвко* Во, *Јāнко* Г Душ Р, *Мāрко* ГГ М Ри Ст, *Рāјко* Мрш, *Рāнко* О С.

Само два имена (*Вељко* и *Гојко*) забележена су у оба акценатска лика. Можда није случајно то што су ова имена са дугосилазним акцентом посведочена у југоисточном делу области (насељима најближим моравичком и драгачевском крају).

б) Имена двосложних основа на -ò:

¹³⁴ Вуковић Акц. П-Др 204, М. Ник. СП 112 *íокрòвāцā*, али Стев. Гружа 559 *íокрòвāцā/íòкрòвāцā*.

¹³⁵ Сва три обрасца коезистирају нпр. у М. Ник. СП 112, а, такође, исп. Дешић ЗБИЈГ 208-209.

Душић ГГ П (ген. Душића Г); — Милџин Во З, Продан Ј, Сићеван Ду, Трићун Зд СР; — Гвџден Му, Милош Кр Ст; — Видан ГД К, Драган Вр К Му Т, Сићанин Во.

в) Имена двосложне основе на *-анко*, *-енко* и *-инко*:

Милџенко Душ / Милџенко Кр РБ, Радџенко Ра, Сићамџенко Ри; — Милџинко Ро / Милџинко ТП, Марџинко Во Ка; — Миланко У.

г) Имена двосложне основе на *-ило*:

Данило ДД, Добрило У, Дојчила (ген.) М, Момчило ГД Д С.

д) Имена тросложне основе:

Боривоје Год Ра, Добривоје Му У Ц, Миливоје ГГ Ј / Миливоје Рош, Радивоје Во З С; — Танасије СР.

ђ) Композите:

Велизар Ка, Светозар П Ст; — Драгољуб Г К С, Мирљуб Му Ст, Славољуб Во РБ, Родољуб Ду; Милдрџ Ду К / Милдрџ Ра; — Живорад Д, Милорад Б Во / Милорад Г.

98. П р е з и м е н а. а) Презимена изведена од имена једносложне основе на *-ко* (Гојко и сл.) јављају се у три прозодијска лика:

аа) са краткосилазним акцентом: Јанковић О, Марковић Ј Мрш, Марковићи Ј;

аб) са дугосилазним акцентом: Јанковић Ро, Рајковић Ка, Брајковићи (топ.) Ту;

ав) са дугоузлазним (типизираним) акцентом: Јанковић ДД Ка, Марковић Во Ду, Гојковић Го.

б) Презимена изведена од имена једносложне основе типа *Симо* (одн. сличних хипокористика или надимака) јављају се у два прозодијска лика:

ба) са дугоузлазним акцентом (тј. са акцентом основне речи): Брковић Ри, Јевђовић Ра, Миловић Т, Тешиовић Ка итд.;

бб) са дугосилазним акцентом: Брковић Ду, Сишовић Ст, Цицовић Душ и сл.

в) И презимена изведена од других имена или чувају акценат основне речи, или се јављају са другим (понајчешће типизираним) прозодијским ликовима:

Гагић Т, Гускић Р, Ђокић Во / Ђокић Д, Косић ГД Душ, Мурић Ка, Чвркић Рош; — Алексић Бр Ц, Осиојић Ка; — Крсмановић Ри / Крсмановић Во РБ, Максимовић Го / Максишовић Год М; — Васиљевић Год, Гавриловић В, Ковачевић Ду Му, Маринковић ДТ Душ Ро, Милићевић З, Тодоровић Ј / Тодоровић Зд, Трифуновић К О У итд.

Б) ИМЕНИЦЕ СРЕДЊЕГ РОДА

а. *Једнакосложне именице (некадашње о / 'о -основе)*

аа) Једносложне основе

99. Тип *дрво* (сг.) ~ *дрва* (пл.). Ову алтернацију уочавамо у следећим забележеним примерима (ном. -ак. пл.): *брда* Во Го, *дрва* Вр Год Д Ј Ка Мрш Ра Ри С ТП, *зводна* Во Год, *идља* Го З Кр, *сиша* Кр.

Назначена алтернација је доследно спроведена само у именице *дрво*, док се остале наведене именице јављају и у другим прозодијским ликовима: именице *брдо* и *поље* знају и за ' : *бр̄да* Г Ра, *по̄ља* Бр; именице *звоно* и *сӣша* могу имати и " : *зв̄она* Л У, *сӣша* О ТП.¹³⁶

Само са краткосилазним акцентом (дакле, без квалитативне алтернације) јавља се именица *мјест̄о*: *мјѣ̄ста* Го К.

Засведочене потврде осталих падежа плурала: *др̄в̄а* Б Го ДТ Душ К РБ С; *зв̄она* РБ, али и *зв̄он̄а* О Рош; *мјѣ̄ста̄* В Ду Мрш Ро; *по̄ бр̄дима* М, с в̄олик̄им *др̄вима* В.

100. Тип *с̄ело* (сг.) ~ *с̄ѣла* (пл.). У забележеним именицама овог типа назначена квалитативна алтернација или није доследна или сасвим изостаје (одн. није засведочена):

— ном.-ак.: *с̄ѣла* Бр Д Мр Л / *с̄ѣла* Г Р У, *р̄ѣбра* Го Год Ро / *р̄ѣбра* Во Ра, *с̄ѣдла* Во Т;

— ген.: *с̄ѣл̄а* Бр Год Ј Мрш СР Ту / *с̄ѣл̄а* Во, *р̄ѣбар̄а* ДД ЈД Ри Ст / *р̄ѣбар̄а* Во Л У;

— инстр.: *са р̄ѣбрима* Г РБ / *са р̄ѣбрима* Кр;¹³⁷

— лок.: *по с̄ѣлима* Му / *по с̄ѣлима* Ду О.

Наведени ликови са акцентима узлазне интонације не слажу се са Дан.(63).

Лексему *йеро* (чији множински прозодијски лик код Дан. (63) зависи од значења) имамо само у једном примеру: *й̄ера* од *л̄ука* Во.

101. Тип *сӣјено* (сг.) ~ *сӣјена* (пл.). а) Ова алтернација засведочена је само у насловне именице:

сӣјена В Зд Ка П СР С Ту.¹³⁸

б) Немамо примера за промену акцента у лок. сг.; бележимо само: *св̄а у зл̄а̄ӣшу* Ду, *на с̄ӣѣну* В Зд.¹³⁹

102. Тип *бр̄вно~бр̄в̄ан̄а*, *д̄ѣбло~д̄ѣб̄ал̄а*. И овом говору је својствена алтернација *бр̄вно* ~ ном.-ак. пл. *бр̄вна* ГД Мрш С ~ ген. пл. *бр̄в̄ан̄а* ЈД Ка (исп. *л̄онац~л̄онци~л̄он̄а̄ц̄а* у т. 83).¹⁴⁰

б) За другу именицу можемо навести само ном.-ак. пл. *д̄ѣбла* Ду Ка (остали падежни облици нису засведочени).

¹³⁶ Испитивачи сродних оближњих (суседних и нешто удаљенијих) идиома у ген.-ак. пл. им. овог типа бележе различите могућности: Тешић Љешт. 178 *др̄ва*, *бр̄да*, *зв̄она*, *по̄ља*, *сӣша*; *мјѣ̄ста*, Ник. Тршић 390 *др̄ва*, *бр̄да*, *зв̄она*, *по̄ља*, *сӣша*, *мјѣ̄ста*, Моск. Поц. 18 исто; М. Ник. Гор. 641 *др̄ва*; *бр̄да*, *по̄ља*; *зв̄она*, *мјѣ̄ста*, *сӣша*; СП 115 *др̄ва*, *бр̄да* / *бр̄да* / *бр̄да*, *по̄ља* / *по̄ља*, *зв̄она*, *ж̄ӣша*, *к̄л̄ӯйка*, *м̄ѣ̄ста*.

¹³⁷ За губљење акценатске форме у плуралу (или бар у неким падежима пл.) знају и други сродни говори; исп. М. Ник. Гор. 641, Тешић Љешт. 179, М. Ник. СП 116, Ђук. ГЦ 228, Симић Обади 27, Станић Уск. акц. 123.

¹³⁸ Принципски је исто и у непосредном окружењу: Тешић Љешт. 20 *сӣјена*, М. Ник. Гор. 641 *сӣјена*; и у М. Ник. СП 116 *сӣјена* (мада у Ђур. Јат 272 *сӣјена/сӣјена*).

¹³⁹ У неким сродним идиомима забележено је и у *зл̄а̄ӣшу*: исп. М. Ник. СП 116, Вуковић Акц. П-Др 252, Пецо Орт. 33.

¹⁴⁰ За однос *бр̄вно/бр̄вна/бр̄в̄ан̄а* исп. Барј. НП-Сј. акц. 50, Вуковић Акц. П-Др 248, М. Ник. СП 116; у Грузи (Стев. Гружа 564) у ген. пл. *бр̄в̄ан̄а/бр̄в̄ан̄а*.

103. И овде се факултативно јавља метатонијски акценат у ак. именица *враїта* и *леђа*, када оне стоје уз предлоге: *на враїта* В Ка, *прѣд враїта* М, *на леђа* Зд П, *низ леђа* Мрш.

Ипак, чешће је и обичније: *на враїта* Во К, *за враїта* Ду О, *низ леђа* Бр, у *леђа* У и сл.¹⁴¹

аб) Двосложне и вишесложне основе

104. У именица типа *вреїено* акценат је увек на истом слогу:

— ном.-ак. сг.: *вреїено* В Д Зд П РБ С Ст (на истоку и *вреїено* Рош, в. т. 34), *канчело* ГГ Ј Мрш С, *реїейто* Во Му Т (*раїейто* ТП Ц);

— ном.-ак. пл.: *вреїена* ГГ Л М СР У Ц, *канчела* Б Л Ту, *реїейта* ГД Д (*раїейта* Ду);

— ген.-пл.: *вреїенā* Вр К Ро, *канчелā* ГД Му.

Им. *канчело* бележимо и у м.роду: *на тај канчел* ТП.

105. У именица типа *кољено* редовна је алтернација ` (ген. пл.) ~ ` (остали падежи): *враїїлā* Г Ми Ту, *кољенā* Во К Му С Ц (*оїї кољенā* ТП), *мōчїлā* Во.

106. Према ном.-ак. сг. *вāрїво* Б Мр и *сїрїиїте* ГГ Ду О Ту, у ном.-ак. пл. налазимо (додуше само у две потврде) ликове са непомичним акцентом: *рāзнā вāрїва* Во, *їеїїва* З.¹⁴²

107. Акценат је умерен према крају и у пл. именице *језеро*: *језера* Ду К.¹⁴³

б. Неједнакосложне именице (некадашњих консонантских основа)

108. У именица *име*, *уво* и сл. редовна је алтернација по моделу *їме* (сг.) ~ *имена* (пл.); ген. пл. -*енā*; дат.-инстр.-лок. пл. -*енима*:

ном.-ак. пл.: *бремена* Во, *времена* В Душ Му, *имена* Д, *їлемена* ТП, *їрезимена* М Ст, *рамена* Бр З Ка Ст, *сѣмена* РБ У; — *бурейта* Го Р Ст, *дрвейта* М Ту, *дугмейта* Му Ц, *хебейта* Кр Ра Ту, *увейта* Вр К Мрш ТП У; — *чудеса* ТП;

ген. пл.: *дугмейтā* Душ, *именā* Го Ка Ра, *їрезименā* ГГ Р, *раменā* ГГ Ка Ро, *увейтā* Мр У;

дат.-инстр.-лок. пл.: *бурейтїма* Му, *дрвейтїма* ГГ К П, *раменїма* Д Мрш С Ц, *увейтїма* Ро.

109. У зависним падежима именица типа *дијейте* и *чељаде* долази до промене ` у ` на трећем слогу од краја, али та промена није доследна.

¹⁴¹ Слично је и у сродним говорима: исп. Вуковић Акц. П-Др. 249, Ник. Тршић 390, М. Ник. Гор. 641, Пецо. Орг. 33, Пиж. Кол. 42, Руж. Пљ. 134, Станић Уск. акц. 90, Тешић Љешт. 179; М. Ник. СП 117 (у новоштокавском) *на враїта* / *на враїта*, *на леђа* / *у леђа*, Симић Обади 27 само за *враїта* и сл., али спорадично *на їсїта*.

¹⁴² И у М. Ник. СП 118 *їеїївā*, али овде је типично *варїва*, *сирїиїта*.

¹⁴³ Тако и Руж. Пљ. 134, Станић. Уск. акц. 124, М. Ник. СП 117, Моск. Поц. 22. Међутим, Стев. Гружа 566 *језера* / *језера*.

а) Забележени примери квантитативне алтернације: *ђеџеџа* В Зд Мр СР, *ђеџеџу* ДД Мр Ту, *са ђеџеџом* У, *ја'јеџа* Ра У, *ко јае јаеџу* Ду, *ј'џеџа* Год, *сви'џеџа* Ро.

б) Ова алтернација изостаје у тросложним именицама: *ђеџеџеџа* Во, *ђеџеџеџеџа* СР У, *џилеџеџа* Го, *чељадеџа* Му Т, *чељадеџу* У.¹⁴⁴

110. Вок. именице *дијеџе* гласи *д'џеџе* Б Душ Мрш СР Ст ТП Т Ц.

В) ИМЕНИЦЕ ЖЕНСКОГ И МУШКОГ РОДА НА -А

а. Једносложне основе

111. Именице типа *глава*, *слуга*. а) Алтернација ' (ном. сг.) ~ ^ (ак. сг., ном.-ак. пл.) релативно је добро заступљена, али је и број засведочених потврда у којима она изостаје знатан.

Ак. сг.: *војску* ГГ Год Ду ЗЛ П РБ Ро ТП Ту, *главу* Бр Во ДД Душ К Му П Ра СР С Ст Ту У, *грџну* Г Ду Зд М СР Ту, *грџду* Го, *џДрџну* СР, *дџу* Во Ј Ка Ро, *зџму* В Ду П С Ту, *рџку* В ГД ДТ З Ј Кр Ми Му Р Ри Рош С ТП Ту У Ц, *снаџу* ГГ Зд Ро Т, *џсрџду* Ст, *сџџену* ДТ Го Год, *џраџу* Зд У.

Неке од наведених именица налазимо и са непромењеним акцентом: *грџду* Во Зд Мрш, *Дрџну* Б Кр П, *сџџену* Л У, *џраџу* СР.

Само овакав нагласак имамо у: *браџу* ДД, *врџу* Вр Ст, *клуџу* СР, *рџду* Во Зд Мрш, *свџџену* Во Д Душ Ка П С Ст, *свиџу* Ду, *слџу* Му Ц, *џруџу* Б Ка, *раџу* Ми.

Ном.-ак. пл.: *главе* Вр К Ми С, *грџне* ДТ Зд, *грџе* Во Ра У, *зџе* Во Ду, *зџме* Бр Л, *рџсе* Во, *рџке* Б ГГ Д З Ка Мрш Ри С ТП Ту Ц, *свиџе* Б Ду Кр П, *слџе* Во З, *сџџене* Ј Ра Ту, *сџраџне* ГГ Ду Ка О Рош Ту, *џраџе* Ду З.

И са акцентом ном. сг. налазимо: *зџе* Бр Во, *слџе* Ц, *џраџе* Во.

Само са нагласком ном. сг. бележимо: *браџе* ГГ Ри, *клуџе* Го У, *луџе* П Ту, *рџџе* Ми, *свџџе* Вр Душ РБ С, *сџраџе* Во, *џорџе* Ду Ц.¹⁴⁵

б) У дат. сг. бележимо и (па му приђе) *рџци* ТП и *руџи* ДД С; налазимо *војсци* Ро Му (облик са дугосилазним акцентом, можда и сасвим случајно, није забележен).

в) За квантитативну алтернацију ' (ном. сг.) ~ ` (дат.-инстр.-лок. пл.) имамо тек неколико потврда; поред редовног *руџама* Бр ГД Ј Ка Мрш Ри СР Ст Ту Ц, налазимо и *грџама* Ра, *грџама* Год З, *свиџама* Душ Мрш С, *сџџенама* Во.

Засведочено је, међутим, и *свиџама* К, као и *руџама* Б Во Ка У, *сџраџама* В Ду О.

г) Ген. пл. именице *руџа* гласи *руџу* В Во Д Зд Л Ри Ст Ту; на северозападу области није необично ни *руџу* Го З.¹⁴⁶

¹⁴⁴ И у сродним говорима засведочено је само *ђеџеџа*, *ђеџеџу* и сл. (нпр. М. Ник. Гор. 641, СП 120, Тешић Љешт. 177, Руж. Пљ. 135, Барј. НП-Сј. акц. 60).

¹⁴⁵ На рецесију алтернације ' ~ ^ указује А. Пецо у чланку: Акцент именица женског рода типа *глава*, *вила*, НЈ XI 12-24.

¹⁴⁶ Тешић Љешт. 179, М. Ник. Тршић 390 само *руџу*; за овакав прозодјски лик зна и колубарски говор (Ник. Колуб. 26); у другим сродним идиомима доследно је *руџу* (нсп. Вуковић Акц. П-Др. 271, М. Ник. Гор. 638, Пиж. Кол. 45, Руж. Пљ. 138, Станић Уск. акц. 133 итд.).

112. Именице типа *но̀га, сѣ̀тира*. а) Алтернација ` (ном. сг.) ~ ` (ак. сг., ном.-ак. пл.) засведочена је у приличном броју именица, али ни у овом типу није доследно спроведена.

Ак. сг.: *вѣ̀ду* Б Во Го Ду Зд Ј К Ка М Ра Ри С Т, *зѣ̀ру* ГД Душ Р ТП Ц, *ћѣ̀цу* Вр ГД ДТ Д Ј Л Мр П РБ Р С ТП Ту Ц, *зѣ̀мљу* В ГД Д ДД Зд Ј Кр Мрш Р Ри С Ст ТП, *зѣ̀ру* В Душ ЈД М Р ТП Ту, *ѝглу* Б Во К Ми Ро Т, *кѣ̀су* Бр ДТ П О ТП, *мѣ̀ђу* З Кр, *мѣ̀йлу* Год К Ра, *но̀гу* Го Зд Мрш Ро Ст Ту У Ц, *рѣ̀ју* Во Ду, *рѣ̀су* О С Ту.

Неке од наведених именица забележене су и са узлазним акцентом: *мѣ̀ђу* Ду Ка, *мѣ̀йлу* С Ц.

Само са узлазним акцентом налазимо: *гло̀бу* Ду, *да̀ску* Г Ду, *ло̀зу* М, *сло̀лу* Во К, *чѐлу* Во.

Ном.-ак. пл.: *бу̀ве* З Бр, *вѣ̀де* Во, *зѣ̀мље* Во Ду Ра, *ѝгле* В П РБ Ро ТП, *кѣ̀се* Бр З Ка Му Ро, *мѣ̀йле* М П, *но̀ге* Б Вр Д Душ Ј Ка Мрш Ри Ст Ту Ц, *чѐле* СР К Ра.

Узлазни акценат налазимо у два именица: *да̀ске* Бр Д Ра Т Ту У Ц, *ко̀зе* Бр Зд ЈД Ј Ка П Ри.

У дат. сг. забележено је више пута *ћѣ̀ци* Бр ДД Душ РБ Ра С ТП Ту У и једанпут *вѣ̀ди* (па приђите *вѣ̀ди*) Во.

в) Вок. сг. гласи: *ћѣ̀цо* ГД К О РБ Ту, *жѣ̀но* Б ГГ Г Л М Ми Мр Му С, *сѣ̀стиро* ГГ Душ Му С.

г) У ген. пл. налазимо: *жѣ̀на̄* Го Ј, *ко̀за̄* Му Ст У, *чѐла̄* Кр С; — *зема̀ља̄* Ду С, *сесѣ̀ра̄* Ду О.

д) Ген. пл. им. *но̀га* гласи *но̀гӯ* ГГ Ка Мр Ро Т.

Н а п о м е н а: У селима најближим Драгачеву (само у њима!) неке од именица наведених у овој тачки засведочене су и са краткосилазним акцентом у ном. сг. (нпр. *ћѣ̀ца* и сл.); будући да однос *ћѣ̀ца~ћѣ̀цу* (прозодијски идентичан са моделом *жа̀ба~жа̀бу*) не припада сагледаном акценатском типу (нити је типичан за прозодијску физиономију нашег идиома), овакви ликови овде нису ни навођени (о њима в. т. 34).

б. Двосложне основе

113. Именице типа *висѣ̀на*. а) Алтернација ` (ном. сг.) ~ ` (ак. сг., ном.-ак. пл.) јавља се у следећим засведоченим примерима:

ак. сг.: *у̀ висѣ̀ну* Душ, *у̀ дубѣ̀ну* Ду, *у̀ илѣ̀нину* ДТ, *у̀ илѣ̀нину* Го СР, *ро̀дѣ̀ну* Бр Г К, *за ро̀дѣ̀ну* Д, *ѝа̀зѣ̀ну* Г З Ст, *у̀ ѝа̀зѣ̀ну* РБ;

ном.-ак. пл.: *илѣ̀нине* Го, *кро̀зѣ̀ илѣ̀нине* М; — *ѝрѣ̀вине* Во З.

Ипак, више је засведочених ликова у којима ова алтернација изостаје: *брѣ̀зѣ̀ну* ДД К, *на брѣ̀зѣ̀ну* Г Р С Ту, *висѣ̀ну* ГД Ту, *вру̀ђѣ̀ну* Мр, *дубѣ̀ну* ГГ К Р, *дужѣ̀ну* О Ст У, *дулѣ̀ну* Д Т З, *илѣ̀нину* Ду Ц, *родѣ̀ну* Мр С, *ѝа̀зѣ̀ну* Ми Мр, *на чѣ̀стиѣ̀ну* П С, *ширѣ̀ну* Во; — *у висѣ̀не* Б Бр Д Му, *илѣ̀нине* О Ри Р, *стѝарѣ̀не* Г М Ту.

б) Краткосилазни акценат на иницијалном слогу (очигледно аналошки, дакле новији) срећемо и у другим надежним облицима:

илѣ̀нина Го, *ро̀дѣ̀нина* Во Ду, *ро̀дѣ̀нинѣ̀* СР, *судѣ̀нина* В Душ К Р Ту, *судѣ̀нини* Ду О.

Ипак, бројније су потврде у којима аналошког нагласка нема:

врућина Во Мр С, на врућини Ка, даљина Зд, из даљинѐ Ро, у дубини ЈД, по дужини М, иланина Ј О ТП, иланинѐ П, са иланинѐ Рош, родбина Му, родбинѐ Му, шазбина Год Мрш, у шазбини Вр К; исп. и љейѝша ГД Душ Ми, по љейѝши Г.

Налазимо само лѐдина В Зд Мр, по лѐдини Ра.¹⁴⁷

114. Именице типа *ливада*. Алтернација ~ (ген. пл.) ~ ` (остали падежи) спроведена је доследно:

бѝшиќа Во, *вѝбриќа* З, *врљѝќа* ГГ, *кѝлиба* Кр СР, *кѝшуља* Вр К Му Ст, *ливада* Бр З П Ту, *лисица* Го Ј Ми С Ст, *мѝрама* Вр, *мѝкиња* ГД Мрш, *мѝшиќа* Го, *иѝњава* Зд Му, *сиѝлица* Д, *чѝраиќа* Мр ТП.

115. Редовно је (дакле, без икакве алтернације): *вѝрњица* Вр Му Т, *карљица* ГГ Зд РБ.

116. Вокатив пл. им. *ђевѝјка* гласи *ђевѝјке* Ду Ро Ц.

в. Вишесложне основе

117. Будући да у именица ових основа нема померања акцента у деклинацији, издвојићемо и сагледати изванредан број занимљивих акценатских ликова, груписаних према наставцима за творбу, односно према финалном слогу (у неким речима страног порекла).

118. Именице на *-ија*. а) У оријентализмима углавном налазимо Вукову ситуацију: *анѝерија* Вр Душ Ка, *анѝерије* П (у Вука *анѝерија/анѝерија*); — *лакрдија* У; — *бајаица* В М, *рабаица* Бр Душ, *рабаице* Во Го Ри.

б) Дугоузлазни акценат на пенултими (према стандардном ` , какав имамо нпр. у *мајсѝорију* Б Р) бележимо само у: *по чобаниш* Мр, у *чобанију* Му.

в) Налазимо *погибија* В Мр Ри и *погибија* Зд (Вук: *погибија*); исп. и латинизам *милиција* Г Мр Ст (Вук: *милиција*).

г) Романизам (латинизам) *фамилија* јавља се у два прозодијска лика:

вамилија Г, *вамилија* К, *вамилију* Ра, *вамилију* Душ, *фамилија* Ми Ст, *фамилије* РБ Ст, *фамили* Му; — *вамилија* ГД Год ДД М СР, *фамилија* Б Го О РБ, *фамилију* З Кр П СР.

Ликови са ` чују се на целом подручју, док облике са ~ налазимо само у селима подринског залеђа (тј. у северозападном делу области).¹⁴⁸

Именице на *-ина*. а) Им. изведене од основних бројева јављају се:

аа) са значењем релативне заокружености: *дваѝстину* гѝдѝна Вр, *триѝстину* дѝша Ду, *петѝстину* радѝкиќа У; — *дваѝстину* копача ДТ, *петѝстину* гѝстију ДТ;

аб) са значењем одговарајућег (тј. бројем утврђеног) дела: *десѝину* Во, *четѝрѝина* ГГ, *четѝрѝину* Му, *четѝрѝинѐ* Ра.

¹⁴⁷ Вук *ледина* (*лѐдина*).

¹⁴⁸ Обе варијанте (чешће једна или друга) налазимо и у околним и у удаљенијим сродним говорима: за обе в. М. Ник. СП 130, за прву М. Ник. Гор. 662, а за другу Пнж. Кол. 64, Симић Обадн 57, Тешић Љешт. 207.

б) Акценат на наставку срећемо и код неких других именица: *неколицина* Р, *околина* Во РБ, *околини* Мрш, *околину* Му, *особина* Ми, *особине* С.

в) Говори се *йоловина* Год, *йоловину* ДД Ми, али налазимо и *йоловину* О; тако и: *осовина* Кр, *даровина* Мр.

г) Увек је *дѝмовина* ДТ П (с Вуковим акцентом и значењем), *дѝмовини* Л, *дѝмовину* Р ТП.

д) Акценат основне речи сачуван је у: *ймовина* Во М, *ймовину* Мр С; *сирѝмашѝина* Ст, *сирѝмашѝини* Т.

Бележимо и (Вуково) *будалáшѝину* У, као и *будалáшѝиња* Ту.

Редовно је: *сѝтарјѝшина* Бр Мрш ТП, *сѝтарјѝшину* Мр СР, *сѝтарјѝшине* Душ, *сѝтарѝшина* Д, *сѝтарѝшине* Рош.

ђ) Често смо слушали *бáгреновинѝ* Во Ду, *јáсиковинѝ* Ри, *рáсѝовинѝ* Ту Ц, *шѝйвовинѝ* С и сл.

119. Именице на *-ица*. Од засведочених примера са Вуком се слажу *борѝвница* Б В Ду З Ми, *ваљарица* Б ГГ ГД ТП Т, *ваљарицу* Бр В ГД Кр Ка, *водѝница* Б В ДД ДТ М Ми О СР Т Ту, *ведѝничѝца* ДТ (Вук: *водѝничѝца*), *кабаница* Б Душ Зд П Ра (Вук: *кабаница/кабаница*), *кобасѝца* Б Во ЈД СР О Ри, *кобасѝце* У Ц, *мáралѝца* Б Во Ка РБ, *мáралѝцу* Бр Вр Л М У Ц, *йорѝдица* Д Мр Ри Ро Рош, *йорѝдици* Б Во Рош, *йорѝдицу* Б ДД О П, *с йорѝдицѝм* Д Мр Мрш, *чибуљѝца* Б Бр ДТ Д М Ми Мр О, *чибуљѝце* Ду, *чибуљѝцу* Бр Зд ЈД СР, *чибуљѝце* Бр ДД РБ.

У Вука не налазимо: *двоѝнице* Ду, *зáсѝавѝце* У, *йодлакѝиња* Рош, *сѝтрѝмѝичѝце* ('најлонски кончићи за удицу') ЈД, *чибуљѝичѝцу* Зд, *чињарица* ('врачара') Вр.

Г) ИМЕНИЦЕ ЖЕНСКОГ РОДА НА -Ø

а. Једносложне основе

120. Тип *сѝвáр-сѝвáри*. а) Лок. сг.: *на влáсѝи* Б Вр Л М Ми, *на мáсѝи* Б Год Кр М Ра Ст ТП, *на рчѝѝчи* Б Г З Ми Р Ра Ри, *у сѝвáри* Б Ду Ми Мр, *у цѝѝѝви* Б Душ Ро.

Забележили смо, међутим и *на чáсѝи* Го, *йо ћѝди* М.

За лок. сг. типа *рáван* исп.: на јѝднѝј *рáвни* Ми.

б) Ген. пл.: *рчѝѝчѝ* Во Д Му, *сѝвáри* Л Ст, *цѝѝѝви* Ми.

в) Дат.-инстр.-лок. пл.: *рчѝѝчѝма* Вр Душ ЈР Т.

121. Тип *нѝћ-нѝћи*. а) Лок. сг.: *йо крѝви* ДТ, *у крѝви* ДД П, *йо нѝћи* Во ДД Д Зд К М П С ТП;

у крѝви Мр, *у тѝј нѝћи* М.

б) Ген. пл.: *кѝсѝи* Д П, *нѝћи* Во Зд Ри, *ћѝри* Год, *шћѝри* Ду Му; — *кѝсѝиљѝ* Душ П, *нѝћиљѝ* РБ Т, *шћѝриљѝ* Д.

в) Дат.-инстр.-лок. пл.: *кѝсѝиѝма* ГГ Ј РБ, *нѝћима* Го, *ѝчѝма* ГД Душ К Му Ст, *шћѝриѝма* Кр ТП.

Облици плурала се слажу са Дан. (79–80).

б. Двосложне и вишесложне основе

122. Тип *младѡсѡй~младѡсѡйи*. а) Алтернација квантитета у наставку је доследна: *бѡлесѡйи* Бр В ДД, *жѡлѡсѡйи* Бр Зд О, *мѡлѡсѡйи* Г П, *рѡдѡсѡйи* Мр Т, *сѡјѡрѡсѡйи* Ту итд.

б) Лок. сг.: у *болѡсѡйи* Во Ду, у *жалѡсѡйи* ДТ Р Т, у *младѡсѡйи* Мр, на *ѡмѡдѡи* Во Ј РБ, у *сѡјѡрѡсѡйи* С;

у *младѡсѡйи* Г Ка, у *жѡлѡсѡйи* ДД Ми.

в) Ген. пл.: *болѡсѡйѡи* Душ, *вечѡрѡи* ГГ К, али и *вечѡриѡу* Ра.¹⁴⁹

Бележимо, такође, *кокѡшѡи* П С и *кокѡшиѡу* У.

г) У лок. сг. типа *ѡмѡѡѡй~ѡмѡѡѡйи* налазимо на *ѡмѡѡѡи* Г РБ, у *ѡмѡѡѡи* М Г Ту, али кад је предлог растављен од именице и *ѡри здрѡвѡј ѡмѡѡѡи* Во.¹⁵⁰

123. Именице на -ад типа *јѡрѡд* и *сѡрѡчѡд*. а) Ген. пл. *бѡјѡдѡи* Б Во М, *бѡрѡдѡи* Ду Ка Кр Ј, *дрѡвѡдѡи* Б Ду Зд Ка Ј РБ, *јѡњѡдѡи* Б Д ДТ ЈД РБ СР, *јѡрѡдѡи* Бр Мр Мрш П, *јѡрѡдѡи* ДД СР, *кѡљѡсѡдѡи* В Кр Рош, *ѡѡлѡдѡи* Во Д О, *ѡрѡсѡдѡи* Ка Мрш О РБ У, *ѡѡлѡдѡи* Год З, *ћѡбѡдѡи* Г Ј Ст; — *сѡрѡчѡдѡи* Б ГГ С; — *ѡнѡчѡдѡи* Мр С Ст Ц.

Засведочених примера са помереним акцентом је осетно мање: *бурѡдѡи* Го, *ѡѡшѡдѡи* Во З, *ѡрасѡдѡи* Год, *ѡѡлѡдѡи* В, *чѡљѡдѡи* ДТ.

б) Дат.-инстр.-лок. пл.: *бѡрѡдѡима* Б Во Кр Рош, *дрѡвѡдѡима* Бр Душ, *чѡљѡдѡима* Бр Ду РБ.

Ипак, ликови са помереним акцентом изразито преовлађују: *бурѡдѡима* Б Бр К Ка РБ, *крѡдѡима* Г ГГ Ми СР, *ѡѡлѡдѡима* Мр ДТ, *ѡѡшѡдѡима* ГД Мр СР, *ѡрасѡдѡима* Вр Ду М Т, *ѡѡлѡдѡима* Б Ду Ц, *ѡѡлѡдѡма* Ра, *чѡљѡдѡима* Ду К Ка, *чѡљѡдѡма* Ра.¹⁵¹

Д) ПОСЕБНЕ НАПОМЕНЕ О АКЦЕНТУ ИМЕНИЦА

124. У наредне три тачке представићемо извешан број именица које нису навођене у претходним пасусима, али су, на овај или онај начин, дијалектолошки интересантне. Оне заслужују пажњу из најмање три разлога: као потврде (не)постојаности појединих акценатских типова (ово се превасходно односи на степен одступања појединих типова им. м. рода од кореспондентних образаца у Вуковом и Даничићевом систему), као лексички прозодијски дублети, као једине засведочене могућности, које су, неретко, разликовне на ширем дијалекатском плану.

¹⁴⁹ М. Ник. СП *болѡсѡйѡи* / *бѡлесѡйѡи*, Стев. Гружа 581 *бѡлѡсѡйи* / *болѡсѡйѡи*; Вуковић Акц. П-Др. 241, Ник. Тршић 391, Петр. Б-К 28, Павлица Пољ. 80, Симић Обади 29 — као код Дан.

¹⁵⁰ Исп. М. Ник. СП 134.

¹⁵¹ Овај модел карактеристичан је и за остале западносрбијанске идноме (в. М. Ник. Гор. 638, Ник. Тршић 361, Тешић Љешт. 180, а исп. и Симић Обади 30). С друге стране, он није својствен говорима Црне Горе и Херцеговине, где се, готово по правилу, јављају ликови са непомичним акцентом (в. Пецо Орт. 31, Вуковић Акц. П-Др. 245, Пиж. Кол. 49, Станић Уск. акц. 139, а исп. и Барј. НП-Сј. акц. 41). Негде на средини (и географски, и по фреквенцијском омеру засведочених примера) налазе се говори србијанског Полимља, у којима су (у дат.-инстр.-лок. пл.) готово подједнако присутна оба обрасца (М. Ник. СП 134).

125. Именице мушког рода. 1) Навешћемо најпре облике који делимично системски одступају од узорних модела.

а) Као и у неким сродним говорима,¹⁵² лексичка заступљеност типа *рѡд-рѡда* унеколико је сужена (потврде које се не слажу са Дан. стоје у загради или су посебно издвојене; тако је и у наредној подтачки ове тачке — под б):

бѡг-бѡга (сви); *брѡд* Во Т; *гнѡј* Ми Ро, *гнѡја* Р; *дѡм* Го Ми (*дѡма* М Ро); *дрѡб* Вр ДТ Ду Ми Ри, *дрѡба* РБ С; *кѡв* ГГ Мр П Ро С Ст; *лѡд* М Г, *лѡда* Ри; *лѡј* В ДТ Ми Р Ро, *лѡја* Ми; *нѡс* Во Г ДТ Душ Ми Р, *нѡса* М Ра Ст; *рѡд* Го Д, *рѡда* Му Ту; *рѡг* В Год Ду Мр (*од рѡга* Во); *рѡк* ГГ (*рѡк* Му Ри), *рѡка* Мр С; *смѡк* ГГ ДД Му, *смѡка* О Ри С, *чвѡр* ГД Д Ми (*чвѡра* Во).

Са Дан. (23) не слаже се ни: *бѡк* ДТ, *з бѡка* Г, *збѡр* Г, *сѡвѡр* Д Ми.

Дакле, им. *рѡг* и *чвѡр* прилазе типу *грѡд-грѡда*, а им. *бѡк* типу *сѡдѡ-сѡдѡа*.

Такође, им. *рѡк* иде и по моделу *свѡш-свѡша*.

б) Неслагање са узорним обрасцима (Вук и Дан.), које неизбежно резултира међутипским преклапањима, својствено је, мање или више, и неким другим типовима им. једнословних основа:

вѡз Го З Ми Ра Ро, *вѡза* Му С Ст, *вѡзом* Во; *дѡн-дѡна-дѡнѡ* (сви), *двѡ-ѡри* *дѡна*, *ѡе-ѡес дѡнѡ*; *ѡс-ѡсови* (зоол.) Во; *сѡш* Бр ДД Ми Ро, *сѡша* Ду Ми Рош СР С ТП Т; *смрѡд* Го К Ми, *од^ш смрѡда* З; *чѡр* М Ро; *члѡн* Ду (*члѡн* Г Р, *ѡри члѡна* СР); *рѡк* Го О (*рѡка* Л РБ СР); *чѡс* Д (*ѡвѡг чѡса* Ра).

Такође, према Дан. (24–25) *срѡз-срѡза*, овде је *срѡз* Г Р, али *из срѡгѡрсѡкѡг срѡза* Ми.

Према Дан. *бѡк-бѡка* (22) и *бѡка* (24), овде је *бѡк* Г Ј и само *бѡка* Ра.

Дан. има *грѡм-грѡма*, *врѡх-врѡха* (24), а УЦГ: *грѡм* Г Ј Р, *грѡма* Д Ка Л, *врѡ* Б Ду Ми, *са врѡ* ГД Мрш Му, затим *на врѡ* Бр РБ Р У, *ѡо врѡ* П Ту Ц, *на врѡ* Мр Т, *на вр* О и сл.

2) Следе прозодијски ликови појединачних лексема, тј. (не)варијабилност лексичког акцента.

а) Према Вуковом *чѡнак* овде је *чѡнак* Душ Ст;¹⁵³ говори се *мѡшар* Вр П РБ и (ређе) *мѡшар* Ту,¹⁵⁴ редовно је *бакар* Г ЈД, *од бакра* ДД С, *каѡак* М С, *ѡѡчак* М У, *на ѡѡчовима* Му.¹⁵⁵

б) Типу *рѡшѡк*, а припадају и следеће именице: *гѡслѡр* ДТ Р, *ѡсѡр* Ми; — *ѡѡвѡр* Во Му, *ѡѡвѡра* Ро; ту су и оријентализми *бѡшар* Бр Му С Ст Ту, *кашѡар* Ри У.

Типу *јѡнак*, *ѡка* припадају и: *зѡдѡр* Бр ГГ К М Ми Рош, *сѡшѡнѡр* Б Г Го П У, *сѡшѡнѡри* Б Во ГД П РБ, *сѡшѡрѡжѡр* ГД Д Ду К Ка Ро, *сѡшѡрѡжѡри* Бр Душ З ЗД ЈД О, затим *кѡшѡч* Б В Г Ми Мр РБ, *кѡсѡч* Бр Душ К Ка М, *кѡсѡчи* Г Го Ми У, *ѡлѡвѡч* ДТ Кр Ми Ро Рош, *ѡшѡчкашѡи* Б Вр Ц, *ѡшѡрубѡч* Го, *ѡшѡрубѡчи* Б Во Ду Му, као и неке

¹⁵² Исп. Вуковић Акц. П-Др. 186, М. Ник. Гор. 632, М. Ник. СП 101–102, Руж. Пљ. 124, Симић Обади 21, Тешић Љешт. 175 итд.

¹⁵³ Исп. М. Ник. СП 105 *чѡнак* / *чѡнак*; Моск. Поц. 16, Станић Уск. акц. 110 *чѡнак*.

¹⁵⁴ РСАНУ *мѡшар* и *мѡшар*.

¹⁵⁵ Исп. М. Ник. СП 105 *каѡак* / *каѡак*, *са ѡѡчком* / *ѡѡчак*.

речи страног порекла, нпр.: *бакра̄ч* Бр ДД Ј Ра, *бакра̄ча* Мр Ту, *бакра̄чи* Мрш О, *бакра̄че* Му У, *кайџӣ* З Т, *кайџӣи* Т, *сѣдомак* Кр Мр Мрш, *жандо̄р* О Ра и сл.

в) Насупрот *ѣис̄ар* и сл., стоји *буквар* Бр Т.

г) Говори се *ба̄ӣа̄л̄о̄н* Д Ду и *ба̄ӣа̄л̄о̄н* Кр, *ба̄ӣа̄л̄о̄на* Кр.

д) Имамо: *ѣрӣја̄ӣе̄л̄* Во Ду / *ѣрӣја̄ӣе̄л̄* Д Душ, ген. сг. *ѣрӣја̄ӣе̄ла* Ду СР / *ѣрӣја̄ӣе̄ла* Душ, вок.сг. *ѣрӣја̄ӣе̄лу* Г С, ном. пл. *ѣрӣја̄ӣе̄ли* ГГ ЈД, ген. пл. *ѣрӣја̄ӣе̄ла̄* Ми Ро СР У, ак. пл. *ѣрӣја̄ӣе̄ле* П У; — *не̄ѣрӣја̄ӣе̄л̄* Го К (Вук: *ѣрӣја̄ӣе̄л̄* и *не̄ѣрӣја̄ӣе̄л̄*).¹⁵⁶

ђ) Чује се *ѣо̄друм* Во и (чешће) *ѣо̄друм* Мрш Т, *ѣс ѣо̄друма* З, *ѣо̄друму* и сл.

е) У вези са именицама типа *дом̄а̄ћин* запажамо колебање у: *Београд* Б ГГ Д Ду Душ Л О, *из Београда* Б Д Ра Ри, *за Београд* Б Во Д Мр Ра Ри Рош, *у Београду* Му; *Биоград* ГД Го Ј О З, *из Биограда* Бр Д Ми Мрш СР; — *Београд* Б Г Р С Ст, *у Београд* Бр ГГ Зд Мр С, *у Београду* Бр Зд ТП У (Вук: *Биоград*).

ж) Имена месеци типа *децембар* двојачко се наглашавају: *де̄ц̄е̄мбар* Б Вр ГГ З / *де̄ц̄е̄мбра* ГД ДД З Зд СР, *у де̄ц̄е̄мбру* ГД Год Г О П; *нов̄е̄мбар* Бр Вр Д Душ Мр / *у нов̄е̄мбру* ГГ ГД Г П С Ст; *окт̄о̄мбра* Бр Во Го М / *месе̄ца окт̄о̄мбра* С; *с̄е̄п̄т̄е̄мбар* ГД Л С Ст ТП Ц / *до с̄е̄п̄т̄е̄мбра м̄јесе̄ца* Ст, *у с̄е̄п̄т̄е̄мбру* Ро П.

Бележимо, такође, *м̄јесе̄ца а̄ѣрӣла* Го, али и *ѣир̄ине̄с̄ӣо̄г а̄ѣрӣла* М.

126. Именице средњег рода. а) Засведочено је *д̄о̄ба* В Ду О С и *д̄о̄ба* Б Кр П;¹⁵⁷ увек је *мо̄ре* Вр ДТ Ро.¹⁵⁸

б) Каже се *с̄ӣа̄кло* ГД З (*о̄ӣ с̄ӣа̄кла* РБ, али и *бе-с̄ӣа̄кле̄ӣа* Л).

в) Именице на *-ње* конкретизованог значења често имају типизирани дугоузлазни акценат: *в̄јенча̄ње* Б Бр ГД Го Мр Ро С Ст ТП, *ѣо̄ в̄јенча̄њу* Бр Ми П, *одо̄бр̄е̄ње* ГД Му РБ, *ро̄ђе̄ње* Б Ду Мр Мрш С Ст, *од ро̄ђе̄ња* Б Во ДД Ст Ц; — *из вӣђе̄ња* Г Ду Кр С, *ѣо̄ вӣђе̄њу* ГД Год Ми, *има̄ње* Го ДД Му О РБ; — *ѣече̄ње* Во Д Ми Ри, *ѣо̄ш̄иво̄а̄ње* М С.

Свуда је *наре̄ђе̄ње*, *вес̄е̄ље* и сл.

Наводимо и следеће потврде: *б̄о̄лов̄а̄ње* Б Д Ду Зд Мр С, *ђе̄вов̄а̄ње* ГД Вр Г Ми Мр, *же̄ње̄ње* ДД, *ѣе̄ле̄ње* Ду; — *в̄уч̄е̄ње* (к̄лӣса) Во, *д̄уб̄ље̄ње* М П, *ѣлӣђе̄ње* Мр.¹⁵⁹

г) Ево и неколико карактеристичних им. на *-с̄ѣво*: *бог̄ас̄ѣво* Б ДТ О, *бог̄ас̄ѣва* Бр ДД ДТ Ри; — *с̄ѣоч̄ар̄с̄ѣво* ГД Ми Ц, *с̄ѣоч̄ар̄с̄ѣвом* Во Р ТП; *ѣрӣја̄ӣе̄л̄с̄ѣво* Л / *ѣрӣја̄ӣе̄л̄с̄ѣво* Вр; *ђе̄ѣӣн̄с̄ѣво* Б Г Рош / *у ѣе̄ѣӣн̄с̄ѣву* Во Ми Ц; — *јун̄а̄ш̄ѣво* Д О С.

д) Налазимо *др̄вце* Вр Ј и *др̄вце* Ст; — *бр̄да̄шце* Во, *бр̄до̄шце* Ду, *на бр̄да̄шцу* Во.

¹⁵⁶ М. Ник. Гор. 654, Симн̄ Обади 21 само *ѣрӣја̄ӣе̄л̄*, М. Ник. СП 111 *ѣрӣја̄ӣе̄л̄* / *ѣрӣја̄ӣе̄л̄*. У осталим сродним говорима углавном је *ѣрӣја̄ӣе̄л̄*.

¹⁵⁷ М. Ник. СП 117 *д̄о̄ба* / *д̄о̄ба*, М. Ник. Гор. 672 само *д̄о̄ба*, Тешӣ Љешт. 215 *д̄о̄ба̄* (*од неко̄ д̄о̄ба̄* и сл.), Симн̄ Обади 72 *д̄о̄ба̄* (*неко̄ д̄о̄ба̄, гл̄уво̄ д̄о̄ба̄*).

¹⁵⁸ М. Ник. Гор. 654, Тешӣ Љешт. 206 *мо̄ре*, В. Ник. СП 117 *мо̄ре* / *мо̄ре*.

¹⁵⁹ У вези са „спорним“ именицама на *-ње* у свршених гл., в. преглед мишљења и коментара у Ник. Основи 45; исп. и прилике у М. Ник. СП 118.

127. Именице женског рода. а) Навешћемо најпре следеће:

ѐнђа Б, *ѐнђе* Во Ра, *јѐнђе* П; *шѐрба* ДД М, *шѐрбу* Ми С, у *шѐрби* Му Ст, *шѐрбе* К; *чѐрба* Го О, *чѐрбѐ* Бр Му, *чѐрбу* Б С Т Ту (Вук: *јѐнђа*, *шѐрба*, *чѐрба* и *чѐрба*);

бѹе ГГ, *бѹѡ* Б ГД Мрш Ра Рош, *гѡзба* Б Г Го ДД С, *гѡзбѐ* ГГ Кр С Ст, *гѡзбу* Бр Кр П, *гѡзбама* Ду; *дѡска* Бр ДД ДТ Кр Л Ро, *дѡсци* Бр Д Ду Ми, *дѡску* Бр Ри С, *дѡскѡм* Ду Душ З Мр Мрш, *о-дѡсѡкѡ* Б М РБ СР; *ѹгра* Г, *ѹгре* Мр С; у *мѡгли* Ри, *мѹву* Б Го ДД ДТ П Р, *мѹве* Бр Во РБ С; *слѹжба* Б Вр П Ст; *снѡја* Го Ду (*снѡ* Год Ра), *снѡу* Г ДД Ри, *снѡм* Л, *снѡе* Ст; *сѡѡзу* Год СР, *сѡѡзѡм* К; *шѹжбу* Мрш; *чѐшма* ДТ, *чѐшмѐ* М / на *чѐшму* Во, *чѐшме* Го Л / *чѐшме* Ј М; — *ѹѡра* Б Бр Год К Л Рош, *ни ѹѡрѐ* Во, *ѹѡру* Ду К; *ѹѡре* В Вр ГД Д Кр Л Ми Ра Рош Ст Т Ту, у *ѹѡре* Бр Ми СР С, *ѹѡрѡ* Ду Ми П РБ С ТП / *ѹѡрѡ* Ми Р Ст Ц / *ѹѡрама* Бр С Ст;

бѡрба Б Бр Вр К Кр, *бѡрбѐ* Бр Го К Ми, у *бѡрби* Год Л Ро СР, *бѡрбу* Д Ка; *мѡлба* В К Ри, *мѡлбу* ДТ Ту;

вѡжња Кр / *вѡжња* Кр Ри Ст, *нѡшња* Б Бр Ми, *нѡшња* Кр Р С, *нѡшњу* Л Рош; *ѹѡжња* Ми Ст¹⁶⁰ (у свим наведеним примерима Вука има ` : *нѡшња*, *ѹѡжња* итд.);

рѡба Во Ј, *рѡбу* Ми Ри С, *шкѡла* В Душ О П СР ТП, *ѹ-шкѡлѐ* Во, *шкѡлу* З С ТП, у *шкѡлу* Д / *шкѡла* Г Ј Ст ТП Ту, за *шкѡлу* Г, у *шкѡлу* Вр Ми¹⁶¹ (Вук: *рѡба*, *шкѡла*);

бѡнка Б Вр Кр П, *бѡнкѐ* Б М С РБ, *бѡнку* Го Ри, *ѹѐд бѡнкѹ* Бр ДТ / *ни бѡнкѐ* Зд П; *бѡшча* Б ГГ ГД Душ С, *бѡшчу* Б Бр Душ Кр О РБ СР, у *Бѡјну Бѡшчу* Во П, у *бѡшчу* Б, *нѡз бѡшчу* Мрш / *бѡшѡа* Бр Г, у *Бѡшѡи* М Т; *гѡрда* ГД М РБ, *гѡрди* Л, *гѡрду* П С; *кѡнѡа* Б Го М РБ СР, *кѡнѡу* Бр Год М Р; *кѡрѡе* В ГГ Г Ми, *кѡрѡѹ* ДД ПР Ра Ро, у *кѡрѡе* П; *свѡјѡа* Д Год ДД ДТ О П, *свѡјѡи* Ми Ри, *свѡјѡу* С; *сѡѡрѡжа* ГД Го Л С Ту, на *сѡѡрѡжи* Г Кр Ст (Вук ^ : *бѡнка*, *бѡшча*, *кѡнѡа* итд.).

б) Потврђено је Вуково *ѹѡљѡна* Го, *ѹѡѡѡња* З Ро, *ѹѡѡѡну* О Т.

Именице на *-ина* (в. т. 317): *дѡлина* ГД К / *дѡлина* Му, *дѡлину* Ра; *шѡређина* ДД / *шѡређина* З, *шѡређину* П (Вук: *дѡлина*, *шѡређина*).

Потврђено је Вуково двојство у *срѡдина* ДД, *срѡдину* Ра / *срѡдина* М ТП, на *срѡдини* М, али, док ми имамо само *слѡнина* Д Ј С, *слѡнинѐ* Т, *слѡнину* Г Ц, у Вука је двојко: *слѡнина/слѡнина*.

Увек је *сѡѡђѡина* Б Вр ГГ Зд Р С, *сѡѡђѡинѐ* Бр Г Ми Ст, *сѡѡђѡину* М Ту, *сѡѡђѡинѡ* Р Ри Т.

Именице на *-ица*: *вѡрница* Б Душ ЈД, *вѡрнице* О У, *вѡрницѡ* ДД П Т; *днѐвница* Бр Во К Л М, *днѐвницу* Г Душ М О Ст ТП У Ц, *днѐвницѡ* Кр П; *кѡрлица* Го / *кѡрлица* Ми Ст, *кѡрлицѡ* С ТП Ц; *кривѡца* П, *кривѡцу* Р Ст; *сѡѡѡница* ГД Мрш О, *сѡѡѡницу* Б Му Ст Ц, на *сѡѡѡницу* Ду П Ту (Вук: *вѡрница*, *кѡрлица*, *сѡѡѡница*).

¹⁶⁰ Ликови типа *нѡшња* одлика су севернијих (в. нпр. Ник. Срем 232–233) и јужнијих говора (исп. М. Ник. СП 125, Пиж. Кол. 48).

¹⁶¹ Исп. Тешић Љешт. 205 *шкѡла*, М. Ник. Гор. 667 *шкѡла* / *шкѡла*, СП 125 *шкѡла* / *шкѡла*, Вуковић Акц. П-Др. 233 *шкѡла*.

Интересантни су и дублети *зáдруга* ДД О / *зáдруга* Б Му О, *јéйпрва* Бр Д / *јéйпрва* РБ Ту Ц; говори се *зáова* Во М Му и *зáва* Го П (Вук: *зáдруга, јéйпрва, зáова*).¹⁶²

2) ЗАМЕНИЦЕ

А) ИМЕНИЧКЕ ЗАМЕНИЦЕ

128. Говорећи о квантитету наставака за облик, истакли смо да ген.-ак. личних заменица *ја, ши, он/оно, себе* готово доследно гласи *мèнè, шéбè, њèгá, сèбè*; ген.-ак. им. зам. *ко* редовно је *кòгá*, а ген. им. зам. *шиá/шиò* — *чèгá*. Потврде в. у т. 60.

У селима најближим Драгачеву спорадично (имамо само три потврде) могу се чути и ликови са краткосилазним акцентом: *мèне* Рош, *шéбе* Вр Рош, *њèга* Вр Л.¹⁶³

129. О дат.-лок. личних заменица, где је *мèни/мèне, шéби/шéбе, сèби/сèбе* говорићемо у одељку о облицима именичких заменица. Потврде за *кòмè/кòме* наведене су у т. 61, а засведочени примери преношења акц. на проклитику у т. 38. Осим тога, редовно је *њèму* В ГГ ДД З Ј Ка М Мрш П РБ Ра Ро СР Ст Ту, *чèму* Бр Зд, *на чèму* Ка, *иò чèму* Во и сл.

130. Уколико је дат.-лок. заменице *она* проширен (облици на *-зи*) двојако се наглашава: *њòјзи* Бр К, *њòјзи* Мр Ри, *њòзи* Му, али и *њòјзи* Во ДТ, *њòзи* Мрш.¹⁶⁴

131. Ген.-ак. личних заменица *ми, ви, они/оне, она* јављају се у два производњска лика.

а) Свуда је (за говор у целини типично): *нáс* Б Вр ДД Д З ЈД Кр Л М П Р Рош Ст ТП, *вáс* Бр Год ДД Зд Ј К Му О Ра Ри С Т Ту, *њíг* ГГ Душ Ка Ми Ри С Ст ТП (одн. *њí* Б Во З Ми, *њíк* Ка ТП).

б) У југозападним и неким централним насељима налазимо и *нáске* Б Во Кр Т, *вáске* Б Во Ц, *њíке* Во С Кр.¹⁶⁵

На северозападу имамо и *њíзй* РБ, *òд њíзй* РБ Ц.

132. Лична заменица 3. л. сг. м. р. гласи *òн* Бр Во ГГ Г Д Ду Душ Зд Ми Мрш О П Ро СР Т.

133. Сложене заменице типа *иòнеко* В Зд, *иòнешйò* О, *иòнешйá* Ц, увек су такве, тј. са трагом новог преношења.

¹⁶² Овде Вук додаје: „у Сријему и Бачкој *завá*“.

¹⁶³ У суседном Драгачеву углавном је тако (Ђук. Драг. 115).

¹⁶⁴ Двојако: В. Ник. М-Гс. 147, Рем. Кладањ 123, Симић Обади 32, Тешић Љешт. 181; само *њòјзи* (и сл.): Вуковић Акц. П-Др. 267, Ђук. Драг. 147, ГЦ 235, М. Ник. СП 135, Гор. 676, Стев. Гружа 600, Пиж. Кол. 50, Станић Уск. акц. 142, Пецо ГИХ 134; Петр. Б-К 98 само *њòјзи*, мада суседни сродни идиоми (Лика, зап. Босна) знају само за *њòјзи* (Драг. Лика 148, Дешић ЗБИЈГ 243).

¹⁶⁵ Овакви ликови засведочени су и у неким јужнијим сродним идиоима; нпр. у западним насељима златиборског краја и новоштокавском говору србијанског Полимља (в. М. Ник. СП 136); исп. и Симић Обади 132–133.

Б) ПРИДЕВСКЕ ЗАМЕНИЦЕ

134. Заменички придев *сав* у ген. пл. на *-ј* и дат.-инстр.-лок. пл. на *-а* има само дугоузлазни акценат: *свӣљ̄у* В Зд Му Ст; *свӣма* Б Бр ГГ Ј П Ст У, *свӣџ̄ема* Мрш Ту.

135. Присвојне заменице. а) Ном.-ак. сг. ср. р., ном.-ак. пл. ж. р. и ак. пл. м. р. заменица *мој*, *твој* и *свој* обично гласе *мѝје* Вр Го Ду К П РБ Ст, *мѝе* М ТП У, *тѝѝје* ГГ ЈД К Ми Му Рош, *тѝѝе* Душ Ми, *сѝѝје* В З Ка Мр Ро Т, *сѝѝе* Л Рош Ту, ретко *мѝје* Ду Ми, *мѝе* Ра, *тѝѝе* ЈД Л, а најређе *мѝје* Рош, *тѝѝје* Вр Рош.¹⁶⁶

б) Присвојна зам. 3. л. ж. р. обично гласи *њѝи*; чест је и проширени облик, а јавља се у два прозодијска лика: као *њѝѝи* и као *њѝѝи* (примери су наведени у одељку о облицима придевских заменица).

в) Присвојна зам. 3. л. пл. доследно гласи *њѝи*, *-а*, *-о* (засведочене потврде наведене су у одељку о облицима прид. заменица).

136. Показне заменице. а) Зам. типа *ов-*, *он-* најчешће имају краткоузлазни (Вуков) акценат: *ѝѝај* Во ГГ ДД Зд Мрш Рош, *ѝѝа* Б Бр Го Душ К М П Р Ст, *ѝѝѝ* Б Д К Мр Р Ро, *ѝѝи* Бр ДТ Ра, *ѝѝѝ* Год ДД Ка Р, *ѝѝај* Ду К Мр Ст ТП, *ѝѝа* Му С, *ѝѝѝ* Б Бр Душ З Ка Му Ра Ту, *ѝѝи* Бр Го М Р Ст ТП, *ѝѝѝ* Бр Ми Му Ри ТП итд.

Овако се наглашава и односно упитна зам. *коѝи*.

Примери са краткосилазним акцентом знатно су ређи: *ѝѝај* Го, *ѝѝи* ДТ, *ѝѝѝ* ДТ, *ѝѝи* Мр, *ѝѝѝ-ѝѝѝ* ГД (*ѝѝе ѝѝѝ ѝѝе ѝѝѝ* Год), *ѝѝај* Год.¹⁶⁷

б) Прозодијску разноликост учачамо и у ген.-ак. и дат.-лок. зам. *ѝѝај/ѝѝо* (у ове друге искључује се ак.), *ѝѝај* (*ѝѝи*), *ѝѝај* (*ѝѝи*):

ба) *ѝѝѝај/ѝѝѝај/ѝѝѝѝај*(а); *ѝѝѝмѝ/ѝѝѝмѝе/ѝѝѝмѝ*(е);

бб) *ѝѝѝѝај/ѝѝѝѝај/ѝѝѝѝѝај/ѝѝѝѝѝај*; *ѝѝѝѝмѝ/ѝѝѝѝмѝ*(е);

бв) *ѝѝѝѝѝај/ѝѝѝѝѝај/ѝѝѝѝѝѝај/ѝѝѝѝѝѝај*; *ѝѝѝѝѝмѝ/ѝѝѝѝѝмѝ*(е).

Потврде и напомене о извесним дистрибуцијским ограничењима в. напред у одељку о морфолошким особинама.

в) Показне заменице за количину (и одговарајући прилози) јављају се са различитим местима нагласка:

ѝѝѝѝѝи В Мр Ра, *ѝѝѝѝѝи* В ДД П, *ѝѝѝѝѝа* Б Го Ка (*ѝѝѝѝѝа* ДТ), *ѝѝѝѝѝѝ* Год К Мрш Ри (*ѝѝѝѝѝѝ* Ду), *ѝѝѝѝѝѝѝ* Ду О, *ѝѝѝѝѝѝѝ* Г Ту У, *ѝѝѝѝѝѝѝи* РБ (и *ѝѝѝѝѝѝѝи* Г Ми), *ѝѝѝѝѝѝѝа* Б Г Душ К О Рош, *ѝѝѝѝѝѝѝѝ* Ср (*ѝѝѝѝѝѝѝѝ* Му), *ѝѝѝѝѝѝѝи* В М, *ѝѝѝѝѝѝѝѝ* ГД (*ѝѝѝѝѝѝѝѝ* Ц);

ѝѝѝѝѝѝи Б М Му, *ѝѝѝѝѝѝѝи* В М Ми Ра, *ѝѝѝѝѝѝѝа* В Вр О С Ту, *ѝѝѝѝѝѝѝѝ* Б Д Му С, *ѝѝѝѝѝѝѝѝѝи* Во ЈД РБ Т, *ѝѝѝѝѝѝѝѝа* Б Ду Кр Ту, *ѝѝѝѝѝѝѝѝѝѝ* Г С Ц, *ѝѝѝѝѝѝѝѝѝи* Д Л, *ѝѝѝѝѝѝѝѝѝа* Ј П, *ѝѝѝѝѝѝѝѝѝѝѝ* Кр С.¹⁶⁸

¹⁶⁶ Стандардно је *мѝје* (Стеван. ССХЈ I 282, Ник. Зам. акц. 183), али се у околним сродним говорима јављају различите могућности: М. Ник. Гор. 677 *мѝе* / *мѝе*, Тешић Љешт. 223 *мѝје*, Ђук. Драг. 101, 143 *мѝе* / *мѝе*, В. Ник. М-Гс. 202 (исто), М. Ник. СП 137 *мѝје*, *мѝје* / *мѝје*. Неуједначено је и у источној Босни: Ђук. ГЦ 236 *мѝе* / *мѝе*, Симић Обади 76 *мѝе* / *мѝе*, Рем. Кладањ 119 *мѝе*. О дуљењу типа *мѝе* в. Ник. Срем 229–230, Ђук. Драг. 101, М. Ник. СП 137.

¹⁶⁷ Двојако: Ник. Колуб. 25, Ник. Мачва 222, Ник. Тршић 418, Пецо ГИХ 187, Пецо Ишћа II 138; само *ѝѝа* и сл.: Броз. Ијешћа 153, Ђук. ГЦ 235, Пецо Орт. 42, Рем. Кладањ 128, Симић Обади 33, Тешић Љешт. 181; само *ѝѝа* и сл.: Вуковић П-Др. 61, Вуш. ДИХ 55, М. Ник. Гор. 643, Пиж. Кол. 50, Станић Уск. акц. 144, Стев. Гружа 604 итд.

¹⁶⁸ Иако је само други акценат Вуков, оба се могу сматрати стандардним (Ник. Зам. акц. 181 *ѝѝѝѝѝи*; РМС *ѝѝѝѝѝи* и *ѝѝѝѝѝи*).

г) Интересантна су и аугментативна одн. деминутивна образовања:
оволикачкѝ Во (Вук: *оволикачкѝ*), *вѝликачкѝ ЈД*, *шѝоликачкѝ У*; — *оволичкѝ*
Во, *вѝличкѝ Ми*;
вѝлишинѝ Ду Ц, *вѝлишинѝ Ка*;
шѝолицнѝ ДТ, *шѝолицнѝ ТП*.

3) ПРИДЕВИ

А) ПРИДЕВИ СА ОБА ВИДА

а. Једносложне основе

137 Тип *млад̄~млада*. а) Прозодијски лик одређеног вида типа *свѝтѝи* обилато је засведочен:

благѝ ракиѝа Бр В ДД Ми, *благѝ* Л РБ СР, *врѝћѝа* ракиѝа Бр ГГ Д Ј Ми Р СР Ст, *врѝћѝ* Кр П РБ ТП, *врѝћѝ* ГГ Мрш Ри, *гѝсѝиѝ* пѝсѝљ Мр О Ри С ТП Ту, *љѝтѝѝа* ракиѝа Год Ду Ми Ри, *љѝтѝѝа* Б Бр Во Ду Душ З Зд ЈД Кр Р Ри, *љѝтѝѝ* Г Д Ми, *младѝа* бурѝниѝа В Мр, *младѝи* сѝр ГД Мрш П, *свѝтѝи* Арѝѝѝел Го, *свѝтѝи* Нѝкола ГГ Зд ЈД К Му, *свѝтѝѝг* Нѝколу Во Мрш Ра, *свѝтѝи* Сѝво ГГ К, *свѝтѝѝг* Ђѝрђѝа Г, *свѝтѝѝ* Трѝице Ду, *тѝврдѝи* сѝр Б ГГ ГД, *шѝћѝѝѝ* кѝћи Б В Год ДД М СР С Ст ТП, *шѝћѝѝ* зѝмљѝу Ј М Р Ра Ри, у *шѝћѝѝѝѝѝ* ѝљинѝама Ј, у *шѝћѝѝѝ* ѝвли Му, *чѝсѝтѝѝ* сѝто Ра С итд.¹⁶⁹

Ипак, ваља нагласити да се овај прозодијски модел углавном (изузетак је придев *шѝућѝ*) јавља у устаљеним синтаγμαма и придевима у именичкој служби. Исп. *љѝтѝѝа* (*ракиѝа*) али и *љѝтѝу* *ѝѝрику* Во, или, опет устаљено, *љѝтѝѝа* *гѝја* Ду Ц (фиг.: унесређена особа, особа у невољи и сл.).

Забележили смо и *младѝи* сѝр Во, као и *младѝѝг* сѝра Бр, *сѝвѝѝг* граѝа Ду (са обликом одређеног вида, али са акцентом који му није својствен).

Међу посведоченим примерима одређеног вида налазе се и следећи: *бѝчѝѝѝ* лѝк Бр ГГ Д О, *бѝчѝѝѝг* Б Во ГГ М СР, *бѝчѝѝѝѝ* К П О Му Рош, *бѝчѝѝѝѝ* кѝшуље Ми, *жѝуѝѝѝа* Мрш Рош СР, *жѝуѝѝѝѝ* Б Д Ду РБ, *лѝчѝѝѝѝ* Б Год ДД ДТ, *ѝѝсѝѝѝѝ* сѝѝѝѝ Р, *ѝѝсѝѝѝѝа* младѝѝс Ра, *ѝчѝѝѝѝѝ* дѝн Б Р С, *ѝрѝѝѝ* Бр Ри Ст Ц, *ѝрѝѝѝѝ* ГД и сл.

Сасвим су обични и придеви неодређеног вида: *бѝчѝѝ* Ми (па и *бѝѝ* вѝл ГД), *врѝћѝу* Б Во Ду М Ми РБ, *гѝрк* сѝр ДТ, *гѝрко* Г, *дрѝга* вѝља ДД, *жѝуѝѝѝа* Бр З П, *жѝуѝѝѝу* Бр ДТ П ТП, *јѝѝѝа* ГД Ст Т Ту, *лѝчѝѝѝа* В К Ри, *лѝчѝѝѝѝ* Д Ст, *ѝѝѝѝа* Бр Вр ДТ Ра, *ѝчѝѝѝѝа* Бр Во ГГ ГД Г Кр Л М Ст У, *ѝѝѝѝѝѝ* нѝћ Му, *младѝа* Бр Год Му О П РБ Ро, *сѝѝѝѝѝ* шљѝѝѝѝѝ РБ, *ѝрѝѝѝа* Б Бр Ду Кр СР С Ст ТП, *ѝрѝѝѝѝ* Вр ГГ Ро У, *чѝсѝѝѝѝѝ* кѝћѝа Ј.

¹⁶⁹ „У Срему, Мачви, Колубари и Тршињу, у односу на Даничића, знатно је више ... придева који у неодређеном виду имају неки од силазних акцената (˘ или ˘) а у одређеном виду добијају (˘) на првом слогу“ (Ник. Основи 111). Овако је и у М. Ник. Гор. 642, Тешић Љешт. 180, затим (на истоку) Стев. Гружа 586 итд. На подручју СП ова појава „није... у таквој експанзији као у другим пределима западне Србије (у комаранском говору није ни засведочена“ (М. Ник. СП 140). За разлику од србијанског (и источнобосанског терена), где је ова појава (мање или више) присутна, овакви примери на подручју Црне Горе и Херцеговине (колико нам је познато) нису засведочени, нема их „ни у Пљевљима ни у Вушовићевим говорима, ни у Пиви и Дробњаку, нити у Ортијешу“ (Ник. Основи 111).

б) За разлику од многих других,¹⁷⁰ у говору УЦг придев *фин* не припада овом типу (овде је по правилу *фин* Бр В Год К, *фина* Бр Д Му СР, *фино* Ду).¹⁷¹

Налазимо само два изузетка: *фина је* ДТ, *Шта ђеће*, *л'јепа*, *фина Р*.

в) У прилога је обично *брзо* В ДД Ј Мр Ри С, *јако* Душ, *л'јейо* ГГ Го З Ј Кр Мрш Р СР Ст Т, *лудо* З, *фино* ГГ П Ри С итд.

138. Тип *сй̄ар-сй̄ара*. Потврде су бројне:

д̄уга Б Вр Душ Ми Мр Мрш Му, *д̄угу* Б Вр П РБ Р Ро, *здр̄ава* ГД Ка П Т Ц, *здр̄аву* Му Ц, *здр̄ави* Бр В ДД Ј Л Ри ТП Т У, *здр̄аве* Вр Л Ми Мр Му РБ, *ла̄ка* Бр Год ДД Д П Р, *ла̄ке* ГД Душ З Д СР, *ло̄ша* Бр Д Ду РБ, *ло̄шо* време Душ, *ме̄ка* Бр Ду Ка Му РБ, *ме̄ку* ГД Г, *ме̄ке* ГГ Ми, *но̄ва* В Д Мр Ри С, *но̄ве* Л Ро, *ӣуна* ДД О, *ӣути* Ми Ро Ту, *ӣути* К Мрш, *ӣр̄о̄с̄ӣа* Го Ми Ст, *ӣр̄о̄с̄ӣи* Кр Го Ту, *ра̄да* Вр З Ц, *ра̄ди* Л Ст Ц, *сй̄ара* Го Мрш Му СР Т, *сй̄аре* З М, *сй̄ӣа* Бр ЈД Кр Му Т, *сй̄ӣи* Б Кр Л М Ри, *сла̄ба* В Во Ј К Ра, *сла̄бе* ДТ, *чӣс̄ӣа* Го, *чӣс̄ӣу* Ду О Ст¹⁷² и сл.

О присуству модела *д̄уг̄и* и у овом типу сведоче следећи примери: *д̄уг̄е га̄не* Ду, *ме̄ка ра̄кија* ГГ Д М Ст, *ме̄ку* Д Ми, *м̄рки* л̄ук В, *сла̄ба* К, *ӣр̄о̄с̄ӣи* ка̄ме̄н Г.

Ипак, чешће се чује: *Но̄ва* година Бр Д Т Л М, *Но̄ву* годину ДД Ми, за српску *но̄ву* Во, *но̄ва* блуза К, *но̄во* одӣјело Го, *од̄^т* *сла̄бо̄г* материјала Ми, у *чӣс̄ӣо̄ј* кӯћи Кр, у *чӣс̄ӣо̄м* Вр и сл.

Налазимо, наравно, и *сй̄ар̄е* жене ГД Ј О, *сй̄ар̄е* кӯће Бр Ду, *сй̄ар̄о̄г* обичаја Ми итд.

б. Једносложне основе проширене нејосӣо̄јаним а

139. Тип *гла̄дан-гла̄дна*. а) Углавном је: *вр̄ӣџдан* Б Бр Го Д Ду Ми, *вр̄џдан* В Во Ми Ро, *вр̄ӣџдна* Во ДД Ка Ра, *гла̄дан* Душ З М Ри Ст, *гла̄дна* Кр Р СР Т, *гла̄дни* Го Му, *гр̄дан* Б ГД Г Т, *д̄ӯжан* Б ГГ ДТ Ри Му, *же̄дан* Год Ду Р Ра Рош, *же̄дна* Ду Ми, *зла̄ӣан* Бр О С, *зла̄ӣна* Ду, *крӯӣан* Вр М, *ла̄дна* В Душ Ј Мр, *мӣран* Кр Ра, *мӣрне* П, *ӣра̄зне* ГГ, *ӣр̄ӣџсан* Мр, *сй̄идан* Д Во СР, *сй̄идне* Во.

Налазимо и *гла̄дан* Рош, *сй̄идан* Вр, *сй̄идни* Вр; увек је *сна̄жан* Во Ду, *сна̄жни* ГД Д Рош.¹⁷³

Наведени ликови са *̂*, наравно, не спадају овде, већ прилазе типу *ди-ван-дивна*.

У придева *кра̄ӣак* и акценат је увек такав: *кра̄ӣак* ДД Му Ри, *кра̄ӣку* Ро, *кра̄ӣке* Го; — *кра̄ӣак* Л Рош.¹⁷⁴

Основински вокал је кратак и у прилога *на̄кра̄ӣко* Во, *ӯкра̄ӣко* Т.

¹⁷⁰ Тип *фин* ~ *фина* постојан је у М. Ннк. СП 140, Пецо Орт. 39, Пиж. Кол. 50, Руж. Пљ. 143.

¹⁷¹ Од једносложних придева дугог слога врло су ретки они који као придев *фин* „чувају непромењен дугосилазни акценат у облицима сва три рода“ (Стеван. ССХЈ I 268). Овако је нпр. у Моск. Поц. 42.

¹⁷² Тиме се и говор УЦг слаже и са Вуком и са осталим западносрбијанским говорима; нпр. М. Ннк. Гор. 642, М. Ннк. СП 141, Тешић Љешт. 180 (исп. и Ннк. Основн 111).

¹⁷³ Вуковић Акц. П-Др. 281–282 *гла̄дан* / *гла̄дан*, *гр̄дан* / *гр̄дан* (са различитим значењем), *же̄дан* / *же̄дан*, *сна̄жан* / *сна̄жан*; М. Ннк. Гор. 642, Стев. Гружа 587 *гла̄дан*, *же̄дан*, али *сна̄жан*.

¹⁷⁴ Вуковић Акц. П-Др. 282, Станић Уск. акц. 151 *кра̄ӣак* / *кра̄ӣак*; М. Ннк. СП 142 *кра̄ӣак* / *кра̄ӣак*; Стев. Гружа 588 *кра̄ӣак*; Симић Обади 30 *кра̄ӣак*.

б) Одређени вид типа *маснї* налазимо у следећим примерима:

горкї В, *жїтїкї* попару ДТ, *ладнї* Год Ду, *маснї* сїр Л С, *мрснї* славе Ка, ако је *мрснї* ДД, *їлїїкї* Ка, *рїїїкї* сїто О Ту.

Засведочено је и: *гладнї* година Во, *гладнї* сїла, нє знају кѡлко им је дѡста С, *гладнї* Г, *грднї* ране ДТ, *грднї* народ ДД, *грднї* стѡку Мрш, *злїїнї* Ро, *шїїїснї* ГД, *шїїїкї* мѹке Мр, *шїїїкї* живѡта М.

Засведочено је, међутим, и *шїїїкї* свјетина Ро (експр.: необично много људи на једном месту), *шїїїкї* сирѡмаштина Во (експр.: непојмљиво сиромаштво).

в) У прилога је двојако: *давнї* Бр Ду М, *грднї* Во Кр, *рїїїїкї* Душ К М, *рїїїкї* Во, *сїрїїшнї* Му, али и *грднї* Кр, *давнї*¹⁷⁵ Во Г Ра, *мїрнї* Мр Р.

Прилог *шїїїкї* бележимо чак у три прозодијска лика: *шїїїкї* ГД Мрш Ро Ст, *шїїїкї* РБ Т, и *шїїїкї* у конструкцијама типа *шїїїкї* мени Во, *шїїїкї* њїма Ка и сл.

140. Тип *дїван~дївна*. а) Бележимо Вуково: *дїван* Во К, *дївна* Г, *кїван* Мрш, *кївнї* СР, а за одређени вид исп. *бїїїднї* ДТ, *дївнї* ђецу Л.

б) Придев *главнї* налазимо углавном са `: *главнї* тај сѹдїѡа У, бїїо *главнї* Вр, *главнї* препѡстављени Ц, *главнї* над^т свїма Во; ипак и *главнї* Рош.¹⁷⁶

141. Тип *јадан~јадна*. а) Прилично је често: *бїїїїру* Во К, *грїїина* Б ДД СР, *грїїинї* Бр Му Рош, *грїїино* П, *зѡднї* Бр Д, *злѡбнї* Ра, *јаднї* Л Ст, *јаднї* Го Ј Му, *мѡкра* Бр М Ми, *мѡкру* ДТ Ка, *їѡснї* Мр Ст, *їѡснї* Во, *їѡснї* О, *рїїїна* Во Зд Му, *рїїїне* Ми, *рїїїнї* Р, *срїїина* Вр К, *срїїине* РБ, *сїїїна* Ми, *шїїїнї* Кр, *чїїднї* Д.

Чује се, међутим, и *вїїїке* Му, *нїскї* Зд, *снїскї* Мр, *сїїїна* ГГ Г К, *сїїїне* Мр Т Ту, *слїїїка* Б В Кр Т, *слїїїке* Бр В Р, *шїїїнка* Во О, *шїїїнку* Душ О, *їску* Го, *їске* М.¹⁷⁷

б) Одређени вид типа *їѡснї* забележен је у ових придева: *їѡснї* јела Во К, *їѡснї* пїте В, *їѡснї* пасѹљ ГД Д К Кр РБ Ст, *їѡснї* сарма Го К, *сїїїнї* ђецѡ ДТ, *сїїїнї* М Д, *слїїїкї* пїта Ду, *слїїїкї* ракиѡа Го, *шїїїнкї* блѹзу Душ, *їскї* панталѡн^шце П, *чїїснї* пѡс Му, *чїїснї* вериге Кр Ту.

Налазимо и *јаднї* мајка Ка, *їѡснї* јела Ц, *срїїїнї* Бѡжић ГГ К Р, *срїїїнї* весѡље ДД, *срїїїнї* славе Ц.

У прилога је *зѡднї* Вр Ј Л Ра, *нїскї* О, *снїскї* СР, *срїїїно* Бр РБ и сл.

142. Тип *дѡбар~дѡбра*. а) Засведочени ликови неодређеног вида ни лексички ни типски не излазе из оквира насловне алтернације. Дакле, редовно је *дѡбар* Во Го Душ Ј М Р СР, *дѡбра* ГД Ду Ка Мр Ст, *дѡбро* М Р Ст ГП, *дѡбре* Д и сл.

Додатна испитивања би, можда, ублажила (одн. бар унеколико кориговала) изречену (и примерима документовану) оцену. На обазривост нас обавезује чињеница да Вуков модел *дѡбар* (својствен огромној већини говора) није по-

¹⁷⁵ Рсм. Шум. 383, Ђук. Драг. 116 *давнї* / *давнї*; М. Ник. Гор. 667, Пнж. Кол. 101 и Станић Уск. акц. 182 само *давнї*. Вук и многи говори *давнї*.

¹⁷⁶ Нпр. Пецо Орт. 40, Руж. Пљ. 146 *главнї*; Барј. НП-Сј. акц. 73 *главнї*; М. Ник. СП 143 *главнї* / *главнї*; двојако и Моск. Поц. 42.

¹⁷⁷ Колебање је присутно (мада су лексичке потврде различите) и у другим сродним (каткад и мање сродним) говорима; исп. М. Ник. СП 143, Руж. Пљ. 142, Барј. НП-Сј. акц. 68–69.

стојан, тј. или није доминантан,¹⁷⁸ или није једини,¹⁷⁹ управо у неким околним (суседним или нешто удаљенијим) западносрбијанским новоштокавским идиоцима.

б) Одређени вид овог придева дословно гласи *дѡбрѣ* ГГ К П Ст, *Ўђе*, *пѡгледѡ* нас, *велѣ*: *дѡбар* дѡн, *дѡбрѣ* љѡди Во, *дѡбрѣ* ДТ Ц.

в) У прилогу је *дѡбро* Вр З Мр Р СР Ту Ц.

143. Тип *мрѣав~мрѣва*. а) Сви засведочени примери имају Вуков акценат: *мрѣав* Бр Д Ра, *мрѣва* Д Ро, *мрѣви* Душ РБ, *мрѣво* ТП.

б) Одређени вид је прозодијски двојак:

ба) са акцентом неодређеног вида (и, наравно, обавезном дужином): *мрѣвѡ* Во Ка, *мрѣвѡг* Ду, *мрѣвѡме* ГГ;

бб) са дугосилазним акцентом: *мрѣвѣ* ДТ, *са мрѣвѣ* стражѣ У, *мрѣвѣ* тишина Ц.

в. Двосложне и вишесложне основе

144. Тип *гѡлем~голѣма*. а) Постојаност ове алатернације потврђују следећи примери:

висѡка Бр Мрш, *висѡки* Го Му О СР, *голѣма* Го Р, *голѣмо* Год З Ми, *голѣми* Л, *дебѣла* Во ДТ Кр Ра, *дебѣло* Ду Му РБ Рош, *дубѡки* П, *зелѣна* Ду Мр, *зелѣно* ДТ О СР Ст У, *зелѣни* Ду Р, *зелѣне* и *кавене* У, *ѣошѣена* Ми С, *ѣошѣени* Бр Г Ро ТП, *црвѣни* Ду Му Ра С, *шарѣна* Му СТ У, *шарѣно* Бр Ст, *широкѣ* П Т.

Налазимо и *сирѡво* Г Ри, *сирѡву* Вр Душ П, према *сѣров* У (Вук: *сѣров*).

б) Доминантни прозодијски образац одређеног вида илуструју следећи примери:

висѡкѡ Г Му РБ, *висѡкѣ* В Г Му РБ, *дебѣлѡ* Бр В РБ, *дебѣлѣ* Б Ми Мрш П Ри, *дебѣлѡ* Г Ј, *зѣленѣ* Бр Вр Л Т, *зѣленѣ* Г ЈД Ка Ра, *зѣленѡг* ГД Г Мр, *зѣленѡме* М, *шарѣнѣ* Л, *широкѣ* Р, *широкѣ* Кр, *црвѣнѣ* Бр ДТ С, *црвѣнѣ* ГД Зд О, *црвѣнѣ* Ду и сл.

Забележени ликови *дебѣлѡм* О и *црвѣнѡг* Ра сведоче о појави својеврсног (прозодијско-обличког) укрштања неодређено и одређеног вида.

Тешко је извести прецизнији закључак о раширености ове појаве.¹⁸⁰

145. Градивни придеви типа *дрвен*, *земљан* јављају се са краткоузлазним акцентом у оба придевска вида.

а) Засведочени ликови неодређеног вида су малобројни: *дрвен* К, *гвѡзден* Ра Ц, *гвѡздени* С.

б) Потврде одређеног вида, далеко бројније, јављају се у два прозодијска обрасца:

ба) са акцентом на прими: *бѡкрѣнѡ* ГД З, *бѡкрѣнѣ* Л Ст, *бѡкрѣнѣ* Год, *вѣненѡ* Д, *вѣненѣ* П, *вѣненѣ* М С, *гвѡзденѣ* Д Ми С Т, *гвѡзденѣ* О, *дрвенѡ* кола Го, *дрвенѣ*

¹⁷⁸ Тако нпр. у новоштокавском делу србијанског Полимља прозодијски лик *дѡбар* знатно је чешћи од Вуковог *дѡбар* (М. Ник. СП 144).

¹⁷⁹ Исп. М. Ник. Гор. 693 *дѡбар* сѡдија.

¹⁸⁰ На подручју србијанског Полимља о овој појави се „не може говорити као о сасвим споредној“ (М. Ник. СП 145).

стòлице ДД, *др̄венї д̄чїелови* Во, *др̄венї̄* О, *к̄амен̄ кòрито* М, *с̀укненї пр̄слук* Ду, *с̀укнен̄ панталóне* РБ, *с̀укнен̄ од̄чїело* Р; — *з̄ем̄љан̄* К Ц, *з̄ем̄љан̄* һасе Мр Т, *з̄ем̄љанї л̀онци* С, *з̄ем̄љаније* У, *з̄ем̄љанијем* Д, *ра̄жан̄* пòгача С, *ра̄жан̄* З и сл.;

бб) са акцентом на медијалном слогу (овакви ликови су знатно ређи): *бакр̄ен̄* Кр, *бакр̄ен̄* О, *др̄вен̄* к̄ашике Ми; — *зем̄љанї* шпòрет ГД С, *зем̄љан̄* вр̀уна Мрш, *зем̄љан̄* вр̀уне Ро, *ло̄јан̄* свјѣнице Г, *ра̄жанї* л̄еб Ри, *чов̄ан̄* од̄чїело Мр Т.¹⁸¹

146. Према Вуковом *òкр̀угао* овде је *окр̀угал* В Зд Ми СР Ст У; у ж. роду је *окр̀угла* Душ С, али у ср. роду засведочено је и *окр̀угло* Год РБ и *òкр̀угло* ЈД.¹⁸²

За одређени вид имамо две потврде: *òкр̀угл̄а* Ми и *òкр̀угл̄е* Д С.

147. Поред Вуковог *мог̀ућан* (кòлко је *мог̀ућан* ТП) имамо и *мòг̀ућан* (ако није *мòг̀ућан* Т);¹⁸³ бележимо и: св̄е *мòг̀ућ̄е* вр̀сте о-тòга Кр; прил. *мòг̀ућ̄е* Г Мр.

Није потврђено Вуково *им̀ућан*; налазимо само *им̀ућан* Ро Ду.¹⁸⁴

148. Говори се (опет као у Вука) не само *д̀угачак* Го Мр, *д̀угачка* Ми, *д̀угачке* ГД С и сл., него и *д̀ужачак* ДД, *д̀ужачке* кòнопце Т.

Одређени вид: *д̀угачк̄и* Г, *д̀угачк̄е* Р, али и *д̀угачкò* ЈД.

149. Увек је *ј̀едн̄ака* ГГ О, *ј̀едн̄ако* Год С, *ј̀едн̄аки* Му С ТП; говори се *д̀òс̄адан* СР и *д̀òс̄адан* К¹⁸⁵ и (прил.) *д̀òс̄адно* Кр и *д̀òс̄адно* ГД У; забележено је *бòж̄ић̄ни* Во К Т, али и *бòж̄ићан* пòс Ро, *ш̄ен̄ич̄ни* л̄еб Бр ГГ РБ Ц и *ш̄ен̄ичан* л̄еб РБ Ра.

Б) ПРИДЕВИ САМО У ОДРЕЂЕНОМ ВИДУ

а. Једносложне основе

150. Придеви на *-(и)ји*. Прид. *бож̄ији* (*бож̄ји*) засведочени су само са краткоузлазним акцентом: *бòж̄и* д̄ан Во, л̀уди *бòж̄и* К, чòвече *бòж̄и* ТП Ц, *бòж̄и* пр̄азн̄ик Ду, или пак *бòж̄и* Ра, *бòж̄ија* Рош У, *бòж̄ије* Во.¹⁸⁶

Према Вуковом *òвч̄иј* налазимо различите могућности: *òвч̄и* с̄ир Ра и (чешће) *òвч̄и* с̄ир Ј СР Ц, затим *òвч̄и* У и *òвч̄и* Во Ду, *òвч̄ије* К, па и *òвч̄и* ТП, *òвч̄ије* К, са *òвч̄и*м м̄есом ТП.¹⁸⁷

151. Придеви на *-ни*. а) Акценат одређеног вида типа *д̀ес̄ни* својствен је готово свим забележеним примерима:

¹⁸¹ Овај акценатски образац јавља се и у другим сродним говорима: Вуковић Акц. П-Др. 289, М. Ник. Гор. 642, М. Ник. СП 147, Моск. Поц. 43, Пиж. Кол. 51, Симић Обади 31, Стев. Гружа 585 и др.

¹⁸² Тако и М. Ник. СП 145, Симић Обади 59, Стев. Гружа 456; исто и Дешин 361јГ 167 (али и *окр̀уг̄а* / *òкр̀уг̄а*, *òкр̀угò*), Рем. Шум. 155 (али и *òкр̀угò*).

¹⁸³ Исп. М. Ник. СП 145 *мог̀ућан* / *мòг̀ућан*; Моск. Поц. 40 и Нед. Каћ. 328 *мòг̀ућан*.

¹⁸⁴ Исп. Станић Уск. акц. 152 *им̀ућан*, Стев. Гружа 596 *им̀ућан*.

¹⁸⁵ Вук *д̀òс̄адан*.

¹⁸⁶ М. Ник. СП 147 углавном *бòж̄и* и сл. (мада „се јавља и Вуково *Бòж̄и д̄ан*“), Пецо ГИХ 142, Станић Уск. I 109, Тешин Љешт. 206 *бòж̄и* и сл.; Пеш. СК-Љ. 95 *бòж̄и*, Ћуп. Бјел. 39 *бòж̄а*.

¹⁸⁷ Вуковић Акц. П-Др. 286, М. Ник. СП 148, М. Ник. Гор. 665, Пиж. Кол. 52, Станић Уск. I 101 *òвч̄и*; Пецо ГИХ 142, Тешин Љешт. 206 *òвч̄и*.

десна́ рука Зд, з дeснé странé Бр ТП Ц, дeснý рyкy Во СР, дeснoмe К, крcнí љeб Ду Ка, мјeснá канцеларија Л, мeснá канцеларија Ми, нoћнí рад Зд, нoћнí чувaр П, нoћнá тiца Ту, oчнí лeкaр Ду, код oчнoг К ТП.¹⁸⁸

Бележимо и необично *ђе је брднo* Ка (= брдовито).

б) Другачије је (˘ или ˘˘) само у *йујини́* трoшкови У и у примерима на -њи: *бљижњи́* рoд Во, *бљижња́* фамилија Во (исп. *oблiжњи́* Зд).

152. Придеви на -ски. а) Говори се *брајтски́* народ Бр, *брајтскý* брiгу Му, *брскá* трава Го, *брскá* пјешадиа З, топови *брски́* Зд, *брцкoгa* Р,¹⁸⁹ *лањски́* ГГ К, *лањскe* годинe М Ра С, *мyшки́*¹⁹⁰ В Ка, *мyшкиje* О, *мyшкý* Мрш, *сeлски́* пyт Ро.

Забележили смо и *брскý* траву У.

Само са ˘ налазимо: *шyрски́* Г, *Тyрскo* грoбље Ка, *шyрскoг* Мр, *срeски́* капeтaн Ст, *срeскý* тy канцеларију Ц.

б) Дуљење основинског вокала имамо у *бањски́* вјeћник ТП, *бањскo* лчeчeнe Во.

б. Двосложне и вишесложне основе

153. а) Акценатски образац типа *црквeни́*, *свајтoвски́*, препознајемо у следећим потврдама:

црквeнá звoна Во, *црквeнo* кaндилo Б, *црквeнскe* књигe Бр, *срчaнa* кaп ГГ К, одг *срчaнe* кaпи Ду;

ca *ђавoлскиjeм* цaром Ро, *газдински́* сiнови РБ, *газдинскý* ћeрку СР, *ја-вoрски́* пyт Рош (али и *јаворски́* рaт Ро), *младoвски́* пeшкiр Во, *младoвскý* вјeнчaницу Кр, *младoвскo* Кр, чaуш *свајтoвски́* Зд, *синoвскe* Во.

Редовно је и *стaрински́* Во ГД ДТ Д Ми П Р, а забележили смо и *стa-рашeљскo* право Ро.

б) Навешћемо још неколико примера на -ски (-чки):

aустиринскá ТП, *aустирински́* ТП, *бoрaчкý* Во Го Ми, *вoлyјскoгa* рoга ДД, од *вoловскиje* *стaриje* плoчa К, *вoловскa* Л Ст, *грађевинскý* *шeкничкý* шкoлу ЈД, *грађевински́* радник Ми, *пoмoћнички́* испит ДД, *иpедoвoјничкý* М Ра, *иpгoвaчкý* шкoлу Мрш, *Врaнциyскý* Ра, *фрaнциyски́* П, *црнoгoрски́* стaри срeз ГГ Р, *црнoгoрскe* oбнчaје У.

154. У суперлативу придева и прилога вокал *a* у морфeми *нај-* знатно чeшћe је кратак него дуг:

а) *најблiжи́* ГГ М Ми, *најбoљa* Бр Кр СР, *најбoљe* Мр Му П Ри Рош, *најбoљи́* Ми Ри, *највeћи́* Год П С, *највeћý* Кр Ст, *најгoрa* О, *најгoри́* Р С, *најдeбљи́* Л, *најмањa* Во З, *најмлађи́* Бр Го Ст, *најмлађe* Му СТ, *најиpечи́* Бр Год СР, *најстaри́* Вр Ду Зд К, *најстaриљa* О и сл. (забележили смо и *најмањи́* Рош, *најмлађý* ГД).

¹⁸⁸ М. Ник. СП 148, М. Ник. Гор. 642 и Симић Обади 31 *дeснí*, Пиж. Кол. 51 и Пеш. СК-Љ. 96 *дeснí* (свуда је, међутим, *ноћни́* одн. *ноћни́*).

¹⁸⁹ Вуковић Акц. П-Др. 294 *брaцкoг*.

¹⁹⁰ Вук *мyшки́*.

б) *nâjboľij* ДД Зд, *nâjboľe* М, *nâjgorē* Го З О, *nâjdужij* Зд, *nâjљeвиā* Д, *nâjљeвиē* Ц, *nâjмањe* Л, *nâjслаћe* ДТ.¹⁹¹

155. Облици компаратива придева *лак* и *мек* различито се наглашавају: *лакij* Вр Душ Ми / *лакij* М РБ,¹⁹² *лакijā* СР; *мекij* Во / *мекij* СР, *мекijē* СР; само је: *сijарij* ДД П С / *сijарij* ГД Зд М С ТП, *сijарijā* Ра Ц, *лōиij* О / *лōиij* ТП, *здрāвиij* У, *слабиij* РБ, *слабиijā* Ро.

4) БРОЈЕВИ

А) ОСНОВНИ БРОЈЕВИ

156. Број *један* у зависним падежима редовно има акценат номинатива: *једнōг* В Ду Ј М Ра Рош Ст, *једнōга* Во Д Ка П Ст, *једнōм* Кр Ри Ту, *једнōме* Ст, *с једнij* Л Т, *с једнијем* Му ТП итд.¹⁹³

157. Од падежних облика броја *два* (*двijе*) најинтересантнији су: *двijема* ТП У, *двijма* З, *обадвijема* ТП, *обадвijма* ДД.¹⁹⁴

158. Број *четири* готово доследно гласи *чijри* Бр Г Год ДТ Душ Зд К М Му Ри Ст; знатно је ређе *чijири* Л Ра.

159. Увек је (и свуда): *ijри*, *ijēи*, *ijēс*, *сijдам*, *ōсам*.

160. У бројева *дeвeиj* и *дeсeиj* ултима је доследно дуга: *дeвeиj* Во ГГ Г Ду Ј Ка М Мр П РБ, *дeсeиj* ГГ Д Ка Л О Р Ро Ст Ту У.

Ипак, у неким бројевима сложеним са *дeсeиj* уочавамо колебања:

ijдeсeиj ГГ Му / *ijдeсeиj* Кр Ра СР Ст, *сeдамдeсeиj* ГД / *сeдамдeсeиj* В Д Зд П, *осамдeсeиj* Ј Ка / *осамдeсeиj* ДД П РБ Ри С Ту; — *осамдeсeиj* *ōсам* Ду, *дeвeдeсeиj* и дрyгe К.

Питање је, наравно, да ли је краткоћа ултима у оваквим примерима аутохтона појава или је она (што је вероватније!) последица слабије наглашености броја, релативно честе појаве у говору УЦГ.¹⁹⁵

161. Акценатски лик бројева *20*, *30*, *40* и *60* зависи од њиховог морфолошког облика:

двāдeсeиj, *двāдeс(ij)*, *двā(ij)ec*;

ijридeс(ij), *ijри(ij)ec*, *ijридeсeиj*;

чijрēс (*чeиjрec*);

ijēсeиj (*ijēсeиj*).

Потврде се наводе у одељку о облицима бројева.

¹⁹¹ Испитивачи сродних говора затичу различите ситуације. За кратко *a* (*nâj-*) исп.: Вуковић Акц. П-Др. 295, Пиж. Кол. 52, Станић Уск. акц. 155, Пеш. СК-Љ. 161, Ћупић Бјел. 83 у Црној Гори; М. Ник. Гор. 677, Стев. Гружа 468 у Србији; Симић Обади 31 у источној Босни. Тако и у Левчу (Р. Симић 343) и трстеничком говору (Јовић 119). За двојак квантитет вокала у *nâj-* исп. Драг. Лика 156 (чешће *nâj-*), Бук. ГЦ 234, М. Ник. СП 150 (знатно чешће *nâj-*), Петр. Б-К 102, Рем. Шум. 283; за дуго *a* (*nâj-*) исп. Нед. Каћ. 330, Ник. Колуб. 25, Ник. Мачва 212, Ник. Тршић 418, као и Дан. (236).

¹⁹² Тако и Тешић Љешт. 224.

¹⁹³ „У северним млађим новоштокавским говорима... доследно је *једнōга*. У Пљевљима и Пиви и Дробњаку је: *једнōга* = *једнōга*“ (Ник. Основи 113). Ипак, *једнōга* је забележено и на северу (исп. Тешић Љешт. 181).

¹⁹⁴ Тако (тј. само *-ема*) и Барј. НП-Сј. акц. 88, М. Ник. Гор. 678, Ник. Тршић 397 и Тешић Љешт. 224.

¹⁹⁵ Исп. М. Ник. СП 152.

Б) РЕДНИ БРОЈЕВИ

162. Редни број *п̄рви* доследно гласи *п̄рв̄и* (*п̄рви*):
п̄рв̄и В Г Год ДД Душ Зд Ј Л Мрш Му Ра С Т, *п̄рви* ДД Душ Ј, *п̄рв̄ог* Г Ду З К
 Ри Рош, *п̄рвог* Мрш Ра С ТП, *п̄рв̄ога* М ТП, *о п̄рв̄ом* С, *п̄рв̄а* ГГ К О, *п̄рв̄е* Му Ра СР,
 с *п̄рв̄ом* Го К.¹⁹⁶

163. Редовно је, такође, и *др̄уг̄и* Б Ду Зд К Му Ри Ст, *п̄р̄ећ̄и* Во ДТ З, *п̄р̄ећ̄е* Л
 Ст, *ч̄ећ̄вр̄ић̄и* Кр Р С (одн. *ч̄ећ̄вр̄ић̄и* П), *п̄ећ̄и* Вр З Ри, *п̄ећ̄а* Ро, *ш̄ећ̄и* Ми Ст.

164. Алтернација *с̄едам~с̄едм̄и*, *о̄сам~о̄см̄и* спроведена је доследно:
с̄едм̄и ГГ Д Зд Мрш Ри СР Ст Т, *с̄едм̄ог* Душ Ро, *с̄едм̄ога* Мр Ту, *с̄едм̄у* Д К,
о̄см̄и Го Душ, *о̄см̄ог* О, *о̄смог* Рош, *о̄см̄е* РБ, *о̄см̄у* Мр.¹⁹⁷

В) ЗБИРНИ БРОЈЕВИ

165. Квантитет основинског вокала у *двоје* и *п̄роје* је двојак:
дво̄е Вр Д Зд Ј К Р С ТП, *дво̄је* Год Мрш Ра Рош Ст, *п̄ро̄е* ДД Душ Му СР Ц,
п̄ро̄је Ми П Ри С Т Ту;

дво̄е Гд О, *дво̄је* Ми Ра ТП, *п̄ро̄е* Му У, *п̄ро̄је* Л.¹⁹⁸

Прозодијски ликови са \wedge су чешћи и јављају се на целом подручју, док су
 потврде са \sim засведочене углавном у источнијим насељима.

Налазимо, такође, *оба̄дво̄је* Во Ду и *оба̄дво̄је* Ра.

166. У *ч̄ећ̄воро*, *п̄ећ̄оро*, *ш̄ећ̄оро*, *с̄едморо*, *осморо*, *д̄ећ̄ећ̄оро*, *д̄есећ̄оро*
 налазимо готово редовно краткосилазни акценат на иницијалном слогу:

ч̄ећ̄оро Во Д Ми С Т, *ч̄ећ̄веро* Во Ка, *п̄ећ̄оро* ГД Ј О, *п̄ећ̄оро* Во, *ш̄ећ̄оро*
 ГГ З, *ш̄ећ̄оро* Ка, *с̄едморо* Во, *с̄едморо* Ду, *о̄сморо* Му СР, *д̄ећ̄ећ̄оро* РБ Р,
д̄ећ̄ећ̄оро Б, *д̄есећ̄оро* ГД З Р, *д̄есећ̄оро* Во Ка.¹⁹⁹

Једанпут је забележено и *с̄едморо* Го.²⁰⁰

О обличким карактеристикама бројева (и бројних именица) говорићемо
 подробније у одељку о облицима бројева.

167. Додали бисмо на крају да бројне именице на *-ица* у говору УЦг
 доследно имају типизирани (Вуков) акценат на трећем слогу од краја:

дво̄ица Б Во Го Д Душ Зд Ј М О С Ст Т Ту, *дво̄ицу* Ду Кр РБ С Ст У, *дво̄иц̄ом*
 Год К, *п̄ро̄ица* ГГ Душ ЈД К О С ТП, *п̄ро̄ицу* Д Ри Т, *ч̄ећ̄ворица* Д Р Ст,
ч̄ећ̄ворици Мрш У, *п̄ећ̄орица* ДД Л Ст; *об̄ицу* Во, *оба̄дво̄ица* ДТ Ст и сл.

¹⁹⁶ Прилике у непосредном суседству нису сасвим уједначене: В. Ник. М-Гс 209, М. Ник. Гор. 643, Тешњ Лешт. 182 *п̄рв̄и*; међутим, у Ђук. Драг. 146 *п̄рв̄и/п̄рв̄и*.

¹⁹⁷ Тако је и у суседним и удаљенијим сродним иднонима; исп. Ник. Основи 113, В. Ник. М-Гс 209, М. Ник. Гор. 643, Тешњ Лешт. 182, затим. Вуш. ДНХ 65, Пнж. Кол. 52, Станић Уск. акц. 157.

¹⁹⁸ Тешњ Лешт. 225 само *дво̄е* и сл., М. Ник. СП 154, Симић Обади 78 *дво̄е/дво̄е* и сл., М. Ник. Гор. 679 *дво̄е/дво̄е*, В. Ник. М-Гс 210 само *дво̄је*.

¹⁹⁹ Тешњ Лешт. 225 *с̄едморо* (*с̄едморо*), *о̄сморо* (*о̄сморо*), али само *д̄ећ̄ећ̄оро*, *д̄есећ̄оро*; М. Ник. Гор. 679 само *ч̄ећ̄оро*, *ш̄ећ̄оро*, *о̄сморо*, *д̄ећ̄ећ̄оро*; Ђук. Драг. 146 *ч̄ећ̄оро*, *п̄ећ̄оро*, *с̄едморо*, *д̄есећ̄оро*; В. Ник. М-Гс 210 *ч̄ећ̄оро*, али *п̄ећ̄оро*, *с̄едморо*.

²⁰⁰ Исп. Тешњ Лешт. 225.

II
КОНЈУГАЦИЈА

1) ИНФИНИТИВ

а. *Основе на консонант*

168. а) Глаголи типа *ӣресѝи*:

вѝсѝи Во Му Ра, *вѝћи* Вр Ду Ј О, *зѝсѝи* В ДД К, *рѝсѝи* Бр Д Ка Ми Ст Ту, *ӣресѝи* ГГ Ду РБ СР, *ӣући* Во Д Душ П.²⁰¹

б) Глаголи двосложних основа типа *исѝресѝи*:

завѝћи ГГ Рош, *извѝћи* Б Мр Р Ст ТП, *исѝресѝи* Г Кр Р Ст Т, *обѝћи* Б Во Ду К Ка Му СР, *одвѝћи* Бр Го Ду СР, *одрѝсѝи* Кр М С ТП, *озѝсѝи* Вр Му Рош Ту, *ӣовѝћи* Ми О РБ Р СР, *ӣорѝсѝи* ГД К Ка Р, *ӣрирѝсѝи* Бр Во Ка, *ӣоући* М, *увѝћи* Ј С.²⁰²

Знатно је ређе *исѝресѝи* Д, *ӣрѝвѝћи* Го.²⁰³

169. а) Гл. типа *илѝсѝи*, *рећи* и сл.:

ӣећи ГГ ДТ З Зд Ра Ри, *илѝсѝи* Б Г О Ст ТП, *свѝсѝи* Б Кр У, *ӣћи* В Во Год Душ Зд Мр Му Ра СР ТП Т Ту, *лѝћи* ГГ Ду Ј, *маћи* Бр ДД ДТ Ра Ри, *мѝћи* Г Го О СР С, *рѝћи* Бр Год Ду Душ З За Ка Му Ми Р Ри ТП Ц, *смаћи* Бр ГД Ми Мр С Ст, *сѝећи* М ТП Ту.²⁰⁴

б) Сложени гл. типа *исѝлесѝи*, *изрећи* и сл.:

исѝећи В Душ Зд ЈД М СР, *набѝсѝи* Бр Во М; — *довѝсѝи* Б ГД Г Год Ј Ро Ст, *извѝсѝи* Во Ј К Ка М О П РБ Рош, *одвѝсѝи* Бр Во ГГ Мр Мрш РБ, *ӣревѝсѝи* Б Во ГГ ГД М Т, *развѝсѝи се* М; — *земаћи* ГГ Ду Зд Ри, *зайећи* Год Т, *измаћи* Ми Ро Т, *ӣомѝћи* Душ Ка Ми С, *ӣреѝећи* М ТП, *умаћи* Бр Во К Ка Ро, *уѝећи* ДД.

170. а) Глаголи типа *ӣоћи*:

ѝоћи В ГГ ДД Ј Мрш РБ Рош Ст Т Ту У, *наћи* Б ГД ЈД М Мрш Ро С Ст Т, *ӣѝоћи* ГГ З П С У, *ӣрећи* Бр Во Му Ту, *ӣрѝѝећи* Б Бр Мр С, *ӣроћи* Бр Во Ј Ту Ц, *сићи* Год ЈД Му Ст.²⁰⁵

²⁰¹ Тако је и у сродним србијанским идоима: исп. М. Ник. СП 158, М. Ник. Гор. 644, Стев. Гружа 608–609, Тешић Љешт. 183.

²⁰² Само тако М. Ник. Гор. 604, Нед. Каћ. 331, Стев. Гружа 609, затим Павлица Пољ. 91, Петр. Б-К 32; само овако и ВД.

²⁰³ У сродним говорима који имају инф. на -и овај акценатски лик јавља се заједно са *довѝћи* и сл. Тако нпр. у СП (М. Ник. 158) и Љешт. (Тешић 183) је р е љ и; у Обадиња (Синић 35) и П-Др. (Вуковић 305) ч е ш ћ и, а у ДИХ (Вушовић 61), Кол. (Пиж. 53) и Уск. (Станић Акц. 157) ј е д и н и; за овакав акценатски лик знају и говори северозападне Србије (исп. Ник. Основи 111 и Моск. Поц. 57).

²⁰⁴ Тако и ВД и огромна већина говора с инф. на -и.

²⁰⁵ М. Ник. Гор. 640, Тешић Љешт. 182 и неки други говори зап. Србије (в. Ник. Основи 154) *ѝоћи*. У босанском Подрињу (Синић 35) „одвећ ријетко *ѝоћи*“, а слично је и у Колубари (Ник. Колуб. 28); у новоштокавском делу србијанског Полимља знатно је чешће *ѝоћи* него *ѝоћи* (М. Ник. СП 159), Вуковић Акц. П-Др. 306 *ѝоћи*/*ѝоћи*.

б) Глаголи типа *оџићи*:
изаћи Б Во ГГ Мрш Ст, *изићи* Бр В Ми С Ту, *оџићи* Бр ГДГ Го Ми, *ујићи* Л П
 Ро Ту У Ц;
изаћи Г, *изићи* Ми Р, *оџићи* Г С.²⁰⁶

б. Основе на вокал

171. а) Глаголи једнословне основе типа *клеџи*:

клеџи Во ДД ЈД Мрш С Ст Т, *мрџеџи* Бр Вр Год Ду Ми Рош Т Ту.

б) Глаголи типа *умријеџи* и сл.:

донџеџи Б Зд К П РБ Ст Ту, *изнџеџи* Во Г ДД Ка Му О СР, *панџеџи* В Д Ј К
 Ка Ри, *однџеџи* Г Го Ј Ка Му Ро Ст, *џомрџеџи* Г Год ДД Ка П Ст, *џонџеџи* ГД Го
 М Ст ТП Ту, *џодеџи* Бр Во Го ДД ЈД Му Ри, *џренџеџи* Бр ГГ М Ро СР Ст Ту,
џринџеџи Бр Г Му СР Ст, *џзеџи* ГД Ми Р Л М Ми СР, *џнџеџи* Го П, *џмрџеџи* Ми
 Ра Рош.

Ипак, бележимо и *умрџеџи* Л Ра.²⁰⁷

172. Глаголе на *ну/не* представимо са неколико карактеристичних при-
 мера.

а) Потврђени су Вукови прозодијски ликови *вриснуџи* Г Ро, *врнуџи се* ДД,
дрнуџи се Во (*дрнџ се* Ро), *крџнуџи* Г Ми, *сџнуџи* Ра.

Глагол *вабнуџи* (којег нема у Вука) овде гласи *вабнуџи* Д Р Ра.²⁰⁸

б) Вуков акценат препознајемо и у *лазнуџи* ДТ Ка, али не и у *џарнуџи* Во
 Ка.

в) Увек је (опет Вуково) *зџвнуџи* Бр Го Д Му (као и *зџвнџ* Ро Рош, *зџвнџ* Бр
 Во Ст Ц и сл.).

173. У вези са глаголима *а/е*-основа указујемо на следеће ликове:

а) *заџезаџи* З Ра С, *оџезаџи* М Ст, *џриџезаџи* ГД Д Л;

б) *смџјаџи се* Г К Ми Ст (*смџјаџеш ми се* Мрш, *засмџјаше се* Го, *насмџјак
 се* Во итд.);²⁰⁹

в) *каџшаџи* Во Мрш О, *накаџшаџи се* Му, али и *каџшаџи* Ра; *лџйсаџи* ДД
 Ми и *лџвсаџи* Л Р; *џмеџаџи* Ра;²¹⁰

г) *џоџиџоваџи* Во, *сваџдобаџи* Ка;

куџоваџи ГГ Ри, *џуџоваџи* РБ, *руковаџи* Р.²¹¹

²⁰⁶ За двојство *оџићи/оџићи* знају и неки други (оближњи и удаљенији) говори: исп. Тешнић Љешт. 182, М. Ник. Гор. 644 (*оџићи* и сл. ређе), М. Ник. СП 160, Руж. Пљ. 162. Тако је и у Срему, Мачви и Тршићу (Ник. Основи 114), Поцерини (Моск. 57) итд.

²⁰⁷ У већини сродних говора је само *џмријеџи* или сл., али двојко Моск. Поц. 57, М. Ник. Гор. 719, М. Ник. СП 160, Руж. Пљ. 168; Вуковић Акц. П-Др. 305 (ретко *џомријеџи*).

²⁰⁸ М. Ник. СП 161 *вабнуџи*; тако и РСАНУ.

²⁰⁹ Тако је у Вука и суседним говорима, али у СП и *смџџ се*, *смџџ се* (М. Ник. 165); исп. и Мат. Мостар 342 *смџјаџи се*, Петр. Ровци 165 *смџјаџ се*.

²¹⁰ Вук *каџшаџи*, *искаџшаџи се* (али *џрокаџшаџи се*), *лџйсаџи*, *џмеџаџи*, Вуковић Акц. П-Др. 315 *каџшаџи* (*каџшаџи*), 316 *лџйсаџи* (-аџи); М. Ник. СП 161, М. Ник. Гор. 644, Руж. Пљ. 170 *каџшаџи*, *лџйсаџи*; Стев. Гружа 628 *лџйсаџи*, Тешнић Љешт. 183 и Симнић Обади 35 *лџвсаџи*.

²¹¹ Вук *џевоваџи*, *џуџоваџи* и сл.

174. Глаголи *a/a*-основа:

а) *йграйти* Б ГГ ДД Ј Мрш Ра, али и *йграйти* Го Год (обе потврде су из западнијих насеља);²¹²

б) *црѣйти* Вр Год ДП (*црѣјајѹ* Мрш и сл.), али, ипак, и *црѣйти* Мр;²¹³

в) *шѹрайти* ГГ П (*шѹрѹ* Му, *шѹрѹ* О Ст, *шѹрајѹ* Ри);²¹⁴

г) *зайварайти* ГГ, *ошварайти* М Ми Ри, *ошворайти* П (*ошварѹ* М Р, *позайвараше* Ми Ри и сл.); налазимо и *зайварайти* Г, *ошварайти* Д Ст;²¹⁵

д) *дѡвайти* Вр, *дѡваћайти* Л Р (*дѡваћѹм* М, *надѡваћѹ се рѹкнѣ* У);²¹⁶

ѹзимайти Во РБ С ТП У (*ѹзимѹ* Во Ка, *ѹзимала* ТП, *ѹзимали* Ст);²¹⁷

175. Глаголи на *-јеити/-им*:

а) *жѣвѣйти* Ра У (*жѣвѣло се* Г, *жѣвѣла* У), *сврѣбѣйти* ГД (*засврѣбѣло* ГД, *засврѣбе је* ТП);²¹⁸

б) *грмѣйти* ГД Ми и *грмѣйти* Мрш (*грмѣло* ГД и *грмѣло* Ми).²¹⁹

Сви наведени примери забележени су у источнијим насељима.

176. Глаголи на *-ити/-им*:

а) *баѣити* Во ГД Т Му (*баѣиѹ* В ДД Мрш, *баѣили* Ми Ро, *избаѣише* Мр нтд.); нешто ређе и *баѣити* Вр Мр Рош (*баѣиши* Душ Ра, *баѣиѹ* У, *пребѣиѹ* ГД нтд.);²²⁰

б) *бѹиити* Кр П (*избѹиши се* Л, *избѹиши* Во и сл.);²²¹

в) *дѡриити* Му С (*дѡриѹм* Кр Ро, *дѡриѹ* М СР С Т Ту);²²²

заклѡиити Вр Му Р, *пѡклѡиити* Мр, *наѹчиити* Ми Ри С (*наѹчиѹ* П, *наѹчили* Ри Ст);²²³

г) *крѣчиити* Го Р (*крѣчиѹм* Мрш Ри, *крѣчили* Ми П Ст);²²⁴

ѹшѣиити ДД Мрш Р, *ѹсѣиити* ГД П (*наѹсѣила* Кр, *наѹшѣиѹ* М Р, *наѹшѣиѹ* Во);

ѹшѣиити Го ДТ, *ѹсѣиити* Го (*ѹшѣила* В);²²⁵

²¹² Вук *йграйти* — *йгрѹм*, међутим М. Ник. СП 161, М. Ник. Гор. 644, Мат. Мостар 344, Руж. Пљ. 152 и Симић Обади 35 *йграйти*; Ћупић Пљ. 89 *йграйти*; Тешин Љешт. 183 *йграйти/йграйти*.

²¹³ М. Ник. СП 162 *црѣйти*; РМС *црѣйти*.

²¹⁴ Вук *шѹрайти*, М. Ник. СП 162 *шѹрайти/шѹрайти*.

²¹⁵ Двојако у М. Ник. СП 162, М. Ник. Гор. 644, Ник. Колуб. 28, Симић Обади 35, Тешин Љешт. 183.

²¹⁶ Вук *дѡхвайти*, М. Ник. СП 163 *дѡвайти*, али Станић Уск. акц. 162 и *дѡвайти*.

²¹⁷ Вук *ѹзимайти*.

²¹⁸ Вук: *сврѣбѣйти*, али *мрѣиити*.

²¹⁹ Вук *грмѣйти*, а тако и М. Ник. СП 163. Међутим, Ђур. Јат 307 *грмѣйти*, као и М. Ник. Гор. 666; Симић Обади 61 *грмѣйти/грмѣйти*, Тешин Љешт. 202 *грмѣйти*.

²²⁰ Двојако и М. Ник. СП 163, М. Ник. Гор. 644, Моск. Поц. 60, Ник. Мачва 224, Ник. Срем 302, Ник. Тршин 394, Симић Обади 35, Тешин Љешт. 183, али Вуковић Акц. П-Др. 317, Станић Уск. акц. 164 и Пиж. Кол. 59 *баѣ*.

²²¹ Вук *бѹиити*, али Барј. НП-Сј. акц. 125, Вуковић Акц. П-Др. 316 и Станић Уск. акц. 164 *бѹ*.

²²² Вук *дѡриити*, али М. Ник. СП 164 и Стев. Груза 625 *дѡриити* — *дѡриѹм*.

²²³ Вук *наѹчиити*, *пѡклѡиити*.

²²⁴ Вук *крѣчиити* — *крѣчиѹм*, али Вуковић Акц. П-Др. 316, Руж. Пљ. 170, Симић Обади 35, Стев. Груза 642 и Тешин Љешт. 183 *крѣчиити*.

²²⁵ Вук *ѹсѣиити*, као и Ник. Тршин 247, Тешин Љешт. 233. Међутим, Вуковић Акц. П-Др. 316, М. Ник. СП 164, М. Ник. Гор. 689, Пеш. СК-Љ. 272, Симић Обади 35, Ћупић Бјел. 59 *ѹсѣ*.

д) *закасниџи* Год (*закаснила* М);²²⁶
 ђ) *удесиџи* Ми (*десио се* ГД).²²⁷

2) ПРЕЗЕНТ

177. Презентски наставак глагола типа *џресџи* и *красџи* редовно је дуг:

врше̄м Б Л П, *врше̄* Г Л П РБ СР С Ст, *вуч̄ем* Бр В Д Ду Ми Мрш Му, *вуч̄еш* ГД Му О Рош, *вуч̄е̄* ДД К М Ми Мр С, *грџем̄* Во ГГ П, *грџе̄* Кр РБ, *извез̄ем* ГГ Д, *извез̄еш* Ми, *извез̄е̄* Мрш Му РБ Ту, *изврше̄м* М Мрш, *изврч̄ем* Вр ГД ДД Му, *изврч̄еш* Бр Л Ми Му Ри, *изврч̄е̄* Г Ду Л, *израс̄иџе̄* Во М Ри С, *исџрес̄ем* Вр Мр, *исџрес̄е̄* Кр П Ри, *крас̄еш* Б Му РБ Ра ТП, *крас̄е̄* ГД Душ Зд М, *муж̄ем* Б Г Ду М Р Ри, *муж̄еш* М П, *муж̄е̄* Го Ду Душ, *навуч̄ем* Вр Ду Р, *навуч̄еш* Кр Ри, *обуч̄ем* Бр Год Д Ми Мр Ра Ро Рош, *обуч̄еш* Кр Мрш Р Ри СР, *обуч̄е̄* Во Зд О, *оврше̄м* ГГ П С, *оврше̄ш* ГД О Рош, *оврше̄* Г Л Рош С Ст, *одвуч̄ем* ГГ Душ Ми П Ст, *одвуч̄еш* Вр Зд Кр, *одвуч̄е̄* В Кр, *одрас̄иџем̄* Му, *одрас̄иџе̄* Ми Рош ТП, *ојред̄ем* Вр Мр ТП, *ојред̄е̄* ГГ Г, *јас̄е̄* В О Ро, *јовуч̄ем* Во Душ Мр СР, *јовуч̄еш* Мрш, *јомуж̄ем* Г Го М Ст, *јомуж̄еш* Ми Ст Т Ту, *јорас̄иџем̄* Вр ЈД Р, *јорас̄иџеш* М С Ст, *јред̄ем* ГГ Рош Ст, *јред̄еш* Л ТП, *јред̄е̄* Душ Р ТП, *јрејред̄ем* Го Зд Кр, *јрејред̄еш* Ми С, *јрејред̄е̄* Т, *јрејрес̄е̄* Зд, *јриувч̄ем* Год Ми, *јриувч̄е̄* Душ М Ми Мрш РБ, *зарас̄иџе̄* Бр В Ра Ц, *рас̄иџе̄* Бр С ТП, *свуч̄ем* Б С Ст У, *свуч̄е̄* Бр ТП Ц, *сме̄иџе̄* Ду Ми, *сџрес̄ем* Рош, *сџуч̄ем* Ри, *сџуч̄е̄* Ст Ц итд.;

врше̄мо Б Ми Мр, *изврч̄емо* Во Мр Мрш Р, *разврч̄емо* Г Ка, *извез̄е̄иџе̄* С, *муж̄емо* Б Во Ро, *одврч̄емо* ГД М С, *ојред̄емо* Го Ка, *јомуж̄емо* Бр Г Ка Т, *јред̄емо* Год Ка Л Рош У, *јрејред̄емо* Бр Л РБ Ст, *јрес̄врч̄емо* Бр Ј, *јрејрес̄емо* Б Г Ту Ст, *уџуч̄емо* Во Му Ц и сл.;

врш̄ӯ Бр Ка Рош, *извез̄ӯ* Во Ду П, *изврч̄ӯ* Г С СР, *израс̄иџӯ* Бр ГГ Ст, *крас̄ӯ* Б Г Го Л Ц, *муж̄ӯ* Г Ду Л Ра ТП, *обуч̄ӯ* Бр Ка Ст, *ојред̄ӯ* РБ, *јас̄ӯ* Во, *јорас̄иџӯ* Зд, *јрес̄ӯ* Во и сл.

Дужина у *џрес̄ем* и сл. (иначе нова, аналошка, изузимајући ону у 3. л. пл., тј. у *џрес̄ӯ* и сл., где се очитује стари квантитет)²²⁸ постојана је у севернијим новоштокавским говорима (околним ијекавским и удаљенијим екавским).²²⁹ Говори јужно и југозападно од Златибора углавном не знају за ову дужину (тако је у источнохерцеговачком,²³⁰ већини црногорских,²³¹ сјеничком²³²); изузеци су пјешивачки (само *џрес̄ем* и сл.),²³³ мањи део пивско-дробњачке зоне (са систем-

²²⁶ Вук *закасниџи*.

²²⁷ Вук *десиџи*, али у многим говорима *десиџи*, нпр. Мат. Мостар 348, Моск. Поц. 61, Стев. Гружа 624.

²²⁸ Белић Историја II/293, Ник. Основи 103.

²²⁹ Вук. Драг. 119–120, М. Ник. Гор. 628, Тешин Љешт. 179, а исп. и Симић Обади 17; затим, Ник. Срем 288, Ник. Тршић 383, Моск. Поц. 79, Стев. Гружа 616.

²³⁰ Пецо ГИХ 188.

²³¹ Вуковић Акц. П-Др. 319 (већи део области), Вуш. ДИХ 61, Пнж. Кол. 21, Руж. Пљ. 149, Станић Уск. акц. 82.

²³² Барј. НП-Сј. акц. 91 (у пл. чује се и *џрес̄емо* и сл.).

²³³ Петр. Пјеш. 132.

ском специфичношћу: *вршиѐм — вршиѐмо*)²³⁴ и србијанско Полимље где је *шрѐсѐм* (чешће) и(ли) *шрѐсем* (али редовно *шрѐсѹ*).²³⁵

178. У глагола кратких основа типа *илесѝи*, као и у глагола типа *звайѝи*, *чийѝаѝи*, *држѝаѝи* и *шосѝиѝи*, спороводи се даничићевска алтернација *а̋а̋* (сг.) ~ *а̋а̋а̋* (1. и 2. л. пл.), али се не остварује доследно нити (по деловима области) фреквенцијски уједначено. Оба модела (*илеѝѝѐмо* и *илеѝѝѐмо*) заступљена су на целом подручју, али, с обзиром на бројчани омер потврда, ни овде се исток не слаже са западом. У источном делу области (а нарочито у југоисточном, тј. у насељима најближим моравичком и драгачевском крају) преовлађују (каткад и изразито) ликови типа *илеѝѝѐмо*, док на западној половини области (посебно у селима подринског залеђа) надмоћно претежу примери типа *илеѝѝѐмо*.

Најпре ћемо навести засведочене ликове у којима се ова алтернација остварује, а затим и део потврда у којима она изостаје:

иѝѝѐмо Бр Г Ми Мрш Ра, *илеѝѝѐмо* Л О Ст Т Ту У; — *зовѐмо* Бр Л Рош Ст ТП У, *зовѝѝѐ* ГД Душ ТП Ту; — *има̋мо* Бр Вр ГД Л Душ ЈД Ка Л Ра Ро Рош С ТП, *има̋ѝѝѐ* Бр Г Ту Мрш Рош, *моѝѝа̋мо* Г Ра Ми Му, *смоѝѝа̋мо* Му ТП, *нагна̋мо* Вр ГГ, *шрѝа̋мо* О Ст, *шрѝа̋мо* Мр П С, *шрѝа̋ѝѝѐ* Бр Ту, *шрѝа̋мо* Ми Ст Ту У, *сѝшрѝа̋мо* Д Л, *чийѝа̋мо* Душ Мрш С Ту ТП, *чуѝа̋мо* Кр Ра Рош; — *бјежѝмо* ДД Ми Ро Ст, *бјежѝѝѝѐ* Мрш ТП, *бижѝмо* Ст З, *држѝмо* Вр ГГ Рош, *желе̋мо* Вр ГГ Ра Рош, *желе̋ѝѝѐ* Д ТП У, *сѝдѝмо* Л О Ст ТП Ту Ц, *шосѝѝѝѐмо* Бр Вр Рош, *шрѝѝмо* Бр Рош Ст Ту; — *боѝмо* Вр Му О, *борѝмо се* Бр Рош, *има̋мо* Бр Вр Му О Р ТП У, *ломи̋мо* ТП У, *ломи̋ѝѝѐ* Ј У, *ноћѝмо* К ТП, *ноћѝѝѝѐ* Рош У;

иѝѝѐмо Б ДТ Ду З Мр П РБ Р, *илеѝѝѐмо* В Год Ду З М П Ц; — *зѝвѐмо* Бр М О П Ри, *зѝвѝѝѐ* Б Год ДТ Л М Ри; — *биѝа̋мо* М Мр Ра Ри Ст, *моѝѝа̋мо* Б Го ДТ З М С, *смоѝѝа̋мо* Б Бр З Т, *нагна̋мо* Душ Ка Л, *нагна̋ѝѝѐ* Го М, *до̋а̋мо* ДД Год РБ, *до̋а̋ѝѝѐ* Во Му С, *вјенча̋мо се* Год З О, *гребен̋мо* Во ЈД, *огребен̋мо* Г, *има̋мо* Во ГГ ДД З Л Ми Ро Т, *има̋ѝѝѐ* М Мрш СР, *осѝдла̋мо* М Р, *шрѝа̋мо* Кр СР, *шрѝа̋мо* Год У, *шрѝа̋мо* Ду Му; — *бјежѝмо* Д М, *бижѝмо* М Ц, *вѝлѝмо* Душ Т, *вѝлѝѝѝѐ* Му Ту Ц, *држѝмо* Ми Ст, *лежѝмо* СР Ц, *сѝдѝмо* Ду ЈД Мр С У, *сѝдѝѝѝѐ* Ка, *шрѝѝмо* Б М Мр О Ц, *боѝмо* В Го Год Ц, *борѝмо се* Б М Мр Р Ри, *борѝѝѝѐ се* Го П Мр, *ложѝмо* Во П, *ломи̋мо* Во РБ, *ноћѝмо* Кр РБ Т Ту Ц, *ноћѝѝѝѐ* Бр М СР и сл.²³⁶

179. Однос *а̋а̋* ~ *а̋а̋а̋* (*иѝѝѐм* ~ *иѝѝѝѐм* и сл.) обилато је засведочен и очитује се у више глаголских типова. Разврставањем забележених примера и утврђивањем њихове типске и фреквенцијске заступљености, дошли смо до следећих закључака.

²³⁴ „У Његовађи и селима северонсточније границе овога говора чуо сам дужину у једнини, али у множини остаје е кратко: *вршиѐм — вршиѐмо*“ (Вуковић Акц. II-Др. 319).

²³⁵ М. Ник. СП 89–90.

²³⁶ За *илеѝѝѐмо* и сл. исп. Барј. НП-Сј. акц. 116, 119, 127, Ђук. Драг. 121–122, М. Ник. Гор. 646, Ђур. Равни 179, Пиж. Кол. 21 и 54, Руж. Пљ. 151–154; тако и Ник. Колуб. 30–31, Ник. Тршић 395, Стев. Груза 610, 622 и многи други; Вуковић Акц. II-Др. 321 увек *илеѝѝѐмо* и сл., али 325 *желе̋мо* (*желе̋мо*); Станић Уск. акц. 168 *чийѝа̋мо/чийѝа̋мо*, а „нису непознати ликови у којима ова алтернација изостаје“ ни у М. Ник. СП 166; Тешњ. Љешт. 85 само *илеѝѝѐмо*, *чийѝа̋мо* (спорадично *има̋мо*, *бижѝмо*).

а) У глагола типа *исїлесїи* и композитама гл. **-весїи* и **-несїи* ова појава је изразита, али није сасвим доследна.

Потврде типа *исїлєйѣм* (*доведем, донесем*):

зайчє Б Ј Ка Л Му, *исїчєм* Б Го Душ М Мр СР ТП, *исїчє* Бр Во ДТ Р Ра Ри, *исїчємо* Бр Д Ј О П Ст, *исїчєу* Ми Ро У, *исїлєйѣм* Л Му Т, *исїлєйѣш* Душ, *оїлєйѣу* О П РБ Т, *їрєїлєйѣмо* Ми Му Рош Ту, *о̀гребє* Ду, *о̀гребєм* Р, *о̀гребємо* ТП У;

д̀дведєм Г ДД Душ Ј Мр Ро Ту, *д̀дведєш* Бр Вр Ми Мр Му П, *д̀дведємо* Д К Мрш Му О РБ, *д̀дведєше* В З Зд У, *д̀дведєу* Л Ро Ту У, *їзведєм* ГД Душ ЈД, *їзведє* Душ Ј М Ст ТП Т Ту, *їзведємо* Мрш Му Рош СР, *їзведєу* Во Ри Рош ТП Ту, *о̀дведєм* Бр К Мрш ТП У, *о̀дведє* В Во ЈД Ст ТП У, *о̀дведємо* Бр Г ДД Зд, *о̀дведєу* Бр Ми Му РБ, *їд̀ведєм* Бр ГГ Д Зд К Ми, *їд̀ведє* Му Ст, *їд̀ведємо* Мрш Рош, *їрєведєм* Вр Ј Кр Ту, *їрєведє* Д Зд Рош, *їрєведємо* Вр Зд Р, *їрєведє* Л Ст, *їрєведєм* Рош, *їр̀дведєм* Ри, *їр̀дведємо* О ТП, *їр̀дведєу* Г О У, *сїр̀дведє* Бр ДД Мрш, *сїр̀дведєу* Г Л РБ СР, *їведєм* ГГ ГД Ро, *їведєш* ДД Ра ТП, *їведємо* Ми Р;

д̀днесєм В Го МР Ст Ту Ц, *д̀днесє* ДД ЈД Ј ТП Ц, *д̀днесємо* Л Р Ст, *д̀днесєу* Вр Мрш П Ри ТП У Ц, *їзнесєм* Л Ри Ст, *їзнесє* ГД Р Рош Ст, *їзнесємо* Д К Мрш СР Ту У Ц, *їзнесєу* Г Ми Р Ра Ри, *о̀днесєм* ГД Р Т, *о̀днесє* Душ Ј ТП Ту, *їд̀несєм* Кр РБ Ту, *їд̀несєш* ДТ Ка Мр У, *їд̀несє* Му Р ТП Ц, *їрєнесєм* Во ДД П С Ст, *їрєнесє* се Ми, *їрєнесємо* Го Ј П, *їрєнесєу* Бр Вр Ду З Т, *їрїнесєм* Г Зд О, *їрїнесєш* Бр Вр СР Ц, *с̀анесєм* Бр ГГ С Рош ТП Ту, *с̀анесємо* М Рош, *с̀анєсу* Ст, *їнесєм* Л Ст Т У Ц, *їнесєш* Мрш Т Ту, *їнесємо* ДБ РБ СР, *їнесєше* РБ, *їнесєу* ДТ К М Ст ТП.

Акцент остаје на основи у невеликом броју потврда (засведочених углавном у западнијим насељима):

исїчєм Б Год, *исїчє* Во М, *наїчєм* колáчā П, *наїчємо* Ка М, *исїлєйѣм* Го М, *о̀грєбє* М, *развєдє* се Го, *увєдє* Во.²³⁷

б) Ова појава је сасвим доследна:

ба) у композита гл. *-звaйїи*: *д̀дзовєм* О, *д̀дзовєу* Душ, *назовєу* Кр У, *їр̀дзовє* Год, *їр̀дзовєу* Мрш Ст, *с̀азовє* се ТП;

бб) у композита глагола типа *-чїшїаїи*:

зайїрїа̄м Во ДТ, *зайїрїа̄* Кр СР, *зайїрїа̄ју* К; — *о̀чїшїа̄м* Л, *о̀чїшїа̄* Го Мр, *їр̀о̀чїшїа̄* М СР, *їр̀о̀чїшїа̄ју* Т; — *намоїа̄м* Л Ст, *намоїа̄* се Го Ри; — *їшчуйа̄м* М, *їшчуйа̄* Л Ц, *їшчуйа̄ју* Мр, *начуйа̄* се Ка, *їд̀о̀чуйа̄мо* Ро, *їд̀о̀чуйа̄ју* РБ; — *їд̀обаца̄мо* Зд.²³⁸

в) Увек је, међутим: *зaжєлїм* Б Бр В Душ ЈД П, *їожєлїм* Бр Во ГГ Зд ЈД Ро, *їожєлє* Бр Душ З У Ц.

²³⁷ Само *исїчєм*, *д̀днесєм* и сл.: Барј. НП-Сј. акц. 103–104, Вуковић Акц. П-Др. 321–322, Ђук. Драг. 120–121, Ђур. Равни 179, М. Ник. Гор. 646, Пнж. Кол. 22; затим Барј. Бихор I 76 (*д̀днєсєм*, *оїлєйѣм*), Пеш. СК-Јб. 68 (*оїлєйѣм*), Руж. Пљ. 151 (понекад и *оїлєйѣмо*). У Љшт. (Тешин 185) *исїчє*, *наїчє* и сл., али *д̀днесєм/донєсєм*, а слично је и у севернијим западносрбијанским говорима (в. Моск. Поц. 84 и Ник. Основн 116), као и у Обадима (Симић 37). Ова појава је изразита али недоследна и у СИ (М. Ник. 166–167).

²³⁸ М. Ник. Гор. 646 *їр̀дчїшїа̄мо*, М. Ник. СП 168 *їр̀о̀чїшїа̄* (*їр̀о̀чїшїа̄мо*), Руж. Пљ. 152 *їр̀дчїшїа̄м* (*їд̀о̀чуйа̄м*), Мат. Мостар 357 *намоїа̄/намоїа̄*.

г) Додајмо на крају да акценат редовно остаје на основи ако је она дуга: *зажмѝрѝм* Го Ро, *иојжѝвѝм* Г, *ѝрежѝвѝм* Ц, *ѝројжѝвѝм* ТП и сл.

180. Напомене о акценту презентских облика појединих глагола I врсте. а) Разнолики су (и прозодијски и фонетски) облици глагола *моћи*.

Облици са *-же* (*мѝже* и сл.) заступљени су на целом подручју, док се ликови са *-ре* (*мѝрѝ*, *мѝре* и сл.) јављају само у западнијим насељима. То, истовремено, значи да изоглоса *-же/-ре* пресеца Ужичку Црну гору (в. карту бр. 9 у одељку „Глаголи“).

За прозодијску страну облика гл. *моћи* најважније је следеће.

аа) Образац *мѝгу* — *не мѝгу* маркантно је обележје целе области.

Знатно ређе имамо и *мѝгу* одн. *нѝ могу*.

Потврде се наводе у одељку „Глаголи“.

аб) Ликови *мѝрѝ* и *нѝ морѝ* (дакле са дужином, прилично честом), каткад, на „своме“ терену имају пандане у (вероватно аналошким) ликовима *мѝжѝ* и *нѝ можѝ*, какви се никада не јављају у крајевима у којима су готово искључиво бележени ликови са *-же* (грубо узевши, источна половина области).²³⁹

Потврде су наведене у одељку „Глаголи“.

б) У облицима презента гл. *ићи* очитују се два прозодијска обрасца: *ѝдѝм–идѝмо* (овако је чешће у источнијим насељима) и *ѝдѝм–ѝдѝмо* (како је то, углавном, у западнијим селима):

ѝдѝм ГГ ДД Душ Ј К Ми П Ри С Ту, *ѝдѝш* ГГ Зд ЈД Л Ми Р Ст ТП Ту, *ѝдѝ* Вр Год ДД Душ Л Мрш Ри Рош Ст, *идѝмо* Г Ј Му Ст Ту, *идѝше* ГД Ј ТП, *ѝдѝ* Во Душ ЈД Ми ТП У;

ѝдѝм Го Год З К Ка Мр СР Ц, *ѝдѝш* Во ДТ М Мр Ри Т, *ѝдѝ* ДТ Ка Кр М РБ СР Т Ц, *ѝдѝмо* Во Кр М РБ Ср, *ѝдѝше* Во Го Кр П Ри СР Ц, *ѝдѝ* Б Год З М Ми Ро Т Ту Ц.²⁴⁰

Преношење акцента на негацију је обавезно (исп. т. 52), дакле и са *ѝдѝм* и сл.²⁴¹

в) Глаголи сложени са *ићи* (*доћи* и сл.) имају дугосилазни (Вуков) акценат:

дѝђѝм Бр Ду Зд О Ра, *дѝђѝм* ГД Мрш Р СР, *дѝђѝш* ТП, *дѝђѝмо* В ДД М Р, *дѝђѝмо* ДТ М Ри, *дѝђѝ* Во Душ Ми Р Ро СР Т ТП У, *зѝђѝ* ГГ, *нѝђѝмо* Душ Мрш Ро, *нѝђѝмо* Ро, *нѝђѝ* Мрш Т Ц, *нѝђѝше* Мр С, *ѝдѝђѝм* Кр СР, *ѝдѝђѝм* ДД, *ѝдѝђѝ* Г Душ РБ С ТП.²⁴²

Каткад (обично при лежернијој артикулацији) бележили смо и ликове као што су *дѝѝ* В П, *дѝѝ* Ми, *ѝдѝмо* Л Ту, *дѝѝмо* У и сл.

²³⁹ Исп. М. Ник. Гор. 644 *мѝгу* — *не мѝгу*; *мѝжеш*, али Тешин Љешт. 226 најчешће *мѝгу*, 306 *мѝжемо*; исп. Ник. Мачва 218 *мѝжѝш*, Ник. Колуб. 13 *мѝжѝмо*.

²⁴⁰ Исп. нпр.: М. Ник. Гор. 646, Моск. Поц. 83, Нед. Каћ. 339 и Стев. Гружа 618 само *ѝдѝм*; Барј. НП-Сј. 94 *ѝдѝм/идѝм*; Вуковић Акц. П-Др. 322, Руж. Пљ. 152 и Станић Уск. акц. 165 *ѝдѝм*, *ѝдѝмо/идѝмо*; М. Ник. СП 169–170 *ѝдѝмо/идѝмо*, *ѝдѝм/идѝмо*; Ивић Бногр. 169, Ђук. Драг. 121 *ѝдѝм/идѝмо*, Тешин Љешт. 185 *ѝдѝм/идѝмо*.

²⁴¹ Тако и Моск. Поц. 83, М. Ник. СП 170 (а вероватно и другде).

²⁴² У суседном Љештанском „се поред *ѝдѝѝ*, *ѝдѝѝмо* чује и *ѝдѝѝ*, *ѝдѝѝмо*“ (Тешин, 185).

г) Суплетивни презент гл. *оџићи* слаже се с Вуком у следећим примерима:
оџем В Ј Д СР Ту, *оџеш* Вр Му Ту, *оџе* Л ТП У, *оџемо* Го К Ра Ст, *оџеше* Во
 Ду, *оџу* Мр Ту У Ц.

Међутим, нису ретки ни ликови са \sim : *оџем* ДД Му Ро, *оџем* Зд Р Т, *оџе* ДТ К
 Р ТП, *оџемо* Ду Ри.²⁴³

Овакви ликови су, вероватно, настали аналогijом према *дођем* и сл.

181. Глаголи једносложне вокалске основе. а) Глаголи *браји* и *џраји*, као и њихове композите, имају Вукове прозодијске ликове:

бџрем Бр ДТ Ра Ту, *бџре* Му Ту, *бџремо* Мр Р С У, *бџру* Год, *џрем* Г Зд М С
 У, *џреш* ЈД Кр, *џре* Зд Мрш (једанпут и *џре* ЈД), *џремо* ДД Му С, *џру* Год К С;

наберем Б Вр К М Мрш СР, *набереш* Бр З Мр СР С ТП, *набере* Бр ГГ Ј,
наберемо Го Год ДД Ми РБ Р Ро, *наберу* З ТП Т Ту У, *оберем* Год Мрш С Т,
оберемо Ри Ст, *оберу* ГД Ми Ст Ту У Ц, *иоберемо* Бр ГГ ГД Ри, *иоберу* Го Ми Т,
џреберемо Б Мрш Ри ТП, *саберем* ДТ Мрш Ту, *саберу* Ри ТП, *саберемо* В Д СР;

џсерем Г Ми, *џсере* Ду Ри Ту, *џсеремо* Душ, *оџерем* Мрш С Ту, *оџеремо*
 Душ Р Т, *саџерем* Ми Т.

За глаголе типа *из(а)браји* имамо само следеће потврде: *изабере се* Кр,
изаберу Ри, *одаберу се* Л²⁴⁴ — *изберу* ТП.

б) Глаголи типа *бији*, *крији* (као и њихове забележене композите) имају
 Вуков акценат (део потврда, засведочених у централним и источнијим насељима,
 има кратак вокал на презентском наставку):

бијем В Го ДТ, *бијем* Г Ра, *набијем* Вр ДТ, *забијем* Бр Г, *крије се* Во,
џкријем Ду, *навијем* Вр Му Ри, *навијем* Ра, *навијемо* Кр СР, *навијемо* О, *налијем*
 ГД Му Рош, *налијемо* ДД Ри, *џијем* Г Д, *џијем* Л, *џијемо* ДД М Ри Ст, *џџијем* Ро
 Му, *џџијем* Ра, *џџијемо* Р О СР Ц, *разбије* Ми Ри, *разлије* ТП, *разлије* Душ,
саишије М СР, *саишијемо* Л СР, *сиџбије* Ми, *џбије* Мр, *џбијемо* Л, *џмије се* Ка,
џмијемо се СР.

Финално у у 3. л. пл. оваквих глагола увек је дуго: *бију* Вр Ј, *џију* Г Р ТП,
џију М ТП.²⁴⁵

в) Акценат 3. л. пл. глагола *даји* и *знаји* зависи од наставка:

ва) с наставком -ју: *дају* Л Ро С (*не дају* Д СР), *знају* М Ро Рош ТП Ц, али *не*
знају Зд Т;

²⁴³ Исп. Гор. 683 *оџе* (*оџе*), М. Ник. СП 170 „спорадично“ *оџеш*, *оџе*.

²⁴⁴ За акценат на префиксу исп. нпр. Тешић Љешт. 185, М. Ник. Гор. 646, М. Ник. СП 170, али
 Ђук. Драг. 121 и *оџерем*. Акценат није на префиксу нпр. у Ник. Мачва 227–228, Ник. Срем 290–292,
 затим западно од Дрине: Ђук. ЦГ 240, Симић Обари 45, Петр. Змиј. I 195, Петр. Б-К 32–33, Песо
 Орт. 45; међутим, Павлица Пољ. 98 и Маг. Мостар 358 само *оџерем*.

²⁴⁵ Тешић Љешт. 175 *бијем*, *џијем*, Маг. Мостар 342 *брије*, Песо Орт. 45 *бијем*, Петр. Пјеш. 132
џијем, Пеш. СК-Љ. 39 *лијем*, Ђупић Бјел. 41 *бријемо*, Симић Обади 118 *кјује* (*кјује*), М. Ник. Гор. 639
бијем/кјује (зависно од инф. гл. основе), 687 *сакријем/сакрију*, Вуковић Акц. II-Др. 319 *бијем*
(бијем)/бију, М. Ник. СП 91–92 *џије* (*џије*)/*џију*; Станић Уск. акц. 89 *сијем/сију*. Кратко е има и Руж.
 Пљ. 149, Барј. Бихор I 77, Барј. НП-Сј. акц. 114, Вуш. ДИХ 64.

вб) с наставком -ду: *дádŭ* Б ДТ Р Ст,²⁴⁶ *знáдŭ* Душ Ра Ст.²⁴⁷

182. Глаголи *a'e, je* — основе. а) Презент гл. *давайи* јавља се у три прозодијска лика: у оба Вукова (*дájѐм/дájѐм*) и, најчешће, у форми *дájѐм*:

дájѐ З, *дáѐ* ДТ;

дáѐм Го, *дájѐмо* В Го;

дájѐм Д Ми С, *дájѐм* П, *дáѐм* Г Год С, *дájѐш* ЈД Р, *дájѐмо* К Ту, *дájѐше* Зд (нè *даѐм* Р).

У композитама је двојако:

дádájѐм Б Душ Кр Му, *дóдаѐм* Ду О, *зáдајѐ* С П, *п̀рѐдајѐ* К, *п̀рóдајѐм* Ј, *п̀рóдаѐ* се Ра и сл.;

зádáѐ З, *п̀рѐдáѐ* Р²⁴⁸ (нè морѐ да *нádáѐ* СР).

б) Према Вуковом *смíјайи се* ~ *смíјѐм се* овде бележимо *смíјайи се / смíјѐм се* Ду СР, *смíјѐш се* СР Ту, *смíјѐ ми се* Т итд.²⁴⁹

183. Глаголи *a/a* -основе. а) У през. гл. *имайи* преовлађују Вукови прозодијски ликови, тј. *имáм* Б Во ГД Год Ду М РБ Ро, *имáш* ГГ ДТ Душ Ми Ра Рош, *имá* Г Д Душ М Р, *имáмо* Вр Го М Р СР Ст, *имáше* ГД Ду Ц, *имајѐ* В Д М Ра Ро СР С ТП (у 1. и 2. л. пл., као што смо видели у т. 174, и *имáмо*, *имáше*).

И у овом глаголу, у 3. л. пл., срећемо аналошки наставак -ду: *имáдŭ* ЈД Л; -д- се јавља (вероватно такође аналогичном) и у (неким) другим лицима; засведочено је *имáдѐм* М Ро и *имáдѐ* Г Ро Л Ту.

б) През. облици гл. *бацайи* и *мошайи* имају акценат инфинитива:

бацáм Б Бр Вр ДТ Мрш Му О РБ Ри, *бацáш* Б Вр ГГ ДД ЈД Р Ст, *бацá* ДД О П РБ ТП, *бацáмо* Бр Вр Ри У; — *мóшáм* Бр ГД ДТ Зд Р, *мóшá* Г Ра Т, *смóшáмо* ГД Р С Ст (такође и *мошáмо*, *смошáмо*, како је наведено у т. 178, а исп. и *нáмошáм* и сл. у т. 179).

Према *бáцийи* (*бáцийи*) стоји *бáци* Год Му Ро, *бáцимо* Г РБ Рош С, одн. *бáциш* Ра, *бáци* Кр (исп. потврде у т. 176).

в) У през. гл. *кошайи* углавном срећемо Даничићеве ликове: *кóшáм* ГГ К Му Ст Т, *кóшáш* Во, *кóшáмо* В Го Ми Ри, *кóшáјѐ* Во.

Ипак, налазимо и *кóшá* Ми, *кóшáмо* Л Ра.

Такође, готово редовно је *искошáм* Во Душ, *искошáш* Мр СР, *искошáмо* Л, *искошáјѐ* Кр С (само једанпут *искошáјѐ* Г).

²⁴⁶ М. Ник. Гор. 688, Симић Обади 84, Станић Уск. акц. 167, Стев. Гружа 480, Тешић Љешт 232 *дádŭ*; тако и В. Ник. М-Гс 217 (нè *дádŭ*); с друге стране, Вуковић Акц. П-Др. 321 *дádŭ*, М. Ник. СП 171 *дádŭ/дádŭ* (нè *дádŭ*), Ђук. Драг. 150 *дádŭ / дádŭ* (нè *дádŭ*), Мат. Мостар 359 *дádŭ / дádŭ*.

²⁴⁷ За *знáдŭ* и сл. исп. Тешић Љешт. 232, В. Ник. М-Гс 217, М. Ник. Гор. 688; Стев. Гружа 480 (нè *знáдŭ*); у Ђук. Драг. 150 *знáду/знáдŭ* (нè *знáдŭ*).

²⁴⁸ Исп. М. Ник. Гор. 691 *дáѐм*, Ђур. Равни 179 *дájѐм*, Руж. Пљ. 149 *дájѐм*, а тако и у Тршићу (Ник. 429); Тешић Љешт. 234 *дájѐм/дáѐм*, М. Ник. СП 171 *дájѐм/дájѐм*, *дájѐш* (ређе и *дáѐ*).

²⁴⁹ Вуковић Акц. П-Др. 324, М. Ник. Гор. 654, Дешић 361/Г 123, Ђур. Равни 179, Тешић Љешт. 190 *смíјѐм се* или сл.; тако и Моск. Поц. 86 (уз *смéјѐм се*), Ник. Срем 279 (уз *смéјѐм се* и *смéјѐ се*), Рем. Шум. 83 (уз чешће *смéјѐ се*) и М. Ник. СП 172 (и *смíјѐм се*).

Дакле, однос *искојѣм* (Вук) ~ *кѣѣм* (Дан.)²⁵⁰ потврђен је и овде, али, као што видимо, према *искојѣм* и сл. не стоји обавезно *кѣѣм* и сл.²⁵¹

г) Засведочени през. облици гл. *играѣи* (*ѣграѣи* и, ретко, *ѣграѣи*, в. т. 170) имају краткосилазни акценат: *ѣгрѣм* Г Д Р, *ѣгрѣ* Го Ка П, *ѣгрѣмо се* Вр Мр С, *ѣграјѣ се* Год; а исп. и *ѣдиграѣмо* Во.

д) У глагола дугих основа типа *сѣваѣи*, *дозиваѣи* редовна је акценатска алтернација *сѣваѣи-сѣвѣм-сѣвајѣ* одн. *дозиваѣи-дѣзѣвѣм-дозивајѣ*:

гѣђајѣ Во ГГ Зд М, *гѣњајѣ* Зд, *јѣвѣјајѣ* Ду Душ Ми П Рош, *мѣрајѣ* В Го Ду Р Ст ТП Т, *ѣѣѣјајѣ* Во ДД З Зд Мр РБ СР С, *ѣлѣђајѣ* ГГ Душ О П, *ѣрѣчајѣ* Душ З ЈД С, *рѣђајѣ* Зд ТП Ц, *рѣчајѣ* ДТ Ду Л Р Ро Ст Ту, *сѣврајѣ* Бр ДД Зд, *сѣвајајѣ* Г З Ро, *сѣрѣмајѣ* Г К Му Т Ту, *сѣрадајѣ* Го ЈД Ми Ри, *сѣрѣѣѣјајѣ* Г Ј К Ка О Ри, *сѣрѣѣјајѣ* Ду СР, *чѣвајѣ* ЈД Ра С;

дарѣвајѣ В Л М Ми Мрш С, *договѣрајѣ се* Г Душ З Му П, *здоговѣрајѣ се* ГД Ми С Ст, *изѣвајѣ се* Бр ГД П ТП, *исѣуѣјајѣ* Бр Во РБ, *исѣуѣјајѣ се* Мрш С, *ѣосѣѣѣјајѣ* Бр Во П Р Ра Ри, *ѣозѣвајѣ* Ми Ст ТП Ту, *ѣрозѣвајѣ* Вр Душ О Ту, *ѣрѣѣрѣсајѣ* Г М Р Ра Ри, *разѣјајѣ се* Мр, *разговѣрајѣ* ГД Ду Мр Ри Ст, *уговѣрајѣ* ГД С, *уклѣјајѣ* Во Ми, *умѣвајѣ се* Бр Во З Ст, *уѣшовѣрајѣ* Во Ка Ра, *чѣстѣѣѣјајѣ* ДТ Ј Ми.

ђ) Презент гл. *немаѣи* гласи *нѣмѣм* В ДТ Кр Р С Ст Т, *нѣмам* Ду Ми Ст, *нѣмѣш* Вр ГД Ми Ри Ст, *нѣмаш* ГГ Л Ст, *нѣмѣ* Во Д Л Рош, *нѣма* Кр Ро ТП У, *нѣмѣмо* Г З Л Ра С, *нѣмамо* Ду Л С, *нѣмѣше* Во; 3. л. пл. *нѣмајѣ* Вр З Ми РБ СР Т Ту.

184. Издвојићемо и следеће:

а) редовно је *жѣвѣѣм* Б ДТ Зд М РБ СР С Ст Ту, *жѣвѣѣмо* ГГ З Ка Мр РБ Т, *жѣвѣѣше* Г П.

б) Засведочено је *сѣдѣѣѣм* Кр Мрш Ра, *сѣдѣѣѣш* М, али и *сѣдѣѣѣм* Г Ра, *сѣдѣѣѣѣм* Му, *сѣдѣѣѣ* Рош.²⁵²

Међутим, увек је *весѣѣѣм се* Б ГГ СР, *весѣѣѣмо се* Бр Вр ДД ЈД О С ТП, *весѣѣѣ се* Б Го Кр.²⁵³

в) Према Вуковом *да ѣрѣѣѣѣѣѣѣ* овде је *да ѣрѣѣѣѣѣѣѣ* Вр Д Ми Ра СР, *да ѣрѣѣѣѣѣѣѣ* Ра.

г) Вуков нагласак препознајемо у *жѣрѣѣѣм* Вр Мр, *жѣрѣѣш* ли О, *нѣ жѣрѣѣш* нѣђе Кр;

Даничић наводи и Вуково *жѣрѣѣм се*, али и *жѣрѣѣм* (Дан. 133,137).²⁵⁴

д) И овде се чува однос *бѣлѣ* ('чини белим') / *бѣлѣ се* ('види се бео, истиче се белом бојом'):

²⁵⁰ „Дан. је *кѣѣм* извео из Вуковог *искојѣм*“ (М. Ник. СП 172).

²⁵¹ Исп. М. Ник. СП 172 *кѣѣм/кѣѣм* „спорадично“, *искојѣм* и сл. (поред чешћег *искојѣм* и сл.), Ђур. Равни 179 *кѣѣм* — *искојѣм*.

²⁵² Вуковић Акц. II-Др. 352, М. Ник. СП 175, Ђур. Равни 179, Станић Уск. акц. 169 *сѣдѣѣѣм* и сл. (Руж. Пљ. 154 *сѣдѣѣѣм*); међутим, Вук. Драг. 49 *сѣдѣѣѣ* (*сѣдѣѣѣѣ* — *сѣдѣѣѣѣ*).

²⁵³ М. Ник. СП 175 *весѣѣѣ/весѣѣѣ*.

²⁵⁴ Прозоднијски линк *жѣрѣѣм* (неприхваћен од РСАНУ), засведочен је у неким говорима; исп. М. Ник. СП 175, Симић Обади 38.

бџѣлїмо платно на рџици, потоку Г, *бѣлїм* ЈД, *ѹбџѣлїмо* ГД / љ, *какї*, *ђевѡјке*, *бџѣлѣ се* кошуље ТП, *бџѣлї се* снџѣг Во.²⁵⁵

ђ) Говори се *важї* Го Мр С, *не важї* Ри (важити: 'вредети').

185. Помоћни глаголи. а) У 1. л. сг. и 1. и 2. л. пл. глагола *хїѣти* имамо доследно узлазни акценат:

ѡћу Бр Д Ду З Ка М Ми О П Ро СР С Ст ТП У Ц; — *ѡћемо* Бр Год Зд М Мрш Ро; — *ѡћѣе* Во ДД Душ Л М Р Ри СР С.

У 2. и 3. л. сг. и 3. л. пл. бележимо и ` и ``:

ѡћеш Во Год М Мрш П РБ Ри С ТП, *ѡћеш* Го З; — *ѡће* Го Д М Ри, *ѡће* О, *ѡћѣ* Г Ду Кр С; — *ѡће* Вр Д Зд М П СР, *ѡћѣ* ГД Зд Ми Р С Ст, *ѡћѣ* Во, *ѡћу* В ГГ ДД Душ Зд Ј К Мрш П Ри С ТП Т Ту Ц.²⁵⁶

б) Одрични облици: *нѣћу* Б Бр ГГ Го ДТ Душ З Л М Му Р Ри СР Ст ТП Т Ту У Ц; — *нѣћеш* ГД ДТ Зд Ми Ра Рош С Ст; — *нѣће* Г Мрш П РБ Ри Рош С Ст Т, *нѣћѣ* Му ТП;²⁵⁷ — *нѣћемо* Г Д Л М П РБ СР; — *нѣћѣе* Г ДТ Душ М С, — *нѣће* Г М П, *нѣћѣ* З Ра, *нѣћу* ГД Мрш Р СР Ц.²⁵⁸

в) Свуда је *нїје*.²⁵⁹

3) АОРИСТ

Указаћемо само на прилике у 2. и 3. лицу сингулара.

а. Консонантске основе

186. а) У композита гл. **весїти* и **несїти* налазимо:

аа) или `` на префиксу, гј. прототонију (облици типа *ѡѡведе*, *ѡѡнесе*): *ѡѡведе* Б Вр ГГ Мр С Ст, *ѡѡведе* Бр М Ми С, *ѡведе* Г ГГ П РБ; — *ѡѡнесе* ГГ Ду Зд М О Ри СР П Ту, *ѡнесе* Б Вр Д Ро Рош, *ѡнесе* Г Ми Ту, *ѡнесе* Г ЈД СР, *ѡнесе* Во Ду;

аб) или ` на префиксу (облици с континуантима *јаѣа* у основи): *ѡѡнїѣ* Го Мрш О, *ѡѡнїѣ* Мрш, *ѡѡнїѣ* С, *ѡнїѣ* Кр.²⁶⁰

б) У композита гл. типа *їѣћи* прототонија је доследна: *зїѣче* Г М Р Ст ТП Т, *їѣче* Во Душ М СР ТП Ту, *їсїче* Бр Д Му РБ У, *нїѣче* Во, *нїѣче* Го Ми, *ѡїѣче* Ду Мр.²⁶¹

Од простих глагола имамо само *їѣче* Ду.

²⁵⁵ Исп. М. Ник. СП 175.

²⁵⁶ У непосредном окружењу је овако: Тешић Љешт. 185 *ѡћу*, *ѡћеш* = *ѡћеш*, *ѡћемо*, *ѡћу*. М. Ник. Гор. 646 *ѡћу*, *ѡћеш*, *ѡћемо*, *ѡће* = *ѡћѣ* (3. л. пл.), В. Ник. М-Гс 216 *ѡћѣ* (3. л. пл.).

²⁵⁷ М. Ник. СП 177 *нѣћелнѣћѣ*, Тешић Љешт. 185 *нѣћѣ*.

²⁵⁸ Тешић Љешт. 185 *нѣћѣ* = *нѣћу*, М. Ник. Гор. 646 *нѣће* = *нѣћѣ*, В. Ник. М-Гс 216 *нѣћѣ*, М. Ник. СП 177 *нѣће*, *нѣћѣ*, *нѣће*, *нѣћѣ*.

²⁵⁹ Вук *нїје*, али М. Ник. Гор. 646, М. Ник. СП 177, Ђур. Равни 179, Руж. Пљ. 155, Симић Ободи 38, Тешић Љешт 190 и неки други говори *нїје*.

²⁶⁰ За *ѡѡнеселѡѡнїје* исп. М. Ник. Гор. 684, Руж. Пљ. 164, 168; принципски исто и М. Ник. СП 178.

²⁶¹ Тако и Дан.; исп. М. Ник. СП 178 *зїѣче*, *їсїче*, *ѡїѣче*, М. Ник. Гор. 645 *їсїче*.

187. У глагола типа *маћи* (одн. *смаћи*) уочавамо лексичку неуједначеност: *рече* В ГД Год Ј Кр П, али *леже* В ДТ, *маче* ГГ О, *може* ГД Ри (тако и *можеде* Д П, *мореде* В), *слеже* раменима Во, *слеже се* Бр П, *смаче* Душ Р.²⁶²

У гл. са силабичним префиксом налазимо *йможе* Бр РБ, *намаче* Кр, *йримаче* Л СР, али и *йоможе* Мрш, *залеже* ДД Ц.²⁶³

188. Поред Даничићевог *йобјеже* Вр Р, налазимо и *йобјеже* В Ми Т.²⁶⁴

189. У композита са *-йаси* и *-дићи* затичемо само неповучени акценат: *доидаде* Б ЛР Ра СР, *доидаде се* Бр В Р Ра Ст, *наидаде* Год ДД ДТ Л Ра, *ошидаде* Б Душ З С Ст Т Ту, *йреидаде* Б Вр ГГ Зд П Ри, *йриидаде* В Д Ст ТП, *уидаде* К Ро Ту; — *зидиже* ГД Душ Зд М, *изидиже* Ми, *йридиже* Душ Мр СТ П, *йодиже* Душ ТП.

190. Од гл. на *-сјећи* редовно је *насчиече* ГД РБ Ро, *осчиече* Ду Р ТП, *йосчиече се* Во, *йресчиече* Л О, *расчиече* ДД.²⁶⁵

191. Од гл. *йреси* имамо *йресе* Вр С.

Прототонија је доследна и у композита типа *извући*: *дввуче* Кр Му Рош, *йзвуче* В Ј Му С, *навуче* ГГ Р, *йдвуче* Л Р, *рзвуче* Л; — *йсиресе* М Ри Ст, *расиресе* М.

192. Гл. *ићи* и композите. а) Овде је *оде* Во ДТ Д Ми Му РБ Р Ро Ст Ту Ц, (једанпут и *оде* ЈД); — *дође* Во Г З Р, *нађе* Кр Ми, *йрије* ДД Зд Рош СР С Ст ТП, *йрође* Ми Ри и сл.

б) Према Даничићевим ликовима *изађе* ГД Мрш, *изије* Кр М Ри, *наије* Ми Ро, *ошиде* Мрш стоје (у западнијим насељима и равноправно) примери типа *йзађе* В М, *йзије* М Ри Ц, *наије* В Ри и сл.²⁶⁶

б. Вокалске основе

193. а) Аналогно ликовима типа *йоније* (т. 186) засведочено је и *ймрије* Ми Му, *ймрије* ТП.

Ипак, у Рошцима (подно Каблара) налазимо и *ймрије*.²⁶⁷

б) Ни прилике у гл. типа *узети* нису једнозначне:

зайе Ду ТП, *йдче* Б Бр ГД Ду Кр Р Ра Ри СР, *узе* Вр Д М СР, али налазимо и *йдче* Го З.²⁶⁸

У композита, поред *зайочје* ГГ Мр, *рззайе* Л, имамо и *раззайе* Ми.

²⁶² Тако и Вуковић Акц. П-Др. 336–337, Руж. Пљ. 164, М. Ник. СП 178; у непосредном суседству имамо: М. Ник. Гор. 645 *леже*, Тешнић Љешт. 181 *леже*, *маче*. Дан. 96 *може*, али, према Вуковом Рјечнику и *рече*.

²⁶³ Исп. Вуковић Акц. П-Др. 337 *йоможе/йможе*, М. Ник. СП 178 *йможе/йоможе*, М. Ник. Гор. 645 *йоможе*, *йзмаче*, Симић Обади 35 *йзмаче*.

²⁶⁴ Исп. М. Ник. СП 175 *йобјеже/йобеже*, *йбјеже*.

²⁶⁵ Тако и Дан. (99).

²⁶⁶ Тешнић Љешт. 183 *наије/наије* и сл., али М. Ник. Гор. 645 само *изије*. Двојако и Руж. Пљ. 166, М. Ник. СП 179, Симић Обади 81.

²⁶⁷ Неуједначено и у суседству: нпр. у Ђук. Драг. 148 *ймрије/ймрије*; у М. Ник. Гор. 645 само *ймрије*.

²⁶⁸ Тешнић Љешт. 227 *йдче*, Ђук. Драг. 148 *йдче*, М. Ник. СП 179 (новоштокавски део) *йдче/йдче*.

194. а) У *дозваїи* и сл. обично је *дџва* Бр Во Зд Ми, *їрїзва* В Вр Мр Мрш Ро, *їрџва* ДД Мрш РБ Ст, *сџва* Бр П, *закла* Б ДД Мр Мрш Ту, *їџкла* Год Ми Ро, *џбра* Во СР.

Ипак, и *їрџва̄ ме* СР.²⁶⁹

б) Редовно је *їџнаде* Л (*не їџна ме* Ми), *їрџаде* Г Д Му, *їрџаде* Д, *сџнаде* Ми Ри.²⁷⁰

Тако и *зџстаде* Вр О РБ СР У, *зџста* Г В М Ми О Рош, *нџстаде* Во Вр Го Год Мр Рош Ту, *нџста* Г Го З РБ Ри, *џстаде* Ду Душ Зд Ми Ри У, *џста* Ду Душ Му О Ри, *їџстаде* Бр В Душ Мр П, *їџста* Бр ДД СР С Ст Ту, *їрџстаде* Бр ГГ Ми Мрш, *їрџста* Го Кр С.²⁷¹

в) Глаголима типа *добїиї*, *їокриїи* својствена је окситонија:

дџби Б В Ми Ми, *зџби* Мр Мрш Ту, *зџви* Му Ро Рош, *їзби* Б П Ро, *їџи* Мрш Ст, *сџви* Б Мр Мрш;²⁷² — *їрџби га* Бр Му Ро, *їрџби* Го Ра Ри, *сїџдби* Л Р, *їџкри* Б Д Рош, *сџкри* Г О.²⁷³

195. Глаголи на *ну/не*: а) *сџанџ* Ду Ка, — *џсџанџ* Бр.

Налазимо и *сџанџ* Во, као и устаљено *сџанџ ми* Во Ду (фиг., када се неко некоме или нечему обрадује, обично изненада, неочекивано).

б) *зџбрїнџ се* Во, *зџкїснџ* Ду, *їзгїнџ* Ду, *їсїрунџ* Душ Ро, *їџгїнџ* ГГ, *їџдмеїнџ* Ра, *їрїїџонџ* Вр Мр, *сџїрунџ* Ми;

в) *дрнџ се* Д, *крџнџ* Л Р, *шїкнџ* Б Ми Т, *шїкнџ* Ту, — *їскрџнџ* Б Л Ми Мрш Му Рош, *їскрџнџ* Б Бр Ра, *нџкрџнџ* Б Го Кр Му О Ри, *џкрџнџ* Бр Ми Му Ри, *їрџврнџ* Ми Мрш, *їрџврнџ* Бр О Ст, *рџзгрнџ* Бр Л Ми, *рџзмїнџ се* Бр Зд У, *їмнџ* Ра Ри.

Бележимо, међутим, и *вїкнџ на њега* Во, *лџнџ рџкџм* Ду, *дрнџ се* П.²⁷⁴

196. Као и у неким суседним сродним идиомима, акценат аориста у глагола П (Стеван.) врсте зависи од квантитета основинског вокала.

а) У глагола са кратким вокалом у основи имамо " на иницијалном слогу:

скрџсџ му у лице К;

їсовџ В Душ Зд, *џсовџ* Б Вр ГГ Л РБ Рош, *џсовџ* Го М П СР Ту, *џсова* Ми Мрш; — *зџковџ* Бр Во Ми ГГ, *їрїковџ* Душ Ст, *їковџ* У; — *зџсмнџ се* Го, *нџсмнџ се* Бр Во СР Ст ПП Ту; — *зџгрїџ* Ду Душ ЈД ТП, *зџснџ* Бр ГД РБ, *їзгрїџ* Му П, *їрїзгрїџ* Бр С Рош.²⁷⁵

²⁶⁹ Исп. Симић Обади 36, М. Ник. Гор. 645, Моск. Поц. 71, Тешић Љешт. 183, Руж. Пљ. 164 само *дџва* и сл.; углавном је овако и у новоштокавском делу србијанског Полимља, али „није непознато ни *дџва̄*" (М. Ник. СП 180); Вуковић Акц. П-Др. 335 *їрїзва*, *џбра* — *џџбра* и сл.

²⁷⁰ Тешић Љешт. 183 *їрџаде*, М. Ник. СП 180 (новоштокавски део) *їрџаде* (али *їџстаде*), Ник. Мачва 226 *їрџаде*, а тако и Барј. НП-Сј. акц. 116.

²⁷¹ Тако и у суседном Љештанском (Тешић 183), у новоштокавском делу србијанског Полимља забележено је *їџстаде* (*џџстаде*), али су неупоредиво фреквентнији ликови типа *їџстаде* (М. Ник. 180), Ђук. Драг. 148 *їрџста*.

²⁷² М. Ник. СП 180 *зџви/зџви*, Руж. Пљ. 164, Симић Обади 36, Моск. Поц. 71 и Тешић Љешт. 183 само *зџви*.

²⁷³ Исп. М. Ник. СП 180 *їџби*, *сџкри се*, али и *їџбї*, *сџкрї*.

²⁷⁴ М. Ник. СП 181 *сџанџ* (*џсџанџ*), *їзгнџ* (*їзгнџ*), *дрнџ* (*звїзнџ*), *нџсрнџ* (*џкрџнџ*); са приликама у СП слаже се Вуковић Акц. П-Др. 338-339, М. Ник. Гор. 645, Руж. Пљ. 164-165, Станић Уск. аор. 204, Тешић Љешт. 183 и др. Међутим, у Симић Обади 35, 36 и *врїснџ*, *їокрџнџ* (*їџкрџнџ*).

²⁷⁵ Склоност ка протогонији својствена је и другим сродним говорима: исп. Тешић Љешт. 183, М. Ник. Гор. 645, М. Ник. СП 182 (*мада* и *не џвїрїса*).

б) Другачије су (и унеколико сложеније) прозодијске прилике у глагола са дугим вокалом у основи. Док у простих облика имамо само *ви́ка* ГГ Душ, *ка́за* ДТ, *и́йса* Ка, у композита налазимо и *завѣ́за* Во Ј, *на́йи́са* М, *и́рѣ́йи́са* С.²⁷⁶

197. Још је изразитија прозодијска разноликост гл. *а/а-* основе.

а) Према Дан. *вјѣ́нча̄*, имамо само *чи́йша* Зд, *ичѣ́ша* Мрш Ра.

б) У композита имамо *за́йрӣя̄* Во Р, *на́йрӣя̄* Кр Ту; — *и́и́чӣя̄* Во; — *ѡ́бе̄ѣ̄* ДТ. Ипак, засведочено је и *смандр̄ља* нѣшта Во.²⁷⁷

в) Прототонија је сасвим доследна у сложених гл. типа *иогледаиш*: *дѡ́чек̄а* Б Вр К Р Ра Т, *за́ћера̄* Б Бр Кр Ри Ро, *за́кува̄ се* добро Во, *и́и́ћера̄* Б Бр ГГ Кр Му Ст ТП Ту Ц, *ѡ́йљачк̄а* Бр Мр Мрш Му Т, *ѡ́йљачка* Бр К, *ѡ́ћера̄* Бр Год Ка Кр Мрш Ри, *и́ѡглед̄а* Б Ј К Ка СР С, *и́рѣ́глед̄а* Бр ГД Ту У Ц, *и́ѡћера̄* Во Вр ГГ Год ДД Му Ц, *и́ѡћера* Во Вр ДТ, *и́рѣ́ћера̄* Б ТП, *и́рӣћера̄* Во ЈД, *ра́ићера̄* Б Ду Т Ту, *у́гледа* Зд, *у́ћера̄* Ра.

г) Прилике у глагола с дугим вокалом у корену аналогне су приликама у одговарајућим глаголима II врсте:

га) *гу́ра* СР, *и́йша* ДТ Ка, *и́ри́ча* Ро, *си́рада* С;

гб) *завла́да* Мрш, *зайи́ша* П, *измѣ́ша* Му, *иси́ри́ча* О У, али и *за́йри́ча* се ДТ, *и́згу́ра* СР, *на́двла́да* Го.²⁷⁸

198. Глаголи на *-им* у презенту. а) Од гл. са *а/и* односом имамо само *ле́ж̄а* ГГ Во, *си́я̄ја̄* Мр; *ѡ́йи́рч̄а* Год ЗР, *и́здр̄ж̄а* М, *ѡ́йи́рч̄а* Ми Рош, *и́ѡйи́рч̄а* Мр, *у́йи́рч̄а* Му.²⁷⁹

За глаголе с дугим вокалом у корену имамо само једну потврду: *ѡ́н љи́ӣӣ*, *љи́ӣӣ* СР.

б) Другачије је у гл. на *је* (← Ћ) / *и* са кратким коренским вокалом:

се́ће Ду Ка; — *забѡ́ље га* Мр, *и́орумѣ́не* ТП, *разбѡ́ље се* Зд; *изгѡ́ре* М Ри, *сагѡ́ре* Р, *салѣ́ће* Мр.

Ипак и *и́згоре* Л, *на́леће* Ми.²⁸⁰

У глагола других основа налазимо: *ж̄и́вље* Рош; — *и́ѡбѣ́ље* Вр, *и́ѡж̄и́вље* О, *и́ѡлу́ће* С.

в) Глаголи *и/и-*основа одликују се доследном прототонијом:

ва) *гѡ́нӣ* Б Во, *рѡ́вӣ* Бр Ми, *рѡ́дӣ* Бр Ду М СР, *рѡ́ди* Р, *скѡ́чӣ* Бр Душ Ст ТП, *слѡ́ж̄ӣ* ГД Год Ро Рош, *слѡ́мӣ* ГД Г Ра Рош, *гѡ́ворӣ* Бр Д Л Ри, *ѡ́блазӣ* Бр Му, *за́качӣ* М Р Ра, *за́лож̄ӣ* Ми, *за́ноћ̄ӣ* Бр Во Ри С Ст Т, *за́скочӣ* Год СР С ТП, *за́йи́урӣ* Р, *и́звадӣ* Б Бр П Ра, *и́звади* Бр ГГ С Ст Т, *и́скочӣ* Бр Д Зд Ри, *и́си́раӣӣ* Ро, *и́си́урӣ се* Мр, *на́говорӣ* ГД Мрш Му СР, *на́куӣӣ* Бр Год Рош ТП, *на́и́ѡварӣ* Ро Ст ТП Ту, *ѡ́женӣ се* Бр Год Ст, *ѡ́йи́ворӣ* СР Ст Ту, *и́ѡкуӣӣ* Рош С, *и́рѣ́йи́ури се* Д Ст, *и́рѣ́йи́урӣ* Б Во Рош, *и́ри́слон̄ӣ* Ду О П, *у́чинӣ ми се* Г Ро, *у́ваӣӣ* Д итд.

²⁷⁶ Овако је и у суседном Љештанском (Тешин̄ 183).

²⁷⁷ Вуковић Акц. П-Др. 343 *вјѣ́нча* — *и́риѡвјѣ́нча*, Станић Уск. аор. 152 *вљѣ́нча* — *и́риѡвљѣ́нча*, М. Ник. СП 182 *вјѣ́нча* (*смргѣ́ља*, *у́йи́ша*).

²⁷⁸ Исп. Тешин̄ Љешт. 183.

²⁷⁹ За гл. типа *др̄ж̄аӣӣ* исп. Вуковић Акц. П-Др. 343 *др̄ж̄а* — *задр̄ж̄а*, а тако и Станић Уск. аор. 202; Мат. Мостар 363 и Руж. Пљ. 168 *др̄ж̄а/задр̄ж̄а̄*, Ђук. ГЦ 238 *др̄ж̄а/задр̄ж̄а̄* и *задр̄ж̄а*, М. Ник. СП 183 *др̄ж̄а̄* (*и́ѡйи́рч̄а*).

²⁸⁰ Исп. М. Ник. СП 183 *ѡ́леће*, *и́рѡлеће*, *сагѡ́ре* (пored *сагѡ́ре*, *салѣ́ће*).

вб) *врáшии се* Б Г Д Г Му, *врáшии* Ри С ТП, *ја̀ви* Бр О ТП, *ра̀ди* Г Год С, *см'ч'енї* Ду С Т, *скрáси се* Р, *сїр'емї се* Бр О, *їрáжї* У;
зáвáли ДД ДТ М, *зáвїрї* Му О Ро, *зáврїи* Г ТП, *зáврїи се* Мрш, *зáйáли* П,
зáслáдї С, *їзв'рїи* РБ, *нáйлáтїи* Ро, *нáйлáтїи* С, *нáредї* Д Ри, *одб'рани* П, *осудї га*
 С, *дїйлáтїи* Ст, *длáди се* Бр О Ц, *дїáли* Ри, *їдв'рáтїи* Му Т, *їд'јáви се* Б Мр Му,
їр'есудї Д Ст, *їрїсїтїїи* Душ Кр, *їглáви* Год, *їрáди* Б Го Му, *їр'едї* Бр Ст;
зáкорáчи П, *рáсїор'едї* О, *їїр'ойáстїи* ТП.

4) РАДНИ ГЛАГОЛСКИ ПРИДЕВ

а. Коисонантїске основе

199. а) У простих глагола типа *вєстїи* редовно је *в'єзла* ГГ Ми, *в'єзле* Мр, *в'укла* ДД Ка РБ, *в'укли* ДТ М П, *рáсла* Му С, *рáсли* Л, *см'єла се* В М, *см'єли се* О, *їр'єсла* ДТ С, *їр'єсли* Ро, *їр'єсло се* Ри, *їу́кли* Вр Д Мр Ро Ст ТП (сг. м. р. *в'укō* Г Ми, *їр'єсō* Во и сл.).

б) У композита најчешће је: *дов'укла* В С, *дов'укли* Год Рош Ту, *зав'укла* Ми, *зав'укло се* Ду, *исїр'єсли* В, *об'укли* Ми С, *одв'укли* Вр П РБ, *одрáсла* ГГ СР, *одрáсли* Мр, *одрáсле* В С, *оз'єбли* ДД, *оз'єбле* Вр П Т, *їов'укли* Му, *їорáсла* М ТП, *їорáсле* Мр, *їр'єїр'єсли* В Т, *їрив'укла се* М, *їрїрáсли* ДД, *їрїрáсле* Во.²⁸¹

У селнима подринског залеђа налазимо и *зав'укли се* В, *исїр'єсли* Ц, *исїр'єсле* Ц, *їдрáсле* ДТ (као што смо видели у т. 168, редак је инфинитив типа *исїр'єстїи*).

200. а) У простих гл. типа *їећи* и *рећи* доследно је Даничићево *л'єгли* Бр В М Ми Р СР ТП Т Ту, *л'єгле* Бр Вр Кр, *мáкла* Бр Душ Ка СР, *мáкли* Кр Ту, *мòгла* Б Бр Ми Р Ту У, *мòгло* Б Душ Ј П Ри, *мòгли* Г Го С Ст, *їєкла* Во П РБ Т, *їєкли* Б Ду Мр Мрш О РБ СР У, *їл'єла* Бр Го Год Зд Ст ТП, *їл'єли* Д Ду З ЈД К, *їл'єле* Бр Год ДТ Мрш Му РБ, *їт'єкло* Б В ДуМ Ми Ри, *р'єкла* Б ДД С, *р'єкли* Вр ДТ ЈД Мрш, *р'єкле* Б Кр О П; — *смáкли* Бр Р М (сг. м. р. *мòгō* Вр ГД Ду, *їєкō* Л Ри Ст, *р'єкō* Б Во ДД Мрш Рош).

б) У композита углавном је овако: *зай'єкли* В Д, *исїєкла* ДД Мрш, *исїєкли* М С, *їр'єїт'єкло* Му, *уїт'єкли* М СР; — *доїт'єкла* Го С; — *измáкли* В Зд, *їомòгли* ГД М С, *їомòгле* Ду С, *умáкла* Ми, а исп. и *дов'єла* Год СР Ст, *дов'єли* О Т Ту У Ц, *изв'єли* Бр Вр РБ Ст У, *одв'єли* Б Ми ТП, *їов'єли* Бр Мр, *їр'єв'єли* М РБ, *їрив'єли* О Ту, *їр'ов'єла се* Му, *їр'ов'єли се* Ми Ст, *разв'єли се* Л Ро, *ув'єла* Ст, *ув'єли* Т.

Ретко је *дòвела* Му, *дòвели* Ро С, *дòїт'єкла* Мрш, *їмакла* ТП.²⁸²

201. Акценатски ликови тросложних композита гл. *їћи* двојаки су:

²⁸¹ Исп. Ђук. Драг. 120 само *їр'єїр'єсли* и сл., М. Ник. СП 186 најчешће овако, али спорадично *ддв'укли* и сл., Тешнї Љсшт. 184 *исїр'єслаїсїр'єсла*, али само *нáйр'єсла*, *от'єр'єсла*; Симнї Обадї 36 *оз'єбла* (ретко *оз'єбла*), Ђук. ГЦ 239 *оз'єбла/оз'єбла*, Ник. Тршић 395 *ув'укла/оз'єбла*.

²⁸² У суседству различито: М. Ник. Гор. 645 *їєкла* и сл., Тешнї Љсшт. 184 *їєкла*, *исїєкла* и сл. Међутим, у такође суседном Драгачеву (нако у основн новоштокавском) по правилу је *л'єгла*, *уїт'єкла*. На подручју (југо)западне Србије овакви ликови засведочени су и у неким деловима Санџака; исп. М. Ник. СП 187.

з^аиш^о В, з^аишли Кр Ст, *и*з^ашла Вр Д, *и*з^ашли М С, *и*з^иш^о ДД У, *и*з^ишли Бр ДТ Душ Мрш Ра С Ст ТП, *н*а^иш^о П СР Ст ТП, *н*а^ишли Бр Му Ст ТП, *н*а^иш^иле Б Ду Му Рош, *о*б^иш^ила Б Го П РБ, *о*б^иш^о Бр ГГ С Ст ТП, *о*б^иш^ила Ду С Ст ТП Т, *о*б^иш^ило ГД Ро С Ст, *о*б^иш^или Д Ро С, *о*б^иш^иле Г Го Год Ц, *у*ш^о Д Ду, *у*ш^или Мр Ро Т.

Даничићеви ликови су ређи: *и*з^аш^о ДТ, *и*з^ашла М, *и*з^иш^о Кр ТП, *и*з^ишла Мр, *и*з^ишли ДТ, *и*з^иш^иле Б Во Вр, *н*а^иш^или М, *р*аз^иш^о се РБ Рош, *р*аз^иш^или се Рош.

Ликови типа *и*з^ашла чују се на целом подручју. Заступљеност примера типа *и*з^ашла нешто је изразитија (али ни овде није претежна) само у западном и источном рубном појасу (тј. у насељима подринског залеђа и селима најближим Такову и Драгачеву). Чињеница да је засведочено нпр. и *и*з^ашла и *и*з^ишла, али само *о*б^иш^ила, и само *р*аз^иш^или се, наговештава и могућност лексичке диференцијације. Ипак, нећемо ићи даље од наговештаја, јер је могуће да дублетни пандани ових (а можда и неких других „непарних“) потврда само случајно нису забележени.²⁸³

202. Глагол *в*р^иећ^и и гл. једносложне вокалске основе *м*р^ијеј^и и *и*ш^ии имају Даничићеве прозодијске форме: *вр*ло се ГГ Р, *вр*ли ДТ, *мр*ла па ж^ивила СР, *мр*ли Зд, *и*ш^ила Г Ка Ст, *и*ш^или Во Д Ј С.²⁸⁴

б. Вокалске основе

203. Гл. типа *у*з^еш^и имају доследно прототоничну акценатску форму:

*д*о^нч^ела В ДД М П Ст, *д*о^нч^ела ДТ Ц, *д*о^нч^ели Б В Ду З Зд Р Ра, *и*з^нч^ела ГГ М Ро Т Ту, *и*з^нч^ели Бр Го М Ри Т, *н*а^нч^ела Бр Кр, *н*а^нч^ели Б Во Ро СР, *о*д^нч^ела В Ј Ри Ро С Ст, *о*д^нч^ели Бр П ТП Т Ц, *и*д^нч^ела Г Год РБ У, *и*д^нч^ела В Зд ЈД РБ, *и*д^нч^ели Го ДТ П, *и*р^нч^ели Год К С; — *и*д^чела Б ГГ Душ П РБ Ст, *и*д^чело Б Бр М Ми Р, *и*д^чели Г Л Т Ту, *и*д^челе Ду З Ми СР, *у*з^ела ГД Кр Ми О Ра С Ст Ту, *у*з^ели Б Д Ми Мрш Ри, *у*з^еле Ду М СР и сл.; — *з*а^уз^ели Б Го Зд Ми (сг. м. р. *д*о^нш^о Бр Год К Р СР, *д*о^нш^о Го, *и*д^нш^о Б Год РБ, *и*д^чо ГГ Душ Кр П Ро С, *у*з^д Д Р Ст ТП итд.).²⁸⁵

204. а) У гл. сложених са *-з*на^иш^и и *-и*ка^иш^и прототонија није доследна: *у*й^озн^о Вр З П С, *у*й^озн^али се В ЈД О, *и*з^аш^ка^ла Ри, али и *у*й^озна^ли се Ми, *и*з^аш^ка^ла М.²⁸⁶

б) Само са ` бележимо *з*а^кл^о Вр Мрш, *з*а^кл^али Ми.

в) Само са `` на прнми имамо и: *д*о^би^ло ГД З П СР Т Ту, *д*о^би^ла Кр РБ С, *д*о^би^ли Ду Му У; — *и*р^ед^али Го К Т; *и*р^ед^али Г Ст; — *и*з^аз^во Б Ми Му Рош,

²⁸³ У суседству је овако: Тешн^и Љешт. 184 *и*з^ишла/*и*з^ишла, али само *н*а^ишла, *о*б^иш^ила, М. Ник. Гор. 645 *о*б^иш^о, -ла, -ло, Ђук. Драг. 201 *н*а^иш^или/*н*а^иш^или, *н*а^иш^о/*н*а^иш^о (уз типично драгачевско *и*з^аш^или, *и*з^иш^иле и сл.). Исп. и М. Ник. СП 187 (новоштокавски говор) *и*з^ашла/*и*з^ашла.

²⁸⁴ Када је реч о овим глаголима, напоменули бисмо да се у неким другим говорима јавља колебање (углавном код гл. *и*ш^ии, ређе код осталих); исп. М. Ник. СП 188 *вр*ло, *мр*ло, *и*ш^ила, али и *вр*ла, *мр*ли, *и*ш^или, Ђук. ГЦ 239, Маг. Мостар 366 и Петр. Змиј. I 197 *и*ш^ила/*и*ш^ила.

²⁸⁵ Барј. НП-Сј. акц. 108, М. Ник. Гор. 685, Ђук. ГЦ 253, Симић Обади 82, Стев. Гружа 618, Тешн^и Љешт. 230 *у*з^ела; у србијанском Полимљу се, поред чешњих прототоничких ликова, јављају и ликови с окситонијом: *и*з^нч^ела, *о*д^нч^ела и сл. (М. Ник. СП 189).

²⁸⁶ Исп. М. Ник. СП 189 *у*й^озн^о/*у*й^озн^о, *и*з^аш^ка^ла/*и*з^аш^ка^ла.

йизавāли Б Бр С У; прѣудāла се Б Го Год Ст, иѡудāле се Бр М Т; — иѡишo Г Го Т Ц, иѡишa Бр Вр Ми Ри Т Ту.

Сви наведени ликови слажу се са Даничићем и стандардном српском ортоепијом.

Са Даничићем се слажу (неслагања су спорадична) и глаголи на *a/e* двосложних и вишесложних основа:

а) ѡрѡ В ГГ ЛМ Ми, ѡрāло се Вр ГГ М, ѡрāли Г О СР; зѡорѡ Мрш Ро, ирѡорѡ Год М, ѡзорāли Му Ро, ирѡорāли Р, иждерѡ Бр ГД РБ, иждерāло се Б Ду П, иждерāли О С;

б) лāгѡ Бр М Ро, лāгали Б ДТ Кр Л П, слāгѡ Бр В Вр Му Ст, слāгала Ду О; нāлагāли РБ;

в) кѡвѡ Год Д РБ, кѡвāли М С, сѡвāли Му РБ, снѡвāли М Ст, йсѡвāла Кр, ѡсѡвāла Ро Ст, ѡснѡвāли Год, ѡснѡвāла П Рош;

г) бѡловѡ Во Д Кр Л, бѡловāла Во Р Ст, дāровѡ Бр Г ГГ, дāровāли Душ Ри, дѡговāла Бр Вр Му РБ У, дѡговāли ГД Го О, ѡевѡвāла Бр Мр Мрш Му П РБ Ст Ц, зѡмовѡ Б Во Год Д К П, зѡмовāла Б Бр Л, зѡмовāли Вр Ми Мрш П Ст, кѡмовāли Г Год Ри, кѡйѡвѡ ГД Г Р Ст, кѡйѡвāла Бр Душ М Му, кѡйѡвāли О, иѡйѡвѡ ГД Душ, иѡйѡвāла Р, иѡйѡвāли ГГ Ро, рѡбовāли Ри, сѡйāновѡ Мр Рош СР С Ст, сѡйāновāла Бр Вр ГГ Ст, сѡйāновāли Б П РБ Ри, иѡрѡговѡ Бр Ду Му, иѡрѡговāли Бр Ту;

д) зāискāла Во; — сѡрошѡвѡ З.

ђ) Према Дан. загрāкѡиāо, загрāкѡиāли, овде имамо зāгракѡиāли В Во и загрāкѡиāли З.

Са Дан. се слаже и загрѡкѡиāло Кр (у оближњем Љештанском и зāгрокѡиāла; могуће је да овакав облик само случајно није забележен), али не и нāлāгѡ К.²⁸⁷

205. Глаголи двосложне и тросложне *a/a*-основе (V врсте). а) У простих гл. (одн. гл. са асилабичним префиксом) типа *кѡйаиш*~*кѡйāм* и *вјенчаиш*~*вјенчāм* прототонија се јавља у тек неколико засведочених примера:

чѡйѡ ГГ Ду Л, чѡйѡāла Бр Ра, чѡйѡāли ДД ДТ ЈД Ро, чѡшѡāли Г Душ, сѡйрѡѡ М, сѡйрѡāли О.

Знатно су чешћи примери са акцентом инфинитива:

кѡйѡ Во Ду Л Мрш Т, кѡйāла ГД Л, кѡйāли Бр Мрш, чѡшѡāла Зд, чѡшѡāли Ми, мѡшāла Б Д З Ми Ри, мѡшāле РБ С П, смѡшāле Во РБ Р СР, иѡрѡѡ Год ДД Ми Рош ТП, иѡрāли Бр Го Д П Ст, чѡшāла Год Ри, крѡйѡ Бр Го ДТ Ду Зд Мр Т, иѡшѡāла В ЈД Ка РБ, иѡшѡāли В ГГ Му О СР, вјенчѡ се В ГГ М Му Ра, вјенчāли се Б Год Д Ро Рош, чѡйāла Го ДД ДТ Ри, чѡйāли Бр ГГ Ми С, иѡрāло се З У, иѡрāли Т.²⁸⁸

²⁸⁷ У окружењу је овако: Тешњ Лџшт. 184 иѡлокāла, зāишесāла, зāгракѡиāла (загрāкѡиāла), зāгрокѡиāла (загрѡкѡиāла), кѡйѡвāла; М. Ник. Гор. 645 нāлагѡ, -āла, 719 йсѡсѡвāла, М. Ник. СП 190 ѡрāли — ѡзорāли, нāлагāли (нāлāгѡ), ѡснѡвāла, иѡйѡвāли, сѡрошѡвѡ, Симић Обади 36 нāлокāла, 37 нāлагāла, Ник. Тршић 395 кѡйѡвāла, ѡшрѡвāла. Исп. и Вукович Акц. П-Др. 360 ѡрāла — ѡзорāла, 361 нāлагāла, зāискāли (али лѡкала), 369 иѡрѡвāла — ѡшрѡвāла.

²⁸⁸ Вукович Акц. П-Др. 366, Станић Уск. акц. 180, Пиж. Кол. 56, Тешњ Лџшт. 184, Ник. Тршић 365, Ник. Колуб. 30, Ник. Мачва 227, Стев. Гружа 627 само чѡйāла; М. Ник. СП 190–191 кѡйѡ,

Међутим, у гл. сложених са силабичним префиксом прототонија је готово доследна:

и̇двеш̃ала Б Вр М, *и̇р̃в̃јенч̃о се* Р, *з̃а̇г̃у̇ж̃в̃ало се* Бр Д, *и̇р̃д̃г̃у̇и̇о* Зд М, *и̇р̃д̃г̃у̇и̇ала* Бр ДД ДТ, *на̇једра̃ло* Во, *и̇д̃ја̇ч̃али* Бр М С, *з̃а̇ко̇й̃ала* Бр ДД Му, *з̃а̇ко̇й̃ало* Му РБ, *и̇ско̇й̃о* Бр Го ДД Зд О Ра, *и̇ско̇й̃али* Бр Ми С, *до̇ко̇й̃ала* ГД Ј, *до̇ко̇й̃али* Г З Ра Ри, *до̇и̇ко̇й̃али* Г Д Т, *и̇р̃до̇ко̇й̃али* Бр Му С, *у̇ко̇й̃о се* М, *з̃а̇мо̇и̇й̃ала* Г Мрш П Ро, *на̇мо̇и̇й̃ала* Р Ст, *з̃а̇и̇р̃и̇й̃али* О П Ст, *на̇и̇р̃и̇й̃али* Ра, *до̇ли̇с̃и̇й̃ала* Бр Зд М Ри, *и̇р̃до̇чи̇й̃ала* Б В ГГ Ми, *и̇р̃до̇чи̇й̃али* Бр ГГ Ст, *и̇и̇ше̇й̃ало* Г, *и̇и̇ше̇й̃али* П.

Другачије је само у *иск̃ли̇јало* Во, *и̇рок̃ли̇јало* Во.²⁸⁹

б) Према Дан. (169) *др̃уж̃а̃ла*, овде је двојачко:

(чешће) *гр̃еб̃енала* Во, *ра̇ч̃у̇нала* Ми У, *ра̇ч̃у̇нали* Б ДТ М Ри, *де̇ж̃у̇р̃о* Бр Душ П, *ко̇ми̇ши̇али* Г Го СР У, *и̇го̇р̃ши̇ало се* Ри, *и̇ос̃ку̇и̇љало* Г Му У, *че̇й̇рка̇ли* Бр Ду;

гр̃еб̃енала ДТ, *ра̇ч̃у̇нала* Мрш, *до̇бе̇ћала* Ду К Ра Ту, *до̇бе̇ћали* Ри У Ц, *и̇ос̃ку̇и̇љало* Ро.

Тако и *з̃а̇ко̇й̇р̃цало се* Год (и *за̇ко̇й̇р̃цало се* Ц), *и̇зра̇чу̇нала* Му, *з̃а̇че̇й̇рка̇ла* С, *и̇и̇че̇й̇рка̇ла* Ср, *ра̇зо̇ба̇дало се* Му (и *ра̇зо̇ба̇дала се* Во).²⁹⁰

206. У гл. *а/и*-основе типа (до)и̇р̃ча̇и̇и прототонија је доследна:

а) *бе̇ж̃о* ДТ, *бе̇ж̃о* Б ГГ Зд Ми Ри, *би̇ж̃о* Во З Ка Кр, *бе̇ж̃али* К П, *би̇ж̃ала* Ка, *би̇ж̃али* Г, *бе̇ј̃али се* В Го Мрш, *др̃ж̃о* Му Т Ту, *др̃ж̃ала* З, *др̃ж̃ало* О Т, *др̃ж̃али* Б Г О РБ, *ле̇ж̃о* Бр ГГ Р Ра ТП, *ле̇ж̃ала* Бр Г Ро, *ле̇ж̃ало* ГГ Ст ТП, *си̇ја̇јала* Г Го Му, *си̇ја̇јало* Г У, *и̇р̃ч̃о* Г ГД Ра Ри, *и̇р̃чала* Ми Му, *и̇р̃чали* О У;

б) *ра̇з̃бе̇ж̃али се* Бр Д Ј, *ра̇з̃бе̇ж̃ало се* Г Ми, *за̇др̃ж̃о* Ра Т, *за̇др̃ж̃ала* Ј М, *и̇др̃ж̃о* Бр ДТ Кр У, *и̇др̃ж̃ало* Бр Л Ми, *и̇р̃ле̇ж̃о* Бр ДД, *и̇р̃ле̇ж̃ало* Г Ми Т, *до̇и̇р̃чала* ДТ П Ра, *до̇и̇р̃чало* Г ТП, *до̇и̇р̃чали* О, *до̇и̇р̃чо* ДД С Ст, *до̇и̇р̃чала* Г Ми, *до̇и̇р̃чало* Мр Ц.²⁹¹

5) ТРПНИ ГЛАГОЛСКИ ПРИДЕВ

207. Само Даничићеве прозодијске ликове имамо у следећим типовима:

а) тип *в̇ес̇и̇и*: *в̇езен* ГГ К Ра, *в̇езено* М, *из̇в̇е̇ж̇ено* Душ, *нав̇е̇ж̇ено* Му, *из̇в̇ез̇ени* ДТ Ц, *из̇в̇ез̇ене* З Т, *в̇учен* Д, *из̇в̇учен* Г Ро, *раз̇в̇учен* С, *об̇учен* ГГ Д Му Т, *об̇учено* П С У, *и̇ов̇учена* Т, *и̇ов̇учени* Ду Ка, *ис̇и̇р̇е̇шен* Ми Ро Т, *и̇у̇чен* Го, *ис̇и̇у̇чен* Го К Ка;

б) тип *м̇у̇с̇и̇и*: *м̇у̇ж̇ена* Г Т, *не̇му̇ж̇ена* Во, *и̇д̇му̇ж̇ене* ДД, *и̇се̇чене* З, *на̇с̇јечена* Во, *на̇с̇јечене* К, *на̇с̇ечено* Рош Ту, *ра̇се̇чене* Ра, *до̇се̇чена* ТП, *до̇се̇чени* С, *у̇крадене* Ри;

ко̇й̃ала, *чи̇й̃ала* и сл., као и *ко̇й̃о*, *ко̇й̃ала*, *че̇и̇љала* и сл. (али само *в̇јенчала се*, *в̇јенчали се* и сл.), Симић Обадн 37 *мо̇й̃ала*, *чу̇й̃ала* итд., али *чи̇й̃ала* (*чи̇й̃ала*), Моск. Поц. 79 само *чи̇й̃ала*, а тако и М. Ннк. Гор. 688.

²⁸⁹ Исп. М. Ннк. Гор. 719, Ннк. Тршић 395, Ств. Гружа 627, Тешњ Лъшт. 184, Симић Обадн 37 *и̇р̃до̇чи̇й̃ала*, *до̇че̇ш̃ала* или сл.; М. Ннк. СП 191 углавном *з̃а̇ко̇й̃ала* и сл. (ретко *на̇једра̃ла* и сл.).

²⁹⁰ Исп. М. Ннк. СП 192 *до̇бе̇ћала* и сл., али и *ко̇ми̇ши̇али* и сл., Тешњ Лъшт. 184 *ра̇ч̃у̇на̇ле̇/ко̇й̇р̃цала* и сл.

²⁹¹ Тако и М. Ннк. СП 192 (новоштокавски говор).

в) тип *илѣсти* и *рѣћи*: *илѣщено* Д С, *илѣшени* Год, *ислѣщено* Во; — *печѣна* Ка Ц, *печѣно* Ка; — *речѣно* Ра Т Ту; *довѣдена* Д Л, *довѣдени* Мрш, *сїпровѣдени* П;

г) тип *јѣсти*: *јѣдено* Г Р, *изѣдени* ТП, *изѣден* Го.²⁹²

д) тип *даћи*: *бра̀на* Л, *бра̀но* ДТ Р; — *да̀ша* П С Ст, *да̀шо* Рош Ст, *да̀ши* В; — *зв̀ано* П; — *ѝра̀на* Г Ра, *ѝра̀но* Му, *ѝра̀ни* Го Му.²⁹³

208. У гл. сложених са -чинийи је двојако: *зачињен* Ми, *начињен* Ми Т, *начињена* П, *начињено* З Т и, као у Дан., *пачињен* Ј, *пачињено* Му У, *учињено* Во.²⁹⁴

209. Доследно је *к̀ришиен* Ду Зд Ка Т, *к̀ришѣна* Ту, *к̀ришиено* П ТП и сл.

210. Трпни придев гл. *р̀одиши* гласи *р̀ођен* Во Вр ДТ Зд К Ка Ми Мр СР, *р̀ођена* ГД ДД П СР, *р̀ођено* Бр ГД Ра Рн Ро, *р̀ођени* Бр Во ГГ Ра Рн (уколико је значење придевско, редовно је *р̀ођени* бра̀т Во, *р̀ођениг* Ту, *р̀ођениг* Г Ра и сл.).

Други примери трпног придева наводе се у одељку о облицима глагола.

6) ИМПЕРФЕКАТ

211. Број засведочених потврда имперфекта веома је скроман. Нешто више (мада и ту системски недостатно) можемо казати о импф. гл. *биши* и *хијѣши* и гл. *имаши*. Уз њих, егзотично „штрчи“ тек покоја појединачна потврда, пре као доказ да овде имперфекта нема, него да га има.

а) Прозодијска форма 1. л. сг. гл. *биши* иста је у свим засведоченим примерима:

бѝаг Вр М, *бѝаг* Кр Му У.

Дан. (106) наводи *ч̀у̀јах*, али вели да је тако „у свијех“ простих гл. те врсте. Међутим, док је у Дан. (само) овај прозодијски образац својствен и осталим лицима (*ч̀у̀јаше*, *ч̀у̀јасмо* итд.), овде је двојако:

бѝјаше ГГ Д Ду Ка М Мрш Му Рн ТП, *бѝјасмо* ГД ДД Душ, *бѝјагу* Ра;

бѝјаше Во ДД Душ Л Р С Т, *бѝјасмо* Го.²⁹⁵

У исти ред са *бѝјаше* и сл. иде и ек. *бѐјасмо* Д.

Имамо и ек. *бѐше* Рош (али не и ијек. *бје́ше!*).

²⁹² Ликовн типа *вѣзен*, *мѣжен*, *јѣдено* својствени су готово свим западносрбијанским идиомима. Исп. М. Ник. СП 192–193, М. Ник. Гор. 646, Тешнић Љешт. 185, Ник. Тршић 423, Ник. Мачва 274, В. Ник. М-Гс 225–226 (исп. и Рем. Шум. 329–330, Ивић Бногр. 167). Унеколико је другачије у суседном Драгачеву: и овде *вѣзен*, -а, -о, *идмужсена*, *пои́рѣшен* и сл., али и *гри́жсена* јабука, као и типично драгачевско *донѣшѣна* и сл. (Ђук. Драг. 68, 153).

²⁹³ Тако и Тешнић Љешт. 184, М. Ник. Гор. 646, В. Ник. М-Гс 226, а исп. и Дешнић ЗбИЈГ 268, Павлица Пољ. 97, Рем. Шум. 328, Р. Симић Левач 397, Петр. Б-К 107. Другачије: Ђук. Драг. 153 *да̀ша*, *да̀шо*, *зв̀ашо/зв̀ашо*; М. Ник. СП 193 *да̀шо*, *зв̀ашо*, али и *да̀ша*; Симић Обади 37 *да̀ша*, Ђук. ГЦ 251 *бра̀шо*.

²⁹⁴ Вуковић Акц. П-Др. 372, М. Ник. Гор. 646, М. Ник. СП 193–194, Ник. Колуб. 30, Ник. Мачва 227, Петр. Б-К 108, Пиж. Кол. 57, Руж. Пљ. 172, Станић Уск. акц. 181, Тешнић Љешт. 184 само *начињен*, *начињено* и сл.; Ђук. ГЦ 239 *пачињено/пачињено*, Симић Обади 37 *зачињен* (*зачињен*), Павлица Пољ. 98 само *начињен*, -а, -о.

²⁹⁵ Исп. М. Ник. Гор. 646 *бѝјаг*, *бѝјаше* = *бѝјаше*, Тешнић Љешт. 68 *бѝјаше*, *бѝјасмо*, В. Ник. М-Гс 218 *бѝјаг* (*бѝјаг*), *бѝјаше*, *бѝјаше* (*бе́ше*), *бѝјагү*, *бѝјагу*, Ђук. Драг. 152 *бѝја*, *бѝја*, *бѝјаше*, *бѝјаше*, *бе́јаше*, *бе́јаше*, *бе́ше*, *бе́ше*; *бѝјагу*, *бѝјагу*, *бѝјагү*, М. Ник. СП 185 *бѝјаг*, *бѝјаг*, *бѝјаше/бѝјаше*, *бѝјагу*, *бѝјагу/бѝјагу*, *бѝјагү* и сл. (такође и *бе́ше*, *бје́ше*, *бе́смо*).

- б) Импф. гл. *хѣјейѣи* гласи *ићаше* Г Р, *ићазѣ* Ро Ту (а тако је и у Дан.).²⁹⁶
212. Даничићево *имадијѣх* (168) препознајемо у *имадиѣ* Го, али је чешће *имадиѣ* Рош, *имадиѣк* ЈД, *имадиѣше* Л.
213. Према Дан. *звѣсмо* налазимо само *звѣше* Вр Д Ми Ра, а с а м о овако је и у већем броју сродних говора.²⁹⁷
214. Имамо још само *грѣѣше се* СР; *лѣжѣсмо* Во; *стѣјѣше* Ту.

7) ИМПЕРАТИВ

- 215.** Имп. гл. *ићи* гласи *иди* Б Вр ГГ Д Душ О П Рош СР ТП Ту Ц, *идидѣ* Во Мр Т, *идѣ* Го (=идиде);
ише ГД Му Ро (=идите)²⁹⁸
 У Дан. *иди*, *идимо*, *идише* (107).
216. Засведочени гл. *а/и*-основе углавном имају Дан. акц.: *бѣжи* Бр Ц, *бјѣжи* ГГ ДД З ЗД К Му Рн Ст Т Ту, *бѣжи* Во Го З Ка Мр СР, *бѣише* Вр ДД Мрш Рош ТП, *бише* Во Го, *дрѣжи* ГГ ДТ Мрш Ри Ст Т, *дрѣше се* добро Ка, *дрѣше* га П.
 Двојако је у гл. *иѣрчѣи*: *иѣрчи* ГГ ТП; — *иѣрчи* Год Му С.
 Неједнако је и у композита: *задрѣжи* Го / *задрѣжи* П РБ, *идѣрчи* Д / *идѣрчи* СР²⁹⁹ (исп. и *ја идѣрчи* *дѣље* Во).
217. Имп. гл. *ходѣиши* гласи *оди* Вр ГГ Душ К Ри, *одидѣ* Год; — *оше* вѣмо ЗД.
 През. акценат у имп. овог гл. имамо и у Дан., као и у (неким) околним сродним идиомима.³⁰⁰
218. Императивно *хајде* има овакве ликове: *ајде* Во ГД ДД Душ Ка Ми Р С (ређе и *ај* ГД Душ Ка);
ајмо В ГГ Ду Мрш П Ри С Ст, *ајдемо* Го Мр С Т Ц, *ајдемоше* Во;
ајше Д П, *ајдеше* ЗД (Вук: *хајде*, *хајдемо*, *хајдеше*).³⁰¹
219. Према двојству у презенту (*коѣѣм/коѣѣм*) имамо и двојство у императиву: *коѣѣ* Г Ро, *коѣѣ* Ду Т; — *закоѣѣ* Во, *окоѣѣ* Ро Т.³⁰²
 Засведочено је и *моѣѣ* ГД О С, *смоѣѣ* Рош Т; — *намоѣѣ* Мр Ст, *начуѣѣ* Ри С, *идчуѣѣ* К; ипак и *замоѣѣ* СР, као и *обеѣѣ* Во С / *обеѣѣ* Ду.³⁰³

²⁹⁶ Тако и М. Ник. СП 184.

²⁹⁷ Исп. Вуковић Акц. П-Др. 332, Ђук. Драг. 152, В. Ник. М-Ге 218, М. Ник. СП 84, М. Ник. Гор. 646, Руж. Пљ. 158.

²⁹⁸ М. Ник. Гор. 647, Тешин Љешт. 186 *иди*; М. Ник. СП 194 *иди/иди*; Руж. Пљ. 171, Барј. НП-Сј. акц. 94 *иди*, а тако и Моск. Поц. 93.

²⁹⁹ У окружењу је овако: М. Ник. Гор. 647 *дрѣжи*, *иѣрчи*, *идѣрчи*, Тешин Љешт. 186 *дрѣжи*, *задрѣжи* = *задрѣжи*, Симић Обади 39 *дрѣжи*, *иридрѣжи*, М. Ник. СП 195 *дрѣжи*, *иѣрчи*, *задрѣжи*. Исп. и Моск. Поц. 94 *дрѣжи*, *иддрѣжи*.

³⁰⁰ Руж. Пљ. 171 *оди*, М. Ник. СП 195 *оди*, *одѣ* (=одиде), М. Ник. Гор. 691 *оше*, а исп. и Моск. Поц. 93 *оди*, *одше*.

³⁰¹ Принциписки исто и у окружењу: исп. М. Ник. Гор. 647, Тешин Љешт. 186, Ник. Тршић 369, М. Ник. СП 196, Симић Обади 39. Исп. и Рем. Кладањ 252 *ајде*, *ајмо*, *ајмоше*.

³⁰² Исп. нпр. М. Ник. СП 195 *коѣѣ*, Тешин Љешт. 232 *коѣѣ*.

³⁰³ М. Ник. СП 195 само *обеѣѣ*.

220. Говори се *пòчни* ДД Му С, *п̀рòс̀п̀ри* Б М С, *̀з̀м̀ри* Ст, *̀з̀м̀и* ДД Мр Ро С Ст и сл.³⁰⁴

8) ГЛАГОЛСКИ ПРИЛОГ САДАШЊИ

221. Окситонију учоавамо у мањем броју засведочених примера: *с̀п̀ло̀л̀ѐћи* Во, *с̀п̀ло̀ѐћи* СР, *с̀ѐд̀у̀ћи* Ми, *л̀ѐж̀ѐћи* Ду М, *п̀р̀ч̀ѐћи* Бр (али и *п̀р̀ч̀ѐћи* Г Рош).

И Дан. има *ж̀ел̀ѐћи*, *д̀р̀ж̀ѐћи* (129).

Овакав акц. може имати и гл. *д̀р̀ж̀а̀ш̀и*, али само ако је употребљен са придевским значењем, нпр. *ба̀ба д̀р̀ж̀ѐћи* Ка (тј. витална је, добро се држи, упркос годинама); ако је значење прилошко, обавезно је *д̀р̀ж̀ѐћи* ТП Ц.

У осталим засведоченим примерима је овако: *в̀ис̀ѐћи* Ри, *п̀г̀ра̀ј̀у̀ћи* ДД, *з̀на̀ј̀у̀ћи* Во ТП, *к̀р̀ѝј̀у̀ћи* Мрш Ст, *м̀о̀л̀ѐћи се* Во, *п̀òс̀ѐћи* ТП, *п̀ј̀ѐва̀ј̀у̀ћи* Ро итд.³⁰⁵

³⁰⁴ М. Ник. Гор. 647, Тешић Љешт. 168 *̀з̀м̀и*, М. Ник. СП 195 *̀з̀м̀и/̀з̀м̀и*.

³⁰⁵ У непосредном окружењу окситонија је присутна, али није доминантна; исп. нпр. Тешић Љешт. 186, М. Ник. Гор. 647.

III
ФОНЕТСКЕ (И ФОНОЛОШКЕ) ОСОБИНЕ

ВОКАЛИЗАМ

1) ВОКАЛСКИ СИСТЕМ

222. Говор Ужичке Црне горе има пет вокала стандардних вредности: *и, е, а, о, у*. Силабичну вредност, у одређеним позицијама, може имати и сонант *р* (в. т. 270), а редовно је има примарни континуант дугог јата — дифтоншка секвенца *џе*. Силабеме могу бити наглашене и ненаглашене, дуге и кратке; доследно је дуг једино дифтоншки рефлекс дугог јата. Размештај правих вокала, принципски, одговара стандардним дистрибуционим правилима. Фонетски контекст и супрасегментни чиниоци не утичу на изговор вокала више него што је то својствено књижевном језику. Нема дифтонгизације, нити осетнијих (заправо простим ухом ухватљивих) артикулацијских измештања у било ком смеру.

2) РЕДУКЦИЈЕ ВОКАЛА

223. Прилично су ретке тзв. делимичне редукције вокала.³⁰⁶ У великом броју засведочених примера унеколико је редукован вокал *и* (тек у две потврде и вокал *е*), и то, најчешће, непосредно иза узлазних акцената (углавном краткоузлазног). У сваком случају, унутрашњост речи и поста акценатски положај заједничке су позиционе детерминанте свих уочених полуредукованих вокалских вредности.

Имамо следеће потврде:

говòр^ила ГГ, *јун^ицу* Л, *каш^ичицу* Во, *коб^ас^ицу* Ро, *коб^ас^ице* Кр, *кр^си^или се*
Ст, *џан^ијалòн^ице* П, *џечèн^ица* Му, *џечèн^ицу* Ри, *р^јèч^ици* СР, *шèн^ица* У;

гòд^инè ГД, *на с^ијан^ицу* С;

бèд^иња Ду, *ра^ди^{ла}* С;

г^ибан^ицу Д, *Ивањ^ицу* У, *Ивањ^ицè* Г, *у ко^итар^ицу* Му, *џр^изиан^ица* Во;

за^ћерали С, *ш^ар^ен^у* Л.

У свим наведеним примерима делимично редуковани вокали остају квалитативно неизмењени, тј. задржавају релевантне особине нормално изгово-

³⁰⁶ На основу затченог стања у говору УЦг и кореспондентних прилика у додирним ијекавским идиомима, можемо устврдити да је делимична редукција вокала ретка појава у овом делу ијекавске Србије: исп. Ђук. Драг. 33, В. Ник. М-Гс 93, М. Ник. Гор. 657, Тешић Љешт. 197.

рених, „целих“ вокала *и* и *е*.³⁰⁷ Дакако, сваки од наведених ликова далеко је обичнији, заправо је у о б н ч а ј е и, са вокалом стандардног квантитета.

Насупрот невеликој скупини потврда делимичне редукције вокала, стоји знатан број примера п о т п у н е редукције самогласника. Иако би неки засведочени ликови потврдили процес типа *и* → *и* → *ø* (налазимо нпр. и *ка̃и̃чи̃цу* и *ка̃и̃чи̃цу*), потпуна редукција као директни продужетак делимичне редукције није карактеристика говора УЦг; то, свакако, значи да примери типа *и* → *и* немају, или само случајно могу имати, своје „довршене“ пандане у ликовима типа *и* → *ø*.

Потпуна редукција вокала подразумева сасвим другачије узроковане (и другачије условљене) фонетске (можда, у неким случајевима, и морфолошке) процесе, који се очитују у низу појава као што су афереза, синкопа, апокопа, хаплоглија (о којима се говори у наредним тачкама овог одељка), слизија (о којој се говори у одељку о вокалским групама).

224. А ф е р е з а. а) Ретка је афереза вокала *и*, *е* и *а*, а засведочена је само у речима страног порекла:

вали̃да Год Ра, *вали̃ду* СР, *вали̃нду* Ту,³⁰⁸ *м̃али̃н* Во К, *не̃кци̃је* Ту, *не̃кци̃ју* Ц, *Тали̃јани* Т, *Тали̃јане* Ст, *Тали̃јанима* Ту, *и̃тали̃јанског* Ри³⁰⁹ (исп., ипак, и *И̃тали̃јани* Во, *И̃тали̃јане* Во);

ва̃ку̃исали Зд, *ва̃ку̃исаше* П, *вид̃енци̃ју* Го;
дво̃ка̃и̃ ДД, *дво̃ка̃и̃а* О.

б) Афереза вокала *о* је неупоредиво чешћа, али највећи део потврда отпада на речи са заменичким коренима *ов-*, *он-*:

во̃ли̃ни̃а Ка, *во̃и̃ни̃у* Д Ц, *во̃ли̃качк̃и̃* ЈД, *во̃личк̃а* Ми, *во̃лик̃и̃* В Мр Ра, *во̃лик̃и̃* Б Му, *во̃лик̃а* Бр Го Ка Л Ми Ро, *во̃лик̃а* О С Ту, *во̃лк̃а* ДТ, *во̃лик̃о* Год К Мрш Ри, *во̃лик̃о* Д Ми С, *во̃лк̃о* Ду Душ ЈД Кр, *но̃лик̃и̃* В М Ми Мрш П, *но̃лик̃и̃* Д Л, *но̃лик̃а* Бр В Ј К Ка П, *но̃лик̃о* ГД Г Ми Мрш, *но̃лик̃о* Кр С Ст ТП, *но̃лк̃о* Б ГГ ДД ДТ Ц;

ва̃к̃а Б В Ду Душ З ЗД П ТП Т, *ва̃к̃е* Бр ДТ Ду РБ С Ст, *с ва̃к̃ом* ГГ Ту У, *ва̃к̃и̃* Кр П Ра Ст С ТП Ту, *на̃к̃а* Во Ј ГГ Ду З ЗД ЈД Му О П РБ, *на̃к̃о̃ј* В З Ри Ро, *с на̃к̃ом* Д Ду Душ П, *на̃к̃у̃* Б В М РБ Р Ри СР, *на̃к̃и̃* Бр Вр Ду Душ З Ј Л О Ри СР С Ст, *на̃к̃о̃* Б Бр ЈД Ј К М Ми Мрш Му РБ, *на̃к̃о̃г* Бр Во ГГ Г Год Ми Р, *с на̃к̃ом* Б С Т Ту Ц и сл.

ва̃мо Бр Во Г Душ Л М П Ри СР ТП Т Ту У Ц, *в̃у̃д̃а* Бр Вр Год ДД Душ ЈД Ка Кр Ми Мрш РБ Ри С Ст ТП Т, *в̃у̃д̃е̃* Б Бр Д Ј Ка Кр Л М Ми Мр О П Ст ТП, *в̃у̃ди̃је* Б Год Ст Т, *в̃у̃д̃а* Во ГГ Г ЈД Кр М П РБ Ри Ст ТП Т, *в̃у̃ди̃је* Д Ду З Ри и сл.;
но̃ма̃д Душ Мрш П Ра.

³⁰⁷ Исп. одговарајуће прилике у србијанском Полимљу. Говорећи о делимичним редукцијама вокала, веома честим на овом подручју, М. Николић каже: „Вокал је делимично редукван само квантитативно..., док квалитативно остаје неизмењен, што значи да, на пример, делимично редуквано *и* и надаље остаје високи предњи вокал *и* и задржава све релсвантне особине нормално изговореног гласа *и* (вокалност, дифузност, непрекидност)“ (СП 200).

³⁰⁸ У форми *вали̃да* и сл. губи се, у ствари, слог *и̃*. Засведочено је и занимљиво *вали̃ндуше* Ра (жене које су примале „валиду“, заправо новчану помоћ, након Првог светског рата у коме су настрадали њихови мужеви).

Ретки су и нетипични ликови са *o-*: *оволикї М, оволикачкї Во, оволичкї Во, овакō Вр ДД З, онакō Во Го Душ; òвāмо Душ С, овудā Ро.*

Аферезу вокала *o* затичемо и у неким другим речима:

клагїја Ду, клагїџм Му Ц, Швабе койїрале Ми, за време куйїциїє С, сòвїнā дрвєнї З.

225. Синкопа а) У медијалном положају најчешће се потпуно редукује вокал *и*.

У (не)колико и сл. најчешће имамо *кōлко* Б Г ГД Душ Зд Ј К Ка Ми Мрш П РБ Ра Ро С РС Ст Т П Ту Ц, *зā колко* Г Ри, *ў колко* Ро, *нєколка* Му Ми СР Ц, *нєколке* Во Ка Р РБ, *пō неколке* Зд, *нєколко* Го Ми Му Ра Ро Рош Ст, *ўнеколко* Зд ЈЛ Ст (чује се и *кōлико* Во Ка, *нєколике* РБ, *нєколико* Т Ц).

Нису изразитије заступљени ликови типа *вōлкā* ДТ, *вōлкō* Ду, *ї̀длкї* Г Ми Ри, *ї̀длкō* Му, *нōлкō* Ц, *колко-ї̀длкō* Во.

Вокал *и* „потпуно“ изостаје и у следећем низу засведочених примера: *вѣлкӯ* Ми Р, *кашчицу* Зд РБ, *лубєнцу* М, *мāлне* ДТ, *ї̀орōдла се* СР, *свїралцу* Р, *ўбла* лїсицу Ро, *ўжна* Го.³¹⁰

Потпуно редукцију вокала *и* запажамо и у р. гл. придеву неких глагола, најпре у гл. *оїиїи*:

òїишō Б, *òчō* Го З, *òили* Г, *òшō* Г, *вїдла* Ми.

Истакли бисмо и облике имп. типа *бїїїє*, *бїиїїє*, *бїїиїїє*, *дїиїїє*, *извōлїїє*, *зòвїїє* и сл. (в. у одељку о облицима глагола; т. 599).

Према мишљењима неких аутора, овакви ликови не морају бити само фонетског порекла.³¹¹

б) Синкопа вокала *e, a, o* и у (и потврде ћемо наводити овим редом) скромно је засведочена:

ї̀òјдѣм Бр, *ї̀òјдѣмо* Во С;

јѣбла те пўшка Л,³¹² *кашїћу* те Го (исп. и *казаћу* Ду Му), *казла* СР (исп. и *казала* Мрш);

брāниїу Го (говори се и *борāниїа* Ду С ТП и *бурāниїа* Ст);³¹³

врўна Ду Р, *врўну* Р, *врўне* Мрш.

226. Апокопа је у говору УЦг необавезна, категоријски и лексички ограничена појава. Имамо потврде за вокале *и, e, a* и *o*.

а) За губљење финалног *и* исп.:

бїж ў кућу СР, *бїш* тāмо Зд, *дїш се* Во, *дїж* га Ро К, *дїшж се* Ст (још неки примери су наведени у т. 599 одељка о облицима глагола; наравно, далеко су обичнији примери типа *бїжси*).

Исп. и: *ал* нѣмаде кўд Бр, *ал* нѣ шѣдоше ни јōни Ми, *ал* га је реко *ўзјō* Р, *ал* се дōсетише и јōни С, *ал* је се *ўгријало* У; *запѣше* дōбро, *ал* не мōгоше му ништа У;

³⁰⁹ *Талијан* је стандардни облик, уобичајен у народним говорима.

³¹⁰ Исп. Тешић Љешт. 197 *Бѣждār, кòриџо, за прòшевну, ўжна*.

³¹¹ О овоме в. у Р. Симић Левач 392–394.

³¹² Могуће је да се у оваквим примерима „крије“ и морфолошки архаизам; исп. М. Ник. СП 205.

³¹³ Сва три лика јављају се и у суседном Љештанском (Тешић 197).

ил ра́ди *ил* нѐмој ни долазити В, *ил* ўзми *ил* да ўзмѐм Ј, Говоро́неш ѝстину *ил* нѐћеш ни седочити М, или њу *ил* нијѐдну С; Јѐсу *л* долазили ко-тебе? Зд, да́ *л* се то ѝкат³¹⁴ сазнало, нѐ знам Кр, је *л* дошо́ Срѐтен? Мр, А он свѐ за њѝм, нѐ би *л* га нѐкако стѝго́ Рош, би́ *л* мо́го реко ти ма́ло С; Ја́ *ниш* зна-мој број, *ни* знам његов Во, мѝн се придрѝемало З; ко́ *ј* то Го.³¹⁴

б) За апокопу вокала *е* исп.:

виш со́брѐ ДТ, *виш* на́шѐ тѐ њѝвице́ Мрш, *ви*-штале́ Р, *виш* пу́та Р Т и сл. (више потврда је наведено у т. 635 одељка о непроменљивим речима);
ѝдбож Год Ри (имамо и *ѝдбоже* М);³¹⁵

Нѐ могу да ўпаднѹ до́љ Душ.

в) Крајње *а* обично изостаје у речци *нека*: Ка́жи му реко *нек* ми не излази́ на́ очи Б, *нек* се́дѝ, ва́ла, докле о́ћѐ ГД, па *нег* би́дѐ како би́ти мо́ра Ду, *нек* при́ча шта́ ко́ о́ћѐ К, *нек* о́дѐ Кр, *нек* нѐ мисли да ће га се ша́ле ота́расити Л, *нек* ме о́стави на ми́ру Ми, па *нек* ўзмѐ, ко́ му бра́ни Мр, *нек* ми се не врзма́ око кѹ́ћѐ Ми, па *нек* њѐму пјѐва́ пјѐсму Ми, чѝк реко са́мо *нек* ўзмѐ Р *нек* ми реко нѐ враћа́ ни́ Јонѐ Во ма *нек* су жи́ви и здра́ви ГГ па *нек* му је ѝ то о́прштено (говори се и: са́мо *нека* нѐ бидѐ ра́та В, *нека* до́ђу Ми, *нека* га о́ставѐ на ми́ру О и сл.).

Једанпут је засведочена прилошка форма *ѝуд*: Тѹ́д излази́ и јѐна Го.

г) За губљење финалног *о* имамо следеће потврде:

ва́м В Год, *ѝа́м* Мр, *ѝа́м* ѝ *ва́м* Го, *ѝа́м* ѝ *ва́м* Ду, ѝ *ѝа́м* ѝ *ва́м* Во, *ѝа́м*-*ва́м* М (знатно су чешће ове или сл. форме са крајњим *о*; в. т. 620 у одељку о непроменљивим речима);

ни́су о́ни, *нег* ти, љѹ́бре јѐдно М; *ўмал* нѐ спаде ГД, *ўмал* не о́стадосмо Му, *ўмал* нѐ црче Ц.³¹⁶

227. Хаплологија, схваћена дословно,³¹⁷ очитује се само у двама речима истога значења: у лику *куруз* (←*кукуруз*) и лику *муруз* (←*мумуруз*):

кѹ́руз Вр Д Ра Ст, кѹ́руза Мрш, кѹ́рузи Душ Ст, кѹ́рузе Ту (исп. и кѹ́рузио́г Му);

мѹ́руз ГГ ГД К Мр РБ СР С, мѹ́рузи Ду З М П, мѹ́руза́ Го, мѹ́рузе П Ц (исп. и мѹ́рузни́ З Ц, мѹ́рузио́г Ду).

Прилично је често и стандардно *кукуруз*: куку́руз Б Д Ду Л Р Ри, куку́рузу Год, куку́рузи К С, куку́рузе Р.

Није засведочена форма *мумуруз*,³¹⁸ нити ликови са другачијом вокалском вредношћу у (не)хаплолошком сегменту речи (*кокуруз* и сл.).³¹⁹

228. Навели бисмо и засведочене примере у којима је изостављен „комплетан“ слог, односно секвенца од најмање два члана, консонанта и вокала.

а) У примерима типа *валиду* (т. 224) нема иницијалног слога *ин*-.

³¹⁴ Исп. Тешић Љешт. 197 *ко́ ј ѝдѐ, ѝѝа́ ј ѝдѐ*.

³¹⁵ Према РМС обе форме су стандардне.

³¹⁶ Исп. Тешић Љешт. 197 *мал-ѝдмал*, М. Ник. СП 207 *мал-ѝдмало*.

³¹⁷ Хаплоглогија је „губљење једног од двају суседних једнаких слогова у речни“ (РМС).

³¹⁸ Колико нам је познато, ова форма није засведочена у непосредном окружењу; „најближа“ потврда (*мумуруз*) забележена је у горњостуденичкој области (в. В. Ник. М-Гс 98).

³¹⁹ Исп. М. Ник. СП 207 *кокуруз, коку́руза*.

б) Цео слог често изостаје и у през. облицима гл. *видјети*, *моћи* и *хитјети*:
да виш ГГ Г, *да иш* Вр Ј Мрш Ст У;
мош В ГГ ГД Душ Ј К Мрш Му Р С Ст, *не мош* ДД Ј П Рош;
ишйа-иш йо Во, *ако-иш да цџџиш крџ* Ду, *кџ-иш вамо* Ц, *џи* Го Ми П К Р Ст,
неш Год Ј Ми У Ц.

Поред свуда присутног *нџм* (одн. *нџмам*) забележено је и *нџм* Д Ра.³²⁰

в) Засведочене форме *каш* (=кажеш) Во и *џиш* (=пођеш) Вр Рош, не треба стављати у исти ред са ликовима *виш*, *мош*, *ош*. Оне су настале друкчије: редукацијом консонанта (*ж* одн. *ђ*), асимилацијом и контракцијом (нпр.: *каш* ← *каеш* ← *кажеш*).³²¹

Мислимо да су потврде типа *каџм* Во, одн. *џџе* Ду Ц и сл. (т. 176) добра потпора изреченој тврдњи.

г) Топоним *Косџојевићи* (село-варошица у Ужичком Подрињу) доследно се изговара без секвенце *ој*: *Кџџевићи* Год, *Кџџевиће* В З РБ Ц, *Кџџевићима* В Ц, *ис Кџџевића* В и сл.

д) Налазимо и *чџк* ма̀ло (=чекај) Во, *чџк*, *чџк*, да ти по̀кажем У.

ђ) Дијалекатски уобичајеном романизму *кларинети* (fr. *clarinete*, ital. *clarinetto*) редовно недостаје слог *ри*:

кланџи Го Ту, на *кланџи* З Р, *кланџи* Ка П, *кланџи* У.

У редукованој форми затичемо и романизам *бајонети*: са џниџем *банџи* Во.

3) ХИЈАТ

229. Стварање вокалских скупина (различито узроковано: алтернацијом *л* → *о* на крају слога, губљењем *х*, неизговарањем *ј*),³²² а затим тежња ка њиховом избегавању одн. уклањању (елизијом одн. редукацијом, контракцијом, развијањем прелазног сонанта) улечатљиви су процеси и на подручју Ужичке Црне горе, мање-више једнако изражени као у другим сродним говорима.

а. Елизија

230. Најчешће елидирају вокали *а* и *е*.

а) Вокал *а* најчешће изостаје у конструкцијама с везником *да*:

џ-џгра В ДД РБ, *џ-џграмо* Кр Л РБ, *џ-џде* Бр ГД Душ Кр Мрш Ро Ту, *џ-џде* Г Душ Зд Мр Мрш ТП, *џ-џдем* Вр Мрш Ст ТП Т Ту, *џ-џдем* К П Р Ц, *џ-џдемо* Г Л СР Т, *џ-џдемо* Г Ка Ц, *џ-џдеш* Ка Ра СР, *џ-џдеш* Зд Ст, *џ-џду* К Ри Ц, *џ-џду* У, *џ-џзабереш* Мрш П, *џ-џзберем* Рош, *џ-џзађемо* СР, *џ-џзведу* Бр Во ГГ Зд Кр Ми, *џ-џзвџнете* Д Ми, *џ-џзвџнеш* Ј Р Ц, *џ-џзгнџемо* ДТ О, *џ-џзгџну* Ри Ст, *џ-џзнесџм* Ду К, *џ-џзнесу* Г РБ У, *џ-џзрађи* Мрш Ст, *џ-џма* Г Го СР ТП, *џ-џмам* Б Во ГГ Душ П С У, *џ-џмају* ДД Ро Рош ТП, *џ-џспанџ* Душ, *џ-џспечџ* С Ст, *џ-џспечџемо* Г Душ

³²⁰ Форма *нџм* позната је и неким ближим и удаљенијим сродним говорима; исп. М. Ник. Гор. 656, М. Ник. СП 207, Пецо ГИХ 44.

³²¹ Исп. М. Ник. СП 207–208.

³²² Исп. В. Ник. М-Гс 99.

Ц, *д-испросї* Зд К, *д-испросїмо* Ст ТП Ту, *д-ишчекāм* З Му, *д-ишчекāмо* Г ДД Му, *д-обуемо* ГГ Ми Рош, *д-обучем* ДТ, *д-обучеш* Мрш, *д-одем* Му Р Ст, *д-одемо* Во Кр Л ТП, *д-одē* ГД Л, *д-озēбē* Г, *д-озēбēш* Душ Ри, *д-окусїм* Го ДД ДТ Ри, *д-окусїш* Ду Ц, *д-одморїм* Год Ра, *д-одморїмо* ТП, *д-оперем* Б ГГ Ми Ту, *д-оперемо* Г Го Год Ту У, *д-опростїм* ГД Ту, *д-оставїм* З Зд Ми, *д-оставїмо* Мр Т, *д-убије* Б Ј Ми Мрш, *д-убијем* Год Му, *д-убију* Г Го К О, *д-уватїмо* Душ Мрш, *д-уведем* ДТ М Ми Т, *д-уведемо* Л Т Ц, *д-ударї* Год Ми, *д-ућē* Б Бр Л, *д-ућем* В ТЦ *д-ўзмем* Бр Зд Р, *д-ўзмемо* Год Мрш, *д-ўзорē* Д К, *д-ўйћемо* Д, *д-ўйћу* Мрш, *д-ўједē* Б Во Ду Душ ЈД Ми РБ, *д-ўнесē* Б Ду М РБ, *д-ўнесем* Бр Ду РБ Рош, *д-ўнесемо* Го СР, *д-ўстаљам* Во итд.³²³

Упадљиво су ређи, али не и ретки, овакви примери у којима није дошло до елизије:

да йгрāмо Г ДТ РБ, *да* йдē Бр Г Го З Л М Ми РБ, *да* йдē Ду Му С Ст Ту, *да* идемо Зд Ј Мрш С, *да* йдеш В Мр Мрш Му, *да* йдеш Б Ми У Ц, *да* йдў Д, *да* извинеш Во К Ка Л П, *да* издржим Г Ду Душ Ми Ро, *да* имāм В К Мр Му О, *да* имају Б ДТ Ду М Ми Ро, *да* искїпї ДД Ми О Рош, *да* испїрāм З, *да* истрљā М Ри, *да* обучē Бр Год РБ Ри, *да* одē Душ З Ро, *да* озēбем ГГ Рош СР С, *да* озēбеш Р, *да* окусїм ГД Г Му Ро С, *да* окусї Бр Д М, *да* оступају ДТ, *да* отворїм Б Д П РБ Ро, *да* отпаднē ГД, *да* ўбијем Душ Ст, *да* ўбију Мрш У, *да* ўвијем З, *да* ударїм Г Д СР У, *да* ударї Ј П, *да* ўживам Год, *да* ўжївāш П, *да* ўзмем Год, *да* ўзмемо Б Му Т Ту У, *да* ўједē ГД Г О, *да* украдē Ј, *да* украдў П, *да* ўмчїесим Д, *да* ўмчїесимо Б М О Ту, *да* ўмрēm ГД К П Ро, *да* ўмрē Г Мрш, *да* ўрадї Б Ду П, *да* ўстанēm Мр Т Ту, *да* ўстанемо Бр З ТП, *да* ўћерā Мр, *да* ўћерāмо Мрш, *да* уватїмо Б Д Т итд.

Елизија вокала *а* (бар према нашој грађи) доследна је у форми *нека*, када је она проклитика:

нек-идē Во Год Ј Мр Ри С, *нек-идў* Мр Ро, *нек-имā* Мрш, *нек-однесē* Ри, па *нек-опē* чāкчā ђе нē треба Ка, *нек-ўзмў* Душ, *нек-урāмї* и нў Ст, *нек-ўспорї* мāло ДД. Скромно је засведочена елизија вокала *а* у предлога *на* и *за*:

н-овў страну Ка, *н-онїм* колицима Р, *н-онў* шāшу Т;

з-овō се реко нїсам бōријо Д, *з-онїм* командїром Ту.³²⁴

Далеко су обичнији примери типа *на онў* слāму К, *на онў* клўпицу Душ, *за онїм* њїнїм рōђāком У итд.

б) Елизију вокала *е* уочавамо у следећим фонетским контекстима:

н-умїем Бр Год Ми Т, *н-умїу* В Ј Д, *н-умēm* Вр, *н-умједо* ДТ, *н-умједок* Му, *н-умједē* Душ СР, *н-умједосо* Мрш; — *н-умїм* В, *н-умї* (само у насељима подринског залеђа; в. т. 253).³²⁵

³²³ Овакви примери су сасвим обични и у говорима у непосредном окружењу; исп. В. Ник. М-Гс 85, М. Ник. Гор. 657, М. Ник. СП 208–209, Тешнї Љешт. 197; исп. и Ник. Колуб. 38, Ник. Тршић 402, Рем. Шум. 119–120, Стев. Гружа 452, Тешнї Узов. 167–177.

³²⁴ Тек понеки овакав пример бележе (уколико их уопште налазе) и испитивачи оближњих итнома; исп. Ђук. Драг. 30, В. Ник. М-Гс 86, М. Ник. СП 209.

³²⁵ И у оближњим говорима елизија вокала *е* потврђена је једино у конструкцијама *не + умјетнї* (з.мешнї или сл.); исп. Ђук. Драг. 30, Ник. Колуб. 38, В. Ник. М-Гс 86, М. Ник. Гор. 657, Тешнї Љешт. 197, Тешнї Узов. 176.

бѡж-опрѡсти Во Ду;
 да *с-ѡбриѡм* Г, да *с-ѡбучѡм* Ст, да *с-ѡгриѡмо* Му, да *с-ѡженї* Зд, да *с-ѡдѡ*
 Мр, нїѡ *с-ѡдѡла* нїѡедна С;
 да *ш-ѡћѡ* реко *ћѡвѡ ѡднїѡти* Д.

У свим наведеним окружењима (немамо алтернативу само за оно у устаљеном *бѡж-опрѡсти*) јавља се (у конструкцијама са *с(е)* и, посебно, са *ш(е)* је и уобичајен) и „неелидирани“ вокал *е*; нпр.: *не ѡмиѡм* К, *не ѡмнїѡмо* РБ, *не ѡмједо* К, *не ѡмједоше* С; — да се ѡмиѡм ЈД, нїѡ *се ѡженїѡ* Ка, нїѡ *се ѡдазвѡ* С и сл.; — да *ше* ѡставѡ на мїру ДТ, па да *ше* ѡгѡвѡрѡ пѡсле Т и сл.

в) Ретке су елизије вокала *и* и *о*:

ја *б-ѡниѡ* и јонѡ В, ти *б-ѡпѡ* ишѡ? П, ја *б-ѡмѡ* прїчати дѡ сѡтре У;
как-ѡћѡш ДТ, *ак-ѡмѡш шїѡ дѡшї* Во.

231. Иако, строго узевши, не спада у елизију, и уклањање иницијалног вокала друге речи у конструкцијама -V V- један је од начина за избегавање хијата. Ова појава својствена је вокалу *о* у показним заменицама на *ов-* и *он-*; исп. следеће примере:

Дѡ-вѡ зачѡпи Го, *ћѡ-вѡ* се пѡштѡ? Во, *ћѡ-вѡ* трѡбѡ д-ѡћѡ? Во, *ко-вѡ* сѡд Ст, *ко-вѡ* данѡс О, *кѡ-вѡ* сѡд Во, *Кѡко-вѡ* трѡбѡ? Душ, *Нїѡ-вѡ* јѡш ѡпѡсно Го, *Штѡ-вѡ* нѡма Рѡсѡ? Ка, *Штѡ-вѡ* бї? М, *Штѡ-вѡ* се прїчѡ? Душ, *Штѡ-вѡ* реко не дѡлазѡ Ка;

Бї ли-*нѡ* и тї воћѡ? Во, *ћѡ-нѡ* скїчї? Зд, *ћѡ-нѡ* ѡде? Т, *ћѡ-нѡ* га ѡћѡраше? Р, *Кѡ-нѡ* кѡгѡ? Т, *Кѡ-нѡ* реко кѡкѡ Т; *Кѡко-нѡ*, Јѡко? К, Јѡ му-*нѡ* прѡжїк Душ;

Штѡ-нѡ рѡче? Год, *Штѡ-нѡ* знѡвѡ по пѡту? Мрш, *Штѡ-нѡ* тї пѡбјеже? Р, *Штѡ-нѡ* пѡче? Ми, *Штѡ-нѡ* ѡдосте нѡкѡ рѡно? Рош, *Штѡ-нѡ* се згрѡмїла? Т.

Ову појаву затичемо и у предлошко-падежним конструкцијама, али веома ретко: Ја завѡци ѡ-*нѡ*, реко нѡѡ принѡтити Го, Па ѡ-*нѡ* бѡру га свѡлї З, Па свѡ пѡ-*нѡ* дѡшчици гмїжѡ Год.³²⁶

б. Конїракција вокала

232. У знатном броју категорија хијат се уклања контракцијом, нарочито у границама једне речи. Ако су вокали били различити, контракцији претходи асимилација, готово редовно регресивна.

233. У скупинама сачињеним од два иста вокала, а насталим након испадања сугласника, често долази до сажимања.

а) За *аха* → *аа* → *а* исп.:

грѡ (ген. сг.) Во Ду К, *јѡла* К, *ѡзјѡла* Ј Ри, ко у цїганскѡј *мѡли* Во, *ѡрѡ* Во Ц, *рѡш* М С, *сѡш* В Год Душ Кр О Ри Ст, *сѡшѡ* Ду Душ Ј Л Ми П Р Рош итд.; *снѡ* Год Ра Ту, *ѡш-сїрѡ* Го, *ѡ-сїрѡ* Ду.

Да вокалска скупина пресечена морфемском границом може остати и неконтрахована, сведочи пример *снѡа* О.³²⁷

³²⁶ По неколико оваквих примера засведочено је и у неким од оближњих идиома; исп. М. Ник. СП 210, Симић Обади 52, Тешић Љешт. 197, Тешић Узов. 176. Има, међутим, говора у којима су овакве конструкције далеко обичније (исп. нпр. Рем. Шум. 121).

³²⁷ Исп. М. Ник. СП 211 *снѡа*, *снѡѡ*, *снѡѡма*, *снѡу* и сл.

б) За *eje* → *ee* → *e* исп.:

свѣдно Бр ГД Ду Ка Ми Ра Ри Т (неуобичајено је *свѣдно* Ка);
кѡлѣ мѡгла, *тѣ* њ узѣла (које је...) Во, *ћѣ* бѣо дѡ сад (ће је...) Во.
Исп. ипак: *ћѣ* је се завукло СР, *ћѣ* е сѣла П итд.

в) За *uji* → *ui* → *i* исп.:

арѣицу Во, *бурђицу* Ро, *кайѣца* Ду, *кайѣцу* Мр, *куѣицу* Ро, мѡже *ракѣца*? Д,
ракѣцу М, мала *синѣца* Зд, *чинѣца* Год; — реко *чи* си ти? Во, *чи* су? Д; — *богаѣи* Г,
дрѣкчи гѡвѡр Го, *здравѣ* ГГ Ми, *зрѣли* Мрш, *лѡиш* Год, *лукаѡви* Му; — *могѡћни* Ра,
окрѣтиш Душ, *оѣаси* Ри, *ѣисмени* Т, *ѣодѣси* Ду, *ѣошѣени* О, *ѣрѡси* Год,
сирѡмѡшнѣ Му, *слаби* Зд, *сѣарѣ* ДД П С, *чиѣи* С и сл.

У једном броју засведочених примера није дошло до сажимања, и то:

ва) у дат.-лок. именица на *-а*: *у ѡвѡли* СР, *на рѡбиш* М, *у ѣѣнзи* Ст Ту, *у Рѣси*
Ду, *ѡ Србиш* С;

вб) у компаративу неких придева: *брѡбрѡзниш* Мр, *вѡжнѣш* Во, *здравѣш*
ЈД, *чиѣиш* Ра.

г) За *oo* → *o* имамо само дијалекатски необележене ликове *вѡ* Г Год Душ
Ми Р С (дакле: *во* → *воо* → *во*), *сѡ* Д Ду Кр С, *сѣѡ* Зд С (чешће је, међутим,
асѣѡ Душ М, *на асѣѡлу* З Мр, *ѣѡд асѣѡлом* ТП и сл.).

У засведоченим гл. сложенницама с префиксима *ѣо-* и *ѣро-* ова скупина
обично остаје неконтрахована:

ѣѡрѡ Д С, *ѣѡрѡли* Мрш, *ѣрѡрѡ* Во; док нѣсам *ѣрѡѡѡ* Во (налазимо ипак
и *каѣ ѣрѡѡ* Ду), *чѣкај*, кад *ѣрѡд* мѡло *ѣрѡѡѡ* ГД; исп. и *ѣрѡѡѡ* Во.

д) За *у у-* → *у* исп.:

Крѣнемо *ѣжѣце* Ду, Ја *пѡшла ѣжѣце* Ду, *Да ѡдѣм ѣжѣце* К, *ѣмала јѡ*
јѣднѡг рѡђѡка ѣжѣцу З, *Жѣви ѣжѣцу* Ц, *Ја ѡстаѡѡ ѣжѣцу* СР, *Рѡди ѣжѣцу* Му
итд.;

Да тѣрим штѡ ѣѣи Во, *Гѣрнѣ* му *ѣѣѡв ѣѣи* Вр,³²⁸ *Како да гѡворѣм*, кад ми
је *ѣѣѡв ѣѣи* Во.

234. Сажимања којима претходе асимилације вокала далеко су чешћа и
разноврснија.

а) За *ae* → *e* исп.:

јѣѡнѣс Б Го Год Душ Кр Му С Ст, *ѡѡнѣс* Б Го Год Кр Л Ми Ри С Ту Ц,
ѣрѣнѣс Б Вр Душ З М Мр П РБ Ра Ст ТП Ту, *чѣѣрнѣс* Бр Д ТП О П Ри У, *ѣѣнѣс* Б
Год ДД Ми Ри СР С Ту Ц, *шѣснѣс* Бр В ГГ Душ К П Ра Ту, *сѣѡмнѣс* Вр Л М Ст ТП
Т, *ѡѡмнѣс* Го Ми Мр СР ТП Ту Ц, *ѡѡѣнѣс* ГД Зд ЈД Мрш Му П РБ; — *јѣѡнѣсѣѡ*
О П, *јѣѡнѣсѣѡ* Д Ду Душ, *ѡѡнѣсѣѡ* Год Р, *ѣрѣнѣсѣѡ* Душ Му Ст, *ѣрѣнѣсѣѡ* Го
У, *чѣѣрнѣсѣѡ* Бр ГГ Ту, *шѣснѣсѣѡ* Бр ГГ У, *шѣснѣсѣѡ* Ка Кр РБ, *сѣѡмнѣсѣѡ* Бр
Д О, *сѣѡмнѣсѣѡ* Мрш, *ѡѡмнѣсѣѡ* Душ О, *ѡѡнѣсѣѡ* П итд.

Промену *ae* → *e* имамо у форми *мѣно* (=малено, мало) у примеру: *Ма вѡкѡ*,
мѣно, нѣма ко зрѣно шѣниѣ Ра.

³²⁸ Ова контракција је позната и другим говорима; исп. шпр. Ђук. Драг. 29, М. Ник. СП 212, Пеѡо
ГНХ 44.

Ова форма је у говору УЦг најчешћи прилог за количину (=мало): *додā се мēно* Го, *ўспē мēно* Р, *посонē мēно* М и сл.

аб) Промену *aje* → *ae* → *ā* имамо само у необичном и ретком *зāлно* Во (налазимо и *зāледно* Ду Ц, *зāледно* Вр Ра Т, *зāено* Ст).

б) У говору УЦг промене скупине *ao* иду у правцима који су најчешће познати и сродним говорима у окружењу.

ба) За *-ao-* (каткад од *-ахо-*) → *ō* исп.:

сонице Ду П, *соницама* ДД Ст, *соничама* ТП, *сйрōба* ДД, *сйрōбу* Л;
ваљоница Ра У, *радио* у *ваљоници* Зд, *ваљонице* У, *ваљоницу* ЈД Ра У.

У следећим потврдама не долази до контракције:

саоне Р, *сāони* ДТ, *сйраōба* Ми, Ми *радимо* на *сйраōби* Бр, *сйраōиа* Ро, *сйраōии* Ду; — *гравина* Го, *зāова* Год Кр Л П Р, *зāовице* мōја Во, *зāову* Ра Ри Рош, *зāовом* Бр Душ Мрш Му, *зāове* В Л З, *йāоци* Го Д, *рāоник* Б Д П Ст, *рāоника* С, *рāоничи* Го, *сйрāовāла* П; исп. и *нāоийāко* Во Ц, *нāоколо* Душ и сл.

Осврнули бисмо се на поједине ликове наведене у подтачки ба) и указали на неке релевантне односе:

1) у форми *саоне* (РМС: *сāоне*, *-ōнā* ж. мн.) дуго *o* је настало, вероватно (?), аналогично према обичнијим ликовима типа *сонице*.³²⁹

Свакако је интересантна и дијалекатска дужина у форми *сāони* (РМС: *сāони*, *-оний*, ж. мн.).

2) Налазимо *сйраоба* и *сйроба* (у окружењу је обично или једно или друго),³³⁰ али само *сйраоиа* (облик **сйроиа*, колико нам је познато, није засведочен у оближњим ијекавским идиомима).³³¹ Мислимо да форма *сйраоиа* нема „контрахованог“ пандана и због добре аналошке потпоре коју има у релативно честим ликовима истог прозодијског и обличко-творбеног обрасца (исп. нпр. *дивōиа* ГГ М Р, *љейōиа* ГГ Ј Му РБ Ст, *срамōиа* Во К Рош Ту и сл.). Такву (или бар толику) „подршку“ свакако нема облик *сйраоба*, п а, м о ж д а и с т о г а, у говорима ијекавске Србије имамо и *сйроба*, а немамо и **сйроиа*.

бб) За *-ao* → *ō* исп.:

у им. *вйийō* ГГ П Р, *күйō* Во, *ōрō* Го Ду, *йōсō* Бр Вр Го Ду Зд ЈД Ка Мр Ра Ро ТП Ту У Ц, *сврōдō* Д Т Ц итд.;

у р. гл. прид.: *вйкō* Бр Ми Мр Мрш Р, *вјенчō* ГГ СР, *врāћō* Б Бр Го Душ М Мр Мрш П, *вўкō* Д Ду Душ Ст ТП, *дйгō* Б Вр Му О РБ, *дōгнō* Вр Ро Рош С Ст, *дōишō* Бр Вр ГД Го Д Ду К Кр Л Ми Мрш П Р Ро СР Ст Т Ту, *засййō* Б Во ГГ ДТ Ми Мрш П, *зāшō* Бр Вр РБ Р Рош, *ймō* В ДД Ду Л Ми П РБ Ри Ст Т Ту, *ишйō* Б ГГ Год З К Ми Мрш Р Ри С Ст Т Ц, *кāзō* Б ДД Му О П СР, *лāгō* Го Ри С, *лēгō* Бр В Зд С Ст ТП, *лēжō* Бр Го Год ДД Р Ст ТП Т, *мāзō* Бр В Год ДТ Л М Му О, *настйō* Бр Во Мр Мрш Му О РБ, *нāишō* Вр Д ЈД Ми Мр СР С Ц, *йēкō* Б Вр З Зд Ми Мр Ри СР, *йōишō* Б Вр Д Мрш С, *ирēшō* Бр Го Год ДД М Ту Ц, *рēкō* ГГ ГД Год Душ К МО Р Ра Ро Ст, *цўкō* Бр ГД Душ Му О П РБ, *чүйō* Б Го Ду Душ СР, *чүйō* Во С итд.

³²⁹ Исп. М. Ник. СП 213.

³³⁰ Исп. М. Ник. Гор. 657 *сйрōба*, М. Ник. СП 213 *сйрōбē*, Тешин Љешт. 198 *сйраōба*.

³³¹ Ова форма је позната неким удаљенијим говорима (исп. Рем. Шум. 126).

Увек је: *брао* Душ З М Ми, *дао* В Го Ј М Ст ТП Ту У Ц, *знао* ГД ДТ К Му Р Рош С Ту, *крао* Бр Зд Ту, *јао* Б Бр З Мрш Ст ТП Т, *ирао* Б Бр Ми Мр Ри, *сијао* Бр Д К У и сл. Међутим, додавањем префикса (и померањем акцента) настају тросложни облици које, по правилу, прати контракција, нпр.: *додо* Го Ст ТП, *додно* Б Душ ЈД К Ка Мрш РБ Р, *сазно* Б Бр ДТ Д Ду Душ Ми Мр СР Ту, *набрџ* Б Бр ДТ Ду, *накрџ* Б Бр ТП Ц, *најџ* ме К (исп. ипак и *најао* С) и сл.

бв) Поредбена реч *као* најчешће гласи *кџ* и *ко*; ређе је *као* (*кџо*), *кџ* и *ка*:³³²

кџ бакрачи ДД, *кџ* брабоњак Зд, *кџ* војна музика СР, *кџ* вретено Ри, *кџ* данас Ду, *кџ* ђинђуве Во, *кџ* мјесечина Год, *кџ* некад Д, *кџ* неки Васо Зд, *кџ* није знао Ро, *кџ* ногари Мр, *кџ* папше Ду, *кџ* пијевац Ду, *кџ* пријетоп Ц, *кџ* рогови Ри, *кџ* свака млада С, *кџ* сваки нормалан човек Ра, *кџ* тиква Ст, *кџ* трава Г, *кџ* трношка М, *кџ* чварци Ст итд.:

мјесечина *ко* дан Ка, дџете *ко* дџете З, *ко* ђавџ Ц, *ко* јабука Д, *ко* лед Мрш, *ко* мџд Зд, *ко* на иглама ТП, *ко* на слави Ј, *ко* наш Страин Ка, *ко* наша Мица П, *ко* нека Љепосава РБ, *ко* Мићо неки Ст, *ко* рачићи џни Ра, *ко* рџжа П, *ко* рџком џднџето Ст, *ко* и сваке године Т, здрава *ко* стакло Рош, смрџи *ко* твџр О, *ко* у вола Л, *ко* у маџке Ро итд.;

горџ крџице *као* витџљ Му, жуџи се *као* воџак Мр, *као* гоџ сваџба Во, *као* роџена маџка Ро, *као* иксана Ка, *као* сваџог дана П, *као* и лањске године Ду; — *кџо* бџбџарице џне Ро, *кџо* прџт З;

кџ дан ДТ, *кџ* ђетлић Му, *кџ* џџта Ст, *кџ* неки моџ чџча Р, *кџ* слика е бџла С, *кџ* наша Пџтриа Во.

ка и гоџече Вр, *ка* и на прџлу Р, *ка* и сваџ Рош, *ка* џ ти Рош, *ка* џстџли народт Гд.

в) За *еи* → *џ* имамо само *зџџин* Го М, *зџџина* Ц.³³³

Говори се и *зџџин* Во, *зџџин* Мрш, *зџџин* Во, *зџџин* Ду, *зџџина* Ду.

г) За *ео* → *џ* исп.:

прил.: *вома* (= веома) ГД Ј;

им.: *аџџо* Го, ³³⁴ *џџџо* Ми Т;

прид.: *вџџо* Во М, *дџџо* Вр Му С, *кџџо* З;³³⁵

р. гл. прид.: *дџџо* Б ГД Г Го С Ст, *зџџо* се (:заклети се) Бр К СР, *зџџо* ГД Г Го Л Р С Ст, *зџџо*ч Бр Г Д Душ Зд Ми Ро, *џџџо* се Бр Ду СР, *наџо* Г ДТ Ду Душ О, *џџџо* Б ДД Р Ра Ри СР, *џџџо* Бр Ду Душ К Ка ТП, *џџџо* Го Зд ЈД Ка, *џџџо* се Б Во СР, *џџџо* Бр ГГ Год ДТ ЈД Мр П РБ Ро СР, *џџџо* К, *џџџо* Во, *џџџо* Г К Ка Кр Рош, *џџџо* ДД Ст, *џџџо* ДТ С, *џџџо* Год Ка, *џџџо* Д Ду РБ, *џџџо* се Во Рош Т, *џџо* Вр Го Год Душ К Ка М РБ Р Рош СР Ст ТП У Ц; — *ниџи ни џџ* Го.

У некима од ових (или пак оваких) примера секвенца *ео* може остати неизмењена:

³³² У оближњим идиомима је овако: Ђук. Драг. 26 *ко, ка*; В. Ник. М-Гс 88 *као, ко, ка, ки*; М. Ник. Гор. 658 *ко, као*; М. Ник. СП 214 *кџ, кџ, ко, ка, као*; Тешин Љешт. 198 *кџ, кџ, кџџ, кџџ*.

³³³ Исп. Рем. Шум. 137 *зџџина* (наведени су још неки ликови).

³³⁴ Исп. Ђук. Драг. 28 *аџџел*, Тешин Љешт. 198 *аџџел* (*аџџел*).

³³⁵ М. Ник. Гор. 658 *кџџел/кџџео/кџџо*.

вѣома Во; вѣсео Ду Душ Ту, дѣбео Бр Зд Ц, иѣйео Бр ДД Ри; дѣвео ДД, ѡдвѣо Д, ирѣвео Во Ду, ирѡвѣо Ро, ѡвѣо ГД Ту; — зѣмео Во, зѣйлео Л, исирео Ра, иѡмео П, расйлео Ц.

Редовно је жѣо Во Ду, јѣо Бр ДД РБ Р Ри Ту,³³⁶ срѣо Ра С Т Ц (у р. гл. прид. глагола једносложне основе).

га) Сврстали бисмо овде и дискутабилну форму *горгине* Во Ц (исп. и *георгине* К), око чијег *о* нема сагласности у дијалектолошкој литератури. Б. Николић мисли да је оно настало контракцијом (-*eo*- → -*o*-), а С. Реметић елизивом вокала *e*, будући да *о* није дуго (Рем. Шум. 128). Мишљења смо да је овде реч о контракцији и накнадном скраћивању вокала *о*, што је могло бити проузроковано (с обзиром на физиономију говора и језичко осећање говорника) и неодрживим предакценатским квантитетом.

д) За *оје* → *оe* → *ē* исп. имале *брѣнице* Л;³³⁷ засведочено је и *бројанице* Во.³³⁸

Говори се *мѡга*, *мѡме* и сл. (в. у одељку о облицима речи).

ђ) За *оја* → *оa* → *ā* исп.:

вѡкѡ у *иѡсу* Ду, *свѡк* Ка, *свѡкѡко* Бр.

Чешће је *иѡјас* ГГ Мрш Ри, *иѡјаса* Ст У, *иѡјасу* О,³³⁹ *свѡкојѡко* Го П С; налазимо и *свѡјѡк* Ц.

е) За *уо* → *ō* исп.:

вѡкнѡ Во С, *дѡнѡ* Мрш, *зѡгинѡ* М, *зѡкинѡ* П Ту, *зѡнѡ* Мр Т, *крѣнѡ* Д Душ Ка Му Ст, *изѡгинѡ* тѡлкѡ *нѡрод* Ри, *искрѣнѡ* ГГ Кр Ри, *мѡйинѡ* ДД, *окрѣнѡ* З С, *ѡтѡкинѡ* Зд, *иѡгинѡ* Ду Ј Мр, *ирѣкинѡ* Ду Л О Рош, *рѡскинѡ* О Т, *скѡнѡ* Ми СР, *иѡрѡнѡ* Ри, *ушиѡинѡ* Во.

Р. гл. прид. гл. на -*суши*: *зѡсѡ* Го, *нѡсѡ* Д, *иѡсѡ* ТП (исп. ипак и *нѡсуо* Ра).

Секвенца *уо* остаје неизмењена у *изуо* ДТ,³⁴⁰ *нѡйруо* Душ Ту, *нѡчуо* Рош, *ѡбуо* ДТ Ми Ро ТП, *иѡрезуо* Му.

235. Иницијална секвенца *уо* у предлогу *уочи* чува се у највећем броју засведочених примера:

уочи Бѡжића З Мр, *уочи* Вавѣдѣња Кр, *уочи* Мѡлѣ Госпоинѣ Рош, *уочи* нѡшѣ слѡвѣ Д, бѡш *уочи* ѡвѡг сѡд рѡта Д, *уочи* Спѡсовдѡна Мр, *уочи* тѡга дѡна М, *уочи* Б Го К М Ми СР Ст У.

Поред стандардног *уочи* затичемо још две могућности, *учи* и *очи*:

учи Вѡскрса ДТ, *учи* Вѡдовдѡна Ри, *учи* Вѡдовадне З, *учи* нѡшѣга тѡг пѡзѡрног дѡна РБ, *учи* Нѡколѡдѡна ДД, *учи* свѡкѣ срѡјѣдѣ Ст;³⁴¹

очи Бѡјѣлѣ нѣѣлѣ Душ, *очи* Бѡжића ДТ Ту, *очи* празничка нѣкѡг Мрш, *очи* Првога мѡја Л, *очи* Стѡвѡндѡна М.

³³⁶ Исп. Тешић Љешт. 198 *жѣо/жѣѡ*, *јѣо/јѣѡ*, *мѣо/мѣѡ* итд.

³³⁷ Исп. М. Ник. Гор. 659 *брѣнице*, *двѣнице*.

³³⁸ РМС *бројанице* и *бројѣнице*.

³³⁹ Исп. М. Ник. Гор. 659, Тешић Љешт. 199 *иѡјас*, М. Ник. СП 217 *ѡи иѡса* (уз чешће *иѡјас* и сл.).

³⁴⁰ Исп. Тешић Љешт. 198 *изуо/изѡ*.

³⁴¹ Исп. Тешић Љешт. 199 *ѡче*, *ѡчи*.

Форма *очи* настала је елизијом вокала *у*, а облик *учи*, вероватно, редукцијом вокала *о*.³⁴²

О дијалекатскоме *увече* у конструкцијама типа *увече Божића* в. у т. 633 одељка о облицима речи.

236. Напомене:

1) Остваривање (или пак изостајање) контракције узрокују различити фактори: они „највидљивији“ одавно су познати, потврђени у бројним говорима и описани у дијалектолошким студијама о њима. Морфемска граница, положај вокалске секвенце (која не мора бити само у оквиру речи; исп. нпр. *устиа* < у *устиа*), распоред вокала, место акцента у речи и место акцента у секвенци, најчешћи су релативни регулатори вероватноће за реализацију промене. Кажемо *релативни* и *вероватноће* јер уочене условљености најчешће немају снагу безизузетачне правилности. Чак ни морфемска граница, као једна од најтврђих „брана“ контракцији, није увек поуздан знак да до промене неће доћи. Тако нпр. она, и у нашем и у бројним другим говорима, доследно спречава контракцију у гл. префиксалним сложеницама са *орати* типа *идорџ*, *идорџли* и сл., али је „пропустљива“ у неким другим ситуацијама (исп. нпр. двојство *снаа/сна*).

2) Као што је познато, наглашеност једног од чланова вокалске секвенце има своју важну спецификацију у питању који је од вокала наглашен.³⁴³ Група са акцентованим другим вокалом је подложнија промени (обично асимилацији па контракцији) од секвенце са наглашеним првим чланом. То значи да је вокалска група у ликовима као што су *грџовина*, *зџова* и сл. постојанија (не, бар принципски, и сасвим постојана)³⁴⁴ од секвенце какву имао нпр. у *сџраџба* (налазимо и *сџрџба*, а редовно је *сџонице*).

3) Будући да се контракције доследно остварују само у одређеним морфолошким категоријама (и у нашем говору је нпр. редовно *једанес*, *дванес* и сл., увек *дошо*, *пошо* и сл., једино *кайицу*, *куйицу* и сл.), рекли бисмо да оне нису само фонолошки, већ комплексни морфофонолошки феномени.

4) Однос између документоване ситуације на подручју Ужичке Црне горе и кореспондентних прилика у оближњим сродним идиомима одликује се високим степеном подударности.³⁴⁵

4) О УМЕТАЊУ ХИЈАТСКОГ СОНАНТА

237. а) Хијатско полуредуковано *ј* које спречава контракцију у честим скупинама с вокалом *и* на првом месту (какво имамо нпр. у обавезном *носиџо*, *посиџо* и сл.) познато је и многим другим идиомима.

³⁴² Исп. М. Ник. СП 218.

³⁴³ „За остваривање контракције у наглашеним групама често је битно место акцента, не само чињеница да је један од вокала у групи наглашен ...“ (М. Ник. СП 218).

³⁴⁴ Исп. нпр. М. Ник. СП 218 *дџ*, *сџраџви*.

³⁴⁵ Исп. нпр. Бук. Драг. 25–29, В. Ник. М-Гс 87–93, М. Ник. Гор. 657–659, М. Ник. СП 210–219, Тешњ Лешт. 198–199.

Свакако је интересантније (сасвим специфично, неубичајено) хијатско *j* изразите артикулације у ром. *ѡојѣни* В, *ѡојѣне* В (од једног „образованог“ информатора забележено је и експресивно *ѡојѣзија* Во).

б) Сонантом *v* зев је отклоњен у форми *ч̣а̣в̣ѡи* Б Ду (неупоредиво је чешће *ч̣а̣ѡи* Бр Во Го ДД ДТ Д Душ Зд Т К Ми Му Ри, *ч̣а̣ѡиша* ГГ Л П Ст и сл.), као и у познатим примерима типа *о̣ѡи сако̀ва* Во, *са бир̀ова* Ц и сл.

Нису засведочени ликови типа **чуво* (= чуо), **јево* (= јео) и сл.

в) О примерима као што су *мува* одн. *снаја* и сл. говорићемо у одељку о консонанту *x*.

5) О МЕЂУСОБНИМ ЗАМЕНАМА ВОКАЛА

238. Појава да се уместо једног вокала у некој стандардној форми јавља други вокал (или други вокали) у њезином дијалекатском пандану изражена је и на подручју Ужичке Црне горе. Различити узрочници (обично фонетски и морфолошки — асимилације, дисимилације, аналогиије и сл.) изнедрили су бројчано знатан али лексички (и облички) ограничен број примера, најчешће (дакле, не и увек!) од минорног или никаквог значаја за утврђивање физиономије говора.

Огромна већина примера засведочена је и у (бар неким) испитиваним говорима у окружењу, а није мали број ни одавно и широко познатих дијалектизама, много пута навођених у дијалектолошкој литератури. Невелику скупину чине посве необичне (можда и једанпутне, хапаксичне) форме, симпатични издanci погрешне перцепције, невеште имитације или сл.

Сходно увреженом дијалектолошком маниру, прикупљена грађа се наводи за сваки вокал посебно. Полазна „тачка“ је стандардна форма. Будући да се тумачења великог броја изложених ликова могу наћи у литератури на коју се током прегледања упућује (знатан број готово идентичних аналитичких осврта понавља се из рада у рад), потврде се наводе обично без икаквог коментара.

239. Вокал *a*:

а) а:е: на *а̣йѣра̣ѡи*ма Рош,³⁴⁶ *ва̣шѣр* Бр Во ГД Ј Ка Мрш О Ра Ри Ст, *ва̣шѣра* ГД К Му, *ва̣шѣру* ГД Г, *ва̣шѣри* Го, *ва̣шѣра* Д Ка, *ва̣шѣри*ма ДД О (само овако), *ѡ̣з̣у̣ѡ̣ѣре*, *с̣у̣ѡ̣ѣре* и сл. (в. у одељку о консонантима *з* и *с*), *из̣ну̣ѡ̣ѣре* (т. 627), *јѣрѣбица* ГД Ка Ри, *јѣрѣбицу* К, *јѣрѣбице* Мрш Т, *калибер* Мрш, *ка̣ѡи*ас̣ѡѣр М, *ко̣њѣни*ке Во, *ми̣ни*с̣ѡѣр Ро, *ме̣уна* Ми, *ме̣ѡнка* ТП (засведочено је и *из̣ну̣ѡ̣ѣра* (т. 627), *јѣрѣбица* Г Р, *јѣрѣбице* Ст, *ко̣њани̣ѡи*ци К, *ми̣ни*с̣ѡѣр Го, *ла̣уна* Ми; доследно је *јѣчам* Б Вр ГГ ДТ Ј Ми О Р Ра Ст, *вра̣бац* Бр Во Душ Ми Мрш П РБ С Ст, *ра̣с̣ѡи* Ду П итд.);

б) а:и: *би̣ѡа*ги Рош, *би̣ѡа*ги Ц, *д̣ѡ̣љѣ* ГД Мрш, *на̣јд̣ѡ̣љѣ* Во, *д̣ѡ̣с̣ѡи* ГД Ј Му П Ст У,³⁴⁷ *наглав̣а̣чкѣ* Во, *с̣у̣ѡ̣ѣри-д̣ан* (т. 629), *ѡ̣ѡ̣м̣ѡан* Ц³⁴⁸ (налазимо и *д̣ѡ̣љѣ* Во К, *д̣ѡ̣љѣ* К У Ц, *д̣ѡ̣с̣ѡи* (сви), *наглав̣а̣чкѣ* У, *ѡ̣ѡ̣м̣ѡан* Д, *ѡ̣ѡ̣м̣ѡан* С);

³⁴⁶ Исп. М. Ник. СП 219.

³⁴⁷ Тако и Ђук. Драг. 22, Ђур. Прелазни 102, М. Ник. СП 220, Пецо ГИХ 35, Рем. Кладањ 101, Симић Обади 55, Тешић Љешт. 200 итд.

³⁴⁸ Исп. М. Ник. СП 220 *ѡ̣ѡ̣м̣ѡан*, Симић Обади 55 *ѡ̣ѡ̣м̣ѡан*.

в) а:о: *бојаги* Ми Р Рош, *бојаги* Д СР,³⁴⁹ *жандомерија* Ка, *заиста* Ј, *канцеларија* Л, *канцеларију* Мрш,³⁵⁰ *миџрољџез* ДД ЈД, *миџрољџеза* Ми, *миџрољџези* Душ, *миџрољџеза* Ра, *миџрољџезе* Мр,³⁵¹ *јушкомиџрољџези* К, *ономо* Бр Во Г Д Ду Душ Зд Кр Ми Мр П Р С Ст Т Ту,³⁵² *послужбџвник* Ду, *послужбџвнику* К, *панаију* Рош, *склоњају* (т. 619); засведочено је и: *бајаги* Душ Ро, *заиста* ГГ Кр СР, *канцеларија* Бр Во Ми Мрш Рош, *канцеларију* Б Ду Ми, *миџраљџез* Б Бр ДД Кр М СР, *миџраљџезом* СР, *миџраљџезе* Ри Ро Рош, *опамо* Во О, *панаија* Го Ми Ра Ри, *панаију* Ст, *инала* Б Ду П РБ; редовно је *бџгами* ГГ Кр С Ст.

г) а:у: *жандумерија* Рош, *џумниџе* П,³⁵³ *унџиру*, *унџира* (т. 622).

240. Вокал е:

а) е:а: *заџиши* (т. 234), *началник* Во, *посџаљина* Рош, *посџаљину* Вр Рош, *посџаљину* ГГ, *раиџето* Бр Зд Ми Ри ТП, *раиџету* Зд, *џаџтаљенаиџ* РБ, *џигарица* Душ Р, *џигарицу* М Ми, *џигарице* Му (исп. и *посџељина* ЈД Му О, *посџељинџе* Год, *посџељину* Ту, *реиџето* М, *џигерицу* Мрш, *џигерице* З);

б) е:и: *џџомџџири* Ду, *ималџрани* сџдови Во, *инглџска* авиџација Во,³⁵⁴ *инџиџџер* Вр *инџиџџера* Вр, *џроџфисор* ДТ, *џроџфисора* Му, *џроџфисори* Во, *џровисор* Ј, *џровисоре* О (вок.), *џелиџраџфисџа* П, *џелиџраџфију* П, *џаџзи* Вр,³⁵⁵ *џименџи* К, *џименџа* С, *џлиџпер* СР (засведочено је и *џаџзе* Душ П Ту, *џеменџи* Во, *џеменџа* РБ);

в) е:о: *кџндукџора* Зд, *кџнџоларију* Рош;³⁵⁶ *џиџиџор* Вр ГГ Д Л Ми П Р Ри, *џиџиџора* П Ри и сл.³⁵⁷ (само овако).

О ликовима типа *вруџо*, *шуџљо*, *паиџо*, затим о формама типа *ноџсом* итд. говоримо на одговарајућим местима у одељку о облицима речи.

241. Вокал и:

и:е: *ведџнција* Во, *веџриџа* Ј, *веџриџу* Ми, *динџамџи* Д Т С, *динџамџа* Зд, *динџамџиом* С, *комџесија* К, *комџесију* Ри, *леџеџа* ЈД СР, *леџеџу* Мр, *леџена* Во, *медеџина* Д, *медеџинскџ* Ра, *медеџинскџ* Ц, *џеркџулисало* Ми, *џеџџарка* Го Ка Ри, *џеџџарку* Ра, *џеџџарке* СР (бележимо и *комџесију* Ст Ра, *леџиџа* П, *леџиџу* У).

Пример *џенџираџџу* Ка једина је потврда за однос *и:а*.

³⁴⁹ Форма *бојаги* својствена је многим говорима, ближим и удаљенијим; исп. нпр. Ђук. Драг. 20 (поред чешћег *бијаги*), В. Ник. М-Гс 103, М. Ник. Гор. 660, М. Ник. СП 220, Рем. Шум. 140, Р. Симић Левач 143.

³⁵⁰ Овако (или сл.) и Ђук. Драг. 23 (*кџнџоларију*), В. Ник. М-Гс 104, М. Ник. СП 220, Ник. Срем 335, Рем. Шум. 141, Симић Обади 55, Р. Симић Левач 143 итд.

³⁵¹ Овако и Дешнић ЗБИЈГ 34, Драг. Лика 47, Ђук. Драг. 21, Ђук. ГЦ 202, Ник. Мачва 246, В. Ник. М-Гс 104, М. Ник. СП 220, Руж. Кол. 61, Рем. Шум. 141, Симић Обади 55, Р. Симић Левач 143, Тешнић Узов. 178 итд.

³⁵² За ову форму знају (између осталих) и сви додирни говори: Ђук. Драг. 21, В. Ник. М-Гс 232, М. Ник. Гор. 660, Тешнић Љешт. 200.

³⁵³ Реч је, рекли бисмо, о хапаксу; уобичајено је, наравно, *џамниџа* Во, *џамниџе* К и сл.

³⁵⁴ Исп. М. Ник. СП 221.

³⁵⁵ Тако и Ђук. Драг. 23, М. Ник. СП 221.

³⁵⁶ Исп. Ђук. Драг. 23 у *кџнџоларију*.

³⁵⁷ РМС *џиџиџар* и *џиџиџер* (само *џиџиџерски*).

242. Вокал о:

а) о:а: *аїаїе́ка* Вр О, *аїаїе́ку* П, *аїе́рацију* Мрш, *аїе́рисѓ* Г Р Рош, *аїе́-риса̄н* ДД, *аїе́риса̄и* Д Ду, *баја́не́те* ДТ, *ваде́ница* Му Ст, *ваде́ницу* О ТП, *ваде́нице* Ми, *ваде́ничар* Год, *лаво́рике* Рош, *локомаї́ива* ДД С, *локомаї́иву* Ка,³⁵⁸ *маї́довило* ГГ Год Д О П РБ Ри Ро С Ст (забележено је и *мої́довило* Го; потврде типа *ваде́ница* наведене су ниже);

б) о:е: *ваде́ница* Г Ст, *ваде́нице* Го М, *ваде́ници* Год Ми,³⁵⁹ *че́йверо* и сл. (в. у одељку о облицима бројева, т. 534), *е́вѓ* Бр Вр Го Душ Зд Кр Л Ми Му П РБ Ри Ро Рош СР Ст ТП У, *е́нѓ* Г Го ДД Душ Ј Ми Мрш Ри Ст ТП Ту, *е́иѓ* Г ДТ Ј К Л М Мрш Му Ра С У; исп. и *ваде́ница* ГГ МР, *ваде́нице* З Зд, *ваде́ници* К Ми, *ваде́нице* Год П Ст, *ваде́ницама* Душ, *че́йворо* и сл. (само овако је на већем делу подручја; т. 534), *е́во* Г Ј, *е́йо* ГД Зд ЈД Ка Ми Р Т, *е́но* Д Душ Мрш Ри Т; говори се *може* (на источној половини подручја је само овако) и *море*, али не и *мере*;

в) о:у: *арму́ника* Во, *арму́нику* С, *арму́ника̄ши* ДТ, *бу́ца* Г Л, *бу́це* Зд, *бу́чиче* Г, *бура́нија* Рош, *бура́није* Л, *бура́нију* Л, *карму́нике* Мрш, *ку́фер* ДТ Ро, *ку́фери* Ри, *куфе́рчић* Во, *куфе́ренију* Ст (исп. и *бора́нија* К Ц, *кофе́ренија* Ро).

Потврде представљене у овој тачки свакако су најинтересантнија и најзначајнија скупина примера. Посебно бисмо подвукли стару и дијалекатски диференцијалну разлику између форманата *-ор-* и *-ер-* у бројевима *че́йворо* и сл., одн. *че́йверо* и сл. Занимљиво је и тројство *ваденица/ваденица/ваденица* (могуће је да сасвим случајно није засведочена и форма *вуденица*, позната неким додирним идиомима, нпр. горобилском и драгачевском). Широко је распрострањен дијалектизам *маї́довило*.³⁶⁰

243. Вокал у:

а) у:и: *добро̀ и́иро* Ра³⁶¹

б) у:о: *на̀ ом* Во Ду Душ З Зд, *на̀ ѓм* Б Во ГГ Ми СР, *и́одром* Вр Мрш,³⁶² *и́одром* Ду, *и́ѓлмач* Гд, *и́ѓлмача* Вр, *и́ѓлмачи* О, *и́ѓлмачӣ* ѓн то Ту, *рас-и́ѓлмачӣши* Мрш, *раси́ѓлмачи́ѓ* Бр *солу́ндар* Л (говори се и *сулу́ндар* Год Ст, *и́ѓдром* Д Л Мр, *и́ѓдрума* Ро С и сл.).

Г Л А С Ј А Т

244. Ијекавски изговор са мањим бројем екавизама и углавном познатим „икавизмима“ одлика је непатвореног говорног израза нешколованог старијег становништва на готово целом подручју некадашњег црногорског среза.

³⁵⁸ Тако и Рем. Шум. 136.

³⁵⁹ Исп. Ђук. Драг. 22 *вуденица*, М. Ник. М-Гс 100 *ваденица*, *веденица*, *вуденица*, М. Ник. СП 222–223 *ваденица*, *веденица*, *ваденица*, *вуденица*.

³⁶⁰ Исп. нпр. В. Ник. М-Гс 100, М. Ник. Гор. 136, М. Ник. СП 222, Рем. Шум. 136, Симић Обадн 55, Тешић Љешт. 200 итд.

³⁶¹ Тако и М. Ник. СП 223.

³⁶² Овде је реч, рекли бисмо, о асимилационом процесу.

Знатнију концентрацију екавских ликова затичемо само у неким граничним насељима — једном северозападном (Мр) и четирма (југо)источним (Вр Д ЈД Рош) — о овоме ћемо говорити у т. 252.

1) ЗАМЕНЕ ЈАТА У ДУГИМ СЛОГОВИМА

245. Основни континуант дугог јата је једносложна, дифтоншка секвенца *ʷe*, заправо фонетски след *делимично редуковано и (ʷ) + слогошворно e*; између вокалских елемената развило се прелазно полуредуковано *j (j)* (уобичајено у сличним окружењима и небитно за природу континуанта), па имао низ *ʷ + j + e*, тј. гласовну секвенцу *ʷje*.³⁶³

а) Под нагласком силазне интонације, то је дифтоншка секвенца *ʷê* (слоготворан је вокал *e*, али се силабичност делимично протеже и на вокалски елемент *ʷ*), исп.:

вʷêк Во Мрш Му Рош, *вʷêка* Б Год ДД ДТ Му Ст, *вʷêсѣи* Б Душ З Ми, *дрʷêм* Мрш ТП, *лʷêк* Б ГГ ГД Г Ра Ри, *нʷêм* Во ГГ М Ри СР, *рʷêч* ДТ Ду Душ Мрш С, *рʷêчи* Душ ПРБ, *сʷêно* Душ СР, *сʷêна* ДТ Р С, *снʷêг* Д М С, *снʷêга* Ри С, *сѣиʷêње* Во М У, *шʷêсѣи* ГГ ГД Кр Мрш, *шʷêсѣи* Бр Ду Ро, *шʷêсѣи* Год П, *цʷêв* Б ДТ ПРБ Ри, *цʷêви* В Во О Ро, *цʷêђ* ГД Ми Ро, *цвʷêи* Вр Гд, *цвʷêће* Ду ПРБ, *цвʷêћа* ГД Л и сл.;

бʷêлê Вр М О, *бʷêли* ГД М Ми Мрш Ту, *бʷêлôг* П Ра Ри П, на *бʷêлом* коњу Рош, *лʷêвā* Во Вр Ми Мрш Ро, *лʷêви* В РБ Ро Рош, *лʷêвôг* ГГ Ду О, *лʷêвом* ГД У Ц, *лʷêву* Р С, *лʷêй* Бр ГД Кр, *лʷêйā* Год Зд Ми Му СР, *лʷêйи* Мрш Ри Ро ТП, *лʷêйôг* Год П, *лʷêйоме* Ра, *йрʷêки* Во ГД Ра, *йрʷêким* ДД Ро, *йрʷêснê* Го Год СР, *рʷêшкôм* Год Ра, *сʷêд* Б В Душ Мрш Му, *сʷêди* Бр М С, *слʷêи* Г Му СР, *слʷêйôг* Бр С, *слʷêйôм* Ри, *шʷêснê* Бр ГГ Рош, *шʷêснѣ* Г Му, *цʷêли* Д Му, *цʷêлê* Г С, *цʷêлѣ* ДД Р Рош и сл.;

бʷêдно Б ГД Г Ри, *лʷêйо* Вр ДД М Р С ТП Т, *рʷêйко* Бр ГГ ПРБ С, *слʷêйо* Во ЈД Рош и сл.;

бʷêлимо Во ГГ М, *грʷêши* Го М СР, *грʷêшиê* П У, *дʷêлê* Г Ри СР ТП, *дʷêли* Ј К Ка П Ту, *дʷêлимо* Р Ра Ро, *мʷêсê* Б Г Зд Ро, *мʷêсѣ* Во П Ро Т, *мʷêсим* Бр М С Ст ТП, *мʷêиā* Во РБ Ри, *мʷêша* Ми Мрш, *мʷêшāмо* Ри С, *мʷêња* Ду Мр Мрш Ро, *мʷêњамо* Душ Л Ри, *мʷêњамо* З РБ, *сʷêвā* ДТ, *смʷêиā* Вр М, *смʷêиāм* Г П Ра, *смʷêшам* Во, *смʷêшāш* Во, *шрʷêбѣм* Го ДД *шрʷêбѣ* ГГ С, *шрʷêбѣмо* Ри Ро Ту, *цʷêнê* Г Му О СР Рош, *цʷêни* Го Год Мрш, *цʷêйā се* Д, *цʷêйам* Б Ро и сл.

³⁶³ Гласовна скупина *ʷe* јавља се као основни континуант дугог јата (наравно, уколико је реч о ијекавским ликовима) и у неким оближњим сродним идиомима, нпр. у тршићком (исп. Ник. 397–398), у љештанском (исп. Тешић 188–189), у говорима србијанског Полимља (исп. М. Ник. 226–228). Говорећи о фонетској природи ове гласовне секвенце, Б. Николић и М. Тешић дају објашњења (суштински подударна) која имплицирају њен дифтоншки карактер (по обојици аутора, у секвенци *ʷe* вокалски елемент *ʷ* делимично је редукован и неслогован). Расветљавајући овај феномен, М. Николић запажа и неке нове моменте (пре свега на плану силабичности) и први пут га експлицитно назива дифтонгом.

б) Примарни континуант јата под дугоузлазним акцентом је дифтоншка секвенца *џé* (силабичан је други вокал (e), док је *и* унеколико редуковано и неслоговно), исп.:

у *вџéку* Б Вр ГГ С, *вџéкове* Бр В ДТ Д Р, *вџéнац* Б ДД Л М Рн Ст, *вџéнца* ДД ДТ Мрш РБ СР, *гнџéзда* Б ГД Мр Му СР, *гнџéздо* Бр Год СР С ТП, *гнџéзду* Б Д Душ Ст, *дџéтте* Год М Ми Мрш Рн Ра Ст Ту, *звџéзда* Год Му Мрш Ро, *звџéзду* Душ Ми Ра Т, *лџéкове* Г Му О Ро, *лџéкови* Г Год П РБ, *лџéковима* Л П Ро, *млџéка* ДД Ми Му Рош, *млџéко* Бр Го Год ДД Му Ст, *млџéком* Б Г С, *одџéла* Го П, *одџéло* Год ДД ДТ Ми П Ро Т Ту, *одџéлу* Бр Ми Мрш Т, *џосџéло* Бр ДД Му РБ, *џосџéлу* Бр Ми С, *џџéсак* Го Мрш Рн Ро Рош ТП, *џџéска* Год ГД Р Ра СР, *џџéску* Му Ст ТП Т У, *рџéка* Во Ду Л М, *џџéлу рџéку* Ду, *рџéци* Бр Во Му Ст, на *рџéчи* ДТ СР, *рџéчим*а ГД Т, *свџéтло* Бр Го Ду Рош, *свџéтила* Б Го РБ Ту, *свџéтил*у Б Во Рош, *свџéћа* Вр Душ М П Ра Рн СР С, крај *свџéћџ* Во, *свџéће* Г Р Рн Ро У, *слџéџац* Б Го У Ц, *слџéџа* Бр Кр Л Ту, по *снџéгу* ДД П РБ Р, у *снџéгу* Г С ТП, *срџéда* ГД М Р Ра Рн Ст ТП, *срџéду* Р, *црџéва* Го Ми СР, *црџéво* О П Р, у *тóме џџéђу* М, *џџéна* Му Ст, *џџéну* Во К У и сл.;

бџéла Бр ЈД М Ми Рн, *бџéле* Б Го ТП Т Рош, *бџéлу* Душ Р Ра Т Ту, *лџéџа* Г Зд ЈД П Рн, *лџéџи* Г Зд Му РБ, *лџéџо* ДТ К Ми, *рџéџке* ДД Мр, *сџéда* З Мр П, *смџéшан* Ду Ра Рн, *смџéшина* ДД Л Ро, *смџéшини* Б Мр Рош, *џџéла* ДД ДТ Мрш, *џџéле* Г Го О Ст ТП, *џџéли* Б Д Му и сл.;

вџéћајџ ГД Душ, *вџéћали* Го М Ми Рош, *вџéћале* Б Му О Ро, *грџéшијо* М Ми Ра Т, *грџéшила* Г Го П Т, *грџéшили* Б К Ми Рн, *залџéџило* Б Во Ро, *залџéџили* ДД Л М Ро Ра, *залџéџише* Б Ду, *замџéџили* Ра Ст ТП, *замџéџише* Бр Рош СР Ст, *занџéмијо* Г П, *занџéмила* Бр Во Ми, *зајлџéџили* ДД Ми, *зајлџéџише* Б Зд П Т, *зајрџéџила* Д Душ СР, *зајрџéџили* Л, *зајрџéџише* Бр ДД Ст, *зајрџéџили* Рош, *зацџéџили* ГД Л, *зацџéџило* Б Ту, *исџрџéџила се* Год, *исџрџéџило се* Т Ро ТП, *исџџéџила* Ду Ми С, *исџџéџили* М У Ц, *лџéџила се* Бр Ра, *лџéџили* Душ З Ро, *мџéшала* Б Л Ра, *мџéшајџ* ДД П Мрш, *мџéшали* Душ Му РБ Рн, *мџéшаџи* Му РБ Ту, *налџéџили* Б Д Ст, *налџéџише* Бр П РБ, *насџéџџ* ГД К Рош СР, *насџéџџ* Бр Ј Ст, *обџéџило* Б Д Ту, *обџéџела* Бр Л П, *одрџéџила* Р Ра Рн, *одрџéџили* Б Го Ст, *одрџéџише* Бр О, *ојлџéџила* П, *ојлџéџили* ГГ С Ст, *осџéџџ* Му О СР, *осџéџџ* Л ТП Т, *оцџéџише* В Рн, *џогрџéџила* Б З Му, *џогрџéџили* Д С ТП, *џодџéџише се* Во Му Ту, *џресџéџџ* Г СР Т, *џресџéџџи* ДТ Л Рош ТП, *џресџéџџ* О Т Рош, *џромџéџило се* Б Го, *џромџéџили* М Мрш Рош, *џроцџéџило* ГД Ту, *џроцџéџише* Г Го Ро, *рџéџила* ДД О Ст, *рџéџили* Бр Ро Ц, *расџéџџ* ГГ М Мрш Ро, *расџéџџ* ГД Рош Ст, *расџéџали* Рн, *сџéџџ* Б Бр, *сџéџџо* ДД Ра Рн, *сџéџџ* Бр С, *смџéџили* га М П Т, *смџéџише* га Кр С, *снџéла* Го М Мр Мрш С, *снџéле* ГГ Л Ц, *сџрџéџајџ* Ст У, *убџéџила* Ка, *уцџéџила* Ми У, *уцџéџише* га Ц, *џџéџили* Во Го Ми, *џџéџило* Душ О Ц, *џџéџила* Ра О итд.

в) На месту дугог ненаглашеног јата обично се јавља рефлекс *џџ*; дакле, имамо исти континуант као и под а) и б), разлика је само акценатска (у аор. глагола ова гласовна секвенца се јавља и у крајњем отвореном слогу); исп.:

Благов^{чи}єси^и Ј С Рош, дво^{чи}ѣвка Г Д Мрш, дво^{чи}ѣвке Д, ко^{чи}ѣвка Год М СР, ко^{чи}ѣвк^у Душ Ра; — од б^{чи}єса Ду, од в^{чи}єка Бр Г Д, м^{чи}мо св^{чи}єт^и Мр, кра^ј с^{чи}єна Ј, у с^{чи}єну З, на с^{чи}єну Во К, у с^{чи}єду ДТ Мр С, на с^{чи}єну Во, у с^{чи}єну К и сл.; за^{нав}ѣк Во, у^вѣк Б ДТ Душ М Ри Ро, и^спр^{чи}ѣка Бр Год Ро, и^дѣр^{чи}ѣко Во У, у^дѣр^{чи}ѣко Рош, на^сл^{чи}ѣй^о Г Д Рош, и^дѣр^{чи}ѣй^{ко} Во;

од^{чи}ѣла Б Вр ГГ ДТ П Ри Ту Ц, од^{чи}ѣт^и Бр Д П Ми, од^{чи}ѣше Бр Д ЈД К Ро, за^{др}ѣмам ДД О РБ, за^{др}ѣмамо Б СР Ми, из^{во}л^{чи}ѣв^амо Д, из^дѣл^и Г З, из^дѣл^{ени} Душ СР, и^сво^дѣда се Ми, и^сц^{чи}ѣй^а Б Год ДД, и^сц^{чи}ѣй^а Душ и^сц^{чи}ѣдим Душ Л Ро, и^сц^{чи}ѣдим^о Б Ри, н^єсв^{чи}єс Бр Г ЈД Ст ТП, об^лч^{чи}ѣй^є Г З Ро, об^лч^{чи}ѣт^и се Го Рош, од^{чи}ѣла Г Д Ми СР, од^{чи}ѣле Бр Душ, од^рѣши^{мо} Бр Д, од^рѣди се Б В Зд Ту, и^дѣл^є Г Д Г С ТП, и^дѣлим^о Г Му О, и^дѣше Во РБ, и^дѣй^а ДТ Д Ри, и^дѣй^{ана} Ри, и^рѣш^а се Л, и^рѣш^{амо} Зд ЈД, и^рѣди се Г Д П Ри, и^рѣди^и Ду, р^азд^{чи}ѣл^и ГГ, р^азд^{чи}ѣл^{ено} Бр Душ, р^азн^{чи}ѣле Д Зд, р^ас^{чи}ѣт^и се Год З Му, р^ас^{чи}ѣц^а се Ду Рош, у^бч^{чи}ѣл^и ДТ СР, у^бч^{чи}ѣлим^о ДД Ми Ро, у^мч^{чи}ѣс^им Бр Г Д, у^мч^{чи}ѣсим Бр Зд СР, у^мч^{чи}ѣсим^о Бр Год Т, у^мч^{чи}ѣше Г Д и сл.;

и^дѣр^{чи}ѣ Во, и^дѣр^{чи}ѣ Ро, и^дѣ Т и сл.

246. а) У сагледаним разредима (у сразмерно малом броју примера, обично у споријем говору, и при осетнијем наглашавању сваке ортогичке речи) јавља се и двосложни рефлекс:

ви^лек Л, си^лєно Рош, ци^лєћ Мрш, ци^лѣй Ц; — зи^лєв Душ, ли^лєй Р, ри^лєз Ст, сли^лєй Зд, сн^лєг Ра, и^лѣси^лом Ду, ци^лѣт^л ДД, ци^лѣћ Ми ТП;

ди^лѣше Ра, ли^лѣа Рош, ли^лѣу Рош, м^ли^лєко Ми, ри^лєка Г ТП, ри^лєку ТП, сви^лѣћа Во, сви^лѣћу Ра, с^ли^лѣна Д, ци^лѣй^ли Ту;

од^лѣла Вр, и^дѣр^лѣко Вр, у^дѣр^лѣко Мр.

Присуство оваких ликова најосетније је у југоисточном делу подручја, у насељима најближим драгачевском и моравичком крају.

б) Необавезни двосложни ијекавски рефлекс јата затичемо и у ликовима ни^лєсам Б Кр, ни^лєсу Б, какви се, према нашим запажањима, могу чути (и то ретко, чак и у говору најстаријих) једино у југозападном делу области, у Биосци³⁶⁴ и Кремнима.

На подручју Ужичке Црне горе, по правилу, јавља се аналошко ни^лсам Б Во ГГ Г ДД ДТ Ду Душ Ј Ми Мр Мрш О РБ Ра Ри СР С Ст ТП Ту Ц, ни^лси Бр Во ГГ ДД Ј К РБ Ра Рош СР Ст ТП, ни^лсмо Вр ДД Д Ми Мр П Р Ра СР С Ст ТП, ни^лсте Го Ро, ни^лсу ГГ М Ми Мр О Р Ра Ро СР Ст ТП Ц.

247. За разлику од категорија представљених у претходним двама тачкама у којима је двосложни след *ије* само факултативна нискофреквентна (благо или упадљиво ареално условљена) реализација „типичног“ континуанта, једносложног *џе*, у наредним категоријама ијекавских ликова (лексички ограниченим или парадигматски одн. позиционо детерминисаним) двосложни рефлекс је о б а в е з а н. То су:

а) број *дџије* (оваква форма је засведочена у свим насељима), као и предлошко-падежне конструкције сложене са овим бројем типа *за двије* Ду, *на двије* Б

³⁶⁴ Исп. Ивић Биоска 9 ни^лєсам.

М, *ид̄ двије* ДТ Рн, затим *ѡбадвије* Во Т и сл.; већ је друкчије у *двѣ́ године* (т. 37), одн. у *двѣ́ма*, *ѡбадвѣ́ма* (т. 530);

б) предлог и прилог *ѡрѣ* : *ѡрѣ́је* Б Во Г ГД Д Душ К Ка М П РБ Р Ро Рош С Ст Т У Ц, *ѡприје* ГГ Душ С, *ѡсприје* Му, *ѡсприје* К Ту, *мѡлоѡприје* ГД ДД Мрш СР Ст, *нѡѡприје* ДД ЈД Ми С, *нѡѡприје* ДД М, *нѡприје* Ду З, *ѡѡприје* Душ, *ѡѡприје* Ри;

в) прилози типа *вѡдије* Ст Т, *нѡдије* Ра, *ѡѡдије* Ро, *кѡдије* Г Ра;

г) инстр. ст., ген. пл. и дат-инстр-лок. пл. придевских речи типа *ѡвије* и *ѡвиѡм* (друкчије је само у облику *свѣ́ма* Ка).

Нагласили бисмо да се у свим назначеним категоријама јављају и ликови другачијег фонетизма. О екавским и икавским панданима форми *ѡви́је* и *ѡрѣ́је* говорићемо у т. 253 овога одељка, а о „алтернативама“ за ијекавизме типа *ѡвије*, *ѡвиѡм* одн. *вѡдије*, *нѡдије* и сл. (категоријски и структурно посве различитим) биће речи у одељку о морфолошким особинама.

248. Поред дифтоншког *ѡѣ*, двосложног *ѡе* (*ѡѣ*) и аналошког *ѡ̄*, на месту дугог јата јавља се и једносложни рефлекс *јѣ* (одн. 'ѣ). Затичемо га у двама оделитим скупинама примера, различитим и по нарави и по распрострањености.

а) П р в у с к у п и н у чине категорије и појединачне лексеме са тзв. продуженим јатом. Овакав рефлекс учачамо:

аа) у ген. пл. типа *ѡјѣрѡ* БР РБ, *кѡљѣнѡ* Б Вр ГД Мрш Ри Ту Ц, *љѣѡѡ* ГД Му О П СР, *мѣђѣдѡ* Во ГГ ДТ Р СР С Ст ТП, *мјѣсѡѡ* Бр Г Го Зд РБ (исп. и *мјѣсѡѡ* Во), *нѣђѣљѡ* Ду;

аб) у хипокористичким образовањима типа *ђѣва* Год, *ђѣво* (вок.) Во (жива била, *ђѣво*), *ђѣдо* Во ГГ Ду М П РБ Ра Ри Ц, *ђѣда* Ду, *ђѣду* Мр Ст, *ђѣшо* (=ђевер) Зд Ро С, *ђѣша* Душ;

ав) у формама са дуљењем вокала испред сонантско-(кон)сонантске групе: *ѡнеђѣљѡѡѡ* Го Кр П, *ѡнеђѣљѡѡ* Го Ра, *Неђѣљѡ* Во, *Неђѣљѡ* Ка (и у необичном *ѡсѣѡѡ* Ст реч је, рекли бисмо, о дуљењу основноског вокала; исп. и *ѡсѣѡѡѡѡ* Ми, *ѡсѣѡѡѡѡѡ* Во К);

аг) у следећим ликовима: *ѡјѣна* Во Ко П Ст, *ѡјѣну* Мр (на преврелом млеку), *сиђѣлаѡ* ГД Ри, *сиђѣлаѡ* Год (према *ѡсиђѣлиѡѡ* Ј Ст, *ѡсиђѣлиѡѡ* К, *сиђѣлиѡѡ* Во и сл.), *сѣнка* (РМС: сјѣнка; „с“ је могло „доћи“ из *сѣна* Зд, *сѣну* Д Ри), *разљѣвали*, *ражљѣвали* и сл. (потврде за ове и овакве примере дате су у т. 619 одељка о морфолошким особинама).

Додали бисмо на крају да су и засведочени ликови *мљѣко* Р Ри ТП и *љѣска* К М могли, такође, настати и аналошким уопштавањем (према *мљѣѡѡр* Д Ми, *мљѣѡѡру* Р, *мљѣѡѡру* СР и сл., одн. према *љѣса* К Му, *љѣсу* Ц и сл.).³⁶⁵

б) Другу скупину представљају „прави“ ијекавизми, какви се могу чути у насељима ближим Ужичком Подрињу и повленском масиву, тј. у северо-западном делу подручја. Имамо следеће потврде:

бјѣсна РБ, *бјѣсну* Ц, *дјѣлови* З, *дјѣѡѡ* Год Ц, *сјѣла* ДТ М, *сјѣле* М;

³⁶⁵ Питање је да ли је реч о ијекавизму и у потврдама *кљѣѡѡѡѡ* Во Ду М, *кљѣѡѡѡѡѡ* Ду К, будући да се овај лик јавља и у многим србијанским екавским идиомима (о овоме в. Рем. Шум. 91–93).

дѡнјѣла В Год, дѡнјѣли М, зѡмјѣша Го, ѡнјѣла Ц, рѡзнјѣли В, сѡнјѣли Го, ѡнјѣли З, ѡнјѣше В.

Налазимо и случајеве јотовања алевеолара *n* испред слога са дугим јатом:
дѡњѣла В М, дѡњѣла В, дѡњѣли Го, ѡњѣли З, сњѣла В Ц, сњѣле В.

Свакако су интересантни и контраховани аналошки ликови попут дѡњѡ ДТ З, ѡњѡ В, ѡњѡ Ц.

Дакле: *доњео (аналогно према дѡњѣла) → дѡњѡ (eo → ѡ).

Нису засведочене форме типа љѣйо, љѣк, одн. љѣна, љѣйо, уобичајене већ у суседном Љештанском.³⁶⁶

249. Инвентар континуаната дугог јата (засад имамо *ѡѣ*, *иѣ* одн. *иѣ*, *ѡ* и *јѣ* одн. *ѣ*) заокружићемо додавањем још једног — екавског.

Засведочени корпус екавских ликова је обилат и вишеструко диферентан — по старини (аутохтони и инфилтрирани), по пореклу („прави“ и аналошки), по степену заступљености (ареалном и генерацијском).

250. Знатан број лексема засведочен је и у ијекавском и у екавском лику.

Можемо говорити о два типа ијекавско-екавске двојакости.

а) П р в и т и п представљају „парови“ ијекавизам—екавизам у којима се и екавизам (с обзиром на: релативно висок степен заступљености и у говору најстаријих, могућности аналошког уопштавања, прилике у оближњим и удаљенијим сродним говорима) може сматрати аутохтоном формом.

Рекли бисмо да је тако у следећим „дублетима“:

врѡѣдна ГГ Р / *врѣдан* Г, *врѣдна* Год С, *врѣдни* ГД Мрш Ст (чешће);³⁶⁷
врѡѣме Во ДД Ј К Ка Ми Мрш П Ри Рош С Ст / *врѣме* Б Бр ГД Ду Душ Зд К
Ка Ми Мр Мрш РБ Ри С Ст (исп. и „екавске синтагме“ *лѣйо врѣме* ДТ Ра Ту, *цѣло врѣме* Ка У);³⁶⁸

ѣно Нѡѣмѡѡѡ В, / *Нѣмаѡ* Во Л, *Нѣмѡ* Мр, *Нѣмѡ* Г Мр Мрш Ра, *Нѣмѡѡѡ* ДД
Ро, *Нѣмѡѡѡ* П (готово редовно);³⁶⁹

изгрѡѣшиѡ Ми, *грѡѣшиѡ* Ка, *ѡогрѡѣшили* Во / *ѡогрѣшиѡ* Вр Р, *ѡогрѣшили*
Вр Ми С, *ѡогрѣшиѡ* РБ (чешће);³⁷⁰

ѡѡѣло Во / *ѡѣло* Ду;³⁷¹

ѡѡѣла Бр Д К, *ѡѡѣлу* Го, *ѡѡѣлѣ* Мр, *ѡѡѣлѣ* ГГ Му / *ѡѣла* ГГ ДТ, *ѡѣло* Г, *ѡѣли*
ДД, *ѡѣли* Р;³⁷²

ѡѡѣѡ Го М, *ѡѡѣѡѡ* Ду / *ѡѣѡ* Г М, *ѡѣѡ* Зд, *ѡѣѡѡ* РБ.

³⁶⁶ Исп. Тешић Љешт. 188–189.

³⁶⁷ Исп. М. Ник. СП 234 *врѡѣдна* и сл. (ретко *врѣдни* и сл.). У суседном Горобилу је само *врѣдан* (М. Ник. Гор. 651).

³⁶⁸ Двојакост је и у неким оближњим идиомима; исп. нпр. М. Ник. СП 233–234, Тешић Љешт. 189. У Узовници је само *врѣме* (Тешић 172).

³⁶⁹ Исп. М. Ник. Гор. 651, Тешић Љешт. 189 само *Нѣмѡѡѡ* и сл.; М. Ник. СП 235 *Нѡѣмѡѡѡ* и сл. (*Нѣмѡѡѡ* и сл. ређе и неаутохтоно).

³⁷⁰ Исп. нпр. М. Ник. СП 234 *ѡогрѡѣшиѡ* и сл. / *ѡогрѣшила* и сл. (ређе).

³⁷¹ Форма *ѡѡѣло* је познати лексички екавизам у бројним (и)јекавским говорима.

³⁷² Исп. Тешић Љешт. 189 само *ѡѣла*; М. Ник. СП 234 *ѡѡѣла* и сл. / *ѡѣла* и сл. (знатно ређе).

Већина наведених екавских ликова могла је настати и аналошким путем (нпр. *врѣме* према *врѣмена*, *врѣмену*, *цѣла* и сл. према *цѣо*, *црѣй* према *црѣйуља*, *црѣйљика* и сл., *врѣдан* према *врѣдни* и сл.).³⁷³

б) Други тип ијекавско-екавске двострукости очитује се у извесном броју „парова“ састављених од уобичајеног ијекавизма и неаутохтоног екавизма, новије примесе из књижевног језика. Наводимо само екавске облике; о оваквим ликовима засведоченим у назначеним граничним насељима (в. т. 244) говорићемо посебно у следећој тачки:

вѣрна ГГ ДТ, *вѣсѣи* Бр Ми Ду Мрш, *дѣлѣ* Ка РБ, *дрѣмѧ* Го М Ми, *ждрѣбе* Б ДД ПТ Ту, *зѣвѧ* Ду Душ Рош, *лѣк* Зд О РБ Т, *лѣй* РБ Ст, *свѣй* Бр Р, *свѣйѧ* М Ми, *сѣвѧ* М У Ц, *сѣд* КО, *слѣй* Го Ра, *йѣсѣио* Душ Ро, *цѣѣе* Кр, *цѣђ* Ст, *цѣѣен* З, *цѣѣени* З;

бѣла Во Р, *блѣда* Г, *вѣнац* О, *дѣше* ДД ДТ Ри, *мѣсила* Зд Ми Ц, *мѣсило се* Зд, *млѣко* СР ТП, *одѣло* Бр ДД С, *одѣла* Бр С, *йѣвац* Ј Ка, *свѣѧ* Ј Мрш, *свѣе* Мрш Му, *свѣѧ* В Мрш, *йосѣчѣ се* Бр Му *сѣрѣйѣла* В Мрш, *умѣсила* Го Зд, *умѣсиле* Го РБ;

двоцѣвка Год Ри, *зѧлѣйѣмо* Ми, *издѣлимо* РБ, *йзнѣла* Зд, *нѧлѣйѣмо* ДТ, *нѧлѣйѣ се* Мрш, *рѧсѣѣйѣмо* З, *рѧсѣѣйѣиѣ* Мрш.

251. Само екавски континуант налазимо у неколико глаголских и прилошких речи: *врѣдѣ* ГД, *не врѣдѣ* З Ст;

рѣшѣ Јд Ра, *рѣшѣ* Ду, *рѣшила* Го Ри, *рѣшили* Ст;

уѣошрѣбила ДД, *уѣошрѣбили* Р Ц;

нѧйрѣд Зд, *унѧйрѣд* Л У.

Екавски рефлекс затичемо и у примеру са тзв. продуженим јатом: *врѣѧѧ* Во К.

252. Фреквенција засведочених екавских ликова (и оваквих, и уопште), осетно је виша у неколико испитиваних рубних села — једном северозападном (Мр) и четирма (југо)источним (Вр Д ЈД Рош).

Осврнућемо се, најпре, на прилике у назначеним насељима (југо)источног граничног појаса. Реч је, углавном, о истим селима у којима затичемо извештан број дијалекатских црта несвојствених највећем делу области, нпр. прозодијски модел типа *сѣсѣира* (одн. *врѣйѣно*), ликове са тзв. кановачким дуљењем (тип *сѣсѣира*).

Међу екавизмима засведоченим у овим селима налазимо и следеће:

бѣдно Вр Рош, *бѣдни* Д, *бѣлѧ* Д, *бѣлѣ* Вр ЈД Рош, *вѣнци* Вр, *вѣнце* ЈД Рош, *вѣнцима* Д, *лѣчи се* Вр, *лѣчѣ се* Д, *мѣѧам* Вр *мѣѧа се* Вр Д, *снѣг* Вр Рош, *снѣга* Рош итд.;

бѣда Вр Рош, *бѣду* Рош, *дѣше* ЈД Рош, *зѧйлѣниѣ* Рош, *зѧйлѣнили* Д, *зѧйлѣнише* Д, *лѣйе* Вр, *лѣйу* ЈД, *на снѣгу* ЈД, *йо снѣгу* Вр, *сѣѣна* Вр, *сѣѣени* Вр Д, *уцѣнили га* Вр итд.;

дѣвѣка Вр, *зѧсѣѧѧ* Д, *зѧцѣнѣ* Рош, *йѣмѣшано* ЈД, *йрѣмѣшано* Рош, *йсѣѣдимѣ* ЈД, *йсѣѣди се* Д, *йрѣѣѣди се* Д, *йрѣѣѣдимѣ* Вр, *йрѣѣѣнѣ* Вр *йрѣѣѣнимѣ* Вр итд.

³⁷³ Неке ликове је могуће и другачије тумачити. Тако нпр. екавски облик *црѣй* „могао је доћи, заједно с производом, из продавнице одн. из града“ (М. Ник. СП 234).

Екавски ликови засведочени у означеном рубном појасу (не само овакви; в. т. 256 одељка о рефлексима кратког јата) не могу се објашњавати на исти начин као „исте“ екавске форме забележене у другим деловима области.

Ако ни у назначеним насељима није било „затечених“ стариначких родова (како нас обавештава етнограф Љ. Павловић; в. т. 13), онда није могло бити ни међусобног сучељавања стариначких и досељеничких дијалекатских црта (овакав процес је био веома интензиван нпр. у суседном Драгачеву),³⁷⁴ ни кристализације дијалекатске мешавине која би изнедрила нови говорни тип, са мањим или већим уделом екавице као његовог иманентног, темељног обележја. Осетно већа заступљеност екавских ликова у назначеним ободним насељима може се објаснити двоструким постмиграционим упливом: утицајем суседних мешовитих (ијекавско-екавских) идиома (таковског и драгачевског)³⁷⁵ и деловањем свеprisутних расадника екавског стандарда као перманентне подривне тенденције.

Раздвајањем неаутохтоних екавских ликова засведочених у назначеним граничним насељима од оваквих екавизама забележених у другим деловима области, желели бисмо да истакнемо једну начелну дистинкцију. Наиме, извесно је да су екавизми типа *вѣстии*, *бѣла*, *двоцѣвка* (као и они типа *ѣсма*, представљени у т. 256), засведочени у „унутрашњим“ сегментима старог црногорског среза, новија примеса из (најшире схваћеног) екавског стандарда; овакви екавизми забележени у поменутиим рубним насељима не морају бити новији инфилтрат, и не морају бити из екавског стандарда.

б) Знатан број екавизама бележимо и у данашњем ваљевском селу Мравињима. Истуреност према севернијим (поглавито) нејекавским идиомима, рађевским и подгоринским (говори са *e/e < ђ*, ијекавско-екавски и сл.), и упадљива комуникацијска одсеченост и од најближих насеља области којој је некада припадало (добри саобраћајни прилази постоје само са ваљевске стране), допринели су да и говор овдашњег становништва (стопроцентно досељеног из динарских крајева) у постмиграционом периоду „отрпи“ двоструки екавски утицај (примери са *ѣ* нису засведочени): деловање „ближег“ социокултурног окружења и уплив екавизама из књижевног језика.

Данашњи говор свих наведених граничних насеља је мешовитог ијекавско-екавског типа.

253. У насељима подринског залеђа број *двѣје*, предлог (и прилог) *ѣрије* и облици през. гл. *смѣтии* и *умѣтии* уобичајени су у трима формама — ијекавској, икавској и екавској, исп.:

двѣје, *ѣрије* (т. 247), *смѣје* Л, *смѣје* Бр СР, *умѣје* Г О *умѣје* З;
двѣ Го З РБ, *ѣри* Го З, *смѣм* Го, *нѣ смѣм* В ДТ, *умѣиш* Го, *н-умѣиш* В;
двѣ В Го, *ѣрѣ* З РБ, *смѣ* З П Ц, *умѣ* В З, *н-умѣм* ДТ.

Икавски ликови су могли настати и фонетским путем (*двѣје* → *двѣе* → *двѣи*).³⁷⁶ Напоредна употреба ијекавске, икавске и екавске форме (бар неких од

³⁷⁴ Исп. Граница 99–100.

³⁷⁵ Нав. дело 49–96.

³⁷⁶ На ову могућност указује и М. Тешнић (исп. Љешт. 188).

наведених ликова уобичајена је и у суседном Љештанском,³⁷⁷ као и у другим деловима Ужичког Подриња.³⁷⁸

На већем делу наше говорне области ове лексеме се, по правилу, јављају у ијекавском облику. Нешто вишу фреквенцију екавских ликова затичемо само у раније означеном рубном појасу на другој страни подручја (исп. нпр. *двѣ* Вр ЈД, *ѿрѣ* ЈД Рош, *слѣ* Рош и сл.).

254. У различитим деловима области налазимо *лѣла* ГГ Ми Ра Т.³⁷⁹

255. Као и у многим ијекавским говорима, префикс *ѿрѣ* у композитама има двојаку замену — ијекавску и екавску (са аналошким *е*):

а) *ѿрѣѣвоз* Во ГД, *ѿрѣѣвозу* Ду, *ѿрѣѣклад* ГГ Р, *ѿрѣѣклада* ДД, *ѿрѣѣлаз* М С Т, *ѿрѣѣрод* ДТ, *ѿрѣѣѿоѿ* Во Душ Ми, *ѿрѣѣѿоѿ* Во, *ѿрѣѣѣсек* Кр Мр, *ѿрѣѣѣсека* Ст; ис *Прѣѣвора* Рош, *Прѣѣѿоѿе* Ра, *Прѣѣѿоѿа* Ду, *Прѣѣѿоѿац* К; *ѿрѣѣсно* Д, *ѿрѣѣснѿ* ѿпѿнци Б;

ѿрѣѣћи Ду, *ѿрѣѣђе* ТП, *ѿрѣѣђосмо* Ст, *ѿрѣѣѿио* Ри, *ѿрѣѣѿили* Г;

б) *ѿрѣвод* ѿмовѿнског прѿва Во, *ѿрѣвоз* ДТ П, *ѿрѣвоза* Л, *ѿрѣдлог* Ка, *ѿрѣлом* пѿтколеницѣ Ду, *ѿрѣлому* Ду, д-ѿзврѿше *ѿрѣѿрес* Зд, *ѿрѣѿис* О, *ѿрѣѿиса* Ст, *ѿрѣседнѿк* ГД Г СР ТП, *ѿрѣседнѿка* Бр П Ту, *ѿрѣседнѿку* Р Ра С, *ѿрѣседнѿче* Во, *ѿрѣсѿѿ* Во;

ѿрѣћи Д, *ѿрѣђе* Го Ми, *ѿрѣђѣмо* Ми.

Ијекавски лик овога префикса чешћи је у речима из домаћег (обично старијег, традиционалног) живота (нпр. *ѿрѣѣклад*, *ѿрѣѣсек* и сл.), док је његов екавски пандан обичнији у клишетираним формама из језика варошке администрације, из „незаобилазних“ политичких тема и сл. (нпр. *ѿрѣвод*, *ѿрѣѿис*, *ѿрѣлом*, *ѿрѣседнѿк* и сл.).

Ијекавска форма је обавезна у топонимима.

2) ЗАМЕНЕ ЈАТА У КРАТКИМ СЛОГОВИМА

256. Примарни рефлекс кратког јата у нашем говору је *је* (примери са извршеним јекавским јотовањем наводе се у одељку о консонантизму); нпр.:

бјѣжѿ ГГ Д Ми Рош, *бјѣжѿм* Бр Мрш С ТП, *бјѣжѿала* ДД Р Ри, *бјѣжѿали* Кр Ст, *бјѣжѿи* (имп.) Бр ГГ П У, *вјѣнчѿ се* Г Душ Ка, *вјѣнчала се* П, *вјѣнчали се* Бр Д Душ РБ СР, *вјѣнчање* Б В Во Му О ТП, *вјѣнчања* Бр О П Рош, *вјѣѿрило* О, *вјѣѿрењаца* Бр Зд СР, *вјѣѿрењаце* П, *вјѣѿрењацу* Г Го Мрш, *вјѣѿѿи* Во Ду Душ Л Р Ра Ц, *вјѣѿѿа* Ду З М Ст, *вјѣѿѿо* Г Ка Кр, *вјѣѿѿина* Душ Му Ст, *вјѣѿѿинѣ* Бр ГГ О, *зѿѿјевѿ* Бр Душ Р, *зѿѿјевѿ* К, *зѿѿјевѿ* Бр Го Зд О, *зѿѿјевали* Бр ДД Р Ра, *зѿѿјеваше* Ми Ту, *зѿѿјѣниѿ* Д Душ, *зѿѿјѣнили* Д, *ѿзѿѣѿѿри* Бр Г Мрш О Ра, *ѿзѿѣѿѿрила* Душ З Рош, *ѿзѿѣѿѿрили* Г Го О, *ѿзмјѣрила* Бр Год, *ѿзмјѣрише* Бр Му, *ѿсѿјевѿ* Во Л Му Ри, *ѿсѿјеваше* Вр ГГ Мрш, *мјѣра* Бр В К Кр Ри, *мјѣру* В Во П, *мјѣрѣ* ДТ Кр Ри, *мјѣрише* ДТ, *мјѣсѿо* ГД ДТ Ду ЈД Кр Му С, *мјѣсѿа* ГД Ми,

³⁷⁷ Исп. Тешић Љешт. 188.

³⁷⁸ Према нашим забелешкама.

³⁷⁹ Исп. М. Ник. СП 235.

мјесѣиима ДД, *мјесечина* ГД Ду Душ М Р, *мјесечинѣ* Г О П Ра, *мјесечину* Г Го Мр, *намјесѣиѣм* Б Г Л РБ Рош, *намјесѣиѣмо* ЈД Ј Му, *намјесѣиѣише* О СР, *намјесѣиѣен* Го, *објесѣо* се З Ст, *објесѣено* В Г СР, *објесѣену* Бр ДТ М Ри, *ијѣвѣ се* Ду П РБ, *ијѣвајѣ* Ду Р Ра Ри, *ијѣвчарице* ТП, *ијѣишкѣ* Душ З М Ми Мр Мрш, *ијѣишкѣ* О Р, *иобјѣи* Бр Год К Кр Ми, *иобјѣе* Год Кр РБ, *иобјѣгосмо* Бр Л, *иобјѣгоше* М С, *расѣјеваше се* Зд ЈД Ри, *расѣјевајѣ се* У итд.

Овакви јекавски ликови могу се јавити и у екавској форми, нпр.:

бежанѣиѣ Бр О, *бежанѣиѣу* Мр, *бежѣ* Во РБ, *бѣжѣла* Ми, *бѣжѣли* Ми *венчали се* ГД, *венчѣвѣ* Д, *туде се венчѣвајѣу* ГД, *вѣра* Г, *вѣру* Вр Рош, *вѣрили се* П, *вѣшар* Го, *вѣшрили* Ми, *вѣшрило се* ГГ, *вѣшш* Мр, *вѣшшѣина* С, *вѣшшѣинѣ* К, *вѣшшѣину* К, *дѣвѣјку* ГГ, *дѣвѣјке* ДТ У, *дѣвѣјачкѣ* ТП, *дѣвѣр* Вр, *дѣвера* Р, *дѣда* ДД С Ст, *дѣди* Ми, *дѣду* Рош, *дѣдѣм* К, *избеглицѣ* З, *избеглицѣ* Год М, *избеглицѣма* Мрш, *лѣб* Год, *лѣба* Ми Ц, *с лѣбом* К, *лѣбац* Д, *медвед* Год, *мѣра* Ми Ст, *мѣстѣо* РБ, *иѣвѣмо* Вр, *иѣвајѣ* Вр, *иѣсма* Рош Ц, *иѣсму* У, *иѣшкѣ* Д, *иѣва* О, *иѣрлеѣ* Д, *сѣиш* Год, *сѣдѣ* Душ, *сѣме* Ми Т, *сѣшѣм се* Рош, *шѣрѣм* Л, *шѣрајѣ* Д, *шѣраше* ДД итд.

Фреквенција оваквих екавизама је релативно ниска на највећем делу подручја УЦг. Осетно је виша само у означеном рубном појасу (в. т. 252); објашњења за примере типа *вѣсѣи*, *бѣла*, *двѣцѣвка* важе и за примере типа *иѣсма*.

257. *К р а ш њ и к о ј а ш њ и з а р*. а) Рефлекс кратког јата иза сонанта *r* најчешће је екавски:

аа) *брѣза* Во Ри Ро У, *брѣзѣ* П Рош, *брѣзу* Бр З, *брѣзовѣ* ЈД; *дрѣн* Г М,³⁸⁰ *дрѣновина* Б К СР; *врѣћа* Б Душ З П ТП, *врѣћу* ГД Му С, *врѣће* Душ, *мрѣжа* Д Кр М Ри, *мрѣжу* Во Ду, *срѣћа* Бр ГД Го Зд Ка Кр Ми РБ Ри Рош ТП Ту, *срѣћѣ* В Ј Ми Мр Мрш Му, *срѣћу* Год С Ст ТП, *срѣћѣм* Бр Ри, *нѣсрећа* Во Ј М, *нѣсрећу* ГД Мр Ри, *шрѣбѣ* Б Во Вр Го Год Д Ду Ј Кр Ми Мрш П Р Ри Рош СР ТП Ту У, *шрѣбѣ* Вр ДД ДТ М О Ри СР, *шрѣбала* Д Л Ст, *шрѣбали* ДД Ми Ри, *шрѣишѣа* Душ Ми, *шрѣишѣѣ* Ду П, *шрѣишѣу* Зд Ту, *шрѣишѣѣа* Ми, *шрѣишѣѣѣ* Во итд.;

врѣмена Во ДД Ј Мр РБ Ри Ту, *врѣмѣна* Ј К, *врѣмѣнима* Бр К Ми, *шрѣишѣѣ* Г итд.³⁸¹

грѣшан ГД Г ДД К Ка О, *грѣшина* ДТ С, *грѣишѣ* Б Во Кр П, *грѣишѣка* Кр, *нѣмѣ грѣишѣ* Во, *грѣишѣку* ГД Ст, *грѣишѣке* З РБ, на *грѣишѣкама* се *учѣ* Во, *ждрѣбѣад* ГД, *ждрѣбѣадѣи* Кр, *ждрѣбѣадѣима* Кр, *нашрѣдак* К, *нѣма нашрѣишѣка* у кући СР, *шрѣишѣуѣа* Вр ДД Зд Ка Кр Л Му О П Ри С Ст ТП, *шрѣишѣуѣѣ* Ду, *шрѣишѣуѣу* ДД Ри, *пот шрѣишѣуѣѣм* С;

аб) *рѣжѣм* Душ П СР, *рѣжѣѣ* ГГ Кр Р, *рѣжѣмо* Д, *рѣжѣу* Душ, *рѣзѣ* Ми, *рѣзали* ДД Ст, *зѣрѣжѣм* ДД, *зѣрѣжѣѣ* Д Ми, *зѣрѣжѣмо* РБ Ст, *зѣрѣзѣишѣ* К, *изрѣжѣ* ДТ С, *изрѣжѣ се* ГГ О, *изрѣзали* Д Ст, *нарѣжѣм* ДД Ми, *нарѣжѣмо* Р, *шрѣрѣзѣишѣ* по средини К, *обрѣжѣмо* П, *обрѣжѣу* ДТ, *обрѣжѣм* Кр, *обрѣжѣмо* Кр, *обрѣжѣ се* Во, *разрѣжѣ се* Во Зд, *срѣжѣм* О, *срѣжѣѣ* Бр ДД Ми Ро СР, *срѣжѣмо* Бр М, *урѣжѣм* ГД, *урѣжѣмо* Кр, *урѣзѣни* Рош, *урѣзѣишѣ* К, *урѣжѣу* Р; *рѣиѣ* Г, *рѣиѣ* М, *рѣиѣу* Г Мр итд.;

гѣре (в. т. 621);

³⁸⁰ Вук: *дрѣиѣн*.

³⁸¹ У суседном Љештанском *врѣмѣна*, *врѣмѣнима* (Тешић 189).

ав) *гòрела* Вр Т Ту Ц, *гòреле* В З М Ми, *гòреџи* Во, *изгòрела* Д Мрш, *изгòрело* Ст ТП Ту, *изгòреле* Зд ЈД, *изгòреше* Зд, *изгòрећемо* Во, *џогòрела* Душ Р Ра, *џогòрели* В СР, *џогòрела* Б Год РБ, *џогòреле* ЈД, *џогòрело* В Во, *џогòрели* Ст, *сагòрела* Бр ГД П, *сагòрело* Бр М, *сагòрели* Бр ДД ТП *сагòреше* ДД итд.;

аг) *рèчић* Во, *решáвали* ДД М, *решáвале* РБ итд.

Категорије ав)-аг) нису у складу са ијекавским књижевнојезичким стандардом.

б) Екавско-јекавску двострукост затичемо у невеликом броју категорија и појединачних лексема; исп.:

брежyљку ГГ, *брèговима* М / *брjèшчић* Кр, *брjèгови* ТП;³⁸²
рèчица Д Л, *рèчицу* Ри / *рjèчица* ДД, *рjèчице* М, *рjèчнй* ТП;
сйарèшина ДД, *сйарèшину* Ми / *сйарjèшина* П, *сйарjèшињā* ЈД;³⁸³
сйрèлице Л / *сйрjèлицу* Го, *сйрjèлице* Р;
йрèзнй Во / *йрjèзнии* Г.

Већина наведених јекавизама може се објаснити аналогјом — *брjегови*: *бријег*, *рjеђи*: *риједак*, *рjечица*: *ријека*, *сйрjелице*: *сйријела*, *йрjезнии*: *йријезан*.

в) У западним насељима, нарочито у селима подринског залеђа, бележимо и „икавизме“ (тј. ликове са аналошким *и*) типа *изгòрила* Б Го Ка Му Ц, *изгòриле* ДТ М Рош, *изгòрише* Бр ДТ, *изгòрићемо* М Ми, *нагòрила* Во Ц, *йрегòрила* ДТ Кр.

У насељима ближим Подрињу и повленском масиву налазимо и *òгрив* ДТ, *врднни* В (исп. и *вреднни* ДТ).

258. а) Поред примера наведених у подтачки а) претходне тачке (и примера наведених у т. 251), само у екавској форми јављају се и следеће категорије и појединачне лексема:

аа) заменичко-прилошке речи типа *нèко* Б ДТ М Ри, *нèкад* Д Ми Ри, *нèкакав* Душ Кр, *нèкāко* ДД, *нèкй* Во ГД Ка М Ри, *нèшија* Во Ду Р итд.

аб) следећи појединачни случајеви:

дèчāк ГГ, *дèчāка* П, *дèчāке* Му, *дèчко* ГГ Кр Л, *дèчка* ТП, *дèчкйћ* ДТ, *дèчкйни* Ра, *дèчкòви* Во;

зèница ДД, *зèницу* Мр С;

лèкār Г, *лèкāра* П, *лèкāру* Ми, *лèкāри* Ми (исп. и *лèкòвишй* Во); чешће је (и типично) *дòкйтор*, *дòкйтору* и сл.;

Нèмачкā Год М, *Нèмачкy* Кр, *нèмачкй* Ри Ст;

òбе нòге и *òбе рyке* С, *òбе сèстре* Душ, *òбе* Во К Мр С;

òбећò Г, *òбећāла* Мрш, *òбећāли* Бр Р, *òбећāвò* Д, *òбећāвали* Мрш, *òбећāње* В ТП;

òдећа Душ Р, *òдећу* Во (новија књишка реч; типично је *одшéло*);³⁸⁴

штā му слèдуjè Во, *слèдовāло* Му Ду, *слèдовāње* ТП;

³⁸² Исп. М. Ник. Гор. 653 на *брjегòвима*.

³⁸³ Исп. М. Ник. СП 240 *сйарjèшина* / *сйарèшина* (само у прибојским селима); у осталим деловима области само *сйарèшина*.

³⁸⁴ Исп. М. Ник. СП 243.

цѣлївā Г П, *целивајӯ* Д, *целивали* Мрш С;
цѣсїа ДД, *цѣсїу* Ц.

б) У насељима подринског залеђа, поред јекавизма *дѡље*, често се јавља и екавизам *дѡле*. С обзиром на прилике у суседним подринским насељима (где се доследно јавља само екавска форма!),³⁸⁵ могуће је да *дѡле* у овом делу УЦГ није новија примеса, уколико се „одувек“ не користе обе форме (?).

259. Категорије са *и* у кратким слоговима. Засведочене потврде са кратким *и* као рефлексом јата су, по правилу, „икавизми“, тј. форме добијене фонетским путем или различитим морфолошким уједначавањима.

Тзв. фонетске икавизме имамо у следећим ситуацијама.

а) $\check{b} + j > u + j$:

аа) у компаративу придева: *срѣйїниѣг* В; *сїѣриѣ* З Рош, *сїѣриѣ* СР, *чїсїиѣ* С итд.;

аб) у имперфекту, нпр.: *бїѣше/биѣше* (в. т. 207);

ав) у аористу: *бїѣде/биѣде* (в. т. 583);

аг) у 3. л. ст. одричног облика гл. *јесам*: *није*;

ад) у глагола са основом на \check{b} :

вїѣ се Бр ГГ МРБ, *вїӯ* Ми Ри СР, *вїѣње* Год, *развиѣвамо* РБ Ц; *грїје* Д У, *грїѣ* Го, *грїѣмо* Го Год Му Ри, *грїѣмо се* М, *грїѣна* Год Ми, *загрїѣ* ДТ Ст, *загрїѣна* Рош, *загрїјала се* Душ, *ѡгрїјало сїнце* Б Л М Ми, *їригрїѣ* З, *їгрије* Г, *їгрије* Ка Ми, *їгријем* Зд Ми, *їгријеш* ТП, *їгрије се* Го, *їгријемо* Бр П; *сїѣїи* Б ДД Мрш РБ Р, *сїѣїи* Вр ГГ ГД, *сїѣїи* Год ДД Ду Душ М Ми Ст ТП Т, *сїѣло се* Г Д Ду К Кр М Ми Мрш Т, *сїѣ* Душ З Зд ЈД К О Ст, *сїѣїи* Ст, *сїѣїе* Ст, *сїјем* Г ДД Душ Л У, *сїјем* Го Ц, *сїјеш* Ду Зд ЈД Му, *насијем* Рош, *насијемо* Ј О, *насијӯ* С Рош, *їдсијемо* Б Вр ГГ Г Душ Л П Ст, *їдсијїе* Бр В Р Ра Ри СР, *їдсијӯ* Мрш П С Ст, *їросијавала* ЈД, *їросијавали* Л У, *їрдсијем* М Ми, *їрдсијем* Б Ка РБ, *їрдсијїи* Во; *смїѣїи се* Во, *смїѣїеш ми се* Ду, *смїѣїи се* В Ри Ту, *засмијавали* нас У, *насмїјак се* Ми Мр Му Т, *насмїје се* Бр Ри итд.³⁸⁶

б) $\check{b} (+j) + o (< л) > u + jo$:

ба) у р. гл. придеву гл. једносложне основе (имамо потврде за *млїїи*, *смїїи* и *спїїи*):

млїјо Кр, *смїјо* Го ЈД Ми Ра Ри Ст, *спїјо* Во;

исп. и *мїѣо* Му (облике р. гл. придева гл. *хїјїи* в. у т. 584);

бб) у р. гл. прид. гл. двосложне и вишесложне основе:

вїдијо Бр В ГД Го ДД Д ЈД К Кр Ми Мр Му О Р Ри Рош СР Ст ТП Ту Ц, *ѡнѣвидијо* Во Ду Зд РБ; *вѡлијо* Б В ДД ЈД Ј К Ка М Ра СР С Ст ТП Т, *завѡлијо* ГД Кр Ми Ри СР Ст ТП Ту Ц, *їревѡлијо* Бр Ра; *дѡнијо* Во ДД К Кр Л О П Ри Ро Рош Ст Ту, *їзнијо* Бр В Р Ра, *нѣнијо* Во Ми Мрш, *їрднијо* Г Го Год Ри СР ТП, *рѣзнијо* Бр

³⁸⁵ Исп. Тешнї Љешт. 191 *дѡле*; према нашим забелешкама, овако је и у неким другим насељима Ужичког Подриња.

³⁸⁶ Није засведочена ниједна екавска форма. Нису познате ни већини испитиваних говора у непосредном окружењу (горобилском, моравничком, љештанском); мањи број екавизама забележен је само у драгачевском говору (исп. Ђук. 42).

ДД Мр Ра; *дòсѝијо* Во К Ка Ми; *жèлијо* Бр Год ЈД Мрш Ри Ро, *зажèлијо се* Во, *пожèлијо* ГД Ми Мрш Ту; *живијо* Во ДД Д З Л Ми Му РБ Ра Ри С Ст Т, *дожѝивијо* Бр В ДД С СТ ТП, *наджѝивијо* Ј О, *нажѝивијо се* К Ка Кр О РБ, *прожѝивијо* Год ЈД Ми Ра Ту У Ц; *сàзријо* Бр Г ДД ДТ; *долèтијо* ДТ К Ка Ми, *залèтијо се* Бр Зд Ри СР, *п̀релèтијо* Б Во ДД Ду О, *п̀ролèтијо* Ри Ро Ст, *улèтијо* Бр Д Ми Ра Рош, *салèтијо* Бр К Ка Му Ц; *м̀рзијо* Вр ГГ Г ДТ РБ О П, *зам̀рзијо га* Бр Во Мрш; *обч̀елѝијо* Бр Му О ТП Т; *об̀длѝијо* Год ДД Л Ро, *раз̀б̀длѝијо се* Б М С Ст Рош; *ок̀д̀иѝијо* Б ДД; *п̀оц̀р̀нијо* Год Мр Му Рош, *п̀р̀иѝијо* ДД М О Ра СР, *исп̀р̀иѝијо* О СР, *п̀реп̀р̀иѝијо* ДД С; *у̀м̀ијо* Го Год М Ри; *ш̀иѝедѝијо* Год З СР, *у̀ш̀иѝедѝијо* Р Ст итд.;

бв) у именица: *Бѝоград* В М, из *Бѝограда* М, *по Бѝограду* Ро, у *Бѝограду* П, *п̀рема Бѝограду* Ст; *дѝб̀онице* Душ; *ст̀аросидѝијоц* Му, *ст̀аросидѝијоци* Му; исп. и: *Београд* Во З М, *Београд* Ду Кр, *Београду* В, из *Београда* Душ, *иза Београда* Во, у *Београду* М Ми и сл.

бг) У придева *зрѝијо* М С и *цѝијо* Ра У;

исп. *зр̀о* ГД Кр (*зр̀ела* ГД РБ У, *зр̀ело* ЗД, *зр̀еле* ДД П), *вр̀о* ЈД (*вр̀елу* вòду Л, *вр̀елè* вòдè Во и сл.), *ц̀еò* Ј Му, *ц̀еò* Го.

в) $\text{ѳ} + \text{љ} > \text{и} + \text{љ}$:

ва) у облика са основом на -*бѳљ-*:

бѝљег Бр Ро, *бѝљега* ГГ Л ТП, *бѝљегè* В, *бѝљегу* Ду Ми, *бѝљешка* Д, *бѝљешку* П, *бѝљешке* Ст, *забѝљежѝм* Д, *забѝљежѝмо* Ду Ми, *п̀рибѝљежѝм* Д, *об̀ѝљежѝли* ДД, *об̀ѝљежѝијо* Д, *п̀рибѝљежѝм* Кр, *п̀рибѝљежѝшице* З;

исп., ипак, и *бèљеге* К;

вб) у примерима типа *нèдиља* В, *нèдиљу* Во М С, *нèдиљом* ДТ С, *п̀онèдиљак* Го, *к̀удиља* ДТ, *к̀удиљу* Го РБ, какви се могу чути у нашим западнијим насељима, нарочито у селима подринског залеђа (на већем делу подручја аутохтони су само јотовани јекавски ликови типа *к̀у̀ђеља* Мрш, *к̀у̀ђељу* Ми У, *нèђељу* Л и сл.);

г) $\text{ѳ} + \text{ђ} > \text{и} + \text{ђ}$:

усѝѝелица Год Р, *усѝѝелицу* Л, *усѝѝелице* Ј, *сиѝѝелица* Р, *сиѝѝелац* ДТ.

Исп. и устаљено — нè било ти реко *зай̀д̀виѝено* Во Ра.

Говору УЦг нису својствене форме типа *сиѝѝеиш*;³⁸⁷ обично је *сèѝеиш* Ми ТП, *сèѝење* Мрш, *сèѝò* Рош, одн. *сèдијо* Ду Ми, *сèдили* Р итд.

260. Засведочено је и *ијV* ← *ѳјV* ← *ѳV* ← *ѳхV*:

мѝјур Ду С, *мѝјурови* Ст (исп. и *мѝови* Зд Т, *мѝове* Ст); *д̀ишмиѝа* Во, *д̀смиѝа* Ду.

Овде, рекли бисмо, спада и необично *сѝп̀р̀ија* (= стреха) Го, *исѝо-сѝп̀р̀ијè* Го.

261. И следеће засведочене икавске форме су, како се обично мисли, настале фонетским путем:

а) *с̀икира* В ДТ Кр П, *с̀икиру* Б Ц, *с̀икирòм* ДТ, *с̀икире* П, *с̀икирицу* Ри итд. (према нашим запажањима, источно од линије Ужице–Косјерић–Маљен обичнији је јотовани јекавизам *с̀екира*);³⁸⁸

³⁸⁷ Ликови типа *сиѝѝеиш* нису својствени ни говорима у непосредном окружењу. Јављају се у (мање или више) удаљенијим идиоимама; исп. нпр. М. Ник. СП 246–247, Пецо ГИХ 58–59.

³⁸⁸ Исп. М. Ник. Гор. 656 *с̀екира* (ретко: *с̀икира*).

б) *би̋жѡ* В, *би̋жѡла* З Ка, *би̋жѡли* М Ц, *би̋жѡмо* Го, *би̋жи* (нмп.) ДТ М итд. (ови и овакви ликови веома су фреквентни у нашим западнијим насељима; на источној половини области они су ретки или сасвим изостају);³⁸⁹

в) *дѡли* М Ц, *ѡвди* Во, *ѡнди* Год (овакви ликови нису типична особина говора УЦг).³⁹⁰

Напомене:

1. Ликови типа *видиѡ*, *ѡлиѡ* уобичајени су на целом подручју УЦг. Међутим, на већем делу области, овакве форме имају и своје категоријски и арално условљене „алтернативе“: на источној половини подручја (грубо узевши, источно од линије Ужице–Косјерић–Маљен) јављају се и аналошки контраховани ликови типа *ѡѡѡ* ГГ ГД ДД Му ТП, *ви̋ћѡ* Му ТП, *ѡѡѡ* Ра и сл. (нпр. *ви̋ћѡ* < *ви̋ћѡ*, према *ви̋ћѡла*), док су нашим северозападним селима својствени и ликови типа *ѡѡѡ*, *ѡѡѡ* и сл.

Обе могућности (и тип *ѡѡѡ* и тип *ѡѡѡ*) засведочене су само у неким севернијим „граничним“ насељима (Р Ро Ст); иначе, по правилу, тамо где се јавља *ѡѡѡ* не јавља се *ѡѡѡ*, и обрнуто.

Интересантно је да нашим југозападним насељима (овлашно узевши, југозападно од линије Ужице–Косјерић) нису својствене ни једне ни друге „алтернативне“ форме — овде је само *видиѡ*, *ѡлиѡ* и сл., одн. *ѡѡѡ*, *ѡѡѡ* и сл.

2. Арално су условљени и тзв. морфолошки икавизми типа *видила* В Ка М, *видили* М, *видише* РБ, *ѡлила* ДТ Кр СР Ц, *ѡлиле* М, *живила* Го СР, *живили* В Го РБ Ра Ри, *преживили* В Г Го ДТ, *засврбило* ме В Ми, *сѡѡѡ* се В Го М РБ, *ѡѡѡ* се Б Р СР Ц, *ѡѡѡ* Год Ри, *ѡѡѡ* М Ц, *ѡѡѡ* В Ц и сл.

Ове и овакве форме одликују се високим степеном заступљености само у западнијим насељима (западно од правца Ужице–Косјерић). Источно од назначене међе њихова фреквенција постепено опада, тако да се у насељима најближим таковском, драгачевском и моравичком крају овакви ликови јављају ретко или сасвим изостају.

Јекавске форме типа *ѡѡѡ*, *ви̋ћѡ* (ретко се јављају у западнијим насељима), *живѡѡ*, *мржѡѡ*, *сврѡѡ* (не јављају се у западнијим насељима; в. т. 312) и њихови релативно бројни екавски пандани у назначеним граничним насељима (в. т. 256) драстично ће „спустити“ фреквенцију „икавизама“ типа *ѡлила*, *живила* у (југо)источном сегменту подручја.

О континуантима јата у флексивним наставцима, у основи глагола и творби итеративних форми говорићемо на одговарајућим местима одељка „Морфолошке особине“.

³⁸⁹ У суседним подринским идиомима гл. облици од *бежѡѡ* најчешће имају икавски линк; исп. Тешић Љешт. 192 (само овако), Тешић Узов. 193 (и *бежѡ*), Ник. Тршић 399 (и *бежѡѡ*, *бежѡѡ* и сл.). Овакви ликови се јављају и у источној Босни; исп. нпр. Рем. Кладањ 112.

³⁹⁰ Овакви ликови су познати и неким оближњим идиомима; исп. нпр. Ђук. Драг. 160–161, В. Ник. М-Гс 231–233, М. Ник. СП 247. Нарочито су изражени у говорима источне Босне; исп. нпр. Ђук. ГЦ 237, Рем. Кладањ 212, Симић Обади 44.

262. *Однос између префикса **ѣре** (< ѣрѣ) и **ѣри**.* а) На већем делу подручја (насеља распоређена јужно и источно од линије Кадињача–Косје-рић–Маљен) однос између двају префикса углавном је стабилан, исп.:

ѣрибавѣ Душ ТП Ту, *ѣрибавѣмо* Во Ра Ту, *ѣриѡвенчѣ* се Му Рош ТП, *ѣриѡвѡчѣм* Г ДД Ту, *ѣридрѡжѣли се* Г У, *ѣризна* ДД Кр Ст, *ѣризнајѡ* Во Ду Ро, *ѣрикѡже се* О, *ѣриказујѡ* Ми Рн Рош Ст, *ѣримѣѣили* Во ГГ Ра, *не ѣримѣѡју* Во, *ѣриѣремајѡ* Ду, *ѣрислања се* Г Ми Мрш, *ѣристѡвѣм* кѡву Л, *ѣриѣиснѣм* Ка У, *ѣриѣиснѣ* Ту *ѣриѣѣскѡ* Ту.

ѣреѡлиѡ тѡлики пѡт Во, *ѣреѡриѡли* ГД С, *ѣредѣ* В Во Ду Л, *ѣредѡли* Бр ГГ Душ Ми, *ѣресѣѡмо* ДД Ро ТП, *ѣрекрѣѣѣм се* Бр Г З Рн Рош, *ѣрекрѣѣѣмо се* ГД Р Ра Ту, *ѣрекрѣѣѣше* га Му, *ѣресѡдиѡ* Г Зд М Ми Ту, *ѣресаѡѡвали* Ту, *ѣресѣлиѡ се* Бр Душ Ми Т, *ѣресѣлили се* Г Зд ТП, *ѣрѣшла* К Ст, *ѣрѣшли* Ро.

Однос *ѣре/ѣри* поремећен је у незнатном броју примера:

ѣреѡѡже за тѡ дрѡво (= привеже) ТП, *ѣренѣѣѡ* ГД.³⁹¹

б) У северозападном делу подручја, нарочито у насељима најближим Ужичком Подрињу и повленском масиву, префикси *ѣре* и *ѣри* неретко се међусобно супституишу, исп.:

ба) *ѣри* место *ѣре*: *ѣриѡвариѡ се* Го, *ѣриѡварили се* З, *нѡчинѣ се ѣриѡграда* В, *ѣримѣѣѣѣѣ* ме ѡмо у Рѡгѡчицу М, *ѣриѡбѡраѡѡѡѡѡ* В Го, *кадѣ ѣриѣѣѣѣѣ*, *грѡдан бѣднѣ* ДТ, *нѣкѡко га ѣрискѡѡчила* РБ, *нѣ ѡѡѡ ни ѣрислѡн* кад је РБ;

бб) *ѣре* место *ѣри*: *ѣребавѣ* се свѣ што трѣба Го, *ѣрѣѣѣ се ѡчас* В, *ѣремакнѣ* мѣно В, *ѣремакнѣ се* Ро, *ѣремакнѡ* Год, *ѣрѣѡлѡ* цигѡру Го, *ѣресѣѡниѣѣѣѣ* Во, *ѣресѣѡниѣѣѣѣ* В, *ѣрѣѣѣѣѣѣѣ*, свѣ док нѣ дѡѡе дѡ краја З.³⁹²

У следећим засведоченим примерима није дошло до супституције:

ѣриблиѡжиѡ се Го, *ѣриблиѡѡѡѡѡ* се Год, *ѣринѣѣѣѣѣ* В, *ѣринѣѡѡѡѡѡ* М, *ѣриѡѡѡѡѡѡѡ* СР, *ѣриѡѡѡѡѡѡѡ* СР; *ѣриѡѡѡѡѡѡѡ* се Го;

ѣреѡвариѡ се П, *ѣреѡварила* га З, *ѣредѡѡѡѡѡ* М, *ѣредѡѡѡѡѡ* М, *ѣрекрѣѣѣ се* П, *ѣреѡбѡраѡѡѡѡѡ* В Го, *ѣресѡдиѡ* М, *ѣресреѣѣѣѣѣ* М, *ѣрѣѡѡѡѡѡ* З, *ѣрѣѡѡѡѡѡ* З.

в) Уместо изворног *ѣро-* имамо *ѣре-* у двама потврдама:

не ѣреѡѡѡѡѡ га Го, *ѡѡѡу ѣрѣѣѣѣѣѣѣ* Год.

3) О КОНТИНУАНТИМА СЕКУНДАРНОГ ЈАТА И СРОДНИМ ПОЈАВАМА

263. Уместо изворног *-ир* јавља се рефлекс дугог јата у малом, лексички ограниченом, броју примера:

ѡдиѡѡѡѡѡ ГГ Ми, *ѡдѡѡѡѡѡ* Ми Мр Ст, *кѡсиѡѡѡѡѡ* Д, *сѡлиѡѡѡѡѡ* Ра, *кѡлиѡѡѡѡѡ* Во, *ѡлиѡѡѡѡѡ* Во.

Налазимо, међутим, и *ѡндѡѡѡ* Зд, *ѡдѡѡѡ* Ми, *сѡлѡѡѡ* О.

Редовно је *ѡмѡндѡѡѡ* ГД Ми, *ѡмѡндѡѡѡѡѡ* Р, као и *кѡмѡѡѡѡѡ* ДД П, *ѡмѡѡѡѡѡ* Ми, *ѡмѡѡѡѡѡ* С (исп. и *кѡмѡѡѡѡѡ* Ду Т).

³⁹¹ Исп. М. Ник. Гор. 654 *ѣремѣѣѣѣѣѣѣ*, *ѣремѣѣѣѣѣѣѣ*.

³⁹² Слично је и у суседном Љештанском (Тешић 190).

264. а) Сасвим је скроман и број потврда у којима се наместо изворног *-er*, *-eb* јавља дуги рефлекс јата; исп.:

сїдџиџѣр Ми / *сїдџѣр* Г Му, *јѣстїрѣѣб* ГГ О Ст / *јѣстїрѣб* Ту У.

б) Редовно је *кѣрѣн* Ду С, *кѣрѣње* Ст.

в) Посве је необична форма *рѣѣдом* Ми.

265. а) Поред обичнијег (и типичног) *рађало* Г Р, *рађала* Ми Ту, *рађале* Го и сл., налазимо и необично *родѣвало* ЈД.³⁹³

б) У насељима подринског залеђа (само овде!) засведочени су ликови *кѣлеба* В Го, *кѣлебу* ДТ, *кѣлебе* ДТ (исп., ипак, и *кѣлибу* РБ).

У другим деловима области доследно је *кѣлиба* Д Душ, *кѣлибе* Ду, *кѣлибу* Душ Ст, *кѣлибица* Д, *кѣлициу* О.

в) Доследно је *сирѣмашан* В Рош и сл., одн. *сирѣма* Д Ри Му, дакле са изворним *ир*.

г) Говори се *брѣстила* Д, *брѣстиле* Му, *обрѣстила* Ду, али имамо и *брићела* Рош; поред *чїниѣи* Год, *чїнили* З Ми, *учїнила* П, *учїнили* Ри, налазимо и *чїњеѣи* Вр, *учїњели* Рош.³⁹⁴

266. За однос *e: je* (’*e*) интересантни су следећи примери:

а) *баљега* Бр Л, *баљегу* Ст, *баљегѣ се* Ка;

б) *бѣлесна* и сл. (*бѣлѣсти/бѣлѣс*; в. т. 336 и 337);

в) *ђѣтелина* ДД С, *ђѣтелину* ТП / *дѣтелина* Ра;

г) *кїсео* ГГ Л, *кїсѣ* Ду, *кїсела* Ми, *кїселе* Зд Ст, *кїсели* РБ, *зѣкисели се* Душ, *зѣкиселим* Р, *їѣкиселим* Му, *їѣкиселимо* М и сл.;³⁹⁵

д) *ѣјраде* К / *ѣрада* Во, *ѣраду* Ду.

267. За однос *e:i* исп.:

сикирѣција Душ М, *сикирѣције* Ми, *сикирѣцију* Кр; *сикирѣ се* Ро, *сикирѣм се* Ј Ра, *нѣсикирѣ се* О и сл.³⁹⁶

Лик је настао асимилацијом *e-i* (исп. стандардно *сикирѣција* Ду).

268. Према стандардној секвенци *eo* (← *el*) имамо *їѣ* у *зѣсиѣок* Д, *зѣсиѣок* Р.

КОНСОНАНТИЗАМ

1) ИНВЕНТАР КОНСОНАНТСКИХ ФОНЕМА

269. а) Нешумни сугласници (сонанти):

в	ј			
м	н	њ		
	л	љ	р.	

³⁹³ Исп. Ђук. Драг. 47 *родѣвала* и сл. или *родїѣвале* и сл.; В. Ннк. М-Гс 75 *родѣвало* и сл. („доследно“).

³⁹⁴ Исп. Ђук. Драг. 46 *чїњело*, *учїњела*, *чїњѣ*; *брићела*.

³⁹⁵ Ђук. Драг. 47 *кїсело*, *кїселину* (поред чешћег *кїсел*, *кїсѣ*, *кїсели* и сл.). Осталим испитиваним додирним идиомима нису познати ликови са палаталним *s*. Исп. В. Ннк. М-Гс 67, М. Ннк. Гор. 656, Тешић Љешт. 191.

³⁹⁶ Исп. тал. гл. *seccare*.

Ни по броју ни по артикулационим својствима систем нешумних сугласника нашега говора не разликује се од књижевнојезичке ситуације и прилика у многим народним говорима.

Позиционо условљена (не)постојаност сонанта *j* својствена је и овој говорној области (в. ниже). Истакли бисмо и ретке примере са веларним *ʎ* (исп. нпр. *кад огл̄адн̄им Ц*).

б) Шумни сугласници (опструенти):

к	п	т	ћ	ч	ц
г	б	д	ђ	џ	
	(ф)		џ	ш	с
			з	ж	з.

Дакле, у односу на прилике у књижевном језику, инвентар шумних сугласника нашега идиома „ужи“ је за глас *x*, а „шири“ за дијалекатске палатале *č* и *ž*. Глас *ф* најчешће се замењује (нарочито сонантом *в*). Нема фонеме *s* — у засебним речима она сасвим изостаје, али не и у познатим положајима типа *ошас га...* Во Ду.

Потпуна десоноризација звучник опструената на крају речи није својствена овоме идиому; делимичне десоноризације су ретке, исп. нпр. *ка̄д̄ӣ Му Ц*, *мла̄д̄ӣ З*, *на̄род̄ӣ Мр*, *мӯж̄ӣ Ри*.³⁹⁷

2) НЕПАЛАТАЛНИ КОНСОНАНТИ

а. Сонант̄ *P*

270. а) Сходно приликама у књижевном језику, *p* може бити вокално и невокално. Вокално *p* је позиционо условљена силабема. Она може бити наглашена и ненаглашена, дуга и кратка, с тим што се дуго вокално *p*, као и *с в а к а* дуга ненаглашена силабема (в. т. 55), може јавити само у послеакценатском положају. Будући да ово дистрибутивно ограничење не важи за кратке силабеме, кратко вокално *p* читује се у већем броју позиција.

Дуго наглашено вокално *p* засведочено је једино у интерконсонантском положају, нпр.:

гр̄м Го Му, *м̄рс ГД Ј Ми Ст Ту ТП Т Ц*, *м̄рс̄им ДТ Д М Му СР*, *м̄рс̄ӣ Зд ЈД К Ка Ст ТП*, *ӣр̄н Душ З Л РБ*, *ӣр̄ње Год Р*, *ӣр̄њу Рош Ст*, *ӣр̄в Мрш*, *ӣр̄ва ЈД Ми*, *ӣр̄ви О П*, *ӣр̄ве С Т*, *ӣр̄н Ј П*, *ӣр̄нӣ Мрш С*, *ӣр̄ква Бр Д Душ М Ми Ра*, *ӣр̄кву Ра Ст Т Ту*, *ӣр̄квица Г ДД Т*; — *гр̄мови Бр РБ*, *м̄рс̄ила Б Во ДД О*, *м̄рс̄или Д СР*, *с̄р̄на Го М Ми*, *с̄р̄ну М*, *ӣр̄ва̄ Душ СР Т*; — *зак̄р̄чили Г Ми Мр Ри*, *зам̄рс̄или О*, *ӣрок̄р̄чили Рош ТП*, *разм̄рс̄или ГД Рош*.

За дуго ненаглашено вокално *p* исп.:

з̄ам̄р̄ло К, *ӣзум̄р̄ли Го Р*, *ӣзум̄р̄ло Ми*, *д̄бам̄р̄ла Вр Кр М Рош*, *ӣд̄м̄р̄ли Год РБ*, *СР Т*, *ӣр̄ем̄р̄ла Б Мрш Ра Ту*, *ӣр̄ем̄р̄ли Мр Мрш Рош*, *ӣм̄р̄ла ГГ ДТ Ј Кр Ми Ри Ст ТП*, *ӣм̄р̄ли М Ми Мрш У Ц*, *ӣм̄р̄ло Во РБ ТП*; — *з̄ас̄ӣр̄ли Во*, *ӣд̄д̄ӯӣр̄ли М С*, *р̄аз̄ас̄ӣр̄ли П*.

³⁹⁷ Исп. Тешић Љешт. 205 *з̄уб̄ӣ*, *гр̄аб̄ӣ*, *мла̄д̄ӣ*, *ӣо̄ж̄ӣ*.

б) Кратко наглашено силабично *p* срећемо у следећим позицијама:

на почетку речи испред сугласника: *рђа* Бр ГД Зд ЈД О Ро, *рђѐ* Б Ду Ми Ри, *рђу* П РБ Ту (исп. и фиг. *рђо* једна Во), *рђава* Бр З, *рђаве* Бр Вр О, *рђаво* Мрш Ри Ро (придеви и прилози се, по правилу, јављају у пренесеном значењу, нпр. *лоше, слабо, како не ваља* и сл.), *рђѝ* Б Во П Ри, *рђѝ се* Ду Душ СР; — *рђа* Бр Ду РБ, *рђе* Во К;

у медијалној позицији у секвенци *pV* ← *pxV*: *вра* Го Ми Ра Ст, *врѹ* Душ Р, *врове* Душ, *врѹвима* С, *скрѹли* Душ, *скрѹле* Т (или испред вокала *o* ← *л* у примерима: *врѹ* М, *мрѹ* В);

у финалном положају у секвенци *Kp* ← *Kpx* потврђено је само фреквентним *вр̄* Бр ГД Душ Зд Ка Ми П Р Ри С Ст.

Ненаглашено вокално *p* уочавамо у следећим позицијама:

на почетку речи испред консонанта: *Рвѝи* ДТ, *Рвѝе* П, *Рвѝи*ма Мрш (исп. и фиг. *Рђѝи*нѐ гѹрѐ нѝе бѝло о-тѹга Јѐврема Ц);

у међусугласничком положају испред наглашеног слога: *крѹвице* Душ, *мрѝвѝци* Ду СР, *мрѝвѝце* С, *ѝрѹвѝи*на К СР, *ѝрѹвѝи*ну С, *срчѝи*цу Ра;

у међусугласничком положају иза наглашеног слога: *зѹмрѝвѹ* (млѹго е *зѹмрѝвѹ* Србију) Во, *јѝтрѹ* Б Го Л О П Ри, *јѝтрѹ* Бр Мр С Ст ТП, *нѹдзрѹ* Бр Во Ми Мр, *нѹдзрѹ* Б Г Душ Л РБ, *свѝкрѹ* Б Вр ГГ Го Ду Ј М Му Р Ра Ри Ту, *свѝкрѹѝ* Вр Зд Л М Ми Ри У, *свѝкрѹи* Бр ДД Кр Му Ри, *свѝкрѹу* Г ЈД Ми Мр Р Рош Ст ТП и сл.

у финалној позицији у секвенци *Kp* ← *Kpx*: *ѝдѹвр* Б Во, *нѝвр* Бр Во Душ, *ѹвр* ГГ и сл.

271. а) Није забележена силабема *p* у р. гл. прид. типа *зѹмрѹ* Б Г Л Рош, *ѹдрѹ* ГД Кр, *ѝрѹждрѹ* Бр Г Ка Мрш, *ѹмрѹ* Вр ГГ ГД ДД ЈД Кр Мрш РБ Ра Ро СР Т Ту и сл.³⁹⁸

б) Дистрибутивна ограничења несилабичног *p* углавном одговарају приликама у књижевном језику. Одступања, и то двосмерна, очитују се само у положају испред *j* у *je* ← *ѣ*: с једне стране имамо *гѹрѹла*, *гѹрѹле* и сл., а с друге *сѝрјѝлица*, *ѝрјѝзни* и сл. (в. т. 257).

272. а) Говори се *кѹмѝи*р, *колѝи*ри; ретко је *крѹмѝи*р (т. 263).

б) На знатном делу подручја уобичајено је *ре* ← *је* у през. *море*, *моремо* и сл. (в. т. 180 и 540, као и карту бр. 9).

в) Сонант *p* је стабилан у оријентализму *чѹрѝаф* К Ц (немамо потврда за *чѹшаф* и сл.).

г) Доследно је *вече*, *увече*, *јуче* (в. у одељку о облицима им. и прил.).

д) Прилог *онда* може имати и сонант *p* као партикулу или део партикуле у ликовима типа *ондар*, *ондарке* и сл. (т. 354).

б. Сонант *л*

273. Готово доследна стандардна артикулација, висок степен подударности дистрибутивних ограничења (превасходно оних која важе за крај слога) са при-

³⁹⁸ Исп. М. Ннк. СП 253.

ликама у књижевном језику и многим сродним говорима и безизузетна неслоговност — најмаркантнија су обележја овога гласа на подручју Ужичке Црне горе.

274. Сонант *л* је просечан новоштокавски алвсолар који не зависи од гласовног окружења више него што је то својствено књижевном језику.³⁹⁹ Изговор овога гласа унеколико је тврђи, веларнији, у незнатном броју примера, засведоченим у неким западнијим насељима, исп.: *ваја*, и не знам Ц, *војове* Во, *војовима* Во, кад *огаднѝм* Ц, *огаднѝ* СР.⁴⁰⁰

275. Када је реч о дистрибутивним ограничењима која се односе на крај слога одн. речи, у сакупљеној грађи налазимо упоришта за следеће тврдње.

а) Редовно *о* у финалној позицији имамо:

у именицама *вѝ* Г Год Душ Ми Р С, *дѝ* ДД Ри Ро СР, *Јѝ* *Дѝ* Г Душ ТП, *рѝсѝ* ГД М Ст, *сѝ* Б Бр Д Ду Кр Л С Ст, *сѝкѝ* Бр З ТП Т Ту, *сѝѝ* Зд С Ст, *зѝ сѝѝ* Во, *нѝ сѝѝ* Ро Рош и сл.;

у придевима *вѝсео* ГГ Мрш Ст, *вѝсѝ* Во М, *кѝсео* З, *кѝсѝ* З, *цѝо* Ј Ми, *цѝѝ* Го, *цѝѝо* Ра У и сл.;

у сг. р. гл. прид. мушког рода (в. т. 204);

у бројном прилогу *ѝо* (т. 634).

Редовно *о* у медијалној позицији, на крају слога, имамо у именицама:

биѝѝѝ Рош, *кѝѝѝ* В Во Д Ми РБ Ра СР С Ту, *кѝѝѝм* Душ, *кѝѝѝћ* Душ Ст, *кѝѝѝћа* Мрш Ту, *кѝѝѝћа* ЈД, *кѝѝѝће* Ду Ц, *мѝѝѝба* Год Ми, *мѝѝѝбѝ* М, *на мѝѝѝби* Ра Ри Ст, *биѝѝѝмѝѝ* Во, *смѝѝѝница* Год Ка, *смѝѝѝнице* Мрш, *смѝѝѝницу* Ј ТП У *смѝѝѝницѝм* Во итд.

б) Сонант *л* у финалној позицији затичемо:

у придевима *бѝѝѝл* Г Р, *дѝѝѝл* Г Мрш С, *окрѝѝѝгал* ЈД Ј П ТП Ту Ц, *ѝѝѝѝѝл* дѝн З;

у именици *бѝѝѝл* ('храст') Во К; у имену *Рѝѝѝѝмил* Ми;

у прилогу *ѝѝѝѝл*: *ѝѝѝѝл* не погибо Во, *ѝѝѝѝл* нѝ спаде Ду и сл.;

у речима страног порекла: *ѝѝѝѝл* му вѝѝѝра Во, *ѝѝѝѝл* Го Кр Му Ст ТП, *вѝѝѝл* Бр Год Ј Л Ри, *генѝѝѝрѝл* Бр Год Т Ту У, *ђенѝѝѝрѝл* Б Мр У, *канѝѝѝл* Г М Ми Ри, *канѝѝѝчѝл* Б Бр Ми С Ст,⁴⁰¹ *локѝѝѝл* ('аутобус који саобраћа на кратким релацијама, обично у граду и широј околини') Го К П СР, *мѝѝѝрѝѝл* Б Ду Л П Ри, *маѝѝѝѝѝѝѝл* ГГ ГД Ка Му Ст ТП Т, *ѝѝѝѝѝѝл* Бр Год ДД ДТ О С, *фѝѝѝѝѝѝл* Бр ЈД Ј Ка Ра, *фѝѝѝѝѝѝл* Мр, *цѝѝѝѝѝл* Бр Ду Ри; — *ѝѝѝѝѝл* Б ГД Ду Ро Ст Ц.⁴⁰²

Сонант *л* у медијалној позицији, на крају слога, уочавамо у стандардним формама типа *бѝѝѝѝѝѝѝ* ГГ, *бѝѝѝѝѝѝѝ* ГД П, у *бѝѝѝѝѝѝѝ* Р, *бѝѝѝѝѝѝѝ* ГД Л М, *жѝѝѝѝѝѝѝ* Бр Во ДД О Т, *мѝѝѝѝѝѝѝ* Бр Д Ду СР, *мѝѝѝѝѝѝѝ* Бр З М, *кѝѝѝѝѝѝѝ* (= коло) Во У, *сѝѝѝѝѝѝѝ* Ри ТП и сл.

в) Засведочене су и дублетне форме: *дѝѝѝѝѝѝѝ* ДД С, *дѝѝѝѝѝѝѝ* Вр Му С / *дѝѝѝѝѝѝѝ* Д П; једна кућа *сѝѝѝѝѝѝѝ* ЈД / *сѝѝѝѝѝѝѝ* пѝт Рош.

³⁹⁹ Исп. Мил. Изговор 55–60.

⁴⁰⁰ Проф. Ивић у својој Дијалектологији наводи „да је у србијанским говорима дуж Дрине и у ужичком крају забележен веларни изговор *ʃ* (*ʃуд*, *ваја*)“ (Ивић 138). Примери са веларним *ʃ* засведочени су у бројним, ближим и удаљенијим, сродним и несродним говорима; исп. нпр. Мил. Црн. 280, М. Ник. СП 254, Рем. Шум. 155 (в. и бел. 425), Стеван. ИцД 43.

⁴⁰¹ РСАНУ: *канѝѝѝл* в. *канѝѝѝѝѝѝѝ*; претпоставља се тур. *kanal*.

⁴⁰² Форма *ѝѝѝѝѝѝѝ* је само условно позајмљеница (в. у Ивић Поговор 85).

276. а) Сонант *л* не може, по правилу, стајати испред *ј*; одступања уочавамо само у ретким аналошким формама са *л* испред *је* < *ћ*, тј. у ликовима типа *колјевчице*, *лјевџак*, *лјеваку* (према *кòлчѣвка* и сл., в. т. 241).

б) Глас *л* је постојан у иницијалној скупуни *мл-* у *млџд*, *млџда*, *млџдо* и сл.

в) Форма *млџеко* Ро (као ни *млџеко* наведено у т. 248) није типична. Уобичајено је *млџеко*, *млџека* и сл. (т. 245).

г) Ретке су потврде са редукованим *л* у секвенци *-сли-* гл. *м* и *с* *л* и *ї* и: *мїсїм* Во Д Ми Ц, *зџмисїм* Во.

Чешће је *мїслиїи* Го Год Ри СР, *мїслим* Во ДД Ј Мр Мрш Р Ро Ст ТП, *мїслии* В Душ Р Ра Рош, *мїслимо* Год М С, *мїслиїе* М Т Ту, *мїслѣ* Душ С Ту, *нѣ мисли* Во, *смїслим* Бр К Р, *зџмислїм* Б У, *їзмислїм* Бр ГГ ТП, да ма̀ло *їрòмислїм* Во сл.

д) У малом броју засведочених придевских и прилошких деминутивних форми *л* се редуковало у интервокалном положају, нпр. у *їшòициї* (т. 136), *мѣно* (т. 634).

ђ) Сонант *л* може потицати и од *н* из групе *мн* (т. 332).

е) Засведочено је дијал. *сїїѣвана* Зд Ц (не и *сїїелна*).

277. Говор УЦг не зна за силабично *л* ни у речима домаћег порекла (према очекивању, доследно је *вук*, *суза*, *сунце* и сл.) ни у позајмљеницама (дијалекатским преобликовањем избегнуто је силабично *л* и у секвенци *кл*; бележимо, нпр., *бицикла* Во, *бициклу* Ду, *ка̀бал* В).⁴⁰³

в. Сонант *в*

278. Артикулационим својствима и постојаношћу сонанта *в* говор УЦг не разликује се битно од оближњих говора и бројних удаљенијих идиома. Када се јавља, изговара се као у књижевном језику, без обзира на положај у речи и природу суседних гласова. Када се редукује, нишчезава у потпуности, и то увек испред неког сугласника, односно унутар сугласничке секвенце.

279. а) Доследно је неизмењена иницијална секвенца *вл-*:

влџс ДД З Л М Ми Ра, *од влџса* Ра, *о-тòга влџса* М, *влџиї* Му, *са влџиїћу* Во, *на влџиї* Б Л РБ У, *влџиїма* Во ЈД, *влџи* П, *влџиє* Мр и сл. (исп. и име *Влџиїмїр* Ду).

б) Говори се *врѣїєно* Бр ГГ ГД Год З М П РБ Ри Ту (на истоку налазимо и *врѣїєно*; в. т. 34), *врѣїєна* Ду.

в) Неупрошћена је и медијална скупина *-вн-*:

гла̀внџ Б ГД Мр П, *гла̀внї* Б В Зд ЈД Ст ТП Т, *гла̀внò* Бр ГД П Ри, *гла̀внїца* ГД Г О Рош, *гла̀внїцу* Бр Д Ду З С, *да̀вно* Бр Го Ми Т, *да̀вно* В Вр Душ З Кр Л М С, *òда̀вно* Б В Душ З Р, *дї̀вна* Бр Г Ми Ро, *дї̀вне* ДД ДТ П СР, *дї̀вни* Ду Ми Мрш Ри, *ра̀вна* Бр Д М, *ра̀вно* Б В П Ри, *ра̀вну* Г Го РБ, на једној *ра̀вни* Ми, *Ра̀внџ гòра* Д и сл.

⁴⁰³ Слично је и у неким сродним говорима; исп. М. Ник. СП 254 *бицикла*, *ка̀бло* (о овоме говори проф. Пецо у чланку *Једно фонетиско иїїџање*, ЗБМСФЛ IX 144–147).

г) Сонант *в* редовно се чује и у наставку *-сйво*: *другáрсйво* ГД Ми Мрш Му, *другáрсйва* Б Бр М Ми Ри, *ђеййíнсйво* Бр ГГ М Рош, *ђеййíнсйва* В ДД Р Ра ТП, *ђеййíнсйву* Бр Ми Рош, *ђеййíнсйво* Бр Душ П, *ђеййíнсйву* Бр О Ра, браство *јединсйво* Во, *јединсйво* Бр Ду Л, *јединсйву* Мр, *јединсйвом* свñег Ка, радио у „*Јединсйву*“ Ду, *ипрема могућсйву* Год, *покућсйво* Мр, *иприащйельсйво* З П РБ, *иприащйельсйво* Бр ДТ Ми, *иприащйельсйву* Ми, *ройсйво* Ду З О Ст, *ровсйву* Му О Ту.

280. Губљење гласа *в* је позиционо условљено, лексички (или категоријски) ограничено, и најчешће недоследно.

а) Наспрам стандардног *вје* (← *вѣ*) стоји *је* (°*е*):

јѣверица Во Вр ЈД Мр Мрш Му РБ, *јѣверице* Год З Рош, *јѣверицу* Г З Л О Рош, *јѣверице* Во С;

мѣјед Бр В ДТ Ду Ра, *мѣједа* Бр З П СР ТП, *мѣједи* Бр Год Р, *мѣједā* П С Ст (исп. и гљйве *мѣједаре* Му);

седок ГГ О, *седока* Ду, *седоку* Ду, *седоци* Д СР, *седоцима* Мр; — *седоциши* Д С, *седоцили* Душ С, *седоциле* Во, *седоци* Ј, *седоцим* Зд С, *седоциши* Во и сл.;

сејшово ЈД СР, *сејшуйе* Ри, *сејшовāла* П С (исп. и примере наведене у т. 329);

ћейā ДД, *йићейāла* П (бележимо, међутим, и *цвјеййови* ГД Душ Рош, *цвјеййове* П РБ ТП);

чојек (са секундарним губљењем *ј*: *човјек* → *чојек* → *чоек*) ДД П Р, *нечоек* Го, *чоэка* ДД З К Му Ст У Ц, *чоэку* ГГ Ка, *чојече* ГД, *ш чоэком* М С;

чојек (са секундарним, „враћеним“ *в*: *чоек* → *човек*) Бр ГГ Д Ј Мр Рн Ту, *човэка* Во ГД Д ЈД Мр С, *човэка* Ду, *човэку* Во З К Ка, *ш човэком* Т.

У насељима подринског залеђа чује се и *чојек* Го ДТ, *чојече* Го, *чојэку* Го.⁴⁰⁴

У бројним примерима, у истој позицији, сонант *в* се чува, исп. нпр.: *вјейшар* ГД Д Душ М Мрш С, *вјейра* Д С, *вјейрењача* ЈД, *вјейрењачу* ТП, *вјерово* Ка, *вјеруј* Б Вр ГГ Р Ра Ро, *вјеровāла* ГД К Ка, *йовјеровāла* С, *вјеридба* С, *вјеридбу* С, *вјерили се* Ту.

У вези са ликовима сагледаним у овој подтачки важно је подвући следеће. Као што је примећено,⁴⁰⁵ чињеница да има лексема у којима се *в* испред *је* (< *ѣ*) никад не губи подрива становиште о позицији као једином узрочнику губљења овога гласа у претходно наведеним примерима.

б) Стара⁴⁰⁶ и широко позната⁴⁰⁷ промена *-вљ-* → *-љ-* у неких глагола (итер. гл. на *-вљйши*, трп. прид. типа *найрављен*) и одговарајућих гл. именица обилато је засведочена и на подручју УЦг, исп.:

⁴⁰⁴ Тешић Љешт. 205 *чојек*, *чојече* и сл. / *чојек*, *чојече* и сл.

⁴⁰⁵ Исп. М. Ник. СП 257–258.

⁴⁰⁶ В. Белнић Историја I 107.

⁴⁰⁷ Распрострањеност ове појаве је огромна. Исп. нпр. В. Ник. М-Гс I 14, М. Ник. Гор. 668, Ник. Тршић 409, Симић Обади 64, Тешић Узов. 184; Пецо ГИХ 82, Пнж. Кол. 90, Станић Уск. I 142. За источноштокавске екавске говоре в. у Рем. Шум. 152, бел. 417.

д̀обаљ̄о Г РБ, д̀обаљ̄али Г Го Душ, д̀обаљ̄а се Д Ду Му, д̀обаљ̄амо ДТ Ст, за̀баљ̄ала Го З Л, за̀баљ̄ај Бр Д, за̀баљ̄ам Д ЗД Му, за̀баљ̄ају Ми, на̀баљ̄о ДД Ро СР Ри, на̀баљ̄али Во СР С Ст, о̀баљ̄ати Душ Мрш, о̀баљ̄ала Г Ст, о̀баљ̄али Ду Муш Рош, о̀баљ̄ало се О, о̀баљ̄ано Бр Го Р, о̀баљ̄амо Д Ри Ст; ѝстаљ̄ам Бр ГД Кр Му, ѝстаљ̄амо Мрш, на̀стаљ̄о ДД РБ, на̀стаљ̄ено Го Л, на̀стаљ̄а се Му, на̀стаљ̄амо ГД П Р, на̀стаљ̄ају Мрш, о̀стаљ̄о Бр, о̀стаљ̄амо Год, о̀стаљ̄ају Л, ѝдстаљ̄ати ДД, ѝдстаљ̄али Б Душ О П Ри, ѝдстаљ̄ена Г Ду, ѝдстаљ̄ам ДЛ, ѝдстаљ̄а се Г Го Мр Ри, ѝдстаљ̄амо О Ри Ро, ѝдстаљ̄ене Му О СР, ѝрестаљ̄ају ЗД М Ми, с̄иљ̄о Т, с̄иљ̄а се П;

на̀стаљ̄ено ЗД, ѝдстаљ̄ене Мрш, с̄а̀стаљ̄ена Му С, с̄а̀стаљ̄ено Г;

исп. и гл. именце: на̀стаљ̄аче т̄е њ̄ине З, с̄а̀стаљ̄ачима Мр.

Ипак, бројни су и примери са неизмењеном секвенцом -вљ-:

д̀дбављ̄а се Д Ду Душ Ро, д̀дбављ̄ам Во ГГ М, д̀дбављ̄али Бр Р Ра, за̀дбављ̄али се Ду Ми, за̀дбављ̄а Душ О У Ц, за̀дстаљ̄ављ̄а Бр Ј М Ми, за̀дстаљ̄ављ̄ају Бр Ј ТП, на̀дстаљ̄ављ̄а ГГ М Ми Р СР, на̀дстаљ̄ављ̄амо Бр Д П Ра, на̀дстаљ̄ављ̄ају П Ст, о̀дбављ̄о ДД Кр Л М, о̀дбављ̄али Мр Му Ро, о̀дстаљ̄ављ̄а се Бр Во Ра, о̀дстаљ̄ављ̄ају Бр Д, ѝдстаљ̄ављ̄а Ј К Ка, о̀дстаљ̄ављ̄амо Бр М, ѝрестаљ̄ављ̄ано Бр О, с̄иљ̄ављ̄ам Бр ДТ, с̄иљ̄ављ̄а се Му, с̄иљ̄ављ̄ају Ми У, о̀дстаљ̄ављ̄о Бр ДД Ро, о̀дстаљ̄ављ̄ала Бр Ст; ѝдстаљ̄ављ̄ен З ЗД Ро, ѝдстаљ̄ављ̄ано М Ту.

Секвенца -вљ- остаје сачувана у ликовима добијеним новим јотовањем, исп.:

здр̄авље Г ДТ ЈД Мрш Му О Рош Ту, здр̄авља ДД Ј Кр, у̀ здр̄ављу Кр С, здр̄ављем Кр Ра; ј̄абука д̄ивљака Р, д̄ивља̄к Душ Ми, д̄ивљ̄е ј̄агоде Ми Ри, д̄ивљ̄е тр̄ешње Ми, кр̄ављачу Ми и сл.

Сонанта *в* нема у форми д̄аждењ̄ак Г одн. д̄уждењ̄ак Во.⁴⁰⁸

281. а) Засведочено је ч̄еј̄р̄ӣӣну ГД, ч̄еј̄р̄ӣӣн̄е Мр, али група -ӣвр̄ӣ- најчешће остаје неупрошћена: ч̄еј̄вр̄ӣӣна Во Ду, ч̄еј̄вр̄ӣӣну Му Мрш Ра, ч̄еј̄вр̄ӣӣн̄е Во; — ч̄еј̄вр̄ӣку М; — ч̄еј̄вр̄ӣак Д С ТП, око ч̄еј̄вр̄ӣка Мрш и сл.

б) Забележено је с̄р̄аку Го, али је уобичајено свр̄ака Го Кр, свр̄аку Рош, свр̄аке ДД Ми, одн. швр̄ака Д, швр̄ак̄а К (в. т. 333).

в) Налазимо и д̄д̄уд Рош, али је типично д̄д̄в̄уд (в. т. 625).

г) Уочавамо и следеће дублетне могућности: м̄р̄ӣвац Д Ст / на м̄р̄ӣац га пр̄ебӣо Во (само у овом изразу); бр̄еска Л, бр̄еске Л / бр̄есква ЈД Мр, бр̄ескву С; гр̄удва Л, гр̄удву Л, гр̄удве Кл / гр̄уда с̄ира Во, у̀гр̄уд̄а се СР.

282. Засведочени ликови са тзв. секундарним *в*, којим се обично разбија зев (*чавуш*; *сакова* и сл.) представљени су у т. 237 одељка о вокализму.

Овим ретким дијалекатским формама овде придружујемо уобичајено *чо-век*, са такође секундарним гласом *в* (т. 280).

283. Сонант *в* може водити порекло и од *ф* (т. 285), од *й* из неких секвенци (т. 334), од *м* из групе -*мн*-, али само у лику *гувно* (т. 334).

⁴⁰⁸ Исп. нпр. М. Ник. Гор. 666, Пиж. Кол. 98, Станић Уск. I 98 д̄аждењ̄ак, Ђук. ГЦ 216 д̄уждењ̄ак, Ник. Тршић 407 д̄уждењ̄ак, Тешнић Узов. 183 д̄уждењ̄ак, М. Ник. СП 258 д̄аждењ̄ак / з̄аждрењ̄ак, Симић Обади 60 ж̄ужевљ̄ак.

г. Консонант *Ф*

284. Чешће се замењује него што се изговара. Када се јавља, не разликује се од фрикатива *ф* у књижевном језику. Никад се не губи. Очитује се углавном у позајмљеницама.

285. Убедљиво најчешћи супституант консонанта *ф* је сонант *в*, исп.:

ва́брика Б Го Год ДД П СР ТП, *ва́брикѐ* Бр Д Душ З, *ва́брици* Во Р Ра П, *ва́брику* РБ, *ва́брике* Р С Ц, *ва́брична́* ства́р Ро, *ва́љ* Бр ГДГ О, *не ва́љ* Б Бр Душ М Ми Ри, *ва́љинку* Бр Д Ст, *ва́лична* Бр Му, *ва́милија* Во Ј К Рош, *ва́милија* Г Го З РБ, *ва́мшиљу* К Р, *ва́мшиљу* Кр, *ва́нијази́ра* Ј, *ве́дери́ма* Во Го, *ве́дери́чи* З, *ве́дери́чи́е* К, *ве́њер* Ј Ри, *ве́њера* ЈД, *ве́њери* Мр, *ве́њере* Ка Ту *ве́њери́чи* Мрш, *ве́њери́чи́а* Мрш, *ве́њери́чи́е* ДТ Ду, *ви́зички́* Б Ц, *ви́јока* Бр Ј Ст ТП Т, *ви́јоку* Го К Т, *ви́јочи́цу* Бр Д С, *ви́јочи́це* Ми Мрш, *ви́лована́* Бр Ка, *ви́лована́* Ј С, *не́ки* *Ви́ћо* Ђокић РБ, *ви́шеци* Б Бр Ј, *ви́шеклија́* Ј К П, *ви́шеклију́* К Ка, *влади́а* Б Год ДД М Ро, *влади́а* Рош, *влади́цу* Бр Ј Р Ри С ТП Т, *влади́е* Бр К, *влади́шца* Душ З, *влади́шцу* Год З СР, *влади́шце* Кр Рош, *вои́дељу* Ка О, *вра́нију́ски* лека́ри Д, *Вра́нију́зи* Ј К Ри, *Вра́нију́зе* З П, *врџи́ни* Зд Ту, *врџи́а* Б З Рош, *врџи́аља* Б В Ка С, *врџи́на* Б ЈД П К, *врџи́ну* ГД Мрш Ту У, *врџи́нама* Ст ТП Т, *врџи́ницу* Ри, *врџи́чина* Душ, *врџи́на* Б К итд.;

завр́кава́ ДД ДТ Ј Рош, *завр́кавају́* Душ З Л, *завр́каваји́и* Бр О, ко *зи́ви* цр́ни Р, *кади́ву* Б Мрш Му, *кади́вице* РБ, *ку́вер* К Ка Кр, *ку́вера* Д Л, *ованзи́ва* ЈД К Ро, *ованзи́ве* Б РБ, *о́вара* се ГД Мр Му, *о́вара́ли* Бр У, *о́вара́б* Зд, *и́о́йреви́о* Ду Ми Мр СР, *и́о́йревила́* ДТ, *и́о́йревили́* Б Бр Бр Мр С, *и́о́йревила́* З, *и́о́йревиле́* К, *и́о́йреви́* Бр Во Ка О, *и́о́йреви́ше* Б Д Мр СР, *сти́ревила́* Бр Душ П, *сти́ревили́* Б Му Рош, *сти́реви́* Б М Ми Ри, *Сџи́ва* Г З, *Сџи́ван* Зд С, *Сџи́вана* Мр П, *Сџи́вана́дн* Зд Мрш, *Сџи́вана́дана́* Му, *и́ревила́ га* К, *и́реви́авали* ТП Ц, *и́реви́* ДД, *и́реви́ше* Мрш, *Три́вџн* Д, *Три́вџна́* С, *уви́ију́ви́о* К Рош, *уви́ију́вила́* Р, *чи́вуш* Ми, *шивџи́ер* СР, *шо́вер* Ми, *шо́верчину́* Ми итд.

У малом броју примера затичемо супституцију консонанта *ф* плозивом *и*:

и́асу́љ Во Го ЈД Ми, *и́асу́ља* С Ст Ц; *и́резу́* Ри („фреза“, култиватор за обраду земљишта);

Си́јџи́ана Го; — *Три́ју́на* Ми, *Три́ју́ковић* С, *Три́ју́ндан* Р (исп. и *Три́ју́ндан* Мрш);

шеи́џели́је Кр;

Јоси́ју К, *неи́* Мр, *седеи́* Ц.

286. Говори се *сџбра* ДД К Мрш С Ст, *сџбру* Д М, *за́ сџбру* ДД Мр, *за́ сџбрџм* П (ретко је *сџверу* Ту или пак *сџфру* Зд).⁴⁰⁹

287. Знатан је број потврда у којима се фрикатив *ф* изговара, исп.:

фа́брика Бр Вр М РБ, *фа́брикѐ* З Зд П, *фа́брику* ДТ СР Ту, *фа́брично́* ДД, *фа́љ* Б Д С, *не фа́љ* Го М РБ, шта́ *бидѐ фа́љило* Р, *фа́мпилија́* Г, *фа́мпилија́* Му *фа́милије́* Ст, *фа́милију́* Му, *фа́мпилију́* ЈД К, *фи́ја́кер* Мрш У, *фи́ја́кером* Зд, *фи́јока* Го Год Зд О РБ ТП, *фи́јоку* Бр Ри У, у *фи́јоци* Во Ц, *фи́јоке* Го Зд Кр,

⁴⁰⁹ Ђук. Драг. 65 *сџбра* / *за́ сџбрџм*, в. Ник. М-Гс 122 *сџвра* / *сџбра*, Стев. Гружа 457 *сџбра* / *сџвра*.

ф^ий^ил̄ К, ф^ишецима Ро, Ф^ра^нц^иј^ск^а ДД П, Ф^ра^нц^иј^ск^у Мр С, Франц^из^има Ри Ту, ф^уруна Год, ф^уруну Ст, ф^уруне ТП, т^и з^ем^љан^и ф^ур^ун^а К; — ф^ин Б ГГ М О П, ф^ина Б ДД Ми Ри, ф^ино Го ДД Душ К Л М, ф^иши^ла Д, ф^иши^у Бр Душ (само овако); к^офа Б Г Ми Мрш, к^оф^е ГД, к^офу Ра, к^офама СР, о^фа^рбали ГГ, о^фа^рб^амо Му, о^фа^рбано Ми, о^фи^ра^ју се Зд, о^фи^рала га Год, о^фи^ци^р Б Г Ка Кр Л П, о^фи^ци^ра Б Му О, о^фи^ци^ре Год ДД Ро, о^фи^ци^рима К Ка, о^фи^ци^ра Ду Душ Рош, и^оп^ре^фили Бр Год, да га с^ир^еф^и и^нф^рак^ти Во Вр Ц, С^оф^ила ДД ДТ Мрш, С^оф^иу Мр.

288. Фрикатив *ф* јавља се и у неким речима страног порекла, иако га у изворној форми нема. Тако имамо и *ф*:

од *в*: — ф^ал ГД; — ф^аиу Л Ри; — ф^ио^лина Г Му, ф^ио^лину Р, ф^ио^лите С; к^оф^ера^и Во;

од *к* испред *и*: — ј^еф^иика Мрш, ј^еф^иик^е Ро, ј^еф^иику ТП;

од *и*: — ф^лас^тич^но б^уре Ду, ф^лас^тич^на б^урад Мр Т; — к^ап^аф^ом Зд.

289. У домаћим речима *ф* срећемо само у понекој лексеми ономатопејског порекла, обично у узвницама и глаголима:

Ф^ика-ф^ика, ф^ике-ф^ике, и тако по ц^иј^елу н^он Ду, Св^е ч^ин^и ф^ике-ф^ике Ми, С^амо ф^ик и о^но сп^ан^е Му;

ф^ик^не б^рзо, в^ак^о ДТ, ф^ис^не се ЈД, т^о се ф^ућ^ка, ф^ућ^ка О, Реко шт^а-н^о ф^рк^ће П.

290. Сугласничка гру^па хв. а) Секвенца (-)хв- у речима с кореном (-)хв^аи доследно се своди на *в*:

в^аи^о Ду Душ Му, в^аи^аи о^бе Год, в^аи^а Мрш Ри С Ст ТП, в^аи^амо Бр Мр У, в^аи^ају се Рош СР, з^ав^аи^аи^о ДД Ту, з^ав^аи^аено Зд, з^ав^аи^аи^м Б Ро Ц, з^ав^аи^аи^и Ду, з^ав^аи^аи К П, з^ав^аи^а Ду, з^ав^аи^амо ДТ Мр,⁴¹⁰ з^ав^аи^ају ГД, з^ав^аи^аи (имп.) Во, н^ав^аи^а Д, н^ав^аи^амо Му, н^ав^аи^ају Ј, и^ов^аи^ане З, и^ов^аи^а Д П, и^ов^аи^ају Душ, и^ри^ваи^аи^и Г, и^ри^ваи^аи^о З, и^ри^ваи^аила К, и^ри^ваи^аили ДТ О, и^ри^ваи^аи С, и^ри^ваи^аи (имп.) Ц, и^ри^ваи^аи Му С, и^ри^ваи^а Т, и^ваи^аи^о Душ Мр Мрш, и^ваи^аи^о се Д, и^ваи^аи^и Д С, и^ваи^аи се О, и^ваи^аи Му С, и^ваи^аи^смо К, и^ваи^аи^ие Ка П, и^ваи^аи^и Му Ц, и^ваи^аи^и Д Ми итд.

б) Група хв обично се своди на *в* и у речима с кореном (-)хв^ал-:

в^ала ГГ Мр, в^ал^и се Бр ЈД, в^ал^ии^е га, в^ал^ии^е П, в^ала Б^огу В Ри СР, в^ал^а Б^огу Ст.

Јавља се, међутим, и ф^ала Ј, ф^ал^и га Р, и^оф^ал^и Мрш.

в) Говори се к^ава и к^афа, к^авана и к^аф^ана:

к^ава Б Вр ГГ Душ П, к^аву ДТ М Ми Мр Ро, к^ав^е Ри Ро Ст; — к^афа Душ З Зд М Ми Мрш, к^афу З Зд П Рош, к^афу ЈД, к^афицу Б Го Ст;

к^авана ДД Рош СР ТП, к^аван^е Ду, к^авану Му О СР, к^аванчина Му Ст; — к^аф^ана Б Ду СР, к^аф^ану Ми С.

Напомене:

1) Иако у већини наведених примера наместо изворног *ф* стоји неки од његових супституаната (најчешће *в*), овоме гласу не прети елиминација из консонантског система. Напротив, ликови са гласом *ф* биће све присутнији у нашем

⁴¹⁰ Говори се, међутим, и з^аи^ии^м М, з^аи^ии^и Л, д^ои^ии^о Ту, д^ои^ии^м Год, д^ои^ии^и П и сл.

говору. Пресудан је, наравно, утицај књижевног језика, а он се очитује двојако — непосредно и посредно. Најпре, *ф* чврсто стоји у релативно великом (и, рекли бисмо, све већем) броју, најновијих посуђеница (честих и уобичајених са овим гласом и у говору најстаријих) као што су нпр. *кифлице* Во, *у кафџиће* Ду, *шелефон* Ду К Ц, *шелефону* СР У (ретко је *шелевону* Бр или сл.), *кош фризера* Го, *фризурицу* Ро, *финансијска* контрола Б итд. Повишена концентрација најновијих посуђеница са *ф* има свога одблеска и на ликовима у којима стоји или би „требало да стоји“ *ф*: она, с једне стране, додатно стабилизује већ очврсли корпус старијих посуђеница што су се „одувек“ изговарале са *ф* (редовно је нпр. *фјно*, *фјне* и сл.) и, с друге стране, поспешује његову рестаурацију у ликовима који су раније, несумњиво, били обичнији са супституантом.

2) Примери са неизворним *ф* типа *фал*, *фијолина*, *фласџично* информативни су и у социопсихолошком погледу. Они сведоче: о неизоштрениости језичког осећања за „право место“ овога гласа, о тежњи да се „правилно говори“ и, поврх свега, о имплицитно увреженом уверењу у свести говорника да глас *ф* постоји и да га негде треба употребити.

д. Консонант *х*

291. Глас *х* није аутохтони члан консонантског система. Изворно *х* је ишчезло или је замењено другим гласовима. У ретким засведоченим ликовима са овим гласом огледа се, по правилу, утицај књижевног језика.

292. Број потврда са $\emptyset \leftarrow х$ је знатан, исп. нпр.:

а) (иницијална позиција) *ај* Во ДД СР, *ајде* Во Ду ГД ДД Ду З Зл С, *ајмо* Во ДД Т Ра Ри Ту, *ајдемо* В Го Ду Мр Р, *ајдемоше* Во, *ајше* Д П РБ СР Т П, *ајдџк* Г Ра, *ајдука* Ми, *ајдуци* Мрш, *ајдукā* Во, *ајдуке* Мрш, *ајдуцију* М, *ајдуковō* Го, *аљина* ГД ДТ Д Л, *аљину* Г Р Ц, *аљине* Вр Ду Кр Ј, *аљинā* Го, *аљинама* П РБ, *аљиница* ГД, *аљиницу* М, *аљинице* Во М, *аљинку* Ду, *ајс* В ДД, *у ајсу* Во, *ајсē* га О РБ, *ајсили* иг Г, *ајсану* М, *арāч* Бр ДД, *арāчи* П, *армуникаши* Б ДД М Рош, *армуникаше* Ми Мрш Ри, *армуничицу* ГД, *арџија* ГГ ГД Душ З М Р Ро СР, *арџијē* Б Во Мрш Му, *арџију* ГД ДД Му П РБ Ри СР, *у арџије* онē Во; *еклала* Б Во Л Рош, *еклале* ГД Л М Ми, *еклало* се П Ри, *екџар* Б Бр ГГ ДД К Ка Мрш П РБ, *екџарā* Во Вр ДД Душ ЈД Ми Му П РБ С Ст, *екџаре* Т Ту, *Ерцеговац* Б З ЈД, *Ерцеговци* Ри СР, *Ерцеговина* Ри, *Ерцеговину* ДД У; *иљада* К, *иљаду* ДД Д Р С, *иљадā* Го ДД О П Т, *иљадама* Му ТП Ц, *оца* Ј, *оце* Му, *Рвāџи* ДТ, *Рвāџије* Бр Ј, *Рвāџиима* Мрш; *рја* Ду, *рје* Во К;

лāд В Во Ми РБ С, *лāда* ГД Р Ри, *лāду* Д СР Ст, *лāдию* Ри, *лāдили* ТП, *лāди* ТП Ц, *лāдан* Ми Ту, *лāдна* К С, *лāдно* П С, *лāднē* Мр Т, *лāдњикаво* Год Ри Рош Ту, *ладовина* Д П, *ладовинē* ЈД У, *ладовини* П, *љēб* Д Ми П РБ Ри Рош, *љēба* ГД Ду Душ К Мрш Р СР, *ш* *љēбом* Ст, *љēбове* ЈД Ра, *љēбōвā* Ст, *љēйчић* Ка, *љēйчиће* ДД, *љēйчићā* Ми СР, *рāмō* Д, *рāмљē* Р Ри, *рāна* Г Ри Ту, *рāнē* ДД СР, *рāни* П Ту, *рāну* Му О, *рāниџи* М Ст, *рāнию* Му О, *рāнила* Му, *рāнили* Мрш Ц, *рāсџић* Ј, *рāсџовō* Г Л, *рāсџовина* Го О, *рāсџовинē* Д, *рāсџовину* Ту;

б) (медијална позиција) *бе̑ра̑и̑и* Мрш, *бе̑ра̑* Вр ГГ М, *бе̑ар̑* ГД Г Ри, *избе̑ар̑* Го, *избе̑арало* Ми, *пробе̑арале* Бр Ми, *гр̑а̑овина* Б Го СР, *гр̑а̑овину* Го Ми, *у гр̑а̑* Во, *ма̑ом* Мрш С Ст, *ма̑ом* РБ, *ма̑унка* Му, *ма̑унлику* П, *не̑о̑и̑ично* Во Ду Му О Т, *џан̑а̑и̑а* Г Ра Ри, *џан̑а̑и̑е* М Ст, *пан̑а̑и̑у* Ду Ка, *џла̑ови̑и̑* Го Год, *џла̑ови̑и̑о* К СР, *џро̑од̑* Во Ст, *џро̑од̑а̑* ГД, *џу̑а̑ћ* Г, *џу̑а̑ћа* Душ, *с̑и̑ра̑од̑и̑а* Б Ду, *на с̑и̑ра̑од̑и̑и̑* Во, *с̑и̑ра̑ов̑ала* П, *с̑и̑р̑е̑а* Во Му СР, *с̑и̑р̑е̑у* Вр К, *џр̑бу̑а* ДД, *џр̑бу̑у* ГД Р, *џр̑бу̑ом* Ми;

в̑ра Го Ми Ра Ст, *в̑ру* Душ Ра, *в̑рове* Душ, *в̑ровима* С;

дан̑ем Во Душ Р, *дан̑е̑и* В К, *дан̑емо* З С Рош, *дан̑и̑и̑е* Ј, *од̑ан̑е̑* Ј, *од̑ан̑у* Р, *од̑ан̑емо* М, *издан̑о* Год, *кин̑о* К, *кин̑ем* Б Г Р, *кин̑е̑* Ка, *ман̑ем* Б Ј К Р С, *ман̑ем* К, *ман̑е̑* Ј РБ, *ман̑у* Бр Ј, *ман̑и* Ми, *зам̑ан̑ем* Ри Ту, *зам̑ан̑е̑* П Ст, *ма̑рама* Б Д Ду Душ Рош С Ст, *ма̑рам̑е̑* Бр Ј, *ма̑раму* Б Бр Во ГД П Ри Ро С Ст Ц, *ма̑раме* Бр К Ст ТП, *на̑ан̑и̑о* Бр Г од РБ Ро, *на̑ан̑ила* Бр В Мр Ту У, *на̑ан̑или* Го Ј К Ка Кр, *на̑ан̑ило* ГД Д У, *на̑ан̑е̑* Мр, *на̑ан̑и̑ се* Мр, *ола̑ди̑о се* Ми С, *ола̑ди̑или* Му Ту, *ола̑ди̑ило се* Б ДД Л Мрш Т, *ола̑ди̑ се* Бр ДД У, *са̑рана* Б Год Мр Му О, *са̑рани* Бр Во РБ Ст, *са̑рану* Бр Р С Ст Ц, *са̑ан̑и̑о* О Рош Т, *са̑ан̑или* Ми Ту;

в) (финална позиција) *вр̑* Бр ГД Душ Зд Ми П Р Ри С Ст, *гр̑а̑* Г Год Мр С, у један *ма̑* Во, *ора* ДД З К Ка Кр, *сир̑ома* В М Р СР, *џосир̑ома* Вр, *с̑и̑ра̑* Ду З Т, *џр̑бу̑* Мр;

од̑ма̑ Б Бр Го Год Душ Зд Ми Мр П РБ Ри Ро С Ст ТП;

бо̑љи̑е ТП, *ва̑ки̑е* Мрш, *во̑дени̑е* Ту, *во̑ловски̑е* Ка, *в̑унени̑е* У, *гла̑вни̑е* У, *гле̑хани̑е* Ка, *див̑љи̑е* Рош, *див̑ни̑е* К, *доб̑ри̑е* Ми, *дру̑ги̑е* Ст, *жу̑џи̑и̑е* Ро, *ло̑џовски̑е* Зд, *мла̑ђи̑е* О, *мо̑и̑е* Му, *мо̑мачки̑е* ТП, *му̑ики̑е* Р, *на̑и̑и̑е* Л, *не̑ки̑е* Му, *пр̑е̑ђа̑и̑и̑и̑е* С, *ра̑зни̑е* ГД, *са̑да̑и̑и̑и̑е* ГГ, *сир̑ома̑и̑и̑и̑е* Ми, *с̑и̑ари̑е* Ст, *с̑и̑ари̑ски̑е* О, *су̑ви̑е* ЈД, *џа̑ки̑е* Д, *џи̑и̑е* Г Душ;

го̑џови̑ Го, *гр̑дни̑* РБ, *до̑ма̑и̑* М, *др̑вени̑* П, *жа̑лосни̑* Ду, *мо̑д̑ерни̑* Т, *на̑чи̑џа̑и̑и̑* Б, *о̑и̑* В, *ра̑зни̑* Р, *р̑ђави̑* М, *с̑и̑ари̑* П, *су̑ви̑* М, *џо̑варни̑* В, *це̑ли̑* СР, *џу̑џи̑и̑* Ту;

њи̑ Б Во З Ми (исп. и енкл. *џма̑* и *по̑доста* Ц, *е̑во џ ва̑мо* Во и сл.);

не̑ ви̑о СР, *да̑до* Ду Год, *не̑ да̑до* Во Ц, *не̑ до̑ђо* Во, *не̑ зна̑до* Во Ц, *за̑с̑џа̑до* Ц, *џма̑до* РБ, *џс̑а̑до* Во, *џс̑и̑ри̑ча* РБ, *не̑ма̑до* СР, *одо* Во З П С, *џа̑до* М П, *џмал̑ не̑ џа̑до* С, *не̑ џозна̑до* Во, *џрес̑џа̑до* З, *џре̑џа̑до се* П, *џрис̑џа̑до* Ц, *џри̑ђо* Б, *с̑и̑џа̑до* Го, *се̑до* Ка.

Ликови типа *бо̑љи̑е* јављају се и са -г (в. т. 498), а примери типа *одо* чешћи су са -к (в. т. 589).

О фреквенцији и распрострањености придевских форми типа *бо̑љи̑е(г)* (одн. *бо̑љи̑ем* и сл.) говорићемо у одељку о морфолошким особинама.

293. а) Примери за *в* ← *џ* ← *х*:

секвенца *ув̑*: *бу̑ва* Б Кр Зд, *бу̑ву* ТП, *бу̑ве* Бр Д Ду Душ З Зд Ст ТП, *бу̑ва̑* Б Ду Душ З Л М Ми Ра Ц, *глу̑ва* Во Ду Ц, *глу̑ву* Б М Рош, *глу̑во̑м* Год Мрш, *глу̑во̑* до̑ба но̑ћи Ри, *гру̑ва̑* Б Бр К О СР, *гру̑ва̑ју* Б М Ри, *ду̑ва̑н* Душ Т У Ц, *ду̑ва̑на* Зд М П Мрш, *у ду̑ва̑ну* Б Во Рош, *ду̑ва̑нчи̑у* ГГ, *ду̑ва̑* Бр ДД З Зд Мрш Ст Рош, *ду̑ва̑и̑* џ он̑о Ро, *ку̑ва̑и̑и̑* ДД ТП, *ку̑вала* Ка Кр Ту У Ц, *ку̑вали* Ри Ц, *ку̑ва̑ се* Душ Му Ту, *ку̑ва̑ј* Ми П, *ку̑ва̑и̑о* ДД, *за̑кува̑и̑и̑* Б Ј О, *за̑кувала* Р Т, *за̑кува̑и̑у* СР, *за̑кува̑м* Год ДД Ми Мр,

закуваш Ра, закувāмо К Т, ђикувала Мрш Ту, ђикувāм Бр Ра О Ро, ђикувā се Бр О РБ Ри, ђрџкувāм Во Ми Ро, ђрџкувā се Ст ТП Т Ту, ђрџкувāши Бр Мрш Ц, ђрџкувāмо Бр РБ, скџуваши Д РБ Ри, скџувала Б Во П Р, скџувāм Б Г Го Ми Мрш, скџувā се ЈД Рош, скџувāмо Б Кр Му СР, џкувāј Д, џкувасмо Ми О, џкувā се ДД Ст; мџва ГГ Ц, мџве ГД Душ К Ка, мџвā П Р, мџвицу Ст; рџво Ка, рџво Т Ц, сџва Год ЈД С Т, сџво ГД Ми Ту У Ц, сџвѐ Р ТП, сџвї Р Т, сџвѐ Зд Ка (исп. и аналошко сџв ГГ ГД Д Ду Ка Мрш Му СР Ст ТП Т Ту Ц); џво Бр Д П РБ, џвейша Бр Ми Т, увџша Ј Ка РБ Ра, увџшā Б Ду ТП итд.;

секвенца *овV*: јова Д, јову Р Ст, сџве Ро;

секвенца *авV*: ишчавурā се К (исп. и чāура Бр Во Ка, чāуру Год Ра, чāуре Ка Ту);

секвенца *еве* (← ѓхе): џјевѐ Во Ду;

б) примери за *j* ← *ø* ← *x*:

секвенца *ajV* (← *axV*): аждаја К Ми, аждāја Ст, аждāју Ст; ђраје З, ђраји С; снаја Б Г Го Мрш Ми, снаји К Ка, снају Зд, снаје Ст, али исп. и ђра Ду РБ Ст, ђраа П Р, ђраом Зд Ц, ђрā Ду С (говори се и ђрас Ка, ђраса О, ђрāсā Ту Ц),⁴¹¹ сна Год Ра Ту, снаа Вр О СР, снаѐ РБ, снау К У, са снаѓм К, снаѓ ТП, снаā Му П;

секвенца *ojV* (← *oxV*): сџје Вр ГД Ј К П Ро;

секвенца *ijV* (← *ixV* или *ѓхв*): зриџша Во ДТ П, задџо се Душ (исп. и кат се ѓнѓ задџлā Го), маџша ДД Ка РБ, Миџало ДД Мрш, Миџала С, Миџалу С, одн. Миџљдāн Д, миџљскѓ љѐто Ри; миџур Ду С, миџурови Ст (исп. и миџови Зд Т).

294. Примери за промену *x* → *z* и *x* → *k*. а) У иницијалном положају имамо само *k* ← *x*:

кармџнику ГГ, кармџнике Д, каџбица ГД, каџбицу Мр Ст, Керџеговина Душ, Керџеговину В, керџи Ми, керџима Ра, крāнѐ РБ, крāну Ст, Киџлер Бр ГД Кр С, Киџлера О П, с Киџлером С, кџил Го Ри, крāбрѓ Б, Крвāскā Му ТП, Крвāскѓ Ту, Крвāши С, Крвāше В У, Крџџѓѓѓ Го Ту, Крџџѓѓѓа Му, Крџџѓѓѓу У.

б) У медијалном положају *z* се јавља једино у ретким потврдама трећег лица пл. импф.:

биџагу Ра, шџагу Ро Ту.

У осталим засведоченим примерима редовно је *-k-*:

у окрџжном аркиву Б, аркива ДТ Рош, у аркиви Б ГГ Ро, од брџка ЈД, вāздџка Го Р Ту (исп. и вāздџк Б Во Ро), врџѓвни сџд ЗД, дрџкиѓ Мрш С П, дрџкиѓала Л Ро Ту, закџевѓ Зд Ст, закџевали К, џскрана Б Ду, џскранѐ С Ст, џскрану ТП Т Ту, у Јāкорину Ри, маџовина Ду, маџовину У, Миџаило ДТ Ри, Миџаила Му, Миџаилу С, џарѓкиѓа Ми Ро У, џарѓкиѓѐ Му Рош, џарѓкиѓу З Ри, џлѐка В К, у џлѐку Бр Р (исп. и џлѐк Б Во СР С Ст), џриквāшили Бр Д, џриквāшил Ми Ри, џрикавāшимо Ро, џриквāшиѐ ТП, џриквāшиѐ се Мрш, шѐкника ГД К, шѐкнику К, у шѐкничкѓ школу Р, Тиџомџ Ри У, Тиџомџра Ту, Тиџомџру Ц, џсџека Бр Г, џсџеку Ст.

в) Укупно узевши, оба гласа се јављају и у финалној позицији. Од категорије до категорије то изгледа овако.

⁴¹¹ Глас *c* у ђраса и сл. аналошког је порекла (: ђраси).

ва) доследно је -г (ако није ø, т. 498):

— у генитиву пл. придевско-заменичке деклинације:

вѣћѣг К, *жѣвѣг* Ц, *òвѣг* РБ, *рѣзнѣг* Ту, *шѣйљѣг* Б и сл.;

дѣбљѣг ДД, *дòбриѣг* Ри, *жѣвѣѣг* Ка, *лѣушкиѣг* Душ, *пѣшиѣг* Ст; *òниѣг*

Вр и сл.;

— у ген.-ак. личне заменице 3. л. пл.:

нѣг Бр ГД Д Мр Ри Рош, *кòд нѣг* П Ро, *нà нѣг* Зд О, *зà нѣг* Го, *й̀сѣред нѣг* КР;

исп. и енкл.: *Сàд иг* ìмà ДД, *Да иг* мòѣ òчи нè видè Л, *Рàно иг* п̀уштај̀у Мр, *нѣка иг* П, *Па* й̀шло *иг* дòста Мрш и сл. (в. и потврде у т. 480 одељка о морфолошким особинама).

У форми *нѣке* (засведоченој у југозападним и неким централним насељима, в. т. 131) можда је цело -ке партикула.⁴¹²

вб) У 1. л. сг. импф. имамо -г или -к у гл. *биѣи* и -к или -ø у гл. *имаѣи*:

биѣг Вр М, *биѣк* Ка Му У;

ìмадиѣк ЈД, *ìмадиѣ* Го, *ìмадиѣ* Рош.

вв) У 1. л. сг. аориста јавља се и ø (т. 292), али је много обичније -к:

аѣерисак З П, *бàѣик* Во Год О Му, *вѣћок* ГД Г Му РБ С Ст, *нè вѣћок* Бр В Ри Т, *дòвèдок* Го Год П, *дòдадок* Бр ГД, *зак̀уѣик* ГГ, *зай̀иѣак се* ГД, *зай̀уѣик се* ГГ, *зар̀адик* Б Душ М СР, *зас̀тадок* Б Рош Ту У, *зай̀èкок* Бр Ри, *з̀на̀док* Р Ст, *избòрик се* Мрш Ту, *изл̀èѣик* Го, *ìмадок* Ду Ст, *не ìмадок* Ст, *искор̀ис̀ѣик* Му, *ис̀тадок* Б Р, *ис̀èкок* Б ДД Зд РБ, *ис̀ричак* Бр Мрш, *к̀уѣик* О РБ Т Ту, *нàћок* Бр Душ Мрш Ра, *нам̀а̀кок* Зд, *нам̀иричак* Б ДД Ми Мрш СР, *нам̀иѣк се* Д, *на̀уѣик* Мрш У, *нèмадок* Д, *òдок* Бр ДД Душ Ми Ст ПП, *док не òздравик* Ра Ри Рош, *ок̀рèнук се* Бр С, *ò̀п̀ржик се* Бр Вр Рош, *òс̀тадок* Бр Л М Ми, *о̀п̀рèсок* Ри Рош, *й̀à̀док* Вр, *й̀òгледак* Б Вр Ст, *й̀овѣкак* Бр Му, *не й̀овр̀аѣик се* Ро Рош, *й̀òзнадок* Л У, *й̀òћерак* Б К Зд, *й̀òчèк* Ми ПП У, *й̀рèдадок* Т СР, *й̀рèћок* Б Ду, *й̀рèѣа̀док се* Мрш, *й̀ричак* О Р, *й̀риѣа̀док* Ра, *развèдок се* О, *рèкок* Д Ст, *не рèкок* Г, *сар̀аничак* Рош, *ск̀òѣак* Му, *с̀иѣа̀док* Во П, *ћ̀уѣак* Душ, *у̀да̀док* Мрш Р, *у̀ћок* Р, *у̀зèк* Ду Ст, *у̀м̀јèдок* Б Л М Ми, *у̀р̀адик* Б ЈД Ми, *у̀ѣèкок* Б Мрш, *у̀ћ̀уѣак се* Б Ми итд.

Заступљеност ликова са -к (одок и сл.) односно са -ø (одо и сл.) унеколико је ареално условљена: форме са -к далеко су обичније у нашим централним и источним насељима,⁴¹³ док ликови са -ø претежу у западнијим граничним селима, нарочито у насељима подринског залеђа.⁴¹⁴

295. У невеликом броју потврда са х очитује се утицај стандардног језика:

хàљину Му, *хàљиницу* Ри, *нàроднѣ хèрòј* Во, *Хрв̀аѣима* Р, *Хрв̀аѣе* П, *у хòд̀нику* Г; *ш̀èхника* Д, *ш̀èхникè* Ст, *й̀арòхиѣ* С, *й̀арòхију* ПП, *у̀с̀пèха* Во; да их в̀идѣ Ка, *ћè нѣх* бàш Ду, *òвѣх* Рош.

Ипак, х би могло бити аутохтоно у једној категорији речи — у узвницима:

й̀х, *нѣе* Го, *х̀и-х̀и*, *см̀иѣ се ко д̀иѣте* К, *г̀р̀у̀в̀а*, *й̀х* Во.⁴¹⁵

⁴¹² Исп. М. Ник. СП 277.

⁴¹³ М. Ник. Гор. 662 само *вѣћок*, *д̀а̀док* и сл.

⁴¹⁴ Тешић Љешт. 202 само *вѣћо*, *д̀а̀до* и сл.

⁴¹⁵ Исп. М. Ник. СП 273.

Напомене:

1) Као што се из представљене грађе види, у огромној већини засведочених примера наместо етимолошког *x* стоји неки од његових континуаната. Збирно (и грубо) узевши, то су следеће вредности: *ø*, *κ*, *z*, *j*, *v*. Примарни (директни) континуанти изворног *x* су *ø*, *κ* или *z*, а секундарни (индиректни, хијатски) — *v* или *j*. У незнатном броју потврда са *x* најчешће се огледа утицај књижевног језика. Примери у којима би *x* могло бити аутохтоно и унеколико другачије — скроман корпус засведочених узвика са „грленим“ *x* — бројчано су занемарљиви и дијалекатски необележени.

Издвојили бисмо следеће: морфолошке алтернације и фонетске промене у неким сугласничким секвенцама са гласом *x* могу узроковати и другачије стање, односно другачије континуанте изворнога *x* (в. т. 311).

2) Када се изговара, глас *x* има стандардну артикулацију. Интересантни су (и констатовани и у другим говорима)⁴¹⁶ неуспешни покушаји да се изговори *x* отеловљени псеудоконтинуантом *κ* у примерима као што су нпр. *кр̄а̄на*, *ӣскрана* и сл., заправо у многим (дакле, не у свим!) ликовима са *κ* наместо *x* у иницијалном и медијалном положају. Овамо (то можемо са сигурношћу тврдити) не спадају ликови са аналошким *κ* типа *в̄а̄зд̄ука*, *ӣл̄ека* и сл., настали наслањањем на облике ном. сг. *в̄а̄зд̄ук*, *ӣл̄ек* и сл., где је *κ* директни континуант гласа *x*, баш као и у *од̄ок*, *ӣа̄од̄ок* и другим примерима са *κ* ($\leftarrow x$) у финалној позицији.

296. Глас *x* у консонантским секвенцама. а) Група (-)хв- се у речима с кореном (-)хв̄а̄ӣ доследно, а у ликовима с кореном (-)хв̄а̄л̄ обично своди на *v* (в. т. 286).

б) Чује се и с̄ӣй̄ӣо ГГ Ду Ми Т.

Говори се и ш̄ћ̄ѐо Год Мр Ст ТП, ш̄ћ̄ѐ̄о З.

Секвенца ш̄ћ̄- очитује се и у другим облицима глагола х̄ӣје̄ӣӣ:

ӣћ̄а̄ше ГГ, ӣћ̄а̄з̄у Ро Ту; — н̄е ӣће Б Бр К Рош, н̄е ӣћ̄есмо Бр В П, н̄е ӣћ̄еше Бр О; ӣћ̄ѐ̄до Б Во Ми Ро Рош СР, ӣћ̄ѐ̄де Д Душ Р, н̄е ӣћ̄еде Б Во П С Ст, ӣћ̄ѐ̄досмо Б Ду Ми, ӣћ̄ѐ̄доше С, н̄е ӣћ̄едоше Во Ро Т; — ӣћ̄ѐ̄ла Бр ДТ К Ри Ст, ӣћ̄ѐ̄ли Б В О Т Ту, ӣћ̄ѐ̄ле Бр В.⁴¹⁷

Имамо, међутим, и ћ̄ѐ̄о Го М Ц, ћ̄ѐ̄о П, ћ̄ѐ̄ла Го Ка, ћ̄ѐ̄ли Го, ћ̄ѐ̄док Ро, ћ̄ѐ̄до Ро.

297. Група ш̄х- ($\leftarrow dx$)⁴¹⁸ \rightarrow ш̄в- у ш̄вор (т. 332).

ђ. Консонант Ц

298. Глас *ц* одликује се стандардном артикулацијом. Најчешће се очитује у посуђеницама (обично турцизмима) и у речима (не само турцизмима) са оријен-

⁴¹⁶ „Постоји суштинска разлика у пореклу гласа *κ* у иницијалној и медијалној позицији (осим падежних облика типа *ӣл̄ека* и сл.), с једне, и у финалној позицији, с друге стране. Док је у овој последњој *κ* директни континуант гласа *x*, дотле је у већини примера типа *к̄ер̄ој*, *ӯс̄еком* и сл. *κ* само последица безуспешног покушаја да се артикулише *x*“ (М. Ник. СП 278).

⁴¹⁷ Ликови са *ӣће* ($\leftarrow х̄ӣћ̄$) својствени су бројним сродним говорима; исп. Вуковић П-Др. 71–72, М. Ник. Гор. 667 и 691, М. Ник. СП 279, Песо ГИХ 62, Пиж. Кол. 105, Ћунић Пљ. 84 итд.

⁴¹⁸ Белић Историја I 107.

талним суфиксом *-џија*. Осетна концентрација дијалектизама са гласом *џ* место другог гласа у стандардном језику и неугасли језички одраз оријенталног наслеђа држе фреквенцију ове африкате изнад нивоа књижевнојезичког просека.

299. Број засведочених примера са гласом *џ* је знатан. Исп., најпре, следеће ликове:

џаба Б Г Го З Ј М Ми Рн, *џабѣ* Душ З Зд РБ Т, *џабалуж* Бр Год, *џада* Ј К Мрш Му, *џади* Б Д Ра Рн СР, *џадџм* Бр Го Му, *џадиџу* Бр Р, *џадиџџм* Го, *џак* ГД Д Ка Мрш Ст ТП Т, *џака* Б Ду Зд Ц, *џакови* Бр Р Ра Ту, *џакове* Бр Ј Ц, у *џаковима* Ми Мрш, *џачић* Б Душ Зд Т У, *џачића* Бр С, у *џачићима* Ц, *џелџи* Ј К, *џелџи* Бр Ј, *џем* Б ДД П Рош, *џема* Б Год Р Ра О, са *џемом* С, *џемџер* Б Бр Ра Рош СР Ту, *џемџера* Б Ра, *џемџеру* Р, *џей* Б В ДД К Ц, у *џеј* Бр Ра, у *џеју* Мр С, *џејови* Бр К Мр, у *џејовима* Г, *џејарац* Б Душ З С, *џејарца* Бр Р, *џџбра* Д Ра Ри Ро С Ст ТП, *џџбрѣ* Душ Ми Мр П, *џџбру* Бр ТП, *џџка* Бр Му С, *џџкѣ* Д Ми, *џџку* Мр У, *џџкела* Б Душ Ми СР, *џџкеле* Бр Во, *џџкелџм* Г, *џџкеле* Мр, *џџмџс* Б З Ми⁴¹⁹ и сл.

џџџак Д Т Ту, у *џџџаку* Рн Ро, *џџџаџи* С У, *џџџџџан* Ду Рн, *џџџџџани* Б В С, *џџџџџане* Бр Т П, у *џџџџџама* С, *џџџџџан* Бр Т, *џџџџџани* Ту, *џџџџџа* Б Ми Ро, *џџџџџу* Ми Му У, *џџџџџе* Го У, *џџџџџиџу* Во, *џџџџџак* Бр Год Ст Т, *џџџџџака* К, *џџџџџак* Г Душ Рош, *џџџџџа* К, на *џџџџџаку* СР У, *џџџџџаџи* Б К Ст, *џџџџџаке* Б В РБ ТП, *џџџџџер* Б Ка, *џџџџџанџа* ГД Рн, *џџџџџанџе* Ст У, *џџџџџада* Бр ДТ Ту, *џџџџџаду* Муш и сл.

300. Глас *џ* често срећемо и у оријенталном суфиксу *-џија*, и у речима словенске основе, и у речима турскога наслеђа:

џроводџија Вр Ми С, *џроводџиџе* Р, *џроводџиџу* К, *рачџџија* Мрш, *рачџџиџу* Кр, *шалиџија* Т Ту У;

џџџаџија Год Г Ст, *џџџџџе* Рн, *кавџџија* Зд РБ, *кавџџије* Т, *казџџија* ДТ, *казџџиџу* ДТ, *казџџиџе* Р, *раџџија* Б Год РБ Мр Му, *раџџиџу* Г Ра Рн, *раџџиџе* С (исп. и *раџџилуж* Б Во, *раџџилужу* Ду СР; гл. *раџџиџа* Бр К, *раџџиџаџу* К), *саџџија* Ст.

Наставак *-џија* имамо и у имену епског јунака: *Мџса Кџеџија* В.

301. *џ* се јавља и у резултату разноликих (неретко и тешко објашњивих) асимилацијских процеса.

а) *џ* као производ асимилације по звучности имамо у *враџџине* Д, *враџџинама* Ми, *наруџџину* Ј, *поруџџине* Ро.

б) Јавља се и као резултат промена у групи *џб*:

џџан ЈД Рош, *џџанови* Вр, *џџун* Год Ра, у *џџуну* Во; — *вџџба* Ми Ту, на *вџџбу* Ст.⁴²⁰

Говори се, међутим, и *џџан* Год, *џџанове* Р, *џџун* Ду, *џџунове* Зд, *џџуње* С; — *вџџба* З, *вџџбу* Ду Ј Ра, на *вџџби* Во, *вџџбали* Бр Во Ка, *увџџабавали* Ц и сл.

⁴¹⁹ РСМ: *џџмџс*.

⁴²⁰ А. Пецо и Б. Милановић *џџун* у ресавском говору објашњавају асимилацијом по начину изговора (Пецо–Мил. Ресавска 284). Проф. Р. Симић оспорава овакво објашњење (Симић Лсвач 177). С. Реметић (Шум. 173) следи Пещину и Милановићеву линију размишљања, наводећи и неке друге примере (*вџџба*, *џџџба* итд.).

в) Бележимо и *инџилѝр* Кр, *инџињѝр* ГГ / *инџињѝр* ГГ ДТ Л П, *инџињѝре* Д Мр, *инџињѝр* Р.

302. *Ц* алтернира са другим гласом (са *ж*, са *ђ*) и када није у сугласничкој секвенци:

а) *џ*:*ж*:

џандѝр Год Ст ТП, *џандѝра* Бр РБ, *џандѝру* Т РБ, *џандѝра̄* П У, *џандѝрима* Ст,⁴²¹ / *џандѝр* Б Ду М Ми, *џандѝру* Го Ц, *џандѝри* Бр К П Ту, *џандѝре* Р У; *џара̄* вѝтру Г, *џара̄мо* О, *џара̄ју* Му, *џара̄ч* Вр Д, *џара̄чол* М / *џара̄ч* Д Ми (исп. и *џарка̄чем* Ми), *џара̄ча* П;

б) *џ*:*ђ*:

џѝзва ЈД / *ђѝрза* Г У Ц, *ђѝрзу* П, *ђѝрзе* С.⁴²²

303. а) *Ц* (а не *ђ*) имамо у *Маџа̄р* ГГ, *Маџа̄ри* Вр Зд Ка М, *Маџа̄ра̄* Мр, *Маџа̄ре* Ро Т, *Маџа̄рска̄* Ми Ст, *кроз Маџа̄рскӯ* О, *маџа̄рскӣ* ДД, *маџа̄рског̄* Р; *маџа̄рка* Ми, *маџа̄рке* ДД ДТ К М П, *од маџа̄ркӣ* Ј (врста шљива).

б) И овде се чује *главѝца* Год Л М Ст Т, *главѝцу* Ро⁴²³ (поред: *главѝча* Душ Р Ри, *главѝче* Ст, *главѝчу* Ми Р).

3) ПАЛАТАЛНИ КОНСОНАНТИ

а. Сонанѝ *Ј*

304. И у овоме говору глас *ј* је подложен делимичној и/или потпуној редукацији у једном броју гласовних положаја, нарочито у неким вокалским секвенцама. Артикулациона нестабилност сонанта *ј* превасходно је условљена фонетским разлозима — фонетским околностима и природом самога гласа.⁴²⁴

305. Иницијално *ј* стабилан је глас у с в и м речима уобичајеним у народном говору.

306. а) Судбина гласа *ј* у међувокалском положају зависи од природе додирних вокалских вредности.

Ј је стабилно и када се нађе између вокала, ако су то фонеме *а*, *о* или *у*. Изузетке имамо само у старим и широко познатим формама типа *џа̄с*, *сва̄к*, *сва̄ка̄ко* (све су, међутим, засведочене и са *-оја-*; в. т. 234).⁴²⁵

⁴²¹ „Биће да је асимилацијом (даљинском) добијено *џандар* итд. од *џандар(м)*“ (Рем. Шум. 173).

Овај лик је забележен у многим говорима; исп.: Мил. Црмн. 364, Ник. Мачва 253, Ник. Срем 335, Ник. Тршић 406, М. Ник. Гор. 664, М. Ник. СП 282, Окука Рама 68, Пеш. СК-Љ. 127 итд.

⁴²² Исп. В. Ник. М-Гс 134 *ђѝрза/џѝзва*.

⁴²³ По С. Реметићу *џ* у овим и оваквим примерима (он наводи и *куџилаца*, *сељаџиџра* и неке друге) има семантичко-стилску функцију, тј. „његовом употребом постиже се одговарајући стилски ефекат“ (Шум. 174).

⁴²⁴ У вези са редукацијом гласа *ј* М. Николић каже: „Та је појава више условљена природом српскохрватскога *ј* него припадношћу некога говора овоме или ономе дијалекту одн. овој или оној дијалекатској скупини. Отуда је његова судбина често слична и у међусобно иначе различитим говорима“ (СП 282).

⁴²⁵ Исп. М. Ник. СП 203.

Уколико је бар један од додирних вокала *и* или *е, ј* се унеколико или сасвим редукује.

б) *Ј* потпуно ишчезава у готово свим засведоченим примерима са секвенцом *а/о/у+ј+и*:

га̀ила Б ГГ СР Ро СР, *га̀или* Год Мрш, *га̀им* Го П, *Сѣ̀ра̀ин* Д, *Сѣ̀ра̀ина* Д, *Сѣ̀ра̀ицу* Д; *бр̀о̀й* ДД П Т, *бр̀о̀иш* Рош, *из̀бро̀йм* Б Г Ри, *ко̀й* Бр Ду П Р ТП Ту, *мо̀и* Бр М О ТП, *мо̀й* О Ту, *о̀дво̀йм* Г Мрш Ту, *о̀дво̀й се* В Го, *о̀дво̀ймо* Мр Ц, *ѝредво̀й* У, *ѝредво̀ймо* Ри, *раз̀дво̀й* Бр ДТ, *раз̀дво̀ймо* Ст У, *у̀сѣ̀йо̀ се* РБ; *за̀бру̀й* Д, *у̀й* У итд.

Исп., ипак, и *на̀бро̀й* К, *дво̀лицу* Го, *ѝрдо̀лица* Ра.

в) *Ј* у скупини *а/о/у+ј+е* или сасвим изостаје или се делимично редукује:

ва) у *Бараеву* Бр, *не да̀е* ГД Ц, *за̀сѣ̀а̀емо* В Год Мрш, *не за̀сѣ̀а̀е* Мр, *кра̀ева̀* Во, *на̀сѣ̀а̀е* Б Му РБ, *не ѝреда̀е се* Б Г, *не ѝресѣ̀а̀е* Б Год Р, *раз̀да̀е* Го СР, *ра̀сѣ̀а̀емо се* Бр Му П Т, *Са̀раево* Бр Вр Ту, *ко̀й Са̀раева* Ри, у *Са̀раеву* З, *у̀йо̀зна̀е* Б К ЈД Мрш; *Вѣ̀дое* Ду СР, *Вѣ̀доем* Го РБ, *Ра̀доем* Ри, *ко̀ешѝа* В Го М Му Т, *ко̀ека̀ки* Зд Ро, *ко̀ека̀ке* Д П РБ У Ц, *у̀дво̀ени* Ми, *у̀дво̀ене* Му У; *да̀ру̀е се* Д Ду, *да̀ру̀е* Бр Мрш О СР, *за̀ку̀е* ГД Го Ми, *за̀ишѣ̀ку̀е* ДТ Ро Рош, *кѣ̀е* Г, *не обу̀еи* ГГ, *осу̀е* Ка Ра, *по̀два̀љу̀е* Год, *ѝречу̀е* Мрш, *раз̀ва̀љу̀е* Д Го СР, *не раз̀ва̀љу̀емо* М, *раз̀да̀њу̀е се* Год, *раз̀да̀е* БД, *раз̀на̀чу̀ем* Ми, *ра̀ску̀е* О, *у̀ва̀љу̀е* У, *не чу̀ем* Ду итд.;

о̀ва̀ е до̀бра Во, *ишѣ̀ е шѣ̀ е* Ду, *о̀на̀ е ва̀мо* К, *да̀ е ишѣ̀ Ц* итд.; исп. и *бр̀ѐнице* (т. 234), *мо̀г(а)*, *ишѣ̀г(а)* и сл. (в. у одељку о облицима прид. заменица);

вб) *га̀јеве* Во ГГ, *га̀јев̄а* Ду, *га̀јевима* Б Ду, *да̀јем* П С, *да̀јем* Мр С, *за̀једно* Ду Ц, *за̀једно* Вр Ра Т, *за̀ла̀је* Б Во Л Ми Т, *кра̀јевима* К П, *на̀ва̀љу̀је* Ду Л Рош, *ѝдо̀зна̀је* Г Ро, *ѝрдо̀ла̀је* З ТП; — *са Вѣ̀до̀јем* О, *ко̀је* ГД Ми, *мо̀је* Ст, *рѣ̀јеву* Д, *рѣ̀јеве* Ј Ра, *са Срѣ̀до̀јем* К; — *за̀ко̀ра̀чу̀је* Мр, *за̀мѐњу̀је* П, *на̀ва̀љу̀је* Мр, *ѝрѣ̀на̀гљу̀је* Мр Рош Ст, *не ѝрѣ̀ва̀љу̀је* РБ, *раз̀ва̀љу̀је* Бр Мрш, *ра̀сѣ̀а̀љу̀је* Му, *ра̀сѣ̀орѣ̀жу̀је* Бр Ми Мрш, *су̀је* Г, *не су̀је се* Л, *осу̀је* М, *чу̀јем* Кр М Т, *чу̀је* Г, *не чу̀је* Ми и сл.

г) Глас *ј* обично сасвим ишчезава из скупине *ији* у формама типа *ка̀йѣ̀ца* (т. 233), исп., нпр., и: *а̀влиш*; *ѝе́нзиш*; *сѣ̀арѣ̀*, *чѝсѣ̀иш*; *чѝ* (ове и овакве форме наведене су у т. 233).

Имамо и *Ѝлѣ̀н* СР, али и *Мѝлиш* З, *Пѐтѣ̀риш* К, *То̀ма̀ниш* Ро.

У другим скупинама са *и* на првом месту *ј* се готово доследно делимично редукује, нпр.:

Илѝја Д П, *Мѝлија* Ка, *Ма̀рија* ТП Ц; *бѐкрија* Бр Мрш Ри Ро, *ра̀нија* В Му РБ Ту; *сѝја* ДД ДТ Ри, *чѝја* Б ГГ П Ри; — *Ро̀ма̀нију* Р, *То̀ма̀нију* Ст; *бјѐжѣ̀а̀шију* Г Ту; — *бѝју* Бр Д Р Ра Ри, *ра̀збѝју* В ДД С СТ, *у̀бѝју* Бр С Ст ТП; — *чѝју* Бр Д ЈД Ра Ро; — *Мѝјо* Бр Д Мр; — *ра̀кѝом* Б ДТ Д Ду М Ро, *рѣ̀сѣ̀ѝом* В Ра, *Ср̀бѝом* К С итд.

Ј изостаје само у једној потврди: *крѝју̀ћи* Ра⁴²⁶ (исп. и *крѝју̀ћи* Во).

д) У групи *-еје-* (*-е је-*) глас *ј* потпуно ишчезава у форми *свѣ̀дно* (ретко је *свѐједно*), у ситуацијама типа *ђѐ* (← *ђе је*), *ко̀је* (← *које је*), одн. *не-едѐм* и сл. (ова појава није доследна; в. т. 233).

Исп. и *мо̀е сѐје* Во; *блѐје* З.

⁴²⁶ Овакве форме су засведочене и у неким околним говорима; исп. М. Ник. Гор. 663, М. Ник. СП 283.

У осталим секвенцама са *e* на првом месту *j* се, збирно узевши, потпуно или делимично редукује, исп.:

меиша Вр М, *меишу* ТП, *сеи* Во; — *блеи* Во;

сеја Во; — *сејо* Во (вок.); *сеју* Во (немамо других потврда). *J* „двоструко“ изостаје у формн *Ђвреи* Р.⁴²⁷

307. аа) У финалном положају *j* доследно изостаје у имп. гл. IVа врсте на *-иши* и II врсте типа *сијати*:

изби Во, *заби* Душ С, *наби* М С Ст, *оби* ДТ С, *поби* К Ка Мрш, *иреби* Зд, *ироби* Ри С, *уби* Мрш Т Ту; *обави* З, *одви* Д Ду Ри, *одави* Му, *иреви* М Ц, *ирсави* Мрш, *разави* Ка Р, *сави* Душ Ми Ст У; *зали* Душ Р, *нали* Т Ц, *ирели* Ри, *идли* Ј У; *кри* Ст, *нашкри* Р, *идкри* Зд М С, *ирекри* Ми У, *сакри* Ј Р, *сакри се* Во; *ии* Д Ст, *наии се* Ка, *идии* Ка Кр Л Р Ра Ту Ц; *ши* Душ Ка, *заши* Ка Ра, *саши* Ми и сл.;

загри Ка Ро С, *идгри* Зд Ри, *угри* О С; *си* РБ, *заси* Му С Ст, *идси* Ј О, *ирдси* Ду Ми.

аб) Такође и у 2. л. пл. имп. ових глагола, у медијалној позицији, имамо *и* (← *иј*):

разбише Ду СР, *завише* Душ, *одвише* Ка У, *иревише* Ст, *обрвише се* Душ, *грише се* Душ Кр Л, *загрише* ТП итд.⁴²⁸

б) И у нашем говору присутна је дублетна форма *немо*, *немоше* / *немој*, *немојше*:

немō Год ДД Зд Рош; — *немōше* Г;

немōј Во Г Душ З Р, *немōј* ЈД Л; — *немōјше* Душ Ми Ст.⁴²⁹

в) Наставак *-j* (или пак *ј*) обавезан је у имп. гл. осталих вокалских основа, па и у гл. V врсте:

бацај ГГ Год Ту, *не бацај* Б П РБ Ри Рош, *не бацакај* Ми, *гађај* Го Д, *гүрај* ДД ДТ Р, *не гүрај се* Душ, *замодјај* Б Год, *изгрёбенај* Ро, *издај* Ри Ту, *не издај* Ри, *не кукај* Бр ЈД Ј Кр П, *надегледај* Р, *нашајај* Ту, *ийијај* Б К СР, *не ийијај* ТП У, *не гледај* Б К Ка Кр, *сазнај* ДД Ст, *сачекај* Бр Мрш Му РБ, *не свађај се* ЈД, *скүвај* Б З ЈД Ј К Ка Ц, *смодиај* В Г Го Год Рош, *сиучај* Бр ТП, *уйијај* Б Го У, *чекај* Б ДД Д Душ З Зд Ка П, *не чекај* Бр Ду Душ З Зд Рош, *чувај се* Б Зд итд.

308. а) *J* може стајати иза непалаталних сугласника *ч*, *ж* и *ш*:

наручје Го Ми, *зечје* Р Ст, *шичје* јае ТП;

божја рүка Ст, *божја* казна Р, *божје* волье Р, *орүжје* Душ З, *орүжјем* К, *орүжјом* П;

кокошије јае Го.

Засведочено је, међутим, и *наруче* Ра,⁴³⁰ у *Зарөжу* З.

б) *J* из наставка *је* може стајати и иза *р*:

⁴²⁷ Исп. Рем. Шум. 146 *Ђвреји*.

⁴²⁸ Овако је и у бројним другим идиоима; исп. нпр. В. Ник. М-Гс 110 (наведени су примери само за 2. л. пл.), М. Ник. Гор. 663, М. Ник. СП 284, Рем. Шум. 325 и сл.

Интересантно је да је у источнохерцеговачком говору *добиј* и сл. (Пецо ГИХ 184).

⁴²⁹ Исп. М. Ник. СП 284 *немō*, *немōде*, — *немоше* / *немој* — *немојше* (*немојше*).

⁴³⁰ Ова форма се јавља и у неким оближњим сродним говорима; исп. М. Ник. Гор. 663, М. Ник. СП 284.

mr̩m̩ōrje Во, *ōr̩āiije* Ро, *īr̩īm̩rje* З и сл.

в) О гласу *j* из *je* ← *ѣ* иза *p* в. у т. 257.

г) Говори се *њојзи* (*њоџзи*) и *њози* (в. у одељку о облицима им. зам.).

309. У вези са пореклом гласа *j*, указаћемо само на дијалектолошки најинтересантније случајеве.

а) На почетку речи имамо *j*:

← *ø* ← *x*: *jēndeke* Во, *jēf̩iika* Д Мрш, *jēf̩iikē* Ро, *jēf̩iiku* ТП (грч. *hektipos*);

← *ø* у речи са иницијалним самогласником задњег реда:

jūlār Б Во Ду Душ К Мр П РБ Р Ра С Ст, *jūlāra* Во С (исп. и *ūlār* Л Ра), *jōiē* Во Вр Го Год ДТ Д Душ Ј К Ка Ми Мр Мрш, *jōiē* Ду, *jōiēti* Б Бр ГГ ГД Го ДД Душ Зд ЈД Мрш О П Рош СР Ст ТП Ц (исп. и *ōiē* Бр ГГ ГД ДТ Душ Зд Ми П РБ Ро Рош Ср С ТП Т, *ōiē* Зд Т, *ōiēti* Вр ГГ ДД ДТ Душ З Зд К Мрш Му П РБ Р Ри Рош С Ст ТП Ту).

б) У медијалној позицији глас *j* имамо:

у рефлексу јата (*je*)/(*ije*), нпр. *ijēsma*, *īr̩iē*;

← *h̩* у *vōje*, *nōje* (т. 625); у истој позицији, у истим и неким другим примерима могуће је и *ø* (в. т. 625);

← *u* у секвенци *ei* у *zēj̩iini* Ду, *zēj̩iina* Ду, *zēj̩iini* Во (поред *zei̩iini* Мрш);

← *u* у групи *ui* (← *uxi*): *ku̩jna* Во Ду Ц, *ku̩jni* ЈД СР;

← *ø* ← *x* у новонасталом хијату (нпр. у *si̩ja* и сл.), али недоследно (т. 289);

← *ø* у зеву вокалске секвенце *-uo-* (*-uo-*): *avi̩j̩ōn* Во Ц, *kami̩j̩ōn* К Л; *bi̩j̩o*, *nōsi̩jo*, *sadi̩jo* и сл. (за *j* ← *ø* у *-i o-* исп. нпр. *i̩j̩ōn* В ЈД Мрш Р СТ Ц, и *j̩ōna* Год М, и *j̩ōndā* Ц).

У финалном положају имамо глас *j*:

← *-h̩* у *goj* (т. 316);

← *-ø* (у неких прилога): *ōndāj* В Во Год Душ Кр Л Мр Ми СР С Т Ту, *īūj̩j* Вр ДТ Зд Кр Л Му РБ Ри СР Ст Ту Ц, *īūdāj* В К, *īūdāj* ЈД; исп. и *ōndā* Во Вр ГД Ду К Мр Му СР Ту, *īūdā* Д З Кр Л Мрш О Р Ри Ст, *īūj̩* Б ГГ Год Душ ЈД М Ми Ро.

Напомена: О гласу *j* (а нарочито о *j* из *je* ← *ѣ* у процесу јотовања) в. и на наредним страницама.

б. Сонан̩ти Љ и Њ

310. Артикулација и дистрибуција су стандардноновоштокавски, а то се, у знатној мери, односи и на њихово порекло.

а) У скупинама *īj̩*, *bj̩*, *m̩j̩*, *v̩j̩* (← *īvj̩*, *bvj̩*, *lv̩j̩*, *vv̩j̩*) имамо *љ* ← *j* тамо где и у књижевном језику, нпр.: *gr̩b̩lje* ГД К, *zdr̩av̩lje* Мрш Ра Ст, *r̩b̩lje* Ми, *sn̩b̩lje* Во Зд Ка Ст и сл.

⁴³¹ Исп. нпр. М. Ник. Гор. 663 *īr̩ēk̩yūčē*, М. Ник. СП 286 *īr̩ēk̩jūčē* / *īr̩ēk̩yūčē*, Тешин Љешт. 204 *īr̩ēk̩yūčē*.

б) Секвенцу лабијал + љ (← лабијал + ј) затичемо у неким речима страног порекла: *Дамљану* У, *шамљан* Р У, *шамљана* Ст, *шмљан* М Ц, *шмљана* РБ (исп., ипак, и *шмјан* Ро).

в) Говори се *бјена* Ра, *бјени* Г, *побјено* Ми, *пдлујјано* Б, баба *пјана* Мрш, *пјани* Ро, или пак *пјан* В Во Ду, *пјана* Ка, *пјани* Ду Ц, *пјандура* Кр, *побијени* К и сл.

Није потврђена промена љ ← ј у скупинама *бј*, *вј*, *пј* (← *бвј*, *ввј*, *пвј*).

Редовно је, такође, и *оружје* Бр Душ З М У, *оружјем* Го К (никад *оружље* или сл.).

г) Чује се *пркеуче* Б Г и *пркеључе* ТП Ту.⁴³¹

311. а) Готово је доследно љ, њ ← л, н у секвенци ље, ње (← *љв*, *пв*): *кљено* Б Бр Л М Ми Рош, *кљена* Бр В Во Вр Ра Ту, *кљену* Го Год Ст, *кљенима* ГД Г Го Ст Ту У, *љейдиша* Б Д М Ми Мр СР Ту, *љейдиш* ГД ЈД Мрш, *љейдишу* ЈД Ми Мр Мрш, *љейдишица* Бр В Ст Ц, *љейдишице* К Ст, *љейдишицу* К Ка У, *љейдишице* П Ст, *љейшина* Б Бр Во Ка Мр С, *љейшинџ* К, *љейшину* Ка Кр Ри Ро ТП, *љейшник* Зд Мрш ТП, *љейшика* Во, *младољейна* К П, *мљечар* Б Во Ка СР ТП, *мљечару* ГД Р Ра СР, *пљева* Бр В Ј К Кр Мр, *пљеве* Ду Душ Мрш, *пљеву* К Мрш Ри Ро СР С ТП Ту У, *пљеву* Ј К, *пдрљеће* Душ Мр, *пдрљећос* Год ДД Ми Ри Ст ТП У Ц итд.;

њедра Б Бр ДД ЈД Л Мрш Му О РБ Р Ра, *њедрима* Б ДД ДТ Мрш Ст ТП Т Ту, *сњешчић* Б Ми Мр Мрш Ст У (редовно је, међутим, *Нџмачка*, *нџмачки* и сл.; в. т. 258).

б) Свуда је *дље* Во ДД Зд ЈД Ка Кр Л Ми Мрш Му П РБ Рош С Ст Т Ту (у насељима подринског залеђа честа је, вероватно и аутохтона, и форма *дље*; в. т. 258).

в) О ликовима типа *кљенџ*, *љейшџ* исп. т. 248.

г) Засведочене су и нејотоване форме *колјевчице* Ми, *лјевџ* ДТ, *лјевака* Му, *лјевака* Г, *лјеваку* Л (вероватно аналогично према *колчџека*, *лчџеџ* и сл.), *спјешчић* Г⁴³² (: *снчџ* и сл.).

312. а) Јекавско јотоване лабијала (тј. *бје* → *бље*, *вје* → *вље* итд.) ограничено је и категоријски и ареално. Потврђено је знатним бројем примера једино у глагола са односом *конјинуанџ* *јаџа* (инф. основа) / и (през. основа), и то само у насељима источно од правца Ужице–Косјерић. Западно од назначене међе овакви ликови су посве ретки или нису засведочени. Имамо следеће потврде:

засврбљела Д, *засврбљело* Р У, *сврбљело* ЈД;

доживљела ТП, *доживљели* Рош Ту, *доживљећу* Мрш, *живљела* Р, *живљело* Л, *живљели* О, *живље* Во, *наживљела се* Л, *поживљела* ДД, *поживљели* Мрш У, *поживље* Ка, *преживљела* Ст, *преживљели* ЈД, *проживљели* Г; — *оглувљела* В;

грмљело ДД, *грмљело* Му У, *изгрмљело* Ј, *загрмљели* К, *загрмље* Ро;

ошуйљело Рош, *ошуйљели* ТП, *ушуйљели* Ми; — *пркељило* Зд ЈД Рош; — *прейриљела* Душ, *прейриљели* О, *приљети* У, *приљела* К, *приљело се* Ту, *приљели* Л итд.

⁴³² Исп. М. Ник. Гор. 665 *лјевџ*, *спјџеви*.

У западнијим насељима уобичајени су одговарајући „нкавизми“ (већи број ликова типа *сврбило*, *шршила* и сл. наведени су у т. 261). Овакве форме су прилично честе и у нашим централним насељима; ретке су или пису засведочене у насељима ближним таковском, драгачевском и моравичком крају.

Свуда су, у мањој мери, присутни и еквивалентни екавски ликови.

б) У другим категоријама јекавско јотовање лабијала изостаје. Број засведочених примера је занемарљив, исп.:

иљѣге Ј, *иљѣну* Д; — *умљела* ДД, *умљо* Душ.

Уобичајени су нејотовани јекавизми, нпр.:

бјѣл Бр З ГГ ТП, *бјѣловѣ* ТП, *ѡбјесѣо се* Бр Ду З РБ Ри Ту, *ѡбјешена* Му Мрш СР, *ѡбјешене* Бр Мрш, *ѡбјешени* Б Ду М Ту; — *вјѣра* В Год Мрш Му П Ро, *вјѣрѣ* Бр Душ С Ст, *вјѣру* ГГ Душ П С Ст, *вјѣровѣла* Б Г Ро ТП, *вјѣровѣли* Г З О Р Ра У, *нѣ вјерујѣ* Бр З Т, *вјѣша* Бр Р Ра Т, *вјѣшајѣ* Мрш Му СР, *пѡвјеровѣли* В Душ Му Т, *пѡвјесмо* Д О Ри Ро; — *мјѣсѣц* ГД Ка Кр С, *мјѣсѣца* М Ми С Ту, *у мјесѣцу* Ка П РБ У, *мјѣшина* Бр Зд К О ТП, *мјѣшину* Бр Ри Ро, *мјѣшалица* Во, *мјѣшалицу* М; — *пјѣна* Ка Ст, *пјѣну* Ри, *ѡсѣјели* Бр Мр, *ѡсѣјеле* Т (исп. и примере наведене у т. 256).

313. Сонант *љ* (← *ј*) у секвенци *зј* затичемо у следећим примерима:

а) *кѡжљѣ* Ми У, *кѡжљѣ* Ро, *кѡжљѣшина* Ка, *одѣм кѡжљѣшинѣ* К.

Говори се и *кѡђи*, *кѡђѣ* (т. 324), *кѡзјѣ* / *кѡзѣ*, *кѡзјѣ* (т. 327), па и *кѡжиѣ* ДД (*кѡжиѣ* мужа је добра), *кѡжиѣ* ДД (да *пѣвѣ кѡжиѣ* мѣжу);

б) *мржљела* ТП, *мржљели* Рош⁴³³ (говори се и *замрзила* Ка, *мрзили* Р и сл.).

314. а) Посуђеница *ѣабла* (лат. *tabula*) посведочена је и са *љ* (дакле: *љ* ← *л* у секвенци *бл*): *ѣабља* Ми, *ѣабљу* Т⁴³⁴ (чешће је, међутим, *ѣабла* К Р, *ѣабли* Мр, *ѣаблу* Т и сл.).

б) За *љ* ← *њ* у скупини *мњ* имамо *сумља*, *сумљам* и сл., одн. *сламљачу* (в. т. 334).

в) Глас *њ* (напоредо са *л*) затичемо у осетном броју појединачних случајева (примери су изложени у т. 352).

в. Консонанти *Ђ* и *Ћ*

315. Међу особинама релевантног корпуса потврда дијалекатски најмаркантније су следеће: обиље ликова са *ђ* и *ћ* узрокованим јекавским јотовањем, судбина гласа *ћ* у неким сугласничким секвенцама и гласа *ђ* у неким позицијама.

316. а) И у овоме говору је изразита промена *-ђ* → *-ј* у речци *гођ* (*-гођ*):

ђе сам *гѡј* дѡшѡ ТП, ђе *гѡј* трѣбѡ Во, ђе *гѡј* пѡђеш Ми, ђе *гѡј* дѡђе Л, ђе сам *гѡј* бѣио Ри, има ли *кѡгој* живѣ Во, као *гѡј* лѣда нѣкѡ Во, као *гѡј* и казан К, као *гѡј* сѡндук Л, као *гѡј* ѡнѣ свјѣнице нѣкад Рош, као *гѡј* шиљѣже ѡнѡ РБ, као *гѡј* от кѡлѡ Ка, *кадгој* Ј, ко *гѡј* лѡнац К, ко *гѡј* коритѡнце ГД, ко *гѡј* кат се усјѣцѡ ГД, ко *гѡј* шѡрка Во, ко *гѡј* пѡшче К, ко *гѡј* ѡнѣ лѡтре П, ко *гѡј* шѡфер ТП, ко *гѡј* угарак Ка, шта *гѡј* трѣбѡ Ј, што

⁴³³ Овако је и у неким околним идиомима, исп. нпр. М. Ник. Гор. 666, СП 290.

⁴³⁴ Форма *ѣабља* засведочена је и у неким другим говорима; исп. нпр. М. Ник. СП 290, Дешин 361ЈГ 200.

гдј није ва́ше Р, *шї̀òгој* К, шта гдј он бї̀днїє тра́жио ГГ, па шта гдј он закте́вō Ми, шта гдј он òнѣ Ст, што гдј ве́ћнї ка́мєн Во, шта гдј било М и сл.

Сасвим је обична и форма (-)гој:

ако *шї̀òгој* ва́ља ТП, ње гдђ òдє Во, ње гдђ да је ра́дио М, ње гдђ бї̀ли ДТ, ње гдђ да смо свї̀рали Ми, ње гдђ до́ђєш С, ње гдђ по́шō Ри, колко гдђ ка́жє РБ, колко гдђ бї̀дє тра́жила Ра, ње гдђ да ме је по́слō П, ко гдђ кокòшчице ТП, ко гдђ òвā сї̀јалица Д, ко гдђ црєп ЈД, ко гдђ гўсле СР, ко гдђ òвā нāша Пє̀трија О, ко гдђ пї̀чевац ГГ, ко гдђ òвāј мōј унук РБ, ко гдђ ца̀чић СР, ко гдђ аста́ли òвї̀ Ц, ко гдђ ждрáлови Мрш, ко гдђ у крмє́цета Д, кòгој Зд, ко гдђ д-ўзмєш ма́чку ДД, колко гдђ Ми, шта гдђ ўра́дїм Ј, шта гдђ да сам поме́нō О, што гдђ ма́њї ка́зан Рош и сл.

Обилато је засведочено и књижевно год:

док се гдд вєчєрā Кр, ње гдд до́ђў у кућу Вр, ње гдд òнєш Во, као гдд што се са́де-во су̀па прāвї Мр, као гдд прòчєвље Бр, као гдд сād свāтови Год, ко гдд пї̀јан П, ко гдд на вāшеру Ми, ко гдд ча́бар Ду, ко гдд кўћа Г, ко гдд кат се трпā сї̀јєно ГГ, ко гдд һāсе Д, ко гдд у пашчєта Ц, ко гдд һўрке Го, ко е гдд имō Во, како гдд òкрє́нєш Ду, коме е гдд дōбар брўс М, колко сам гдд мōгō О, што гдд чєшћє прї́лазїш Душ, што гдд да му ка́жєм Во, што гдд он знā Ту, што гдд òнєш Мр, што је гдд напреднїє Му, шта гдд ра́дїш Рош, што гдд трє́бā Ст, што гдд чї̀нїм Рош и сл.

Засведочена и је форма свўђ Зд Ро ТП.

б) Промєну -ћ → -ј имамо у потврдама сї̀нōј и ї̀рєксинōј (оба примера су засведочена у Рошцима, југоисточном рубном насељу).

Иначе, свуда је, бар према нашој грађи, нòћ, свунòћ и сл.

Поред свуда присутног сї̀нòћ, ї̀рєксинòћ и необичног (и неочекиваног!)⁴³⁵ сї̀нōј, ї̀рєксинōј, бележимо и сї̀нòћ Г Ра (вероватно према сї̀ноћїњї и сл.; в. т. 318).⁴³⁶

317. Однос *ћ:ј* (*/l/ø*) у медијалној позицији потврђен је у следећим примерима:

вòје Ду Душ Ст, *вòе* Бр Г Ду Ми Ри Ср С Ту Ц, *нòје* Во, *нòе* Г Год Ј Д Му О Ст (веома је често и *вòђе*, *нòђе*; т. 625);

Вє́ликā Госї̀оїна Б Во Д Кр Мрш РБ, *Вє́ликў Госї̀оїну* Бр К Кр М СР, *Мāлў Госї̀оїну* Бр Зд Рош (исп. и *Вє́ликā Гòсї̀ођа* Рош; — *гòсї̀ођа* Б Бр ГГ ДД Душ Му Рош С, *гòсї̀ођє* Ду, *гòсї̀ођу* К Ту, реко, *гòсї̀ођо*, ја нє знāм Во *гòсї̀ође* Го РБ и сл.).⁴³⁷

318. О судбини консонанта *ћ* у скупинама *ћн* и *ћњ*. а) За *ћн* → *ћњ* имамо: *бòжї̀ћї̀нā* Душ П, *бòжї̀ћї̀нє* ЈД Ј, *бòжї̀ћї̀нāци* Ка, *бòжї̀ћї̀нāке* ЈД, *кўї̀ћї̀нї* Мрш У, *кўї̀ћї̀нєг* Му, *нòї̀ћї̀нā* Душ Рош, *нòї̀ћї̀нў* О, *нòї̀ћї̀нє* аљине ЈД, *òкўї̀ћї̀нїца* Ра, *òкўї̀ћї̀нїцє* Ра, *òкўї̀ћї̀нїцу* ТП, *ї̀момòї̀ћї̀нїк* Г, *ї̀момòї̀ћї̀нїка* Му, *сї̀ноћї̀нї* Ра.

⁴³⁵ Овакви ликови нису забележени у испитиваним говорима у непосредном окружењу; засведочени су, међутим, у већем броју удаљенијих идиома; исп. нпр. Барј. НП-Сј. 51, Вуковић П-Др. 33, М. Ник. СП 291, Пиж. Кол. 86, Станић Уск. I 118, Ђупић Бјел. 48.

⁴³⁶ Исп. М. Ник. СП 291.

⁴³⁷ Однос *Госї̀оїна* : *гòсї̀ођа* (*Вє́ликā Гòсї̀ођа*) својствен је и неким другим сродним говорима; исп. нпр. М. Ник. Гор. 664, М. Ник. СП 292, Тешнї Љешт. 205.

ћев̄ер Вр ГГ ДД ДТ Зд ЈД К М Ми РБ Р Ри Ро Рош, *ћев̄ера* ДД Ј Ра, *ћев̄еру* ДД П РБ, *ћев̄ере* (вок.) Д Ри, *ћев̄ером* ГД Ми С Ст, *ћев̄ери* К, *ћев̄ерима* Ј Ри, *ћев̄ерови* Д Ри Т, *ћев̄ерово* имање С, *ћев̄ерова* кућа Р; *ћев̄ица* ЈР, *ћев̄ице* (вок.) Во, *ћев̄ојка* В Вр ДД Д Ду Душ Зд ЈД Мр Мрш РБ Ра Ри СР С, *ћев̄ојку* Ст Ц, *ћев̄ојком* З, *ћев̄ојке* ГГ ГД Д Ду Кр Л Р Ри СР Ст ТП, *ћев̄ојка̄* РБ У, *ћев̄ојкама* ГД С, *ћев̄ојачка̄* Д У, *ћев̄ојачки* Ра, *ћев̄ојачкō* Ту, *ћев̄ојачкē* Ри, *ћев̄ојачкӯ* ЈД П РБ, *ћев̄ојачкōм* Ми, *ћев̄ојчица* Зд О П Ст, *ћев̄ојчицу* Ј К Ми, *ћев̄ојчицōм* Мр Ту, *ћев̄ојчицама* Во, *ћев̄овала* ДТ П, *ћев̄овале* Вр, *ћев̄оване* О ТП У; *ћель̄ам* Ц, *ћель̄а* Ро Ц, *ћель̄ајӯ* Ду, *оћель̄ана* Л, *ћель̄ка* Кр, *ћель̄ку* Ка; *ћеца* / *ћецē* / *ћец̄и* и сл. (у свим насељима), *Бей̄ици* Во С Ст, *ћечина* Д П, *ћечину* Т, *ћечурлиа* Душ ТП, *ћечурлиē* К, *ћечурлиу* Ми Ту, *ћей̄иња* Во, *ћей̄ињӯ* Во; *кућель̄а* Зд П, *кућель̄ē* ЈД Мрш, *кућель̄у* П СР Ст, *кућель̄ицу* Ст; *нећель̄а* ДД Ми Ри Рош, *нећель̄ē* К П Ст, *нећель̄у* Ка Ст Ту, *нећель̄ōм* Мр С Ст ТП У, *нећель̄ицу* Кр; *оћев̄ен* Го Мр Мрш, *оћев̄енōг* М, *оћев̄ена* П ТП, *оћев̄ени* Душ ЈД, *оћев̄ене* Ст; *йолӯћō* Ка, *йолӯћела* Д, *йолӯћели* ГД, *йолӯће* Во итд.;

ћера̄ици Бр Мр С, *ћера̄м* ГГ М Ми, *ћера̄ш* Ми, *ћера̄* Го Год, *ћера̄мо* Душ Ст ТП, *ћера̄јӯ* Зд Кр Л РБ Рош СР Ст ТП, *ћера̄* ГД Д Мрш Му О П, *ћерала* Ј, *ћерали* Ду РБ С, *ћера̄ј* ДД Зд ЈД Ми Мр, *доћера̄м* Зд П РБ, *доћера̄ш* Душ, *доћера̄* Мр С Ст Ц, *доћера̄н* Ст, *доћераше* Ду Ст, *доћера̄* ГД Л М С Ту, *иши́ера̄м* Душ Р, *иши́ера̄* Ст Ц, *иши́ера̄мо* Зд Ра ТП, *иши́ера̄јӯ* Душ Ст, *иши́ера̄* Ду Мрш, *иши́ерала* Зд, *иши́ерали* Д Душ С, *иши́ера̄* Душ Ст, *иши́ерасмо* П, *иши́ераше* Му, *наћера̄м* Ту, *наћера̄* З Зд, *наћерало* Ту, *наћерали* Зд С Т, *наћераше* Душ Ри, *оћера̄м* ЈД, *оћера̄ици* Зд, *оћера̄* ГД Ми Мр, *оћера̄мо* Г СР *оћера̄јӯ* Ду, *оћерали* Ду П РБ Р Ри Ро СР С Ту Ц, *оћераше* Год П, *оћера̄ј* Д Мрш, *оћера̄н* ДТ, *оћера̄ици* П, *оћера̄ици* П, *йоћера̄м* Вр Г Го, *йоћера̄ш* Ми П Р, *йоћера̄* Ро, *йоћера̄мо* Ду Душ З ЈД П РБ, *йоћера̄јӯ* Мрш Ст, *йоћера̄* З, *йоћерала* Душ Ро, *йоћерали* Год Душ Р Ра, *йоћера̄* Б Д Му РБ Ро, *йоћерасмо* Мрш, *йоћераше* Р Ри, *йоћера̄ј* Вр Мр Мрш, *йрећера̄м* Б Душ, *йрећера̄* К, *йрећера̄мо* С Ц, *йрећера̄јӯ* Душ Ми, *йроћера̄* Во Ду, *йроћера̄мо* Му, *саћера̄мТ*, *саћера̄* Зд, *саћера̄мо* Зд, *саћера̄* Д Рош, *саћерала* ТП, *саћераше* Т; *йожућела* Д, *йожућело* Р, *йожућели* К, *ужућеле* Душ, *заврћели* Р, *лећели* ДТ, *лећеле* Ри, *залёћели се* Ј, *йолећели* С, *йолећеше* К, *йрилёће* ДТ, *йрилёћеше* СР итд.

Морфемска граница онемогућава јотовање у примерима *о̄дјелӣио* Во (← *од* + *дјелӣио*), *о̄дјелӣише* Во.

Јотовање изостаје и у формама (углавном изведеницама) према којима најчешће стоје ликови с дугим слогом, исп.:

ӣјеско̄ба Кр Ту, *ӣјеско̄бē* Душ, *ӣјеско̄бу* Д, *ӣјеско̄бно* Вр Рош; — *стӣјѣница* Б, *стӣјѣнку* С, *стӣјѣнкē* Мрш; — *стӣјѣнама* Год, до на *стӣјѣнчицу* РБ; — *ӣјѣшње* Во; — *ӣјѣшӣ ме* Д, *ӣјѣшила ме* Ка.

Говори се *ӣјѣме* ДД Ми и *ӣѣме* Ра; исп. и *по̄гинō* на *С̄ӯӣјесци* Ј; *С̄ӣјѣӣа̄ндан* Му.

б) Ликови са тзв. продуженим јатом *ћедо*, *ћешо* и сл. наведени су у т. 244.

в) У формама *ме̄жд*, *ме̄жда* -*ће*- ← -*дје*- (← *дѣ*); т. 280.

323. а) На већем делу подручја (централна и источна насеља), у једном броју лексема имамо *ћ* ← *џ* у скупини *џе* ← *џѣ*:

ћедило Ка ГД ТП, *ћевљаник* Му, *ћейало* Душ ТП, *ћейаница* Р, *ћейаницу* Ст У, *ћейанице* ТП, *ћейенак* ('пањ на коме се сече месо') Г Ро ТП, *ћейенка* ТП, *ћейенку* ТП.

У западним насељима (грубо узевши, западно од линије Ужице–Косјерић–Повлен) у оваквим јекавизмима најчешће не долази до јекавског јотовања:

цједило Го Во, *цјейало* Во Кр, на *цјейалу* Во, *цјейаницу* Б, *цјейанице* Б, *цјейанице* Ц.⁴⁴¹

Да се ликови са *ћ* могу чути и западно од назначене међе, сведочи форма *ћейку* забележена у „западном“ Волујцу; с друге стране, у „источном“ Тометином Пољу налазимо и *цједилу*, *цјейаницу*. Ипак, и једни и други ликови су изван „својих“ области веома ретки.

На целом подручју налазимо само *цјеваница* В Ми Ри, *цјеваницу* Вр Д Ра, *цјеванице* Ј Ц, *цјевчица* Го ТП, *цјевчицу* С, *цјевчице* ДД Ту (исп. и ек. *цеванице* ДД, *цевчицу* Во).

б) Редукцијом сонанта *в* добијено је и *ћ* ← *цј* у: *ћейови* Ту;⁴⁴² *ћей* ДД, *ћейейала* Г, *ћейейало* Рош;⁴⁴³ исп. и Симо *ћейковић* Рош, *ћейуља* (крава) ДД.

Све потврде са *ћ* забележене су на источној половини подручја. Није искључено, међутим, да се „овакво“ *ћ* у окамењеним формама (имена, презимена и сл.) може чути и у другим деловима области.

Говори се и: *цјейови* Во, *цјейове* Ду; — *ћрцјейейало* Ц (познато је и *цвай* Во Мрш, *исцвайило* Год; *цвайови* Год, *цвай до цвайа* Год и сл.).

324. а) Засведочено је *ћ* у *кдћи* ГГ Ро (= козји), *кдће* Рош (није потврђено *ћћо*, *ћћала* и сл.).⁴⁴⁴

б) Поред уобичајеног *гдвехи* Душ, *гдвехе* М Ми и сл. јављају се и необичне аналошке форме *гдвехина* Душ Ми, *гдвехину* Р.⁴⁴⁵

325. а) Однос *г:ћ* уочавамо у неким речима страног порекла: *генерал* Мрш ТП, *генералу* К / *ћенерал* Д Ми Ту, *ћенерала* ТП; *лићургију* Ј / *лићурђија* ДД, *лићурђију* П; *бурђија* Ка, *бурђијом* Ст, *бурђија* Ц / *бурђије* К, *бурђију* Рош. Исп. и: свети *Арћнћел* Во Ду, *Арћнћеловдан* Р; — *јеванћелје* Во.

б) Навели бисмо, на крају, и две интересантне илустрације за однос *ц:ћ*:

⁴⁴¹ У суседном Љештанском „никад *цћ* не даје *ће*: *цједило*, *цјейаница*, *цјейало*“ (Тешњ 207).

⁴⁴² Ликови типа *ћейови* (дакле: неизведена именица!) нису, колико нам је познато, засведочени у другим идиомима (и)јекавске Србије. Забележени су, међутим, у неким удаљенијим сродним говорима; исп. нпр. Пецо ГИХ 64.

⁴⁴³ За околне говоре исп. нпр.: Ђук. Драг. 49 *ћей*, *ћейавала*, *ћейала* и сл., М. Ник. Гор. 666 *ћей*, *ћейас(и)*, *ћейуља*, М. Ник. СП 295 *исћей*, *раићей*, *раићейала се*; у Љештанском, међутим, само *цјей* (*цјей*), *цјейаси* и сл. (Тешњ 207).

⁴⁴⁴ Обрнуто је на подручју србијанског Полимља — *ћћо* и сл., али не и *кдћи* (М. Ник. 296). У белешци бр. 914 наведени су и прокоментарисани неки радови у којима се говори о пореклу консонанта *ћ* у ликовима типа *ћћи*, *коћи*.

⁴⁴⁵ Исп. Рем. Шум. 279 *гдвехина*, *ћилћина*, *ћилћина*, *ћурћина* / *ћурћина* и сл. (поред: *гдвехина*, *зечейина*, *јунейина*, *ћилейина*, *свићейина* и сл.).

црејану Ду / ћрејана Ка;
циркус С Ц / ћиркус Во.

г. Консонанти *Ѕ* и *Ї*

326. Конструктив *Ѕ*. Срећемо га у малом броју лексема. У свакој се јавља као једна од више фонетских могућности. Медијални положај испред вокала његово је најчешће место.

327. а) За *з* ← *зј* (и *зј* ← *зјј*) имамо следеће потврде:

ѝзјуѝра Зд Кр Ра С Ст, *ѝзјуѝре* Ка С Ст (форме другачијег фонетизма — *ѝзјуѝра*, *ѝзјуѝре* итд. — наведене су у одељку о непроменљивим речима);
кѝзѝ Л Му Рош, *кѝзѝ* ЈД У.

У западним селима обичнији су (можда и једини?) нејотовани ликови *кѝзѝ* В, *кѝзѝ* Го З.

Као што је констатовано у неким претходним тачкама, говори се и: *кѝжљѝ*, *кѝжљѝ*; *кѝжиљѝ*, *кѝжиљѝ* (т. 313); *кѝђѝ*, *кѝђѝ* (т. 324).

Глас *з* јавља се и као производ јекавског јотовања (*зе* ← *зје* ← *зѝ*):

ѝзѝсѝи О, *ѝзѝ* О, *ѝзѝла* Рош, *ѝзѝдѝ* Ра, *ѝзѝдѝмо* Ст, *ѝзѝлица* Ј Мрш О, *ѝзѝлицѝ* О, *ѝзѝлицу* У, *ѝзѝлицо* (вок.) Рош.

У западним насељима, нарочито у селима подринског залеђа, сасвим су обични и нејотовани ликови:

ѝзѝлицѝ М Ц, *ѝзѝлицу* М, *ѝзѝлицѝ* Го (исп. и ек. *ѝзѝлицѝ* Го).

У источним и југоисточним селима, у говору најстаријих, бележимо и *зѝница* Г Т, *зѝницу* Г.

На целом подручју чују се нејотовани јекавизми: *зѝница* ДД М Р Ц, *зѝницѝ* Ка Му, *зѝницу* К Ри и сл.

Прилично су честе и екавске форме: *зѝница* Го Мрш Ри Ст, *зѝницу* Ка, *зѝницѝ* Ра.

б) Налазимо *ѝзѝдна* Ро и *ѝзѝдна* Во.

328. Конструктив *Ї*. Уобичајен је и у иницијалној и у медијалној позицији. Лексеме са овим гласом изразито су фреквентне.

329. а) Готово је доследно *с* ← *сј* (← *сјј*):

сѝѝра Ду Ми, *сѝѝре* ГГ ГД Кр СР Ст У Ц (*сѝѝре* Го З),⁴⁴⁶ *сѝѝрадѝн* К Му Ту, *сѝѝредѝн* Зд О ТП Ц, *сѝѝри-дѝн* Душ Ри Т, *ѝрѝсѝѝре* Душ Р, *ѝрѝсѝѝре* Ри;

сѝѝ се Во, *сѝѝ се* СР, *сѝѝнос* С;

ѝрѝсѝѝк ГД Ка Ми, *ѝрѝсѝѝче* С, *ѝрѝсѝѝци* ЈД; — *ѝрѝсѝѝѝѝ* Ц;

ѝѝсѝ живот Ро, *ѝѝсѝм* живѝтом Рош, *ѝѝсѝ* Ка Т.

б) Промена *се* ← *сје* (← *сѝ*) очитује се у великом броју потврда.

ба) За основу (-)сѝд- исп.:

сѝсѝи Б ГГ ДД Ду Ка Кр Л Му Ра Ри Ро У, *сѝдѝк* В Мр Ми, *сѝдо* Го, *сѝде* Бр ГД Д ЈД Мрш Р Рош Ст, *сѝдоше* Б Во Зд ЈД Ј Ка Л Ро С Ту, *сѝо* Б ДД Ј Ми Мр Мрш, *сѝла* Душ З Зд Му Р ТП, *сѝло* Ду М, *сѝли* К Ка Ту, *сѝле* Ка Ро СР, *сѝдѝм* ТП Ту У,

⁴⁴⁶ Исп. Тешић Љешт. 206 *сѝѝре*, *ѝрѝкосѝѝре*.

сѣдѣш Бр Ми ТП, *сѣдѣ* ДД Л Ми Му, *сѣдѣ* Душ ЈД Му О Ра ТП, *сѣдѣмо* Бр Д Ми Мрш У, *сѣди* Бр ДД Д Душ К Ми Р Рош С Ст ТП Т Ту У, *сѣше* ДД Ка П Ра, *сѣднѣм* Бр Зд Ми ТП, *сѣднѣш* Бр Мрш Ми, *сѣднѣ* О Т Ту У, *сѣднѣмо* Б Д Ду Душ Зд Т Ту, *сѣднѣ* Душ Ду Р Ц, *засѣли* Бр Зд ЈД Душ Ст, *засѣле* Р, *засѣдѣ* Л, *засѣднѣ* Бр ТП, *засѣднѣ* С, *иѣсѣли* Ду, *иѣсѣли* ЈД Р, *иѣсѣло* К; *сѣшејши* ГГ Ра Ро, *сѣдим* Вр ГГ Ду Душ Ј О Р С Ст Т, *сѣдиш* Б ДД О Р Ст ТП Т, *сѣди* ГД Г Го К Кр Ми Ри ТП, *сѣдимо* ГГ Мрш Ту, *сѣдимо* Л О Ст ТП Ту У, *сѣдѣ* ГД ДД Д ЈД Ми Ри Ро СР, *сѣдѣћи* Ка, *сѣдући* Ми, *иѣсѣдимо* Вр Рош, *иѣсѣдали* Г Ми Ту, *иѣсѣдаше* Г Д У, *иѣсѣдѣмо* Д Р, *иѣсѣдају* О; *сѣдишци* Во, *сѣдница* Бр Душ, *сѣднице* Во, *сѣдницу* Т, *засѣда* Б Душ, *засѣду* Б Муш, *иѣсѣдник* Во Ду Ри, *иѣсѣднике* Во, *иѣсѣдници* Вр и сл.

бб) За основу (-)сѣк- исп.:

сѣћи ГГ ТП Т, *сѣкѣ* ГД Г Ми О Ст ТП У, *сѣкла* Б Д Р, *сѣкли* Душ Ми Ри Ро, *сѣкле* Бр Во, *засѣкѣ* Вр О П Ра, *засѣкли* Ј К Кр, *иѣсѣћи* К Кр, *иѣсѣкѣ* Б Зд Р Ра Ри Му, *иѣсѣкла* Б Ка, *иѣсѣкли* Б Ка РБ Ро, *иѣсѣкосмо* Бр Во, *иѣсѣкоше* Б Во Ду О Ро, *наѣсѣкѣ* ГД Ка У, *наѣсѣкли* Бр Душ О Ри, *ѣсѣкѣ* ДД Мрш Т, *ѣсѣкла* Ми Мрш ТП, *ѣсѣкли* Ра Рош, *иѣсѣкѣ* Ј Ми Мрш, *иѣсѣкли* Зд Му Т, *иѣсѣкла* Душ СР Ту, *иѣсѣкѣ* Бр Душ Кр М, *иѣсѣкосмо* Г Год Ц, *иѣсѣкоше* Ка Ц, *иѣсѣкла* Г К С Ст, *иѣсѣкле* Ра, *иѣсѣкоше* Рош, *иѣсѣца* се Ра, *иѣсѣкли* Ка РБ, *иѣсѣкла* ТП, *сѣкачом* Во, *сѣкира* Вр ГД ДД Ду Душ Ј Мрш Му Р Ра Ту, *сѣкирѣ* Л ТП, *сѣкиру* Ка Ми Рош Ту, *сѣкирѣм* ГГ ГД Ј Р, *сѣкире* Во, *сѣкирама* Мрш ТП, *иѣсѣк* Во Вр ДД ЈД Мрш ТП, *иѣсѣка* К Му Р, *иѣсѣци* Во, *иѣсѣсек* К, *иѣсѣсека* Мрш и сл.

бв) За основу (-)сѣй- исп.:

сѣйши се Б Д Р, *сѣйшла* се Ми Ри Ст У, *сѣйшли* се В Ка Кр, *сѣйшише* се Ду Л Рош, *сѣйшм* се ГД К М, *сѣйши* се К, *сѣйшмо* се Г П, *ѣсѣйши* Б Зд ЈД Му, *ѣсѣйшла* ГД ТП Т У, *ѣсѣйшли* Бр Рош СР, *ѣсѣйшише* Бр Ст, *сѣшам* се ГГ Зд М, *нѣ сѣшам* се Бр Рош С, *нѣ сѣшѣ* се К, *ѣсѣшам* В Зд П РБ, *ѣсѣшаш* Бр Л, *иѣсѣшам* се Ду Ст, *ѣсѣйшыв* Б Ду Ц, *ѣсѣйшыва* Бр Ро, *ѣсѣйшыво* К *ѣсѣйшыви* и сл.

Засведочено је, између осталог, и:

сѣвѣр Рош, *сѣверу* Рош, *сѣме* Бр Во Вр Ј Д Ми Му Ра Ри ТП У, *сѣмена* ДД Рош, *сѣмѣна* Д Ду РБ, *сѣмка* Бр Душ, *сѣмку* Душ; — *сѣна* Ка, *сѣну* Ка; — *сѣра* ЈД; — *зѣсѣница* К, *зѣсѣници* Р.

У ликовима типа *сѣнка* ГД Ка У, *сѣнку* Г ГД, *ѣсѣйна* С и сл. реч је, вероватно, о дуљењу основинског вокала (према *сѣна*, одн. *ѣсѣйшыва* или сл.).

в) Знатном делу нашега подручја (поглавито узевши, насељена распо- ређеним (северо)западно од потеза Поникве–Косјерић–Маљен) својствени су (и) ликови са *сје*; нарочито су чести у селима подринског залеђа — преовлађују најмање у двама (В РБ), једини су у рубном Годечеву. Издвојићемо следеће примере:

сјѣсти Го Ц, *сјѣдо* Го, *сјѣде* В, *сјѣо* М, *сјѣдѣмо* В, *сјѣди* (имп.) В, *сјѣднѣмо* РБ Ц, *сјѣднѣше* Ц, *засједнѣм* Го, *засједнѣмо* Го Год, *засједнѣ* Го З, *сјѣдѣ* Го Ро, *иѣсједали* Го П, *иѣсједаше* Год, *иѣсједѣмо* В; *сјѣдница* Го, *сјѣднице* СР, *сјѣдницу* Го, *и-засједѣ* М; — *сјѣкла* В ДТ, *сјѣкли* ДТ, *насјекѣ* Ц, *насјекле* Год, *иѣсјекло* Го, *иѣсјекли* РБ, *ѣсјечено* В, *иѣсјечено* Го, *иѣсјечим* В, *иѣсјечимо* Го Во, *иѣсјекла* Го; — *сјѣйши* се РБ Ц, *сјѣйшла* се СР, *сјѣйшише* се Го, *нѣ сјѣшам* се Го М Ц, *ѣсјѣнала*

СР, *òсјећам* СР, *òсјећа* П, *й̀рисјеи́йм се* Го; — *Сјековани́је* Го; — *сје́ме* В Го Ц, *сје́мена* Го; — *з̀усјеница* Го РБ, *з̀усјеницу* ДТ *з̀усјенице* РБ итд.

У другим деловима области ликови са *сје* су спорадични или сасвим изостају. Вредна је помена и посебног осврта само нешто осетнија концентрација ликова са основом (-)сѣк-, исп.:

ра̀сјечено О, *сје́ца̄м* ТП, *сје́ца̄* ГД, *сје́цка̄мо* ТП, *сје́ца̄но* ГД, *у̀сјеца̄ се* Г, *у̀сјеца̄мо* ГД.

Ове и овакве форме могле су настати и аналогично према панданским ликовима са дугим јатом (према нпр. *сѣ́чѣм* Бр, *расѣ́чѣ* ГГ М).

С обзиром на кореспондентне прилике у додирним идиомима (осврнућемо се с а м о на њих!), северозападни сегмент нашега подручја може се сматрати прелазном облашћу између говора Ужичког Подриња, у којима је редовно *сје* (← *сѣ*),⁴⁴⁷ и замашног дела ијекавске Србије који се простире југоисточно од назначене раздео̀не линије (већи део УЦг, Таково,⁴⁴⁸ Драгачево,⁴⁴⁹ моравички крај⁴⁵⁰) у коме је по правилу *се* ← *сје* (← *сѣ*).⁴⁵¹

Оделитост северозападног дела УЦг (овога пута само његових рубних насеља — Го, З и Мр) огледа се и у ликовима *свјѣдок* Го Мр, *свјѣдока* Го, *свјѣдоци* З, *свјѣдо̀чи* Го, *свјѣдо̀чѣ* З; исп. и *свјѣдок* Мр.⁴⁵² Иначе, готово доследно, и готово у свим насељима, чује се *сѣдок*, *сѣдо̀чи́и* и сл. (примери су наведени у т. 280).

Екавске форме *свѣдо̀ке* Во, *свѣдо̀ци* К новије су примесе из књижевног језика.

330. Истакли бисмо и конструктив *с̑* у релативном честом узвику *и́с* Во Д М Ми Р Ро Ст (нпр.: *и́с, ка̀кѝ не́ће* Во, *и́с, шо̀ са̀мо̀ ло̀мѝ* М и сл.).⁴⁵³

На п о м е н а: Лепеза јекавских јотовања, обухваћена кратким синтетичким освртом, изгледа овако: на целом подручју готово је доследно *љ*, *њ* у секвенци *љне* одн. *ње* (← *лѣ*, *нѣ*), као и *ђ*, *ћ* у скупини *ђе* одн. *ије* (← *дѣ*, *иѣ*). У централним и источним насељима, у једном броју лексема, имамо и *ћ* ← *џ* у скупини *џе* ← *џѣ*. Глас *љ* ← *ј* у групама *бе*, *је* итд. (← *бѣ*, *мѣ* итд.) потврђен је једино у примерима типа *сврбљело*, *грмљело*, и то само источно од правца Ужице–Косјерић. Глас *с̑* (*се* ← *сје* ← *сѣ*) типичан је за насеља распоређена (југо)источно од правца Поникве–Косјерић–Маљен; северозападно од њега чести су и ликови са *сје*, нарочито у селима подринског залеђа — у неким од њих и претежу или су једини. Глас *з̑* (*зе* ← *зје* ← *зѣ*) јавља се на целом подручју; на северозападу, нарочито у граничним насељима, сасвим су обични и нејотовани ликови.⁴⁵⁴

⁴⁴⁷ У суседном Љештанском је само *сје́ме*, *у̀сјеви*, *сје́дӣм*, *сје́дӣмо* и сл. Овако је и у другим селима Ужичког Подриња (наша грађа).

⁴⁴⁸ Према нашој грађи.

⁴⁴⁹ Исп. Ђук. Драг. 49.

⁴⁵⁰ Исп. В. Ник. М-Гс 145–146, М. Ник. СП 47.

⁴⁵¹ Уколико је, наравно, реч о јекавским ликовима. Подсетили бисмо да су и таковски и драгачевски говор мешовитог ијекавско-екавског типа.

⁴⁵² Исп. Тешњ Љешт. 207 *свјѣдок* (*свјидок*, *сјѣдок*).

⁴⁵³ Исп. В. Ник. М-Гс 137 (в. и бел. 464).

⁴⁵⁴ Граница, карта бр.14 (у прилогу).

4) КОНСОНАНТСКЕ СКУПИНЕ

331. Основне одлике засведоченог инвентара консонантских скупина су следеће: мањи број и бројна дистрибуциона ограничења у односу на прилике у стандардном језику и висок степен подударности са приликама у другим сродним (неретко и несродним) народним говорима.

Уочени фонетски процеси растерећења сугласничких скупина одвијају се, по правилу, на два начина: упрошћавањем секвенци (обично испадањем првог сугласника у двочланим и једног од сугласника у вишечланим групама) и променама секвенци (заменама сугласника узрокованим деловањем фонетских једначења и разједначавања). У оба случаја степен доследности промена разликује се од категорије до категорије.

А. КОНСОНАНТСКЕ СКУПИНЕ УНУТАР ЈЕДНЕ ЛЕКСЕМЕ

І. ИНИЦИЈАЛНА ПОЗИЦИЈА

332. *Двочлане секвенце.* а) Сонант + сонант:

аа) *вл-* = *вл-* у *влас*, од *власа*, *власџи*, *са влаишу* и сл. (т. 279);

аб) *вр-* = *вр-* у *врешено* (т. 279); доследно и *време/вричјеме* (т. 250);

ав) *мл-* = *мл-* у *млад*, *млада*, *млада* и сл. (т. 276);

аг) *мн-* → *мл-* у *млого* Бр Во Вр ДТ Д Душ Ј К Кр М Мрш Му РБ Ра Ри С ТП Ту, *млогџ* Б Д РБ Ст ТП, *млогџ* Во Зд М и сл. (ређе и *мнлого* ГД Г Му О, *мнлогџ* Ду).

б) Опструент + сонант:

ба) *гн-* → *гњ-* у *гњездо* Г Ту, *гњезда* Во, *гњезду* Ми (*гњезданце* Ми); исп. и *угњездиле се* Во;⁴⁵⁵ редовно је *гнџ* ГД Мр С; говори се *гњице* Во Ду и *гмице* Во К Ст;

бб) *дл-* → *гл-* у *глчјешо* Г ЈД;⁴⁵⁶

бв) *жл-* → *жљ-* у *жљезда* Го Ј, *жљезду* Р (исп. и *жлчјезду* О); *жљџб* Ду З П, *жљџбџ* Ми (тако и *нажљџбџ* Мр, *ужљџбџ* СР и сл.);⁴⁵⁷

бг) *кл-* → *кљ-* у *кљешџа* ГГ ЈД, *кљешџима* Д СР (и *кљчјешџа* Зд С); *кл-* је обавезно у *кљџа* ДД, *кљџајџ* Ра и сл.;

бд) *см-* → *џм-* у *џмиље* О (имамо и *смиље* ЈД Ц; редовно је *смџк* Во ГГ ДД ТП, *смџка* Ка У;

бђ) *чл-* = *чл-* у *члањак* ДД Ри⁴⁵⁸ (говори се и *чукаљ* Г Ду);

бе) *шл-* → *шљ-* у *шљџм* М Д Мрш, *шљџма* Т, *џош шљџмом* Во (поред *шљџм* К Ст, *исџо-шљџма* Ц).

⁴⁵⁵ „Промена *гн-* у *гњ-* у случајевима типа *гњездо* захватила је, између осталог, све говоре призренско-тимочке, К-Р, С-В и Ш-В основе“ (Рем. Шум. 182, бел. 491).

⁴⁵⁶ Исп. Тешић Љешт. 208 *глчјешо*.

⁴⁵⁷ О овоме в.: И. Поповић, *О изговору речи жљџб и жљџезда*, НЈ, н.с. књ. I, св. 1–2, 318–322; исп. и Рем. Шум. 183–184 (и бел. 499).

⁴⁵⁸ Овако је и у околним говорима; исп. нпр. Ник. Тршић 409, М. Ник. Гор. 667, М. Ник. СП 307, Тешић Љешт. 208. У неким удаљенијим идиомима јавља се и форма *чљањак* (исп. нпр. Рем. Шум. 183).

бж) Некадашња група *чр-* има стандардни иницијални консонантизам у:
чрв В Д Мрш Ро Рош ТП Ту, *чрви* Бр ЈД П РБ Ц, *чрва* В П; *чрвен* Бр Мрш У,
чрвено Ст Т Ту, *чрвенѐ* Во, *чрвене* Зд, *чрвену* Му Ту, *чрвеном* У и сл.; — *чрн* ДТ Ми
 Ри, *чрна* О Т, *чрно* Му Т Ц, *Црнї* (надимак) Во; — *чрево* ЈД / *чрчјево* Р.

Доследно је *шрешња* Ј Ра, *шрешњѐ* Ка Ра, *шрешњу* Ј, *шрешње* Мрш С ТП,
шрешња̄ Ду Ро Т, *шрешњице* Ри и сл.

бз) Стандардно почињу и следеће категорије речи:

снчѐг Б Д М С Ст ТП, *снчѐга* Бр Во ГГ Ри С и сл.; — *срамѝта* Бр Во Вр ГД
 ДД Д Душ Зд Ј К Мр РБ Ра Ри Рош С Ст Ту У; — *срѝтна/срѝна* (т. 520); *срѝна* Б
 ГГ М СР ТП.

Тако је и у *зрѐо* Б Го Душ Л М Ми Му РБ, *зрѐла* Бр Во Год ДД ДТ М Ми Ра
 Ст, *зрѐло* В ДД Ка Ст ТП, *зрѐле* Ј Ра (исп. и *зру* Во одн. *сазрело* Ка, *сазреле* П У и
 сл.).

Насупрот томе, према стандардном зрака засведочено је *ждра̄ку* Во.⁴⁵⁹

Говори се *вирӣши* Зд, *вирӣм* Ра, *вирӣш* РБ *вирӣ* Му Ст, *вирӣмо* П (никад
 **звирӣши* и сл.).⁴⁶⁰

г) Опструент + опструент:

га) *бз-* → *з-* у *зѝва* Во Ду, *зѝвка* Ду;⁴⁶¹

гб) *гдѝ(-)* → *ђе(-)* у *ђе̄* (у свим насељима), а исп. и *ђе̄год* Год Мр Ст Ту, *ђе̄кад*
 Во Ду;

гв) *дг-* → *д-* у *дѝња* Во ГД Мр П, *дѝњу* К, *дѝње* Д Р;

гг) *кћ-* → *шћ-* у *шћѐр/шћѐрка*; *ћѐр/ћѐрка* (т. 457);

гд) *ис-* = *ис-* у *исѝто* Л;⁴⁶²

исѝвѝли У, *исѝјѐ* Г, *исѝјӯ* Л; говори се и: *сѝвѝ* Ду П, *сѝвѝла* Кр, *сѝвѝли* ДТ,
сѝјӯ се Го (исп. и *ѝсујѐ* Мр), *сѝвку* Ри;⁴⁶³

гђ) *иш-* → *ш-* у *шѝца* Б Вр ГГ ГД Ду Душ ЈД М Ми Мрш П РБ Ри Ст ТП,
шѝцѐ Во Ду М Ри, *шѝцу* ГД ЈД Ми Мр Мрш Му П РБ С Ту, *шѝце* Бр Год ДД Душ
 Ми Мр Ри Ту, *шѝца̄* З С Ст, *шѝца̄ма* ТП; *шѝчица* Бр Зд ЈД Ка Кр, *шѝчицу* Д Ри Ро
 СР, *шѝчице* Бр Душ П РБ, *шѝчѝца̄* К П, *шѝчѝруина* К, *шѝчѝруину* Ст, *шѝчѝруине* О С;
шѝћ Бр Во Ри У Ц, *шѝћа* Б Ра Ри Ро, *шѝћи* Бр Го М, *шѝћа̄* ТП и сл.;

ге) *ич-* → *ч-* у *чѝла* Б Г Год Душ Му Ри Ро СР Ст Т Ту, *чѝлу* Д Р, *чѝле* ГД С Ст,
чѝла̄ Ри; *чѝлицу* С, *чѝлице* М; *чѝла̄ри* Рош;⁴⁶⁴

гж) *иш-* → *ш-* у *шѝница* Б Го Ка П СР Ц, *шѝнициѐ* Бр В Во З С, *шѝницу* Бр Во
 Ри СР С Ст, *шѝнѝца* У; *шѝничан љѐб* Ми, *шѝничнї љѐб* Во, *шѝничнѝг* Бр Го Ц;

⁴⁵⁹ Исп. М. Ник. СП 306 *здра̄ка*.

⁴⁶⁰ Исп. Рем. Шум. 185 *зѝри* / *вири* (ређе).

⁴⁶¹ Исп. М. Ник. Гор. 666 *зѝва*, Тешић Љешт. 207 *зѝба*.

⁴⁶² Исп. Тешић Љешт. 207 *сѝто*.

⁴⁶³ Исп. М. Ник. Гор. 48 *исѝвѝли*, *исѝјӯ*; В. Ник. М-Гс 152 *сѝвѝши* и сл.; Тешић Љешт. 206 *сѝвѝли*;
 Ђук. Драг. 70 *исѝвѝ*, *исѝѝм* (чешће) / *сѝвѝла*.

⁴⁶⁴ Само овако је и у већини околних идиома; исп. нпр.: В. Ник. М-Гс 151, М. Ник. Гор. 666, М.
 Ник. СП 311, Тешић Љешт. 207. Двојако је (само?) у Драгачеву: исп. Ђук. Драг. 70 *чѝла*, *чѝле*, *чѝла̄ри*
 / *ичѝле*, *ичѝла̄ри*.

бележимо и *ишѣница* Г Зд, *ишѣницу* Л Ра (ређе, углавном у источнијим насељима);⁴⁶⁵

гз) *сѣ-* = *сѣ-* у *сѣ̀акло* Д РБ Ра Т, у *сѣ̀аклу* Во и сл.;

ги) *шх-* → *шв-* у *швѡр* Во Ц од. *швѡр* Ду;

гк) *хћ-* → *шћ-* у *шћ́аше*, *шћ́агӯ*, *шћ̀еднѣ*, *нѣ шћ̀еднѣ*, *нѣ шћ̀еднӯ*, *нѣ шћ̀едосмо* (али и *ћ̀едосмо*), *шћ̀ео* (поред *ћ̀ео*, *ћ̀ео̀*) *шћ̀ела* (и *ћ̀ела*) и сл. (в. т. 584);

гл) *шк-* → *чк-* у *чкѣ̀ља* Го, *чкѣ̀љице* Мрш, *чкѣ̀љи* Ка; *шк-* остаје у: *шкѡла* Б В Душ О П СР ТП Т У, *шкѡлу* Бр З Зд ЈД С ТП, *и-школѣ* Во ГГ, *у школу* Го / *шкѡла* Г Ј Ст ТП У, *за шкѡлу* Г, *у шкѡли* Вр Ми; *шкѡлац* Душ Ст, *шкѡлци* Ст; *шкѡлован* Бр Душ З М Ц, *шкѡлована* Б К П Рош, *шкѡловѡ* Бр Ј, *шкѡлуѣ* Т и сл.;

гм) *жб-* → *џб-* недоследно у *џбӯн/жбӯн*, *џб̄ан/жб̄ан*, *вѣџба/вѣжба* (т. 301).

333. Вишечлане секвенце. а) *здр-* нестабилно у им. *здравље*: *здр́авље* Во Ду К СР Ц, *здр́авља* Ду / *зр́авље* ЈД М, у *зр́ављу* и *весѣљу* Душ (исп. и име *Зр́авко* Во, *Зр́авку* Во, као и надимак *Зр́аја* Во);

б) *сѣр-* остаје у *сѣр̀ишљѣн* ЈД Ц;

в) *свр-* затичемо у *свр́ака* Б Ду М Ми Ри Ро, *свр́аку* Бр Во К Ри Ро, *свр́аке* Г Го и сл.; говори се, међутим, и *швр́ака* Бр ДТ Му, *швр́аке* Мр, *швр́акѣ* Ст;⁴⁶⁶

г) чује се и *шр̀лица* ГД Кр Ри, *шр̀лицѣ* Во Ду, *шр̀лици* Во *шр̀лицу* С, *шр̀лицѡм* Г, али налазимо и *шр̀љице* Ро ТП (овакав лик је могао настати и аналогјом према облицима у којима је *љ* регуларно; нпр. *шр̀љѣње* Душ, *ис̀твр̀љено* ђдвѣја Зд).

II. МЕДИЈАЛНА ПОЗИЦИЈА

334. Двочлане секвенце. а) Сонант + сонант:

аа) *-вљ-* → *-љ-/вљ-* у *на̀сѣ̀аљѡмо/на̀сѣ̀ављѡмо* и сл. (т. 280);

аб) *-вн-* = *-вн-* у *гла̀внѣ* ГД Мр, *гла̀внѣ* Зд Ст ТП; *да̀вно* Го, *да̀вно* Вр Душ М С, *дѣ̀вне* ДД Г, *дѣ̀вни* Ду Ми (већи број оваквих ликова наведен је у т. 275); *-вн-* → *-вњ-* у *ѣ̀оравњѣ* Ду У, *ѣ̀оравњѣ* се Ро, *равњѣ* ГГ (РМС: *ѣ̀оравнѣши*, *ѣ̀оравнѣм*); *-вн-* → *-н-/вн-* у *нѣ̀ма ѣ̀обзивѣцѣ* З / *ѣ̀обзивѣцу* У;

ав) *-мљ-* = *-мљ-* у *зѣ̀мља* Вр ГГ ГД Ка Р Ст, *зѣ̀мљѣ* К Ро, *зѣ̀мљи* Ду П Р, *зѣ̀мљу* Во итд.⁴⁶⁷

аг) *-мн-* = *-мн-* у *на̀јамнѣ̀ка* Во, *на̀јамнѣ̀ке* Ц; *седа̀мнѣ̀с* ДД Мрш, *седа̀мнѣ̀сѣ̀* З Ст, *оса̀мнѣ̀с* Д Ра, *оса̀мнѣ̀сѣ̀тог* Ми и сл. (исп. и *за мнѡм*, *са мнѡм*; т. 38); *-мн-* → *-вн-* у *гӯ̀вно* Во ГД ДТ Зд М Ми РБ Р Ра С Ст Ту Ц, *на гӯ̀вну* П Ри⁴⁶⁸), али не и у *ш́амну* ДТ, *ш́амнѣ̀* нѡћ Ст;⁴⁶⁹

⁴⁶⁵ У оближњим говорима неуједначено: Тешић Љешт. 287 *ишѣница*, М. Ник. Гор. 666 *ишѣница*, Бук. Драг. 69, В. Ник. М-Гс 151, М. Ник. СП 311 *ишѣница/ишѣница* (у Драгачеву *ишѣница* и сл. знатно чешће).

⁴⁶⁶ У окружењу неуједначено; нпр. Бук. Драг. 69 *свр́ака / швр́ака*; В. Ник. Мор. 154, М. Ник. СП 306 само *свр́ака*.

⁴⁶⁷ Исп. М. Ник. Гор. 668 *зѣ̀мља*, Тешић Љешт. 208 *зѣ̀мља* (*зѣ̀мја*, *зѣ̀мља*).

⁴⁶⁸ Исп. Тешић Љешт. 208 *гӯ̀вно* = *гӯ̀мно*.

⁴⁶⁹ Исп. М. Ник. СП 301 *ш́амно* („подржано ном. сг. м. р. *ш́аман*“).

ад) *-мъ-* → *-мъ-* у *сумъа* Ду П, *сумъам* Го Му С, *сумъа* Д Мрш (ипак и *сумъају* Ри); *сламъачу* Ра.

б) Сонант + опструент:

ба) *-лб-* → *-лб-* у *болбо́на* Во, *болбо́не* Ри (исп. и *бомбо́не* Ту);

бб) *-нб-* → *-лб-* у *зелембаћ* З Му, *зелембаћа* Ду;

бг) *-лд-* редовно у *седамдесет*, *осамдесет* (т. 532);

бд) *-мк-* доследно у *момка*; *-мц-* у *момци* и *-мч-* у *момче* (т. 82);

бђ) *-мй-* → *-нй-* у *йанѝйѝм* Б Бр М Ми РБ Рош С Ст ТП, *йанѝйѝм* ГД Д М П Ри Ро Рош, *не йанѝйѝм* Вр ДТ, *не йанѝйѝи* Р, *йанѝйѝи* Б Во М П Ри Рош, *йанѝйѝи* Вр ДД ДТ Му Рош, *йанѝи* Ј Ту, *йанѝила* В ГГ М Ро, *йанѝили* Мр Р, *зайанѝијо* Бр Го Год РБ Ра С Ст ТП Т, *зайанѝила* Вр ГГ ДД ДТ Ду Душ Ро Рош Ст ТП Ту, *зайанѝили* ГД Г Год, *зайанѝило* Во, *зайанѝим* Бр ДД Ри, *зайанѝиј* ГД Д П, *уйанѝијо* ГД Мр, *уйанѝила* П Рош, *уйанѝијм* Ми, *уйанѝијмо* Г М; *иланѝиј* ГГ Г, *расиланѝиј се* П и сл.; ретко је *йамѝйѝм* К Мрш, *зайамѝијила* С (исп. и *од^ш йамѝења* Вр);

бе) *-мц-* → *-нц-* у *канѝија* Ј, *канѝију* Ра;

бж) *-ми-* = *-ми-* у *комѝија* Во ГД Зд Ми С, *комѝију* Душ Мр, *комѝије* ДД Мрш; *комиѝлук* ЈД Мрш Ц, *комиѝлука* Ст Ту, *комиѝлуку* ЈД и сл.;

бз) *-нз-* = *-нз-* у *йенѝија* Зд Мр Ра Ст, *йенѝије* Год Ри, *йенѝију* Год ДД М Ми Мрш Ра СР С ТП Ту и сл.; исп. и *брѝнза* ТП;

би) *-нс-* → *-кс-* у оријентализму *иксѝн* Душ Ст, *иксѝна* Ст, *иксѝну* Мр;

бј) *-нй-* → *-мй-* у *једѝмѝуѝи* Ц, али имамо и *одједѝнѝуѝи* У;⁴⁷⁰

бк) *-рч-* → *-ч-* у *йаче* љеба Во, *йаче* сѝра Ц (обично је *йарче* Во Д Ду М Ми РБ Ра Рош С Ст Ту).

в) Опструент + сонант:

ва) *-бл-* → *-бљ-* у *йѝабља*, *йѝабљу*; чешће је *йѝабла*, *йѝабли* и сл. (в. т. 314);

вб) *-гл-* = *-гл-* у *ѝигла* Вр ЈД РБ, *ѝиглѝ* Зд Ро, *ѝиглу* ЈД П РБ, *ѝигле* Мрш;

вг) *-гм-* → *-м-/гм-* у *бѝме* Год Ри, *јабѝме* Бр ГД Зд Ми Мр РБ Р Рош СР / бѝме Вр Ри У;

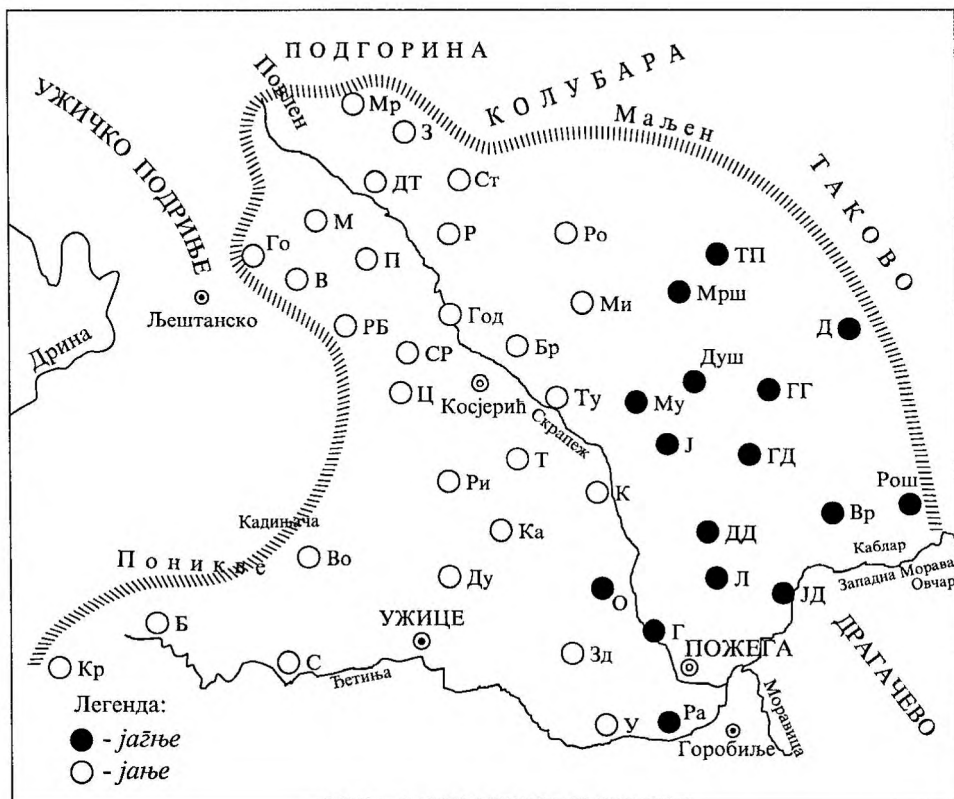
вд) *-гн-* → *-гњ-* у *дѝгња*, *дѝгњаѝе*, *нагња* (сви примери су, поред чешћих потврда типа *дѝгна*, засведочени у Каленићима; у другим насељима секвенца *-гн-* у оваквим ликовима је обавезна; в. т. 573);

вђ) *-гњ-* → *-њ-* у *јање* Б Во Ду Зд Ка П РБ С, *јањеѝа* Го Ц; *јањеѝина* З, *јањеѝинѝе* Во Ри; *јањад* Зд Ц, *јање се* Ду С Ц и сл. (овако је на већем делу подручја — грубо узевши, западно од линије Пожега–Маљен; источно од назначеног правца скупина *-гњ-* се чува; исп. нпр. *јагње* Вр Душ Л ТП, *јагњеѝа* Г Рош, *јагњеѝину* Г и сл.);⁴⁷¹ в. карту бр. 5;

ве) *-дм-* = *-дм-* у прилогу *дѝмѝ* Б Бр ГД Душ Зд ЈД М Мрш П Ри Рош СР С Ст ТП Т У;

⁴⁷⁰ За околне идиоме исп. нпр. В. Ник. М-Гс 185 *једѝмѝуѝи*, *одједѝмѝуѝи*, Тешић Љешт. 205 *једѝмѝуѝи*, М. Ник. СП 302 *одједѝмѝуѝи* / *једѝнѝуѝи*, *одједѝнѝуѝи* (најчешће *једѝн пѝи*).

⁴⁷¹ Исп. нпр. М. Ник. Гор. 668 *јагње*, *јагњеѝина*, Тешић Љешт. 208 *јање*.

Карта бр. 5: Судбина групе -гъ у јађе

вж) -дн- → -н- недоследно у презентским (и императивним) облицима гл. *йасїи* и композилама: *йанѣ* Ра ТП Ту, *исїанѣ* Мрш У, *оїанѣ* Бр, *сїанѣ* Мрш Ст и сл.; говори се и *йаднѣм* Бр Душ Зд РБ, *йаднѣ* Ст и сл. (исп. примере наведене у одељку о гл. врстама; т. 545); исп. и *бїднѣм*, *бїднѣш*, *бїднѣ* (поред *бїдѣм*, *бїдѣш*, *бїдѣ*; в. т. 583); -дн- доследно, између осталог, и у: *гадна* ГГ ГД Му РБ, *гадно* К М Му О Ри, *гадне* Бр К Мрш и сл.; — *гладна* Год ДД ЈД О Ри, *гладна* година С, *гладно* Бр Зд ЈД и сл.; — *грдна* Д Р, *грдно* ДД Ми Мр С, *грдни* К Ту, *грднѣ* ЈД Мр и сл.; — *згодна* ДТ Ми, *згодно* Р Ц и сл.; — *једна* Д М Ми Ри Рош ТП, *једнѣ* Д Кр Л Мр Ту, *једну* Бр Г Ри и сл.; — *једнако* Б Зд П, *једнаке* Бр ТП Т, *їодједнако* Бр ДД Ду Душ МРБ; — *надничар* Ј К Ка Кр Ри, *надничари* Бр ДД ЈД Рош; *надница* Бр ДТ Кр Л Ро, *надницу* ДТ Ду Душ З Мр С, *наднице* Б Ј Р; — *сведно* Бр ГД Ду Ка Мр Ра Ро Рош; — *шїеднѣ*, *нѣ шїеднѣ* (в. т. 579);

вз) -зј- = -зј- у *ўзјѳ* Во Год ДД Л Ц, *ўзјала* Бр Ду, *ўзјашѣ* Бр К Ро и сл. (не и *уђо*, *уђала* и сл.);

ви) -сл- (испред и) → -и-/сл- у *мїсїм* и сл. / *мїслїм* и сл. (т. 276);

гл) *-цк-* → *-чк-* у *сѣчкѧне* С (неуобичајено); типични су примери са неизмењеном секвенцом *-цк-*; в. т. 329;

гљ) *-чк-* = *-чк-* у *квѣчка* Бр Вр ГД ДД Душ Ј Мр Мрш Ра С Ст, *кѣчка* Вр ГГ М Ми О, *мѧчка* Д Ду РБ Ри Ро и сл.;

гм) *-ћк-* = *-ћк-* у *вѣћка* ГД Зд Му Ст, *вѣћку* Го Рош, *вѣћке* Мр и сл.;

гн) *-чй-* → *-шй-* у *шйшйшйвни* З;

гњ) *-йш-* → *-ч-* (африкатизацијом) у *ѡчѡ* Го З; имамо и примере за *йш* → *ш*: *ѡшѡ* Ј, *ѡшли* У (засведочено је и *ѡшшѡ* Б);

го) *-шч-* = *-шч-* у: *зѣшче* ГГ, *зѣшчићи* Го, *зѣшчиће* Го; *љѣшчице* Ду (али и *љѣшйшйце* Во); *йѧшче* В Во ДД Ј М Мрш П Р Ра Ри Рош С Ст Т Ту, *йѧшчѣйѧ* ГД РБ Ри Ро, *йѧшчѣйу* Г, *йѧшчѧд* Зд Ми Ст, *йѧшчѧдима* Ду Мр Ст и сл.; *йрѧшчићи* Кр, *йрѧшчиће* Ј и сл. (исп. и: *бѧшча* Г, *бѧшча* ГГ С, *бѧшчу* Кр, у *Бѧлу* *Бѧшчу* Во, у *бѧшчу* Б, *нйз* *бѧшчу* Мрш и сл.).

335. Вишечлане секвенце. а) Група *-здр-* → *-ждр-* у *нѡждрву* О, *нѡждрве* ЈД (поред: *нѡждрва* Во, *нѡждрве* Ду).⁴⁷⁶

б) Наместо пловива *й* имамо *в* у скупини *-йсйв(о)* у примерима *ѡшѡ* из *рѡвсйва* Мрш, у *рѡвсйву* Мрш Ра. Говори се, међутим, и из *рѡйсйва* Го, у *рѡйсйву* Ду.

в) Секвенца *-йшйш-* не чува се доследно у лексеми *ошйшйшина*:

ѡшйшйшина Б Вр Ра Ри, *ѡшйшйшнѧ* Бр Му О, *ѡшйшйшину* В М Т / *ѡвшйшина* Душ Ј, *йрѡд ѡвшйшину* Мрш. Засведочено је и *скѣшйшйшина* Бр Зд ЈД Кр, *скѣшйшйшину* Г' Го, а двојачко је у: *ѡшйшйе* Во / *ѡвшйше* О, *уѡшйшйе* ЈД Ст Ц / *уѡвшйше* Вр РБ.

г) Скупина *-сйр-* није сачувана у *ѡшйр* Бр ДТ Ка Му Мр, *ѡшйра* Ј М, *ѡшйро* Му Мр, *нѡшйрйм* Ду М, *нѡшйрй се* Во, *зѡшйрй се* К и сл. (исп. и *йѡсйроѡ нас* Во).

д) Група *-шврйш-* → *-шрйш-* у *чѣшрйшина*, *чѣшрйшину*, али је неупоредиво чешће *чѣшврйшина* и сл. (т. 281).

ђ) Скупина *-шск-* → *-ск-* / *-шск-* / *-цк-*:

брскѧ сйрѧжѧ Д, *брскѡ* Зд, *брскѣ* Ду Ри, *гѡсйоскй* жйвѡт П, *Крвѧскѧ* Ми ТП, *Крвѧскѣ* Ту, *рвѧскй* С, *свјѡскй* ГД, *свѡскй* О, *свѡскѡг* С, у *зѧнѧскѣ* кѡмѡру Ту; *брѧшскй* Душ Мрш, *брѧшскѣ* Ми, *крвѧшскѣ* теритѡрију Ри, *сѣшскй* вјѡштѧк Ро;

љѣцкй Мрш, *дрѣгѡг свѡцкѡг рѧѧа* Душ.⁴⁷⁷

е) Група *-шсйв-* (и *-шсйв-* ← *-дсйв-*) → *-сйв-* у *богѧсйво* Б ГГ Кр Р, *богѧсйва* Му П Ри, *богѧсйву* Д Ст; *срѡсйво* Ј О Ра, *срѡсйва* П; *срѡсйва* Ро и сл. (исп. и *брѧшсйво јѡдйнсйво* Ра).

ж) Секвенца *шсйв* → *-шйшв-* / *-сйшв-*:

⁴⁷⁶ Исп. М. Ник. Гор. 667 *нѡждрва* (*нѡждрва*).

⁴⁷⁷ У западносрбијанским (и)јекавским говорима африкатизација није узела ширег маха. У неким околним идиомима засведочена је само у примеру *љѣцкй* (исп. М. Ник. Гор. 668, М. Ник. СП 313).

друштво Бр Вр Год О ТП У, *друштву* Бр ЈД Ми, *друштвом* Во Душ; *заробљеништво* Б Р, *заробљеништву* Б Во З Зд П Ри, *јунаштво* Рош Т Ту, *јунаштва* Ри и сл.;

друство Г М Мр Ц, *друства* Го, *друштву* П, *друством* Го; *друственџи* Му; *џо старчијству* Г.⁴⁷⁸

з) Секвенцу *-ћск-* имамо у примерима *дџмаћскџ куће* Ду, *лџваћскџ пушке* Ту (бележимо и *дџмаћки* *народ* Ро, *дџмаћког* *народа* К).

III. ФИНАЛНА ПОЗИЦИЈА

336. Упрошћавање финалних секвенци *-сџи*, *-шџи* и *-зд* (немамо потврда за *-жџд*) веома је изражено у нашим централним и источнијим насељима:⁴⁷⁹

— *сџи* → *-с* у *бџлџс* Г ГД Душ Ми Р ТП, *влџс* Вр ДД Ј Л Мрш О Рош У, *дџжнос* ДД К Ст, *крџброс* Б, *кџс* Во Р Ро С, *крџс* Во Вр Ду Ј М РБ Ри Рош, *лџс* Бр ГД Год Ду К Му О Ро С, *лџдџс* Л, *мџс* ДД Зд Мр, *млџдџс* Д К Мрш, *могџћнос* П, *наџас* К, *оџаснос* ГГ ТП, *џаџџс* Р, *џлџс* Г Л, *џџс* ЈД Мрш Ту, *џрџс* Г ДД Му О, *рџдџс* Зд ТП, *слџс* и *чџс* П, *чџс* ГГ Душ К Ми Мрш Ст ТП, *чџрџс* Душ, *чџс* Ми П Ри, *жџћкас* Вр Д, *ћџџџс* Г; *јџс* Бр Во Год ДД ДТ Душ ЈД Ми Мр Му П РБ Р Ри С Ст ТП Т Ту, *џјес* Ду Мрш П Ри; *шџс* Год Ми Мр Р С Ст ТП Ту У итд.;

— *шџи* → *-ш* у *џрџџрџи* Г, *џрџџи* Г Л;

— *зд* → *-з* у *грџз* Ду К Л.

337. У назначеном (већем) делу области ликови са очуваном финалном секвенцом су ретки; засведочено је само: *влџсџи* ДД, *мџлџсџи* Ми, *могџћносџи* Душ, *рџдџсџи* ЈД У, *рџсџуџсџи* Д У, *сџосџбносџи* Мрш.

Идући ка западнијим (нарочито северозападним) насељима фреквенција ликова са неупрошћеном завршном секвенцом (бар у неким категоријама, сасвим извесно у именицама и придевима) постепено расте. У селима (северо)западног рубног појаса бележимо, између осталог, и: *бџлџсџи* В Го, *дџжносџи* ДТ Ц, *жџлџсџи* З СР Ц, *кџсџи* В, *крџсџи* Б, *џџсџи* Го Мр, *џрџсџи* Кр Ц; *чџрџсџи* Го, *чџсџи* З П С, *зџленкасџи* З, *мџџкасџи* Ц; — *џрџџџи* Го; — *грџџд* В.

Свуда је (па и у овим сегментима подручја!) *јџс* одн. *јџдџнџс*, *дџвџнџс*, *џрџнџнџс* и сл.⁴⁸⁰

Изгубљени пловив *џи* у основном падежу јавља се, по правилу, у зависним падежима; исп. нпр.: *лџсџџа* ДД, *џрџсџџа* К Ст, *чџсџџи* ДТ Кр Мрш СР ТП, *зџџ оџасносџџи* С, *ис џаџкосџџи* Р (наравно и *џрџсџџи* ДД Ми Мр СР, *лџсџџџџи* С и сл.).

Једини засведочени изузетак имамо у необичном *одмџлџнџкосџи* Ду (= од-малена, од детињства).

⁴⁷⁸ Исп. нпр. М. Ник. СП 315, Симић Обади 65 *друство* / *друштво*, Тешић Љешт. 209 *друство*.

⁴⁷⁹ Упрошћавање ових гласовних скупина маркантно је обележје многих народних говора (ближих и удаљенијих, сродних и несродних). Међу њима се налазе и наши суседни југоисточни идиоми; исп. Ђук. Драг. 82, В. Ник. М-Гс 171–172, М. Ник. Гор. 666.

⁴⁸⁰ У суседном Љештанском „се задржавају финалне консонантске групе *-сџи*, *-шџи*, *-здџ*“. Аутор износи примере, а затим додаје: „Једино се код бројева губи праскави консонант: *шџс*, *јџдџнџс*, *дџвџнџс*, *џрџнџнџс*“ (Тешић Љешт. 207). Овако и: Тешић Узв. 184, Симић Обади 62, Ник. Тршић 408.

5. О НЕКИМ КОНСОНАНТСКИМ СКУПИНАМА (НЕ)РАЗДВОЈЕНИМ
МОРФЕМСКОМ ГРАНИЦОМ И РАЗДВОЈЕНИМ ЛЕКСИЧКОМ
ГРАНИЦОМ

а. Скупина С или З + нейчани сугласник

338. Секвенце (не)раздвојене морфемском границом. а) Група зљ може прећи у жљ: *ижљубим* Ми, *ижљуби* Мрш С, *ижљубе се* Мрш; *ужљућа* Ду *ужљућало* Ду, *ражљевā* Рош и сл.

Сасвим је обично и *изљубисмо се* Д, *изљубише се* Му Ст, *изљуби* Д, *изљубе се* Р; *изљегне се* О, *изљегну* Рош и сл.

Исторедну секвенцу сљ имамо и у лику *сљубљени* (прирасли, *сљубљени* једно уз друго) Во; за сљ (← слљ) исп. *слѣжѣ се* Ду, *каш се биду* слѣгале Ту.

б) За шће (← сџџ) имамо једну потврду — *ишићейāла* Г (пореклом друкчије *иће* имамо у *ишићерāм* Душ Р, *ишићерā* Ст Ц и сл., или пак у *лишиће* Бр ГД Ду Ј Ка Ми Мр Р Ри Рош СР Ст Ту Ц, *рашиће* Рош Т и сл.).

в) Промену сље (← слљ) → шље (где шљ није раздвојено морфемском границом) имамо у: *идишље* Д Ра Ту, *идишље смрти* СР; *нашљѣдила* ТП, *нашљѣство* ТП; *наидишљейку* Душ / *наидишљейку* Ми; сље може остати и неизмењено; исп.: *идсље* Душ Рош, *идсљен* ЈД, *наидсљейку* Му.

339. Секвенце раздвојене лексичком границом. Идентичан тип асимилације (по месту изговора) очитује се и у додиру оделитих (мада прозодијски обједињених) лексема.

а) За скупину -з или -с + нейчани сугласник исп.: *беж ње* Во, *брѣж љеба* Зд, *брѣж његā* Душ, *бреж њинѣ* помоћи Мрш, *иж његовѣ* шталѣ Мрш, *иж ње* Ри, *иж њивѣ* К Ст, *иж њивѣ* Ра, *крож њину* башчу Зд, *крѣж њу* Ст, *ниж њиве* дѣље О, *уж његову* рѣку Д;

ш њим ЈД Мр, *ш њиме* Душ, *ш њима* Во Ду, *ш њинѣм* тѣм сѣстрѣм Ст, *ш њѣме* Ми, ни љѣба ни *ш љѣбом* Ц.

Често је и *брез ње* Во, *без његā* РБ, *без њинѣм* обећања Ј, *крѣз њу* Му С, *с људима* Год Душ К Л Рош, *с њима* Д К Ми Р, *с његовима* Му, *с њенима* К, *с његовѣм* оцом Л, *с њинѣм* маћинѣм Ми и сл.

б) За з/-з или с/-с + нейчани консонант исп.:

ж њевѣјкѣм РБ, *ж њевѣјкама* СР, *ж њевојачкѣм* спрѣмѣм П, *ж њечурлиѣм* Ри, *ж њецѣм* С (овде: з (← с) → ж);

Пѣји ш њāѣм Во, *ш чѣм* Р Ц, *ш чѣме* Ра, *ш чѣшурѣм* Д, *ш чѣшничкѣм* ѡдрѣдом Ду / *наш ње* Р, *вāш ње* Во (дакле: с → ш / -с → -ш);

уш чѣкару ње бру-стѣи Во, *крош њейку* шупљу Ду (овде: -с (← -з) → -ш);

бреж њецѣ К (овде: -з → -ж). Говори се и *без њецѣ* Г, *с чѣм* Д Р, *с чѣме* Зд, *ириѣс чѣшврѣѣ* Во, *двāес чѣшворо* Мрш и сл.

б. О неким скупинама двају различитих сугласника
(не)раздвојених лексичком границом

340. Д каткад изостаје у скупинама -д ђ- и -д жс- (тј. у сандхију):
ко-ћѣда ѿѡга Му, *ко-ћѣша* Мрш (чешће је од *ћевѡјкѣ* Ми С, *ѿред ћевѡјкѡл* Во, код *ћѣвера* Ми и сл.);
ѿре-жѣѿву Д, *о-жѡлостѿи* ДТ (обично је *ѿред жѣнама* Ду, од *жѣнѡ* Душ, од *жѡрѣ* Рош и сл.).

341. Сугласник д се редукује у секвенци -дз- (граница морфема) у примерима *не ѡзива се* Ми, *не ѡзивајѿше се* С, *да се ѡзовнѣм* Г (немамо других потврда).⁴⁸¹

342. Скупина -сц- је редовна у *ѿсцѡѣди се* Го, *ѿсцѡѣдимо* ГД Кр; *ѿсцѡѣпайѿи* К Ка Му, *ѿсцѡѣпасмо* Бр ДТ, *ѿсцѡѣпаше* Мрш Р, *рѡсцѡѣѿѿи* Зд, *рѡсцѡѣѿи се* Бр и сл.

343. Скупина -ѿс- (и -ѿс- ← -дс-) → с доследно и свуда у *дѣвѣсто*, *ѿѣсто*; *ѿ* се често не чује ни у префиксу форми типа *осѣлила се* Во, *осѣлили се* Мрш, *ослужѿи* Ј Мр, *ослужили* Р, *осѿѡвам* Во, *осѿѡѿѿи* Го, *осѿѡѿѿила* Му, *осѿѡѿѿили* Р Ра, *осѿѡѿѿимо* ДД, *осѿѡѿѿво* Ми, *осѿѡѿѿву* П, *осѿѡѿѿан* ѡт куће Год, *ѿрѣсѡбље* Го Ри, *ѿрѣсѡбља* О, *ѿрѣсѡбљу* Ри, *ѿрѣседнѿк* Год, *ѿрѣседнѿка* П.

Ретко је *оѿслужѿи* Ра, *оѿслужѿили* Ри.

344. Плезив *ѿ* често изостаје и у секвенци -ѿ с-, тј. у сандхију:
до *дѣсѣ-сѡѿѿи* ѡстанѣмо ДД, *дѣсѣ-сам* иг промѡѣнила, па ништа Р, по *дѣсѣ-сам* знаѡ да *нѡнѿжѣм* Г, *ѿѣ-синѡвѡ* П, *ѿѣ-сноѿѡ* Мрш, *шѣсе-сѣдмѣ* Во (бележимо и: по *дѣсѣѿ свѡкѿ* ѿзмѣ Б, до *дѣсѣѿ смѿѿѣш* ѿзѣти Ри, по *шѣсѣѿ сам* стѿѿѡ да *ѡтѡварѿм* Р и сл.).

Овако је и са скупином -ѿ с- (← -д с-):

ка-сам бѿѿо дѡље Р, *ка-су* ме пѿтали Л, *ка-сам* пѡшѡ ѿ вѡјску Ми, *кѡ-си* реко дѡшѡ Ри, још *ка-су* Швѡбе владале Ра, *ка-су* ме гѡре пѡзвѡли Ст, а *ка-су* дѡшли вѡмо Вр, *ка-су* ѡни њѡ спѡзили К, *ка-су* ѿзнѡѣли дѡрове Л, *ка-су* ме пѿтали П, *кѡ-су* запѣли Ду, *кѡ-се* ћѣде О, *кѡ-се* ћѣдоше Ст, *ѿо-свѡкѡм* шљѿѿѡм Во, *ѿѡ-сѿѡрѡс* ДТ, *ѿрѣ-сѡбѡм* Душ, *сѡ-сам* бѿла тѡмо Ду, *сѡ-се* тѡ нѣ рѡдѿ Во, *сѡ-су* ѡтишли З, *сѡ-су* нѡшли да ме пѿтајѿ Мрш и сл.

Бележимо, међутим, и следеће примере: и *дѡсѡѿ смо* нѣкѡко жѿвили Ми, *каѿ сѿѿѿгнѡ* ГГ, *каѿ се* кѡсѿ О, *каѿ сѿѿѿгоше* и јѡни Во, *каѿ су* ми ћѣца дѡбро ТП, *ниѿкад^т* се тѡ није сѡзнало Вр, *ниѿкаѿ се* нѣће сѡзнати Во, нѣ морѣ *оѿ свѡкѡг* дрѡвета Мр, *ѿрѣѿ сѡбѡм* Ми, *ѿрѣѿ сѡлѿим* сѡбѡм П, *ѿрѣѿ сѡмѡ* зѡру Ри, *ѿрѣѿ свѡкѡ* тѡри Р, *ѿрѣѿ свѿма* Ду, *ѿрѣѿ свѣкрѡм* Ра, *ѡднекуд^т* се појѡвише Душ, *ѡднекуд^т* се довѡкоше Ри, *сѡѿ си* реко дѡшѡ Ка, *сѡѿ смо* мѿ и дѡбро Ст, *сѡѿ сам* га срѣла Зд, *сѡѿ су* се нѡвикли О, *сѡд^т* се нѣ зна ни кѡ пѿје ни кѡ плаћѡ Ра и сл.

345. За -ѿ ш- (и -ѿ ш- ← -д ш-) у ш исп.:

по *дѣсѣ-шѡмѡрѡ* ГД, *ѿѣ-шѣс* ГГ Год Ј К Ка Ст ТП, *ѿѣ-шѣсѿѡро* Ду (исп. и: тѡкѡ око *ѿѣѿ-шѣс* Во), *о-шѡлѣ* Зд С, *ѿѿре-шѡѿрѣ* Мр, *ѿрѣ-шѡѡлом* Р (исп. и: ко *оѿ шѡлѣ* О, *ѿрѣѿ шѿѡлѡм* П, *ѿрѣѿ Швѡбѡм* Мрш).

⁴⁸¹ Исп. М. Ник. СП 309 *ѡзив*, *ѡзѡвнѣм*, *ѿдѡѿдалѡ* (тако и *ѿрѣ-зѡру* и сл.).

346. а) *T* (← *д*) у секвенци *ӣ ц* често изостаје у примерима типа: *о-ц^цѣви* прѣмѣ Ми, *ко-цѣквѣ* ДТ, *кѣ-цѣквѣ* С, *по-цѣрић* ђнај ТП (исп. и: *ош цѣглѣ* Во, *ош цѣшѣ* М);

б) *T* (← *д*) у скупини *ӣ љ* често се губи у ситуацијама као што су: *ка-ће* Ј, *ка-ћемо* Душ С, *кѣ-ћемо* и *шта ћемо* Ст, *кѣ-ћеш* реко нѣсрећо Рош, *са-ћемо* К Ри, *са-ћу* ја Ц и сл.;

в) *T* (← *д*) у групи *ӣ ч* неретко ишчезава у потврдама типа: *о-чѣшрѣ* сѣшѣ Рош, *о-чѣмовинѣ* Ду, *ѡ-чегѣ* К, *о-чѣшникѣ* Ту и сл. (исп. и *одѣ* чѣшљѣна ђнѡга П, *ош чѣшицѣ* не ѡдмичѣ Ри).

в. Скујине двају исѣих сугласника раздвојених лексичком границом

347. Изворно идентични консонанти:

— *г з*: *бѡ-га* вѣдиѡ Ду, *бѡ-га* поглѣдѡ Во;

— *д ѡ*: *ка-ѡѡћѣ* Вр Ми П РБ, *ка-ѡѡћѣ* Р Ро, *о-ѡанѣс* до сѣтре ДД, *о-ѡанѣс* Ми Ст, *о-ѡва* брѣта ѡѣца ДТ С, *о-ѡвѣс* гѡѡинѣ Бр Ду, *о-ѡванѣ-сѣтѣ* Ро, *о-ѡебѣлѡг* С, *о-ѡебѣлѡга* Рош, *о-ѡебѣшѣ* гѡѡинѣ Р, *о-ѡрѣшѣ* Ј Ра Ри Ст ТП У, *ѡ-ѡрѣшѣ* Бр Вр М Ми У, *о-ѡрѣгѡг* разредѣ С, *о-ѡѡѡа* П Ри Ц, *о-ѡѡѡѡг* дрѣвета Ри, *по-ѡѡичѣшѡм* тѡм К, *по-ѡѣснѡм* шѣкѡм Б Рош, *са-ѡа* кѣжем и ниѣ Мр, *сѡѡре-Дрѡшѣ* Во, *сѡѡре-Дрѣновѡѣ* Р итд.;

— *з з*: *и-зѣшѡра* Во, *и-зѣмљѣ* Зд Р, *и-зѣмљѣнѡг* тањѣра Ка, *и-Злѣкусѣ* У, *и-злѣ* нѣмјерѣ Во, *крѡ-зѣмљу* ДД СР, *крѡ-зѣд* Ро и сл.;

— *ј ј*: *ѡѡ- је* вѣмо Д, *ѡѡ- је* реко примѣкни бљѣжѣ Душ, *мѡ- је* брѣс бѣѡ Ст, *мѡ-је* ѡдрѣд Рош, *иѡ-је* мѡј ѡѣд Ро и сл.;

— *м м*: *вѡѡѡ-ме* пѡлѣѡ К, да *са-мѡѡѡ* ЈД, *ја са-мѣку* вѣдиѡ П, *ја са-му* говѡриѡ Зд, *јѡѡѡ-ме* је ѡјѣла мѣчка З, рѣкѡ *са-му* Ра;

— *н н*: *ѡ-нам* је вѣлѡ Душ, *ѡ-нам* је прѣчѡ П, *ѡ-нам* ниѣ смѣтѡ ТП;

— *с с*: *ѡанѣ-сам* Душ, *ѡванѣ-сѣшѣ* Ра Т, *јѡанѣ-сѣшѣ* Му, *нѣ-си* нѣшѡ да... Го, *нѣ-сѣѡам* пѡсѣѡѡмо Душ, по *иѣшнѣ-снѡѡѡ* Зд, *шрѣје-сѣѡам* Ц, *шрѣје-сѣѡмѣ* Мрш, по *шѣ-сѡѡкѣ* ѡан ДТ, *шѣ-сѣшѣрѣ* Рош, *шѣ-сѣѡѡшѣнѣ* Год и сл.;

— *ш ш*: *знѣ-шѣѡ* ДД, *знѣ-шѣѡ* би шрѣѡѡ? О.

348. Идентични консонанти настали у процесу асимилације:

— *г з*: *ѡѡ-га* не ѡћѣрајѡ Зд;

— *д ѡ*: *ѡѣсѣ-ѡанѣ* Во Кр Ј Мр Мрш Рош, *сѣѡамѡѣсѣ-ѡѣвѣшѣ* Во, *сѣѡам-ѡѣсѣ-дрѣгѡ* гѡѡшѣте Д, *иѣ-ѡанѣ* Зд Мр СР С, *ѡѣвѣѡѣсѣ-ѡанѣ* ГД, *ѡсамѡѣсѣ-ѡанѣ* ДД, *иѣсѣ-ѡѣвѣшѣ* Бр;

— *к к*: *зѡ-Крѡшѣ* С, *зѡ-крѣшкѣ* лѣѡа Ра;

— *с с*: *и-сѣшѣ* у сѣт Вр, *и-сѡѡчѣлѣ* рѣкѣ Кр, *и-сѡѡкѡг* ѡзмѣш О, *и-сѣла* Ми П РБ Ст, *и-сѣлѡѡчкѣ* кѣћѣ Мр, *и-Сѣнѣвѡа* Ту, *и-сѡѡѡѡ* ДД Ј Мрш Ра Рош Ст, *и-сѡѡѡѡ* Во, *крѡ-сѣло* Ри, *крѡ-Срѡиљу* Ри и сл.

— *ш ш*: *исѣѡ-шѡѡга* О, *кѣ-шѣ* је ѡѡѡѡ? К, *ко-шѣ* мѡѡѣ ѡѣвѡјкѣ Ст, *ко-шѣ* слѣмѣ З, *кѡ-шѣѡѡѡ* Зд О П Ст, *ко-шѣшкѣ* ЈД, *ко-шѣшѣка* Во, *о-шѡѡѡѡ* Ду РБ СР Т, *ѡ-шѣ* Д Ри, *ѡ-шѣѡѡѡ* ДД Мрш, *о-шѣшкѣ* мѣкѣ Во, *о-шѣчѣуринѣ* нѣкѣ М, *ѡ-шѡѡга* З Ми, *о-шѣгѣ* Ду, *о-шѣѡѡѡга* ДД, *о-шѣѡѡѡнѣ* мѣкѣ Р, *о-шѣѡѡѡга* ѡѡѡа Душ, *са-шѣ* тѡ нѣѡко и не практикѣѡ О и сл.

— *и и-*: *и-школѣ* Душ О П, *и-школѣРо*, *и-шумѣ* Год, *и-шишлѣ* Ри и сл.

Неки аутори указују на факторе који утичу на изговор ових и оваквих сугласничких секвенци: синтаксичке везе, семантичко тежиште реченице,⁴⁸² темпо говора.⁴⁸³

6. ПОСЕБНЕ НАПОМЕНЕ О ИСПАДАЊУ, УМЕТАЊУ, ПРОМЕНАМА И МЕЋУСОБНИМ ОДНОСИМА СУГЛАСНИКА

349. *Редуkcије у йосуђеницама.* Сагласно приликама у другим народним говорима, фонетска адаптација речи страног порекла домаћем изговору често је праћена редуkcијом појединих консонаната. Будући да ова појава није од нарочитог значаја за конституисање физиономије идиома, представимо је укратко, мањим бројем засведочених примера.

а) Најчешће испада сонант *н*:

демострације Мрш, *ижинѣр* Л, *испекција* М, *испирумѣние* Ра, *келер* РБ, *концепција* Ст, *фукцијам* Ј, у *шажѣру* Д итд.

Каткад изостају и други сугласници:

л у *мушѣика* Ри;

р у *регистровали се* О (исп. и да се *региструѣм* Мрш);

ш у *дирекно* Го, као и у *асма* ГД, *асмѣ* ГД, *асму* К Мр (говори се и *зафша* Во, *зафшу* Во одн. *сийњу* Кр).

Двоструко је интересантан — и по иницијалном *б* и по „одсутном“ *л* — пример *бѣмбирѣм* СР (*л* је обавезно у обичнијем *бѣмба* З, *бѣмбѣ* К, *бѣмбу* Ка Ри).⁴⁸⁴

б) Финална скупина *-ниѣ* је постојана у *ађушаниѣ* Ро, *комаданѣ* Во / *команданѣ* Д РБ, *реферѣниѣ* Во (а исп. и *забушаниѣ* Ду С, *превараниѣ* ЈД); завршно *-ниѣ* раздвојено је секундарним *а* у: *докумѣнаѣ* СР, *инспирумѣнаѣ* Ри; *шестимѣнаѣ* С.

350. *О секундарним нехијайским сугласницима.* Најчешће их учачамо у примерима који су познати и многим другим говорима.

а) Уметнуто *н* очитује се у: *кѣмѣндиѣ* Д Му, *кѣмѣндиѣ* Ду, *кѣмѣндију* П С; — *комендиѣ* Ми, *комендиѣ* Мрш С, *комендиѣ*мо Мр; — *ѣранѣд* Ра, *ѣранѣд* Ри, *ѣранѣда* Г (поред: *ѣраѣд* Ј СР).

б) Паразитско *м* имамо у широко познатој форми *окѣомбар*: *ѣкѣѣомбар* ЈД, *окѣѣомбар* Мр, *окѣѣомбра* Рош Ц, *окѣѣомбру* ТП.

в) Секундарно *р* најпре срећемо у облицима именице *грѣмила* и предлогу *брѣз*:

ва) *грѣмила* Г Душ Кр Мрш Р, *грѣмилу* Зд РБ, на *грѣмили* Душ Ми, *грѣмиле* Душ;

⁴⁸² Исп. Пецо ГИХ 107–108.

⁴⁸³ М. Николић износи мишљење А. Пеце, а затим додаје: „Уз могуће индивидуалне разлике, од неког је значаја вероватно и темпо говора“ (СП 318).

⁴⁸⁴ Неке сугласничке скупине у позајмљеницама су наведе у одељку „Консонантске скупине“.

вб) *брез* В Вр ГД Душ ЈД К Кр М Му Мрш П РБ Ст; исп. и *бијо* *млдо* *брезобразан* К, *обрезбеди* Ми, *обрезбеђује* Ст.

Често се чује и *без* Г ДД Душ Л М Мр Мрш П РБ Р Ст Ту; исп. и *безобразан* М О, *безобразна* Л, *безобразлук* П С.

г) С је обавезно у *сиџе* Во Го Душ Мрш Р Ри, *сиџа* Ст ТП,⁴⁸⁵ а факултативно у *стиревији* ДТ, *стиревија* Ра (поред: *тиревија* Во, *тиревили* Га С).

д) У улози „паразита“ могу се јавити и други сугласници, али ретко, у тек покојој потврди:

и: *народ*^Г *осирџашији* Душ (можда према *сирџашијина* ДД, *сирџашијину* Мрш);

к (у посуђеницама): *ексџија* Ка, *ексџију* РБ; *баџиле* ЈД.

351. *О међусобним ујицајима сугласника на одстојању.* а) Даљинска асимилација стридената *с — ш*, *с — ж* и *з — ж* није својствена овоме говору. Дакле, доследно је:

осушији Вр, *осушила* Год П, *осушила се* Ст, *осушили* Кр ТП, *осуши* Г П, *осушии* ГГ Ст, *осуши се* Л Мрш, *сушии* ДТ Мр, *сушимо* Зд Му П, *суши се* Душ Ра; — *стирији* Зд П; *звизди* вјетрина нека Во, *звизде* Д.⁴⁸⁶

Редовно је, наравно, и *ваџим* Во Ду, *ваџимо* Ми и сл.

б) Даљинска дисимилација сонаната видљива је у следећим засведоченим примерима:

л — л → *л — р* у *либера* К, *либеру* К (лат. *libella*);

љ — њ → *л — њ* у широко познатим примерима (својственим не само руралним срединама): *зайалење* ГД Душ Ми (ипак и *зайалење* Вр), *оделење* Душ Ст, *оделења* К Ри, *оделењу* К (дакле, у именицама конкретизованог значења у којима сонанту *љ* претходи прави вокал; уколико није тако, изостаје и промена; исп.: *Богојављење* К ТП, *куљење* шљива Во и сл.);

н — м → *л — м* у *слимији* Г, *слимили* В, *слимише* СР, *слими* СР (према нашој грађи, чешће је *снимији* ЈД П, *снимија* Ј Кр, *слимили* Зд, *слимиш* Ка, *слими* Ко, *они* што *снимају* Ду);

н — м — н → *л — м — н:* *џломљани* Ра (поред: *џномљани* Во);

њ — л → *њ — р* у *шињер* Во Ц (исп. и *вџнички* *шинели* Во, као и стандардно у *шињелу* Ра);

р — р → *н — р:* *шангареја* Р Л, *шангареју* ЈД (исп. и *шаргареје* Ду).⁴⁸⁷

Уобичајена је и дисимилација *џ — џ* у *два(в)ес*, а дисимилативног карактера је и губљење скупине *зџ* у фреквентној форми *шесет* (потврде се наводе у одељку „Бројеви“).

Говори се *граб* Вр К Ка, *грабовину* Во.

352. *О неким међусугласничким односима.* Већина забележених форми које одсликавају поједине међуконсонантске односе су општије нарави, познате и

⁴⁸⁵ РМС: „*сиџе* м. покр. в. *пиџе*“.

⁴⁸⁶ Овако је и у окружењу; исп. нпр. М. Ник. Гор. 668, М. Ник. СП 320, Тешић Љешт. 209.

⁴⁸⁷ Исп. М. Ник. Гор. 669 *шангареја*.

другим (често и удаљенијим и несродним) народним говорима. Из расположиве грађе издвајамо следеће:

- однос *б:й*: у *букѣйу* Ду / *йукѣй* Вр, са *йукѣйшом* Ра;⁴⁸⁸
 однос *з:ж*: *близина* Год Мр, у *близини* П / *из близинѣ* З;
 однос *љ:л*: *арѣиљѣрија* Душ П, *арѣиљѣрију* Ду / *арѣиљѣрију* П;
 однос *м:н*: *багрѣм* ЈД (једна потврда) / *багрѣн* Год Душ Кр Ст Ту, *багрѣна* З
 Ст, *багреновина* Год, *багреновинѣ* Во;
йѣсма Вр Д Ј Му РБ Ри Ст, *йѣсме* Д Мр Ст и сл. (не и *йѣсна* и сл.);
 однос *н:њ*: *будалáишиина* Во, *будалáишиину* Г / *будалáишиињу* Ка;
 у *вѣну* Бр / у *вѣње* Ми;
гѣбаница ГД С, *гѣбаницу* РБ / *гѣбаициу* ГД, *гѣбаицие* Л;
дрвѣнарија Во / *дрвѣнарију* У;⁴⁸⁹
жуна К / *жуња* ДД, *жуње* Ро;
зелењáиш Т, *зелењáиши* Ка (немамо других потврда);
лчѣн Д, *лчѣна* Мрш; исп. и ек. *лѣн* Ду (имамо само ове потврде);
йрви́нари ДД Му СР / *йрви́нари* У, *йрви́наре* Ро (исп. и занимљиво *йрвѣчáри*
 Л У);
йланíрам Ка Му СР, *йланíрамо* Мрш, *йланíраше* Ст / *йлањíрам* Ка,
йлањíрò Мрш;
рачунáм Душ Р Ра, *рачунá* Рош, *йзрачунò* П, *израчунáм* Ри Ст / *рачунá* ДД,
рачунá се Бр, *рачунáј* З Л, *йзрачунò* Р;
сайу́наиши Ра;
сйòйиина ДД Мр, *сйòйиину* Р, *сйòйиинама* СР (исп. и *сйòйи́ињу* П);
чеи́иináри Ц / *чеи́иináри* Му;
 однос *њ:н*: *јањичáри* Г;
 однос *с:ш*: *чѣсма* ГД Мр / *чѣшма* ГД, *чѣшмѣ* Мрш, *чѣшму* Душ Ро;
 однос *ц:ћ*: *циркус* / *ћиркус*; *црейана* / *ћрейана* (т. 325);
 однос *с* (или *с* → *с́*, *ш*) : *и́* у прилогу *йослије*:
йòсле Бр Вр ГД ДТ Ду Ј К М Ми Мрш П РБ Ри Ро С Ст, *йòсле* Ра, *йòслије* П,
йòслен ГГ Д Му Ри, *йòслѣн* Душ Ми Ра, *йòсен* Ду Му, *йòсѣн* Душ Ми, *йòсли́н* Го М
 Ми, *йòсе* Д Ра, *йòслѣ* Ка, *йòшлѣ* ДТ Ј Мрш О / *йòшлѣ* ДТ М П, *йòшлѣн* ДД Ми,
йòшлѣн Го.

353. *Ме и́ а и́ е з а*. Није честа појава у говору УЦг. Расположиве потврде су махом познате и (неким) другим говорима.

а) Доследно је *јр* → *рј* у турцизму *бајрак*:⁴⁹⁰

барјак Г Ј Мрш Ри Ст, *барјака* Душ Ри, *барјаку* Год Му, *барјаци* Д, *барјаке* П;
барјакíйáр ГГ Р, *барјакíйáра* Зд О, за *барјакíйáра* Мрш.

б) Метатеза је редовна у заменичком корену *вѣс-*: *свѣ*, *свá*, *свò*; с друге стране, доследно је *вáздáн* (← *вѣсь* + *дънь*).

Овако је у многим говорима.

⁴⁸⁸ Исп. В. Ник. М-Гс 164 *йукѣй*, *ис йукѣша*.

⁴⁸⁹ Исп. В. Ник. М-Гс 163 *дрвѣнарија*, *дрвѣнарију*, Ник. Гор. 669 *дрвѣнарија*.

⁴⁹⁰ Шкаљић Турцизми 113.

в) Примери метатезе су и неки ликови прилога *овдје* и *ондје*:

воде, вође, воје, вое (поред *овде, овди* и сл.);

нође, нонде, ноде, ноје, ное (поред *онде, онди*).

Потврде се наводе у одељку о облицима прилога.

г) Метатезу уочавамо и у форми *рамунџу* З (поред *армунџу* ГГ П, *армуникаши* Ми).

д) Говори се *ајвџр* Вр К П, *ајвџра* В Мрш, *с ајвџром* Во, али имамо и *арвџ* З.⁴⁹¹

ђ) Поред стандардног *агрџр* Д бележимо и *аргџр* П.⁴⁹²

е) Говори се *јџкрај* У Ц, *јџкрај* Ми (не и **јрокај* или сл.).

ж) Доследно је *ма̀насџџр* ГД Ка Мрш С Ст, *ма̀насџџра* Му Ри, *ма̀насџџру* ДТ П, *ма̀насџџри* Рош (није засведочена форма *намасџџр*).⁴⁹³

з) Редовно је: *гџврџн* ГД Ми Мр, *гџврџана* Р; — *сџанџ* К С ТП Т У, *џсџанџ* К Мр, *џсџанџмо* Во, у *сџанџуџе* Ст; — *наџве* и сл. (т. 427); — *гџџџџе* ДД Зд Ка Му Ри С Ст, *гџџџџе* К Ка Р С и сл.

7. ПАРТИКУЛЕ

354. Партикуле нису упадљиво обележје овога говора. Запажамо их у неким заменичким и прилошким формама.

а) Партикуле *-зи* и *-ки* недоследно се јављају у заменичким ликовима *њо(ј)зи* (т. 130 и 269), *њизи* (т. 131), одн. *наске, васке, њике* (т. 131).

б) Изнећемо списак засведочених партикула у прилозима. У загради стоји само по једна потврда (остале се наводе у одељку о облицима прилога):

<i>-ј</i> (ондај)	<i>-на</i> (туна)
<i>-јк</i> (ондајк)	<i>-ни</i> (туни)
<i>-јке</i> (ондајке)	<i>-нак</i> (овденак)
<i>-к</i> (ондак)	<i>-н</i> (последн)
<i>-р</i> (ондар)	<i>-ке</i> (данаске)
<i>-рке</i> (ондарке)	<i>-љ</i> (оздољ).

Засведочени ликови *џуде* и *џуди* аналошког су порекла (према *овде, овди*).⁴⁹⁴

⁴⁹¹ Исп. Тешић Љешт. 209 *арвџ* < *ајвџр*.

⁴⁹² Исп. нпр. Ђук. Драг. 86 *аргџр*, М. Ник. СП 324 *аргџр* / *агрџр*.

⁴⁹³ Наводећи лик *ма̀насџџр* (поред чешћег *ма̀насџџр*) као пример метатезе у суседном љештанском говору, М. Тешић наглашава да се он „чује врло ретко, углавном од најстаријих особа“ (Љешт. 209). У другим околним идиомима је неуједначено; исп. нпр. Ђук. Драг. 86, М. Ник. Гор. 608 само *ма̀насџџр*, В. Ник. М-Гс 170, М. Ник. СП 324 *ма̀насџџр* / *ма̀насџџр*.

⁴⁹⁴ Исп. М. Ник. СП 326.

IV
МОРФОЛОШКЕ ОСОБИНЕ

ИМЕНИЦЕ

355. Као и у другим сродним говорима, обличке и творбене особине именица у главном одговарају кореспондентним приликама у стандардном језику. Дијалекатски обележене појаве најчешће срећемо (са различитим степеном заступљености) и у неким (неретко и у свим) околним идиомима, као и у бројним удаљеним (и не само сродним) говорима. Веома су ретки (али дијалектолошки најупечатљивији) облици који досада (колико нам је познато) нису засведочени у овом делу ијекавске Србије.

Приступна овлашна запажања унеколико ћемо развити и поткрепити примерима у завршном пасусу овога одељка.

1) ИМЕНИЦЕ МУШКОГ РОДА НА -Ø
И ИМЕНИЦЕ СРЕДЊЕГ РОДА

а. О неким морфолошки условљеним алтернацијама

356. Алтернација $a \sim \emptyset$ и $\emptyset \sim a$ налазимо у истим категоријама у којима се јавља и у књижевном језику; она је обилато засведочена и представљена већим бројем примера у т. 81–86, 94–95 и 102 поглавља о прозодијским особинама говора. Очитује се и у примерима типа *дрџак-дрџика* Р, *мáчак-мáчка* Во, *Јáкаљ-у Јáкљу* РБ и сл., одн. *йíсмо-йíсāмā* М, *йòвјесмо-йòвјесāмā* Т и сл.

357. Алтернација основе у им. *дан* очувана је једино у саставу имена хришћанских (православних) празника типа *Јовањдан*:

ген. *око Ви́доваднѐ Му, до Ви́довадне Л, од Бур̑рџеваднѐ П, до Бур̑рџевадне Кр П, до Кр̑с̑товаднѐ Ду, око Кр̑с̑товуднѐ Ра, до Ма́рковаднѐ Г, око Ми́йр̑ровуднѐ ДД, око Пе́йр̑ровуднѐ Душ;*

лок. *йò Бур̑рџевудне З, о Бур̑рџевуднѐ ДД, о Й̑л̑нуднѐ О, о Си̑совуднѐ ТП.*

Једнако су обични и ликови са *-дан*: *око Ви́довдāна* ДД Ра, *учи Ви́довдāна* П (исп. и *о Ви́дову дāну* ГД), *на Бур̑рџевдāн* Д Ми Ту, *йò Бур̑рџевдāну* Ст (тако и: *й̑р̑јѐ Бур̑рџева дāна* ДД), *за Кр̑с̑товдāн* К, *на Лу́чиндāн* СР, *око Пе́йр̑ровдāна* ТП Ц.

Иначе, сама именица *дан* има стандардне падежне облике.

358. а) Алтернације $k \sim \check{c}$, $g \sim \check{z}$, $x \sim \check{s}$, $\check{c} \sim \check{c}$ и $k \sim \check{c}$, $g \sim \check{z}$, $x \sim \check{s}$ и др. остварују се у категоријама у којима се реализују и у стандардном језику:

к~ч: *вѡјнѣче* Вр Кр Р, *јѡнѣче* Г Ј, *мѡмче* Год, *нѣсрејнѣче* М, *пѣрдѡсѣче* ДД Ка РБ, *рѡђѣче* Д Л, *чѡвече* Го Ј О Р, *сѣљѣче* бнѣједнѣ Ту;

г~ж: *Бѡже* Бр Го ДТ З Зд К М Ро СР Ту Ц, *врѡже* Ду Ри, *дрѡже* Му У С Т;

к~ш: *сирѡмѡшак* Му;

ц~ч: *кѡкѡвче* Душ Ри; *зѣчеви* Мрш, *зѣчѣвѡ* Му, *ѡчеви* К, *стѣрѣчеви* Ц;

к~ц: *бѡдњѡци* Г К, *са бѡдњѡцима* Бр Мр РБ, *барѡѡци* Г, *веселѡци* Д, *дѡшеци* Л М Ту, *ѡйѡнци* Б Му Ту У Ц, *јѡстѡци* Бр Ра СР; *вѡјнѣци* (вок.) Мр, *јѡнѣци* (вок.) З Ри и сл.;

г~з: *бѡбрези* ДД Му Ри, *у бѡбрезѡма* Ро С, *у Пѡдјезѡ* Г П и сл.;

х~с: *мѡнаси* Мрш, *ѡрасѡ* Ми Ст ТП, *сирѡмасѡ* Мрш.

Алтернација изостаје у облику *бѡбреги* Му.

б) Аналошки облици са сибилезованом осномом у ак. пл. нису забележени; дакле, редовно је: *јѡстѡке* Бр ДД Р, *ѡйѡнке* Г Душ Р Ра, *сѡндуке* Во и сл.

359. И у говору УЦг јављају се алтернације којих нема у стандардном језику. Оне, на које ћемо овом приликом указати, последица су одређених фонетских промена.

а) Губљењем консонанта *х* у финалној позицији настао је однос *с~ ѡ* у *ѡрасѡ-ѡра* Во, *сирѡмасѡ-сирѡма* Г.

Познато је (и потврђено у великом броју говора) и следеће: губљењем *х* успостављена је вокалска основа у извесном броју именица м. р. (што је, иначе, несвојствено српском језику), па смо добили низове *вр*, *вра*, *вру*, *гра-грау*, *пѣрбу-пѣруба-пѣрбуу* и сл. (в. у одељку о консонанту *х*).⁴⁹⁵

б) Алтернације *ѡ~ ѡ* и *пѣ~ ѡ* читају се у примерима типа *грозѡ-гроз*, одн. *крсѡа-крс* (в. т. 336).

360. С друге стране, и овде изостаје алтернација *ла~ѡ* у именицама типа *варѡѡц* Го, *врѡшѡѡц* Кр, *жѣшѡѡц* ГГ Р, *кѡшѡѡц* Му (ген. пл. *кѡшѡѡца* Год), *пѣрсѡѡца* (ген. пл.) Во, *сѡсѡѡц* Ду, *сѡѡраѡц* Мр, *пѣсѡѡраѡц* Л, *пѣѡжѡѡц* Зд У.⁴⁹⁶

За разлику од потврда наведених у претходној тачки, овакви ликови нису само карактеристика сеоског (нити само нешколованог!) становништва.

б. О појединим ѡдежним облицима

361. Вокатив с. г. а) Засведочени примери углавном одговарају приликама у стандардном језику. Издвојићемо следеће:

брѡше Во ГД Ј Ка Л М Мрш О Ри С Ст, *Вѡлиѡе* ГГ, *Гвѡзденѡ* Ми, *глѡѡѡне* РБ, *ѡмѡшѡне* Бр Мр Ри Т Ту У, *Дрѡганѡ* ДД Р Ра Ро Рош, *дрѡже* Ст ТП Ц, *ѡмѡѡче* ГД Му Ра Т Ту, *Јѡванѡ* Мр, *јѡнѡче* Г Му О Т, *каѡѡѡне* Вр, *кѡме* В ДД Кр Л М Ро, *Лѡзѡре* О, *лѡѡѡѡе* Кр С Ту, *Мѡланѡ* Г Ка, *Мѡлѡѡне* Бр ДД ДТ Ри, *Мѡлѡѡне* Душ, *рѡђѡче* Б Во Л Мрш Ц, *нѡроѡѡе* Т Ту, *нѣсрејнѣче* Бр Рош СР, *сѡне* В ГД З Зд Кр Ми Мр, *сѣљѡче* Кр С, *Срѡбѡне* ГД Ка У, *Срѡѡне* Кр Т, *сѡѡѡѡе* ДТ итд.;

⁴⁹⁵ Исп. М. Ник. СП 329.

⁴⁹⁶ О алтернацијама основа говори и П. Ивић у раду *О деклинационим облицима у српскохрватским дијалектима*, ГФФНС V (1960) 75–92.

Ро (ређе је у *гѡсѣ Ду*) већ и у другачијим синтаксичким контекстима, нпр.: *кад нѣма гѡсѣ ТП, дочѣкуѣ гѡсѣ Мрш, ко да нѣ волѣ гѡсѣ Р* итд.⁵⁰⁴

365. Дат. — инстр. — лок. пл. а) У готово свим засведоченим примерима имамо наставак *-има*; издвојићемо следеће:

у брѣдима ГД, њо градѡвима Во К, зѡбима ДД СР С, ковѡчима Ри, нѡ колима Ро, љѡдима Бр Вр ГГ ДТ Д З Зд Мрш Му РБ Р СР ТП Ту, мѡјсѣјорима Мр, младѣћима Вр ЈД П, с ѣриѡјѣљѣима Ст, свѣцима О, њо сѣлима П РБ, у увѣћима М, ш чѡбанима С.

б) Наставак *-ма* (поред чешћег *-има*) налазимо само у *љѡдма Му* и *зѡбма СР*.

У другим сродним говорима овакви примери или нису засведочени, или је забележена тек покоја потврда.⁵⁰⁵

в) У једној посве необичној (да ли хапаксичкој?) потврди имамо наставак *-им*: у *чѡбровим В*.

в. О ѣлуралском форманѣу *-ов/-ев-*

366. У говору УЦг велики број именица м. рода проширује плурал формантом *-ов/-ев-*, али је осетно и присуство оваквих речи без множинског уметка.

Следи поступна класификација засведочених примера, а затим кратак аналитички осврт.

367. Једносложне основе. а) Без форманта *-ов/-ев-* налазимо: *јѡди ГГ Ду Мрш, јѡдѡ Ми СР, мрѡви ГГ Му, мрѡве Го РБ, ѡдѣши Г Душ Ри, ѡдѣше С ТП, Рѡси Г П, црѡви Год П Ст, црѡве Ра* и сл.⁵⁰⁶

Дублетне форме:

брѡвѡ Ка / брѡвови ТП, брѡвове Ка;

брѣци В, брѣке П / брѣкови Го Душ, брѣкове Ми С;

вѡци ГГ Ри / вѡкови ГД М, вѡкѡвѡ Во К, вукѡвѡ Год С;

длѡни Рош / длѡнови Г, длѡнове Зд Ту;

клѣни Г М, клѣнѡ О Рош Ту / клѣнови Д, клѣнове Му Ц;

мѣши ГГ ДТ, мѣше Му Мр, мѣшѡ Мрш / мѣшеви П Ро, мѣшевѡ Ра;

нѡже З / нѡжеви Кр, нѡжеве Ри ТП, нѡжевѡ РБ;

ѣруѣше (ѣмѡ ѡна свѡје ѣруѣше) К / ѣруѣшеви Л, ѣруѣшеве П Р;

двѡес рѣдѣ Ка / рѣдове ЈД;

нѣколко снѡйѡ РБ, десѣтак снѡйѡ Ра / снѡйове Зд, снѡйѡвѡ ТП;

сѡде ГД / сѡдове Ду Л СР

пѣд ѡѡкѡ Вр / ѡѡкови Во Ц, ѡѡкове К.

⁵⁰⁴ На подручју СП (М. Ник. 333) засведочено је не само *ѡ гѡсѣи*, већ и *ѣмѡ гѡсѣи*, *ѡдѡвѣмо гѡсѣи*. Исп. и Вуковић П-Др. 52–53 (*ѡ гѡсѣи*), М. Ник. Гор. 671 (*ѡ гѡсѣи*), Дешњ 361ЈГ 222 (*гѡсѣи / ѡ гѡсѣи / ѡ гѡсѣе*) итд. За ек. новоштокавске говоре исп. Рем. Шум. 270, бел. 667.

⁵⁰⁵ Исп. нпр. В. Ник. М-Гс 180 *љѡдма, коњма*, Бук. Драг. 128 *љѡдма*, М. Ник. Гор. 671 *ш љѡдма*, М. Ник. СП 101 *кѡња*.

⁵⁰⁶ Исп. М. Пешикан *О умѣйку-ов- (-ев-) у множини именица ѣрве врѣше*, НЈ VII н.с./7–10 (1956) 274.

Облици *брáвā*, *рédī*, *спóйā* и *цáкā* засведочени су једино као зависни чланови партитивних синтагми.⁵⁰⁷

Свуда је *зуби* В Д Зд П Р, *зубе* Ро ТП У и сл., али једанпут бележимо и са дугим *зубовима* СР.

Ликови (само) са *-ов-/-ев-*:

гајеве Во, *крајеве* Во П Ц, *крајевима* Ду, *рђјеви* Ра; *жуљеве* З, *жуљевā* Му, *жуљеве* Мр, *маљеви* Ри, *маљеве* Го, *шуљеве* Ми Ст; *гуњеви* Го Ј Ра, *гуње* С, *пањеви* Во, *пањевā* Бр;

зечевā Год Мрш, *кључеви* Ка, *кључеве* СР, *сачеви* Г О, *сачове* Му Ст; *сиљжјеви* ТП, *сиљжјевā* ТП; *кршеви* ДД, *крше* Му С, *лешеви* Год, *лешове* Ка, *лешеве* СР Ту; *нојсеве* Д С, *нојсевима* С;

брусевā ДД, *брусеве* Ј, *носдовима* ДТ; *илацеве* О С, *илацџџевā* СР, *ишшцевима* Р; *иушјеви* Ду Ст, *иушјџџевā* Душ, *иушјевима* П, *иушјеве* Му ТП.

Забележено је и необично *мџдове* Ка.

б) У именица једносложне једнинске основе с непостојаним *а* је овако.

Без форманта *-ов-/-ев-* засведочено је: *крмајка* Р Т, *крмке* Л М У, *ишљке* Зд У, свѐ *свѐце* РБ.

Двојако је у: *имāм чанке* Зд / *чанкове* Мрш Ту, *мџике* Ду / *мџикове* Мрш, *мџијакā* Ка.

Облици *дчеви* ГД Р Ту, *дчеве* ТП и сл. односе се на родитеље, или, шире, на предаке, а *Оци* ДД Ст је име празника.

Само са *-ов-/-ев-* имамо: *лајкјови* Во, *мачкови* Д, *овнови* Ми Ри, *овнове* Го Мр, *овијџџевā* ДТ Мр, *овијџџевā* Му, *ијдчкови* ГГ П, *ијдчкове* Му ТП, *ијдчкџџевā* Ми, *чужјеви* Кр М.

368. Двосложне основе. Без форманта *-ов-/-ев-* имамо: *ђевери* Т, *кашше* Л, *калеме* Ми У, *калеме* Ми, *јо шайџорима* Ро.

Двојако је у: *бадњаџи* Во Д П Т / *бадњакове* В М; *имā камџнā* Ка / *камеијџевā* Зд; *курјаџи* Б З Т, *курјака* ДТ / *курјакови* Мр, *курјаковā* Ро, *курјакове* Ка.

Сасвим обични и чести ликови *џблаџи* Во ДД К Р, *ишшњаџи* ГД Ро и *ишшмари* ТП У имају своје необичне и ретке пандане у формама *џблакови* З, *ишшњакови* П и *ишшмареве* Ту.

Само са *-ов-/-ев-* налазимо: *багренови* Душ Мрш, *багренове* Ра Ц, *гџлубови* ГД Д Ри Ро У, *гџлубове* Мр Т, *јасшребови* Т У, *џбручеве* Душ Ц; — *џбручеве* Рош Ту Ц, *ијџасеве* К, *ијџасеве* С Ст, *сишшљенови* Му Ст, *сишшљенове* Ра Ст ТП, *случајеве* П СР, *случајевā* Ра.

369. У представљеној грађи налазимо упоришта за следеће закључке.

а) Говор УЦг ни према постојаности ни према репартицији варијантних морфема *-ов-/-ев-* не разликује се од сродних идиома у окружењу, нити битније одступа од кореспондентних стања у књижевном језику. Број засведочених облика без форманта *-ов-/-ев-*, односно број забележених дублетних форми, није

⁵⁰⁷ Овакви или слични облици генитива карактеристика су и других говора; исп. Ђук. Драг. 128–129, 334–335, В. Ник. М-Гс 178, М. Ник. СП 335; затим Вуковић П-Др. 52, Пецо ГИХ 118–119 итд.

занемарљив, али је (и овде и у оближњим идиомима) оваквих примера мање него нпр. у неким удаљенијим сродним говорима.⁵⁰⁸

б) И у говору УЦг, наравно, дистрибуција множинских форманата *-ов-* и *-ев-* зависи (начелно) од фонетске природе основинског сугласника; „удаљавањем“ од основе на непчани палатални (кон)сонант, фонетски логичном поступношћу (преко основа на непчани непалатални консонант, па основа на сибилант...) расте и број примера са *-ов-*. Дакле, увек је (немамо потврда са *-ов-*) *гајеве*, *жуљеве*, *гуњеве* и сл.; претежно је *нојеве*, *сачеве*, *лешеве* (имамо и *сачови*, *лешове*), колебаљиво у *брусѐва̄/брусове*, *илацѐве/илацѓва̄* и сл., и, најзад, опет једнозначно у *шѓдѓкови*, *багренови*, *голубови* итд.

Потврде као што су *сѓриѓчеве* и облици именице *ѓуш* (*ѓушѓеве* и сл., али и *ѓушѓове* и сл.) интересантне су и из других разлога: у првом имамо у основи *ч* ← *к* (палатализација), док је им. *ѓуш* некада припадала тзв. меким основама (*ѓушѓь*).

в) Однос *маљом/маљеве* и *ножом/ножеви* присутан (мада са различитим степеном заступљености) у већини околних говора, изразит је само на источној половини нашега подручја.⁵⁰⁹ У западнијим (а нарочито у северозападним) насељима, где је у инстр. једнако обично и *-ом* и *-ем*, пре би се могло говорити о односу *маљом* (*маљем*) / *маљеве*, односно *ножом* (*ножем*) / *ножеви*.

г. О именицама на *-ин* (у сг.)

370. а) Стандардни однос типа *грађанин* (сг.) / *грађани* (пл.) углавном се чува на подручју УЦг, баш као и у оближњим сродним говорима.⁵¹⁰ Засведочено је:

Србин Бр ДД П РБ С / *Срби* В Год З Ка Мрш О Ра СР, *Цѓганин* ГГ Ра / *Цѓгани* Ми Ст У, *Цѓга̄нѓ* Му Ри, *ѓѓбанина* Год, *ѓѓбанину* Во / *ѓѓбани* Д Ка П Р, *ѓѓба̄нѓ* ДТ Ј Ми СР Т, *ѓѓбане* Г О, *грађанин* Во / *грађане* Му, а исп. и *берберин* ДД, *берберина* ДД.

Аналошко уједначавање сингуларске и плуралске основе очитује се у невеликом броју потврда, исп.: *ѓмѓ добрѓг ѓраѓа* Ст (зооним, коњ црне длаке), *Сва̄ка* е *кӯћа ѓмала ѓѓбана* Ту, *Тре̄бѓ* им *касаѓ* Во.

б) Према тур. *düşman*, овде је *ѓушман* Во Ка, *ѓушмана* Мрш (пл. *ѓушмѓни* Душ, *ѓушманѓ* Во) и *ѓушмѓнин* Зд Ка, *ѓушмѓнину* Ми Ри.⁵¹¹

⁵⁰⁸ Такви су, нпр., неки западнији ијекавски говори; исп. Петр. Змиј. 93–96, Дешић ЗБИЈГ 216–218 итд.

⁵⁰⁹ Из овога се, како примећује С. Реметић (Шум. 277), види и „хронолошки редослед нарушавања односа у два категоријама“. Наводећи и разлоге за неуједначеност у степену остварења ове тенденције, он, на истом месту, каже: „За изједначавање облика двеју основа требало је уклонити једино разлику у инструменталу. Препрека истој тежњи у множини била је неупоредиво тежа јер се аналошким процесима опире *-ев-* у овим падежима“.

М. Ник. (СП 337, бел. 997) ову аргументацију ојачава и чињеницом „да именице м. рода на непалатални сугласник имају облик инстр. сг. на *-ом*, али немају све и проширени плурал (са *-ов-*) који би могао деловати у правцу уједначавања“.

⁵¹⁰ Исп. нпр. М. Ник. Гор. 671, Тешић Љешт. 214, Ник. Тршић 413; нешто више изузетака наводи се у В. Ник. М-Гс 180–181, М. Ник. СП 334.

⁵¹¹ Вук упућује *ѓушман* на *ѓушмѓнин*.

д. Из аниројонимје и ѿојонимје

371. Из антропонимје. Двосложни хипокористици (и одговарајућа имена и надимци) типа *Бѡжѡ/Бѡжѡ* (ном.!) завршавају се у ном. на -о. Дакле, редовно је: *Аѡ* Во ГД РБ С, *Бѡжѡ* Душ К Ми, *Бѡјѡ* Во, *Вѡѡ* Му, *Гѡјѡ* Во, *Дѡко* Ду, *Зѡћѡ* Во, *Јѡво* Вр Душ Ри С, *Љѡбу* Во Ка, *Мићѡ* З Ка П Ту, *Мишо* Л Ри, *Нѡћѡ* ДП Ст, *Поћѡ* (надимак) Ро итд.

Деклинирају се на два начина.

а) Модел *Бѡжѡ–Бѡжѡ–Бѡжѡ* (присв. прид. *Бѡжѡв*) својствен је већем делу области, заправо је д и н и је у насељима распоређеним јужно и источно од линије Поникве–Косјерић–Маљен (истовремено, није непознат ни селима северно и западно од назначене линије).

Издвојићемо мањи део засведочених потврда:

ѡѡ од *Аѡ* Во, даѡ *Аѡ* Л, ѡкрете се *Бѡру* С, бѡљѡ од *Вѡѡ* О, даде *Вићу* Кр, код *Воја* ТП, препѡсѡ кѡћу на *Вѡса* К, *Драгу* нѡ рече нѡшта Зд, нѡ даде *Драгу* Р, пѡздрави *Драга* Му, за *Ђура* У, според мѡга *Жѡка* Ро, од мѡга брѡта *Љѡба* Во, свѡ ѡстави *Љѡбу* Во, увѡлише је *Мићу* Ра, забѡравише за *Мића* О, прѡварѡ ѡн *Пѡра* Му, прићѡ *Рашу* К, прѡпаде *Сѡћѡву* кѡмина Ст, ѡно *Тѡма* У, забѡравише *Тѡма* С, ко-*Тѡма* Во, запѡслише *Триша* ТП, свѡ спѡде на *Чѡда* Р итд.⁵¹²

б) Модел *Бѡжѡ–Бѡжѡ–Бѡжѡ* (присв. прид. *Бѡжѡн*), јавља се (најчешће) напоредо са претходним моделом у насељима распоређеним северно и западно од линије Поникве–Косјерић–Маљен. Релативно скромно засведочен у севернијим насељима (оним у троуглу Косјерић–Магљеш–Маљен), где је образац *Бѡжѡ* (ном.) — *Бѡжѡ* (ген.) још увек изразитији, овај деклинациони тип, приближавајући се Ужичком Подрињу и масиву Повлена, постепено фреквенцијски јача, па је у северозападном делу области или доминантан или једини (тако је у неким граничним насељима, према нашој грађи у Го и М).

Из мноштва забележених примера издвојићемо следеће:

а *Аѡ*и нѡшта Год, додај *Бѡжѡ* РБ, нѡ вићѡ *Бѡжѡ* З, од *Вѡѡѡ* Го, нѡ даѡѡ *Вѡѡ* ДТ, ѡзгрѡдѡ *Гѡвру* В, мѡга *Ђѡку* П, преко *Јѡшѡѡ* Го, код *Јѡвѡѡ* ДТ, за *Лѡзу* Ц, *Мићѡ*и не ѡстаде нѡшта В, пѡслаше *Млѡћѡ* пакѡт Го, ѡкитише *Мѡшу* СР, нѡ бѡѡ *Пѡрѡѡ* Ц, нѡ даде *Пѡри* В, код *Рѡкѡѡ* В, западе *Рѡки* Го, ѡстаде *Слѡви* Год, пошѡљи *Слѡби* СР итд.⁵¹³

И већина засведочених апелативних хипокористика (одн. одговарајућих апелатива) у ном. сг. има наст. -о:

*бѡѡ*о ГД О Ри, *клѡњѡ* Во, *рѡћѡ* Му С, *ѡѡѡ*о СР, *ѡѡѡ*о Д П РБ, *ѡѡѡ*о Го Ду Ц, *чѡво* О.

⁵¹² Промена типа *Бѡжѡ* — *Бѡжѡ* — *Бѡжѡ* својствена је већини околних идиома, заправо свим говорима који се простиру југозападно и јужно од наше области; исп. нпр. Ђук. Драг. 129, М. Ник. М-Гс 181, М. Ник. Гор. 671, М. Ник. СП 341.

⁵¹³ Тип *Бѡжѡ* — *Бѡжѡѡ* — *Бѡжѡ* својствен је подринским ијекавским говорима; исп. нпр. Тешић Љешт. 213, Симић Обади 71, Ђук. ГЦ 244. Он је, такође, особина и неких западнијих ијекавских говора; исп. нпр. Ивић Дијал. 138, Броз. Ијешѡа 122, Пецо Ишѡа 99–101.

По првом типу би ишло: *дâј* и *бáйиу* Во, код мoг *рoђа* У, ко-*шáђа* Мр; по другом: нè даде *бáйи* В.

372. Двосложних хипокористици (и одговарајућа имена и надимци) јављају се у још два морфолошка (и три прозодијска) лика.

а) Хипокористици (одн. имена и надимци) типа *Љубе* (ген. *Љуба*, дат. *Љубу*; присв. прид. *Љубов*) сасвим су обични (и релативно добро засведочени) на целом подручју УЦг, нпр.:

Бoре Во Г, *Буде* Во, *Влáде* Ра Ст, *Јóле* Мр, *Ђóле* Л, *Лáле* Му, *Љубе* ДТ Ра ТП, *Мáре* Во, *Мíле* ГГ Д Кр О, *Рáде* О, *Свéле* Ро итд.⁵¹⁴

У северозападном делу области (тј. у насељима подринског залеђа) овакве именице могу се јавити и са *џ*, тј. као *Љубе* (ген. *Љуба*, дат. *Љубу*; присв. прид. *Љубов*); посведочено је:

Вуле В, *Љубе* З, *Мíле* П, *Свéле* СР, *Рáле* Ц;

òста кот *Свéла* В, ðћè *Вулу* Го, нађе ли *Рáла*? Го.⁵¹⁵

б) Имамо, најзад, и (такође свуда присутан) тип *Сáва* (ген. *Сáвè*, дат. *Сáви*; присв. прид. *Савин*):

Бoђа Год, *Глйша* Во, *Мйка* Ст, *Мйда* Во, *Мйћа* Во, *Мйшá* Ду, *Сáва* З, *Тoма* Му У;

гoрй је од *Бoђè* ГГ, убићу *Глйшу* Во, нйшта од *Глйшè* Р, нè дáм *Мйшй* Во, oдведе *Сáву* нèђе ГГ, ишћераше *Тoму* нáпоље Во.

Забележен је и апелативни хипокористик *бáђа* Во (=брат), пoдáј мáло и *бáђи* Во.

373. Сви сагледани морфолошки ликови (одн. деклинациони обрасци) двосложних хипокористика (одн. имена и надимака) аутентично су обележје или неког дела нашега подручја или целог подручја. Незнатан број потврда не уклапа са ни у један од карактеристичних модела.

а) Засведочено *свèшйoг Сáвè* Мр (повленско село), одговара тамошњем доминантном обрасцу (*Сáво–Сáвè*), али то не важи за пример *oд^м свèшйoг Сáвè* Рош забележен у кабларском селу (овде је аутохтоно *Сáво–Сáва*).⁵¹⁶

Будући да је у номинативу аутентично (свуда!) само *Сáво*, антропони-мијском систему УЦг страни су ликови као нпр. *свèшй Сáва* Мр или *Сáва Сáвáновй* З (чувени „вампир“ из народног предања и Глишићеве приповетке, који је „вампирово“ у Зарожју, суседном подринском селу).

б) У истој равни са *Сáва* (морфолошки) стоји такође неаутохтоно *Швáба* (нпр.: *Швáба* oднесе свè РБ, кад је *Швáба* оступиo Ро, бйo *Швáба* С, оно *Швáба* пòбјегo ў воду ЈД итд.), поред очекиваног *Швáбо* (нпр. нè дá *Швáбо* ДТ, и-снај-пера га ўбиo *Швáбо* Душ, пришo му *Швáбо* З, чим је *Швáбо* оступиo Ст и сл.).

⁵¹⁴ Ови хипокористици, као и у другим (и)јекавским говорима западне (одн. југозападне) Србије „представљају стандардну варијанту мушке промене основних хипокористика на о“ (Бошк. Чланци 438).

⁵¹⁵ Исп. Тешић Љешт. 213.

⁵¹⁶ И у суседном Драгачеву (Ћук. 129) засведочено је *свèшй Сáва*, *oд^м свèшйoг Сáвè* и сл.

О спором и усиљеном уклапању им. *Шваба* у овдашњи антропонимијски систем сведочи и чињеница да је она, често, ж. рода:

освојила *Шваба* З, зацрње она *Шваба* пуста Ми, задуго остала *Шваба* Ро, тек почела *Шваба* да долази Ду, запретила *Шваба* Ри и сл.

в) Скренућемо пажњу и на једну новију појаву која је, превасходно, својствена градским срединама, али се све изразитије очитује и на селу. Надимке (м. р.) *Пеја* (хип. од *Пејић*, презиме), *Маџа* (хип. од *Маџовић*, презиме) и *Дача* (хип. од *Данило*, име), њихови носоци (данас средовечни људи које аутор познаје) понели су из ђачких дана.⁵¹⁷ Није их тешко објаснити: омиљени јунаци (цртаких) филмова, па и доброг дела ране лектире, „крштени су“, најчешће, у престижном Београду и, по правилу, носе имена (одн. надимке) на -а — нпр. Нушићев *Вића* (писар), или нпр. *Паја Паџак* и сл.

Ликови типа *Сава*, *Шваба* и *Пеја*, као и нпр. бројни (не сви!) екавизми, новији су језички нанос, који (бар засада) не заседа у темеље система.

374. Међу аутохтоним личним именима која су дијалектолошки интересантна налазе се и следећа:

а) *Благоје* В Ј О, *Видоје* П С, *Љубивоје* Душ, *Миљивоје* М, *Миљоје* Л Ри, *Радоје* ДД К Ка, *Радивоје* Во, *Средоје* Зд (дакле, увек је -оје, никад -оја);

б) *Алџије* ДД, *Василије* П, *Глигорије* Ри Т, *Димитрије* Мр, *Јероџије* П С, *Милеџије* Ду, *Петроније* С, *Танасије* Ј; — *Јерџија* Д М, *Панџелија* С; — *Маџија* ДТ;

в) *Радмил* Ми;

Гаврило К Ри, *Добрило* Ка, *Момчило* ТП У; — *Миџило* ЈД, *Микаило* С; *Драгџло* Д / *Драгџле* Му (дакле, имамо однос -л / -ло / -ле);

г) *Никола* Д О Р, *Секула* Рош Т (није засведочено -ле);

д) *Војин* Г Ј; — *Веселин* К Ми СР; — *Радџин* ТП.

Исп., осим тога, и: *Срдан* Ро; — *Томаш* Л (име, не хип.); — *Љубаш* Во (хип. од *Љубомир*).

375. Из топонимије. а) Име града *Ужица* увек се јавља као *singularia tantum* средњега рода (акцент је редовно $\hat{}$, а дужина на унутрашњем слогу необавезна):

ном.-ак. *Ужице* Ра С Ст, *Ужџице* СР Ст Т Ту, ген. из *Ужица* Го Л, из *Ужџица* Ра, до *Ужџица* Ми, сјоред *Ужџица* Год, дат.-лок. *Ужицу* Р С Ст, *Ужџицу* Мр, према *Ужицу* Р, по *Ужџицу* Мрш, по *Ужицу* М и сл.⁵¹⁸

б) Име градића *Косџерића* јавља се у два морфолошка (и фонетска) лика:

ба) као *pluralia tantum* мушког рода:

ном. *Косџерићи* Вр Го М Р, ген. ис *Косџерића* Му СР, ош *Косџерића* ТП, дат.-лок. према *Косџерићима* Мрш, у *Косџерићима* Ми СР, ак. за *Косџериће* М, у *Косџериће* К;

бб) као *singularia tantum* мушког рода:

⁵¹⁷ Исп. М. Ник. СП 343.

⁵¹⁸ Вук *Ужице* (ср. р.).

380. Засведочено је на *òпṽ жâр* Ду (ж. р.), али је м. р. (бар према нашој грађи) чешћи: *òпṽ жâр* Т, *òпâј жâр* Мрш, на *жâру* Р, *пṽѣм жâром* Ст.⁵²²

381. Говори се *канчело* (ср. р.) Д Кр Му и *канчел* (м. р.) Му С Ст.

382. Редовно је *кṽло* Вр Го Душ З Ка Л О П Рн Ст Т Ту, *двâ кила* К ТП, *двâ кṽла* В Ј Р Т У, *пṽрṽ кила* К Му, мѣно вâлṽ от *кṽла* В.

383. Поред облика *колица* Го Г (pluralia tantum ср. р.), засведочен је и облик једнине *колицо* (са истим значењем):

Па смо кṽпили плṽг сâковац, мṽслим, на двâ тòчка, *колицо*, и плṽг је на томѣ Т.

Имамо, међутим, и *колице* (и облик једнине и значење једнине) у интересантном примеру „раздвајања“ pluralia tantum:

Из Немачкѣ су донṽѣти плṽгови, пољаџи звâнṽ, сâкòвци, и òни су имали *колица*, једно е *колице* бṽло мâњѣ, једно вѣнѣ; òнò вѣнѣ идѣ брâздòм, што е снṽжѣ, а òнò мâњѣ идѣ вâмо, и тâкò рâвнâ Ка.

384. Засведочено је Вуково *кòпṽпṽо* (ср. р.) Ро, мада је облик ж. рода *кòпṽпṽа* Душ Мн Р чешћи.

385. Чешће је *крстṽòноши* (м. р. пл.) ДД Ј Мр С него *крстṽòноше* (ж. р. пл.) Рош Ст.

386. Бележимо *лѣбац* Ду К Мр С (ређе *лѣбац* Зд Р); међутим, обичније је *лѣб* Бр Д Душ ЈД К Ка О Р Рн С Ст ТП Ту У, *лѣба* З Зд Ка Мр Ро, *лѣба* и *ш лѣбом* Во, затим *лѣбови* ГГ, пѣка за *лѣбове* Ст.

387. Именица *пṽпṽ* је у сингулару доследно мушког рода: *пṽпṽ* В Р, један *пṽпṽ* Д Ду, двâ *пṽпṽа* Во, у двâ *пṽпṽа* Зд, чѣтрṽ *пṽпṽа* Р.

У засведоченим облицима плурала није увек лако одредити род.

У ном. пл. само су *пṽпṽ* *пṽпṽи* Ту сигурно мушког рода, док су облици без атрибута, као нпр. *пṽпṽи* Мрш или *имâјṽ* (тј. постоје) *пṽпṽи* РБ недовољно информативни.

У ном. налазимо и облик ж. р. на -а: вâмо су *пṽпṽе* Ра, *имâјṽ* (тј. постоје) *пṽпṽе* П, па и *бṽле пṽпṽе* Во.

У ген. пл. је *пṽпṽâ* Душ Рн (вероватно м. р.).

У ак. пл. имамо само облике на -е: тṽрṽмо *пṽпṽе* ДТ, *крòз пṽпṽе* Д, *крòз пṽпṽе* Во, *уведѣ се у пṽпṽе* (вероватно м. р.) С,⁵²³ у чѣтрṽ *пṽпṽа* (м. р.!) Ри.

388. Засведочено је само *òс* (зоол.) Го С (не и *оса*).

389. За им. *пâзуво*, одн. *пâзуо* (ср. р.)⁵²⁴ имамо следеће потврде:

ген. *исṽòпṽ пâзуа* Во Ду; инстр. *идṽпṽ пâзуом* Д, *идṽпṽ пâзуом* Душ Ту.

У примеру *Бòлṽ ме идṽпṽпâзуо* З предлошко-падежна конструкција је перципирана као једна реч.

Имамо, међутим, и *идṽпṽ пâзуòм* Го, где дужина сугерише ж. р., вероватно *пâзуа* (као нпр. у *мâпṽâ/мâпṽòм*).⁵²⁵

⁵²² Тако и у М. Ник. СП 345, док је у Рем. Шум. 261 обрнуто: чешћи је ж. р. него мушки.

⁵²³ Осврнувши се на мишљење С. Реметића о овоме, М. Николић (СП 346, бел.1025) каже: „Реметић је шумадијски ак. пл. на -е (*пṽпṽе*) тумачно, додуше опрезно, као облик им. ж. р. на -а. Мислимо да је ж. род ту секундаран, а мушки, као што показује сг., примаран“.

⁵²⁴ РМС *пâзухò* (*пâзуво*) (ср. р.), *пâзух* (м. р.) и *пâзуха* (ж. р.).

⁵²⁵ Исп. Тешић Љешт. 215–216.

390. За људска бића се, понекад, каже и *йӱс* и *чӱвек* Во С (особа амбивалентног карактера) или *жӱвӱи* ко *йӱс* К (тј. нељудски, мучџни се; исп. и *йӱсӱи* *жӱвои* Ду), али се сама животиња (бар према нашој грађи) никад тако не зове; она је или *йӱише* Зд Кр Му Ст или *кӱр* Вр П Ту (са суплетивном мн.: *йӱишчӱд*, *кӱрӱд*; т. 400).

Засведочено је и *дӱбро кӱре* Ту; ова им. синонимна је са *кӱр* (није де-минутив).⁵²⁶

391. Доследно је *йӱреза* ДД Ј Кр Л П РБ Ри Т Ту У (ген. *йӱреза* Ст Ц, INSTR. *йӱрезом* Ц, ном. пл. *йӱрези* СР).

Тако и *йӱијац* Ду К С У (ген. са *йӱијаца* С, акуз. на *йӱијац* Му, лок. на *йӱијацу* РБ Ту Ц).

Дакле, облици ж. рода *йӱреза* и *йӱијаца* нису особина говора УЦг.

392. Именица *раӱи* је м. рода:

ном.-ак. првӱи *раӱи* М, овај садт *раӱи* ДТ, дрӱгӱи свескӱи *раӱи* П, тај *раӱи* У, почӱе *раӱи* ТП, кад је *раӱи* Ст, неком *раӱи*, неком брӱт У;

ген. од *раӱиа* до *раӱиа* Му, иза *раӱиа* П, после *раӱиа* вамо Мрш, за време *раӱиа* С, прӱе *раӱиа* Мр;

ном. пл. *раӱиови* Л;

ген. пл. *раӱиовӱ* Мрш У.

393. Редовна је форма *сӱӱж* ДД Л М РБ С ТП.

394. Налазимо *ӱ-йӱӱг смрӱда* (м. р.) ЈД, али и *йӱишӱи* *некӱ смрӱд* (ж. р.) Бр.

395. У примерима *ӱи сӱрӱ* Го одн. *ӱ-сӱрӱ* Ду им. *сӱрах* је м. рода, али налазимо и *йӱӱ сӱрӱ* (ж. р.) Во.

396. Именица *уво* мења се овако: ном. сг. *ӱво* Зд С ТП У, ген. сг. *ӱвеӱиа* Ду Душ Ту, лок. сг. на *ӱвеӱиу* П (на *увеӱиу* Ми, али и на *увеӱиу* Т), ном. пл. *увеӱиа* Д Ду Кр Л Мрш ТП, ген. пл. *увеӱиӱ* Б Ра Ри Ц, дат.-инстр.-лок. пл. *увеӱиима* Душ Ми Ст.

Овако је и у говорима у непосредном суседству.⁵²⁷

397. Доследно је *фрӱнӱи* Год О П, наӱш *фрӱнӱи* М СР, дрӱгӱи *фрӱнӱи* Ц; с *фрӱнӱиа* С, од *врӱнӱиа* В, на почетку *врӱнӱиа* Ми; на *врӱнӱиу* Ст, на Срѱмском *врӱнӱиу* РБ, на Солѱнском *врӱнӱиу* Мр итд.

398. Именица *шӱиӱиочина* (ж. р.) ДД јавља се и у м. роду: *шӱиӱиочӱи* Во П.

е. О неким именицама средњег рода које проширују основу

399. Само системску (регуларну) множину имају:

а) именице типа *бреме*:

бремѱна Во, *времѱна* В Душ Мр, *имѱна* Д итд.;

б) именица *уво*: *увеӱиа* Ј К РБ Ра;

в) именица *шесӱѱере*.⁵²⁸ *шесӱѱереӱиа* Год С или пак *шесӱѱереӱиа* Ро.

⁵²⁶ У суседном Љештанском (Тешић 214) и *кӱрче*.

⁵²⁷ Исп. Ђук. Драг. 130, В. Ник. М-Гс 186, М. Ник. Гор. 673, Тешић Љешт. 217.

⁵²⁸ Шкаљић *шесӱѱера* и *шесӱѱере* (← тур. *testere*); М. Ник. Гор. 710, М. Ник. СП 353 *шесӱѱере*.

400. Код неких именица уместо облика плурала јављају се збирне им. ж. р. на *-ад*:

ждрѣб̄ад П Ри, *јӑгњ̄ад* Мрш ТП Ту Ц, *јӑњ̄ад* Ду Ри У Ц, *јӑр̄ад* Б Душ К П, *кѣр̄ад* Ду Душ, *кљ̄вч̄ад* Л, *кљ̄ус̄ад* К П Ри, *кљ̄ус̄ад* С, *кр̄ма̄д* Б Во Год М СР С Ст У, *млад̄унч̄ад* Б Душ Ри Т, *й̄ӑрч̄ад* ДД Рош, *й̄ӑс̄торч̄ад* Бр Мр, *й̄ӑшч̄ад* Г Зд Ка М П РБ Ст Ц, *й̄л̄ад* Б Ј Л М Мрш Ри, *й̄р̄ас̄ад* Вр Ка РБ Ст ТП, *й̄л̄ад* Бр Д З П Т Ту, *ј̄нуч̄ад* Г О Ст ТП, *ч̄ѣл̄ад* Бр ДД ЈД Мр С Т (о зависним падежима ових именица в. ниже).

Неке од ових (или оваквих) именица знају и за (бар) још једну множинску суплетивну форму:

а) на *-ићи*: *магар̄иће* Кр, *й̄лелићи* В, *й̄лилићи* Г З П СР (ген. *й̄лилић̄а* В), *й̄р̄ашчиће* З, *ћ̄урићи* Ду;⁵²⁹

б) на *-иње*: *й̄ӑшч̄иње* В (а исп. и *звѣр̄иње* Го, *јал̄ов̄иње* ДТ);⁵³⁰

в) на *-ија* (*-ад+ија*): *й̄ллад̄ија* Год Мр, *јун̄адија* СР, *јун̄адију* СР.

Да облици на *-ићи* могу бити и регуларна множина, говори и однос *бур̄ић* Мрш С — *бур̄ићи* Рош Ст Ц.

401. И системску и суплетивну множину имају следеће именице:

бур̄еӣа З СР / *бур̄ад* Б Душ Ри Ро Рош Ст, *др̄в̄еӣа* Ду О / *др̄в̄љад* Бр В Ми ТП Ц, *дуг̄м̄еӣа* Г / *д̄ӑг̄ма̄д* Г Ј О П С, *ћ̄еб̄еӣа* Г С / *ћ̄ѣб̄ад* Б Бр П СР С, *ӯж̄еӣа* О РБ и *ӯж̄еӣа* Ри⁵³¹ / *ӯж̄ад* Р Ц.

За више од две (обличке) могућности знају им. *дрво* и *ӯже*.

Према ном. сг. *др̄во* Ду П РБ (ген. *др̄в̄еӣа* Л Р, *о-др̄в̄еӣа* Ст, инстр. *о̄нӣем др̄в̄еӣо* О, али, једанпут, и *на й̄о̄м др̄ву* С) могуће су још две „множине“ — једна системска и једна суплетивна: *др̄ва* Г ГД О Ри Ро С (= оборено и исечено растиње; исп. *на̄сек̄о др̄в̄а* Ро и сл.) и *др̄в̄ѣ* Ри Рош одн. *др̄в̄ѣӣће* Ми⁵³² (= „живо“ растиње).

Ном. пл. им. *ӯже* гласи и *ӯжа* В Ми.

402. Издвојићемо и следеће именице:

а) пл. именице *јаје* (зависни падежи сг.: *ја̄јеӣа* Ра У, ко *ја̄е ја̄еӣу* Ду и сл.) гласи *ја̄ја* Бр Ду ТП и, ређе, *ја̄ја* К Ц.

б) Им. *небо* и *чудо* могу имати и проширени плурал: *у неб̄еса* Ка, *чуд̄еса* Во Ц.

в) Према обавезном *г̄оведа* Бр ГД Душ Зд Ка Ри Ст ТП Ц не стоји **говедо*, већ *г̄овече* Ри Ст (овако је и у другим источнохерцеговачким говорима).⁵³³

⁵²⁹ Наст. *-ићи* није чест у СП (М. Ник. 352). Прилично је чест у суседном Љештанском (Тешни 352), а и у неким удаљенијим (и несродним) говорима; в. нпр. Р. Симић Левач 281: „Наш говор се разликује од књ. ј. у томе што улогу плурала код нас немају колектива на *-ад*. Сем им. *чѣлад*, оне су сасвим непознате... Сем именица *јагаџи* и *й̄лелаци*, сви остали случајевни множине ових именица имају наставак *-ићи*...“.

⁵³⁰ Исп. Тешни Љешт. 216 *зѣч̄иње*, *куч̄иње*, *мр̄ав̄иње* и сл.

⁵³¹ Исп. Рем. Шум. 244 *ӯж̄еӣа*.

⁵³² „Вероватно је према им. *лиш̄иће* добијено *др̄в̄еӣће*“ (Рем. Шум. 246).

⁵³³ Исп. нпр. М. Ник. Гор. 672, М. Ник. СП 337, Тешни Љешт. 216, затим Дешић 36ИјГ 225, Драг. Лика 143, Пиж. Кол. 121 итд.

г) Бележимо *зрнице* Во С и *двâ зрницеѿа* С; множина је суплетивна: *зрницâд* ТП, *зрницâди* Ро (према облику *зрнo* Во Ду имамо регуларну множину *зрна* С, као и двојаку суплетивну: *зрнâд* К ТП и *зрнѿвље* РБ Ц).

ж. *Најомене о ѿворби неких именица и неких груѿа именица*

403. Деминутивни. а) Суфикс *-ак* (и његове композите) имамо у следећим потврдама:

кајмáчка (= мало кајмака) Д; *сѿоменíчак* Р;
бреличак К, *камличákа* Му, *коњи́чак* СР, *грми́ћак* Ту;
реју́љак ТП, *шумáрак* Ро.

б) Им. са суфиксом *-ић* које означавају дете неког сродника нису честе у говору УЦГ. Бележимо само *сѿсѿирић* З Зд РБ Рош С ТП Ту Ци, *ређе*, *браји́ић* З О.

в) Самостални наставак *-чић* налазимо у следећим именицама:
ашòвчићима ЈД, *динáрчићâ* Му, *казàнчић* ЈД, *калу́йчићâ* СР, *јèднòг ìар-
ѿи́занчића* С, *ѿи́шиòлчић* Л, *ѿлукчић* О, *ѿрозòрчић* Ду, *ѿрòзорчић* Ми, *ѿрòзор-
чићи* ТП, *шеварчић* СР.

Већи број деминутива на *-(ч)ић* наведен је (другачијим поводом) у т. 65.

г) Наставак *-ице* срећемо у деминутива (и хипокористика) збирних именица на *-је*:

грањѿице Во, *ѿрућѿице* М, *цвѿѿѿице* Ц.

Засведочено је и занимљиво *гвожђице* Г.

Можда није случајно (?) што су ови ликови забележени у селима подринског залеђа.

Осетна је фреквенција ликова типа *врајѿица* Го, *двâ одељѿица* Го, *одѿѿ-
лице* ДТ С, *ѿисмѿице* К.

д) Наст. *-че* не осећа се као дем. у *ѿашче* Зд Кр Му Ст, нити у *лòнче* Л М ТП (дем. од им. *лòнац* имамо у *ѿòбркани лòнчићи* К, а исп. и *лòнчиће* Ду), али је свакако тако у нпр. *зѿи́че* Душ, *кѿче* З ЈД М С, *мáче* З Ми, као и у нпр. *мòмче* и *дèвòјче* С.⁵³⁴

ѿ) Наставак *-це* (одн. његове композите) имамо у *ѿејѿѿице* ДД Ј О, *кољѿице* З Му, *ѿисмѿѿице* Душ, *ѿрасѿѿице* С Т; *гњездàнче* Зд, *ѿисàмче* С; *шѿиѿѿице* Зд; засведочено је и *биòјче* Г С Ст и *жу́јче* Т;

404. а) Уобичајени суфикси за творбу ктетика су *-(j)ан* и *-ац* (одн. *-(j)анац*, *-евац*) нпр.:

-(j)ан: *Дѿишкòвчâни* (: Дѿишкòвци) Д, *Јѿжевѿчâни* (: Јѿжевица) О, *Мѿишичâни* (: Мѿишићи) ГД, *Волујчâни* (: Волујац) Ка С, *Пиличâни* (: Пилица) Во Кр, *Јáкљâни* (: Јáкаљ) ДТ, *Зáглавчâни* (: Зáглавак) Во;

-ац (*-(j)анац*, *-евац*): *Босàнци* (: Бòсна) Во П Т, *Гојногòрци* (: Гòјнâ Гòра) Д, *Горобѿи́ѿци* (: Гòробѿи́ље) Ра У, *Карàнци* (: Кàран) Ду, *Рибашѿѿѿци* (: Рѿбашѿѿѿина) С.

б) Облик *Муслиманѿци* Р настао је, вероватно, аналогјом према *Босàнци*.

⁵³⁴ Наставак *-че* није у ијекавским говорима тако продуктиван као у већини штокавских екавских говора; нпр. мноштво различитих примера наводи проф. Симић (Левац 490–491).

405. Наставак *-дук* имамо у следећим примерима: *брезобрадук* П, *ковачи.дук* Душ, *ковачи.дуки* С, *лојдов.дук* ДТ Мр Ро Т, у *лојдов.дуку* М, *по привиди.дуку* Ка, *рабаџи.дук* Мр, у *рабаџи.дуку* Во, *чѢрбалук* Мрш.

406. Наст. *-ај* налазимо у *врш.ај* Д Ри СР Ст, *п.мешт.ај* М, *п.ѡврта.ај* (п.а.р.) Р, *п.р.ѡм.ај* Ц, *р.в.мешт.ај* (јединица) Г.

407. На *-ије* бележимо *Ваведеније* Ми, а овде спадају и ликови у народној тврђњи: Да није *Ведѡнија*, нѡ би било *Васкрсѡнија*; исп. и *уочи Ваведѡња* Кр.

408. Интересантан пример гл. именице на *-ње* од свршеног глагола имамо у синтагми (чији је зависни члан и прозоднјски занимљив): *вѡликѡ зачу.ђѡње* Ка.

409. Наст. *-ос* имамо у *Кр.ист.ос* Рош, али не и у присв. придеву: *о Кр.ист.ш.ѡв.ѡм ро.ђен.ст.иву* Ср; тако и: *ст.ар.ч.ѡст.иво* Зд одн. *ст.ар.ч.ѡшт.иво* ДТ, као и *к.ум.ст.иво* Д К Му Ри С, *п.ри.а.шт.ѡст.иво* ДД, *п.ри.а.шт.ѡст.иво* Му итд.

410. Навешћемо и неколико засведочених сложеница:
в.ѡ.ѡ.ѡ.ѡ.ѡ Р, *з.ѡ.м.ѡ.ѡ.ѡ.ѡ* Г М, *ка.мен.ор.ѡ.ѡ.ѡ* Му С, *ка.мен.ор.ѡ.ѡ.ѡ* С, *р.у.кор.ѡ.ѡ* Ри, *у.ђ.ѡ.ѡ.ѡ.ѡ.ѡ* СР.

411. Творбено (и уопште морфолошки) интересантне су и следеће потврде:

а) *вр.ст.н.ѡк* М / *вр.шт.њ.ѡк* П, *вр.шт.њ.ѡци* К Р С;

б) *буд.ѡ.л.ѡш* Му, *с.з. буд.ѡ.л.ѡш.ѡм* Л;

в) *п.ре.ко. ст.ѡ.шт.ѡ.шт.иву ж.ив.шт.ѡ.ѡ.ѡ* (= житеља, становника) РБ;⁵³⁵ бележимо и стандардно *ж.ив.ѡ.ѡ*: Овде је било *ж.ив.ѡ.ѡ* Го;

г) *з.ѡ.к.ѡ.ѡ.ѡк* (дѡље ђе је нѡж б.ѡ.ѡ) Во;

д) *им.ѡ.ње* ГД Д Душ Ј Мр Мрш Ра СР С ТП / *им.ѡ.шт.ѡк* Ду Ро;

ђ) *к.ѡ.са.ѡ* Г Ј, *к.ѡ.с.ѡци* Л Ри Ст / *к.ѡ.с.ѡч* Во Душ М, *к.ѡ.с.ѡч.ѡ* Му;

е) *к.ѡ.њ.ѡ.шт.ѡк* Год, *к.ѡ.њ.ѡ.шт.ѡци* Мр Ра / *к.ѡ.њ.ѡ.шт.ѡци* Б;⁵³⁶

ж) *љ.ѡ.шт.ѡ.шт.ѡк* Г М, *љ.ѡ.шт.ѡ.шт.ѡци* Ми Р Ри, *љ.ѡ.шт.ѡ.шт.ѡк* Ми Ри, *љ.ѡ.шт.ѡ.шт.ѡке* С;⁵³⁷

з) *п.ч.ѡ.ѡ.ѡ.ѡ* ДД П СР С, *п.ч.ѡ.ѡ.ѡ.ѡ* Ј О Ра, *п.ч.ѡ.ѡ.ѡ.ѡ* Ст;

и) *п.ѡ.н.ѡ.ђ.ѡ.шт.ѡк* Во Л Мр, *п.ѡ.н.ѡ.ђ.ѡ.шт.ѡк* Ми Му Ро / *п.ѡ.н.ѡ.ђ.ѡ.шт.ѡк* Кр / *п.ѡ.н.ѡ.ђ.ѡ.шт.ѡк* (новије) Ту Ц;

ј) *р.ѡ.д.ѡ.шт.ѡк* Б Кр, *р.ѡ.д.ѡ.шт.ѡк* ДТ Ду Ка / *р.ѡ.д.ѡ.шт.ѡк* ГГ Ј Кр, *р.ѡ.д.ѡ.шт.ѡк* Во ДТ Душ К Ка, *р.ѡ.д.ѡ.шт.ѡк* Бр Д М О (ако је неко запослен у предузећу, други назив је обавезан);

к) *у.шт.ѡ.р.шт.ѡк* Д Ро, *у.шт.ѡ.р.шт.ѡк* Ми / *у.шт.ѡ.р.шт.ѡк* М Ра (новије).

2) ИМЕНИЦЕ ЖЕНСКОГА И МУШКОГА РОДА НА -А

а. О неким морфолошки условљеним алтернацијама

412. Алтернација *ѡ ~ а* одговара приликама у стандардном језику. За ген. пл. в. т. 111–112. Осим тога исп. *ј.ѡ.з.ѡ.р.ѡ.шт.ѡк* (‘језгра’) К, као и вулг. *к.ур.ѡ.ѡ* Ст / *к.ур.ѡ.ѡ* ДТ, *к.ур.ѡ.ѡ* Мр.

⁵³⁵ Исп. М. Ник. СП 350 *ж.ив.шт.ѡ.ѡ*, али са другачијим значењем: „онај који живи, живи створ“.

⁵³⁶ Исп. М. Ник. СП 351 *ѡ.ѡ.ѡ.ѡ.ѡ*.

⁵³⁷ Овако је и у околним сродним говорима; међутим, у западнијим (и)јек. идиомима засведочене су различите могућности; исп. Петр. Б-К 75 *љ.ѡ.шт.ѡ.шт.ѡци*, *љ.ѡ.шт.ѡ.шт.ѡкови*, Дешић ЗБИЈГ 217 *л.шт.ѡ.ѡ.ѡ.ѡ*, али *љ.ѡ.шт.ѡ.шт.ѡк* у Павлица Удбине 373.

413. Говор УЦг углавном добро чува резултате друге палатализације. Засведочена одступања (која или „шире“ или „сужавају“ нормиране обрасце) ипсу специфична (па самим тим ни дијалектолошки маркантна), јер се јављају и у говорима у непосредном окружењу.

Изречену тврдњу спецификоваћемо следећим низовима потврда:

а) у *Америци* З Му Ту, у *Америци* Б Ро Рош СР Ст, у *бешици* Бр П РБ Ри, *бараци* Г Го Год Ј Мрш, у *вабрици* Бр Душ Ро, *војсци* ГД, *војсци* Г Го Год ДД СР, на *дасци* Год С Ст ТП, на *тој дасци* Зд, *ђевојци* Бр Г Зд Ј М Ра СР С, *јабуци* Бр Г М Ри Ро СР, *крџици* В З П, *мајци* Д Ду Зд Му С, *мојци* Го Год Ро, *муци* Л М Ми Ри, на *муци* ДД Л, *иланци* ТП, на *пуци* Л Р, *руци* Б З Кр М, *руци* Ра Т, *свасци* Ми Ро, *сидци* ГД О Ри Ро Рош Т, у *табарци* В Ј Р, у *ици* М Ст; *задрузи* Год О П, *задрузи* Кр Ст, у *књици* Б Г, *ноци* Ми С, на *пруци* М Ми, *снаци* Душ.

б) Ове алтернације изостају у *чуци* Му, *сруци* Го П, *квочки* Ду, *мачки* Л О, *ручки* ДД, затим *ици* Во, а исп. и *муци* Л.

в) Двојачко је у: *владци* ГГ Ра / *владици* Ри, *кочки* Му / *кочци* Р У, *прачки* М / *праци* Ро,⁵³⁸ *шерици* Д Ду / *шерици* Л, потом у *каљуги* ГГ / *каљуги* Кр Л, *слуги* Ра / *слуги* Ра.

Неуједначено је и у неких личних имена и појединих топонима: *Десанци* ДД Му / *Десанки* М, *Миланци* ДГ / *Миланки* Д Л, *Славци* Год / *Славки* РБ, *Сиданки* О, али *Јелци* М, *Симци* Во; *Пожези* ГД Д М П / *Пожези* Кр Ра Рош У; *Бијосци* Ка, *Бијосци* П Ст / *Бијоски* Т.

И у говорима у непосредном окружењу обавезни су ликови *ноци* (или пак *ноци*) и *мајци*, а такође (или су обавезни, или су могући) и примери типа *Славци*.⁵³⁹ У србијанском Полимљу нпр. могуће је и *ноци* и *мајки*,⁵⁴⁰ а у неким западним говорима и *мајки*, али не и *Славци*.⁵⁴¹ Истовремено, на другој страни, у говорима централне Шумадије, могуће је и *мајки* и *Славки*, али је обавезно *позци* (овде је *ноци* одн. *ноци*).⁵⁴²

414. Будући да имамо двојство типа *Славци* / *Славки*, не изненађује ни недоследност алтернације *к ~ ч* у одговарајућих присв. придева:

Десанчин Зд, *Миланчино* Мр, *Миланчин* З, али и *Радјики* Ду, *Сиданјкин* П.

Иако није засведочено *мајки*, ипак налазимо и *мајкина* Т и *мајчина* О.⁵⁴³

415. Алтернације *к ~ ч*, *г ~ ж* и *х ~ ш* засведочене су у извесном броју изведеница:

дем. и хип.: *длачице* ДД, *ђевојчица* П Ст, *ђевојчицу* К, *ђевојчица* Т, на *кашичицу* Ка, *књижица* ЈД Ту Ц, *књижицу* Ра, *ручица* ГГ, *ручице* П итд.;

аугм. и пеј.: *књижејшину* Ро, *мајчину* Ту, *нојшине* ко ступе Во.

416. У облику *јошику* Ка имамо *ш* ← *х* (у некадашњем *јоха*); међутим, данас је овде *в* (*јова* Ра Ту).

⁵³⁸ Исп. Тешки Љешт. 297 *воћи*, *прачки*, али „лонскад“ и *воћи*, *прачки*, где је *л* „једва чујно“.

⁵³⁹ Исп. нпр. Ђук. Драг. 134, В. Ник. М-Гс 189, М. Ник. Гор. 673, Тешки Љешт. 217.

⁵⁴⁰ Исп. М. Ник. СП 355.

⁵⁴¹ Исп. нпр. Дешки ЗБИЈГ 190, Драг. Лика 142, Ђук. ГЦ 246, Срнић Обади 73 итд.

⁵⁴² Исп. Рем. Шум. 247-248.

⁵⁴³ Исп. М. Ник. СП 355.

б. О појединим њадежним облицима

417. Вокатив сг. Наставци: -о, -а и -е.

418. Наставак -о јавља се:

а) у двосложних женских личних имена и надимака са дугоузлазним акцентом у ном.:

Аиђо Ду, Бџсо Ра, Видо П Р, Зџро Год, Јџло ДД С, Кџсо Во С, Лаишо (од им. Латинка) *Ст, Лџно Ми, Маџо Т, Миџо ДТ С, Наџо Во, Раџо Му, Рџсо Му П, Руџсо М ТП, Сиџано Ми, Сиџо У;*

б) у именица које означавају сродницу, а имају у ном. сг. дугоузлазни акценат:

бако Вр ГГ Душ ЈД Кр М Му Р Ри С ТП Ту У, *напо* Д Ми Му, *иријо* Год Му О Ст, *сејо* Душ, *иџешо* Му Т (у примеру *иџеша-Миџо* Во им. *иџеша* је изгубила ортотоничност; в. т. 33);

в) у неких других им. са ' у ном. сг.:

војско мџа ГГ, *зџо* лџта Мрш, *снаго* џџдина Го;

г) у пејоратива као што су нпр.: *бишџанго* Ду Ро, *будџало* С, *койџлушо* ТП, *крџачо* Ту, *курво* Д К, *иџландуро* Год;

д) у неких именица са " у ном. сг.:

брађо (*брађо* Срџби, нџ ваља нџшта) Во, *војводо* (реко џџ си, *војводо*) СР, *гоџсођо* Му С,⁵⁴⁴ *куџавиџо* Ми, *иџиџо* (знам те, *иџиџо*, кат си јае била) У;

ђ) у им. *ђевојка*: *ђевојко* О Ст Ту У и *ђевојко* ДТ Ка Ц;

е) у им. *ђеџа* и *сџсџира* (без обзира на акц. ном.; в. т. 34): *ђеџо* Во ДД Зд ЈД М Р Ра Ри Т, *сџсџиро* Ми Ц.

419. Наставак -а налазимо:

а) у већем броју засведочених имена на -иџа:

Драђиџа, излази из водџ Ка, узми, *Зџриџа*, пџтџ Р, *Вуђиџа*, *Вуђиџа*, џн нџшта М, *Љубиџа*, џди вамо! Ро, Бџгами, *Миџиџа*, нџшта имџ Р, Реко кога то чекаш, *Маџриџа* Душ;

б) у именица из сфере родбинских односа типа *баба*, *сџирина*:

Баба, џво нас Му, Пџсти ме, *баба*, мџлим те Душ, *Мама*, заслади се џ ти П, *Таиџа*, изнџси свџ! М, Ёџ си, *чиџа* Ка, Покажи му, *чиџа*! Ст итд. (именице *баба* и *чиџа* уобичајене су и при ословљавању старијих особа уопште);

Повџди, *сџирина*, и џвџ двџје Ст, *Сџирина*, џути, мџлим те Му, Ти, *ујна*, ти џеш џвде Год;

в) у осталим засведоченим именицама (заправо у свим, изузев оних типа *Аиђа* и оних на -иџа):

Бџрка Ду Ра, *Зџрка* Мрш, *Миџка* Л П, *Рајка* О; — *Душџанка* У, *Миџџка* ГГ, *Миџунка* К, *Раџџка* Ј О; — *Драџџла* Во; — *Љејосава* Го; — *Аиђелиџа* Ми, *Обрџнџа* У; — *Роџанда* Г; — *Анџриџа* Д; — *Љубиџа* О, *Славиџа* ТП.

⁵⁴⁴ Само овако је у непосредном окружењу; исп. нпр. Ђук. Драг. 134, В. Ник. М-Гс 189, М. Ник. Гор. 674, Тешић Љешт. 218; двојак вокатив *гоџсођо* / *гоџсођа* забележен је нпр. у М. Ник. СП 357, Симић Обади 73.

420. Наставак *-е* имамо:

а) у три именице на *-ица*: *Љубице*, послужу се ДТ, Ђ, *Ружице*, *Ружице*, шта *Ћради* Т, *Радојице*, прилази С;

б) у им. *другарица*: *Другарице*, *другарице*, отрча онај за њом Зд;

в) у дем. и хип. у следећем примеру: *Сестрице* моја, сэле, закука јатка Ка.

Будући да су истраживачи суседних идиома (грађа је сакупљана седамдесетих или осамдесетих година прошлог века) у вок. имена на *-ица* бележили само ликове типа *Драгица*,⁵⁴⁵ могуће је да наше потврде типа *Љубице*⁵⁴⁶ припадају неаутохтоним, упливним натрунама (где спадају и неки екавизми или, нпр., мушки надимци типа *Тода*). У вок. именице *другарица* препознајемо (то је сасвим извесно) доскора свеприсутни идеолошко-административни клише.

421. Двојство налазимо једино у им. *мајка*: *Нёмџ*, *мајко* З, *Мајко* мџла Г / *Дај*, *мајка*, и *Јовџ* Мр.⁵⁴⁷

422. Г е н и т и в п л. Именице са основом на групу сугласника јављају се у три обрасца: а) *ККи* (најчешћи), б) *КаКа*, в) *ККа* (редак). Потврде:

а) *кџнзџрви* Во (основа *-SS-*);

бџнџ Бр Го Мр Мрш Ри Ту, *иџд бџнџ* Бр Ду Душ П, *кџрџи* ДД Ка С, *кџвџи* Р Ро, *кџрџи* Г М Ми Ра, *кџмџи* Р, *лџмџи* Мрш, *мџџрџи* Бр ГГ Год К П, *мџрџи* (новац) Го К Ра Ри, *иџсџрџи* Г Ра, *иџмџрџи* Ро, *иџрџи* Б Ка Ро Рош Т, *ћџрџи* Ј К Ра, *чџвџи* Бр Вр Д Мрш У, *шџлџрџи* Ми, *иџиџиџи* Д (основа *-SK-*);

вџиџри Во Ка, *иџгли* О, *лџиџви* ДД Л, *иџџсџи* Год, *сџбџи* Кр, *иџџгли* Год РБ, *иџрџи* Г К, *иџиџри* Мр Ро (основа *-KS-*);

бџиџчи Во Му, *вџиџки* Ду Ка, *вџџби* РБ, *вџџки* Д, *вџсџи* Душ Л, *гџиџи* З, *зџски* О, *зџџџџи* З Ка, *кџвџки* Ка Ст, *лџиџки* Рош, *мџчџки* Б Г Ка Му РБ, *мџиџки* Бр Д Му О Ро, *иџиџки* Кр, *иџриџки* Бр Душ Ро ТП, *рџзџи* ДД Р, *сџвџџи* М Му П РБ (основа *-KK-*);

б) *земџџа* ГГ Мр П (основа *-SS-*);

ћџџџџа Год Д Л Ми Мр, *ћџџџџа* К Ст, *овџџа* ГГ Душ К Му РБ Ри Ро (основа *-SK-*);

бџџџџа Г, *вџиџџџа* Го Ј Мрш, *гџџџџа* Г М, *иџџџџа* Зд Т, *сџсџџџа* Д Ду Ка Р, *иџрџџџџа* Го Мр Ра Ри Ст, *чџџџџа* Мр Ст (основа *-KS-*);

о-дџџџџа ЈД, *кџџџџа* Б Во Д Мр С ТП Ту, *иџџџџа* В Ј ТП, *иџ џџџџа* Ри (основа *-KK-*);

в) *бџиџча* М, *вџсџиџа* К Ст, *сџвџџџа* Ми (основа *-KK-*);

кџлџрџи Му (основа *-SS-*).⁵⁴⁸

⁵⁴⁵ Исп. Ђук. Драг. 134, В. Ник. М-Гс 188–189, М. Ник. Гор. 674, Тешић Љешт. 218; тако и у неким удаљенијим сродним говорима, исп. нпр. Вуковић П-Др. 55, Пиж. Кол. 123, затим Смић Обади 74 итд.

⁵⁴⁶ Ликови типа *Милице* засведочени су и у неким сродним говорима; исп. нпр. Ђупић Пљ. 98 *Милице / Милица* (равноправно), док је у источној Херцеговини чешће *Милице* него *Милица* (Пецо ГИХ 123–124).

⁵⁴⁷ Исп. М. Ник. СП 357.

⁵⁴⁸ Прилике у говору УЦг не одуарају (бар не битно) од прилика у сродним околним идиомама, исп. Ђук. Драг. 135, В. Ник. М-Гс 190–191, М. Ник. Гор. 674, Тешић Љешт. 218, затим М. Ник. СП 358–359.

423. Веома су ретки (али дијалектолошки веома интересантни) примери с наставком *ø*, засведочени у говору најстаријих, и то: а) у им. *година* и *сѣюиѣна* уз основне бројеве (на целом подручју); б) у још три именице забележене у северозападном делу области. Представимо све потврде:

а) пѣт^а *гѣдѣн* Рош, шѣс^з *гѣдѣн* Вр, сѣдам *гѣдѣн* Ми, ѣсам *гѣдѣн* Р, пѣтнѣс^з *гѣдѣн* Рош, трийѣс *гѣдѣн* СР, педѣсѣт *гѣдѣн* Ри;

шѣ-сѣдѣиѣн Ст, сѣдам *сѣдѣиѣн* Вр, дѣвѣ-сѣдѣиѣн П;

б) нѣма *ѣѣн* Го, от старѣ *кѣиѣ* В, имѣ *ѣрѣиѣ* Г.⁵⁴⁹

Ипак, овде су уобичајени (укупно узевши, далеко чешћи и у говору најстаријих) одговарајући облици на *-а*; део потврда је наведен у т. 114, а исп. и ликове какве имамо у партитивним синтагмама: мѣго лѣтѣ и *гѣдѣнѣ* П, пѣт^а *гѣдѣнѣ* Бр, дѣсѣт *гѣдѣнѣ* Ми РБ, шѣсѣт *гѣдѣнѣ* Ри; — пѣт *сѣдѣиѣнѣ* ДТ Р, ѣсам *сѣдѣиѣнѣ* Г.

424. Именице *нога* и *рука* имају, по правилу, некадашњи дуалски наставак *-у*: *рѣкѣ* Во Д Зд Л Ри Ст Ту, *рѣкѣ* Ро З; — *нѣгѣ* ГГ Ка Мр Ро Т.

Засведочено је, међутим, и између *нѣгѣвѣ* В.⁵⁵⁰

425. Дат. — инстр. — лок. пл. У готово свим забележеним примерима јавља се наставак *-ама* (део потврда наведен је у т. 56). Ипак, у северозападном делу области, поред многобројних ликова са *-ама*, засведочена су и два са *-ам*: *кѣѣм* П, на *шѣкам* М (Зх од истог информатора).

Облици са *-ам* нису засведочени (бар до сада) у непосредном окружењу, али су познати неким другим сродним говорима.⁵⁵¹

426. Стари наст. *-ами* имамо у уникату са *ѣѣм ѣѣнами* Мр.

в. Посебне најомене о неким именицама

427. Указаћемо, најпре, на неке засведочене примере *pluralia tantum*.

а) Именица *наћве* може имати облике по двама деклинацијским врстама:

аа) *наћве* Б П Р Рош СР, *наћве* В Во Го, ѣнѣ *наћвѣ* Го;⁵⁵²

аб) *наћви* М О, бѣле су *наћви* Ро, ѣмале *наћви* Ро.

Засведочено је и у *ѣѣѣ наћви* Мрш, где, свакако, имамо облик им. ж. р. на *ø*.

б) Говори се *грѣбѣ* Во З, *грѣбѣма* Зд (*грѣбѣма* Ми) и *грѣбуѣ* Л Ра ТП, са *грѣбуѣма* Мрш ТП.

Модел *ККа* непознат је новопазарско-сјеничким и црногорским говорима (исп. нпр. Барј. НП-Сј. 86, Вуковић П-Др. 56–57, Вуш. Дих. 37, Пиж. Кол. 124, Станић Уск. I 203–204), а веома редак у говору ист. Херц. (исп. Пецо ГИХ 124–126).

⁵⁴⁹ Већи број оваквих ликова засведочен је седамдесетих година прошлог века („у говору старијих особа“) у суседном Љештанском (Тешић 218, 219–222). Стари облик генитива, али само у им. *година* и *сѣюиѣна* уз бројеве, посведочен је и у неким удаљенијим сродним говорима; исп. нпр. Барј. НП-Сј. 86, Вуковић П-Др. 97, Пецо ГИХ 126.

⁵⁵⁰ Контаминирани облици *рѣкѣ(в)а*, *погѣ(в)а* засведочени су и у неким другим говорима; исп. нпр. Стев. Гружа 512, 516 и Рем. Шум. 251, затим Рем. Кладањ 177, Дешић ЗБИЈГ 232.

⁵⁵¹ Исп. Вуш. ДИХ 38, Пецо ГИХ 187, М. Ник. СП 359 (само *ѣѣшѣм*), затим Петр. Броћ. 352 (где се наставак *-ам* „употребљава паралелно са новим наставком *-ама*“).

⁵⁵² Овако је и у суседном Љештанском (Тешић 218).

Први облик је својствен западнијим, а други источнијим (посебно југо-источним) насељима (за прецизнију оцену потребно је више података).

в) Поред књ. облика *чезе Ду*, у *чезама* ЈД, забележен је и једински лик у *чези Ту*.

г) Имамо *сао̀нице* ТП, *со̀нице* Во Ду и *со̀не* Во, *га̀јде* Ду и *га̀дље* (?) З.

д) Редовно је *вѝле* В Вр Год Душ ЈД Кр Л РБ Рош С Ст Т (*с вѝлама* Рош, *с вѝлама* Ду Ка), *гѝсле* Бр Душ З Зд ЈД К Ка С, *ја̀сле* Бр В Му О П РБ (*у̀јасла̀ма* Му, из *ја̀сала̀* С), *ка̀наѝе* Бр ДТ М Ми Ри, *ло̀ѝре* В Мр, *ро̀гуље* Рош (*с ро̀гуљама* Мрш).

ђ) Чује се: *Чѝта̀ нѝвине* ДД, *До̀несе нѝвине* О, *Пѝсале нѝвине* ДД, *Бѝо у нѝвинама* Во.

Једински облик *нѝвина* (Прѝстру̃ *нѝвину* до̀ље М, *За̀више је у нѐкѹ нѝвину* Во) јавља се са другачијим значењем (= 'хартија').

428. Засведочено је: *аркѝва* ДТ Рош, у *аркѝви* Б ГГ Ро.

429. Именице *бра̀ћа* и *дјеца* имају облике сг. именица ж. р. типа *ку̀ћа*; нпр.: *на̀с пет̀а бра̀ћѝ* О, дво̀јица *бра̀ћѝ* Л П, дво̀јици *бра̀ћѝ* Ра, дво̀јицу *бра̀ћѝ* СР, трѝјица *бра̀ћѝ* Ро, четвѝорица *бра̀ћѝ* С, четвѝорици *бра̀ћѝ* Му итд.;

п̀уно *ђеца̀* В М Ми Мрш, дво̀е *ђеца̀* Г О, дво̀је *ђеца̀* Ст, трѝе *ђеца̀* П, трѝје *ђеца̀* Мр, *ђеца̀* дво̀ј-трѝе СР, трѝје *ђеца̀* Бр ГГ С, четвѝоро *ђеца̀* О, четвѝеро *ђеца̀* Во, пет̀оро *ђеца̀* Рош, шѝстеро *ђеца̀* Б, сѐдморо *ђеца̀* Ми, ѝсморо *ђеца̀* С, ѝсмеро *ђеца̀* Б.

Једанпут је забележен облик плурала *шѐс бра̀ѝа̀* М.⁵⁵³

430. Поред форме м. р. *бѝљег* Ми Р имамо и *бѝљега* Во, *бѝљегу* Ка.

431. Доследно је *во̀ђа* С Ст Ту (не и **вођ*), потом *во̀јсково̀ђа* Ми, *гру̀ђово̀ђа* О, *ѝђиово̀ђа* Т.

432. а) Обично је *кана̀ва* О, *кана̀ву* ГГ, *кана̀вѝ* Бр Му; ипак, налазимо и *ка̀наѝ* РБ, *оѝи кана̀ѝа* Р.⁵⁵⁴

б) У примеру *Бѝла нѐка̀*, звало се *ка̀рабо̀ја* Му, имамо сложеницу оријенталног порекла.⁵⁵⁵

в) Засведочено је *коно̀ѝља* (singularia tantum ж. р.) и *коно̀ѝље* (pluralia tantum ж. р.):

сѝјала се *ко̀ноѝља* Ми, по̀сиѝмо *ко̀ноѝљу* Ри, изра̀стѝ *ко̀ноѝља* Мр, одѝ *ко̀ноѝљѝ* Л, *ко̀ноѝљу* онѹ Рош, свѝ одѝ *ко̀ноѝљѝ* Год, од онѝ *ко̀ноѝљѝ* ГД;

бѝле *ко̀ноѝље* Л, ка-те *ко̀ноѝље* порастѹ Ри, по̀сиѝали *ко̀ноѝље* Д, *оѝи ко̀ноѝља̀* Кр, о *ко̀ноѝлама* Б.⁵⁵⁶

433. а) Говори се *ма̀ђиѝа* Во С, *ма̀ђију̀* Мрш; мѹчиле ме *ма̀ђије* Го; једанпут и *ма̀ђу* Рош.⁵⁵⁷

⁵⁵³ Исп. *шѐз бра̀ћѝа̀*, од *мѹчкиѝе љѝца̀* у М. Ник. СП 360; *иѝѝ бра̀ћа* у Рем. Шум. 244, *ѝђо љѝца̀* у Пецо ГИХ 120.

⁵⁵⁴ РМС *ка̀наѝ* и *кана̀ѝа*, РСАНУ обрнуто.

⁵⁵⁵ Шкаљѝћ *ка̀рабо̀ја*. РСАНУ *ка̀рабо̀ј* и *ка̀рабо̀ја / ка̀рабо̀ја*; исп. М. Ник. СП 361 *ка̀рабо̀ја*.

⁵⁵⁶ Исп. М. Ник. СП 302.

⁵⁵⁷ Исп. В. Ник. М-Гс 193 *ма̀ћа* (најчѝше), затим *ма̀ђиѝа*, *ма̀ђиѝа / ма̀ђеѝа*; М. Ник. СП 362 *ма̀ћа* (у говору Срба само овако), у говору Муслимана и *ма̀ђиѝа* одн. *ма̀ђеѝа*; Рем. Шум. 257 *ма̀ћа* (и овде најобичније), затим *ма̀ђиѝа*, *ма̀ђиѝа*, *ма̀ђеѝа*, *ма̀ђиѝа*, *ма̀ђаѝа*.

б) Именица *млада* ('невеста'), поред свуда уобичајене именичке форме и деклинације, тј. облика као што су нпр. *млада* Год С, *млади* Ра, *младу* Ду Л Ст и сл., засведочена је (додуше, само једном) и са придевским ликом и променом: *даднӯ млѡдѡј то* З.⁵⁵⁸

434. Поред чешћег *ѡрѡзилук* Бр М Ми Ра, чује се и *ѡрѡса* Во, као и *ѡрѡза* Ду, *ѡрѡзу* Ра.⁵⁵⁹

435. а) И овде налазимо *реда* (ж. р.): *Чиѡ ја реѡда?* Во, *Није, ваѡѡде, нѡша реѡда?* Душ и сл.⁵⁶⁰

б) Доследно је *руѡа* Г Душ Ми Р; тако и *ваѡдили руѡу* Го, *биѡ руѡѡ* СР и сл.

436. Није засведочен ниједан од облика сингулара именице *свиња*. а) Уместо заједничког имена за јединку употребљавају се диференцирани називи, од различитих основа, нпр.: *веѡар* З, *веѡар* Б ДТ П С; *крмак* Бр РБ Т Ту, *крмача* ЈД Ри, *крме* Д Душ П; *назиме* Рош, *назиме* Год Ц, *назимица* З. Од множинских облика им. *свиња* посведочен је ном. *свиње* Л Ту и дат.-инстр.-лок. *свињама* Ро. Уз то, бележимо и *крмици* Б Душ З Зд П РБ, *крмке* Бр Ри, *крмаѡка* Во.⁵⁶¹

б) Говори се *сврѡка* Душ П и *сврча* Г Ри; вишеструко је интересантан пример *ѡма бѡрја* и *сврѡѡ* ДТ.⁵⁶²

в) Услед губљења консонанта *х*, именица *сирѡмах* има промену им. ж. рода на *-а*: *сирѡма* З С, *сирѡми* У, *сирѡма сирѡму* нађѡ Го. Да се овом именицом, изгледа, означавају само мушка лица, казује и облик атрибута: *толики сирѡма* биѡ Зд, *сирѡма* нађвећѡ С.

г) С друге стране, у примеру Подѡѡелиле се *моѡе чиѡе* Т атрибут се са именицом (природног м. рода) слаже по облику, тј. женског је рода.

437. Именица *ѡсѡиаша* ДТ Т Ц (није засведочено **ѡсѡиаш*) јавља се у двама множинским формама: *ѡсѡиаше* Д Ду и *ѡсѡиашѡ* О Ра У, одн. *ѡсѡиашѡ* Рош.⁵⁶³

г. Најомене о ѡворби неких именица и неких груѡа именица

438. Према бројним (стандардним) формама на *-ина* као што су нпр. *безобрѡиѡина* СР, *ѡиѡиѡина* ЈД, *ѡвиѡиѡина* Ро Ст, *ѡ ѡиѡиѡину* Зд, *ѡ ѡиѡиѡинѡ* Му, *ѡрѡиѡина* ГД, *ѡрѡиѡину* ДТ Ри, *сирѡмаиѡиѡина* Ро и сл. имамо и (само) једну на *-иња*: *будѡлаѡиѡиѡиња* Ка.⁵⁶⁴

Сасвим је другачије (и сасвим очекивано) у потврдама на *-иња* као што су *гоѡѡиѡињу* Зд, *сирѡѡиѡиња* Зд, *сирѡѡиѡиња* Ка Ст.

⁵⁵⁸ У суседном Љештанском (Тешић 218), *Драѡѡј*, *Лѡѡј* и „необавезно“ *Миѡѡѡј*, *Раѡмиѡј*.

⁵⁵⁹ Вук: *ѡрѡс*; исп. и М. Ник. СП 363 *ѡрѡса* али *ѡрѡсу* и *ѡрѡсу*.

⁵⁶⁰ Форма позната и другим говорима (исп. М. Ник. СП 363) и језику књижевности (в. у РМС).

⁵⁶¹ Исп. М. Ник. Гор. 674, Тешић Љешт. 218.

⁵⁶² Вук: *сврѡ*.

⁵⁶³ У суседном Драгачеву *ѡсѡиаш* и *ѡсѡиаша* (ном. сг.) / *ѡсѡиашѡ* (ном. пл.) (Вук. 136).

⁵⁶⁴ Форме на *-иња* сасвим су обичне у говорима србијанског Полимља и неким другим санѡачким говорима; исп. М. Ник. СП 366, Барј. НП-Сј. 57. Барј. овде велн: „Умекшавање гласа и широк је појав у овим говорима и представља резултат аналогѡе... према именицама на *-иња* (*бѡсѡиѡиња*, *гоѡѡиѡиња*, *сирѡѡиѡиња*, *књезѡиња*)”.

439. И овде бележимо *глујодџиња* М ('глупост'),⁵⁶⁵ али, са тим значењем, и занимљиво *глујдорију* Б; исп. и *луддорија* Ка.

440. а) Са суфиксом *-ача* налазимо *брвњача* Ми, *у брвњачи* Ра, *брвњаче* Ро; *дрвњача* ('кућа од дрвета') ТП; *пожсгача* ('врста шљива') ЗД; неке *огрѣбаче* Рош; исп. и *сламњача* ('кућа покривена сламом') Ка и *сламњача* ('сламарница') Во Ду.

б) Меку основу (каква је у *брвњача*, *дрвњача*, *сламњача*) имамо и у *брвњара* Ка, *брвњаре* Г, *брвњарицу* Ро; *дрвњарија* Рош (али и *дрвенарија* СР, *дрвенарију* СР), *кровињара* Му СР, *кровињару* Во ДД Ми, *рањуше* ('врста шљива') Ду Ц.⁵⁶⁶

Интересантно двојство имамо и у *гибаница* К Ка / *гибањице* ГД.

441. Суфикс *-ија* имамо у неким оријентализмима и неким домаћим речима:

бојаџија ЗД,⁵⁶⁷ *кириџија* Му С, *кириџије* Ра, *мушулуџија* Ту Ц, *нишиџија* Ри, *рабаџија* Мрш Т, *рабаџије* Му; *провоџија* Душ П У, *рачуџија* ДТ, *сиљеџија* М, *шрџија* У, *шалиџија* Му Ту,⁵⁶⁸ *шићарџија* П.

442. Навешћемо и засведочене непрефиксалне сложенице:

бабађевојка Ка, *бабарога* Т, *бубаиваба* Ра, *Висабаба* (село код Пожеге), *двоколица* К, *двоколице* П, *сиднога ђна* С, *шрџија* стџице РБ, *црвенкаја* Р; *илџија* Во (исп. и *шљиво лажигаје* О).

443. У домену родбинских односа, према *рдџак* ГД З К Мр Ро СР С Т стоји углавном *рдџака* Вр ДД Ми Мрш ТП и *рдџица* Во Ду (ређе, махом у западнијим насељима).

444. Од именица на *-ва* имамо: *грмљава* Ра, *јурњава* Го, *кукњава* ЗД Ту, *иуџњава* З.

445. Веома продуктиван суфикс *-ка* очитује се и у следећим потврдама: *аљинка* Д, *аљинку* Д Ц, *грашку њо грашку* П; — *вашке* З Мр;⁵⁶⁹ — *иља* Ј; — *стијенка* ('стеница') СР.

446. Интересантна су двојства *шрџија* Го Ка / *шрџија* Ми Ц, *жџија* Год Ка / *жџија* Ми Ц.

Налазимо и *шрџију* шљива Д.

447. Им. *шџија* бележимо једанпут, и то у облику вокатива: *Прије ми и вџи: шџија* Во.

448. Различити облици компаратива „произвели су“ двојство *дужина* Г П С / *дуљина* Ту; говори се, такође, *мањина* Душ Р и *малина* Мр.⁵⁷⁰

449. Наст. *-киња* имамо у им. *ројкиња*: *Жџија* није *ројкиња* С.

⁵⁶⁵ Исп. М. Ник. СП 366.

⁵⁶⁶ За ове или овакве ликове знају и други говори; исп. нпр. М. Ник. Гор. 669, М. Ник. СП 366–367, Симић Обадн 67.

⁵⁶⁷ Исп. М. Ник. СП 367 *бојаџија*.

⁵⁶⁸ Исп. М. Ник. СП 367 *шалија*.

⁵⁶⁹ Пл. од *вашка* ("уш"); овде је *ва* ← *вџ*, као нпр. у *Васкрс* Во Ду.

⁵⁷⁰ Исп. М. Ник. СП 365–366 *малина/мањина*, такође и *вишија* са значењем 'више лица, већина'.

450. На овај или онај начин интересантне су и следеће потврде и скупине потврда:

им̄о̄ *ѵраӣњу* (‘обезбеђење’) Ми / била вѣлк̄а *ѵраӣња* (‘погребна поворка’) Ми; исп. и *к̄ой̄ња* Во Вр О СР, *к̄ой̄њу* Бр Ду Т (поред *к̄ой̄ање* Бр Рош); — *женск̄адија* Бр М, *мушк̄адија* Мр С, *јуна̄дија* Ка, тако и *ћечурлија* Б ДД Р Ра Ри, а исп. и *ћечина к̄о* *ћечина* Р; од *ба̄греновин̄е* Мрш, *о-д̄удовин̄е* РБ, *јашиковин̄е* Му (од *јашик̄е* С), од^т *шљивовин̄е* П; *дар̄овина* ДД, *дар̄овин̄е* Му; *кићевин̄е* Г; *з̄о-ведина* Бр Ду Му О Ра Ри, *з̄оведин̄е* Г Го Ра Ри СР / *з̄овећин̄е* Л (можда (?) према прид. *з̄овећ̄и* М, *з̄овеће* Кр РБ); *кок̄ошчице* ТП; — *ѵӣландура* ДД К Ка Му, *ѵ̄ландура* Бр Мр / *ѵ̄ланица* Го М Мрш; — *ѵ̄ојага* ДТ, *ѵ̄ојагу* Бр Мр П; — *са̄д̄альку* Во.

3) ИМЕНИЦЕ ЖЕНСКОГ РОДА НА -Ў

а. О ѵојединим ѵадежним облицима

451. Инструментал с.г. Наставци су: *-и* (најчешће), *-ју* и *-(ј)ом* (ретко):

Пом̄ӣшало се с *к̄р̄ви* Во, Нѣ мош с *в̄л̄ас̄ти* ник̄ако Му, *Са р̄ӣчеи* једн̄ом р̄ӣчеш̄е кат су л̄уди О, Ё, б̄ољ̄е је св̄е с *м̄ас̄ти* ДД, *са с̄оли* ДД Кр, с *т̄ом з̄оби* РБ, *са ча̄ји* је *т̄о* Мр, *вак̄о*, *са ц̄ӣеви* г̄оре Г, з *бож̄б̄ом ѵ̄ом̄оћи* Мр;

с *к̄р̄вљу* мој̄ом ГГ, *нак̄о*, с *к̄р̄вљу*, *дабок*сачувај Ми, *ш љ̄ебом* и *са с̄ољу* О,⁵⁷¹ *л̄ӣепа* је и с *м̄аӣћу* С, С *о̄в̄ом в̄л̄аӣћу* срећ̄е нѣма Во;

С к̄р̄вљом на̄ш̄ом ослобођено Рош.

У прилозима је *но̄ћу* ГГ Д Зд ЈД Ка Ми РБ Ри С Ст ТП, *да̄њу* ДД М Ми РБ СР С Ст (на целом подручју) и *но̄ћ̄ом* Во ДТ, *да̄њ̄ом* Го Кр М (само у западнијим насељима).

И предлог *(с)ѵомоћу* (*ѵомоћу* *т̄ог п̄епела* С, *с ѵомоћу* *вјѣтра* Ц и сл.) по пореклу је инструментал с наставком *-ју*.⁵⁷²

452. Г е н и т и в п л. Наставци су *-ију* и *-и* (код заведочених именица овог типа):

кок̄ошӣљу Ду Р, *к̄ос̄тӣљу* Мрш, *но̄ћӣљу* Ду Л, *ѵӣшӣљу* (од им. „уш“) Ка, *ш̄ћерӣљу* Ро, *ћ̄ерӣљу* ДТ;

кок̄ошӣ Г Ми, *к̄ос̄тӣ* Ро, *но̄ћӣ* Ка У, *ѵӣшӣ* Ту, *ш̄ћерӣ* Р Ра.

Засведочено је само *очӣљу* ТП Т и само *р̄ӣч̄ӣ* К, *с̄ив̄арӣ* П Ту.⁵⁷³

⁵⁷¹ У суседном Љештанском је *са с̄ољу* (Тешн̄ 219). Педесетих година прошлог века П. Ивић у Биосци бележи „инстр. једн. типа *сол̄и*“ (Ивић Биоска 399). Да овакви ликови ни данас (узмимо ово условно, јер су истраживања обављена осамдесетих година прошлог века) нису непознати говорима западне Србије, говоре прилике у (такође суседном) Драгачеву, где је засведочено, између осталог, и *ча̄ђим*, *са к̄р̄вим*, *м̄ас̄тим*, *бӯј̄дим* (Ђук. Драг. 137).

⁵⁷² Исп. М. Ник. СП 368.

⁵⁷³ Двојство *-ију* / *-и* (са фреквенцијском уједначеношћу наставака, одн. са благом или изразитијом превагом наст. *-ију*) својствено је и већини околних сродних идиома (исп. нпр. Ђук. Драг. 137, М. Ник. Гор. 675, В. Ник. М-Гс 194–195, Тешн̄ Љешт. 219). Само (или углавном) наст. *-и* у ген. пл. оваквих именица имају неки удаљенији (јужнији и западнији) идиоми (исп. нпр. Ђук. ГЦ 247–248, Пецо Ишћа П 87–88, Пиж. Кол. 126). На србијанском терену овако је једино у новопазарско-сјеничким говорима (исп. Барј. НП-Сј. 102). „Прелазна“ ситуација својствена је говорима

б. Посебне најомене о неким именицама и скујинама именица

453. Збирне именице на *-ад* имају у дат.-инстр.-лок. (доследно) и ген. (недоследно) облике одн. наставке плурала (тј. *-(и)ма* одн. *-и*).

Засведочени примери множинских облика, тј. ликови као што су *бур̄ад̄и* (*бур̄ад̄и*) одн. *бур̄ад̄има* (*бур̄ад̄има*), *чѣлад̄ма* и сл. представљени су у т. 122, а овде наводимо забележене примере ген. сг.:

др̄влад̄и ГГ, *й̄аичад̄и* Му ТП, *й̄ил̄ди* Ми, *с̄ирочад̄и* Мр, *чѣлад̄и* Ст, *унучад̄и* Ј Ц.⁵⁷⁴

454. И именица *варош* припада овој деκлинацији:
из *на̄шѣ вар̄оши* ЈД, *из вар̄оши* Ст, *не̄ка̄ вар̄ош* Ду, *сва̄ка̄ вар̄ош* Мрш, *једна ма̄ла̄ вар̄ош* М.⁵⁷⁵

455. Овде спадају и забележени облици плурала им. *вече*:
з̄имскѣ вѣчери Д, *то̄пле вѣчери* Год; *не̄колко вѣчерӣ* ДД, *пе̄-шѣс вѣчерӣ* Го; *вѣчерӣ* З П.

Засведочени облици сингулара су: а) или женског рода овог деκлинационог типа: *једнѣ вѣчери* Мрш, *те̄ вѣчери* ГГ, *сва̄кѣ вѣчери* О; б) или средњег рода: *Б̄ад̄ӣѣ вѣче* Л Р СР, *једно вѣче* Рош, *не̄ко̄ вѣче* СР, *скоро сва̄ко̄ вѣче* Зд, *сва̄ко̄ друг̄о̄ вѣче* Л, *тр̄ѣћ̄е вѣче* Кр, *реко добро вѣче* У; — *једног вѣчера* Зд.

Скренули бисмо пажњу на преовлађујуће кратко *-е* у облику *вече*.

456. Именица *глад* доследно је ж. рода:

глад̄ пуста̄ Во, *по̄цркаше од̄ гл̄ди* Зд, *од̄ гл̄ди* Го; *измучени гл̄ђу* З.⁵⁷⁶

457. Говори се: а) *кокош* и *кокошка*:

к̄о̄кош Бр Му О Р Ра, ген. сг. *о̄ӣ к̄о̄коши* Во, ном.-ак. пл. *к̄о̄коши* Во М Му С, ген. пл. *о̄ӣ ко̄кошӣ* Ра, *ко̄кошӣ* Год Мр, дат. пл. (ба̄цӣ) *ко̄кошима* Во; *ко̄кошка* Мр, *ко̄кошици* Вр, *ко̄кошку* Ми; *ко̄кошке* Ми О;

б) *кос(ӣ)* и *коска*:

ко̄с Мр Ц, *ко̄стӣ* ГГ, *о̄ӣ ко̄стӣ* Мрш, *ко̄стӣ* Ра, *с ко̄стӣма* ТП Ту; *ко̄ску* Вр, *ко̄ске* Р С;

в) (*и*)*ћер* (не и *кћи!*) и (*и*)*ћерка*:

ном.-ак. сг. *ћер* Го Ј Мр, *ићер* Во ГГ ДД З Зд К Ка П Ри С, ген. сг. *ићери* ГГ ДД Д З Ј Ка М С Ст, ак. сг. *мо̄ју ићерӣ* Мр, дат. *о̄де ићерӣ* на славу Душ, вок. *ка̄жи*,

србијанског Полимља (М. Ник. 368). О овоме в. и следеће радове: М. Николић, *Именице с на-ст̄авцима -у/-ију у генијиву множини*, НЈ XXV/1-2 (1981), 82-99, С. Реметић, *Генијив множини именица у говорима централне Шумадије*, ЗБМСФЛ XXVII-XXVIII (1984-1985), 655-663.

⁵⁷⁴ У околним сродним говорима је разнолико: у Горобилу имамо само облике плурала (М. Ник. 672); у Љештанском је *й̄ил̄ди* (ген.), али *й̄ил̄д̄има* (дат.-инстр.-лок.), а тако је (бар принципски) и у Драгачеву (Ђук. 130-131). Моравички крај „познаје: (а) множинске (чешће) и (б) јединске (ређе) облике именица на *-ад*, и то са наставком *-и* / *-ма* у Д-И-Л“ (В. Ник. М-Гс 185). У говорима србијанског Полимља „збирне именице на *-ад* имају, по правилу, у ген. и дат.-инстр.-лок. облике одн. наставке плурала“. Ипак, засведочени су и једнински ликови типа *чѣлад̄и* (М. Ник. 369).

⁵⁷⁵ Овако је и у окружењу (уколико је лексема засведочена); исп. В. Ник. М-Гс 195, М. Ник. СП 369, а такође и Рем. Шум. 261.

⁵⁷⁶ Овако је и у већини околних говора; исп. В. Ник. М-Гс 195, М. Ник. Гор. 675, М. Ник. СП 370, Тешић Љешт. 219; ипак, у Драгачеву је засведочено и *кад̄ је гл̄д̄ б̄ӣо̄* (Ђук. 137).

шћери Ми; ном.-ак. пл. *ћѣри* Душ С, *шћѣри* Г Го Зд М Ми С Ст ТП Ту Ц, ген. пл. *шћѣрї* С ТП, *шћѣрију* Зд Р Ра Ст Ту, *ћѣрију* ТП, дат. пл. препис̄о *ћѣрима* Ту; *ћѣрка* ДТ Му Ри, *шћѣрка* Му П Ту, дат. *ћѣрци* Во, *шћѣрки* П Ту, *ћѣрку* Д Му Ст, INSTR. СГ. *са ћѣркѡм* П Т, ном.- ак. пл. *ћѣрке* ДД С Ст, *шћѣрке* Ст, ген. пл. *оїи шћѣркї* Р.⁵⁷⁷

458. Облик ном. СГ. *маїи* није забележен, али основа *маїи-* није непозната. Јавља се у псовкама (Јѣдан другѡм сѹјѹ *маїїѣр* ТП, їди у ... *маїїѣрину* Ка) или у имену празника: *Маїїѣрице* Ра Ц, од *Маїїѣрица* Мр.

Уобичајена је лексема *мајка*.⁵⁷⁸

459. Именица *їозив* је углавном ж. рода: *јѣдну їѡзив* ДТ Р, *нѣкѹ їѡзив* Ст, *їїѡ їѡзив* Ра, *їрѣћѡ їѡзив* Т. Ипак налазимо и Стѡї *нѣкї їѡзив* на астаљу Во.⁵⁷⁹

460. Бележимо *сѡма лѡј* (ж. р.), Р али и *од лѡја* (м. р.) Ст.

461. Збирна им. *младеж* женског је рода у примеру *Ќѡѡ данашњѡ младеж* није ни за шта СР, мушког је у потврдама *Ќтишѡ младеж* Ст, *Није* гостољубљив према *младежу* СР.

Збирна им. *їилеж* је ж. рода у примеру *Нѣ мош от їїилежи* Ду, али мушког у *Дѡїѣ їїилежу* да *јѣдѹ* О (да суфикс *-еж* није редак у нашем говору, сведоче и потврде *їирѹлеж* М, *гњѡвеж* око *ѡрања* Ту).

462. Именица *їрси* читује се као *pluralia tantum* ж. рода:

їрси Д О Рош, *ѹ їрси* и *ѹ рѹку* ТП, *їѡ їрсима* У.

463. Именица *раван* је ж. рода у засведоченим примерима на *јѣднѡј рѡвни* Ми и *Гѹвно мѡра* да *бїдѣ* у *рѡвни* Ду.

464. Женског рода су именице *зѡб-зѡби* Дт ЈД Мрш Ри С и *рѡж-рѡжи* Ми Ро Рош.

Говори се *бѹћ* (уватила се *бѹћ*) Ри, али и *бѹћа-бѹћѣ* Рош.⁵⁸⁰

465. Говори се *ѡко їѡноћи* Ј, *оїи їѡноћи* ТП, *оїи їѡноћи до їѡноћи* Во (исп. и *їѡсле їѡла нѡћи* Зд и *ѹсред нѡћи* Ка).

Није засведочено Вуково *їѡноћа*.⁵⁸¹

466. Ж. род, несумњиво, имамо и у ликовима *црвѣн* Во и *нѣмѡ црвѣни* РБ.

Н а п о м е н а: Сагледавањем представљене грађе и срањивањем уочених стања са одговарајућим приликама у описаним идиомима у непосредном окружењу, долазимо до следећег закључка. Број примера који нису засведочени ни у једном од истраживаних додирних говора сасвим је скроман. Они најмаркантнији (осврнућемо се само на њих) део су невелике али уникатне скупине облика са нетипичним (одн. старим) падежним наставком. Као што је констатовано, неки од ових (или пак оваквих) ликова засведочени су и у неким од говора у непосредном суседству. Подсетићемо да је архаични облик ак. пл. им. *госїи* у

⁵⁷⁷ Исп. М. Ник. СП 370.

⁵⁷⁸ Овако је и у суседним сродним говорима; исп. нпр. В. Ник. М-Гс 195, М. Ник. Гор. 675, М. Ник. СП 371, Тешић Љешт. 219.

⁵⁷⁹ Исп. Пецо ГИХ 130 *їѡзїви / їѡзїви* (ген. СГ.) (поред *їѡзїва*).

⁵⁸⁰ У суседном Драгачеву редовно је *бѹћа — бѹћѣ — бѹћи — бѹћѡм* (Бук. 137).

⁵⁸¹ Вуково *їѡноћа* засведочено је у неким другим говорима; исп. Дешић ЗБИЈГ 238, Драг. Лица 146, М. Ник. СП 371, Станић Уск. 1206–207 (овде је изнето и тумачење о пореклу овог облика).

устаљеној конструкцији у *госџи* забележен у Горобиљу, док су облици ген. пл. са наст. *ѿ* (не само ликови *годи*н и *сџоџи*н у партитивним синтагмама него и већи број облика типа *чварак*, *џрасац*, *аљин*) засведочени у Љештанском. Међутим, облици дат.-инстр.-лок. пл. са наст. *-ам* потврђени ликовима *кућам* и *шакам* (као и пример старог облика инстр. пл. *женами*) до сада нису посведочени у овом делу ијекавске Србије. Интересантно је (и за унутрашњу и за ширу диференцијацију) да су сви ови примери забележени у северозападном делу области, тј. у насељима подринског залеђа.

ИМЕНИЧКЕ ЗАМЕНИЦЕ

1) ЛИЧНЕ ЗАМЕНИЦЕ

а. Акцентировани облици

467. О ген.- ак. личних заменица *ја*, *џи*, *он/оно*, *себе* говорили смо у т. 38 (потврде са силабичним предлогом) и т. 60 (потврде без предлога).

468. Облик дат.-лок. сг. заменица *ја*, *џи* и *себе* је двојак.

а) У источном и југоисточном делу области (грубо узевши, источно од линије Ужице–Маљен) налазимо, готово доследно, *мене/џебе/себе*, нпр.:

Купићу *ја џебе* књигу Мрш, *Мене* је додељено Зд, Тако *мене* и *пасуе* Мрш, Дај ти *мене* Ра, Благо *мене* ТП, Пише *мене* Му, слични *мене* О, *мене* долазило ТП, Продо *мене* О, Узела *мене* дчеће У, О *мене* не говори Л, све по *мене* Душ, *Мене* је једна рођака умрла Ј, Није *мене* до њега Зд, Узме *мене* паре Рош, *Мене* не треба Вр, Ни *мене* ништа не даде Ми, Он *мене* дадне Зд, Није *мене* ни прилазио К, Докле они и *мене* не даду П, Ти *мене* биди жива и здрава Рош, Па нек *мене* каже, ако смје Му, Чујем ја, *мене* говори У, Не брини ти о *мене* ТП, Све се осу по *мене* О;

Кажем ја *џебе* Л, свака *џебе* час ЈД, Каже *џебе* Вр, Ја би *џебе* имо причати Л, *Тебе* велім Л, На *џебе* је све О, А ништа *џебе* Ј, Причам *џебе* ДД, Са-*ну* и ја да кажем нешто о *џебе* Г, Па да се и о *џебе* чуе понека У, Не говорим реко *џебе* ништа У, Ни *џебе* не послаше депешу Рош, Оставићу ја и *џебе* Рош, А о *џебе* све реко најгоре говорио ТП, Колко знам, *џебе* не припаде ништа ЈД, А о *џебе* реко да и не говоримо Ст, Ево *џебе* ово У, Ко на пример о *џебе* У, Па *џебе* и кажем О;

Све *себе* Рош, Привуче *себе* Ра, шта има на *себе* О, вако према *себе* ЈД, Најбоље *себе* остави ЈД, да по *себе* не би прдсипо Ми, Гледам га ја, само *себе*, *себе* О, Да кажем нешто и о *себе* ТП, О *себе* не говори Ра, сваки према *себе* ГД, што има на *себе* Л, Све то он у *себе* јадан трпио Г, Наћем ја *себе* мјесто ЈД, Свака о *себе* нека мисли Г, Немој само *себе* ТП, Настави он о *себе* Мрш, Угађају само *себе* Г итд.;

Даде и *мене* Рош, Па *џебе* кажем Вр (насеља најближа Драгачеву).

Број засведочених облика на *-и* је скроман:

Он је *мени* сестрић Мрш, *Мени* је било најтеже Мрш, Ни *мени*, ни *њему*, *ником* Ра, Богами, *мени* није долазио Ро, Што ће *џеби* књига? Л, Шта ли се реко о *мени* прича У, Мислио је да *џеби* може све да каже Ми, Посло је и *џеби* једну

Ту, Рѣкок ја *шѣби* ТП, што је на *мѣни* ГД, Мисли реко о *сѣби* Му, Да каже штã и о *сѣби* Л.

б) У насељима распоређеним западно од линије Ужице–Маљен по правилу је *мѣни/шѣби/сѣби*:

Мѣни нѣ даде нѣшта Во, Каже он *мѣни* Го, Вако према *мѣни* йдѣ Ду, Само *мѣни*, њѣму нѣшта Ка, Зар тѣ тако *мѣни* мѣреде урадити Ка, Вѣлѣ он *мѣни* Кр, Дај *мѣни* М, Реко *мѣни* не говори нѣшта М, Пружѣ он *мѣни* М, Пѣслѣ *мѣни* сãт, добар М, *Мѣни* нѣси нѣшта крѣв Мр, *Мѣни* је обећѣ Мр, Свѣ по *мѣни* Мр, Свѣ мѣслѣ да је *мѣни* лãко СР, Како тѣби, тако *мѣни* Мр, Ударише по *мѣни* Мр, Ма свѣ *мѣни* причã Мр, Што е *мѣни* не покãжѣ, па да видѣ Год, Видѣ се по *мѣни* М, *Мѣни* не долази П, Ни *мѣни* нѣје лãко П, Свѣ припаде *мѣни* П, *Мѣни* нѣ вјеруѣ Ри;

Тѣби и не говорѣм Во, Нѣ може он *шѣби* нѣшта Го, Реко *шѣби* причам Год, *Тѣби* ðу да кажем Год, Нѣ може он *шѣби* нѣшта Ц, *Тѣби*, изглѣдã, не врѣдѣ говорити М, Дао сам ја *шѣби* слѣдовање П, Покãзãху ја *шѣби* В, *Тѣби* то нѣ трѣбã М, О *шѣби*, вѣлѣ, нѣнемо ни говорити Мр, Јã ху *шѣби* свѣ да прѣпѣшем В, Нѣје *шѣби* ни трѣбала школа М, *Тѣби* је лãдно У, Ко ја сãдг *шѣби* ... П, Свѣ је на *шѣби* П, Нѣ би ја *шѣби* ни причѣ П, *Тѣби* нѣ дãм нѣшта Ри, Штã, *шѣби* нѣсу дãли? СР;

Знã по *сѣби* Б, Нãмјестѣ првѣ *сѣби* Го, О *сѣби* и нѣ мислѣ Т, Мѣслѣм ја у *сѣби* Ка, Према *сѣби* Ка, Свѣ *сѣби*, *сѣби* Ц, Јã знãм по *сѣби* Ц, Глѣдãј кãко ћеш *сѣби* урадити Ц, Привучѣ мѣно према *сѣби* М, Свãкѣ *сѣби* привучѣ РБ, Кãжѣм ја *сѣби* Ду, А *сѣби* угађã П, *Сѣби* нѣје умѣо нѣшта урадити Р, Ко да нѣшто сãм *сѣби* причã Ц, Јѣдѣ се у *сѣби* СР, Свãкѣ другѣ *сѣби* у цѣп тѣри Р, Нѣшта он *сѣби* нѣје ўзѣ В, итд.

Једанпут бележимо *према сѣбе* СР, а више пута устаљено *кѣку мѣне* Во Го М П Р Т.

Изоглоса *мени/мене* једна је од најмаркантнијих на подручју УЦг. Приближна раздео̀на међа Ужице–Маљен део је дугачке изоглосне линије која полази са југоистока источне Херцеговине, захвата најсевернија насеља данашње Црне Горе,⁵⁸² а затим правцем југозапад–северонсток пресеца србијанско Полимље, Златибор, Ужичку Црну гору (в. карту бр. б) и Колубару, па излази у југоисточни Срем. Западно од ове линије је *мени*, а источно *мене*.⁵⁸³

469. а) Дат.-лок. зам. *он* и *оно* гласи њѣму В ГГ ДД З Ј Ка М Мрш П РБ Ри Ро СР Ст.

б) У дат.-лок. заменице *она* често имамо партикулу *-зи*: *њѣзи* Бр К и сл. одн. *њѣзи* Во ДТ и сл. Говори се, наравно, и *њѣ* Бр З Л П Ро У Ц (примери са силабичним предлогом представљени су у т. 38).

470. Инстр. зам. *ја*, *ши*, *себе* најчешће има стандардну форму:

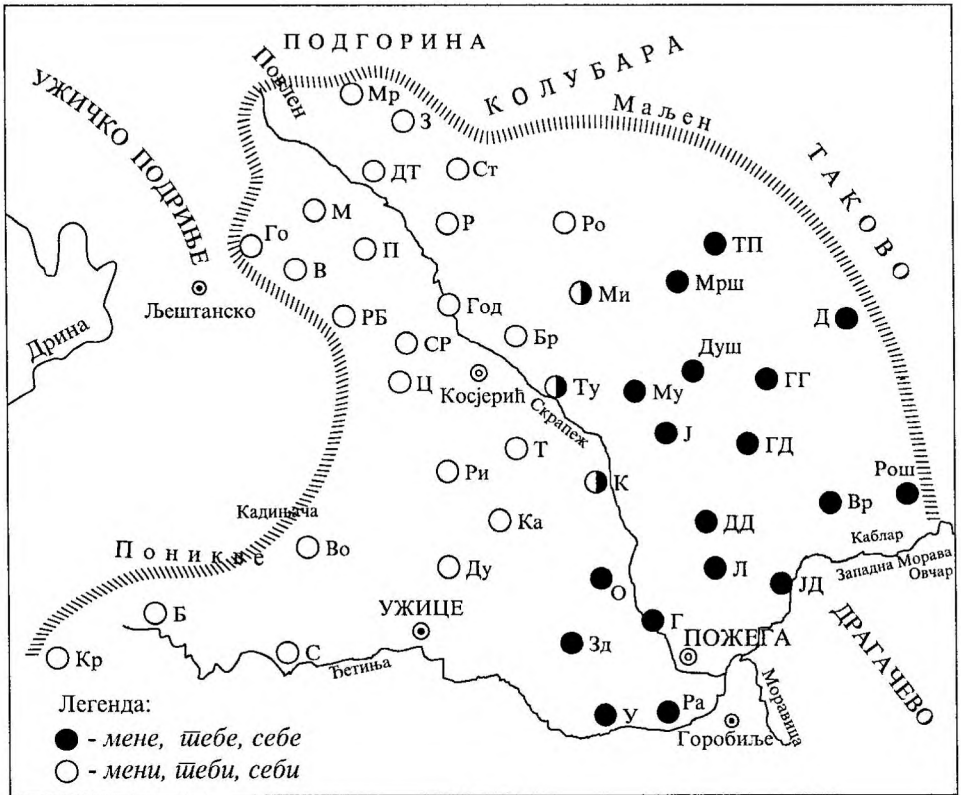
зã *мнѣм* Вр Год Л М Рош СР, сã *мнѣм* Б В Д ЈД Ј К Ка Л Ми С Ст, *йрѣда* *мнѣм* Год Ка и сл.;

с *шѣбѣм* Вр Год Душ Му Ри, зã *шѣбѣм* Г, *йрѣ-шѣбѣм* Ст и сл.;

сѣбѣм Бр Душ Кр РБ Ро Ст, зã *сѣбѣм* М Рош, *йрѣш* *сѣбѣм* ДТ М и сл.

⁵⁸² Исп. М. Ник. СП 374.

⁵⁸³ Исп. М. Ник. СП 374–375 (в. и карту бр. 9 и бел. 1002–1009).

Карта бр. 6: Облик дат.-лок. заменице *ја* и сл.

У неким источнијим насељима засведочени су и аналошки облици (у којима се очитује уопштавање основе ген.-ак.): *з̄а шеб̄ом* ЈД, *с̄а шеб̄ом* Рош.⁵⁸⁴

471. У инстр. заменица *он*, *оно* и *она* са асилабичним предлогом јављају се двојаке форме: а) са наставком *-им* одн. *-ом*: *с њ̄им* Го ДТ Ми П Р, *ш њ̄им* М, *с њ̄ом* ГД Ду О; б) са настаком *-име* одн. *-оме*: *с њ̄име* ДТ Му, *с њ̄оме* П.

У примерима са силабичним наглашеним предлогом *-е* није део наставка; дакле, редовно је *з̄а њ̄им* Во ГД ДД Душ, *с̄а њ̄им* Го Д Ка П ТП Ту, *з̄а њ̄ом* Ст У и сл. (исп. и потврде у т. 38).

Исто двојство (и ограничење) имамо у инстр. зам. *ко*: *с к̄им* или *с к̄име*, али само *з̄а к̄им* и сл. (в. ниже).

472. Ген.-ак. зам. *ми* и *ви* гласи *н̄ас*, *в̄ас* (тако и *к̄од н̄ас* / *к̄од н̄ас* и сл. одн. *з̄а в̄ас* / *к̄од в̄ас* и сл.). У југозападним и неким централним насељима налазимо и облике с партикулом *-ке*: *н̄аске*, *в̄аске*.

⁵⁸⁴ Овакви ликови су засведочени и у неким околним сродним говорима; исп. нпр. Тешн̄ Лџшт. 222 *с̄б̄ом* / *с̄б̄ом*, М. Ник. СП 375 *з̄а мен̄ом*, *с̄ шеб̄ом*, *с̄ себ̄ом* (у говору Муслимана).

Потврде су представљене у т. 38 и 131.

473. Зам. *они, оне, она* у ген.-ак. различито се уобличавају:

њиџ Бр ГД Д Мр Ри Рош (тако и *кòд њиџ, нà њиџ* и сл.), *њиџ* ТП (ретко), *њи Б*
Во З Ми (такође и *кòд њи* и сл.);

њиџи П РБ СР Т (*кòд њиџи, òд њиџи; ì њиџи*);⁵⁸⁵

њиџе Б Ду С (*òд њиџе / òд њиџе*), *кòд њиџе* Б.

Примери у заградама наведени су, другачијим поводом, у т. 38.

Облик *њиџ* (одн. *њиџ, њи*) јавља се на целом подручју; лик *њиџи* засведочен је у северозападним, а *њиџе* у југозападним⁵⁸⁶ и неким централним насељима.

474. а) Дат.-инстр.-лок. зам. *ми* и *ви* гласи: *нàма* Бр Во ГГ ЈД Ј К М Ри ТП, *с нàма* Го К М П РБ, *зà нама* Го Ра Ст, *ѵрèд нама* ГГ П Т, *сà нама* ГГ У итд.; *вàма* Во Го Кр Мрш Ри, *с вàма* Г Л П, *зà вама* Г, *сà вама* К и сл.

Поред устаљеног бòк *с нàми* Б Кр одн. бòк *с вàми* Во, засведочено је и ударнише *с лèђà нàми* М.

б) Дат.-инстр.-лок. зам. *они, оне, она* гласи: *њима* В Вр Ду Зд Ка Кр М Му Р Ри Ст ТП Ту Ц, *зà њима* Л Ст, *нà њима* Душ, *ѵрèд њима* Ка Ст Ц, *ѵò њима* Во; *међу њима* Вр и *мèђу њима* З.

б. Неакценџовани облици

475. а) Енклитички облици зам. *ја, ѿи* и *себе* у ген.-ак. гласе *ме, ѿе, се*:

Евè ме Г, *Наградили ме* Год, *Пòставè ме* ДТ, *Нè тиче ме* се ДТ, *Сачекају ме* Душ, *Не дирају ме* К, *Изгрдију ме* Д, *Угòстише ме* Год, *Покàза ме* Л, *Пита ме* Ро и сл.; — ако *ѿе* *пита* Б, *Зàмолè ѿе* Год, *Нè смиѿем ѿе* ни *питати* К, *Оцрне ѿе* Мр, *Чàстè ѿе* РБ, *Лàжy ѿе* Р, *Прèгледају ѿе* Л, *Уплашè ѿе* З, *Нè волè ѿе* Мрш и сл.; — *уми се* Вр, *òблàче се* Мр, *убијо се* Му, *испрљò се* Р, *завàлију се* Ри и сл.

Ове енклитике могу стајати и уз предлоге:

зà ме Бр ДД К, *нà ме* В Во ДТ Ј Мр С, *у ме* ДД Р, *мѿмò ме* Мр Ри, *ѵрèдà ме* Во ДТ К Мрш, *зà ѿе* Д С, *нà ѿе* Бр Го, *у ѿе* Д Ка Мр, *ѵрèдà ѿе* Кр Ри Ту; Онò што се *кажè: нà се, у се* и *ѵòдà се* Ду, *мèђу се* ТП, *ѵрèдà се* Душ Кр С.

б) Енкл. облик зам. *он* и *оно* у ген.-ак. (уколико не стоји уз предлог) гласи *га*: *Кад èто га* Год, *Èво га* òпèт Душ, *Сачекали га* Зд, *Ишћераше га* Кр, *Нѿје га* ни *пòгледала* Р, *Ошинy га* СР, *Оћераше га* С, *Пòставише га* С, *Отровàли га* ТП итд.

Уз предлоге је *њага* и *њега* (није засведочено *њ*):

зà њга Душ, *нà њга* К, *ѵрèдà њга* Рош, *у њга* Ка П, *ѵзà њга* Му;⁵⁸⁷

зà њèга Во Ка, *зà њèга* Во, *нà њèга* Т, *ѵрèдà њèга* Ду, *ѵзà њèга* Бр П.⁵⁸⁸

⁵⁸⁵ Исп. Тешић Љешт. 222.

⁵⁸⁶ Исп. Ивић Биоска 399.

⁵⁸⁷ Енкл. *њага* бележи и Ивић у Биосци (Биоска 399). Овај облик се јавља и у другим (ближим и удаљенијим) сродним говорима: исп. нпр. Вуковић П-Др. 59, М. Ник. СП 376–377, М. Ник. Гор. 676, Станић Уск. I 208.

⁵⁸⁸ Конструкције типа *зà њèга* засведочене су и у србијанском Полимљу, као у „неким златиборским селима“ (М. Ник. СП 377).

476. Енкл. облик зам. *она* у ак. (уколико не стоји уз предлог) гласи *је* (никада *ју!*):

Уб^чједили смо *је* Во, Увѐли *је* у кућу ГГ, Нећу *је* ни питати Го, Очиња *је* не могу глѐдати ДТ, Ва^к *је* држи ДД, Питали *је* Ду, Са^крили *је* Зд, Са^мо *је* поглед^а ЈД, Ту^{не} *је* и сар^анише Ј, Наговорили *је* Кр, Ајде да *је* ви^диш Мр, Замо^лише *је* Ми, Ск^йдоше *је* О, П^оч^е да *је* ша^мар^а Мрш, Не слуш^а *је* Мр, Ск^олише *је* П, Ув^едоше *је* у собу РБ, За^молим *је* л^чѐпо О, Не вол^и *је* Ри, Уло^више *је* Ст, Д^обро *је* изм^латио Ц итд.

Уз предлоге, енкл. гласи њу: *у^за њу П, кр^оз^а њу Мрш СР, и^рѐд^а њу Ду, у њу Кр.*⁵⁸⁹

477. Енклитички дат. зам. *ја* и *џи* гласи *ми* и *џи*. Уникатни изузетак имамо у следећем примеру: Изви^{ни}, ма^{ло} да *џе* нешто рѐч^ем Му.

478. Енкл. облик дат. зам. *он* и *оно* гласи *му*, а зам. *она* — *јој*:

Да *му* ја рѐч^ем ТП, Да^{де} *му* нешта у р^уке Бр, Дон^осио *му* по^кл^оне ГГ, Рѐкоше *му* д-и^зи^ћѐ ГГ, Ни^{је} *му* о^ставио ништа Зд, По^глед^а *му* у то^рбу Ј, За^палише *му* шт^алу Л, Гов^орила са-*му* сто п^ута Т, Сва^шта *му* на^ђоше О, За^пр^чѐтик *му* Ро, Пос^лаше *му* р^ан^е, па^ра, свѐг^а Ст, Да си *му* при^е рек^ла Мр, Ни^{је} *му* ни дав^о ништа Д, Шт^о *му* реко не рече К, Ни^са-*му* ни за^мјерила О, Сва^шта *му* рѐче Л, Д^оста си *му* реко пл^атио СР итд.

Ја сам *јој* д^он^чѐла Год, По^казаше *јој* п^ут Д, При^прѐмили *јој* крѐвет Кр, На^ђоше *јој* и мо^мка Ми, Да^{до}ше *јој* да јѐд^е П, Не^што *јој* г^ур^ну у та^шну Р, Да^{де} *јој* па^ра П, Рѐкла би *јој* ја свѐ у очи М, Сва^шта *јој* гов^орили П, Ја сам *јој* по^ставила да јѐд^е Вр, Ни^сам *јој* се ни о^бра^ћала Год, Ни^сам *јој* ни по^казала ДД, Не мо^гоше *јој* по^моћи Рош, Сви *јој* при^лазише П, За^држ^али смо *јој* д^чѐте С, Сва^шта *јој* рѐче Т итд.

479. Енкл. облик ген.-ак. зам. *ми* и *ви* гласи *нас* и *вас*:

О^ће да *нас* по^би^ју Б, Са^чекаше *нас* д^оље Вр, За^писаше *нас* Г, За^мало *нас* не у^ватише Зд, Рас^порѐдише *нас* око креч^ан^е Кр, Ју^{ри}о *нас* до Ка^рана К, Дар^ивали *нас* М, Пос^лаше *нас* да до^несемо р^ани^ју М, Проб^удила *нас* ра^по Ми, У^став^љали *нас* да но^ћимо П, Не сав^ладаше *нас* М, Свѐ *нас* ра^шћер^а РБ, Во^лио *нас* ђѐд м^лого РБ, Повѐдоше *нас* ва^мо Р, Др^жали *нас* м^јѐсѐц дан^а Ро, Ча^стила *нас* д^обро Рош, Л^чѐпо *нас* при^мили С, По^ваташе *нас* у га^ју Ст, Замо^лише *нас* да не го^вор^имо ништа Ри, О^час *нас* прѐварише С, Др^жали *нас* за^дуго Ст, Сва^шта *нас* пи^та ТП, Прѐварише *нас* ка^нш^ари ЈД, Не на^ђоше *нас* ту^{не} Ту, И^спратио *нас* д^оље до рас^крс^ницѐ Т, Нагов^арали *нас* да га не слуш^амо Ту, У^про^па^стио *нас* У итд.;

Ако *вас* б^уд^у тра^жили, не б^ојте се ГД, Са^чека^ћу *вас* на бр^чѐгу ДТ, Нећу *вас* ништа пи^тати Зд, Ја *вас* ни^сам нагов^ар^о М, Да *вас* са^мо ви^ди^ћѐдо Ми, Не мо^гу *вас* ви^шѐ др^жати Ка, М^и *вас* не^ћемо за^држ^авати Кр, О^ћете да *вас* и о^ни на^ју^рѐ ДТ, О^ни ће *вас* уп^утити ђѐ хете ра^дити Г, О^н *вас* си^гур^но не^ћѐ пу^стити Ми, Ни^сам *вас* ни зв^ала РБ, Свѐ би *вас* реко по^сл^о у за^твор Мрш, Ако *вас* пи^тај^у, не говорите ништа Душ, Па да *вас* ја пи^там, ма^јку вам ва^шу Ра, Ја *вас* и не зна^м Ду, Тре^ба *вас* издр^жати Му, Свѐ *вас* реко ја д^обро зна^м Мр, Ја ћу *вас* д^обро на^гра^дити Р, Нек *вас*

⁵⁸⁹ Енклитика њу позната је и неким говорима у окружењу; исп. М. Ник. Гор. 676, М. Ник. СП 377. Затичемо је и код Вука (Ивић Поговор 130).

реко они ранѐ и нек *вас* издржавају Зд, Ја *вас* ништа нисам пито О, Питаће *вас* ђе сам Л, Ако *вас* нађу, ја нисам крив Вр итд.

У кабларском селу Рошцима (2х од истог информатора) засведочен је енкл. облик *ве*: Да *ве* питам нешто Рош, Ако *ве* нађу туде Рош.

У примерима *ѡредѡ нас* Д, *ѡзѡ нас* Л ненаглашено *нас* (за *вас* немамо потврда) стоји уз „наглашени“ предлог.

480. Ненаглашени ген.- ак. зам. *они, оне* и *она* (уколико не стоји уз предлог) гласи *иг* (*ѡг*) одн. *и* (*ѡ*): Са̄д *иг* ѡма̄ ДД, Са̄д *иг* реко не̄ видѡм Ду, Да *иг* моје̄ о̄чи не̄ видѐ Р, Потље *иг* вратише̄ о̄пѐ ва̄мо Во, Нек̄ ѡг̄ онӣ глѐдајӯ К, Ра̄но *иг* пуштајӯ Мр, Не̄ка̄ ѡг̄ П, Све̄ сам *иг* ишћерала̄ на̄поље Му, Па да *иг* ја̄ нешто̄ пита̄м Мр, Па *иг* о̄нӣ богамӣ побѡдише̄ Мрш, Ишло̄ *иг* доста̄ Мрш и сл.; Са̄д *и* не̄ма̄ Душ, Шћедоше̄ да̄ ѡ̄ нама̄ предајӯ Ц, Има̄ *и* по̄доста̄ Ц, Дошло̄ *и* сто̄тину П, Ђво̄ ѡ̄ ва̄мо П (исп. и т. 294).

Уз предлоге се јављају и дужи (али ненаглашени) облици: кро̄зѡ̄ њӣг Кр, пре̄дѡ̄ њӣг Р, пре̄дѡ̄ њӣ П.

481. а) Ненаглашени облик дат. зам. *ми* гласи *нам*:

До̄несе̄ *нам* лѐба, ме̄са Б, Прићоше̄ *нам* на̄ ко̄ра̄к В, Да̄доше̄ *нам* не̄кѐ гуме̄наше̄ ГГ, Не̄ о̄ставише̄ *нам* ништа̄ Ми, Обѐнаше̄ *нам* с̄сме, ђубриво̄, свѡшта̄ ДТ, Поклонише̄ *нам* сто̄ку Д, Подва̄лише̄ *нам* Д, По̄крадоше̄ *нам* а̄ла̄т З, Лӣѡпо̄ *нам* бӣ та̄мо Зд, Запа̄лише̄ *нам* с̄нѡно̄ ЈД, О̄ва̄ *нам* је̄ њива̄ најбо̄ља̄ З, Упропа̄стиѡ̄ *нам* весе̄ље Зд, О̄сто̄ *нам* за̄ оградом̄ К, По̄чѐше̄ да̄ *нам* до̄лазе̄ го̄сти Ј, По̄ставише̄ *нам* услове̄ П, Не̄ дадоше̄ *нам* ништа̄ Кр, Под^т ко̄жу *нам* се̄ завӯкли М, Прѐстаде̄ да̄ *нам* до̄лазӣ М, Добро̄ *нам* запрѡјетише̄ О, За̄кла̄ *нам* најбо̄љег̄ пӣѡвца̄ РБ, Донѐсоше̄ *нам* ранѐ Ра, Кӯћӯ *нам* запа̄лиѡ̄ Ро, Сва̄ко̄ *нам* је̄ ве̄че̄ до̄лазиѡ̄ СР, Не̄ће̄ да̄ *нам* замѡ̄ѡенӣ Ст, Сва̄шта̄ *нам* рѐче̄ Рош, Поручилӣ *нам* да̄ не̄ до̄лазӣмо С, О̄ставиѡ̄ *нам* све̄га̄ Ст, Да̄доше̄ *нам* не̄кѐ̄ ке̄се̄ ТП, Пӣсала̄ *нам* Цвѡ̄ѡѡета̄ У, Ма̄ла̄ *нам* кӯћа̄ бӣла̄ Ц итд.

б) Ненаглашени облик дат. зам. *ви* је двојак — *ви* и *вам*:

Да̄ *ви* ка̄жем Ка, Да̄јте̄ да̄ *ви* свӣра̄м ко̄ло̄ ЈД, О̄во̄ *ви* је̄ ранѐ̄ за̄ го̄динӯ да̄на̄ К, Ђто̄ *ви* ра̄зговѡра̄ Душ, Кӯпићӯ *ви* по̄ ко̄ла̄ К, Да̄ *ви* прӣчам Ду, Да̄ *ви* по̄новѡм̄ Ту, Да̄ *ви* обѡјасним̄ Ту, Ка̄ко̄ да̄ *ви* ка̄жем̄ Ми, О̄ћете̄ да̄ *ви* по̄гледѡм̄ ӯ шо̄љу Р, Да̄ *ви* нешто̄ ка̄жем̄ Р, Да̄ *ви* ма̄ло̄ до̄спѐм̄ ра̄киѡ̄ Ми, Да̄ *ви* поже̄лим̄ срѐтан̄ пӯт Мрш, Кӯд *ви* се̄ ђе̄де̄ дрӯг? Ра, Ако̄ *ви* је̄ прӣјатно̄ тӯне̄ К, Да̄ *ви* спре̄мим̄ вла̄шӯ ра̄киѡ̄ О, Да̄ *ви* по̄ка̄жем̄ на̄ше̄ во̄лове̄ Рош, Да̄ *ви* јо̄ш̄ ѡ̄ јовѡ̄ испрӣчам Ро, Ако̄ *ви* нӣје̄ те̄шко̄ Му, Јесӯ *ви* да̄лӣ ? Рош, Ва̄ко̄, по̄нешто̄ да̄ *ви* рѐчѐм̄ Л, Не̄ћӯ *ви* сме̄татӣ Ри;

Па̄зите̄ да̄ *вам* не̄ по̄двѡлѐ̄ Б, Ништа̄ *вам* о̄на̄ не̄ће̄ да̄тӣ В, О̄на̄ бӣ *вам* то̄ најбо̄љѐ̄ испрӣчала̄ Год, Ако̄ *вам* до̄ђем̄ та̄мо̄ ДД, Да̄ *вам* ка̄жем̄ нешто̄ Ј, Срѐтно̄ *вам* весе̄ље̄ К, По̄ка̄заћӯ *вам* слӣке̄ Ка, Реко̄ не̄ћӯ *вам* ништа̄ Кр, Испрӣчала̄ бӣ *вам* јо̄ш̄ нешто̄ М, По̄ка̄заћӯ *вам* пӯт Мрш, Не̄ могӯ *вам* ништа̄ обе̄ћатӣ О, Једно̄ ћӯ *вам* ре̄ћи Ро, Нӣсам̄ *вам* испрӣчо̄ о̄ жѐтвӣ ДД, Све̄ ћӯ *вам* ре̄ћӣ ка̄ко̄ је̄ бӣло̄ Б, Људӣ, шта̄ сам̄ *вам* ре̄ко̄ Ро, Ако̄ *вам* се̄ бӯдѐ̄ жа̄лиѡ̄, по̄ша̄љите̄ га̄ ва̄мо̄ Л, Ја̄ ћӯ *вам* све̄ по̄ка̄затӣ М, Све̄га̄ ћӯ *вам* по̄слатӣ М, Не̄мам̄ *вам* шта̄ прӣчатӣ Ст итд.

Енкл. облик *ви* чест је (одн. најчешће преовлађује) у источнијим и централним насељима, док је редак (или пак изостаје) у западнијим селима.

в) Ненаглашени облик дат. зам. *они, оне* и *она* гласи *им*:

Нè трèбā *им* нїшта В, Дāдоше *им* нèкè пòњаве Вр, Свèгā *им* пòслали Г, Одвèдоше *им* јèдїну крāву Д, Да *им* јā нèшто кāжем З, Реко да *им* дāм брāва Ј, Запāлише *им* нèкū кāчару Кр, Нèћу *им* нн рèћи Кр, Јā би *им* пòставио сāмо јèдно пїтāње М, Лївсало *им* н̄ јонō дрўгō пāшче Му, Свè *им* се помшèшало у глāви Ми, Порўчићу *им* да не дōлазè Ми, Нè дадо *им* нїшта Р, Нèћу *им* вишè нн дōлазити Ра, Нїје шћèла да *им* се прòтивї М, Нèћу да *им* смèтам З, Нè могū *им* нїшта Ри, Пòставише *им* да јèдū Му, Свè ћу реко да *им* дāм У, Нè шћèдоше *им* дāти П, Засмèтала *им* грāна Ро, Направио *им* нāкū кўћу С, Нèћу *им* вāљда смèтати Ст итд.

На помене:

1) Систем енклитичких заменица *ми, ви* — *нас, вас; нам, вам (ви)* својствен је и још неким говорима источнохерцеговаког типа у западној Србији; овако је нпр. у Горобиљу,⁵⁹⁰ затим у златиборском и полимском крају.⁵⁹¹ Другачије је нпр. у Драгачеву, где има не само *ви* (чешће је *вам*) него и *ве* (чешће је *вас*),⁵⁹² и у Љештанском, где нема ни *ви* (доследно је *вам*).⁵⁹³

2) Вуков систем енклитика уз предлоге (типа *на се, у се, међу се, преда њи* и сл.), иако прилично разуђен, није тако богат као нпр. у полимском новоштокавском говору.⁵⁹⁴

2) ОСТАЛЕ ИМЕНИЧКЕ ЗАМЕНИЦЕ

482. Зам. *ко* има овакве облике: ном. *кō* Б В Г Го ДТ Душ ЈД К Ка М Ми Р Ст У Ц; — ген.-ак. *кōгā* ГГ М Ро Ц; за *кōгā* Г Р, на *кōгā* СР; *ōи* *кōгā* Год, *зā* *кōгā* Мр, *нā* *кōгā* Ду С, *ў* *кōгā* Ри; — дат.-лок. *кōмē* Г Ро Т Ц, *кōме* ЈД ТП; — инстр. *с кїм* Вр ДД Му Р Рош, *с кїме* Душ Ри, *зā* *кїм* Во.

483. За зам. *шїа* овде наводимо: ген. *чèгā* Мр С Т; *ош* *чèгā* М Р; *ō-чегā* Р, *ōдш* *чегā* Ри, али и *ō-шїа* Душ, *ōш* *шїа* ГД;⁵⁹⁵ — дат. *чèму* Во Ду Ст; — ак. *зā* *шїа* Во, *ў* *шїа* Во Ду К; — инстр. *чїме* Б Му О Т; *ш* *чїм* Бр Зд Му С, *ш* *чїме* Кр; *сā* *чїм* Б Ро; — лок. *на чèму* М, *о чèму* Ду О П РБ, али и *нā* *чєм* Му С, *ō* *чєм* Ст, *ў* *чєм* Ду.⁵⁹⁶

484. За заменице сложене са *-ко* и *-шїа* имамо следеће потврде: *нїкога* Вр Ми, *нїкогā* Бр ЈД Мрш Ра Ри, *нèкогā* ДТ Му О П Ро, *нèкога* Ри, *свāкогā* Ро СР С ТП; *којечèгā* Душ, *коечèга* Ра, *нїчегā* Душ Рош, *нїчєга* Му, *свāчегā* Г Мр П,

⁵⁹⁰ М. Ник. Гор. 675.

⁵⁹¹ М. Ник. СП 378–379.

⁵⁹² Ђук. Драг. 145.

⁵⁹³ Тешић Љешт. 222.

⁵⁹⁴ М. Ник. СП 380.

⁵⁹⁵ Облик ген. *ō-шїа* и сл. јавља се и у неким ближним и удаљенијим сродним говорима; исп. М. Ник. СП 381, Вуковић П-Др. 61, Руж. Пљ. 173, Станић Уск. 1 210 итд.

⁵⁹⁶ Овакви ликови су засведочени и у неким говорима у окружењу; исп. нпр. М. Ник. СП 381, Тешић Љешт. 223.

сва̀чега Ст; у неког̃ Ми; — *ником̃* Бр П Т Ту, *никоме* Рош, *ником* З, *ником нишиа* С, *сва̀ком̃* В ГГ Ра Ри, *о сва̀ком* по̀нешто В Ра; *ничему* Т, *о свѣчему* П.

485. У зам. *нико* (*нишиа*) предлог раздваја негацију *ни* од основе *шиа* у примерима као што су:

ни за ког̃а ДД П, *ни с ким* РБ, *ни од ког̃а* Му; *ни за шиа* Вр Д Зд Ка, *ни око шиа* Ка, *ни за чим* З Ц, *ни ош чег̃а* Вр и сл.

486. Засведочен је и пример За *нишиа* га окривили Л и више (оваквих) примера са предлогом *без*: *није то без нишиа* Ри, *без ишиа* остадо ДТ, *без нишиа* није сугурно Ка.

487. а) Зам. *шиа* се (као што смо видели у т. 38) јавља у конструкцијама с предлозима, али се она (у ном. и ак.) неупоредиво чешће појављује самостално (у значењу неододрене зам. *нешито* итд., и то углавном у упитним и зависним изричним и односним реченицама):

Ма *шиа* ми ка̀за З, *Шиа* то ка̀жеш, Милом̃ре? Во, *Шиа* тра̀жи? Г, Са̀мо ме нѐ питај *шиа* ра̀дим Г, *Шиа* рѐче? Год, Брига мен̃е *шиа* ко̀ мисли Душ, Е *шиа* ми исприча̀, сунце ти З, Биће ти *шиа* К, *Шиа* љу реко ја Р, *Шиа* ћемо, ку̀-ћемо? К, Не знам ни *шиа* би ти причо̀ Ка, Бо̀же реко *шиа* да јој ка̀жем М, *Шиа* да ра̀дим? М, *Шиа* ко̀ ра̀ди, себи ра̀ди Мрш, Е *шиа* ти је живот, мој бра̀те РБ, *Шиа* мо̀гу кат сам ва̀ки Ра, *Шиа* се ког̃а ти чѐ Ри, *Шиа* су рѐшили, нѐ знам Ро, Ма *шиа* ми је брига Во, *Шиа* си му то ка̀зо, бо̀к те вѝдио Р, *Шиа* причаш̀, јеси ли луд Ро, *Шиа* ја да рѐчѐм људима ТП, *Шиа* смо ми ту мо̀гли О, *Шиа* ску̀ваш̀, то ћеш и јести СР, *Шиа* би будала̀? ТП, И није бо̀гзна̀ *шиа* Т, *Шиа* сам има̀ла, то сам и јѐла Т, Зна̀ ва̀љаде *шиа* му је чинити У, Ура̀ди *шиа* мо̀реш Ц.

б) У значењу 'зашто', 'чему' и сл. јавља се само заменица *шио*:

Шид си до̀шо? В, *Шид* ће ти? Ду, *Шид* ме ни́си чѐко? Зд, *Шид* не до̀ђе? Кр, *Шид* си прилазио̀? М, *Шид* ни́си пи́то? Му, *Шид* си се смр̀ко та̀ко? П, *Шид* ме ни́си по̀звѐ? О, *Шид* нѐ би? Ст и сл.

в) Ова заменица се јавља и у функцији везника:

Шид сам зна̀ла, испричала сам Б, Изнес̃е *шио* го̀д има̀ Зд, Пр̀коцкѐ и ј̀но̀ ма̀ло *шио* је има̀ К, Би́ли су ђви *шио* снѝмају Мр, *Шид* сам мо̀гла, то сам и ура̀дила С, Рѐко и *шио* није мо̀ро ТП, *Шид* нѐ можем, нѐ можем Во, Нек има̀ ђѝци, мѝни *шио* ђстан̃е Во и сл.

488. Заменице сложене са *шиа/шио* имају: а) или облике на -а: *ишиа* Го Душ Кр Л П Р Ра Ри Рош, *сва̀шиа* Бр ДД Кр П РБ Ту У Ц; б) или дублетне форме: *нешшиа* Бр Го Ј Кр М П / *нешшио* Г Зд Л М Ро, *ѝнешшиа* ГГ З / *ѝнешшио* Мрш.

489. Наводимо и: *шидогод* Зд Т; *шиа би́ло* К Ст, *би́ло шиа* Ст.

490. Говори се *свак* (није засведочено *свако*):

Није *свак* мо̀го пѐћи цѝглу Душ, Нѐ смије *свак* ни да и́де З, *Свак* својој ку̀ћи Зд, *Свак* има̀ свој по̀со Кр, То̀ *свак* зна̀ М, *Свак* ру̀ча Ми, *Свак* сво̀е у̀змѐ О, Нѐ мор̃е *свак* РБ, *Свак* сво̀га во̀ди Ри, Није ни има̀ *свак* РБ, *Свак* у својој њиви ра̀ди Ри, *Свак* ће ти то̀ рѐћи ТП, *свак* Б Бр Г Год Ро Т Ту.

ПРИДЕВСКЕ РЕЧИ

1) ИМЕНИЧКА И ЗАМЕНИЧКО-ПРИДЕВСКА ПРОМЕНА

491. За стање и међусобне односе двеју промена најважније је следеће: слаба заступљеност именичке⁵⁹⁷ и недоследна оделитост именичке и заменичко-придевске промене.

492. Међу малобројним потврдама им. промене знатан део отпада на овакве ликове у устаљеним изразима и називима места и празника:

ген.-ак. Ако је *о-дѡбра* рѡда З, Ош *кѡсела* млѡѡка? Во, лѡнчић пасуља *кѡвѡна* ДД, Нѡмѡ *лѡѡѡа* дѡна Ми, Бјѡжи од *лѡда* чоѡка Мрш, от *ѡрѡѡна* брашна ГД, мѡло *ѡрѡѡна* брашна М, *Слѡба* је бѡјо срца Ду, Немој реко на *сѡѡра* чоѡка Ра, Да је бѡрем *сѡва* лѡба да јѡдѡмо У, преко *ѡѡла* лѡта К;

ѡд *зла* ѡца и јѡд *гѡрѡ* мајкѡ ДТ, *ѡѡшка* срца Душ, Мѡни се реко *ѡѡрава* пѡсла Д; од *Лѡнова* Сѡла Ду, преко *Лѡнова* Сѡла У; приѡе *Бѡрѡѡва* дѡна или пѡсле *Бѡрѡѡва* дѡна ДД;

лок. *о Видѡву* дѡну ГД (исп. и потврде у т. 353).

Дијалектолошки су маркантни следећи облици ном. (одн. ном.-ак.) им. промене:

Бѡжићан пѡс Ро, за *рѡчан* рѡд П, *ѡѡничан* лѡб се ѡмѡѡси Му.

493. Интересантне су потврде обличко-прозодијског „укрштања“ неодређеног и одређеног вида, које можемо сврстати у две категорије:

а) акценат неодређеног + облик одређеног вида:

бѡѡлѡг кѡња ТП, *ѡставѡ* га и *гѡлѡг* и *бѡсѡг* Ц, *дѡбрѡг* дрѡга Ри, Довѡдоше га *жѡѡѡг* и *здрѡѡг* РБ, *Клѡла* га и *мѡѡѡѡг* Р, Ни *мѡѡѡѡм* Рѡдивѡју нѡ дѡ мѡра Мрш, *сѡмѡг* сѡра Во, у *ѡѡѡѡѡм* тѡрету Ду, За *нѡкѡ* *лѡѡѡѡѡг* мѡмка ѡтишла О;

б) присвојне зам. и присв. придеви + заменичко-придевска деклинација:

од *нѡговѡга* ѡца ГД, од *нѡѡѡга* брѡта Мрш, у *нѡѡѡме* рѡду М, из *нѡѡѡга* стрѡја К;

свѡ по *бѡѡѡѡм* Ду, у *мајѡѡѡм* крѡлу Рош, од *Мѡѡѡѡѡѡг* ѡмбѡра Ро, ис *ѡѡѡѡѡѡг* новчѡника Му.⁵⁹⁸

Потврде заменичко-придевске промене (укупно узевши, неупоредиво бројније) наводићемо, различитим поводима, у наредним пасусима овога одељка.

⁵⁹⁷ У сродним говорима западне Србије именичка деклинација прид. зам. и придева је у „приметној“ (М. Ник. СП 385) или пак поодмаклој рецесији (исп. Бук. Драг. 139, В. Ник. М-Гс 197, М. Ник. Гор. 676); у Љештанском и Тршићу овакви ликови нису засведочени.

⁵⁹⁸ У говорима србијанског Полиња, поред ова два, засведочен је и трећи модел „укрштања“ двеју промена: читује се само у примеру *ѡмѡ сѡѡѡ ѡѡсека* — прозодијски лик одређеног + морфолошки лик неодређеног вида (М. Ник. СП 385).

2) О ПОЈЕДИНИМ ПАДЕЖНИМ НАСТАВЦИМА

494. У ген. (одн. ген.-ак.) и дат.-лок. сг. заменичко-придевске дефлекције мушког и средњег рода придевских речи (прид. зам., прид., бр. један и редних бројева) јављају се наставци *-ог (-ег)* и *-ога (-ега)* одн. *-ом (-ем)* и *-ома (-еме)*, где су крајњи вокали *а* и *е* покретни, тј. необавезни.

495. Примери без покретног вокала. а) За ген. (или ген.-ак.) исп.:

вѣшѣг Бр Му Ри, *којѣкаквѣг* Л, *нѣшѣг* Ми Ри, *нѣкѣг* Кр, *нѣнѣг* Г П С, *ѣвѣг* Кр, *ѣнѣг* П Ри, *свѣкѣг* ГГ ДД Мрш Му и сл.;

бѣѣлѣг Г П, *вѣѣнѣг* Мр, *вѣѣнѣг* Г С, *гѣѣнѣг* С, *гѣѣнѣг* Р, преко *Дебелѣг* брѣда Го, *жѣѣнѣг* С, *куѣѣвног* Ду, *мѣѣнѣг* Ст, *нѣѣстариѣг* РБ, *илѣѣнѣг* Зд, *илѣѣнѣг* Му, *свѣѣнѣг* Кр Ри, *свѣѣнѣг* Му, *слѣѣбѣг* М, *слѣѣвног* Д, *снѣѣжѣг* Ст, *срѣѣскѣг* ДТ, *чѣѣшѣвѣг* РБ, *шѣѣнѣнѣг* Го Ст Ту и сл.;

и *јѣднѣг* и *дрѣѣгѣг* М, *јѣднѣг* В Ду Ј М Ра Рош Ст;

дрѣѣгѣг Вр Мр, *јѣдан пѣѣре-дрѣѣгѣг* О, *ѣѣѣ-сѣѣдмѣг* Р, *ѣѣсѣмѣг* М, *илѣѣнѣнѣнѣг* Во.

б) За дат.-лок. исп.:

нѣшѣм РБ Ри, *нѣкѣм* Ра Т, *ѣднѣм* Ри, у *свѣкѣм* Мрш Т, на *ѣднѣм* Ст и сл.;

у *Ужичкѣм ѣднѣм* Ка, у *вѣѣм* ТП;

на *јѣднѣм* Во Ду РБ Т, у *јѣднѣм* Год З Рош, *дрѣѣгѣм* Во С, *сѣѣдмѣм* М, на *шѣѣнѣнѣнѣм* мјѣсту Р и сл.

496. Примери са покретним вокалом су, укупно узевши, бројнији:⁵⁹⁹

а) за ген. (или ген.- ак.) наводимо и следеће:

вѣшѣга Мр Ри, *кѣкѣга* Ми, *нѣшѣга* Ст, *нѣкѣга* Д СР, *нѣнѣга* Го С Ст, *ѣвѣлѣкѣга* Д, *ѣднѣкѣга* С, *свѣкѣга* Ду С и сл.;

бѣѣгарскѣга Д Зд, *будѣѣласѣѣга* Мрш, *вѣѣѣга* Бр Кр Л М Т Ту, *гѣѣвнѣга* Во Ст, *гѣѣнѣѣга* О, *гѣѣнѣѣга* Ту, *ѣднѣнѣѣга* Б Во ДД ДТ П Ту, *лѣѣдѣга* Ми, *мѣѣдѣга* Б М ТП, *мѣѣѣга* Б Го Душ Л РБ Р Ра У, *нѣѣмѣѣга* Мрш, *нѣѣѣѣѣга* Р, *нѣѣсрѣѣнѣга* Ми Мр Мрш О, *илѣѣвѣга* Л, *илѣѣнѣѣѣга* Б ДД Мрш Ро, *свѣкѣга* Рош, *свѣѣнѣга* Мр, *срѣѣскѣга* З, *илѣѣнѣѣга* Ми, *илѣѣнѣга* Во Ду, *ѣднѣга* Т и сл.;

дрѣѣгѣга С, *ѣднѣгѣга* Ст, *јѣдан нѣ дрѣѣгѣга* ТП, *илѣѣнѣнѣнѣга* У и сл.;

б) за дат.-лок. исп.:

кѣкѣме ДД, *нѣкѣме* Ј, у *нѣѣговѣм* Душ, на *мѣме* имѣњу Ду, *свѣкѣме* ДД;

ѣднѣме Зд, на *илѣѣвѣме* пѣту Во, *илѣѣнѣме* Д Душ, *илѣѣнѣнѣѣме* З, *ѣѣнѣнѣнѣѣме* Душ и сл.;

јѣднѣме Ј, *илѣѣвѣме* Душ, *дрѣѣгѣме* Г Ц.

в) Посебно ћемо издвојити невелики број потврда дат.-лок. са основом на непчани консонант, где се јавља наставак *-еме*:

у *нѣшѣме* зѣсеѣку ДТ, у *нѣшѣме* крају СР; на *илѣѣнѣме* Год, на *ѣѣѣѣме* Год; *нѣѣѣѣме* ДТ, *нѣѣѣѣме* ДТ.

Само јѣданпут налазимо наст. *-ему*: у *нѣшѣму* крају Ми.⁶⁰⁰

⁵⁹⁹ Дуже форме преовлађују и у неким околним говорима; исп. нпр. Ђук. Драг. 139–140, В. Ник. М-Гс 198, М. Ник. СП 389. У новопазарско-сјеничким говорима прид. зам. готово увек имају дужи облик (са покретним вокалом *а*, *е*, *у*) у мушком и средњем роду (Барј. НП-Сј. 91).

⁶⁰⁰ Облици на *-ему* (нпр. *вѣшѣму*, *нѣшѣму* и сл.) релативно су чести у говорима србијанског Полимља (М. Ник. СП 389), а преовлађују, нпр., у говору Конавала (Кашић 324).

497. Инструментал сингулара. а) На већем делу подручја (изузетак су само насеља подринског залеђа, тј. северозападни део области), у говору најстаријих (грубо узевши, старијих од 70 година, нижег или никаквог образовања), јавља се најчешће (одн. често или пак приметно) наставак *-ијем*. Засведочени су следећи примери:

гвозденијем чакмаком М, *гњеченијем* граџом ТП, *маљом дрвенијем* Рош, *са дрвенијем* клипом Ј, *дрвенијем* раџом Ду, *један за дрџијем* Мрш, *за дрџијем* послим С, *са ђаволскијем* цаџом Ро, *са једнијем* Црногџом Ту, *с једнијем* клипом ТП, *са једнијем* мајстором Ка, *једнијем* потџом У, *иод једнијем* каменом Ра, *киселијем* квасцом Му, *са коњскијем* кољима Л, *са кукурузнијем* брашном Р, *са маљијем* тестеретом Т, *са маљијем* сином К, *са мојијем* шураком Кр, *с мојијем* оцом Г, *с мојијем* брусом О, *с некијем* чоџком Рош, *са његовијем* браџом У, *његовијем* пиштољом Мрш, *са њезинијем* оцом Г, *овијем* пуџом Ра, *некијем* пуџом Зд, *с овијем* капетаџом Д, *са овијем* унуком Д, *овијем* гвоџџом С, *са овијем* приџомом ДД, *овијем* прџомом Б, *са овијем* казаном ТП, *иод овијем* грџомом Ра, *са овијем* жџомом У, *са овијем* столиџом Зд, *овијем* граџом Во, *са свџијем* приџа-тељом Му, *са свџијем* дрџомом Л, *сувијем* брусом Му, *с шакијем* алаџом ДД, *с шакијем* чоџком Ра, *с шџијем* роџџом У, *с шџијем* поздером Т, *с шџијем* платном У, *с шџијем* да... Ка Ми, *шеничнијем* брашном Г *шеничнијем* љџом Г итд.

б) Наставак *-им* или преовлађује (већи део подручја) или је једини (северо-западни део области); нпр.:

са бџелијем луџом Б, *с вашијем* дрџомом С, *гвозденијем* ексером М, *са плџом* дрвенијем О, *с једнијем* дрџомом Ро, *с најбољијем* Го ТП, *с његовијем* оцом Ри, *са најшијем* поштаром Ри, *с некијем* гредељом Зд, *за некијем* Миланом Ст, *са њинијем* некијем коџиџом Ри, *иод овијем* кроџомом Мрш, *за овијем* дуџомом Ст, *овијем* струџомом Р, *с овијем* роџџомом Мрш, *са шџијем* О, *с шџијем* Ро, *шешкијем* раџом Т, *шеничнијем* брашном Р, *с некијем* Камбером Во и сл.

О напоредној употреби варијантних наставака *-ијем* и *-им* на већем делу подручја УЦг сведоче и „комбинације“ *за овијем најшијем јаднијем* џџомом Л, *с шџијем бџелијем* пешкиџом Во итд.

Вишеструко је интересантан пример *са бџијем илаџијем* Рош.

498. Генијив илурала. а) У односу на наставак *-ијем* у инстр. сг., пандански наст. *-ије(г)* у ген. пл. јавља се на истом простору и код „истих“ информатора, али у већем броју примера. Налазимо:

имџа бџије од менџ ТП, *брскије* траџа Мр, *од вакије* будџа Мрш, *вџиџије* домаџиџа Душ, *шџрпџијџе* бакреније Рош, *воденије* шџије живџиџиџа Ту, *воло-скије* сџиџије плџа Ка, *вуненије* рукаџиџа У, *главније* роџџа Ст, *од главније* шџије четниџа У, *глеџаније* судџа Ка, *о-дџџије* слџиџа ДД, *о-дџџије* јџџа Рош, *дџиџије* свџџа К, *дџџије* радниџа Ри, *дџџије* џџиџа Ми, *дџџије* џџа ТП, *дрџије* каџиџа Л, *из дрџије* краџџа Ст, *од живџије* Ка, *жџиџије* дуџа Го, *заџџеније* паџа ТП, *оџи* какије крџа Ј, *од лоџџије* некије прџџа Зд, *имало је* маљије О, *моџије* роџџа Му, *моџије* шџџа Б, *од моџџије* данџа ТП, *маџо* муџије глаџа Р, *муџије* ноџа ЈД, *наџије* куџа Ду, *наџије* џџа Ст, *наџије* роџџа Душ, *наџије* сељаџа Л, *некије* дрџџа Ту, *некије* црџџа Ро, *некије*

парчића Б, *некије* трáva Ту, *некије* ћошкѡвā У, *некије* штѣточинā Д, *некијег* штапѡвā Мрш, *њиније* обичāјā ГД, *њиније* тѣнкѡвā Му, *њинијег* обичāјā Кр, *ѡвије* вѡтњака Ми, *ѡвије* лѣѣкѡвā О, *од ѡвије* *нашије* људй ДД, *ѡвије* срнā Ми, *ођевѣније* момака Г, *ѡније* пита П, *ѡнијег* колача Вр, *ѡређашњије* судѡвā С, *рāзније* колача ЈД, *рāзније* сорти Д, калупчића *ѡнијег* Б, *ѡнијег* колача К, у виду *садашњије* панталѡнā ГГ, *сирѡмашиње* људй Ми, *аљинā* *стāрије* Т, *стāрије* жѣнā Ст, *стāријскије* казанā О, *сүвије* шљивā ЈД, *тāкије* вретѣнā Д, *тйије* вршалица Душ, *тйијег* дечкѡвā Ри, *тйије* калдрма Душ, *тйије* мйнā Г, *тйуђије* земаља Ј итд.

Поред чешћег (и очекиваног) *свије* одн. *свијег* засведочено је и необично са *свијег* зграда (о овом и другим облицима зам. сав в. ниже у т. 499).

б) У деловима области који знају за наст. *-ије(з)* преовлађује, ипак, наставак *-и(з)* (код млађих је редован, а код старијих се јавља у мањој или већој мери); истовремено, он је једини (знатно чешће је *-и* него *-и(з)*) у северозападним насељима. Из мноштва потврда издвојићемо следеће:

од већиг К, *од гѡшовй* јѣлā Го, *грдни* мученикā РБ, *о-ѡмаћнй* живѡтнйā Ми, *дрвени* *неки* брусева П, *ош* прүтовā *дренови* Ро, *ѡбрри* младихā З, *жāлосни* момака Ду, *живиг* људй Ц, момака *лѣѣйй* В, *лѣѣййег* ђевојакā Во, *лудй* политичарā Мр, *пāчишāни* људй Мр, *коекакиг* Во, *ош* *ѡравиг* дасакā СР, *ѡни* *шѡварни* лйстѡвā В, *ѡвиг* мученикā О, *ѡвиг* тестерāди РБ, *ѡви* *мѡдѣрни* пића Т, *ѡни* лѣтвица Ц, *ош* *йāмѣйни* људй М, *стāри* жѣнā Ц, *ош* *стāри* времѣнā П, *рāзни* типѡвā Р, *рāзниг* сѣмѣнā Ту, *рђавй* очѣвā М, *сүви* шљивā М, *тйи* дрљачā Мр, *ош* *цшѣли* шљивā Ц, *цѣли* дѣвѣт шака СР, *шйуђй* бұкавā Ту, *шйуђйиг* ѡра Б итд.

И овде имамо комбинације: аљинки *неки* *стāрије* ТП, ис *тйије* лѡвачкй *друшйивā* К, *ѡније* зѣмљаниг тањира Т, *ѡвије* нѡви кұћа М, *ѡније* сүшениг шљивā Во.

499. *Дайив* — *инсйрументйал* — *локайив* йлурала. Наставци су *-ијем* и *-им*, а јављају се са истим ограничењима (ареалним и животодобним) и сличним „збирним“ фреквенцијским омером као и варијантни наставци сагледани у претходним двема тачкама.

а) Наставак *-ијем* читује се у следећим засведоченим примерима:

са бѡѣлијем пешкирима Ра, *на гвѡзденијем* тѡчковима Л, *е глүйијем* жѣнама нѣшто дати Г, *са ѡбријем* домаћинима Л, *са ѡбријем* коњима Л, *ѡбријем* сѣкирама ТП, *у дрвенијем* кацама Ка, *са жāлоснијем* мајкама У, *са зѣмљанијем* тањирима Му, *са злāйнијем* рѣсама Ро, *са јакйем* коњима ТП, *у лѣѣйијем* кољима Му, *с лүдијем* људима Му, *у лѡшйем* мұкама ТП, *на лѡшйем* рұкама Т, *ѡ* *нашијем* кұћама Ми, *у нашијем* пѡсловима Л, *са нашијем* тѡповима Д, *у нашијем* сѣлима Б, *са некијем* мѡлитвама Ду, *ѡ* *некијем* сѣлима Ту, *са некијем* тѣговима О, *у некијем* *стāријем* бакрачима Ст, *на нискијем* нѡгама Д, *нѣговијем* рѡђāцима Во, *ѡ* *ѡнијем* јаругāма ДД, *са ѡнијем* приткама Г, *са ѡнијем* прүтовима Вр, *са ѡнијем* чѣкићима Т, *за ѡстāлијем* бѡрцима С, *са ѡнијем* *йѡганијем* рѡјѣцима ГГ, *рāзнијем* алатима Ту, *са рāзшйем* бѡјама Рош, *рāзнијем* јѣлима О, *на свѡијем* рұкама Д, *на стйāкленйем* нѡгама ГГ, *о стāријем* занатима Ми, *са стйāријем* људима Душ, *о стйāријем* свāдбама Г, *у тйāкијем* бѡјама Л, *са тйāкијем* људима Мрш, *са тйѡѡијем* копāцима Рош, *са тйијем* официрима С, *с тйијем* клѡѣштима Р, *у тйијем* ѡпанцима Ду, у

шѣшкијем мѹкама ГГ, *са шѹжнѣјем* ђчима Ри, *са уѹжаснѣјем* шѣјем бѡловима Ду, *у црнѣјем* њлинама У.

б) Број засведочених примера са наст. -им је, укупно узевши, знатно већи; издвојићемо следеће:

у бчѣлѣм њлинама Бр, *у вуненѣм* сѹкњѡма Л, *у дрвенѣм* бурѡдима О, *са ђѡбрѣм* вѡловима Ри, *ѡ дрѹгѣм* мјѣстима Ро, *са дрѹгѣм* жѣнама М, *у зѣмљанѣм* врѹнама ЈД, *са круѣтѣм* нѣкѣм љѹдима Д, *са моѣм* дрѹговима Ту, *са моѣм* синѡвима Мр, *ѡ наѣшѣм* њѣвама О, *у њѣнѣм* кѹћама ТП, *ѡ њѣнѣм* шѣм лѣвадама З, *са ѡнѣм* њѣнѣм мајсторима Во, *са ѡнѣм* трубѡчима С, *у ѡнѣм* вѣликѣм чабровима Зд, *ѡ сѣѡрим* ђбичѡима Мрш, *у шѣшкѣм* мѹкама Кр, *у шѣм* кѡлибама Ка итд.

Исп. и комб. *са сѣѡријем* нѣкѣм дрѡњама Рош.

Напомена:

Упорѣђујући утиске о распрострањености и степену заступљености облика са наст. старе тврде промене (ликова са *ије*, тј. са *ијем* у инстр. сг. м. и ср. рода и дат.-инстр.-лок. пл. и *ије(з)* у ген. пл.) на подручју УЦг са кореспондентним приликама у оближњим сродним говорима, запазили смо следеће. Од Пиве и Дробњака до чачанске котлине „нижу“ се говори у којима (поступно, од једног до другог) опада фреквенција ликова са *ије* (нпр. пивско-дробњачки зна само за дуже облике,⁶⁰¹ у новоштокавском полимском они преовлађују,⁶⁰² у горобилском⁶⁰³ и, шире, моравичком,⁶⁰⁴ равноправни су са краћим облицима, док у драгачевском изразито претежу облици са наставцима старе меке промене).⁶⁰⁵ Простирући се између моравичко-драгачевског подручја (у коме ликови са *ије* постоје) и Ужичког Подриња (у коме ликови са *ије* не постоје),⁶⁰⁶ Ужичка Црна гора не прилази интегрално ни једној ни другој страни. Наиме, њезин мањи (северозападни) део придружује се подринским идиомима, док су прилике у другим деловима области (у далеко већем броју насеља) најчешће ближе моравичкој него драгачевској ситуацији.

Судбину звонких дијалектизама типа *овијем*, *овије(з)* није тешко предвидети. Узмемо ли у обзир положај нашег говора, прилике у окружењу и, посебно, чињеницу да је најстарији слој становништва њихов последњи баштиник, можемо казати да су овакви облици у наглом повлачењу.

3) О МЕЂУСОБНОМ ОДНОСУ НАСТАВАКА „МЕКЕ“ И „ТВРДЕ“ ОСНОВЕ

500. а) Да однос између наставака двеју основа није озбиљно нарушен (тј. углавном одговара приликама у стандардном језику) сведочи затечено стање у

⁶⁰¹ Вуковић П-Др. 17.

⁶⁰² М. Ник. СП 389–396.

⁶⁰³ М. Ник. Гор. 655.

⁶⁰⁴ В. Ник. М-Гс 198.

⁶⁰⁵ Бук. Драг. 140–141.

⁶⁰⁶ Тешнѣ Љешт. 191.

Карта број 7: Распрострањеност и фреквенција примера типа *овијем, овије(џ)*

највећем броју придевских речи (и неких прилога) са основом на палатални одн. непчани консонант; нпр.:

ва̑ше Б Г Г Г Д З д Ј Д Л М О С, *на̑ше* Бр Г Го Год ДД Р Ст ТП, *чи̑ле* Бр Вр Л Ро ТП Т Ц, *ни̑чи̑ле* В Т Ц; *ђе̑иши̑ње* Бр Б Год Му О РБ, *је̑се̑ње* Душ, *ље̑ишо̑ње* Ту Зд, *не̑када̑шње* Ка ДД, *и̑ле̑је̑* Бр Ду Рош, *и̑ре̑дње̑* Г Г Ми Му, *сре̑дње̑* О, *и̑у̑ђе̑* Кр РБ Ст; *бо̑ље̑* Г Д Мрш Ро, *ло̑ше̑* О Ри, *не̑мо̑гу̑ће̑* Во Рош; *ма̑ње̑* Г Год С ТП, *и̑рње̑* Во Ду и сл.;

гра̑ниче̑во др̑во Д, *ко̑са̑че̑во* Ми Ту, *кра̑је̑ва* лимузи̑на Мрш, *Ми̑лоше̑ва* воденица Ка, *У̑роше̑ва* ку̑ћа Во и сл.;

бо̑ље̑га Бр Во Л Р Па Т, *ва̑ше̑га* В Г Г Го ДТ Мр Ри, *ви̑ши̑ље̑га* Во Т, *вр̑у̑ђе̑г* Го Год Му РБ, *до̑ве̑ђе̑га* Бр Л О РБ Ра, *из До̑ље̑ње̑га* Таора ДТ, *ју̑не̑ђе̑г* Б ДД З Зд О, *ло̑ше̑г* Бр Г Г З М Ми, *ма̑ње̑г* Го Год Л Ми, *сре̑дње̑г* Бр Г Д Ј К РБ, *и̑ре̑ђе̑га* Вр и сл.

б) У невеликом броју примера имамо „меку“ основу и „тврџ“ наставак:

врућо ГГ З Рош ТП, *оста крњо* Вр, *лошо време* Л, *лошо* Мр ТП, *нашо село* Ст, *шуљо* ГД Му ТП;

врућог жара Б, *и-шуљог* пања Л, *у шуљом* дрвету Му.

Облици *врућо* и *шуљо* (у ном.) јављају се (највероватније) само са *о*, тј. са „тврдим“ наставком (тешко је замислити другачији лик и облика *крњо*).⁶⁰⁷

в) Према стандардноме *све* по правилу је *сво* (т. 505).

4) ПОСЕБНЕ НАПОМЕНЕ О ПРИДЕВСКИМ ЗАМЕНИЦАМА

501. Присвојне заменице. а) Заменице *мој*, *твој* и *свој* у ген.-ак. и дат.-лок. сг. редовно имају „краће“, контраховане облике: *мог* брата Ми, *мог* оца Ми Ри, *мог* В Д З М Му Ра ТП, *из мог* имања Д, *из мог* шевара Во, *и мог* зета Во, од *ђеда мога* О, *од мога* једног друга Ра, *мога* В Вр Год ДД Зд Кр Л О РБ С Ст Т, *од мога* свекра ЈД, *твог* рада Р, *твог* ђетета Ро, *твога* Бр ЈД Ри ТП, *свог* Вр Л П, *ош* *свог* заната Мрш, *ош* *свог* рада Бр Душ Ст, *имам свога* чоэка Кр, *свога* ГГ Ду Р Ри ТП; *мом* В Д Му Ри Ст ТП Т, *моме* ђетету Душ, *моме* В Год Ј К Ка М РБ СР Ту, *у моме* Зд, *у твоом* крају Душ, *твооме* Во Ду Ри Рош, *своом* Бр В Год ДД Ка М Ро, *о* *своом* јаду Л Ри, *о* *своом* трошку Ст, *свооме* Г Душ М Ри Ту и сл.

Неконтраховани облици су веома ретки; имамо само примере за ген. одн. за ген.-ак.: *молег* Л, *молега* Л, *тволега* Рош, *сволега* Вр.

Навешћемо овде и забележене облике ген. одн. ген.-ак. и дат.-лок. сг. односно-упитне зам. *који*:

кога *оћеш* ДТ, *кога* *ја* *оћу* М, *мислим кога* да *водим* Ми, *ког* *ђавола* је *тражила* Го, *ког* да *узмем* Во, на *ком* *спрату* ДД; *у коме* *јелу* Ду, *у ком* *си* *сад* *предузеху?* Рош; *у кољем* *селу* Ту, *ош* *колега* *дана* З.

б) Присвојна заменица З. л. сг. ж. р. јавља се у два морфолошка (и прозодијска) лика:

њен *сйн* Б, *њен* *неки* *сестрић* Во, *њен* *отац* Го, *њен* *тај* *ђед* Д, *њен* *зет* Во, *њена* *мајка* Душ, *њена* *квочка* Мрш, *њене* *куће* Ми, *од* *њене* *штале* Мр, *све* *њено* Кр, *са* *њеном* *мајком* Ц; — *њена* *сестра* Во, *њена* *нека* *другарица* Ка, *њеном* *сестром* К, *од* *њене* *куће* РБ, *у* *њеној* *соби* СР, *њене* *сестре* М, *што* *е* *њено* Во, *њени* *рођака* Го;

њезин *први* *муж* ГГ, *њезин* *сйн* Д, *њезин* *тај* *ђевџ* Ј, *њезина* *мајка* Л, *њезина* *стрина* Ми, *то* је *право* *њезино* Рош, *у* *њезиној* *авли* Ра; — *неки* *њезин* *сестрић* Во, *њезин* *човек* Ка, *њезин* *неки* *тетак* СР, *њезина* *мађица* Г, *њезини* *гости* Мр.

Напоменули бисмо да су ликови са ' (*њезин*, одн. *њена*, *њено* и сл.) обичнији у западнијим насељима, док су облици са ^ (тј. *њезин*, *њезин*, одн. *њена*, *њено* и сл.) знатно чешћи (каткат и једини) у источнијим селима.

в) Присвојна заменица З. л. доследно гласи *њин*:

њин *командир* Б, *њин* *тај* *главни* В, *њин* *неки* *рођак* Го, *њин* *дуд* Д, *њин* *купус* С, *њин* *рад* Ј, *њин* *кум* Ј, *њин* *план* Ка, *њин* *тај* *прозор* Рош, *њин* *митраљез* Кр, *њин*

⁶⁰⁷ Овако је и у неким оближњим говорима; исп. нпр. М. Ник. Гор. 676, Тешки Лешт. 223, Симић Ободи 76.

сѹд Ми, њин пòсò М, њин старјешина Мр, њин тâј цâр Мрш, њина ливада Бр, њина кѹћа ГД, њина ливада СР, њина тâ колибица ГГ, њина војска К, њина мѹзика Му, њина држава О, њина мајка РБ, до њинѣ кѹћѣ Р, иред њинòм штâлòм К, са њинòм стринòм Р, иод њинòм вâмо крушкòм С, у њинòј кѹћи Во, у њинòм имању ТП, иò њинòм òбичâју Ст, око њинѣ имовинѣ Душ, свѣ по њинòм Ро, њино тò плâшће У, њино гнѣздо Ц, њино порѹјекло Го, њино богâство РБ, у њинòм имању СР, иò њиним зâконима ТП и сл.⁶⁰⁸

502. а) Засведочени облици односно-упитне заменице који наведени су у претходној тачки.

б) Зам. чији у сг. м. р. гласи *чи* (*чи* си тî Зд) и *чий* (*чий* гò-да е Во); у сг. ж. р. *чија* (*чија* ли је, Боже Т, *чија* је òвò рâкиа? ТП), у сг. ср. р. *чѣ* (њѣно, *чѣ* ће бити Ту).

503. Показне заменице. а) Заменице овај и онај најчешће су управо тако уобличене, нпр.: *òвâј* Во ДД Зд М СР С, *òвâј* кѹм наш ГД, *òвâј* мòј рâдник З, *òвâј* лис Л, *òвâј* крај Ми, *òвâј* пâтос Му, *òвâј* што је на кѹћи РБ, *òвâј* што му сѹдѣ Ри, *òвâ-*је бòљи С, *òвâј* штâп ТП, *òвâј* дрѹги Ри и сл. (у западнијим насељима налазимо и *òвâј* Го ДТ Т Ц);

òнâј ГД Д ЈД М Р Рош СТ П, *òнâј* лѹк Му, *òнâј* чѣча Ри, *òнâј* Милâдин Ро, *òнâј* лѣб шѣнични Ст, *òнâј* смрâд СР, *òнâј* пòштâр Зд, *òнâј* шпòрет старински К, прòзор *òнâј* Р, *òнâј* сѣр Рош, *òнâј* пòток тâмо О, *òнâј* мòј гѹбер Т, *òнâј* лòпов ТП и сл. (на западу и *òнâј* Б М СР Ц).

Засведочено је, међутим, и: *òнѣ* кâпак М, *òнѣ* кâмѣн Год, *òнѣ* сѣр Ду, *òнѣ* јâдац Ду, *òнѣ* пâмук К, *òнѣ* кòй је дòбар кòсац Кр, *òнѣ* пòштâр В; *òвѣ* тѹжнѣ нâрод ГГ, *òвѣ* рâт сâд О, *òвѣ* пòп наш Мрш, *òвѣ* домâнин К.

б) Редовно је *иâј*: *иâј* мòј рòђâк Вр, *иâј* наш òбичâј ДД, *иâј* њин ђѣд Ј, *иâј* мòј бурâзер Мрш, *иâј* вâшер П, *иâј* ми рòђâк Ри, *иâј* пòклопац Ро, *иâј* мѣд Рош, *иâј* мòмак њѣн Ту и сл.⁶⁰⁹

в) Засведочени облици показних заменица за количину (као и одговарајући прилози) представљени су у т. 136 (одељак о прозодијским алтернацијама); исп. и т. 224 одељка о вокализму.

г) Облици показних заменица за каквоћу наводе се у следећој тачки.

⁶⁰⁸ Овако је и у непосредном окружењу; исп. нпр. В. Ник. М-Гс 205 (ређе и њиов), М. Ник. Гор. 677, Тешѣ Лѣшт. 224. У околним (не и додирним!) сродним говорима најчешће су констатоване (и) другачије могућности; тако је нпр. у околини Колашина само њин (Пиж. Кол. 138), у Ускоцима њихов и њин (Станић Уск. I 210), у србијанском Полимљу њин, њи(х)ов, њихан (М. Ник. СП 399–401); облик њихов и сл. имамо у источној Херцеговини (Пецо ГИХ 138) и Пиви (у Дробњаку и њин; Вуковић П-Др. 59); у подринским (источнобосанским и севернијим западносрбијанским) имамо њев и (или) њиов (Симић Обади 76, Ђук. ГЦ 236, Ник. Тршић 418).

У зетско-јужносанџачким говорима и на подручју Црне Горе убедљиво преовлађују форме типа њихов (М. Ник. СП 401), док је у већини екавских србијанских говора доминантан облик њин; изузетак су северозападни говори, где, олет, затичемо шаренило (исп. Ивић Дијал. 66 и Рем. Шум. 284).

⁶⁰⁹ У додирним говорима имамо: Тешѣ Лѣшт. 224 *òвâј* / *иâј*, М. Ник. Гор. 677 *òвâј* (*òвѣ*) / *иâј*; у „моравничкој зони“ се „напоредо јављају облици *òвѣ*, *òнѣ*“, а редовно је *иâ* и сл. (В. Ник. М-Гс 205).

504. Квалификативне и друге заменице на *-кав.* а) У ном. (одн. ном.-ак.) сг. м. р. убедљиво преовлађују форме на *-ки*:

каки момак Б, *каки* посо Во, *каки* воћњак ДД, *каки* јунац ДД, *каки* браћ Ј, нож *каки* добар К; *ваки* кајмак Кр, *ваки* домаћин П, *ваки* добар Ра, *капџт ваки* л^чџеп Ст, *ваки* радник С, *ваки* плас ТП, *ваки* посо М, *ваки* во Ту; *наки* млађић добар Бр, *наки* преседник Ду, *наки* пут Ј, *наки* добар родитељ Ми, *наки* алат Ј, *наки* крупан О, *наки* добар брус О, *наки* врт Ри *наки* вез СР; *шаки* је наш обичај Ј, на *шаки* начин Кр, *шаки* добар пасуљ Ми, *шаки* је живот П, *шаки* је он б^ио Р; *икаки* будак Го, *икаки* превоз Р; вала *никаки* ДТ, *никаки* учитељ није б^ио Ра, *никаки* С Ц.

Исп. и *ники* радин није Во.

У мањем броју примера (чешће на западу него на истоку) имамо и: *какав* Во ДТ К Му, *вакав* Во, *накав* Во Ст, *некакав* З, *свакакав* Ка, одн. *какав* Ро С, *шакав* Во Ри Рош.

б) Уколико овакве заменице нису у ном. (одн. ном.-ак., ако је ак. = ном.) м. р. сг., готово доследно се (изузети су спорадични) јављају ликови на *-ки*:

кака сам *шака* сам Бр, *кака* баба Го, *кака* добра кола Душ, *кака* свадба, *каки* бакрач^и Ка, *кака* је твоја М, *како* је то грање? Ми, *каке* ракије Му, *каку* удовицу П, *каке* смо м^уке пропатили Р, *кака* е то жена била Ра, *каке* л^чџепе Ра, с *каком* д-џед^м Ри, *какога* пиња Ри, па о *какој* ти мени ђев^ојци причаш СР, у *каку* ш^уму Бр, *кака* мајка, *шака* ћерка ЈД, *кака* је то животиња Д, *каког* лада доб^рог Рош, ето, *каки* су ти В, *кака* је то војска била Зд, *каки* ли су, Б^оже? Ми, *каку* добру ко^су О, *каку* сам им^о пушку Ми, *каки* смо ми на^род С, још *каку* школу ТП;

којекакē ранē Му, *којекак^и* драгиу^лија Во, *којекак^и* људи Ту;

брез *икакē* по^требē Д.

Ипак, налазимо и *којекакв^ог* пиња ДТ, *никакв^ог* Ст;

вака е добра В, *вака* л^чџепа Ду, *вака* кућа С, *вакē* иглице РБ, *вакē* ил *никакē* С, с *ваком* морē Т, од *ваки* људи Ту, *вако* д^чџете С;

шака и *шака* ствар Бр П, *шака* ми не треба Душ, *шака* судбина З, *шака* је била М, *шаки* су људи Зд, од *шаки* људи Т, у *шаку* неслогу Ј, са *шаки*м на^родима Ка, о-*шаке* те сви^ле Ми, међу *шаки*ма Мрш, о *шаком* жив^оту РБ, *шако* е то ста^кло В, не мош с *шаки*ма Ро, о *шаки*ма не треба ни гов^орити Ст, *шаке* су ти же^не У;

нака ђев^ојка Во, *нака* ливада ГГ, *нака* л^чџепа Ду, *нака* добра прилика З, *нака* сланина Ј, *нако* во^не З, *нако* д^чџете л^чџепо ЈД, *нако* добро имање М, е *наког* да ми је имати Ми, осу^днише *наког* оф^ицира Р, не би с *наки*м ја ни^је Д, е *наку* же^ну имати П, у *наку* ку^ћу РБ, на *накој* свад^би Р, с *наки*ма не треба *везати* СР, с *наки*м во^ловима С, из *накē* ку^ће Ст, у *наку* добру ва^милију Ту, с *наки*м људи^ма Т;

под *некаку* шт^алу Р, од *некакē* тра^ве Рош;

никака сва^ђа Во, ђеца *никака* К, *никака* она же^на ни^је била Ми, пла^та *никака* П, ку^ћа *никака* П, *никакē* ва^јде од ^не ^нема Р, *никакē* жи^це п^е б^и Ка, *никакē* по^моћи ни^је б^ило П, *никакē* про^блеме О, *никакē* при^тужбе Т, *никакē* ти ја при^че не знам Ј, у од^чџелу *никаком* Ст, *никаку* пен^зију ни^сам имала Ро, у ку^ћу *никаку* Ст.⁶¹⁰

⁶¹⁰ Када је реч о међусобном односу форме на *-кав* и форме на *-ки* прилике у оближњим говорима изсу уједначене. Упоредићемо оне најближе: М. Ник. Гор. 678 *каки* и сл., *каког* и сл., В.

Исп. и *нїк̄а* животиња Год, *нїк̄е* услове Ра, нє правї *нїк̄у* штѣту С.

505. а) Заменички придев *сав* има у ном. сг. м. и ж. рода стандардне облике, али је у ном.-ак. сг. ср. р. најчешће *сво*: *свѡ* врѣме Вр Д, *свѡ* жито М, *свѡ* тѡ мучѣње П, *свѡ* одчѣло тѡ његово С и сл.

Налазимо, ипак, и *свѣ* Д.

б) Ген. одн. ген.-ак. сг. м. и ген. ср. рода гласе различито: *свѡг̄а* ГГ П С, *свѡг* Го, *свѡга* Го, *свѡга* З, *свѣг̄а* Мр.

в) У дат.-лок. сг. м. и ср. рода имамо *свѡм* Г Ц.

г) У ген. пл. налазимо: *свӣју* В Год Ст ТП, *свӣ* ДТ Ц, *свӣг* Вр СР, *свӣје* Му Ст, *свӣјег* Ст, *свӣјег* ДД (са *свӣјег* зград̄а).

д) Дат.-инстр.-лок. пл.: *свӣма* Г Зд Л П, *свӣм* Д К, *свӣѣма* ТП.

506. Квантитативне заменице. а) Вуково *колик*, *колика* (неодређени вид) имамо само у једном примеру:

Чѣкала га дѣвѣт гѡдїн̄а и дѣсѣтѣ нѣ зн̄ам *кѡлка* мјѣсѣца СР.

Форме одређеног вида су чешће: *кѡлик̄и* Во / *кѡлк̄и* Ду, *колик̄ог* Зд Ст, *колик̄ѡ* У.⁶¹¹

б) У говору УЦг постоји неодређена квантитативна заменица *неколик*; читује се у конструкцијама типа за *нѣколка* дана Му, *нѣколке* гѡдине Во Р, *нѣколке* даске Р, *нѣколке* кѹће Ка, *на̄с нѣколике* кѹће РБ, *да̄днѣ* нам *йѡ неколке* цигаре Зд, *др̄мнѹ нѣколка* пѹта Ми, за *нѣколка* са̄та СР и сл.

Овакве конструкције одговарају онима уз бројеве 2–4 .

Јављају се, иначе, и конструкције с количинским прилогом *неколико*: *нѣко-лко* бандѣра Ми, за *нѣколико* гѡдїн̄а Го, по *нѣколко* дан̄а Ра, за *нѣколико* дан̄а Му, *нѣколко* ма̄настӣра Рош, по *нѣколко* њн̄и меда̄њака Год, за *нѣколко* мјесѣци С, *нѣколко* пѹта Ро, *нѣколико* пѹта Т итд.⁶¹²

в) Интересантне су и партитивне прилошке синтагме типа (бѹдѣ) *нѣколко* врѣмена Г, (прѡђѣ) *нѣколко* врѣмена Му, (по) *нѣколко* врѣмена Ту и сл.

Овде је, по нашем мишљењу, реч о 'извесном, не превише дугом временском периоду', али свакако дужем од *неколка дана* одн. *неколко дана*.

Значење 'извесне, невелике количине' имамо у примеру Дѡд̄а *нѣколко* цїбрѣ Зд.

Прилог *неколико* затичемо и уз глагол, исп.:

Нѣколко се догѡворѣ, али се нїшта тѡ нѣ рѣши сїгѹрно Бр.

Ник. М-Гс 205 *ка̄к̄и* (*ка̄к̄и*), *ша̄к̄и* (*ша̄к̄и*) / *ка̄ка̄в*, *ша̄ка̄в* (не наводе се други облици); тако и Симић Обади 18; Тешић Љешт. 224 *ка̄кав* = *ка̄к̄и*, али само *ка̄к̄ог*, с *ка̄к̄им*, ж. р. *ка̄ка̄* (*ка̄ка*); М. Ник. СП 403–405 *ка̄кав* (ретко *ка̄ка̄в*), *на̄кав*, *на̄кав* и сл. (ређе *ка̄к̄и* одн. *на̄к̄и*, *на̄к̄и* и сл.); у облицима који нису у ном. одн. ном.-ак. сг. м. р. далеко су чешћи „облици са в“.

⁶¹¹ Већи број облика зам. *колик* засведочен је на подручју србијанског Полимља (М. Ник. СП 406).

⁶¹² По мишљењу проф. М. Стевановића, неодређена квантитативна заменица *неколик* се у овом значењу користи „само уз име малог броја појединих појмова“; ако се, међутим, односи „на већу бројну количину, онда се таква количина означава неодређеним прилогом *неколико*“ (Стев. ССХЈ I 300). Ипак, судећи према приликама на терену УЦг, као и у већини србијанских говора (па и у књижевном језику), у оба случаја је обичнији количински прилог (о овоме в. М. Ник. СП 406, бел. 1175).

5) ПОСЕБНЕ НАПОМЕНЕ О ПРИДЕВИМА

а. *О њојединим њридевима и скујинама њридева*

507. При својни придеви. Имамо обе варијанте стандардног наставка *-j(i) / -uj(i)*:

од *бѡжјѣ вѡљѣ* Л, *бѡжјѣ рѹка* Ро, *чѹдо бѡжјѣ* Д М, *кокѡшијѣ јѣе* Ро (исп. и *кокѡшињѣ* Ц), *ѡѣсѡ живот* Во Ду, *ѡѣсѣ* Г и сл.;

Бѡгу бѡжјиѣ Г, за *бѡжјиѹ мѡјку* С, у *врѣжјиѹ мѡјку* П, у тѣ дѡлаче *врѣжјиѣ* К, *кокѡшијѣ* Ј Т и сл.

О ликовима типа *бѡжји*, *ѡвчи* исп. т. 150.

508. Некадашњи наставак *јѣ* сачуван је у именима неких православних празника: на *Ивањѡдѡн* Мрш, о *Ивањѡдѡну* Р, *Јѡвањѡдѡн* Бр Мрш, *Никољѡдѡн* П, *Стеѡвањѡдѡн* Ро и сл.

509. Придеви на *-ски* од именица ж. р. на *-ија* често имају елемент *н*: *ѡустѡрѡнскѡ* вѡјска Му, из *ѡустѡрѡнскѡг* рѡта Ро, *бѣкрѡнски* пѡсѡ М, *ѡе-шѡдѡнски* пѹк Т, *сѹдове раќѡнскѣ* ЈД, на *Раќѡнском* пѡјацу Ду, *шумѡдѡнски* чѡј О.

Налазимо, ипак, и *ѡустѡрѡнски* О, *раќѡнски* Мр, *шумѡдѡнскѡ* нѡшња ДД.

510. Говори се *синѡв* Г, да и *синѡвѡм* сѡну ѡстанѣ РБ (дакле, без удвајања посесивног суфикса), али и *шиѡ је синѡвскѡ* Ми, *синѡвскѡ* кѹћа П, *синѡвскѡ* имање Ту.

511. Типично је *ђеѡишњи* Д, *ђеѡишњѣ* З С (у примеру *дѣчи* вртѡи ЗД огледа се утицај градског говора).

512. Говори се: од *вѡлѹјскѡг* рѡга Во, *вѡлѹјскѡ* кѡла ЈД, од *вѡлѹјске* кѡжѣ Ра и *вѡловски* ЗД, од *вѡловскије* тѡје плѡча ТП.

513. Налазимо само *ѡчѣв* Год С (не и **ѡчин* и сл.).

514. Имамо *млѡдѡн* Г Му, *млѡдино* СР и *младѡвски* вѡл П, *младѡвскѣ* тѣ ствѡри Л.

515. Присвојни придеви од назива животиња често се граде по моделу *ѡѣлећѡ*:

јѡгњећѣ Ро Ст, *јѡрећѣ* ЈД, *ѡѡлећѡ* Му, *ѡрѡсећѣ* ДД ТП, *ѡрѡсећѡ* Мр, *свињѣћѡ* Т Ц, *ѡѣлећѣ* ГГ, *ѡѣлећѡ* Ми С, *ћѹрећѡ* Мр.⁶¹³

Другачије је у *свињски* Р, *свињскѹ* Ц, *гѹишчиѡ* Му ТП, *мишии* траѡви Ц.

516. Поред облика *ѡѡмѡћѡ* Д, *ѡѡмѡћѹ* Ри Ст налазимо и: свѡтови *ѡѡмѡћѡ* Мрш, здравље *ѡѡмѡћѡ* С; *ѡѡмѡћѡ* наш лѣб Кр; са *ѡѡмѡшким* синѡвима Мр.

517. Исп. и следеће примере:

рѣд кѹћни Ду / *прѡг кѹћѡвни* Ст, *кѹћѡвнѡ* врата Мр;

удѡвички Зд, *удѡвичкѡ* писмо Ду;

цркѡѡнскѡ књѡга ДД;

518. Градивни придеви. У т. 145 наведен је извѣстан број примера типа *дрѡен*, *земљѡн*.

⁶¹³ У централној Шумадији ово је изразито продуктиван образац; овде имамо и *гѹчећѣ*, *гѹчећѣ* (*гѹчећѣ*), *мѡчећѡ* (*мѡчећѡ*), *мѡчећѡ* длѡка, *ѡѡчећѣ* мѣсо (*ѡѡчећѣ*) (Рем. Шум. 279). Слично је и биограчѡићком говору (Ивић Биогра. 163).

Налазимо *шеничан* Ми / *шенични* Го Ј Мрш;⁶¹⁴ имамо не само *кукурузни* К, *кукурузно* брашно Ми већ и *курузни љџ* Л, па и *мурузни љџ* Го, *мурузно* З СР.

Говори се *чованџ* од *чјело* ДД Р, *чованџ* антџије Мрш, али и *чџинџ* од *чјело* Л Ро.

519. Придеви временских и просторних односа. а) Прву скупину чине, између осталог, и следеће дублетне форме:

јесењџ цвџџе Во / *јесењски* радови Р, сезџна *јесењска* О / *јесењски* обичџи Ду (исп. и *јесењашњџ* Ри, млада *јесењашња* П);

љџињџ време ДТ / *љџињџ* бџ дџба Во;

џролењни Душ / *џролењни* Мр;

џнџ *џрџашњџ* Ј / *џрџошњџ* свџдбе Мрш.

б) Према доследном (стандардном) *гџрњи* ГД О (на *гџрњу* страна Во), *доњи* се јавља у три форме: *дџњи* ГГ К Ми РБ, *дџњџ* К Ст (најчешће) / *дџњџ* Мрш, *дџњџ* страна Р, на *дџњу* страна Рош / *дџњџ* кџџе Ра, са *дџњџ* странаџ Ра, из *дџњџ* Таџра ДТ.

520. Описни и други придеви. а) Придев *велик(и)* јавља се у ном. сг. м. р. (одн. ном.-ак. сг.) само у одређеном виду:

Вџлики је тџ чџвек бџџо Вр, кџмџн јџдан *вџлики* ДД, на асџгал *вџлики* Ду, бџџџо вџкџ *вџлики* Кр, *Вџлики* ми проблем направиџо Мр, *И*, *вџлики* гџрад, кџкџи Р, кроз џнаџ тунел *вџлики* Ра, *Вџ* је џн *вџлики* СР⁶¹⁵ итд.

Чује се и *вџлички* Г, *вџличка* Р, *вџличку* кџџу Ст, *вџличкџ* ДТ.⁶¹⁶

б) Придеви изведени од основе *срџи*- обично имају непалаталну основу:

срџиан Бр З М С, *срџина* Му СР, *срџино* Ду, *Срџине* прџмају пџмџџ Во; *нџсреџинога* Ст, *нџсреџињу* Ту.

Ипак и *срџан* Д, *срџина* П, *срџино* О (прил.).⁶¹⁷

в) Засведочено је неколико придева на *-џи* који не потичу од гл. прилога садашњег: *џџраџи* сџпџн К, *џџреџи* сџпџн Мрш: У, *лџваџа* пџшка Му, *џлџџеџџ* џглу СР, на *џџсаџџџ* машини Мрш, пџшче *лџваџџ* У, *лџвеџџ* Бр Р (исп. и *лџваџка* пџшка Д).

г) Индеклинабилни придеви на *-ли* оријенталног порекла нису својствени говору УЦГ; ипак, исп.: *дуванли* бџџа У, *џџџравли* Во, *џџкли* чџџа Ду ('окретан и виталан, упркос годинама').

д) Придев *многи* (аутохтоно је *млоги*) обично се јавља у плуралу, нпр.: *млџџи* косџчи Г, *млџџи* љџди Ро, а исп. и *Млџџи* тџ нџсу знаџи Л, *Млџџи* су џтишли С (им. служба).

Свакако је инересантнији јџдински облик, какав имамо у примеру: То је *млџџи* рџзлика између џнога времена и садашњег времена Д.

⁶¹⁴ Вук *шеничан*.

⁶¹⁵ Вук *вџлики*, а тако и у М. Ник. СП 411, Тешињ Љешт. 253, Пнж. Кол. 51 и др.

⁶¹⁶ Тешињ Љешт. 223 *вџлички* и *вџлиџки*.

⁶¹⁷ За окружење исп. нпр. М. Ник. СП 411 *срџиан* (најчешће), *срџианџ* и *срџан* (ретке су обе форме), М. Ник. Гор. 667 *срџина* = *срџина*, Снмињ Обади 63 *срџина*, Тешињ Љешт. 208 *срџини*, Вук *срџан* (*срџиан*).

ђ) Број потврда за деминутивна образовања веома је скроман: *мајушино* ГГ, *малеџка* С, *мѣкачан* З, *нѣјачак* човек Ро.

е) Мало је засведочених непрефиксалних сложеница: *белоси́ви* Г, *блѣдо-жу́йу* Во, *госпољубљив* В, *крајковид* Ду У.

521. У примеру *Били* смо млого *сироти* У истакнута је, у ствари, придевска значењска компонента (= сиромашни).

522. Издвојићемо и следеће потврде:

газдински синови РБ, *газдинска* шћерка Зд;

грк сир Ду, *грка* Вр Рош;

дружчи гѡвѡр Го;

јѣрѣзна Мр ('љута');

кадри Мр Мрш / *кадриви* Ми;

кишини дани Во / *кишовно* љѣго П;

ѡчињи ви́д Ду;

сти́арийѣљско пра́во К;

уши́йивни З.

б. О сти́уињевима ѡређења и сложеницама са ѡ-

523. Компаратив придева и прилога гради се, најчешће, као и у књижевном језику, нпр:

брѣжи Бр Д М Му, *брѣжѣ* Б Л Ри Рош, *гѡићи* ГГ, *гѡића* Ду, *дѣбљи* Б Ј Му, *жѡићи* Мр Мрш О, *жѡиѣ* Ду Му, *краћи* Бр Д Ри, *лакии* Бр Ра, *лакии* ДТ, *љући* Ст, *љѣиши* К, *љући* Бр Му, *млаћи* ГД Зд М Ми, *млаѣ* Год Л, *млаћу* СР, *млаѣга* Ри, *ниѣжи* Б Д О П ТП, *снѡжи* Ми, *снѡжѣ* Ст, *слаћи* ДД Д Зд ЈД О, *слаѣ* Зд, *слаћу* П С, *шањи* В Ј Ра, *шѣрћи* Душ Ра У, *шѣињи* Б Мр, *шѡиљи* Ст, *црњи* Д, *црњѣ* Т;

лакии ГГ ГД Ка М Ри, *лакии* Во Ду Ка О Ри, *мѣкии* В Душ Мрш, *мѣкии* ДТ Ро, од *мѣкиѣга* Мр;

бѡљи В Во Л М П, *гѡри* Го П Р;

би́стирија Вр Кр Ра, *брезобразни* Бр М, *васи́ишаније* днѣте В Р, са *ја́йадније* странѣ Кр Л ТП, *ми́рнија* ДТ Ра, *сти́арии* ДТ П Ри Т, *сти́арија* Бр Мр, *сти́арије* Ми Мр Му, *си́ишије* О Рош и сл.

Након губљења гласа *ј* и контракције добили смо и *зрѣли* Мрш, *лѡиши* Год, *слабѡ* О, *сти́ари* ДД П С итд.

524. Неки компаративни облици заслужују посебан осврт.

а) Компаратив придева *висок* гласи *вишиљи*:

вишиљи Бр Го Му Ро, *вишиља* Ра С, нѣђе *снѡжѣ*, нѣђе *вишиља* М (исп. и прил. мѣно *вишиљѣ* Го, *вишиљѣ* ма́ло П).⁶¹⁸

Облик *виши* З није аутохтона форма.

⁶¹⁸ Компаративни облик *вишиљи* својствен је великом броју оближњих и удаљенијих говора; исп. нпр. Ђук. Драг. 142, Ивић Биогра. 164, Ник. Мачва 267, В. Ник. М-Гс 202, М. Ник. Гор. 677, Пецо ГИХ 143, Рем. Шум. 283 (спорадично и *височије*), Тешић Љешт. 223.

б) Компаратив придева *велики* редовно је *већи* (никада *виши*): *већѝ* стѹб Ј, *већѝа* кѹћа ДД С, *већѹ* плату Р итд.⁶¹⁹

в) Наставак *-и(и)* не јавља се само у очекиваним (стандардним) компаративним формама прид. *лак*, *лијеј* и *мек* већ и у неких других придева (и од њих изведених прилога):

бѣлиѣ Рош, *злѹишиѝ* О (прил. *још злѹишиѣ* У), *ѝакиѝ* Вр.

Поред ликова *љѣйшиѝ* Му Ро, *љѣйшиѝ* СР (прил. *љѣйшиѣ* В) одн. *љѣвишѣ* В (прил. *љѣвишѣ* Го, *љѣвишѣ* Мрш), налазимо и облички интересантно *љѣвишиѝа* Р (прил. *љѣвишиѣ* Ка).

Исп. и *ѝакишиѣ* одшѣло Г (прил. *лакишиѣ* наоколо О, *слаѝишиѣ* тѣчѣ П).

У примерима типа *лакишиѣ* имамо, у ствари, удвојени компаративни наставак (*-иш* + *-ији*).

г) Представимо неколико аутохтоних компаративних (и суперлативних) облика придева и(ли) прилога:

г о р а к: *гѹрчѹ* Ра, *гѹрчѹ* Ду / *гѹркиѹ* Рош;

д а л е к (о): *дѹљѝ* Бр, *дѹљѣ* ГГ ДТ Душ Зд Л М Ри С, *најдѹљѝа* Во, *ѝдѹљѣ* М / *дѹљѣ* ГД Мрш, *најдѹљѣ* Во;

д у г (о), д у г а ч а к (д у г а ч а к о): *дѹжѝ* ГГ, *дѹжѝа* Д Ри, *дѹжѣ* Мр Мрш С, *најдѹжѝ* Зд / *дѹљѝ* З П, *дѹљѝа* Д, *дѹљѣ* П Р;

м а л и (м а л о): *мѹњѝ* Бр ДД Мр Мрш С Ст, *мѹњѝа* Го Год Л С, *мѹњѣ* Ст Т Ту, *најмѹњѝ* З, *најмѹњѝ* Рош / *мѹњѝ* В, *мѹњѣ* В СР С Ст, *најмѹњѝ* Вр; *ѝз мѹњѣ* В; *најмѹњѝ* СР;⁶²⁰

р а д о: *рађѣ* ДТ Ри / *радиѣ* Во.

д) Компаратив прилога *одлично* имамо у лепом примеру: Нѣ морѣ бѝти *одличниѣ* и *одличниѣ* М.

525. а) Као што се види из потврда наведених у т. 33 и 154 одељка о прозодијским особинама и примера представљених у т. 524, суперлатив се гради као и у књижевном језику; дакле, уобличава се једноставним обрасцем морфема *нај-* + облик компаратива, какав имамо у примерима типа *најмѹлиш*, *најгѹри* (исп. и *најљѣвишиѣ* јѣсти СР), одн. у ликовима као што су нпр. *најгорѝ*, *најдѹжѝ* и сл.

б) Засведочене су и дисконтинуиране суперлативне форме:

Нај му је *бѹљѝа* коса Б, *Нај* ти је *бѹљѝа* ѹва ракиѝа Го, *На-* је *бѹљѣ* бѝло дрѹво бѹковѹ ДТ, Мѣни је *нај* бѝло *ѝѣжѣ* и *жалѝѣ*... ДТ.

Исп. и: што *нај* мѹже бѝти Ј (овде морфема *нај* подразумева „цео“ суперлатив и значи — ’најбоље’).

Морфему *-нај* затичемо и уз глагол: *најволѝм* Во *најволѝ* У (’највише волим’и сл.).

⁶¹⁹ Овако је и у непосредном окружењу, исп. М. Ник. Гор. 677, Тешић Љешт. 223 (а исп. и Симић Обади 76). Међутим, у неким јужнијим идиомима однос *велик(и)* — *виши* је или доминантан (исп. нпр. М. Ник. СП 412–413) или једини (исп. нпр. Вуш. ДИХ 50, Пиж. Кол. 147, Пеш. СК-Љ. 160, Ћупић Бјел. 85).

⁶²⁰ Исп. Тешић Љешт. 224 *најмѹлишѝ*.

в) У облика какви су нпр. *најмилии* Г, *најгдори* Ми Р и сл. компаратив задржава свој акценат, што говори о несраслости морфеме *нај-* са тим обликом. Слично је и са односом морфеме *по-* и облика позитива у ликовима као што су нпр. *подобри* Ра, *пожњико* Кр, *попосрепан* Г, *посиромашни* У и сл. (већи број оваквих примера наведен је у т. 33).

У примеру *посирџма* Му препознајемо именицу (морфема *по-* + им. *сирџма*), али је значење придевско — 'посиромашан'.⁶²¹

Засведочено је, међутим, и *повелики* Мрш, *повелико* Ми, *поголема* РБ, *подоста* О РБ, *подуго* С, *појефџина* Д, *помаљи* Ј (исп. и занимљиво *помалан* ДТ), *понезгодан* Вр, *понемџан* Р, *попџишка* Зд, *попџишко* С.

Морфему *по-* срећемо и уз облике компаратива и суперлатива у следећим потврдама:

подале Л, *подужје* Душ, *помање* Ри (исп. и „двоакценатску“ потврду: једно *попџиње* дрво Во), *понајбољи* З, *понајвећи* П, *понајближе* Ро.

Напоменули бисмо и следеће: употребљена уз позитив придева и прилога, морфема *по-* „додаје“ основном облику значење 'прилично', 'у приличној мери', док наслонена на компаратив и суперлатив унеколико релативизира значење двају ступњева поређења.⁶²²

в. *Најомене* о неким морфолошки условљеним алтернацијама

526. Алтернација *о ~ л* редовна је у придева *весео / весо, цео (цијо)*, недоследна у *дебео (дебо) / дебол — дебела*, а изостаје у придева *бичел* и *округал*, а вероватно и у, додуше ретком, *обал* (потврде в. у т. 275).

Није засведочен придев *бол* (-а, -о), али је његов траг присутан у узречици *болан*: Реко ће ћеш *болан* Кр, Реко, Томаше, *болан* Л, Ма немој *болан* К.⁶²³

527. Алтернација *си ~ с* изостаје у *масан* ГД М Ри и *часан* К Ту, али је двојако у *болесан* ГГ М / *болесан* П Р Ри, *жалосан* Го / *жалосан* Д Р.

528. Алтернација *к ~ џ* изостаје у ном. пл. м. р. придева *једнак*; дакле, редовно је *једнаки* ДД Ра и сл.⁶²⁴

529. Као што смо видели, у пасусима посвећеним ступњевима поређења, неке алтернације се очитују у односу позитив — компаратив.

БРОЈЕВИ

530. Изузмемо ли редне бројеве и број *један* који имају заменичко-придевску промену, готово да можемо казати да су променљиви бројеви непроменљиве речи. Ретке потврде деклинационих облика с посебним падежним наставком можемо разврстати у два низа.

а) Није сасвим ишчезла деклинација броја *двје (дв)*:

⁶²¹ Исп. М. Ник. СП 415 *посирџма*.

⁶²² „Извесну неодређеност и некатегоричност уноси морфема *по-* у компаративне и суперлативне облике“ (М. Ник. СП 415).

⁶²³ Облици придева *бол* (као и узречница *болан*) засведочени су на подручју србијанског Полимља (М. Ник. СП 408).

⁶²⁴ О овој алтернацији у историјској перспективи в. Белић Историја II/1 143.

двѣс дрѹгѣ М, двѣс³ дрѹгѣ Мрш, дваес иѣиѣ ТП, чѣйрѣс ирѣвѣ Ра, чѣйрѣс иѣсѣи О, иѣдѣсѣи ирѣћѣ Ро и сл.; ирѣдесѣи и ирѣћѣ Душ, иѣдѣсѣи и ѡсмѣ Рош, иѣсѣи и сѣдмѣ Ду и сл.

Овакви основни бројеви су чешћи са везником него без њега, док је код редних бројева обрнуто.⁶²⁸

533. а) На целом подручју говори се двѣсѣи ГГ Д Л Ра Ри, двјѣсѣи Во Ј П С, ирѣсѣи Год Кр Л П С.

У насељима подринског залеђа имамо и двѣсѣи Го РБ (у суседном Љештанском засведочено је и ирѣсѣи).⁶²⁹

б) Напоредо се употребљавају број сѣио и бр. именица сѣиоѣина, као и сложенице са -сѣио и синтагме са сѣиоѣина:

сѣио иљада М, сѣио мѣтара ЈД С, сѣио бѣнкѣ Г Ри и сл. / сѣиоѣина Г Р, сѣиоѣину кѣла С (исп. и сѣиоѣинку Ду), от сѣиоѣинѣ јѣдан Б и сл.;

чѣйрисѣио Год, иѣсѣио Кр РБ, иѣсѣио Зд, дѣвѣсѣио ЈД и сл. / чѣтри сѣиоѣине Душ, пѣт сѣиоѣинѣ ДД, пѣ-сѣиоѣинѣ Ро, шѣ-сѣиоѣинѣ Ст, сѣдам сѣиоѣинѣ Во и сл.

в) Као и у неким околним говорима,⁶³⁰ чешће је *обадва* и сл. него *оба* и сл.:

ѡбадвѣ В ДТ Л РБ СР С, ѡбадвѣ Ми Ра Т, ѡбадвѣ Го Год Ка;⁶³¹ ѡбадвоје Ј, ѡбадвѣ ТП;

ѡба Д Ка П Ри, ѡбе Д Му, ѡбе Б.

534. За збирне бројеве од четири падаље и одговарајуће бројне именице од нарочите важности је следеће.⁶³² Стара фонетско-морфолошка изоглоса *-оро/-еро* (одн. *-орица/-ерица*) пролази кроз Ужичку Црну гору, делећи је на два неједнака дела.

а) На већем делу подручја (источна, централна и северозападна насеља) ови збирни бројеви се доследно завршавају на *-оро*, а одговарајуће бр. именице на *-орица*; нпр.:

чѣйворо Бр Г Душ ЈД Ј Мрш Р Ро ТП Ту, чѣйворо Рош, иѣйворо ГГ Д ЈД Ми Р Ст, иѣсѣиоро Бр Ј К Ми Ро, иѣсѣиоро Вр, сѣдморо Вр Зд К Мрш Ро, ѡсморо Душ Ј Л Му Р, ѡсморо Вр Рош, дѣвѣйоро Г Душ ЈД Ра ТП У, дѣсѣиоро ДД Ј К Ро, двѣнѣсѣиоро Г Мрш ТП, двѣнесѣиоро Ра У, иѣитнѣсѣиоро О, сѣдѣнѣсѣиоро Р, двѣдесѣиоро Л Му Ст, двѣесѣиоро Зд Ро, ирѣдесѣиоро Ми У, ирѣјесѣиоро ДД, иѣсѣиоро В Р, сѣдамдѣсѣиоро Му; — чѣйвѣорица Д Р Ст, чѣйвѣорици Мрш У, чѣйвѣорицу У, иѣйвѣорица ДД Л Ст, иѣйвѣорицу Ст, шѣсѣиорици ТП, шѣсѣиорицѣ ТП, сѣдмѣорица Рош, сѣдмѣорици ЈД, ѡсмѣорица Ту, ѡсмѣорицѣ У, ѡсмѣорици Рош, дѣвѣйвѣорици М, десѣйвѣорицу Ми.

б) У свим југозападним и неким западнијим насељима јављају се и облици на *-еро* (*-ерица*):

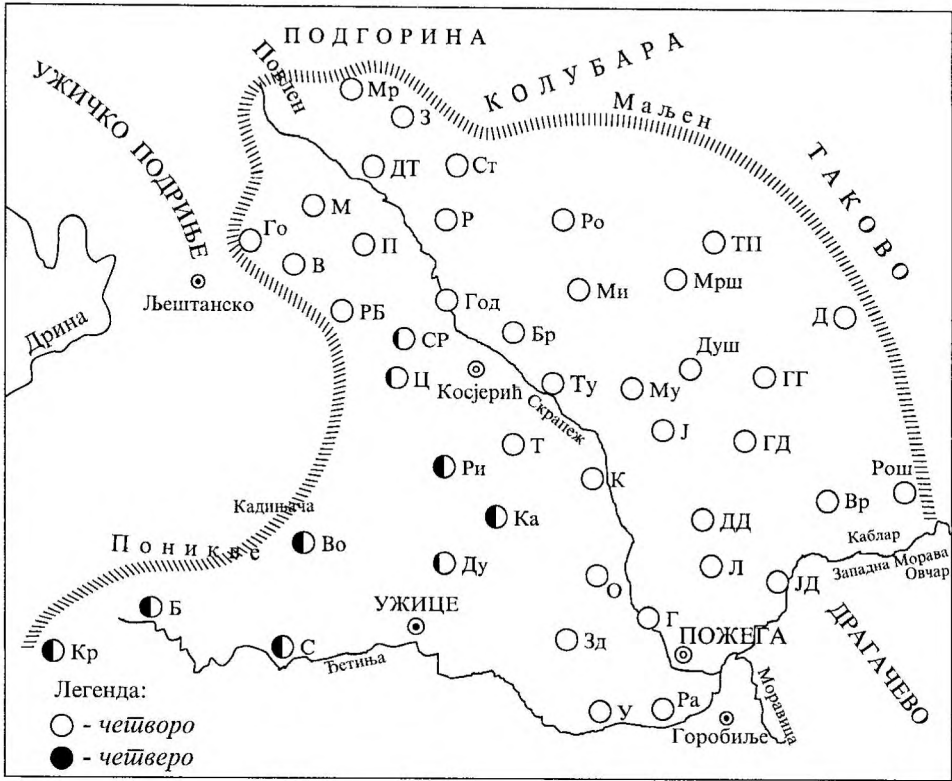
⁶²⁸ Овакав фреквенцијски омер констатован је и на подручју србијанског Полимља (М. Ник. 417–418).

⁶²⁹ Тешнић Љешт. 225.

⁶³⁰ Исп. В. Ник. М-Гс 209, М. Ник. СП 418, Рем. Шум. 299.

⁶³¹ Тешнић Љешт. 225 и ѡбадвѣ.

⁶³² О односу форманата *-оро* / *-еро* (одн. *-орица* / *-ерица*) в. у Ђур. Прелазни 105–106.

Карта број 8: Облик збирних бројева

чejвopo Ка СР Ц, пejвopo Б Ка Кр, сeдмepo Во Ду, ђсmepo Во С, дeвeтjepo Б Кр, дeсeтjepo Б Ду Ц, двaнeстjepo Б, чeтjрнeстjepo Б Во, двaдeстjepo Б Ц, шjрjлeстjepo Во Кр, шeсeтjepo Ка Кр;

чejвeрицa Б, чejвeрицy Б (могућe је (?) да случајно није засведочен већи број оваквих ликова).

Ако познатим чињеницама о присуству ликова типа чejвopo, чejвeрицa на србијанском терену⁶³³ придружимо утиске са нашег подручја, можемо устврдити следеће. У уском појасу уз босанско-србијанску границу (грубо узевши, западно и северозападно од линије Пљевља-Прибој-Ужице-Косјерић), у неким испитиваним областима одн. местима, констатовани су (поред мање или веће заступљених ликова са -opo, -opицa) и облици са -epo, -epицa. Тако је у неким прибојским селима,⁶³⁴ у југозападним (и појединим западним) насељима УЦг (за

⁶³³ О стању на херцеговачко-црногорском, босанско-црногорском и босанско-србијанском граничном подручју и правцу пружања изгласе в. у М. Ник. СП 420.

⁶³⁴ Исп. М. Ник. СП 418-420.

538. а) Уобичајено је:

једанїџї Во, једамїџї ЈД Ра, дваїџї Г О, триїџї Ро;

једанїџїа З, дваїџїа Р, триїџїа ТП Т;

два њїџїа Ра / два њїџїа Во, три њїџїа Душ; — седам њїџїа РБ;

другї њїџї ДД ДТ П СР С, по други њїџї Ка, шрећї њїџї Мр, десетї њїџї-ти говорїм Во.

б) Поред *једанїџн (једамїџн)* користе се и прилози *једнџм (чешће), једнїм* и *једарџд* (оба ретко); такође, прил. *одједнџм* чешћи је од прил. *одједанїџї*.

Бележимо и *одједнџма*.⁶⁴⁴

Потврде за представљене прилоге наводе се у одељку „Прилози“.

ГЛАГОЛИ

539. Конјугација говора Ужичке Црне горе (ни на нивоу гл. облика, ни на нивоу гл. врста) не излази из граница углавном доброг источнохерцеговачког просека. Једна (једина) потврда за гл. прилог прошли, редак имперфекат и поредак футур II најнижи су степеници на фреквенцијској скали гл. облика; на њеном врху пажњу привлачи чест и наративно живахан аорист, као и „мноштво“ могућности за изражавање императива.

Неки глаголи се уобичавају у двама (каткад и у трима) глаголским врстама. Међу глаголима које ћемо сретати идући од врсте до врсте нарочито је интересантна невелика (али, ипак, необична и неочекивана) скупина ликова типа *крениџи*, несвојствена највећем броју источнохерцеговачких говора.

I. ГЛАГОЛСКЕ ВРСТЕ⁶⁴⁵

1) ГЛАГОЛИ I ВРСТЕ

а. О њојединим облицима

540. Презент. а) Деловањем аналогije, глаголи са основном на -к, -з, -х имају у 3. л. пл. доследно тзв. измењену, палатализовану основу:

вучу Вр Душ Л Мрш Ст, *довучу* Ми ТП, *завучу* М, *извучу* ТП, *навучу* Мр, *привучу се* Т, *снечу* З ЈЦ, *заснечу* О, *иснечу* Ј Т, *наснечу* СР, *печу* Ду Ка С, *испечу* Ро, *зипечу* Рош Ст, *напечу* Ст, *шучу* ДТ Д Ми СР С, *исшучу* Ст;

поспирџу се Во;

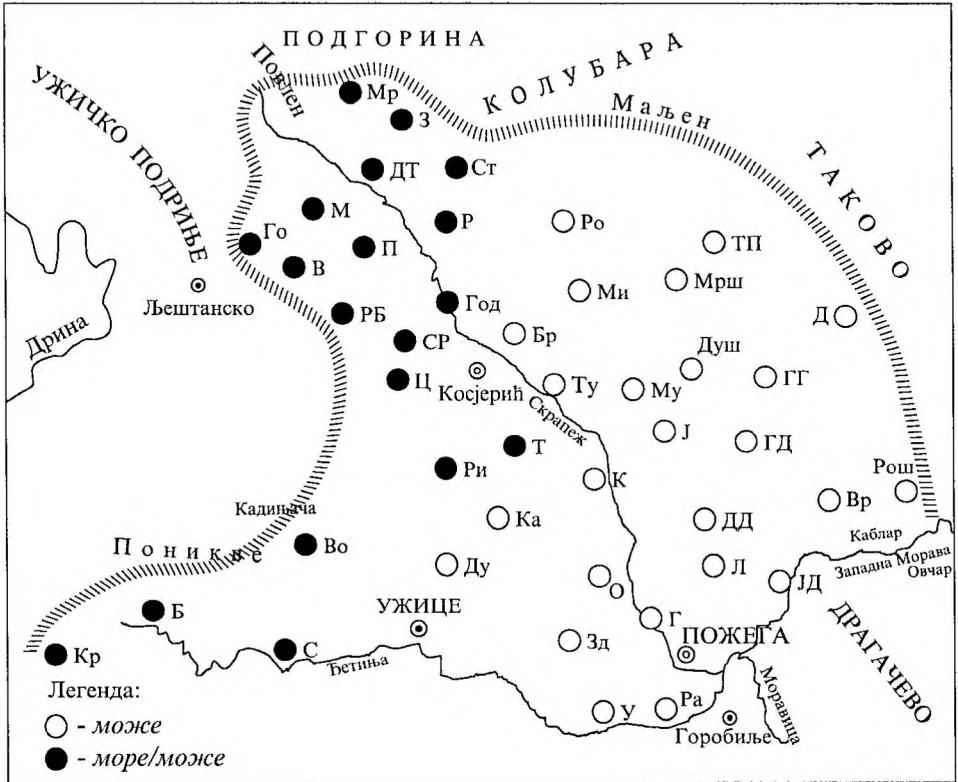
вршү Г Мр С, *овршү* С.⁶⁴⁶

б) Презентска парадигма гл. *моћи* изгледа овако:

⁶⁴⁴ Исп. М. Ник. СП 422 *одједанїа, одједанїа*.

⁶⁴⁵ Примењена је Стевановићева варијанта Белићеве класификације глагола (в. Стеван. ССХЈ 328–336, посебно стр.331).

⁶⁴⁶ У другим говорима (и)јекавске Србије поменути ликови су или једини (исп. М. Ник. Гор. 684, Тешин Љешт. 270) или изразито преовлађују (исп. Барј. НП-Сј. 67 и 69, М. Ник. СП 431). Интересантно је да у обаћком говору (босанско Подриње) постоји лик *вучу* и сл. (Симић 82).

Карта број 9: Промсна же → ре у море и сл.

1. л. сг. мѡгу Б В Во ДТ Ј Кр М Мр РБ Ри С Ст ТП У Ц, мѡгу Во Го Год З, мѡрем В Б Кр П СР, мѡжем Во Го З, не мѡгу Бр ГД ЗД Л Ми О Ро Ст ТП Т Ту У, не мѡгу З С Ц, не морем М Ц, не можем Во М Ц;

2. л. сг. мѡжеши Вр ГГ ЗД Ми Му Р Ри, мѡреш Б Го З СР, не можеш Ми СР У, не мореш В З, мѡши В ГГ ГД Душ Ј Л Мрш Му Р С Ст, не моши ДД Ј П Рош;

3. л. сг. мѡже Бр ДД Душ ЈД Ј Л Ми О Ри СР Т У (исп. и мѡжѡ ДТ Мр СР), мѡрѡ Б Во Го ДТ З Ка Кр, мѡре Б Год, не може Во Д Ми Р Ра С (исп. и не можѡ Год Мр), не морѡ Г СР Ц, не море Ц;

1. л. пл. мѡжемо ГГ ДТ ЗД Ми Ри Ро, мѡремо Го ДТ З Ка, не можемо ДД ЗД С Ст, не моремо В ДТ З;

2. л. пл. мѡжеѡше ГГ ЗД О П, мѡреѡше Год М П, не можеѡше Ду Р Ра, не мореѡше В ДТ;

3. л. пл. мѡгѡ Во ГД Д Ј Кр Мрш Р Ра С Ст, мѡрѡ Б Го М, мѡжѡ В ДТ, не мѡгѡ ЗД ЈД Л, не морѡ В ДТ.

Ликови са *-же* (← **-ze*) заступљени су на целом подручју; облици са *-ре* (← *-же*) маркантно су обележење (у говору најстаријих изразито претежу) западнијих (посебно северозападних) насеља.

Као и у неким додирним говорима, јавља се (и то прилично често) дијалекатски облик 2. л. сг. *мош* (није забележено *мож*).⁶⁴⁷

У западнијим насељима пар *-ре* / *-же* аналошки је успостављен и у 1. л. сг. (*морем* : *можем*); могуће је да симетричан однос, сада „провучен“ кроза сва лица јединице и кроз 1. и 2. л. множине, има свога одблеска и у пару *мору* : *мџу* у 3. л. плурала.

541. И м п е р а т и в. За разлику од 3. л. пл. презента (где је редовно *вучу* и сл.), у императиву аналошки облици са инф. основном на *-к*, *-з*, *-х* готово сасвим изостају. Изузетак имамо само у усамљеном *оврши* Ка.⁶⁴⁸

Иначе, овде је по правилу:

вучи Вр Зд М Ми Рош, *завучи* Душ, *превучи* Ј О, *привучи* Бр Ми С, *развучи* Мрш; *обучи* Ду Ми Мр, *обучи се* Бр З Зд Т; *иџи* В Ј Ро, *исџи* Г К, *наџи* Ст; *сџи* Д Душ Ст, *насџи* П, *осџи* Бр Го С, *расџи* М, *иосџи* Ри, *шучи* С, *исшучи* Ст;

постпризи Во.

Могуће је (?) да сасвим случајно нису засведочени ликови типа *врси*, *оврси* и сл.⁶⁴⁹

542. Глаголски придев трпни. а) Глаголи с инф. основном на *с* најчешће имају аналошке облике:

препрешен Г Рош У, *донешен* Бр С Т, *донешена* Г К, *донешено* Д Ри, *изнешено* Б Год ТП, *пренешене* В ЈД, *пренешени* Му, *разнешено* С, *шшо је снешено* П.

Исп., ипак, и *унесена* Ду, *унесене* Д.

Говори се и *дончџи* РБ, *дончџи* ТП (а имамо и, вероватно новије, *донџи* В, *донџи* Го).

б) У глагола на *-з* такође налазимо *загрижена* В, *довезени* Ј, *мужена* О, *идмужена* Душ, *идмужене* Мрш (ређе имамо *довезен* Во, *довезене* Ду).

Фреквенцијски омер потврда другачији је у гл. *вешти*: *везене* чарапе Ра, *везен* К Т, *навезена* Р, *навезено* Т (исп. ипак и *извезено* ДД,⁶⁵⁰ *везене* чарапе ТП).

543. Ф у т у р I. Када се енклитички облици помоћног глагола *хшјеши* нађу иза инфитива глагола на *-ћи*, може доћи до њиховог срастања:

Полако, *доћеш* и *ти на рџд* З, *доћџ* и *јон* К, *наћу* Го, *Наћеш* га лако Ка, *Наћџ* га тамо Ст, *наћемо* Б ДТ, *идћу* Год, *идћемо* В, *идћџи* П, *прџџ* Ка, *прџћемо* Ри.

⁶⁴⁷ Исп. М. Ник. Гор. 656, Тешњ Љшт. 197 (овако и Вуковић П-Др. 68, Ђупић Бјел. 90).

⁶⁴⁸ У суседном Горобилу засведочено је само *Увучи кола под шучу*; ипаче и овде је редовно *вучише*, *иџише* и сл. (М. Ник. Гор. 684). Назначена разлика у деловању аналогije својствена је (мање или више) и неким другим сродним говорима; исп. и Ник. Тршић 423, М. Ник. СП 433 (облици типа *вучи* су „прилично ретки“), Тешњ Љшт. 230, Станић Уск. I 241.

⁶⁴⁹ Исп. М. Ник. СП 433 *врси*, *оврси*.

⁶⁵⁰ Однос *донешен* / *идмужен* (*везен*) својствен је и другим говорима у окружењу; исп. нпр. М. Ник. Гор. 684, М. Ник. СП 433, Тешњ Љшт. 229.

Овакви примери су фреквентнији на западној него на источној половини подручја.

Сасвим су обичне и стандардне форме:

dóħi ħy Pa, izíħi ħy Ğ, izáħi ħe Mrš, náħi ħe P, dóħi ħemo ĐĐ, izíħi ħemo Pи, ĩomóħi ħemo Pa и сл.

б. *О односу ĩрема другим гл. врстама*

544. У говору Ужичке Црне горе повелики број глагола има једне облике по I, друге по III, а неке и по I и по III (ређе и по VI) врсти.

Неки занимљиви „триплетни“ (и то управо однос I–III–VI врста) биће наведени и ниже, у пасусима (начелно) посвећеним гл. III врсте.

545. Глаголи на -с ĩи. а) Глагол дјестн / дјенутн (прост и сложен).

Облици по I врсти:

инф. ĩме *naħesĩи* Во; аор. *Kŭ-се ħĕде?* ĐĐ, *Kŭ-се ħĕдоше?* З; р. гл. прид. *Kŭ-се ħĕла?* Ра, *Kŭ-се ħĕло онџ дĕџете?* РБ, *Já са-му* и ĩме *naħела P, Naħели му ĩме Саво Mrš*; трп. прид. *оħевен Pи, оħевена Ст, оħевени ĞД С.*

Облици по III врсти:

инф. *ŭħенуĩи M*; аор. *Naħенŭ* му неĕи *naħимак, ка̀ко-но̀ бџ?* Б; през. *záħенĕ се TP, ŭħенĕм JĐ, ŭħенĕ се T*; имп. *záħени Zđ, ŭħени Tu*; трп. прид. *ŭħенуĩи ноħе У.*

Дакле, презентски облици (през. и имп.) имају облике само по III врсти, а инфинитивни (имамо потврде за инф. и аорист) и по I и по III; аорист је чешћи по I него по III врсти, баш као и трпни придев.

б) Глагол (-)ĩасĩи има инфинитивне облике доследно по I врсти:

инф. *ĩасĩи Б Br ĞД Душ K Ka C TP, naĩасĩи Б Mrš Му П, ŭĩасĩи ĞД Ğ Ст*; аор. *ĩа̀до Б Во, ŭмал не ĩа̀до С, ĩа̀де Br ĞД JĐ J Л M O П PБ Tu, не ĩа̀де В Ду С, ĩсĩа̀де Br Душ CP TP; naĩа̀доше Br Зđ JĐ J K Му T, ĩрĕĩа̀док се Му, ĩрĕĩа̀де се Br Го Год T, ĩрĕĩа̀доше је TP, ĩрĕĩа̀де на̀чисто TP, ĩрĕĩа̀доше Br Год Mrš, ŭĩа̀де В ĐĐ J Ra, ŭĩа̀доше В П P*; р. гл. прид. *ĩа̀о P Pо, ĩа̀џ Го, ĩа̀ла ĞД Зđ JĐ M Му С, ĩа̀ли Б ДТ С У, ĩа̀ле Br Год Tu, zaiĩала му С, ĩсĩџ Br Д Pи Pо, ĩсĩала Br З Ст, ĩсĩало В ĐĐ ДТ T, naĩала З Pо Рош CP, naĩали П, ĩрĕĩџ се CP У, ĩрĕĩала се PБ, ĩрĕĩали се Ğ Го P, ĩрĕĩџ Pи Tu, ĩрĕĩала O* и сл.

Презентски облици су готово редовно по III врсти:

ĩа̀днĕм Б Во Душ Ц, ĩа̀днĕ Д Ст, ĩа̀нĕм Д, ĩа̀нĕ му на̀ ом Д, ĩа̀нĕ Ра TP Tu, đđĩа̀днĕ Mrš, ĩсĩа̀днĕ Ğ Ст, ĩсĩа̀нĕ Mrš У, naĩа̀днĕ Душ P, naĩа̀днŭ С, đđĩа̀нĕ Br, сĩа̀днĕ Во Ka Ст, сĩа̀нĕ Mrš Ст, не сĩа̀нĕ TP, ĩрĕĩа̀днĕм се Во, ĩрĕĩа̀днŭ се T, ŭĩа̀днĕ Д CP, ŭĩа̀нĕ Ğ;

имп. *Aĭде реко мџни đđĩани Mи.*

По I врсти имамо само облик презента у примеру — *кад^т сн^шĕг сĩа̀дĕ Л.*

в) Глагол (-)сјесĩи има инфинитивне облике доследно по I врсти:

сĕсĩи ĞГ ĐĐ Му Ра, сјĕсĩи В З; сĕдок Br Му, сĕдо Во, сĕде Во Br ĞГ Kр Mи O П P TP, сјĕде Го, сĕдоше В Зđ JĐ K Ka Pо C Tu; сĕо Br ĐĐ J Mи Му O Рош, сјĕо M, сјĕџ З, сĕла В Душ З M Mи Му P TP, сјĕла Го З, сĕло Br Ду, сĕли Ğ З K Tu, сјĕли В, zasĕли Зđ JĐ Ст TP T, zasĕле P, ĩсĕли Ду, ĩрĕсĕли у Ваħеву TP и сл.

Презентски облици јављају се и по I и по III врсти:

сѣдѣм ТП У, *сѣдѣш* Му ТП, *сѣдѣ* ДД Л Ми Му, *сѣдӯ* Душ ЈД Л Ми О Ра ТП, *засѣдӯ* Л; *сѣди* Во Зд Ј Ми Му Ро Рош ТП У, *сѣтиѣ* О ТП У, *сѣдиѣ* и *радите* ГГ, *сјѣтиѣ* В;

сѣднѣм Зд Ми ТП, *сјѣднѣм* Б З, *сѣднѣш* Д ЈД, *сјѣднѣш* Го, *сѣднѣ* О Т, *засѣднѣ* ТП, *сѣднѣмо* ДД Т Ту, *сјѣднѣмо* Кр М, *сѣдиңу* Душ Р Ц, *засѣдиңу* С; *сѣдни* Ра.

Н а п о м е н а:

Овлашно узевши, облици презента по I врсти (*сѣдӯ* и сл.) фреквенцијски су најизразитији (или су једини или преовлађују) у источнијим насељима; слабије су заступљени (спорадични или сасвим изостају) у централним, а нису засведочени у западнијим насељима.

Нејотоване јекавске форме (по с в и м врстама) својствене су само западнијим насељима.

г) Глагол *сресѣти*. Разврставањем невелике али типски разуђене скупине потврда, дошли смо до следећих закључака.

га) Аорист има облике само по I врсти: *срѣтио га* Во, *срѣтиѣ ме* Ка, *срѣтиосмо га* Мр, *прѣсрѣтиоше* ме Зд.

гб) Инф. и р. гл. прид. потврђени су и по I и по VI врсти:

срѣсѣти Вр Му; *срѣла* Д Р, *срѣло* Ст;

па ће ме *прѣдусрѣтииши* Зд; *срѣтишо* мѣнѣ Ду (исп. и *срѣтио* га неће К).⁶⁵¹

гв) Презент се јавља по I, III и VI врсти:

срѣтиѣ се Л, *срѣтиӯ* ДД;

срѣтинѣм Во Д, *срѣтинѣ* К, *срѣтиңу се* Во;

срѣтииши Рош, да га *срѣтии* Т, *срѣтииѣ* ДД.

546. Глаголи на -ћи. а) Глаголи са општим делом (-)бѣг- имају стандардне облике; нпр.:

инф. *идѣјећи* Вр М Ра Ст; аор. *идѣјеже* Б В Ми Ј Ка Т, *идѣјеже* Вр Р Ра Рош, *идѣјеже* Ду СР, *идѣјегосмо* Ми СР, *идѣјегоше* Во; р. гл. прид. *избјегѣ* Му, *избјегли* Ка, *идѣјегѣ* Бр ДД ДТ Ст ТП, *прѣбјегла* Ст; през. *идѣјегнѣм* В Г Го Год Ро Ст, *идѣјегнѣш* В С, *идѣјегнѣ* Рош, *прѣбјегнѣм* Ст, *прѣбјегнӯ* К, имп. *идѣјегни* К нтд.

б) Глагол (-)дићи / (-)дигнући. Инфинитивни облици (инфинитив, аорист, радни гл. придев) доследно су по I врсти: *дићи* Вр Ј Р СР ТП Ту (могуће је да форма *дигнући* случајно није засведочена); ја *иддигок* онāj најлѣн Ка, *дијже* Г К Му Ст Ту, *дијже се* Ј, *диггосмо* О, *дигго се* ја Во, *диггоше* Ри С, *иддиггоше* га Ту, *дигго* Ду С, *дигла* Ст У, *дигли* Мрш Ми Т.

Презент и императив су по III врсти:

дигнѣм Душ Ри, *дигнѣш* Ра; *иддигнѣм* П, *издигнӯ се* З;

дигни Ду Р (исп. и *диј се* Ми Р и *дишж се* Ст).

в) Глагол (-)лећи и. И овде по I врсти имамо: инф. *лећи* Ка; аор. *леже* Л Ст, *легоше* Ц; р. гл. прид. *легѣ* Во Ст, *легла* ДТ, *легли* З, *иолегла* Ст.

Презент је по III врсти: *легнѣм* Мрш Т, *легнѣш* Т, *легнӯ* Му Ро, *прилегнӯ* Во, *прилегнӯ* маѣло З.

⁶⁵¹ Исп. М. Ннк. СП 436 *прѣсрѣтили* (засведочен је само овај облик по VI врсти).

У императиву је двојако: *лѣгни* Ду (III) одн. *лѣзи* Р Ст, *лѣзиѿе* С (I).
г) Глагол (-)маћи / (-)макнуѿи. Инфинитивни облици су по I врсти:
маћи Бр Ра, *замаћи* ГГ, *измаћи* Д Рош, *смаћи* Ри, *умаћи* Ро; *маче* ГГ О,
ѿзмаче Зд Ра, *зѿмаче* Ми, *ѿрѿмаче* Л СР, *смаче* Душ Р; *макѿ га* Ду, *замакли* Мрш
С, *измакли* Ту, *умакла* Ми (исп. и *умакло* ТП), *не ѿмакла се* с ѿвѿг мјеста Ро.

Чује се и *замче* Б Го ДД З.⁶⁵²

С друге стране, презентски облици редовно су по III врсти:
макнѿм ДТ Л С, *намакнѿм* О, *намакнѿ се* Мрш, *ѿмакнѿм* Му, *ѿмакнѿ се* Ј,
ѿмакнѿмо Мр, *умакнѿ* Д, *смакнѿм* Ка, *смакнѿмо* Ту, *смакнѿ* Ст; *измакни се* З,
ѿмакни Му, *ѿмакниѿ се* Во.

Када је реч о трп. прид., по I врсти имамо *смачен* Р, а по III *ѿрмакнѿѿо* Ка и
размакнѿѿо Ду.

д) Сложени гл. с основом -мог- који се граде од инф. основе доследно су по
I врсти:

инф. *ѿмомѿи* Душ Ка; аор. *занемѿже* Во, *ѿмомѿе* Мрш; р. гл. прид. *ѿмомѿѿ*
Г Зд Ри, *ѿмомѿла* Ст У, *ѿмомѿли* М С, *ѿмомѿле* С.

И засведочени облици императива су по I врсти: *ѿмомѿи* Ј Ми Мр, *ѿ-
момѿиѿе* Ри.

У презенту је двојако (по I и III врсти):

Ајде да ми *ѿдомѿѿи* Ка, *ѿдомѿѿ* К Ка Год У;

ѿдомѿнѿм Г К Т, *ѿдомѿнѿи* Ми У, *ѿдомѿнѿ* С, *ѿдомѿнѿ* Ми Т.⁶⁵³

ђ) Глагол *ѿѿи* / *ѿѿкнѿи*. Засведочени инф. облици су по I врсти:

аор. *нѿшто ѿѿче* Во, *ѿѿче* конопац К, *ѿѿкоше* ѿ-смиѿа Ду; р. гл. прид. *ѿѿкѿ* Ка,
ѿѿкла З (исп. и *наѿѿкла* Рош).

За през. имамо *ѿѿкнѿ* Б, облик по III врсти.⁶⁵⁴

е) Глагол *реѿи*. Сви засведочени инф. облици и облици императива су по I
врсти:

инф. *реѿи* Бр Год Ду Душ Ка М Му Р Ри ТП Ц; аор. *реко* Во Ду, *рекок* Бр Зд
Л ТП, *рѿче* Во Вр ДТ Ду Зд ЈД К М Ми РБ Ра С Ту Ц, *нѿ рече* Мрш П СР, *рекосмо* Г
Ра, *рекосиѿе* Ри, *рекоше* В Ро СР; р. гл. прид. *рекѿ* Б Во ДТ Ду Ј К Мрш П Р Ри Ро
Рош С Ту У, *рекла* ГГ ДД Душ Зд Ка О П Ст ТП У Ц, *рекли* Ду Ј М Ми Мрш Ро,
рекле С ТП, *зѿрекѿ се* Во ЈД Му О Ц, *ѿзрекѿ се* К, *ѿдрекѿ се* Ка Ри;
реѿи Г Душ П С, *реѿимо* У, *реѿиѿе* Мрш С.

Облици презента су по III врсти (на целом подручју) и по I врсти (само на
источној половини области):

рекнѿм Во Го Ј Л Мр О П Ра Ст ТП, *рекнѿи* Б К, *рекнѿ* Бр Го К Кр, *рекнѿмо*
Год П, *рекнѿ* Ду Мр Ст;

реѿѿм ГД Душ Ј Л О Рош У, *реѿѿи* Д О, *реѿѿ* ДД Ми Му Рош, *реѿѿ* Му ТП У.

⁶⁵² Исп. Тешић Љешт. 197 *замче*. Овај облик је забележен и у Кремнима; у Жежевци се чује и
замћи, *ѿдмкни* и сл. (в. М. Ник. СП 437, бел. 1224).

⁶⁵³ Двојако и М. Ник. Гор. 685, М. Ник. СП 437–438; тако и Пецо ГИХ 150, Пиж. Кол. 157; с
друге стране, Симић Обади 82 и Тешић Љешт. 200 само *ѿдомѿнѿ* и сл.

⁶⁵⁴ У србијанском Полимљу засведочен је и трини придев *ѿѿчено* (М. Ник. 438).

ж) Глагол *сѣићи*. Инф. облици су доследно по I врсти:

инф. *сѣићи* Душ Р; аор. *сѣиѣок* ТП, *нѣ сѣиго* Во, *ѣрѣсѣиго* и *нѣг̃а* Ц, *сѣиѣже* Ду М Ми, *нѣ сѣиѣже* П Ра, *сѣиѣгосмо* ГД Д С, *сѣиѣгоше* К Ра; р. гл. прид. *сѣиѣг̃о* ДД Л М, *сѣиѣгла* ГД Ка М Ра, *сѣиѣгло* Мр С, *сѣиѣгли* ДТ Ка Ту, *ѣдсѣиѣг̃о* Во, *д̃дсѣиѣгли* Ст, *ѣдсѣиѣгли* С.

Презентски облици су по III врсти:

през. *сѣиѣнѣм* Г Ро Ка Му С, *сѣиѣнѣш* М Ст, *сѣиѣнѣмо* Р Ро и сл.; имп. *ѣрѣсѣиѣни* О.

з) Забележени инф. облици гл. са основом (-)ѣек- по I су врсти:

инф. *ѣрѣиѣћи* Во Вр О П, Ђа ли *ѣрѣиѣћи* шт̃а и м̃ени Ду; аор. *з̃ѣиѣче* Ду Душ М ТП, *ѣиѣче* К Ка П, *ѣиѣкок* Год У, *ѣиѣко* Во Ј Ми, *ѣиѣкоше* Б Му Рош; р. гл. прид. *з̃ѣиѣк̃о* га Ри Рош, *з̃ѣиѣкла* Го Ка У, *исѣиѣкла* во̀да ТП, *д̃ѣиѣк̃о* Б, *ѣиѣк̃о* Ка.

Засведочени обл. през. не припадају истој врсти: *з̃ѣиѣкнѣ* га Рош (III), *з̃ѣиѣч̃у* га Вр (I).

и) Глагол *цр̃ћи*. Инф. облици су по I врсти:

инф. да м̃оже *цр̃ћи* Бр; аор. *цр̃кок* рад̃ѣћи Вр, *цр̃че* ТП У, *ѣмал нѣ цр̃че* Во; р. гл. прид. *цр̃кло* С, *цр̃кли* да̀б̃г̃да̀ Во.

През. облици су, наравно, по III врсти:

цр̃кнѣм СР, *цр̃кнѣмо* У;
цр̃кни кат си та̀ка̀ Зд.

в. О другим особенијим глаголима и скујинама глагола I врстиѣ

547. Глагол *јесѣи*:

инф. *јесѣи* Бр Г Го К Мр Ра Рош Ст Т; през. *јед̃ѣм* ГГ ГД Л Ми СР, *јед̃ѣш* К М Рош Ро, *јед̃у* ГГ Ј Р Ра Ри, *јед̃ѣмо* Вр Зд О П, *д̃-ѣд̃ѣмо* Ми; аор. *јед̃ок* Ми Р, *јед̃о* Во, *јед̃осмо* Бр Вр Мр О Р Ра Ро, *јес̃мо* Го М Р, *јед̃оше* ДТ Ст; р. гл. прид. *јео* Во Д Р Ри, *јео* Го, *јела* Ду Зд Л Ми, *јело* Ми, *јели* Зд Ри; трп. прид. *јед̃ено* Кр Му С Ст; имп. *једи* Во Му, *једиѣ* Мрш Ст, *јѣиѣ* Ро Ц; фут. *јѣиѣмо* шт̃а ѣм̃амо Во.

Говори се и *ѣзјесѣи* СР и *ѣзесѣи* К У, као и *ѣзед̃ѣм* Ра, *ѣз̃о* Рош У, *ѣзела* Вр, одн. *ѣзјед̃ѣмо* М, *ѣз̃о* Ка, *ѣзјели* Кр и сл.

548. Глагол (-)р̃асѣи:

инф. *р̃асѣи* Бр М РБ Ра СР, *ѣр̃асѣи* Г Л, *ѣор̃асѣи* Р У; през. *р̃асѣѣ* Бр Ду С Ст, *ѣр̃асѣѣ* Му, *ѣор̃асѣѣ* Г С, *ѣор̃асѣѣш* Ст ТП, *нар̃асѣѣ* В Зд, *од̃р̃асѣѣ* Зд Ст; аор. *нар̃асѣѣше* ДД ДТ Ту, *ѣор̃асѣѣше* О Ра; р. гл. прид. *р̃асла* Бр ГД Му, *д̃ор̃асѣѣ* РБ, *ѣр̃асѣѣ* Бр Во П, *д̃д̃р̃асѣѣ* У, *ѣр̃ир̃асла* Бр С, *зар̃асло* В Му У, *ѣр̃ир̃асло* Ка.

Као што видимо, оба глагола имају стандардне облике.⁶⁵⁵

⁶⁵⁵ Овако је и у оближњим сродним говорима; исп. нпр. М. Ник. Гор. 683, М. Ник. СП 439, Тешић Љешт. 229, 231.

549. Глагол *ићи*:

инф. *ићи* Б Го Год Зд ЈД Ми РБ Ри Ст Ту; през. *идѣм* ГГ ГД Душ Ј К Му П Ри С Ту, *идѣи* Го Год З К Мр СР Ц, *идѣи* ГГ Зд ЈД Л Ми Р Ст ТП Ту, *идѣи* Во ДТ М Мр Ри Т, *идѣ* Вр Год ДД Душ Л Мрш Ри Рош Ст, *идѣ* ДТ Ка Кр М РБ СР Т Ц итд. (исп. и потврде у т. 176 одељка о прозодијским алтернацијама); имп. *иди* Б Вр ГГ Д Душ О П Рош СР ТП Ту Ц, *идидѣ* Во Мр Т, *идѣ* Го (= идиде), *идиѣи* Бр Вр, *иѣи* ГД Му Ро; аор. *идок* Бр ДД Р Ра Ри У, *идо* В Го, *иде.ли* Ро, *идоше* Г ДД Ри С Ст ТП; р. гл. прид. *ишиѡ* Во ГГ З Зд Кр Л М Ми Мр П Р Ст ТП Ту, *ишла* Бр Г Ј Л Ми Мр Р Ри Ст Ту Ц, *ишле* Го ЈД Ј Му П С Ст итд.

550. О неким облицима композита са *ићи*:

а) Гл. типа *доћи*, *наћи*:

през. *доћѣм* Бр Ду Зд О Ра, *доћѣи* ТП, *доћѣ* Во ГГ Душ Ј Мр Рош С Ст, *доћѣмо* В ДД Мр, *доћѣиѣ* Г ДТ, *доћѣ* Во Душ Ми Р Ро СР Т ТП У, *зѣћѣ* ГГ, *зѣћѣ* ТП, *наћѣм* ДД Ми, *наћѣм* Му, *наћѣмо* Душ Мрш Ро, *наћѣиѣ* Мр С, *идоћѣм* Кр СР, *идоћѣи* Во Ду, *идоћѣ* Г Душ РБ С ТП итд.; имп. *доћи* В ГД Д Душ К Ми П СР С ТП У Ц, *доћиде* Во, *доћиѣиѣ* ГД ТП Ц, *наћи* Го Ра, *идоћи* Душ Ми, *идоћиѣиѣ* Во; аор. *доћок* Л Ми Р, *доћо* Во, *доће* Д Му Ра Ри С, *доћосмо* Ду Ра Ри, *доћоше* З Ра Рош С Ст ТП Ту У, *зѣће* Бр Р Ра, *зѣчоше* Д СР, *наћок* Во Ми Мрш, *наћо* В Во, *идоћок* Бр Вр ГГ Ст ТП У, *идоће* Го М Ми Мр Мрш, *идочоше* Г Р, *идоће* В ГГ П, *идочоше* Бр З Зд Ри Ст; р. гл. прид. *дошиѡ* Бр Во Ду Душ Ј М П Р Ра С Ст, *дошила* В ДТ Д Ду Кр П Р РБ, *дошили* Бр ГГ Мр Ст ТП, *зѣчили* Бр Д Зд, *нашиѡ* Вр Ј М Ра Ри, *нашила* Вр К П, *идошиѡ* Во Вр Го П Ри Ст, *идошила* ЈД М, *идошили* ГГ Кр Л П итд.;

б) гл. типа *прићи*, *сићи* (тј. са -и-):

през. *прићѣм* ГГ Ј Ми Мрш О, *прићѣи* Бр Мр Му П, *прићѣ* П О Ст, *сићѣм* Ду М, *сићѣи* Б Бр Год Ст, *сићѣ* П; имп. *прићи* Д Душ З Ст, *прићиѣиѣ* ГГ ГД П, *сићи* Му; аор. *прићок* Мрш Ро, *прићо* Во, *причоше* М Мр, *сиће* Душ Мр, *сићосмо* У; р. гл. прид. *пришиѡ* ДД Кр М, *пришила* ДТ Ра, *пришили* Р Ст, *сишила* Ми, *сишили* Кр Ст.

У повленским селима засведочено је и *сѣчоше* ДТ, *сѣшла* З.

в) Облици гл. *изићи* чешћи су од облика гл. *изаћи*:

инф. *изићи* Ми С Ту, *изѣћи* Ми Р; през. *изѣћѣм* Бр ДТ Ра СР, *изѣћѣм* ДТ М, *изѣћѣи* С, *изѣћѣ* Вр Ду Ј Ми Рош Ту, *изѣћѣмо* К Му, *изѣћѣ* Го К Л Ст Ту; имп. *изићи* Душ Мр, *изѣћидѣ* Ми; аор. *изиће* Кр М Ри, *изѣће* М Ри Ц, *изичоше* П; р. гл. прид. *изишиѡ* Д Ду, *изишиѡ* Кр ТП, *изишила* Д Ро, *изишило* К;

инф. *изаћи* Во Ст, *изѣћи* Го; през. *изѣћѣм* Ка, *изѣћѣ* Душ У, *изѣће* У, *изѣћѣмо* К; имп. *изаћи* Ро; р. гл. прид. *изашиѡ* Зд, *изашила* Ри.⁶⁵⁶

г) Говори се *уићи* и *ући*. Форме типа *уићи* знатно су фреквентније (неретко и једине) у источнијим и централним насељима, док су облици стандардног *ући* релативно честни (каткад и чешћи) у западнијим селима. Исп.:

⁶⁵⁶ Обе могућности познате су, бар у неким облицима, са различитим степенима заступљености, и говорима у непосредном окружењу; исп. Ђук. Драг. 156, В. Ник. М-Гс 214–215 (*изаћи* и сл. веома ретко), М. Ник. Гор. 683, Тешић Љешт. 229 *изаћи* = *изићи*, *изѣчосмо* = *изѣчосмо* (али през. *изиће*). Исп. и М. Ник. СП 440–441 *изѣћем* (*изидем*) / *изѣћем*.

инф. *yíhi* Рош; през. *yíhem* Му Ра ТП У, *yíhē* Д, *yíhe* У, *yíhū* Ра; аор. *yíhoше* У, р. гл. прид. *yíshō* Ми, *yíшла* К У, *yíшли* О У;

инф. *yíhi* Год Ка; през. *yíhem* Во Ду Т, *yíhē* Мр; имп. *yíhi* Р Ц, *yíhiite* О Ц; аор. *yího* Ка, *yíhoше* Т; р. гл. прид. *yíshō* Бр Зд Ми Ст, *yíшла* Г Ри, *yíшли* Го Му.⁶⁵⁷

д) Глагол *о́ти и́и*:

инф. *oíiíhi* Бр Ро Му, *oíiíhi* П С; през. *òdēm* В ЈД СР Ту, *òdēm* ДД Ми Ро, *òдем* Зд Р Т, *òдеш* Вр Мр Ту, *òдē* Б Л Ми Ри ТП У, *òдē* ДТ К Р ТП итд.; имп. *oíiíhi* Душ З Зд, *oíiíhiite* Ст ТП; аор. *òдок* Бр Му Р Ра Ри С, *òдо* Б Во Ц, *òде* Го Год Ро Рош, *òдосмо* Бр ДД Л М Ми Ри Т, *òдоше* Го П Ра; р. гл. прид. *òiíshō* ГД С (исп. и *òčō* Го З, *òiíshō* Б, *òshō* Ј, *òшли* Г),⁶⁵⁸ *òiíшла* Ду С, *òiíшило* Бр Ро, *òiíшили* Д Ро С, *òiíшле* Во.

ђ) Говори се *òbíhem* Г Кр, *òbíhū* Ми, *òбишла* П.

Напомене:

1) Примери с нејотованом основом типа **наде*, **іроде*, **сиде* и сл. нису својствени говору УЦг, као ни идиомима у непосредном окружењу.

2) Однос *и/а* у *изићи/изаћи* читује се на цело подручју, у *сићи/саћи* само у северозападном делу области,⁶⁵⁹ а у *обићи/обаћи* није потврђен, јер је доследно *обићи* и сл.

3) У гл. *oíiíhi* редовне су кратке форме у презенту (*òdēm* и сл.) и аористу (*òде* и сл.), а дуже у императиву (*oíiíhi*, *oíiíhiite*).⁶⁶⁰

551. Глаголи са основом *-нес/-није*. Обе могућности, тј. и(ли) једну и(ли) другу, имамо у аористу и трпном придеву:

аор. *òнесе* ГГ Ду Зд М О Ри СР ТП Т У, *òниwē* Мрш О, *òнwēше* Год М С, *ìнесе* Вр Д Ро, *нāнесе* Ми *нāнwēше* О, *іринесе* Б Г Го ЈД СР, *іринесоше* Г Мрш Му Рош, *іринwēше* Вр Ту, *ірòнwēше* В П Рош ТП *рāнесе* Бр ДД *рāзнwēше* Ро, *ўнесе* Во Ду, *нē унесе* Во, *ўниwē* Ка, *ўнwēше* Зд Ц;

трп. гл. прид. *донешен* С Т, *донешена* К, *òнwēш* РБ, *òнwēшо* ТП, *изнешено* ТП, *ìзнwēшо* Во, *унесена* Д, *унесено* Д итд.

У инф. и р. гл. прид. нису засведочени гл. са основом *-нес*.

552. Глаголи с основом на *р*. Од глагола са основом на *-сїр-*:

през. *зāsїрēm* ДД З, *зāsїрē* Бр Ри, *зāsїрēмо* Б Ст У, *ірòсїрē* Бр Год Ми, *ірòсїрēмо* Ми Ту, *ірòсїрū* В Р, *рāзасїрēш* Го Р, *рāзасїрēмо* З Зд Ј, *рāзасїрū* Рош Т; имп. *зāsїри* Во, *ірòсїри* Ду; р. гл. прид. *ірòсїрō* Др; трп. гл. прид. *зāsїрīшо* Во.

⁶⁵⁷ У окружењу различито (и са различитим бројем могућности): Ник. Тршић 423, Симић Обади 81, Тешић Љешт. 229 само *yíhi* и сл., М. Ник. Гор. 683 *yíhi* (ређе и *yíhi*); Ђук. Драг. 156 *yíhem* и сл. / *yíwíhem* и сл., М. Ник. СП 433 *yíhi*, *yíhēm* / *yíihi*, *yínišō* и сл. / *yíhem* и сл., Рем. Шум. 336 *yéwíhem* (*yíhem* / *yíhem*).

⁶⁵⁸ Тешић Љешт. 229 *òčō* — *òчла*.

⁶⁵⁹ У суседном Љештанском је „*сићи*, *саћи* и врло ретко *сїићи*“ (Тешић 229); форма *саћи* није позната горобњишком говору (М. Ник. 65), а ретка је у драгачевском (Ђук. 156) и полимском (М. Ник. 441).

⁶⁶⁰ Исп. М. Ник. Гор. 683, Тешић Љешт. 229; у Драгачеву, ипак, у имп. гл. *oíiíhi* поред *oíiíhi* јавља се и *oíiíди* (као и *oíiíдни*). Подсетили бисмо да у стандардном језику форме са *-ò-* (иначе Вукове) имају предност над облицима са *-ћ-* (Речник уз правопис, 1993).

Забележено је и *п̀р̀д̀ст̀иер̀ем* Ми, *п̀р̀д̀ст̀иер̀е се* О, *п̀р̀д̀ст̀иер̀у се* поњавае ДТ.

Исп. и *д̀и́р̀ем се* К, *д̀и́р̀е* Во; р. гл. прид. *у́и́р̀ли* У;

през. *п̀р̀д̀жд̀р̀ем* Во; аор. *п̀р̀д̀жд̀рије* Во; р. гл. прид. *п̀р̀д̀жд̀р̀о* К.

553. За однос *д̀ера̀и́и/д̀ра̀и́и/д̀ријѐи́и* (и композите) наводимо следеће потврде:

инф. *д̀ера̀и́и* Д Р, *од̀ера̀и́и* С; аор. *п̀р̀д̀д̀ријѐ* ТП, *з̀ид̀ријѐ* Ду; р. гл. прид. *д̀е́р̀о* П СР, *з̀а́др̀о* Ри, *д̀о́др̀о* Во К (исп. и *у̀з̀д̀ер̀ала се* С); имп. *не д̀ери се* Во.

554. Гл. *м р и ј е њ и* и композите имају стандардне облике:

инф. *м̀р̀ч̀ѐи́и* Кр М Му, *у̀м̀р̀ч̀ѐи́и* Вр Мрш О П СР; през. *м̀р̀ем* Л, *у̀м̀р̀ем* ГД Го Ра Ри, *и́д̀м̀р̀у* Мр Мрш СР; имп. *у̀м̀ри* Во, р. гл. прид. *м̀ро* Во, *м̀р̀ла* па живила СР, *м̀р̀ли* Зд, *у̀м̀р̀о* Б Го Ј Му О РБ Р Ро, *у̀м̀р̀ла* М Мрш Ро Рош ТП, *и́д̀м̀р̀ли* Ми;

аор. *у̀м̀рије* М СР, *у̀м̀р̀ч̀ѐ* СР, *и́д̀м̀р̀ч̀ѐи́е* Ду.

555. Од стандарда не одступају ни глаголи с основом на *-е* (*о̀и́ѐи́и*, *и́о́ч̀ѐи́и* и сл.):

през. *д̀и́м̀ем* ДТ Ц, *д̀и́м̀еи* З, *и́д̀ч̀н̀ем* Л, *и́д̀ч̀н̀еи* Ри, *и́д̀ч̀н̀у* ТП, *и́д̀ч̀н̀емо* Во Ду К, *у̀з̀м̀ем* Ра, *у̀з̀м̀еи* П Ст, *у̀з̀м̀е* Ми, *у̀з̀м̀емо* Ст; аор. 1. л. сг. *у̀з̀ек* Д, *у̀з̀е* Ст, 3. л. сг. *у̀з̀е* Ми Ту, *д̀и́ѐ* Му У, *и́д̀ч̀ѐ* Му итд.; имп. *и́д̀ч̀ни* Ду, *и́д̀ч̀ни́е* Ро Т, *у̀з̀м̀и́е* Душ П итд.; р. гл. прид. *у̀з̀о* Душ У Ц, *у̀з̀ела* М Ц, *и́д̀ч̀ели* О С, *д̀и́ели* Ст и сл.; трп. гл. прид. *д̀и́ѐи́о* прѠклѠто У, *у̀з̀ѐи́о* Во.

Уочавамо двојак през. гл. на *-и́ѐи́и* (типа *и́о́и́ѐи́и*): *и́д̀и́н̀е се* Ра, *и́д̀и́н̀ем се* Т, *и́р̀и́и́н̀емо* гѠвсда Во / *и́д̀и́ѐн̀у се* на кућу Во.⁶⁶¹

2) ГЛАГОЛИ II ВРСТЕ

556. а) Засведочени су следећи облици гл. (-) *брија̀и́и* (се):

през. *бри́е се* Бр ЈД Рош, *бри́је се* Во, *д̀б̀ри́емо* Го, *д̀б̀ри́ју се* П, *не бри́ју се* К; имп. *бри́ се* Ка, *д̀б̀ри́и́е се* Год; трп. прид. *нѐоб̀ри́ѡн* Во, *нѐоб̀ри́ѡни* Во; р. гл. прид. *бри́ѡ* Зд, *д̀б̀ри́ѡ се* Ри Ц.

б) Гл. (-) *јаха̀и́и*. Забележени облици по II врсти:

през. *ја̀и́ш̀ем* ГГ, *ја̀и́ш̀е* Ми Р Ри, *з̀а́ја́ш̀ем* Ду, *у̀з̀ја́ш̀ем* М Р, *у̀з̀ја́ш̀емо* СР; р. гл. прид. *ја̀ла* К, *у̀з̀ѡ* П, *у̀з̀ја̀ла* Ј Ри.

Засведочене форме по VI врсти:

р. гл. прид. *ја̀и́ш̀ѡ* коња Мрш, гл. прил. садашњи *ја̀и́ш̀еи* Мр С.

в) Чује се стандардно *ка̀за̀и́и* ДТ С, али је обичнија форма *ка̀си́и* ГГ ГД Му О ТП; тако и *ка̀ж̀ем* ГД Мр П, *ка̀ж̀ем* Ду С, *ка̀ж̀еи́е* Душ, *ка̀ж̀у́* Ј Ту Ц и сл. одн. *ка̀и́ш̀у* Ду С, *ка̀и́ш̀е* ти се само Во, *ка̀и́ш̀емо* ДТ, *ка̀и́ш̀еи́е* Ка, шта́ *ка̀и* Во.

Говори се *ма̀и́ѐ* ДД, *ма̀и́у́* Го Ст, а исп. и занимљиво (ако мош) *ма̀и́а̀и́и* ДТ, са вероватно аналошким *и* у инфинитиву.

г) Редовно је *ми́риш̀е* ДД Ј Ми П Т, *ми́риш̀у́* У и сл.

д) Гл. (-) *и́и́ ка̀и́и*. Типична и (парадигматски) готово комплетно засведочена је промена по II врсти. Навешћемо потврде презента и императива:

⁶⁶¹ Исп. М. Ник. СП 444 да *и́р̀и́и́н̀еи* коња / *и́д̀и́ѐн̀е се* ђевѡка.

през. *шкѐм* ГГ ГД П Рош Ст ТП, *шкѐш* Зд Ст, *шкѐ* Во Вр Душ З Зд Ми Рн Рош ТП, *шкѐмо* Ми Р, *шкѹ* Душ Ка Ми С; исп. и *изашкѐм* ЈД П Т, *изашкѐ* ЈД, *изашкѐмо* ДД Ка Рош, *изашкѹ* К Ц;

имп. *шкѝ* Г Мрш, *изашкѝки* К, *шрѝшкѝки* Рош.

У западнијим насељима налазимо и *чѐм* Го З, *чѐмо* СР.

Нетипично и усамљено *шкѹјѹ* Душ прилази промени по VI врсти.

У говорима у непосредном окружењу имамо или само *шкѐм* (Горобилје)⁶⁶² или *шкѐм/шкѐм* (Драгачево)⁶⁶³ или *чѐм/шкѐм* (Љештанско).⁶⁶⁴

Уземо ли у обзир и кореспондентне прилике у неким удаљенијим сродним говорима, можемо казати следеће: овлашно узевши, драгачевска, горобилска и црногорска (УЦГ!) ситуација блиска је полимској (у Србији),⁶⁶⁵ а љештанска (бар према доминантном *чѐм*) — пивско-дробњачкој⁶⁶⁶ и источно-херцеговачкој.⁶⁶⁷

557. Гл. *ж е ш и*. Инфинитивни облици имају двојаку основу: (-)же- и (-)жње-:

инф. *жѝш* Д Ро, *нажѝш* Год, *шѝжѝш* Ми; аор. *шѝже* Л, *нажѝсмо* Ду, *шѝжѝсмо* Мрш; р. гл. прид. *жѝо* Ра, *жѝѝ* В, *жѝла* Д К П, *жѝли* ДД М;

инф. *жњѝш* З, *шѝжњѝш* Го; аор. *шѝжњѝсмо* Год; р. гл. прид. *жњѝла* Год Ц, *жњѝли* З, *шѝжњѝли* В, *шрѝжњѝли* Ц.

Облици са основом *же* заступљени су на целом подручју, док се они са основом *жње* јављају само у западнијим насељима.

Презентски облици су углавном на *жш*:

през. *жшѐм* Г Ј Рн С, *жшѐш* Ду М Ми ТП, *жшѐ се* ТП, *жшѐ* Ј К, *жшѐмо* ДД Ми РБ Ту, *жшѹ* Т Ц, *нажшѐмо* Зд, *шѝжшѐм* Ка М, *не шѝжшѐм* Ро, *шѝжшѝш* З, *шѝжшѹ* Мр Ту.

Ипак, имамо и две потврде са основом *жаш*:- *жашѐ* Д, *жашѐмо* Ро.

Имп.: *жшѝ* Ду, *нажшѝше* Год, *шѝжшѝ* Душ, *шѝжшѝше* Л.

Три. прид.: *шѝжшѐвена* ЈД П, *шѝжшѐвено* ГГ, *шрѝжшѐвена* Ро.

Сравњивањем уочених стања са одговарајућим приликама у оближњим сродним идиомима, откривамо разлике, али и интересантна подударања. Образац *жѝш* — *жњѝм* својствен је плеваљском и горобилском,⁶⁶⁸ а однос *жѝш* (*жњѝш*) — *жњѐмо* србијанском полимском и љештанском говору.⁶⁶⁹

Оба обрасца (други само на западу) и спорадичне презентске форме са *-жаш*- карактеристика су говора Ужичке Црне горе.

558. Различите основе затичемо и у през. гл. (-)шлш: (-)шлш- (у простог гл. и *шилш*-) и (-)шлш-:

⁶⁶² М. Ник. Гор. 686.

⁶⁶³ Ђук. Драг. 157–158.

⁶⁶⁴ Тешић Љешт. 231.

⁶⁶⁵ М. Ник. СП 446–447.

⁶⁶⁶ Вуковћ П-Др. 482.

⁶⁶⁷ Пецо ГИХ 161.

⁶⁶⁸ М. Ник. Гор. 687, Руж. Пљ. 150.

⁶⁶⁹ М. Ник. СП 447, Тешић Љешт. 232.

ишљѣм Д Ра; *ишљѣм* Д, *ишљѣмо* Ми / *шљѣм* Го;
иошаљѣм Во Р, *иошаљѣш* Рош, *иошаљѣмо* Ст / *иошљѣм* Ми Ст, *иошљѣ* Рош,
иошљѣмо С Ст, *иошљѣ* Мрш.

559. За однос *шайшайи* / *шайшайи* исп. аор. *сашайшаше* се нешто Во, през. *шайшѣ* С, имп. *шайи* ми Во.

560. Гл. (-)сисаиѣ потврђен је само у ликовима *иосѣ* Ду К, *иосѣ* Ра, *иосали* К.

561. Невелики број забележених глагола има презентске облике (односно понеки од њих) и по II и по V врсти:

иљѣшиѣ ГГ Ра / *сиљѣскѣ* га ђчас Во;

ишѣ Во, *зашѣ* Мрш / *ишкѣ* Го;

ишѣ се З / *ишѣ* Ст;

иришѣм ДД, *иришѣ* ДД, *иришѣ* Д, *иоиршѣ* Ст / *ишкѣ се* Мр.

За двојство у вези са гл. *јахашѣ* исп. т. 550.

562. Наводимо, на крају, још неке презентске облике који се (бар према нашој грађи) на подручју УЦг јављају само по II врсти:

бишѣмо Душ, *иобишѣмо* Во; *гдошѣ* Бр ДД К Ро, *оглошѣ се* Ми; *гршѣ* Мр Мрш Ро У, *огршѣ* К Ми Ту, *разгршѣ* Бр М; *запрешѣ* В Год Ра, *запрешѣ* Зд; *мѣшѣм* С, *мѣшѣ* Бр Год Мр, *мѣшѣ се* К (исп. и *мѣшала* Ри); *какошѣ* Год, *какошѣ* ДТ РБ ТП; *квдчѣ* Бр В Л Ра; *ишѣ* Бр Мрш Ст П; *кашѣ* Бр ДД С Ц; *мишѣ се* Д У, *не мишѣ се* Г ЗД ЈД Ту; *ишѣ* К Ро; *рамшѣ* Т Ц, *вишѣ* Д, *расвишѣ се* Ст; *сршѣм* Душ, *сршѣ* О.

3) ГЛАГОЛИ III ВРСТЕ

563. Глаголи ове врсте добро чувају инф. основу на ну:

бринуши Д, *бринула* ДТ, *бринули* М Рош Ст, *викнула* З, ја *викну* на његѣ Го, *гинуши* ЈД, *гинули* ДД Ст, *крѣнуши* Д, *крѣнули* Ду Ст С, *крѣнуле* Ту, *окрѣнули* Бр Д М Ми Ри, *иокрѣнуло се* У, *огрнула* Т, *иогрнули* Ту, *иогрнула* Ј, *разминули се* Ст У, *разминуше се* Ка, *свануло* Бр Ра Ри СР, *осванули* ТП Ц, *скинула* Му О Рош, *скинуло* В, *скинули* ЈД П Р Рош, *ишинула* Во О, *ишинули* Во итд.

564. Појединачне напомене. а) Засведочени примери трпног придева имају стандардне облике:

закрѣнуи Ми, *накрѣнуи* Го, *ѡдмакнуи* Ду, *размакнуи* Ми.

б) Чува се, доследно, основа -*ста* у инфинитивним облицима:

застѣала Д, *застѣали* Р, *настѣало* О, *настѣала* Ду, *ѡстѣаи* Год Му СР, *ѡстѣѡ* П РБ Рош СР Ст ТП, *ѡстѣала* Ј Ту, *иѡстѣѡ* Ду, *иѡстѣала* Му, *сѡстѣали се* Ро итд.

О облицима аориста в. т. 586–590.

в) Говори се *сѡѡ се* Во, *наѡѡ се* Р; исп. и *нагнуи* Ст.

565. О односу према конјугацији гл. других врста. Овде ћемо представити засведочене глаголе који се обично сврставају у гл. III врсте, али поједине облике имају и по некој од других гл. врста.

аа) Гл. сложени са -*гинуши* и -*кинуши* имају облике аориста и по III и по I врсти:

иѡгину В, *ишгинуше* Во, *скинуше* Ми;

*пòгибо радѣћи Во, пòгибе ДД, пòгибоше З, скїде К Ст, скїдоше Д, п̀рèкиде Л, п̀рèкидоше Ст.*⁶⁷⁰

Глаголи на *-кинући* (бар према нашој грађи) обичнији су по I врсти.⁶⁷¹
а) Двојако је и у гл. на *-снући*, и то како у аористу, тако (бар код неких) и у р. гл. придеву:

аор. *òйискоше ДД СР, п̀ришиє Бр Кр, п̀иришиє Му / зàкиснѹ Во, п̀ирснуше Ду;*
р. гл. прид. *п̀рсла Бр ЈД Ри, п̀рсли Ри, зàкисло В Мр / зàкиснула Г З Рош,*
п̀окиснуло Ра, п̀ирснула Во.

ав) Неуједначено је и у облицима аориста гл. *(-)кренући*:

искрејише Во, зàкрејише Ду, òкрејиє се ДТ / искрèнуше Ст У, òкрèнѹ се К,
нè окрèну се Ми; исп. и крèиє Во.

аг) Налазимо и *с̀ирунѹ Во* (али и *п̀ирула Ду*), *у̀венѹ Р* (али и *свèло Ст* и *у̀венуло О*).

б) У примеру *Мòј òтац клèчи* па нїкад устати ДД, през облик прилази VI врсти.

Имамо, међутим, и *клèкнèm Во, клèкнѹ Ро.*

в) Глагол *мèйнући* има облике и по III и по VI врсти:

през. *мèйнèm К, мèйнèmо Д ТП, аор. мèйнуше Л, имп. мèйни Ду, р. гл.*
прид. *мèйнула Во, мèйнули П;*

през. *мèйиши Рош, мèйишю Вр РБ, мèйиє се Рош, имп. мèйи Рош, р. гл. прид.*
*мèйшила ЈД.*⁶⁷²

Говори се, међутим, и *п̀урїм Ду, п̀урила К, с̀ѝавила Б* итд.

г) Раздвојеност по врстама (опет по III и VI) уочавамо и у засведоченим облицима гл. *ч̀укнући (се): ч̀укнèmо се Во К, ч̀укнè К, али и ч̀укїм Душ, ч̀укїш ЈД.*

566. П о с е б а н о с в р т (и брижљивије сагледавање) заслужује следеће запажање. Посве је необична и неочекивана (свакако и нетипична, како за наш говор, тако и за идиоме у окружењу) секвенца *-ни-* наместо стандардног *-ну-* у примерима:

јà з̀инила Ду, крèнили Р, окрèнииши се В, окрèнила се СР, п̀òгинишеш Р,
п̀рèкинило Кр, ск̀инишеш Р, у̀кинили Кр.

Секвенца *-ни-* наведене примере измешта из III у VI врсту.

Ликови типа *кренииши* унеколико (не и битно!) релативизирају уверење о стабилности секвенце *-ну-* у инф. основи глагола III врсте на подручју Ужичке Црне горе.⁶⁷³

⁶⁷⁰ Када је реч о облицима аориста гл. *пòгинући*, у непосредном окружењу је различито: М. Ник. Гор. 685 само *пòгибе*; у осталим додирним идиомима (у раду о моравичком говору овакви ликови се не помнију) јављају се обе могућности (*пòгибе* и *пòгину*); исп. Ђук. Драг. 158, Тешић Љешт. 230.

У говорима србијанског Полимља глаголи „сложени са *-гинући* имају у аор. чешће облике по III него по I врсти“ (М. Ник. 448).

⁶⁷¹ Овакав фреквенцијски омер својствен је и говорима србијанског Полимља (М. Ник. 445); исп. и Ђук. Драг. 158 *скїде* (засведочен је само овај пример).

⁶⁷² У суседном Драгачеву је углавном *мèйиш* и сл. (Ђук. 158); исп. и Тешић Љешт. 291 *мèйнуиши / мèйиши*.

⁶⁷³ У околним идиомима овакви примери су или веома ретки (исп. М. Ник. СП 450) или сасвим изостају. Овакви ликови су далеко обичнији (неретко и претежу) у бројним удаљеним (углавном

567. Излагање о „глаголима III врсте“ завршићемо интересантном комбинаториком. Ако неким од претходно наведених „дублета“ додамо „одговарајуће“ примере са *-ни-*, добићемо занимљиве „триплете“, исп.:

йѡгнѡише (I) / *йзгнѡише* (III) / *йѡгнѡићеш* (VI);
скйѡише (I) / *скйѡише* (III) / *скйѡићеш* (VI).

4) ГЛАГОЛИ IV ВРСТЕ

568. У већини засведочених примера глаголи на *-ива-* имају облике презента и императива по овој врсти, тј. на *-уј(-)*:

вѣзуѣиш Ми, *вѣзуѣ се* Ми, *дѡруѣ се* Бр Д СР, *дѡруе* Р, *дочѣкуѣ* С Ту, *дочѣкуѣмо* Ст, *зѡдѡжсуѣм се* ДТ, *зѡкѡчуѣ* В Ј П, *зѡйѡисуѣ* ЈД Ј Ка, *зарѣзуѣм* П, *не зарѣзуѣ га* У, *изрѣчуѣ* Ст, *изрѣчуѣмо* Кр, *исѡйѡуѣ* Рн, *исѡлѡхуѣ* Ц, *исѡрѡжсуѣ* Душ, *навѡљуѣ* ГД Ј, *навѡљуѣмо* О, *намѡруѣ* Бр Душ Рош, *намѡруѣмо* Р, *йѡкѡзуѣ* Р Ро Ст, *йѡскуѡљуѣ* Душ, *йѡйѡкрѣсуѣ* Мр, *йѡйѡрѡжсуѣ* С, *не йѡриѡчуѣ се* РБ, *йѡриѡчићуѣ се* О, *расѡлѡхуѣ* Душ, *расѡрѡрѣхуѣ* ТП, *смѣнуѣ се* Зд, *слѡруѣ га* Го М, *срѣхуѣ* Л, *срѣхуѣ* Ст, *цѣлуѣ* Го С, *цѣлуѣ* Ми Т, *цѣлуѣмо* Мр;

не зѡдѡжсуѣ се В, *не засѡйѡјкѣ* К, *набѡцѣ* ЈД, *нарѣхѣ* Во, *не йѡкѡзѣуѣше* Ра, *не увѡљуѣ* У, *угрѡхѣ* У.

Прилично су чести и облици по V врсти:

вѣзѡивѡ М, *дѡрѡивѡ* Во У, *дѡрѡивѡ* П СР, *дочѣкѡивѡ* Ро С, *зѡбѡцѡивѡ* Кр, *зѡбѡцѡивѡ* Мр, *зарѡхѡивѡ* Во, *избѡцѡивѡ* Ду Ст, *исѡйѡйѡивѡ* Кр, *исѡйѡйѡивѡ* Р, *нарѣхѡивѡ* Ду, *одрѣхѡивѡ* Д, *одрѣхѡивѡмо* Му, *одрѣхѡивѡ* М, *йѡкѡзѡивѡ* Му, *йѡкѡзѡивѡиш* Ј, *йѡрѡйѡйѡивѡ* Г, *развѡљуѡивѡ* Ка, *скрѡхѡивѡ* Р, *йѡрѡвѡлѡхѡивѡ* ДД, *йѡрѡвѡзѡивѡ* Ми, *йѡкѡзѡивѡ* Мрш, *убѡцѡивѡ* Во, *убѡцѡивѡмо* Во, *уѡйѡйѡрѡбѡљуѡивѡ* Ро, *цѣлѡивѡ* Г, *цѣлѡивѡ* Г од; *не исѡйѡйѡивѡ* К, *йѡкѡзѡивѡ* Ст, *цѣлѡивѡ* У.

Сравњавањем описаног стања са кореспондентним стањима у околним сродним говорима долазимо до закључка (можда и неочекиваног) да је овдашња ситуација сличнија приликама у неким удаљенијим идиомима (нпр. обаћком, ускочком, па и источнохерцеговачком) него приликама у додирним говорима, нпр. љештанском и горобилском. Степенујући уочена стања (користили смо се изворима у којима су она одређеније описана) у оближњим ијекавским говорима (упоредили смо неке србијанске, неке црногорске, источнохерцеговачки и обаћки), запазли смо да се распон могућности креће од обрасца *нарѣхѡивѡиш* — *нарѣхѡивѡ* као јединог (тако је нпр. у колашинском и бјелопавлићком)⁶⁷⁴ до равноправне употребе двеју форми (као нпр. у источнохерцеговачком).⁶⁷⁵ Између „екстремних тачака“ стоје идиоми са изразитом (горобилски, љештански, полимски у

западнијим и севернијим) сродним и несродним говорима; исп. Дешић ЗБИЈГ 260–263, Драг. Лика 171–172, Пецо Ишћа I 98 итд.; исп. такође и Ник. Срем 355, Поп. Госпођ. 28, Ивић Галип. 274 итд.

О раширености и пореку оваквих примера говори и проф. Пецо у раду *Глаголи ишћа* кренити — крнем у *српскохрватском језику*, ЈФ XXXV (1975), 141–145.

⁶⁷⁴ Пиж. Кол. 151, Ђупић Бјел. 92.

⁶⁷⁵ Пецо ГИХ 150.

Србији)⁶⁷⁶ или блажом (ускочки, обаћи, ⁶⁷⁷ као и говор УЦг) превагом ликова типа *наређујем*.

С друге стране, образац *наређиваји* — *наређивам* као доминантно обележје својствен је великом броју нејекавских српских говора — централношумадијском,⁶⁷⁸ неким северносрбијанским,⁶⁷⁹ неким војвођанским.⁶⁸⁰

569. Гл. на *-ава-* који у књ. језику иду по IV врсти најчешће имају такве облике и у говору Ужичке Црне горе, нпр.:

през. *даљем* Г Мр СР, *дајем* П С, *даџем* П С, *не дајем* П, *даљемо* Душ С Ст, *дајемо* ТП, *познајем* Ри, *познајем* Ст ТП, *познајемо се* Ми, *признајем* П, *не признајемо* У нтд.;

имп. *даи* Бр Мр, *не даи* Му, *породаи* Ту. ⁶⁸¹

Поред гл. *познаваји* са истим видом се јавља и гл. *познаји*: *познајам* Ду Ри, *не познајам* Р.⁶⁸²

По V врсти имамо: *дава* ђеци Ду, *издавам* К, *уознава* Ду.⁶⁸³

И по V и по IV врсти (према различитим облицима инфинитива, као и у књ. језику) имамо *прекорачава* З / *прекорачује* Во, *породујава* Ду / *породујује* Во, *украшава* ЈД / *украшује* З (вишеструко је интересантно *украшивало се* К).

Стандардни су и ликови *раскућава* ТП, *очвршићава* У, као и форме *исираћамо* Ро Ц, *доиућава* К / *наиућајам* Ка (али не и *исираћавамо* Ра).

Књижевнојезичко обличе препознајемо и у примерима *умиљава се* Зд и *умиљају се* ДТ, а такође стандардно *удешавају* Во има своје (свакако интересантније) дијалекатске пандане у ликовима *удешиа* Ка Ро, *удешају* М.

Поред обичног *сужава* П С налазимо и необично *сужива* К (настало, вероватно, аналогјом према фреквентним видским антиподима типа *сүзи се* Вр Ду, *сүзили* У, *сүзија* К, па и *сүжија* К).

570. Трпни придев. а) Глаголи са општим делом *кри*, *ли*, *ши* имају облике па *-вен*:

ојкривен Душ П, *ојкривене* Ј, *ојкривени* Ми, *покривен* Бр Во К П СР, *покривена* Му СР, *покривени* Душ Р Ра Рош, *прекривен* Д О, *прекривено* В Ту, *прекривене* К С, *поливен* Бр Во Ра О, *сакривен* К, *сакривени* В Кр Л Ту, *ијвено* В Л, *пришивен* Б Д Ри СР Ц, *пришивена* Во СР ТП, *ко саливена* Во, *саливено* У.

Тако је и у гл. на *-уши*: *изувен* Зд, *изувени* Ту, *обувен* Душ З, *необувен* Душ, *обувена* С, *надувен* П, *надувена* Мр.

б) Двојако је у гл. са основом *ји* и *ви*:

⁶⁷⁶ М. Ник. Гор. 691, М. Ник. СП 451, Тешић Љешт. 234–235.

⁶⁷⁷ Симић Обади 87, Станић Уск. I 239.

⁶⁷⁸ Рем. Шум. 354–355.

⁶⁷⁹ Исп. нпр. Моск. Поц. 90–91, Ник. Колуб. 57, Ник. Мачва 276 нтд.

⁶⁸⁰ „Прелазак суфикса *-ива-* у презентску основу спада у особину војвођанских, славонских и неких северносрбијанских говора“ (Рем. Шум. 355). Исп. и Ивић Дијал. 72.

⁶⁸¹ Исп. Тешић Љешт 234.

⁶⁸² Гл. *познаји* као несвршен познат је (поред обичнијег *познаваји*) и неким оближњим сродним говорима; исп. нпр. М. Ник. СП 452 (бел. 1251), Симић Обади 86, Тешић Љешт. 234.;

⁶⁸³ Форме типа *давам*, *познавам* знатно су чешће у неким херцеговачким и црногорским говорима; исп. нпр. Вуш. ДИХ 58, Пецо ГИХ 150, Пиж. Кол. 161.

истијена Ми, *нейошјена* Ст; — *завијен* Зд, *обавијене* У, *развијен* К Ц; *истијиа* В; — *савијиа* Ц.

в) Гл. са основом *би* имају облике на *-ијен* и *-ивен*:
бијен Ри, *бијени* Мрш, *избијен* Мр, *убијен* ДД Мрш ТП;
иобивени ГД, *иробивена* Р, *сабивена* Т.⁶⁸⁴

571. О још неким гл. IV врсте. а) Гл. *ждији* имамо само у усамљеној композити *иријдијем* (вәтрѐ ма̀ло) З.

б) Облик гл. *сликовати се* у изговореном стиху Ајде, драги, да се *сликујемо* РБ неаутохтон је, несвојствен „обичном“ говору; овде је *слика се* Ра, *сликаше* нас Ка итд.⁶⁸⁵

в) Доследно је: *чѹо* Кр, *чѹѹ* Ри (никад **чуно* или сл.), *чѹла* ДД Ми Мр СР, *чѹљем* Бр ТП и сл.; *казивати* Во (никад **каживати* или сл.), *казуѐ* М Мрш, *казујѐ* Мр и сл.; *куљем* Л У, *куљем* В, *закуѐ* Ту и сл.

5) ГЛАГОЛИ V ВРСТЕ

572. Презентски облици гл. *дати*, *знаји* и *имати* јављају се чешће (а одричне форме редовно) без форманта *ѹ*:

ѹам В Го Душ З Мр РБ Ри Ро СР Ст, *нѐ ѹам* ДД Ра Ри Ст, *ѹаш* Ду Душ Ј М Ми Мрш П РБ Р, *нѐ ѹаш* Б Душ Мрш Рош, *ѹа* ДД Д ЈД Ј Кр М Ми П Р, *нѐ ѹа* ДД Д Ду Л М Му Р Ри С, *ѹамо* Ду Ми Ра Ро, *нѐ ѹамо* Ј Ро, *ѹаше* Б ГД Душ К Ка П Ри Ро Т, *нѐ ѹаше* Го, *ѹајѹ* В Д Ј Ми Мр П Ри О Ст, *нѐ ѹајѹ* Г Го Ј Ми Мрш Ра С; *ѹадѐм* Г Го Ј Кр Ми, *ѹадѐш* Ра, *ѹадѐ* Д Душ Ми П, *ѹадѐмо* К Ра Ту, *ѹадѹ* Ду Ри Ст;

знѹм Б В Во Год Душ ЈД Кр Л Мр Му Р Ри С, *нѐ знѹм* ГГ Д Ка Му С Ст, *знѹш* Бр ГД Ду Душ Ј К Ка Ми Р Ра С Ст, *нѐ знѹш* Д Ду П Р Ри, *знѹ* Д З Зд Ка Ми Мр Ро С Ст ТП, *нѐ знѹ* Г Го М Ро Т, *знѹмо* Вр Ј М Ми Му Ра С, *нѐ знѹмо* Ј Т, *знѹше* Ду М Ми Ст Т, *нѐ знѹше* Зд СР С, *знѹјѹ* ГД ДД Д П, *нѐ знѹјѹ* Го Р С Ст; *знѹдѐм* ГГ Г Ј Ми Мр, *знѹдѐш* Душ Ј М С, *знѹдѐ* Д Ка Р, *знѹдѐмо* Г ДТ Ка Му О, *знѹдѐше* Вр Ј Р Т, *знѹдѹ* Го П Ст;⁶⁸⁶

имѹам Б Во ГД Год Ду М РБ Ро, *имѹаш* ГГ ДТ Душ Ми Ра Рош, *имѹа* ЈД Душ Мр, *имѹамо* Во Го М Р СР Ст, *имѹамо* Бр Во ГД ДТ Душ ЈД Ка Л П Ра Ро С, *имѹаше* ГД Ду Мр, *имѹаше* Г Ту, *имѹајѹ* Год ДД Ри Т; *имѹадѐм* Г Ј, *имѹадѐш* К Мрш Т, *имѹадѐмо* Л У, *имѹадѹ* У Ц.

Говори се *нѐмѹам* Ј П РБ С Ст, *нѐмам* Ми Ра Т Ц, *нѐмѹаш* Ду Ст, *нѐмаш* Во, *нѐмѹа* ДТ М Ми Ра Ри Ст У, *нѐма* Душ Ми Мр, *нѐмѹамо* Го ДТ С Ст, *нѐмѹаше* ГГ Ми Т, *нѐмајѹ* Ј У.⁶⁸⁷

⁶⁸⁴ Симић Обади 80 *добивен* (*добивен*, *добиѹт*), Тешић Љештг. 228 *бијен*, *избијен*, *савијен* / *савији*; у суседном Горобиљу поред *добивен* одн. *добиѹвен* (М. Ник. 682) говори се и *бјѐн*, *бјѐна* (стр. 646). Ипак, облици трп. прид. на *-јен* далеко су обичнији у јужнијим ијекавским говорима; исп. нпр. М. Ник. СП 452–453, Барј. НП-Сј. 106, Вуковић П-Др. 74, Пецо ГИХ 157, Пиж. Кол. 170.

⁶⁸⁵ Облици гл. *сликовати* веома су чести у централној Шумадији (Рем. Шум. 356).

⁶⁸⁶ У суседном Љештанском засведочене су и форме типа *нѹш*, *нѹдеш* (Тешић 232).

⁶⁸⁷ У србијанском Полимљу поред чешћег *нѐмам* јавља се и облик *нем*, као и ликови типа *нѐлѹма*, *нѐлѹмали* (М. Ник. 455).

Засведочене су и бројне композите: *дòдāм* Б Го Ка Му Рош, *дòдāмо* Го Год Ту, *йрòдāш* К, *йрòдāмо* Ро Ц, *рāздāмо* Д и сл.; *дòзнāм* Бр К, *дòзнају* С, *сāзнāм* К, *сāзнали* В Ри и сл.

О презентским формама типа *даднем*, *знаднем*, *имаднем* в. т. 588.

573. По V врсти иду и глаголи на *-знайши* (*-гњайши*):

през. *дòгнāм* ГГ Му О П, *дòгнā* В ТП, *дòгнā* К, *дòгнāмо* Бр Го П, *дòгнāше* Душ Ро, *дòгнāйше* К, *нāгнā* К, *нāгнāмо* М С Ст, *нāгнāмо* Вр ГГ, *сāгнā* Д; имп. *дòгнāј* Ду, *дòгнāјше* Ј Ра, *сāгнāј* Ду; р. гл. прид. *дòгнале* Мр; трп. гл. прид. *дòгнāйши* Ст.

574. Као и у књ. језику (а и у сродним говорима)⁶⁸⁸ гл. *йрèбaйши* у значењу 'бити потребан'⁶⁸⁹ има облике за сва три лица сг. и пл.:

Ако му шта *йрèбāм* ГД, *Не йрèбaш* ми Ро, *Не йрèбā* ми Т, *Не йрèбaш* ми реко ни за шта Мр, *Трèбaју* му рāднйци Ј, *Нйје* му нй *йрèбала* Р, Нй за шта му *нйје йрèбала* Мр, *Знāчй*, мй му *не йрèбāмо*, дòбро, òндā *не йрèбā* нй јòн нāма Ту итд.

Кад је *йрèбaйши* гл. непотпуног значења у облику презента (као модални део сложеног гл. предиката) доследно је, опет у сагласности са стандардом, безличан (тј. у 3. л. сг.):

Трèбā и јā д-òдèм Во, *Трèбā* да је вòдйм лекāру Ду, *Трèбā* јòш и да је рāнймо, пòймо К, *Трèбā* једнòм да се скўпймо У и сл. (а не *йрèбам*, *йрèбaш*...).

Међутим, гл. *йрèбaйши* у облику перфекта (као модалног дела слож. пред.) по правилу (а супротно стандарду) није безличан:

Трèбò је прво вāмо донйјети Во, *Трèбò* је јòш прòшлè гòдинè д-йде ў вòјску К, *Нйје йрèбала* нй ийи Во, *Нйсу йрèбали* да је дйрају РБ и сл. (не *йрèбало је да* ...).

За кондиционал исп. *Не би йрèбали* да рāдимо сўтре Мрш, *Трèбò би* д-òдèм Ро.

Безлично „требало“ имамо само у конструкцијама у којима није јасно одређен вршилац радње, или када се свесно избегава упућивање на одређено (граматичко) лице: *Трèбало* се снайи Д, *Трèбало је* пйтати К, Бòгами, *йрèбало је* мйслити прйје ò томè Ду.

575. Из мноштва засведочених глагола који иду по V врсти, издвојићемо и следеће:

гл. (*-глèдaйши* (се): инф. *глèдaйши* Год; аор. *глèдaше* Ро, *зглèдaше се* Му, *зāглèдaше се* Л; р. гл. прид. *глèдò* ГД ДТ К П СР С Ту, *йòгледò* П Р итд.; през. *глèдāм* Г Зд Кр Ми С, *глèдā* Ду Мрш Ра С, *не гледā* Ду Ми О, *глèдāмо* Ду Л С, *глèдāше* Ј С, *глèдaју* Душ Ст, *йòгледāм* Го С, *йòгледāш* П РБ Ст ТП Ту итд.; имп. *глèдāј* Мр С, *не гледāј* К, *йòгледāј* Т;

гл. (*-йуцайши*: инф. *йуцайши* Ми; през. *йуцāмо* Душ П РБ, *йуцају* Ми Ри; имп. *йуцāј* Ст, *не йуцāј* СР, *исйуцāј* Ту; трп. прид. *исйуцāно* Ст;

гл. (*-рaчунaйши* се: инф. *изрaчунaйши* В; аор. *рaчунaше* Во; през. *рaчунā* З Ми, *рaчунā* Ка Ри, *рaчунā се* Мрш; имп. *рaчунāј* Д Му, *рaчунāј* Р, *не рaчунāј* Д, *изрaчунāј* Мрш; трп. прид. *рāчунāйши* Ка;

⁶⁸⁸ Исп. нпр. М. Ник. СП 456.

⁶⁸⁹ Стеван. ССХЈ I 347.

Р, рòв̄е К Мр Ст, сàрāн̄е Зд Л Ми, сàгрāд̄е Р, слòж̄е ТП, смј̄ест̄ӣе Ду, с̄ир̄ем̄е Душ М, с̄ӣӯшӣӣе Мр, ш̄ир̄ч̄е Душ Р, ш̄ур̄е Мрш С Ц, ӯв̄але се Ми, ӯвид̄е Ми, ӯгòвор̄е С, ӯграб̄е Мр ТП, ӯлаз̄е Г З Зд Ри, ӯй̄рав̄е М, ӯскоч̄е Ми, ӯст̄ав̄е Во итд.

Ликови са аналошким -у у З. л. пл. јављају се ретко и ареално неусловљено — потврде су из двају јужнијих (Ду У), једног централног (Ту) и једног северо-западног (Мр) насеља:

Ду: *ìзр̄уч̄ӯ, нòс̄ӯ*, ако не *ìòгòд̄ӯ*;

У: *гòвор̄ӯ, ìзвод̄ӯ, ск̄ӯй̄ӯ се*;

Ту: *љ̄уб̄ӯ ìкону*;

Мр: *б̄а̄ц̄ӯ, н̄а̄й̄рав̄ӯ*.

С обзиром на овдашње стање и прилике у непосредном окружењу (где су овакви ликови или ретки⁶⁹⁴ или сасвим изостају),⁶⁹⁵ можемо казати да облици типа *носу* не спадају у маркантна обележја овог дела јекавске Србије. Они су неупоредиво обичнији (неретко и претежни или пак једини) у бројним (ближим и удаљенијим, сродним и несродним) јекавским⁶⁹⁶ и нејекавским говорима.⁶⁹⁷

577. С обзиром на стање З. пл. през., сасвим очекивано, гл. прилог са да ш њ и има, готово доследно, форме на -*ећи*:

вӣс̄ећи Ри, *ìзлаз̄ећи* Во, *нòс̄ећи* Б, *леж̄ећи* Ду М, *нè мисл̄ећи* Рош, *рад̄ећи* З ТП, *с̄ӣо̄ећи* СР, *с̄ед̄ећи* Ка.⁶⁹⁸

Редовно је (бар према нашој грађи) и *ј̄а̄ш̄ећи* Год Ри (исп. двојство *јаше/јаш̄ӣо* у т. 556).

Имамо само једну потврду на -*ући*: *с̄едӯћи* Ми.

578. Трпни придев. а) Глаголи VI врсте имају доследно стандардни наставак -*ен*:

гра̄ђен Б, *гра̄ђена* Мрш, *гра̄ђено* Ст, *за̄гра̄ђена* Ј М, *за̄гра̄ђено* Мрш Т Ту, *ìзгра̄ђена* П, *ìзгра̄ђене* П, *òгра̄ђен* З, *òгра̄ђено* Го Ри, *ж̄е̄њен* Л, *ìж̄е̄њени* Во, *нèж̄е̄њени* Во Ду, *òж̄е̄њен* Д Ст, *òж̄е̄њени* Ј Ту, *за̄б̄ачено* С, *ìзб̄ачени* Ка, *за̄бра̄њен* Год, *за̄бра̄њено* Ду Ка, *за̄бра̄њени* Мрш, *за̄й̄а̄љена* С, *за̄й̄а̄љене* Т, *на̄й̄а̄љени* (фиг.) ТП, *за̄й̄ослен* Г Т, *за̄й̄ослена* С, *за̄й̄ослени* Во Ц, *за̄йош̄љени* ДД, *за̄робљен* К, *за̄робљени* Ми Ту, *за̄са̄ђен* З М, *за̄са̄ђене* Ри, *за̄ш̄ворен* Л, *за̄ш̄ворена* Л М, *за̄ш̄ворени* Ду, *ìзб̄ачен* М, *ìзб̄ачени* ГД О П, *п̄ровр̄ђено* Ка, *на̄й̄а̄ђена* Ду, *на̄й̄а̄ђени* П С, *на̄й̄рављена* С, *на̄й̄рављене* К П, *на̄са̄ђен* Д, *на̄са̄ђена* К Ц, *на̄ста̄њено* С, *нòшено* О, *ìзношено* Во, *òб̄јешен* М Ст, *òб̄јешено* К У, *òдвојено* Ту, *òдр̄еђен* З Ри Ро, *òдр̄еђени* У, *ìòс̄ӣа̄љен* Г С, *ìòс̄ӣа̄љена* Во, *òдр̄ӣе̄ш̄ен* Му, *ìла̄ђен*

⁶⁹⁴ Исп. В. Ник. М-Гс 215, Ђук. Драг. 149.

⁶⁹⁵ Исп. М. Ник. Гор. 680, Тешн̄ӣ Љешт. 226.

⁶⁹⁶ Исп. М. Ник. СП 456–460 *нòс̄е* и сл. и *нòс̄ӯ* и сл. (употреба једног или другог наставка условљена је и ареално и конфесионално), Ћупић Пљ. 93 *нòс̄ӯ* и сл. (у говору „само најстаријег становништва“), Барј. НП-Сј. 100 *нòс̄ӯ* и сл.; у источној Херцеговини присутна су оба наставка (Пецо 151); превагу наставка -у у источноцрногорском идиому Стевановић тумачи утицајем говора Муслимана (Стеван. 86).

⁶⁹⁷ О приликама на ширем штокавском терену исп. Рем. Шум. 305–308.

⁶⁹⁸ У суседном Драгачеву и *ш̄ир̄ч̄ӯни*, *ш̄ра̄ж̄ӯни*, *с̄ед̄ӯни* / *с̄едӯни* (Ђук. 153), док је у такође суседном Љештанском засведочен и облик *лèж̄а̄јӯни* који „показује да се у Љештанском губи језичко осећање за садашњи прилог“ (Тешн̄ӣ 228).

Ка, *илаћени* Ра, *йòкуйљене* Ст, *нейòкуйљене* Рн, *йòйāљене* К, *йòрушене* Бр Ми
 Мрш Ро, *йòсаћен* Ду Ра, *йòсирòјени* Ст, *йрāвљен* Г К, *исйрављен* Т У, *йрèйшурени*
 Во, *рāзвāљена* Ду Душ О Рош, *рāзвāљено* Ст Ц, *рāњен* ДТ ДМ П С, *рāњени* Во Му
 О СР, *рāскр̄чена* Ка, *рāскр̄чени* Ра, *рèшено* Ј П, *рòђен* ГГ Год Душ З Мр Мрш С Ст
 ТП, *рòђена* К Ри, *рòђено* Ка Р, *сāсйāљено* Ст, *склòйљен* Ту, *уклойљен* Душ ТП,
скрāћен К Ка Кр, *скрāћене* Мр Ст, *слòмљена* Бр З, *сйрèмљено* Р Ту Ц, *срèђено* К
 Мр, *срyшен* К, *срyшена* Р С, *йòрушене* У, *исйрāжено* Во, *йyрен* Ка С, *йyрено* Ст,
yврèђен Во, *yврйшен* Ду, *yвāћен* Душ, *yвāћени* К, *yрāђено* Ра, *зарāђено* ТП Ц,
изрāђени Мр итд.

Интересантна су колебања у *зайослен*, *зайослени* / *зайошљени* (увек је, међутим, *бесйослен* Г Мрш или пак *брèсйослен* Ра).⁶⁹⁹

б) У трпних придева гл. на *-сййййи* налазимо и *-ић-*: *крйићено* Во, *йyићени* Ду (а исп. и *зайyићело* Ри).

Ипак, чешће је *крйййен* ДТ, *крйййено* З Ри Ро, *крйййени* СР ТП (редовно је и *крйййеница* Го М, *крйййеницу* Во), *йyићен* Душ, *йyићени* У.⁷⁰⁰

Само са *-ић-* имамо *зайрèйййићени* К П, *ййрòйййићен* Во Вр Кр Му, *ййрòйййићени* Ду.

в) Примери са *-ийй* (*бāйййй* или сл.) нису својствени говору УЦг нити идиомима у непосредном окружењу.⁷⁰¹

У синтагмама једно мјесто *зāклониййо* Во и *yсклониййе* стòлице Ду облици на *-ийй* су прави придеви.⁷⁰²

б. О неким глаголима и скуйишама глагола

579. О односима основа у глагола на *-ћ/-и-*. а) У великом броју потврда овај однос није нарушен и често одговара приликама у књижевном језику. Међу бројним засведоченим примерима налазе се и следећи:

бòљела ТП Ту, *обòљела* У, *зобòљело* У, *обòљела* Ра, *разбòљели* се Л, *разбòљеше* се О;

вйћеййи Душ ТП У, *вйћейш* Ра У, *вйћейшемо* Му Ро Ту; *вйћела* О Ту, *вйћело* Д, *вйћели* Ј У, *свйћело* се Рош, *свйћели* се ТП;

вòљеййи Душ Л У, *вòљела* ТП Т, *вòљели* Мрш ТП Ту, *завòљели* Г, *завòљеле* Ми;

гòреййи Вр, *гòрела* Год Му Ст, *изгòрела* Му У Ц, *изгòрело* Ра, *изгòрели* Рош У, *йрегòрела* Т Ц, *сагòрела* Му С, *сагòрело* Л Р, *сагòрели* Ст; *изгòреше* С, *йогòреше* П;

⁶⁹⁹ Оваква двојства (или пак већи број могућности) позната су и неким оближњим говорима; исп. нпр. М. Ник. СП 461 *жењен* / *ожењен*, *зайослен* / *зайосљен* / *зайошљен*.

⁷⁰⁰ Исп. Ђук. Драг. 153, В. Ник. М-Гс 138 *крйййено*, 226 *крйййен*, *йyићен*, 153 *йyићен* / *йyићен*, М. Ник. СП 461 *крйййено*, *йyићен* / *крйййено*.

⁷⁰¹ Овакви ликови најчешће нису познати ни удаљенијим (и)јесавским говорима. По неколико оваквих примера наводе М. Николић (СП 461) и А. Пецо (ГНХ 158).

⁷⁰² „То су прави придеви творени од гл. основе наставком *-ийй*, о чему сведочи краткоћа вокала и у том наставку“ (М. Ник. СП 461).

жівљейи Душ ТП, *нажівљела* се Л, *наджівљела* Рош, *жівљела* ДД, *дожівљело* Му, *дожівљели* Вр Рош, *пожівљела* Ра, *прежівљела* Му, *прежівљели* ДД ТП, *не жівље* ТП;⁷⁰³

лѣейи Зд; *залѣтели* се Ра; *излѣћеше* Мрш, *улѣћеше* Рош;
засврбљело Ра;

шрїљейи Му У, *шрїљела* Л Рош, *шрїљело* Рош, *шрїљели* О У.

б) Однос *-ѣ/-и-* налазимо и у глагола као што су *мрзјейи*, *сједјейи*, *ошү-пјейи*, *ушүпјейи*, који и у књижевном језику могу имати и облике на *-и-*: *мржљела* Рош, *мржљели* Л, *сѣћейи* ТП У, *сѣћела* ТП, *сѣћело* О, *ошүљели* Душ, *ушүљели* Ј.

в) Овакав однос затичемо и у једном броју глагола изведених од придева, где спадају и глаголи изведени од придева са значењем боје:

изгладњели Бр Рош, *огладњели* Душ О; *йолуђе* Мрш, *йолуђела* Душ Ми, *зайүшћело* ГГ;

обчјѣљела Ми, *йожүћела* Му, *йожүћели* Ра, *йозелѣње* О, *зацрвѣће* се ТП, *зацрвѣћело* се Ра; *йоцрњела* Ми, *йоцрњело* Л.

г) Одступања од стандардног односа *ѣ/и* (иначе, аналошко-морфолошког порекла) очитује се у примерима типа *вїдила* ДТ М П РБ Ри, *вїдило* се ДТ, *жівїи* В Во Год ДТ М, *жівила* Год ДТ М РБ, *шрїила* Во Год М, *ошрїила* Год, *нажівила* се М, *обнєвидила* Мр, *сврбило* П, *засврбило* СР и сл. (знатно више оваквих примера наведено је у т. 261).

д) Вокал *и* уместо континуанта јата редован је и у основинском наставку глагола изведених од придева *слаб* и *сїар*:

òслабила Го Год З, *òслабили* Мр, *òсїарила* М Му, *òсїарили* З Ту, *òсїа-риле* Ра.⁷⁰⁴

580. Глаголи на *-иїи/-им*. а) Глаголи на *-ни-* не прелазе у III врсту; дакле, по правилу је *замчјенили* Во Д М Ми, *замчјенише* ГГ Г, *смчјенише* Д С, *одмчјенила* ДТ, *намчјенила* К С и сл.

Секвенца *-ни-* је постојана и у *үснијо* Год С, *үшила* ТП (у значењу 'видети, доживети у сну, сањати').

По III врсти (као и у многим другим говорима, и не само сеоским) иде гл. *извиїиїи* се:

извиїула се Ду П, *извиїули* се Во.

Нарочито су заступљене форме *д(а) + йрезенїи*, тј. конструкције *д-извїиеш* Му С, *да извїиеш* Ст и сл., као ознаке извесног снебивања у „осетљивим“ сегментима дескриптивних и наративних пасажа.

б) Говори се *йлчјѣвила* Мрш Ра Рош У, *йлчјѣвили* Го П, *оїлчјѣвили* Бр Кр, *їлчјѣвїм* ДТ К У, *оїлчјѣвїмо* Мр и сл. (у западнијим насељима чује се и *їљѣвила* ДТ, *їљѣвїм* Го).

⁷⁰³ Није засведочен облик *живїиїи*.

⁷⁰⁴ Правопис МС (1993): „*ослабейи* (ек.) и *ослабјейи* (ијек.) у значењу 'постати слаб'"; поред *ослабиїи* (ек. и ијек.), и у претходном значењу и у значењу 'учинити слабим', са истим значењским односима наводи се *сїар(ј)ейи* и *сїарїиїи* (ек. и ијек.), одн. *осїар(ј)ейи* и *осїарїиїи* (ек. и ијек.).

в) Чешће је *сја́сиити* Год М Т (VI врста) него *сја́сти* ДТ Мр (I врста).

Остали засведочени облици иду по VI врсти: р. гл. прид. *сја́сијо* К Ми, *сја́сила* Ри, през. *сја́си* Ст, *сја́си* Ст, трп. прид. *сја́шени* Ка.

г) Сумарно узевши, облици гл. *бројити* (VI врста) чешћи су (и свуда присутни) од облика гл. *бројати* (VII врста, чују се у централним и западним насељима):

инф. *бројити* Бр Рош У Ц, *избројити* Г П, аор. *изброји* Му О Ри, *избројити* Р, р. гл. прид. *бројило* Вр, *бројила* ДД Ц, *избројила* Т, *избројила* Ри, трп. прид. *бројено* Во;

инф. *бројати* Вр Го, р. гл. прид. *избројала* З, *избројали* К, *избројали* Ду, трп. прид. *избројано* СР.

д) По VI (никад по IV!) иду облици гл. *сломити*: през. *сломи* Ј Ту, *сломи* Ду Ст ТП, аор. *сломише* Душ, трп. прид. *сломљен* Ј, *сломљено* СР Т.

581. Глаголи на *-јети/-им*. а) Гл. *видјети*. Прво л. презента редовно (и свуда) гласи *видим*. За скретање пажње (и без гл. значења) употребљавају се ликови *виш* и (још чешће) *иш*: *да виш* ГГ П, *да иш* Вр Ј Мрш Ст У (само у конструкцијама са *да*).

Засведочени облици аориста: 1. л. сг. *виђок* ДД Ми У, *виђо* Год Ц, *не виђок* Му Рош, *не виђо* Ц; 2. и 3. л. сг. *виђе* Г К П Р ТП, 3. л. пл. *виђоше* О Ра, *не виђоше* М.

Императив гласи: *виђи* Ду Ра Ст и *виђи* Му Ту (не и **виђ*);⁷⁰⁵ исп. и *виђиде* Ду Ц, *виђе* О.

б) Засведочени су следећи облици гл. *(-)зрети*:

презент: 3. л. сг. *зри* Д Р, *озри* шљива К, кат *изрезри* Г, *узри* Ду, 3. л. пл. *зру* Душ СР;

р. гл. придев: сг. м. р. *зријо* Д Ц, *сазријо* Вр / *сазрео* Ду; сг. ж. р. *дзрела* О, *изрезрела* К.⁷⁰⁶

в) Гл. *шуйјети* / *ћујати*. Облици са *(-)и* иду по VI, док облици са *(-)ћ* (нешто чешћи) и по VI и по VII врсти:

инф. *шуйјети* Ра Ц, *шуйјити* Го, аор. *шуйје* Ми, *зашуйјеше* Ра, р. гл. прид. *шуйјило* Ду Ст, *шуйјели* Ро, през. *шуйјим* Г, *шуйјити* ДТ СР, *шуйјити* У, имп. *шуйјити* Г Ту Ц, *шуйјити* Во;

инф. *ћујати* Душ Ст, *ћујити* Во СР Ц, аор. *заћујак* З, *ћујити* Го, *заћујити* СР, *заћујитише* ДТ, *заћујиташе* Во, р. гл. прид. *ћујитијо* Д, *ћујитали* Д Ка, *ћујитили* СР, през. *ћујитим* Ду Мр Мрш Ст, *ћујити* Мрш Му С, *заћујитимо* Во, *ћујити* Ка, имп. *ћујити* Ду Ра Ри, *ћујити* СР (= *ћујитише* ДТ).

582. Глаголи VII врсте. а) За гл. *бејети* наводимо следеће облике (одн. фонетске ликове):

инф. *бејжати* Бр ДД Ра, *бијжати* Го Год М; р. гл. прид. *бејжџо* Бр Душ З ЗД ЈД Ј П ТП, *бијжџо* СР, *бејжџали* Бр ГГ Душ Л Мрш О, *бејжџали* Ду, *бијжџали* СР;

⁷⁰⁵ „У облику *виђи* очувана је... стара форма императива атематских глагола с иновацијом *(-и)*, и то пре свега захваљујући фонетском лику инф. основе“ (М. Ник. СП 466).

⁷⁰⁶ Однос *зри* (3. л. сг.) / *зру* (3. л. пл) својствен је и неким другим говорима (и)јекавске Србије; исп. нпр. Гор. 690, М. Ник. СП 467, Тешић Љешт. 233.

през. *бјежѝм* ДД Му Ст, *бижѝм* К СР Ц, *бјежѝмо* ДД Ми Ро, *бјежѝше* Мрш, *бижѝмо* З, *бјежѝ* Г К, *бижѝ* С Ц итд.

Нису засведочени ликови са основом *бјег-*.

б) Редовно је *засѝм* ДД Душ З Ми Мрш Рош, *засѝш* Бр Ду и сл. (никад *засѝем* или сл.).

в) Поред изразито фреквентних (и свуда присутних) ликова типа *сѝјајаѝи* Г Д ТП, *сѝјајѝ* Во, *сѝјајала* Год СР, *сѝјајале* Во, *сѝјајали* Ду Ц и сл., у неким западнијим насељима налазимо и *сѝјајаѝи* Го, *сѝјајали* ДТ, ликове у којима долази до делимичног аналошког изједначавања инф. и през. основе.⁷⁰⁷

7) ОБЛИЦИ ПОМОЋНИХ ГЛАГОЛА

583. Глагол *б и т и*. а) У несуплетивним презентским облицима две не-стандардне основе (*бид-*, *биди-*) неупоредиво су обичније од стандардне (*буд-*):

през. *биѝем* Бр Го ДД Ка С Ту, *биѝеш* Во Ми Му П, *не бидѝи* Во, *биѝе* В Вр ДД ДТ Душ З Ка М Ми П Р Ст ТП Ту Ц, *не бидѝ* Го Ро Ст, *биѝемо* Вр ГД Мрш Му Ст Ту, *биѝеше* Г С, *биѝу* ДД Ј РБ Ст; имп. *биѝи* Во Г Ми С Ст, *биѝи* З Ст;

през. *биѝнем* В Душ Ка Л С, *биѝнеш* Во Ду Мр Ми, *биѝне* В Вр З Мр П Ст, *не бидне* Го РБ, *биѝнемо* Вр Ј РБ, *биѝнеше* Д Ту, *биѝну* Вр Л П, *не бидну* К Ц; имп. *биѝни* Ду;

през. *буѝем* Бр Во Го ЗД ЈД Ми С, *буѝеш* Душ З Ми Ро, *буѝе* Бр Ј Ст, *буѝемо* Ка Ри, *буѝу* З Ст.⁷⁰⁸

У насељима подринског залеђа (само овде) бележимо и *буѝнем* Го З, *буѝнемо* З.

У 3. л. сг. суплетивног облика је с а м налазимо две форме — *јес* и *јесѝе*:

јес Бр Во Вр ДД ЗД К Ка М Ми Му Р Ра СР С ТП Т Ту У Ц, *јесѝе* ГД ЗД Ј М РБ Ри Ро Ст ТП Ц.

Одрични облици гласе *нисам*, *ниси*, *није*; *нисмо*, *нисѝе*, *нису* (т. 246).

У двама југозападним насељима (Биоска и Кремна) засведочено је и *нијесам* (за остала лица немамо потврда).⁷⁰⁹

б) У забележеним облицима имперфекта препознајемо стандардне основе:

биѝаг Во М, *биѝак* Кр Му У, *биѝаше* ГГ Д Ду Ка М Мрш Му Ри ТП, *биѝаше* Во ДД Душ Л Р С Т, *биѝасмо* ГД ДД Душ, *биѝасмо* Го, *биѝагу* Ра; *беѝасмо* Д, *беѝше* Рош.

Вероватно није случајно што су екавски ликови засведочени у најистуренијим источним насељима (тј. у селима најближим таковском и драгачевском подручју).⁷¹⁰

⁷⁰⁷ Исп. М. Ник. Гор. 660 *сѝјајаѝи*, Тешњ Лџшт. 200 *сѝјајаѝи* / *сѝјајаѝи*.

⁷⁰⁸ Већи број могућности констатован је и у говорима у окружењу; исп. нпр. Ђук. Драг. 149 *буѝем*, *биѝем*, *биѝнем*, *биѝем*; В. Ник. Мор. 217 *буѝем*, *биѝем*, *биѝне*; М. Ник. Гор. 691 *биѝем* (*биѝне*); М. Ник. СП 468 *буѝем*, *биѝнем* (*биѝне*), *биѝнем*, *буѝем*; Тешњ Лџшт. 234 *биѝем*, *буѝем*, *биѝнем*, *буѝнем*.

⁷⁰⁹ Ивињ Биоска 399 *нијесам*.

⁷¹⁰ У суседном Драгачеву (Ђук. 152), поред ликова као што су *биѝа*, *биѝаше* и сл., засведочено је и *беѝаше*, *беѝе* одн. *беѝе*.

в) Облици аориста:

1. л. сг. *би̋к* Д Р Ри, *би̋* К Ц;

2. и 3. л. сг. *би̋* (ређе *би̋*): Кад *би̋* д-нд̄у к̄ӳћи К, Шт̄а *би̋* т̄еби? Ду, Шт̄а *би̋* Милану? Во, *Би̋* ли-н̄о т̄и на вр̄шалици? Год, *н̄е би̋* Во Д Мр Ка Ри Ст ТП, *би̋* Во Д Душ М Мр Ро Ту;

Би̋ д̄обро, р̄ана, см̄шт̄ај Д, Кад *би̋* на вр̄у... Ра, *би̋* О Рош Ту У;

1. л. пл. *би̋смо* ГД Р, В̄амо *би̋смо* у стар̄ој к̄ӳћи М, *Би̋смо* тӯне д̄о м̄ра̄ка ГД, *Би̋смо* до по̄дн̄е Мрш, М̄и *би̋смо* на н̄екој св̄адби Ми, *Би̋смо*, в̄ал̄а, в̄амо у Гред̄ини, колко се с̄е̄ћа̄м Во, *Би̋смо* до Никол̄д̄ана О и сл.;

3. л. пл. *би̋ше* Ка, *Би̋ше* шва̄пск̄и прӣатељи Ми, *Би̋ше* два-трӣ д̄ана Мр, Ка̄д-н̄о *би̋ше*? Мр, *Би̋ше* тӯне једно време С, *Не би̋ше* ни по̄ са̄та Ст, *Би̋ше* на во̄ди Л, П̄ет̄а̄ год̄ӣна̄ *би̋ше* та̄мо РБ и сл.

Потврђена је и форма *би̋јаде*: А ђн *би̋јаде* на пӯту Р, *Би̋јаде* пр̄е-зору н̄еђе У, *Би̋јаде* пр̄ет̄ кӳћом СР.

Питање је, наравно, да ли је овде уопште реч о облику аориста.⁷¹¹

584. Глагол хтјети. а) У презенту је најчешће *ѡћу*, *ѡћеш/ѡћеш*, *ѡће/ѡће/ѡћ̄е*, *ѡћемо*, *ѡћеште*, *ѡће/ѡћ̄е/ѡћ̄е/ѡћ̄у*; одричне форме: *н̄ећу*, *н̄ећеш*, *н̄еће/н̄ећ̄е*, *н̄ећемо*, *н̄ећеште*, *н̄еће/н̄ећ̄е/н̄ећ̄у* (потврде су наведене у т. 185).

Поред *ѡћеш* одн. *н̄ећеш* 2. л. сг. може гласити и *ош* одн. *неи*:

Ош т̄и? Го, *Ош* д-ѡзм̄е̄ш? Ми, *Ош* да̄ти? П, Ко̄г ѡш? К, ак-ѡш Ст и сл.;

Ако *н̄еш*, д̄обро Год, Ако *н̄еш* љ̄ школу... Ми, Да *н̄еш* к̄ӳћи? Ц и сл.

Пример *ѡш-н̄еш*, *н̄е м̄ор̄аиш* Во Ду у ствари је устаљени израз, прилично чест у ужичком крају; јавља се (најчешће) када неког од учесника у каквом договарању, погађању или сл. изда стрпљење, и ознака је његове импулсивне реакције на саговорничково премишљање, колебање или сл.

Енклитика *ћеш* каткад се своди на *и*: Шт̄а-*и* т̄о? Во, Ако-*и* да ц̄ӣед̄иш кр̄е̄ч У итд.

Засведочене су и перф. форме типа *ић̄едн̄е* Б Душ П, *н̄е ић̄едн̄е* Вр О, *н̄е ић̄едн̄у* Мр.

б) Имамо само две (обе нестандартне) потврде имперфекта:

ић̄а̄ше Г Р, *ић̄а̄г̄у* Ра Ту.

в) У аористу је углавном *ић̄ѡдок* Во Ми Ри, *ћ̄ѡдок* Во, *ић̄ѡдо* Во Ц, *ћ̄ѡдо* СР, *ић̄ѡде* Душ Р, *н̄е ић̄ѡде* Во П С Ст, *ћ̄ѡде* Го, *ић̄ѡдосмо* Ду Му, *н̄е ић̄ѡдосмо* ДТ, *ћ̄ѡдосмо* Год, *ић̄ѡдоше* С, *н̄е ић̄ѡдоше* Во Ро Т.⁷¹²

Ређе су форме типа *н̄е иће* д-ѡзм̄е̄ К, *н̄е ићесмо* П, *н̄е ићеште* О.

Могуће је да су случајно забележене само негиране форме ликова типа *иће-*.

⁷¹¹ Исп. Рем. Шум. 212.

⁷¹² У Љештанском се чује и *ћа̄до*, *ћа̄де*, *ћа̄досмо*, *ћа̄дос̄те*, *ћа̄доше* (Тешин 234).

г) Радни гл. придев: *ћѐо* Го М Ц, *ћѐ̄о* П, *ићѐо* Год Мр Ст ТП, *ићѐ̄о* З, *сѝй̄ло* ГГ Ду Ми Т; *ћѐла* Го Ка, *ићѐла* ДТ К Рн Ст, *сѝјѐла* З, *ћѐли* Го, *ићѐли* О Т Ту, *ићѐле* В.⁷¹³

II. ЗАВРШНЕ НАПОМЕНЕ О ПОЈЕДИНИМ ГЛАГОЛСКИМ ОБЛИЦИМА

1) ИНФИНИТИВ

585. Сви засведочени облици су на *-йи* одн. *-ћи*.

У испитиваним додирним идиома (а сви су, бар начелно, ијскавски источнохерцеговачког типа) инф. на *-йи* оди. *-ћ* или *сс* не јавља,⁷¹⁴ или се јавља спорадично.⁷¹⁵

Облици инфинитива су, различитим поведима, навођени у више претходних одељака рада, а највише у т. 168–176 одељка о прозодијским особинама.

2) АОРИСТ

586. Изразито фреквентан облик. Гради се (ређе, али не и сасвим ретко) и од имперфективних глагола:

Бѝсмо туње д̄о мрака ГД, *Бр̄анише* га и ј̄они Мрш, *В̄адисмо* н̄ек̄е ј̄аде ГГ, *Он вија*, *вија* з̄ѐца М, *вӣка* ГГ Душ, *Вӣкасмо* га, *вӣкасмо* Кр, *Гл̄ѐдасмо* н̄ѝшта на телевизору Во, *Др̄жа* ме, б̄огами, д̄ӯго РБ, *К̄ӯйисмо* он̄е ив̄ѐрчице Ду, *Л̄ѐж̄а* у тр̄њу Рн, *П̄ѐкосмо* пр̄ѐт кућ̄ом Д, *Н̄ѝшта* *й̄иса*, *й̄иса* У, *й̄рӣча* Ро, *Пр̄олазише* в̄уд̄а П, *Ӣӯцасмо* ма̄ло, на̄к̄о, да се чӯју ма̄ло и на̄ше пӯшке Л, Ко да *сл̄ӯйише* н̄ѝшта Ка, *С̄й̄ава* на штали О, *Тр̄ајшише* га и тамо Рн, *Т̄ѐраше* га, *ћ̄ѐраше*, по с̄удовима, и Ужицу, п̄от̄ље и у Београду, али ца̄ба, н̄е даде се М, *Ч̄ӣша* н̄ѝшта, *чӣша* Зд, *Чӯваше* га, али га не сачӯваше Г.

587. Наставци 1. и 2. л. пл. су *-смо* одн. *-сѝе*:

ба̄нусмо Во ДД Кр Рн, *в̄ѐчерасмо* В Р СР, *вр̄а̄йисмо* се Бр П РБ Ра, *дог̄ов̄орисмо* се Р Ра Рош, *до̄ђосмо* Д З Зд ЈД У, *зам̄олисмо* Год ДД П Ро, *зай̄до̄с̄тависмо* Ду, *з̄а̄с̄та̄досмо* Мр ТП, *из̄б̄јегосмо* Г Л, *из̄г̄убисмо* Бр Рн Ро СР, *из̄г̄ӯрасмо* Бр Д Рн СР, *изӣђосмо* Во З О Рн, *ис̄йисмо* В Мрш Му О, *кӯйисмо* Го Ро, *о̄ћ̄ерасмо* Р, *й̄ӣшасмо* се Год Рош, *й̄од̄гледасмо* Б ДТ Му У, *й̄од̄йисмо* Бр Го Мрш Ц, *й̄од̄ч̄ѐсмо* Бр ДД М У, *й̄рен̄о̄ћисмо* Б Бр ДД Рн Ро Рош СР, *не й̄рог̄ов̄орисмо* Мрш, *раз̄бисмо* Бр ЈД М Рош, *раз̄ӣђосмо* се Бр С, *р̄ѐкосмо* Б Во Ду Душ У, *ӯбисмо* Д З Зд

⁷¹³ Исп. Тешни Љешт. 234 *ћѐла*, *ићѐла* (*сѝјѐла*), *ћѐли*, *ићѐли* (*сѝјѐли*), *ћѐле*, *ићѐле* (*сѝјѐле*); М. Ник. Гор. 691 *ићѐо*, *ићѐла*, али и *сѝѐла* (додуше „врло ретко — као одлика тежње за ‘вишним’ стилем“).

⁷¹⁴ Овако је у Горобиљу (М. Ник. 679–680) и Љештанском (Тешић 226).

⁷¹⁵ У Драгачеву инф. без финалног *-и* „забележен је само четири пута“: наведено је *вӣћей̄и*, *й̄май̄и*, *й̄ла̄ишӣй̄и* и *ос̄ѐћей̄и* (Ђук. 147). Примери „кр̄њег“ инфинитива у моравичкој области су “сасвим ретки”: наведено је само *вӣћей̄и* и *бӣй̄и* (В. Ник. 213).

О, *уваћисмо* ГГ К Ми Ст, *у̀гледасмо* Го Год М Ст, *у̀грабисмо* С и сл.; *о̀бјоси́те* ли? Во, *не по́дјоси́те* СР, *по́дјоси́те* К, *са̀ћераси́те* Ду.

588. Заменицу у 1. л., а глагол у 2–3. л. сг. имамо у примеру:

Ку́-ћу, шта ћу, *ја́ и́стипресе*, о́ни гүбер ва́кб Ц.

Ова појава, сасвим је извесно, није узела ширег маха у говору УЦГ.⁷¹⁶

589. Неки глаголи имају или могу имати основу проширену сугласником -д.

а) Међу засведоченим облицима аориста гл. *моћи* поред *мо̀гок* Г ДД, *не мо̀го* ГД, *мо̀же* ГД Ро, *не мо̀же* ДД Т, имамо и *мо̀жеде* (да *мо̀жеде* црћи Бр) одн. *мо̀реде* (Зар ти та̀кб мени *мо̀реде* ура̀дити? В).

Необичне и системски „неприхватљиве“ потврде са пренесеним акцентом *нѐ мореде* В одн. *нѐ можеде* Р (поред очекиваног *нѐ мо̀реде* В ДТ, *нѐ мо̀жеде* Ро) можемо објаснити аналогично према фреквентним и обавезним презентским формама *нѐ може* и сл. одн. *нѐ морѐ* и сл. Будући да формант -д „чува“ обличку оделитост аориста, аналошко преношење на негацију је могуће у *нѐ мо̀жеде* и сл., али не и у *нѐ мо̀же* (у *нѐ може* не бисмо препознали облик аориста).

б) Према грађи којом располажемо, двојако је и у неким (или пак свим!) облицима аориста следећих глагола односно скупина глагола:

ба) у гл. је с т и: *јѐдосмо* Вр Мр О Р / *јѐсмо* Мр, *нѐ јѐдоси́те* Во Ц, *јѐдоше* Д Мр / *јѐше* Го;⁷¹⁷

бб) у композита гл. с т а т и: *за̀сѝаде* Вр О / *за̀сѝа* В, *нѐсѝаде* Мр Рош Ту / *нѐсѝа* РБ, *о̀сѝаде* Ми Ри У / *о̀сѝа* Ду, *по̀сѝаде* Мр Г / *по̀сѝа* ДД СР С, *прѐсѝаде* Бр / *прѐсѝа* Го Ка С (-д је обавезно у основног глагола: *сѝа̀док* Г Рош, *сѝа̀до* Во, *сѝа̀де* Ра Ри Ту, *сѝа̀доше* Ст У и сл.);

бв) у гл. х т ј е т и: *нѐ ши́е/нѐ ши́еде* и сл. (т. 584).

в) С друге стране, само облике на -д готово доследно имају:

ва) гл. (-) п а с т и: *и́а̀док* Г У, *и́а̀до* Во, *у̀мал нѐ и́адо* С, *и́а̀де* ГД ЈД Л О П РБ Ту, *нѐ и́аде* Ду С, *и́сѝаде* СР ТП, *и́а̀доше* Зд Т, *и́рѐѝа̀док се* Му, *и́рѐѝа̀де се* Т, *и́рѐѝа̀доше је* ТП, *и́рѐѝа̀де* ТП, *и́рѐѝа̀доше* Мрш, *и́а̀де* Во Ду ТП, *и́а̀доше* ТП;

вб) глаголи V врсте (-) д а т и, (-) з н а т и и и м а т и:

да̀док ЈД Д, *да̀до* Во, *да̀де* Д Душ З М Ми С, *нѐ даде* Душ Мр С, *да̀досмо* Год ДД Л М Ри, *нѐ дадосмо* Ду, *нѐ дадоси́те* Ри, *да̀доше* Год К Ка С, *нѐ дадоше* Ра Ст; *да̀даде* Зд Ст, *да̀дадоше* Год, *и́рѐда̀док Ј У*, *и́рѐда̀до* СР, *нѐ и́рѐда̀док* Ту, *и́рѐда̀досмо Ј*, *и́рида̀досмо* С (исп., ипак, и не *и́рѐдасмо* Го), *и́а̀док* Г Год Л О Ри У, *нѐ знадо* Во, *нѐ знаде се* Бр ТП; *по̀зна̀док* Л У, *по̀знаде* ме СР (исп., ипак, и не *по̀зна* ме Ду), *са̀знаде* Мр, *са̀знадоше* Му Ту;

и́ма̀док Ми Ту, *и́ма̀до* Во, *и́маде* Бр Ј К Ри, *и́мадосмо* Год Рош; *нѐмадо* Душ, *нѐмаде* Ду;

вв) неки глаголи I врсте на -сѝи/-дем:

о̀дѝеде Вр ГГ Мр С, *о̀дѝеде* М С, *и́рѝеде* Му, *у̀веде* ГГ; *и́рѝе́досмо* га Во; *и́о̀крадоше* Ту, *у̀крадоше* Ду (за *јѐсѝи* в. т. 547);

⁷¹⁶ Тек две-три овакве потврде засведочене су и на подручју србијанског Полимља (М. Ник. 174).

⁷¹⁷ И у суседном Љештанском је засведочено *јѐдосмо* (*јѐсмо*) и сл.

вг) гл. V врсте на *-јейи/-ијем*:

нè смједок Ро, нè смједо Во, нè смједосмо Ри, нè смједоше О; не њмједок Г.

590. Фасцинантан је наративни потенцијал овог гл. облика. Да се само низањем облика аориста, полетно и сугестивно, може дочарати читав један радни процес, сведочи и следећи пример:

С̀ави, с̀ави, р̀ас̀и́ече, њ̀с̀и́ресе, ђ̀ира (инф. Росанда Дробњак, Глумач).

3) ПРЕЗЕНТ

591. а) Наставак *-у* у 1. л. сг. налазимо само у два глагола: обавезно у гл. *х т ј е т и* (оћу) и факултативно у гл. *м о ћ и* — *могу*, али и *морем* одн. *можем* (в. т. 180 одн. 540).

б) У 3. л. пл. гл. VI и VII врсте имамо, готово доследно, наставак *-е* (ретке и ареално распршене потврде са *-у* наведене су у т. 576).

592. Неколико глагола има у 2. л. сг. и краће облике презента: *мош* (: моћи; т. 540), *да (в)иш* (: видјети; т. 581), *ош, неш* (: хтјети; т. 584), *каш* (: казати/касти; т. 556).⁷¹⁸

У насељима најближим Драгачеву налазимо и *пош* (: поћи) — кат *пош* Рош, ако *пош* Вр.

Нису засведочени ликови типа *дом, дош, пом* и сл. (ипак, није искључено да се неки од њих, пре свих *дош*, могу чути у овом делу УЦГ).⁷¹⁹

Додајмо да енклитички облик 2. л. сг. гл. *х т ј е т и* може бити сведен на *ш* (т. 584).

593. Форме типа *биднем* (т. 583) и *шћеднем* (т. 584) имамо и у гл. *моћи*, *даћи*, *имаћи* и *умјейи*:

м̀дгнѐм ДТ Л, *м̀дгнѐш* Г, *нѐ м̀дгнѐм* Ст;

д̀аднѐ Г, *д̀аднѹ* Душ;

ѡмаднѐм Во, да иг *ѡмаднѐ* д̀оста ДД;

ѡмједнѐм Вр, *ѡмједнѐш* Ду, *ѡмједнѹ* Ту.

Могуће је да још неки глаголи (можда, најпре, гл. *знаћи*) може имати овакве облике презента.⁷²⁰

4) ИМПЕРФЕКАТ

594. Малобројне потврде имперфекта (све су наведене у т. 211–214 одељка о прозодијским особинама, а неке и у т. 583) интересантније су прозодијски него морфолошки.

⁷¹⁸ Овакви ликови су или фонетског или морфолошког порекла. Преглед досадашњих тумачења неких од наведених (као и неких других) облика изнет је у Р. Симић Левач 387–398 и Рем. Шум. 342. Проф. Р. Симић износи и своја тумачења појединих облика.

⁷¹⁹ Сва четири облика (*дом, пом, дош, пош*) заступљена су у драгачевском говору (из наше грађе). У суседном Горобиљу чује се и *нѐм* (М. Ник. 656); ни овај облик није засведочен на подручју УЦГ.

⁷²⁰ Унутар „ијекавске Србије“ овакви примери су, колико нам је познато, најфреквентнији на подручју србијанског Полимља (М. Ник. СП 477).

Претходно представљена грађа имплицира и следеће закључке.

а) Високофреквентни су само облици импф. гл. *биџи*. Више од једног облика имамо и за гл. *хијети* и *имати*, а само по један за *звати* (четири пута је засведочен исти облик — *зватише*), *гријати се*, *лежати* и *ситајати*.

б) Глаголи који су засведочени у више облика јављају се само у једној од потенцијалних обличних могућности: имамо само *биџаг* одн. *биџак*, *биџаше* (*биџаше*) и сл. (не и **бјех*, **бјеше* и сл.), само *имадиџа(к)*, *имадиџаше* и сл. (не и **имаше* или **имаџаше*), само *иџаше*, *иџаџ* (не и **иџадиџаше* или **хоџиџаше* или сл.).

Засведочено је и: *гриџаше се*, *леџаџасмо* и *ситаџаше*. Интересантно је (али не изненађује), с обзиром на положај идиома и социокултурне околности, да су засведочене екавске форме гл. *биџи* (имамо само две потврде — *беше* и *бџасмо*) морфолошки разноликије од њихових неупоредиво обичнијих (али облички једноликих) ијекавских пандана.

в) Завршићемо општом оценом: процес губљења имперфекта у говору УЦг далеко је одмакао.

Тиме се наш говор не разликује од идиома у непосредном окружењу.⁷²¹

5) ИМПЕРАТИВ

595. Известан број релевантних императивних облика представљен је у неким од претходних одељака рада: прозодијски најинтересантији ликови наведени су у т. 215–220, а поједини морфолошки занимљиви примери (или скупови примера) навођени су (местимично и сврсисходно) на претходним страницама поглавља о глаголима.

Указали бисмо, међутим, на још неке облике и појаве.

596. Ни у говору УЦг не постоји посебан облик за 1. пл.; наместо њега упражњава се или конструкција *ај(де) + да + 1. л. мн. њрез*. (нпр. *Ајде да изнесемо* астале Во, *Ајде да идошљемо* Ду, *Ај да се кладимо* П и сл.) или само *да + 1. л. мн. њрез*. (нпр. *Ружо реко да идоћемо* и *ми*, не *вредї чекати* Во, *Поћо, да ми вайћемо* маглу, *смије се он* Ро и сл.)⁷²²

У примеру *Рецимо да јај ти сад доћемо...* Ра, форма *рецимо* има облик, али не и значење императива.⁷²³

597. Прилично је честа негирана форма императива:

не брини Во Ми О, *не говори* Ду, *не дај* Ми, *не дајше* О, *не дїрај* Ми, *не дїрајше* Мрш, *не заваћј* нас Л, *не записи се* Мр, *не извољевај* У, *не износи* Му, *не*

⁷²¹ Исп. Ђук. Драг. 152 („У овом крају је имперфекат у фази нестајања“); В. Ник. М-Гс 218 („У говорима који се истражују имперфекат није више жива категорија“); М. Ник. Гор. 680 („Имперфекат је у горобилском говору у процесу губљења“); Тешин Љешт. 226 („Овај се облик у Љештанском врло ретко употребљава“).

⁷²² Облик 1. л. пл. императива изостаје у бројним сродним говорима; исп. нпр. Вуковић П-Др. 69, М. Ник. СП 479, М. Ник. Гор. 681, Ђук. ГЦ 251, Симић Обади 80 и др. Међутим, има говора у којима је овај облик (у мањој или већој мери) присутан; нпр. Пиж. Кол. 159, Пупић Бјел. 98, Рем. Кладањ 130 (врло ретко) итд.

⁷²³ Нешто више оваквих облика забележено је у србијанском Полиму (М. Ник. 479).

ла̀жи П, нѐ ирѣчај нѣкомѐ Г, не развѣљуј ми кућу Ми, не рѣжи, тѣ ма̀тора Му, нѐ сѣлаѣј Вр; нѐ лези, враже Во и сл.

598. Сасвим су обичне и конструкције *немо(ј) + инф.* (одн. *ѣрез* са везником да):

Немѡј ме чекаѣи Во, Немѡј мѣслиѣи да... Г, Немѡј га дѣраѣи Р, Нѣшта ми се немѡј жѣлиѣи Го, Немѡј бѣжаѣи ДТ, Нѣшта се немѡј смѣјаѣи ДД, Немѡ нас грѣиѣи ДД, Немѡј ни раѣиѣи Д, Немѡј ме ћѣраѣи Г, Немѡј ирѣчаѣи Душ, Немѡ ми се реко улагѣваѣи Рош, Немѡј тѣ мѣнѐ учѣиѣи З, Немѡј му говѡриѣи нѣшта Зд, Немѡј иѣиѣи, немѡј јѣсѣи, немѡј ни жѣвиѣи З, Немѡ ме ѣ тѣ грѣиѣи Зд;

Немѡ ни да га нѡсѣи свѣкудѐ В, Немѡ реко да га изѡзѣвѣи Год, Воће немѡј да га ћѣнѣш ГД; Немѡјѣи да је цвѣлаѣи Ј, Немѡјѣи да му ѣ вѣ нарѣћујѣи Ј, Немѡјѣи да ме брѣкаѣи Ј.

Речца *немој* (по пореклу императивни облик) може стајати и самостално, нпр.:

Реко *немѡј*, прѣѡ, живѡта ти Ро. Исп. и устаљени израз *Немѡј*, па се нѐ бѡј Го Рош.

599. Као и у многим другим говорима,⁷²⁴ вокал *и* се (каткад) губи у 2. л. јд. и (чешће) у 2. л. мн.

бѣж у кућу СР, *бѣш* тамо Зд, *дѣк се* Ми Ро, *дѣшж се* Ст, *дрѣш се* Во, *дрѣж га* Го К;⁷²⁵

бѣше дѡбри Во, *бѣшѣи* Ми Ст, *вѣше* (= видите) Во Ду, *бѣшѣи* Б, *вѡше* (= водите) рачуна ДТ, *дрѣшѣи га* Ст, *дрѣшѣи се* Ро, *замѡлѣи је* Ст, *зѡвѣи* мн дѣ-ректора Во, *извѣиѣи* Д, *извѡлѣи* Рош, не *изласѣи* Вр, *иѣи* (= идите) Ду Мр, *сѣше* ДД Ка Р Ро, *сѣше* Год, *оѣвѡрѣи* К.

Облици са *-и(-)* подједнако су обични и чести у оба случаја:

бѣѣи Мрш Ро, *бѣѣи* В ДТ Кр Ц, *дѣѣи се* П, *дрѣѣи се* Душ, *дрѣѣи* М Мр, *јѣди* Мрш итд.;

идѣиѣи Ду Ст, *изнѡсѣиѣи* С, *лѡжѣиѣи* Р, не *кѡлѣиѣи* С, *ѣѡзѣиѣи* О, *ѣраѣѣиѣи* У итд.

600. Као и у говорима у непосредном окружењу⁷²⁶ и бројним удаљенијим идиомима,⁷²⁷ глаголи I Va врсте типа *ѣиѣи* и глаголи II врсте типа *грѣјаѣи* редовно имају императив без финалног *ј*, како у сг. тако и у пл.:

ѣи Д Ст / *ѣиѣи* Вр, *сѣ* РБ, *ѣрѡсѣи* Ду Ми / *ѣрѡсѣиѣи* Во и сл.⁷²⁸ (већи број оваквих потврда наведен је у т. 307 одељка о консонантизму). У гл. осталих

⁷²⁴ Исп. Барј. НП-Сј. 101, Вуковић П-Др. 70, Вуш. ДИХ 59, Ђук. Драг. 32, 150, Ник. Срем 317, В. Ник. М-Гс 273, М. Ник. СП 479-480, Пецо ГИХ 45, Пиж. Кол. 166 и многи други.

⁷²⁵ У нашој дијалектолошкој литератури присутно је неколико различитих тумачења облика типа *бѣжж*. Тако нпр. Ј. Вуковић (П-Др. 70) и Б. Николић (Срем 318) настанак оваквих ликова објашњавају фонетским процесима (гј. редуцијом *-и*). М. Стевановић (ИцД 89) сматра да је овде реч о аналогiji према имп. гл. *јећ* и *већ*, а овакву линију размислања, бар принципски, следи проф. Р. Симић (Левач 393-394). М. Пешикан постанак оваквих облика тумачи семантичким и екстралингвистичким разлозима (СК-Љ. 175).

⁷²⁶ Исп. Ђук. Драг. 151, В. Ник. М-Гс 223, М. Ник. Гор. 681, Тешѣи Љешт. 228.

⁷²⁷ Исп. М. Ник. СП 480, Рем. Шум. 325, Р. Симић Левач 392 и многи други.

⁷²⁸ Свођење секвенце *иј* на *и* у *ѣи* и сл. објашњава се фонетским разлозима (о овоме в. Стеван. ИцД 88).

вокалских основа наст. *j* је обавезан, а фонетски се реализује или као нередукована (-*j*) или као полуредукована (*j*) гласовна вредност. Одступања су спорадична и специфична (исп. нпр. наведено *нѐмѝ*: *нѐмѝј* одн. *нѐмѝл*).

601. Засведочене императивне форме *ѝодај* и *удри* према себи немају никаквих других облика.

а) Форма *ѝодај* фреквентна је у говору УЦг, посебно (бар према нашој грађи) у централним и југозападним насељима, нпр.:

Пѝодај ма̀ло и ба̀ћи ('брату') Во, *Пѝодај* њи́ма по̀нешта Ду, *Пѝодај* му тѝ Во, *Пѝодај* му њ тѝ ако њмаш шта̀ ко̀т себе Ду, *Пѝодај* му њ тѝ колко мо̀ш З, Дра̀го̀јли *ѝодај* Му, *Пѝодај* Бла̀го̀ју, *ѝодај* Вѐлизару, свѝ изнѐси, а ми́ њемо се мучи́ти и брѝж љеба Мр, *Пѝодај* ђѝци П, *Пѝодај* свѝкомѝ по три Зд, Стра̀ину *ѝодај* по̀ла СР, *Пѝодај* јѝдну по̀ворња́чу и ка̀нту ма̀сти Ка, Јѝбли те ѝни, свѝ им *ѝодај* Ри, *Пѝодај* му још то̀, па сте квѝт Ро, *Пѝодајѝше* им реко и те двѝје Рош, *Пѝодајѝше* и њѝнѝј ђѝци Ц, Па *ѝодајѝше* му, то̀ је њѝгово и би́ло СР; *Пѝодајѝше* им З, *Пѝодајѝше* му стѝ динѝра̀ и дѝста РБ и сл.

Судећи према засведоченим примерима, употреба облика *ѝодај* је комуникативно ограничена. Уколико је употребљен са реакцијском допуном (а тако је у свим наведеним примерима), обавезно се односи на „неко треће лице“. Будући да таквих ограничења нема у употреби имп. гл. *даѝи*, могуће је (и засведочено!) и *дај* њима Во и *ѝодај* ђѝци П и *дај* му Во и *ѝодај* му Зд, али с а м о *дај* ми Мр, *дај* га мѝши Д и сл. (дакле, не и „подај мени“ или сл.).⁷²⁹

Да се форма *ѝодај* може употребити и без реакцијске допуне, сведочи следећи пример:

Ѓни *ѝодај* и ѝни ца̀чић са му̀тмулом(?) Ро.

Ово је, међутим, и леп пример тзв. приповедачког императива.

б) Форма *удри* (према *удриѝи*), императивни облик са имперфективним гл. видом, читује се у следећим примерима:

Ма̀ло сѐднѝмо, по̀јдемо нѐшта, па ѝнѝ *ѝдри* до по̀днѝ Во, А ми́сиш гра̀, па то е прѝсто, мо̀тке ѝ ру̀ке па *ѝдри* по̀ваздѝн Ду, *ѝдри* ми ѝзгѝ, *ѝдри*, јебасмо им ма̀јку П, *ѝдри*, *ѝдри*, цѝѝло љѝто, изгѝбосмо ра̀дѝни Ро, Ајде *ѝдри* реко, ал не смјѝде С.

Говори се, наравно, и *ѝдариѝи* Вр, *ѝдариѝо* Д, *ѝдарили* М и сл.; исп. и *ѝдари* Во, *ѝдариѝе*, ако смѝјѝте Т.

602. Познато је да се турцизам (*x*)*ајде* може јављати и у значењу правог императива (условно речено, и у сг. и у пл.).⁷³⁰

Засведочен је у следећим ликовима:

сг.: *Ајде* ва̀мо Во, *Ајде* у ку̀ћу Ду, *Ајде* да пр̀во спу̀штѝмо ѝвѝ Во, *Ајде*, Рѝсо, ва̀мо ГД, *Ајде*, Ми́лисаве, *ајде* ДД, *Ајде* си́ћи до̀ље Ду, *Ајде* да јѐдемо љѝба Душ, *Ајде*, ма̀ла З, *Ајде*, при́ђите да ве́черѝмо Зд, *Ајде*, ку̀ме Ј, *Ајде* да за̀пјева̀мо С, Са̀д *ајде* С итд.;

Ај да се кла̀ди́мо Во, *Ај* да га за̀моли́мо ДД, *Ај* да прѝнесѝмо њ ѝовѝ СР.

⁷²⁹ Слично стање затиче и слично образложење даје и М. Николић за говоре србијанског Полимља (СП 484).

⁷³⁰ О свом и другим значењима речи *хајде* в. у РСАНУ.

пл.: *Ајмо* на ва́шер Во, *Ајмо* и мѝ Д, *ајмо* ДТ Ра Ри Ту;
Ајдемо на славу Го, *Ајдемо* у кућу Мр, *ајдемо* О Ду Мр Р;
Ајдемоше, нећемо ваљаде ноћити овде Во;
Ајше и ви полако Д, *Ајше* вамо П, *Ајше* да једемо РБ, *Ајше* да га изваљимо Ц,
ајше СР ТП.⁷³¹

Морфолошки необична форма *ајдемоше* (*ајдемо* + наст. 2. л. пл. *-ше*), свакако најинтересантнија међу наведеним императивним облицима речи (*х*)*ајде*, позната је и неким другим (ближим и удаљенијим) говорима.⁷³²

603. Плуралски наставак *-ше* јавља се и у неких прилога:

ио̀лакоше Ра / *по̀лакоше* Г, *ва̀моше* се Л, *ва̀моше* У Ц, *до̀веше* се Во.

Могуће је (па и врло вероватно) да само случајно нису засведочене још неке императивне форме типа *вамоше* (*се*).

Напоменули бисмо да присуство односно одсуство енклитике *се* у примерима типа *вамоше*(*се*) има свога одраза и у значењској равни: *вамоше се* значи 'примакните се још ближе', а *вамоше* 'приђите ближе', чак и онда када они којима је порука упућена нису у непосредној близини.

У истој семантичкој равни са „множинском“ формом *вамоше се*, тј. са значењем не знатног примицања одн. одмицања, стоји и низ засведочених „јединских“ императивних форми — *ва̀мо се* Вр / *ва̀м се* Во Ду, *и́а̀мо се* Ка М / *и́а̀м се* Во, *до̀ље се* Ри, *го̀ре се* Во.

С друге стране, „множинском“ облику *вамоше* одговара „јединска“ форма са партикулом *-де* — *вамоде*, какву налазимо у примеру Мйлица, *вамоде* СР.

Наравно, у свим овим и оваквим примерима имамо делимичну вербализацију невербалних речи, овога пута прилога.

604. Асеверативна партикула *-де* (*-дер*) ублажава заповест, а читује се у следећим засведоченим примерима:

да̀јде ГД СР, *до̀ђиде* Душ СР, *до̀ђиде* Ри, *изу̀ђиде* Му, *одо̀диде* П Р, *одо̀диде* Ту, *ио̀диде* С, *свра̀тйиде* Душ, *и́рчиде* У, *и́уде* Зд У, *унесиде* ТП;
ку̀йиде Ј, *ио̀и́рајсиде* О, *усти́анде* Ми У.⁷³³

605. а) И плуралско *-ше* и партикулу *-де* затичемо уз узвик *де*:

Де́ше једите Ми; *Де́де*, ко́й ће да прђба Зд, *Де́де*, ко́ смйѝ са мнђм С, *Де́де*, да вас ви́дйм, ку̀кавице Ра.

Наравно, чује се и „само“ *де*: *Де́* узми ГД, *Де́* срќни ма̀ло М, *Де́* на̀гни и́ тй Р.

Говори се *дѐла* Год Ро и *дѐлаше* С.

б) Засведочено је *на* (не и *нај*): *на́* то̀рбу Г, *на́* ча̀шу С ('узми, изволи');⁷³⁴ исп. и „множину“: *на́ше* и́ јовђ Ра.

606. Треће л. имп. исказује се, по правилу, перифрастично, тј. конструкцијом *нек(а) + 3. л. ѝрез*:

⁷³¹ У суседном Горобиљу забележено је и *ајдеше* (М. Ник. 681).

⁷³² Исп. нпр. М. Ник. М-Гс 222, М. Ник. СП 482 (поред *ајдемоше* у говору Муслимана), Рем. Шум. 325 итд.

⁷³³ Примери са партикулом *-де* (мада не и са *-дер*) чести су и у околним идиомима. Исп. нпр. Бук. Драг. 151, В. Ник. М-Гс 222, М. Ник. Гор. 681, М. Ник. СП 483, Тешић Љешт. 228.

⁷³⁴ У суседном моравичком говору уз речцу *на* може стајати и партикула *ј(л)* (в. Ник. М-Гс 274).

закла̑и̑и Мр Рош, зва̑и̑и ЈД М, дбра̑и̑о З, дбра̑и̑и Ст, дра̑и̑о Ј Ту, йдзв̑а̑и̑а Зд, йдзв̑а̑и̑и О Ст, йрѣкла̑и̑а П, йрѣкла̑и̑и Ту, йрѣора̑и̑о Ј, йка̑и̑и Д, йка̑и̑о Зд Кр, йка̑и̑и У, љзора̑и̑о РБ;

брис̑ано ДД, за̑казано М, избрис̑ано Ро, ис̑ийсан Му, ис̑ирѹг̑ани Ми, мобилис̑ан З Ст, мобилис̑ани СР, ос̑ирѹгане Рош, до̑ље йд̑ийис̑ани Во, йр̑ейис̑ано ТП, разв̑ез̑ане Ј, св̑ез̑ана Л, св̑ез̑ане С, ув̑езано Зд, уйис̑ани Му.

б) IVб врста:

да̑ва̑и̑о ДД, да̑ва̑и̑и З, за̑кова̑и̑о Зд, йс̑кова̑и̑и Мр, к̑уйова̑и̑а Д, к̑уйова̑и̑о Р, ос̑нова̑и̑е Ј, ос̑нова̑и̑и Мр Ту, йр̑еда̑ва̑и̑и ЈД, йр̑ода̑ва̑и̑и Му Ту, ра̑скова̑и̑а РБ, ра̑скова̑и̑и С, с̑но̑ва̑и̑о Год, с̑но̑ва̑и̑е Ми, ш̑ко̑лова̑и̑а К, ш̑ко̑лова̑и̑и Р;

за̑кова̑ана З С, йшко̑лова̑ани Ри, м̑оло̑вано П, не̑шко̑лована Ри, ос̑нова̑ана Ст, ос̑у̑и̑ван Му Ц, ре̑груйов̑ан ДТ СР, ре̑груйов̑ани Ст, с̑ко̑вана ЈД, љкова̑ано ДД, ш̑ко̑лов̑ан Ј, ш̑ко̑лов̑ани Душ С.

в) V врста:

д̑о̑гна̑и̑а Г, д̑о̑гна̑и̑и Мр Р, за̑ко̑й̑а̑и̑е Г, зам̑ч̑еша̑и̑о О, зид̑а̑и̑и ДТ, зид̑а̑и̑и Д, из̑ид̑а̑и̑о Му, из̑м̑ч̑еша̑и̑о Р, из̑м̑ч̑еша̑и̑е ДТ, йзрав̑ња̑и̑о РБ, к̑о̑й̑а̑и̑о М, м̑ч̑еша̑и̑о ДД, на̑и̑ри̑а̑и̑о Мр, на̑и̑ри̑а̑и̑е М, оба̑ља̑и̑о Год, д̑е̑ра̑и̑и Ду, д̑е̑ра̑и̑и Л Му, д̑е̑ра̑и̑е Го, ос̑игура̑и̑и Ми, ос̑игура̑и̑а РБ, оз̑ид̑а̑и̑е Год, йдрав̑ња̑и̑о Му, йр̑еб̑и̑ра̑и̑о Г, с̑ли̑ка̑и̑и Ду, с̑ли̑ка̑и̑е О, с̑ир̑ема̑и̑е Го, с̑ир̑и̑а̑и̑а РБ, с̑ир̑и̑а̑и̑и Ц, ш̑ри̑а̑и̑и Д, йо̑ц̑ѡ̑ей̑а̑и̑и М, љкуй̑а̑и̑о Г, љко̑й̑а̑и̑и Р (доследно је да̑и̑и Вр П, да̑и̑о Г П Р, да̑и̑и Ду, не̑уда̑и̑а Душ, не̑уда̑и̑е Мр, љда̑и̑а Г Год З Мр Мрш, љда̑и̑е РБ Ро);

за̑ко̑й̑ане ГГ, за̑ку̑ване М, за̑и̑ри̑ан Ј, зид̑ан Ри, зид̑ано Ст, из̑уб̑и̑ване П, йско̑й̑ан С, йско̑й̑ана Г, и̑и̑е̑ран Г Ц, и̑и̑е̑рани Ј, к̑у̑ван З, к̑у̑вани У, на̑и̑ри̑ано Ри, оз̑ид̑ано С, оз̑ид̑ане К, д̑е̑ран Ка, д̑е̑рани К, йла̑ћено Д, йр̑оку̑вано Ту, с̑ли̑кани Т.

г) VII врста:

др̑жа̑и̑а Го, др̑жа̑и̑о П;

за̑др̑жа̑ани ТП.

Као што видимо, дијалекатски облици са -и̑и обилато су засведочени и на подручју Ужичке Црне горе:⁷³⁹ они су присутни у свим категоријама, а преовлађују (то са сигурношћу можемо тврдити) у II и V врсти.

7) ГЛАГОЛСКИ ПРИЛОЗИ

609. Гл. йрилог йрошли. а) Овај гл. облик готово да не постоји. Засведочен је само један пример:

йдо̑ч̑ев от Ка̑рана У.

б) Истакли бисмо и следеће:

ба) реч бив̑и̑и не осећа се као гл. облик, него као прави придев у примерима: бив̑и̑и ти на̑ши влада̑ри ГГ, м̑о̑ј бив̑и̑и м̑уж Ц (напоменули бисмо да је муж књишка реч, а призвук књишкости има и цела синтагма);

бб) форма йоша̑ј (прилично честа у нашим централним и западнијим насељима) у ствари је предлог уз датив, а означава окренутост, управљеност према нечему; нпр.:

й̀ошај Срѣговј кӯћи Во, *й̀ошај* Ўжйцу Го, *й̀ошај* Грабу Во, *й̀ошај* кӯнама н̄й̄нй̄м Ду; — *й̀ошај* Гостиници Ка.⁷⁴⁰

610. Гл. *й̀рй̀лог садаш̄нй̄*. а) Иако није чест као у неким удаљенијим сродним говорима,⁷⁴¹ број засведочених примера није занемарљив:

Горй̄ л̄ч̄ѣпо, в̄ак̄о, *в̄ис̄ѣћи* на зиду Ри, Ја *др̄ж̄ѣћи* је ўз р̄уку, в̄ак̄о, па св̄ѣ путй̄ћом д̄оље ТП, А *зн̄ај̄ући* да ће он̄и д̄оћи... Вр, У г̄ол̄у в̄оду се пр̄ѣтворй̄мо *й̀грај̄ући* ДД, Ја н̄у *кр̄й̄л̄ући* давала по ј̄ѣдну, п̄о двй̄ѣ Мрш, Д̄аде му г̄о *леж̄ѣћи* Ду, *Не мисл̄ѣћи* да ће му к̄а-т̄ад затребати и т̄о ... Рош, Св̄ѣ *с̄йоѣћи*, к̄ак̄й̄, н̄ѣма да с̄ѣдн̄ѣш, ј̄ок Вр, Ја одо *й̀ѣвај̄ући* Ро, П̄оцркасмо *рад̄ѣћи* З; исп. и *др̄ж̄ѣћи* Ц, *зн̄ај̄ући* ТП, *й̀злаз̄ѣћи* Во, *к̄ос̄ѣћи* Б, *кр̄й̄л̄ући* Ст, *м̄ољ̄ѣћи се* Во, *п̄ос̄ѣћи* ТП, *рад̄ѣћи* ТП, *с̄ѣд̄ѣћи* Ка, *с̄ѣдући* Ми, *й̀рч̄ѣћи* Бр Ц, *й̀рч̄ѣћи* П Рош.

Поред наведеног *с̄ѣдући*, нестандардни су и облици *й̀ознавај̄ући* (н̄ѣг̄а) Ка, *леж̄ај̄ући* (по рововима) В,⁷⁴² као и раније наведено *й̀ашиѣћи*(т. 556).

У примерима: Т̄о ти је в̄амо, *й̀д̄ући* П̄ожези Зд и Па п̄от̄ље д̄оље, нис п̄оток, па д̄ѣсно, *й̀дућ* Ўжицу Ду — форма *й̀д̄ућ(и)* н и ј е гл. облик, већ предлог уз датив.

Рекли бисмо да се предлошко-падежне конструкције *й̀ошај* нечему (т. 609) и *й̀дућ(и)* нечему не разликују у значењу.

б) Потврђени су и примери адјективизираниог гл. прилога садашњег:

лампе в̄ис̄ѣћ̄ѣ ГД, *д̄уб̄ѣћ̄й̄* с̄андук Мр, *д̄уб̄ѣћ̄й̄* ст̄уб П, *зв̄ѣч̄ѣћ̄й̄* н̄овац З,⁷⁴³ *леж̄ѣћ̄й̄* ст̄ав Ми, у *леж̄ѣћ̄ем* ст̄аву Ми, *леж̄ѣћ̄й̄* к̄ам̄ѣн ЈД, *Б̄ила је н̄ос̄ѣћ̄а* ('трудна') Во, *св̄ѣй̄л̄ѣћ̄ѣ* з̄рно М, *с̄й̄д̄ѣћ̄ѣ* р̄убље ДД, *й̀ѣгл̄ѣћ̄а* ст̄ока Мрш, у *й̀ѣк̄ућ̄ој* в̄оди ТП; — машинѣ *вр̄ш̄ѣћ̄ѣ* К.

Напомене:

ба) Утицај спољних, социокултурних, чинилаца очигледан је у екавизму *св̄ѣй̄л̄ѣћ̄ѣ* (з̄рно), у коме препознајемо војну терминологију из омиљених „мушких“ тема: у исти ред иде и *леж̄ѣћ̄й̄* (ст̄ав), али не и *леж̄ѣћи* (к̄ам̄ѣн).

Будући да је у говору УЦг обавезна измењена, палатализована основа у 3. л. пл. през. гл. са основом на *к, г, х* (доследно је *вучу, й̀ѣчу* и сл.; т. 540), „окус“ варошког инфилтрата има и пример у *й̀ѣк̄ућ̄ој* (в̄оди).

бб) Примери адјективизираниог гл. прилога садашњег, представљени у овој тачки, јављају се у два прозодијска модела, оба позната и књ. језику: образац *а̄ а̄ а̄* препознајемо у форми (машинѣ) *вр̄ш̄ѣћ̄ѣ* (исп. и станд. *й̀р̄ѣй̄ѣћ̄й̄* т̄он и сл.), док се модел *а̄ а̄ а̄* очитује у осталим наведеним потврдама (исп. и станд. *сл̄ѣд̄ѣћ̄й̄* и сл.).

Вишеструко је интересантан придев *др̄ж̄ѣћи* у синтагми *баба др̄ж̄ѣћи* ('витална, упркос годинама'); в. т. 221 одељка о прозодијским особинама.

⁷³⁹ Слично је и у свим околним и бројним удаљенијим говорима; исп. Ђук. Драг. 152–153, Ник. Тршић 422, В. Ник. М-Гс 225–227, М. Ник. Гор. 682, М. Ник. СП 485–486, Тешић Љешт. 228; исп. и Пецо ГИХ 157–158, Пиж. Кол. 170, Станић Уск. I 255, Рем. Шум. 315–316 итд.

⁷⁴⁰ У суседном Љештанском говори се и *й̀ошиј* (Тешић 229); исп. В. Ник. М-Гс 228 *й̀ошај*.

⁷⁴¹ Исп. нпр. М. Ник. СП 487 („Релативно чест облик“), Пецо ГИХ 158 („Глаголски прилог садашњи је обавезан“), Пиж. Кол. 171 („Глаголски прилог садашњи има врло живу употребу“).

⁷⁴² Исп. Тешић Љешт. 228 *леж̄ај̄ући*; овде је засведочен и облик са наставком *-ћ̄*: *м̄ољ̄ѣ се* Б̄д̄гу (Тешић 178).

8) ФУТУР I

611. Форме настале од инфинитива на *-иши* и енклитике сажимају се и изговарају као једна реч:

Биће бољѣ ГГ, *Биће* нѣшта ваљадѣ ГД, *Борићеише* се кѡлко бидѣте мѡгли ГД, *виђећеш* Ра У, *виђећемо* Ми Ро Ту, *Глѣдаћу* да стигнѣм Го, *Глѣдаћемо* нѣшта Д, *Даћемо* маѡ Ду, *Дочекаћемо* ако Бѡг да Ду, *Жаљићу* се Душ, *Жиѡићемо* маѡ бољѣ Зд, *Желићеише* ви мѣнѣ ЈД, *Заклаћу* и јање и прасе Ка, *Замѡићу* ѡба Кр, *Знаћу* да је мѡја Кр, *Изборићемо* се Л, *Изгасићу* ја М, *Казаћу* ја Радѡвану Ми, *Љушиће* се Кѡса Ми, *Пазићемо* реко нѣ брини Мрш, *Показаћу* ја тѣби Мрш, *Помрѡићѣ* реко ако ѡви бѡдѡ каснили О, *Радићеише* како ваља, или вас ја нећу плаћати РБ, *Слушаћу* је кѡ своју мајку што би слушала П, *Па сѣдѡчићу*, него штѡ ћу Р, *Реко убићу* га ко зѣца Ро, *А ви, усѡићеише* прије зѡрѣ Рош, *Уваишићу* га ја С, *Умрѡићѣ* са рѡнѡм на срцу С, *Чуваћу* га ко ѡчи у глаѡи У итд.

612. Уколико се инфинитиву на *-ћи* додаје енклитика, могуће су двојакѣ форме:

а) тип *иѡћи ћемо*:

Поћи ћемо ујутру рѡно ГГ, *Ићи ће*, него штѡ ће Д, *Наћи ћемо* врѣмена и да сѣдѡмо маѡ Зд, *Доћи ћу* ја да видѡм штѡ сте урадили Ра, *Помѡћи ће* и јѡна Р, *Ући ћемо* и вамо ТП и сл.;

б) тип *иѡћемо*:

Нѣ брини, *наћемо* га у кући В, *Обуци се, уће* нѣко у кућу Ду, *Наћу* га ја З, *Ајде ви сѣише*, *прѡћѣ ѡн вѡдѣ* Кр, *Прѡћѣише* крај њѣне кућѣ Мр, *Сѡићу* те ја Ро, *Рѣћу* му ја да не долази Р, *Помѡћу* му кѡлко бидѣм мѡгѡ СР и сл.

Говорећи о гл. I врсте, навели смо извѣстан број потврда типа *иѡћи ћемо* одн. *иѡћемо* и указали на запажена ареална ограничења (г. 543).

613. а) Ако гл. енклитика претходи наглашеном облику, тај облик је најчешће инфинитив:

ѐни ће иг наговѡриши Б, *И тѣ ћеш иѡћи* са нама В, *Вако ћеш* им рѣћи Во, *Свѣ ћу* ти *донѡићи* ГД, *Ја ћу* им *даиши* ДТ, *Бѡк ће даиши* да биднѣ добро Д, *Ђѣдо ће* ти свѣ тѡ *исѡричаиши* Ду, *Ја ћу ићи* Зд, *А ѡн ће знаиши* како да је ѡдвои Душ, *Штѡ ћемо јѣсѡиши* Ду, *Мишо ће иисаиши* ЈД, *Ми ћемо* те *одвѣсѡиши* Кр, *Штѡ ћу* ви *иричаиши* Мрш, *Кѡ ће* тѡ *иѡиши* Мрш, *Ја ћу* му *ѡднѡићи* и јѡвѡ Мрш, *Кѡ ће се ѡбрадоваиши* О, *Штѡ ћеш* му *даиши* П, *Лѡјѣпо ће* те *ириши* Ра, *Па ајде*, ако *ћеш радиши* Ра, *Али*, и ми *ћемо сѡлазиши* Ра, *Чѣкај*, мајка *ће смѡћи* Ри, *Ми ћемо усѡиши* рѡно Ро, *Нѣка*, ѡни *ће* ме *чуваиши* Рош, *Ја ћу иѡсѡиши* и за вас СР, *Ја ћу* реко *иѡднѡићи* жалбу С, *Ми ћемо* реко *иуцаиши* чѡм се појавѣ ТП, *Ја ћу* га *замѡлиши* ТП, *Тѣ ћеш* му *ириѡићи* Т, *Ја ћу сѡзнаиши* Ту, *ѐни ће сѡићи* касниѣ Ц итд.

б) Засведочени су и примери са конструкцијом *да + ирѣзѡи* уместо инфинитива:

Ми ћемо бѡгамн *да кѡсѡмо* Бр, *ѐвде ћемо да сѣдниѣмо* Д, *Мѡжда ћемо да радимо* и у нећѣљу Кр, *Ја ћу да* га ѡдерѣм Р, *Ја ћу да* му *иѡсѡиши* условѣ О, *Ја ћу да* му ѡдброиш њѣгово Ри, *Прво ћемо да рѡчамо* Рош, *И за сѡтре ћу да ѡсѡиши*

СР, *Jâ ħy da mu ĩreyđoručim* Ст, *Jâ ħy* реко тебѣ да *đженїм* ТП, Бѣгами *ħe da vrâĩĩĩ* свѣ Ду.

Речца да изостаје у примеру *Сâм ħe se ĩrědâ* Рош,⁷⁴⁴ као и у неколико потврда типа *Мѡш зайушїиши цигáру* М, тј. иза модалног глагола унутар сложеног гл. предиката; исп. и *Нїсам мѡгѡ сїїгнѣм* ДТ, *Цѣо дан мдреш кѡсїиш* З, *Дѡ тѣ паркѣ мѡи сїãнѣш* М, *Ѡħy ĩзмѣм двїїе* Т, *Ѡħy нãсїãвїм ѡпѣ* Ту.

Неупоредиво су обичнији примери типа *Ѡħемо да вечерãмо* Бр, *Jâ нѣħy да ĳдѣм* ЈД, *Мѡжеш да ѡднесѣш* свѣ Ра и сл.⁷⁴⁵

614. Истакли бисмо и једну специфичност. У насељима подринског залеђа (само овде) могу се чути и „стољене“ форме као нпр. *даħа* (*даħy ja* → *даħа*):

Дãħã њему шїпак В, *Рѣħã* њему Го, *Рѣħã* теби Го.

У суседном Љештанском засведочен је већн број оваквих потврда (нпр. *вїкаħã, кãзаħã, дѡħã* и сл.).⁷⁴⁶

9) ФУТУР II

615. Стандардна конструкција *будем + р. гл. ĩридев* потврђена је релативно малим бројем примера:⁷⁴⁷

Кад *бїдў дѡлазили* вãмо Б, *ħѣвѡјци* кѡјã *бїдѣ ĩзѣла* тãј вјенчић *дãдў* и *тѡ* Вр, кѡјã прва *бїдѣ сїїгнã* Год, Ако *бїдѣм* двїїе *изговѡрила*, счѣци ме *вудѣ* М, Кад *бїдў ĩрїлазили* да целивајў мѣнта Р, Чїм *бїднѣ ѡправиѡ* П, Ка-се тї *бїдѣш жѣнїїѡ* Ро, Кãд, кад *бїдў ѡїишили*, је ли? СР.

Футур II може се заменити и конструкцијом *везник + ĩрезенїĩ*:⁷⁴⁸

Кãд jã ĩмрѣм, нѡсите је ĳе ѡћете Во, Ёво иг, чїм се тї *врãтиши*, вїђѣшеш ДД; Ако *мѡгнѣм* д-ѡдѣм *їкãко* Зд, *їзвўко* би, ако *мѡгнѣм*, и *їонў* пѡт кућѡм СР.

Исп. и *док не вãладнѣ* Ду.

10) ПЛУСКВАМПЕРФЕКАТ

616. Није изразито фреквентан облик, али ни сасвим редак. Гради се искључиво од перфекта гл. *бїиш* и *р. гл. ĩридева*. Засведочени су следећи примери:

Дѡшѡ је ѡн бїїѡ првї Б, *Бїли су ѡстїали* ў кући Во, *Јѡш нїсам бїїѡ* ни *ѡїишиѡ* ў вѡјску Г, *Бїли су се ѡни* већ *ѡдшѣлили* М, Чѣтнїци *су бїли ѡвѣли* и њїг Ми,

⁷⁴³ РСАНУ *звѣчѣнїĩ*; исп. и Ђук. Драг. 154 *звѣчѣнїĩ*, В. Ник. М-Гс 228 *звѣкѣнїĩ*, М. Ник. СП 488 *звѣкѣнѣ* пãре.

⁷⁴⁴ „У суседном Драгачеву употребљава се и футур који уместо инфинитива има презент са речцом *да*, али и без ње“ (Ђук. 155).

⁷⁴⁵ Исп. Ник. СП 489 *Jâ нѣħy да вѣчерãм* и сл.

⁷⁴⁶ Према М. Тешићу то се могло догодити на два начина: „први — консонант *j* је испао у положају између вокала *y* и *a*, чиме су створени услови за асимилацију ових вокала, а потом и за њихову контракцију; други — вокал *y* се потпуно редуковао, створила се група *ħj*, а затим и упростила *ħj* > *ħ*“ (Тешић Љешт. 227).

⁷⁴⁷ Ретка употреба футура II карактеристична је и за неке друге сродне говоре; исп. нпр. М. Ник. СП 490, Петр. Б-К 106, Пецо ГИХ 155.

⁷⁴⁸ Исп. Рем. Шум. 324.

Забранили су нам *били* да се виђамо Мр, *Изишли* су њни *били* Мрш, *Бијо* је добијо неку болес, на којој нешто Му, Сва села била *идиљена* О, *Оженио* се њн *бијо* П, *Направили* кућу *били* РБ, *Сестра* ми се била *украла* Р, *Били* задоћили Ри, *Подставили* су *били* стражу вође на рампи Ра, *Ноћом* је *били* одвели Ри, *Добро* смо *били* *идоћели* Ро, *Заборавили* нас *били* сви, какй Рош, *Направили* су *били* неки зијан Рош, *Бијо* је њн већ *доио* из војскѣ С, *Сишли* су њни *били* *доље* у собу ТП, *Још* *није* *бијо* *доио* Т, *Сама* била *изишла* Т, *До*ста су *били* *идоцигли* У.

У непосредном окружењу плусквамперфекат је релативно добро засведочен (четрдесетак потврда, махом од свршених глагола) једино у Драгачеву.⁷⁴⁹

Истакли бисмо још и неуједначен степен заступљености овог гл. облика у нешто удаљенијим сродним говорима: чест је, нпр., у србијанском Полимљу⁷⁵⁰ и пивско-дробњачкој области,⁷⁵¹ редак, нпр., у источној Херцеговини⁷⁵² и босанском Подрињу.⁷⁵³

11) ПОТЕНЦИЈАЛ

617. Форма *би* + *р. гл.* *иридев* уопштена је за сва лица оба броја:

Е *не би* је ни *идеко* Во, *Ја би* *идио* ГГ, *Показала* *би* ти нешто ГД; *И* *ти би* *идто* *урадио* Г, *Мање* *би* *ти* *њему* *дао* да си... Д; *Он би* *мени* *идмог* Во;

Ми би *идничили* и *јоно* Б, *Ми* *би* *сутре* *дошли* Душ, *А што* *би* *ми* *гледали* *шта* *он* *ради*? Ка, *Ви* *би* *онда* *кринули* *тек* у *пета*к Л, *Награбусили* *би* да сте остали О; *Они* *би* нас *сачекали* Р, *Исто* *би* *ти* *рекли* и *јони* СР, *Бугари* *би* и *то* *одвукли* Ту.⁷⁵⁴

Наведен је мањи број засведочених примера.

618. Излагање о појединим гл. облицима завршићемо једном посебном напоменом: конструкција *био* + *инфинитив*, позната бројним ијекавским идиоима,⁷⁵⁵ јавља се и у говору УЦг; исп.:

Е *не била* ни *идчињати* Во, *Не* *био* ни *иди* тамо Ка.

Засведочене су (да ли случајно?) само одричне форме.

III. О ТВОРБИ ГЛАГОЛА

619. *О уоченим вокалским алтернацијама.* а) Према сврш. *склонити* (*се*) и сл. имамо стандардне трајноучестале глаголе типа *склањам* ГГ, *склањам* Му С, *склањају* се Л и сл.

⁷⁴⁹ Ђук. Драг. 155–156.

⁷⁵⁰ М. Ник. СП 490.

⁷⁵¹ Вуковић П-Др. 79 (само од свршених глагола).

⁷⁵² Нецо ГИХ 157.

⁷⁵³ М. Симић Обади 81.

⁷⁵⁴ Овако је и у говорима у непосредном окружњу, а, такође, и у бројним удаљенијим (сродним и несродним) идиоима: Ђук. Драг. 156, В. Ник. М-Гс 224–225 (изузетак су само ретке форме типа *Ја* *бик* *идио*, какве се могу чути „у планинским селима моравичке зоне“), М. Ник. Гор. 682, Тешин Љешт. 228; исп. и М. Симић Обади 80, Рем. Шум. 327–328, Р. Симић Левач 403 итд.

⁷⁵⁵ Исп. нпр. Вуковић П-Др. 93, М. Ник. Гор. 701, М. Ник. СП 493.

У усамљеном *склѡњајѹ* Ду извршена је аналошка унификација корена према корену сврш. глагола.⁷⁵⁶

Алтернација *о~а* доследна је у трајноучесталих гл. који стоје према сврш. *зайтворити* и сл.:

зайварам Вр Ра, *зайварамо* СР, *зайварāj* Во, *ѡйварали* Му, *ѡйварā* М С итд.⁷⁵⁷

б) Према трајном гл. *гонити* (исп. нпр. *Гѡнићу* те реко до сѹдњѣга дāна Во) имамо двојакe трајноучестале форме (обе познате и књ. језику):⁷⁵⁸ *гањали* Ду, *гањаше* Р одн. *гѡњали* Год, *гѡњајѹ* Ц (исп. и необично, вероватно аналошко, *гѡнали* СР).

в) Од гл. изведених од *лиити* алтернација *и~ије* очитује се само у једној потврди: *рāзлѡѣвā* М.

С друге стране, знатан број потврда илуструје дијалекатску алтернацију *и~'е*:

љѣвā Го Л, *љѣвāне* Ри; композите: инф. *дѡљевāити* Ду, *зāљевāити* Во К; р. гл. прид. *зāљевѡ* ДД Мр, *зāљевала* Ро, *зāљевали* К Мр, *дѡљевали* З, *йрѣљевало* Ду; аор. *дѡљеваше* Р; през. *дѡљевāм* Ми, *дѡљевāмо* Ми, *зāљевāм* Во, *зāљевāмо* Ст, *ѡдљевā* се Зд, *йѡдљевā* М, *йѡљевāм* Рош, *йѡљевā* вѡдѡм ДТ, *йрѣљевā* Ј Ту, *крв йрѣљевā* Бр, *сāљевā* се К.

Чују се и аналошки јекавски ликови типа *разљевали* Год, *ражљевали* М, *ражљевā* Ц, *ражљевāјѹ* Р.

Нису честе форме са *и*: *Лиљē* ко ис кāбла Во, *ѡблиљē* се Ду, *Уливāјѹ* се у Мѡраву Г, *зāливāм* У.

Исп. и именице *йрѡљев* СР / *йрѡлив* ДТ Ро, у *зāливу* Во.

г) Према сврш. *ноћим* Во Душ Р, *ноћимо* ДТ, *ноћити* У и сл., имамо, најчешће, трајноучестале форме типа *ноћевала* Д К, *ноћевале* П Ту, *ноћевали* Т и сл.

Једанпут бележимо *ноћивали* ЈД, а исп. и прозодијски необично *ноћевāла* (по Трбушāнима) Рош.

д) Истакли бисмо и следеће односе и појединачне примере:

кѹ-се *ћѣде* Во / *кѹ-да* се *ѡѡѣвāм* Во; *зāћенē* се Во К / *задѡѣвāјѹ* се Д (однос *ѣ / ѣ̄*); исп. и трп. прид. у примеру И у *јāбуку* су *зāћевāне* пāре М;

лāē Во, *лāјѹ* Го З / млѡго *залѡѣвāјѹ* (*а / ѣ̄*);

кѡсīм Ј К СР, *кѡсīмо* Ј Ту и сл. / *йрѡкāшā* Душ, *рискāшā* ДТ (*о/ā*); исп. и им. *оикāшāње* Т;

йѣчēм Год Ка П, *йѣчēмо* О Ст и сл. / *йрѣйшāли* Го (*е/и*);

лѣйш ДС / *ѡблѡѣћē* Год (*е / ѣ̄*).

Говори се и: *зāгѡрѡѣвā* К, *нāсѡѣвāмо* П, *йѡбѡлѡѣвā* У.

620. *О уоченим консонантским алтернацијама.* Перф. (-) *йуситиити* и сл. одн. импф. (-) *йушитити* и сл. потврђени су и у о в а к в и м (дакле, стандардним)

⁷⁵⁶ Исп. М. Ник. СП 493 *ѡйклоњала*, *склѡњām*, *йрислоњā*.

⁷⁵⁷ У србијанском Полимљу чује се и *зайтворали* и сл. поред чешћег *зайварали* и сл. (М. Ник. 493).

⁷⁵⁸ В. РМС.

ликовима: *йўсїїли* ГГ, *наїусїџо* З, *наїусїїли* О, *йўсїїмо* С одн. *йўшїїам* К, *йўшїїамо* Год, *сїўшїїа* С. Међутим, у оба случаја јављају се (а укупно узевши и изразито преовлађују!) и нестандартни аналошки ликови. Реч је, заправо, о двосмерном аналошком процесу неуједначеног степена заступљености:

а) према *йўсїїиїи* и сл. спорадично се чују и импф. ликови на с; исп. *йўсїїали* Год, *нè* *йўсїїа* Мр;

б) према импф. *йўшїїаїи* и сл. налазимо двојаке перф. форме на ш — примере типа *йўшїїиїи* (веома често) и облике типа *йўшїїаїи* (ређе); исп.:

йўшїїиїи Во Ра, *йўшїїише* Д, *йўшїїише* Му, *йўшїїиџо* Вр Го ДД Ј П Ра С, *йўшїїила* Го ТП, *йўшїїили* Д, *йўшїїїм* Вр ДД Ст, *йўшїїїмо* П Т, *йўшїїе* Ј, *йўшїїи* крају! Д С; *зайўшїїила* Го Ј, *йџйўшїїиџо* Ми, *йџйўшїїила* К, *йџйўшїїе* З, *йрџйўшїїила* Во, *йрџйўшїїише* Ми, *йрџйўшїїїм* Му, *расїўшїїїм* Год, *сїўшїїиџо* Ри, *сїўшїїила* М, *сїўшїїїмо* Д Ду СР, *сїўшїїи* Душ Ми, *сїўшїїи!* Ми, *йўшїїи се* Во и сл.;⁷⁵⁹

йўшїїам ђвце Ми, *йўшїїали* за Ми; *зайўшїїали* Д, *наїушїїа* Мр Ду, *Наїушїїа* шкџлу, *наїушїїа* пџсџ Во, *Наїушїїа* свè и ђде П, *Пџйушїїа* маџо Мрш, *Пџйушїїа* сажла Го.

Посебно бисмо издвојили (односно нагласили) следеће.

ба) Дијалектолошки је занимљив трп. прид. *зайўшїїаџо* Во; нису дијалекатски обележени (нити дијалектолошки нарочито занимљиви) ликови *зайўшїїена* К, *зайўшїїено* Ду, *зайўшїїене* Ц.

бб) Рекли бисмо да се занимљиво *йўсїїали* (га) Ду семантички (и видски!) поклапа са *йўшїїали* и сл. (са „уметнутим“ с или из стандардног *йўсїїили* и сл., или из нестандартног *йўсїїали* и сл.).

бв) Перф. глаголи типа *йўшїїаїи* облички се подударају са својим импф. еквивалентима, а видски раздвојна прозодијска оделитост чини их својеврсним х о м о г р а ф и м а (исп. однос импф. *йўшїїам* ~ перф. *йўшїїам*).

в) Аналошки модел типа *йўшїїиїи* препознајемо и у глагола на *мјесїїиїи*: *намјешїїили* Год, *намјешїїи* Вр (исп. *намешїїи* Го), *намјешїїе* С, *смјешїїе* га Мр.

Обични су и стандардни ликови: *намјесїїїм* Ду Ст, *намјесїїи се* Ри, *намјесїїе* Д, *смјешїїи се* Ра, *смјесїїїм се* Во.

Истакли бисмо и једну недоумницу. Према РМС гл. *намјешїїаїи* (се) спада у трајноучестале гл. („несврш. и уч.“); нисмо сигурни (?) да је наше *намјешїїа* (сџбу) К импф. гл. (исп. перф. *йџйушїїа* Го). С друге стране, импф. је гл. *намјешїїа* (тè дџелове ђ-тога) Л.

г) О формама на *-ић-* в. т. 320 одељка о консонантизму.

д) У вези са односом палаталан/непалаталан основински консонант, извојићемо следеће.

да) Налазимо и облике са основом *-хваћ-* и ликове са основом *-хвай-*:

⁷⁵⁹ „Облици типа *йўшїїиїи* аналошког су порекла — настали према итеративу типа *йўшїїаїи* или (вероватно би било боље рећи „и“) трпном придеву типа *йўшїїен*“ (М. Ник. СП 395). О овоме в. и Ивић Поговор 140.

в̑а̑и̑а̑ Год Л М, *д̑д̑ва̑и̑а̑* М / *д̑д̑ва̑и̑и̑* П, *з̑а̑ва̑и̑а̑* Ми / *з̑а̑ва̑и̑и̑* Ри, *и̑д̑ва̑и̑и̑* Мрш, *и̑д̑ва̑и̑а̑*мо З Р, *и̑д̑ва̑и̑а̑ше* Му, *н̑е сва̑и̑а̑* Ду.

Исп. и шаливо *Над̑д̑ва̑и̑о̑ се* д̑бро Во ('често посезао за флашом, напио се').

Засведочено је и *д̑д̑и̑и̑а̑* СР (исп. и Не м̑гу да *д̑д̑и̑и̑и̑* В).

дб) Говори се *р̑е̑и̑а̑* Бр ГГ Ро, *р̑е̑али се* Ј, *изр̑е̑али се* О, *изр̑е̑и̑а̑* В Ка, *и̑ор̑е̑и̑а̑ше* Р ТП.

Ређе је (бар према нашој грађи) *р̑е̑дали* К, *зар̑е̑дали* С.⁷⁶⁰

ђ) О ликовима типа *с̑и̑а̑шава* (: *с̑и̑аси̑и̑и*) в. т. 580.

е) Итеративи изведени од основе *би* уобичајени су и са *в* и са *ј*:
доб̑и̑в̑о̑ ЈД, *доб̑и̑вали* Зд, *д̑д̑и̑ва се* Му, *д̑д̑и̑в̑а* Ра С, *д̑д̑и̑вано* Ст;
доб̑и̑и̑о̑ Душ, *доб̑и̑и̑ала* Мрш У, *д̑д̑и̑и̑а̑* Д, *д̑д̑и̑и̑а̑мо* Ми.⁷⁶¹

621. *О и̑и̑ера̑и̑и̑вима* на *-ива*, *-ава*... а) На подручју УЦг итеративне форме су чешће пего у књижевном језику. Представимо, најпре, изван број дијалекатски обележених ликова:

дору̑ка̑вали П;

за̑и̑аж̑ав̑о̑ ДД, *за̑и̑аж̑авали* П;

и̑и̑и̑ера̑ва̑и̑у̑ Д, *до̑и̑ера̑в̑о̑* Ра (књ. *до̑и̑јер̑и̑ва̑и̑и*);

Н̑и̑е т̑ешко *кле̑и̑а̑ва̑и̑и* Мр;

лив̑си̑вало Душ (књ. *ли̑и̑с̑а̑ва̑и̑и*);

на̑здрав̑ља̑ва̑и̑у̑ Во (књ. *на̑здрав̑ља̑и̑и* одн. *на̑здрав̑ља̑и̑ва̑и̑и*);

си̑а̑ки̑в̑а̑ Ро;

Па, *се̑и̑ав̑о̑ сам се* ја Во (са можда необичним значењем: 'Чинило ми се да би се то и о в а к о могло одиграти');

и̑ре̑ва̑и̑ва̑и̑у̑ Му;

и̑пре̑в̑ља̑вали га Ду;

и̑у̑ж̑и̑вало се Ра;

у̑се̑д̑а̑в̑а̑ М.

Извесно је да се у неким случајевима обличке неусаглашености са књ. језиком очитују само у репартицији суфикса *-ива-* и *-ава-* (исп. *и̑и̑и̑ера̑ва̑и̑у̑*, *до̑и̑ера̑в̑о̑*, *лив̑си̑вало*, *на̑здрав̑ља̑ва̑и̑у̑*); остале наведене примере Речник РМС не региструје ни са *-ива-* ни са *-ава-*.

аб) Могуће је да је необично и некњижевно *си̑а̑ки̑в̑а̑* настало аналогично према сасвим обичним књ. формама типа *з̑а̑ки̑в̑а̑* Душ, *з̑а̑ки̑ва се* П, *ра̑ски̑в̑а̑* Му, *и̑ски̑в̑а̑* Ду и сл.

ав) За стандардно *би̑ва̑и̑и* имамо само две потврде: *Би̑вало* је то̑ и̑ при̑е Во, *Ђе̑е̑* је *би̑вало* Ро.⁷⁶²

⁷⁶⁰ У неким сродним говорима управо је обрнуто; исп. нпр. М. Ник. СП 495.

⁷⁶¹ Двојако је и у суседном Љештанском: *доб̑и̑ја̑и̑и* / *доб̑и̑ва̑и̑и*, *доб̑и̑ја̑и̑у̑* / *доб̑и̑ва̑и̑у̑* (Тешин̑ 235). С друге стране, у такође суседном Горобилу говори се само *доб̑и̑ја̑и̑и* и сл. (М. Ник. 691).

⁷⁶² Облици гл. *би̑ва̑и̑и* чешћи су у неким јужнијим сродним говорима (исп. нпр. М. Ник. СП 496).

аг) Док је гл. *посиџи* (исп. *посѣм* Ду Ми Рош С, *посѣи* Кр Р и сл.) пре трајни него трајноучестали, у лику *посала сам* га К (књ. *посаџи*) изразитије је присутна итеративна нијанса.

ад) Према бројним перфективним (фонетски разноликим, а, каткад, и арелно ограниченим) облицима гл. *разуљеџи* (исп. нпр. *разуљели*, *разуљела*, *разуљела*, *разуљила*, *разуљела* и сл.; в. т. 255, 311) налазимо само једну импф. итеративну форму: *нисам разуљѣвала* Рош (књ. *разуљѣваџи* (се)).

ађ) Стандардно *ујаљиваџи* (се) потврђено је у примеру И Јонџ је се *ујаљивало* Ми.

б) Од итеративног гл. (*х*)*одаџи* наводимо форме:

одџ Ду Ри, *одала* Ми, *одџ* ГГ У, *не одај* Во.⁷⁶³

Бележимо и гл. именицу: *Само прѣвите одџе*, *он ниџаку сџлу немџ В* ('дангубите, траћите време идући тамо где не треба ићи').

Од гл. (*х*)*одиџи* налазимо једино облике императива (*оди*, *одиде* и сл.; в. т. 213, 599) који су, заправо, свршени глаголи.⁷⁶⁴

в) Засведочене су и неке итеративне композите на *-лазиџи*, исп. нпр.: *залази* О СР;

излази Ду О С, *излазимо* Го, *излазиџе* Ј У, *излазе* Ро и сл.

Рекли бисмо да је аналогичном према уобичајеним ликовима типа *обилази* Д П, *одилази* Го Т, *подолази* К (исп. и перф. *подошла вода* Во), *разилази* се (на́род) Во и сл. настало и необично *изилази* Б.

Саобразан је са књ. језиком и дублет *прокишиџа* Ду Ст / *прокисџало* Душ, затим занимљиво *не намџрџа* Зд (исп. и перф.: Да те није не́ко намџрџ? Д), као и фреквентни глаголи IVб врсте типа *зарађивала* Ду, *обрађивало се* Мр, *оџкујљивали* У и сл.

622. *О неким љрефиксалним образовањима.* а) Алтернације *с~са*, *из~иза*, *раз~раза* и сл. очитују се у следећим ликовима:

аа) *завѣжѣм* Во П, *завѣжеш* П; *заврџаџам* М, *заврџаџају* ГД Ра, *заврџаџаџе* Во и сл.;

изаберѣ Ду Душ, *изаберѣмо* С, *изабрали* Ду, *изабѣра* Рош; *изаљеѣм* Му С, *изаљеѣмо* Р; *изаѣрѣм* Рош и сл.;

одаџиџа Г О, *одаџиџа* Ми;

одаберѣм Г, *одаберѣ* РБ Ри, *одаберу* Л, *одабѣрала* Р; *не одазџак се* Во, *одазџа се* Ри;

разаџели ГГ, *разаџиџу* П СР, *разаџиџаџи* Рош; *разаџиѣ* СР;

саберѣ Го, *сабѣра* В Р, *сабѣрамо* Му Ра; *саџила* Му С; *сакриџо* Во Д Му, *сакрили* ДТ С Ст ТП, *сакрила се* Ст, *сакриѣм се* Д, *сакриѣш се* Душ М, *сакриѣмо се* Ми СР, *сакриџо* Му, *сакриџали се* ГД;

сакуџише Ми; *санесѣмо* Мр С, *санесу* П; *саѣрѣм* ДД, *саѣрѣмо* М Ст, *саѣраше* Ра;

⁷⁶³ Према М. Николићу „*одаџи* није изгубило значење итеративности, како је то предиџао А. Белић (Историја II/2 49), јер према себи има несврш. *иџи*“ (СП 497, бел. 1352).

⁷⁶⁴ Исп. М. Ник. СП 497.

сàћерāм Ду, сàћерāмо С; сàчекāм Год, сàчекō О и сл.

аб) збрīишєм Ми Ст, збрīниємо Ми; збāциј Во;

изберєм М, изберє се П; не обзирє се Мрш; одвīлā Мр, рāзвīлā Ми, рāзвīлє се М;

свєжєм В, свєжє Мр, свєжє Ми Ра, свєжєи П, свєза Р, свєзашє Л, свєзасмо Р, свєзāни Во К, свєзāи П, свєзāио С Ст, свєзō Т;

скўийєм Б Ми, скўийємо се О, скўийє се С Ст и сл.

Издвојили бисмо примере са *йода-*: *йōдабиџє* вїле Зд, *йōдасчїџā* П, *йōдашкївају* Д, *йōдашїишā* В (исп. и *йōшїишāј се* Во).

б) Интересантна су (рекли бисмо и уобичајена) префиксална перфективна образовања типа (свї се) *йōразбōлчїєвāмо Ду, йōзāвāшашє иг Ду, йōнашїшāшє се* ГГ М, а исп. и необично *йōсāдчїєвају* (:садити) Д.

в) Међу засведоченим префиксалним формама налазе се и следеће:

да *дōмїрим* шкōлу П, *зāломї се* Д / *йōломї* З, *йрōломї* Р, *дōломїм* Ра, *закрмєлō* М, *зāйосїишō* пōс П; *згōишōвїм* јєло Ст, *зāйōшеде се* К, *здогōвōрили се* Во / *здогōвōрише се* У / *здогōвōрїмо се* П / *здогōвōрє се* Ц, *ишчварї се* К / *учварї се* РБ, *изрекō се* Д Рош / *дōдрекō* О / *урекō* га П / *зāрекō* се ТП, *тō* плāтно кат се *изāшкє*...РБ / по стō мєтārā *йрєшкєм* прōљєном плāтна М, / *йōдāшкє* се ГГ / *йшкєм* мālкїце Ми, *йжшгљō* Год, *йжшгљāла* О, *истїуцају* Р / *нашїуцај се* Во, *измакнє се* Д / *йōизмакнє се* Во, *йзмршāли* С (исп. и импф.: *пōчō* сам да *мршāвил* Во), *изгрāвā* Му / *обїгрāвā* Ст, *одїгрāвā* Рн, *дō* да *омємљивї* Ду, *нагāђā* ЈД / *йōгāђā* Ст / *дōгāђā* Ту / *јгāђā* Ми / *рāзгāђāм* Ту, *одбрāнила се* Рош / *зāбрāнили* ДД СР С / *убрāнили* Мрш, (исп. и импф. *нїсу* *брāнили* Год, као и итер. *убрāнївали* Мр), *зāвєжємо* М / и *йōзāвєжємо* за позавєсцє Ро, *йōсєли* П, *зāсєли* У (исп. и прелазни гл. *јсєднў* га Ра), *йрєбїрā* РБ (исп. и им. у устаљеном изразу *Пробїрāч нāђе ошїрāч* Во), *йрєкōсїшō* Му Ро, *йрєкōсїшāли* Р, *йрєкōсїшāло* Ра, мāло *йōсїрємї* Мрш, трєбā да *дōшїшїрї* кōсу Го *йōсōнем* ГД, кад *бїдємо* *йōсрāдили* Во, *йрїкосї* до зємљє Во, *йōдāдуо* Ра, *рєкō* па *йрєйорекō* С, *йōсмōшїрїшō* Душ, *рāгрїше* М / *дōгрїше* СР / *изгрїше* О, *рāжшїрā* Г, *разбāдалє се* П, *сāгубї* рāt Му, ако *снїшāнїм* свїју пєт...К, *јжшљубє* З, *јвршї се* Мр, *јсқушї* и *јовō* Ми, ако *јзмогнєм* ГД.

623. Свакако су интересантни (на овај или онај начин) и облици следећих глагола:

ārлє, *йграју* У ('гласно се веселе'), у *Нїшу се бāвили* сєдам дāнā ДД, *врїшїшō* дт смнїā О, *вāрулє* Ст, *вāровāло се* Ст, *вдїшїє* Ст, *гōзбїра се* Рн, *гмїжє* нєшта Во / *вāкō* *гāмшжє*, *гāмшжє*, као *гўбārн* Г, *дōмчā* ('шчепа') Вр, *дрмō* цчїєлим Косєрићима В (исп. и им. *дрмāшїор* В = 'моћан, утицајан човек'), *зāвшїō* П, *зāвшāло* Рош, *зāкўчїши* плāс онāј Вр кад *зāлāдї* Д / кад *зāлāдњā* Т, *зāйрєђє* Ј, *зāйрєђу* Ра, *здōчїшō* ('уочно') Ми, *јāдили*, мўчили се Во, *комєндїлā* Ј, *комєндїшāју* Ј Ст, *лāзнє* мāло Душ, *дōлзнїє се* Мр, нє смїшєш *очєшїшї* Л, *нашїєвўљї се* Му, *дōбāлє* јāбуку Ми, *уздўшчївā се*, близу стōжєра Го, *нагрāсашє* Год / *нагрāбусїше* Р (у оба случаја: 'лоше се проведоше'), *окємбєсїлā се* Ц, *йāшїшō* бвцє Рош ('држао их на испаши'), *йāсовāло* З, Али кадг *йōглєднїєш*, *дōпєт* јāбука постojāнїшā ДТ, дāску *йрōшїуљїшї* Вр, *йāсулє* Г, *рєдї се* кōкōш Во (исп. и: *тō* прїрōдā *рєдї* К), *рњā се* К Ц, *рњāју се* Ду, *Штā се рњāшї*? С, трєбā *рāзнāчїшї* Ра, *сјєцā* П / *сєцā* Ст,

сїройовале смю Р, сїддбиїу га Ст, скрало се ('пало') Душ, сїїарнє ватру У, скòлили га С, скòлише га С, сїрљила нòгу ГД, нàрот се узбешио С.

НЕПРОМЕНЉИВЕ РЕЧИ

1) ПРИЛОЗИ

624. Будући да они постојаношћу, дијалекатском изражајношћу и бројношћу појавних могућности надмоћно премашују све друге врсте речи, изворна снага сваког народног говора најживотније бије управо из његова врела прилошких речи. Обилатост и разноликост форми, од којих је већина занимљива (тј. дијалекатски обележена) бар на једном од сагледаваних нивоа језичке структуре (прозодијском, фонетском и морфолошком), основне су карактеристике и корпуса прилошких ликова сакупљеног на подручју Ужичке Црне горе. Засведочене облике сврставаћемо (ређе и коментарисати — скупно или појединачно) према њиховом значењу, поштујући (бар начелно) мање-више увржене принципе класификовања прилошких речи у нашој дијалектолошкој литератури.

а. Прилози за место

625. Заменички прилози. а) Прилози за место (у ужем смислу):

г д ј е: *ћѐ* Бр Вр ГД Год ДД Ду Душ З ЈД Ј К Кр Л РБ Р Ра Ри Рош Ст ТП Т Ту У, *ћѐ* Душ Ст ТП.

о в д ј е: *воде* ГД Л П, *вође* Во ГД ДД З Ј Ми Мр П Р Ра Ро СР С ТП Ту Ц,⁷⁶⁵ *воје* Душ Ст Ту, *вое* Бр Г Ду Му Ри СР С Ту Ц, *овде* В Вр Д Ду Л Ми Ри СР Ст, *овденак* Рош,⁷⁶⁶ *овдје* Б, *овди* Ц Во, *ође* Г (интересантно је да је стандардни јекавизам *овдје* засведочен само једанпут; релативно је чест стандардни екавизам *овде*);

т у: *иїу* Б ГГ Год Душ ЈД М Ми Ро, *иїуде* Во Душ Ми Мр П СР С Т У, *иїуди* Ка Ц, *иїуј* Вр ДТ Зд Кр Л Му РБ Ри СР Ст Ту Ц, *иїуна* Д С, *иїуни* Ду Р Ст;

о н д ј е: *нође* Во ГД Д Душ З Ка Кр М Мр Р Ри С, *ноде* Ми Ри С, *нонде* Год ГД Кр Р С Т Ц, *ноје* Во, *ное* Г Го Д ЈД Му О Ст, *онде* Г З Л Ра Ри Ро Ст ТП Ту У, *онди* Год (исп. и *ћенóде* Во);

н е г д ј е: *неђе* Во Вр Год ДТ Ду Душ Зд Ј Кр Мрш П Ри С Ст ТП Ту (исп. и *иòнеђе* СР У);

с в у г д ј е: *свѝд* В Год Ми Т Ц, *свѝдā* Год Ц, *вѝдѐ* Кр, *свѝђ* Зд Ро ТП, *свѝђе* Душ;

н г д ј е: *иђе* Го Кр Р С.

б) Прилози за п р а в а ц:

к у д: *Кѝ-ће* кò Б, *Кѝ-ћеш* òндāјке? Б, *Знāш* ли реко *кѝ-си* пòшò Бр, *Кѝ-ћете* нòћāс? В, *Кѝ-ш* сād? Бр, *Нѐ* знāм *кѝ-ћу* В, *Нѐ*мамо *кѝд* В, *Иди* ако *имāш* *кѝд* В, *Кѝд*

⁷⁶⁵ Лик *вође* веома је фреквантан (рекли бисмо понајчешћи) и у околним идиомима; исп. нпр. Бук. Драг. 160, В. Ник. М-Гс 231, М. Ник. СП 501.

⁷⁶⁶ Исп. Бук. Драг. 160 *овденак*, В. Ник. М-Гс 231 *овденāк*.

је се изгубило, нѣ знам Во, Нѣ знају ни кѹ-ће, ни штã ће Во, Кѹ-ћеш вãмо? ДТ, Е кад нису имали кѹд, òни òпѣ. . . Во, Кѹ-ћеш реко црњане ГГ, Кѹ-ћеш ти тõ, Милане ДТ, Ја кѹ-ћу, штã ћу, сãкријем се пот крѣвет Душ, Па штã ћу, нѣмам кѹд Душ, Дãдоше, нã крају, кад нѣмадоше кѹд З, Нѣ би јã, али нисам òмõ кѹд Д, Кѹ-ћеш, јадане јадни Душ, Нисмо ни знали кѹд нас вõдѣ З, Ако зна кѹ-ће, бõг ме ùбило ЈД, Кѹ-се њеде Милисав? Ку, Кѹ-ћеш по снѣгѹ К (са значењем прилога кѹд може се јавити и упитни прилог *ће*: *Бѣ* си крѣпõ? ДД, *Бѣ* сте пòшли? ДД, *Бѣ* ћеш тõ? ДТ, *Бѣ* га то вõдѣш? Ка, *Бѣ* нѣмо сãд? Кр, Е *ћѣ* ће òн, и *ћѣ* ће òна Л, *Бѣ* гõд да пõћем, òн се òспрѣчи Л, *Бѣ* ме то реко вõдѣш, Обраде Во);

о в а м о: *вãмо* Бр Во Г Душ Л М П Ри СР Ст ТП Т Ту У Ц, *вãм* В Год, тãмо-*вãмо* В Му, там ò *вãм* Ду, тãмо и *вãмо* Ми, тãмо ò *вãмо* К, тãм ò *вãм* Ро, ò там ò *вãм* Во, тãм-*вãм* М, ò*вãмо* Душ С;

т а м о: *шãмо* Бр В ГГ ГД Го Год ДД З Зд Ка Кр М Ми РБ Ра, *шãм* нã другõг Во (исп. и наведено *шãм* ò *вãм* и сл.);

о н а м о: ò*нãмо* Во, ò*номо* Бр Во ГД Ду Душ Зд Кр Ми Мр П Р С Ст Т Ту, ò*номо* Год Ст;

некуд, свукуд, никуд, икуд:

Нѣкуд^т се њеде Во, *Нѣкуд* òдоше Г, Утѣкоше *нѣкуд* Год, *Нѣкуд* га одведоше ДТ, Їселѣ се, òде *нѣкуд* Мр, Баш вѹдѣ, вãлã, отрчаше *нѣкуд* Мрш, Збрѣсаше *нѣкуд* РБ, Ајмо реко *нѣкуд*, не мõгу вѣшѣ д-издржим Р итд.; *свѹкуд* Г У; *Нѣку*-ти нѣћеш Во, Нѣће ни ишõ *нѣкуд* ДД, *Нѣкуд* ми се нѣ идѣ Л, *Нѣкуд* нѣ мош Кр, Нѣ морем *нѣкуд* Кр, Нѣ би ишли *нѣкуд* Л, Да сам знала, *нѣкуд* нѣ би ишла Во, Мјѣсѣц дãnã *нѣкуд*^т се мрднули нису Р, *Нѣкуд* нѣмõј òни, сѣди тѹ Ри, *Нѣку*-реко нѣ мрдãј ТП итд.; Ако мõш *нѣкуд* д-òдѣш, иди Вр, Ако се *нѣкуд* они мрднѹ òтãлѣ, сѣѣци ме ње сам нãјтањѣ Во.

в) Прилози за пут и простирање:

к у д а: Нѣје се сѣтила ни кѹдã су је провѣли Бр, Кѹдã да прõћем, свѣ зарãсло Вр, Кѹдã сам прõлазила, вãлã, дõбро да òмãм нõге ГД, Гõрãм, кѹдã òмã трãвѣ Д, Кѹдã је вõјска прõлазила, мѣ нисмо смјѣли Душ, Кѹдã су òни, кãко се òпõ зõвѣ, бѣли распõрѣђени К, Тãмо, кѹдã су тѣ јãруге, изã Грѣдинѣ Ми, Кѹдã сте прõшли? Мр, Бѣ је чѣсто, кѹдã нѣ водѣ стõку П, А кѹдã си стõку вõдиш? К, А кѹдã смо прõлазили нõћõм, то нѣко нѣ зна ГД, Тãмо кѹдã је тã њина вõјска бѣла распõрѣђена ДД; Нису знали да им кãжу ни кѹдије су прõшли Г, Òни и нѣ знају кѹдије òмã шѹмѣ Ра; Е кѹдије нѣга вõдаше, кѹдије га вѹкоше вãздãн, то нѣко нѣ зна ДД.

о в у д а: вѹдã Бр Вр Год ДД Душ ЈД Ка Кр Ми Мрш РБ Ри С Ст, вѹдѣ Д Ј М Ми О П Ст ТП, вѹдије Ст Т, òвудã Год, òвѹдѣ Во;

т у д а: шѹдã Б В ДТ Д Зд Кр Л Мр Ра Ри Ст Ту, шѹдãн К, шѹдѣ Во, шѹдије ГД Ра, шѹд Го;

о н у д а: нѹдã Во ГГ Г ДТ ЈД Кр М П РБ Ри Ст, нѹдѣ К Кр Ст ТП, нѹдије Ра;

с в у к у д а: свѹкудã Вр Ро, свѹкудѣ Му С Ст;

к о ј е к у д а: коекѹдã Во, којекѹдѣ У.

Напомене:

1) Као што се види из наведених потврда (ова и претходна подтачка), прилози (-)куд и (-)куда (кудије) разликују се у значењу. Прилог куд (као и некуд,

свукуд, *тикуд*, *икуд*) означава правац, док прилог *куда* (одн. *кудије*, као и *свукуда*, *којекуда*) има просекутивно значење.⁷⁶⁷ Назначена дистинкција, ипак, није сасвим доследна, а спорадична одступања су двосмерна: исп. Да је води *кудије* Во (заправо *куд* — правац одн. циљ) или, с друге стране, Пази *куд* њдеш! Во (рекли бисмо *куда*, одн. *по чему*, а не *куд*, одн. *камо*).

2) Међу засведоченим прилозима за означавање правца нема оних типа (-)камо. Реч *камо* није сасвим непозната, али се јавља са другачијим значењем. Наиме, у примерима Реко *камо* паре Ро и *Камо* пљоска ('омања пљосната флаша са ракијом') Во пита се, у ствари, за нешто чега нема, а требало би (бар према уверењу онога ко поставља питање), да буде присутно.⁷⁶⁸

д) Прилози за полазно место кретања:

одакле: *одаклѐ* Во Ду, *одаклѐ* Г Р Ст, *одаклѐн* Ро, *одаклѐн* Ра, *о̀клѐ* Го, *о̀и́клѐ* ДД Л Ми Ри, *о̀и́клѐн* ДД, *о̀и́калѐ* Душ З;

одавде: *одавдѐ* Д П С, *одавдѐн* Д, *одавдени* Л, *одавдѐ* Мрш Ри Ту У, *одавдѐн* Т, *одавдѐ* С ТП, *одавлѐ* ЈД, *одавлѐ* Мр, *одалѐ* Мрш, *одалѐ* Рош;

одатле: *одайлѐ* Вр ДД Ј Мр, *одайлѐн* З, *одайилѐ* ДТ Ри Ту, *одайилен* У, *о̀и́алѐ* Вр Д Душ Кр Ри, *о̀и́алѐн* О С, *о̀и́алѐ* Ро, *о̀и́лѐ* Ми Ри;

оданде: *одандѐ* ДД Ми Ра, *одандѐ* П, *оданде* Му;

однекле: *однекалѐ* Бр У, *однекале* Ра, *однеклѐ* ДД Р Ри;

ниодакле: *ниодаклѐ* Во, *нио̀и́клѐ* Во Ду.

ђ) Прилози за правац долажења:

откуд: *о̀и́куд* Во;

одвуд: *одавуд* Во Го Год П Р Ро, *отгуд-одавуд* Ро, *одавуд* У, *одавуде* К О, *одавудѐн* Рош, *одавуд* У, *одавуд* Рош;

отуд: *о̀и́уд* Во Г Ду Ми Ро С Ст, *о̀и́удѐ* Рош, један *о̀и́уд*, један *одавуд* Ро;

однуд: *однуд* Мрш, *однудѐ* Го;

однекуд: *однекуд* Г Ст;

ниоткуд: *нио̀и́куд* ДТ.

е) Прилози са значењем крајње тачке:

докле: *доклѐ* Г ДТ П, *доклѐн* Му, *докле* Во;

довде и сл.: *довдѐ* Го Ду П Ра, *довдѐн* Мо, *довдѐ* Л О, *довдѐ* Г Ми, *довлѐн* Му;

дотле: *до̀и́лѐ* ДТ М, *до̀и́лѐ* Л П, *до̀и́ле* Р;

донде: *дондѐ* ДД, *дондѐ* Мрш П;

донекле: *донеклѐ* Год, *донеклѐ* П.

626. Међу засведоченим антонимима нарочито су фреквентни следећи:

близу — далеко:

близу Во Г Зд К М Мрш Р Ри Ст ТП Ту У Ц;

⁷⁶⁷ Овако је и у бројним другим говорима; исп. нпр. Вуковић П-Др. 76, Ђук. Драг. 161, В. Ник. М-Гс 233, М. Ник. Гор. 679, М. Ник. СП 504, Пиж. Кол. 173, Рем. Шум. 381 итд.

⁷⁶⁸ Прилог *камо* са оваквим значењем засведочен је и, нпр., у србијанском Полимљу (М. Ник. 504).

далеко Бр ГГ ДД З Ка Л Ми Мрш РБ Р С Ст (исп. и двојства *йздалека* Во / *издалека* О Ту, *йддалеко* Ј Му / *йодалеко* Рош);

горе — доле:

гѡре В Вр ГД Го ДД Ј Ка Л Ми П РБ Ст, гѡре Г П Ри, гѡри РБ Ц;

гѡрѡм В З Кр Т Ц, гѡрѡмо В Во М Р С;

дѡље В ГД Год ДД Душ Ј Кр Мрш П Р Ра СР С Ст, дѡле В Го Ц, дѡље В М, дѡле М, дѡли М Ц; дѡль Душ (Не могу да упаднѹ дѡль); *дѡльгоре* ('доле и горе') Ро;

дѡлѡм Бр ДТ Кр Мр Ри СР, дѡлѡмо Б Во Го Год З Ка С, дѡлѡмо Го;

назад — напријед:

нѡзѡд В Год Кр Л Ра Ри Ст ТП Ту, нѡзѡд Рош (*нѡзѡд* Д М / *унѡзѡд* С; исп. и *ѡспѡрѡг* ЈД);⁷⁶⁹

нѡпрѡд В ДД Мр Мрш СР, нѡпрѡд ДД К РБ Ст Т У (*унѡпрѡд* Р, *унѡпрѡд* Ст У);

одозго (озго) — одоздо (оздо):

одѡзгѡ Год Ри, одѡзгѡр П С Ц; ѡзгѡ В Во Зд К Мр Р СР С Ст Ту, ѡзгѡр Ј Кр Ми Рош СР ТП Ту, ѡзгѡрке П Р;

одѡзѡ Д Л Т, одѡзѡр Душ Ст У, одѡзѡль ГД Ка Мрш; ѡзѡ Го Кр Ми С Ст, ѡзѡль У.

627. Издвојили бисмо и следеће прилоге:

дѡйѡла нѡћи Ка, дѡйѡла Грѡдинѡ Во, ѡйѡла нѡћи Мрш;

Ѡн свѡ кѡнѡра рѡдѡ Во;

скрѡз Ка, скрѡз нѡскрѡз Во;

ѡздѡж З, нѡздѡж З;

сѡдѡла Ст;

изнѡйѡра Во Ду / изнѡйѡре Ка, унѡйѡра Во Ц / унѡйѡру Д;

ѡйѡриѡко Го У; ѡйѡрѡко Рош (исп. и *ѡспѡрѡѡка* Ро);

ѡйѡримѡс Г Ка, ѡйѡремѡс П, ѡйѡремѡсе Ри Ст, нѡйѡремѡс Ра.

Напомене:

1) Ликови *горам(о)*, *дѡлѡм(о)* и сл. у ствари су сложене прилошке форме (нпр. *горѡмо* = горе амо, тј. овамо горе или сл.) које, истовремено, сужавају и усложњавају значење прилога *горе*, *дѡље* и сл., сугеришући, пре свега, невелику удаљеност локације на коју се мисли. Унеколико су сродне (бар по двосложности и семантичкој „удружености“ саставница) и форме типа *вѡдгоре* Го Год, *шѡдгоре* М, *вѡдѡље* М, *шѡдѡље* ДТ М, *шѡдоле* Го (исп. *шѡдгоре* = туда горе или сл.).⁷⁷⁰

Наведе форме су прилично честе у нашим централним и западнијим насељима.

2) Ликови типа *дѡль* су несвојствени, али не и сасвим непознати говорима источнохерцеговачког типа у западној Србији (једна потврда из наше области и три из суседног Драгачева — *дѡль*, *дол*, *гор*⁷⁷¹ — једина су поткрепа наведене тврдње).

⁷⁶⁹ Исп. М. Ник. СП 506 *сазѡда*.

⁷⁷⁰ Овакви ликови су забележени и у суседном Љштанском (Тешин 182).

⁷⁷¹ Исп. Бук. Драг. 160; форме типа *гор* и *дол* веома су честе у централној Шумадији (Рем. 379–380).

б. Прилози за време

628. Прилози на *-д(а)* (заменички):

с а д (а): *сăд* Бр Во ДТ Д Кр М Ми П РБ Р СР С Ст, *сăд^т* Зд У, *и сад* ГД Зд Ри Т, *и сăд* ГД ТП, *сăдă* Ми Ту, *сăдѣ* Вр Рош, *сăде* Ду Ра Рош, *и садѣ* Во П, *сăде-во* В Во Мр Мрш Ст, *и саде-во* Д, *дò саде-во* Ка;

дòсад Бр ДД Му РБ Р Т Ту, *засад* К Р;

т а д (а): *тăд* ГД О, *тăдă* Д З Кр Л Мрш О Р Ри Ст, *тăдăј* ЈД;

òшадă Ду, *òшадăј* Т;

о н д а: *òндă* Во Вр ГГ Ду К Мр Му СР Ту, *òндăј* В Во Год Душ Кр Л Мр Му СР С Т Ту, *òндăјк* П, *òндăј* К, *òндăјке* Во Ду Мр Ра, *òдăј* ТП, *òндăк* Ро С, *лòндăк* Ро, *òндăр* Г С Ту, *òндăрке* Му Ту; *òдондăј* Во;

к а д (а): *кăд* Бр Во Г Ду Душ Кр Л РБ Ри С Ст Т У, *кăд^т* З У, *кăдă* Го Л О, *кăдѣ* С ТП;

кад бילו К Ту;

ђекад Ми Ро; *икад* ДД Р Ра Ст Ту;

иѣкад Д Ј К Ра СР С Ту, *иднекад* М Ми С Ту;

никад Го Год Кр Ст ТП, *никадă* Мрш Ц.

629. Прилози који у основи имају им. *дан* или им. које означавају делове

дана и други сродни прилози:

да њ у — но ђ у:

дăњи Бр В Год ДТ, *дăњу* Во Вр Душ Л М Ра, *дăњом* В Го Год З;

дăн-дăњи ДД Му, *дăнăс-дăњи* Кр О П СР;

нòђу Г Л Ми; *нòђом* Го Год Мр СР У, *нòђи* (се жѣло) Ри;

(-) дан (-) — (-) но ђ (-):

дăнăс Б Во ГГ ДД Душ Кр Л М П РБ Ра Ри С Ст ТП Ту У Ц, *дăнаске* Ми Мрш; *вăзда* Му, *вăздăн* Во Го Год Душ Ј К Ми Ри С Т (исп. и *иòваздăн* Во Ду К);

нòђăс В ГД Го Год ЈД Ка Ми Мр Ри Ст Т Ту Ц, *нòђаске* Вр Рош, *ѝрѣкунòђ* Ду;

(-) ј у т р -:

(-) в е ч е (-):

ј̀у̀ѝр̀òс Бр Во Год Д З Кр Ми Ра С, *ј̀у̀ѝри* ДТ; *ѝз̀у̀ѝра* Д, *ѝз̀ј̀у̀ѝра* Ми, *ѝз̀у̀ѝра* Зд Кр Ра С Ст, *ѝз̀у̀ѝре* Ка С Ст (исп. и *ѝз̀а̀ј̀у̀ѝра* Д Му Ра Ст); *с̀у̀ѝра* Ду Му, *с̀у̀ѝре* ГГ ДД К Р СР Ст У Ц, *с̀у̀ѝрадăн* К Му Ту, *с̀у̀ѝредăн* Зд О ТП Ц, *с̀у̀ѝри-дăн* Душ Ри Т; *ѝр̀ѣ̀с̀у̀ѝре* Душ П Р, *ѝр̀ѣ̀с̀у̀ѝре* Ри; *ј̀у̀у̀ѝро* К Ри Т Ту, *ј̀у̀у̀ѝро* Во ДД ДТ М Ми Мрш Ст ТП.

(-) в е ч е (-): *вечерăс* ГД К Кр М Мр П РБ Ту; *нăвечѣ* Д Ј, *ѹвечѣ* Ми С;

(-) ј у ч е: *ј̀у̀чѣ* Во Вр Ј Ми Мрш О Р Ро Рош Ст ТП; *ѝр̀ѣ̀к̀у̀чѣ* Во Ду, *ѝр̀ѣ̀к̀у̀чѣ* К Му, *ѝр̀ѣ̀к̀у̀чѣ* ГГ Ка Т.

630. Прилози у вези с називима годишњих доба:

з̀ѝм̀у̀с Б ГГ ДД Ду Зд Ка О П Ри Рош Ст Ту, *з̀ѝм̀у̀ске* Бр ТП; *ј̀ес̀енăс* Го ДД К М Ми Ри С; *љ̀ет̀ѝòс* ГД К Мр Р Ро Ст, *ѝр̀ò̀љ̀ет̀ѝòс* Мр РБ Ст Т Ту;

з̀ѝми Кр М О Ро СР; *љ̀ет̀ѝи* Во Вр ГД Д Ј Л М С;

ј̀ес̀ени (исп. *Ўвнѣк* је *ј̀ес̀ени* била свадба Бр, *Трѣбă* њу *ј̀ес̀ени* стругати Ту, *Ј̀ес̀ени* се сàстанѣмо Т).⁷⁷²

631. Прилог (-) л а н и: *лани* Ду Рош С Т, *лани* К ('прошле године'), *оловлани* Во / *оломлани* Ду Р ('претпрошле године').

632. Представимо још неке интересантније прилоге и скупине прилога за време:

а) *пирје*, *и пирје*, *ни пирје*, *испирје*, *малопирје*, *малопрѣ*, *најпирје*, *најпирје*, *ошпирје*, *ошпирје* (т. 247);

после, *послије*, *послен*, *посен*, *посли*, *послин*, *посље*, *посиље*, *посиље*, *посилен* (т. 352);

најпосле Во, *напошљетику* Душ, *напошљетику* Ми, *напослетику* Му СР (исп. и примере у т. 338);

б) *оје*, *ојеш*, *јоје*, *јојеш* (т. 309);

наново ДТ П, *Јово наново* Во, *пдново* ГГ Ми, *пнова* Рош;

узаман ДТ М, *уземан* П, *узаманце* Л, *уземанце* Р; *увџек* ДТ Душ М Ри, *увџек*

Ц (исп. и *занаџек* Во);

скоро Бр ГД Душ Кр О РБ Ри, *одскора* Год / *одскора* Ми, *одскоро* П;

јак В Го Душ Мр Мрш Ри С ТП У Ц;

одма (т. 292);

номад К Ц, *ономад* П, *ономад* Г;

часком Вр Д К Ми Ри С, *часком* Во Ду, *часом* Л;

ушом (*ушом* ти стиге и Петрија Во, *ушом* бануше и сандучари ТП, *ушом* се и Вида запођеде на вратима и сл.);

дуго Го Ра Ри Ст, *задуго* Во, *пдуга* ЈД Т, *пзадуга* Г;

Остану *задље* (дуже) Ду; исп. и *Закле* они *оће* Ро, *занекле* Во.

Н а п о м е н а: У вези са односом *јуче* и сл. / *суйре* и сл. интересантна су још два временски симетрична антонимска пара: *прекуче* и сл. / *пресуйре* и сл. и *пакуче* Во / *пасуйре* Го — дан пре (односно после) дана означеног формом *прекуче* и сл. (односно ликом *пресуйре* или сл.).

в. Прилози за начин

633. а) Неки заменички прилози:

Како-но? П, *Како* си ти мислио? Д, *Како* си прешо у путу? Ри и сл.;

вако БВ Во ГГ ДД ДТ ЗД Ка ЛМ Мр Мрш О П Р С Ст Т Ц, *овако* Вр ДД З;

пак В Вр Ду Душ Кр П РБ Р СР Ст ТП Ту Ц;

нако В Во ГГ Го ДТ Душ ЗД Ј Ми Му П Ри С Т Ту Ц, *онако* В Го;

пек ЗД К О П Ст ТП, *пикако* Год Ри;

свакако П Р, *свакој* М Му.

б) Прилози на -ке и -(и)це:

ојке ЗД Мр, *наглавачке* Д Ц, *наглавичке* Рош, *напиранике* Ми, *оберучке* Му, *полошк* Т, *полошк* Рош, *попирбушк* Во, *чепвороншк* Го СР Ст, *пјешк* ГД Д Душ Ми Мрш, *пјешк* В Ду, *пешк* Ка; *пјешнице* Мр Ра (исп. и *пјеве* Во Ка, *пјед* Ра);

⁷⁷² Исп. Рем. Шум. 384 *Јесени се рад* и сл.

*кράдолице Ра, крѣломциѣ Ц, на сумице Во Ми, ѿоимѣнциѣ ЈД.*⁷⁷³

в) Прилози на *-ке / -ки*:

жмурѣћкѣ Во, лежѣћки Бр, седећки Ми, сѣоѣћки Кр, сѣоѣћки Вр.

г) Међу засведоченим прилозима за начин налазе се и следећи:

Јѣдн *грѣдом Во*, Причамо *грѣдом Ду* и сл.; *Друкчиѣ* се радило *Кр*, *Они друкчѣ* говорѣ *Во*, *друкчиѣ З С*; Свима то би *зачудо К*; Тако е *изрѣзно сѡвѡ* жѣну, *ћѣцу* ('непристојно, вулгарно') *Б*, *И јѡн* је радиѡ *ѿстѣ Во, ѿстѣ Го ДД С Ст ТП Ц*; нѣма *лѣбаво Рош*; *Лѣсно* нѣмо, ако људи јѣсмо *У*, Тако е *лѣсно У*, *Лѣшнѣ* ми је саде-во млого *Рош*; *назор Ј Рош Ту*; *намерно ДТ П РБ*; *насамо Ц*; *Исцјенка* се *насишино* тај *лѣч Го*; *ѡбашка Г Му С*, *набашка Вр*, *наѡбашка ДТ*, *наѡбашка С*; *оѡириликѣ Ц У*; *Запрѣјети му ѡширо Ро*; *ѡлако Г*, *ѡлако Ј Р*; *ѡоимѣнично Во*, *ѡошѣно ГГ ДД Му П Р*; *Рѣѡбно* ми даво *СР*; *Рашишиѣ* се *кѡси Д*; Радило се *ручно Ј*, Извлачили *ручно Душ* и сл.; *шѡчно Ду Ка Ро Т*; Састави иг вако *унакрс Р*, *Дванѣс пѣтки ѡземан брес прѣкида З*, *Нѣћу д-ѡдем узинаѡи Во*; *Живили ѡарски*, *каки Ту*; *ѡба Д*, *ѡбѣ П*, *Нѣће шѣле ѡиши Д*.

д) Рекли бисмо да прилог за начин имамо и у интересантном примеру *Иде наѡдногу* ('низбрдо, ногу под ногу') *Бр*.

ђ) Подвучена форма у примеру *Они сѣишно* ѡбадвоје *ТП* има придевско значење.

г. Прилози за количину

634. а) Засведочени заменички прилози за количину, као и интересантији мултипликативни прилози и изрази, представљени су у неким од претходних тачака рада (нпр. т. 136, 224).

б) Издвојићемо и следеће количинске прилоге:

ѡсѣа Во ГГ ГД ДТ Душ ЈД К Кр Л М Ри Ро Рош СР С Ст ТП Ту / ѡсѣи Год *Ј Му П Ст У / ѡѡсѣа Ду Ст*; *Скупило* се *народа ѡрилично Во / Остало бѡгами ѡѡрилично Ка*; *мѣло Вр Год Зд К М Мр Мрш*, *нѣмало Ми Ст*, *ѡмало Го К Ми Ст*, *мѣлчице Во*, *мѣлчице Во*, *мѣно Го Год М Мр П СР Ц*, *У почетку* му *ѡманѣ* давали *К*, *Омало* је било *Ра*, *млого/много* (т. 332), *Успѣ* се *ѡвѣшиѣ* млѣка *Д*, *ѡ сага ДТ*, *ѡла кѣла Ми*, *ѡно жѣта Ра*; *Вѣшиѣ* ће теби ѡстати *Го*; *Слѣбо* је штѣ *прѣмо Во*, *Слѣбо кѡ* и зна *Ду*.

2) ОСТАЛЕ НЕПРОМЕНЉИВЕ РЕЧИ

635. Неки особенији предлози. а) Поменућемо, најпре, следеће предлоге:

без/без (т. 350);

ван ѡвлиѣ *Г*, *ван* брѣздѣ *Д*, *ван* гувна *Зд*, *ван* људи *Во*, *ван* нашиѣ тѣје *закѡнѡ ТП*, *ван* ѡрања *ГД*, *ван* пута *Д*, *ван* стрѡја *Ми*; *ван* свѣкѣ *пѣмети Ра*, *ван* тог ѡниѡг *правца К* и сл.

⁷⁷³ Лик *ѡоимѣнциѣ* засведочен је и у неким ближним говорима (исп. В. Ник. М-Гс 237), као и у удаљенијим идиомима (исп. нпр. Рем. Шум. 385).

више кућē ЈД, *више* собрē Ст, *више* црквиē ДД, *ора* *више* кућē Г, *више* јарка Ми/*виши* собрē ДТ, *ви-*штале Р, *виши* пута Р Т, *виши* наше̄ те̄ њивице̄ Мрш, *виши* наше̄ кућē З, *виши* гостињӯ Ми, *виши* кућē ГГ Ст, *виши* дуда Го, *виши* тога̄ казана Д, *виши* мочила Ка, *виши* старē кућē О и сл.;

због њега̄ ДТ Д, *због* тог̄ њеног̄ чоџа СР, *због* сваке̄ будалетинē Ра, *свѣ збок* те̄ жентуринē Во, *збок* тога̄ Л, Ма *свѣ* је то̄ *збок* те̄ њинē будалаштинē Ду, *збок* причē Т, *због* сваког̄ долаша ТП, *збок* твоје̄ непажње̄ ГД, *због** те̄ њинē ђевџурē ЈД, *збок* себе̄ Ри, *збок* чега̄ Ро (једанпут бележимо и предлог *через*: А *чѣрѣс* тога... СР);⁷⁷⁴

крѝз нѝи Ро, *крѝс* поље ГГ, *крѝз* војску Му, *крѝз* војску Му, *крѝ-*земљу Ро, *крѝж* њега̄ ТП, *крѝз* мјесе̄ц данā Л, *крѝз* нашу авлију Год / *крѝзā* њу Ст, *крѝза* средину Ро, *крѝза* свакӯ шивку М, *крѝза* счиѣно Рош, онѝ шупљо *крѝза* срчиѣду Ри, *крѝза* шуму С;

низ дувāр К, *низ* воду СР, *нис* поље Ми / *низа* стра̄ну Го, *низа* шуму Ми, *низа* собру ГГ;

ус кућу Бр, *ус* пото̄к К, *уз* вјетар Во, *уз* добру ракију Зд, *ус* то̄ дѣбло О / *уза* зид Ри, *уза* ме Ка;

с то̄м жѣно̄м Б, *с* ђвѣ стра̄нē ГГ, *с* онѝм ма̄лом Д, *с* нашо̄м стринѝом Ду, *с* ве̄ћим̄ не̄ким̄ дрветом Ј, *с* то̄м игло̄м ве̄ћом К, *с* не̄ким̄ мајѝором Л, *с* не̄ким̄ Видѝојем Му, *с* на̄ма Во Вр О, *с* ва̄ма ТП, *с* крӯшке̄ слетӣю Т, *с* партизанима Во, *с* воликѝом чворугѝом У, *ш* чѣтницима Т, *з* бра̄том П, *з* гостима Л, *з* ба̄бѝом Мр, *з* будало̄м Ра; *са* нашо̄м мајѝом Б, *са* Ужичанима Год, *са* приѝком̄ ('пријатељем') ДД, *са* тог̄ аста̄ла ДТ, *са* мо̄јим̄ једним̄ коле̄гом̄ Д, *са* њенӣм̄ свѣкром̄ Ду, *са* муштулѝуцӣном̄ Душ, *са* унучӣћима З, *са* шта̄лē Зд, *са* њинē те̄ кровнӣчарē Ј, *са* ма̄њом̄ ђецѝом Ка, *са* прѣслиѝом̄ Кр, *са* не̄пријатељом̄ Л, *са* водо̄м и ратлуком̄ Зд, *са* крѣчом̄ Мрш, *са* кућē Му, *са* ора̄ О, *са* шта̄ком̄ РБ, *са* ве̄ћим̄ кома̄дом Р, *са* Бугарима СР, *са* Нѣмцима СР, *са* ма̄лом̄ пла̄том̄ С, *са* на̄ма ГГ У, *са* свӣма њѝма Ра и сл.;

ѝоред њега̄ Во, *ѝоред* на̄с Год, *ѝоред* гра̄ња Д, *ѝоред*^т ка̄це̄ Душ, *ѝоред*^т кума̄ Р, *ѝоред*^т пута̄ ЈД С и сл.; *сѝоред* Ужѝица ГГ, *сѝоред* ме̄ђа̄ Го, *сѝоред*^т пото̄ка ДТ, *сѝоред* њега̄ Ро, *сѝоред* вршалице̄ Ри, *сѝоред* наше̄-га̄ја СР, *сѝорѣи* казана СР;

ѝокрај пута̄ Го, *ѝокрај* кућē Ми, *ѝокрај* ѝгнӣшта Р, *ѝокрај* шпѝрета ГД, *ѝокрај* со̄врē С; *ѝорај* Тѣшӣћа Во, *ѝорај* гра̄ба Во;

ѝреко̄ кућē Вр, *ѝреко̄* рамена Рош, *ѝреко̄* менē Ка, *ѝреко̄* себе̄ Во, *ѝреко̄* њега̄ ДТ, *ѝреко̄* јарка В, *ѝреко̄* пото̄ка ДТ, *ѝреко̄* те̄ стрѝинē Ка, *ѝреко̄* водо̄ē Ј Ст, *ѝреко̄* Ђѣтӣње̄ Зд, *ѝреко̄* Кадѝӣчачē Ка, *ѝреко̄* зѝмē Кр, *ѝреко̄* лѣта Мрш, *ѝреко̄* њѝвā Р, *ѝреко̄* тога̄ шта̄па Ра, *ѝреко̄* кућē Ри, *ѝреко̄* мо̄га има̄ња Кр, *ѝреко̄* Грѣдинē С, *ѝреко̄* мѣнē живѝог̄ Ст, *ѝреко̄* сваке̄ мјѣрē ТП, *ѝреко̄* аста̄ла Т, *ѝреко̄* то̄-грӯмена Т, *ѝреко̄* пра̄га Ту, *ѝреко̄* нѝгѝ У, *ѝреко̄* гла̄вē У, *ѝреко̄* не̄ко̄г̄ шо̄дера Ц;

ѝрема могӯћности Во, *ѝрема* се̄би ДД, *ѝрема* њѣму Ка, *ѝрема* њѝно̄м а̄мбāру Л, *ѝрема* сѝнцу Д / *сѝрам* њега̄ Во;

⁷⁷⁴ Предлог *через* је веома чест у суседном Љештанском (Тешѝи 239); јавља се и у многим удаљенијим говорима; исп. нпр. Ивић Биогра. 169, Ник. Мачва 270, Рем. Шум. 386, Поп. Госпођ. 212 итд.

йодно лонца Ро;
навр коца Во, *йовр* кӯћѣ Во, *увр* сѡврѣ ГГ, *увр* вра (‘на самом врху’) и сл.;
йри крају Д Т, *йри* крају П; исп. и А *й* ја сам бѡгами *йрим* пѹту Во (устаљена
 фигуративна конструкција са шаљивом нотом: при пѹту за „онај свет“);
мјѣсто њѣга Во, *мјѣсто* нашѣг кѹма Во / *умјѣсто* чѹтурѣ К / *намјѣсто*
 печѣња Ц;

*насред*⁷⁷⁵ црѣкве астаѣли Ро; *усред* зѣмѣ П, *усред* бѣчѣла дѣна Л.

б) Издвојили бисмо следеће:

ба) предлог *мимо* затичемо само уз облик акузатива (конструкција *мимо* +
ген. није потврђена): *мимо* мѡју главу Во, *мимо* тѹ зградицу Во, И *јон* прѡђѣ дѡље
мимо трску Г, *мимо* кѹћу Зд, *мимо* ту даску Рош, *мимо* свѹ онѹ дрвљад прѣт кућѡм
 К, *мимо* кѹће (ак. пл.) СР, *мимо* цело сѣло О, *мимо* ѡстѣлѣ лѹде Ро;⁷⁷⁵

бб) дах старине и особену стилску арому носи констр. за (одн. *са*) +
генитив у примерима Он *није* за *рада* Душ, још за *росѣ* Ро, Да за *дѣна* свѣ бѣднѣ
 гѡтово Мрш, *Й*мало се *сѣ* *чегѣ* пѡчѣти Зд.⁷⁷⁶

636. Неки особенији в е з н и ц и:

а) *било* дѣсѣт, *било* пѣтнѣс О, *било* кѹпус, *било* пѣприкаш Ра;

Или ради, *ил* нѣмѡј ни дѡлазити ГД, *Или* узми *или* ѡстави ЈД; *Било* у пѣрама
или вѣкѡ Душ;

Па *вѡљ* ти *йћи* *вѡљ* ти не *йћи* ЈД (исп. и *Вѡљ* ти лѣжати тѹне, *вѡљ* ти радиѣти Во);

Чѣкѣј *док* ѡни ѡдѹ, чѣкѣј Во, *Док* лѣжѣм, *ништа* ме не бѡлѣ ГД, *Док* су се ѡни
 тѹде свѣђали, ѡн пѡбјегѡ Душ, Пѣљали га, вѣла, *док* им *није* досѣдило (‘мал-
 третирали га’) Ду, Вѣлѣ да сачекамо *док* се ѡн не вратѣи Ц, *Док* је *Ў*рош бѣјо жѣв,
нико се *није* жалѣио С итд.;

Није му *било* по *вѡљи* па *мѣњ шѣиѣ* радиѣли Ми, *мѣњ шѣиѣ* бѣло Ми, *мѣњ*
какѣ Мрш, *мѣњ* шѣеничнѡ, *мѣњ* кукурѹзнѡ, *мѣњ* како бѣло У; *мѣњ шѣиѣ* да је
 кѹповѣто Ст.

Бѡлѣ радиѡ *него* ѡни свѣ ГД, Нѣк идѣ, бѡлѣ *и* тѡ *него* да ми тѹ цмѣздрѣи
 Душ, Бѡлѣ штѣла *него* кѹћа Мр, Слѣђѣ од јѣрета *него* од јѣњета Т и сл. / Е слѣђѣ ми
 је бѣло *но* *йшта* Бр, Вѡлиѡ тѡ *вишѣ* *но* *йшта* на свѣѣту Во, Тѡ је бѡлѣ *но* *йшта* Р,
Вишѣ *но* *йшта* С;

Прѣмда су тѡ *и* *јони* знѣли Во;

Сѹдили му *и* *осѹдили* га, *иако* га *нису* *ни*кад *нашли* Душ.

б) Посебно бисмо издвојили, као својеврсну дијалектолошку драгоценост,
 везник *јербо*: *Јербо* њѹ вода гѡнѣи К.

637. Неке особеније речце и неколико узвѣка:

а) *бар* тѡ Во, *барем* (тур. *bari*, вулг. *barim*) Г П Ра СР Ст, *бѡгме* Го Мрш Т,
бѡме ГД Д Ј Ми Ри Ст Т, *бѣш* Вр ЈД Ми О, вала *бѣш* Во, *нѣ* *валѣ* Во, *валѣ* (тур.
vallahi, *vallah*) Д Ро СР, тѡ *нѣ* П, *ваљѣде* Вр ГД П С, *ваљда* Душ О, Вѡлила се *сѣ*

⁷⁷⁵ У нормативној граматѣци предлог *мимо* иде *и* уз акузатив *и* уз генитив (в. Стеван. ССХЈ II 328–330, 420–422).

⁷⁷⁶ Констр. *за* + *ген.*, одн. *са* + *ген.* са оваквим или сличним значењима (али свакако унеколико
 архаичним) познате су *и* стандардном језику (в. Стеван. ССХЈ II 254–255, 249–251).

иѣм ваьде В, ѡво (ѡвѣ), ѡно (ѡнѣ), ѡно (ѡнѣ) (свуда), зѡбога ДД Л, зѡистѡ Г П, зѡистѡ Ј, Зар ти мѣни такѡ да кѡжѣш? ГГ, Зар је дѡшло дѡтлѣ? Кр, Зар сам јѡ тѡ од њѣга заслѡжила? Р, јѡ Б Бр Во ГГ Д Кр Л М Ми Мрш О РБ П РБ Р Ра Ро СР С Т У јабѡме Во Мр СР Т, јѡкако М, јѡиѡиѡ с Го, јѡиѡиѡ сам С Ту, јѡиѡиѡ су Ц, јѡк Во Год ДД ЈД М Му Рн Ст Т, а кѡном нѡјбѡљѡ гѡзда бѡю З, ко бѡјѡги Л С, ко бѡлѡси М, Напиѡса ли, живѡта ти Во, Озбиѡла ти кѡжѣм О, ѡзбиѡла Ј Ра Рн.⁷⁷⁷ ѡѡбогу брѡте Душ, ѡѡбогу М Рош.

б) И, пѡна срѣћѣ Го, јѡ ѡвѡ, јѡ ѡнѡ Го, Јѡј, кѡку мѣне К, Јѡј, Срѣто Ст, О, Стѡнѡјка Во, О, Миѡисаве Во, О, кѡе, дѡбрѣ вѣчерѣ З, ѣ, тѡ е дѡбро Г, У, него штѡ Год, ѡ, брѡте Му; Свѣ чѡниѡ фѡке-фѡке Во, Сѡмо се чѡ бѡи, ѡде свѣ у... Во, Бѡиѣ, бѡиѣ, ѡбн бѡга у њѣму Ду, Реко ѣ мѡј Вѡдоѡс ГД, Ё, тѡј смо сѡпали гѡс Зд, Ё реко вѡла бѡгу Ту, Реко ѡјѡј, ѡјѡј, штѡ-вѡ бѡи М, И ѡна, ѡјѡј, ѡѣ вѡдѡ ѡногѡ, е кѡку мѣне, нѡшѣ ѡпетѡтѣ М, Јѡрам дѡгнѣш и вѡкнѣш „кѡи“ Душ, јѡ, мѡре Б, Тѡ ѡдѣ и рѡди се ѡ томѣ мѡре Б, Па сѡд „јѡј“ Му, Трѡчѡи и свѣ нѣшта ѡ, ѡ, подврѡскуѣ Му, Узмѣш мѡљ па ѡѡѡи, ѡѡѡи Г, Тѡмо ѡмајѡ мѡљѣви, па ѡѡѡа-ѡѡѡа М, Само ѡѡѡа, ѡѡѡа, свѣ по њѣму О, Сѡмо ѡчѡниѡ „бѡћ“ О (исп. и дѡм-дѡм зрѡно Во);

мѡри СР Ту, мѡри Т;

дѣ, дѣдѣ, дѣла, дѣше (т. 605); Ма гѡкнѡти гѡдалѡ нѣ морѣ З, Ма реко рѡди штѡ ѡнѣш Ту, Ма реко ѡди ѡѣ ѡнѣш Рош, Ма нѣмѡј ме ... Во, Ма гѡвѡриѡ сам јѡ њѣму, не врѣдѡ Го, Ма бѡш ме брѡга, нек рѡди штѡ ѡнѣ Му.

Издвојѡли бѡсмо следеѣе. У прошлѡсти (рекли бѡсмо да то више није актуелно) постојѡо је обѡчај да за Бадѣе вѣчерѡи, приѡном прѡстирања сламе на којѡј се вѣчерѡло, укуѡани, првенствѣно ѡтац, мајка и деца, ѡпѡнашајѡ „гѡвор“ домаѡних живѡтиѡа, углавном живѡине (обѡчно ѡтац петѡла, мајка квѡчку, а деца пиѡиѣе). Забележиѡи смо некоѡлико сугѡстивѡних присеѡања на ѡвај детаљ пред-божиѡних радѡсти, нпр.: ѡѡѡ, ѡѡѡ; кукурѡкѡ, квѡ, квѡ, квѡ Во, квѡ, квѡ, ѡѡѡ, ѡѡѡ, квѡ Ду, јѡ „квѡ, квѡ, квѡ“, ѡни, ѡѣца, „ѡѡѡ, ѡѡѡ, кукурѡкѡ“ Год и сл.

3) ПОСЕБНЕ НАПОМЕНЕ О НЕПРОМЕНЉИВИМ РЕЧИМА

638. Сходно приѡкама у стандардном јѣзику, неке непроменљѡивѣ рѣчи, као нпр. фѡрме *ниже*, *около*, *позади* и *прије* (*пре*), могу бити и приѡзни и предѡзни:

ниже:

прил.: Па јѡш *ниже*, дѡље по сѡмѡм днѡ В / предл.: Бѡш *ниже* нѡшѣ кѡнѣ ТП;

около:

прил.: Бѡло ти је *около*, вѡдѣ, и партизѡнѡи и чѣтѡнѡкѡи, и нѣ зѡнѡм кѡ е свѣ бѡјѡ, кѡка сѡла Ми, И, нѡ земљу нѣ стајѡ, то сѡмо вѣзѣ, па свѣ *около*-нѡоколо О, Они ѡдоше *около* Ц / предл.: *около* јѡета Ј, *около* гѡвна Ст;

позади:

прил.: Нека ѡѣца сѣднѡ *позади* Во / предл.: *позади* мѣнѣ Зд, *позади* вѡлѡвѡ С;

⁷⁷⁷ РМС *ѡзбиѡла*.

прије и сл.:

прил.: То *пּрїїе* нїје мòгло Д, Мїслиш *пּрїїе*, е тò знām, а òвò сàде-во нє знām Р, *Пּрїїе* су се òни досєлили Ду / предл.: *пּрїїе* тє нєсрећє П, *пּрїїе* рàта Р, још *пּрє* свàдбє Ту и сл.

639. Насупрот ситуацији у књижевном језику, а сагласно са кореспондентним приликама у неким удаљенијим народним говорима, прилошка форма *увече* може бити и предлог (са значењем 'уочи', најчешће, бар према нашој грађи, у констр. *увече Божїћа*):

увече Бòжића Бр, *ўвече* Бòжића ДД Ми Ст, *ўвечє* Бòжића Го ДД Р; *ўвече* слàвє Бр;

ўвече *Ўскрса* Р (ова конструкција је интересантна и са социолингвистичког становишта, будући да је аутохтоно *Вàскрс* Во, на *Вàскрс* Ј Ст, о *Вàскрсу* Л Ст и сл.).

Са истим значењем, у овим и оваквим примерима, јављају се још три могућности: *уочи/учи/очи* (т. 235).

640. „Удвајањем“ какво имамо у примеру *пїàдà* и *пїàдà* Ду (а које је далеко обичније са прид. зам.: исп. у *пїàј* и *пїàј* дāн Во, *пїòга* и *пїòга* дāна Бр Ц и сл.) нарочито се наглашава значај каквог будућег сусрета, важног виђења и сл.

641. У осетном броју примера именичкој јединици претходе два предлога (констатација је, наравно, тек формална, без семантичко-синтаксичке спецификације):

Дòбар је за ў земљу пòбити Ду, до на Бòжић К, од зàчєља до на чєло К, до ў мрāк Ц, до *пїòш* кўће òнє Ми, òдàвдє до на Мрāвїñце З с краја до у крај К и сл.

642. У примеру Òна је, мїсїм, вàкò, жєна рàзборита, и *чїстїо* гòворї, нàкò ко што се òвде гòворї Во форма *чїстїо* је прилог за начин, док је у примерима типа *Чїстїо* да вїдїм СР, *Чїстїо* да се и òни ўверє Во и сл. она, у ствари, речца са значењем 'баш, управо'.

643. Прилошко значење форме *сад* сасвим је избледело у примерима типа Е *сàд*, буди пàметан Во, Па *сà*-тї пòгоди штà òн òћє К, Па *сàд* знàј дà ли ће га òднчїєти и *ћє* *ћє* га òднчїєти Ц и сл.

У овим и оваквим исказима (којима се, рекли бисмо по правилу, исказује каква недоумица, неодлучност и сл.) реч *сад* је, у ствари, „празна“ форма, пре психолошка него језичка чињеница.

644. У значењу прилога 'врло, веома' неретко се јавља и прилог *дòбро*:

дòбро пїāн Во, богами *дòбро* ўлўбљєна ГД, у *дòбро* сїромашнòј кўћи Душ, *дòбро* нàкрївљєна П.

Исп. и интересантно *дòбро* дòбра *ћєца* Р.

645. Непроменљива реч *мало* је „променљива“ у примеру Јā од *мāла* оштєдїм Во.

646. У примеру Òн мїсли *ће* он нїје кòт кўћє да мòрє како òћє ДТ реч *ће* је везник са узрочним значењем.

V
ЗАКЉУЧАК

647. Описано говорно подручје припада (и)јекавским говорима источно-херцеговачког типа у западној Србији. Његова примарна обележја су новоштокавска физиономија и релативно стабилан (и)јекавизам. То је разуђено говорно подручје, испресецано изоглосама видљивим на свим сагледаваним нивоима језичке структуре — прозодијском, фонетском и морфолошком. Основни правац пружања изоглоса је југозапад-североисток, тј. појас око линије која дели област правцем Ужице–Косјерић–Маљен.

1) РАЗВЕДЕНОСТ ГОВОРНЕ ОБЛАСТИ

648. Осврнућемо се на маркантније особине нашег идиома: најпре ћемо сажети утиске о њиховој распрострањености, степену заступљености и појавној (не)разноликости, а потом неке од њих упоредити са еквивалентним особинама у оближњим и (ређе) удаљенијим (углавном) сродним народним говорима. Редослед излагања је следећи: ареално условљене особине, дијалекатске црте које се (мање или више) очитују на целом подручју, поређења са другим говорима.

649. Само с е в е р о з а п а д н о м делу области (грубо и условно узевши, нашим насељима омеђеним линијом Кадињача–Косјерић–Повлен) својствене су (и) следеће особине:

- а) акц. тип *рѹкѹ* (поред *рѹкѹ*), т. 111;
- б) зам. форме типа *њѹзѹ*, *ѡд њѹзѹ* (т. 131);
- в) двојство *исѹрѹсли/ ѹсѹрѹсли* (т. 199);
- г) јекавизми типа *бјѹсна*, *дѡнјѹла*, одн. *сѹѹла*, *дѡнѹла*, као и контраховане аналошке форме *дѡнѡ*, *ѹднѡ* и сл. (т. 248);
- д) ликови типа *двѹ*, *ѹрѹ*, *ѹмѹ* (напоредо са својим ијекавским и екавским панданима), т. 253;
- ђ) тип *кѹдиља*, *кѹдиљу* (т. 259);
- е) честе међусобне супституције префикса *ѹре* (<*ѹрѹ*) и *ѹри* (тј. висока фреквенција примера типа *ѹрѹвариѡ* одн. *ѹрѹлѹѹ*), т. 262;
- ж) тип *кѡљеба*, *кѡљебу* (поред *кѡлибу*), т. 265;
- з) нејотовани јекавизми *сјѹсти*, *сјѹде* (у већини насеља и *сѹсти* и сл.), т. 329;
- и) форме типа *свјѹдок*, одн. *сјѹдок* (поред *сѹдок*), т. 329;
- ј) деклинациони образац *Бѡжѡ–Бѡжѡ–Бѡжѹ* (једини или паралелан са моделом *Бѡжѡ–Бѡжѡ–Бѡжѹ*), т. 371;

к) акц. тип *Љубе-Љуба-Љубу* (напоредан са свуда присутним проз. образцем *Љубе-Љуба-Љубу*), т. 372;

л) ген. пл. са наст -ø типа (*нѐма*) *а̋љин*, (*о̋и с̋и̋ари̋*) *к̋о̋ш̋ӳљ* и ретки облици дат.-инстр.-лок. пл. у којима се очитује траг старијег стања, нпр. *ша̋ка̋м*, *кӳћа̋м*, одн. *ж̋ена̋ми* (т. 466);

љ) тип *са̋ћи* (поред чешћег *си̋ћи*), т. 550;

м) футур типа *да̋ћа̋* (*њѐму*), т. 614.

650. Само ј у г о з а п а д н о м делу области (овлашно узевши, црногорским селима оивиченим линијом Ужице–Косјерић–Кадињача) својствене су (и) наредне карактеристике:

а) зам. форме типа *на̋ске*, *ва̋ске*, *њ̋ике* (т. 131);

б) спорадично *ни̋јесам* и сл. (т. 246);

в) тип *че̋ш̋веро*, *че̋ш̋вѐрица* (поред типа *че̋ш̋воро*, *че̋ш̋вѐрица*), т. 534.

651. И северозападном и југозападном делу области, заправо нашим з а п а д н и ј и м насељима својствене су (и) наредне особине:

а) тип *ил̋е̋ш̋ѐмо* (чешће) / *ил̋е̋ш̋ѐмо* (т. 178);

б) двојство *ис̋ѐч̋е̋* / *ис̋ѐч̋е̋* (т. 179);

в) обавезан поста акценатски квантитет у *би̋љ̋ем* и сл. (т. 181);

г) двојство *на̋и̋ће* / *на̋и̋ће* (т. 192);

д) тип *си̋кира* (ређе и *се̋кира*, само у неким ужичким селима, према нашој грађи у Во и С), т. 261;

ђ) спорадично *да̋ди*, *о̋вди*, *о̋нди* (т. 261);

е) тип *би̋ж̋о̋*, *би̋ж̋али* (т. 261);

ж) 1. л. аор. *да̋до* и сл. (углавном у западнијим граничним насељима), т. 292;

з) тип *ја̋ње* (нешто ширег ареала, јавља се и у централним насељима), т. 334;

и) осетна концентрација примера типа *и̋ос̋и̋* одн. *чв̋рс̋и̋* (углавном у западнијим граничним насељима), т. 337;

ј) двојство *ма̋њом* / *ма̋њем* (т. 369);

к) енкл. дат. *вам* (спорадично и *ви*), т. 481;

л) дат.-лок. *ме̋ни*, *ше̋би*, *се̋би* (в. т. 468 и карту бр. 6);

љ) акц. тип *њѐз̋ин*, *њѐна*, *њѐно* (претежно), т. 501;

м) промена *же*→*ре* у *море* и сл. (јавља се и *може* и сл.); в. т. 540 и карту бр. 9;

н) тип *и̋ад̋нѐм* (веома ретко *и̋ан̋ѐм* и сл.), т. 545;

њ) сложене прилошке форме типа *в̋удгоре*, *и̋удгоре* (т. 627).

652. Нашим централним и источним насељима, заправо селима распо-ређеним источно од линије која дели област правцем Ужице–Косјерић својствене су (и) следеће црте:

а) дужина у *кӳћа̋ма* и сл. (т. 56);

б) двојство *ил̋е̋ш̋ѐмо* / *ил̋е̋ш̋ѐмо* (ређе), т. 178;

в) акц. *ис̋ѐч̋е̋* (т. 179);

г) необавезан поста акценатски квантитет у през. *би̋љ̋ем* и сл. (т. 181);

д) акц. аор. *на̋и̋ће* (т. 192);

ђ) тип *се̋кира* (ређе *си̋кира*), т. 261;

е) 1. л. аор. *да̋док* и сл. (т. 294);

ж) јекавско јотовање лабијала (само у примерима типа *сврбљело, жиљвела, грмљело, ойуљело*), т. 312;

з) тип *ћедило, ћевљаник* (т. 323);

и) тип *йџс, чврс* (готово доследно), т. 336;

ј) тип *маљом* (ретко *маљем*), т. 362;

к) дат.-лок. *мене, шџбе, себе* (в. т. 468 и карту бр. 6);

л) енкл. дат. *ви* (ређе *вал*), т. 481;

љ) акц. *њџин* (*њџин*), *њџна, њџно* (претежно), т. 501;

м) двојство *йаџнџм / йаџнџм* (т. 545).

653. Само у нашим и сточнијим насељима (овлашно и условно узевши, око потеза Пожега–Маљен и/или источно од њега) јављају се (и) следеће особине:

а) поста акценатски квантитет у гл. типа *гљџаџи, мџслиџи, вџнџи* (у сразмерно малом броју примера представљених у т. 58);

б) акц. ген.-ак. *мене, шџбе* (ретко); на целом подручју је уобичајено *менџ, шџбџ* и сл. (в. т. 60);

в) тип *јаџње* (в. т. 334 и карту бр. 5);

654. Само у граничним (југо)источним насељима (у селима најближим таковској и драгачевској области) затичемо:

а) акц. *жџна, домџин* (т. 34);

б) акц. *жџна, дугџак* (т. 34);

в) акц. ген.-ак. *мене, шџбе* (ретко), т. 127;

г) тип *чиџеџи* (т. 265);

д) тип да *ве џиџам* (ретко), т. 479.

655. Већем делу подручја (изостају једино села северозападног сегмента) својствене су (и) следеће особине:

а) дужина у *гџрџв* и сл. (фреквенција оваквих ликова је веома ниска у граничним југозападним насељима), т. 57;

б) акц. *исџрџли* (т. 199);

в) већа или мања концентрација примера типа *џвиџем, џвиџе(з)* (в. т. 497, 498, 499 и карту бр. 7).

656. У овој тачки резимираћемо запажања о стању (егзистентности, фреквенцији, појавним могућностима) извесног броја општих (дакле: ареално неусловљених) особина говора УЦг. Наведени појединачни примери су категоријски репрезентативни, тј. реализују се само у представљеној варијанти. Издвојићемо следеће:

а) преношење акц. на проклитике је жива, али не и доследна појава (т. 35);

б) добро се чувају неакцентоване дужине (т. 55);

в) дужина у *баџин* и сл. (т. 59);

г) акц. *сџнџе* (*слаџка*), т. 71;

д) акц. *зџџџе* (т. 72);

ђ) двојство *вџкџвџ / вџкџвџ* (т. 76);

е) *на вџаџа / на вџаџа* (т. 103);

ж) чест акц. тип *љџиџа* (т. 137);

з) акц. *йџрџи / йџрџи* (т. 162);

и) акц. *џџи* (т. 170);

- ј) доследан поста акценатски квантитет у *шрѣсѣм* и сл. (т. 177);
- к) акц. *дѣзовѣм*, *зѣшрѣѣм* (т. 179);
- л) акц. *ѣѣшѣѣѣ* (т. 183);
- љ) редак имперфекат (т. 211);
- м) не скраћује се дуго вокално *р* (т. 270);
- н) двојство *дѣбаља* / *дѣбавља* (т. 280);
- њ) *х* није члан консонантског система (т. 291);
- о) познати примери типа *крѣшћен*, *ѣшћен* (т. 320);
- п) тип *чѣбашин* (углавном); т. 370;
- р) познати примери типа (*сѣдам*) *сѣдѣшин*, (*ѣсам*) *гѣдин* (т. 423);
- с) присв. зам. *њѣн* (т. 135);
- т) комп. *вѣшљѣ* (т. 524);
- ћ) тип *вѣчѣ* (т. 540);
- у) осетно (не и изразито) присуство ликова типа *зѣшила* (т. 560);
- ф) ретки примери типа *нѣсѣ* (т. 576);
- х) тип *вѣлим* (т. 579);
- ц) инф. доследно на *-ѣи*, *-ћи* (т. 585);
- ч) 1. л. пл. аор. *дѣћѣсмо* (т. 587);
- џ) заступљен (не и нарочито чест) гл. прилог садашњи (т. 610);
- ш) тип *лѣни* / *лѣни* (т. 631).

657. У завршним тачкама овога одељка упоредићемо изванредан (мањи) број представљених особина са одговарајућим приликама у неким оближњим и удаљенијим (углавном) сродним говорима.

658. Један број особина својствених нашим северозападним насељима (т. 641) доминантно је (или пак претежно) обележје и (неких од) оближњих сродних идиома који се простиру (северо)западно од подручја УЦг. Исп.:

а) акц. тип *рѣкѣ* (својствен је нпр. љештанском, тршићком, колубарском, мачванском); овај проз. образац, уз паралелно *рѣкѣ*, изражен је и у „удаљеном“ пивско-дробњачком говору;

б) јекавизми типа *бјѣсна*, *дѣнјѣла* (обилато су засведочени у Љештанском и Узовници);

в) честе међусобне супституције префикса *ѣре* (< *ѣрѣ*) и *ѣри* (особина су нпр. љештанског, тршићког, мачванског, колубарског);

г) тип *сјѣсѣи*, *сјѣдѣ* (само овако је у љештанском, обаћком, као и у „полујекавском“ тршићком говору, уколико је реч о јекавским ликовима);

д) деклинациони модел *Бѣжѣ-Бѣжѣ-Бѣжи* (овако је нпр. у љештанском, обаћком, тршићком).

659. О „ближој“ раширености језичких црта карактеристичних само за југозападни део подручја казаћемо следеће:

а) форме типа *вѣске*, *нѣске* познате су и западнијим насељима златиборског краја, новоштокавском делу србијанског Полимља, а чују се и у источнобосанском обаћком идиому;

б) спорадично *нѣсам* најдаљи је северни домашај особине неупоредиво присутније у неким јужнијим говорима (нпр. у колашинском, бјелопавлићком, ускочком, полимском);

в) тип *чѣйверо*, *чѣйвѣрица* засведочен је, на тлу западне Србије, и јужно (нека прибојска села) и северозападно (нпр. Узовница, Тршић) од југозападног крака наше области.

660. Из инвентара особина својствених нашим западнијим насељима издвојићемо и упоредити са кореспондентним приликама у оближњим и удаљенијим сродним говорима карактеристичне типове *одо* (1. л. аор.), *биџем* и *ијаднџем*.

а) Једино или претежно *одо* и сл. наша гранична западна насеља приближава западнијим (нпр. љештанском, обаћком) или севернијим (нпр. мачванском, колубарском) идиомима, а „раздваја“ га од већег дела нашег подручја, од суседних југоисточних (нпр. горобиљског, моравичког, драгачевског) и бројних јужнијих говора (нпр. источнохерцеговачког, пивско-дробњачког, полимског у Србији) у којима је једино или претежно *одок* и сл.

б) Обавезни поста акценатски квантитет у *биџем* и сл. у нашим западнијим селима обавезан је и у, нпр., тршићком, мачванском и колубарском, необавезан је у нашим централним и источним насељима, а изостаје у суседном Горобиљу. У јужним сродним говорима ова дужина или изостаје (нпр. у пљеваљском) или је факултативна (као нпр. у пивско-дробњачком и полимском у Србији).

в) Уз тип *одо* и тип *биџем* редовно иде тип *ијаднџем* и сл. Тамо где је *одок* и *биџем* једино или претежно, по правилу се јавља или двојство *ијаднџем / ијанџем* (нпр. источнохерцеговачки, полимски, горобиљски) или само *ијанџем* (нпр. пивско-дробњачки, моравички).

661. Од особина које се јављају само у нашим источнијим насељима пажњу привлачи необавезан (и скромно засведочен) поста акценатски квантитет у гл. типа *мислииши* и сл., несвојствен овом делу ијекавске Србије; неколико оваквих примера забележено је само у суседном Драгачеву. Глаголи са дугим финалним вокалом основе особина су неких јужнијих идиома — посведочени су у околини Пљеваља, прелазном (комаранском) полимском идиому и, нарочито, у говорима зетско-јужносанџачког типа.

662. Низом „интегралних“ особина (нпр. доследним *печу* и сл., инф. на *-ши*, *-ћи*, обавезном дужином у *пирѣсѣм*, акц. типом *ијѣјају*, проз. обрасцем *доћи*) говор УЦг се слаже са свим околним идиомима северно од Златибора.

2) ПОЛОЖАЈ ГОВОРНЕ ОБЛАСТИ УНУТАР ИСТОЧНОХЕРЦЕГОВАЧКОГ ДИЈАЛЕКАТСКОГ КОМПЛЕКСА

663. Унутар одавно установљене поделе главнине источнохерцеговачких говора на југоисточну и северозападну грану, наша говорна област, очекивано, „сврстана“ је у прву, заједно са другим сродним идиомима (југо)западне Србије, Црне Горе, источне Херцеговине и југоисточне Босне⁷⁷⁸. Припадност говорног подручја УЦг југоисточној грани их. дијалекта потврђују и резултати наших истраживања. Ипак, важно је нагласити следеће: неуједначеност говорне области УЦг читује се и у мањој или већој (никад превеликој!) унутрашњој супрот-

⁷⁷⁸ Ову поделу је установио проф. П. Ивић; њоме нису обухваћени говори Дубровачког приморја, Жумберка и долине Уне (в. Ивић Дијал. 138–143).

стављености благо издиференцираних дијалекатских целина, које „оделито“ стоје у оквиру југоисточне гране, па су, самим тим, и неједнако „удаљене“ од дијалекатског спецификаума северозападне гране .

664. У наредном табеларном приказу (условно⁷⁷⁹ и упрошћено, свесни мањкавости оваквог начина „приказивања“ тананих изоглосних додира и пре-клапања) говорно подручје УЦг сагледаћемо у светлу познатих разлика између двеју грана их. дијалекта, оличених у извесном броју утврђених и прихваћених разликовних јединица⁷⁸⁰. Области западно и источно од повучене раздеоне линије (т. 647) представимо издвојено и издиференцирано: на западној страни (у табели: западна насеља) осетним међусобним разликама издвајају се северозапад и југозапад, док се на источној страни (у табели: централна и источна насеља) гранична источна и(ли) југоисточна насеља не слажу увек са централним селима области.

југонсток	Ужичка Црна гора		северозапад
	централна и источна насеља	западна насеља	
дужина <i>крав̄ама</i>	+ (-)	-	-
дужина <i>лук̄ув</i> , <i>жук̄ас(ш)</i>	+	- (+)	-
дужина <i>глед̄аји</i> и сл.	- (на истоку и +)	-	-
број може бити проклитика: <i>два̄ да̄на</i> и сл.	+	+	-
акц. <i>њѣга</i> и сл.	+ (на југоистоку и ретко -)	+	-
акц. <i>илей̄емо</i> и сл.	+ (-)	- (+)	-
акц. <i>ис̄ич̄ѣ</i> , <i>д̄овед̄ѣ</i> ; <i>закун̄ѣ д̄озов̄ѣ</i>	+	+ (-)	- (+)
акц. <i>пож̄ел̄им</i> ; <i>пожив̄им</i>	+	+	-
<i>(о)ш̄рѣсен</i> , <i>д̄ш̄реден</i>	+	+	- (+)

⁷⁷⁹ Могуће је (?) да су (нај)новији резултати истраживања цјескавских говора (који аутору нису познати) бар унеколико релативизирали давно утврђена дијалектолошка разграничења.

⁷⁸⁰ Исп. Броз. Ијешћа 122–127, Петр. Змиј. IV 193–194, М. Ник. СП 521–523.

акц. <i>дову́кла, довѐла</i>	+ (ретко -)	+ (-)	- (+)
вокалске редукције ретке	+ (-)	+ (-)	-
не јавља се промена <i>o > ȯ, y</i> уз назале	+	+	-
<i>x > k z</i>	+ (ретко -)	- (ретко +)	-
јекавско јотовање са испадањем <i>v</i> (<i>сѣдочити</i> и сл.)	+	+ (на северозападу и -)	-
<i>-сѣи, -зѣ, -шѣи > -с, -з, -ш</i>	+	+ (-)	-
ген. <i>Бѣжа</i> и сл. (присв. прид. <i>Бѣжов</i> и сл.)	+	+ (на северо- западу и -)	-
дат.-лок. типа <i>мене</i>	+ (у централним насељима и -)	-	-
дат.-инстр.-лок. пл. м. и ср. рода доследно на <i>-има</i>	+	+	-
зам. енкл. <i>ви</i>	+ (-)	- (ретко +)	-
<i>чѣйворо</i> и сл.	+	+ (на југозападу и -)	-
<i>вољѣти, вољела</i> и сл.	+	- (+)	-
није уобичајен аор. (1. и 2. л. пл.) на <i>-имо, -ише</i>	+	+	-
имперфекат чест и обичан	-	-	-
не јавља се историјски инфинитив	+	+	-

нису уобичајене конструкције типа <i>дошло ње ме испросило</i>	+	+	-
није уобичајено мешање префикса <i>пре-</i> и <i>при-</i>	+	+ (на северозападу -)	-

665. Табеларни приказ уочених стања и односа сугерише следеће закључке. Наведени инвентар особина својствених југоисточној грани их. дијалекта највиши степен заступљености има у источном делу области: у насељима распрострањеним источно од линије Пожега–Маљен од 26 наведених особина 24 су типичне (или једине или доминантне), једна је осетно (не и претежно) заступљена (у табели особина бр. 3), док једне (готово да) нема (бр. 20). Идући ка централним и западним насељима, поступно, од села до села, јача присуство особина својствених северозападној грани их. дијалекта — оне или сасвим „исти-скују“ панданске особине југоисточне гране или коегзистирају с њима. Дијалекатска обележја типична за северозападну грану их. дијалекта најизразитија су у западним насељима, али са неједнаким степеном заступљености на њезиним неколико различитим „половинама“ — југозападу и северозападу. У југозападном делу области апсолутну или „патполовичну“ заступљеност има 9 особина својствених северозападној грани их. дијалекта (бр. 1, 2, 3, 6, 13, 17, 19, 21 и 23), док се једна јавља напоредо (фреквенцијски мање-више уједначено) са особиним типичном за југоисточну грану (бр. 20). У северозападном сегменту подручја типичним се може сматрати 10 „нематичних“ особина (бр. 1, 2, 3, 6, 13, 17, 19, 21, 23 и 26) и још (најмање) два обележја (бр. 14 и 16), својствена само неким граничним насељима.

666. Испитивана говорна област представља најсевернији србијански огранак југоисточне гране источнохерцеговачког дијалекта. С обзиром на описане унутрашње разлике, очигледно је да централна и источна насеља показују висок степен подударности са утврђеним пресеком југоисточне гране, док се западна (а нарочито северозападна) села знатним (не и претежним) бројем црта слажу са кореспондентним екстрактом северозападне гране, па, самим тим, чине и својеврсни прелаз између двеју крупних дијалекатских целина пространог источнохерцеговачког комплекса.

3) НОВИЈЕ ТЕНДЕНЦИЈЕ

667. Будућност описане говорне области није тешко предвидети. Највећи број дијалекатски упечатљивих појава забележен је од најстаријих представника овог говорног подручја. Аутохтоних језичких црта је мање, мало или нимало у говору средовечних и млађих особа, код којих се, опет, све изразитије очигује утицај широко схваћеног стандардног језика. Све већи број екавизама, засведо-

чена двосложна имена и надимци типа *Сава, Дача*, неаутохтони облици вокатива именица женског рода као што су *Љубице, Ружице*, све мање старих придевских облика реда *двѣ домаћин, днѣ камѣн*, одн. *двѣѣм, двѣѣг*, необичне конструкције типа *увечѣ Ускрса*, одн. са *бѣлѣѣм ѿлѣѣѣном* и сл., само су неке од илустрација разноликих подривних тенденција, неуједначеног интензитета, али несумњиве егзистентности и предвидиве перспективе.

Извесно је да нагло и неповратно бледи изворна говорна физиономија Ужичке Црне горе, једне од оних области на чијим су дијалекатским основама Вук, Даничић и генерације њихових даровитих следбеника градили српски књижевни језик.

ТЕКСТОВИ

БИОСКА

Божих

Па ёто како ти је било, то је доскора било и овде исто, код нас. Има неколке године како и ми то не радимо. А отуд, како је било то, ја знам од ђетета. Јутру порани моја мајка, поране стрине, прије него што су отишли људи да счечу весѣљак, бадњак. И ондар. Ондар ми поранимо и радимо, и бришемо по кући. Све кашике и виљушке скупимо, и свежемо вако. И оставимо на једно мјесто. Тога дана овште не узимамо, не једемо ни виљушкама ни кашикама, само оставимо. Е за увече, опет, спреми се вечера; кувѣ се неки колач, шупаљ, унесѣ се и бадњак. Оно што е осечено доље, донесѣмо, ставља се на шпорет и јонај колач ставим на онај бадњак. Кад онемо да вечерамо, ондајке, молимо се Богу прво, и ондај после љубимо весѣљак. И јони слѣме колач на томе весѣљаку, на бадњаку. Ја научила такѣ, од ђетета. Па свѣдно, весѣљак, колико се весѣли, ондајке, и вамо постављамо. Нѣма ни стола, стѣ износимо напоље. Нѣма ништа, само клупе, те вако сѣдимо, а увече све узмемо, ове вреће, цакове, све прѣстрѣмо, и кад унесѣмо весѣљак, унесѣмо и јонѣ сламу, брѣме велѣчачко. Пѣчнѣ ђѣца да врѣштѣ, растурајѣ. Е саде-во на онѣ сламу ставѣ онѣ цакове, и онда поставимо туње, турѣмо вечеру, сви сѣднѣмо на земљу да вечерамо. И исто и преко дана са земљѣ јѣдѣмо. И онда, свѣ то кат се заврши, да се спава, онѣ сламу прикупимо. Нѣ знам за шта е та слама. И спавајѣ на онѣ слами, очи Божића. И то сви се окренѣ јѣдни за другѣм, да се окренѣ жѣто, шѣница да се окренѣ на јѣдну страну. Јутру се рано рани, на воду. Устаѣ се око јѣдан, свѣ чѣљад, идѣмо, доносѣмо вѣду. Знам, чѣча мој, он је кувѣ ту чѣсницу, то што се на Божић лѣми та чѣсница. Он устанѣ у јѣдан сѣт, и ѣдѣ на воду. Вѣда је подалеко бѣла. Донесѣ вѣду и онѣм чѣтавѣм вѣдѣм тазе да кува, ставља тамо чѣсницу, тамо, ставља пѣре, свѣ. Стаља од јарма, па ондар од грађевинѣ, от стѣкѣ, па после ко шта нађе у томѣ. Е ондар, и јѣн је кувѣ ту чѣсницу. Он донесѣ вѣду, он укува ту чѣсницу. Умивајѣ се ђѣца, ѣблаче се, свѣ то. Око чѣтри сѣта се ручѣ. Па свѣга, свѣшта, фѣла Богу, сѣр и кајмак, и пршута. Е тад је

печење. Тадг су печенице. А кат печу то печење, на ражњу. На ражњу печу, састав се њике неколико ис комшилука, по три-четри. И све један поре-другога, и то напољу ложе ватру, печу печеницу, пију ракију, пјевају, веселе се. И то ти је на Бадњи дан. У један сат устанемо, то пантим добро. Тај чйча мој, он је кувò чесницу, он је воду донòсио, и он то испече, чесницу. Док он испече чесницу, да је све устало и спремно. Е има, долази нам као положејник. Ја, море, о-дванес на вамо, то иде и ради се о томè море. Доè положејник, услужи се он, обави се, седне и јон на ону сламу и ондај пошље, овè планинке, које су, они узму губер; же били онѝ губери, два-три јастука, те седне. Огрну га оним губером да биде добар кајмак. И то се обави. Оде својој кући. Ми остаемо вамо, оде и јон, човек, јашта. И јон треба рано да руча на Божић. Сад јес ујутру, али није рано, можда око не-шес сати. Није ни око пет, око седам-осам сати. Сванè, али то се за ноћи обави. Мрак, још није свануло, прие, нема зорè, нема ништа. Заврши се доручак, идемо стоци у шталу, тамо нам је стока. Рекоко ја да се ставаља, паре, осиче се от куће дрвце, и овај јарам, то е запрега била та, није другò било. И ондар, од грађевинè, же стој мрс, тај мљечар што се зовè код нас. Па онда после, амбар, чардак. Е то, све се то тура. Е пошљен от стокè, говеда, овце. Грашке, зрно от кукуруза, зна шта је шта онај ко кува. И кат ко нађе, он казује онда шта е. Та печеница се остаља, остаља се парче једно чеснице те, да има мало, знаш. И то се сад, знаш, то се млого стврдне, остаљало је се, опет чеснице има, укува се истò са чесницом. Пошље откинемо онò, пече се колачић, и то шупал, и ондарке. Е сад, ка-доè Крстовдан, е онда, на Крстовдан онај колачић уземо и носимо тамо, као воловима. Волловима, идеш тамо десном вољу, натурè онај колачић на рог, и стој нако. После се донесе вамо у кућу, жеци.

Клис

Чобани, жеца чобани икупè се, десè-дванес година, до петнес, ја сам била велика, па играмо клиса. Вакò волко дрвце има, има и палица. А овде такò толико, што је клис. И ондај пободемо једну гранчицу. Једни оду тамо да ватају тај клис. А одавде шилем онај клис, оно оде тамо. Ако је он тамо вредан да га увати, готово, онда ја испадам, морам д-идем ја गरे. Ако није, онда после гађају да ону гранчицу ударè, знаш. Ако ударè ону гранчицу, значи они долазе да тај клис жигају. Èто, то ти је такò.

Стојанка Јаракóвић, рођена 1921. г.

БРАКОВИЋИ

Крсна слава

Пòсна слава долази на петку. Пèтак или сричеда, или ус пòс. Свети Никола долази па пòс. Али док има овè мрснè славе, мењају се дани. И ка-доже сричеда или пèтак, то се пòсти. Рецимо, слава је у пèтак, ја оћу да мрсим, али зашто да славим, због чега да је славим, ако ја не вјерујем, рецимо, у тај пèтак не вјерујем ја. И што

да је слави́м. Људи сла́вѣ сла́ву. Сла́ве су преостале од на́шиг пра̀једо́ва ко́и су почели сла́вити. И та́ је сла́ва да́вно по́чета, и ту́ сла́ву и ми сла́ви́мо. И за ту́ сла́ву чо́век се припрема́ колико мо́же и како мо́же. Главнѡ, да има́ ко́лач, има́ свѣ́ћу, има́ жи́то. Да има́ ви́но, за ту́ сла́ву. А дру́го свѣ́ по могу́ћности, како мо́же да се припреми́. Има́ људи́, увече сла́вѣ, код мо́јиг би́ло два́сторо, па на да́н сла́вѣ по три́сторо го́стију. И док чо́век мо́же д-обаља́ сла́ву, тре́ба да сла́ви.

Па ви́диш ка́ко, тре́ба да има́ш прека́дњу; то се на́прави јѣдан ма́њи љѣпчи́н, и то́ ти је као прека́дња. То се но́си у цр́кву као прека́дња. Или ко́лач, но́сиш ко́лач у цр́кву, да прека́диш. И изломѣ́ш ко́лач, не́ тре́ба ти прека́дња, ре́цимо, него са́мо ко́лач. То се изломѣ́ ко-цр́квѣ. Онда́ј, до́лазиш ку́ћи, ко́т куће́ се не ло́ми ко́лач. Ја но́сим прека́дњу, и до́лазим, ре́цимо, ку́ћи. Го́сти су ми до́шли, и се́дамо за ру́чак. Свѣ́ћа се ту́ запали́, ту́ се о́кадимо, има́ кади́онница, о́кадимо се. И онда́ј у́змемо, ре́цимо, ви́но, па пи́јемо ви́но, и у́змемо ко́лач, изломѣ́мо ко́лач, ту́ прека́дњу. Има́ш ти до́либашу, он мо́ра да во́ди ра́чун. Пи́јемо пр́ву „за помѡ́зи Бо́же“, дру́гу „у бо́љи ча́с“ па и „добродошлицу“. Ка́жемо: „Добро сте до́шли!“ Дома́ћин по́служѣ́, са свѣ́ма се ру́кује, и јо́ндај за здра́вље дома́ћѣ. Износи се бу́клија, ту́ри се ја́бука у ра́кију, ту́ри се, дома́ћин уно́си бу́клију. И устану́, и ту́ се попи́је бу́клија, свѣ́ ре́дом пи́ју бу́клију. Свѣ́ стоѣ́ док се мо́ли Бо́гу, док се ло́ми ко́лач. Свѣ́ стоѣ́. Дома́ћин са јѣдним го́стом, ко́га он о́дрѣди́. О́дрѣди јѣднѡ́га, ти ми пресѣ́јѣи ко́лач, а ја́ ћу са о́вим при́јатељом ло́мити. Она́ј пресѣ́јѣѣ́ и спу́шти, дома́ћин у́зме ко́лач, онда́ј се пољубѣ́. И јо́нда се о́крѣну́, и јѡ́пет, три́пут се пољубѣ́, док се ло́ми ко́лач, три́пут се пољубѣ́. Го́сти по́седају́, ко́лача се ма́ло осѣ́јѣѣ́ свѣ́ма, да се свѡ́ком от ко́лача.

Огњиште

Ја сам запѡ́нтио, би́ло је огњи́ште, на огњи́шту ту́ј ку́ва́то, и печен љѣб, имѡ́ е са́ч, имала цре́пуља она́, што се пра́вила од земље́. Имѡ́ е са́ч гво́зденѣ́. Мо́и су имали са́ч, ја зна́м мо́ја ма́јка пе́кла по-тим са́чом. И да́нас га да́њи има́м, ево га о́вде, ту́ј стоѣ́. То е слу́жило. Кад би́дѣ уочи́ Божића́, до́носи се ба́дња́к. И це́о ба́дња́к се ста́ља на то́ огњи́ште, и то́ го́ри. Ту́ је ва́тра го́рела ста́лно, не́прскѣ́дно, и да́њу и но́ћу. Свѣ́ је ту́ би́ло на то́м огњи́шту. На́ш жи́вот сеља́чки у ку́ћи то́ј сеља́чкој ни́је се мо́го замислити без то́га огњи́шта. Ми смо међу пр́вима у на́шем се́лу имали шпо́рет. То е би́ло ко не́ко чу́до. Би́о је на́ручен за шко́лу, купили у Ко́сѣрићима, и та́мо се њѣ́ма не́што ни́је свѣ́дило. И по́сле, ма́ло је ко́ имѡ́ шпо́рет, него су имале земља́нѣ врѹ́не, и то́ е гри́јало со́бу. Имали не́ки ло́нчићи́, ко́и су изву́чени, и то́ је гри́јало. Го́ре је о́твор би́о. Го́ре су гре́де, го́ре ни́је затворено, тек ма́ло, имале су љесе, исплетѣ́не от прѹ́на. И то́ е го́ре би́ло изнад огњи́шта. И го́ре дѣ́м ишо́, о́творено је би́ло, ишо́ је дѣ́м, имало е го́ре, имале су ве́риге, ве́зате ве́риге. И на њи́г се ка́чио ба́крач. И то́ е ку́ва́то у то́м ба́крачу, гри́јата во́да. Сва́шта је у њѣ́му би́ло, и свѣ́ здра́во и у́күсно, и свѣ́ ле́по.

Данило Петровић, рођен 1922. г.

ВАРДА

Зла судбина

Е, оће мѡја сѣстра да се уѡдѡ, прѡсѣ је прѡсци, четрнѣстори прѡсци враћени, а она оће за јѣднѡг, а отац јѡј нѣ дѡ: „Ђѣ нѣш тѣ за њга, кад је њѣгѡв брат убиѡ жѣну. Нѣће ти нѣ ѡн бити бољѣ“. „Оћу, оћу, тѡта, подѡјте ме за њга, три дѡна да живѣм“. И ѡн оће у вѡјску и дѡде јѡј пѡре. Она га чѣкѡ из вѡјскѣ, гѡдину дѡнѡ. Тамѡн оће да он, гѡдину дѡнѡ изишло, отишли да купѣмо смѣно у рѡјѣку, дѡшѡ јѣдан мѡмак да купѣ смѣно у рѡјѣку. Оће да је ѡдведе ѡталѣ. Из Рѡдѣ Бѡквѣ, оће да с вѡдѣ. Шљѡ мѣнѣ: „Иди кѡћи, и кѡжѣ твојѣма да сам је ѡдвѣо, нека вратѣ пѡре ѡномѣ“. Кѡкѣ, нѣ би ти смѣла нѣпошто, јѣдва јѡј убрани, те је нѣ ѡдведе, ѡд оваца, из рѡјѣкѣ. Дѡђемо кѡћи, и нѣ бѣ двѡ дѡна, ѡнѡј дѡђе из вѡјскѣ. И дѡнесе јѡј цѣпеле. И она ѡпѣ оће за њга: „Три дѡна дѡјте ми, три дѡна да живѣм, и дѡста“. И ѡде, преко тѡликѣ момѡкѡ. Али, бѡгами, кад је отишла за њга, нѣје прожѣвила. Е у прѡљеће је бѣла свѡдба, свѡрачи, свѡдба грѡвѡ, свѡрачи дѡшли, ѡдвѣдоше је. Нѣје бѣло гѡдина дѡнѡ, двѣје, она нѣма ѣецѣ, нѣје имала ѣецѣ двѣје гѡдине, а нѣкѡ свѣкрва зликуша из Ђжица, па кѡже: „Штѡ ћѣ ти нѣротка, нѣротка нѣје нѣ за штѡ“. Такѡ свѣкрва велѣ (а она са Бѡара, из Ђжица). Дѡђе ѣсвѣр и ѡдведе је, мѡју сѣстру. ѡдведе је тамѡ ѣе је ѡн рѡђен, а њѣга бѣло ѡзѡ ѡјѡк, и тѡне ѡжѣниѡ.

Последњи не пролази

Сѡчувај Бѡже, кѡкѣ, нѣ смѣм да причѡм. Кѡко је њѣгѡв брат убиѡ жѣну. Дѡђе, она бѣла снѡ тог мѡг свѡјѡка, штѡ је сѣстра мѡја за њѣм бѣла. Дѡђе јѣдна жѣна, волила се сѡ њѣм вѡлде. И зѡвнѡ тѡ њѣгову жѣну: „Ајдемо гѡтари!“ Идѡ код гѡтарѣ. И пѡђѡ у Дѡвицу, у Сѡјѣчѡ Рѡјѣку, она јѡдна спрѣмѣ лѣба у тѡрбу. А Мѡлѡсѡв пѡђе, Мѡланѡв брат, и пѡђе тѡ штѡ је се волила сѡ њѣм, и она јѡдна сѡ њѣма. И кад бѣли у шѡми, ѣе је највѣћѡ шѡма, ѡнѣ је ту завѣдѡ, и такѡ е тѡкѡ, док је нѣје бѣло умртвиѡ дѡбро. Кѡжу да је ѡн пѡсле ѡдустѡ, она је дѡтамѡнила. И мѡја сѣстра чѡвала кѡзе, чѣтрѣс кѡзѡ чѡвала, клѡде бѣле, свѣ јѣдна прѣко другѣ, тѡ бѣло планина, шѡме, и кѡже нѡпадоше кѡзе ѡнде, нѡпадоше, нѡпадоше, она се јѡдна прикѡчила да видѣ штѡ е. Кад ѡно мртва жѣна, и на лѣђѣма тѡрба. ѡнѣ је убили. И пѡсле се тѡ прѡчуло. И ѡн је пѡсле ѡсѡђен на двѡдѣсет гѡдинѡ и јѣдан дѡн; двѡдѣсет гѡдинѡ не прѡћи, а ѡнѡј јѣдан дѡн — нѣће нѣкад.

Васо дрматор

Васѡ Лѡкић, ѡн је се чѡо надалѣко, он је дрѡмѡ цѡјѣлим Јѡкљѡм, тамѡ рѡчанскѣм срѣзом, он је бѣло прѣседнѣк; бѣла мѡја ћѣрка за њѣговѣм сѣном. Сѡд дѡље да ѡдѣте, он је јѡдан дѡље, Мѡлиѡ. ѡ кѡку кѡкѣ је Васѡ бѣло, да вам ѡпричам свѣ. Кѡко, кад је вѡшер дѡље, вѡкѡ ѡстѡл, нѣкѡко се нѣ дижѣ у њѣга у кѡћи. Тѡ је мѡја ћѣрка, вѡздѡн се пѣје и јѣдѣ. ѡд Ђжица жѣне дѡље, здравѣ се сѡ њѣм: „Ђѣ си, Васѡ!“ Васѡ ѡстанѣ (знѡм, ѣ овѡј је рѡдиѡ, јѡш кѡлко код њѣга). Васѡ ти је бѣло дрѡмѡтор. ѡнѣ њѣга нѣсу ћѣли, ѡнѣ су њѣга нѡдили да бѡдѣ партизѡнскѣ, да рѡди с

партизанима, он није ћео, ја ту не могу да разумем како е то било. Само су они, осуђивали су они његā, што није ћео да прѣђе с партизанима. Какѣ је Вāсо бѣо начитāн, јој, ћути. Дрмō цѣлим Костевинима, цѣлим овим округом тамо; какѣ је он бѣо, Вāсо. Причала сам сā њим нє знам ни кōлко, свє сам забōрaвила, не могу ја да разумем његове тє рѣчи, како он умѣ да причā. Какѣ, кад Вāсо прогōвори, ми сви занѣмѣмо. Пōсле кад је дошō јадан, бѣо је туне, пōсле разболѣ се, и умрō је јадан.

Сланина и жиле чупа

Рōг онāј, водѣр. Сједнє лѣпо чōек, и прōстрє нєшто, и онāј кōв заћенє у земљу, кōв, и имā бāквицу, чєкић, и тучє док је не наоштрѣ. Јєсте, нєко нумѣ, а нєко умѣ. И вјештина и снага. Кад закупє мōју страну тамо, руши сāмо, а вāкō страна. Пōзову се они, њиг пє-шєс, а понеко нєћє, кōси сām. Бѣо гāзда, он зōвнє по сєдам-ōсам тѣ косāцā, прōлазє онѣ кōји бōљє кōсє, они прōлазє. А кōји пōчнє прѣви, он водѣ, напредују они зā њим, лѣуљā сāмо. Пōсвађају се око гāздарѣ, нєће гāздарѣ да донесє лѣп ручак. Они нєће да кōсє. Сина спрємила, чувā гōведа, и јōн мōрє да кōси, и у његā пун чāнак сѣра и кāймака и слāнинє. А кōсцу дāј печєнѣ компѣрā, дāнāс пєтак. Они се здогōворє, кōсци, лѣпо, па нєћє; дєдє, āјде да вѣдѣмо штā је у његā у чāнку, а чувā гōведа. А нāма спрємила компѣрā печєнѣ и лѣб. Оду и пōгледају и ондāј Вєљо одє, нєћє да кōсє, него оду кўћи: „Или спрєми лѣпо ко што си спрємила свōм сѣну на ћемо ти кōсити, или нєћемо ти мāнути кōсōм“. Она ти спрєми и сѣра и кāймака и слāнинє и свє. Знаш како кōсци кāжу: „Сѣрѣ цвѣћє бєрє, пѣта подуватā, а слāнина и жиле чупā“.

Нисам знала ни за кога идем

Прōси и пѣтā, а јōк ко дāнāс: ја тєбє вōлим. Овогā отац долазио у чōбане, ја кад бѣла ћевōјка. Мōј отац отишō кāt сєбє на дрўги свѣт. Није било мōмка, нє вāлим се, у Јакљу, кōји није мєнє ћео. Двѣ сєстре отишлє, удāлє се, ѓбє у Јакаљ, нєћу ја д-изāћем одāвдє. Вѣдѣла га у Сѣчōј Рѣци, сōчила ме нєкā Милєниā. Милєниā удāла се отудє же сам ја бѣла, вōде гōрāмо кўћа. И ондāј оћє, мōју свєкрву звāли „Јазара“, дошō јој сѣн из вōјскє, оћє да га жєнѣ, а један је жєњен. Ондā она кāзала: „Еј, имā једна ћевōјка у Јакљу, само нāкā бити мōрє“. Бѣо вāшер у Сѣчōј Рѣци. И ја сa свōим другāрицама, штā мєнє брига кō мєнє глєдā. Они, глєдају мєнє. Пōсле ми онā Милєниā кāжє, кāжє глєдају те, кāжє пāзи се. А он стōи, дошō из вōјскє скōро. Глєдā преко цѣлōг онōг нāрода. Звāо га онāј мōј дрўги свōјак. Ма нє глєдā прєдā се, глєдā преко цѣлōг свѣтā. И ту се вѣдѣли. Кад, мōј брајко, једно вєче, прōшло е једно пєтнєз дāнā. Ми оћемо да пōлегнємо, єто трōлицє лѣдѣ, доћоше мōм оцу и мāјци. Оно бѣо Вєсо, и Дєсимѣр, ћевєр ми, а његā нємā. Кат сам ја бѣла луда да ја узмєм његове пāре, а он није дошō. Кāзō: „Вѣдѣли смо се“. Нисам одмā знала ни зā когā идєм; онāј ћевєр ми дрўги, што е нā Вāрди, сад гōре кўћа му, напућѣо се (пōсле га узє за ћевєра), ја сāма мѣслим, кўку

мене, нећу ваљаде отићи за његā, накō ружан. Оно, срећом, био ми ђевѣр, ёно кѹћѣ његовѣ.

Превара

Јѣсам ја, нѣсам га ни погледала, имāм ја дрѹгѣ момāкā, и са ђевѣјчицама отишла. Погледала га сāмо једнѣм, он и нѣ гледā прѣдā се, него неђе у небѣса. Јѣј, какѣ је, чарапе вѣженѣ, накитио се, али ме нѣ интересуѣ. Он тек дошѣ из војскѣ. Ја имāм дрѹгѣ момāкā, некѣг Сѣнишу јаднѣга прѣвари. Јѣс богами. Он, кад је било воде коло, удавала се једна, он дође до менѣ у коло, пита менѣ: „Бѣга ти, Вѣлика, штѣ ти менѣ прѣвари?“ „Бѣгами, нѣсам ја, Сѣниша, била удѣвица, штѣ ти мѣни нѣси дошѣ ѡвцама?“ А нѣ би ни отишла за његā. Лѣпо га прѣвари, и јѣн се ѡжени и ја се удадо.

Велика Ђукановић, рођена 1908. г.

ВРЧАНИ

То памтим од старина

Тѣ смо озидали цѣглѣм, ѡколо свѣ. И наложиш ту вāтру, вѣликѹ вāтру наложиш, тѹрим онѹ црепуљу на вāтру. На жāр гѣре, па се ѡна усѣјала, и јѣндā је ѣврнеш вамо, тѹримо лѣбац. Онāј лѣпāр. Са ѣнѣм дршкѣм. Нāћве дрвенѣ биле, ѣнѣ што мѣсѣс лѣб, имали смо брашњак, ѣстѣ дрвени, што стѣи брашно. Нāтрѣш лѣбац, тѹриш на ѣнāј лѣпāр, тѹриш црепуљу, ѣврнемо, гѣре на лице, ѣврнеш тѹ црепуљу и полако тāј лѣбац. И такѣ, кад вамо напољу, а кад ѣвāј, мѣсѣсимо, на плѣчу, црепуљу угриѣмо, плѣчу ѣбриѣмо, а доље на плѣчу тѹримо лѣбац. А ѣзгѣ покриѣмо послен врућѣм црепуљѣм. И тѣ пāнтѣм. Знам. На ѣгњѣшту, а кад нећемо на ѣгњѣште, ѣндāј тѹриш вамо, угриѣш црепуљу, и покриѣ се ѣзгѣ црепуља тā. Мѹчили смо се, нѣје се мѣгло да живѣ бāш такѣ, знадѣм свѣ. Увѣчѣ поседāмо свѣ око вāтрѣ, сѣдѣмо. Кад вāкѣ дође Бѣжић, кѹвали смо на ѣгњѣшту; гѣре ѣнѣ ѣбјешене, свѣ смо кѹвали. Штѣ гѣ-трѣбā, кѹвāш. И качāмак на вѣриге, доље наложиш вāтру и нāнижеш ѣнѣм кѹкачѣм. Млѣјѣко, млѣјѣко смо вāрили тѹне, тѣ е такѣ било, тѣ пāнтѣм. Црепуљу тѹримо, и кѹвā се. Бакрāч са млѣјѣком, бакрāч са чѣм ѣћеш, на тѣ вѣриге. То дугāчко било гѣре, закѣчено и такѣ, имā кѹкача како ти пāшѣ, такѣ дѣжѣш ѣнѣм кѹкачѣм како трѣбā, да ли вѣсоко да ли снѣско. А после вамо, то е старѣнскā кѹћа, јѣсте старѣнскā бѣла, дрвенā, пѹна кѹћа нāрода, једна сѣба, вѣликā сѣба. А кѹћа ѣнā, кāжем ти, брвњара, кѹвāш и мѣћу ак-ѣћеш, на вѣриге ѣнѣ. Тѣ пāнтѣм, тѣ смо бѣли от старѣнѣ, свѣ. И такѣ тѣ. Тѣ сам упāнтила. Мѹчили се кро-живот.

Сарма

Тā сарма се савѣје, каша, мљѣвенѣ мѣсо. Стāвиш прѣво лѹк, ѣздинстāш лѹк, нāбашка у једнѣј шѣрпи, и ѣндāј стāвиш мѣсо. Тāмо на шпѣрету ѣзмѣшаш свѣ, да

ваља. Е послен ставиш, главицу купуса очистиш, лиске онѣ и свѣ, онѣ месо, колко трѣба. Турѣш на лис, савиѣш то и стављаш тамо у шерпе. И турѣш после меса сувѣга, између њиѣ, рѣд сармѣ, рѣд турѣш меса сувѣга. И то ставиш послен тамо да се кувѣ, то се послен тура исто у тањире, сарма, и набашка месо што је кувѣно. У сарми, то тако се сѣрвира. А месо, ѣ месо, ѡ-чега ѡнеш. Свињско вишѣ, ишло свињско највишѣ, ѡвчиѣ и свињско, то. Вишѣ свињско, и љѣпшѣ, лѣкшѣ него ѡвчиѣ. Идѣ уз сарму и ѡвчиѣ, знаш. У купус идѣ ѡвчиѣ. У купус се ѡвчиѣ ставља. А у сарму мѡш да турѣш и јонѡ и јонѡ, нѣма вѣзѣ, свињско је лѣпо. А у сарму ка-турѣш ѡвчиѣ месо, љѣпшѣ миришѣ. Кад је купус, нѣ идѣ сарма. Купус идѣ, а сарму кад стављаш, исто, идѣ месо то, вамо што е кувѣно у сарми. Тамо стављаш, послен сѣрвираш пршту, у тањире. Купус идѣ, онѣ месо што е кувѣно у њѣму, ставиш ѡколо свѣ, то месо ис купуса. А купус идѣ рѣдом. Чѡрбалук, и месо и купус. Свѣ смѣшано, нѣма да се ѡдваја. Исто у сарми се кувѣ та кртина, и тураш послен ѡколо на сарму. И узимаш и сарму, узмѣш парче меса.

Како се купи сено

Кѡси кѡсѣч и пѡсѣши се, на време ка-трѣба, да се прѣврѣне, ѡтишѡ са другѣ странѣ те ѡткосѣ. Узмѣш грабуље и грабиш, ѣ трѣба плѣс да стрѣпаш. Стрѣпаш плѣшѣ, узмѣш говѣда, те конопац ѡпашѣш, и ѡнај плѣс узмѣш послен и конопац. Замоташ око плѣста, добро, и узмѣш ѡндај волове, вамо има ракуља ѡна, закѣчиш плѣс ѡнај и ѡћераш. Пригнаш и трѣпаш пѡтље у сѣѣно, и ѣто тако. Грабуље дрвенѣ имајѡ, грабуље имајѡ, дашчица вако воликѡ широка, и шуplo, рѣпнице се направѣ, и зѣпци, и свѣ онѡ направѣш, и зѣпце. И јонѡ даску прѡшѣплиш и направѣш грабуље, дршку јѣдну великѡ дршку насадиш, и после то грабѣмо. Вѣле имајѡ гвѡзденѣ, дрвенѣ... Па исто, са ѣљѡком, наћеш дрво, ѡћѣлаш и ѣљѡка ѡна, то је лѣко направѣти, ѡљѡштиш онѡ њѣгову кѡру и срѣдиш; глатка е дршка, ѣљѡком ѣљѣјајѡ, и тако.

Како се пече ракија

Шљѣве се кѡпѣ у кацу док не прѣврѣ. Кат прѣврѣ, избаци пѣну гѡре, ѡндај време да се пѣчѣ, наћѣш казан и дѡгнаш у качару и ѡндај насадиш казан и наспѣш воду. Оперѣш, пѡслѣн наложиш вагру дѡље и јонѡ комину узмѣш, турѣш у ѡнај казан, док напуниш. Има казан тај пѡклопац, пѡклопиш и лѡжиш пѡслѣн. За-твориш ѡнај капак и ѡлѣпиш ѡколо тѣѣстом ѡнај састав, ѡбложѣш, и ѡндај узмѣш те лѡжиш, добру вагру. Док онѡ врѣ, да прѡврѣ, вамо има лѡла, и турѣш капалицу што точи ракија, те лѡжиш вагру. Свѣ док пѡтекиѣ казан. Е кад напуниш онѡ капалицу, тѣ прѡбаш, имаш мѣрач, прѡбаш, имаш град, колко трѣба да изѣћѣ градѣ. Мѡраш да градѣраш, натурѣ се ѡна табарка, ѡна капалица, ако е јако, мѡраш да мјѣриш да нѣ би бѣло нѣако, држиш ѡнај мјѣрач, измјѣриш; кат се напуни ѡна табарчица, тѣ прѣкинѣш ѡндај.

Јеленка Антонијевић, рођена 1914. г.

ГЛУМАЧ

Бачко доба у вртлогу рата

И љјак рѣкѣ да ме мајка да у школу. Ишѣ Гугаљ, Тучково, Јељен Дѣ, Папратниште, Табановићи, Лѣрет, пола Сређње Дѣбриње, свѣ то ишло. Мѣј чйча и брѣт у Гѣриѣ Дѣбрињи смо учили. Е потље, кад је направљена у Табановићима школа, пѣ-шѣс сѣла тѣ ишло. Чѣтри стѣтине ѣака је бйло. А учила Милица и Пѣтрѣније, жѣна и чѣк. Она учила прѣви и дрѣги, а Пѣтрѣније трѣћи и чѣвѣрти. И ѣни су мѣгли то свѣ да научѣ. Имала сала тамо ѣе се рѣчѣва, чѣо дан, понесѣш ѣѣба. Постй се ѣвај пос, лѣка прѣзѣ, нарежѣ тамо и јѣдемо. И сѣдймо, и учитель ѣѣе, и нйје бйло ѣндај ко сад, да се ѣѣца ѣбујѣ, нѣма. ѣпанке прѣпрѣчено ѣпутѣм ѣздѣ, тѣрено ѣбојака, ѣнѣ прѣсто. И ѣаци дѣђу тамо, кѣјна йма, и учитель наложй двйје врѣне, и свѣ йзуѣ ѣака. И тѣри ѣбѣје ѣнѣ да сѣши. Нѣ могу да се ѣбујѣ, знѣш, тѣј се ѣгријѣ. И тѣј рѣчѣвамо, йма кѣдниѣ између тѣ двйје учйѣнице, тамо ѣе ѣн учй трѣћи и чѣвѣрти, а с ѣвѣ странѣ, прѣви и дрѣги. И ѣн учй, рѣцимо, зѣмљѣпис, дѣпола школѣ трѣѣчѣки, а ѣтпола школѣ чѣвѣртѣчѣки, знѣш. Е кад је бйло бѣгарски и тѣрски рѣт, ѣни су мѣнѣ дали у школу, јѣ сам пошла, а ѣнѣ се свѣ мѣћкало нѣшта, говорило се о тйм рѣтовима. А јѣ мѣла слѣшала кад мѣј ѣтац прйчѣ. И свѣкар мѣј, зѣдно су бйли. И јѣни прйчѣјѣ. И ѣндајѣке, ѣн йзйѣѣ, јѣдан, свѣ волийѣ да йзйѣѣ стѣци, ймѣ вѣлыкй ѣра више кѣћѣ, и ѣн мѣне кѣжѣ: „Рѣсѣнда, йзнѣси ми поњаву, те ми прѣстри да лѣгнѣм воѣ“. И лѣгнѣ нѣѣ, знѣш. Потље ѣдѣ стѣци, и повѣдѣ мѣнѣ. Јѣ носила кйѣгу и учила, сѣ нйм. Нѣма да сѣдйм кѣт кѣћѣ. Е йзѣтра, кад ѣћу у школу, ѣни мѣнѣ дйгнѣ: „Ајде да напасѣш јѣрад и јѣгњѣд“. Имали ѣко чѣтрѣс ѣваѣа и кѣза. Тѣ напасѣм до ѣсам сѣти и ѣд ѣсам сѣти у школу. Ё, кад бѣдѣ у чѣтри сѣта, трѣк, мѣраш, да ѣтрчйш да пѣстйш колѣко бйло ѣнѣ јѣгњѣд и јѣрад. Такѣ је се ѣн бѣриѣ, и коѣшта, и потље зѣрати се, тѣрски и бѣгарски рѣт. ѣдоше ѣѣди у рѣт. Учитель ѣде у рѣт. Стаѣе школа, нѣма кѣ да учй. Учитѣљница бйла рѣдом ѣ Чѣчка. ѣде у свѣј рѣд, а мй се ѣѣца распѣстисмо, знѣш. Свй рѣзреди, и прѣви, и дрѣги, и трѣћи и чѣвѣрти. И кат се зѣвршй тѣј тѣрски и бѣгарски рѣт. Мѣј љјак, ѣн је бйло капѣтан прѣвѣ клѣсѣ, ѣн је се бйло ѣженйѣ тѣк, двѣ мйѣсѣца нйје бйло, и погйнѣ. Вѣдйѣ се рѣт, и ѣн потље кат су пѣцали, вршйле се тѣ бѣрбе, стѣнѣ у јѣдну ѣуприју, зѣклонй се у ѣуприју и помѣли главу, да вйдй ѣѣ су Бѣгари, знѣш. А ѣвй му вйкнѣ: „Нѣмѣ, Мирославе, помѣлати главу!“ . И ѣто, погйнѣ. Е потље, јѣ сам пошла у школу, учитель је дѣшѣ кадѣ се зѣвршйѣ тѣрски и бѣгарски рѣт. Дѣшѣ ѣн. Дѣвѣнѣстѣ гѣдинѣ се рѣдила прѣга, ѣйра. ѣни су нѣс, учитель и учитѣљница, ѣдѣли да вйдйѣмо тѣј вѣз. Кѣлко ѣака, чѣтри стѣтине бѣкте. Дѣвѣ учителя, па повѣли ѣзгѣр свѣ ѣдбѣрнике да нас чѣвајѣ. Мй дѣље порѣдѣ прѣгѣ, ѣѣца ко ѣѣца, ѣћѣ на прѣгу, а ѣни јѣдни бѣрили. А вѣз ѣндај, ѣйра прѣшѣ, за Ужице. ѣндајѣке, кад је ѣн јѣдан погйнѣ, кѣпи се звѣно, ѣно га и данѣс-данйи у Табановићима, у школи. И тѣ је сѣд ѣглѣс. За шта гѣђ трѣбѣ. Да се јѣви мѣ шта. Тѣ звѣна залѣпајѣ и то се чѣјѣ у пѣт сѣла. И ѣдмѣ ти је тѣ звѣно. Тѣј се скѣпй народ да вйдй шта је, знѣш. И такѣ смо мй ишли то. Прѣви и дрѣги зѣвршйли, прѣшли у трѣћи и чѣвѣрти. Кад бйло ѣ Зѣдушницѣма, кѣжѣ учитель нѣма: „Ви трѣѣци, кѣпѣјте кйѣге за чѣвѣрти рѣзред“. Кѣпймо

читанку, купимо све за четврти разред. До подне он преслишавā нас, ми учимо и трећи и четврти. До подне преслишавā до пола трећачког, а одт подне пола четвртачког преслишавā. И ја завршим од Задушница до Видовдане, завршим и трећи и четврти. И то са одличним. Ја и Продан Јовичић, и Андрија Јовичевић, то смо били одлични. Оно све остало било са врло добрим и добрим. Јој, колико је ондај било слабије ћака, па оније што су иг учитељи обували, црвени крс и коешта. Све то бичедно било.

Росанда Дробњак, рођена 1903. г.

Плећка све покаже

То има, тачно све покаже, највише се гледа о Божићу, плећка од божићкарē, има, ако домаћина немā на његовом мјесту, то има тачкица једна, ње треба, значи домаћин неће ту годину преживљети, тако је код нас. Ако је доле на дну, ко коританце, удоласто, на дну ако имаде једна цртица, ис куће опет излази неко. Ако на врху чашице има рупица, одт плетке, и то не ваља, та година није добра за некога у кући. Ако је ведра, чиста плећка, е, то е добро, за кућу, и за државу је добро, значи неће бити рата.

Плетење

Све сам плела, и чарапе и полувере, рукавице. Чарапе се плету на четри игле, пет игла, пета обилази. Зависи, за једне мушке чарапе обично иде по осамнез до двадесет жица, зависи кака је вуница. И онда, покупи се ланчић, спде се, и ова пета игла обилази, плете се у круг, разни радови. Плела сам и одт свиле, блузе за ђевџке и за младе, плела сам и одт памука. Има нарочит памук за плетење блуза, плела сам од вуне највише, највише плела од вуне. То су ове штрикаће игле, на пример, покупи се ланчић колико треба за блузу, па се отплете ранфлица, обично једна и једна. После окренеш горе рад, обично шупљи радови, као лиске, таки разни имаду радови.

Свилене бубе

Јесте, имала сам ја добру другарицу која је бубе оне свилене држала и ранила иг дудовим листом, док се оне учауре. Кат се учауре, она иг спуштала у врелу воду, и јоне пуге оне њине конце. И ондај се купи колико деш дебљине онај конач. Турји се оније конача. То пе-шес жена мота онај конач од буба. О-тога се ткало, памук се оснуе, па са том се свилом податке. А имаш и што је сновано, на пример, о-те свиле. Бубе изгледају, кад иг гледаш прво, као мали, ситни губари. Ако знаш за губаре. У кутије су, на пример, стављали и прострју новину доле. Купован је онај, што су били они табаци артије, шеснескиња. И то се простре, и стаља се лист о-дуда и јоне то једу. Све околу идју, вако гамижу, гамижу, као губари, и једу. Стално морају да имају да једу, и ноћ и дан. И јоне почну саме себе завијати. Оне саме себе завијају, и учауре се вако ко прс, толке

дебљинѐ. И како се учàурѐ, такò се оне одвајају, ја сам баш свѐ глѐдала. За два дана òне су свѐ, како су изашле, такò су се савиле. Е право да ви кажем, нисам баш сигурна како је то мòја приатѐљица баш тачно раднла. Остављала је, то најприѐ биду ко лептири. И јòни лептири носѐ јаја, али свѐ мòра да биднѐ на време. Зна се кòлко мòгу да биду у чаури, и ондај се баца у врѐлу воду и узимà се та свила. Млòго мòжу да снесу лептири òни јаја. Јà сам виђала тѐ лептире, белосиви, а мацàсти су, òна им криланца нѐкако чупàва.

Јелена Рајевић, рођена 1929. г.

Камена с рамена

Камѐн се одàберѐ према узрàсту òније кòи бацају камѐн. Ако су тò дечкини млади, ондај камѐн мòра бити мањи. Обично према узрàсту тѐи изàберѐ се камѐн. Е сад, имàдѐ правило за бацање камена. Направи се црта и сà-ту црту òнај кòи баца нѐ смиѐ очѐпити. И сàт се заложѐ, спушти се ниско колко мòже. Има правило, мòра камѐн да легнѐ за врат, и да бидѐ туј на рамену, до врата, прислоњен. И ондај направи се замак, и ондај колко кò имà снагѐ, òн га толкò и бацѐ, али црта мòра бити нетакнута. И сад òнај кò е вјештии, имà више снагѐ, òн га даљѐ бацѐ.

Дрвене куће

У најстариѐ време куће су се највише правиле о-дрвѐта. Главнò за кућу је крс на кòи се постаљају брвна. Туј се зарежѐ гредà, до половинѐ једна, одт половинѐ другà. И ондај се òни зарези тачно уклапају један у другѐ. Ка-тò биднѐ гòтово, ондај по средини гредѐ направи се жљѐб, ђе дòлазѐ брвна. И òнò се брвно уклопѐ, тачно у òнај жљѐб. И сад рѐдом свѐ такò. И сà-та брвна кòја се зидају спòља, òна се зову брвна. А òнò мјесто на комѐ се брвна сусрећу, е сад òнѐ гредѐ кòѐ се стаљају, кòѐ ће држати крòв, òне се зову вјенчаницѐ. А сад, òнѐ четри гредѐ, кòѐ спајају крòв, зову се маије. А òвò рòгови између вјенчаницà и маиà, то се зову рòгови, òни кòи се гòре вакò шељавају (?), њиг два или три, по величини, тò су рòгови. Свѐ што се наслања на вјенчаницу, на маиу, то се зову прирошци. Они су до главниѐ рòговà. Између њиг òвде дòлазѐ два рòга, тò су главни рòгови, а òвò су свѐ другò прирошци. Какѐи ће да бидѐ крòв, то зависѐ одт покривања. Ако је ћерамида, онда мòра да бидѐ крòв равнини. И ондај се ћерамида слажѐ. Они имају кукѐ, качиш га о òну лѐтву, и јòн висѐ. Другѐи преклапа, имà свѐе жљѐбове и такò се покривà. Да би се бòлѐ малтер одржò, да нѐ би òтпадò, трска се прикивала за лѐтве. Одòзгòр се сипò малтер, са гòрнѐ странѐ. Па кат се тò òсуши, ондај се одòздò ударѐ малтер по òнòј трсци, такò да òна трска прими дòњи малтер. Кò кат се ударѐ колѐнике. Колѐнике су биле приѐ трскѐ, на пример, завѐжу се колѐнике скрòз. То е слабо било, мањи нѐки пòтрѐс, и ниѐ мòгло да стòи. Залиѐ се мàло јачим живим крѐчом, и јòн прођѐ дòље мимо трску, и òвај малтер прими се уз òнај. Треба да се пòтпуно спòѐ. Е зàтò е трска.

Димитрије Рајевић, рођен 1927. г.

ГОДЕЧЕВО

Брата и вола мити

Кад бѹдѣ било, март мјесѣц, то дѹлази у пѹла марта, прѹвѹ ѹрање, то се вѹчѣ ѹбуре ѹ њиву, ко ѡма, ѹндај њѡе било ѹбурѡва. Вѹчѣм прѹво ѹбуре, њѡва је срѣђена, ѹндај вѹчѣм ѡе сам плањирѹ, ѹбуре прѹвѹ. Вукли су љѹди и у зѡмскѹм дѹбу; било сѹниѹа, сѹнице рѹдиле по снѡјѣгу, бѹљѣ је вѹђи сѹницама по снѡјѣгу, јер нѣ газѡш шљѡву, нѣ рѹдиш њѡшта, мѡсѡм, плањѡраш такѹ. Е кад бѹдѣм свѣ тѹ завршиѹо, дѹђѣ ѹрање, дај вѹлове, са вѹловѡма се рѹдило, зѹпрегѹм, или са краѹама, или с коњѣм. Плѹг је бѡѹ са два раѹниѹа, ја што знам, а рѹлицу нѣ пантим. Плѹгови су били, прѹво нѣѹи мѹли, па нѣко оснѣчѣ, нѣко не оснѣчѣ. Е кад је дѹшѹ плѹг сѹковац, са два раѹниѹа, ѹндај он лѹѣпо то ѹрѣ. Сѹѹе се коѹопац, за прѣдњѹ нѹгу, и за задњѹ нѹгу. И сѹд ѹвѹј коѹ дрђѡи, ѹн дрђѡи тај коѹопац, зѹтѣгнѣ копите. Јѣдну нѹгу, он прѣдњѹ нѹгу, ја задњѹ. Спѹшта се дѹље, и сѹд, он дѹђѣ дѹље, ѹбѡђѣ, погледѹ тѹ, да ли сам срѣдиѹ. Пѹстѡмо, или ѹдрѹѣшиѹо коѹопац. Јѹ, бѹш ја, ѹѣга сам коѹѹ, и кѹлиѹо копите на плѹчи. Е тѹ е на јѣдну нѹгу двѡѣ плѹче, пѹтковиѹа. Е ѹвѹ ти је ѹсам плѹчѹ на јѣднѹг вѹла. ѹвѹ је лѹѣвѡи пѹлак; дѣснѡи је вѹмо и тѹ. ѡма рѹзликѣ. Прѣдњѣ и задњѣ. Мѹјстор кроѡи и прѹвѡи ко цѡглу кат прѹвѡи. Вѹла је лѹко сѹвладѹати, а рѹгу, коња, ѹдари га данѹс, дѣвѣтѣ гѹдинѣ ѡе се свѣтити. Што се-но кѹжѣ: „Коња што гѹд вишѣ бѡѡш, свѣ е гѹрѡи, жѣну што бѡѡш, свѣ е бѹљѹа, а брѹта и вѹла мѡти“. И што вишѣ прилазиш брѹту и вишѣ вѹлу, свѣ су бѹљѡи, а што прилазиш вишѣ жѣни и коњу, свѣ су гѹрѡи. Тѹ се зна. То су старѡи ѡѡши приѹали.

Вршидба на месечини

Мјѣсечѡина, рѹчѹнѹм коѹѡѡѡе смо, ѹјде вечерѹс. Зѹвѡси ѹд мјѣсечѡинѣ, ѹпрѡи-ликѣ до двѹнѣс. ѡѡѡе тѹ глѣдѹно, ѹбѡично је двѹнѣс-јѣдан. ѡскупѡи се то мѹгѹ, плѹнѣ тѹ. Мјѣсечѡина, то ѡдѣ. Дѹнесѣ домѹѡинѣ ѡѡшто да се појдѣ послиѣ. Мѹло сѡра, ѹѣба, шта ѡма. Лѹч гѹрѡи, жѣне припрѣмѣ снѹповѣ лѹча, ѡсѹјѣпѹа се ѡѡитно тај лѹч, и ѹндај жѣне ѡдѹ и ѡдѣ по трѹе-чѣтѹоро, јѣдна тѹмо, дрѹга вѹмо, ѹнѹј лѹч сѡѹа. И то се вѡдѡи, тѹ се ѹдмакнѣмо јѣдно ѹ-дрѹгѹга, такѹ да провѡднос ѡма. Жѣтѹѹи, па се сѹђенѹ тѣ клѹднѣ, тѹ се ѡнѣ и гѹвно. ѡѡило се на гѹвно, без ѹбзѡира коѹко је далѣко гѹвно. Тѹмо ѡе мѹш приѡи с коњѡма кад бѹдѣш ѡѡ да врѡѣш с коњѡма... Пѹзѹвѹ сѡ жѣтѹѹѣ, па свѡи, по снѹп, пѹ два, пѹ три, коѹко кѹ мѹрѣ. Такѹмѡчѣ се, сѹ дна ѡѡвѣ, сѹ вр ѡѡвѣ, па се такѹмѡчѡмо кѹ ѡѡ вишѣ снѹпѹвѹа, ѡѹрѹчито мѹмѹи и ѡѡвѹјѹѣ. То е ѡѹвишѣ по Гѹспѹѡинѡи, двѹѣс ѹсмѹга. ѡѹвѣѡѡи врѡѹј, па се ѹсѹѡѡи, е сѹд ѹзѹмѡш, зѹкосѡиш гѹвно, ѹѹнѡиш, брѣзова мѣтла, ѹбришѣ се да бѡдѣ чѡсто. Е сѹдѣ, ѹрѹ сѡ с вѹловѡма. ѡли кѹ ѡма коње и кѹ ѹђѣ дѹти коње. Е сѹд зѹвнѣш, ти пѹзѹјѡиш се сѹ мнѹм, данѹс мѣни, сѹтре тѣби, пѣ-шѣс љѹдѹ. Е ѹнда се стѹжѣр ѹдарѡи ѡѡсред гѹвна. И ѹнда се пѹчнѣ снѹплѣ сѹидѹти, и ѹздѹпѹѹа се, близу стѹжѣра. Пѹрѣђѹа се прѹвѡи, прѹви круг, ѹкрѣнѣ се гѹре. Па дрѹгѡи круг, ѹпѣт вѹлат гѹре, а ѹнѹ гѹжѣвина (?) зѣмѹли и такѹ пѹрѣђѹаш коѹко ѡмаѡш. И такѹ пѹрѣђѹаш то снѹплѣ ѹкруг. Е, ѹвѹдиш сѹ чѡм сѹ дѹшѹ, или с вѹловѡма, или с коњѡма. ѡма

тамо тај стојер на средини. Е ондај вежеш конопац, толико дугачак, да не би изишло из гувна. Е ондај ује један младих, најспособни, повежу се, два се коња повежу један за другим. Е, ти сад одмотаваш на стојер, ћераш, ћераш, е кад видиш да оће, е ти ондај замоташ, уставши конопац да се не окреће. Е онда они замотају. Е ондај промјениш, окрениш га напоље, онај који је био споља, до стојера, а онај који је био унутра, он околу. Припремиш ту пругова дренови, жилави, ошинеш, ћерај, ћерај, ћерај. Е сад, изведу се коњи, гурнеш два-три пута тамо и вамо и ондај се коњи изведу, са стојера. И тамо сад, ти њи изведеш тамо у лад, не држишиш, не препињеш. Е сад, узимају се виле, и поћерај, преврши, преврши, један поре-другог. Оно влаће, они су прво газили влаћ. Е сад преврнеш оно. И јопе тако, кад већ видиш да е и слама здробљена. Вам гувно и јопет, трећи пут се мора преврнути. Кад преврнеш трећи пут, већ је добро. Е сад узмеш, разгазе мало. Е сад тамо им даш да једу. Са вилама прво се скида слама, а тамо један колац ударен и тамо онај ћене. Ми њему док доносимо, оно се све истресе, е онда кат сађену ту сламу, е онда се узму грабље дрвене, па се скида са грабљама полако горња плева. Жито је већ отишло на дно. Е онда се скида горња плева, и ондај ишћераш оно жито, ону плеву прву. Е већ си дош до жита, вако слој дебо. Е сад, кат се дође до слоја жита, плева иде тамо у друге кош, друге се колац оплете околу, те плева не море на колац, него се тура онај кош. Е после, друга слама иде на ону плеву. Е ондај узмеш, ондај се узме скупљати, и то ус тај стојер, који је био, са лопатом, са дрвеним лопатама, скупљај, скупљај; прво скупљаш оно горње што је мало крупније, па ондај оно жито и узвршиш рпу. Е ондај, завршио си то, на вјетрењачу, е ондај се донесе вјетрењача, доуче се соницама, до гувна. Па се онда она постави тамо. Е сад, треба окретати руком онај кључ, не море један докреће, имале сипке (?), ми радили. Двојица, један тамо, други вамо и окрећи, окрећи, окрећи. Е сад један заита, кош, треска, прву плеву. А други доноси, трећи тамо одгрће ону плеву, што е испала. Четврти износи жито тамо. Дође ту и пола ноћи. Кат се прва плева одвоји, е ондај се промјене сипке. Е онда купиш оно жито, мало ситне плевеве, нема крупне. Е ондај, ако је вјетрењача исправна, главницу избије. Ако је главница она лагана. Ако су двојица јаки, те окрећу, е отале двојица купе испо-вјетрењаче, у цакове, измичу. Деси се некад па до зоре, деси се некад, како коме.

Косидба на Јабланику

Е са-ћу ја теби причати. Двае-седми сам ја био међу косцима, у ваљевском крају, у Ребељу. Четрес пет косаца, ко одавле па до оног брда тамо. Кад би, косе сви Ваљевци, само ја од Ужичана сам био. Неће нико други. Каже, ајде, један ми ваљ, да завршимо данас на Јабланику; Јабланик у ваљевском Ребељу. Горе ја дођем са њима. Јој мене, кат косисмо, а млада два младића, Живко неки и Магија, упантио сам, знам и све редом. И тако кренусмо. Козбаша и до негџа други, идемо ми, косимо, ја више ћутим, са њима немам ништа, само службено разговарам, а буклија, шећерна ракија иде, сви они пију; како ја да пијем, врућина, сунце угријало, не мош да живиш. Ја само гледам шта ми раде. Све се један на другог

намигују, ја ђово, ја ђноо, у тебе не ваља, не ваља ти коса — ја ћутим. Моја коса и мој брус, што казо ђнај, идем ја полако за њима. Кад би увече, пред вече нешто, тамо, око три сага, сједнемо да попијемо по ракију, и да се одморимо, а ђван се пече тамо. Ручак имали смо, нема, ђван, има осамдесет кила у њему. Кад би увече, скуписмо се да попијемо по ракију, и да се одморимо. Јој, кат се ђни поваташе, а ја оштрим косу, ко-стуба, а козбаша ко ђд оградe, а ђнај мало даље тамо, а ја видим, знам, шта ђни радe. Само извади ђнај брус, турѝ га, и баѝи га тамо. Кад ђнај трeба да ђдоштри косу, нема бруса, а ја пратим, гледам. Кад ђнај погледа тамо, нема бруса: „Матија, ти си!“ ђнај каже: „Нисам ја, ти си, ќе брус?“ Сам мислим, ђће мени да подметне. А моѝ људи доље, мало даље, комшије, испод мене, ја само гледам ќе су ђни, да идем њима, јебеш надницу. Кад ђни, косе дигоше на се, ђће један другом главе да счeчу, Живко и Матија. Нема бруса. Док ти један чича старин, човек вако крупан, није ни стар пуно, али је широк. Шта е каже људи. Нема бруса, кажу ђви. Каже да није ђвај Ужичанин. Реко слушај Богосаве, око мене да не пипају. А ђн каже: „Ја сам пратио човека, данас цео дан, сви сте причали, сви сте лајали, а ђвај човек само ради и службено, немој случајно да га неко пипне“. Реко зна-шта: мог прибора ево ђде, а ја се у њино нисам мчeшо. Кад ђни ђдгртоше ђкосе, тамо-вамо, нађоше брус. Тако се то заврши.

Димитрије Павловић, рођен 1930. г.

ГОЈНА ГОРА

Препорука

Имала сам ту близу тетку, у Добрињи. И ђона добро познавала ђве кућане. Ја њега ко момка нисам знала. И ђнда ти ђна са његовом мајком дође код мене. Ја њега нисам знала. Дође моја тетка и његова мајка. Моја мајка ђтишла била на пиво, и брат ми, тага ми бијо у Београду, на лађи. Помолише се ђздор уз њиву; реко ево моје тетке и још једне жене, реко куд^т су ђне пошле. Па тако примик и. Лицепо питасмо се. Моја тетка мене држи за руку: „Довела сам ти ђву жену, да пита за сина, ђће да жени, да се ниси коме ђбећала?“ Ја велѝм: „Тетка, добро, седите ту.“ А претходно можда једно три мјесеца, један убијо ту у Јежевици ђевђку своју, побјегла за другђга; ђн дошо трeће вече пот прозор и убијо. И то се тад прђчуло, и сад не смиеш да се ђбећаш, каже: „Ако се ниси ђбећала, ја сам ти довела ђву жену, и да нас послушаш“. Добро, реко ајде. „Ѓе ти је мајка?“ Реко туј у комшилуку, на пиву. И каже ми д-идем ђма да је зовнем. Добро, реко ђдок ја. Њиг пет сестара, нису имале браће. Али њега сматрала ко брата. ђндај ти дође моја мајка. Тетка мене каже: „Ајде да видѝмо имаш ли шта спремљено, од^т спремe, знаш“. Реко имам нешто, имам ћилме, двоѝ-трђе чарапе. ђндај се то везло, спремале се чарапе; реко имам, тага ми је донијо. ђндај није било, ратно време, донијо ми тага за бчeлу постаљину. Би њима мило ќе то мало нешто имам. И уђем у кућу, моја мајка дође, каже: „Шта је, сестро?“ „Довела сам ти ђву жену, препоручила сам Виђу за њеног сина и да ме послушаш“. Нико

менē нē пītā дā ли ја вѡлим, дā ли нē волīm тѡ. И дā ли га знāм. Реко ја његā нē знāм. „Знā ѓн тѡбѡ, виђѡ те у Каменици, на вāшеру кат си бїла, да нас пѡслушāш“. Причаше ѓне, причаше, причаше. Спрѡмим ја рúчак, ѓнā свѡкрва кāжѡ: „Имāм ја јѡш једнѡг сїна млāђѡга, он нїѡ слúжиѡ вѡјску, али смо рāди да га жѡнїмо приѡ вѡјскѡ, имāм шћѡрку, спрѡмила сам јѡј свѡ, нѡмаш нїшта тї с њѡм да ткѡш, да рāдїш“. Ё, дѡбро, ја ѓндāј, то бїло у четвѡртак, у пѡтак да дѡђе мѡмак да се виђїмо, а у субѡту да идú да глѡдајú дѡм. А у њѡјѡу веђ одрѡдили.... ѓндāј то бїло тākѡ. Мѡја мāјка кāжѡ: „Штā ћеш да кāжем?“ Реко кāжи да дѡђе он сúтре, да се ми виђїмо вѡе, да поразгѡвāрамо, па ћемо дāљѡ рѡшити; кāже дѡбро. И испратїмо ми њїг и ѓдоше, бїла ми нѡкā дúња рѡдила, вѡлїкā, ѓткїнѡм двїѡ дúње; реко понѡси ѓвѡ тѡј шћѡрци. Њѡј мїло, ѓдоше. Кад бї сúтрѡдāн, рāно, ѡво идѡ ѓн са Бѡривојем (нѡкї Бѡривојѡ, кѡмшиѡ мѡј, имѡ имāње вѡђе), кад идú њїг двѡїца, ја брѡжѡ се нākѡ нѡшта спрѡмик, ѡто ти иг, пїта се ѓн, дѡђе ми чїча, ѓдоше ú собу, причајú; ја спрѡмам вāмо кāфу, рúчак. Али ја, како гѡд уїђем, он менѡ прāтї, нѡ сѡћāм се ја да сам његā виђила ћѡ на вāшеру. ѓвште, блїзу, Дѡбрїња и тѡ, нїсмо се виђили. А ја ти ѓндāј спрѡмик рúчак, зѡвú ѓни менѡ, да ја кāжем свїђа ли се ѓн менѡ, а ѓн се изјāшњāвā да се ја њѡму свїђам, и да је ѓн менѡ прāтїѡ на вāшеру и свѡ тѡ. ѓћѡ да пѡслушā мāјку и кāжѡ: „Да сúтре дѡђете да глѡдāте дѡм“. И јѡн менѡ зѡвѡ, изāђе ѓн пѡсле. Ајде кāже да пѡпричāмо, да дѡђеш сúтре да глѡдāш дѡм. Реко нїѡ тѡ јѡш ѓбичāј. Реко нѡћу ја, вјѡрујѡм мѡме чїчи и мāјци. И дѡђе тúне до тѡг тѡтка. Па ѓн менѡ кāже: „Слúшāј, нāћи ћу те ја у мїшиѡј рúпи ако ме слāжѡш“. Тākѡ сам рѡшила да њú пѡслушāм, јер сам ја се дѡста плāшила као ћѡвѡјка, и јѡна ѓдѡ у Беѡград, по дѡсѡ-дāнā, двāес, ја ѓстанѡм сāма са брāтом. Па кāжѡ: „Нѡмѡј штā да чúѡм ја за вāс, да нѡ вāљā“. И дѡшли вѡђе, глѡдали дѡм, свїђѡ им се.

Тежина се некад сејала

Пѡсијѡмо и дѡбро зађубрїмо и ѓндāј ти ѓне израстú вѡлїкѡ, изāђѡмо, пѡчупāмо. Свѡ се знāдѡ кат су зрѡле. Пѡчупāмо и пѡсле засчїѡчѡмо, расчїѡчѡмо ѓнѡ што је дѡљѡ у зѡмљи. И вѡјѡмо тākѡ у свѡжњїћ и тѡ ти ћѡрāмо те кїселїмо. Пѡтнѡз дāнā да стѡї у вѡди, звāло се мѡчилѡ. И пѡтнѡз дāнā стѡї у тѡме мѡчилу. Ка-дѡемо пѡсле да извāдїмо, ѓно се úкиселило. Лчѡпо дѡгнāмо кúћни и зāстрѡмо те се ѓсúшї, лчѡп дāн чѡкāмо и ѓндāј нāђѡмо трлицу; звāло се трлица, двā кѡца — јѡдан тāмо, јѡдан вāмо. Између вијѡмо са тѡм трлицѡм, и тѡ је бїло дѡста тѡшко, али ипāk се тākѡ мѡрало. И ѓтрлїмо тú тѡжїну, ѓндāј нāђѡмо грѡбене те огрѡбѡнāмо и нāправїмо кúћѡљѡ. Е сād от пѡвјесāмā прѡдѡмо ѓснову, те нāвијѡмо от кúћѡљā пѡтку. Ткѡмо или шїјѡмо кѡшуљѡ и коѡшта. Е тѡ úрѡдимо и тѡ пѡсле зѡвѡмо прѡло, или мї стїжѡмо сāми да тѡ прѡдѡмо и изаткѡмо ú зїму, бчїѡлїмо и шїјѡмо вѡшѡве и ѡто тākѡ ти тѡ, сїјāла се ѓндāј тѡжина.

Вида Јевтѡвић, рођѡна 1931. г.

ГОРЊА ДОБРИЊА

Мрсно извињење

Знам, то радили су и Ўжицу неки, и кажњавали су жене. Ова ђвде, она је платила неки дан двјеста иљада. Платила, нашли су да е мичешала нешта у кајмак. А мој син, и јон продаво исто кајмак, а она побјегла, потље је уватили опет, морала да дое тезги. Каже испекција дошла код мог сина, нека женска била, и јона тражила на пробу кајмак, он њој дао: „Изволте, изволте, госпођо, узмите одакле ђхете“. Она узела једном, па другј пут, трећј пут, а он мало ђтворен на ричеци па каже: „Гђснођо, прђба се једарђд, а не прђбаш неколко пута, по пуну кашу!“ Знао је он да је она испекција. „Зпаш ти ко сам ја?“ Он каже: „Ја знам, ал није рђд да ви неколко пута узимате кајмак, па ти ћеш, жђно, да се наједђш мрса цаба“. А она велј: „Ај ти са мном“. Он јој да кајмак: „Иди ти тамо, ради с тим кајмаком шта ђнеш. Еве ти, нђси све, ако нађеш шта фалјнкђ, сичјеци ме ђвде, ако не нађеш, шта ћемо ђндај“. Каже ти ђна жена: „Ајде момче, ајде са мном!“. ђтишли тамо, насули нешто у ђнај кајмак, йсправно, нема ништа. Потље она каже: „Извини!“ А мој син њој: „Дђбро, сад, извињи — не извињи, как-ђнеш и ти, ја знам да сам на свђме правцу, нећу да грђђшим дђшу и мђју ћђцу трђљем“.

Како се вари млеко

Садт то слабо кђ и сирј, има пђједнјнг. Кајмак се производи у млђђку. Млђђко се вари у шерпама, и ђндај се купи, вако турјш шерпу покрај шпорета. Нђсиш у мљђкар, или у шпаиз, и ђно се стђгне, потље млђђко сипаш у јђдну шерпу. И то се загрије, сад се кунује и мања, сирјште, свињско, гђвећђ, јунећђ, ђнађди, јунађа, јачђ сирјште. И то саставим са млђђком, са соком. Па после постђји неколко дана и са том чђрбђм сирјим. И узимаш и дђлјваш после. Сад народ олакшава себе, неће да прави сирјште, неће то да чува. Ја сам и сушила, заклали неко јуне, сушила. То се тако ту купи сир. И то се стђже у грудњачу, ђндај се после ставља у чабар, тако се то после нђси и на пијац, те се продаје. Кајмак исто, ево баш сад да ти донесђм, да видиш. ђндај ђставим да сазри, продађмо млђђко и ђво чјсто турјмо у посудицу. То се тако радј, ђто, ђво ти је производња наша. Качкаваљ тај нјсам радила, али чула сам да се радј. То е исто од млђђка, али се не сирј. То се мђти. Кјселђ млђђко, то се заксели млђђко, извади се од пђвлакђ те се ставј да се заксели. Замлачим ђварено и сипам у топло млђђко, држјм крај шпорета, ђмлачим, ђјутру нђсим. И ђно се дђбије кјселђ млђђко. Тако ја радјм. Па сад ми то држјмо у шерпама, а раније држјали у карлицама. Кајмак вђташ у карлицама, то дрвенђ вако доћђ, то се туне разлива млђђко; и у кравлјачу се музло и после у бакрачима, ђ чем кђ је имђ. Некаде је било, на веригама, дрвенђ куће. Вериге се ђјесђ, па бакрач бакрени, и ђ томђ се вари и млђђко, и то се нђси са вргом, неким званим вргом. Врг је то као тјква, сичђ се, ал само има мали ношчић, вамо има ручку, није тјква, ал тако слично. Просичђчђ се јђдна четвртка, и ђзмђш ђнај вамо, има дршку, ђну дршку ђзмђш, и вђташ тим вргом, лђђпо се то ђчисти, и ђперђ. Нема никакђ унутру прђваштине, и из

бакрача заваташ и сипаш у карлице млџеко. И ондај то се млџеко носи у мљекар, кајмак исто на шерпама.

Старо доба

Само тако је то било у старо доба, кад сам ја била мала, можда четири-пет година била; то пантим добро. И ватра гори у кући. Ватриште. Црепуља се турји на дрва, она се угрије, туне турји лонац, са смоком, куваш смок, ту се грије и умџеси се љеб туне, па турји се вако једно дрво, једна округлина, а вам има дршка, и јона турји туне тај љеб, спљеска га, уреди га љуцки, а ондај у црепуљу саспе, а ону црепуљу у врну; имо лопар, зове се лопар. Стресе оно у црепуљу, и наспе по ономе љебу. Одозго узме жерави и наспе по ономе љебу и покрије пепелом, покрије. Туј се пече љеб и смок се кува. Ја седим крај шпорета, крај оне ватре. Ја сам спрљила ногу, пантим добро. Пошом мој отац да чарне ватру, оно доље преврне се лонац и мене она вода, сва она вода, онај смок, падне ми на ногу. А пантим, можда ми је било четири-пет година, вуде, вуде ми је све ово било изгорело.

Лџепо је било огњиште. Усред куће направљено, то е огњиште, озидано циглом, а цигла вако на крлак стављена, да не би спао пепео тамо. То ти је огњиште, што ти ја причам. Ложимо, а горе су вериге, окачене о греди, и јоне вериге држе бакрач, то се на кук вако закачи, и оно се вари доље млџеко, лажиш ватру, и вариш млџеко, и то ти ја причам. И има ватриште, машице, оно што држи ватру. Ватраљ има исто, вако дође и вамо дршка, ко шака дође вамо, испљескано гвозђе, то се зове ватраљ. Машице, кукача, и сад то све има у кући, све ја то знадем, све ја то пантим.

Само да на хлеб личи

Кад је било мој муж радио, угаљ копо, давали му брашно, следовање неко, и давали му ражано брашно. Лџепо бидне, дое мало плескаво, некако дое гњецаво, није баш тако лџепо ко кад мџешаш с овим брашном; оно је лџепо са шеничним брашном... Е развије се јувка, јувка се развије. Развучеш на сто. Мџешаш кајмак и сир, правиш шеничну, мрсну. Ако правиш од јабук, јабук настружем, настружем, и ондај узмем лџепо чаршав по асталу, и јон се само савије тамо. Турим у плек, исмџем. И савијам, савијам, вако на округалац, па се потље смџечу комади, мислим, парчад, у плек... Па ето, просие се брашно, па ондај у шавол, исто као ово фластично, само дрвено, направљено као корито, вако дође ко гож коританце. И било нешто, звато наћи, и онде просиеш брашно, мањ шенично, мањ кукурузно, мањ како било. Просиеш лопатицом, одмјераваш брашно, колико треба, колико треба љеба. Све се знаде, све има своју мјеру. И ондај, умџесиш љеб, тураш у плек, печеш, тако шенични, тако кукурузни, тако то све. Наће су је тураш љеб, мјесто креденца, биле су наћи, како да кажем, код нас је било. Ко пола кревета, вако, са поклопцом, великим поклопцом. Као гож сандук, само вако дубоко, и туне ставиш љеб, ставиш хасу, земљане хасе биле, земљани тањирни, и ондај кад то прибереш, опереш судове, ти туриш, у наће, туриш туне те склониш, да

ти нѣ би маџка обѣрила и да се шта нѣ би полупало. Све се то склони у тој наћи. Није креденца било, није ормана било, није ништа било. Ја пантим, у мом роду, брвњара кућа била; сланина се објеси вако у брвњима, те се суши, нађе стоѣ, клупе дрвенѣ љоко, е то ти ја пантим од малиг нѣгу како е то било, и те нађе, и све. Погача, прѣва погача, најљеша ти је у црепуљу. Онѣ што ти ја реко маљонрије, ватриште. И ту се грије црепуља, доље цигла, ударена цигла и блѣто. Е ондај погачу стављаш доље на циглу. Лиѣпо перушкѣм обришеш циглу и ондај онај лѣпар, што ти ја реко, у лѣпар ставиш тѣсто, погачу мѣсиш. И ондај тѣрим у то брашно, закувам лиѣпо. Натиреш, натиреш, док се онѣ тѣсто свѣ љдвој од суда, и од рѣку се љдвој. И то лиѣпо савишеш, на лѣпар, и разбришеш онѣ доље прочѣље, разбришеш, и ондај ставиш доље на онѣ циглу. Одѣгѣ црепуљу тѣриш врућу, добро поклопиш погачу. Одѣгѣ тѣриш ватрѣ, по црепуљу, покришеш, после печеш. Овако замѣташ око рѣке, нѣне да се слѣми кѣра. Замѣташ око рѣке. Укус, и данас-дањи ми је слѣтко кат се сѣтим да сам јѣла ту погачу. Нѣма сад дрвенѣ кућѣ, нѣма прочѣља, нѣма црепуљѣ. Ёто, причала моја мајка, кад је бѣло тѣрски рѣт, мој љтац бѣло у рѣту, а љстало ѣтѣворо ѣѣѣ кѣт кућѣ, нѣма лѣба, нѣма ништа, она е брѣла кѣмпир, брѣла. А брѣшна по малко имали, само малко умѣшѣ тауне, суд вѣта то тѣсто. Вѣта ту лиштину, па љбарѣ тај лис ѣт кѣмпирѣ, и нѣка трава, трава лѣбѣда, трава растѣ вѣсоко, а имајѣ лиске крѣпне и то е ѣшта трава, лиѣпа, и бѣрила у врућѣј води, ко гѣј зѣље. И ѣсѣѣ та сѣтно, мѣно се ѣсѣѣ, закува се и испѣѣ лѣб. Е то ми је моја мајка причала да је она лѣб прѣвила љд травѣ, љд листа, љд кѣмпирѣ. Па малѣ мѣшѣли брѣшно, само да може да се ѣвати да се испѣѣ. То е рѣтно врѣме било, тѣрског рѣта.

Одевање

Њвце се шишајѣ, маказѣма, и имајѣ прѣвѣ љвѣрскѣ маказѣ. Ошишајѣ се љвце, па се ондај лѣпо ѣгрије вода, па се перѣ вѣна, па се сѣши. Грѣбѣнали то на рѣке, грѣбѣне звѣнѣ, кѣповѣли, то смо прѣрађѣвали. Слѣжи она ѣт ѣрапа па све на ѣвѣка што трѣба љбући, и крѣвет намѣстѣм да лѣгнѣ, да се покриѣ, и тѣри поѣда се. И љдѣло се прѣви љ-тѣга, панталѣне, капѣте, ѣрапе се исплетѣ, ѣмпѣр се исплетѣ, све то је љд вѣнѣ. И ондај се ткѣ, ћилими, па се ткѣ сеѣѣде, па се ткѣ прѣкрѣвѣчи, рѣзнѣ ѣљинке... Кад није имало да се кѣпи, ондај ѣрод рѣдиѣ рѣзним ѣѣинѣма, кѣпо жилице љд љра, и ѣуштиѣо кѣре љд љра, жиље, па се љѣило. Па ондај брѣна шѣма, ѣвѣѣк љѣно ѣсто, дођѣ малѣ блѣѣ, како е мѣрало, брѣзову кѣру ѣуштили. Ўкува се кѣра, па се у љнѣј ѣѣрби после љѣи, па сам љѣм мѣме љѣила и ѣмпѣр, и све, кад нѣма дрѣго... Крѣпарѣ се ткѣ љ-дрѣња, мѣсим, љд кѣшуља, љд нѣѣга вако, сѣѣѣ се, крѣпе се сѣѣѣ, и љснѣва се, љпрѣѣ, ѣсто тѣжина, љд кѣнопаља, ѣсто се љпрѣѣ љд тѣжинѣ, па се ѣпрѣви љснова... Е гѣбер, тако ѣсто, тако љд вѣнѣ, то е ѣсто љд вѣнѣ рађѣно, и љснова и поѣка, ко прѣсти дођѣ она рѣбра, звѣни гѣбер. Слѣжи за покрѣвање, што сад ѣѣрган љпотрѣбиш. Кѣ има гѣбер, то ти је љѣг љѣѣва, покриѣ се са ѣим, ништа топлиѣ није било.

Олга Малѣпарац, рођѣна 1916. г.

Бели цвет

Па ёто ти, како има, обично капут л'јеп, обучени, панталоне, ципеле, тада је то такò време било. Није то баш нешто било, чошнò од'јело, војничк'и капут и зубун. Чоа плава, па везено онò, знаш. Зову шумад'инска ношња, е. Е тога времена старòг, било је чошнò од'јело, кò нема чошнò од'јело, он обично капут, нешто, мислим, направ'и. Ко е мòгућан да купи чошнò од'јело, то ти је било, и ђевòјке л'јепò се спремале, свиленè аљине, већина је аљине носила, бјелина, то није било. То ти је вамо почело, млада се нос'и у бјелини. Нико није у нашему крају младачакò од'јело имò, а моја сна из града, и јона каже: „Ја òћу тебе да обучем вако“. И она ми је купила аљину, рукавице, она ми је све купила, мòг брата жена. Па каже она мене: „Òћу ја тебе да обучем као у граду што се нос'и. Нећу д'идеш ко селанка“.

Била сам ко цвијет, онaj б'ијели цвијет, така сам била.

Грозда Марковић, рођена 1906. г.

ДОЊА ДОБРИЊА

Добар је занат ковачки

Рођен сам дèвестò шестè, тринèстог априла. Имò сам пуну кућу чèљади, нас сèдморо у кући, чичу и оца, и имò сам мајку и стрину, чичину жену. Ја сам се одметнò са другòг рáзреда òснòвнè школè на занат. Наговорим оца да ме вòди на занат. Ђе ћемо, Ужице реко. А волио сам ковачк'и посò, примили ме мајстори, ондај б'иò так'и зàкон. Ако не домирим школу, мòрам напуштити, не смијем бити у граду. Мòрам у школу каже ићи, а дањи занат учити. Ако то нећеш, ја те мòрам да распушт'им, не смијем да те држим. Мајстор ми такò казò. Жào ми да уставим занат, навалим на учење. Сад мòрам да учим, да домирим òснòвнòу школу. Онда је било такò, четри рáзреда òснòвнè школè, осмољеткè није било, није било осмољеткè. Ја решим да учим. Ако успиш да положиш два рáзреда, за годину, пушка си. Запнем ја. Нећу да зауставим. Положим òба рáзреда са òдличним. Са òдличним положим. Ја наставим, мòрам да учим занаскòу школу. Мòрам да учим малò матуру. Нема другè. Јер ме мајстор мòже да отпусти, ако нећу у занаскòу школу. Занаска школа била свима занатлиама, онда е била Ужицу, према суду окрòжнòм, и мòрам у нећелу у занаскòу школу. Све занатлије, и сви заедно. Мòрам, нема другè. Свак'и сам положио са успеком, свак'и. Мајстор ме завòлò, тражи од мòга оца да ме да, да ме посин'и, није имò ћецу, жена није роткиња. Мòј отац запò, па не да. Имам јòш два сина каже, у Добрињи кот кућè, па узми ког òш, а Милована ја не мòгу да ти дам. И не даде. Положиò са òдличним и помоћничк'и испит и мајсторск'и испит. Положиò са òдличним. Мајстор ме наговарà да ја, почè ме плаћати, како ја то положиò и успиò. Почè ме плаћати мјесечно. Ја глèдам само да òстанем код мајстора. Сèдам годинà радик. Почну ме мајка и отац клèти. Ајде да идеш кући, мајстор каже, не вреди. Окупише ме клèти. Òћè ме кући и бòг. А мајстор, све ми мјесечно плаћò, како сам постò калфа, он ме је плаћò

редовно мјесечно. Нисам ст'ио њи, имало је ту ковачницѧ, двадес њ двије Ужицу, ковачи се населили. Све врата до врата. И помоћнички испит ја положио, и мајсторски. Саѧ могу да држим момке кот кућѧ, отворим ковачкѧ радњу. Отворим, и момка држим. Ђе сам подносио молбу, првѧ за помоћнички испит у Сараеву, па ако ми одобрѧ, они према подацима мојим, ја сам положио. Ако не одобрѧ, ја морам још један испит полагаати. Ја положио први испит, и дође ми писмено и-Сараева, каже положио си са одличним, али не мош радњу држати ни момке, док не положиш тај главни мајсторски испит. Каже мајсторски испит. Мораш послати податке у Београд, у Занаскѧ комору у Београду. Ако ти примѧ — примѧ, добићеш писмено. Дође то из Београда, положио си, са-ти трѧба, знаш, закон. Малу матуру си полагао, како момке можеш да примиш, па зато си учио малѧ матуру. Момке можеш да примиш кат којѧ намјри четрнѧс годѧна и имѧ четри разреда школѧ основнѧ. И зато сам полагао малѧ матуру. Е сад можеш, ти си полагао малѧ матуру, ал ниси извршио пробу, само у присуству мајстора, тијег ковачѧ, коѧ ти власти одобрѧ. Ко ми одобрава, каже окружни суд, он ми одобрава. Ако положим, морам њи у канцеларију њима, да чиниш, да те питају. Мораш знати основницу от којко годѧна примаш момке, то мора бити са четри разреда основнѧ школѧ. И дошло ми да сам положио. И у Београду на прби тој коју сам радио у присуству, кога су они одредили, мајстора, кога они одредѧ. Ајде, каже ради. Даћѧ ти се момак, помоћник, да прѧвиш сикиру. Судѧна не да сѧди, а онај мајстор ковач, он не да глѧда како радим. Добик момка у онѧј ковачници, нисам у којѧј сам учио. Начиним сикиру от кило њ по. Тако ми је задато. Па добро, судѧна није знао о ковачу, како се челик удара, али је знао онај мајстор ковач. Судѧна све запитуѧ, каже је ли тако како он то прѧви. Јѧс, каже одлично. Одличан је. Рад њѧгов сасвим је одличан. А би ли ти каже прѧвио браѧву да пошальѧш еснафу у Београд. Реко ја би. Да начиниш, и да је пошальѧш у Комору занаскѧ, у Београд. Оћѧ они да твоју браѧву цртају. Само рѧци оћеш ли. Платиће ти браѧву. Ти удариш картицу, привѧжеш на њѧ, или да примиш парѧ, да ти пошљѧ. Реко ја оћѧ да ми се врати. Вратиће ти се, рекоше они. Ја одѧм, дође мене браѧва и дође ми ше-стѧтинѧ дѧнарѧ ондашњиѧ, награѧѧ, што сам ја начинио, наградили ме. Понесѧм онѧ браѧву, салећели мајстори, оћѧ да кѧпе браѧву и бѧг. Двоѧица дошла, оћѧ оба, а једна браѧва. „Шта би ти ѡско за браѧву?“ И онај један држи браѧву у рѧци, а другѧ стоѧ, ако ја не погодим се са њим. Реко ако оћеш, ако неш, носим кући. Ше-стѧтинѧ дѧнарѧ, којко сам примио награѧѧ, и толико да ми даш. Новчанѧк ти ономѧ у шаѧци, даѧе парѧ мене у шаѧку, а онај другѧ каже: „Е прѧвари ме, прѧвари ме ти, ја сам мислио, ко сѧнце јарко, да е моја браѧва, само сам чѧко да каш. Ја је пристаѧм на толико“. Човек био солунаѧ, и мој отаѧ био солунаѧ. Он са мојим оцом био на Солуну. И он је ст'ио за сѧна да ѧзмѧ свѧг, али онај што е први ѧзо, он не пушта браѧву ѡ-шаѧа, вѧди парѧ. А онај ми оћѧ каже: „Слушѧј, садѧ си ме тѧј прѧварио, само да е пушти, моја би била, ја би још дао за браѧву, али ти пристаѧе“. Али нисам моѧо ништа д-ѧрадим. Браѧву сам већ прѧдо. Кадѧ после дође, молим те, у гвоѧжѧри прѧдаѧ се браѧва. Они ѧзѧли план, и учинили, само нису могли да извѧзу, ја сам вѧзо у перѧице (?), прѧвио, само нису могли да извѧзу, нити су могли да наоштрѧ да добро сѧиѧчѧ, него само брусили мало. Иста

òнā брāдвa, кáзò би да сам јā нѸ прāvиò. Тàкò ти тò завршик, тāj пòсò дòбро. Пòсле сам дрџò мòмке, и свè е лѸèпо бiло.

Крвaв, а нисам рaњен

Бiјò сам кòт кућè дèвесто чèтрèс првè. Мобилизaциjа бiлa. Јā сам бiјò артиљèрац. Рaт је рaт. Нèмаш куд, мòраш д-идèш. Кад ùдарì Китлер, мòлим те, òн ùдарì дèвесто чèтрèс првè, и вòјска се пòкупи, и мòраш дрџаву да брāниш, своју òтацбину. Првò смо òтишли у Ниш. У Нишу се бāвили сèдам дāнā, а нaлѸèћè авиjациjа нèмачкā, запāлише Црвени крc у Нишу. Сад мòрамо мi да òстүпимо, òстүпимо преко Ыбра, сèдам иљадā вòјскè, бiлa тврџава тò. Али јā нисам ни знāо, òтку-знāм, вòјска је вòјска. Ћèрасмо преко Ыбарскè Бāњè, òстүписмо, ћè се ùселìмо, мi нѸг гāђāмо, у авиòнима. Дòђемо до Крагуевца. У Крагуевцу, мòрамо сād òпèт да крèнèмо дāљè. Нèма, вòјска, дрмā ли дрмā, зèмљa се трèсè. Ако смо дужни да поништимо тòпове, ако нас òпколè да заробè тòпове, имали смо мèтāлни бòнсек да счèчèмо цѸèви. Са нaшиèм тòповима, свè е тò спрèмно бiло. Али нiћè не òстаљāмо тòпове, вучèмо. Крèнула вòјска, сèдам иљадā, и дòгнāмо и тòпове. Дòгнāмо свè Ўжице. СвѸèтлa нèмā у граду, рāтнò дòба, нèмā нiћè свѸèтлa. Пèт вòзòвā нас сачекaло Ўжiцу, потòварìмо тòпове, потòварìмо òпрему и да крèнèмо ù зору, да идèмо Дубрòвнику. Кад је бiло òко јèдан сāt, пòсле пòла нòни, Нèмци ùдарили на Вāљèво, на Пòжегу, и крос Косèрићè, али нiћè пүт изграћен. У Црнокоси вāмо, вāмо кроз Бјелòпарицу, изрāдили прiћè, нèкi Милèнко Бòсильчић погòдиò да прèсчèчè пүт из^с Косèрићā, кро-стчèне у Пòжегу. Али рaт ùватиò, и јòн га нiћè намириò, до половинè. Нèмци дòђу нàсред, пүта нèмā, òни се вратè у Косèрићè, вратè се у Косèрићè и ùдарè на Црнокосу, Ўжице. È, Ўжице, мòлим те, òко јèдан сāt òни су стiгли. Вирè из нiнићè тèнкòвā, свiу пèт вòзòвā, нiћè тò бiло òндај широкè прүгè, ùски кòлосèци. Ко òста жив, òста. Бiјò сам по прсима крвāв, и шињèл и свè. Крвāв, а нисам рaњен. Видиò сам кад је пāла грāната, у вāгòн òзгòр прòбила. Видиò сам чоèка кад је прèсекла преко срèдинè. Крај мèнè је сèдиò, сèдиò на пàтосу, нiсмо имали клүпā. Прèсчèчè га преко срèдинè и шè-секунди, нiћè живиò вiшè, издāнò. Дāљè јā нисам знāо о сèбе. Нисам знāо и гòтово. Кат сам дòшò сèбе, нiћè нисам рaњен, а крвāв, ја се нāђем у ùжичкòј бòлници у Крчагову. Ја се повратиò, кòнтузовāн, рaњен нисам.

Повратак из заробљеништва

Дòђемо òвде, түј код Скрапежа, код зādругè, јèдна күћица сèоскā, жèна изаје ис кућè: „Вòјничè, òклè идèш?“ И плачè. Реко идèм из нèмачкòг лòгора. „Јòј, јеси видиò, имāм и јā сина, али нèмā га, нè знам ћè је òн“. Реко нās òсамнèс Србā је бiло свèгā, ја нисам пòзнò вāшèг сина, или нiћè с нāма ишò по јèдиницāма, а мòжда је нèђè заробљен. Кāжè: „Ош јèсти?“ Јā, јèò би, нисам ништа òкусиò сем вòдè. Нāсүла лòнчић пасүља күвāна, мālā синица, ù кући, брвњарици, күћа преко Скрапежа òдмā, како òћèш прòдāвници. Жèна нāsү òнòг пасүља, лèб врүћ, и òдломi кòмāд, па түри. Трèћи зāлогāј кад^т сам прòгутò, дāљè о сèбе нисам знāо.

Нисам гуцнѓ трипѓт кaшикѓм смѓка. Прѓтурик се тѓј. Кад жѓна зaкукa: „Кѓку мѓне, ѓтку-те узѓк, кaзaћѓ да сам те ѓбила“. Јa двaнѓс дaнa нисам у стѓмaк ништа тѓриѓ. Ја сaмѓ jагмим да идѓм у Дѓбрийну кѓћни, да ѓграбим, да ѓйћем жив ѓ кућу. ѓна мѓне ѓнaј кѓмaд лѓба тѓри у шињѓл. Кaжѓ: „Ако мѓш грѓдом, гризи, смѓк нѓ мош да пѓнесѓш“. Кaкѓ, то сам дѓниѓ у цѓпу, нисам смѓѓ, само jагмиѓ, да ѓйћем ѓ кућу. Дѓћем кѓћни, лѓжѓ сам бѓгами jѓдан мјѓсѓц ѓ пѓ, сaмѓ сам пропѓштѓ млѓјѓка по jѓдну кaшику ѓ себѓ. Јѓдва прекѓстак жив. Празна црѓјѓва бѓла, али смѓк, рачѓнaм, нѓ би прошѓ крозѓ црѓјѓва, кѓјa су бѓла слѓплѓна. И тaкѓ мјѓсѓц ѓ пѓ лѓжак на пѓстѓљи, по кaшику млѓјѓка, док се не поврaтик. Пѓсле сам пѓчѓ пѓмaло, пѓмaло лѓба jѓсти, и ѓ-тадa више нисам пред лекaрa дѓшѓ, није ме ништа бѓљѓло, ни дaнaс-дaњи, ништа ме није ѓ-тадa бѓљѓло. Нисам се лѓјѓчио, тaкѓ је живот пѓстѓ, штa се дѓчекa.

Милован Коларевнић, рођен 1906. г.

ДОЊИ ТАОР

Матори помрли, а млади отишли

Као jа прѓво д-ѓсловим мѓје ѓме, Трифѓуновић Алексaндар, из Дѓљњѓга Таѓра, испо-Пѓвлѓна. Мѓгѓ би мaло причати нaјвишѓ ѓ мѓме ћѓди, кaкѓ је ѓн мѓни прѓје причѓ. То е мѓжда било, око пѓдѓсѓте гѓдинѓ, пѓдѓсет прѓве, пѓдѓсет дрѓгѓ. ѓн је нaјвишѓ живѓѓ у Пѓвлѓну. И у Пѓвлѓну је ѓн чѓвѓ ѓвце. И бѓѓ преко црѓјѓла лѓѓта, на примѓр, и ѓ зѓму. Ја сам сa ѓним разговaрѓ. Ми смо пѓсле вѓкли сѓјѓно ис Пѓвлѓна, а ѓвде дрѓжaли ѓвце. Али је ѓн мѓни причѓ да нису ѓни ѓмали сa чѓм да вѓчѓ. ѓмали су вѓлове дѓбре, али није ѓмaло кѓла, и ѓндaј, чѓкало се ѓ зѓму да се свѓчѓ тѓ сѓјѓно. ѓно преко зѓмѓ ѓдарѓ снѓјѓг, нѓ морѓ д-ѓзѓћу гѓре. ѓн дрѓжѓ ѓвде у Пѓвлѓну. И jѓн бѓдѓ гѓре, а зaтрпa снѓјѓг. ѓн је причѓ кѓлко бѓдѓ дaнa, да нѓ морѓ д-ѓзѓћу ѓдaвде и-сѓла и да ѓзнесѓ ѓѓму рaну гѓре. И кaжѓ ѓн: „Дѓјѓте, jа сам нaјмaњѓ, преко зѓмѓ, по пѓтнез дaнa ѓдгртѓ свѓ снѓјѓг и кѓпѓ дѓљѓ, било као бѓкѓрѓ ѓнѓ, као бѓјѓли лѓк, и сaмѓ сам тѓ jѓѓ“. Ја га пѓтам: „Па кaкѓ си мѓгѓ стaлно тѓ jѓсти?“ Кaжѓ ѓн: „Кад мѓраш, ѓнда мѓраш“. И тaкѓ смо разговaрaли. ѓн је ѓмѓ пѓдѓсѓт и дрѓгѓ гѓдинѓ, ѓмѓ е дѓведѓсѓт и чѓтри гѓдинѓ. Ја ѓѓга пѓтам: „ћѓдо, штa мѓслиш ти, кaкѓ ћѓмо ми проћни, и кaкѓ ћѓмо ми доживити твој живот да бѓдѓмо ко што си ти?“ ѓн кaжѓ: „Дѓјѓте, нѓћѓте се ви мѓчитѓ ѓнaкѓ кaкѓ смо се ми мѓчили, јѓр ми нисмо ѓмали могућности“. Није ѓмaло ни кѓла, сaмѓ сaѓни бѓли, а кѓла бѓла дрѓвѓнa и тѓ је се мѓчило, није ни мѓгло да се тѓварѓ, није ѓмaло ни пѓта. И пѓсле, кaснијѓ, кадѓ сам jа већ мaло и пристигѓ и тѓ свѓ, ѓно е се проширило, пѓстигло се, и дрѓжaли смо вѓлове, дѓбра кѓла, вѓкли смо и дрѓва у Ваљѓво. ѓмaмо ми у Пѓвлѓну шѓму гѓре, то свѓ ѓмaмо, и велкa површѓна, и зѓмљѓ. И када кѓсѓмо, ѓскупѓмо ѓдaвдѓ по двaес, по двaес ѓ пѓт косaцa, и ѓзмѓмо кѓситѓ. Кѓсѓмо ливaду, и тѓ свѓ лѓјѓпо бѓдѓ, пѓѓсма; пѓнесѓмо и рaкиѓ и рaнѓ, тѓ е, зѓнаш, кaкѓ е то свѓ било. Ја ѓѓга пѓтам, бѓѓ је jѓш жив, ѓн је ѓмрѓ пѓдѓсет и трѓћѓ гѓдинѓ. А бaш смо око пѓдѓсѓт и дрѓгѓ гѓдинѓ ѓмали двaес ѓ пѓт косaцa и причaли ми кaкѓ смо ми тѓ зa дaн покѓсили, дрѓгѓ дaн покѓпили и тѓ. Да ти

кажем, дичете, лако је садт покосити, прије није имало коса, некѣ мале косице биле, мѹка је то била. И касније, после овамо, како ја знадем, увѣк сам имо добре волове, имо опрему и све, и вукли смо то. Довучемо счиено за стоку ис Повлена, што имамо. И овде довучемо и тако смо то радили. Е касније, сад, ваља Богу, у ово последње време, стигла и машинерија, стигли путеви оправљени, то све, и трактор имамо, и машине за обраду. Сад нема некога проблема за тај рад, али слабо се ради. Све некако идѹ само у град. Чим заврши школу, тамо-вамо, некако до војске и бидѣ на сѣлу, после одѣ у град, и колико има домаћинстава овде у нашемѣ засебуку и сѣлу да је младеж отишо, матори остали, помрли, а остала та земља.

Старе игре

Онај што носѣ каиш идѣ позади и јон идѣ, идѣ, идѣ, и јон држи рѹке на леђима и саде, коме ђће он да дадѣ каиш, он му дадѣ каиш и идѣ за њим. А овај што идѣ напред, он се не okreће. Онај ка-дође до овога што е ѹ њега осто каиш, он га каишом опаучѣ, опаучѣ; он почне бижати, он за њим трчи, и сад, или дадѣ другомѣ каиш или он јурѣ, или саде како он ђће, и тако е то. То ти је било. Па код нас звали крмача, јесте. То се играло, на пример, исто се скупѣ, около, направѣ се један круг, и на средини се ископа једна као рѹпа, једно удубљење, и имали сви, имали оно дрвѣће, мотке. И однај су туне, на томе мјесту, почне се оно. Однај смо савијали, како да ти кажем, или одт појаса, или от капѣ, ту званѹ гуцу. И ондај смо, овај шутне ономѣ и тако је то, правѣ, ко је достиго, он трѣба да нагна, ѹ онѹ на средину, ђе је то, мислим, ископана рѹпа. Ако се нагна онде, на површини бидѣ. Нису сви имали тѣ гуце, мотке. Него имало једно, не могу да се сјетим да ли двојца да ли четворица, са моткама, а они су гонали оно, а ови кано посматрали. Е сад, кадт овај ударѣ а не нагна онѹ, мислим гуцу, лопту, не нагнају у центар, он, знаш, више нема право да удара, мора другомѣ да дадѣ. Па играло е се то. Прстѣна је се играло, јашта е. Ја не би ти то знао како је се играло. На пример, искупи се то, ђћемо да бацамо камѣн, штѣ ти ја знам, то е ишло све по групама, већи са већим, мањи са мањим, јер ливада је била повелика, па ми ћемо на ово мјесто, а они ће на оно. И садѣ ѹзмѹ, изабере се камѣн, какав одговара, на пример, ђћемо ли са лакшим, или са тежим каменом да бацамо, и то. И однај имало, одреди се, парка. И до тѣ паркѣ мош станѣш ногом, и однај да бацаш тамо камѣн. И тамо има један, или двојца, и они су одломѣли као прѹтиће о-дрвета. И сад, овај кад бацѣ камѣн и ђе падне тамо, он побѣје онде. То, тај прѹт, а кадѣ после, после овај другѣ бацѣ, ако пребацѣ тамо, он побѣје другѣ тамо, да не би онај, да се видѣ докле је коѣј добацѣо. Тако је исто и млађи и старѣи, тако су радили. Па имало бацање камена о-три ваље врсте. Имало са рамена бацање, имало испод рѹке бацање, па имало чеврне, звало се чеврна, одвѹд вако, то мора лакши камѣн, вако затурѣш рѹку па само тамо зачевѣљѣш, тако је. Са рамена је бацан мало тежи камѣн па докле коѣј добацѣ. Имало је коѣј бацѣ даље, а имало је и мање, зависѣ како ко то знадѣ и вјештином и брзином. И коло је било. й колу играју ови, мислим, старѣи момци и ђевѣјке, и ово-оно, а ми кои смо били млади и мали, ми нисмо ишли ѹ коло, ми идѣмо, јурѣмо једно друго и то све, а коло, тамо игра, свѣрач је се звѣо, свѣро, имо

кòловођа, вòдї кòло. Ђевòјке бїд̄у дò нег̄а и т̄акò ти је тò бїло. Ўв̄чїек пјєсма бїла, пјєсма и кòт кућє, на прїмер, с̄астану се јутри, вєчи, и кад је жєтва, кад је кòпање, ўв̄чїек. С̄амо се пјєсма чўїє, а с̄ад ја ђвшт̄є нє чўїєм; нє з̄н̄а нїко да би зацїевò.

Александар Трифуновић, рођен 1931. г.

ДУБОКО

Преслице, вретена...

Ўзм̄єм онò пòвјесмо, з̄авиїєм око пр̄еслиц̄е, врет̄ено, пр̄ед̄єм. Док су бїла пр̄ела, искупи се ж̄енскїиња дòста, м̄ушкїиње дòђє. То се пр̄ед̄е, пр̄ед̄е, пòсле се пр̄ед̄е г̄аздарици кòја је з̄в̄ала пр̄ело. Пòчн̄у да иґрај̄у, иґмале он̄е св̄иралице, св̄ирај̄у, иґрај̄у. Нїје л̄ако пр̄ести. Мòт̄а се на мотòвило, гòре удар̄и се, а дòље р̄ачв̄асто. Им̄а, онò се мòт̄а, кад̄ се смòт̄а онò, то се нòси те к̄ува̄ и п̄ер̄е, канч̄ело. Кат се ўкува̄ и св̄е бїд̄е гòтово, ако се тк̄е на ц̄иїєви, на ц̄иїєви, мòт̄аш и тк̄еш. Ис̄ч̄еч̄у он̄е кол̄енике, св̄е р̄еђај̄у по гр̄едама. То се смòт̄а пр̄еђа на т̄ај канч̄ел, на мотòвило. Брòе се жице, и з̄н̄а се кòлко се иґброј̄и и кòлко им̄а ў том̄е канч̄елу. З̄в̄ало се, кòлко им̄а т̄иєг, св̄е се број̄ало по три жице, по дв̄адес̄ет. И тò се з̄н̄ад̄е кòлко им̄а т̄иє. И тò се з̄н̄а пò том̄е кòлко ћу да н̄авиїєм, да ђснуч̄єм, да н̄авиїєм. Пò том̄е з̄н̄аш кòлко ћеш. Ђд̄емо у пòток и пòквас̄имо пр̄еђу. Св̄е пòсип̄амо, св̄акї канч̄ел пòсип̄амо, л̄уг, п̄епо. И ђнд̄а пòсле, ка-тò св̄е пòсп̄еш, одòзгòр т̄уриш, вр̄елу вòду с̄ип̄аш, с̄ип̄аш н̄еколко, з̄н̄а се кòлко н̄асп̄еш вр̄ел̄е вòд̄е. Дв̄а-три п̄ута се тò с̄ип̄а. Ё, с̄утре се ўзм̄е те се онò пр̄етрес̄е. Истр̄ес̄е се он̄ај л̄уг. И пòсле се т̄ур̄а др̄угї л̄уг. Оп̄ет се пòсле слаж̄е и т̄ур̄а се др̄угї л̄уг, да се вòда ўкува̄, с̄ип̄а се вр̄ела вòда. Дв̄а-три д̄ана се тò т̄акò рад̄и. Ђнд̄ај се уб̄чїели, бїд̄е б̄чїело. Ўмекш̄а се. Имај̄у гòре три-ч̄етри кóчића, ђнд̄а гòре вїтò, ж̄ена кòја з̄н̄а да сн̄ує. Кл̄увч̄ад се смòтај̄у. П̄асма што се брòе т̄е жице. Кòлко п̄асам̄а тр̄еб̄а за један канч̄ел, и ђнд̄а тò се брòї, тò се ђснуч̄е. И пòсле се смòтава̄, вакò; е пòсле се н̄авиї̄а на вр̄атило. Кат смòт̄а он̄у пр̄еђу. Вакò га смòт̄а, з̄н̄аш.

О пољским радовима

Св̄ашта е се с̄иј̄ало. И дан̄а-се с̄иїє, али сл̄апшиїє дан̄ас. Па и с̄ад̄ се с̄иїє, имај̄у с̄иј̄алице, кòњ в̄уч̄е, а им̄а и трактор. А кòд н̄ас ђвде и кòњ. Један иґд̄е и вòдї, један др̄жї с̄иј̄алицу. Пòсле пòсиїє п̄ас̄уљ, с̄иїє т̄икву, п̄ас̄уљ. За п̄ас̄уљ н̄ачиниш оц̄ачић, мотикòм. Т̄ур̄е се гр̄ашке. И ђнд̄а заґр̄неш з̄емљòм. Пр̄вò се ђр̄е. Ђр̄ало е се, с̄амо ђнд̄ар нїє бїло с̄иј̄алиц̄а. Ўзор̄е се, и л̄уди н̄асиј̄у кукуруз, вакò. Нас̄чїє-вај̄у ко гòј ш̄еницу, н̄асиє и пòсле пòдр̄ља. И кат се онò кòпа, онò спòриїє иґд̄е кат се кòпа. Мòраш р̄едом св̄е да кòп̄аш. И пòсле су иґзумили с̄иј̄алицу, с̄иј̄алице, бр̄ж̄е се кòпа, л̄акш̄е кòпати, него кат се н̄акò н̄асиїє, з̄в̄ало се на с̄ачму. И пòсле се, р̄едови, св̄е на р̄ед. Пл̄уг иґзг̄л̄ед̄а, им̄а дòље р̄аон̄ик, д̄аска в̄елик̄а, а гòре дв̄е р̄учке. Им̄а и закачка. Кад иґд̄еш ђвд̄. Кат се ђг̄уд вр̄атиш, пр̄ев̄рне се он̄и пл̄уг и закач̄и, те пр̄ев̄р̄е бр̄азду; иґстò на он̄у стр̄ану, и т̄акò иґстò, кад̄ пòђу ђвд̄, он ђп̄ет он̄ај

плуг преврнѣ, и закачи, те идѣ даљѣ опѣт браздѣм... Косидба, косило се рѣчно, косама. Није било косачица њије, него људи са косама косили. Позајмица идѣ. Искупѣ се њиѣ по неколко, по десѣтак. Вичу, пјевају. Шта се не ради, шале се. Косац мѡра да биднѣ и вјѣшт и јак. Коѣ је вјѣшт да косѣ, а коѣ је бѡгами и јак. Лош не може да косѣ, мѡже али како. Коѣ је умѣо да залажѣ косѣм, имѡ кѡв, водњѣр, брус. Људи љзму рѡг од вола, и ту наспу водѣ, и туј после брус му стоѣ. Кат косѣ, њѣму љвѣк мѡра да је мѡкар брус. Не може да ѡштри косу сувѣм брусом. Умочи љ воду и ѡндај ѡштри косу. Водњѣр и кѡв. Коѣ људи умѣу да прѡберу косу, не зна то сваки да прѡберѣ. Зна се ѣ се купуѣ. Па мѡже. Оѣи коѣ је дѡбар косац, ѡн ѡдѣ даљѣ, и прича, стао и зѡвѣ ѡвѣ: ајте, ѡвѡ-ѡнѡ. А ѡви јако ѡздѡ пѡшли, нѣсу дѡшли ни дѡпола њѣвѣ; косац мѡра да бидѣ и јак и вјѣшт. Ако с мрљѡв, ако н-умѣѣ да се снајѣ, цаба е снага ако није вјѣшт да умѣѣ да косѣ. Треба да умѣѣ да косѣ. Пѡбије ѡнај кѡв, чѣкиѣ, сѣдѣ чѡвек, и чука, чука. Танко, танко кат ѡткуѣ, дѡђѣ танко, та жѣца от косѣ. И пѡтље кат ѡштри, а ѡно ко вѡтра. Ако е вѣћа ливада, на средини ѡставѣ се, и на ѡтков ѡштри косу. Не морѣ д-изѣђѣ на крај. Кат се коса мѡло затупѣ, он бржѣ ѡставѣ, ѡставѣ се и ѡштри. Пѡсле прѡдужѣ даљѣ. Он ѡсетѣ да коса не сѣѣчѣ дѡбро. Имѡ власуља трава, ѡна се ѣзвѡчи испѡт косѣ. А имѡју и ѡвѣ траве, коѣ су мѡло пунѣѣ, љѣвшѣ, бѡљѣ рѣжѣ. Такѡ сам чула. Имѡ кат косѣ цѣо дан, имѡ, дѡђу пѡнекомѣ другѡм одт пѡднѣ. Вѣликѣ ливаде, нѣшта. И косѣ, док пѡкосѣ. Ми смо имѡли дѡље ливаду, у луци, стално смо нѡсили рану. Па сад ѡднесѣш дѡље, па слѡтко. Ја глѣдам кад ѡни јѣду, па и мѣни ѡнѡ слѡтко. Кад ѡдѣш дѡље, слѡтко ти што гѡд понесѣш, слађѣ него кѡт кућѣ. Таѣири, вѣљушке, кашѣке, свѣ. Па кад ѡгриѣ сунце, ѡнѡ се сѣѣно прѣврнѣ, ѡнѣ ѡткосѣ, растрѣсу се тамо ѣе су дебѣли, па кат се ѡсуши, прѣврнѣ се, и пѡтље се ѡнѡ купи кат се ѡсуши. Купѣ се и трпа у плашѣ. Оѣи пластиѣи вако, и пѡшлѣ се трпа у сѣѣно. Или се дѡвлѡчи кући, па се трпа кѡт кућѣ љ сѣѣно. Од навѣљѡка пѡсле стрпа плас. Привучѣ се, имѡ кѡлац, зашѣљен тамо. А вамо ѡдарена ѡлка. И ѡндај провучѣ испѡдт сѣѣна, и тамо кѡнопац прѣвѣжѣ. Вамо свѣжѣ ѡлку; волове закачи за лѡнац. И волови вучу до сѣѣна, ѣе се трпа сѣѣно. Направѣ рупу ѣускиѡм и ѡндѡр по двѡ чѡвѣка, љзму кѡлац вѣлики, пѡбију дѡбро, ѡтѡд-ѡдвѡд ѡтврдѣ. Пѡтурѣ пот сѣѣно кѡља, грање, да не би пѡло сѣѣно. И ѡндај трпа се сѣѣно.

Најбоље од шљива

Имѡ рањака, имѡју бардаклије, имѡју мацѡрке. И ми смо највишѣ имѡли рањушу. Кат сазру, трѣсу се, турају се љ кацу, трпају се љ кацу. Првѡ се трѣсѣ рањуша, ѡна првѡ зри. Пѡтље бардаклије и мацѡрке. И ка-тѡ се накупи пѣна каца, ѡна прѣвирѣ. Прѣврѣ. Е кат се тѡ слѡди, кат се дѡспиѣ љ јесѣн, то се пѣчѣ. Имѡ је пѣкад ѡни казан мѡли. Што е се некад пѣкло. Табарка, силала се љ њу вода. Капак ѡзгѡр, лѣѣпило се блѡто. И тѡ е такѡ ѡндѡр било. Мѡли казанчиѣи, звали се чуѡвѡци. На ѡнѡ се пѣкла ракија. Е пѡсле дѡђѣ лампек. Бржѣ се пѣчѣ. ѡнда нѣси мѡгѡ од ѡније мѡлије д-испечѣш по двѡ казана на дан. А сад мѡже по седѡм-осѡм казанѡ. И прѣпечѣ се ракија. Мјѣри се кѡлко имѡ градѣ, кака е. И тѡлко се испечѣ; пѡсле се изручуѣ у бурѣта. Испечѣ се првѡ шљѣвовѣца, одт шљѣвѣ. Испечѣ се по

три казана, четри. Па се ондај после та ракија свѣ врати у казан. И настави се, те биде љута. Изиде љута, градирају, гледају како е. И онда почну да истаљају. От самѣ ракије шљивовице. Не може љута док се не прѣпече шљивовица. Па от шљивовице се прѣпече љута. Биде чиста, лчѣпа. Некадт су људи мчѣшали, поља ракија — поља комина, али не иде, није чиста. Ал кат се сама ракија прѣпече, то е другѣ. Мој покѣјни чѣск, он никад није љуту пио. Десѣт гради има шљивовица. И он је стално пио шљивовицу. Живио је осамдесет годѣна. Он је само пио шљивовицу. Кад неђе одѣ, имѣ је некије другѣва, на некѣ свѣдбу, они се мало више запију, и пију тако, и мало више попију. Он је стално имѣ вакѣ, био вакѣ, сѣдио код аста. Стално имѣ влашицу одт поља кила. И јон, кат сѣде да рѣча, да дѣручкује, да вѣчера, нѣму та влашица туне. Ако нѣма, нѣточѣ се. Кат кѣси, кад вакѣ гѣшко радѣ, он попије по ту влашицу за дан, а иначе, на кѣ јѣк. Није јако да га удари у главу.

Казан је био прѣво. Има дрѣвенѣ табѣрка ондѣр, имѣ озгѣр дрѣвени капак. Па се наспѣ цѣбра. Онда се гѣре тѣри онѣ капак, па се облчѣпи ѣколо, блѣтом. Па се подложѣ вѣтра. И тамо лула, и тѣчена ракија на лулу. Тѣри се лула у табѣрку, онѣ пара иде. Тѣчи ракија, тамо капалица има, двѣс кила, и тѣј се пѣчѣ. Капак је вѣлики, осамдесѣт кила, и тѣј се наспѣ комина. Исто гѣвѣдени, бакѣрни. Табѣрка гѣвѣдена, и свѣ. И тѣ кат се настави, подложѣ се вѣтра да гѣри како, ништа не фали. Не смије да бидѣ вѣлика вѣтра, ѣће да загѣри. Тѣчи ракија, ко чѣсмица. Пѣчѣ се брѣзо. Подтурѣмо вѣмо рѣнију, и онѣ капак скину. И само ѣскрѣну ѣнај казан, ѣперѣ га. Вратѣ јѣпѣ и сѣпају, нѣма да лчѣпиш блѣто, ѣко капка, лулѣ гѣре. Лѣмпек је ѣвѣши. Моѣ су кѣпили лѣмпек дѣвно, имѣли смо некѣ бѣшчу дѣбру. Садт прѣпало. Нѣма кѣ да ѣрѣ, нѣма кѣ да ѣбрађује. Цѣбра се свињама дѣе. Цѣлѣ зимѣ свињама тѣрамо, наспѣмо некѣлко цѣбрѣ, сплѣчинѣ, мѣкињѣ. Тѣ јѣдѣ свиње. Шљивѣ трѣба одрѣвати. Трѣба кѣ мѣже да ѣкопѣ, да нађубри, да рађају бѣлѣ, да растѣ. Ако посѣдиш млѣду шљиву, тѣ е лчѣпо, бѣциш мало ѣубрѣта, мало лчѣпѣ зѣмљѣ, ѣна дѣбро растѣ. Ако не бѣциш, лѣшије. Нарѣдт крѣчи, млѣђе шљивѣ кѣлемѣ, јѣбуке, крѣшке. То се крѣчи. А мѣторѣ шљивѣ, то се не крѣчи.

Јабукѣ и крушке

Има кисѣлке, па кѣжаре, лчѣпѣ. Дѣђу мало ко брѣшњѣве, лчѣпѣ, слѣтке, дѣвне. Имају ѣнѣ пѣтровѣче, па вѣдовѣче, некѣ рѣнѣ, па мѣклиѣ. С јѣсени стѣжѣ. Кѣжара е кисѣла. Имају ѣвѣ наксѣле, кисѣлаче некѣ, колѣчаре, плѣснѣте. У јѣсѣн, ѣко Крѣстовѣна, кадт се бѣрѣ, то дѣвно бидѣ. Стѣжѣ мало и рѣније, али ѣнѣ правѣ, ѣне зру у јѣсѣн. Вѣлика, пѣдебѣла кѣжа. Како кѣ вѣли. Имају зѣленѣ, имају жѣтѣ. Имају и пѣтровѣче јѣбуке. Баш ѣвај мој сѣн има пѣтровѣчу. И крѣшѣка има рѣзни. Има некѣје зѣмњѣчѣ, има како кѣја. Зѣмњѣче билѣ некѣ, па се посушише. Мнѣго се нѣшто сѣшѣ. Има вѣдовѣчѣ. Али кадт поглѣднѣш, ѣпѣт јѣбука постојѣниѣ. Крушке су некѣко нѣпостојѣне, сѣшѣ се. Кат су кисѣле, лчѣпо слѣткѣ ѣд ѣѣг, кат се ѣкувѣ. Кад ѣзрѣ, ѣне дѣђу црне, и нису бѣш мнѣго кисѣле. Моѣ цѣдѣ ѣд ѣѣг сѣк, кѣвају слѣткѣ, ѣѣца вѣлѣ.

Миланка Срѣгѣновић, рођѣна 1918. г.

ДУШКОВЦИ

Млади старешина

От пѣтнѣсте гѣдинѣ ја сам прѣузѣ старѣштво од мајке, кат сам имѣ свѣѣ пѣтнѣсѣ гѣдинѣ. Ја сам прѣузѣ. Нѣмамо скоро ништа, сад виђим ја како тамо друѓи. Има иг кой су слични мене, али нису понижени као ја, јер нису сиротиња, нису удвички син. Она е имала седам стѣтинѣ дуга. И на то иде камата. Туј ка-дође мојој кѣћи, кад га угледам да иде ѣгуд, ја да полудим. Били ко некѣ ортаѣи. Каѣм: „Дај мене једну гѣдину да ја старјешуѣм, па ако нѣ бидѣ добро, ти продужи даље!“ А он мене кажѣ: „Кад упропастиш, шта ћу ја после?“ Рѣшили краву да продамо, имѣ лѣѣпу краву, да одужимо дуг. Она је ѣћерала краву те прѣдала и узѣла ѣладу дѣнара за краву, дѣнѣла. Дај шѣсет банкѣ, а нека ти ѣстанѣ чѣтрѣс да би узѣла већѣ јуне. Мјѣсечно се даѣ камата. Пођемо Ужице о Пѣтровдану, тамо-вамо појури, имало некѣ комшиѣ, ѣтишли с нама. Стрѣго било кажљиво, кат се купи гѣвече на пијацу, или ѣвца, мањ шта. Треба да се учинѣ прѣвод тамо, то су трѣшкови тога пијаца. Е сад, кажљиво ако не превѣдѣш. Ја нѣмам дѣнара. И сад, ја сам пониѣо штрѣнгу у торби. Ако ти виђи новѣ штрѣнгу, ѣдма тражи. Новѣ штрѣнгла значи прѣдѣто-купљено, а старѣ штрѣнгла — вратиѣо си. Пођемо, срѣти ме један момак: „Јеси продавѣ?“ „Јесам“. „Кѣлко си добѣвѣ?“ „Добѣвѣ сам чѣтрѣи стѣтине дѣнара“. „Подѣј, па купи друѓѣ“. „Што ћу куповати друѓѣ, кат сам купиѣо“. Преко лѣта, слѣдѣћѣ гѣдинѣ. Кѣ може, ми смо куповали за некѣ празничнѣ данѣ, као за Божић, као за Васкрс, мало сира и кајмака, е сад, кад стѣгну ѣвце, нисмо ми имали ѣваѣа, седам гѣдинѣ није имало ѣваѣа. Нѣка болѣс дошла, није била кривѣца ни до чега, на ма дошло да угину. . . Е кат сам стѣгѣ ја и ѣдрѣстѣ мало, свѣ је ишло мало болѣ. . . Биѣо сам играч, у сѣлу није биѣо болѣи нијѣдан у околини. Свѣ сам се дружиѣо са домѣшким синѣвима. Мајка кажѣ: „Пази, тамо ћеш виђети да је поштен са поштѣним, мангуп са мангупом, лѣпов са лѣповом. Свѣ то ти виђи, па погледѣј с кѣме ћеш се дружити. Свиѣју слѣшај, а понајвише послушај шта старѣ ѣуди причају“.

Својим путем

Ја сам се биѣо ѣжѣниѣо трѣјес дѣветѣ гѣдинѣ. Таман се ја ѣжѣниѣо — оно рѣт. ѣжѣниѣо се у празној кѣћи, а мајка ми је умрла чѣтрѣс чѣвѣрте гѣдинѣ. ѣвѣо ми је најстарѣи син, друѓи је у Пожеги. Ууди су га цѣнили, вољели, појѣдинѣи, појѣдинѣи мрзили, и сад изабѣру; ја сам бјѣжѣ, нисам се приклањѣо никѣмѣ. Дошли партизѣни, тамо ја нѣ идѣм, нѣ идѣм ја ни ћѣ су чѣтници, нѣ идѣм није. Ја се кријѣм, нѣ мош да се сакријѣш, нѣмаш кѣд.

Крѣчана

ѣнај камѣн свѣ вако прислања, један уз друѓи, и ѣноѣ пѣни дрѣвима доље, ту шупљину. ѣндак, пѣчнѣ да тура тамо, ѣколо, ћѣ је ѣстало снѣжѣ. Кат се изравња, тура, како било, трѣпа, натрѣпа пѣну рѣпу, крѣчану, и гѣре мѣно узврѣши и ѣзгѣ

наспѣ мѣло ситнѡга кѣмена и ѡндѣк ѡѣ дѡље лѣѣпо, ѡѣ дѡље и наложѣ вѣтру у ѡнѡј рѣпи код ѡнѣ сѡѣ. Наложѣ вѣтру дѡље. Кат се дѡбро вѣтра разгорѣ, те се мѡгѣ ѡдвѣд на вѣрата да убѣацујѣ дрѣва, он ѡзгѡ пѡдигнѣ, јер ѡћѣ сѡа да прегорѣ. И ѡдвѣд се сѣмо убѣацуѣ. Сагорѣ оно гѡре пѡстѡље, ѡнѣ дѣшчица, што сам рѣкѡ, сагорѣ и ѡнѣ ситнина. Прѡспѣ се дѡље, али кѣмѣн ѡстанѣ вѣкѡ. Нѣ може да ѡпанѣ. Мѡже да се дѡгодѣ да ѡпанѣ јѣдан или двѣ. То се лѡжѣ, лѡжѣ, као и цѣгла. Прѡћѣ плѣмѣн, изѣићѣ гѡре. Кад изѣићѣ плѣмѣн гѡре, то се пѡкриѣ, да нѣ би закисло. Зѣтворѣ се, и идѣ док се крѣчѣна излѣдѣи, јер је тај кѣмѣн сав ѡсиѣн. Кат се крѣчѣна излѣдѣи, он дѡћѣ и ѡткриѣ и пѡчнѣ да вѣдѣи крѣч јер нѣје га пѣкѡ сѣмо зѣ себѣ.

Није лако пећи циглу

Прѣстанѣ се лѡжити. Набацѣи се гѡре јѣка зѣмља. Да се задржѣи та вѣтра унутар. Натрпајѣ се пѣне врѣне јѣчѣга дрѣвета, клѣде ѡбѣце се, с јѣднѣ странѣ, нагѣра се тѣмо пѣно дрѣвета и тѡ се тѣмо згѡрѣ, као да се истѡпило, е ѡндѣк је цѣгла печѣна. Инаѣе, ако нѣ прѡћѣ кѣмѣн гѡре и пѣстѣи се да тѡ испуцѣ, нѣће бѣти цѣгла печѣна како трѣба. Нѣ ваљѣ ни прѣвишѣ мѡго лѡжити, мѡже да се свѣрѣи цѣгла, то пѡтпуно цѣгла дѡбѣиѣ зѣмљѣни кѣлај, сличѣн ѡнакѣи кѣко су кѣлајисѣни зѣмљѣни сѣдови, и цѣгла приѡнѣ за цѣглу, свѣрила се, и јѡна пѡстаѣ кѣмѣн. Та цѣгла, ѡна се нѣ дѣ лако да ѡдвоѣи. Та цѣгла мѡже да бѣдѣ на кѣши, и на вѣлзи, и на мѣзу, гѡдинѣма, као и кѣмѣн, та свѣренѣ цѣгла. ѡна мѡра да бѣдѣ краћѣ, ѡжѣ, тањѣ и јѡна нѣ може да дѡћѣ у ѡбзѣр за зѣдѣње тѣмо ѣе трѣба тѣчно ѣвице да бѣдѣ. ѡна мѡже да се ѡбѣци нѣће у средину. Тѡ е незгоднѡ. Нѣће ѡна да се раздвоѣи пѡће кѣдѣ је се свѣрила, него пѣкнѣ по средини. У мнѡгим мјѣстима бацѣ тѣ свѣренѣ цѣглу; тѡликѡ се свѣрила да тѡ бацѣ. Нѣје то се свѣрило пѡмногѡ, али се свѣрило. Нѣје свѣк мѡгѡ пећи цѣглу, мѡра знѣти кѣко лѡжити, кад је цѣгла печѣна или је непечѣна. Свѣ чѡвек трѣба да знѣдѣ. Као и ѡбѣчан кѡпѣч, нѣје свѣкѣи кѡпѣч јѣднѣк.

Филип Цицовић, рођен 1916. г.

ЗАБАВА

И волови имају душу

Кѣко е бѣло? Прѡја јѣдена, а шѣничнѡг ѣба нѣје ѣмало, сѣмо о слѣви и о Бѡжићу, вѣкѡ нѣким прѣзникѣма ѣмѣш ѡвѡга шѣничнѡг ѣба. Вѣљево је бѣло главнѡ за купѡвину мѣрѣзѣ, и ѡталѣ смо, јѣ сам ћѣрѡ дрѣва у Вѣљево, ѡдавѣ с кѡлима. Одавѣ до на Мрѣвињѣце ѣмѣ пѣтнѣс кѣлометѣра. С Мрѣвињѣца тридѣсѣт, значи чѣтрѣс пѣт кѣлометѣра ја ѣдѣм с ѡловима до Вѣљева. Ё, тѡ, до на Мрѣвињѣце трѣба д-извѣчѣм ја двѣпѣт дрѣва на двѡколици. И кат пѡћѣм, тѣрим двѣ брѣмена сѣѣна, и тѡ пѡсле гѡре натѡварѣм; ѡдок ѣ Вѣљево, кѣпим жѣто и јѡш шта трѣба ѣ кућу, и тѡ дѡћѣрам кућѣи, и пѡслиѣ ѡпѣт ѣшѡ. Двѣнѣс пѣткѣи ѣземѣн брес прѣкида, нѣсам прѣкидѡ. Свѣ јѣдну ѣза другѣ, с ѡловима. И двѣнѣсти пѣт лѣже јѣдан ѡ, нѣ морѣ, шта ћу, бѡкте, шѣнѣм ја нѣгѣ бѣчѡм, ѣстанѣ, крѣне мѣло, јѣдно пѣ-шѣс метѣра, па ѡпѣ сѣви нѡге и лѣже. Ај, пѡложѣм му сѣѣна, јѣдѣ. Кад бѣи,

òкрѣнемо наниже, òн̄е он̄ пòт пùт òног̄а да свùчѣ, бòк те твој. Пòсле бòлов̄а вò једно мјесец дан̄а, нѣ морѣ, ко гòд пӣан, откázале нòге. Тò је б̀ило г̀рдно. Тò ти је б̀и́о раба̀ц̀илу̀к гла̀вн̄и, с вòловима на пр̀имер, т̀им др̀вима, и тò је се пла̀хало и пòрез и òнò што је тр̀ебало. И на̀бавља̀то у ку̀ху, свѣ што је тр̀ебало. Сòли н̀и́е имало н̀стò, пòсле р̀ата н̀ема сòли. Ма̀јка у̀кува̀ па̀су̀љ, с̀ира им̄а, н̀есла̀н с̀ир, н̀есла̀н ка̀јма̀к, òнд̄ај ца̀ба је тò. Зна̀ш ка̀ко је н̀есла̀но ј̀ести. Ј̀еднòм је òвде имò н̀к̄и Анд̀рѝа, òн̄ је ва̀лда предòсѐћò, к̀упиò ч̀етри м̀тра сòли и на та̀ван дѝгò гòре. И òд̀емо н̀ему. Да̀дѣ òн̄, òд̀би́е ч̀екѝном и да̀.

И он понекад наиђе

Ј̀аз̄авца сам у̀ватиò два. Òни су ј̀ели му̀рузе. И ја̀ за̀пнѣм ње пр̀лази, и на̀ђем га, али òн̄ н̀и́е уда̀виò се, жив̄. Има̀ ср̀на, има̀ зеч̀ева, ја̀стребòва; има̀ и мѐђед̄а, и н̀и́ има̀, пòнекад на̀и́ђѣ, али то е р̀еђѣ. Пр̀и́е су до̀лазили и в̀укови, б̀ило и в̀уков̄а. Тò ти је б̀ило пòсле р̀ата. И ј̀едан ш̀ум̄ар ис Ко̀с̀ер̀и́ћа, òн̄ је с ко̀њем н̀шò и нòсиò та̀ј òтров н̀к̄и, по б̀рдима ту̀рò. Н̀ема òвде, ко̀д нас н̀ема. Ј̀евер̀и́ца има̀, има̀ т̀ворòва. Т̀вор̄ је н̀еђе јес̀ен̄ас до̀шò, имò д̀еветоро п̀и́лади пот квòчкòм. Ј̀а н̀изишò на̀поље, н̀ешто к̀реч̀и. Ж̀ена у̀стаде. Реко̀ н̀ешта квòчка к̀реч̀и, скòчише и М̀ил̀ун̄ и сна̀ ми са ла̀мпòм до̀ље, а квòчка ј̀адна л̀ети пò ба̀шчи, н̀ема п̀илета ни́једнòг. Òднò òна̀ј т̀вор̄. Пòсле ја̀ да га у̀ватим, али н̀исам га у̀ватиò.

Орање

Òра̀ње је б̀ило с вòловима, ко̀ је имò воло̀ве, а ко̀ н̀ема, òн̄ је òрò с кра̀вама. Ко̀ имò, òрò и с ко̀њима. Зна̀ се, има̀ ту̀, на лева̀ка л̀и́ев̄и, а на деш̀ња̀ка д̀есн̄и. Тò се пòзна̀ по ла̀нцима. Ј̀арам дѝгнӣш и вѝкнеш „ко̀ш“. Ко̀и зна̀ју, ко̀шѣ се, ко̀и н̀е зна̀ју, мòра ј̀едно да пòмог̀нѣ. Мо̀ј с̀ин на̀прави́ ј̀арам. Тò е од б̀р̀езовòг др̀вета, на пр̀имер, òстру̀жѣ. Пра̀ви се ј̀арам. Идѣ ту̀ и с̀икира и к̀есер, и ту̀ идѣ тò, и т̀ест̀ере, св̀рдло идѣ. Велѣ св̀и деш̀ња̀к да је ја̀ч̄и, са̀д за̀виси, има̀ ја̀ч̄и л̀јева̀к. Али, та̀ко òна̀ј од мал̀ена б̀и́о деш̀ња̀к. Морѣ и л̀и́ев̄и бити ја̀чи, н̀ема то в̀езѣ, али д̀есн̄и је д̀есн̄и. Зна̀ш ка̀ко је тò пр̀и́е имало, т̀и по̀ља̀ци, пл̀уго̀ви. Тò је с̀амо ј̀едну б̀разду, н̀и́е имò да òкрѐћѣ се. Н̀его с̀амо ѝшло òколо. Н̀и́е б̀и́о прев̀рт̄ач. С̀амо на ј̀едну ст̀рану. На д̀есн̄у ст̀рану се òба̀ра б̀разда, и та̀ко тò. Д̀еш̀ња̀к н̀шò свѣ б̀раздòм, л̀јева̀к ни́кад. Ра̀ло б̀ило, тò је б̀ило др̀венò свѣ, с̀амо ра̀он̄ѝк òд н̀ешта су на̀шли, па су на̀правили. Ра̀ло е б̀ило пра̀во, òра̀ло ва̀ко пра̀во, н̀ема да ба̀ца б̀разду, као ѝшло тò к̀рòза зем̀љу, та̀мо је ѝшла з̀ем̀ља и ва̀мо, пра̀во. Н̀и́е имало то̀чкѝе, него гòре је имала р̀уда, па се тò за̀вѣжѣ на ј̀арам. Òна̀ј ва̀мо идѣ, имало је дв̀и́е р̀учке, и òна̀ј др̀ж̄и, на̀ва̀љу́е, и та̀ко ра̀ло идѣ, с̀амо р̀и́ља. Пòсле р̀ата до̀шò и пл̀уг, об̀рт̄ач, са др̀веним г̀редельòм. Ё̀, др̀вени г̀редель, тò је пòсле бòљѣ б̀ило. Мòра̀ два, нѣ морѣ ј̀едан да в̀учѣ. Тò е ко̀ је имò, бо̀гата̀ши, н̀и́е ни́кад б̀рес ко̀ња б̀и́о. На пр̀имер, кат пòђѣ н̀еђе, òн̄ нѣ идѣ п̀јеш̀кѣ. Òседла̀ ко̀ња и òдѣ. И ч̀им òна̀ј òстар̄и, òн̄ купу̀је дру̀гòг. Ни́кад б̀рес ко̀ња.

Није лако одабрати

Мор̄а да знаш, об̄иђеш око в̄л̄ов̄а, в̄ид̄иш, пр̄обаш, нађу се к̄ола, нађе се јарам, нађе се св̄е, па се т̄о испр̄об̄а. Гл̄ед̄а се у ноге. Ко̄и су нӣж̄и в̄олови на ногама, они су јач̄и, а кот кра̄ва нӣје. Она да је ма̄ло трбушатӣна, него в̄о. Кра̄ва рибицаста н̄е ваља. Гл̄ед̄а се колко има̄ г̄один̄а. И у ро̄гове се гл̄ед̄а. По ро̄говима се позна̄је, ва̄к̄о има̄ оне̄ цртице, т̄о су г̄одине, кружӣни, св̄е се зна̄ју г̄одине. Ти гл̄ед̄аш на пӣјацу шт̄а к̄упӯеш. Ако ти под̄вал̄и, ти после в̄ид̄иш, нӣси добро гл̄ед̄о. Е т̄о има̄ о̄вде испод груд̄и, има̄ ва̄к̄о марамица, једнопол, а дво̄пол, он̄ има̄ ва̄к̄о. Једнопол, он је запт̄ивен, он се гӯши. Има̄ вол̄ова, па лоше ра̄ме. Сл̄ӣће му јарам, и мор̄а да сип̄а, н̄ема бо̄га. Е, било е та̄мо ђе си ти б̄ио ко-то̄га То̄ма, његову је ж̄ену, она је умало о̄стала, једва о̄стала жӣва, нӯ је ударио в̄о. Мор̄аш да знаш у ко̄га к̄упӯеш. В̄о о̄н̄е и да ударӣ. Ко го̄ј, знаш, позна̄ се, ко̄чи се, па очима ва̄к̄о чин̄и, ко̄па ногама, та̄ј в̄о је оп̄асан.

Од ветрењаче до вршалице

Увати се ко̄њ, ко̄нопац се ве̄же за ст̄ож̄ер. Ту има̄ кӯкача не̄ка, па кад д̄оје до ст̄ож̄ера, ид̄е, један ид̄е и х̄ера, то са̄мо бӣје ногама, а дрӯги о̄туд̄а сла̄му он̄у вра̄ћају, т̄о изб̄ӣја, да н̄е би дале̄ко ка̄м̄ен. У крӯг, ка-д̄оје до ст̄ож̄ера, он̄да̄ј она̄ј до̄ђе и окрен̄е. Она̄ј што је б̄ио ва̄мо на кра̄ју, он долазӣ до ст̄ож̄ера, за̄качӣ, па он̄да̄ј на дрӯгу стра̄ну. И оп̄е так̄о. Он̄да̄ј одав̄ӣја, одав̄ӣја, и оп̄е док за̄вӣје, и оп̄е окрета̄ње. И так̄о т̄о се рад̄и, док се сла̄ма добро не уситнӣ. Он̄да̄ј се ко̄њи извед̄у, или в̄олови, или кра̄ве. Он̄да̄ј ид̄емо, пр̄етрес̄амо, једно о̄туд̄е, једно о̄дв̄уд. Пр̄етрес̄аш так̄о. Ја̄ о̄дв̄уд, он̄ о̄туд̄ од ст̄ож̄ера. И так̄о док об̄иђемо св̄е, пр̄етрес̄емо оп̄ет, так̄о једно три-че̄три пӯта, док в̄ид̄имо да н̄ема у сла̄ми нӣшта, н̄ема жӣта, св̄е избило. По̄сле истр̄ес̄амо и он̄у сла̄му, та̄мо на један пл̄ас. И он̄да̄ј узм̄у се брезове метле, и брӣше се ст̄ож̄ер, направи се, ко̄лко има̄ ш̄енице, зависи. В̄јетре̄ња̄ча је сла̄бо било, на в̄јетре̄начу мор̄а да се раз̄вӣје, ако има̄ в̄јетре̄нача, ако н̄ема, он̄да̄ мор̄аш л̄опат̄ом. Л̄опата др̄вена̄, и направи се метла. И она̄ј л̄опат̄ом ба̄цӣ, в̄јетар ма̄ло однес̄е. Мало ка̄м̄ен до̄ље, она̄ј са метл̄ом, она̄ см̄ан̄е и так̄о. Ако има̄ ова̄ в̄јетре̄нача, он̄да̄ј в̄јетре̄начу до̄ћерам, и има̄ горе ко̄ш, једно ва̄мо окре̄ће, а једно на ко̄шу пӯшта до̄ље, тре̄ба ш̄енице. До̄ље једно д̄ӣете он̄о о̄дгр̄ће, св̄е т̄о ид̄е на земљу. Н̄ема тӯ нӣшта. И т̄о се так̄о раз̄лӣче̄ва. Так̄о е т̄о било. Вр̄шалице су до̄шле ка̄снӣе до̄ста. Вр̄шалица је до̄шла. Један и-За̄бав̄е, он је нашо̄ не̄ђе зупч̄ару не̄ку, т̄о е се х̄ерало на колима. Нӣје имало то̄чк̄ова, него на колима. И че̄три чо̄ека, да окре̄ћу. Два та̄мо, два ва̄мо. И он зала̄же, исто до̄ље се о̄дгр̄ће, и мор̄а д-ид̄е и в̄јетре̄нача, н̄е мор̄е т̄о да раз̄лӣче̄ва. Он̄у сла̄му о̄дба̄цӣш, на стра̄ну, жӣто о̄ста̄је тӯ. И так̄о се т̄о вр̄ло, че̄три добра, ја̄ка чо̄ека тре̄ба да окре̄ћу. Кат се овр̄ше, по̄слӣе се раз̄вӣје на тӯ в̄јетре̄начу, и так̄о он̄ о̄вуда̄ иш̄о са̄ тим. Е по̄слӣе су дрӯги не̄ки из Л̄есков̄ӣца, исто зупч̄ара била. И имали су и мот̄ор, па је мот̄ор окрет̄о, а исто ишла в̄јетре̄нача. Кат су по̄сле не̄како прегра̄дили, па је он̄да̄ ма̄ло т̄о и раз̄лӣчевало, имала једна кл̄аса. По̄сле су ка̄снӣје по̄челе о̄ве машӣне, нӣсмо имали ни пӯте̄ва, по̄сле машӣне су долазиле дво̄јке, тро̄јке, чет̄ворке.

Вампир из Зарожја

Има ти прича, то е било тамо у Зарожју, то су ми причали да је неки Сава Савановић триста годинā био вампир у некој воденици. И каже, ко гој оде да заноћи ту, нема га, готов. И један решш, кае да ће д-иде, дое, наложи ватру, донесе један пањ, јовлев, и стави га ће су спавали ти прије, и јон горе оде, у пајанте, намјестио горе и ту лџо. Кае, кад уће чича, црвени се ко ћерамида. О, кае, добре вечере. Па ка-тамо виће, око онога пања, виће да је пањ, заплака се, каже: „Триста шесет лџета како вампирујем, нисам био без вечере, а вечерас остадох“. Онда причо ваљаде ће је сарањен, у том зарошкџм грџбљу, причо, а џвај е све слџшо. И ондај, кад је свануло, он сиће. И јон оде и каже тако и тако. Ајде сад да се џпет пита ко ће е тај Сава Савановић сарањен. А имала нека баба, преко сто годинā. Ништа кажу није чула, џду питати њу. Каже, не знам ја, тамо-вамо, тражите коња и спремите коље глоговџ и крџните, тамо у грџбље. Коњ ће биде закопо ногџм, ту је он сарањен. Тако, једва се споразџмили са њџм, глува. И дођу тамо, доведџ коња и коњ закопо копитџм, кат стварно, они ту џткопајџ, доље чичетина, црвени се ко ћерамида. Они наложили били сламу, запали сламу, да не би искочиџо, па га увате и џним кољем глоговџм избодџ. После било мирно, више није долазиџо, значи — уништили га.

Добрисав Грујовић Ћомо, рођен 1932. г.

ЗДРАВЧИЋИ

Не могу ни певци сат да замене

Радио у Пожези, раниџо често, али нисам имџо сат у кући. Нисам имџо, само лампу. Имџо сам једну малџу лампицу, вако воликџ величинџ, у виду неког пластина, вако. Ё, туј смо сипали гас, а поклопац је имџо, и у том поклопцу је уграњен витиљ, и тај витиљ идџ доље у џнај заклопац кат се нагакне џно. Ё, једне приликџ, ја немам сата, па запалим лампу. Напољу сија мјесечина, а ја требо д-идџм да радим. Треба д-идџм у четри сата на воз, а пџјевци пјевајџ. Бџдим жџну. Вџлим, пџјевци пјевајџ, свануло скоро. Дај реко пали лампу, да спремим се д-идџм на посџ. Она устаде и запали џну лампицу, што ти реко. Мало иглџм, нема џно да се рџком навџја, иглџм ишчачкаш. Запалиџо ја и џблачим се кад неко чука на врата. Ка-двојница милиционџра, џндај биле патроле, строго то било. Питајџ ме што не спавам, каже сад је једанџ сати, лџгни и спавај, каже стићеш на воз. Ја џндај лџгнем и тако би. Ё, видиш то, у какџм сам стању био, нисам само ја био у такџм. Ту и тамо, неко је имџо сат, неко није, неко је имџо другџу лампу, неко није, а није, ваља, ни пџјевцима џвџџек вџеровати.

Бреме савести

Ја и мој бурџзер пџкли ракиџу туј прџт кућџм, ноћ се некако примицала, а ми шџџели на неко комџење. Наће се туј неки чича, неки вамо наш комшија, па нама вели: „Ђџцо, ите ви, ја ћу сачекати да се домирџ капалица, па ћу ја да е изрџчим у

буре“. Ко одавдѣ донде, тóлкї је бїю рáзмак ђе смо изручївали. Бїла тўј нѣкá кáчара, звáло се кáчара, и тўј бїле и кáце и бурáд тá нáша. Опѣт мї нѣкáко тў јòш òстасмо, пòписмо пòнеку, тáмо-вáмо. Придигнѣмо мї òномѣ чїчи тў кáпалицу и òндáј тѣк òдѣмо на комїшáње.

Пòсле, нѣкѣ гòдинѣ, бòгами бїло је вїшѣ гòдїнá, једнѣ прїликѣ вáкò, јá сам имò нѣкѣ цѣнарикѣ, мáло нѣшто, па један или двá кáзана, нїје вїшѣ. И опѣт се тўј нáђѣ тáј истї чїча, а бáстало му дòста да пїје. И пѣкли мї, а чїча опѣт с нáма. И тáкò сѣдї он, и јá и јон пòпїѣмо пòнекў, док он кáже мене: „Знá-штá, синòвац, нїсам мòгò да спáвам, ћѣрала ме нѣкá сўдбина, дòшò сам да ти кáжем. Знáш ли òндáј кат сте тї и твòј бурáзер Милѣнко пѣкли рáкїју, па кат сте дáли мѣне кáпалицу да изручїм у вáше буре, знá-штá, јá сам òднию у мòе буре и изручїю. Свѣгá ми на свѣјету, тáкò је бїло“. Глѣдáм јá ў њѣгá, па му кáжем: „Дòбро, чїча, нѣка си изручїю, цáба ти“. Пòпи чїча јòш мáло, па ми вѣлї: „Сá-ћу мòћи мїрно да спáвам“.

Стеван Матијевић, рођен 1914. г.

ЈЕЛЕН ДО

Некад и сад

Óвде је бїло жївљá, млòго вїшѣ је нáрода бїло, двá пўта, пѣт пўтá вїшѣ него сáд. Нѣмá сáд, сѣла су пўста. Кат се скўпї комїшáње, нáмамо ђѣ да сѣднѣмо, кòлко нас имá. Тáкò е тò бїло. То мòмци, ћѣвòјке, пјѣсма. Младїћи òколо, дòђемо и мї тўј. Кат су комїшáња, истò тáкò, прѣла, данáс код овòга, сўтре код онòга. Ђѣвòјке прѣдў, мòмци дòђу. Чòбанá е бїло, и овáцá, ја нѣ знáм кòлко је мòгò д-имá један. Пòћѣрају òвце, имали су нѣкї и кòзе. Тò су бїле, мòгò си свѣ шўме да прòђѣш, и путáње, и кудá жѣлїш, а сад да те òдведѣм, ако бїдѣш мòгò прòћи киломѣтар. Свѣ е то вáкò избию шїбўт, шїбўт се зòвѣ. Избию је грáб, јáсѣн, клѣка, трн. Оно свѣ дрѣвѣ избило, нѣ може зѣц да прòђѣ. Зátò што нѣмá стòкѣ, òвде си мòгò, вáкò чїсто да вїдїш, сад нѣ можеш да прòеш. То е свѣ стòка вўдá ишла, и сáмо сáд шїбўт, и трáва нѣкá, ўвїс òтишла. Гòре се појáвило, шїбўт, стòка зáђѣ, запáсѣ, а сáд нѣ може ни гòра да рáстѣ ко што је рáсла. Смѣта тò њòзи.

Нема љѣба без поточаре

Бїле су потòчаре, водѣнице. Лчїпо, тражи се ђе имá водѣ, па се идѣ нїз воду, дòље ђе е дòлина, ђе имá пáд. И нáправї се водѣница, нáправї се бáдань, о-дрвѣта, двѣ пòлутке дрвѣта, нїје бїло бетòна, цчївї. Нáправї се, кáко да ти кáжем, скѣла. Двá дрвѣта дѣбелá, па се тá грѣда дїгнѣ гòре. Па се пòпола тўрї, да стòй на грўпцу, а двá дòље вўчў, то е вѣликò тестѣре, рáструже га пòпола. Тò се зòвў кòбле. И јонѣ двїје пòлутке сáставї и нáбїје кáрикѣ, и крòс тò вода бїје, као цчїв бїдѣ. И гòре се нáлазї кáмѣн. И крòс тáј кáмѣн имá прáво дрво, и нáправѣ онѣ перáје у дрвѣту, ко тòчак òт кòлá, и òнò ширòко. И òнò ударї дòље, и јонò òкрећѣ, и нѣма љѣба бес потòчарѣ. Зátò што е спòр, нїје вѣлїкá брзїна, да га изгòрї. А док

мљинови ђви, на струју, немају љкѹс, гѡри, вѣлика брзина, и гѡри. Гѹби се ѡнај љкѹс. И сад имамо потѡчару ѡвде, три потѡчаре... Купуе се тѡ камење, дѡље неђе, шта ја знам. Ми имамо крѣчњак камѣн. Не може, ја сам имѡ ѡвде неђе. Зидѡ шталу и ѹзѡ ја тај камѣн. И ѹзмѣш шпѣц, разумѣш, да га мало доћераш. ѹзмѣм шпѣц, не може да прими, то скида га. Тѡ е камѣн кѡи ни чѣлик не може да га обрађује. Они имају тѡ камење. И направѣ окрѹгал камѣн. И Јѡн има воликѡ са дна и са вра. Има шиѡна, кѡја не би дала да пѹкне тај камѣн, шиѡна вѣћ набиѡена. Ко око кацѣ кадт стављаш ѡбручеве. Шиѡна можда пѣт сантима. И тѡ не може да спадне. А у средини, у крс ѹкопато, парче гвѡжђа. А тѡ гвѡжђе ѹдарено гѡре, на осѡвину. Перaje ѡне што ћерају вѡду. Улази у камѣн ѣе е ѹрезано. И ѡн га ћера, а дѡле пѡстѡље направљено, камењѡ. Кѡш један вѣлѡки, у кѡи се сѣпа кукѹруз. На тѡм кѡшу има вамо, маља једна рѹчица, да ѡтвара, кѡлко излази. Парче дрѡвета је ѹишло у тај кѡш, вако. А друго, на камѣн, ѡнај што се окреће. Он га ѹдара, и стално игра. И како-нѡ игра, знаш, дрво, ѡнѡ вамо у кѡшу зрнце по зрнце да не би, не смије мѡго тѡ д-идѣ, да не би одједнѡм ѹдарило, него свѣ испадѡ по два, по три. И тако брашно тамо излѣће. И сад, кѡ е пѡкварен да ти ѹзмѣ пѡспаљ. Ё, глѣдај сад кад мѣље и баца, ѡнѡ ѡдваја и вѡде. Пѡла е вамо, видиш. Тѡ е ко прах, такав сѣтан, такав што-нѡ каже јѣзгро, срце, а вамо маѡ ѡштрије, и маѡ другу бѡју има, ѡнѡ најбоље је ѡсевак. Е сад, кѡ би ти ѹзѡ ѡнѡ, у ѹјму, дѹжан је мљинар, кад бидѣ, има ѡнѹ лопарицу, дрвенѹ, и ѡнѡ измѣша свѣ. Измѣша ѡнѡ и ка-ти доћѣш, набије цаѡић, тамо држиш, он лопарицѡм пѡкупѣ, измјери и ѹзмѣ ѹјам. А кѡ е пѡкварен, ѡн ѹзмѣ ѡсевак. Има кѡи су крали, ѹвѣк то било. Ако мѣљеш ти стѡ кила кукѹруза, завиѣи према чѡланѡвима. Он ѹзмѣ тѣстију, ѡт пѣт кила (зна-шта е тѣстија?), ѡнѡ зѣмљанѡ, што се вѡда нѡси. Напунѣ вѡдѣ, и тѹри и дѡнесѣ ѡнај сѡندوق. Како пада, ѡно пада и по тѣстѣи. Кад бидѣ изутра, разумѣш, нема нимало у тѣстѣи вѡдѣ. Свѣ брашно вѡчѣ, иако је тѣстија и не пѹшта вѡду. Извѡчѣ свѹ вѡду и пѡпије, а није брашно мѡкро. Него пѡмало пиѡ, тако да е тѡ, значи, добиѡ је за пѣт кила, тѣбе ѹзмѣ, а плѹс пѡсле, кад дѡеш, ѹзмѣ ти ѹјам. Тѡ ми је чѡвек причѡ, да е неколко пѹта затѣкѡ, рано ѡдѣ, Милѹн био пѡкѡјни, Маслаћ, и нађе му тѣстију у брашну. Слѹжили се ѡѹди са свѡчѣм. Било је и прије рѡта, само није имало ко што сад има. Имале су три на Мѡрави водѣнице. ѡне су биле сѡичне потѡчари. Под ѡима сам ја највише рѣбу ѡндај пѣцѡ; рѣба ти је била подт чѡмцима и под вѡденицѡм. Падѡ пѡмало брашно, тѹј се рѣба скѹпља, ѡндај ни су биле вѡде загађене, смиѡ си да се купаш, а сад не смиѣш да ѡперѣш рѹке на Мѡрави, загађено. Ја чѹвѡ ѡвце, гѡведа ѹ пољу, ја пиѡ вѡдѣ на Мѡрави колко ѡћеш. Била чѣста. Нико никад није био бѡлесан ѡ-тога. Није се трѡвала... ѡва мрѣжа је била под вѡденицѡм, највише мрѣжа. Било ѡндај краће, ко и сад, рѣбѣ. Само није било стрѡго ко сад. Ако те ѹвати, ако те не ѹвати. Сад, ако те само пријави, казна. Гѡтов си. А ѡндај, само ако те ѹвати, ако те пријави ко ѡћѣ, не може ти ништа. ѹзмѣш чѣтворѡ динамѣта, на примѣр, и ѹзмѣм кѣсу са пѣсѡком. И ставѣм у чарапчину пѣкѹ. Около пѣсѡска, у средини маѡ ѡнога, пѡла динамѣта ставѣш. А свѡ та вѡденица, ѡна лѣжи на чѡмцима. Вѣлики су тѡ чѡмци. Баѡиш дѡље пѡд ѡнѡ, ѡнѡ ѹчѡниј „бѹћ“. Не треба мѡго рѣби детѡнаѡије, ѡѡјзи само пѹкне жѹч. Ако си чѣстиѡ рѣбу, само ѡнѡ ѡѡјзи пѹкне. Само видиш, избије на вр. И забѣли се. Свѣ

вакѣ. Ђдма њзбије. Е воликѣ свѣ. А дѡље плѣћак, накупѣмо цакове и ѡдосмо. Ја и покѡјни брат брали кукуруз, ѡн баѡци, али баѡциѡ подт цѡѣв, њѡже маѡ. Тѡликѡ је ту људи ѡбѡѣљело, њсмо мѡгли пѡла да пѡватамѡ. Само баѡцали, баѡцали, такѡ муѣѣвѣто баѡцали. Пѡне канате накупили рѣбѣ. И сад, ѡѡѣмо се жандара, кад наѣћу, виѣеѣе. Ђзмемо снапове шаше и баѡѣмо ѡзгѡ, покѣриѣмо канате. И дѡђемо кѡни, ѡно се ѡскупе жѣне, пѡчнѣ да се чѣсти, ѡнѣ крѣљшти ѡчистѣ се, ѡперѣ се, па се сѡли. Ђдма се сѡли, каѣе и ѡѡѣ се под ѡну љѣсу, ѡдма лѡже ваѡру и ѡсуши се рѣба, сѡва.

У Морави рѣбе свакојаке

Ја сам глѣдѡ, ѡмѡ сам пѣтнѣс гѡѡѡна, кад је чѡвек сѡма ѡзвѡкѡ, и ѡкачиѡ гѡре на чѣнгеле, ѣе се каѣѣ свѣѣе. ѡвде шуѡло, гѡре ѡма кѡку и закачиш, дѡље ѡкреѣѣ. И биѡ, сѣћам се дѡбро, Дѡмитриѣ покѡјни, ѡватиѡ сѡма ѡд седамдѣсет три кѣла. Тѡ се ваѡало више у мѡтнѣм вѡдама. Само кат су мѡтне вѡде и то се ѡѡи ѡде на прстима, два ѡмаш кѡца, вамо мрѣжа два са два. Баѡчена је ваѡѡ, а ѡвде је ѡтворено, само кад ѡѣѣѣ, а крупна рѣба е тѡ. И ѡдари тамѡ ѡну мрѣжу, а кад ѡдари, ѡн ѡсѣти, заѡѡ се дрѣѣ кѡнци, а кѡнци заѡворѣ, ко гѡѣ ка-ѡи провѡчѣш, и заѡвори вамо ѡачисто, а ѡн ѡма кѡд. А ѡколо кѡнопаѡ вѣзат, свѣ и ваѡају такѡ са мрѣжѡм. Како прилази ѡбали, мѡже да ѡткнѣ мрѣжу и д-ѡбиѣ чѡвека, рѣпом, ѡѡвеѣа му је снага у рѣпу. Ка-ѡе ѡдари рѣпом, мѡже да те ѡбиѣ. И сад ѡвај ѡде ѡпѣт, и пѡмаља му се глава. ѡвај дрѣѣ сѡкириѡу, ѡкрѣнѡ колко ѡма снагѣ и ушнѣком ѡним, ѡт сѡкириѡѣ, трѣснѣ га у чѣло, знаш, у ѡсвѡѣс. И ѡе мрѡа више. ѡзвѡчѣ га на ѡбалу и пѡсле, ѡ ја, мѣнѣ ѡнѣресуѣѣ, раѣсекоше га, чѣстѣ га. Мѡжда е прѣ дваѣс минѡта прѡгутѡ рѣбу јѣдну, три кѣла мѣрѣ. Три кѣла рѣба у ѡѣму, стѡи. Прѡгутѡ је скѡро, ѡѣе ѡштѣтѣ ѡѣшта. ѡволикѡ су ѡѡѡ уста, чѣљѡс. Мѡже прѡсе ѡд пѣтнѣс кѣла да прѡгутѡ, брѡкови воликѣ. Ја сам ваѡѡ до кѣла, ѡсам више, на ѡдиѡу. Ја сам се баѡѡ јѣдно вѣре рѣболѡвом, пѡсле сам тѡ батѡлѡ. Знам ѣѣ ѡма сѡметнѣ, знам ѣѣ ѡма крѡуша, и ѡна рѣба што ѡма грѣбѣн на лѣѣима, каѡо се зваше, грѣѣ. ѡстру смо ѡмали, а зна-шта е ѡстра, тѡ е ѡнаправљѣно у виѡу виљушкѣ ѡдт чѣлика, воликѡ ѡма дрѣшѡу, разѡмѣш. А гѡре као виѣе, а пѡѣсак биѡ, шљѡнак сѡтнѣ, а воликѡ, ѡѣе дѡбља вѡда. И ѡзмѣш лампу и ѡдѣш. Виѡиш у пѡѣску како спаѡају. То ѡзгѡр забѡдѣш је. Воликѡ, лѣпо је виѡиш, пѡбѣѣш ѡнѡ, скинѣш вѣликѡ тѡрбу и сѡмо на лѣѣа. Пѡну тѡрбу ѡваташ за сѡт рѣбѣ. Млѡго рѣбѣ биѡ ѡндај, ѡма садт ѡликѡ рѣбѣ. Загаѣене су вѡде, ѡма, сад љѣти, кад крѣнеш, до ѡѡѡа ѡко ѣеш д-ѡдѣш, рѣбар до рѣбара. Приѣе, кат сам ја ѡшѡ ѡ рѣбу, ѡѣе биѡ пѣ-шѣс рѣбарѡ, тѣшко га виѡиш. Ја кад ѡдем да пѣѡам рѣбу, младѣиѣ, на приѣер, каѡу: ѣнѣ, ѡна бараба пѣѡа рѣбу, ѡѣе ѡтишѡ да кѡпа, и да раѡи каѣе. Заѡѡ што ја пѣѡам рѣбу, а ѡе раѡим. Само кад је вѣликѡ празник, кадт се ѡе раѡи, ѡдем ѡ рѣбу. Каѡу ти си бараба, ти си ваѡи, ти си ѡаѡи, или ѡко ѡзмѣш пѡшѡу, кѡѡи су биѡи лѡвѡи, па лѡвѣ, чѡѣш стѡриѣ љѡде како сѡју, сѡју му мајѡу, ѡѣе пѡсиѡ шѣниѡу, ѡѣе ѡсеѡ дрѡа, ѣно га ѡѡо дан зѡѣва ѡ будала пѡ шуми и пѡтпѡно стѣ-ѡе бѡднѣ стѡриѡ љѡди. Срѣѡи те на пѡту чѡвек, ѡзгрѡи те, и ѡѣе да те биѣѣ, ти мѡраш да ѣѡтиш. ѡе смѣш ѡѣшта да му каѣѣш. Ја сам дрѣѡ пѡшѡу седам-ѡсам гѡѡѡна, али ѡсам лѡвиѡ. ѡмѡ сам ја

двоц^иљевку. То су пушке убојите страшно, две циљевн, имаш вамо две игле, кад притѣжеш ороз за обарач. Имале су „розарѣ“, онѣ су несигурне пушке. Јевтиниѣ биле, избјегавали људи. Кад идеш кроз шуму, то се затѣгне ороз, затѣгнеш, оно оде назад. Кад идеш по шуми, закачиш мало за грану, оно може д-откачи, пушка пукне.

Прашке, ножеви...

Е прашке, и то е било. То ђеца, ради игрѣ, ради гађања, убијеш врапца, голуба. Вако два раклѣаста дрвета. Веже се туј гума која е еластична. Морѣ да се отѣгне добро, па да се баџи, да не пукне. А вамо, воликѣ дужинѣ, и овде овѣ држиш. И вамо два парчета гуме споена су, имаш у виду овѣ широкѣ. Овде вѣзѣта, и овде, овде кожа стој, туј стављаш камѣн. Можеш да ставиш камѣн до педесѣт грама. Затѣгнеш, и знаш колко може да баџи далѣко, увјежбѣ се. И рѣка се сама прилагѣва колко требѣ да истѣгнеш, и тачно гађаш у циљ, као на пример стрѣла. Ја сам учио, кат сам био дѣчак, мањи сам био од овог млађег, чувѣ овце. Направимо тамо брвна о-тополовинѣ. Ножеве узмемо онѣ великѣ и гађамо ножом, и да забијеш нож, измакнеш се седам-осам метара. И гађаш и забијеш нож у дрво. Прѣти да те удари оштриц. И нема силѣ тамо. Кад би био чѣек, можеш да га убијеш. Да улѣти нож до пола љ његѣ. Узмеш, па кад звизнеш, оштриц, окренѣ напред. Иде, ко да си га рѣком забио. Имаш ти сад и тиг људи који знају. Он гађа, на пример, ножом и забодѣ нож. Вако он гађа, а окрѣнѣ се онај нож како га он баџи. То су најопаснији ударци.

Милорад Тимотијевић, рођен 1926. г.

КАРАН

Чичина смрт

Можем ли да кажем ја кат су Немци дошли, кат смо бјѣжали, кат су ми чичу убили. На Васкрс сѣли сви да рѣчамо, а најћу авиѣони; ми смо скочили, сви се ми били зачудили. И изиђемо вамо, изиђемо и-собѣ. Каже ђе да се зарати. Ка-ти бјѣжаниѣ почѣ, бјежи, велѣ, од Мурића отудѣ каже идѣ Немци; камиѣони одт Карана до брда. И купѣ ако има шѣнциѣ, ракиѣ, љѣба, убијају, водѣ народ. Ја имала двѣнс годѣна, сѣстра ми била малѣ. И, ми побјегнемо одт кућѣ и Немци дођу, населѣ се доље на Ђатићѣ и почнѣ да бацају минѣ, а сад партизани, како су чули, ондај били и четници и партизани, они се повукли вамо. Ми, ђеца, ми слѣшамо како се пуца. Ми се то и не бојмо, не знамо да се бојмо. И ми побјегнемо чак тамо у Каленићѣ. После се врати. Смири се мало, па опѣ инова, ни знаш ку-ћеш ни шта ћеш. Нѣшта би радили, али ни си сигуран није, ни у кући ни прѣт кућом, не знаш ђе ћеш. Они су палили куће, ђѣрали људи доста, а мог чичу ђѣрали и убили у шуми. Он копѣ нѣшта, радио јадан. Затрѣбѣ му нѣшта будак јѣдан, био пот кућом уз вајатић прислоњен. Ја чувала овце. Пођок да му тај будак понесѣм. Избише некѣ оздѣ из башчѣ, чула сам само галаму некѣ, јадан

нѣшта им говорию, прѣбѣ да се оправда. Али ваљаде јѣк, цаба, не вреди. Чула сам ко нѣшта да пуће. Ја њнај будак накѣ скѣпак и пѣнѣк мѣме тѣм чѣчи. Кад ја дѣље, нѣма ни чѣчѣ ни оваца. Овѣ мѣе ѡвце побѣгле у некѣ ливаду вамо. Ујѣк у шѣму, кад чѣек лежѣ мртвѣ — мѣј чѣча.

Опасни несташлуци

И ѡндај знам, јѣдна ѣвѣјка, на прѣлу, причало се тѣ, рѣкла: „Ја смѣм да уѣнем у грѣбље, да побѣнем прѣслицу, и да се пѣсле вратим“. То да се пѣсле прѣвери да је ѡна тѣмо бѣла. Прѣслицу побѣје, али бѣла сѣкња дугачка и закахѣ кат се окрѣнула да се вратѣ. И ѡна тѣј ѡстанѣ мртвѣ.

Вѣлисава некѣ искрој тѣкву, ишчавѣра ѡнѣ сѣмке. И тѣј, ѡтудѣ идѣ и направѣ дѣлам ко иксаѣна. И ѡтѣд идѣ, убацѣ тѣмо, свѣѣћа горѣ, запали свѣѣћу, страшно, па ѡндај уѣѣ на врата ѣе прѣдѣмо кад је прѣло. То свѣ грѣе у ѡшак, јѣднѣм у несвѣс пѣла јѣдна мѣја другѣрица. Пѣсле шѣли Вѣлисава д-ѣбију.

Цмиљка Остојић, рођена 1932. г.

ЛОРЕТ

Детињство

Имало нас је шѣстѣро ѣцѣ, тѣ је бѣло пѣсирѣмашно, знаш. И ѡндај мѣ свѣ, некѣ нѣшта радѣо, некѣ нѣшта. Ја сам највишѣ бѣла, као најстариѣа, чувала ѡвце. Пѣ-шѣс куѣа, скѣпѣ се оваца, ја ѣрам, чувам. Свако ми пѣмало плаѣѣ, мѣне бѣло дѣста. Мало порѣсла, пѣсле стѣгла и жѣтва, па мало пѣ жѣтви зарадим, мало ѡвде, мало ѡнде. Мало и родитељи, ѡтац ми бѣло тѣј пѣнтор, ѡн зараѣиво, мајка кѣт куѣѣ бѣла, глѣдала ѣѣцу, дѣста ѣцѣ имала. Мѣрало да се глѣда. Израѣивало се свѣ, умјела сам, ваља Бѣгу, умјела сам лѣѣпо са свѣким, лѣѣпо, да заиграм, да запѣвам, свѣк ме волию, призивѣ, да лѣѣпо пѣчнѣм да пѣвам са тѣм мѣим, знаш, другѣрицама. Ја и тѣ мѣе другѣрице слагалѣ се, призваѣне бѣле, свѣ е тѣ стариѣа бѣла. Знаш, свѣ је тѣ бѣло посирѣмашно, није ко сад. Пѣчѣли смо тѣко пѣ жѣтви, мало ми тѣ сѣстре пристиглѣ. Браѣѣ, ѣнѣ двоѣица, мѣ ѣнѣ мало заклањали, мѣло нам што имамо браћу. И мѣ смо ишлѣ, бѣле су жѣтвѣ, па прѣла, жѣне зѣву прѣла, ѡѣеш дѣћи вечерѣс, ѡш сѣтре увѣчѣ. Некѣ ти да нѣшта, некѣ нѣшта, ѡндај бѣло и тежинѣ ѡнѣ... Сѣзовѣ се сѣло, комшилук вѣде и цѣло сѣло се сѣзовѣ, бѣле свѣралицѣ ѡнѣ, па свѣрају ѣуди у свѣралу, у двоѣнице, и тѣ сѣзову тѣ прѣло; мѣ вечерѣс прѣдѣмо код јѣднѣ, тѣ мало бѣдѣш, дѣнесѣ жѣне слѣивѣа, јабука, пѣмало пѣдѣш и ѡну тежинѣчину прѣдѣш. Кад бѣдѣ се ѡнѣ ѡпрѣло, ми уз ѡнѣ свѣралу играмо, мѣмци се скѣпѣ, играју се тѣмо каиша, прѣстѣна. Каиш криѣеш, прѣстѣн ти даду и тѣ криѣеш. Ја сѣкриѣм, сѣ-тражи код менѣ, ја прѣкриѣм, кѣ-тебѣ. Ти прѣкрѣваш ѡколо, кѣт свѣју, док се прѣнаѣѣ кѣ е. А док се прѣнаѣѣ кѣ е, мѣ свѣ рѣдом бѣдѣмо бѣѣени, а пѣслѣн ѡнога, мѣмци играју, сѣкрију каиш за лѣѣа и порѣѣају се с краја до у крај, порѣѣају се мѣмци, смѣта ѡнај каиш у колѣт и вѣжѣ и сѣкриѣ, и сад ѡдавде пѣлази сѣмо јѣдно ѡ-другѣга. ѡколо да прѣѣѣ. И ѡвај што тражѣ, ѡни другѣи каиш при-

прѣмѣ и сѣмо шѣбајѹ, по задњици. Он док прѣђе дѣ тамо, дѣбро бѣдѣ бѣиен. Ё, кот кога прѣнађѹ онај каиш, он трађи, онѣ остали ѡпѣ воштѣ, док се наиграјѹ, знаш. Пѣсле, кадѣ се тѣ заврши, ѡндај би играли, пѣвали, и свѣ тѣ. Вечѣрас код јѣднѣг, сѹтре ѹвечѣ ко-дрѹгѣг, ко-трѣћѣг, и такѣ. Кад прѣђѹ тѣ прѣла, ѡндај настанѣ кѹвање прѣђе, па и мѣ ѣвојчице помѣжемо, кѹвѣ се прѣђа, па се тѣ мѹчи, пѣтља. Па се ѡперѣ, па се снѹѣ. Па се пѣтљѣн ткѣ, по чѣтрѣс мѣтѣрѣ. Имѣ, кѣја је домаћица, по пѣдѣст мѣтѣрѣ, тѣмо домаћици, Мѣтиѣа Мѣксима жѣни, по стѣ мѣтѣрѣ прѣткѣм прѣљеѣом плѣтна. Кат се тѣ заврши, то плѣтно кат се изаткѣ, ѡндај се бѣјѣли, док се ѡнѣ ѹбѣјѣли, тѣмо на водѣ бѣјѣлиш по мѣсѣц данѣ.

Јѣла

Паприкаш, мѣсим, нѣје имѣло прѣдјѣло, сѣр, кајмак. У кѹпус мѣсо се мѣтнѣ, дѣста да имѣ, е тѣ ти је јѣло. Е пѣтље стѣвља домаћин печѣње. Нѣје имѣло ѡндај ни колача, печѣње и ѣто ти. Паприкаш, па како, ѣто, тѹрим, мѣслим, тѹрѣ тѣмо, мѣс и јѣнѹ мѣс кат прѣври, црни лѹк се ѹрежѣ, па се тѹри. Па се прѣпржи и јѣн. Па се стѣви ѡндај мѣло паприкѣ. И јѣна се мѣло прѣпржи, ѡнда стѣвљаш мѣсо, дѣлиѣеш водѣм, и јѣнѣ се кѹвѣ. Е кат се ѡнѣ ѹкувѹ, пѣтљѣн кад бѣдѣ кѹвѣно, ѡнда разбиѣ се јѣе, млѣча, мѣло шѣеничнѣг брашна те ѡнѣ мѣлко дѣђе ѡнѣ чѣрба гѹшѣа, у чинијама... Имѣ и сад од зѣмље. Начинѣ ѡнѹ чинију, ишѣрајѹ се разниѣм бѣицама. Имѣло је и тѣ, и чиније плѣканѣ кѣ имѣ, кѣ имѣ плѣканѣ чиније, домаћин бѣдѣ. Празниѣ нѣје имѣло, ис чиније јѣдѹ. Нѣје се имѣло тѣг празниѣа, бѣло глѹплѣ... Е кад је пѣс, ѡндѣр се спрѣми пѣсѹљ и ѣѹвече, кѹвѣ се сѣмо бѣјѣли пѣсѹљ и ѣѹвече, нѣкѣ салатѣ, паприкѣ, прѣзѣ лѹка, рѣквѣ. Ишла рѣква и прѣза лѹк. Ёто тѹрим и ѹкувѣм, исѣјѣди се ѡнѣ чѣрба, пѣсоли се ѡнѣ пѣсѹљ, клагиѣм и велѣкѹ нѣкѹ кѹтлачу, ѣбично клагиѣм. Јѣдан стѣви д-извинѣш мѣђѹ кољѣна ѡнѣ лѣнац, и ѡнѣ измѣшѣа, измѣшѣа, начинѣ запршкѣ тѣмо, истѣ са црним лѹком, паприкѣм, изручи ѡнѣ, измѣшѣа. Стѣвим зѣтин, прѣпржим, пѣтљѣн стѣвим мѣло црног лѹка, ѡндѣр стѣвим мѣлко брашна, и паприкѣ, и изручим у лѣнац. Ё, ѣѹвече прѣвиш истѣ. Стѣви се компѣр, црни лѹк, рѣд компѣрѣ, рѣд лѹка, рѣд ѡнѣг пѣринча, и стѣвљѣм помѣло паприкѣ. И пѣтље позѣтинѣм. И јѣнѣ се наѣиѣ водѣм и јѣнѣ ѹври... Синѣја, то е старѣнскѣ, и сад имѣ, синѣје са чѣтрѣ ногѣра, велѣкѣ синѣја, ѣбично от чѣмовинѣ. Чѣмовѣ, јѣсиковѣ, липовѣ, од лѣкшѣг дрѣвета, како мѣже жѣна да нѣси. Тѣ стѣи кат пѣставѣш, стѣи насредѣ кѹћѣ. Трѣношке стѣлицѣ, пѣседајѹ на ѡнѣ трѣношке дрѣвенѣ, зѣмљѣна ѣаса, ѡна се зѣла ѡндај зѣмљѣнѣ. йзимѣли код грѣчѣрѣ, грѣчѣри прѣвили тѣ ѣасѣ, и тѹри се ѡнѣ јѣдна ѣаса насредѣ синѣје ѡнѣ. И ако имѣ домаћин да кѹпи, имѣло истѣ и тањѣрѣ, зѣмљѣни, тѹри ѡнѣ тањѣриѣ, зѣмљѣни солѣник, тѣ је бѣло зѣмљѣнѣ. И тѹри се насредѣ синѣје, дрѣвенѣ кашѣика. Е кад је пѣс, те се пѣсти, ѡнѣ се ѣзутре, старѣнскѣ качѣмак се кѹвѣ. Стѣви се вода у лѣнац те прѣври, прѣсиѣе брашно, и стѣви у ѡнѹ водѹ, и ѡндај ѹзмѣ сѣмо на срѣдини, прѣбѹши ѡнѣм клагиѣм, насред ѡногѣ лѣнца, што је стѣвила брашно, прѣбѹши; и ѡнда на срѣдини, и ѣколо. И ѡнѣ се кѹвѣ јѣдно пѣла сѣга. Кѹвѣ се ѡнѣ дѣста док се ѹкувѣ. Кат се ѹкувѣ, ѹзмѣ кѣ е јѣк дѣбро ѡнѹ клагију, лѣјѣпо ѡнѣ кад измѣшѣа, стѣви сѣ, пѣсоли ѡнѣ, и ѡнѣ лѣјѣпо измѣшѣа, дѣнесѣ се ѡнѣ зѣмљѣнѣ

ћаса, сирћета, старинскога, што се циједило одт шљива, лчијепо онџ кад измчијеша, стаџи, пџосолџ онџ. Земљана ћаса сирћета, што се циједило одт шљива, насредт сџиније онџа ћаса, пџслен домаћица лчијепо ўзмѣ из онџг лџнца, није имало тањира онџа, лчијепо ўзмѣ домаћица из лџнца прѣт свакога, по сџини, и свако ўмачѣ ў онџ сирће и јѣдѣ и дивџта... Сўши се пршута, кобасицу ко правџи, сланину, стаџи мљѣвенџ мѣсо, паприкѣ, бибера, и онџар онџ ўмчијеша добро, ўмчијеша, и тамо прибавџи црчијева, танка џва, свињска, лчијепо онџ ўрѣдџи, џна црчијева. И онџар исчијечў се на парчад и потљен онџ мѣсо ўзимаш како е прџмчијешано. Стаџиш на онџ црчијево и одџзгџ сџипаш, мѣлѣ се. Онџ се напунџи, онџ црчијево завѣжеш маџло дџље... Стаџиш од мѣса џбично глаџуцу, стаџиш те кўваш, онџар кад бџидѣ онџ ўкуџано, џцчијѣдиш, џнў џџо џцчијѣдиш, да бџидѣ танак слџџ, у тѣпсије, нѣки сўд. И онџ рџзлињеш џамо, припрѣмиш бчијѣлџг лўка, па џнў чџрбу пџсолиш кат се скўџа, џбично кат се кўџа глаџуца, маџло се тўра џџли, џна е слана, џна чџрба, пџсле сџамо бчијѣлџга лўка, нарежѣш или намѣлѣш, како џнеш... Правџимо кавўрму, а мџже и у ниќтије да се доџа од џниг глаџуца мѣсо. Самѣлѣш и доџаш, тўрџмо истџ црчијева, ўкуџамо, цџгарицѣ, срца, и мѣса од глаџуца. Ако се лўшти џна кат се топџи мџс, ако се лўшти кџра и џнџ се ўкуџа, и тџ је лчијепо. И џнџ самѣлѣш свѣ, тамо припрѣмиш маџсти, саџтаџиш, бибера, паприкѣ, лџрбера, и пџсолиш, и ѣто ти кавўрма.

Гина Ракић, рођена 1922. г.

Жито насушно

И тў лчијепо закџсиш гўвно с кџџм. Догњаш шѣницу и тў пџстаџиш џнџ. Није бџло кџња, ја имџ два џџла. Лѣпо пџбије се стџжѣр, и фџно ўздупчиш џнў шѣницу. И са-гџ док ўгрије сўнце, џџлове јѣдно џџдџи, имаш кџња, џџзан је кџнопац. Ђѣраш га док џбџије, и кат приџије до кџца, џпѣт, вратиш га назад, и јџпѣ гџзи истџ, кџнтра. Е кад маџло изгази, изведѣш га, па вџлама, па ѣѣрамо док самѣлѣмо. Е, истрѣсѣмо слџаму, гўвно се брџишѣ, мѣтле брѣзовѣ, скўпџимо стџжѣр, па брџишѣмо гўвно. Ми смо имали вџџљку, кџја вџѣ, рўчно џкрећѣш, а сџто, ја сам зарађивџ два кџла џ-тџвара шѣницѣ. И јѣдно дџље изгрћѣ, прџстрѣмо пџњаве, да не паџа вџишѣ на земљу. Пџбришѣмо фџно, џвијѣмо јѣдном, па дрўги пўт тўрџмо чѣстџ сџто. Па џпѣ, јѣдан сџпа, јѣдан џкрећѣ, јѣдан изгрћѣ дџље. И џвијѣмо џнџ, сўши се, пџсле се тџ тўра у цакове. Ја имџ амбар, чѣтрѣс тџвара стџнѣ. И тџ се пџсле ѣѣра у џџденицу, самѣлѣ се, е да је бџила џва шѣница. Наџпако рџсла, свѣ гўџвице, пџла црџно. Ја сам нџсиџо на бўнар, ѣто имаш дџље бўнар, те џперѣш џнѣ глаџице лўка, пџсле имаш заџџгај да пџѣдѣш. Триста кџла, пѣ-тџвара. Кџ имџ шѣницѣ, дџбар домађин, ја мџлџм мајку да ми направџи коџачиџ од шѣницѣ. Чўвам крџву, јџј, мџј приџатељу, и није ми бџло тѣшко. Није бџло да џдѣш лекару ко саџ, пџчнѣ са дѣсѣт гџџина, дај му нѣкџиу, дај му џџџ, дај му џнџ, ѣто такџ је се тџ жџвљѣло, саџ, лчијѣчи га од јѣдног, а дрўгџ му трўѣ...

Воденица

Ваденица, мисим, ова на води, знам да ти то опричам, млин ја ћерам. Мене осам цаква стои шеничног брашна. Оћерана шеница у Ариље. Ђ, ова воденица, саде-во, ја мелим проју. Било е десетак, и све је то... Двојица су људи ту остали. Мислим да одржавају то, и воденица ту постоји. Е сад, овде намјештен камен, два камена, један доњи, један горњи. И озго проведеш воду, и устава је направљена, може дувати сто вагона воде. Мисим, то је на рјечи, не може то није на суво. И, а он има затвор, тако је направљено, озго пад, а доле су тоčkови, точак има који окреће камење, доле што удара вода у њега. Ископани чанци, вако, све чанак до чанка. Окреће горе, врти то, а чектало горе, мислим, како рекоц, један кош, он је направљен само ако му треба крупније. То је затвор, вако, али мање спушти доле, и тамо окреће онај камен. И доле кош стоји ће брашно пада, само више фјике-фјике, фјике-фјике, и тако ти је то. То пушти кад нестане воде горе, има затвор у устави, па се натоци јопе пуна устава. То мено се пушти, не може да удари доле оне чанкове. Не мож-да окреће.

Прече је прече

Кад сам био на Морави, ће нисам ишо кад суша ударџ. Вадио сам циглу, пекџ сам циглу, за ову кућу. Ово је било. После нисам ни моџ да оправља млого. Сви су кукали на мене. Кажу: „Што ти, Љубо, ништа не обнављаш“. А ја кажем: „Ја шкољуем ћецу, не могу ја“. После им помоџ да се скуће. Моја ћеца имају обадва куће. И то каке куће. Да примџ двадесторо, и прече је то што сам ја њима направио. Колко сам био кадар. Колко сам моџ.

Љубиша Ракић, рођен 1919. г.

МАКОВИШТЕ

Момци и девојке

Имали су румуникаши, свирају румунику, па су имале неке гајдице, па су свирали и у њџ. Били су и ћемани неки. Па после трубе. Изволчеватџ је то. Они начинише трубу од зове, Драгомџрови синови и Драгомџр. И они ондај почеше свирати. Кад виђоше, нико другџ звати неће, него њџ. Начинили дрвенџ од зове, ко џд труба. Било счело, кад има у селу омладине доста, оно дође и омладина, и седи се до дванес, до једанес, тако. Кад је уочи радног дана, миње се седи; кад је уочи празника, седи се и даље и ондај, настави се играња, коло игра. Па ето, у колу, тако су се упознавали момак и ћевџка. Ђ, лчепо коло игра, оћу д-идем да играм до ње. Одем лчепо и уватим се у коло са њџм. Кад се коло пушти, ви се рјукујете и почнете разговарати. Ти њџ казујеш откле си, који си, а она теби. У томџ се упознате. Тако ти је то. Ко почне раније, кат су млађџи, и неће јџш да се узму, они се друже по двџе-три године, заједно играју на вашеру, па заједно доћу са вашера, полазе кући и све лчепо, дивно, разговор, реше догодинџ или другџ годинџ. Каже, нисам спремна, ако ћевџка није за удаџ или, на пример, јџш сам

млад, не могу да се женим и тако, једно друго чека. Е то е се дешавало и да не дају родитељи, а они оћу. Кад реше, она оде сама. Ако оде за другог јадна, ну срце боли, за оним што је ћела, а отац је није дао. И она, ајој, ће види онога, е куку мене, нашће љепотѣ. Родитељи жалосни не дадоше. И то е се дешавало, јакако.

Одолети отровници

Има и разни, са-треба различити које ваљају, које не ваљају. Ја знам прије, у мене бијаде комшија. И он набрѣ гљива, каже грмљаче, дао ђетету; оно испекло ону гљиву и појло; куку мене, ране дѣветере, кат стаде дѣте да кука, скаче, само рукама вако чини; ваља се, шта се од њега не ради. И даиш, побљува се, ондај испљува, а пошто испљува, пошто испљува ону гљиву из уста, поврати је и-себе. А нако су танке и нако су лѣпе гледати, али отровнице. Оне мљечаре, ситни редићи, па кад је одломим, оно млѣко ударѣ, како, те су гљиве најспособније јести, и редуше. Редуша, она мирише, кад је примиреш, у ње мириш диван, и оне су лѣпе. Упржи је, да ноће појдеш, што се каже, испеци, како год оћеш, једеш од милине. Али има и отровница, треба знати. Једу се првенствено редуше, оне сад у прољеће почињу расти, па се једу брвњаче, па се једу жуте рудњаче, иде мљѣко иж њи, па мљечаре и иж њи иде мљѣко. Е од оних мљѣчара све ситни редићи, бѣли, и те су гљиве најљевшије јести. А има, не ваља да се једѣ. Све упознам која се једѣ, која се не еде. Која се једѣ, ми одберемо, која се не једѣ, ми не беремо, згазимо ногама.

Кад он уједѣ, лека нема

Има животиња код нас разни. И курјаци су били, пребјегли преко Дринѣ. Једно време није иг било. Сад иг има опѣт. Има и зѣчева, лисица, има и јазавац, то су те животиње, ове шумске. А змија, кад уједѣ, зло и наопако. Имало је народа кои је уміо одбрати, одброј, те престанѣ, ако нема ко д-одброј, богами је и ливсвало. Јастрѣб, он највише пилиће вата и за кокоши. То е најгора животиња. Е орлови, они не чинѣ штѣту никакѣ, док не ливше брав. Кад ливше, они онда падну и оно појду. А змија, што реко, змија има разни, има змија шарени, има црни, има и пјегави. То ти је тако, како. Имаде код нас и зелѣбаћ. Он кад уједѣ, лѣка нема, а изгледѣ ко гуштѣр, оздѣ зелен по трбуу. И он шта уједѣ, њему лѣка нема. Има разни и њизи. И ѣс уједѣ, и чѣла, толичакѣ ѣткѣ кад уједѣ чѣла. Стршљѣн је гори, стршљѣн и јон кад уједѣ, ѣткѣ и ѣд њега. И бумбар кад уједѣ. Шта још има... Голубѣва има доста, у кућу улазе и на таван. То е добра животиња, сивкас, ко те твоѣ панталѣне, и јони су добри, обично њизи иде по двадѣсет, маом заједно, јато голубѣва. Има и трава разни, има народа кои се разумѣ. Ова ѣд ове болѣсти, ова ѣ-другѣ и тако то. Само треба да се разумѣ, има и јод бубрегѣ, кувају и пију, па ти има од главѣ, па ти има и от плућа, јакуда. И што ти реко за голубѣве, голубѣви доћу и излѣжу се код људи на тавану, нарочито у овиѣ нови кућа.

Разбој

Ногари се начинē ко у тог астала, и разбој, двије сативице, направē се, пō двије онē клупе се намјестē. Имадӯ брдила, имадӯ. Држē онē сативице да нē би се помизале, воде зарезато, за вратило. И овде провучеш крај, други вам увлачи се, има проврћено четири рупе. Кад одавџам, вако чиним. У ону рупу зађенем. Вако, па у другу што е навијено на њга, а дољамо се ткē, око овога вратила. Па се опē онō ткиво затӯра. Воде су нити, дољамо су подложници, вако повезати. С једнē странē вако сад овом ногом, вако, па опē тако и тако ти је то.

Добринка Мијаиловић, рођена 1905. г.

МИОНИЦА

Швапски рат у неколико слика

Јој, пүсти преседници, наши мученици, бише швапски пријатељи, а јок српскога народа. Мучили су жене, тужнē луде, старе луде, а жене, плачу, кукају, не вреди то ништа. Трпи батине, повичē моја мајка мојој стрини: „Ајде, шта гледаш, бог* те твој, бјџи, ајмо кући“. Нēки Милан Јоковић, он ти бијо кмџт, бџг, сила, нē мош му доказати ништа. Они ћели би нēшто, нēки рџд да заведӯ. Тучӯ ко коње. Покупише судове, бакренē, казане, бакраче ис кућē. Узеше вуну, тежину, попленише свē редом. Јесте Китлер владō сад задњи рат, али није дирō народу лџб, јес глад била, али опē, нашло се, купило се. А ондај, по трџе ис кућē умирало, нēма, стари старци, ћџа нџака, от петнџс година. Оћџај те, чџџај док ископају раку и саранē. Дођу кући, вамо, оно јџпē умрло. Нē могу да постигну да сарањују. Имало е кућа коџе су замирале начисто. Одг самē глади.

А Швабе, то е свē, нико није поља посијо, гџре чак до пот куће онē, није косијо ни џрџ, ни сџџ, ништа. Свџ кљусад Немци чувају. Турили кове и варџ воду и прлџ се од ушију. Ђџ су наше луде стизали, они су убијали, стџгнē — убија. Болесни, поразболчџевали се, по кућама су лџжали. У нашџ кући лџжџ јџдан. Пошто ниџ џсетџ, он устаде, па изиђџ на ридове. Онџ сад џџ је нџвџ грџље. Они стџгоше вамо, убише га. Ма како стџжӯ, убијају.

А они, наша војска, оћџевџа је била, да нē може бџлџ бити. Обүчена. И у нас била каца, каца прџт качарџм. Сџдамнџстē гџднџ, то е рџдило, то е рџдило ондај, и трџџе је рџдило. Накупџ жџта. Нџсмо имали џџ да турџмо како е рџдило. Они тужни, наша војска, наишла, само питџ има ли Шваба. И џџд, он свџ купи џвџ мурузе џ-салаша, са вајата, са џније тавана, и турџ им у капе. Угрџзају, нако јџдӯ, нē могу да стџгну да умӯ жџта, џни изџ кацџ, купџ у шаку вако, онџ цџбрџ вако, пүне капе. Рүма ли рүма, лиле; нē би казџ да е чџџек, него свиња. А ми, ја и мој брат, глџдамо. Мене је била џсма година кад је бијо бугарски рат. И купџ и јџдӯ. И свџ милују нас, каже кажите чџку џџ само има Шваба. Нџ дџ Бог нико џнџ да доживџ. Јџс страшно било, млџгџ куће тужне су закукале, млџги су страдали. Млџги помрли џд глади, ондај. И што је мучен народ. Нџма, кад рџши да казнџ,

парама или нечим, само дође Немчина, Швабе, вако гурѧ цѣѣви и вјешајѹ. Охерајѹ у шѣницу и тамо вјешајѹ.

Е наше пѹстѣ мајке поведѹ нас, да ми кѹкамо. Да мољимо за два мѹруза, заувѧр. Знаш ли ти наѣвѣ што су жѣне мѣсиле старинскѣ лѣб. Оно жијак појѣ, па зашло тѣесто. Ко гѣѣ чѣкалица, сад ђва, ми ѣца начинимо ђнѣ и нас петоро, свѣ чѣкѣмо ђнѣ из ђниѣ брѣана, па се око ђногѧ биѣмо: немѣѣ, немѣѣ ти моју мрѣвицу, немѣѣ ти моју. Потурѣмо ѧргиѹ и вако чѣкѣмо. На тѧвану некад дѣзѧто жѣто, гѣре. Ми се ѣспеѣмо на тѧван, мѣрдевине, па свѣ ђнѹ чѧђ биштѣмо и разгрѣмо. Жѣвили смо ђд ђногѧ, а кад неѣта ђногѧ, кѹку мајко. Ништа, лиле, сѧмо жѣне наберѹ жарѣ, наберѹ и тѹрѣ у лѣнце, ни слѧно ни мѧсно. Јѣди, мѣраш да јѣдѣш, глѧд пѹстѧ из ђчиѹ биѣ. Отѣкоше нѣге, отѣкоше рѹке, ѣтече нѧрод ђндѧј. Стѣснѣ ѣток, ѹ грѹди, моја мајка весѣла ѣтѣкла, мѣслили Ѣѣ д-ѹмрѣ. Ми јѧдни кѹкамо, штѧ ѣемо бѣз мајке сад. Немам ни Ѣбрве, а кѧмоли кѣсѣ на глѧви. Од глѧди сѧмѣ.

Пошлѣ бѣгами, пошто је наша војска дошла, ѹзѣше ѣѹди пот свѣѣ. После смо ѣмали, ѣмало е свѣгѧ.

Анка Јовановић, рођена 1907. г.

МРШЕЉИ

Крѣч, камен, цѣгла...

За крѣч мѣра да ѣма крѣчѧр кѧмѣн. Тѣ мѣрајѹ ѣѹди да познајѹ. Е нѣѣ је крѣч, и тѣ најбѣљѣ. Тѹ су ѣѹди, прѣсти сѣлѧци, ѣскопали рѹпу у стрѧни. Или нацѣпајѹ тѣга кѧмена, штѧнглама гвѣздениѣм ѡдваљѹјѹ, ѡдваљѹјѹ, па разбѣјајѹ ѡнѣлко кѣлко могѹ да понесѹ. И пѣчнѣ да се слажѣ у тѹ рѹпу. Некако га намјештѣ ѡвако да не би лѣго доље на земљу. Нѣго направѣ на некѣ начин ѡт кѧмена, али направѣ ѡд вѣѣг вако, рѣдом, рѣдом. Ка-трѣба да завршѣ, то Ѣни Ѣзгѣ, вѣлики јѣдан, и сѧ-тѣ рѣдом слажѹ. Кад ѣзѣѣ на врѣ, Ѣни тѣ Ѣлѣт Ѣколо, Ѣколо, и на врѣ вра јѣдан чѣп, као чѣп. И тѣ затрпајѹ зѣмљѣм, Ѣздѣ навѧлѣ да лѣжѣ, у пѣднѣжѹ сѧмом. Тѣ лѣжѣ, тѣ баца, Ѣкреѣѣ, то гѣри, гѣри... Али се зна кад ѣзѣиѣ пламѣн, Ѣно пѣчѣ, пѣчѣ, и на врѣ вра кад ѣзѣиѣ пламѣн и сѧмо сѹчѣ. Затворѣ се у Ѣнѹ рѹпу и залѣпѣ. Да нема вѧздѹка. Ѣндѧ се набацѣ зѣмљѣ, и то стѣѣ двѧес чѣтрѣ сѧта, док се Ѣладѣ. Ѣндѧ Ѣнѹ зѣмљу ѹклонѣш, што си набацѣ. Дођѣ до Ѣногѧ што си свѣѣ ѡт кѧмена. Ѣн је сѧв пѣчен и ти ѹзѣмѣш Ѣнѣ кѧмѣѣе, и то трѣпѣш и мјѣриш, Ѣндѧ ѣѣраш ѹ колима. Нега само тѹриш ѹ воду, пѣчнѣ да цврчѣ, врѹѣ. Е ко ниѣ вјѣшт да ѣспѣчѣ ѣѹцки, Ѣстанѣ кѧмена дѣста, ѣспѣкѣ Ѣколо, ниѣ унѹтра.

Вѣѣ се Ѣна стѣгла, тамо гѹвно ѣма, дѧлѣ Ѣпѣ дрѹгѣ. Вѧмо кѹпѣ, Ѣдмѧ се слажѣ вѣтѣ. Па ѣ тѣ трѣба знѧти. Мѣра да ѣма лѹфта, ѣзмеѹ цѣглѣ. По јѣдно двѧ прѣста. И тѣ се свѣ слѣжи у вѣтлове, јѣдно до другѣга. Тѣ се сѹшѣ, завѣси Ѣд врѣмена, то се сѹшѣ мјѣсѣц дѧна, двѧес дѧна, завѣси Ѣд врѣмена. Усѹши се тѣ и сѹво бѣднѣ. Ума ѣѹдѣ пуно те градѣ, не пѣчѣ. Кѣ је немогѹнѧ да ѣспѣчѣ, нема дрѣва, бѣгами кѣштѧ и слагаѣе. То мѣраш свѣ да слѣжѣш у јѣдан бѧнкѣт, завѣси кѣлко. У моју кѹѹу је Ѣтишло пѣгнѣс ѣлѧдѧ. Тѣ трѣба прѣво Ѣсеѣи, дрѹгѣ — тѣ

изврнути, треће — сложити. Ја сам имо двадесет и пет радника кат сам ја слаго. Ту су биле четири фуруне, петнест иљада се слаже. То морају добри мајстори, те фуруне да сложе. Четри се вруне ложје. Е то се навали ложити. Ложји се одвуд данас у вруне. С ове стране. Па се сутре ложји с те стране. Тако се то ћера. То се само убацује, убацује. То сила вуче. Жар је тамо голем, ћера, ћера, ћера. Е кад избије ватра, само суче пламен, готово, значи печена, мора да биде црвена, печена. Е кад је то готово, чети-пет људи, не може мање, копа земљу, тура околу и баца горе, баца, баца, једно десет-петнест сантиметара земље. Е, поре-тога се закува блато. И све се залџепи, редом, озго је земља, одвуд је блато. Вруне су затворене са циглом, са нечим. То се лади, лади; то кад би отворио неко случајно, тад би цигла добила неки ваздук, и она би се просипала, тешко би је зидо, таман да е турџиш, да е чукиш, она би се распала лако. И то кат се олади, то се зове околу кошуљица. Скинеш кошуљицу, она се црвени, каки.

Драгољуб Тошић, рођен 1919. г.

РАДАНОВЦИ

Од злата руке

Радило се, јашта, ми смо знали то, са прејам, опредемо, и опредемо ми ту пређу, и има о-дрвета, матовило се зове. И ондај намотамо ону канурицу, и избројимо, све знамо колко нам треба. Избројимо оне пасмиће колко нам треба. Знамо у колко да наснујемо, има брдо, правили су нам неки из Парамуна, и узмемо; они направе брдо, колико оћемо. И тако разбројимо, и има чекрк, дрвени колут, и чекрк. И тамо имају витлићи, то е све побациано, а то е све било доскора, витлићи и ондај ону канурицу натуримо на оне витлиће, а вамо има, монсурови се зову; на ону летву натуримо оне монсурове и окрећемо. Оно се окреће, окреће и завијамо, завијамо, на оне монсурове. И ондај омотамо ту пређу, и монсурове, знамо колко кад треба. Имају тамо двије дашчице дрвенѐ. И шупљо. Кроза сваку шивку, и они монсурови на оне шивке, о-дрвета шивке. Ко једна ова, двије, двије има. И ондај, и шупљо за шивку само. Све о-дрвета, све дрвенѐ и монсурови, све дрвенѐ. Провуче се, само пробушено, сврдлицом, колко морѐ. Сврдлићи — људи имали, дрвенѐ, а гвожђе, па шавови. Па кад окрећеш, оно врти, и проврти се. Сврдлови. Ја, бише, и нема саде-во. И ондај на те шивчице натуримо монсурове, па побијемо кочиће дрвенѐ. И то дрвенѐ. Побијемо. И на оно матовило знамо колко нам треба, колко ти монсурови нама мору, колко мору основати. То знамо. Побијемо коље тамо, и пуштимо. Прво онај кончић што смо основали, на оне колиће побијемо. И ондај, после покупимо оне крајеве, монсурове, и идемо тамо, оно зврчи. Натурамо, завијамо, вако, па опет идемо тамо. А како ће нам бити у брду, по двије жице узмемо и натурамо, како ће нам у брду, колко нам треба. Сад морѐ и по једна жица у брдо, а морѐ двије. Кад је једна жица, то е једножич. И тако. Све оно иснуромо. И ондај има, побијене двије сое, сошице, побијене. И направљено, како морѐ, вратило. Вратило се звало, о-дрвета йсто. И натуримо вако на оне сое — једно тамо, једно вамо. И неко нам мора да помогне, а доље има

направљено њст̄о, о-др̄ вета. И направљено вак̄о, како се м̄ор̄е, кам̄ење, н̄атрп̄амо на он̄о кам̄ење, в̄о̀за, зв̄ало се в̄о̀за. И н̄атрп̄амо кам̄ење на он̄о. На он̄у в̄о̀зу, и ј̄едно о̀крећ̄е. И дво̀је др̄ља̀д̄и. Ми он̄о л̄и́чепо испр̄ев̄ијамо, пребер̄емо како нам то м̄ор̄е г̄оре. И ј̄он̄о г̄оре зав̄ија. И он̄а ј̄една ст̄о̀и на в̄рати́лу. И св̄е он̄о у̀д̄еш̄а, како он̄а прѐђа, како се он̄а прѐђа зав̄ија, м̄ора св̄а̀ка ж̄ица да до̀ђ̄е ра̀вно, да не би се он̄е г̄уте... И пр̄ив̄и́емо, и он̄дај зав̄и́емо то. И до̀нес̄еш к̄у̀ни, у̀ ку̀ху, има̀ н̄атра, разбој се зв̄ало. И њст̄о, пр̄об̄ушено г̄оре, и до̀ље на он̄е да̀ске. То е направљено. И н̄атури́мо, и он̄дај дво̀е, дво̀е на̀с, ј̄една у̀води́, ј̄една до̀даје по он̄у ж̄ицу, а дру̀га у̀в̄лач̄и, у н̄и́ти. Н̄и́ти се з̄ову́. Њст̄о се н̄анит̄и. Неко ч̄етри́ н̄и́та, неко два̀. Како о̀неш ти да тк̄еш. И дво̀е на̀с у̀вед̄емо он̄е н̄и́те и по̀сле до̀ља̀м има̀ њст̄о. Пр̄уж̄и́мо он̄о до̀ље у̀ дну н̄атр̄е. И поз̄ав̄ежемо за поз̄ав̄есце. Има̀ гв̄оздена́ ш̄ивка, па про̀вуч̄емо кро̀з он̄о. Па он̄дај он̄о што се з̄ов̄е в̄рати́ло, он̄о ш̄уп̄льо кро̀за ср̄и́еду. И он̄дај м̄орамо д-и́мамо кан̄аву, св̄е ве́жемо, св̄е про̀в̄лач̄и́мо кан̄аву. И до̀ље кро̀з в̄рати́ло, док не по̀ве́жемо да он̄о за̀т̄ег̄не. И он̄дај има̀ чу̀нак, ц̄и́еви, др̄вени чу̀нак др̄вен̄е ц̄јев̄чице. И по̀ч̄немо тк̄а̀ти. По̀мало док по̀ч̄немо, и он̄дај та̀ко се то тк̄ало. И њи́лими, има̀ и сеџ̄аде и њи́лими, ос̄и́е́че се прѐђа, в̄унена́, о̀во ос̄и́е́ч̄ем, и он̄дај, и тк̄еш. И та̀ко смо ми то тк̄али, м̄учили се, ка̀ки.

Са оне стране

Ја сам за̀п̄антила да смо ми сл̄ушали, да м̄о̀и ка̀ж̄у, да се нѐшто д̄ер̄е. И м̄о̀и су пр̄и́чали у̀ја̀ци. Пр̄и́чали су како е ј̄едан м̄о̀ј у̀ја̀к иш̄о, кру̀пан је то ч̄о̀век б̄ио, иш̄о он, док се нѐшто у̀бараб̄ави́ сп̄ор̄ед њега́. Иш̄о у̀з неко бр̄до, кад оно сп̄ор̄ед њега́, и́де. Он га у̀зм̄е, и ба̀ци, а оно шу̀шња. И ј̄оп̄е у̀бараб̄ави́ се. И ј̄он га ба̀цио, ба̀ци га дру̀ги п̄ут, каже по̀сле, нѐма, нѐстаде... Ј̄едно̀м иш̄о о̀п̄е однекл̄е, па са неко̀г бр̄да, дале́ко б̄ило. Он иш̄о, ка̀ж̄е, пр̄о̀д̄ера се, каже нѐшто. Он се на̀ру̀г̄о. Кат ка̀ж̄е, по̀ч̄ело да т̄уп̄ти за̀ њим, т̄уп̄ти, т̄уп̄ти, а има̀ла к̄у̀ћа, ј̄една пот п̄у̀том, до̀ље, бли́же п̄у̀та. Кад је ће́о да пр̄о̀ђ̄е, неко про̀говори́о, до̀ље, каже г̄овор̄е. Он како о̀тал̄е по̀ш̄о, оно нѐстаде. Она́ј ч̄о̀век до̀ље, што му е к̄у̀ћа до̀ље, он се жа̀лио како је ц̄и́ел̄е но̀ћи нѐшто т̄у̀тњало око̀ ку̀ће. Ц̄и́ел̄е но̀ћи т̄у̀тњи нѐшто, ѐто...

Па ј̄едно̀м ј̄есам и ја̀. Кад ми је м̄уж ш̄ће́о, ни́је б̄о̀гамн, нѐка ро̀ђака. Нѐка ро̀ђака кад је ће́ла д-у̀мр̄е. Он̄дај биле р̄одиле ш̄љиве, добро р̄одиле. Нѐмају л̄уди њ̄е. Пр̄имали нѐки. И г̄онили. Прода̀вали. И у̀ на̀с пѐко ка̀зан. И има̀ли ва̀м њ̄евој̄чицу, н̄ску сл̄ушкињу. Ма̀ла б̄ила, пѐ-ш̄ес г̄о̀ди́на ни́је има̀ла. Во̀лове има̀ли, па нѐки ч̄о̀к рѐко да на̀жње она њ̄егово. Да на̀жње ша̀ше да на̀рани во̀лове, до̀ље на̀ше. Кад ја до̀лази́м, по̀гледа́м ја̀, ни́је она. И он̄дај рѐкнем он̄ој ма̀лој: „Б̄иди ти ту̀, чим по̀лиж̄у кра̀ве, ти иди“. М̄јесечина гр̄и́е, а ја̀ о̀тишла да да́м во̀ловима ша̀ше. Ја и́д̄ем, но̀сим он̄у ша̀шу. Кадт по̀гледа́м, оно д̄и́ете њст̄о с̄е́ди. Ма она ка̀ка му је с̄ук̄њица, на он̄ом њ̄етету, од̄и́елице, на̀ко с̄е́ди. Пит̄ам ја̀ њу: „Што ни́си о̀тишла да л̄о̀жиш ва̀тру?“ А она њу̀ти, ко да ме нѐ чуе, са̀мо се вак̄о см̄и́у̀љи нѐшта. А код на̀с ни́је б̄ило шт̄ал̄е, него к̄у̀ћица вак̄о ма̀ла, по̀ма̀ла, ја но̀сим он̄у ша̀шу, у̀ђок, ба̀цник, па о̀п̄е: „Што ни́си о̀тишла?“ А она о̀п̄е њст̄о на̀ко. Изл̄етик на м̄јесечину. Ја до̀ље, ка-д̄и́ете с̄е́ди крај ка̀зана, л̄о̀жи ва̀тру: „Па к̄ат си ти до̀шла?“ „Ја о̀тишла о̀дма́“. По̀сле, б̄ила нѐка са̀рана, и то ми је сво̀јта б̄ила. Мо̀ја ро̀ђака,

била на сарани. Ја њој то причам. Док она мени каже: „Неко ће ти умрјети, али неће ти умрјети мушко, него ће неко женско“. Кат потље — она умрла. Рођака ми била рођена, њен отац и моја мајка браћ и сестра.

Рада Вукосављевић, рођена 1908. г.

РУДА БУКВА

Памтим рат и сиромаштво

Рођен сам тријес првѣ годинѣ. Такѣ ми се вѣди и такѣ и у књиѣгама пише. А одт тридесѣт и четвртѣ пантим да е погинѣ краљ Александар, убили га у Марсѣљу. Било је мјесѣца октомбара, а била е некѣ киша, ко и данас ђвѣ што падају. У школу сам ступио тридесѣт и шѣстѣ годинѣ. Учио сам школу у Свјечѣј Ријѣци, учио ме Љубиша Крсмѣновић, некадашњи директор. Четрѣстѣ годинѣ сам изашѣ прет сам рат изѣ школѣ, завршио сам четри рѣзреда ѡсновнѣ школѣ. У Свјечѣју Ријѣку сам ишѣ четри године пуне, и зими и лѣти. Живили смо дољѣм у јѣдном дѣлу, у ђвѣј стѣрој кући, била је пѣла брвњара, пѣла је била чагма. Отац ми је бѣио солунац, бѣио је стрѣг, имало је нас четворо ѣцеѣ, свију је четворо школовѣ, по четри рѣзреда, више није мѣгѣ. Није било могућности. И такѣ, живили смо, кѣлко е мѣгло, јѣли смо мурузни лѣб, испо-сѣча, пѣчен по-сѣчем, на ѡгњишту. Шпѣрета није бѣио, кували смо у зѣмљанѣм лѣнцу, како кад је штѣ имало, лѣти пасуљ, кѣмпир, борѣнија. Зими купус, и такѣ мѣњѣно, мѣсо. Лѣб ѡнај испо-сѣча мурузни умјѣси се, па се рѣзгрне жѣр. Па доље метлицѣм се побрише ѡнај пѣпѣ, са лопѣра некѣг дрвенѣга се турѣ; турѣ се ѡзгѣ сѣч па ѡколо се ѡбложѣ мѣло пѣпѣлом, па ѡндај се узгрне жѣр. И тѣ чѣкѣ јѣдно двѣ сѣта. И сѣд мајка глѣдѣ, кадт пѣчнѣ гѣре ѡнѣ да пѣше. Сѣч је гѣре бѣио пробѣушен. На двѣ мјѣста, на ѡдушку, због лѣба ѡздѣ. Е избацѣ тај лѣбац, мурузни, па ѡндај мѣно се лѣднѣ, даде нам по пѣче сѣра, и кашчицу кѣјмака, намажѣ на ѡнѣ, и ѣде за стѣком. Стѣка се ѡндај чувала, није имало ко данас, пѣшњѣци, травѣ. Била јѣдна кѣљеба, бѣио ѡгњиште, брвњара бѣила. Дѣгнѣ нас, крѣветѣ ѡни, побѣиѣне четри сѣве доље, турѣне дѣске, турѣна слѣма ѡзгѣ и некѣ поњава на ѡнѣ и ту се завучѣм. Она јѣутру ѡдѣ, помѣзе. Ѣвде цѣјѣди млѣѣко, дадѣ некѣадт кад имѣ. С кѣрлицѣ ѡлѣжѣмо, бѣио слѣђѣ одт шѣћѣра, и ѣде у гѣевѣ, за стѣком. Прије јѣданѣс немѣјте догѣнити, од јѣданѣс до двѣнѣс, и такѣ ѡко пѣднѣ кад бѣднѣ, а мајка ѡпѣт: „Ѣде, стѣка мѣра да се гѣни“. И такѣ ти е тѣ. А четрѣс првѣ ми је ѡтац пѣзвѣт на вѣцбу, бѣио солунац и пѣзвѣт тѣмо на вѣцбу, и ѣтомѣ се и зарѣтило. Сѣстра ми је тријес дѣветѣ годинѣ ѣдѣла се у Блѣгојевићѣ, у Годѣчево. Ѣстало нас трѣје ѡвде и мајка, и такѣ пѣсле ѡтац дошѣ, бѣио мѣло у ровству, и дошѣ је потље тѣне кући. И такѣ пѣсле се мѣбѣшало, бѣили партизѣни, бѣили четниѣци, бѣило некѣ бѣрбѣ тѣдѣ по Варди, по сѣлу, долазили партизѣни, долазили четниѣци, Бугѣри. Прѣшли су Немци ѡзгѣ с Вардѣ, некѣ ѡклопни бѣ-таљѣн. Бѣили тѣ у Свјечѣј Ријѣци, потље су дошли дрѣугѣ дан и запѣлили Свјечѣју Ријѣку, изгѣрила је, до тѣмеља. Пѣлили свѣ, сѣмо је ѡстала црква, и ѡстѣ дѣм зѣдрушкѣ, бѣили Словѣнци у њѣму, па су угѣсили. А цркви ни су ѣѣли пѣлити. Ѣклѣ су тѣкли ѡви с кућа, свѣ су попѣлили. И такѣ тѣ. Ѣто, цѣло тѣ врѣме, пѣсле четрѣс

четвртѣ годинѣ, ђтац ми је одведен на Върду, и убиен. Пѳтље бѣло вѳјни сѳд, и узимали, ђтимали имовину, узѣли су, свѣ су ђднѣјели, ђхерали и сѣјена, ђхерали жѣто, брѣта ми ђхерали у Срѣм. Бѣло је у Срѣму као бѳрац Трѣћѣ крајѣншкѣ бригадѣ, четрес пѣтѣ, двадесѣ-трѣћег јануара. Јѣ сам ђсто и сѣстра ми Радмила и мајка, сѣми кѳћи. Такѳ смо бѣли, животѣрили пѳмало, пѳмало. Четрѣс ђсме ђтишѳ сам ѳ вѳјску, у Гѳражду. Слѳужишѳ сам дваес шѣс мјесѣци и дваес шѣс данѣ. Дѳшѳ сам из вѳјскѣ, пѳчѳ сам Ужѣцу нѣкѳ сѳћѣње, што су узели ми зѣмљу, нашѳ сам ђву тѣмо, чѳва стѳку и пѣто је ђћѣ ли пѳћи, ђна јѣдва дѳчекала, и ђжѣниѳ се и такѳ закућѣришѳ, данѣс, сѳтре.

Да ти кѣжем поштѣно, имѳ сам панталѳнице сѳкненѣ, тѳ е ткѣно, прѣдено, од вѳнѣ. Па ђндѣј бѳјено, па е снѳвѣно, па ѣзаткѣно, па ђднѣјето у вѣљарицу, тѣмо ѣмајѳ маљевѣ, па тѳпа-тѳпа, сѣдам данѣ тѳ тѳчѣ. И ђндѣј о-тѳга се сѣшијѳ панталѳне, сѳкненѣ капѳт, ђндѣј прѣслук, то нѣје ѣмало рукавѣ. Бѣло ѣсечено ђвде. И пѳтље, кад је вѣмо бѣло, према крајѳу, тридесѣт дѣветѣ, четрѣстѣ, ђвѣ мѳмци стѣриѣ, кѳѣ су бѣли, ђни су кѳповѣли. И кѳѣ су бѣли мѳћни, ђни су нѳсили чѳванѳ ђдѣјело, тѳ се рачуна газдинскѣ сѣнови; ђндѣј нѳсили су ђпанке, раћене ђдѣ кѳжѣ, лѣјѣви, дѣсни, ѣзраћени, са разнѣм прѣдметѣма ђзгѳ; кѣиши ђвде лѣковѣни, чѣрапе дѳвдѣ вѣжене. Вѣмо чѳванѣ капѳт, и гѳњѣ на капѳту, и чѳванѣ кѣпе. Тѳ су мѳмци кѳѣ су нѳсили ѳ ђнѳ дѳба. Тѳ су ти бѣле нѣјѳѳљѣ газде. Па ђндѣј су пѳтљен ђ четрѣстѣ вѣм пѳчѣле по вѣшерѣма, вићали смо цѣпеле. Па су ђндѣј пѳчѣле пѣдѣсѣт и пѣтѣ и чѣзме. И пѳтље, то вам је пѳчѣла мѳда. Бѣли су вѣшѣри, и за време рѣта су бѣли — у Сѣјѣчѳј Рѣјѣци нѣјвишѣ. Бѣла Госпѳйна Вѣлика, чѳвени вѣшер бѣло. Тѳ ти је бѣло, на Вѣрди су ти бѣли. Усто дѳље бѣло нѣродни вѣшер. Тѳ ти је на данашнѣј дан, по Улѣндне, у недѣљу. Тѳ су чѳвени вѣшѣри ѣзнад Вѣрде, тѳ припада Гѳдѣчеву.

Свѣму се ред знаѳ

Трубѣчи мѳрајѳ, мѳрајѳ дѳћѳ, нѣкад и у три после пѳноћѣ, ако је далѣко ћѣвѳјка, мѳра јѳтру, у шѣс-сѣдам сѣти да се рѳча и крѣћѣ се. Ушло се пѣшкѣ, сѣмо су ѣшла кѳњскѣ кѳла, за младѳ и кѳма и ћѣвера. А ђвѣ свѣ пѣшкѣ. Четри сѣта, четри сѣта. У Зѣглавак, Кѣдињачу. Мѳј ћѣд кат се жѣнишѳ, ѣшли на Кѣдињачу, ѳванѳли на Глѳгу, свѣ ѣшли пѣшкѣ, знаш. Бѣло је лѳч, ђнѣј лѳч, и нѣцѣпкѣ се, па се ђрѣдѣ жѣне кѳѣ држѣ лѳч, ни-сѳпру нѣнижѣ, нѣје ѣмало свѣјѣтла, ѣмали су вѣњѣри. Тек пѳсле су пѳчѣле ђвѣ лампе, кѣрбѣтнѣ. Вѣм прѣд рѣт пѳчѣле, са ђнѣм пѣном, а чѣрапице нѣкѣ вѣсѣћѣ су бѣле. Тѳ кад је пѳчѣло, тѳ е бѣло, милина, сѣјѣ се пѣјѣла ѣвлиѣ. А газда кѣжѣ: „Драгѣ мѳѣ приѣтељи, кѳмшиѣ, кѳмовѣ, крѣћемо, да бѣднѣте у пѳту мирни, да нѣ би чѣѳ ђграду развѣљѣвали, да нѣ би кѳ запѣлишѳ ѳспѳт сѣјѣно, да бѣдѣте ѳштѣвни тѣмо, да се нѣ би прѣвила свѣђѣ, нѣкѣ кѣвга, кѳѣ нас бѣдѳ брѳкали, бѣћѣ ѣшћѣранѣ“. Такѳ е се пѳсловѣло, то нѣје смѣло да се прѣвѣ нѣкѣ нѣрѣд. И дѳће се тѣмо, тѣмо нѣмјѣштѣна јѣбука, дѣгнѳ гѳре по десѣтак мѣтарѣ мѳтку, па сѣд ѣмајѳ пѳшке лѳвѣћѣ, и то се пѳнесѳ пѳшке. Кѳѣ нѳѣ пѳшкѳ да тѳчѣ јѣбуку, док се јѣбука нѣ скинѣ, у ѣвлишѳ се нѣ пѳшта. Нѣти мѳрѣ кѳ д-ѳћѣ у ѣвлишѳ. Тѳ е закон, скидѣ се јѣбука; ѣ, кат се скинѣ јѣбука, ѳлазѣмо у ѣвлишѳ. Пѳтље

сѣдају тамо, послужѣње, вода и шећер и кава. Пòстаља се, бијо паприкаш. И чòрба са мѣсом, и кўвāнī кўпус са мѣсом. Мѣсо кўвāно, у тањире, сама лòј. То се јѣдѣ, ракија била врућа и љутā, и мѣкā, и тò ти је, а пīво, то није òвште пòстојало. То е пòчело вāм одт шесѣте. Дòноси се кòлāч, домāћин дòноси кòлāч, изломѣ кòлāч. Кад изломѣ кòлāч, пўца пўшка, прангија. Е њевѣр идѣ, изводи њевòјку из òдаѣ, ње е тамо у сòби, вајātu, како е кò имò òдвоено. Е сād тамо, нѣкā ўжā фāмилија, ако нѣмā сѣстрѣ, òни сјѣднў. Трѣбā да се плāти па да дòбиѣш мλāду, па као цѣњкају се. Овај извади такò, а онај зацѣњени више, тамо-вāмо, и нађу се òпет на средини. Изведў, љуби старог свāта ў рўку и сѣстру и òца, и òндāј зађѣ пòтље, таки бијо òбичāј, зађѣ низ сòвру, кò е старији љуби, кò није, пīта се сā њим, òндāј òбиђѣ гòре, рўчају... Првò идў ў цркви, вјѣнчају се ў цркви. Ко òћѣ од òви свāтòвā, мòже да дòђѣ да пòсмāтрā ў цркви; нāтурѣ онај вчѣнац, вѣжў рўке са мāрамицòм, измѣнā кўм прстѣње и такò тò. А кò нѣћѣ, свīрају свирāчи прѣт црквòм, игрā кòло вāмо прѣт црквом, то сāмо љўља. Е отāлѣ, имā òдрѣђен муштулўција, кòй идѣ за муштулук òвогā домāћина кўћи, и јòн дòлази за муштулук и ўзимā плѣћку, плѣћку му дāдў вāмо печѣну, како кò имā, како је спрѣмию, прије је била кўвāна, није била печѣна прије, и јòн дòбијā и влāшу. И òн се врāћā, сўсрећѣ свāгове на педесѣт мѣтарā изнад кўћѣ и врāћā се сā њима, òндāј ўзимā, дрпā òнò мѣно мѣса. Онај мѣно нāгнѣ ракиòм, е сād дòлази прѣт кућу. И сād излази изс кòлā, òндāј свѣкрва дочекуѣ снау на вратима. Увати се овакò, òвде станѣ, òдупрѣ се, и òвде рукòм за овај дрўгī дирек. И дāдѣ јòј првò рашѣто, у рашѣту имāдѣ зòби и имā јāбука, ўзмѣ òвў јāбуку, и зāманѣ двā пўта, и трѣћī пўт бāци. Ако прѣбаци преко кўћѣ, каже одржāвā се стò пòстò свѣ дòбро. Ако пòтурī, те не прѣбаци, ако је близу кўћѣ, каже није дòбро. Е òндā òно зòби бāци се трī пўта нā кућу и у òнò решѣто. Зѣтови су њāволи, òни се пѣњў нā кућу и свāшта чинѣ. Имā и нāкоњче, јā, првò нāкоњче њжљўби вāмо, мālò дчѣте, òна òкрѣнѣ трī пўта, пòљуби дчѣте, òндāј идѣ тамо и свѣкрву такò. Свѣкрви испод рўкѣ прођѣ и òндāј тамо ў кућу и тò ти је тò било. Пòтље сви се зòвў за сòпру, сви, и звāни и нѣзвāни за сòпру, пòстаља се вѣчера, кò е глāдан, òн идѣ, кò није, òн глѣдā у чāшу и влāшу. И ѣто таки ти је тò òбичāј бијо. Пòнеђѣ тò имā и сād.

Славољуб Благојевић Пезара, рођен 1931. г.

ТОМЕТИНО ПОЉЕ

Старинска свадба

Оћеш да ти причāм првò кāко су били мòмак и њевòјка, свѣ рѣдом. Вакò ти је било, свѣ ѡскрено причāм, што јѣсте. Мòмак и њевòјка разговāрају, на прѣлу, на комīшāњу, њѣ се видѣ. Нѣ смиѣ да се кāже ништа, њевòјка пред мòмком и мòмак пред њевòјкòм. Бòже сачувāј. И òндāј такò разговāрају, мòмак њевòјку пīтā, на пример, њѣ чўвāш òвце. Она кāже њѣ чўвā òвце. Дòђѣ мòмак код њевòјкѣ. Чўвало по се по òвијем нāшијем брдима. Кад је прāзник, мòмак и њевòјка, знā се, мòмак сѣди, а њевòјка стòй, њевòјка нѣ смиѣ да сѣдѣ. И такò разговāрају. Више пўтā. Чѣшћѣ пўтā дòлази, и кад бидѣ при крају, ако се свидѣ, мòмак њевòјку пīтā òће ли пòћи зā

њега. А она каже: „Дођи те питај моје старије, па шта они речу“. Не обећава се ђевџка док старији не кажу. И онда, старији дођу, не долази момак, питају за ђевџку, а старији, ако им се свиди, рекну: („Јавићемо, јавићемо док се договоримо са ђевџком, шта ће она рећи“). Тако ти то, договор се са ђевџком и поруче, и дођу ондај, капаишу ђевџку, дође ондај и момак и родитељи по договору. Испит ондај био, кот попа прво испитају се, а после вјенчање. Вјенчање морало прије Врачсва да биде, није ко сад, кад ко ђе жени се и удае се. И тако се то уговори свадба ка-ће. Сложе се пријатељи, момак, ђевџка, питају прво родитељи: „Оћете ли ви да се узмете?“ Они стидно оба двоје, сагну главу и кажу: „Оћемо“. И тако се договор ка-ће свадба, пријатељи се договор. Кољко ће сватова да дочека, кољко ће овај тамо да дочека пријатеља, првињара. Неко зове попа кући, кат се врши прошње, неко иде у цркву да се испита, не зову попа кући. И онда, кад бидне свадба, испрошена је ђевџка. Дођу сватови, ђевџка пред сватове не излази. Она иде тамо, било у вајат, нема ко сад оделења и коешта. У вајат иде ђевџка. И тамо иде свекар да се пита са њом, ђевџер, зова, питају се и врате се они вамо. Вевџка остане тамо, да је спреме, из дома свога. Неће, мисим, одвуд от сватова неко да дође. Тамо ће да је спреми њена родбина. Кад биде „добродошлица“, домаћин узме ракије: „Добро сте дошли!“ То е при крају тамо, чашу подигне, кад биде печење. Ондај брат ђевџку изводи из вајата, спремно; ондај пушка пукне, брат изведе ђевџку. То било фино, фино било. Није имало ондај превоза, него пјешке. Иде барјактар прво. Фино е то било, јој како е то било, ко рај. Вевџка се прво пита са свекром, са њим се пољуби, пољуби га у прси с лјеве стране и у руку. И тако, исто, кума; тако старог свата, у прси и у руку. Брат кад изведе сестру, он је преда ђевџку, ноће, више астала. Е послен, зају низа собру, мало дцете пољубе у руку. Веца трче на свадби да иг млада пољуби у руку. И свију редом пољуби у руку. И врати се млада да седе за астал, младочења седе, и ручају, али он не смије да јед. Он не еде. Ондај дође старац, те му турји кољко е решио пара у тањир, и он после почне да јед; а млада дворји више собре. Она дворји више кума и старог свата, и ђевџер са њом, барјак је побисен ту више собре. Кад је „добродошлица“ прошла, ондај ће ђевџке кое су барјак китиле узети барјак и повести коло око астала. Барјактар игра до ђевџке која носи барјак. Обиће то коло тако, ка-дођу у мјесто, она барјак држи и годји се са барјактаром, да он плати барјак, па да му га да. Она е барјак накутила и тражи да он плати барјак. И тако се нагод, и кад биде, овај, да пођу, пођу сватови, онда ђевџка се поздрав са оцом, мајком, братом и кога има од родбин. И момак има његовог момка, што се зове, они ће изићи мало тамо за сватовима, ван авлије, ал ће се вратити, да му да баба дар вамо, па да ид. Да му иллим, нешто му да, момак његов то прими, те носи. И тако ти оду на вјенчање и вјенчају се и врате се. И ка-дођу кући, вамо ће иг дочекати свекар, свекрва. Па одај, то и сад има, бацају сито на кућу. Баца млада вамо шећер и паре, коло игра, ђеца трче, оно те купе, и сад то има. И тако ти је то, свекрву уведу тамо, ће има огњиште. И тако ти је то било, свадба.

Вилино коло

МѠ-је Ѡтац причѠ да је виле вѣдиѠ. Он је бѣѠ кмѣт у сѣлу. Тѣ у близини има јѣдна рјѣчица, Тѣња се зѠвѣ, и пѠшѠ кѣћи, кат се пѠвлачѣ мрак, кат се намирујѣ стѠка, између мрака и дана, мѣсим, и дѠшѠ тѠмо на брѠд, бѠш ниже нѠшѣ кѣћѣ. И вѣдѣ двѣје ѣвѠјке у бѣјѣлѠм. ТѠ е било ѣстина, дѣјѣте, да ти причѠм. Вѣдѣ двѣје ѣвѠјке на тѠме брѠду, тѣ смо прѠли кѠшуље. Тѣ е прѠно прѠкљачѠма, кѠшуље ткѠнѣ; нѣје имало ко сѠд кѣпѠвнѠ, дѣјѣте, и ѠндѠј, Ѡн ишѠ да прѣђе на тѠм брѠду, а двѣје ѣвѠјке з друкѣ странѣ водѣ. Кажѣ глѣдајѣ јѣдна ѣ другѣ, смѣјѣ се, смѣјѣ се, и јѣдна другѠј вѠкѠ чинѣ, и јѠн, ѣплашѣ се, а има јѣдна кѣћа тѣ близу ѣзбрѠ, Ѡномо. ГлѣдѠ, глѣдѠ, Ѡнѣ дугѠчке бѣјѣле Ѡљине на ѣима. Он се ѠндѠј вратѣ, па ѠнѠј кѣћи, ѣплашен такѠ, и кажѣ: „ДѠјте ми лѣча, вѣдиѠ сам“. А и јѠни чѣли нѣкѣ ѣку. И Ѡндак Ѡн ѣзмѣ лѣча, запали. Кад је дѠшѠ тѣј, ѣѣг нѣма, ал се чѣјѣ ѣз воду чѠк гѠре. Чѣло се ѣе се смѣјѣ и свѣ рѣкама вѠкѠ чинѣ. И причѠло се да постѠѣ виле. ПѠсле је се причѠло да је ѠвѠ зѣмља ѠпѠгањѣна, да Ѡне нѣје пѠсле, и дѠн-дѠњи кажѣ има вѣлино кѠло. Ѡбично кад бѣрѣмо пѣчѣрке, има вѣлино кѠло цѣјѣло кодт пѣчѣрака. И ѣто, тѠлико знѠм. Ѡ вѣлама се причѠло да имајѣ и да постѠѣ, нѣје у нѣкѠј гѠри, сѠд н-ѣмијѣм ти рѣћи у кѠјѠј гѠри, и да Ѡне не ѣмиру, и нѣ би смѣјѠ смртѣик да близу прѣђѣ.

Десанка Албијанић, рођѣна 1920. г.

ЛИТЕРАТУРА СА СПИСКОМ СКРАЋЕНИЦА

А. Лингвистичка литература

- Барј. Бихор I-II Др Данило Барјактаревѣ, *Бихорски говор — Фонѣтске особине и акценѠнај* ЗбФФП III (1966), 1-79; — *Морфолошке и синѣаксичке особине*, ЗбФФП IV (1967), 1-39.
- Барј. НП-Сј. Данило Барјактаревѣ, *НовѠязарско-сјѣнички говори*, СДЗб, Београд 1966, књ. XVI, I-XIV + 1-177.
- Барј. НП-Сј.акц. Др Данило Барјактаревѣ, *АкценѠнај новѠязарско-сјѣничких говора*, ЗбФФП I (1963), 1-148.
- Белић Историја I Д-р А. Белић, *Основи истрѠрије срѣскохрватског језика I, Фонѣтика (Универзитѣтска ѣредавања)*, Нолит, Београд 1960.
- Белић Историја II/1-2 *ИстрѠрија срѣскохрватског језика*, књ. II (св. 1: *Рѣчи са деклинацијѠм*; св. 2: *Рѣчи са конјугацијѠм*), Предавања др Александра Белића, Научна књига, Београд 1965.
- Бошк. Чланци Радосав Бошковић, *Ѡдабрани чланци и расѣравѣ*, Титоград 1978.
- Броз ИјешѠ Dalibor Brozović, *Ѡ problemu ijekavskošćakavskog (istočnobosanskog) dijalekta*, HDZb II (1966), 119-208.
- Вук *Срѣски рјѣчник истрѠумачѣн ѣмачкијѣм и лѠтинскијѣм ријѣчима. СкуѣиѠ га и на свѣјѣшѣ издаѠ Вук Стѣф. Караѣић, у Бѣчу 1852.*
- Вуковић П-Др. Јован Вуковић, *Говор Пивѣ и Дробњака*, ЈФ, Београд 1938-1939, књ. XVII, 1-114.

- Вуковић Акц. П-Др. Јован Л. Вуковић, *Акцентнај говора Пиве и Дробњака*, СДЗБ, Београд 1940, књ. X, 187–417.
- Вуш. ДИХ Данило Вушовић, *Диалектај источне Херцеговине*, СДЗБ, Београд 1927, књ. III, 1–71 + карта.
- Дан(ичић) Ђуро Данчић, *Српски акценџи*, Посебна издања СКА, књ. LVIII, Београд–Земун 1925.
- Дешић ЗБИЈГ Милорад Дешић, *Западнобосански ијекавски говори*, СДЗБ, Београд 1976, књ. XXI, 1–317.
- ВД Вук (*Српски рјечник из 1852*) и Данчић (*Српски акценџи*).
- Драг. Лица Милан Драгичевић, *Говор личких јекаваца*, СДЗБ, Београд 1986, књ. XXXII, 7–238 + 3 карте.
- Ђук. ГЦ Петар Ђукановић, *Говор села Горње Цайарде (код Зворника)*, СДЗБ, Београд 1983, књ. XXIX, 191–292.
- Ђук. Драг. Петар Ђукановић, *Говор Драгачева*, СДЗБ, Београд 1995, књ. XLI, 1–239 + карта.
- Ђур. Јат Радосав Ђуровић, *Рефлекси јаџа у околини Прибоја*, СДЗБ, Београд 1980, књ. XXVI, 235–319.
- Ђур. Прелазни Радосав Ђуровић, *Прелазни говори јужне Босне и високе Херцеговине*, СДЗБ, Београд 1992, књ. XXXVIII, 9–378.
- Ђур. Равни Радосав Ђуровић, *О неким ѡрозодијским и гласовним особинама говора Равни код Титовог Ужича*, ЗМСФЛ, XXXI (1988), 177–180.
- Ивић Банат Павле Ивић, *О говорима Баната*, ЈФ, Београд 1949–1950, књ. XVIII, 141–156.
- Ивић Бногр. Павле Ивић, *Белешке о биограичком говору*, СДЗБ, Београд 1978, књ. XXIV, 125–178.
- Ивић Биоска Др Павле Ивић, *Извештај о дијалектолошкој екскурзији ѡ ужој Србији октѡбра 1959*, ГФФНС (1959), 397–400 (особине из Биоске стр. 399–400).
- Ивић Галип. Павле Ивић, *О говору галишѡльских Срба*, СДЗБ, Београд 1957, књ. XII, XXI + 520.
- Ивић Дијал. Павле Ивић, *Дијалектологија српскохрватског језика, Увод и ишѡкавско наречје*, Нови Сад 1985.
- Ивић Поговор Павле Ивић, *О Вуковом рј. из 1818. године*, Поговор књизи „Српски рјечник (1818)“, Сабрана дела Вука Караџића, књига друга, Београд 1966, 17–245.
- Ившић Шапт. Стјепан Ivšić, *Šartinovačko narječje*. — Rad JAZU, 1907, кпј. 168, 113–162.
- Јовић Трст. Душан Јовић, *Трстѡетички говор*, СДЗБ, Београд 1968, књ. XVII, XVI + 238 + карта.
- Кашић Конавле Зорка Кашић, *Говор Конавала*, СДЗБ, Београд 1995, књ. XLI, 241–396.
- Марковић Граница Славољуб Марковић, *Граница између екавског и ијекавског изговора у Србији на дијахроничком и синхроничком ѡлазу* (магистарски рад у рукопису), Београд 1993.
- Маг. Мостар Фахра Матијашевић, *Акцентнај глагола у мостарском говору у односу на Вуков и Данчићев систем*, ЈФ XXVI/1–2 (1963–1964), 337–368.

- Мил. Изговор Бранко Милетић, *Изговор српскохрватских гласова*, СДЗБ, књ. V, Београд 1933, 160.
- Мил. Црмн. Бранко Милетић, *Црмнички говор*, СДЗБ, Београд 1940, књ. IX, 209–663 + карта.
- Моловић Белешке Јордан Моловић, *Белешке о ужичком говору*, Ужички зборник, књ. II, Т. Ужице 1973, 285–304.
- Моск. Поц. Милош С. Московљевић, *Акцентнајски систем јоцерског говора*, Библиотека Јужнословенског филолога I, Београд 1928, VIII + 110.
- Нед. Каћ. Љиљана Недељков, *Прозодијске особине говора села Каћа*, СДЗБ, Београд 1984, књ. XXX, 267–356.
- Ник. Зам. акц. Берислав М. Николић, *Заменички књижевни акценат*, ЗбМСФЛ XVIII/1 (1975), 179–183.
- Ник. Колуб. Берислав М. Николић, *Колубарски говор*, СДЗБ, Београд 1969, књ. XVIII, 367–473.
- Ник. Мачва Берислав М. Николић, *Мачвански говор*, СДЗБ, Београд 1966, књ. XVI, 179–313.
- Ник. Основи Берислав М. Николић, *Основи млађе новошћокавске акценџуације*, Библиотека Јужнословенског филолога, Нова серија I, Београд 1970.
- Ник. Срем Берислав М. Николић, *Сремски говор*, СДЗБ, Београд 1964, књ. XIV, 201–412 + карта.
- Ник. Тршић Берислав М. Николић, *Тршићки говор*, СДЗБ, Београд 1968, књ. XVII, 367–473.
- В. Ник. М-Гс Видан Николић, *Моравички и горњошћуденички говори*, Научно друштво за неговање и проучавање српског језика, серија IV (бр. 3), Београд 2001, 330.
- М. Ник. Гор. Мирослав Николић, *Говор села Горобиља (код Ужичке Пожеге)*, СДЗБ, Београд 1972, књ. XIX, 616–746.
- М. Ник. СП Мирослав Николић, *Говори србијанског Полиња*, СДЗБ, Београд 1991, књ. XXXVII, 548.
- Окука Рама Miloš Okuka, *Govor Rame, Svjetlost, Sarajevo* 1983, 144 (sa tri karte).
- Павлица Пољ. Драган Павлица, *Акцентнајски систем у говору села Пољице у Лици*, ППЈ 7 (1971), 69–103.
- Павлица Удбина Драган Павлица, *О говору околине Удбине*, СДЗБ, Београд 1984, књ. XXX, 357–424.
- М. Павловић Миливој Павловић, *Дијалекатска испитивања у Косјерићу, Сечој Ријеци и средњој Босни*, Гласник САН за 1951, Београд 1952, књ. III, св. 2, 276–277.
- Петр. Б-К Драгољуб Петровић, *Говор Баније и Кордуна*, Матица српска — Просвјета, Нови Сад – Загреб 1978, 1–205 + 3 карте.
- Петр. Броћ. Драгољуб Петровић, *О говору Броћанаца*, ГФФНС X (1967), 231–239.
- Петр. Змиј. I–IV Драгољуб Петровић, *О говору Змијања*, ЗбМСФЛ XIV/1 (1971), 171–235; XIV/2 (1971), 171–198; XV/1 (1972), 139–176; XV/2 (1972), 151–211 + карта.

- Петр. Пјеш. Драгољуб Петровић, *Прилог познавању акценатајског сисџема у њешивачком говору*, ЗБМСФЛ IX (1966), 129–135 + карта.
- Петр. Ровци Драгољуб Петровић, *Гласовни сисџем ровачког говора*, ЗФЛ, Нови Сад 1965, књ. VIII, 157–184.
- Пецо ГИХ Асим Пецо, *Говор источног Херцеговине*, СДЗБ, Београд 1964, књ. XIV, 1–200.
- Пецо Ишћа I–II Асим Пецо, *Икавскоићкавски говори зајадне Босне — први дио: Увод и Фонетика*, БхДЗБ I (1975), 1–264; *други дио: Акцент, Облици, Текстови*, БхДЗБ III (1982), 7–258.
- Пецо Орг. Асим Пецо, *Aksenat sela Ortiješa*, Научно друштво NR Bosne i Hercegovine, Grada X, Sarajevo 1961, 5–51 (poseban otisak).
- Пецо Основи Асим Пецо, *Основи акценатологије српскохрватског језика*, Београд 1971.
- Пецо Преглед Асим Пецо, *Pregled srpskohrvatskih dijalekata*, Научна књига, Београд 1989.
- Пецо–Мил. Ресава Асим Пецо — Бранислав Милановић, *Ресавски говор*, СДЗБ, Београд 1968, књ. XVII, 241–366 + карта.
- Пеш. СК–Љ Митар Пешинкан, *Староцрногорски средњокајунски и љешански говори*, СДЗБ, Београд 1965, књ. XV, VIII + 294 + карта.
- Пиж. Кол. Мато Пижурица, *Говор околине Колашина*, Посебна издања ЦАНУ, књ. 12, Титоград 1981.
- Рем. Кладањ Слободан Реметић, *Фонетске и морфолошке карактеристике говора Срба у Кладању и околини*, ППЈ, Нови Сад 1970, књ. VI, 105–133.
- Рем. Шум. Слободан Реметић, *Говори централне Шумадије*, СДЗБ, Београд 1985, књ. XXXI, XIX + 555.
- Руж. Пљ. Гојко Ружичић, *Акцентајски сисџем њеваљског говора*, СДЗБ, Београд 1927, књ. III, 113–176.
- РСАНУ *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, I–XVIII, Српска академија наука и уметности — Институт за српскохрватски језик, Београд, 1959–2010.
- РМС *Речник српскохрватског књижевног језика*, књ. I–II, Нови Сад — Загреб, 1967 (Матница српска — Матница хрватска), књ. III, Нови Сад — Загреб 1969 (Матница српска — Матница хрватска); књ. IV–VI, Нови Сад 1971–1976 (Матница српска).
- Р. Симић Левач Радоје Симић, *Левачки говор*, СДЗБ, Београд 1972, књ. XIX, 618 + карта.
- Р. Симић Скица Радоје Симић, *Скица за дијалектологику картиу северне Србије*, Југословенски семинар за стране слависте, књ. 31, Београд 1980, 93–136.
- Симић Обади Милорад Симић, *Говор села Обада у босанском Подрињу*, СДЗБ, Београд 1978, књ. XXIV, 1–124.
- Станић Уск. акц. Милија Станић, *Ускочки акценат*, СДЗБ, Београд 1982, књ. XVIII, 63–191.

- Станић Уск. аор. Милија Станић, *Акцентнај аористнај ускочког говора према Вуковом*, ЗМСФЛ VIII (1965), 201–210.
- Станић Уск. I–II Милија Станић, *Ускочки говор*, СДЗБ, Београд 1974, књ. XX, 1–250 (I); СДЗБ, Београд 1977, књ. XVII, 1–157 (II).
- Стев. Гружа Игрутин Стевовић, *Шумадијски говор у Гружи с особиним осврћом на акценције*, СДЗБ, Београд 1969, књ. XVIII, 401–635 + карта.
- Стеван. ИцД Михаило Стевановић, *Источнотурногорски дијалекти*, ЈФ XIII (1933–4), 1–128 + карта.
- Стеван. Пипери Михаило Стевановић, *Систем акценћуације у ипирском говору*, СДЗБ, Београд 1940, књ. X, 69–184.
- Стеван. ССХЈ I М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик (Грамаићки системи и књижевнотјезичка норма)*, I, Београд 1975, X + 653.
- Тешић Љешт. Милосав Тешић, *Говор Љештанског*, СДЗБ, Београд 1977, књ. XXII, 159–328 + карта.
- Тешић Узов. Милосав Тешић, *Фонетске особине говора азбучавачког села Узовнице*, ЈФ, Београд 1978, књ. XXXIV, 169–291.
- Ћупић Бјел. Драго Ћупић, *Говор Бјелойавића*, СДЗБ, Београд 1977, књ. XXIII, 226.
- Ћупић Пљ. Драго Ћупић, *Основне особине говора Пљеваља*, Гласник Одјељења умјетности ЦАНУ 8, Титоград 1988, 79–107.
- Шкаљић Турцизми Abdulah Škaljić, *Turcizmi u sprskohrvatskom jeziku*, Sarajevo 1973.

Б. Географска, историјска и етнографска литература

- Аличић Пописи III Ахмед С. Аличић, *Турски каиасатарски пописи неких подручја западне Србије XV и XVI века*; књ. I–III; Историјски архив Краљево, Међуопштински историјски архив Чачак, Историјски архив Т. Ужице; Чачак 1984.
- Зотовић Археолошки Михаило Зотовић, *Археолошки и етнички проблеми бронзаног и гвозденог доба западне Србије*, Београд 1985, 9–137.
- Јиречек Историја I Константин Јиречек, *Историја Срба*, књ. I, Београд 1990, 211–236.
- Јовановић Косјерић Владан Јовановић, *Косјерић кроз историју до XIX века*, Косјерић 1995.
- Милић. Србија Милан Ђ. Милићевић, *Кнежевина Србија*, Београд 1878, XIV + 643.
- Павловић Ужичка ЦГ Љуба Павловић, *Ужичка Црна Гора*, СЕЗБ, Насеља и порекло становништва, књ. 19, Београд 1925, 1–82.
- Стојановић Љубомир Стојановић, *Спари српски записи и најписи*, књ. I–VI, Београд 1902.
- Цвијић Јован Цвијић, *Метанастазичка кретања. Њихови узроци и последице*, СЕЗБ, књ. XXIV, Београд 1922, VIII + 96 + карта.
- Напомена: Библиографски подаци за осталу цитирану литературу налазе се у белешкама.

СКРАЋЕНИЦЕ ЧАСОПИСА И ПУБЛИКАЦИЈА

БхДЗб	Босанскохерцеговачки дијалектолошки зборник, Сарајево;
ЗбМСФЛ	Зборник Матиче српске за филологију и лингвистику, Нови Сад;
ГФФНС	Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду;
ЗбФФП	Зборник Филозофског факултета у Приштини;
ЈФ	Јужнословенски филолог, Београд;
НЈ	Наш језик, Београд;
ПШ	Прилози проучавању језика, Нови Сад;
СДЗб	Српски дијалектолошки зборник, Београд;
СЕЗб	Српски етнографски зборник, Београд;
HDZb	Hrvatski dijalektološki zbornik, Zagreb.

Славољуб З. Маркович

ГОВОР УЖИЦКОЙ ЧЕРНОГОРИИ

Резюме

Ужицкая Черногория — это область в западной Сербии. Цель настоящей работы описание говора Ужицкой Черногории и определение его места среди других (преимущественно родственных) говоров штокавского наречия. В данной работе исследуются характерные просодические, фонетические (и фонологические) и морфологические особенности этого идиома. Говор Ужицкой Черногории принадлежит к некавским говорам восточногерцеговинского типа, распространенных в западной Сербии. Территория данного говора неоднородна: на ней скрещиваются многочисленные изоглоссы, проходящие в разных направлениях, что отражается на различных уровнях языковой структуры. Изоглоссы проходят по основному направлению юго-запад — северо-восток, что представляет пояс вокруг линии, разделяющей данную область по направлению Ужице—Косьерич—Мален.

Говор Ужицкой Черногории отличается просодической системой новоштокавских (в данном случае восточногерцеговинских) говоров. Следовательно, для него характерны четыре ударения, безударная долгота и краткость. Фонетические и фонологические свойства просодем принципиально не отличаются от корреспондирующих обстоятельств в большинстве восточногерцеговинских говоров, другими словами — в стандартном языке. И фундаментальные принципы размещения ударений согласны с основными правилами дистрибуции ударений в родственных народных говорах и в литературном языке. Засвидетельство-

ванные отступления имеют или общий характер (напр.: *осмољѣйку, губийѣкѣ, авсолуѣно; најбѣльѣ, најрѣѣ*), или же они совсем специфичны и ареально обусловлены (тип *жѣна, домаѣин*, а также *жѣна, вреѣено*). И просодические чередования в склонении и спряжении не выходят за рамки в основном хороших восточногерцеговинских средних величин.

Говор Ужицкой Черногории имеет пять гласных, обладающих стандартной значимостью: *и, е, а, о, у*. Силлабической значимостью в определенных позициях может также обладать сонорный звук *р*, а регулярно ею также обладает первичный континуант долгого звук *ять* — дифтонгический сегмент *^ије*. Силлабемы могут быть ударными и безударными, долгими и краткими; последовательно долгим бывает только дифтонгический рефлекс долгого звука *ять*. Размещение настоящих гласных в принципе отвечает стандартным дистрибутивным правилам. Фонетический контекст и сверхсегментные факторы не влияют на произношение гласных больше, чем это свойственно литературному языку. Отсутствует дифтонгизация, отсутствуют также значительные артикуляционные модуляции, несмотря на направление.

Довольно редки т. наз. частичные редукции гласных. В незначительном количестве отмеченных примеров в небольшой степени редуцируется гласный *и* (значительно реже гласный *е*), чаще всего непосредственно после восходящих ударений, в основном после краткого восходящего ударения (напр.: *говѣр^ила, јун^ицу, каш^ичицу, кобас^ицу; заѣрели, шѣрену*). Небольшой группе отмеченных примеров частичной редукции гласных противостоит значительное число примеров полной редукции гласных (они выявляются в ряде явлений, таких как аферезис, синкопа, апокопа, гаплоглогия, элизия).

Перечень шумных согласных данного идиома, по отношению к состоянию в литературном языке, сокращен из-за отсутствия согласного *х*, а расширен из-за наличия в нем диалектных палатальных согласных *с̣* и *з̣*. Согласный *ф* заменяется чаще всего сонорным согласным *в*. Отсутствует фонема *s* — в изолированных словах она совсем отсутствует, однако она наличествует в положениях типа *оѣас га*. Полная десоноризация звонких согласных в конце слова не свойственна данному идиому; частичные десоноризации релки (напр. *ка̀д̣^т, мл̣а̀д̣^т, на̀род̣^т, му̀ж̣^ш*).

В склонении существительных привлекает внимание небольшая, уникальная группа устаревших падежных форм (напр. *ѣ̀ль̣ин, шѣ̀ка̀м* и т.п.); она отмечена в поселениях, лежащих позади реки Дрины.

Отмечены также старые формы прилагательных типа *ѣ̀ви̣*. (домѣин), *ѣ̀ни̣* (ка̀мѣн), затем *ѣ̀ви̣ѣм, ѣ̀ви̣ѣг*, только в речи представителей старшего поколения. Если изъять порядковые числительные и число *јѣдан*, для которых характерно местоименно-адъективное склонение, мы можем почти сказать, что склоняемые числительные здесь являются несклоняемыми словами. Склоняемые формы с особым падежным окончанием весьма редки (напр. родительный падеж *ѣ̀ви̣ѣу*, дательный *ѣ̀ви̣ѣма, ѣ̀ви̣ма*).

Спряжение в говоре Ужицкой Черногории, как на уровне глагольных форм, так и на уровне глагольных спряжений, не выходит за пределы в основном

хорошего восточногерцеговинского употребления. Один, единственный, пример деепричастия совершенного вида, редкий имперфект и второе будущее время занимают самое низкое место на частотностной шкале глагольных форм; на самом ее верху находится привлекающий наше внимание частый и в нарративном отношении оживленный аорист, а также ряд возможностей для выражения императива. Некоторые глаголы оформляются по модели двух, иногда даже трех, глагольных спряжений. Особо интересны триплеты (серб. триплетн): *йòги-боше* (I) / *йзгинуше* (III) / *йòгинићеш* (VI); *скйдоше* (I) / *скйнуше* (III) / *скйнићеш* (VI). Приведем еще одну небольшую (однако, все же, необыкновенную и неожиданную) группу образований типа *крéнийи*, несвойственных большинству восточногерцеговинских говоров.

Ряд особенностей проявляющихся на всей территории (напр. последовательное употребление формы *йèчү* и т.п., инфинитив на *-йи*, *-ћи*, обязательная долгота в *йирéсём*, акцентный тип *йиййајү*, просодичеакий образец *дòћи*) говор Ужицкой Черногории совпадает со всеми окружающими его идиомами, расположенными к северу от Златибора.

Исследованная здесь область представляет крайнее северное ответвление, на территории Сербии, юго-восточной ветви восточногерцеговинского диалекта (согласно делению, установленному профессором Павле Ивичем). Исходя из описанных внутренних различий ясно, что центральные и восточные поселения проявляют высокую степень совпадения с установленным средним уровнем юго-восточной ветви, в то время как западные (в частности северо-западные) села значительным (хотя не и преобладающим) числом черт согласуются с соотносительным ядром северо-западной ветви, и тем самым составляют своеобразный переход между двумя крупными диалектными целостностями просторного восточногерцеговинского комплекса.

ПРИКАЗИ И КРИТИКЕ

Радивоје Младеновић, *Заменице у говорима југозајадног дела Косова и Метохије*. — Монографије, Београд (Институт за српски језик САНУ), 2010, 12, стр. 472.

У оквиру едиције „Монографије” Института за српски језик САНУ појавила се књига *Заменице у говорима југозајадног дела Косова и Метохије* Радивоја Младеновића, реномираног аутора већег броја прилога о дијалекатски сложенем и разноврсном ареалу, који обухвата Шар-планину, јужну Метохију и јужно Косово. Монографија је, према семантичким и морфолошким својствима, структурисана у више поглавља и потпоглавља.

У *Уводу* (15–24) су дефинисани предмет истраживања, методологија, структура текста и указано на историјске и географске околности у којима су настајали дијалекатски типови и заменички системи унутар анализираних области: „Књига која се презентује јавности плод је ауторовог интересовања за дијалекатске прилике у зони која представља српско-македонско етнојезичко пограничје, у чијем је средишту Шар-планина. На овом подручју и око њега остварили су се дуготрајни језички, етнички, етнографски контакти, чији је резултат настанак ареала са изразито богатом дијалекатском композицијом, у којој поједини делови представљају етнојезичку ивицу српског односно македонског народа и језика. Сусрет двају великих јужнословенских комплекса често је стварао некорелативност у еволуцији појединих сегмената језичке структуре, са изоглосама које су повезивале говоре чија укупна композиција упућује на генетску везу са српском односно македонском дијалекатском целином, али истовремено илуструје и преплитање генетски и типлошки различитих система” (15).

Највећи део монографије односи се на морфолошку, некада и морфосинтаксичку анализу богате грађе из свих девет говора области обухваћене истраживањем: призренског градског говора, ђаковачког, подримског, подгорског, сиринићког, јужнокосовског, сретечког, подгоранског и горанског. Чињенице о заменицама неких говора (подгорски, подримски, сиринићки, подгорански, јужнокосовски) први пут се саопштавају научној јавности, док се неки од већ изнетих закључака о заменичком систему раније обрађених идиома (сре-

течки, ђаковачки, призренски градски говор, горански говор), на основу нове Младеновићеве грађе допуњавају, а понекад и коригују.

Опис заменичког система дат је у поглављима: *Личне заменице* (25–70); *Номинатив једине неличних заменица* (71–113); *Номинатив једине придевских заменица* (114–194); *Номинатив множине заменица* (195–251); *Облици зависних падежа једине заменичко-придевске промене* (252–318); *Облици зависних падежа множине заменичко-придевске промене* (319–348); *Парџикуле у облицима заменица* (349–351).

У поглављу о личним заменицама (25–70) детаљно су описани систем и инвентар облика, са уочавањем два ареала 1. и 2л. мн. (*ми, ви* : *мије, вије*). Када је реч о судбини личних заменица, уочава се да се из целине испитане зоне издваја горански, а једним делом и прекокамски (подгорански) говор.

Богатство облика зависних падежа заменице *она* у говорима јужне Метохије и јужнога Косова (Гјд. *ње, њојзе, њојзи*; Дјд. *њојзи, њејзи*; ОПјд. *њу, њо(ј), њојзу, њојзи*) са уочавањем и иновација заједничких са оближњим говорима косовско-ресавског типа, потврђује закључак аутора да између говора у Метохијској и Косовској котлини — у јужном и северном делу — никада нису прекидани контакти, одржавани локалним сеобама у котлинама без географских препрека.

Прегледности детаљног описа система заменичких енклитика доприноси и 15 табела у којима су представљени њихови ликови и односи. Највећа пажња је, према очекивању, посвећена енклитикама заменица 3л. оба броја, где је у центру пажње богатство облика дативске енклитике заменице 3л. јд. *она* (*гу, ги, и, је*) и 3л. мн. (*ги, гил, им, мги*).

Изнета грађа потврдила је „морфосинтаксичко преобликовање заменица **кџио* и **кџи* и заменица сложених са њима именички и придевски употребљених“ (71). „Морфолошко преобликовање и присуство новијих облика у говорима југозападног дела Косова и Метохије“, закључује аутор, „својом доследношћу подсећа на јужнији део ареала, пошто је и у ближим и у даљим македонским говорима практично истрвена морфосинтаксичка диференцијација према синтаксичком положају заменице“. Једначење **кџио* и **кџи* и заменица сложених са њима у анализираним говорима остварено је на исти начин како је и иначе остварено у говорима југоисточног словенског балканског ареала: ширењем *-кој* у сложене заменице (*некој, никој, свакој*) или елиминацијом *-о* из номинатива именичке заменице ширењем *-и* из придевске заменице Нјд. м. р. (*неки, сваки, ники*).

На ширење нових облика именичких заменица *неки, сваки*, осим подстицаја из заједничких облика зависних падежа, закључује аутор, утицало је и делимично семантичко преклапање заменица *свако* и *сваки, неко* и *неки*, затим могућност синонимије синтагме и именичке заменице: *сваки човек* и *свако, неки човек* и *неко* (72).

Иако је основни циљ монографије коју представљамо опис морфолошких односа у заменичком систему, када су поједине заменице интересантне за синтаксичку анализу, аутор посвећује пажњу и овим питањима. Ово се посебно

односи на употребу заменица *кој* (74–79) и заменице *ишћо* (98–104). Уочена је употреба заменице *кој* у односним реченицама са субјекатском функцијом, затим у служби везивања атрибутивских и апозитивних реченица, у којима је *кој* синоним са везником *ишћо*. Однос броја потврда потврђује изразиту доминацију синонимног *ишћо*, које је основни везник односних реченица у говорима југозападнoг дела Косова и Метохије (100).

Од других питања размотрених у овом делу књиге наводимо и да се исти облик неодређене и опште заменице користи и именички и придевски, чиме је створен нови систем у коме се бришу морфолошке дистинкције. „У говорима ЈЗКиМ формирана су два система облика сложених заменица за лица: један се наслања на облик заменице *кој* — *некој*, *никој*, *свакој* / *свекој*, други тип представља континуитет старе дуже форме **некын*, **никыниже*, **вѣсѣкын*“ (82).

Говоре призренско-јужноморавског типа, као и прекокамски (подгорански) говор, карактерише факултативно морфолошко неутралисање између одричних и неодређених заменица, и то ширењем *и-* у *не-*. Разматрајући ово питање, Р. Младеновић закључује да се „брисање морфолошке обележености одричне и неодређене заменице компензује моделом афирмативне, потврдне и одричне реченице: *Никој доша, никој ни река : Никој не ни река, никој не ни доша* ПодгГ. У одричним реченицама носилац одричности је /*не/*, којег нема у потврдној реченици“ (84).

Судбина инцијалне групе /шт-/ у замници *ишћо* испитивано подручје дели на две зоне. У највећем делу области група се доследно чува, а спорадично се упрошћава у северношарпланинским говорима, али и делу подримског идиома. Аутор потврде облике типа *иш* сматра наносом из западномакедонског правца (97).

У поглављу *Номинатив једине придевских заменица* семантички критеријум одредио је детаљну елаборацију типова заменица. Различитост у инвентару и облицима присвојних заменица у појединим говорима последица је дијалекатске разудености, али и прилика у ширем говорном окружењу. Одговорност за настанак различитих система, по Младеновићевом мишљењу, сносe новија образовања присвојних заменица посесивним суфиксима **-овъ*, **-ьнъ*, **-итъ*. „Померање посесивности са генитива у датив, као део балканистичког реструктурирања говора на ширем балканском ареалу, коме припадају и говори ЈЗКиМ, оставио је последице и у инвентару присвојних заменица, и то пре свега кроз настанак нових заменица у чијој се творбеној основи налази датив“ (117).

Заменица *његов* / *његов* потврђена је у свим говорима, осим у јужнокозовском делу, у коме се јавља *њигов*, настао наслањањем на присвојну заменицу *њин*.

Заменице мотовисане дативом једине заменице *она* (*њојан* / *њојен*, *њѣјан*, *њојзин* / *њѣјзин*) не деле исту судбину у свим говорима. Док је заменица *њојзин* / *њѣјзин* практично једина у северношарпланинским говорима, она је знатно ређа у идиомима призренско-јужноморавског типа. Стабилном употребом опште присвојне заменице *свој* говори на југозападу Косова и Метохије представљају целину, без обзира на међусобну дијалекатску подвојеност.

Присвојне заменице изведене из демонстративних заменица у Дјд. (*šéjzin / šájzin / šójzin, óvómuav*) „користе се као конкуренти за казивање припадности 3. лицу саопштеном заменицом изведеном из генитива или датива личне заменице за 3л. Употреба присвојно-демонстративних заменица је факултативна, а фреквенција различита на нивоу различитих говора“ (132). Исходиште присвојно-демонстративних заменица у истраживаним говорима аутор види на Шар-планини, са које су се оне шириле ка низијским областима.

Заменицама за каквоћу и количину аутор је, с разлогом, посветио посебну пажњу, будући да оне у говорима призренско-јужноморавског типа и сретечког говора „припадају посебном ареалу, који није потврђен ни у једном дијасистему балканских словенских језика“ (136). Оно што је карактеристично за говоре овога типа јесте морфолошко приближавање и интегрисање заменица за количину у заменице за каквоћу уопштавањем придевског суфикса *-ъвъ у обема скупинама заменица, који се по правилу јавља као -ав. „Доследност -ав може се довести у везу са присутношћу суфикса *-авъ у новим облицима заменица за количину у оближњим македонским говорима. Делимична морфолошка подударност остварена у оближњим македонским говорима присутношћу елемента /в/ у обема скупинама заменица (*шаков : шoликав*) пренела се у говоре ЈЗКиМ. Резултат оваквог контакта огледа се у говорима ЈЗКиМ у преобликовању заменица за каквоћу додавањем елемента -ав (*шoлики > шoликав*), затим у ширењу овог елемента и на заменице за каквоћу (*шакъв > шакав*)“ (141).

У двама северношарпланинским говорима — горанском и подгоранском, који се и иначе типолошки и генетски умногоме разликују од осталог дела испитиване области, ове две скупине заменица имале су еволуцију карактеристичну за источнојужнословенски ареал: заменице за каквоћу иновирани су продором придевског суфикса *-ъвъ, док су заменице за количину преобликоване продором суфикса *-авъ.

Оно што је карактеристично за ове скупине заменица у говорима проучене области јесте присуство два морфолошка типа, који подсећају на некадашњи одређени и неодређени вид: у највећем делу говора уопштава се тип *какав, коликав*, док се у двама шарпланинским говорима, који се разликују али су у географском контакту, среће *какви, коликви* (147–163).

Аутор скреће пажњу на чињеницу да је „у функцији заменичког придева у највећем делу говора општа заменица за количину практично истиснута придевом *цѐл / цѐв / цѐја, цѐла, цѐло*“, док се „у ограниченом броју примера, и то у употреби блиској прилошкој, у мањем броју говора, спорадично среће и заменица“ (потврде типа: *Вас пѹт поврѹч’а, вас пѹт спѹла; сва-зима*).

Прилике на терену налагале су аутору да се озбиљно позабави демонстративима у препозицији и постпозицији (167–194). Показало се, наиме, да се инвентаром и облицима показних заменица говори југозападног дела Косова и Метохије међусобно толико разликују, да се може рећи да не постоје два говора „који се слажу у свим појединостима“ (167). Изнета и зналачки интерпретирана грађа сведочи о богатству морфолошких типова у препозицији, посебно у множини. Знатна шароликост, како закључује аутор, последица је лингвогеограф-

ског положаја појединих говора и њиховог контакта са околним дијалекатским типовима. Од значаја је констатација аутора да се према броју јединица јављају говори са градираним трочланим системом (*овај / овај, њај, онај / онај*) односно говори са двочланим системом по опозицији (*овај / овај, њај*). Иначе се и у говорима са три заменице уочава смањена употреба заменице *онај*, у чије поље употребе продире заменица *њај*, „тако да се на целој територији уочава тенденција стварања двочланог система: *овај* [= непосредно поменуто, непосредно присутно, близу] : *њај* [= није непосредно присутно, није непосредно поменуто, није близу]“ (170).

Од говора истраживане области само се у најјугозападнијем делу, у Гори, под утицајем оближњих западномакедонских идиома, демонстративи употребљавају и у постпозицији. С обзиром на то да у горанском говору опстаје демонстративни сегмент и у постпозицији (означавање различитих просторних релација: *ста̀риов — ста̀риоџ — ста̀рион*), у њему није развијен прави члан.

Читаоцу ове темељно рађене студије није ускраћено ни ауторово објашњење постпозитивне употребе демонстратива: „Структура чланованих придева, у којима се демонстратив додаје на одређени придевски вид, упућује на то да је појава овакве употребе демонстратива у непосредној вези са слабљењем придевског вида (дистинкције по познатости) у југоисточном делу словенских језика и говора и потребом да се категорија одређености саопштена придевом ојача. Демонстративна заменица, која има деиктичку функцију, са категоријама које има — род, присутност, познато — погодна је за овакву компензацију“ (185).

У поглављу *Номинаџив множител заменица* (195–251) знатна пажња посвећена је множинској моцији придевских заменица, али и судбини личне заменице 3л. мн. Код придевски употребљених — и заменица и придева — уочено је слабљење и нестанак множинске моције. Када су придевске речи употребљене именички, оне се најчешће интегришу у нову морфолошко-синтаксичку позицију (*На̀ши до̀шле на сла̀ву, ње́гови побег̀оше*), мада се срећу и ретки примери — пре свега у јужној Метохији — са губитком множинске моције и у овој употреби (*На̀ше* [људи из нашег краја] *ка̀жев — ме́дг из у̀ста му изла̀зи*) (197).

У свим говорима потврђена су два множинска облика личне заменице 3л.: *они* за м. р. и *оне* за ж. р. Слабљење и губитак множинске моције, међутим, захватило је и ову заменицу тако да је општемножинска форма *они* потврђена, како грађа сведочи, у свим говорима проучаване зоне.

Попуштање морфолошке стабилности личне заменице 3л. мн. и ширење синкретичног облика у именички садржај „подстакнуто је морфолошком сличношћу у деκлинацији заменице 3. лица и придевских речи, затим морфолошким синкретизмом у зависним падежима заменица, али и одсуством диференцијалних облика како личних заменица 1. и 2л. мн. тако и 1. и 2л. јд. Свођењем трородности заменица 3л. мн. на један облик, заправо, интегрисање је облика овога лица у систем регуларних морфолошких односа у множини личних заменица и стварање симетричног система према броју облика.

У оваквој регуларизацији треба тражити подстицај и за стварање једног општемножинског облика личне заменице 3л. мн. у већем делу словенског језичког корпуса“ (199).

Судбина множинске моције придевских речи сведочи о изразитој некомпактности говора југозападног дела Косова и Метохије. Посебна позиција показних заменица, које се облицима али и једнинско-множинским синкретизмом у неким говорима, издвајају у посебну подгрупу придевских заменица, наметнула је потребу да ове две групе буду посебно размотрене.

Посебна форма за Нмн. м. р. на *-и* придевских заменица, осим показних, добро је опстала у сиринићком говору. У подгорском и сретечком говору доминирају примери Нмн. м. р. на *-и*, али је потврђен и продор општемножинске *-е* форме. У осталом делу области уопштен је општемножински *-е* облик. У Нмн. ж. р. среће се доследно *-е*.

Судбина Нмн. с. р. корелативна је већим делом са судбином Нмн. м. р. Највећи део области зна за општемножинску *-е* форму. У двама шарпланинским говорима — сретечком и сиринићком — ситуација је сложенија. У оба идиома присутне су по три форме, али са наједнаком снагом. У Сиринићу је доминантно *-е* (*моје говеда*), нешто ређе *-а* (*шејзина дрва*) и *-и* (*оволикви села*). У сретечком говору је најчешћа форма на *-е*, док су форме на *-а* и *-и* ређе.

У настанку Нмн. показних заменица уочена су два подареала. Онај без моције рода чине говори у јужној Метохији и јужном Косову (са сведеним обликом типа *овеј*), затим говори северношарпланинског типа у Гори и Подгори (са сведеним обликом типа *овија*). У Сиринићу, Средској и Подгору констатовано је трообличје, које показује тенденцију ка двообличју са приласком показних заменица с.р. Нмн. м. р. или Нмн. ж. р., али и започетим процесом ка уопштавању општемножинске *-е* форме у подгорском говору.

Једнинско-множинска дистинкција показних заменица остала је стабилна у говорима призренско-јужноморавског типа, док се у горанском, подгоранском и вишим селима сретечког говора јавља нови модел синкретизма (горански: *овија чујек — овија љуђи*; подгорански: *овој жијр — овој жијрови, ијој шуме, овој јарич'а*). Пошто оваквог синкретизма нема у облицима других придевских речи, аутор претпоставља „непосредан (у ГГ) и посредан утицај (у ПрекГ и СрГ) постпозитивне употребе показних заменица на овакво нивелисање облика“ (232).

На крају поглавља о номинативу множине придевских заменица, у Закључним напоменама о судбини множинске моције (247–251), Р. Младеновић разматра разлоге редуковања и неутрализације множинске моције рода, наводећи да „редукованом трородношћу (> двородност односно једнородност) у множини заменица и придевских речи говори ЈЗКиМ чине јединствен ареал у оквиру српскога језика. Иако својом укупном дијалекатском композицијом генетски и типолошки умногоме различити, говори ове зоне редуковањем множинских облика придевских и заменичких речи показују одређену сличност. За смањење броја облика у множини у овим говорима од пресудног је значаја близина македонских говора и ширење иновација из полошког правца посредством шарпланинских говора, који су се миграцијама ширили ка јужној Мето-

хији“ (247). Аутор закључује да је уопштавање општемножинског *-e* у већини говора југозападног дела Косова и Метохије „вероватно извршено после стабилисања наставка *-ле* у мн. радног глаголског придева. Оваквим уопштавањем *-e* у мн. придевских и заменичких речи, подстакнутим општемножинским *-ле*, потврђује се законитост да иновација у језику може бити подстакнута тежњом да се постигне симетрични модел у облицима конгруентних речи (Наше по старе синџири донд’е бѣњак Подрг)“ (248–249).

У поглављу *Облици зависних падежа једнине заменичко-придевске промене* опис појединачних падежних форми организован је по родовима, уз разматрање парадигме мушког и средњег рода заједно. Прикупљена грађа сведочи о релативно добром чувању флексије у једнини, посебно у говорима призренско-јужноморавског типа. Флексија је најочуванија у заменичким речима ж. р. (опстали су сви зависни падежи, осим Ијд., са — додуше — факултативним продором аналитизма различите снаге), у заменицама м. р. више је аналитичких конструкција, док је аналитизам највише узнапредовао у с. р. јд. У м. р. и с. р., осим факултативно у јужном Косову, чувају се старији наставци у Дјд. и ОПјд. (*мојега, свакојега; мојему, свакојему*).

У Дјд. м. р. од заменица за лице *кој* и заменица сложених са њом опстаје релативно добро стара заменичка промена (*кому* да покажем, *свакому* мо мило) у свим говорима, упркос мешању заменица **кѣио* и **кѣи*. Прикупљена грађа показује да је процес продора меке заменичке промене управо започео.

Морфолошке специфичности појединих скупина заменица налагале су да се заменичко-придевска деklinација ж. р. разматра у трима потпоглављима: облици свих заменица, осим облика показних заменица и облика личне заменице *она*; показне заменице; лична заменица 3л. јд. ж. р.

Иако у Гјд. продира аналитизам (у различитом обиму), флексија у овом падежу — посведочена обиљем примера из јужнометохијског и јужнокосовског дела — потврђена је у свим говорима. Посебно је интересантно присуство овога падежа у горанском говору (*У наше Аймане сом била*).

Док је у Дјд. у призренско-јужноморавској зони уопштено *-ejзи / -ej*, у говорима северношарпланинског типа уочавају се различити процеси, са доминацијом наставка тврде промене *-ojзи / -oj*. Облици Дјд. именичког порекла типа *ваше*, иако потврђени, представљају иновацију мале снаге. Ова иновација посведочена је већим бројем примера у горанском и подгоранском говору, у којима је у Дјд. ж. р. уопштен наставак *-и* (*нашии матери*).

Лјд. опстаје у неким предлошко-падежним конструкцијама у јужнометохијском и јужнокосовском ареалу (про +, према +), док је у северношарпланинском делу — укључујући и Сиринић — скоро у потпуности подлегао аналитизму.

Више разлога је налагало издвојено разматрање парадигме личне заменице *она*, чији је синкретизам Гјд./Дјд./Лјд., потврђен у говорима призренско-јужноморавског типа, остварен у косовско-ресавском духу уопштавањем форми на *-oj / -ojзи / -ojзе* или *-е*. Овај синкретизам, међутим, у говорима истраживане области

смањеног је обима, пошто је у Гјд. и Лјд. заменице *она* аналитизам продро у знатној мери.

Говорећи о јединској парадигми показних заменица, аутор наглашава да ове ни у једном говору, осим условно у јужнокосовском, нису у потпуности интегрисане у заменичко-придевску парадигму. „Структурна присутност елемента /-j-/ у облицима јд. ж. р., којом су показне заменице супротстављене осталим заменицама и придевима, говори да је елемент /-j-/ различитог порекла у облицима јд. ж. р. показних заменица и јд. ж. р. осталих заменица и придева“ (304).

Р. Младеновић наводи да је у целој области аналитизам присутнији у множинској парадигми него у једнини. Говорећи о облицима зависних падежа множине заменичко-придевске промене, он констатује да у говорима призренско-јужноморавског типа не постоји морфолошка корелација у Нмн. и ОПмн. између именица м. р. на -*ø* (*муџи* : *муџе*) и придевских заменица, у којима се у оба падежима уопштава једна форма.

Уопштавањем наставка -*ема* (*својема*) у Дмн. заменичко-придевске промене говори југозападнoг дела Косова и Метохије призренско-јужноморавског типа део су ширег ареала, коме припадају и косовско-ресавски говори. Ретке потврде типа *нашима* „срећу се као последица фонолошког механизма дистрибуције наставака: примери се обично јављају када се заменица нађе уз именицу м. р. у Дмн., у коме је наставак -*има* стабилан (*нашима људима*)“ (334).

Објављени дијалекатски текстови (354–434) поуздане су језичке илустрације из различитих идиома проучене области. Вредност овога дела књиге треба посматрати у контексту чињенице да из неких говора до сада или није било објављених дијалекатских текстова или их је било мало (Подрима, Подгор, Сирињић, Подгора, јужно Косово). Богата колекција текстова прибележених од аутентичних носилаца локалног говора могу бити драгоцен ослонац и подстицај и за друга истраживања.

Монографија коју представљамо носи печат ранијих дијалектолошких прилога професора Младеновића. Иза свих закључака стоји компетентна, обично минуциозна, елаборација богатог теренског материјала. Свака језичка чињеница разматрана је у оквиру ширег дијалекатског комплекса — пре свега српских и македонских говора. Добро познавање факата историје српског језика, али и других језика који су били у контакту са говорима овог дела српског језичког комплекса, омогућило је аутору да понуди закључке који су засновани на ширем сагледавању резултата еволуције целе зоне, али и појединих говора унутар саме области. У раду су на прави/најбољи начин искоришћене тековине лингвистичке географије у представљању дијалекатске стварности. О томе, уосталом, поред прегледне и детаљне дијалекатске карте са свим испитаним насељима, сведочи и 58 табела — илустрација распрострањености изоглоса — интегрисаних у текст монографије.

На крају истичемо да се научна вредност Младеновићеве монографије *Заменице у говорима југозападнoг дела Косова и Метохије* огледа у томе што она не доноси само опис уочених појединости него о многим питањима нуди за-

кључке од ширег научног значаја. Све размотрене појаве у дијалекатски шароликој области по правилу су илустроване богатом и поузданом дијалекатском грађом. Ову монографију карактерише пожељан однос чињеница и спекулације. Ауторово познавање ширих балканских етнојезичких односа, затим владање фактима историје српског језика, добро познавање дијалекатских прилика у словенским и несловенским говорима у ужем и ширем окружењу испитиване области допринели су поузданости закључака који се у овој монографији износе.

Вредност и значај монографије Радивоја Младеновића мора се посебно вредновати у контексту драстичне измене етнојезичке слике на испитиваном простору након протеривања српског живља у јуну 1999. године. Треба посебно вредновати чињеницу да је Р. Младеновић данас најагилнији стручњак у спасавању српског језичког блага са наведених простора, да је, као резултат вишедеценијског бављења српским косовско-метохијским говорима, дао низ релевантних студија али и монографију *Говор шарџланинске жупе Гора*, која је 2002. године награђена наградом Славистичког друштва Србије Павле Ивић.

Слободан Реметић

Станислав Станковић, *Границе њризенско-џимочких говора у власоџиначкоме крају*. — Монографије, Београд (Институт за српски језик САНУ), 2008, 5, стр. 247.

Књига *Границе њризенско-џимочких говора у власоџиначкоме крају* мр Станислава Станковића настала је као резултат вишегодишњих ауторових истраживања говора југоисточних предела Републике Србије, конкретније, вароши Власотинце и њене околине. Посвећена је успомени на људске, педагошке, научне и културолошке квалитете и погледе академика Божидача Видоеског, ауторовог професора дијалектологије српског језика на Филолошком факултету у Скопљу. Главнину књиге чине четири поглавља: I. *Власоџиначки крај и његови говори, из лингвистичке географије, о исџраживању* (11–54), II. *Њризенско-џимочки говори у власоџиначкоме крају* (55–118), III. *Дијалекатски џексџови* (119–161), и IV. *Литератџра* (163–185). Након речених наслова долазе резимеи рада на руском (187–195), немачком (198–207), француском (208–218) и енглеском језику (219–229), затим регистар скраћеница *Пункџови, њихове и остале скраћенице* (231–232), *Сџисак каратџа и џабела* (233–234), *Предмеџни регистџар* (235–239), *Регистџар географских имена* (240–243), *Регистџар личних имена* (244–246) и на крају белешка *О ауџору* (247).

После уобичајеног а у овом случају и посве узорног прелудијума *Реч на џочешку* (9–10), следи прво поглавље књиге које садржи три целине: *О географији, сџановнишџиву и исџорији власоџиначкога краја* (13–22), *Дијалекџолошка џроучавања њризенско-џимочких говора у власоџиначкоме крају и суседним областџима* (23–36) и *Из лингвистичке географије и о овоме исџраживању* (37–54).

У тексту *О географији, сџановнишџиву и исџорији власоџиначкога краја* Ст. Станковић, смештајући га на простор доњег и средњег слива реке Власине, идентификује истраживани ареал и даје комплетан списак испитиваних пунктова; потом износи податке о пореклу и структури становништва испитиваног подручја, притом се користећи ванредно бројном историографском и етнолошком литературом и, на крају, прилаже три лепо осмишљење и добро приређене

географске карте: Карта 1: *Власоџиначки крај на маји југоисточних области Републике Србије*; Карта 2: *Власоџиначки крај и суседне области* и Карта 3: *Власоџиначки крај*. Оне пружају целовит увид у географски положај испитиваног подручја, тј. града Власотинца и шездесет једног села у којима је аутор вршио теренска истраживања за потребе ове дијалектолошке студије.

Текст *Дијалектолошка проучавања џризенско-џимочких говора у власоџиначком крају и суседним областима* доноси исцрпну хронологију више од једног века дугог проучавања народних говора у реченим пределима југоисточне Србије, и то почев од Ђуре Даничића, који је средином 1880. године са П. Матковићем и М. Ђ. Милићевићем обишао лужнички, власински, грделички и лесковачки крај, преко норвешког слависте Олафа Броха и великана српске лингвистике Александра Белића (са посебним освртом на њихов допринос проучавању говора ових крајева), па све до савремених посленика на пољу истраживања народних српских говора, међу којима се налазе Вилотије Вукадиновић, Љубисав Ђирић, Јордана Марковић, Биљана Сикимић, Станислав Станковић и други. Иза ове тематске целине ситуиране су две врло специфичне и за ову прилику први пут приређене лингвогеографске карте: Карта 4: *Просџирање говорних џијова у власоџиначком крају џрема О. Броху* и Карта 5: *Просџирање ПТГ [призенско-џимочких говора] у власоџиначком крају џрема А. Белићу*, на којима, користећи се мрежом својих пунктова, аутор ове монографије у сваком погледу беспрекорно картографише распоред Брохових и Белићевих диференцијалних изоглоса на испитиваном дијалекатском терену.

У трећем тексту *Из лингвистичке географије и о овоме испџраживању* мр Станковић даје детаљан преглед предмета, метода и развоја лингвистичке географије код нас и у свету, а затим, у том светлу, и предмет и циљ свог теренског истраживања, а то су, како то аутор каже, инвентар и пружање главних разликовних маркера лужничког, заплањског и јужноморавског говорног типа и прецизирање њихових ивичних линија на власотиначком терену, што пак, коришћењем релевантних метода и техника које се практикују у оваквим лингвогеографским радњама, успешно и остварује.

Друго поглавље монографије *Призенско-џимочки говори у власоџиначком крају* садржи четири целине: *О џризенско-џимочкој дијалекатској области* (57–60), *Неке карактеристичке зајлањскога говора на власоџиначком земљишту* (61–75), *Просџирање дисџинктивних особина џризенско-џимочких говора у власоџиначком говору* (77–106), *Ареал џризенско-џимочких говора у данашњему Власоџинцу* (107–110) и *Границе џризенско-џимочких говора у власоџиначком крају* (111–118), те оно представља централни део и у композиционом погледу ове одлично утемељене дијалектолошке расправе.

У првом делу централног поглавља Ст. Станковић говори о дијалекатским особеностима призенско-џимочких говора, који се, како то аутор наводи, одликују једним бројем архаизама и низом балканистичких иновација које пак нису обележје осталих српских дијалеката и преноси Белићеву класификацију југоисточних србијанских говора која је извршена на основу њиховог унутрашњег склопа. У другом делу овог поглавља, руководећи се резултатима које је добио

анализом сопствене теренске грађе упоређене и проверене у корелацијама са ранијим истраживањима поменутог ареала, мр Станковић даје преглед главних карактеристика заплањског говора у власотиначком крају, и то из фонетске, акценатске и морфолошке равни, и завршава освртом на диференцијалну поддијалекатску лексичку, доносећи *Мали регистар зајлањских речи* (74–75), неколико десетина лексема од којих су многе присутне и у другим месним говорним типовима, али им је употреба специфична, дакле: лингвостилистички обојена.

Трећи део: *Просиџрање дисџинкџивних особина џризренско-џимочких говора у власотиначком крају* представља пак централни текст другог поглавља књиге. У њему аутор најпре доноси *Регистар диференцијалних особина* (77–81) у виду табеларног приказа дистинктивних обележја лужничких, заплањских и јужноморавских говора на фонетском, акценатском, морфолошком и лексичком плану, а потом, према истим критеријумима, следи и тематски блок *Географија диференцијалних особина* (82–106) која је, с јасно оцртаним изоглосама, приказана на 25 врло информативних лингвистичких карата.

Четврти део: *Ареал џризренско-џимочких говора у данашњему Власотинцу* из угла урбане дијалектологије проблематизује тренутно стање и распоред призренско-тимочких говора у оновременој вароши Власотинце. У светлу новијих социолингвистичких момената, насталих мешањем староварошког и последњих деценија XX века придошлог сеоског становништва, као и у светлу утицаја стандарднојезичког идиома на локалне призренско-тимочке подсистеме, Ст. Станковић у једном од ретких код нас, а у сваком погледу и ванредно примерном истраживању у области српске урбане дијалектологије, утврђује да у говору већине Власотинчана изразите лужничке, заплањске и јужноморавске особине нестају; оне се могу наћи код припадника најстаријих генерација. Чувају се, односно стабилне су код свих говорника досељеничких призренско-тимочких типова, док и најстарији слојеви староварошког становништва свој језички израз више или мање успешно померају ка стандардном идиому. Ареали шест савремених власотиначких призренско-тимочких подсистема представљени су на Карти 31: *Просиџрање ПТГ у данашњему Власотинцу*.

Последња целина другог поглавља, *Границе џризренско-џимочких говора у власотиначком крају*, доноси две табеле (Табела 5: *Расџоред диференцијалних џризренско-џимочких џојава у власотиначком крају џо џункџиовима* и Табела 6: *Расџоред џункџиова џрема џриџадносџи говорним џиџиовима*) и може се сматрати закључком ауторових истраживања која, као резултат проучавања распореда и граница власотиначких говора, указују да Белићеву западну границу лужничког, источну и западну границу заплањског, као и источну границу јужноморавског поддијалекта треба померити ка истоку. Новодобијене границе су представљене на картографски беспрекорно приређеној сводној карти (Карта 32: *Просиџрање ПТГ у власотиначком крају џрема најновијему истраживању*).

Треће поглавље књиге, *Дијалекатџски џтекстџови*, подељено је у четири целине: *Лужнички говор* (121–124), *На граници лужничкога и зајлањскога говора* (125–126), *Зајлањски говор* (127–143) и *Јужноморавски говор* (144–161)

и њиме се језичке особине испитиваног ареала документују у континуираном говору, као потврда резултата ауторових истраживања.

У *Дијалекатским текстовима* уочљива је интеракција аутора са саговорницима, као и разноврсност тема о којима су вођени разговори, и то од детињства и доба одрастања, преко пољопривредних радова и обичаја везаних за духовну и материјалну културу, па до исељавања становништва и изумирања села. На тај начин ова збирка дијалекатских текстова помаже да се стекне реалан утисак о свим аспектима живота становника истраживаног подручја.

Четврто поглавље, *Литература*, садржи укупно 326 одредница подељених у два дела: *Лингвистичка литература* (165–180) и *Географска, историјска и етнографска литература* (181–185). Обе библиографије се још једном деле, и то као цитирана или навођена и остала коришћена литература, и својим обимом и комплетношћу потврђују научну вредност књиге, као и ауторову изузетну упућеност у материју.

Након *Литературе* следе исцрпни *резимеи* на четири светска језика (руски, немачки, француски и енглески), сваки од њих садржи по две карте са насловима и легендама на датом страном језику, од којих је прва реализована према Белићевим, а друга према најновијим, односно ауторовим истраживањима.

Делови књиге ситуирани после ових резимеа: *Пунктови, њихове и остале скраћенице*, *Списак карата и табела*, *Предметни регистар*, *Регистар географских имена* и *Регистар личних имена* својом комплетношћу и упутношћу помажу у брзом проналажењу читаоцима битних информација у монографији. На крају књиге налази се белешка *О аутору*, која нас у кратким цртама упознаје са завидним досадашњим прегнућима Ст. Станковића на пољу српске лингвистике, као и са важнијим елементима из његовог вишегодишњег рада у универзитетској настави.

Монографија *Границе призренско-тимочких говора у власотиначкоме крају* мр Станислава Станковића представља вредан допринос савременој српској дијалектологији и употпуњавању слике о тренутном стању српских дијалеката. Будући да, уз исцрпно лингвогеографско разматрање говора Власотинца и његове околине, аутор приноси и богату литературу из домена лингвистике, етнографије, историје и географије, ова студија може послужити и као добра полазна основа за будућа лингвистичка, или шире: хуманистичка истраживања југоисточних предела Републике Србије, и стога се свесрдно може препоручити стручњацима и студентима релевантних научних и академских дисциплина.

Веселин Петровић